Risale-i Nur Külliyatı'ndan
Aslına Sadık Kalınarak Kısmen Sadeleştirilmiştir

Sözler

Bediüzzaman Said Nursi

Hazırlayanlar
Adnan Kayıhan - İlhan Atılgan

UFUK

Risale-i Nur Külliyatı'ndan
Aslına Sadık Kalınarak Kısmen Sadeleştirilmiştir

Sözler

Bediüzzaman Said Nursî

Hazırlayanlar

Adnan Kayıhan - İlhan Atılgan

UFUK YAYINLARI / RİSALE-İ NUR KÜLLİYATI
SÖZLER
Copyright © Ufuk Yayınları, 2013
Bu eserin tüm yayın hakları Yaran Yayıncılık Tic. Ltd. Şirketi'ne aittir.
Eserde yer alan metin ve resimlerin Yaran Yayıncılık Tic. Ltd. Şirketi'nin önceden yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.
Sadeleştiren ve Yayına Hazırlayan
Adnan KAYIHAN - İlhan ATILGAN
Görsel Tasarım
Ali BIYIKLI
ISBN
978-605-5314-36-1
Yayın Numarası
152
Basım Tarihi
Eylül 2014
Basım Yeri
Pasifik Ofset Yay. San. Tic. A.Ş.
Güvercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi A Blok
34310 Haramidere / İSTANBUL
Tel: (0212) 412 17 00 Faks: (0212) 422 11 51
Ufuk Yayınları
Rasim Paşa Mah. Rıhtım Cad. Derya İş Merkezi
A Blok No: 28/39-48, Kadıköy / İstanbul
Tel: (0216) 449 49 09 Faks: (0216) 449 49 11
www.ufukkitap.com

Yayıncının Notu

Risale-i Nur'un geçmişine şöyle bir baktığımızda, alınan mesafenin şükür gerektirecek bir mazhariyet olduğunu görmemek körlük olur. Onun, minicik kâğıt parçalarına yazılıp rutubetli dehlizlerden muhataplarına ulaştırıldığı çetin günler çoktan geride kaldı. Bin bir ihtimamla, göz nuru dökülerek hazırlanan teksirlerin yerini şimdilerde az gayretle milyonlarca baskıya ulaşabilen matbaa teknikleri aldı.

Risale-i Nur ülke sınırlarını aştı ve artık dünyanın takip ettiği temel kaynaklardan biri haline geldi. Onlarca dilde milyonlarca insan, onun penceresinden Kur'an'ı ve kâinatı okuyor. Onunla ilgili olarak hemen her gün yeni bir etkinliğin haberi geliyor; seminerler, sempozyumlar, konferanslar birbirini izliyor. Nitelikli üniversitelerde kürsüler açılıyor ve onun dünyasına ait yenilikler akademik tezlere konu oluyor. *Risale-i Nur*, "İzm"lerin iflas ettiği yaşlı dünyamıza, Kur'an deryasının eşsiz bir dersi olarak kendi renk ve deseniyle hitap eden bir ümit kaynağı…

Henüz çok az sayıda insan tarafından ve el marifetiyle çoğaltılarak gizlice yayıldığı dönemde, "Bu eserleri dünyaya okutacağım." diyen Üstad'ın bir hayali daha hayat bulmuş durumda. Bugünleri ihsan eden Rabbimizin, yarının nesillerine neler lütfedeceğini şimdiden tahmin etmek zor olsa da gelecek günlerin daha aydınlık olacağından kuşkumuz yok.

Dünyanın Kur'an hakikatlerine koştuğu böyle bir dönemde, yakınında olduğu halde onun nur iklimine giremeyen bir neslin varlığı da gerçek. Bu nesil, araya örülen duvarları aşıp *Risale-i Nur*'a ulaşamıyor; ulaşsa da anlayamadığı için ondan mahrumiyet yaşıyor.

Evet, din adına ortaya koymamız gereken gayret kadar dilimizin muhafazası için de duruşumuzun net olması şart. Bu açıdan bakıldığında *Risale-i Nur*'un duruşu, takdirlerin üstünde. Dilin muhafazası konusunda *Risale-i Nur*'un yerine getirdiği işlevi kimse inkâr edemez. Ancak yolu henüz ona uğramayan büyük bir kitle var ve onlarla Nur külliyatı arasındaki mesafe her geçen gün açılıyor.

Öte yandan dilimiz, dünya dili olma yolunda dikkat çekici adımlarla ilerliyor.

Başka bir gerçek de yurt dışında yaşayan ve dilimizi canlı tutacak unsurlardan uzak büyümek zorunda kalan yeni nesiller.

İşte bu üç zümreyi göz önüne alan yayınevimiz, diğer dillere çevrilirken riayet edilen ölçüler çerçevesinde bazı tasarruflarla *Risale-i Nur*'u bu insanların da anlayabileceği bir dille yayımlamaya karar verdi. Bu çalışmanın üç temel hedefi var:

1. Özellikle televizyon ve internetten beslenen yeni neslin de anlayabileceği bir metin oluşturmak ve bu metin üzerinden eserin aslına geçiş imkânı sağlamak,

2. Türkçenin dünya dili olma yolunda ilerlediği bu dönemde, dilimizi yeni öğrenenlerin *Risale-i Nur Külliyatı*'na daha kolay ulaşıp Üstad'la daha erken tanışmasını sağlamak,

3. Ülkemiz dışında doğup büyüyen ve diyar-ı gurbette yaşayan, tabii olarak da *Risale-i Nur*'un yazıldığı dile aşina olmayan genç kuşakların, Nurların mesajına daha kolay ulaşmasına katkıda bulunmak.

İşte bu çalışma, böyle bir niyetin ürünü. Hedefi olan insana, onu ulaştırabilmek için atılan samimi bir adım...

Peki, bunun için ne yapıldı?

Öncelikle, *Risale-i Nur*'un mesajının günümüz diliyle ve en açık biçimde anlaşılması esas alındı. Ancak bu yapılırken, asıl metnin dokusunun bozulmamasına özen gösterildi. Anlamayı kolaylaştıracağı düşünülen yerlerde, kelimelerin bugünkü karşılıklarının seçilmesinin yanında, uzun cümleler bölündü ve aynı malzemeyle yeniden kuruldu. Istılahta yer alan terimler ve Nur külliyatının anahtar kavramları ise aynen korundu, değiştirilmedi.

Her ne kadar azami dikkat, titizlik ve hassasiyet gösterilmeye çalışılmış olsa da bize bakan yönüyle mutlaka eksiklikler, kusurlar ve gözden kaçan

noktalar olacaktır. Samimiyetle atılan bu adımın, okurlarımızdan gelecek yönlendirmelerle gerçek mecrasını bulacağından şüphemiz yok.

Bu vesileyle başta Adnan Kayıhan ve İlhan Atılgan beyefendilere, yapılan çalışmaya dair tenkit, yorum ve katkılarını esirgemeyen hocalarımıza teşekkür ederiz.

Hiç şüphesiz hatalar bize, güzellikler ise eserin pek muhterem müellifine aittir.

Ufuk Yayınları

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَبِهٖ نَسْتَعِينُ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ

عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ أَجْمَعِينَ[1]

[1]Rahman, Rahîm Allah'ın adıyla başlar ve ancak O'ndan yardım dileriz. Ezelden ebede her türlü hamd ve övgü, medih ve minnet, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. Bütün insanlığa rahmet ve kurtuluş vesilesi olarak gönderdiği habibi Hazreti Muhammed *(aleyhissalâtü vesselam)* ile âline ve ashabına salât ve selam olsun.

Ey kardeş! Benden birkaç nasihat istedin. Sen bir asker olduğun için askerlik temsilleriyle sekiz hikâyeciği ve birkaç hakikati nefsimle beraber dinle. Çünkü ben, nefsimi nasihate herkesten daha muhtaç görüyorum. Vaktiyle sekiz ayetten istifade ederek sekiz "söz"ü, nefsime biraz uzunca söylemiştim. Şimdi kısaca ve herkesin anlayacağı bir dille anlatacağım. Kim isterse beraber dinlesin.

Birinci Söz

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

"Bismillah" her hayrın başıdır.[2] Biz de önce onunla başlarız. Bil ey nefsim! Şu mübarek kelime, İslam'ın nişanı olduğu gibi bütün varlıkların da hal diliyle daimî virdidir.

[2] Cenâb-ı Hakk'ın isminin zikredilmediği bir işin eksik kalacağına dair bkz. İbn Mâce, *nikâh* 19; *Müsned* 2/359; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* 6/127-128; Abdurrezzak, *el-Musannef* 6/189; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 1/173, 174.

"Bismillah"ın ne büyük tükenmez bir kuvvet, ne bitmez bir bereket olduğunu anlamak istersen şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle:

Eskiden bedevî Arap çöllerinde bir adamın rahatça seyahat edebilmesi ve eşkıyanın şerrine uğramadan ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için bir kabile reisinin ismini alması ve onun himayesine girmesi gerekirmiş. Yoksa o adam tek başına, sayısız düşman karşısında ihtiyaçlarıyla perişan olurmuş.

İşte böyle bir seyahat için iki adam çölde yola çıkmışlar. Onlardan biri mütevazı, diğeri gururluymuş. Mütevazı olan, bir reisin ismini almış; öteki almamış. Reisin ismini alan, her yerde selametle gezmiş. Ne zaman biri yolunu kesse, "Ben filan reisin ismiyle geziyorum." der, eşkıya da ona ilişemezmiş. Bir çadıra girdiğinde o reisin namıyla hürmet görürmüş. Mağrur olan ise seyahati boyunca öyle belâlar çekmiş ki, tarif edilemez. Daima titremiş, dilencilik etmiş; hem zelil hem rezil olmuş.

İşte ey mağrur nefsim! Sen, o yolcusun. Şu dünya ise bir çöldür. Aczin ve fakrın sınırsızdır.[3] Düşmanların ve ihtiyaçların sonsuzdur. Madem öyle, bütün kâinata dilencilik etmekten ve her hadise karşısında titremekten kurtulmak için şu çölün Ebedî Mâlik'inin ve Ezelî Hâkim'inin ismini al!

[3] Bkz. Nisâ sûresi, 4/28.

Evet, bu kelime öyle mübarek bir definedir ki, sınırsız aczin ve fakrın ile seni sonsuz kudrete, rahmete bağlayıp Kadîr-i Rahîm'in dergâhında aczi ve fakrı en makbul bir şefaatçi yapar.

Bu kelime ile hareket eden, askere kaydolup devlet adına iş gören ve hiç kimseden korkusu olmayan adama benzer. “Kanun namına, devlet namına” der, her işi yapar ve her şeye karşı dayanır.

Başta demiştik ki: “Bütün varlıklar hal diliyle ‘Bismillah’ der.” Öyle mi?

Evet, nasıl ki, bütün şehir ahâlisini zorla bir yere sevk eden ve çalıştıran bir adam görsen onun kendi adına, kendi kuvvetiyle hareket etmediğini, bir asker olduğunu şüphesiz bilirsin. O adam, devlet namına hareket eder ve bir padişahın kuvvetine dayanır.

Aynen öyle de, her şey, Cenâb-ı Hakk’ın namına hareket eder. Zerre kadar tohumlar ve çekirdekler, başlarında koca ağaçları taşır, dağ gibi yükleri kaldırır. Demek ki, her bir ağaç “Bismillah” diyerek rahmet hazinesinin meyveleriyle ellerini doldurur, bize tablacılık eder. Her bir bostan “Bismillah” der, içinde çeşit çeşit pek çok leziz yiyeceğin beraber pişirildiği, Cenâb-ı Hakk’ın kudret mutfağından bir kazan haline gelir. İnek, deve, koyun, keçi gibi mübarek hayvanlardan her biri “Bismillah” diyerek rahmetin feyzinden birer süt çeşmesi olur. Bize hoş, temiz, âbıhayat gibi bir gıdayı Rezzak[4] namına takdim eder. Her bir bitkinin, ağacın, otun ipek gibi yumuşak kök ve damarları, “Bismillah” diyerek sert taş ve toprağı deler geçer. “Allah namına, Rahman namına” der, her şey ona itaat eder.

[4] **Rezzak**: Rızkın gerçek sahibi, sınırsız rızık veren Cenâb-ı Hak.

Evet, dalların havada büyümesi ve meyve vermesi gibi, o sert taş ve toprağın altındaki köklerin kolayca yayılması ve yer altında yemiş vermesi, hem o nazik, yeşil yaprakların, sıcaklığın şiddetine karşı aylarca yaş kalması da her şeyi tabiata bağlayanların ağzına şiddetli bir tokat vuruyor. Kör olası gözlerine parmağını sokuyor ve diyor ki:

“En güvendiğin sertlik ve sıcaklık bile bir emirle hareket ediyor ve o ipek misali yumuşak damarlar, Hazreti Musa’nın *(aleyhisselam)* asâsı gibi, فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ[5] emrine uyarak taşları yarıyor. O sigara kâğıdı gibi ince, nazenin yapraklar ise Hazreti İbrahim’in *(aleyhisselam)* azaları gibi, ateş saçan sıcaklığa karşı يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلاَمًا عَلٰى إِبْرٰهِيمَ[6] ayetini okuyor.”

[5] "(Bir zaman da Musa, kavmi için su arayıp Allah'a yalvarmıştı.) Biz de 'Asanı taşa vur!' demiştik." (Bakara sûresi, 2/60)

[6] "(Ateşe şöyle ferman ettik:) Ey ateş! Dokunma İbrahim'e! Serin ve selamet ol ona!" (Enbiyâ sûresi, 21/69)

Madem her şey mânen "Bismillah" der, Allah'ın nimetlerini O'nun namına getirip bize verir. Biz de "Bismillah" demeliyiz. Allah adına vermeli, Allah adına almalıyız. O'nun namına vermeyen gafil insanlardan bir şey almamalıyız.[7]

[7] Bkz. "Allah adına kesilmeyen hayvanın etini yemeyin!" (En'âm sûresi, 6/121); "Ey iman edenler! Sadaka verdiğiniz kimselere minnet etmek, incitmek suretiyle o sadakalarınızı boşa çıkarmayın. Allah'a da ahirete de inanmadığı halde sırf insanlara gösteriş yapmak için malını harcayan kimsenin durumuna düşmeyin." (Bakara sûresi, 2/264)

Soru: Tablacı hükmündeki insanlara bir fiyat veriyoruz. Acaba asıl mal sahibi Cenâb-ı Hak bizden karşılık olarak ne istiyor?

Cevap: Evet, nimetlerin asıl sahibi Allah, o kıymetli nimetlere, mallara karşılık üç şey istiyor: Zikir, şükür ve fikir.

Başta "Bismillah", zikirdir. Sonda "Elhamdülillah", şükürdür. Ortada bu kıymetli, sanat harikası nimetlerin, Ehad ve Samed bir Zât'ın kudretinin mucizesi ve rahmetinin hediyesi olduğunu düşünmek ve anlamak ise fikirdir.

Bir padişahtan kıymetli bir hediye getiren miskin bir adamın ayağını öpüp hediyenin sahibini tanımamak ne kadar ahmaklık ise, nimetlerin görünüşteki sahiplerini yüceltip sevmek ve asıl sahibi olan Allah'ı unutmak, ondan bin derece daha büyük bir ahmaklıktır.

Ey nefis! Böyle ahmak olmamak istersen, Allah namına ver, Allah namına al, Allah namına başla, Allah namına işle[8] *vesselam.*

[8] Buunları Allah için yapanın imanının kemâle ermiş olacağına dair bkz. Tirmizî, *sünnet* 15; Ebû Dâvûd, *kıyâmet* 60; *Müsned* 3/438, 440.

On Dördüncü Lem'anın İkinci Makamı

(Makam münasebetiyle buraya alınmıştır.)

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ[9]’in binlerce sırrından altısına dairdir.

[9] Rahman ve Rahîm Allah'ın adıyla.

Bir Hatırlatma: Besmelenin rahmet noktasında parlak bir nuru, sönük aklıma uzaktan göründü. Onu, kendi nefsim için kaydetmeyi arzuladım. Yirmi-otuz kadar sır ile o nurun etrafında bir daire örmek, onu avlayıp kavramak istedim. Fakat maalesef şimdilik o arzumu tam gerçekleştiremedim, sırlar yirmi-otuzdan beş-altıya indi.

“Ey insan!” dediğim vakit, nefsimi kastediyorum. Bu dersi, nefsime has olduğu halde, ruhen benimle irtibatlı ve nefsi nefsimden daha uyanık zâtlara, belki istifade vesilesi olur niyetiyle, On Dördüncü Lem’a’nın İkinci Makamı olarak sunuyor, dikkatli kardeşlerimin değerlendirmesine havale ediyorum. Bu ders akıldan çok kalbe, delilden çok zevke bakar.

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَؤُا إِنِّي أُلْقِيَ إِلَيَّ كِتَابٌ كَرِيمٌ ۝ إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمٰنَ وَإِنَّهُ

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ[10]

[10] “(Hazreti Süleyman’ın mektubunu alan Sebe’ Kraliçesi Belkıs:) ‘Değerli danışmanlarım! Bana çok önemli bir mektup gönderildi. Mektup Süleyman’dandır ve Rahman ve Rahîm Allah’ın adıyla diye başlamaktadır.’ dedi.” (Neml sûresi, 27/29-30)

Bu makamda birkaç “sır” zikredilecektir.

Birinci Sır

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ’in bir cilvesini şöyle gördüm:

Kâinatın, yeryüzünün ve insanın simasında birbirinin numunesi olan üç rubûbiyet mührü var.

Biri: Kâinatın bütünündeki yardımlaşma, dayanışma, birliktelik ve birbirinin ihtiyacına cevap verme gibi hususiyetlerden ortaya çıkan büyük ulûhiyet mührüdür ki, بِسْمِ اللّٰهِ[11] [Bismillah] ona bakıyor.

[11] Allah’ın adıyla.

İkincisi: Yeryüzünün simasında bitki ve hayvanların ihtiyaçlarının karşılanmasındaki, beslenip idare edilmesindeki benzerlik, münasebet,

intizam, uyum, lütuf ve merhametten ortaya çıkan büyük Rahmaniyet mührüdür ki, بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ [Bismillahi'r-Rahman] ona bakıyor.

Üçüncüsü: İnsanın engin mahiyetinin simasındaki, Cenâb-ı Hakk'ın merhametinin latifelerinden, şefkatinin inceliklerinden ve parıltılarından ortaya çıkan yüce Rahîmiyet mührüdür ki, بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ'deki الرَّحِيمِ [Rahîm] ona bakıyor.

Demek بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ âlem sayfasında nuranî bir satır meydana getiren üç ehadiyet[12] mührünün mukaddes bir unvanı, kuvvetli bir bağı ve parlak bir hattıdır. Yani, بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ'in ucu, yukarıdan indirilerek kâinatın meyvesi ve âlemin küçük bir nüshası olan insana dayanır. Yeri Arş'a bağlar. İnsanın kendi arşına çıkması için bir yol olur.

[12] **Ehadiyet**: Cenâb-ı Hakk'ın tek tek her varlıkta görünen birlik tecellisi.

İkinci Sır

Kur'an-ı Mucizü'l Beyan, akılları sayısız varlıkta görünen birlik tecellisinde boğmamak için daima o vahidiyetin içinde ehadiyet cilvesini gösteriyor. Mesela, nasıl ki güneş, ışığıyla sayısız şeyi kuşatır. Işığının tamamıyla beraber güneşin zâtını kavrayabilmek için gayet geniş bir tasavvur ve engin bir bakış gerektiğinden, güneş zâtını unutturmamak için her bir parlak şeydeki aksi vasıtasıyla kendini gösterir. Her parlak şey kendi kabiliyetince, güneşin zâtının cilvesiyle beraber ışık, sıcaklık gibi hususiyetlerini bildirir. Ve o parlak şeyler kabiliyetine göre, güneşi bütün sıfatlarıyla gösterdiği gibi, güneşin ışığı, sıcaklığı ve ışığındaki yedi renk gibi keyfiyetlerinin her biri de ulaştığı her şeyi kuşatır. Aynı şekilde, –وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى[13] temsilde hata olmasın– Cenâb-ı Hakk'ın ehadiyet ve samediyetinin,[14] her bir şeyde, bilhassa canlılarda, hele insanın mahiyetinin aynasında bütün isimleriyle bir cilvesi bulunduğu gibi, vahdet[15] ve vahidiyet[16] yönüyle de varlıklarla alâkalı olan her bir ismi onları kuşatıyor. İşte Kur'an, akılları birlik tecellileri içinde boğmamak ve kalblere Zât-ı Akdes'i unutturmamak için daima vahidiyetteki ehadiyet mührünü nazara veriyor ki, بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ o mührün üç mühim düğüm noktasını gösterir.

[13] "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

[14] **Samediyet**: Her şey Cenâb-ı Hakk'a muhtaç olduğu halde O'nun hiçbir şeye muhtaç olmaması.

[15] **Vahdet**: Birlik.

[16] **Vahidiyet**: Cenâb-ı Hakk'ın her şeyde birden görülen birlik tecellisi.

Üçüncü Sır

Şu sonsuz kâinatı şenlendiren, açıkça görüldüğü gibi, rahmettir. Karanlık içindeki şu varlıkları ışıklandıran, açıkça, yine rahmettir. Sonsuz ihtiyaçlar içinde yuvarlanan mahlûkatı terbiye eden, apaçık görüldüğü üzere, yine rahmettir. Bir ağaç her şeyiyle meyvesi için var olduğu gibi, bütün kâinatı insan için var eden ve her tarafta ona baktıran, onun yardımına koşturan, açıkça, rahmettir. Bu sonsuz uzayı ve boş, ıssız âlemi dolduran, nurlandıran ve şenlendiren, bizzat gördüğümüz gibi, rahmettir. Ve fâni insana ebediyet nimetini veren, onu ezelî ve ebedî bir Zât'a muhatap ve dost kılan, açıkça, yine rahmettir.

Ey insan! Madem rahmet böyle kuvvetli, cazibeli, sevimli, sana yardımcı ve sevilen bir hakikattir; بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ de, o hakikate yapış ve mutlak yalnızlıktan, kimsesizlikten, sonsuz ihtiyaçlarının elemlerinden kurtul. O Ezel ve Ebed Sultanı'nın dergâhına yönel ve o rahmetin şefkatiyle, şefaatiyle, parıltılarıyla o Sultan'a muhatap ve dost ol!

Evet, kâinattaki her çeşit varlığı hikmet dairesinde, insanın etrafında toplayıp onun bütün ihtiyaçlarına kusursuz bir intizam ve inayet ile koşturmak, açıkça, iki şekilde izah edilebilir. Ya kâinattaki her varlık insanı kendi kendine tanıdığı için ona itaat ediyor, onun yardımına koşuyor. Bu ihtimal, akıldan yüz derece uzak olmasının yanında, pek çok imkânsızlığı da doğurur. İnsan gibi mutlak aciz bir varlıkta kuvveti sınırsız Sultan-ı Mutlak'ın kudretinin bulunduğunu varsaymak lâzım gelir. Ya da bu yardımın, kâinatın perdesi arkasında bir Kadir-i Mutlak'ın ilmiyle gerçekleştiğini kabul etmek gerekir. Demek, kâinattaki varlıklar insanı tanımaz; onlar insanı bilen ve tanıyan, ona merhamet eden bir Zât'ın varlığının delilleridir.

Ey insan! Aklını başına al. Hiç mümkün müdür ki, bütün varlıkları sana yöneltip yardım ellerini uzattıran, senin ihtiyaçlarına “Lebbeyk!”[17] dedirten Zât-ı Zülcelâl seni bilmesin, tanımasın, görmesin? Madem O seni biliyor, rahmetiyle bildiğini bildiriyor. Sen de O’nu bil, hürmetle bildiğini bildir ve katiyen anla ki, bu koca kâinatı senin gibi mutlak zayıf, aciz, fakir, fâni ve küçük bir varlığın emrine vermek ve varlıkları yardımına göndermek, elbette hikmet, inayet, ilim ve kudreti de içeren bir rahmet hakikatidir. Böyle bir rahmet, senden küllî ve hâlis bir şükür, ciddi ve saf bir hürmet ister. İşte o hâlis şükrün, saf hürmetin tercümanı ve unvanı olan بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ’i dilinden düşürme. Onu rahmete kavuşmaya vesile ve Rahman’ın dergâhında şefaatçi yap.

[17] Buyur, emret!

Evet, rahmetin varlığı ve gerçekleşmesi, güneş kadar aşikârdır. Nasıl ki, merkezdeki bir nakış, farklı yönlerden uzanan atkı ve iplerin düzeninden ve desenlerinden meydana gelir. Aynen öyle de, bu kâinatın büyük dairesinde bin bir ilahî ismin cilvesinden uzanan nuranî atkılar, kâinatın simasında öyle bir rahmet damgası içinde bir Rahîmiyet ve şefkat nakşını dokuyor ve öyle bir inayet mührünü işliyor ki, akıl sahiplerine kendini güneşten daha parlak bir şekilde gösteriyor.

Evet, güneşi ve ayı, yeryüzündeki unsurları ve madenleri, bitki ve hayvanları büyük bir nakşın atkı ipleri gibi bin bir isminin tecellileriyle tanzim eden ve hayata hizmetkâr kılan, bitki ve hayvanlar âlemindeki bütün annelerin yavrularına gayet şirin ve fedakârca şefkatleriyle şefkatini gösteren,[18] canlıları insanın emrine veren, böylece ilahî rubûbiyetin gayet güzel, şirin, büyük bir nakşını ve insanın kıymetini gösteren ve parlak rahmetini ortaya koyan Rahman-ı Zülcemâl, elbette kendi mutlak istiğnasıyla, yani hiçbir şeye muhtaç olmamasıyla beraber rahmetini, mutlak ihtiyaç içindeki canlılara ve insana makbul bir şefaatçi yapmıştır. Ey insan! Eğer insan isen بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ de, o şefaatçiyi bul.

[18] Varlıklarda bulunan acıma hissinin, Cenâb-ı Hakk’ın yüz mertebe rahmetinden sadece birinin bütün canlılar arasında taksim edilmiş hali olduğuna dair bkz. Buhârî, *edeb* 19; Müslim, *tevbe*

17, 20, 21.

Evet, yeryüzünde dört yüz bin farklı bitki ve hayvan türünü, hiçbirini unutmadan, şaşırmadan, vakti vaktine, kusursuz bir intizam, hikmet ve inayetle idare eden, yeryüzünün simasına ehadiyet mührünü koyan, açıkça, bizzat görüldüğü üzere, rahmettir. *O rahmetin varlığı, şu yeryüzündeki varlıklar kadar kesin olduğu gibi, onun gerçekleştiğinin varlıklar sayısınca delili var.*

Evet, zeminin yüzünde bir rahmet ve ehadiyet mührü bulunduğu gibi, insanın manevî mahiyetinin simasında da öyle bir rahmet damgası vardır ki, yeryüzünün simasındaki merhamet mühründen ve kâinatın simasındaki büyük rahmet damgasından daha aşağı değildir. Onun âdeta bin bir ismin cilvesinin odak noktasıymış gibi bir kuşatıcılığı var.

Ey insan! Hiç mümkün müdür ki, sana bu simayı veren ve ona böyle bir rahmet ve ehadiyet mührü vuran Zât seni başıboş bıraksın,[19] sana kıymet vermesin, senin hareketlerine dikkat etmesin, senin için var olan bu kâinatı abes kılsın,[20] yaratılış ağacını meyvesi çürük, bozuk, kıymetsiz bir ağaç hükmüne indirsin? Hem hiçbir şekilde şüphe kabul etmeyen ve hiçbir bakımdan noksanlığı bulunmayan, güneş gibi aşikâr olan rahmetini ve ışık gibi açıkça görünen hikmetini inkâr ettirsin? Hâşâ!..

[19] Bkz. "İnsan başıboş bırakılacağını mı sanır?" (Kıyâmet sûresi, 75/36)

[20] Bkz. "Bizim sizi boşuna yarattığımızı, Bizim huzurumuza dönüp hesap vermeyeceğinizi mi sandınız?" (Mü'minûn sûresi, 23/115)

Ey insan! Bil ki, o rahmetin arşına ulaşmak için bir merdiven var. O da بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ'dir. Onun ne kadar mühim olduğunu anlamak istersen, Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ın yüz on dört sûresinin başına, bütün mübarek kitapların ve mübarek işlerin başlangıçlarına bak. Besmelenin kıymetinin büyüklüğüne kesin bir delil şudur: İmam Şâfiî *(radiyallâhu anh)* gibi çok büyük müçtehitler demiş ki, "*Besmele tek bir ayet olduğu halde, Kur'an'da yüz on dört defa nazil olmuştur.*"[21]

[21] Bkz. eş-Şâfiî, *el-Ümm* 1/208; el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* 1/8; el-Gazâlî, *el-Mustasfâ* 1/82; İbnü'l-Cevzî, *et-Tahkîk fî Ehâdîsi'l-Hilâf* 1/345-347; ez-Zeylaî, *Nasbu'r-Râye* 1/327.

Dördüncü Sır

Sınırsız bir çokluk içinde birlik tecellisi, إِيَّاكَ نَعْبُدُ[22] demekle herkese kâfi gelmiyor, fikir dağılıyor. Bütün kâinattaki vahdetin arkasında bulunan Ehad Zât'ı düşünüp إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ[23] demek için yeryüzü genişliğinde bir kalb gerekir. Ve bu sırdan dolayı, küçük şeylerde ehadiyet mührünü açıkça gösterdiği gibi, her bir varlık türünde ehadiyet damgasına işaret etmek ve Zât'ını akla getirmek için Ehad Yaratıcı, rahmaniyet mührü içinde bir ehadiyet imzası gösteriyor ki, herkes her mertebede zahmetsizce إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ diyerek doğrudan doğruya Zât-ı Akdes'e hitap edip yönelsin.

[22] "(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet ederiz." (Fâtiha sûresi, 1/5)

[23] "(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5)

İşte, Kur'an-ı Hakîm bu büyük sırrı ifade etmek için kâinatın en büyük dairesini, mesela göklerin ve yerin yaratılışını anlattığı sırada, birden en küçük daireden, ince ve basit bir şeyden bahseder ki, ehadiyet mührünü açıkça göstersin. Mesela göklerin ve yerin yaratılışını anlatırken, insanın yaratılışından, sesinden, simasındaki nimet ve hikmet inceliklerinden bahis açar. Ta ki fikir dağılmasın, kalb boğulmasın, ruh doğrudan doğruya Mabud'unu bulsun. وَمِنْ اٰيَاتِهٖ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ[24] ayeti bu hakikati mucizevî bir şekilde gösteriyor.

[24] "O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır." (Rûm sûresi, 30/22)

Evet, sonsuz vahdet mühürlerinin iç içe daireler gibi en büyüğünden en küçüğüne kadar sayısız varlıkta çeşitleri ve mertebeleri vardır. Fakat o vahdet ne kadar olsa da yine çokluk içinde bir vahdettir. Hakiki hitabı tam sağlayamaz. Onun için vahdetin arkasında ehadiyet mührünün bulunması lâzımdır. Ta ki, çokluğu hatıra getirmesin. Kalbde doğrudan doğruya Zât-ı Akdes'e yol açsın.

Hem nazarları o ehadiyet mührüne çevirmek ve kalbleri ona çekmek için üstüne gayet cazibeli bir nakış, parlak bir nur, şirin bir tatlılık, sevimli bir

güzellik ve kuvvetli bir hakikat olan rahmet ve rahîmiyet damgasını basmıştır. Evet, o rahmetin kuvvetidir ki, şuur sahiplerinin nazarlarını kendine çeker ve ehadiyet mührüne ulaştırır. Ehad Yaratıcı'yı düşündürür, sonra da insanı إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ[25] ayetindeki hakiki hitaba mazhar eder. İşte بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ Fatiha'nın fihristi ve Kur'an'ın kısa bir özeti olması yönüyle zikredilen bu büyük sırrın unvanı ve tercümanıdır. Bu unvanı eline alan, rahmetin tabakalarında gezebilir. Bu tercümanı konuşturan, rahmet sırlarını öğrenir, rahîmiyet ve şefkat nurlarını görür.

[25] "(Haydi öyleyse deyiniz:) Yalnız Sana ibadet eder, yalnız Senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5)

Beşinci Sır

Bir hadis-i şerifte buyrulmuş ki: إِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلٰى صُورَةِ الرَّحْمٰنِ[26] –veya denildiği gibi.

[26] "Şüphesiz Allah Teâlâ, insanı Rahman suretinde yaratmıştır." Buhârî, *isti'zân* 1; Müslim, *birr* 115, *cennet* 28; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/244, 251, 315, 323, 434, 463, 519.

Tarikat ehli bir kısım zâtlar, bu hadisi iman esaslarıyla örtüşmeyen tuhaf bir tarzda tefsir etmişler. Hatta onlardan aşk ehli bazı kimseler, insanın manevî yüzüne Rahman'ın bir sureti olarak bakmış. Ehl-i tarikatın bir kısmında sekr, yani manevî sarhoşluk hali, aşk ehlinin çoğunda da istiğrak[27] ve hakikatleri birbirine karıştırma gibi haller bulunduğundan, onlar hakikate zıt anlayışlarında belki mazur görülebilirler. Fakat aklı başında olan, inanç esaslarına aykırı mânâları kabul edemez. Yoksa hata etmiş olur.

[27] **İstiğrak**: Allah aşkı ile dünyayı unutup kendinden geçmek.

Evet, bütün kâinatı bir saray, bir ev gibi muntazam bir şekilde idare eden, yıldızları zerreler gibi hikmetle ve kolayca çeviren, gezdiren, zerreleri itaatkâr memurlar gibi istihdam eden Zât-ı Akdes-i İlahî'nin ortağı, eşi, zıddı, dengi bulunmadığı gibi, لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ[28] sırrıyla, sureti, misli, misali, benzeri de olamaz. Fakat وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ[29] sırrıyla, örnek ve temsillerle icraatına, sıfatlarına ve isimlerine bakılır. Demek, örnekler ve temsiller, O'nun icraatı hakkında

olabilir. Zikredilen hadis-i şerifin pek çok maksadından biri şudur: İnsan, Rahman ismini tamamen gösteren bir surette yaratılmıştır. Evet, daha önce söylediğimiz gibi, kâinatın simasında, bin bir ilahî ismin parıltılarından tezahür eden Rahman ismi görünür; yeryüzünün simasında Cenâb-ı Hakk'ın mutlak rubûbiyetinin sayısız cilvesiyle tezahür eden Rahman ismi gösterilir. Aynen öyle de, insan her şeyi içine alan kuşatıcı suretiyle küçük bir ölçekte, dünyanın ve kâinatın siması gibi yine Rahman isminin mükemmel bir cilvesini gösterir.

[28] "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, her şeyi hakkıyla işitir ve görür." (Şûrâ sûresi, 42/11)

[29] "Göklerde ve yerde en yüce sıfatlar Allah'ındır. O Aziz ve Hakîmdir: Mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir." (Rûm sûresi, 30/27). Ayrıca Nahl sûresinin 60. ayeti de aynı hususu biraz değişik ifadelerle beyan etmektedir.

Hadis şuna da işaret eder: Rahman ve Rahîm Yaratıcının delilleri ve aynaları olan canlılar ve insan gibi mazharların, Vacibü'l-Vücûd Zât'ı gösterdikleri o kadar kesin ve aşikârdır ki, mesela güneşin suretini ve aksini tutan parlak bir aynanın parıltısına ve güneşe delil oluşunun açıklığına işaret mahiyetinde, "O ayna güneştir." denilmesi gibi, "İnsanda Rahman'ın sureti var." ifadesi delâletin açıklığına ve münasebetin mükemmelliğine işaret olarak söylenmiştir. Şu sırdan dolayı, Vahdet-i Vücûd inancını kabul edenlerin aşırıya gitmeyen kısmı, bu delâletin aşikârlığına ve bu münasebetin mükemmelliğine bir unvan olarak لَا مَوْجُودَ إِلَّا هُوَ[30] demiştir.

[30] Vücûd-u Vâcib'e nispeten başka şeylere var denilmemeli... Onlar "varlık" unvanına lâyık değildir.

اَللّٰهُمَّ يَا رَحْمٰنُ يَا رَحِيمُ بِحَقِّ بِسْــــمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ اِرْحَمْنَا كَمَا يَلِيقُ بِرَحِيمِيَّتِكَ وَفَهِّمْنَا أَسْرَارَ بِسْــــمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ كَمَا يَلِيقُ بِرَحْمٰنِيَّتِكَ اٰمِينَ[31]

[31] Ey Rahman, Rahîm Allahım! 'Bismillâhirrahmânirrahîm'in hakkı için, rahîmiyetine yaraşır şekilde bize merhamet et ve rahmaniyetine yaraşır şekilde, bize 'Bismillâhirrahmânirrahîm'in sırlarını anlamayı lütfet.

Altıncı Sır

Ey sonsuz acz ve fakr içinde yuvarlanan biçare insan! Rahmetin ne kadar kıymetli bir vesile ve ne kadar makbul bir şefaatçi olduğunu şuradan anla: O rahmet, öyle Yüce bir Sultan'a ulaşmaya vesiledir ki, O'nun ordusunda yıldızlarla zerreler beraberce, tam bir intizam ve itaatle hizmet ediyor. O Zât-ı Zülcelâl'in, o Ezel ve Ebed Sultan'ının Zât'ına ait bir istiğnası var; O, mutlak bir istiğna içindedir, hiçbir şeye muhtaç değildir. Hiçbir şekilde kâinata ve varlıklara ihtiyacı olmayan sınırsız ve kayıtsız bir Ganî'dir, zenginlik sahibidir. Ve bütün kâinat emri, idaresi, heybet ve azameti altında tam bir itaatle, celâline boyun eğmiştir.

İşte ey insan! Rahmet seni her bakımdan Müstağni olan o Zât'ın, o Ebedî Sultan'ın huzuruna çıkarır, O'na dost ve muhatap yapar, sana sevgili bir kul vaziyeti verir. Nasıl ki, sen güneşe çok uzaksın, hiçbir şekilde yetişemiyor ve yanaşamıyorsun. Fakat güneşin ışığı, aksini ve cilvesini aynan vasıtasıyla senin eline ulaştırıyor. Aynen öyle de: Biz her türlü kusur ve noksandan münezzeh o Zât'a, o Ezel ve Ebed Güneşi'ne sonsuz uzak olsak ve yanaşamasak da rahmetinin nuru O'nu bize yakın ediyor.

İşte ey insan! Bu rahmeti bulan, ebedî, tükenmez bir nur hazinesi bulmuş olur. O hazineyi bulmanın yolu, rahmetin en parlak misali ve temsilcisi, en belâgatli lisanı ve ilancısı olan ve Kur'an'da "Âlemlere Rahmet"[32] unvanıyla anılan Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* sünnetine uymaktır. Âlemlere rahmet olan, rahmetin o cisimleşmiş haline ulaşma vesilesi ise salâvattır. Evet, salâvatın mânâsı rahmettir. O canlı, cisimleşmiş rahmete bir rahmet duası hükmündeki salâvat, âlemlere rahmet olan o zâta kavuşmaya vesiledir.[33] Öyleyse âlemlere rahmet olan Resûl-u Ekrem'e kavuşmak için salavâtı kendine vasıta yap ve o zâtı da *(aleyhissalâtü vesselam)* Rahman'ın rahmetine vesile kabul et.

[32] Bkz. Enbiyâ sûresi, 21/107.

[33] Peygamber Efendimiz'e *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* salât ve selam getirmenin önemine dair bkz. Ahzâb sûresi, 33/56; Müslim, *salât* 11, 70; Tirmizî, *vitr* 21; Ebû Dâvûd, *salât* 36, 201, *vitr* 26.

Bütün ümmetin, "rahmeten li'l-âlemîn"[34] olan zât *(aleyhissalâtü vesselam)* hakkında sonsuz rahmet mânâsıyla salâvat getirmesi, rahmetin ne kadar

kıymetli bir ilahî hediye olduğunu ve ne kadar geniş bir daireye sahip bulunduğunu parlak bir şekilde ispat eder.

[34] Âlemlere rahmet.

Sözün Özü: Rahmet hazinelerinin en kıymetli pırlantası ve bekçisi Zât-ı Ahmediye *(aleyhissalâtü vesselam)* olduğu gibi, birinci anahtarı da بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ 'dir. Bu hazinelerin kapısını en kolay açan anahtar ise salâvattır.

اَللّٰهُمَّ بِحَقِّ أَسْرَارِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مَنْ أَرْسَلْتَهُ
رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ كَمَا يَلِيقُ بِرَحْمَتِكَ وَبِحُرْمَتِهِ، وَعَلٰى اٰلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ
وَارْحَمْنَا رَحْمَةً تُغْنِينَا بِهَا عَنْ رَحْمَةِ مَنْ سِوَاكَ مِنْ خَلْقِكَ اٰمِينَ[35]

[35] Allahım! 'Bismillâhirrahmânirrahîm'in sırlarının hakkı için, âlemlere rahmet olarak gönderdiğin zâta ve bütün âl ve ashabına, Senin rahmetine ve onun hürmetine yaraşır bir şekilde salât ve selam eyle. Bize de, öyle bir rahmetle merhamet et ki, Senden gayrı, mahlûkatından hiç kimsenin merhametine muhtaç olmayalım.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[36]

[36] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

İkinci Söz

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ[37]

[37] "O takva sahipleri ki görünmeyen âleme inanırlar." (Bakara sûresi, 2/3)

İmanda ne kadar büyük bir saadet ve nimet, ne kadar büyük bir lezzet ve rahatlık bulunduğunu anlamak istersen, şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle:

Bir vakit iki adam, hem keyif hem de ticaret için seyahate çıkarlar. Bunlardan kendini beğenmiş ve talihsiz olan bir tarafa; hakkı, hakikati tanıyan ve bahtiyar olansa diğer tarafa gider.

Kendini beğenmiş adam, sadece kendini düşünmesinin, bencilliğinin ve her şeyi kötü görmesinin cezası olarak kendi bakışına göre pek fena bir memlekete düşer. Her yerde aciz biçarelerin, zorba ve dehşetli adamların elinden ve zulmünden feryat ettiğini duyar, hazin, elemli bir hal görür. Bütün memleket, baştan başa bir matem yurduna döndüğünden, o adam şu elemli ve karanlık hali hissetmemek için sarhoşluktan başka çare bulamaz. Çünkü ortalıkta dehşet verici cenazeler ve ümitsizce ağlayan yetimler görür, herkes ona düşman ve yabancı görünür. Vicdanı azap içinde kalır.

Hakkı tanıyan, daima hak düşünen ve güzel ahlâklı olan adam ise nazarında pek güzel bir memlekete düşer. İşte bu iyi adam, gittiği her yerde büyük bir şenlik, her tarafta bir sevinç, bir eğlence, coşkunluk ve neşe içinde zikir meclisleri görür. Herkes ona dost ve akraba görünür. Bütün memlekette 'yaşasın'lar ve teşekkürlerle umumi bir terhis şenliği vardır. O adam, sevinçli bir şekilde asker alımı için tekbir ve kelime-i tevhid nidalarıyla bir davul sesi, bir mûsikî işitir. Önceki bahtsız adam hem kendisinin hem de bütün halkın elemiyle acı çekerken şu bahtiyar, hem kendisinin hem de herkesin sevinciyle mutlu olur, ferah bulur. O ticaretten güzel bir kazanç elde eder, Allah'a şükreder.

Sonra döner, öteki adama rastlar. Onun halini anlayınca şöyle der: "Yahu sen divane olmuşsun! İçindeki çirkinlikler dışına aksetmiş olmalı ki, gülmeyi ağlamak, terhisi soymak ve talan etmek zannetmişsin. Aklını başına

al, kalbini temizle. Ta ki gözünden şu musibetli perde kalksın, hakikati görebilesin. Zira son derece adil, merhametli, idaresi altındakilerin hukukunu gözeten, kudretli, intizamı seven, şefkatli bir Melik'in, göz önünde bu derece terakki ve mükemmellik eserleri gösteren memleketi, senin zannettiğin gibi olamaz."

Sonra o bedbahtın aklı başına gelir. Pişman olur ve "Evet, ben sarhoşluktan divane olmuştum. Allah senden razı olsun, beni cehennem gibi bir vaziyetten kurtardın." der.

Ey nefsim! Bil ki, temsildeki birinci adam kâfir veya Allah'a isyan eden gafildir. Şu dünya onun gözünde baştan başa bir matem yurdudur. Bütün canlılar, ayrılık ve yokluk tokadıyla ağlayan birer yetimdir. Hayvanlar ve insanlar ise ecelin pençesiyle parçalanan kimsesiz başıbozuklardır. Dağlar ve denizler gibi büyük varlıklar, ruhsuz, dehşet verici cenazeler hükmündedir. Küfründen ve dalâletinden kaynaklanan daha bunun gibi pek çok elemli, ezici, dehşetli vehim ona manevî bir azap verir.

Diğer adam ise mümindir. Cenâb-ı Hâlık'ı tanır, tasdik eder. Onun gözünde şu dünya Rahman'ın bir zikir meclisi, insan ve hayvanların talim yeri, insanlarla cinlerin imtihan meydanıdır. Bütün hayvan ve insanların ölümü ise bir terhistir.

Hayat vazifesini bitirenler, yeni vazifelilere yer açılsın ve onlar gelip çalışsınlar diye bu fâni diyardan, manevî bir sevinç içinde, derdi, sıkıntısı olmayan başka bir âleme giderler.

Hayvanların ve insanların doğumu ise askere, silah altına, vazife başına alınmaktır. Bütün canlılar vazifeli, mutlu birer asker; işini doğru yapan, halinden memnun birer memurdur. İşitilen bütün sedâlar ise ya vazife başlangıcındaki zikir ve tesbihler, ya paydos esnasında duyulan şükür ve ferahlama nidaları yahut çalışma neşesinden doğan nağmelerdir. O müminin nazarında bütün varlıklar, Seyyid-i Kerîm'inin ve Mâlik-i Rahîm'inin sevimli birer hizmetkârı, dost birer memuru, şirin birer

kitabıdır. O talihli adamın imanından bunun gibi daha pek çok hoş, yüce, leziz ve tatlı hakikat tecelli eder, ortaya çıkar.

Demek, iman manevî bir tûba ağacının[38] çekirdeğini taşıyor. Küfür ise manevî bir cehennem zakkumunun[39] tohumunu saklıyor.

[38] Tûbâ'nın, cennetteki bir ağaç olduğuna dair bkz. *Müsned* 4/183; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/29; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 16/429, 430; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr* 17/127, 128.

[39] Zakkum ağacı için bkz. İsrâ sûresi, 17/60; Sâffât sûresi, 37/62-65; Duhân sûresi, 44/43-44; Vâkıa sûresi, 56/51-53; Buhârî, *menâkıbü'l-ensâr* 42, *kader* 10; Tirmizî, *tefsîru sûre* (17) 4; İbn Mâce, *cehennem* 38; *Müsned* 1/300, 338.

Demek ki, selamet ve emniyet yalnız İslamiyet'te ve imandadır. Öyleyse daima, اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى دِينِ الْإِسْلَامِ وَكَمَالِ الْإِيمَانِ[40] *demeliyiz.*

[40] Bize ihsan ettiği İslam dini ve kâmil iman nimeti için Allah'a hamd olsun.

Üçüncü Söz

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا[41]

[41] "Ey insanlar! (Hem sizi hem de sizden önceki insanları yaratan) Rabbinize ibadet ediniz." (Bakara sûresi, 2/21)

İbadetin ne kadar büyük bir ticaret ve saadet, Allah'a isyanın ve haram zevklere düşkünlüğün ise ne büyük bir zarar ve felâket olduğunu anlamak istersen, şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle:

Bir zamanlar iki asker, uzak bir şehre gitmek için emir alırlar. Yol ikileşinceye kadar beraber giderler. Orada bulunan bir adam onlara şöyle der: "Şu sağdaki yol zararsızdır ve yolcularının onda dokuzu büyük kâr elde eder, rahatlık görür. Soldaki yolun ise hiç faydası olmamakla beraber on yolcusundan dokuzu zarara uğrar. Yolların ikisi de kısa ve aynı uzunluktadır. Aralarında yalnız bir fark var ki, düzeni ve kanunu olmayan sol yolun yolcusu çantasız, silahsız gider. Görünüşte bir hafiflik, yalancı bir rahatlık hisseder. Askerî düzen altındaki sağ yolun yolcusu ise besleyici gıdalarla dolu dört okkalık[42] bir çantayı ve her düşmanı alt edecek iki okkalık, devlete ait mükemmel bir silahı taşımaya mecburdur."

[42] 1,282 kilogramlık ağırlık ölçüsü.

Yolu tarif eden o adamın sözünü dinledikten sonra iki askerden bahtiyar olan sağa gider. Görünüşte omzuna ve sırtına bir ağırlık yüklenir. Fakat kalbi ve ruhu binlerce batman[43] ağırlığındaki minnet ve korkulardan kurtulur.

[43] 7,692 kilogramlık ağırlık ölçüsü, 6 okka.

Öteki, talihsiz olan ise askerliği bırakır. Düzene uymak istemez, sol tarafa gider. Bedeni bir batman ağırlıktan kurtulur; fakat kalbi binlerce batman minnet, ruhu da sonsuz korkular altında ezilir. Hem herkese dilenci olur hem de her şey ve her hadise karşısında titrer. Sonunda gideceği yere varır. Orada, asi ve kaçak olmanın cezasını görür.

Askerlik nizamını seven, çantasını ve silahını muhafaza edip sağ tarafa giden asker ise varmak istediği şehre kimsenin minneti altına girmeden, kimseden korkmadan, kalbi ve vicdanı rahat bir şekilde ulaşır. Orada, vazifesini güzelce yapan namuslu bir askere yaraşır mükâfat görür.

İşte ey isyankâr nefis!

Bil ki: O iki yolcudan birincisi, Allah'ın emirlerine itaat eden, öteki ise nefsin kötü arzularına uyan asi insandır. O yol, ruhlar âleminden gelip kabirden geçerek ahirete giden hayat yoludur. O çanta ve silah, ibadet ve takvayı temsil eder. İbadetin görünüşte bir ağırlığı olsa da mânâsında öyle bir rahatlık ve hafiflik vardır ki, tarif edilemez. Çünkü kul, namazında, أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ[44] yani, "O'ndan başka Hâlık ve Rezzak yoktur! Zarar ve fayda O'nun elindedir.[45] O hem Hakîm'dir, abes iş yapmaz; hem Rahîm'dir, ihsanı, merhameti çoktur." der. Buna inandığından, her şeyde bir rahmet hazinesinin kapısını bulur ve dua ile o kapıyı çalar. Her şeyi Rabbinin emrine boyun eğmiş görür, O'na sığınır. Tevekkül ile O'na dayanıp her musibet karşısında korunur. İmanı, kendisine tam bir emniyet hissi verir.

[44] "Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur." (Müslim, *salât* 60; Tirmizî, *salât* 216; Ebû Dâvûd, *salât* 178; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/292)

[45] Bkz. Bakara sûresi, 2/102; Âl-i İmran sûresi, 3/26; 6/71; A'râf sûresi, 7/188; Yûnus sûresi, 10/18, 49, 106; Ra'd sûresi, 13/16; Tâhâ sûresi, 20/89; Enbiyâ sûresi, 21/66; Hac sûresi, 22/12; Furkan sûresi, 25/3, 55; Şuarâ sûresi, 26/73; Fetih sûresi, 48/11; Mücadele sûresi, 58/10; Mümtahine sûresi, 60/3; Ayrıca bkz. Tirmizî, *kader* 10; *Müsned* 6/441.

Evet, her hakiki iyi vasıf gibi cesaretin de kaynağı imandır, kulluktur;[46] *her kötü haslet gibi korkaklığın da kaynağı dalâlettir!*[47]

[46] Bkz. Âl-i İmran sûresi, 3/173.

[47] Bkz. Âl-i İmran sûresi, 3/151; Enfâl sûresi, 8/12.

Evet, yerküre bomba olup patlasa, muhtemeldir ki, kalbi tam nurlanmış bir kulu korkutmaz. Aksine o kul, Samed Rabbinin harika kudretini lezzetli bir hayret içinde seyreder. Aklı aydınlanmış denilen kalbsiz ve Allah'a karşı asi, meşhur bir filozof ise gökte bir kuyruklu yıldız görse yerde

titrer. “Acaba bu serseri yıldız dünyamıza çarpar mı?” deyip evhama düşer. (Bir vakit böyle bir yıldızdan koca Amerika titredi. Çokları gece vakti evlerini terk etti.)

Evet, insanın ihtiyaçları sınırsız olduğu halde, sermayesi neredeyse yok gibidir; sayısız musibete maruz kaldığı halde bunlara karşı koyacak kudreti hiç hükmündedir. Sermayesinin ve iktidarının sınırı, elinin yetiştiği yere kadardır. Emellerinin, arzularının, elem ve endişelerinin dairesi ise gözünün, hayalinin ulaştığı noktaya kadar geniştir.

İşte bu derece aciz, zayıf, fakir ve muhtaç insan ruhu[48] için ibadet, tevekkül, tevhid ve teslimin ne kadar büyük bir kâr, bir saadet, bir nimet olduğunu, bütün bütün kör olmayan görür, anlar.

[48] Bkz. Fâtır sûresi, 35/15.

Malûmdur ki, zararsız yol zararlı yola –onda bir kaybetme ihtimali olsa bile– tercih edilir. Kaldı ki, meselemiz olan kulluk yolu zararsızdır ve onda dokuz ihtimalle insanı bir ebedî saadet hazinesine ulaştırır. Nefsin arzularına uyma ve Allah’a isyan yolunda ise –o yolda gidenlerin de itirafıyla– fayda yoktur ve onda dokuz ihtimalle ebedî azap ve helâk bulunur. Bu, şu hususta söz sahibi olan, gözü manevî alemlere açık sayısız zâtın şahitliğiyle sabittir; zevk ve keşf ehlinin haber vermesiyle, yanlışlığına ihtimal bulunmayacak derecede kesindir.

Kısacası: *Ahiret saadeti gibi dünya saadetin de ibadette ve Allah’a kulluktadır. Öyleyse daima* اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى الطَّاعَةِ وَالتَّوْفِيقِ[49] *demeli ve Müslüman olduğumuza şükretmeliyiz.*

[49] Bize itaat ve muvaffakiyet nasip eden Allah’a hamd olsun.

Dördüncü Söz

بِسْــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلصَّلَاةُ عِمَادُ الدِّينِ[50]

[50] "Namaz, dinin direğidir." hadisi için bkz. el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-Usûl* 3/135, 136; el-Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân* 3/39; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/404. Yakın ifadeler için ayrıca bkz. Tirmizi, *îmân* 8; *Müsned* 5/231, 237; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* 6/428; el-Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr* 7/426.

Namazın ne kadar kıymetli ve mühim olduğunu, ne kadar az bir gayretle ne çok şey kazandırdığını, namazsız insanın ne kadar divane ve zararda olduğunu iki kere iki dört eder derecesinde kesin bir şekilde anlamak istersen, şu temsilî hikâyeciğe bak, gör:

Bir zaman büyük bir hükümdar, iki hizmetkârını, her birine yirmi dört altın verip ikamet etmeleri için iki ay uzaklıktaki has ve güzel çiftliğine gönderir. Onlara der ki: "Şu parayı yol ve bilet masrafı yapınız, orada size lâzım olacak bazı şeyleri satın alınız. Bir günlük mesafede bir istasyon var. Oraya hem araba hem gemi hem tren hem de uçak bulunur. Herkes sermayesine göre birine biner."

İki hizmetkâr bu dersi aldıktan sonra yola çıkarlar. Bahtiyar olan, istasyona kadar parasının bir kısmını harcar. Fakat o masrafla birlikte, efendisinin hoşuna gidecek öyle güzel bir ticaret yapar ki, sermayesi birden bine çıkar.

Öteki hizmetkâr, talihsiz ve serseri olduğundan istasyona kadar yirmi üç altınını harcar. Kumar gibi şeylere verip ziyan eder. Elinde bir tek altın kalır. Arkadaşı ona, "Yahu, bu uzun yolda yaya ve aç kalmamak için şu altınını bir bilete ver. Efendimiz kerimdir; sana merhamet eder, işlediğin kusuru bağışlar. Seni de uçağa bindirirler, ikamet edeceğimiz yere bir günde gideriz. Yoksa iki ayda aşılan bu çölde aç, yaya ve yalnız yolculuk etmeye mecbur kalırsın." der.

Acaba şu adam inat ederek o tek altınını bir define anahtarı hükmündeki bilete vermeyip geçici bir lezzet için eğlenceye sarf etse; onun gayet

zararda, akılsız ve talihsiz olduğunu en akılsız adam bile anlamaz mı?

İşte ey namazsız insan ve ey namazdan hoşlanmayan nefsim!

O hükümdar, Rabbimiz, Hâlık'ımızdır. O iki hizmetkâr yolcudan biri dindar, namazını şevkle kılan; öteki ise gafil ve namazsız insandır. O yirmi dört altın, her günkü yirmi dört saatlik ömre işaret eder. O has çiftlik, cennettir. O istasyon, kabirdir. O seyahat ise insanın kabre, haşre, ebediyete gidecek yolculuğudur. Amellere ve takvanın derecesine göre, o uzun yol farklı mertebelerde kat edilir. Takva sahiplerinden bir kısmı, şimşek gibi, bin senelik yolu bir günde geçer. Bir kısmı da hayal gibi, elli bin senelik mesafeyi bir günde aşar. (Kur'an-ı Azîmüşşan bu hakikate iki ayetiyle işaret ediyor.[51]) O bilet ise namazdır. Bir tek saat, abdestle beraber beş vakit namaza kâfi gelir.

[51] Bkz. "Gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra bütün bu işler, sizin hesabınıza göre bin yıl tutan bir günde O'na yükselir." (Secde sûresi, 32/5); "Melekler ve Ruh O'nun Arş'ına, uzunluğu elli bin sene olan bir günde yükselirler." (Meâric sûresi, 70/4)

Acaba, yirmi üç saatini şu kısacık dünya hayatına sarf eden ve o uzun, ebedî hayata bir tek saatini ayırmayan insan, ne kadar zarardadır, nefsine ne kadar zulmeder ve ne kadar akılsızca davranır! Zira bin adamın katıldığı bir piyango kumarına malının yarısını vermeyi akıl kabul etmez, çünkü kazanç ihtimali binde birdir. Malının yirmi dörtte birini, kazanma ihtimalinin yüzde doksan dokuz olduğu tasdik edilmiş ebedî bir hazineye vermemek de, aynı şekilde, akıl ve hikmete zıt hareket etmektir. Kendini akıllı zanneden insan bunu anlamaz mı?

Halbuki namazda ruh, kalb ve akıl için büyük bir rahatlık vardır. Hem namaz bedene de o kadar ağır bir iş değildir.

Hem namaz kılanın dünyaya ait diğer mubah işleri de güzel bir niyetle ibadet yerine geçer. İnsan, ömür sermayesini bu şekilde ahirete mal edebilir. Böylece fâni ömrünü bir yönüyle ebedileştirir.

Beşinci Söz

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ[52]

[52] "Allah fenâlıktan korunanlar ve hep güzel davrananlarla beraberdir." (Nahl sûresi, 16/128)

Namaz kılmanın ve büyük günahları işlememenin,[53] insan için ne derece hakiki bir vazife ve onun yaradılışına ne kadar uygun bir gaye olduğunu görmek istersen şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle:

[53] Bkz. Nisâ sûresi, 4/31; Şûrâ sûresi, 42/37; Necm sûresi, 53/32.

Seferberlik halindeki bir taburda, biri eğitimli, vazifesini seven; diğeri acemi, nefsine düşkün iki asker bulunuyordu. Vazifesini seven, eğitime ve harbe katılır, işine dikkat eder, erzakını ve yiyeceğini hiç düşünmezdi. Çünkü onu beslemenin, ihtiyaçlarını karşılamanın, hasta olduğunda tedavi etmenin, hatta ihtiyaç duyduğunda lokmayı ağzına koymanın devletin işi olduğunu bilirdi. Onun asıl vazifesi eğitim ve hizmetti. Bazı erzak ve teçhizat işlerinde çalışır, kazan kaynatır, karavanayı yıkar, taşırdı. Ona, "Ne yapıyorsun?" diye sorulsa, "Nafakam için çalışıyorum." demez, "Devletin işini görüyorum." derdi.

Nefsine düşkün ve acemi olan diğer asker ise eğitime ve hizmete dikkat etmezdi. "O devletin işidir, bana ne!" der, daima nafakasını düşünüp onun peşinde koşar, taburunu terk eder, çarşıya gidip alışveriş yapardı.

Bir gün, talimli arkadaşı ona şöyle dedi: "Arkadaş, asıl vazifen eğitim almak ve savaşmaktır. Sen onun için buraya getirildin. Padişaha güven, o seni aç bırakmaz. Çünkü bu, onun vazifesidir. Hem sen aciz ve fakirsin, kendine her yerde yiyecek bulamazsın. Şimdi savaş ve seferberlik zamanıdır. Hem çalışmazsan sana asi der, ceza verirler. Evet, ortada iki vazife görünüyor. Biri, padişahınkidir ki, bazen onun işini görürüz, o da bizi besler. Diğeri bizim vazifemiz, eğitim ve hizmettir. Hem padişah işimizi kolaylaştırır, bize yardım eder."

Acaba o serseri asker, arkadaşına kulak vermezse ne kadar tehlikede kalır, anlarsın!

İşte ey tembel nefsim! O dalgalı harp meydanı, bu gürültülü ve sıkıntılı dünya hayatıdır. Taburlara taksim edilen ordu, bütün insanlıktır. O tabur ise bu asrın İslam cemaatidir. O iki askerden biri, dinin farzlarını bilen ve yerine getiren, büyük günahları terk edip günah işlememek için nefsine ve şeytana karşı savaşan takva sahibi Müslümandır. Diğeri ise rızkın gerçek sahibi Cenâb-ı Hakk'ı itham etmek derecesinde geçim derdine düşüp farz ibadetlerini terk eden ve tuttuğu yolda rastgele günahlar işleyen, zarar içindeki isyankârdır. O eğitim, başta namaz olmak üzere, ibadetlerdir. O harp ise nefse ve heveslere, cin ve insan şeytanlara karşı savaşıp kalbini ve ruhunu günahlardan, kötü ahlâktan ve ebediyen mahvolmaktan kurtarmaktır. Ve hikâyedeki iki vazifeden biri, hayatı verip insanı beslemek; diğeri ise hayatı verene ve kendisini besleyene kulluk edip yalvarmak, O'na tevekkül edip güvenmektir.

Evet hayat, Cenâb-ı Hakk'ın Samediyetine[54] yaraşır sanatının en parlak mucizelerinden biri ve Rabbanî hikmetinin bir harikasıdır. İşte, bu hayatı kim vermiş ise rızıkla besleyen ve devam ettiren de O'dur,[55] başkası olamaz! Buna delil mi istiyorsun? Meyve kurdu ve balık gibi en zayıf, en aptal hayvanlar en iyi şekilde beslenir. Çocuklar ve yavrular gibi en aciz, en nazik varlıklara en iyi rızık verilir.

[54] **Samediyet**: Her şey Cenâb-ı Hakk'a muhtaç olduğu halde O'nun hiçbir şeye muhtaç olmaması.

[55] Bkz. Bakara sûresi, 2/22, 60; En'âm sûresi, 6/99, 141, 142, 151; A'râf sûresi, 7/32, 160; Enfâl sûresi, 8/26; Yûnus sûresi, 10/31, 59, 93; Hûd sûresi, 11/6; İbrahim sûresi, 14/32; Hicr sûresi, 15/20; Nahl sûresi, 16/72, 112, 114; İsrâ sûresi, 17/70; Ankebût sûresi, 29/17, 60, 62; Rûm sûresi, 30/37, 40; Sebe sûresi, 34/15, 24, 36; Yâsîn sûresi, 36/47; Zümer sûresi, 39/52; Mü'min sûresi, 40/13, 64; Fussilet sûresi, 41/10; Şûrâ sûresi, 42/12, 19, 27; Zâriyât sûresi, 51/22, 58; Cum'a sûresi, 62/11; Talâk sûresi, 65/3; Mülk sûresi, 67/15, 21.

Evet, helâl rızık kazanmanın iktidar ve irade ile değil, acz ve zaaf ile olduğunu anlamak için balıklar ile tilkileri, yavrular ile canavarları, ağaçlar ile hayvanları kıyaslamak kâfidir.

Demek ki, geçim derdi için namazını terk eden,[56] eğitimi ve siperini bırakıp çarşıda dilencilik yapan askere benzer. Bununla beraber, baş-

kalarına yük olmamak için, namazını kıldıktan sonra Cenâb-ı Rezzak-ı Kerîm'in rahmet mutfağından rızkını bizzat aramak güzeldir, mertliktir ve bir ibadettir.

[56] Bkz. Tâhâ sûresi, 20/132; Zâriyât sûresi, 51/57-58.

Hem fıtratı ve manevî donanımı, insanın ibadet için yaratıldığını gösteriyor.[57] Zira dünya hayatı için lâzım olan amel ve iktidar yönünden insan küçük bir serçe kuşuna bile yetişemez. Fakat manevî ve uhrevî hayatı için gerekli ilim, fakrını itiraf ederek Allah'a yalvarma ve ibadet yönünden o, bütün canlıların sultanı ve kumandanı hükmündedir.

[57] Bkz. Zâriyât sûresi, 51/56.

Ey nefsim! Demek, dünya hayatını asıl maksat yapar ve daima ona çalışırsan, küçük bir serçe kuşunun askeri hükmünde olursun. Eğer ahiret hayatını asıl maksat yapıp bu hayatı da ona vesile ve tarla bilir,[58] orası için çalışırsan, o vakit canlıların büyük bir kumandanı, şu dünyada Cenâb-ı Hakk'ın nazlı ve niyaz eden bir kulu, aziz ve muhterem bir misafiri olursun.

[58] "Dünya, ahiretin tarlasıdır." mânâsındaki hadis için bkz. el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* 4/19; el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* 1/495; es-Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-Hasene* s. 497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-Merfûa* s. 205. Ayrıca, aynı hususu değişik şekilde ifade eden Şûrâ sûresinin 20. ayetine ve el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/348; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 10/53; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/228'e de bakılabilir.

İşte sana iki yol.[59] İstediğini seçebilirsin. Hidayeti ve başarıyı merhametlilerin en merhametlisi Allah'tan iste...

[59] Bkz. "şükür" ya da "küfür" yolu (Dehr sûresi, 76/3); "iki yol (hayır ve şer yolu)" (Beled sûresi, 90/10); "kötülük" ya da "takva" yolu (Şems sûresi, 91/8); "en kolay yol" ya da "en güç yol" (Leyl sûresi, 92/5-10).

Altıncı Söz

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ[60]

[60] "Allah, karşılık olarak cenneti verip müminlerden canlarını ve mallarını satın almıştır." (Tevbe sûresi, 9/111)

Nefsini ve malını Cenâb-ı Hakk'a satmanın, O'na kul ve asker olmanın ne kadar kârlı bir ticaret, ne kadar şerefli bir rütbe olduğunu anlamak istersen, şu temsilî hikâyeciği dinle:

Bir zamanlar bir padişah, emrindeki iki adama emanet olarak, içinde fabrika, makine, at ve silah gibi şeyler bulunan birer çiftlik verir. Fakat fırtınalı bir savaş zamanı olduğundan hiçbir şey kararında kalmaz, ya mahvolur ya da değişip gider. Padişah, kusursuz merhametiyle o iki adama en yüksek memurunu, başyaverini gönderir ve çok şefkatli bir ferman ile onlara şöyle der:

"Elinizdeki emanetimi bana satınız. Ben sizin için muhafaza edeyim, boş yere ziyan olmasın. Savaş bittikten sonra onu size daha güzel bir şekilde iade edeceğim. Hem o emanet kendi malınızmış gibi size çok yüksek bir fiyat vereceğim. O makineler ve fabrikadaki âletler benim adımla ve benim tezgâhımda işletilecek, fiyatları birden bine yükselecek. Bütün kârı da size bırakacağım. Hem siz aciz ve fakirsiniz, o büyük işlerin giderlerini karşılayamazsınız. İhtiyacınız olan her şeyi ve bütün masrafları ben üzerime alacağım. Bütün geliri ve kazancı ise size vereceğim, vazifeniz bitene kadar elinizde bırakacağım. İşte beş mertebe kâr içinde kâr!..

Görüyorsunuz ki, hiç kimse elindekini muhafaza edemiyor. Eğer o emaneti bana satmazsanız, herkesinki gibi elinizden çıkacak ve boş yere gidecek. Hem o yüksek fiyattan da mahrum kalacaksınız. O nazik, kıymetli âletler, ölçüler işlenecekleri uygun maden ve kullanılacakları iş bulunmayınca bütün bütün kıymetten düşecek. Hem idare ve muhafaza zahmeti, külfeti başınıza kalacak. Hem de emanete hıyanet cezası göreceksiniz. İşte beş derece zarar içinde zarar...

Emanetimi bana satmak, bana asker olup onu benim adımla kullanmak demektir. Adi bir esir ve başıbozuk olmak yerine, yüce bir padişahın has, serbest, kıymetli bir askeri olursunuz."

Şu iltifatı ve fermanı dinledikten sonra, o iki adamdan aklı başında olan şöyle der:

— Başüstüne! Ben iftiharla satarım ve binlerce teşekkür ederim.

O çiftlikte ebediyen kalacakmış gibi dünyanın sarsıntılarından, gürültü ve sıkıntılarından habersiz, mağrur, nefsi firavunlaşmış, bencil ve ayyaş olan diğer adam ise,

— Hayır! Padişah kimmiş! Ben mülkümü satmam, keyfimi bozmam, der.

Bir zaman sonra birinci adam öyle bir mertebeye çıkar ki, herkes onun haline gıpta eder. Padişahın lütfuna mazhar olur ve has sarayında saadet içinde yaşar. Diğer adam ise öyle bir hale düşer ki, hem herkes ona acır ve hem de "müstahaktır!" der. Çünkü hatasının neticesi olarak hem saadeti ve mülkü elinden kayıp gitmiştir hem de cezasını çekip azap görmektedir.

İşte ey hevesleri sınırsız nefis! Şu misalin dürbünüyle hakikatin yüzüne bak!

O padişah, Ezel ve Ebed Sultanı olan Rabbin, Hâlıkındır. O çiftlikler, makineler, âletler, ölçüler ise hayat dairende sahip oldukların; bedenin, ruhun ve kalbin ile onların içindeki göz ve dil, akıl ve hayal gibi görünen ve görünmeyen uzuvların, duygularındır. O şerefli başyaver, Resûl-u Kerim'dir *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*. Sağlam esaslar içeren o ferman ise Kur'an-ı Hakîm'dir ki, bahsettiğimiz büyük ticareti şu ayetle ilan ediyor:

إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ[61]

[61] "Allah, karşılık olarak cenneti verip müminlerden canlarını ve mallarını satın almıştır." (Tevbe sûresi, 9/111)

Ve o dalgalı savaş meydanı, şu fırtınalı dünya yüzüdür; durmuyor, dönüyor, bozuluyor ve her insanın aklına şu fikri getiriyor: "Madem her şey fânidir, elimizden çıkacak, kaybolacak. Acaba bunları

ebedileştirmenin bir çaresi yok mu?” Böyle düşünürken birden Kur’an’ın semavî sedâsı işitilir: “Evet, var. Hem de beş mertebe içinde kârlı bir şekilde güzel ve kolay bir çaresi var.”

Soru: Nedir?

Cevap: Emaneti hakiki sahibine satmak... İşte o satışta, beş derece kâr içinde kâr vardır.

Birinci Kâr: Fâni mal sonsuzluk kazanır. Çünkü Kayyûm ve Bâki olan Zât-ı Zülcelâl’e verilen ve O’nun yolunda sarf edilen şu geçici ömür ebedileşir, bâki meyveler verir. O vakit ömrün dakikaları, âdeta tohumlar, çekirdekler gibi görünüşte yok olup çürüse de bekâ âleminde saadet çiçekleri açar ve sümbüllenir. Ve berzah âleminde parlak, hoş, sevimli birer manzara haline gelir.

İkinci Kâr: Cennet gibi bir karşılık verilir.

Üçüncü Kâr: Her uzvun ve kabiliyetin kıymeti, birden bine çıkar.

Mesela, akıl bir âlettir. Eğer onu Cenâb-ı Hakk’a satmayıp nefis hesabına çalıştırırsan, öyle uğursuz, sıkıntı veren ve insanı rahatsız eden bir âlet olur ki, geçmiş zamanın hazin elemlerini ve gelecek zamanın korkutucu hallerini senin şu biçare başına yükler. Uğursuz ve zararlı bir âlet seviyesine iner. İşte bunun içindir ki, Allah’a isyan eden bir insan, aklın verdiği sıkıntıdan ve rahatsızlıktan kurtulmak için çoğunlukla ya sarhoşluğa ya da eğlenceye sığınır. Eğer Hakiki Mâlik’ine satılsa ve O’nun hesabına çalıştırılsa akıl öyle tılsımlı bir anahtar olur ki, şu kâinattaki sayısız rahmet hazinesini ve hikmet definesini açar. Böylece sahibini ebedî saadete hazırlayan Rabbanî bir kılavuz derecesine çıkar.

Mesela, göz bir uzuvdur ki, ruh bu âlemi o pencereden seyreder. Eğer onu Cenâb-ı Hakk’a satmayıp nefis hesabına çalıştırırsan; geçici, devamsız bazı güzellikleri, manzaraları seyrederek şehvete ve nefsin heveslerine arsız bir hizmetkâr olur.

Eğer her şeyi gören Sâni’ine satarsan, O’nun hesabına ve izni dairesinde kullanırsan o zaman göz, şu büyük kâinat kitabının okuyucusu, şu

âlemdeki Rabbanî sanat mucizelerinin bir seyircisi ve yeryüzü bahçesindeki rahmet çiçeklerinin mübarek bir arısı mertebesine çıkar.

Mesela, dildeki tat alma duyusunu Fâtır-ı Hakîm'ine satmayıp nefis hesabına, miden için çalıştırırsan, o vakit midenin ahırına ve fabrikasına bir kapıcı seviyesine iner, kıymeti düşer. Eğer Rezzak-ı Kerim'e satarsan, o tat alma hissi ilahî rahmet hazinelerinin mahir bir nezaretçisi ve Samed Yaratıcının kudret sofralarının şükreden bir müfettişi rütbesine yükselir.

İşte ey akıl, dikkat et! Uğursuz bir âlet nerede, kâinatın anahtarı nerede? Ey göz, güzel bak! Adi, arsız bir adam nerede, kâinat kitabının ilim sahibi bir seyircisi nerede? Ve ey dil, iyi tat! Bir kapıcı ve bir fabrika yasakçısı nerede, Cenâb-ı Hakk'ın hususi rahmet hazinesinin nezaretçisi nerede?..

Bunlar gibi başka âletleri ve uzuvları da kıyaslarsan, hakikaten müminin cennete lâyık ve kâfirin cehenneme müstahak bir mahiyet kazandığını anlarsın. Onların öyle bir kıymet almalarının sebebi, müminin imanıyla Hâlık'ının emanetini O'nun adına ve izni dairesinde kullanması; kâfirin ise emanete hıyanet edip onu nefs-i emmare[62] hesabına çalıştırmasıdır.

[62] **Nefs-i emmare**: İnsanı daima kötülüğe sevk eden nefis.

Dördüncü Kâr: İnsan zayıftır, belâları çok; fakirdir, ihtiyacı pek fazla; acizdir, hayat yükü pek ağır... Eğer Kadîr-i Zülcelâl'e dayanıp tevekkül etmezse, O'na güvenip teslim olmazsa vicdanı daima azap içinde kalır. Neticesiz zahmetler, elemler, üzüntüler onu boğar; ya sarhoş ya da canavar eder.

Beşinci Kâr: Zevk ve keşif ehli, bu husuta söz sahibi olan ve bizzat şahitliklerine dayanan zâtlar, bütün o uzuv ve âletlerin ibadetinin, tesbihatının ve o yüksek ücretlerin, en muhtaç olduğun bir zamanda, sana cennet yemişleri suretinde verileceğinde ittifak etmişlerdir.

İşte bu beş mertebe içindeki kârlı ticareti yapmazsan, şu kârlardan mahrum kalmanın yanında, beş derece zarar içinde zarara düşeceksin.

Birinci Zarar: O kadar sevdiğin mal ve evlat, taparcasına bağlandığın nefsin ve heveslerin, tutkun olduğun gençlik ve hayat ziyan olup gidecek;

günahlarını, elemlerini boynuna yükleyip elinden çıkacaklar.

İkinci Zarar: Emanete hıyanetin cezasını çekeceksin. Çünkü en kıymetli âletleri en kıymetsiz işlerde kullanıp nefsine zulmettin.

Üçüncü Zarar: Bütün o kıymetli maddî-manevî donanımını hayvanlıktan çok aşağı bir seviyeye düşürüp ilahî hikmete iftira ve zulmettin.

Dördüncü Zarar: Acizliğin ve fakrın ile beraber,[63] o pek ağır hayat yükünü zayıf beline yükleyip yok oluş ve ayrılık sillesi altında daima feryat edeceksin.

[63] Bkz. Fâtır sûresi, 35/15.

Beşinci Zarar: Sana ebedî hayatın esaslarını ve ahiret saadeti için gerekli olan şeyleri elde etmen için verilen akıl, kalb, göz ve dil gibi Rahman'ın güzel hediyelerini, cehennem kapılarını açacak çirkin bir surete çevirmektir.

O halde, şimdi bu emaneti satmaya bakacağız. Acaba o kadar ağır bir şey midir ki çokları satmaktan kaçıyor? Hayır, asla! Hiç öyle ağırlığı yoktur. Zira helâl dairesi geniştir, keyfe kâfi gelir. Harama girmeye hiç lüzum yoktur.[64] Allah'ın farz kıldığı şeyler ise hafif ve azdır. Allah'a kul ve asker olmak öyle lezzetli bir şereftir ki, tarif edilemez.

[64] "Allahım, haramına karşı helâlinle bana kifâyet et." anlamındaki dua için bkz. Tirmizî, *deavât* 110; *Müsned*, 1/153.

Öyleyse bir asker gibi yalnız Allah namına başlamalı, işlemeli ve Allah hesabına vermeli, almalı, O'nun izni ve kanunu dairesinde hareket etmeli, sükûnet bulmalı... Kusur işleyince de istiğfar etmeli:

"Ya Rab! Kusurumuzu affet, bizi kendine kul kabul et, emanetini geri alma zamanına kadar bizi emanette emin kıl. Âmin!.." diyerek O'na yalvarmalı.

Yedinci Söz

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Şu kâinatın anlaşılması zor tılsımını çözen اٰمَنْتُ بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ[65] ifadelerinin insan ruhu için saadet kapısını açan ne kadar kıymetli iki anahtar olduğunu; sabır ile Hâlık'ına tevekkül edip sığınmanın, şükür ile Rezzak'ından talepte bulunmanın ve O'na duanın ne kadar faydalı, panzehir gibi iki ilaç olduğunu; Kur'an'ı dinlemenin, onun hükümlerine boyun eğmenin, namaz kılmanın ve büyük günahları terk etmenin ebediyet yolculuğunda ne kadar mühim, değerli, parlak birer bilet, ahiret için birer azık ve kabir için nur olduğunu anlamak istersen şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle:

[65] "Allah'a ve ahiret gününe iman ettim." Allah'a ve ahiret gününe iman ile ilgili ayetler için bkz. Bakara sûresi, 2/8, 62, 126, 177, 228, 232, 264; Âl-i İmran sûresi, 3/114; Nisâ sûresi, 4/38, 39, 59, 136, 162; Mâide sûresi, 5/69; Tevbe sûresi, 9/18, 19, 29, 44, 45, 99; Nûr sûresi, 24/2; Mücadele sûresi, 58/22; Talâk sûresi, 65/2.

Bir zamanlar bir asker, savaş ve imtihan meydanında, kâr ve zarar deveranında pek müthiş bir hale düşer. Şöyle ki:

Sağ ve sol tarafından dehşetli, derin iki yara almıştır. Arkasında cüsseli bir aslan, sanki ona saldırmak için fırsat kollamaktadır. Ve gözü önünde bütün sevdiklerini asıp yok eden bir darağacı kurulmuş, onu da beklemektedir. Bu haliyle uzun bir yolculuğa çıkacak, başka bir diyara gönderilecektir. O biçare asker, şu dehşetli halde ümitsizce düşünürken sağ tarafında Hızır gibi hayır tavsiye eden, nuranî bir zât belirir. Ona der ki:

"Ümitsiz olma! Sana iki tılsım öğreteceğim. Onları güzelce değerlendirirsen o aslan sana itaat eden bir at olur. O darağacı da keyif ve seyir için hoş bir salıncağa döner. Hem sana iki ilaç vereceğim. Onları güzelce kullanırsan çürüyüp fena koku yayan o iki derin yaran, Gül-ü Muhammedî *(aleyhissalâtü vesselam)* denilen güzel kokulu iki latif çiçek haline gelir. Hem sana bir bilet vereceğim. Onunla, uçar gibi, bir senelik yolu bir günde gidersin. İnanmıyorsan bunları bir tecrübe et ki, doğru

olduklarını anlayasın.” O asker hakikaten bir parça tecrübeyle doğru olduğunu tasdik eder.

Evet, ben, yani şu biçare Said dahi bunu tasdik ederim. Çünkü biraz tecrübe ettim, pek doğru gördüm.

Sonra o asker birden, sol tarafından şeytan gibi hilekâr, ayyaş, aldatıcı bir adamın ziynetler, süslü suretler, gösterişli fanteziler ve içkiler ile gelip karşısında durduğunu görür. Adam ona:

— Hey arkadaş! Gel, beraber eğlenip keyfedelim. Şu güzel kadın suretlerine bakalım, şu hoş şarkıları dinleyelim, şu tatlı yemekleri yiyelim, der ve sorar, gizlice okuduğun o şey de nedir?

— Bir tılsım.

— Bırak şu anlaşılmaz işi. Hazır keyfimizi bozmayalım. Peki, ellerindeki şu şey nedir?

— Bir ilaç.

— At şunu. Sağlamsın, neyin var? Şimdi alkış zamanıdır. Ya şu beş nişanlı kâğıt?

— Bir bilet. Bir tayin senedi.

— Yırt onları! Şu güzel bahar mevsiminde yolculuk bizim nemize gerek, der.

Her bir hileyle askeri ikna etmeye çalışır. Hatta biçare asker, ona biraz meyleder.

Evet, insan aldanır. Ben de öyle bir hilekâra aldandım.

Sonra birden sağ tarafından gök gürültüsü gibi bir ses gelir, o askere şöyle der: “Sakın aldanma! Ve o hilekâra de ki: Sende eğer arkamdaki aslanı öldürüp önümdeki darağacını kaldıracak, sağımdaki ve solumdaki yaraları iyileştirip yolculuğuma son verecek bir çare varsa, bulursan haydi göster, görelim. Sonra, ‘Gel keyfedelim’ de. Yoksa sus hey sersem! Ta ki, Hızır gibi semâdan haber getiren bu zât diyeceğini desin.”

İşte ey gençliğinde gülmüş, şimdi güldüğüne ağlayan nefsim! Bil ki, o biçare asker sensin ve bütün insanlardır. O aslan, eceldir. O darağacı, ölüm, yokluk ve ayrılıktır; gece-gündüz döngüsünde her dost veda eder, kaybolur. O iki yaradan biri, insanın kendisine sıkıntı veren sınırsız aczi, diğeri elemli ve sonsuz fakrıdır.[66] O sürgün ve yolculuk ise ruhlar âleminden, anne karnından, çocukluktan, ihtiyarlıktan, dünyadan, kabirden, berzahtan, haşirden ve sırattan geçilen uzun bir imtihan seferidir. Ve o iki tılsım, Cenâb-ı Hakk'a ve ahirete imandır.

[66] Bkz. Fâtır sûresi, 35/15.

Evet, şu kutsî tılsım sayesinde ölüm, mümin insanı dünya zindanından cennet bahçelerine, Rahman'ın huzuruna götüren emre amade bir at ve burak suretini alır. Bunun içindir ki, ölümün hakikatini gören kâmil insanlar onu sevmiş, ölüm daha gelmeden ölmek istemişler.[67] Hem yokluk, ayrılık, ölüm ve aslında bir darağacı olan zaman, o iman tılsımı ile Sâni-i Zülcelâl'in mucizelerinin taze taze, renk renk, çeşit çeşit nakışlarını, kudretinin harikalarını, rahmetinin tecellilerini tam bir lezzetle seyretmek için birer vasıta haline gelir. Evet, güneşin ışığındaki renkleri gösteren aynaların yenilenmesi ve sinema perdelerinin değişmesi, daha hoş, daha güzel manzaralar meydana getirir.

[67] Bkz. Yûsuf sûresi, 12/101.

Hikâyedeki iki ilaçtan biri, sabır ve tevekküldür. Hâlık'ının kudretine dayanmak, hikmetine güvenmektir. Öyle mi?

Evet, كُنْ فَيَكُونُ[68] emrinin sahibi bir Cihan Sultanı'na acz tezkeresiyle dayanan bir insanın ne korkusu olabilir? Zira o, en dehşetli musibet karşısında إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّٓا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ[69] deyip kalb huzuru ile Rabb-i Rahîm'ine güvenir. Allah'ı hakkıyla bilen, aczden, Allah korkusundan lezzet duyar. Evet, korkuda bir lezzet vardır. Eğer bir yaşındaki çocuğun aklı olsa ve ona, "En tatlı halin nedir?" diye sorulsa, "Aczimi, zayıflığımı anlayıp annemin tatlı tokadından korkarak yine onun şefkatli sinesine sığındığım haldir." diyecektir.

[68] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mü'min sûresi, 40/68)

[69] "(Sabırlılar o kimselerdir ki başlarına musibet geldiğinde,) 'Biz Allah'a aidiz ve vakti geldiğinde elbette O'na döneceğiz' (derler)." (Bakara sûresi, 2/156)

Halbuki bütün annelerin şefkatleri, Cenâb-ı Hakk'ın rahmet tecellilerinin ancak bir parıltısıdır.[70] Onun için kâmil insanlar, aczde ve Allah korkusunda öyle bir lezzet bulmuşlar ki, kendi kuvvetlerine hiç güvenmeyip acz ile Allah'a sığınmışlar. Aczi ve korkuyu kendilerine şefaatçi yapmışlar.

[70] Varlıklarda bulunan acıma hissinin, Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinin yüz mertebesinden sadece birinin, bütün mahlûkat arasında taksim edilmiş hali olduğuna dair bkz. Buhârî, *edeb* 19; Müslim, *tevbe* 17, 20, 21; Tirmizî, *deavât* 99; İbn Mâce, *zühd* 35; Dârimî, *rikak* 69; *Müsned* 2/334, 434, 484, 514, 526, 3/55, 4/312, 5/439.

Diğer ilaç ise şükür ve kanaat, talep ve dua ile Rezzak-ı Rahîm'in rahmetine güvenmektir. Öyle mi?

Evet, bütün yeryüzünü bir nimet sofrası yapan ve bahar mevsimini bir çiçek destesi halinde o sofranın yanına koyan, üstüne serpen sonsuz cömertlik sahibi Kerîm bir Zât'ın misafirine, fakrı ve ihtiyaçları nasıl elemli ve ağır gelebilir? Onun fakrı ve ihtiyacı, hoş bir lezzete dönüşür. Tıpkı aldığı lezzet gibi fakrının da artması için çalışır. O yüzden kâmil insanlar, fakr ile övünmüşler.[71] (Sakın yanlış anlama! Bu, Allah'a karşı fakrını hissedip yalvarmak demektir. Yoksa onu halka gösterip bir dilenci vaziyeti almak değildir.)

[71] Bkz. es-Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-Hasene* s. 745; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-Merfûa* s. 320; el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* 2/113; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/70, 71.

Hikâyedeki bilet ise başta namaz olmak üzere farzları yerine getirmek, büyük günahları terk etmektir. Öyle mi?

Evet, bu hususta söz sahibi ve şahitliğine dayanan bütün zâtların, zevk ve keşf ehlinin ittifakıyla o uzun ve karanlık ebediyet yolculuğunda yol azığı, ışık ve burak; ancak Kur'an'ın emirlerini yerine getirmek ve

yasaklarından kaçınmak ile elde edilebilir. Yoksa ilim ve felsefe, sanat ve hikmet o yolda beş para etmez. Onların ışığı, kabir kapısına kadardır.[72]

[72] Ölüyü mezara kadar takip eden üç şeyden ailesi ve malının geriye dönüp, sadece amelinin kendisiyle kalacağına dair bkz. Buhârî, *rikak* 42; Müslim, *zühd* 5; Tirmizî, *zühd* 46; Nesâî, *cenâiz* 52; *Müsned* 3/110.

İşte ey tembel nefsim! Beş vakit namazı kılmanın, yedi büyük günahı terk etmenin zahmeti ne kadar az ve hafif!.. Neticesi, meyvesi ve faydası ne kadar çok, mühim ve büyük!.. Aklın varsa, bozulmamışsa bunu anlarsın. Ve seni Allah'a isyana ve haram zevklere teşvik eden şeytana ve o aldatıcı adama dersin ki:

"Eğer ölümü öldürüp fâniliği, yokluğu dünyadan, acz ile fakrı insanlıktan kaldırıp kabir kapısını kapatmanın çaresi varsa söyle, dinleyelim. Yoksa sus!.. Kâinatın büyük mescidinde Kur'an, kâinatı okuyor! Onu dinleyelim. O nur ile nurlanalım, hidayetiyle amel edelim ve onu daimî vird edinelim. Evet, söz odur ve ona derler. Hak olup, Hak'tan gelip Hak diyen ve hakikati gösteren, nuranî hikmeti neşreden odur."

اَللّٰهُمَّ نَوِّرْ قُلُوبَنَا بِنُورِ الْإِيمَانِ وَالْقُرْاٰنِ[73]

[73] Allahım, kalbimizi iman ve Kur'an nuruyla nurlandır.

اَللّٰهُمَّ أَغْنِنَا بِالْاِفْتِقَارِ إِلَيْكَ وَلَا تُفْقِرْنَا بِالْاِسْتِغْنَاءِ عَنْكَ[74]

[74] "Allahım, Sana karşı fakrımızla bizi zengin kıl; Senden istiğna ile bizi fakir düşürme." el-Bâkıllânî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, s. 129. Ayrıca benzer ifadeler değişik dualarda da geçmektedir: Ahmed b. Hanbel, *ez-Zühd* 1/71; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 2/225; İbn Ebî Âsım, *ez-Zühd* 1/71, 315; el-Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd* 4/283; el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân* 16/28.

تَبَرَّأْنَا إِلَيْكَ مِنْ حَوْلِنَا وَقُوَّتِنَا وَالْتَجَأْنَا إِلٰى حَوْلِكَ وَقُوَّتِكَ فَاجْعَلْنَا مِنَ الْمُتَوَكِّلِينَ عَلَيْكَ [وَلَا تَكِلْنَا إِلٰى أَنْفُسِنَا] وَاحْفَظْنَا بِحِفْظِكَ وَارْحَمْنَا وَارْحَمِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَصَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَنَبِيِّكَ وَصَفِيِّكَ وَخَلِيلِكَ وَجَمَالِ مُلْكِكَ وَمَلِيكِ صُنْعِكَ وَعَيْنِ عِنَايَتِكَ وَشَمْسِ هِدَايَتِكَ وَلِسَانِ حُجَّتِكَ وَمِثَالِ رَحْمَتِكَ وَنُورِ خَلْقِكَ وَشَرَفِ مَوْجُودَاتِكَ وَسِرَاجِ وَحْدَتِكَ فِي كَثْرَةِ مَخْلُوقَاتِكَ وَكَاشِفِ طِلْسِمِ كَائِنَاتِكَ وَدَلَّالِ سَلْطَنَةِ رُبُوبِيَّتِكَ وَمُبَلِّغِ مَرْضِيَّاتِكَ وَمُعَرِّفِ كُنُوزِ أَسْمَائِكَ وَمُعَلِّمِ عِبَادِكَ وَتَرْجَمَانِ اٰيَاتِكَ وَمِرْاٰتِ جَمَالِ رُبُوبِيَّتِكَ وَمَدَارِ شُهُودِكَ وَإِشْهَادِكَ وَحَبِيبِكَ وَرَسُولِكَ الَّذِي أَرْسَلْتَهُ

رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ وَعَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ وَعَلٰى إِخْوَانِهِ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ وَعَلٰى مَلٰئِكَتِكَ الْمُقَرَّبِينَ وَعَلٰى عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ اٰمِينَ[75]

[75] "Allahım! Biz kendi güç ve kuvvetimizden sıyrılıp Senin kuvvetine ve kudretine sığındık. Sen de bizi, Sana tevekkül edenlerden eyle. [Bizi nefsimizle baş başa bırakma[*]] Bizi hıfzınla koru. Bize ve erkek-kadın bütün müminlere rahmet et. Kulun, nebîn, safiyyin, halilin, mülkünün cemâli, yarattığın sanatlı varlıkların melîki ve sultanı, inayetinin göz bebeği, hidayetinin güneşi, delillerinin lisanı, rahmetinin misali, mahlûkatının nuru, mevcudatının şerefi, yarattığın sayısız varlık içinde birliğinin kandili, kâinatının tılsımının kâşifi, rubûbiyet saltanatının ilancısı, razı olduğun şeylerin tebliğcisi, Senin güzel isimlerinin hazinelerinin tarif edicisi, kullarının rehberi, ayetlerinin tercümanı, rubûbiyetinin güzelliğinin aynası, Senin görülüp gösterilmene vesile olan habibin ve âlemlere rahmet olarak gönderdiğin resûlün olan Efendimiz Muhammed'e *(sallallahü aleyhi ve sellem)*, bütün âl ve ashabına, kardeşleri olan nebî ve resûllere, Sana yakın olan büyük meleklere ve salih kullarına salât ve selam et. Âmin."

[*] "Bizi nefsimizle baş başa bırakma." Bu ifade aynen ya da yakın ifadelerle, Peygamber Efendimiz'in *(sallallahü aleyhi ve sellem)* değişik zamanlarda yaptığı veya tavsiye ettiği dualarında yer almaktadır: Ebû Dâvûd, *edeb* 101; *Müsned* 1/412, 5/42, 191; el-Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred* s. 244; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* 6/147, 167; en-Nesâî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle* 1/381, 413; et-Tayâlisî, *el-Müsned* 1/117; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/20; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 3/250; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr* 5/119, 157, 9/186.

Sekizinci Söz

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ[76] اِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ[77]

[76] "Allah o ilahtır ki, kendisinden başka ilah yoktur. Hayy (her zaman var olan, diri olan, ezelî ve ebedî hayat sahibi) O'dur, Kayyûm (Kendi zâtı ile var olup, zeval bulmayan ve her şeyi varlıkta tutup onları yöneten) O'dur." (Bakara sûresi, 2/255; Âl-i İmran sûresi, 3/2)

[77] "Allah katında hak din, İslam'dır." (Âl-i İmran sûresi, 3/19)

Şu dünyanın, insan ruhunun ve insanda dinin mahiyet ve kıymetini; eğer hak din olmazsa dünyanın bir zindan, dinsiz insanın da en talihsiz varlık olacağını gösteren ve şu âlemin tılsımını çözen, insanın ruhunu karanlıklardan kurtaran sözlerin يَا اَللّٰهُ ve لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ[78] olduğunu[79] anlamak istersen şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle:

[78] "Allah'tan başka ilah yoktur." (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

[79] Bkz. A'lâ sûresi, 87/14-19.

Bir zamanlar iki kardeş beraber uzun bir seyahate çıkarlar. Gide gide önlerinde yol ikileşir. O yol ayrımında ciddi bir adam görürler. Ona, "Hangi yol iyidir?" diye sorarlar. Adam da, "Sağ yolda kanuna ve düzene uyma mecburiyeti var. Fakat o külfet içinde bir emniyet ve saadet bulunur. Sol yolda ise görünüşte bir serbestlik ve hürriyet, fakat o serbestlik içinde bir tehlike ve her türlü sıkıntı var. Şimdi seçme hakkı sizde." diye cevap verir.

Bunu dinledikten sonra güzel huylu kardeş تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّٰهِ[80] deyip sağ yola gider, kanuna ve düzene uymayı kabul eder. Ahlâksız ve serseri olan diğeri ise sırf serbestlik için sol yolu seçer. Şimdi, görünüşte hafif, mânen ağır bir vaziyette giden bu adamı hayalen takip ediyoruz:

[80] "Allah'a tevekkül ettim. (Allah kerim..!)" (Hûd sûresi, 11/56) Benzer ayet-i kerimeler için bkz. Tevbe sûresi, 9/129; Yûnus sûresi, 10/71; Hûd sûresi, 11/88...

İşte bu adam, dereler tepeler aşıp gide gide ıssız bir ovaya vardı. Birden müthiş bir ses işitti. Dehşetli bir aslanın meşelikten çıkıp kendisine hücum ettiğini görünce kaçtı. Sonra altmış arşın[81] derinliğinde susuz bir kuyuya

rastladı ve korkusundan içine atladı. Kuyunun yarısına kadar düştüğü sırada elleri bir ağaca yapıştı. Kuyunun duvarında yeşermiş olan o ağacın iki kökü vardı. Biri beyaz biri siyah iki fare o köklere musallat olmuş, onları kemiriyordu. Adam yukarıya baktı, gördü ki, aslan bir nöbetçi gibi kuyunun başında duruyor. Aşağıya baktı, gördü ki, dehşetli bir ejderha bekliyor. Ağzı, kuyu ağzı gibi geniş olan o ejderha başını kaldırmış, adamın otuz arşın yukarıdaki ayağına yaklaşmıştı. Sonra adam kuyunun duvarına baktı, gördü ki etrafını ısırıcı, zararlı böcekler sarmış. Ağacın başına bakınca onun bir incir ağacı olduğunu fark etti. Fakat alışılmadık bir şekilde, o ağacın dallarında cevizden nara kadar pek çok çeşit meyve vardı.

[81] 68 santimetrelik uzunluk ölçüsü.

İşte şu adam, anlayışsızlığından ve akılsızlığından, bunun basit bir iş olmadığını fark edemedi. Bu tuhaf hadiselerin arkasında garip sırların ve pek büyük bir işleyicinin var olduğunu kavrayamadı; oysa bu işler tesadüfî olamaz.

Kalbi, ruhu ve aklı şu elemli vaziyetten içten içe feryat ettiği halde, nefs-i emmaresi,[82] güya bir şey yokmuş gibi bilmezden gelerek ruhunun ve kalbinin ağlamasına kulağını tıkayıp kendini aldattı, adam sanki bir bahçedeymişçesine o ağacın meyvelerini yemeye başladı. Halbuki o meyvelerin bir kısmı zehirli ve zararlıydı.

[82] **Nefs-i emmare**: İnsanı daima kötülüğe sevk eden nefis.

Bir kutsî hadiste Cenâb-ı Hak أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي[83] yani “Kulum beni nasıl tanırsa ona öyle muamele ederim.” buyurmuş.

[83] Buhârî, *tevhid* 15, 35; Müslim, *zikir* 2, 19, *tevbe* 1; Tirmizî, *zühd* 51, *deavât* 131; İbn Mâce, *edeb* 58; Dârimî, *rikak* 22; *Müsned* 2/251, 315, 391, 413, 445, 482, 516, 517, 524, 534, 3/210, 277, 491, 4/106.

İşte bu talihsiz adam, su-i zannı ve akılsızlığı yüzünden şahit olduğu hadiseleri basit ve hakikat zannetti. Öyle de muamele gördü, görüyor ve görecek! Ne ölüp kurtuluyor ne de yaşıyor,[84] böylece azap çekiyor. Biz de şu uğursuzu azap içinde bırakıp öteki kardeşin haline bakacağız:

[84] A'lâ sûresi, 87/13.

İşte sağ yolda giden şu mübarek, akıllı adam, kardeşi gibi sıkıntı çekmez. Güzel ahlâklı olduğundan güzel şeyler düşünür, güzel hülyalar kurar, iç huzuruna erer. Hem kardeşi gibi zahmet ve zorluk çekmez. Çünkü düzeni bilir, ona uyar, kolaylık görür. Asayiş ve emniyet içinde serbestçe dolaşır.

Sonra bir bahçeye rast gelir. Bahçede hem güzel çiçek ve meyveler, hem de bakılmaması gereken pis, haram şeyler vardır. Kardeşi de böyle bir yere girmişti; fakat pis şeylere dikkat edip onlarla meşgul olmuş, midesini bulandırmış, hiç istirahat edemeden çıkıp gitmişti. Bu adam ise "Her şeyin iyisine bak" kaidesince amel edip helâl olmayan şeylere hiç bakmaz. İyi şeylerden faydalanır, güzelce istirahat ederek bahçeden çıkıp gider.

Sonra o da kardeşi gibi büyük bir ovaya varır. Birden, hücum eden bir aslanın sesini işitir ve korkar, fakat kardeşi kadar değil. Çünkü hüsn-ü zannıyla, güzel düşünerek, "Şu ovaya hükmeden biri var ve bu aslan onun emri altında bir hizmetkâr olabilir." deyip teselli bulur. Fakat yine de kaçar ve altmış arşın derinliğindeki susuz bir kuyuya rast gelir, içine atlar. Kardeşi gibi kuyunun ortasında bir ağaca tutunup havada asılı kalır. Bakar ki, iki hayvan, o ağacın iki kökünü kemiriyor. Yukarıya bakar bir aslan, aşağıya bakar bir ejderha… Tıpkı kardeşi gibi garip bir vaziyet görür. Dehşete düşer. Fakat onunki, kardeşinin dehşetinden bin derece hafiftir. Çünkü güzel ahlâkı, ona güzel fikirler vermiş, güzel düşünmek de her şeyin güzel tarafını göstermiştir.

İşte bu yüzden, "Bu garip işler, birbiriyle alâkalıdır. Hepsi bir emirle olmuş gibi görünüyor. Öyleyse bunda bir tılsım var. Evet, bu işler, gizli bir hükümdarın emriyle dönüyor. Öyleyse ben yalnız değilim, o gizli hükümdar bana bakıyor, beni tecrübe ediyor ve bir maksat için bir yere sevk ve davet ediyor." diye düşünür.

Şu tatlı korkudan ve güzel fikirden şöyle bir merak doğar: Acaba beni tecrübe edip kendini bana tanıtmak isteyen ve bu hayret verici yolla beni bir maksada sevk eden kimdir?

Sonra, onu tanıma merakından tılsım sahibine karşı bir muhabbet ortaya çıkar ve bu muhabbetten, o tılsımı çözme arzusu uyanır. O arzudan da tılsım sahibini razı edecek ve onun hoşuna gidecek güzel bir vaziyet alma iradesi doğar.

Sonra adam ağacın başına bakar, onun bir incir ağacı olduğunu görür. Fakat dallarında binlerce ağacın meyvesi vardır. O vakit korkusu tamamen gider. Kesinlikle anlar ki, bu incir ağacı bir liste, bir fihrist, bir sergidir. "O gizli hükümdar, bağ ve bahçelerindeki meyvelerin numunelerini, bir tılsım ve bir mucizeyle o ağaca takmış ve o ağacı, misafirlerine hazırladığı yiyeceklere birer işaret suretinde süslemiş olmalı. Yoksa bir tek ağaç, binlerce ağacın meyvelerini veremez." diye düşünür.

Sonra dua etmeye başlar. Tılsımın anahtarı ona ilham edilsin diye şöyle seslenir: "*Ey bu yerlerin hâkimi! Bahtına düştüm. Sana sığınıyorum, senin hizmetkârınım, rızanı istiyorum ve seni arıyorum.*"

Bu yakarıştan sonra birden kuyunun duvarı yarılır, şahane, nezih ve güzel bir bahçeye kapı açılır. Ejderhanın ağzı o kapıya dönüşür ve aslan ile ejderha, iki hizmetkâr suretini alarak onu içeri davet eder. Hatta aslan, adamın emrine amade bir at şekline girer.

İşte ey tembel nefsim ve ey hayalî arkadaşım! Geliniz, bu iki kardeşin vaziyetlerini karşılaştıralım. Böylece, iyilik nasıl iyilik[85] ve fenalık nasıl fenalık getirir; görelim, bilelim.

[85] Buhârî, *cihâd* 27; Müslim, *zekât* 123.

Bakınız, sol yolun talihsiz yolcusu, her an ejderhanın ağzına girecekmiş gibi titriyor. Sağ yolun bahtiyar yolcusu ise meyveli ve göz alıcı bir bahçeye davet ediliyor. O talihsiz yolcunun kalbi, elemli bir dehşette ve büyük bir korku içinde parçalanırken, şu bahtiyar yolcu leziz bir ibret, tatlı bir korku, sevimli bir marifet içinde hayret verici şeyleri seyrediyor. O talihsiz, yabancılık, ümitsizlik ve kimsesizlik içinde azap çekerken; şu bahtiyar, dostluk, ümit ve iştiyak içinde halinden lezzet duyuyor. Hem o talihsiz, kendini vahşi canavarların hücumuna uğrayan bir mahpus gibi

görüyor. Bahtiyar yolcu ise aziz bir misafiri olduğu, kendisini ağırlayan Kerim Zât'ın hayret verici hizmetkârlarıyla dostça eğleniyor. Talihsiz yolcu, görünüşte lezzetli, mânen zehirli yemişleri yiyerek azabını çabuklaştırıyor. *Oysa o meyveler, birer numunedir. Asıllarına talip ve müşteri olunması için tatmaya izin verilmiştir; fakat hayvan gibi yutmaya izin yoktur.* O bahtiyar yolcu meyveleri tadar, işi anlar. Yemeyi erteleyip beklemekten lezzet alır. Talihsiz yolcu ise kendi kendine zulmetmiş, gündüz gibi güzel bir hakikati ve parlak bir vaziyeti basiretsizliğiyle kendisi için karanlık bir vehim, bir cehennem haline getirmiştir. Ne şefkati hak eder ne de kimseden şikâyet etmeye hakkı vardır.

Nasıl ki, bir adam yaz mevsiminde, güzel bir bahçede, dostlarının arasında, hoş bir ziyafetteki keyifle yetinmez, pis içkilerle sarhoş olup kendisini kış ortasında, canavarlar içinde aç ve çıplak hayal ederek bağırmaya, ağlamaya başlar ve dostlarını canavar gibi görüp aşağılarsa, şefkate lâyık değildir ve kendi kendine zulmetmiş olur. İşte bu talihsiz yolcu da aynen öyledir. Bahtiyar yolcu ise hakikati görür. Hakikat güzeldir; o yolcu, bu güzelliği anlayıp hakikat sahibinin kemâline hürmet eder, rahmetine lâyık olur.

İşte, Kur'an'ın "*Fenalığı kendinden, iyiliği Allah'tan bil.*"[86] şeklindeki hükmünün sırrı ortaya çıkıyor. Daha bunlar gibi pek çok farkı kıyaslarsan anlayacaksın ki: İlk yolcunun nefs-i emmaresi, ona manevî bir cehennem hazırlamıştır. Ötekinin iyi niyeti, temiz ahlâkı ve güzel düşünceleri ise onu büyük bir ihsana ve saadete, parlak bir fazilete ve berekete kavuşturmuştur.

[86] Bkz. Nisâ sûresi, 4/79.

Ey nefsim ve ey nefsimle beraber bu hikâyeyi dinleyen insan!

Eğer talihsiz değil, bahtiyar yolcu olmak istersen Kur'an'ı dinle ve emirlerine itaat et, ona yapış ve hükümleriyle amel et!

Şu hikâyedeki hakikatleri anladıysan dinin, dünyanın, insanın ve imanın hakikatlerini onda görebilirsin. Mühim olanları ben söyleyeceğim, daha

incelerini kendin bul… İşte bak!

O iki kardeşten biri müminin ruhu ve salih bir insanın kalbi, diğeri kâfirin ruhu ve bozulmuş kalbidir. O iki yoldan sağa giden, Kur'an ve iman yolu, soldaki ise isyan ve küfür yoludur.

Ve o yoldaki bahçe, insanlığın ve medeniyetin geçici toplum hayatıdır ki, orada iyi ve kötü, temiz ve pis şeyler, hayır ve şer beraber bulunur. Akıllı insan odur ki, خُذْ مَا صَفَا دَعْ مَا كَدِرَ[87] kaidesince amel eder, kalb huzuruna ve kurtuluşa erer.

[87] "Duru ve saf olanı al, karışık ve bulanık olanı bırak." Bkz. İbn Düreyd, *el-İştikâk*, s. 146; ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, s. 703; ez-Zemahşerî, *el-Müstaksâ*, 2/72; ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs,* 14/22 (*k-d-r* maddesi). Ayrıca yakın anlamlar için bkz. A'râf sûresi, 7/145; er-Rûyânî, *el-Müsned* 2/235; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* 8/165; el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* 2/185.

O ova, şu yeryüzüdür.

O aslan, ölüm ve eceldir.

O kuyu, insan bedeni ve zamandır.

O altmış arşın derinlik ise ortalama ömür olan altmış seneye işarettir.[88]

[88] Peygamber Efendimiz *(sallallahü aleyhi ve sellem)*, ümmetinin ömrünün "60 ile 70 sene arası" olduğunu belirtmiştir. Bkz. Tirmizî, *zühd* 23, *deavât* 101; İbn Mâce, *zühd* 27; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 5/283, 10/390, 12/11; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 7/246; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat* 6/85.

O ağaç da insanın bütün ömrü ve hayatıdır.

Siyah ve beyaz olan iki hayvan, gece ve gündüzdür.

O ejderha, ağzı kabir olan berzah yolu ve ahiret kapısıdır. Fakat o ağız, mümin için bir zindandan bir bahçeye giriştir.[89]

[89] Bkz. Buhârî, *cenâiz* 68, 87; Müslim, *cennet* 70; Tirmizî, *cenâiz* 70; Nesâî, *cenâiz* 110; *Müsned* 3/3, 4/287.

O zararlı böcekler ise dünyevî musibetlerdir; fakat mümin için gaflet uykusuna dalmaya engel olan tatlı birer ilahî ikaz ve Rahmanî iltifat hükmündedir.

O ağaçtaki yemişler, dünya nimetleridir ki, Cenâb-ı Kerîm-i Mutlak onları ahiret nimetlerinin bir listesi ve kullarını cennet meyvelerine davet eden, onların benzeri, onları hatırlatan birer numune yapmıştır.[90]

[90] Bkz. Bakara sûresi, 2/25.

O ağacın başka başka meyveler vermesi ise Samed Yaratıcının kudretinin damgasına, rubûbiyetinin mührüne ve ulûhiyet saltanatının imzasına işarettir. Çünkü "bir tek şeyden her şeyi yapmak", yani aynı topraktan bütün bitkileri ve meyveleri, aynı sudan bütün hayvanları yaratmak,[91] basit bir yemekten has bir bedeni var etmek; bununla beraber "her şeyi bir tek şey yapmak", yani canlıların yediği çeşit çeşit yemeklerden o canlıya has bir beden yaratmak, bir ten ve cilt dokumak gibi sanatlar, Ehad ve Samed olan Ezel ve Ebed Sultanı'nın hususi damgası, kendine has mührü, taklit edilemez imzasıdır. Evet, bir şeyi her şey ve her şeyi bir şey yapmak, her şeyin Yaratıcısına, gücü her şeye yeten Kadir Zât'a has bir nişan ve alâmettir.

[91] Bkz. Enbiyâ sûresi, 21/30.

Ve o tılsım, iman nuru ile çözülen yaratılış hikmetinin sırrıdır.

O anahtarlar ise اَللّٰهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ[92] ve يَا اَللّٰهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اَللّٰهُ[93] cümleleridir.

[92] "Allah o ilahtır ki kendisinden başka ilah yoktur. Hayy (Her zaman var olan, diri olan, ezelî ve ebedî hayat sahibi olan) O'dur, Kayyûm (Kendi zâtı ile var olup, zevâl bulmayan ve her şeyi varlıkta tutup onları yöneten) O'dur." (Bakara sûresi, 2/255; Âl-i İmran sûresi, 3/2)

[93] Ey Kendisinden başka ilah olmayan Allahım!

O ejderha ağzının bir bahçe kapısına dönüşmesi, kabrin dalâlet ehli ile zulüm ve küfürde ileri gidenler için yalnızlık ve unutuluş içinde zindan gibi sıkıntılı, ejderha karnı gibi dar bir mezara açılan bir kapı; Kur'an ve iman ehli için ise dünya zindanından bekâ bostanına, imtihan meydanından cennet bahçelerine ve hayat zahmetinden rahmet-i Rahman'a açılan bir kapı olduğuna işarettir.[94]

[94] Kabrin, mümin ve kâfir için iki farklı yönü olduğuna dair bkz. Tirmizî, *kıyâmet* 26; Dârimî, *rikak* 94; *Müsned* 3/38. Aynı konu için ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Vera'* 1/203;

Abdurrezzak, *el-Musannef* 3/443; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/165; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat* 8/273.

O vahşi aslanın uysal bir hizmetkâra dönüşmesi ve emre amade bir at olması ise şunu gösterir: Ölüm, dalâlet yolundakiler için bütün sevdiklerinden elemli ve ebedî bir ayrılık, kendi yalancı cennetleri olan dünyadan çıkarılma ve kovulma, vahşet ve yalnızlık içinde mezar zindanına atılma ve hapistir. Hidayet ve Kur'an ehli için ise ölüm, öteki âleme gitmiş eski dostlarına ve sevdiklerine kavuşma vesilesidir. Hem hakiki vatanlarına ve ebedî saadet makamlarına girmeye vasıta, hem de dünya zindanından cennet bahçelerine bir davettir. Rahman-ı Rahîm'in lütuf ve cömertliğinden, hizmetine karşılık ücret alma vaktidir. Hem hayat vazifesinin zorluklarından bir terhis, hem de kulluk ve imtihan talim ve talimatından paydostur.

Sözün Özü: Her kim fâni hayatı esas maksat yaparsa, görünüşte bir cennet içinde olsa da mânen cehennemdedir. Kim de bâki hayata ciddi bir şekilde yönelirse, iki cihan saadetine erişir. Dünya hayatı ne kadar fena ve sıkıntılı da olsa, onu cennetin bekleme salonu saydığı için hoş görür, tahammül eder, sabır içinde şükreder.[95]

[95] Sabır içinde şükretmek tabiri ile ilgili bkz. İbrahim sûresi, 14/5; Lokman sûresi, 31/31; Sebe sûresi, 34/19; Şûrâ sûresi, 42/33.

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْ أَهْلِ السَّعَادَةِ وَالسَّلَامَةِ وَالْقُرْاٰنِ وَالْإِيمَانِ اٰمِينَ

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ بِعَدَدِ جَمِيعِ الْحُرُوفَاتِ الْمُتَشَكِّلَةِ فِي جَمِيعِ الْكَلِمَاتِ الْمُتَمَثِّلَةِ بِإِذْنِ الرَّحْمٰنِ فِي مَرَايَا تَمَوُّجَاتِ الْهَوَاءِ عِنْدَ قِرَاءَةِ كُلِّ كَلِمَةٍ مِنَ الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ قَارِئٍ مِنْ أَوَّلِ النُّزُولِ إِلٰى اٰخِرِ الزَّمَانِ وَارْحَمْنَا وَوَالِدَيْنَا وَارْحَمِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِعَدَدِهَا بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ

اٰمِينَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ[96]

[96] Allahım! Bizi saadet, selamet, Kur'an ve iman ehlinden eyle, âmin. Allahım, Efendimiz Muhammed'e *(sallallahü aleyhi ve sellem)*, âline ve ashâbına, indirilişinden zamanın sonuna kadar Kur'an okuyan her bir okuyucunun okuduğu her bir kelimenin, Rahman'ın izniyle hava dalgalarının aynalarında temessül eden bütün harfleri adedince salât ve selam et. Ve bunlar

adedince bize, anne ve babamıza, erkek ve kadın bütün müminlere rahmetinle merhamet et, ey Erhamürrâhimîn (merhametlilerin en merhametlisi). Âmin. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun.

Dokuzuncu Söz

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ[97]

[97] "Haydi, siz akşama girerken, sabaha çıkarken Allah'ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. Göklerde ve yerde hamd, güzel övgü O'na mahsustur. İkindi vaktinde de, öğleye girerken de O'nu takdis ve tenzih edin, namaz kılın." (Rûm sûresi, 30/17-18). Burada serlevha yapılan bu iki ayetin, beş vakit namaza işaret ettiğine dair bkz. Abdurrezzak, *el-Musannef* 1/454; Abdurrezzak, *Tefsîru's-San'ânî* 3/103; et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* 21/29; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr* 10/247; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/445; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* 1/359.

Ey arkadaş! Bana, namazın belirli beş vakte[98] tahsis edilmesinin hikmetini soruyorsun. Pek çok hikmetinden yalnız birine işaret edeceğiz.

[98] Namazın beş vakit olarak farz kılındığına dair bkz. Buhârî, *zekât* 1, 41, 64, *meğâzî* 60, *tevhid* 1; Müslim, *îmân* 8, 29, 31, 259, *mesâcid* 166; Tirmizî, *zekât* 2, 6; Ebû Dâvûd, *salât* 1, 9, *vitr* 2, *zekât* 5; Nesâî, *salât* 1, 4, 6, *sıyâm* 1, *îmân* 23, *zekât* 1, 46; İbn Mâce, *ikâmetü's-salât* 194, *zekât* 1; Dârimî, *tahâret* 1, *ezan* 208, *zekât* 1; *Muvatta*, *sefer* 94; *Müsned* 1/233.

Evet, her namazın vakti, mühim bir değişimin başı, büyük bir ilahî tasarrufun ve o tasarruf içinde her şeyi kuşatan ilahî ihsanların birer aynasıdır. Bu yüzden, Kadîr-i Zülcelâl'i o vakitlerde daha çok tesbih etmek, O'nun büyüklüğünü dile getirmek ve hadsiz nimetlerinden iki vakit arasında toplanmış olanlara karşı şükür ve hamd demek olan namaz o vakitlerde emredilmiştir. Şu ince ve derin mânâyı bir parça anlamak için beş "nükte"yi nefsimle beraber dinlemek lâzım...

Birinci Nükte

Namazın mânâsı, Cenâb-ı Hakk'ı tesbih etmek, O'nun yüceliğini ilan ve O'na şükretmektir. Yani, celâline karşı sözle ve fiilen "Sübhanallah" deyip O'nu takdis etmek… Kemâline karşı sözle ve amelle "Allahu Ekber" deyip yüceliğini ilan etmek… Cemâline karşı da kalb, dil ve bedenle "Elhamdülillah" deyip şükretmektir.

Demek ki, tesbih, tekbir ve hamd, namazın çekirdekleri hükmündedir. O yüzden bu üç şey, namazın bütün hareket ve zikirlerinde bulunur. Bu sebeple de namazdan sonra onun mânâsını kuvvetlendirmek için şu mübarek kelimeler, otuz üçer defa tekrar edilir.[99] Namazın mânâsı, işte şu özlü ifadelerle perçinlenir.

[99] Bkz. Müslim, *mesâcid* 144, 146; Tirmizî, *deavât* 25; Nesâî, *sehv* 92; İbn Mâce, *ikâmetü's-salât* 32.

İkinci Nükte

İbadetin mânâsı, kulun Cenâb-ı Hakk'ın huzurunda kendi kusurunu, aczini ve fakrını görüp O'nun kusursuz rubûbiyetinin, kudretinin ve rahmetinin önünde hayret ve muhabbetle secde etmesidir. Yani rubûbiyetin saltanatı, nasıl kulluğu ve itaati isterse, onun kutsiyeti ve paklığı da kulun kendi kusurunu görüp istiğfar ile Rabbinin bütün noksanlıklardan uzak, dalâlet ehlinin bâtıl fikirlerinden münezzeh ve yüce, kâinatın bütün kusurlarından mukaddes ve arınmış olduğunu "Sübhanallah" tesbihi ile ilan etmesini ister.

Hem rubûbiyetin kusursuz kudreti, kulun kendi zayıflığını ve bütün yaratılmışların aczini görerek, Samed Yaratıcının kudretinden tecelli eden eserlerdeki ihtişam karşısında hayranlık ve hayret içinde "Allahu Ekber" deyip tevazu ile rükûa gitmesini, O'na sığınmasını ve tevekkül etmesini ister.

Rubûbiyetin sonsuz rahmet hazinesi ise kulun kendi ihtiyacı ile bütün yaratılmışların fakrını, ihtiyaçlarını talep ve dua lisanıyla bildirmesini, Rabbinin ihsan ve nimetlerini "Elhamdülillah" diyerek şükür ve senâ ile ilan etmesini ister.

Demek, namazın fiilleri ve sözleri, bu mânâları içeriyor ve namaz işte bunlar için Allah tarafından emir buyrulmuştur.

Üçüncü Nükte

Nasıl ki insan, şu büyük âlemin küçültülmüş bir misali ve Fatiha sûresi, şu şanı yüce Kur'an'ın nurlu bir timsali ise namaz da bütün ibadetleri içine

alan nuranî bir fihrist ve bütün varlıkların kendilerine has renk renk, türlü türlü ibadetlerine işaret eden kutsî bir haritadır.

Dördüncü Nükte

Nasıl ki, bir saatin saniye, dakika, saat ve günlerini sayan miller birbirine bakar, birbirine benzer ve birbirinin hükmünü alır. Aynen öyle de, Cenâb-ı Hakk'ın koca bir saati olan şu dünyanın saniyeleri hükmündeki gece ile gündüz, dakikaları sayan seneler, saatleri sayan insan ömrünün tabakaları ve günleri sayan kâinatın ömrünün devirleri birbirine bakar ve birbirini hatırlatır.

Mesela ***sabah vakti***, güneşin doğuşuna kadar, ilkbahar zamanına, insanın anne karnına düştüğü anlara ve gökler ile yerin altı gün süren yaratılışının birinci gününe benzer. O zamanlardaki ilahî icraatı akla getirir.

Öğle vakti, yaz mevsiminin ortasına, gençliğin zirvesine ve dünyanın ömrü içinde insanın yaratıldığı devre benzer ve işaret eder. Onlardaki rahmet tecellilerini ve nimetin bereketini hatırlatır.

İkindi vakti, güz mevsimine, ihtiyarlık çağına, Ahirzaman Peygamberi'nin *(aleyhissalâtü vesselam)* saadet asrına benzer. O zamanlardaki ilahî tecellileri ve Rahmanî nimetleri akla getirir.

Akşam vakti, güz mevsiminin sonunda pek çok canlının göçüp gitmesini, insanın vefatını, dünyanın kıyamet esnasında harap oluşunu akla getirerek Cenâb-ı Hakk'ın celâlinin tecellilerini gösterir ve insanı gaflet uykusundan uyandırır, ikaz eder.

Yatsı vakti, karanlığın, siyah kefeni ile gündüzün bütün izlerini örtmesini; hem kışın, beyaz kefeniyle ölmüş yeryüzünü kaplamasını; hem vefat etmiş insandan geriye kalan eserlerin de yok olup unutuluş perdesi altına girmesini; hem de imtihan yeri olan bu dünyanın tamamen kapanacağını hatırlatarak Kahhâr-ı Zülcelâl'in haşmetli tasarruflarını ilan eder.

Gece vakti ise hem kışı, hem kabri, hem berzah âlemini akla getirerek insan ruhunun rahmet-i Rahman'a ne kadar muhtaç olduğunu hatırlatır.

Ve gece ***teheccüd namazı***nın,[100] kabir gecesinde ve berzah karanlığında ne kadar lüzumlu bir ışık olduğunu gösterir, insanı ikaz eder. Bütün bu değişimler içinde nimetlerin asıl sahibi Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz nimetlerini hatırlatıp O'nun hamd ve senâya ne derece lâyık olduğunu bildirir.

[100] Karanlıkta namaza yönelenlerin tam bir nura kavuşacaklarına dair bkz. Tirmizî, *mevâkîtü's-salât* 51; Ebû Dâvûd, *salât* 49; İbn Mâce, *mesâcid* 14.

İkinci sabah ise haşir sabahını hatırlatır. Evet, şu gecenin sabahı ve şu kışın baharı ne kadar akla uygun, gerekli ve kesinse, haşir sabahı ve berzahın baharı da o kesinliktedir.

Bu vakitlerin her biri, mühim bir inkılâbın başı olduğu ve büyük değişimleri hatırlattığı gibi,[101] Samed olan Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin her gün görülen büyük icraatlarının işaretiyle, senelik, asırlık ve bin senelik kudret mucizelerini ve rahmet hediyelerini de hatırlatır. Demek ki, asıl yaratılış vazifesi, kulluğun esası ve kati bir borç olan farz namaz, şu vakitlere lâyıktır ve daha çok yakışır.

[101] Mesela Peygamber Efendimiz *(sallallahü aleyhi ve sellem)*, Tevrat ehlinin Tevrat'la gün ortasına kadar, Hıristiyanların da İncil'le ikindi vaktine kadar amel ettiklerini belirtmiş, önceki ümmetlere nazaran kendi ümmetinin ömrünü de ikindi vakti ile güneşin batması arasındaki müddete benzetmiştir: Buhârî, *mevâkîtü's-salât* 17, *enbiyâ* 50, *fezâilü'l-Kur'ân* 17, *tevhid* 31, 47; Tirmizî, *edeb* 82; *Müsned* 2/121, 124, 129.

Beşinci Nükte

İnsan, yaratılışı itibarı ile gayet zayıftır.[102] Halbuki her şey ona ilişir, tesir eder ve onu üzer. Hem insan gayet acizdir. Halbuki belâları ve düşmanı pek çoktur. Hem gayet fakirdir. Oysa ihtiyaçları çok fazladır. Hem tembel ve kuvvetsizdir. Halbuki hayatın yükümlülükleri gayet ağırdır. İnsan oluşu, onu kâinatla alâkadar etmiştir. Oysa sevdiği, dostluk kurduğu şeylerin yok olup gitmesi ve onlardan ayrılık, insanı sürekli incitir. Aklı ona yüksek maksatlar ve bâki meyveler gösterir; fakat eli kısa, ömrü az, iktidarı ve sabrı sınırlıdır.

[102] Bkz. "İnsan hilkatçe zayıf yaratılmıştır." (Nisâ sûresi, 4/28)

İşte bu vaziyetteki bir ruhun, ***sabah vakti***nde bir Kadîr-i Zülcelâl'in, bir Rahîm-i Zülcemâl'in dergâhına namaz ve dua ile müracaat edip halini bildirmesinin, yardım ve medet istemesinin ne kadar gerekli ve önündeki gündüz âleminde başına gelecek, omzuna yüklenecek işlere, vazifelere tahammül için ne kadar lüzumlu bir dayanak noktası olduğu açıkça anlaşılır.

Öğle vakti ki, güneşin en tepeye çıkıp günün akşama meyletmeye başladığı, insanın günlük işlerin yoğunluğundan ve meşguliyetlerinden bunaldığı geçici bir istirahat zamanıdır, insan ruhu fâni dünyanın geçici ve ağır işlerinin verdiği gaflet ve sersemlikten teneffüse ihtiyaç duyar ve ilahî nimetler görünür.

Ruhun o baskıdan kurtulup, gafletten sıyrılıp, mânâsız ve fâni şeylerden uzaklaşıp Kayyûm-u Bâki'nin, nimetlerin asıl sahibi olan Cenâb-ı Hakk'ın dergâhında el bağlaması; bütün nimetlerine şükür ve hamd edip O'ndan yardım dilemesi; celâli ve büyüklüğü karşısında rükû ile aczini ortaya koyması; daimî kemâline ve benzersiz cemâline karşı secde edip hayretini, muhabbetini ve farkında olduğu küçüklüğünü ilan etmesi demek olan öğle namazını kılmanın, ne kadar güzel, ne kadar hoş, lüzumlu ve münasip olduğunu anlamayan insan, insan değil...

İkindi vakti ki, hazin güz mevsimini, ihtiyarlığın mahzun halini ve elemli ahirzaman mevsimini hatırlatır. Hem günlük işlerin neticelendiği, hem o gün mazhar olunan sağlık, selamet, hayırlı hizmetler ve başka ilahî nimetlerin büyük bir yekûn teşkil ettiği, hem koca güneşin batmaya meyletmesinin işaretiyle insanın dünyada bir misafir memur olduğunun, her şeyin geçiciliğinin ve kararsızlığının ilan edildiği zamandır.

Ebediyeti isteyen, onun için yaratılan, ihsana kulluk eden ve ayrılıktan elem çeken insanın, abdest alıp şu vakitte ikindi namazını kılmak için Kadîm-i Bâki ve Kayyûm-u Sermedî'nin dergâhında içini dökmesi, daimî ve sonsuz rahmetinin iltifatına sığınıp O'nun hesapsız nimetlerine karşı şükür ve hamd ile rubûbiyetinin izzeti karşısında küçüklüğünün idraki

içinde rükûa gitmesi, ebedî ulûhiyetine karşı kendi küçüklüğünü bilerek secde etmesi ve hakiki bir teselli, bir ruh ferahlığı bulup yüce huzurunda tam bir kulluk şuuru içinde ikindi namazını kılması ne kadar yüce bir vazife, ne kadar münasip bir hizmettir, bir yaratılış borcunu ödemek ve çok hoş bir saadet elde etmektir, insan olan anlar.

Akşam vakti ise kışın başlangıcında yaz ve güz âlemindeki nazenin ve güzel varlıkların hazin bir veda içinde kaybolup gittiği zamanı andırır; insanın vefatıyla bütün sevdiklerinden elemli bir şekilde ayrılıp kabre gireceği zamanı hatırlatır. Hem dünyanın sekerat[103] zelzelesi içinde ölümüyle, üzerindeki her şeyin başka âlemlere göçeceğini ve bu imtihan yerinin lambasının söndürüleceğini hatırlatır; yok olup giden sevgililere taparcasına bağlananları şiddetle ikaz eder.

[103] **Sekerat**: Ölüm anı, can çekişme.

İşte akşam namazı için, böyle bir vakitte, yaradılışı gereği yüzünü arzuyla bir Cemâl-i Bâki'ye dönen, O'na ayna olan insan ruhu, şu büyük işleri yapan ve bu koca âlemleri çekip çeviren, değiştiren, varlığının başlangıcı ve sonu bulunmayan Kadîm ve Bâki Zât'ın yüce arşına yönelir. Bütün fânilerin üstünde "Allahu Ekber" diyerek onlardan elini çekip Mevlâ'ya hizmet için el bağlar ve Dâim-i Bâki'nin huzurunda kıyam edip "Elhamdülillah" der. O'nun kusursuz kemâline, benzersiz cemâline, sonsuz rahmetine karşı hamd ve sena edip إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ[104] demekle, yardımcıya ihtiyaç duymayan rubûbiyetine, ortaksız ulûhiyetine, vezirsiz saltanatına karşı kullukta bulunur ve O'ndan yardım diler. Hem nihayetsiz büyüklüğü, sınırsız kudreti ve kusursuz izzeti karşısında rükûa gidip bütün kâinatla beraber zayıflığını ve aczini, fakrını ve küçüklüğünü ortaya koymakla سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ[105] diyerek Yüce Rabbini tesbih eder. Hem Zât'ının daimî güzelliğine, değişmez, kutsî sıfatlarına, mutlak ebediliğine karşı secde edip hayret içinde kendi küçüklüğünü bilmekle, Allah'tan başka her şeyi terk edip muhabbetini, kulluğunu ilan etmekle ve bütün fânilere bedel bir Cemîl-i Bâki, bir Rahîm-i Sermedî bulup سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلٰى[106] demekle bâki ve kusurdan münezzeh Yüce Rabbini takdis eder.

[104] "(Haydi öyleyse deyiniz:) Yalnız Sana ibadet eder, yalnız Senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5)

[105] "Büyük ve yüce Rabbimi her türlü noksandan tenzih ederim." Peygamber Efendimiz'in *(sallallahü aleyhi ve sellem)*, namazın rükûunda bunu üç defa söylediğine dair bkz. Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 203; Tirmizî, *salât* 79, *vitr* 19; Ebû Dâvûd, *salât* 147; Nesâî, *iftitâh* 77, *tatbîk* 9, 25, 74, 86, *kıyâmü'l-leyl* 25; İbn Mâce, *ikâmetü's-salât* 20; Dârimî, *ezan* 69; *Müsned* 1/371, 5/382, 384, 389, 394, 397, 398, 400.

[106] "En yüce olan Rabbimi her türlü noksandan tenzih ederim." Peygamber Efendimiz'in *(sallallahü aleyhi ve sellem)*, namazın secdelerinde üç defa bunu söylediği de yukarıda belirtilen kaynaklarda geçmektedir.

Sonra teşehhüde oturup bütün mahlûkatın mübarek selam ve dualarını, tertemiz salâvatlarını kendi adına, varlığının başlangıcı ve sonu olmayan o Cemîl ve Celîl Zât'a hediye eder ve Resûl-u Ekrem'ine selam ile bağlılığını yeniler. Emirlerine itaatini göstererek imanını tazelemek ve nurlandırmak için şu kâinat sarayındaki hikmetli intizamı seyredip Sâni-i Zülcelâl'in birliğine şahitlik eder.

İşte, rubûbiyet saltanatını ilan ve Allah'ın razı olduğu şeyleri tebliğ eden, kâinat kitabının ayetlerinin tercümanı olan Muhammed-i Arabî'nin *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberliğine şehadet demek olan akşam namazını kılmanın ne kadar hoş, temiz bir vazife, ne kadar aziz, lezzetli bir hizmet, ne güzel bir kulluk, ne kadar ciddi bir hakikat ve bu fâni misafirhanede bekâya yakışır bir sohbet, sürekli bir saadet olduğunu anlamayan insan, nasıl insan olabilir?

Yatsı vaktinde, gündüzün ufukta kalan izleri de kaybolup gece âlemi kâinatı kaplar.

مُقَلِّبُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ[107] olan Kadîr-i Zülcelâl'in o beyaz sayfayı siyah bir sayfaya çevirmesini, Rabbanî tasarrufuyla yaz mevsiminin süslü, yeşil sayfasını kışın soğuk, beyaz sayfasına dönüştürmesini ve مُسَخِّرُ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ[108] olan Hakîm-i Zülkemâl'in ilahî icraatını hatırlatır.

[107] "Gece ve gündüzü birbiri ardınca çeviren" (Bu lafız Nur sûresinin 44. ayetinin ifadesidir).

[108] Güneşi ve ayı emri altında tutan.

Hem ölümü ve hayatı yaratan Cenâb-ı Hakk'ın,[109] zamanın akışıyla kabir ehlinden geriye kalan eserlerin şu dünyadan silinip tamamen başka âleme geçmesindeki icraatını andırır. Yerlerin ve göklerin Hâlık'ının[110] şu dar, fâni ve kıymetsiz dünyanın dehşetli bir sonla tamamen harap olmasındaki ve geniş, bâki, muazzam ahiret âleminin ortaya çıkışındaki haşmetli tasarruflarını ve güzelliğini gösteren tecellilerini akla getirir.

[109] Cenâb-ı Hakk'ın *(celle celâlüh)*, ölümün ve hayatın yaratıcısı olduğuna dair bkz. Mülk sûresi, 67/2.

[110] Cenâb-ı Hakk'ın *(celle celâlüh)*, yeryüzünün ve göklerin yaratıcısı olduğuna dair bkz. Bakara sûresi, 2/164; Âl-i İmran sûresi, 3/190, 191; En'âm sûresi, 6/1, 73; A'râf sûresi, 7/54; Tevbe sûresi, 9/36; Yûnus sûresi, 10/3, 6; Hûd sûresi, 11/7; İbrahim sûresi, 14/19, 32; Hicr sûresi, 15/85, Nahl sûresi, 16/ 3; İsrâ sûresi, 17/99; Kehf sûresi, 18/51; Furkan sûresi, 25/59; Neml sûresi, 27/60, Ankebût sûresi, 29/44, 61; Rûm sûresi, 30/8, 22; Lokman sûresi, 31/25; Secde sûresi, 32/4; Yâsîn sûresi, 36/81; Zümer sûresi, 39/5, 38; Mü'min sûresi, 40/57; Şûrâ sûresi, 42/29; Zuhruf sûresi, 43/9; Duhân sûresi, 44/38; Câsiye sûresi, 45/22; Ahkaf sûresi, 46/3, 33; Kaf sûresi, 50/38; Hadîd sûresi, 57/4; Teğâbün sûresi, 64/3.

Hem şu kâinatın gerçek Mâlik'inin ve Mutasarrıf'ının, hakiki Mabud'unun ve Mahbub'unun ancak gece ile gündüzü, kış ile yazı, dünyayı ve ahireti, bir kitabın sayfaları gibi kolayca çeviren, yazıp bozan, değiştiren bir Zât ve bütün bunlara hükmeden bir Kadir-i Mutlak olabileceğini ispat eden bir vakittir.

İşte sınırsız bir acz içinde, zayıf, fakir, muhtaç, geleceğin sonsuz karanlıklarına dalan ve hadiseler içinde çalkalanmakta olan insan ruhunun, yatsı namazını kılmak için şu vakitte Hazreti İbrahim gibi لَا أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ[111] deyip varlığının başlangıcı ve sonu olmayan Mabud'unun ve Mahbub'unun dergâhına namaz ile iltica etmesi…

[111] "(Gece bastırınca İbrahim bir yıldız gördü, '[İddianıza göre] Rabbim budur!' dedi. Yıldız sönünce de) 'Ben öyle sönüp batanları (tanrı diye) sevmem' (dedi)." (En'âm sûresi, 6/76)

Şu fâni âlemde ve geçici ömürde, karanlık dünyada ve karanlık istikbâlde, bir Bâkî-i Sermedî'ye yakarıp bir parçacık bâki sohbet, birkaç dakikacık bâki ömür içinde, dünyasına nur serpecek, istikbâlini aydınlatacak,

varlıkların ve sevdiklerinin kendisini terk edip gitmesinden ve yokluğundan doğan yaralarına merhem sürecek olan Rahman-ı Rahîm'in rahmetinden gelen lütufları ve hidayet nurunu görüp istemesi…

Hem kendisini bir süreliğine unutan ve gizlenen dünyayı bırakıp dertlerini kalbinin ağlamasıyla Cenâb-ı Hakk'ın rahmet dergâhına dökmesi, hem ne olur ne olmaz diyerek ölüme benzeyen uykuya[112] geçmeden önce son kulluk vazifesini yapıp günlük amel defterini güzel bir son ile bağlamak için namaza durması…

[112] "Uyku, ölümün kardeşidir." mânâsındaki hadis için bkz. et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat* 8/342; el-Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân* 4/183; İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd* s. 79; İbn Ebî Âsım, *ez-Zühd* s. 9; ed-Deylemî, *el-Müsned* 3/494, 4/309.

Fâni olan bütün sevdiklerine bedel, bâki bir Mabud'un ve Mahbub'un; dilencilik ettiği bütün acizlere bedel, bir Kadîr-i Kerîm'in ve korkusundan titrediği bütün zararlı şeylerin şerrinden kurtulmak için bir Hafîz-i Rahîm'in huzuruna çıkması...

Hem namaza Fatiha ile başlayarak, bir şeye yaramayan, yerinde olmayan, kusurlu, aciz varlıkları övmeye ve onlara minnettarlığa bedel, mutlak kemâl ve zenginlik sahibi, Rahîm ve Kerîm olan Âlemlerin Rabbini medh ü sena etmesi…

إِيَّاكَ نَعْبُدُ[113] hitabına yükselerek küçüklüğüne, hiçliğine ve kimsesizliğine rağmen Ezel ve Ebed Sultanı olan Din Gününün Sahibi'ne bağlanıp şu kâinatta nazlı bir misafir ve mühim bir memur makamına ulaşması, إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ[114] demekle kainattaki bütün yaratılmışlar adına o büyük cemaatin kendi dilleriyle yaptıkları ibadetleri ve duaları O'na arz etmesi…

[113] "Yalnız Sana ibadet ederiz."(Fâtiha sûresi, 1/5)

[114] "(Haydi öyleyse deyiniz:) Yalnız Sana ibadet eder, yalnız Senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5)

Hem اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ[115] demekle, istikbâl karanlığı içinde ebedî saadete giden nuranî yol olan sırat-ı müstakime ulaşmayı istemesi…

[115] "Bizi doğru yola (Sana doğru varan yola) ilet." (Fâtiha sûresi, 1/6)

Hem o vakitte uykuya dalmış bitki ve hayvanlar gibi, gizlenmiş güneşlerin, uyanık yıldızların da birer asker misali emrine amade olduğu ve onları bu dünya misafirhanesine birer lamba ve hizmetkâr yapan Zât-ı Zülcelâl'in büyüklüğünü düşünüp "Allahu Ekber" diyerek rükûa varması…

Hem her varlığın büyük dairedeki secdesini, yani şu gecede uyuyan canlılar gibi her sene ve her asırdaki bütün varlıkların, hatta yeryüzünün, dünyanın, birer düzenli ordu, birer itaatkâr asker gibi kulluk vazifesinden كُنْ فَيَكُونُ[116] emriyle terhis edildiği, yani gayb âlemine gönderildiği zaman, son derece intizam ile kaybolup gitme esnasında, gurûb[117] seccadesinde "Allahu Ekber" diyerek secde ettiklerini düşünmesi…

[116] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mü'min sûresi, 40/68)

[117] **Gurûb**: Batma, gözden kaybolma.

Hem كُنْ فَيَكُونُ emrinden gelen bir diriliş sedâsı ve ikaz ile bitkilerin baharda kısmen aynı, kısmen benzer şekilde diriltilip Mevlâ'ya hizmet için emre hazır olmaları gibi, insanın da onlara uyarak o Rahman-ı Zülkemâl'in, Rahîm-i Zülcemâl'in huzurunda hayretle karışık bir muhabbet, bekâ esintili bir mahviyet ve izzetli bir tevazu içinde "Allahü Ekber" deyip secdeye gitmesi, bir tür miraca çıkmak mânâsına gelen yatsı namazını kılması ne kadar hoş, ne kadar güzel, şirin, yüksek, aziz ve leziz, ne kadar makul ve münasip bir vazife, bir hizmet, bir kulluk ve ciddi bir hakikattir, elbette anladın.

Demek, şu beş vaktin her biri, büyük birer inkılâbın işaretleri, geniş Rabbanî icraatının izleri ve her şeyi kuşatan ilahî nimetlerin alâmetleri olduğundan, borç ve zimmet olan farz namazın o zamanlara tahsis edilmesi son derece hikmetlidir.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[118]

[118] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مَنْ أَرْسَلْتَهُ مُعَلِّمًا لِعِبَادِكَ لِيُعَلِّمَهُمْ كَيْفِيَّةَ مَعْرِفَتِكَ وَالْعُبُودِيَّةَ لَكَ وَمُعَرِّفًا لِكُنُوزِ أَسْمَائِكَ وَتَرْجَمَانًا لِاٰيَاتِ كِتَابِ كَائِنَاتِكَ وَمِرْاٰتًا بِعُبُودِيَّتِهٖ لِجَمَالِ رُبُوبِيَّتِكَ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ أَجْمَعِينَ وَارْحَمْنَا وَارْحَمِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ اٰمِينَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ[119]

[119] Allahım, kullarına Seni nasıl tanıyacaklarını ve Sana nasıl kulluk edeceklerini öğretmek ve isimlerinin hazinelerini tarif etmek üzere kâinat kitabının ayetlerinin tercümanı ve kullukla senin rubûbiyetinin cemâline bir ayna olarak gönderdiğin zâta, onun bütün âl ve ashâbına salât ve selam et. Bize ve erkek-kadın bütün müminlere merhamet et. Rahmetine güveniyoruz, kabul buyur ey merhametlilerin en merhametlisi Rabbimiz.

Onuncu Söz

HAŞİR (ÖLÜMDEN SONRA DİRİLİŞ) BAHSİ

Bir Hatırlatma: Bu risaledeki hakikatleri hikâye şeklinde, teşbih ve temsillerle yazmamın sebebi, hem okuyana kolaylık sağlamak hem de İslam esaslarının ne kadar akla uygun, sağlam, birbiriyle uyumlu ve birbirini destekleyen hakikatler olduğunu göstermektir. Hikâyelerin mânâları, sonlarındaki hakikatlerdedir; temsiller, üstü kapalı bir şekilde o hakikatlere işaret eder. Demek, bunlar hayalî hikâyeler değil, hakikatin ta kendisidir.

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

فَانْظُرْ اِلٰى اٰثَارِ رَحْمَةِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا اِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتٰى وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ[120]

[120] "İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir." (Rûm sûresi, 30/50)

Ey kardeş, haşrin, yani ölümden sonra diriltilip mahşerde toplanmanın ve ahiretin basit, herkesin anlayacağı dille, açık bir şekilde izahını istersen şu temsilî hikâyeyi nefsimle beraber dinle:

Bir zaman iki adam, cennet gibi güzel bir memlekete (bu dünyaya işarettir) giderler. Bakarlar ki, herkes ev ve dükkânlarının kapılarını açık bırakmış, kimse onların korunmasına dikkat etmiyor. Mal ve paraların meydanda sahipsiz olduğunu görürler.

O iki adamdan biri, her istediği şeye elini uzatıp ya çalar ya da gasp eder. Hevesine uyup her türlü fenalığı ve yasak şeyi yapar. Kimse de ona pek ilişmez.

Arkadaşı, "Ne yapıyorsun? Cezalandırılacaksın, benim de başımı belâya sokacaksın. Bunlar devlet malıdır. Buradaki herkes, çoluk çocuğuyla padişahın askeri veya memurudur. Şu işlerde sivil olarak çalıştırılıyor, onun için sana çok ilişmiyorlar. Fakat bu memlekette düzen çok sıkıdır. Padişahın her yerde telefonu, memurları bulunur. Çabuk git, onun

himayesine gir.” deyince o sersem inat edip, “Hayır, bunlar devlet malı değil, belki vakıf malıdır, sahipsizdir. Herkes bunlardan istediği gibi faydalanabilir. Bu güzel şeylere el sürmemek için hiçbir sebep göremiyorum. Gözümle görmezsem inanmayacağım.” diye karşılık verir ve pek çok felsefî safsata anlatır. İki adam arasında ciddi bir münazara başlar.

Önce o sersem der ki: “Padişah kimdir? Tanımam.”

Arkadaşı cevap verir: “Bir köy muhtarsız olmaz. Bir iğne ustasız, sahipsiz; bir harf kâtipsiz olamaz, biliyorsun. Şu son derece düzenli memleket nasıl hükümdarsız olabilir? Buraya her saat, âdeta gaipten yollanan, kıymetli, sanatlı mallarla dolu bir tren[121] HAŞİYE geliyor, içindekileri döküp gidiyor. Bu kadar çok servet, her yerde görünen şu ilanlar, fermanlar, her malın üstündeki imzalar, damgalar ve her köşede sallanan bayraklar nasıl sahipsiz olur? Anlaşılan, sen biraz firengî[122] okumuşsun; bu İslam yazılarını okuyamıyor, bilene de sormuyorsun. O zaman gel, sana en büyük fermanı okuyacağım.”

[121] HAŞİYE Seneye işarettir. Evet, her bahar, içinde rızıkların, nimetlerin bulunduğu bir vagondur, gaipten gelir.

[122] **Firengî okumak**: Latin harflerini öğrenip Kur'an'ı okuyamamak gibi Batı felsefesi nazarıyla bakıp kainattaki ilahî hikmeti tanıyamamak.

O sersem de dönüp, “Haydi, diyelim ki padişah var, fakat benim şu servetten azıcık faydalanmam ona ne zarar verir, hazinesinden neyi eksiltir? Hem burada hapis falan da yok, ceza görünmüyor.” der.

Arkadaşı ona, “Yahu, şu gördüğün memleket herkesin gelip geçtiği bir meydandır. Bir sultanın hayret verici sanatlarının sergilendiği yerdir. Geçici, temelsiz bir misafirhanedir. Her gün bir kafilenin gelip bir başkasının gittiğini, kaybolduğunu görmüyor musun? Devamlı dolup boşalan şu memleket, bir zaman sonra tamamen değiştirilecek. Burada yaşayanlar başka ve daimî bir yere nakledilecek. Orada herkes hizmetine karşılık ya ceza ya da mükâfat görecek.” diye cevap verir.

O hain sersem yine inat edip der ki: “İnanmam! Bu memleketin harap edilmesi ve içinde yaşayanların başka bir memlekete göç etmesi hiç mümkün müdür?”

Bunun üzerine emin, güvenilir arkadaşı şöyle cevap verir: “Madem bu kadar inat edip direniyorsun. Gel, haddi hesabı olmayan deliller içinden on iki ‘suret’ ile sana göstereceğim ki, her gün biraz boşalan bu memleket, bir gün tamamen boşaltılıp harap edilecek. Büyük bir mahkeme kurulacak. Lütuf görülen bir mükâfat yurdu ve ceza çekilen bir zindan var, oraya gidilecek.”

[On İki Suret]

Birinci Suret

Hiç mümkün müdür ki, bir saltanatın, hele böyle muhteşem bir saltanatın, güzelce hizmet eden itaatkârlara mükâfatı ve isyan edenlere cezası bulunmasın? Burada yok hükmündedir.

Demek, başka yerde büyük bir mahkeme var.

İkinci Suret

Şu memleketin nasıl idare edildiğine bak! En fakirden, en zayıftan başlayarak herkese mükemmelce hazırlanmış rızıkları nasıl da veriliyor! Kimsesiz hastalara çok güzel bakılıyor. Hem burada gayet leziz ve benzersiz yiyecekler, şahane kaplar, kıymetli taşlarla bezenmiş nişanlar, süslü elbiseler, muhteşem ziyafet sofraları var. İşte bak! Senin gibi sersemlerden başka herkes vazifesine çok dikkat ediyor. Kimse haddini zerrece aşmıyor. En büyük şahıs, kusursuz bir itaatle, tevazu içinde bir korkuyla, o saltanatın heybetini hissederek hizmet ediyor.

Demek ki, şu saltanat sahibinin sınırsız cömertliği, pek geniş bir merhameti, pek büyük bir izzeti, pek yüce bir haysiyeti ve namusu var. Cömertlik, nimet vermek ister. Merhamet, lütufsuz olamaz. İzzet, gayret ister. Haysiyet ve namus ise edepsizlerin terbiye edilmesini gerektirir.

Halbuki şu memlekette o vasıflara lâyık işlerin binde biri bile yapılmıyor. Zalim izzetiyle, mazlum zilletiyle buradan göçüp gidiyor.

Demek, büyük bir mahkemeye bırakılıyor.

Üçüncü Suret

Bak, şu memleket ne kadar yüce bir hikmet ve kusursuz bir düzenle idare ediliyor. İşler tam bir adalet ve dengeyle görülüyor. Hükümetin hikmeti, saltanatının himayesine sığınanların lütuf görmesini gerektirir. Adalet ise idare altındakilerin hukukunun gözetilmesini ister ki, hükümetin haysiyeti ve saltanatın haşmeti korunsun.

Halbuki şu memlekette o hikmete, o adalete lâyık icraatın binde biri bile yerine getirilmiyor. Senin gibi sersemlerin çoğu buradan ceza görmeden göçüp gidiyor.

Demek, büyük bir mahkemeye bırakılıyor.

Dördüncü Suret

Bak, şu had ve hesaba gelmez sergilerdeki eşsiz mücevherler ve sofralardaki benzersiz yiyecekler, bu memleketin padişahının sınırsız cömertliğini, sonsuz hazinelerini gösteriyor. Böyle bir cömertlik ve böyle tükenmez hazineler, içinde her şeyin bulunduğu, daimî bir ziyafet yurdu ister. Hem ister ki, o ziyafetten lezzet alanlar orada kalmaya devam etsin, yokluk ve ayrılık ile elem çekmesinler. Çünkü elemin bitmesi lezzet olduğu gibi, lezzetin sona ermesi de elemdir.

Şu sergilere bak, ilanlara dikkat et ve ilancılara kulak ver; hepsi, mucize sahibi bir padişahın benzersiz sanatlarıdır. O'nun kusursuzluğunu gösteriyor, benzersiz manevî cemâlini anlatıyor, gizli güzelliklerinin inceliklerinden bahsediyorlar.

Demek ki o padişahın pek mühim, hayret verici, kusursuz vasıfları ve manevî bir güzelliği vardır. Gizli, kusursuz vasıflar kendisini takdir edenlerin, beğenip "maşallah" diyerek seyredenlerin karşısında sergilenmek ister. Gizli, eşsiz bir güzellik ise görünmek ve görmek ister.

Yani, kendi güzelliğini iki şekilde görmeyi arzu eder: Çeşitli aynalarda bizzat seyrederek ve onu arzulayan seyircilerin, hayranlık duyup beğenenlerin gözüyle… O sonsuz güzellik, hem görmek hem görünmek hem daimî bir seyir hem de ebedî şahitler ister. Kendisini arzulayan ve takdir eden seyircilerin varlıklarının devamını diler. Çünkü daimî bir güzellik, âşıklarının geçiciliğine, yokluğa gitmesine razı olamaz. Zira dönmemek üzere yokluğa mahkûm olanın sevgisi, yokluk düşüncesiyle düşmanlığa döner; hayreti ve hürmeti, hor görmeye meyleder. Çünkü insan, bilmediği ve elinin yetişmediği şeye düşmandır.

Halbuki herkes şu misafirhanede biraz durup sonra hemen kayboluyor. O mükemmelliğin ve güzelliğin bir ışığına, belki zayıf bir gölgesine bir an bakıp doymadan gidiyor.

Demek, daimî bir seyir yerine gidiliyor.

Beşinci Suret

Bak, her şeyde o benzersiz Zât'ın pek büyük şefkati görünüyor. Çünkü O, musibete uğrayan herkesin imdadına yetişiyor, her isteğe ve ihtiyaca cevap veriyor. Hatta idaresi altındakilerin en küçüğünün en basit bir ihtiyacını görse şefkatle yardım ediyor.[123] Bir çobanın koyununun ayağı incinse şifa gönderiyor.

[123] Allah Teâlâ'nın her canlıya rızkını gönderdiğine dair bkz. Hûd sûresi, 11/6; Ankebût sûresi, 29/60.

Şimdi gel, gidelim, şu adada büyük bir kalabalık var, oraya bakalım. Memleketin bütün ileri gelenleri toplanmış. Bak! Padişahın pek büyük bir nişan taşıyan yaver-i ekremi, en yüksek memuru bir nutuk okuyor, şefkatli padişahından bir şeyler istiyor. Bütün ahali de, "Evet, evet biz de istiyoruz." diyerek onu tasdik ediyor, destekliyor. Şimdi dinle, padişahın o en sevgili memuru:

"Ey bizi nimetleriyle donatan Sultanımız! Bize burada numunelerini ve gölgelerini gösterdiğin nimetlerin asıllarını, kaynaklarını göster. Bizi saltanatının makamına eriştir. Bu çöllerde mahvettirme, huzuruna al. Bize

merhamet et. Burada tattırdığın leziz nimetleri orada yedir. Yoklukla, rahmetinden uzaklaştırmakla bize azap etme. Sana arzu duyan, şükreden itaatkâr kullarını başıboş bırakıp yokluğa atma.” diyor ve çok yalvarıyor. Sen de işitiyorsun.

Hiç mümkün müdür ki, bu kadar şefkatli ve kudretli bir padişah, en basit bir adamın en küçük isteğini itina ile yerine getirsin de, o en sevgili, en büyük memurunun en güzel dileğini karşılıksız bıraksın? Halbuki o sevgilinin dileği, herkesin dileğidir; hem padişahın hoşnutluğunu kazanma vesilesi hem de O’nun merhamet ve adaletinin gereğidir. Hem o isteği yerine getirmek, padişah için çok kolaydır. O’na bu misafirhanedeki geçici seyir yerlerini hazırlamak kadar bile ağır gelmez. Madem nimetlerinin numunelerini göstermek için şu memleketi kurdu, beş-altı günlük şu misafirhaneye bu kadar masraf ediyor. Elbette hakiki hazinelerini, kusursuz eserlerini ve hünerlerini saltanat makamında öyle bir tarzda gösterecek, öyle seyir yerleri açacaktır ki, akılları hayrette bırakacaktır.

Demek, bu imtihan meydanındakiler başıboş değil. Saadet sarayları ve zindanlar onları bekliyor.

Altıncı Suret

İşte bak, şu muhteşem trenler, uçaklar, teçhizat, depolar, sergiler ve icraat gösteriyor ki, perde arkasında hükmeden pek muhteşem bir saltanat var.[124] HAŞİYE Böyle bir saltanat, idaresi altında, kendisine lâyık kimseler ister. Halbuki görüyorsun, herkes bu misafirhanede toplanmış. Misafirhane ise her gün dolar, boşalır. Herkes tecrübe edilmek için bu imtihan meydanında bulunuyor. Meydan her saat değiştiriliyor. Bütün bu insanlar, padişahın kıymetli lütuflarının numunelerini ve harika sanatının benzersiz örneklerini şu sergide sadece birkaç dakika durup seyrediyor. Sergi ise her dakika yenileniyor. Gelen gider, giden gelmez.

[124] HAŞİYE Mesela, bir savaş sırasında, “Silah al, süngü tak!” emriyle koca bir ordu baştan başa dikenli bir meşeliğe benzediği gibi ve her bayram gününde geçit resmi için, “Üniformalarınızı giyip nişanlarınızı takınız!” emriyle bütün bir ordu baştan başa rengârenk çiçek açmış, süslü bir

bahçeyi hatırlattığı gibi; yeryüzü meydanında, o Ezelî Sultan'ın çeşit çeşit, sayısız askerinden melek, cin, insan ve hayvanların yanı sıra şuursuz bitkiler dahi hayatlarını koruma mücadelesinde كُنْ فَيَكُونُ emriyle, "Müdafaa için silahlarınızı ve teçhizatınızı takınız." dendiğinde süngücüklerini taktıkları zaman, yeryüzü bütün dikenli ağaç ve bitkileriyle baştan aşağı aynen süngü takmış muhteşem bir orduya benziyor.

Hem baharın her bir günü, her bir haftası, birer bitki cinsinin bayramı hükmündedir. Her topluluk da Sultanlarının kendilerine ihsan ettiği güzel hediyeleri, süslü nişanları, birer geçit resmi şeklinde o Ezelî Sultan'ın nazarına arz ettiğinden, bütün bitkiler ve ağaçlar âdeta "Rabbanî sanatın süslerini, çiçek ve meyve denilen ilahî yaratılış nişanlarını takınız, çiçek açınız." emrini dinliyor. Yeryüzü gayet muhteşem bir bayram gününde, şahane bir geçit resminde, sürmeli üniformaları ve süslü nişanları parlayan bir orduya benziyor.

İşte bu kadar hikmetli, düzenli teçhizat ve süsler, bu işlerin elbette kudreti sonsuz bir Sultan'ın ve hikmeti sınırsız bir Hâkim'in emriyle yapıldığını kör olmayanlara gösterir.

İşte bu vaziyet kesin bir şekilde gösteriyor ki, şu misafirhanenin, imtihan meydanının ve sergilerin arkasında ebedî saraylar, daimî meskenler, örnekleri ve suretleri görülen şu nimetlerin hâlis, benzersiz asıllarıyla dolu bağ ve hazineler vardır.

Demek, buradaki çabalar orası içindir. O padişah burada çalıştırır, orada ücret verir. Herkesin hazırlığına göre orada bir saadeti olacaktır.

Yedinci Suret

Gel, biraz gezelim. Şu medenî toplum içinde ne var, ne yok görelim.

İşte bak! Her yerde, her köşede çeşit çeşit fotoğrafhaneler kurulmuş, suretler alınıyor. Her yerde türlü türlü kâtipler oturmuş, bir şeyler yazıyor, her şeyi kaydediyorlar. En önemsiz bir hizmeti, en basit bir hadiseyi bile kayıt altına alıyorlar.[125] Bir de şu yüksek dağda padişaha has büyük bir fotoğrafhane var,[126] HAŞİYE nerede bir şey olursa sureti alınıyor. Demek ki o Yüce Zât, mülkünde olup biten her şeyin kaydedilmesini emretmiş; bütün hadiseleri kayıt altına aldırıyor, hepsinin suretini saklıyor. İşte şu dikkatli muhafaza, elbette bir hesap içindir.

[125] Bkz. Kehf sûresi, 18/49; Kaf sûresi, 50/17-18; İnfitâr sûresi, 82/10-12.

[126] HAŞİYE Bu Suret'in işaret ettiği mânâların bir kısmı Yedinci Hakikat'te anlatılacak. Yalnız burada şu kadarını söyleyelim, padişaha has büyük fotoğrafhane, "Levh-i Mahfuz"a işaret ediyor. Levh-i Mahfuz'un varlığının kesinliği Yirmi Altıncı Söz'de şöyle ispat edilmiştir: Nasıl ki, küçük küçük cüzdanlar büyük bir kütük defterinin varlığını hissettirir, küçük küçük senetler büyük bir kayıt defterinin var olduğunu bildirir ve çok sayıdaki sızıntı büyük bir su kaynağını haber verir. Aynen öyle de, küçük küçük cüzdanlar hükmünde, birer küçük Levh-i Mahfuz mânâsında ve büyük Levh-i Mahfuz'u yazan kalemden damlayan küçük noktalar suretinde olan insanların hafızaları, ağaçların meyveleri, meyvelerin çekirdekleri, tohumları elbette büyük bir hafızayı, defteri, yüce Levh-i Mahfuz'u hissettirir, haber verir ve ispat eder. Belki, keskin zekâlara gösterir…

Şimdi, idaresi altındaki en basit bir ferdin en basit işini ihmal etmeyen, her şeyi kayıt altına alan bir Hakîm ve Hafîz, hiç mümkün müdür ki, en büyük memurlarının en mühim amellerini kaydetmesin, onlara hesap sormasın, mükâfat ve ceza vermesin? Halbuki o Zât'ın izzetine ve gayretine dokunacak ve merhametinin hiç kabul etmeyeceği işler, o büyük memurlar tarafından yapılıyor. Fakat padişah, onları burada cezaya çarptırmıyor.

Demek, büyük bir mahkemeye bırakılıyor.

Sekizinci Suret

Şimdi sana O'ndan gelen fermanı okuyacağım. Bak, vaatlerini tekrar tekrar bildiriyor ve şiddetli tehdit ediyor: "Sizi oradan alıp saltanatımın makamına getireceğim ve itaatkârları sevindirip asileri hapsedeceğim. O geçici meydanı yıkıp ebedî sarayları, zindanları olan başka bir memleket kuracağım." Şu vaat ettiği şeyleri yapmak, O'nun için gayet kolay, idaresi altındakiler için gayet mühimdir. Vaadinde durmamak ise o padişahın iktidarının yüceliğine zıttır.[127]

[127] Cenâb-ı Hakk'ın *(celle celâlüh)* vaat ettiği şeyden asla dönmeyeceğine dair bkz. Bakara sûresi, 2/80; Âl-i İmran sûresi, 3/9, 194; Ra'd sûresi, 13/31; İbrahim sûresi, 14/47; Hac sûresi, 22/47; Rûm sûresi, 30/6; Zümer sûresi, 39/20.

İşte bak ey sersem! Sen yalancı vehmini, saçmalayan aklını, aldatıcı nefsini tasdik ediyorsun. Hem hiçbir şekilde sözünden dönmeye ve yalana

mecburiyeti olmayan, sözünü tutmamak hiçbir şekilde haysiyetine yakışmayan ve doğruluğuna her şeyin şahitlik ettiği bir Zât'ı yalanlıyorsun. Elbette, büyük bir cezayı hak edersin. Bu halinle, güneşin ışığına gözünü kapayıp kendi hayaline bakan bir yolcuya benziyorsun. Vehmin, bir yıldız böceği gibi, kafa fenerinin ışığıyla dehşetli yolunu aydınlatmak istiyor.

O Zât madem vaat etmiş, elbette yapacaktır. Hem vaadini yerine getirmesi çok kolaydır, O'nun saltanatının gereğidir; bize ve her şeye ise çok lâzımdır.

Demek, büyük bir mahkeme, daimî bir saadet makamı vardır.

Dokuzuncu Suret

Şimdi gel, şu dairelerin ve toplulukların bazı reislerine bak![128] HAŞİYE Her birinin padişah ile bizzat görüşmek için hususi birer telefonu var. Hatta bazıları O'nun huzuruna çıkmış. Ne diyorlar dinle, hepsi ittifakla o Zât'ın mükâfat ve ceza için pek muhteşem ve dehşetli bir yer hazırladığını, çok kuvvetli vaatlerini ve şiddetli tehditlerini bildiriyorlar. O'nun izzetinin ve celâlinin, sözünde durmamaya tenezzülü ve zillete düşmeyi hiçbir şekilde kabul etmeyeceğini haber veriyorlar.

[128] HAŞİYE Bu suretin ispat ettiği mânâlar Sekizinci Hakikat'te görünecek. Mesela, temsildeki dairelerin reisleri peygamberlere ve evliyaya işaret eder. Telefon ise vahyin aksettiği yer, ilhama mazhar olan kalbden uzanan Rabbanî bir bağdır. Kalb, o telefonun ahizesi hükmündedir.

Halbuki o elçiler, doğruluğu farklı yollarla ispatlanmış, yanlışlığına ihtimal verilmeyecek bir kesinlikle, ittifakla, bazı eserleri görünen şu yüce saltanatın kaynağının ve makamının, buradan uzak başka bir memlekette bulunduğunu ve şu imtihan meydanındaki binaların geçici olduğunu bildiriyor. Vakti gelince bu binaların daimî saraylara dönüştürüleceğini, bu yerlerin değişeceğini nakllediyorlar.

Çünkü büyüklüğü eserleriyle anlaşılan şu muhteşem, sürekli saltanat; böyle geçici, devamsız, kararsız, önemsiz, değişken, fâni, eksik, kusurlu

şeyler üzerine kurulmaz, onların üzerinde durmaz. O saltanat, kendisine lâyık, daimî, sabit, bâki, mükemmel ve muhteşem şeylerin üzerinde durur.

Demek, başka bir diyar var, elbette oraya gidilecektir.

Onuncu Suret

Gel, bugün o sultanın nevruzu, baharın ilk günüdür.[129] HAŞİYE Burada bir değişim olacak, garip işler görülecek. Şu tatlı bahar gününde, şu güzel çiçekli, yeşil ovaya gidip biraz gezelim.

[129] HAŞİYE Bu suretin işaret ettiği mânâyı Dokuzuncu Hakikat'te göreceksin. Mesela, o yeni gün bahar mevsimine işarettir. Çiçekli, yeşil ova, bahar mevsimindeki yeryüzüdür. Değişen perdeler, manzaralar ise baharın başından yazın sonuna kadar Sâni-i Kadîr-i Zülcelâl'in, Fâtır-ı Hakîm-i Zülcemâl'in kusursuz bir intizamla değiştirdiği, mükemmel rahmetiyle tazelediği ve birbiri ardınca gönderdiği varlık tabakalarına, canlılara ve onların rızkı olan nimetlere işarettir.

İşte bak, ahali de bu tarafa geliyor. Sanki bir sihirle oradaki binalar birden harap oldu, ova başka bir şekil aldı. Bak, bir mucizeyle o yıkılan binalar, birden burada yapıldı. Şu boş ova âdeta medeni bir şehir haline geldi; sinema perdeleri gibi, her saat başka bir âlemi gösteriyor, başka bir şekle bürünüyor.

O kadar karışık, hızla değişen sayısız hakiki perdenin içinde ne kadar mükemmel bir düzen olduğuna dikkat et! Her şey yerli yerine konuluyor. Hayalî suretleri gösteren sinema perdeleri bile bu kadar kusursuz olamaz. Milyonlarca usta sihirbaz bir araya gelse bu sanatı gösteremez. Demek ki, gözümüzle göremediğimiz o padişahın çok büyük mucizeleri var.

Ey sersem! Sen, "Bu koca memleket nasıl yıkılıp başka yere kurulacak?" diyorsun.

İşte görüyorsun ki, her saat, bunun gibi, senin aklının kabul etmediği değişiklikler oluyor. Bu görünen süratli toplanmaların, dağılmaların, şekil vermelerin, yapıp yıkmaların içinde başka bir maksat olduğu anlaşılıyor. Bir saatlik seyir için on senelik masraf yapılıyor. Demek, bu gördüklerin asıl maksat değil, birer temsil, birer taklittir. O Zât, suretler alınıp düzene konulsun ve neticeleri kaydedilsin diye mucizeler gösteriyor, tıpkı o

imtihan meydanında her şey kayıt altına alınıp yazıldığı gibi… Demek, büyük bir toplanma yerinde, hesap meydanında muameleler bunlar üzerine görülecek, neticeleri büyük bir sergide ebediyen gösterilecek. İşte şu geçici ve kararsız vaziyetler, sabit suretleri ve bâki meyveleri netice verecek.

Demek, bütün bu merasimler ve olup bitenler ebedî bir saadet, büyük bir mahkeme ve bilmediğimiz yüce gayeler içindir.

On Birinci Suret

Gel, ey inat eden arkadaş! Doğuya ve batıya –yani geçmişe ve geleceğe– giden uçak, tren gibi bir vasıtaya binelim. Şu mucize sahibi Zât'ın, başka yerlerde ne çeşit mucizeler gösterdiğini görelim.

İşte her tarafta menziller, meydanlar ve sergi gibi hayret verici şeyler bulunuyor. Fakat bunlar sanatça, suretçe birbirinden farklıdır. Şuna iyice dikkat et: O geçici menzillerde, devamsız meydanlarda ve fâni sergilerde ne kadar açık bir hikmetin intizamı, gözle görülür bir inayetin işaretleri, yüce bir adaletin izleri ve ne derece geniş bir merhametin neticeleri görünüyor. Basiret sahibi herkes şüphesiz anlar ki, O'nun hikmetinden daha kusursuz bir hikmet, inayetinden daha güzel bir inayet, merhametinden daha kuşatıcı bir merhamet ve adaletinden daha üstün bir adalet olamaz, düşünülemez.

Eğer senin sandığın gibi, O'nun memleketinde daimî menzillerin, yüce mekânların, sabit makamların, bâki meskenlerin ve oralarda mutlu bir şekilde ikamet edenlerin bulunmadığını varsayarsak; şu geçici memleketin o hikmetin, inayetin, merhamet ve adaletin hakikatlerine mazhar olamadığı mâlum… Bunlara mazhar olacak başka bir yer de bulunmadığına göre, gündüz ortasında ışığını gördüğümüz halde güneşi inkâr etmek derecesinde bir ahmaklıkla, şu gözümüzün önündeki hikmeti, inayeti, merhameti ve şu pek kuvvetli izleri, işaretleri görünen adaleti inkâr etmemiz gerekir. Ve bu gördüğümüz hikmetli icraatın, ancak cömert bir Zât'a yakışır işlerin, şefkat ve merhamet eseri lütufların sahibi olan

Zât'ın –hâşâ, sümme hâşâ!– zevk ve eğlence düşkünü bir oyuncu, gaddar bir zalim olduğunu kabul etmek lâzım gelir. Bu ise hakikatin zıddına dönmesidir ve bütün akıl sahiplerinin ittifakıyla imkânsızdır. Buna ancak her şeyin varlığını inkâr eden Sofist ahmaklar inanır.

Demek, buradan başka bir diyar var. Orada büyük bir mahkeme kurulacak, adaletin yerini bulacağı bir makam ve büyük bir ikram yurdu olacaktır ki, şu merhamet, hikmet, inayet ve adalet tamamen ortaya çıksın.

On İkinci Suret

Gel, şimdi dönelim. Şu toplulukların reisleriyle ve kumandanlarıyla görüşelim, onların teçhizatına bakalım. Acaba o teçhizat, yalnız şu tecrübe meydanındaki kısa zamanda geçinmek için mi, yoksa başka yerde uzun bir saadet hayatı elde etmek için mi verilmiştir, görelim. Herkese ve her teçhizata bakamayacağımız için örnek olarak bir kumandanın cüzdanına ve defterine bakacağız. Bu cüzdanda onun rütbesi, maaşı, vazifesi, kendisinden talep edilen şeyler ve hareket düsturları yazılıdır.

Bak, bu rütbe birkaç günlüğüne değil ancak pek uzun bir zaman için verilmiş olabilir. Cüzdanda, "Maaşını padişahın hususi hazinesinden filan tarihte alacaksın." diye yazar. Halbuki o tarih, çok zaman sonra, bu meydanın kapanmasının ardından gelecektir. Demek ki, o kumandana vazifesi bu geçici meydana göre değil, padişahın yakınında daimî bir saadeti kazanması için verilmiştir. Ondan talep edilenler, şu birkaç günlük misafirhanede geçinmek için değil, ancak uzun ve mesut bir hayat için olabilir. Hareket düsturları ise cüzdan sahibinin başka bir yere hazırlandığını, başka bir âlem için çalıştığını tamamen ortaya koyar.

Cüzdanda o rütbeli askerin vazifeleri ve teçhizatındaki âletlerin kullanım şekli de yazılıdır. Eğer bu meydandan başka, yüce, daimî bir yer bulunmazsa, kesin buyrukları olan o cüzdan tamamen mânâsız kalır. Ve şu muhterem asker, hürmete lâyık kumandan, aziz reis; herkesten daha aşağı, bedbaht, çaresiz, zelil, musibetli, fakir ve zayıf bir seviyeye düşer.

İşte bunları düşün. Neye dikkat etsen, bu fâni memleketten sonra bâki bir diyar olduğunu gösterir.

Ey arkadaş! *Demek, bu geçici memleket bir tarla hükmündedir. Bir talim yeri, bir pazardır. Elbette arkasından büyük bir mahkeme ve ebedî bir saadet gelecektir.* Eğer bunu inkâr edersen, bütün o rütbeli askerlerin cüzdanlarını, teçhizatını, düsturlarını, hatta şu memleketteki düzeni ve hükümeti de inkâr etmeye mecbur kalırsın. Görülen bütün icraatın varlığını yalanlaman gerekir. O vakit sana insan ve şuur sahibi denemez. Sofistlerden[130] daha akılsız olursun.

[130] **Sofistler**: Her şeyi, hatta kendi varlıklarını dahi inkâr eden, şüpheciliği esas alan felsefe anlayışının mensupları.

Sakın bu memleketin değişeceğini gösteren delillerin "On İki Suret" ile sınırlı olduğunu zannetme! Şu kararsız, değişken memleketin yok olmayacak, bâki bir diyara dönüştürüleceğine dair işaret ve deliller hadde hesaba gelmez. Hem sayısız işaret ve delil var ki, burada bulunanların şu geçici misafirhaneden alınıp saltanatın daimî makamına gönderileceğini ispat eder.

Bilhassa, sana bu "On İki Suret"ten de kuvvetli bir delil daha göstereceğim.

İşte bak! Şu uzakta görünen büyük topluluk içinde, padişahın daha önce bir adada gördüğümüz yüksek nişan sahibi yaver-i ekremi bir şey ilan ediyor. Gidelim, dinleyelim. O parlak, şerefli zât, yüksek bir makamda buyrulmuş ve yükseğe asılmış yüce bir fermanı insanlara bildiriyor, diyor ki:

"Hazırlanınız, başka, daimî bir memlekete gideceksiniz. Öyle bir memleket ki, burası oraya kıyasla bir zindan hükmündedir.[131] Eğer bu fermanı güzelce dinleyip itaat ederseniz, padişahımızın saltanat makamına çıkıp merhametine, ihsanlarına kavuşacaksınız. İsyan edip onu dinlemezseniz dehşetli zindanlara atılacaksınız."

[131] Dünyanın mümin için zindan, kâfir için cennet hükmünde olduğuna dair bkz. Müslim, *zühd* 1; Tirmizî, *zühd* 16; İbn Mâce, *zühd* 3; *Müsned* 2/197, 323, 389, 485.

O yüce fermanda hiçbir şekilde taklidi mümkün olmayan mucizevî bir mühür bulunduğunu sen de görüyorsun. Senin gibi sersemlerden başka herkes o fermanın padişaha ait olduğunu kesinlikle bilir. O parlak yaver-i ekremde öyle nişanlar var ki, senin gibi körlerden başka herkes o zâtın, padişahın emirlerinin pek doğru bir tercümanı olduğunu şüphesiz anlar.

Acaba o yaver-i ekremin ve yüce fermanın, bütün kuvvetleriyle dava edip bildirdikleri şu meseleye itiraz etmek mümkün müdür? Elbette hayır! Aksi halde, gördüğümüz her şeyi inkâr etmek gerekir.

Ey arkadaş! Şimdi söz sende, ne diyorsan de!

— Ne diyeyim, buna karşı bir şey denebilir mi? Gündüzün ortasında güneşe karşı söz söylenir mi? Yalnız şöyle derim: "Elhamdülillah, yüz bin defa şükürler olsun ki, vehimlerimin ve kötü arzularımın baskısından, nefsime ve heveslerime esir olmaktan, ebedî hapis ve zindandan kurtuldum. Ve inandım ki: Bu karmakarışık, kararsız misafirhaneden başka, o padişaha yakın bir saadet diyarı vardır, biz de oraya gideceğiz."

•••

İşte haşir ve ahiretten kinaye ve ibaret olan temsilî hikâye burada tamamlandı. Şimdi Cenâb-ı Hakk'ın yardımı ile o büyük hakikate geçeceğiz. Bu on iki "suret"e karşılık birbirini destekleyen on iki "hakikat"i ve bir "mukaddime" kısmını beyan edeceğiz.

[On İki Hakikat]

Mukaddime[132]

[132] **Mukaddime**: Giriş.

Birkaç işaretle, Yirmi İkinci, On Dokuzuncu ve Yirmi Altıncı Sözlerde izah edilen bazı meseleleri bildireceğiz.

Birinci İşaret

Hikâyedeki sersem adam ve emin arkadaşı üç hakikati, kıyaslamayı temsil eder.

Birincisi: Nefs-i emmarem[133] ile kalbim arasındadır.

[133] **Nefs-i emmare**: İnsanı daima kötülüğe sevk eden nefis.

İkincisi: Yolunu şaşırmış dinsiz felsefenin takipçileriyle Kur'an-ı Hakîm'in talebeleri arasındadır.

Üçüncüsü: İslam ümmetiyle küfür milleti arasındadır.

Nefs-i emmarenin, o felsefecilerin ve küfür milletinin en müthiş sapkınlığı, Cenâb-ı Hakk'ı tanımamaktır. Hikâyede nasıl ki emin adam, "Bir harf kâtipsiz olmaz, bir köy muhtarsız olamaz." demişti.

Biz de şöyle deriz: Nasıl ki bir kitabın, bilhassa her kelimesinin içinde küçük kalemle yazılmış birer eser ve her harfinde muntazam birer kaside bulunan bir kitabın kâtipsiz olması düşünülemez. Aynen öyle de, şu kâinatın bir Nakkaşının, bir Yaratıcısının olmaması tamamen akıl dışıdır, imkânsızdır.

Zira bu kâinat öyle bir kitaptır ki, her sayfası pek çok kitabı içerir. Hatta her kelimesinin içinde bir kitap, her harfinin içinde bir kaside vardır. Yeryüzü, içinde sayısız kitap bulunan bir sayfadır. Bir ağaç, pek çok sayfası olan bir kelimedir. Bir meyve bir harf, bir çekirdek bir noktadır. O noktada koca ağacın programı, fihristi bulunur. İşte böyle bir kitap ancak celâl ve cemâl vasıflarına, sonsuz kudrete ve hikmete sahip yüce bir Zât'ın kudret kaleminden çıkmış olabilir. Demek, bütün âlemin şahitliğiyle, her şey O'na imanı gerektirir. Yeter ki insan dalâletten sarhoş olmasın...

Nasıl ki bir bina ustasız olamaz. Hele harika sanatlarla, hayret verici nakışlarla, garip süslerle donatılmış, hatta her bir taşına bir saray kadar sanat işlenmiş bir binanın ustasız olmasını hiçbir akıl kabul etmez. O bina, gayet mahir bir sanatkârın varlığını gerektirir. Hem içinde her saat sinema perdeleri gibi, hakiki manzaralar hazırlanan o bina, tam bir intizamla bir elbise gibi değiştirilir. Hatta her bir hakiki perde içinde, küçük küçük, çeşitli menziller var edilir.

O bina gibi şu kâinat da sonsuz hikmet, ilim ve kudret sahibi bir Yaratıcının varlığını gerektirir. Çünkü şu muhteşem kâinat öyle bir saraydır ki, ay ve güneş onun lambaları, yıldızlar mumlarıdır. Zaman, Sâni-i Zülcelâl'in ona her sene bir başka âlemi takıp gösterdiği bir ip, bir şerittir. O Zât, şu âlemlerin içindeki suretleri her gün muntazam bir şekilde yeniler, hikmetle değiştirir. Bir nimet sofrası yaptığı yeryüzünü her bahar mevsiminde, üç yüz bin çeşit sanatlı eseriyle süsler. Had ve hesaba gelmez türlü ihsanlarıyla doldurur. Bunu öyle bir tarzda yapar ki, o eserler tamamen birbirine karışmış olduğu halde, nihayet derecede farklılıklarıyla birbirinden ayrılır. Bunlar gibi başka örnekleri de düşün... Böyle bir sarayın Sâni'inden nasıl gafil olunabilir?

Nasıl ki, bulutsuz bir günde denizin yüzündeki bütün kabarcıklarda, karadaki bütün parlak şeylerde ve bütün kar tanelerinde güneşin tecellisi, yansıması görüldüğü halde onu inkâr etmek tuhaf bir divanelik ve hezeyan olur. Çünkü o vakit, bir tek güneşi inkâr ederken damlalar, kabarcıklar, kar taneleri sayısınca hakiki güneşçikleri kabul etmek lâzım gelir. Her zerreciğin içine ancak bir zerre sığabildiği halde, onda koca bir güneşin hususiyetlerinin var olduğuna inanmak gerekir. Aynen öyle de, âdeta bir sırayla, her zaman hikmetle değişen ve bir düzen içinde tazelenen şu muntazam kâinatı görüp de Hâlık-ı Zülcelâl'i kusursuz sıfatlarıyla tasdik etmemek, bundan daha berbat bir dalâlettir, divaneliktir, bir deli saçmasıdır. Çünkü aksi takdirde, her şeyde, hatta her bir zerrede mutlak bir ilahlık olduğunu kabul etmek lâzımdır.

Mesela, her bir hava zerresi, her çiçeğe, meyveye, yaprağa girip işleyebilir. Eğer Cenâb-ı Hakk'ın memuru olmazsa o zerrenin, içine girdiği her şeyin nasıl meydana geldiğini, suretini ve mahiyetini bilmesi gerekir ki onlarda işini görebilsin. Yani o zerre her şeyi kuşatan bir ilim ve kudrete sahip olmalıdır.

Ya da mesela, toprağın her bir zerresinin birbirinden farklı bütün tohum ve çekirdeklere yuva olması, onların büyümesini sağlaması mümkündür. Eğer toprak Cenâb-ı Hakk'ın memuru olmazsa, otlar ve ağaçlar sayısınca,

onların boy atmasını sağlayacak manevî donanıma ve makinelere sahip bulunması gerekir. Veyahut onların nasıl meydana geldiğini bilmesi, hepsine giydirilen suretleri tanıması, o ağaçlara ve otlara bu suretleri dikebilecek bir sanat ve kudret vermesi lâzım gelir. Daha başka varlıkları da düşün; anlayacaksın ki, her şeyde açıkça, Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin çok delili var.

Evet, bir şeyden her şeyi yapmak ve her şeyi bir tek şey yapmak ancak her şeyin Hâlık'ına has bir iştir. وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ[134] *yüce fermanına dikkat et. Demek, Vahid ve Ehad Yaratıcı kabul edilmezse varlıklar sayısınca ilahı kabul etmek gerekir.*

[134] "Hiçbir şey yoktur ki Allah'ı hamd ile tesbih (tenzih) ediyor olmasın." (İsrâ sûresi, 17/44)

İkinci İşaret

Hikâyede padişahın yaver-i ekreminden, en büyük memurundan bahsedilmiş ve şöyle denilmişti: Kör olmayan herkes, nişanlarını görünce o zâtın, padişahın emriyle hareket ettiğini ve onun has hizmetkârı olduğunu anlar. İşte o yaver-i ekrem, Resûl-u Ekrem'dir *(aleyhissalâtü vesselam)*.

Evet, ışık nasıl güneşi gerektiriyorsa, bu şekilde donatılmış kâinatın öyle mukaddes Sâni'inin de böyle bir Resûl-u Ekrem'i bulunmalıdır. Çünkü nasıl güneşin varlığı ışık vermeksizin mümkün değilse, ulûhiyetin de peygamberler göndermeyip kendini göstermemesi mümkün değildir.

• Hem kusursuz bir güzelliğin, tarif ve işaret edici bir vasıta ile kendini göstermek istememesi hiç mümkün müdür?

• Gayet güzel, benzersiz bir sanatın, bir ilan edici vasıtasıyla bütün dikkatleri üzerine çekip sergilenmek istememesi mümkün müdür?

• Cenâb-ı Hakk'ın her şeyi içine alan rubûbiyet saltanatının, küçük varlıklardan oluşan sayısız tabakada, birliğini ve her şey kendisine muhtaç olduğu halde hiçbir şeye muhtaç bulunmadığını, iki yönlü bir elçi vasıtasıyla ilan etmek istememesi mümkün müdür? Evet, o zât *(aleyhissalâtü vesselam)* iki yönlüdür: Engin kulluğu yönüyle

yaratılmışların ilahî dergâhta elçisi olduğu gibi, Allah'a yakınlığı ve peygamberliği noktasından da o dergâhın tebliğ memurudur.

• Hem hiç mümkün müdür ki, sonsuz güzelliğe sahip bir Zât, güzelliğinin inceliklerini, latifelerini birtakım aynalarda görmek ve göstermek istemesin! Yani o Zât, isimlerinin güzelliklerini sevgili bir resûl vasıtasıyla gösterir. O resûl hem O'nun sevgilisidir, kulluğuyla kendini o Zât'a sevdirir, O'nun güzelliklerine ayna olur; hem de elçisidir, O'nu mahlûkatına sevdirir.

• Hiç mümkün müdür ki, benzeri olmayan mucizelerle, hayret verici ve kıymetli şeylerle dolu hazinelerin sahibi o Zât, ehil bir söz ustası ve mükemmel bir tarif edici vasıtasıyla gizli, kusursuz vasıflarını herkesin nazarına sunmayı dilemesin!

• Hiç mümkün müdür ki, bu kâinatı, bütün isimlerinin kemâlini bildiren eşsiz varlıklarla donatarak seyir için, hayret verici ve ince sanatlarla süslenmiş bir saraya benzetsin de ona bir rehber tayin etmesin![135]

[135] Peygamber Efendimiz *(sallallahü aleyhi ve sellem)*, bir rehber olarak gönderildiğini buyurmaktadır: İbn Mâce, *mukaddime* 17; Dârimî, *mukaddime* 32; et-Tayâlisî, *el-Müsned* s. 298; İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd* s. 488.

• Hiç mümkün müdür ki, şu kâinatın sahibi, onun yaratılışındaki ve yıkılıp yeniden kurulacak olmasındaki gayenin ne olduğunu, anlaşılması zor sırrını ve mevcudatla alâkalı "Nereden? Nereye? Necisin?" gibi üç zor sorunun cevabını bir elçi vasıtasıyla haber vermesin!

• Hiç mümkün müdür ki, şuur sahiplerine kendini bu güzel, sanatlı varlıklarla tanıtan ve kıymetli nimetlerle sevdiren Sâni-i Zülcelâl, buna karşılık rızasının ve onlardan isteklerinin ne olduğunu bir elçiyle bildirmesin!

• Hiç mümkün müdür ki, insanı şuuruyla pek çok şeye müptela, kabiliyetleriyle engin bir kulluğa hazır surette yaratıp da onun yüzünü bir rehber vasıtasıyla kesretten vahdete, yani insanı Yaratıcısından

uzaklaştıran sayısız varlıkların bulunduğu âlemden O'nun birliğine çevirmek istemesin!

Daha bunlar gibi pek çok peygamberlik vazifesi var ki, hepsi ulûhiyetin peygambersiz olamayacağına kesin birer delildir.

Acaba âlemde şu vasıflara ve vazifelere Hazreti Muhammed'den *(aleyhissalâtü vesselam)* daha ehil ve bütün bu sıfatları kendinde toplayan bir insan ortaya çıkmış mıdır? Zaman, peygamberlik rütbesine ve tebliğ vazifesine ondan daha lâyık, daha uygun bir kimseyi göstermiş midir? Hayır, asla ve kat'a!.. O, bütün resûllerin efendisidir. Bütün peygamberlerin imamı, bütün asfiyanın reisidir,[136] Cenâb-ı Hakk'a en yakın zâttır, yaratılmışların en mükemmeli, rehberlerin sultanıdır.

[136] **Asfiya:** Safiyet, takva ve kemâl sahibi, peygamber varisi zâtlar.

Evet, hakikatleri araştırıp delilleriyle bilen zâtların ittifakla haber verdiği, ayın yarılması ve parmaklarından su akması gibi bine varan mucizesindeki had ve hesaba gelmez peygamberlik delillerinden başka, kırk yönüyle büyük bir mucize ve bir hakikat denizi olan Kur'an-ı Azîmüşşan, onun peygamberliğini güneş gibi göstermeye yeter. Başka risalelerde, bilhassa Yirmi Beşinci Söz'de Kur'an'ın kırka yakın mucizelik yönünden bahsettiğimiz için burada kısa kesiyoruz.

Üçüncü İşaret

Sakın, "Şu küçücük insanın ne önemi var ki, bu koca dünya onun, amellerinin hesabını vermesi için kapansın ve başka bir âlem kurulsun?" diye düşünme. Çünkü şu küçücük insan, yaratılışının kuşatıcılığı itibarı ile bütün varlıklar içinde bir ustabaşı, ilahî saltanatın bir ilancısı ve küllî bir kulluğa mazhar olduğundan büyük kıymete sahiptir.

"İnsan kısacık bir ömürde nasıl ebedî azaba müstahak olur?" diye de düşünme. Zira küfür, Samed Yaratıcının muhteşem sanatını anlatan bir mektup derecesindeki ve kıymetindeki şu kâinatı mânâsız, gayesiz bir seviyeye düşürür. Küfür, kâinatı hor görme olduğu gibi, her şeyde cilveleri, nakışları görünen, Cenâb-ı Hakk'ın bütün mukaddes isimlerini

inkâr, ret ve O'nun adaletini, doğruluğunu gösteren sınırsız delilleri yalanlama mânâsına geldiğinden sonsuz bir cinayettir. Sonsuz cinayet ise sonsuz azabı gerektirir.

Dördüncü İşaret

Nasıl ki hikâyede geçen on iki "suret" ile şunu görmüştük: Böyle geçici misafirhane gibi bir memleketi bulunan padişahın, haşmetine ve büyük saltanatına yakışır başka, sabit, daimî bir memleketinin bulunmaması hiçbir şekilde mümkün değildir.

Bu fâni âlemin bâki Yaratıcısının burayı var edip ebedî bir âlemi yaratmaması da aynı şekilde mümkün değildir.

Evet, şu benzersiz fakat geçici kâinatın ebedî Sâni'inin burayı vücuda getirip de başka, daimî bir kâinatı yaratmaması hiç mümkün müdür?

Bir sergi, imtihan meydanı ve tarla hükmündeki bu dünyanın Hakîm, Kadir ve Rahîm Fâtır'ının burayı yaratıp onun bütün gayelerine mazhar olacak ahiret yurdunu yaratmaması imkânsızdır!

İşte bu hakikate on iki "kapı"dan girilir. O kapılar on iki "hakikat" ile açılır. En kısa ve basit olandan başlayalım:

Birinci Hakikat

Rubûbiyet ve saltanat kapısıdır.

Rab isminin cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki, tecellisi olan fiillerle rubûbiyet, saltanatıyla da ulûhiyet, kusursuzluğunu göstermek için böyle bir kâinatı gayet yüce gayeler ve yüksek maksatlarla yaratsın da o gayelere iman ve kullukla karşılık veren müminleri mükâfatlandırmasın; inkâr ve hor görmekle karşılık veren dalâlet ehlini cezalandırmasın!

İkinci Hakikat

Kerem ve rahmet kapısıdır.

Kerîm ve Rahîm isimlerinin cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki, gösterdiği eserlerle sonsuz cömertlik, rahmet, izzet ve gayret sahibi olan şu âlemin Rabbi, cömertliğine ve rahmetine lâyık mükâfatlar, izzetine ve gayretine yakışır cezalar vermesin!

Evet, şu dünyanın haline bakınca, en aciz ve zayıftan[137 HAŞİYE] en kuvvetliye kadar her canlıya ihtiyacı olan rızkın verildiği görülüyor. En zayıf ve en aciz canlıya en iyi rızık veriliyor. Her dertliye ummadığı yerden derman yetiştiriliyor. Öyle yüce bir cömertlikle ziyafetler, ikramlar oluyor ki, her şeyde sonsuz bir kerem sahibinin elinin işlediğini açıkça gösteriyor.

[137 HAŞİYE] Helâl rızkın iktidar ile elde edilmediğine, aczden dolayı verildiğine kesin bir delil, güçsüz yavruların rızıklarını kolayca kazanması ve kuvvetli canavarların yiyecek sıkıntısı çekmesi; zekâsız balıkların semizliği ve zeki, kurnaz olan tilki ve maymun gibi hayvanların rızık derdiyle vücutça zayıf düşmesidir. Demek ki rızık, kuvvet ve irade ile ters orantılıdır. Kuvvetine ve iradesine güvenen, o derece geçim derdine düşer.

Mesela o Zât, bahar mevsiminde bütün ağaçları cennet hurileri gibi âdeta parlak ipekli elbiselerle giydirip, çiçek ve meyvelerle süsleyip bize hizmetkâr yapar. Onların nazik birer eli olan dallarıyla çeşit çeşit, en tatlı, benzersiz yemişleri bize ikram eder. Zehirli bir sineğin eliyle şifalı, tatlı balı yedirir. En güzel ve yumuşak elbiseyi bize elsiz bir böcek vasıtasıyla giydirir. Büyük bir rahmet hazinesini küçük bir çekirdekte bizim için saklar. Bütün bunların nasıl güzel bir cömertlik, ne kadar tatlı bir rahmet eseri olduğu açıkça görülür.

İnsandan ve bazı canavarlardan başka –güneş, ay ve yerküreden en küçük varlıklara kadar– her şeyin vazifesini tam bir dikkatle yapması, hiçbirinin haddini zerrece aşmaması ve muazzam bir heybet altında umumi bir itaatin bulunması, hepsinin büyük bir Celâl ve İzzet Sahibi'nin emriyle hareket ettiğini gösteriyor.

İster bitki veya hayvan isterse insan olsun, bütün varlıkların aciz ve zayıf yavrularını şefkatle,[138 HAŞİYE] süt gibi hoş bir gıda ile beslemesinde ne kadar geniş bir rahmetin cilvesinin işlediği açıkça anlaşılır.

[138] HAŞİYE Evet, mesela aç bir aslanın zayıf yavrusunu kendi nefsine tercih ederek, bulduğu eti yemeyip yavrusuna bırakması, korkak tavuğun yavrusunu korumak için köpeğe, aslana saldırması ve incir ağacının çamur yiyerek yavrusu olan meyvelerine hâlis süt vermesi, sonsuz Rahîm, Kerim, şefkat sahibi bir Zât'ın emriyle hareket ettiklerini kör olmayana açıkça gösteriyor. Bitki ve hayvan gibi şuursuz varlıkların gayet şuurlu ve hikmetli işler görmesi, onları idare eden sonsuz ilim ve hikmet sahibi bir Zât'ın varlığına, zorunlu olarak, işarettir. Onlar, o Zât'ın adıyla hareket ediyorlar.

Madem bu âlemde tasarruf eden Zât'ın böyle sonsuz cömertliği, rahmeti, celâl ve izzeti vardır. Elbette sonsuz celâl ve izzet, edepsizlere hadlerinin bildirilmesini ister. Sonsuz cömertlik, sonsuz ikramı gerektirir. Sonsuz rahmet ise kendine lâyık ihsanda bulunmak ister.

Halbuki bu fâni dünyada ve kısa ömürde, denizden bir damla gibi, şu icraatın milyonlarca kısmından ancak biri gerçekleşiyor, görünüyor.

Demek ki, o cömertliğe, o rahmete yakışan bir saadet yurdu olacaktır. Yoksa gündüzü ışığıyla dolduran güneşin varlığını inkâr eder gibi, bu görünen rahmetin varlığını inkâr etmek gerekir.

Çünkü mutlak yokluk, şefkati belâya, sevgiyi yakıcı bir ateşe, nimeti şiddetli bir cezaya, aklı uğursuz bir âlete ve lezzeti eleme çevirir. O zaman da rahmet hakikatinin ortadan kalkması gerekir.

Hem o celâl ve izzete uygun bir ceza yeri olacaktır. Çünkü çoğu kez, zalim izzetiyle, mazlum zilletiyle kalıyor, bu dünyadan öyle göçüp gidiyorlar. *Demek, hesap büyük bir mahkemeye bırakılıyor, erteleniyor; yoksa görülmeyecek değil.*

O Zât bazen dünyada da ceza verir. Geçmiş çağlarda asi ve inatçı kavimlerin helâk olması gösteriyor ki, insan başıboş değildir, her vakit bir celâl ve gayret tokadına maruz kalabilir.

Evet, bütün varlıklar içinde mühim bir vazifesi ve kabiliyeti bulunan insana Rabbi bu kadar kusursuz, sanatlı nimetleriyle kendini tanıtır da, karşılığında insan iman ile O'nu tanımazsa; o Zât rahmetinin bunca süslü meyveleriyle kendini sevdirir de, karşılığında insan ibadetle kendini O'na

sevdirmezse; Rabbi türlü nimetleriyle sevgisini ve rahmetini gösterir, karşılığında insan şükür ve hamd ile O'na hürmet etmezse hiç mümkün müdür ki cezasız kalsın, başıboş bırakılsın! İzzet ve gayret sahibi Zât-ı Zülcelâl ona ceza çekeceği bir zindan hazırlamasın!

Hem hiç mümkün müdür ki, o Rahman ve Rahîm Zât; kendini tanıtmasına karşılık iman ile O'nu tanıyan, kendini sevdirmesine karşılık ibadetle O'nu seven, sevdiren ve rahmetine şükürle, hürmetle karşılık veren müminlere bir mükâfat yurdu hazırlamasın, ebedî saadet vermesin!

Üçüncü Hakikat

Hikmet ve adalet kapısıdır.

Hakîm ve Âdil isimlerinin cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki,[139 HAŞİYE] zerrelerden güneşlere kadar işleyen hikmet, intizam, adalet ve dengeyle rubûbiyetinin saltanatını gösteren Zât-ı Zülcelâl, himayesine sığınan, iman ve kullukla o hikmete, adalete uygun hareket eden müminlere ikramda bulunmasın; küfür ve azgınlıkla isyan eden edepsizlere hadlerini bildirmesin!

[139 HAŞİYE] Bu risalede "hiç mümkün müdür ki" ifadesi çokça tekrar ediliyor, çünkü mühim bir sırrı ifade eder. Şöyle ki: Küfür ve inkârın çoğu, iman esaslarını akla uzak görmekten ileri gelir. İnkârcılar, haşri akıldan uzak ve imkânsız görür. İşte *Haşir Risalesi*'nde, asıl akıldan uzaklığın, imkânsızlığın, mantıksızlığın, hatta mutlak imkânsızlık derecesinde zorluğun küfür ve inkâr yolunda olduğu açık bir şekilde gösterilmiştir. Hakiki imkân ve akla uygunluk, hatta vücûb (zorunluluk) derecesinde kolaylık, iman yolunda ve İslamiyet caddesindedir. Kısacası, yolunu şaşırmış felsefeciler imanı akıldan uzak görmekle inkâra gider. Onuncu Söz, akıldan uzaklığın ve mantıksızlığın hangi tarafta olduğunu "hiç mümkün müdür ki" tabiriyle gösteriyor. İnkârcıların ağzına bir şamar vuruyor.

Halbuki bu geçici dünyada o hikmete ve adalete lâyık işlerin binde biri bile yerine getirilmiyor, hesap erteleniyor. Dalâlet yolundakilerin çoğu cezasını çekmeden, hidayet yolundakilerin çoğu da mükâfat görmeden bu dünyadan göçüp gidiyor.

Demek, büyük bir mahkemeye, daimî bir saadet yurduna bırakılıyor.

Açıktır ki, şu âlemde tasarruf eden Zât, sonsuz bir hikmetle iş görüyor. Buna delil mi istersin? Her şeyde bir fayda gözetilmesi bunun delilidir. İnsanın bütün uzuvlarında, kemiklerinde, damarlarında, hatta bütün hücrelerinde fayda ve hikmetler gözetildiğini görmüyor musun? Hatta bazı uzuvlara bir ağacın meyveleri kadar hikmet ve fayda konulması, her şeyin yaratılışında son derece intizam bulunması, bu işlerin sonsuz hikmet sahibi bir el tarafından görüldüğünün delilidir.

Evet, güzel bir çiçeğin hassas programının küçücük bir tohuma yerleştirilmesi, büyük bir ağacın fihristinin küçücük bir çekirdekte manevî kader kalemiyle yazılması, onlarda sonsuz hikmete sahip bir kalemin işlediğini gösterir.

Her şeyin yaratılışında benzersiz bir sanat bulunması, onların son derece hikmetle iş gören bir Sâni'in nakışları olduğuna işaret eder. O Zât'ın, şu küçücük insan bedenine bütün kâinatın programını, bütün rahmet hazinelerinin anahtarlarını, bütün isimlerinin aynalarını yerleştirmesi, son derece güzel bir sanat içindeki hikmeti gösterir.

Acaba o Zât'ın rubûbiyetinde hâkim olan hikmetin; o rubûbiyetin kanatları altına sığınanların ve ona iman ile itaat edenlerin lütuf görmesini istememesi ve onlara ebedî ihsanlarda bulunmaması hiç mümkün müdür?

Kâinatta işlerin adalet ve denge ile görüldüğüne delil mi istiyorsun? Her şeyin hassas mizanlarla, hususi ölçülerle var edilmesi, yerli yerine konulması, her şeye bu şekilde suret giydirilmesi, bu işlerin sonsuz bir adalet ve denge ile görüldüğünü gösterir.

Her hak sahibine kabiliyeti ölçüsünde hakkının verilmesi, yani vücudunun bütün ihtiyaçlarının karşılanması, yaşaması için gerekenlerin en uygun şekilde yerine getirilmesi, sonsuz adalet sahibi bir elin varlığına işaret eder.

Kabiliyet, fıtrî ihtiyaç ve çaresizlik lisanlarıyla istenen her şeye daima cevap verilmesi, sınırsız bir adaleti ve hikmeti gösterir.

Acaba en küçük bir canlının en küçük ihtiyacına yetişen böyle bir adaletin ve hikmetin, insan gibi en büyük canlının bekâ gibi en büyük ihtiyacını ihmal etmesi hiç mümkün müdür? Onun en büyük talebini ve arzusunu cevapsız bırakması, rubûbiyetin haşmetini ve kullarının hukukunu gözetmemesi mümkün müdür? Halbuki şu fâni dünyada kısa bir hayat geçiren insan, öyle bir adaletin hakikatine mazhar olamaz ve olamıyor.

Demek, büyük bir mahkemeye bırakılıyor.

Zira hakiki adalet, şu küçücük insanın, küçüklüğü ölçüsünde değil, vazifesinin ve işlediği cinayetin büyüklüğü, mahiyetinin önemi ölçüsünde mükâfat ve ceza görmesini gerektirir. Madem ebediyet için yaratılan insan şu fâni, geçici dünyada öyle bir adalete ve hikmete mazhar olmaktan çok uzaktır. Elbette Âdil olan o Celîl-i Zülcemâl, Hakîm olan o Cemîl-i Zülcelâl Zât'ın ebedî bir cehennemi ve cenneti vardır.

Dördüncü Hakikat

Cömertlik ve güzellik kapısıdır.

Cevâd[140] ve Cemil isimlerinin cilvesidir.

[140] **Cevâd:** Çok ihsan eden, cömert.

Hiç mümkün müdür ki, sonsuz bir cömertlik, tükenmez servet, bitmez hazineler, benzersiz, ölümsüz bir güzellik ve kusursuz, bâki bir kemâl; bir saadet yurdu ve ziyafet makamında ebediyen kalacak muhtaç şükredenleri, kendisine arzu ve hayranlık duyan, ayna olan seyircileri istemesin?

Evet, dünyayı bu kadar nakışlı, sanatlı nimetlerle süslemek, ay ile güneşi ona lamba kılmak, yeryüzünü bir nimet sofrası haline getirerek en güzel yiyeceklerle doldurmak, meyveli ağaçları birer kap yapıp her mevsimde birçok defa yenilemek sınırsız bir cömertliği gösterir.

Böyle sonsuz bir cömertlik, öyle tükenmez hazineler ve engin bir rahmet, içinde arzu edilen her şeyin bulunduğu daimî bir ziyafet sofrası ve saadet yurdu ister.

Hem kesinlikle ister ki, o ziyafetten lezzet alanlar orada ebediyen kalsın, yokluk ve ayrılıkla elem çekmesinler. Zira elemin bitmesi lezzet olduğu gibi, lezzetin sona ermesi de elemdir. Halbuki öyle bir cömertlik, elem çektirmek istemez. Demek, bâki bir cennet ve içinde ebediyen kalacak muhtaç misafirler ister.

Çünkü sonsuz bir cömertlik, sınırsızca ihsan etmeyi, nimet vermeyi diler. Sınırsız ihsan, sonsuz minnettarlık ve nimetler ister. Bu ise ihsana mazhar olan şahsın varlığının devamını ister, ta ki nimetlerden devamlı istifade ederek o daimî nimetlere karşı şükrünü ve minnettarlığını göstersin. Yoksa kısa süren, yokluk ile acılaşan az bir lezzet, öyle bir cömertliğe yakışmaz.

Şu âlemin her tarafındaki, ilahî sanatın görüldüğü sergilere bak. Bütün bitki ve hayvanlardaki Rabbanî mühürlere dikkat et,[141] HAŞİYE rubûbiyetin güzelliklerini ilan eden peygamberlere ve evliyaya kulak ver. Nasıl hep beraber Sâni-i Zülcelâl'in kusursuz icraatını,[142] harika sanatlarına işaret ederek gösteriyor, bildiriyor ve bakışları O'na çeviriyorlar!

[141] HAŞİYE Evet, kemik gibi kuru bir ağacın ucundaki tel gibi incecik bir dalda bulunan gayet nakışlı, süslü bir çiçek ve gayet sanatlı, benzersiz bir meyve, elbette gayet sanatkâr, mucize ve hikmet sahibi bir Yaratıcının sanatının güzelliğini şuur sahiplerine ilan eder. İşte bitkilere hayvanları da kıyasla…

[142] Bkz. "Yedi kat göğü birbiriyle tam uyum içinde yaratan O'dur. Rahman'ın yaratmasında hiçbir nizamsızlık göremezsin. Çevir de bak gözünü, görebilir misin bir kusur? Sonra tekrar tekrar gözünü çevir de bak, gözün bulamadığından bir kusur, eli boş ve bitkin geri döner." (Mülk sûresi, 67/3-4)

Demek, bu âlemin Sâni'inin pek mühim, hayret verici, gizli ve kusursuz vasıfları vardır. Bu harika sanatlarla onları göstermek ister. Çünkü gizli, kusursuz kemâl, kendisini takdir edenlerin, beğenip mâşâllah diyerek seyredenlerin karşısında sergilenmek ister. Daimî kemâl, daima görünmek ister; kendisini takdir edip beğenenlerin devamlı var olmasını diler. Zira fâni bir takdir edicinin nazarında, kemâlâtı vasıflarının kıymeti düşer.[143] HAŞİYE

[143] HAŞİYE Evet, darbımesellerde geçtiği gibi: Bir dünya güzeli, bir zaman kendisine âşık olan basit bir adamı huzurundan kovmuş. Adam teselli bulmak için onun hakkında, “Ne kadar çirkindi!” demiş. O güzelin güzelliğini inkâr etmiş. Yine bir vakit bir ayı, gayet tatlı bir üzüm asmasının altına girmiş. Üzümleri yemek istemiş ama eli yetişmemiş. Asmaya da çıkamayınca teselli bulmak için kendi diliyle, “Bu üzüm ekşidir.” diyerek gümleyip gitmiş.

Hem kâinatın yüzüne yayılmış şu gayet güzel, sanatlı, parlak ve süslü varlıklar, ışığın güneşi göstermesi gibi, benzersiz, manevî bir cemâlin inceliklerini bildirir, eşsiz ve saklı bir güzelliğin latifelerini haber verirler.[144] HAŞİYE Kusurdan, noksandan arınmış o güzellik, o mukaddes cemâlin cilvesiyle, Cenâb-ı Hakk’ın her bir isminde çok gizli defineler bulunduğuna işaret eder.

[144] HAŞİYE Ayna gibi varlıklar birbiri ardınca yok olup gittikten sonra arkalarından gelenlerin üstünde ve yüzlerinde aynı güzelliğin cilvesinin bulunması, o güzelliğin onlara ait olmadığını, onların münezzeh ve mukaddes bir cemâle işaret ettiklerini gösterir.

İşte bu kadar eşsiz, yüce, gizli bir güzellik; inceliklerini ve derecesini kıyaslayacağı şeyleri, şuur sahibi ve kendisine arzu duyan bir aynada seyretmek ister. Sevgili cemâline başkalarının nazarıyla bakmak için görünmeyi de arzu eder. Yani kendi güzelliğine iki şekilde bakmak ister: Başka başka renkteki aynalarda bizzat seyrederek ve kendisine iştiyak duyan seyircilerin, hayran takdir edicilerin gözüyle… Demek ki, güzellik ve cemâl, görmek ve görünmek ister. Görmek ve görünmek ise arzulu seyircilerin ve hayran takdir edicilerin varlığını gerektirir. Güzellik, ebedî olduğundan, kendisine arzu duyanların varlığının devamını ister. Çünkü daimî bir güzellik, geçici bir âşığa razı olamaz.

Zira dönmemek üzere yokluğa mahkûm olan bir seyircinin sevgisi, yokluk düşüncesiyle düşmanlığa döner. Hayreti, hafife almaya; hürmeti, hor görmeye meyleder. Çünkü bencil insan, bilmediği şeye düşman olduğu gibi, elinin yetişmediğine de karşıdır. Sonsuz bir sevgiye, hadsiz bir şevk ve takdire lâyık olan bir güzelliğe, üstü kapalı bir düşmanlık, kin ve inkâr ile karşılık verir. İşte kâfirin, Allah’ın düşmanı olmasının sırrı buradan anlaşılıyor.

Madem o sonsuz cömertlik, o benzersiz güzellik ve o kusursuz vasıflar; şükredenlerin, onlara arzu duyanların ve takdir edicilerin ebedî olmasını gerektirir. Halbuki şu dünya misafirhanesinde herkesin biraz durup sonra hemen kaybolduğunu görüyoruz. İnsan, o cömertliğin ihsanını ancak bir parça tadar. İştahı açılır fakat yiyemeden gider. O güzelliğin ve kemâlin de az bir ışığına, belki zayıf bir gölgesine ancak bir an bakıp doymadan dünyadan ayrılır.

Demek, daimî bir seyir yerine gidiliyor.

Kısacası: *Şu âlem her şeyiyle Sâni-i Zülcelâl'in varlığının kesin delili olduğu gibi, o Yüce Sâni'in sıfatları ve kutsî isimleri de ahirete işaret eder, onu gösterir ve gerektirir.*

Beşinci Hakikat

Hazreti Muhammed'in *(aleyhissalâtü vesselam)* ***kulluğu ve şefkat kapısıdır.***

Mucîb[145] ***ve Rahîm isimlerinin cilvesidir.***

[145] **Mucîb**: Her duaya cevap veren.

En küçük canlının en basit ihtiyacını görüp tam bir şefkatle, ummadığı yerden ona el uzatan ve en gizli bir mahlûkunun en gizli sesini işitip ona yardım eden, hal diliyle ve sözle istenen her şeye cevap veren sonsuz şefkat ve merhamet sahibi bir Rab; hiç mümkün müdür ki, en büyük kulunun,[146] HAŞİYE en sevgili mahlûkunun en büyük ihtiyacını görüp de karşılamasın, en yüce duayı işitip kabul etmesin! Evet, mesela zayıf, yavru hayvanların rızık ve terbiyelerinde görülen lütuf ve kolaylık, şu kâinatın Mâlikinin rubûbiyetindeki sonsuz rahmeti gösteriyor. Rubûbiyetinde bu derece rahmet ve şefkat bulunan bir Zât, hiç mümkün müdür ki, varlıkların en faziletlisinin, en üstününün en güzel duasını kabul buyurmasın! On Dokuzuncu Söz'de izah edilen şu hakikati burada tekrar şöyle söyleyelim:

[146] HAŞİYE Evet, bin üç yüz elli sene süren saltanatı bugün de devam eden, o zamandan beri üç yüz elli milyondan fazla insanın yolundan gittiği [bu rakam bugün dört misline çıkmıştır], ümmetinin her gün kendisine bağlılığını yenilediği, mükemmelliğine şahitlik ettiği, tam bir

itaatle emirlerine boyun eğdiği, yeryüzünün yarısını ve insanlığın beşte birini manevî rengine boyayan, onların kalblerinin sevgilisi ve ruhlarının terbiye edicisi olan o zât, elbette, şu kâinatta tasarruf eden Rabbin en büyük kuludur.

Kâinattaki pek çok varlık o zâtın mucizesinin birer meyvesini taşımak suretiyle onun vazifesini ve memuriyetini alkışlıyor. Elbette o zât, şu kâinatın Hâlık'ının en sevgili kuludur. İnsanlığın her şeyiyle arzuladığı bekâ gibi insanı en aşağı seviyeden en yüce mertebeye çıkaran bir dileği, elbette o en büyük kul herkes adına, bütün ihtiyaçlara cevap veren Cenâb-ı Hak'tan isteyecektir.

Ey nefsimle beraber beni dinleyen arkadaş! Temsilî hikâyede, "Herkes bir adada toplanmış. Padişahın yaver-i ekremi, en büyük memuru bir nutuk okuyor." demiştik. O hikâyenin işaret ettiği hakikat şudur: Gel! Bu zamandan sıyrılıp hayalen Saadet Asrı'na ve Arap yarımadasına gidelim. Resûl-u Ekrem'i *(aleyhissalâtü vesselam)* vazife başında, kulluğunu yerine getirirken görüp ziyaret edelim. Bak! O zât nasıl peygamberliğiyle, hidayetiyle ebedî saadetin var edilmesinin ve ona ulaşmanın sebebiyse, kulluğu ve duasıyla da o saadete ve cennetin yaratılmasına vesiledir.

İşte bak! O zât, dairesi öyle geniş bir namazda, öyle yüce bir ibadetle ebedî saadet için dua ediyor ki, âdeta bu yarımada, hatta bütün yeryüzü onunla birlikte namaz kılar, niyaz eder. Çünkü onun kulluğu, ümmetinin kulluğunu kapsadığı gibi, muvafakat (birbirine uygunluk) sırrıyla, bütün peygamberlerin kulluk hikmetlerini de içerir.

Hem o geniş dairedeki namazı öyle büyük bir cemaatle kılar ve dua eder ki, âdeta Hazreti Âdem'den asrımıza kadar gelmiş, hatta kıyamete kadar gelecek bütün nuranî ve kâmil insanlar ona uyup duasına "âmin" derler.[147] HAŞİYE

[147] HAŞİYE Evet, saadet asrından bugüne kadar ümmetin bütün salât ve selamları Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* duasına birer âmin ve umumi bir iştiraktir. Hatta ona getirilen her salâvat, ümmetinin her bir ferdinin her namazda ona salât ü selam getirmesi, kametten sonra Şafiîlerin dua etmesi onun ebedî saadet hususundaki duasına gayet kuvvetli ve umumi bir "âmin"dir. İşte bütün insanlığın hal diliyle, bütün kuvvetiyle istediği bekâyı ve ebedî saadeti, insanlık adına

Zât-ı Ahmediye *(aleyhissalâtü vesselam)* istiyor ve insanlığın hayırlıları, onun arkasında âmin diyor. Acaba şu duanın kabule lâyık olmaması hiç mümkün müdür?

Bak! O zât herkesin muhtaç olduğu bekâ için dua ediyor. Sadece yeryüzündekiler değil, belki gök ehli, hatta bütün varlıklar duasına ortak olup hal diliyle, “Ey Rabbimiz! Evet, onun istediklerini ver, duasını kabul et. Biz de istiyoruz.” diyorlar.

Hem bak, ebedî saadeti öyle hüzünle, aşkla, iştiyakla, öyle tevazu ile yalvararak istiyor ki,[148] bütün kâinatı ağlatıp duasına ortak ediyor.

[148] Bkz. Tirmizî, *deavât* 30.

Öyle bir gaye için saadet dileyip dua ediyor ki, insanı ve bütün varlıkları aşağıların en aşağısı olan mutlak fânilik seviyesine düşmekten, kıymetsizlikten, faydasızlıktan, gayesizlikten; en yüksek mertebe olan bekâya, kıymete, yüce vazifeye, Samed Yaratıcının bir mektubu derecesine çıkarıyor.

Bak! Öyle yüksek, öyle yakaran bir sesle istiyor ve öyle tatlı, öyle merhamet dileyen bir niyaz ile yalvarıyor ki, âdeta sesini bütün varlıklara, göklere, arşa işittirip onları kendinden geçirerek duasına “Âmin Allahım, âmin” dedirtiyor.[149] HAŞİYE

[149] HAŞİYE Evet, şu âlemi idare eden Zât’ın bütün tasarruflarının şuurla, ilimle, hikmetle gerçekleştiği açıkça görüldüğü halde, o Zât’ın, kulları içindeki en seçkin ferdin hareketlerinden habersiz olması hiçbir şekilde mümkün değildir.

Hem o Mutasarrıf-ı Alîm’in, o seçkin kulunun hareketlerinden ve dualarından haberdar olduğu halde ona karşı kayıtsız kalması, hiçbir şekilde mümkün değildir.=>

Hem her şeyi dilediğince idare eden Kadîr-i Rahîm’in, o kulunun dualarına kayıtsız kalmadığı halde o duaları kabul etmemesi mümkün değildir.

Evet, Zât-ı Ahmediye’nin *(aleyhissalâtü vesselam)* nuruyla âlemin şekli değişmiştir. İnsanın ve bütün kâinatın hakiki mahiyetleri o nur ile meydana çıkmıştır. Şu kâinattaki varlıkların, Samed Yaratıcının isimlerini okutan birer mektup, birer vazifeli memur ve bekâya mazhar, kıymetli, mânidar birer mahlûk oldukları anlaşılmıştır. Eğer o nur olmasaydı, her şey mutlak fâniliğe mahkûm ve kıymetsiz, mânâsız, faydasız, abes, karmakarışık, tesadüf oyuncağı, evhamlı bir karanlık içinde kalırdı.

İşte şu sırdandır ki: İnsanlar Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* duasına âmin dedikleri gibi, yerden göklere, serâdan süreyyaya kadar bütün varlıklar da onun nuruyla iftihar edip ona alâka gösteriyor. Zaten Allah Resûlü'nün *(aleyhissalâtü vesselam)* kulluğunun ruhu, duadır. Kâinattaki hareketler ve görülen vazifeler de bir çeşit duadır. Mesela bir çekirdeğin hareketi, bir ağaç olmak için Yaratıcısına bir duadır.

Saadeti ve bekâyı öyle Semî (her şeyi işiten) ve Kerim bir Kadir'den, öyle Basîr (her şeyi duyan) ve Rahîm bir Alîm'den istiyor ki, o Zât, en küçük canlının en gizli arzusunu, yakarışını görür, işitir, kabul buyurur ve ona merhamet eder. Yapılan dua hal diliyle de olsa cevap verir. Bunu, her şeyi görerek öyle hikmetle, merhametle yapar ki, o terbiyenin ve idarenin Semî', Basîr, Kerim ve Rahîm bir Zât'a has olduğuna şüphe bırakmaz.

Bütün insanlığı arkasına alıp, şu yeryüzünde Arş-ı Âzama doğru el kaldırıp insanın kulluğunun özünü içeren "ubudiyet-i Ahmediye"[150] *(aleyhissalâtü vesselam)* hakikati içinde dua eden, insanlığın en şereflisi, zaman ve mekânın içinde benzeri olmayan Fahr-i Kâinat[151] *(aleyhissalâtü vesselam)* acaba ne istiyor, dinleyelim:

[150] Peygamber Efendimiz'in kulluğu.

[151] **Fahr-i Kâinat**: Kâinatın iftihar vesilesi.

Bak! Kendine ve ümmetine ebedî saadet istiyor. Bekâ ve cennet istiyor. Hem de bunu, varlıkların aynasında güzelliklerini gösteren, Cenâb-ı Hakk'ın bütün kutsî isimleriyle istiyor, o isimlerden şefaat talep ediyor, görüyorsun. Eğer ahireti gerektiren sayısız sebep ve delil olmasaydı, yalnız o zâtın tek duası bile, Hâlık-ı Rahîm'in kudretine baharımızın yaratılışı kadar hafif gelen cennetin var edilmesine vesile olurdu.[152 HAŞİYE]

[152 HAŞİYE] Evet, ahirete nispeten gayet dar bir sayfa hükmünde olan yeryüzünde had ve hesaba gelmez harika sanat numunelerini, haşir ve kıyametin misallerini göstermek ve üç yüz bin kitap hükmündeki muntazam eserleri, o tek sayfada hatasız yazıp işlemek, elbette geniş ahiret âleminde güzel ve muntazam cennetin yaratılmasından daha zordur. Evet, cennet bahardan ne kadar yüksek ise bahar bahçelerinin yaratılması da cennetin yaratılmasından o derece zor ve hayret vericidir, denilebilir.

Evet, baharda yeryüzünü bir mahşer haline getiren, ölümden sonra dirilişin yüz binlerce numunesini gösteren Kadir-i Mutlak'a, cennetin yaratılması nasıl ağır gelebilir?

Nasıl ki Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberliği, şu imtihan meydanının açılmasına sebebiyet vermiş ve o, لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ[153] sırrına erişmiştir. Aynı şekilde, onun kulluğu da ebedî saadet âleminin yaratılmasına vesile olmuştur.

[153] "Sen olmasaydın, âlemleri yaratmazdım.": Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-Merfûa* s. 385; el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* 2/214; eş-Şevkânî, *el-Fevâidü'l-Mecmûa* s. 326. Ayrıca yakın ifadeler için bkz. et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat* 6/314; et-Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sağîr* 2/182; el-Hallâl, *es-Sünne* 1/237; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/672; el-Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve* 5/489; ed-Deylemî, *el-Müsned* 5/227.

Hiç mümkün müdür ki, şu âlemin bütün akılları hayrette bırakan düzeni, geniş rahmet içindeki kusursuz sanat ve rubûbiyetin benzersiz güzelliği, o duaya cevap vermemekle çirkinliği, merhametsizliği, intizamsızlığı kabul etsin! En ufak, en önemsiz istekleri, sesleri noksansız işitip ihtiyaçları karşılasın da, en mühim, lüzumlu arzuları kıymetsiz görüp işitmesin, anlamasın, cevapsız bıraksın! Hâşâ ve kellâ, yüz bin defa hâşâ! Böyle bir güzellik, öyle bir çirkinliği kabul edip çirkin hale gelemez.[154 HAŞİYE]

[154 HAŞİYE] Evet, hakikatlerin başka bir şeye dönüşmesi, ittifakla, imkânsızdır. Bir şeyin kendi zıddına dönmesi ise imkânsız içinde imkânsızdır. Ve bin derece imkânsız olan, bir şeyin hem kendi mahiyetinde kalması hem de zıddının aynısı olmasıdır. Mesela, sonsuz bir güzellik, hakiki güzellik iken hakiki çirkinlik olamaz. İşte şu örnekte, gözle görülen ve varlığı kesin olan bir rubûbiyetin güzelliği, kendi mahiyetinde daim iken, çirkinliğe dönüşemez. Bunun aksini söylemek, akıl dışı ve bâtıl örneklerin en tuhafıdır.

Demek, Resûl-u Ekrem *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberliğiyle dünyanın kapısını açtığı gibi, kulluğuyla da ahiretin kapısını açmıştır.

عَلَيْهِ صَلَوَاتُ الرَّحْمٰنِ مِلْءَ الدُّنْيَا وَدَارِ الْجِنَانِ، اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ ذٰلِكَ الْحَبِيبُ الَّذِي هُوَ سَيِّدُ الْكَوْنَيْنِ وَفَخْرُ الْعَالَمِينَ وَحَيَاةُ الدَّارَيْنِ وَوَسِيلَةُ السَّعَادَتَيْنِ وَذُو الْجَنَاحَيْنِ وَرَسُولُ الثَّقَلَيْنِ

وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ أَجْمَعِينَ وَعَلٰى إِخْوَانِهٖ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ اٰمِينَ[155]

[155] Rahman olan Cenâb-ı Hakk'ın *(celle celâlüh)*, dünya ve cennetler dolusu rahmeti, Peygamber Efendimiz'in *(sallallahü aleyhi ve sellem)* üzerine olsun. Allahım! Kulun ve resûlün, iki cihanın efendisi, iki âlemin iftihar kaynağı, iki dünyanın hayatı, iki cihan saadetinin vesilesi, zülcenâheyn (iki taraflı), cinlerin ve insanların peygamberi olan Habîbine, bütün âl ve ashabına, nebi ve resûl kardeşlerine salât ve selam et. Âmin.

Altıncı Hakikat

Haşmet ve ebediyet kapısıdır.

Celîl ve Bâki isimlerinin cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki, güneşlerden, ağaçlardan zerrelere kadar bütün varlıkları itaatkâr birer asker hükmüne getirip idare eden bir rubûbiyetin haşmeti, şu dünya misafirhanesinde geçici bir hayat süren perişan fânilerin üstünde dursun da, bâki bir saltanat dairesini ve rubûbiyetin tecelli edeceği ebedî, yüce bir makamı yaratmasın!

Evet, şu kâinatta mevsimlerin değişmesi gibi haşmetli icraatlar, gezegenlerin uçak misali hareketleri gibi muazzam işler, yerkürenin insana beşik, güneşin lamba olması gibi emirle meydana gelen müthiş haller ve ölmüş, kurumuş yeryüzünü diriltmek, süslemek gibi büyük değişimler, perde arkasında her şeye gücü yeten bir terbiye edicinin muhteşem bir saltanatla hükmettiğini gösteriyor. Böyle bir rubûbiyet saltanatı, kendine lâyık kullar ve mazharlar ister.

Halbuki mahiyeti her şeyi içine alan en kıymetli kulların, şu dünya misafirhanesinde perişan bir surette, geçici olarak toplandıklarını görüyorsun. Bu misafirhane her gün dolar, boşalır. Bütün o kullar, hizmet ve tecrübe için şimdilik şu imtihan meydanında bulunuyorlar. Meydan, her saat değişiyor. Hepsi, Sâni-i Zülcelâl'in kıymetli ikramlarının örneklerini ve harika, benzersiz bir sanatla yaratılmış eserlerini âlem çarşısının sergilerinde, ticaret nazarıyla birkaç dakika durup seyrediyor, sonra kayboluyor. Şu sergiler ise her an değiştiriliyor. Gelen gider, giden gelmez.

İşte bu vaziyet açıkça gösteriyor ki, şu misafirhanenin, şu meydanın ve sergilerin arkasında, ebedî bir saltanata mazhar olacak daimî saraylar, meskenler, şu dünyada gördüğümüz numunelerin ve suretlerin en hâlis, en yüksek asıllarıyla dolu bağlar ve hazineler vardır. Demek, buradaki çabalar orası içindir. Cenâb-ı Hak burada çalıştırır, orada ücret verir. Herkesin orada, hazırlığına göre –eğer kaybetmezse– bir saadeti olacaktır. Evet, öyle ebedî bir saltanatın şu fâni, geçici şeylerin üstünde durması imkânsızdır.

Bu hakikate, şu temsilin dürbünüyle bak: Mesela sen yolda giderken bir han görüyorsun. Büyük bir zât o hanı misafirlerine yapmış. Onların bir gece gezmeleri ve ibret almaları için hanın süslenmesine milyonlarca altın sarf etmiş.

Misafirler o süslemelerin pek azına kısa bir süre bakıp, o nimetlerden biraz tadıp doymadan gidiyorlar. Fakat her misafir kendine has fotoğraf makinesiyle handa gördüklerinin suretini alıyor. Hanın sahibi olan büyük zâtın hizmetkârları da misafirlerin hareketlerini çok dikkatle kaydediyor. Ve görüyorsun ki, o zât her gün, o kıymetli süslerin çoğunu bozup gelecek yeni misafirler için başka süslemeler yapıyor.

Bunu gördükten sonra, yola şu hanı yapan zâtın daimî, pek ihtişamlı meskenlerinin, tükenmez, kıymetli hazinelerinin bulunduğundan ve onun sonsuz cömertliğinden hiç şüphen kalır mı? O zât, şu handa yaptığı ikram ile kendi makamında bulunan asıl nimetlerine karşı misafirlerinin iştahını açıyor ve onlar için hazırladığı hediyelere heveslerini uyandırıyor.

Aynen bunun gibi, dünya misafirhanesindeki vaziyete sarhoşça değil dikkatlice baksan şu dokuz esası anlarsın:

Birinci Esas: O han gibi bu dünya da kendisi için var edilmemiştir. Onun, bu sureti kendi kendine alması imkânsızdır. Dünya, canlıların kafile kafile gelerek konup göçtükleri, sürekli dolup boşalan, hikmetle yapılmış bir misafirhanedir.

İkinci Esas: Şu hanın içinde oturanlar misafirdir. Rabb-ı Kerîm, onları selamet yeri olan cennete davet ediyor.[156]

[156] Selamet yeri olan cennet (darü's-selam) için bkz. Yûnus sûresi, 10/25; En'âm sûresi, 6/127.

Üçüncü Esas: Şu dünyadaki süslemeler, güzellikler yalnız lezzet almak veya gezip görmek için değildir. Çünkü biraz lezzet verse, ayrılıkla uzun zaman elem çektirir. Dünya lezzetlerini tattırır, iştahını açar fakat seni doyurmaz. Zira ya onun ömrü kısadır ya da senin... Doymaya yetmez. Demek, kıymeti yüksek, müddeti kısa olan şu süsler ve güzellikler, ibret[157] HAŞİYE ve şükür içindir; daimî olan asıl güzelliklere teşvik ve başka, çok yüce gayeler içindir.

[157] HAŞİYE Evet, madem her şeyin kıymeti, ince sanatı gayet yüksek ve güzel olduğu halde müddeti kısa, ömrü azdır. Demek ki, bunlar numunelerdir, başka şeylerin sureti hükmündedirler. Ve madem bunlar, misafirlerin bakışlarını asıllarına çeviren bir mahiyettedir. Öyleyse şu dünyadaki o çeşitli güzellikler, nimetler, elbette bir Rahman-ı Rahîm'in rahmetiyle, sevdiği kullarına hazırladığı cennet nimetlerinin numuneleridir, denilebilir ve öyledir.

Dördüncü Esas: Şu dünyadaki göz alıcı nimetler,[158] HAŞİYE cennette müminler için Rahman'ın rahmetiyle hazırlanan nimetlerin örnekleri, suretleri hükmündedir.

[158] HAŞİYE Evet, her varlığın çeşitli gayeleri ve hayatının türlü neticeleri vardır. Onların varlığı, inkârcıların ve dalâlet yolundakiiklerin zannettiği gibi dünyaya, nefse bakan gayelerden ibaret değildir. Öyle olsaydı, abes ve hikmetsiz bir hal alırdı. Her şeyin varoluş gayesi ve hayatının neticeleri üç kısımdır:

Birincisi ve en yücesi, Yaratıcısına bakar: O şeye taktığı sanat harikalarını Şahid-i Ezelî'nin nazarına geçit resmi suretinde arz etmektir. Zira o nazara karşı bir an yaşamak yeter. Hatta vücuda gelmeden, potansiyel halde, niyet hükmünde olan kabiliyet yine kâfidir. İşte hızla yok olup giden güzel varlıklar ve vücuda gelmeyen, yani sümbül vermeyen birer sanat harikası olan çekirdekler, tohumlar tamamen bu gayeyi gösterir. Faydasızlık ve abes onlara uğramaz. Demek, hayatıyla, varlığıyla Yüce Yaratıcı'nın kudret mucizelerini ve sanat eserlerini sergileyip yine o Sultan'ın nazarına arz etmek her şeyin birinci gayesidir.

İkinci kısım, şuur sahibi varlıklara bakar. Her şey, Sâni-i Zülcelâl'in hakikatleri bildiren birer mektubu, tatlı birer kasidesi, hikmetli birer kelimesi hükmündedir ki, meleklerin, cinlerin,

hayvanların ve insanların nazarına sunulur, onları durup düşünmeye davet eder. Demek ki, ona bakan bütün şuur sahibi varlıklar için ibretli bir tefekkür vesilesidir.

Üçüncü kısım, o şeyin nefsine bakar. Lezzet içinde, rahat yaşamak gibi küçük neticelerdir. Mesela, bir sultanın büyük gemisinde dümencilik eden bir hizmetkârın vazifesindeki gayenin yüzde biri kendi küçük ücretine, yüzde doksan dokuzu sultana aittir. Bunun gibi, her şeyin nefsine ve dünyaya ait gayesi bir ise, Yaratıcısına ait gayesi doksan dokuzdur.

Gayelerin çokluğunda, birbirine zıt görünen hikmet ve iktisat ile sonsuz cömertliğin bir arada bulunmasının sırrı şudur: Bir gayede cömertlik hükmeder, Cevâd (çok ihsan eden, cömert) ismi tecelli eder. Meyveler, tohumlar, o tek gaye için hesapsızdır, sonsuz cömertliği gösterirler. Fakat umumi gayeler bakımından hikmet hükmeder, Hakîm ismi tecelli eder. Bir ağacın ne kadar meyvesi varsa belki her meyvenin o kadar gayesi vardır. Bunlar söylediğimiz şu üç kısma ayrılır. Bütün bu gayeler, sonsuz bir hikmeti ve iktisadı gösteriyor. Zıt gibi görünen sonsuz hikmet, sonsuz cömertlikle bir arada bulunuyor. Mesela ordunun bir gayesi, asayişi sağlamaktır. Bu gaye için yeterli sayıda, hatta daha fazla asker vardır. Fakat sınırı korumak ve düşmanla savaş gibi diğer vazifeler için, bu mevcut ancak yeter. Bunlar tam bir hikmetle dengededir. İşte hükümetin hikmeti, haşmet ile bir arada bulunuyor. O halde, o orduda fazlalık yoktur, denilebilir.

Beşinci Esas: Şu sanatlı, fâni şeyler, biraz görünüp kaybolmak için değil; kısa bir zaman var olup istenen vaziyetlere girmeleri, suretlerinin alınması, mânâlarının bilinmesi, neticelerinin kaydedilmesi, mesela cennette ebediyen kalacaklara daimî manzaralar hazırlanması ve bekâ âleminde başka gayelere vesile olmak için yaratılmıştır.

Her şeyin bekâ için yaratıldığı, görünüşteki fâniliğin vazifenin tamamlanması ve terhis mânâsına geldiği şuradan anlaşılıyor: Fâni bir şey, bir yönüyle yokluğa gider fakat pek çok yönüyle bâki kalır.

Mesela, kudret kelimelerinden olan şu çiçeğe bak! Bize kısa bir süre tebessüm ederek bakar, sonra hemen yokluk perdesinde saklanır. Ağızdan çıkan fakat binlerce misalini kulaklara bırakan bir kelime gibidir; kendisini görenler sayısınca, mânâlarını bâkileştirir. Vazifesi olan mânâyı ifade ettikten sonra, onu gören her şeyin hafızasında resmini ve her bir tohumunda manevî mahiyetini bırakıp öyle gider. Âdeta her hafıza ve her

tohum, onun güzel suretini muhafaza etmek için birer fotoğraf makinesi ve varlığının devamı için birer menzildir.

En basit hayat mertebesindeki sanatlı bir varlık böyleyse, en yüksek hayat tabakasındaki, ölümsüz bir ruha sahip insanın bekâ ile ne kadar alâkadar olduğu anlaşılır. Çiçekli ve meyveli koca bitkilerin her birinin ruha bir parça benzeyen oluşum kanunları ve sureti, tam bir intizamla, karmakarışık değişimler sırasında, zerre kadar tohumlarda saklanır. Öyleyse her şeyi içinde barındıran ve yüksek bir mahiyetteki, haricî bir vücut giydirilmiş, şuur sahibi, nuranî bir kanun-u emrî[159] olan insan ruhunun da bekâ ile ne derece irtibatının ve alâkasının bulunduğu anlaşılır.

[159] **Kanun-u emrî**: Cenâb- Hakk'ın emir âleminden gelen kanun.

Altıncı Esas: İnsan, istediği yerde gezinmesi için ipi boğazına dolanıp da başıboş bırakılmış bir hayvan gibi değildir. Aksine, bütün amellerinin sureti alınır ve bütün fiilleri bir hesap için kaydedilir.[160]

[160] Bkz. Kehf sûresi, 18/49; Kaf sûresi, 50/17-18; İnfitâr sûresi, 82/10-12.

Yedinci Esas: Güz mevsiminde, yaz ve bahar âleminin güzel varlıklarının yok olması idam değil, vazifelerinin tamamlanmasıyla terhisleridir.[161] HAŞİYE Yeni baharda gelecek canlılar ve yeni vazifeliler için yer hazırlamaktır. Şuur sahiplerine vazifesini unutturan gaflete ve şükrü unutturan sarhoşluğa karşı ilahî bir ikazdır.

[161] HAŞİYE Evet, rahmetin erzak hazinelerinden olan bir ağacın dallarının ucundaki meyveler, çiçekler, yapraklar ihtiyarlayıp vazifeleri sona erince gitmelidirler ki, arkalarından gelenlere kapı kapanmasın. Yoksa rahmetin enginliğine ve arkadan gelecek benzerlerinin hizmetine set çekilir. Hem o meyveler, tazeliklerinin sona ermesiyle çürür. İşte bahar da, mahşer gibi kalabalık, meyveli bir ağaçtır. Her asırdaki insanlık âlemi, ibret veren birer ağaçtır. Yeryüzü ise içinde benzersiz eserlerin toplandığı, meyveleri ahiret pazarına gönderilen, hayret uyandıran bir ağaçtır.

Sekizinci Esas: Şu fâni âlemin ebedî Sâni'inin başka, bâki bir âlemi vardır, kullarını oraya sevk ve teşvik eder.

Dokuzuncu Esas: Öyle bir Rahman, öyle bir âlemde, has kullarına öyle ikramlar sunacak ki, ne göz görmüş, ne kulak işitmiş, ne de şimdiye kadar kimsenin aklından geçmiştir.[162] Âmennâ...

[162] Bkz. Secde sûresi, 32/17; Zuhruf sûresi, 43/71; Buhârî, *bed'ü'l-halk* 8, *tefsîru sûre* (32) 1, *tevhid* 35; Müslim, *îmân* 312, *cennet* 2-5; Tirmizî, *cennet* 15, *tefsîru sûre* (32) 2, (56) 1; İbn Mâce, *zühd* 39; Dârimî, *rikak* 98, 105; *Müsned* 2/313, 370, 407, 416, 438, 462, 466, 495, 506, 5/334.

Yedinci Hakikat

Muhafaza ve görüp gözetme kapısıdır.

Hafîz[163] ve Rakib[164] isimlerinin cilvesidir.

[163] **Hafîz**: Esirgeyen, muhafaza eden.

[164] **Rakib**: Daima görüp gözeten.

Hiç mümkün müdür ki, yüce bir fıtrattaki, yeryüzünün halifeliği gibi yüksek bir rütbedeki[165] ve 'emanet-i kübra'ya[166] sahip çıkmakla vazifeli insanın kâinattaki rubûbiyete temas eden amelleri; gökte ve yerde, karada ve denizde, yaş kuru, küçük büyük, basit veya kıymetli her şeyi tam bir intizam ve dengeyle koruyup gözeten, bir tür hesapla onların neticelerini eleyen bir muhafaza içinde kaydedilmesin! Yaptıkları hesap eleğinden geçirilmesin, adalet terazisinde tartılmasın ve insan hak ettiği cezayı çekip mükâfatı görmesin! Hayır, asla!..

[165] Bkz. Bakara sûresi, 2/30; En'âm sûresi: 6/165; Yûnus sûresi, 10/14; Enbiyâ sûresi, 21/105; Neml sûresi, 27/62; Kasas sûresi, 28/5; Fâtır sûresi, 35/39.

[166] Bkz. Ahzâb sûresi, 33/72.

Evet, şu kâinatı idare eden Zât, her şeyi bir düzen ve denge içinde kaydediyor. Bu, ilim ile hikmetin, irade ile kudretin neticesidir. Her varlığın gayet sanatlı, muntazam ve dengeli yaratıldığını görüyoruz. Bir canlının hayatı boyunca değiştirdiği suretler muntazam olduğu gibi, genel hali de bir ahenk içindedir.

Zira görüyoruz ki, Hafız-ı Zülcelâl, vazifesinin bitmesiyle ömrüne son verilen ve şu görünen âlemden göçüp giden her şeyin birçok suretini

koruyucu levhalar hükmündeki[167] HAŞİYE hafızalarda ve bir tür misalî aynalarda saklıyor. Onların hayat programlarını çekirdeklerine, meyvelerine nakşedip yazıyor. Görünen ve görünmeyen aynalarda bâkileştiriyor. Mesela, insanın hafızası, ağacın meyvesi, meyvenin çekirdeği ve çiçeğin tohumu, bu muhafaza kanununun ne çok şeyi kuşattığını gösteriyor.

[167] HAŞİYE Yedinci Suret'in haşiyesine bakınız.

Görmüyor musun, koca baharın hep çiçekli, meyveli bütün bitkileri ve onların kendilerine göre bütün programları, oluşum kanunları ve suretleri, belli sayıdaki tohumcukların içinde yazılıyor, saklanıyor. Cenâb-ı Hak, yeni bir mevsimde, onlara göre bir hesap içinde programlarını neşredip tam bir intizam ve hikmetle koca bir bahar âlemini daha meydana getiriyor, muhafaza kanununun ne derece geniş bir dairede cereyan ettiğini gösteriyor. Acaba geçici, basit, önemsiz şeyler böyle muhafaza edilirse, insanın gayb, ahiret ve ruhlar âleminde, her şeyi kuşatan bir rubûbiyet içinde mühim neticeler verecek amellerinin korunup gözetilmek suretiyle eksiksiz kaydedilmemesi mümkün müdür? Hayır ve asla!

Evet, şu muhafaza ediciliğin bu şekilde tecellisinden anlaşılıyor ki, şu varlıkların Mâliki, mülkünde olup biten her şeyin yolunda gitmesine büyük özen gösterir. Hâkimiyetine son derece dikkat eder. Saltanatının rubûbiyetinde de azamî dikkati gözetir. O kadar ki, en küçük bir hadiseyi, en ufak bir hizmeti bile kaydettirir. Mülkünde olup biten her şeyin suretini türlü türlü şeylerde saklar.

Şu muhafaza, mühim bir hesap ve amel defterinin açılacağına, bilhassa mahiyetçe en yüksek, en aziz, en şerefli varlık olan insanın büyük amellerinin, mühim fiillerinin mühim bir hesaptan ve teraziden geçirileceğine, amel defterinin sayfalarının sergileneceğine işarettir.

Acaba hilafet[168] ve emanetle[169] aziz olan, rubûbiyetin küllî icraatına şahitlik yaparak kesret dairelerinde, yani sayısız varlığın bulunduğu âlemde Cenâb-ı Hakk'ın birliğini ilan eden, pek çok varlığın tesbihat ve ibadetlerine müdahale edip kumandan ve şahit derecesine çıkan insanın

kabre girip rahatça yatması ve uyandırılmaması hiç mümkün müdür? Küçük-büyük her amelinden hesaba çekilmemesi, mahşere gidip o büyük mahkemeyi görmemesi mümkün müdür? Hayır, asla!..

[168] Bkz. Bakara sûresi, 2/30; En'âm sûresi: 6/165; Yûnus sûresi, 10/14; Enbiyâ sûresi, 21/105; Neml sûresi, 27/62; Kasas sûresi, 28/5; Fâtır sûresi, 35/39.

[169] Bkz. Ahzâb sûresi, 33/72.

Gelecekte gerçekleşmesi[170 HAŞİYE] mümkün olan her şeye gücü yeten, geçmiş zamandaki bütün olup bitenler kudret mucizelerine şahitlik eden, kıyamet ve haşre benzer kış ile baharı her vakit gözümüzün önünde var eden bir Kadîr-i Zülcelâl'den, insan nasıl yokluğa gidip kaçabilir, toprağa girip saklanabilir?

[170 HAŞİYE] Evet, bugünden âlemin yaratılışının başlangıcına kadar olan geçmiş zaman, bütünüyle vakalardan meydana gelir. Her bir gün, her bir sene, her bir asır, kudret kalemiyle yazılan birer satır, birer sayfa, birer kitaptır. Kudret eli, ayetlerinin mucizelerini onlarda tam bir hikmet ve intizam ile yazmıştır. Şu zamandan kıyamete, cennete, ebediyete kadar olan gelecek zaman ise bütünüyle imkânattır, yani olması imkân dâhilindeki şeylerden meydana gelir. Geçmiş zaman, vakalardır; gelecek ise imkânlardan ibarettir. İşte zamanın o iki silsilesi karşılaştırılsa, dünü ve düne mahsus varlıkları yaratan Zât'ın, yarını da yaratmaya gücünün yettiği açık bir şekilde görülür. Aynen öyle de, geçmiş zamanın varlıklarının ve harikalarının, bir Kadîr-i Zülcelâl'in mucizeleri olduğuna şüphe yoktur. O varlıklar, o Kadir Zât'ın gücünün, bütün geleceğin ve olması mümkün şeylerin yaratılmasına yettiğine kesin bir şekilde şahitlik eder.

Evet, nasıl ki bir elmayı yaratacak zâtın, elbette dünyadaki bütün elmaları yaratmaya ve koca baharı var etmeye muktedir olması gerekir. Baharı yaratamayan, bir elmayı yaratamaz. Zira elma, o tezgâhta dokunur. Bir elmayı yaratan, baharı da yaratabilir. Bir elma bir ağacın, bir bahçenin, hatta kâinatın küçük bir örneğidir. Koca bir ağacın bütün programını taşıyan çekirdeği itibarı ile o elma öyle bir sanat harikasıdır ki, onu yaratanın her şeye gücü yetmelidir. Aynen öyle de, bugünü yaratan, kıyamet gününü de yaratabilir ve baharı var edecek Zât, ancak haşri yaratmaya gücü yeten Zât olabilir. Geçmişteki bütün âlemleri zamanın şeridine tam bir hikmet ve intizam ile takıp gösteren, elbette istikbal şeridine de başka âlemleri takıp gösterebilir ve gösterecektir. Pek çok Söz'de, bilhassa Yirmi İkinci Söz'de kesin bir şekilde ispat ettiğimiz gibi: Her şeyi yapamayan, hiçbir şeyi yapamaz ve bir tek şeyi yaratan, her şeyi yaratabilir.

Eşyanın yaratılışı bir tek zâta verilse, bütün eşyanın varlığını açıklamak, bir tek şeyin varlığını açıklamak kadar kolay olur. Eğer çeşitli sebeplere dayandırılsa, bir tek şeyin yaratılışı, kâinattaki her şeyin yaratılması kadar zahmetli olur ve imkânsızlık derecesinde zorlaşır.

Madem dünyada bunların hesabı gerektiği gibi görülüp hüküm verilmiyor; elbette büyük bir mahkemeye, daimî bir saadet makamına gidilecektir.

Sekizinci Hakikat

Vaat ve tehdit kapısıdır.

Cemîl ve Celîl isimlerinin cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki, mutlak Alîm ve Kadir olan, şu sanatlı eserlerin Sâni'i, bütün peygamberlerin yanlışlığına ihtimal bulunmayacak bir kesinlikle haber verdikleri, bütün sıddıkların ve evliyanın ittifakla şahitlik ettikleri, sıkça tekrarlanan ilahî vaat ve tehditlerini yerine getirmeyip –hâşâ– acz ve cehalet göstersin! Halbuki vaat ettiği ve tehditle bildirdiği şeyler, kudretine hiç ağır gelmez, O'nun için pek hafif ve kolaydır. Geçmiş bahardaki sayısız varlığı, gelecek baharda kısmen aynı[171] HAŞİYE kısmen benzer[172] HAŞİYE şekilde yeniden yaratması kadar kolaydır.

[171] HAŞİYE Ağaç ve otların kökleri gibi...

[172] HAŞİYE Yapraklar, meyveler gibi...

O'nun vaadini yerine getirmesi, bize ve her şeye çok lâzımdır. O'na, rubûbiyetinin saltanatına yakışan budur.

Vaadinde durmaması ise iktidarının izzetine zıttır, ilminin enginliğine aykırıdır. Zira vaadinde durmamak ya cehaletten ya da aczden ileri gelir.

Ey inkârcı! Küfrün ve inkârın ile ne kadar ahmakça bir cinayet işlediğini biliyor musun? Kendi yalancı vehmini, saçmalayan aklını, aldatıcı nefsini tasdik edip, hiçbir şekilde sözünde durmamaya ve yalana mecburiyeti olmayan, bunlar hiçbir şekilde izzetine, haysiyetine yakışmayan; her şeyin, doğruluğuna ve adaletine şahitlik ettiği bir Zât'ı yalanlıyorsun! Sonsuz küçüklüğün içinde sonsuz büyük bir cinayet işliyorsun! Elbette ebedî, büyük bir cezayı hak edersin. Cehennem ehlinden bazılarının bir dişinin dağ kadar olacağı haber verilmiş.[173] Bu, cinayetlerinin büyüklüğüne

bir ölçü olarak söylenmiştir. Sen, güneşin ışığına gözünü kapayan bir yolcuya benziyorsun. O yolcu, kafasının içindeki hayale bakar da vehmi, bir yıldız böceği gibi kafa fenerinin ışığıyla dehşetli yolunu aydınlatmak ister.

[173] Bkz. Müslim, *cennet* 44; Tirmizî, *sıfatü cehennem* 3; İbn Mâce, *zühd* 38; *Müsned* 2/26, 328, 334, 537, 3/29, 366.

Bütün varlıklar hak söyleyen dosdoğru kelimeleri, kâinattaki hadiseler doğru söyleyen, konuşan birer ayeti olan Cenâb-ı Hak, madem vaat etmiş, elbette yapacaktır. *Büyük bir mahkeme kuracak, daimî bir saadet makamı verecektir.*

Dokuzuncu Hakikat

Hayat verme ve öldürme kapısıdır.

Hayy-ı Kayyûm, Muhyî[174] ve Mümit[175] isimlerinin cilvesidir.

[174] **Muhyî**: Hayat veren, dirilten.

[175] **Mümit**: Ölümü yaratan ve veren.

Hiç mümkün müdür ki; ölmüş, kurumuş koca yeryüzüne hayat veren ve o diriltme içinde her birinin haşri insanın haşri gibi hayret verici olan üç yüz binden fazla canlı türünü haşr ü neşredip kudretini gösteren.. o son derece karışık haşr ü neşr sırasında her şeyi birbirinden ayırt ederek ilminin enginliğini bildiren.. bütün semavî fermanlarıyla insanın da öldükten sonra diriltileceğini vaat edip kullarının bakışını ebedî saadete çeviren.. bütün varlıkları baş başa, omuz omuza, el ele verdirip emir ve iradesi dairesinde döndüren.. onları birbirine yardımcı ve itaatkâr kılmakla rubûbiyetinin büyüklüğünü gösteren ve insanı kâinat ağacının en kapsamlı, en nazik, en nazenin, en nazlı, niyaz eden meyvesi suretinde yaratıp kendine muhatap kabul ederek her şeyi ona boyun eğdirmekle insana ne kadar kıymet verdiğini gösteren bir Kadîr-i Rahîm, bir Alîm-i Hakîm, kıyameti yaratmasın! Ölüleri diriltmesin veya diriltemesin! İnsana yeniden hayat vermesin veya veremesin! Büyük bir mahkeme kuramasın, cennet ve cehennemi yaratamasın! Hâşâ ve kellâ!..

Evet, şu âlemi idaresi altında tutan yüce Zât her asırda, her sene, her gün bu dar, geçici yeryüzünde, o büyük haşrin ve kıyamet meydanının pek çok benzerini, örneğini, işaretlerini yaratıyor.

Mesela: Bahardaki yeniden dirilişte, beş-altı gün içinde küçük ve büyük hayvanların, bitkilerin üç yüz binden fazla türünün haşr ü neşredildiğini görüyoruz. O Zât, bütün ağaçların, otların köklerini ve bazı hayvanları aynen diriltiyor. Başkalarını da aynıymışçasına bir benzerlikle var ediyor. Görünüşte farkları pek az olan tohumcuklar o kadar karışmışken, birbirlerinden kusursuzca ayırt edilerek o kadar sürat, genişlik ve kolaylık içinde tam bir düzen ve denge ile altı gün veya altı haftada ihya ediliyor. Bu işleri yapan Zât'a bir şeyin ağır gelmesi hiç mümkün müdür? O'nun, gökleri ve yeri altı günde yaratamamasını, insanı bir sedâ ile diriltememesini akıl kabul eder mi? Hâşâ!

Acaba mucizeler gösteren bir kâtip, harfleri karışmış veya silinmiş üç yüz bin kitabı tek bir sayfada birbirine karıştırmaksızın, hatasız, eksiksiz, gayet güzel bir şekilde, beraberce, bir saatte yazsa ve biri sana, "Şu kâtip kendi telif ettiği, senin suya düşen kitabını yeniden, bir dakika içinde hafızasından yazacak." dese, "Yapamaz, inanmam." diyebilir misin?

Veya kendi iktidarını göstermek ya da ibret ve seyir için bir işaretle dağları kaldıran, memleketleri değiştiren, denizi karaya çeviren mucizeler sahibi bir sultan düşünelim. Onu tanıdığın halde görsen ki, büyük bir taş dereye yuvarlanmış, o sultanın ziyafete davet ettiği misafirlerinin yolunu kesmiş, geçemiyorlar. Biri sana, "O zât o taşı, ne kadar büyük olursa olsun, bir işaretle kaldıracak. Misafirlerini yolda bırakmayacak." dese, sen "Hayır, kaldırmaz." veya "Kaldıramaz!" diye cevap versen…

Veyahut bir zât büyük bir orduyu bir günde baştan meydana getirdiği halde biri sana, "O zât bir boru sesiyle, istirahat için dağılmış olan taburları toplar, emri altına alır." dese, sen de "İnanmam!" desen ne kadar akılsızca hareket ettiğini anlarsın...

İşte şu üç temsili anladıysan, bak: Nakkaş-ı Ezelî, gözümüzün önünde kışın beyaz sayfasını çevirip bahar ve yazın yeşil yaprağını açar. Yeryüzü sayfasında üç yüz binden fazla çeşidi, kudret ve kader kalemiyle en güzel surette yazar. İç içe oldukları halde, hiçbiri diğerine karışmaz. Beraber yazar, fakat biri ötekine mâni olmaz. Mahiyet ve görünüş bakımından birbirlerinden ayrıdırlar, fakat o Zât hiç şaşırmaz, yanlış yazmaz.

Evet, koca bir ağacın programını bir nokta gibi küçücük bir çekirdeğe yerleştirip orada saklayan Hakîm-i Hafîz hakkında, "Vefat edenlerin ruhlarını nasıl muhafaza eder?" diye sorulur mu?

Yerküreyi bir sapan taşı gibi çeviren Kadir Zât için, "Ahirete giden misafirlerinin yolundan bu dünyayı nasıl kaldıracak?" denir mi?

Bütün canlıları cisimlerinin taburlarında hiçten, baştan, kusursuz bir intizamla toplayan, zerreleri كُنْ فَيَكُونُ[176] emriyle kaydedip yerleştiren, ordular var eden Zât-ı Zülcelâl için, "Bir vücutta birbiriyle tanışan aslî zerreleri ve unsurları bir sedâ ile tekrar nasıl bir araya getirebilir?" diye sorulur mu? Bahardaki yeniden diriliş gibi, dünyanın her devrinde, her asrında, hatta gece ile gündüzün değişiminde, havada bulutların yaratılıp yok edilmesinde haşre misal ve işaret olacak ne kadar çok nakış bulunduğunu gözünle görüyorsun. Hatta kendini hayalen bin sene öncesinde farz etsen, sonra zamanın iki tarafı olan geçmiş ile geleceği karşılaştırsan; asırlar, günler adedince haşir ve kıyamet misallerini göreceksin. Bu kadar misale rağmen bedenen tekrar dirilmeyi hâlâ akıldan uzak görüp inkâr edersen, bunun ne kadar divanelik olduğunu sen de anlarsın.

[176] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mü'min sûresi, 40/68)

Bak, en büyük ferman olan Kur'an, bahsettiğimiz hakikate dair ne diyor:

فَانْظُرْ اِلٰى اٰثَارِ رَحْمَةِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا اِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتٰى وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ[177]

[177] "İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir." (Rûm sûresi, 30/50)

Kısacası: *Haşre mâni hiçbir şey yoktur ve her şey onu gerektirir.*

Evet, hayret verici şeylerin bir mahşeri olan şu koca yeryüzünü küçük bir canlı gibi öldürüp ona hayat veren, insan ve hayvanlara hoş bir beşik, güzel bir gemi yapan, şu misafirhanede güneşi onlara ışık ve ısı verici bir lamba haline getiren, göklerdeki küreleri meleklerine binek kılan bir Zât'ın, bu kadar muhteşem ve ebedî rubûbiyeti, bu derece muazzam ve geniş hâkimiyeti elbette, yalnız bu geçici, devamsız, kararsız, önemsiz, değişken, fâni, eksik, kusurlu dünya işleri üzerine kurulamaz ve onların üzerinde durmaz.

Demek, o Zât'a yaraşır, daimî, sabit, yok olmaz, muhteşem bir başka diyar, bâki başka bir memleket vardır. Bizi onun için çalıştırıyor, oraya davet ediyor. Oraya gideceğimize, zahirden hakikate geçen ve o Zât'ın huzuruna yakınlıkla şereflenen bütün nuranî ruh sahipleri, kalbi münevver kutub zâtlar ve aklı nurlanmış bütün âlimler şahitlik ediyor. Bir mükâfat ve ceza hazırlandığını ittifakla haber veriyor, o Zât'ın tekrar tekrar bildirdiği pek kuvvetli vaatlerini ve pek şiddetli tehditlerini naklediyorlar.

Vaadinde durmamak, hem zillet hem de zilleti kabul etmektir; hiçbir şekilde O'nun mukaddes celâline yanaşamaz. Tehdidinden dönmek ise ya affetmekten ya da acizlikten ileri gelir. Halbuki küfür, mutlak bir cinayettir,[178] HAŞİYE affı mümkün değil. Ve Kadir-i Mutlak, aczden münezzeh ve uzaktır.

[178] HAŞİYE Evet, küfür, her şeyin kıymetini düşürüp her şeyi mânâsızlıkla itham eder. Bütün kâinatı aşağılama, ilahî isimlerin varlıkların aynalarındaki cilvelerini inkâr ve onları hor görmedir. Küfür, varlıkların Cenâb-ı Hakk'ın birliğine şehadetlerini reddettiğinden ve bütün yaratılmışları yalanla itham ettiğinden, insanın kabiliyetlerini

öyle bozar ki, hayrı kabul etmeye liyâkat bırakmaz. Hem küfür, büyük bir zulümdür. Bütün varlıkların ve ilahî isimlerin hukukuna tecavüzdür. İşte bu hukukun muhafazası ve kâfirin nefsinin hayra kabiliyetsizliği, küfrün affedilmemesini gerektirir. إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ beyanı bu mânâyı ifade eder.

Şahitler ve haberciler, yolları, meşrepleri, mezhepleri farklı olduğu halde tam bir ittifakla bu meselenin özünde birleşirler. Sayıca tevatür[179] derecesinde, mahiyetçe icma[180] kuvvetindedirler. Her biri insanlığın birer yıldızı, bir topluluğun reisi, bir milletin azizi konumundadır. Şu meselede söz sahibi ve ispat ehlidirler.

[179] **Tevatür**: Yanlışlığına ihtimal bulunmayacak derecede kuvvetle nakledilen haber.

[180] **İcma**: Müçtehit âlimlerin bir meselede ittifak etmesi. (Üzerinde icma edilen mesele dinen delil sayılır).

Hem bir ilimde veya sanatta iki ihtisas sahibi, başka binlerce kişiye yeğdir. Bir haberi doğrulayan iki kişi, binlerce inkârcıya tercih edilir. Mesela, ramazan hilâlinin göründüğünü haber veren iki adam, binlerce inkârcının sözünü geçersiz kılar.

Sözün özü: *Dünyada bundan daha doğru bir haber, daha sağlam bir dava, daha açık bir hakikat olamaz. Demek, dünya şüphesiz bir tarladır.*[181] *Mahşer bir harman yeridir. Cennet ve cehennem ise birer mahzendir.*

[181] "Dünya, ahiretin tarlasıdır." mânâsındaki hadis için bkz. el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-Hasene* s. 497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-Merfûa* s. 205; el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* 1/495. Ayrıca, aynı hususu değişik şekilde ifade eden Şûrâ sûresi, 42/20. ayete ve el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/348; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 10/53; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/228'e de bakılabilir.

Onuncu Hakikat

Hikmet, inayet, rahmet ve adalet kapısıdır.

Hakîm, Kerim, Âdil ve Rahîm isimlerinin cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki, şu geçici dünya misafirhanesinde, şu devamsız imtihan meydanında ve şu değişen yeryüzü sergisinde bu derece açık bir hikmetin, inayetin, bu derece üstün bir adaletin ve geniş bir merhametin

eserlerini gösteren, bütün mülkün gerçek sahibi yüce Allah'ın memleketi dairesinde, mülk ve melekût âlemlerinde daimî meskenleri, bâki makamları ve oralarda ikâmet eden mahlukları bulunmasın! Ve şu görünen hikmetin, inayetin, adaletin ve merhametin hakikatleri hiçe insin!..

Hiç mümkün müdür ki, o Hakîm Zât, insanı bütün varlıklar içinde kendine küllî muhatap ve kuşatıcı bir ayna yapıp rahmet hazinelerindeki her şeyi ona tattırsın, tarttırsın, tanıtsın ve kendini bütün isimleriyle bildirsin, onu sevsin ve sevdirsin de, sonra o biçare insanı ebedî memleketine göndermesin! O daimî saadet makamına çağırıp mesut etmesin!

Hiç akıl kabul eder mi ki, çekirdek kadar her bir varlığa bir ağaç kadar vazife yüklesin, ağacın çiçekleri kadar hikmet yerleştirsin, meyveleri kadar fayda taksın da bütün o vazifelere, hikmetlere, faydalara yalnız dünyaya yönelik, bir çekirdek kadar gaye versin! O varlığın bir hardal tanesi kadar önemi olmayan dünyevî hayatını maksat yapsın! O vazifeleri, hakiki ve lâyık gayelerini vermeleri için, mânâ âlemine çekirdekler ve ahiret âlemine tarla kılmasın! Ve bu kadar mühim merasimleri maksatsız, boş, abes bıraksın! Asıl gayelerini ve lâyık meyvelerini vermeleri için onların yüzünü mânâ âlemine ve ahirete çevirmesin!

Evet, hiç mümkün müdür ki, bunları böyle hakikate ters yapmakla kendi gerçek vasıfları olan Hakîm, Kerim, Âdil, Rahîm isimlerinin zıtlarıyla –hâşâ, sümme hâşâ– vasıflanmış görünüp hikmet ve keremini, adalet ve rahmetini gösteren bütün kâinatı yalanlasın! Bütün varlıkların şahitliğini reddetsin, delil oluşlarını iptal etsin!

Hiç akıl kabul eder mi ki, insana saçının telleri adedince vazife yüklesin de, yalnız bir saç teli hükmünde dünyevî bir ücret versin; hakiki adaletine ve hikmetine zıt, mânâsız iş yapsın!

Hiç mümkün müdür ki, her bir canlıda, belki onların dil gibi her bir uzvunda, bir ağaca taktığı neticeler ve meyveler miktarınca hikmet, fayda gözetmekle kendisinin bir Hakîm-i Mutlak olduğunu ispat edip göstersin, sonra bütün hikmetlerin en büyüğü, bütün faydaların en mühimi ve bütün

neticelerin en gereklisi olan; hikmeti hikmet, nimeti nimet, rahmeti rahmet yapan ve bütün hikmetlerin, nimetlerin, rahmetlerin, faydaların kaynağı ve gayesi olan bekâyı, kendisine kavuşmayı ve ebedî saadeti vermesin! Bütün icraatını abes kılsın! Her bir taşında binlerce nakış, her tarafında binlerce süs ve her köşesinde binlerce kıymetli eşya bulunan bir saray kurup sonra ona bir çatı yapmayarak kendini her şeyin çürümesine, boş yere bozulmasına izin veren bir zâta benzetsin! Hâşâ ve kellâ!.. Mutlak hayırdan hayır gelir. O Mutlak Cemâl Sahibi Zât'tan güzellik gelir,[182] o Mutlak Hakîm'den abes bir şey gelmez.

[182] Cenâb-ı Hakk'ın, Cemîl-i Mutlak olduğuna ve güzelliği sevdiğine dair bkz. Müslim, *îmân* 147; *Müsned* 1/399, 4/133, 134, 151; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 12/280; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 2/320.

Evet, her kim fikren tarihte yolculuk edip geçmişe gitse, bu gördüğümüz dünya, şu imtihan meydanı ve sergi gibi, seneler sayısınca yok olmuş menziller, meydanlar, sergiler, âlemler görecektir. Hepsi sureti ve mahiyetiyle birbirinden farklı olduğu halde; intizam, hayret vericilik, Sâni'in kudret ve hikmetini göstermek bakımından birbirine benzer.

O geçici menzillerde, o devamsız meydanlarda, o fâni sergilerde apaçık bir hikmetin intizamı, bir inayetin işaretleri, çok yüce bir adaletin emareleri ve son derece engin bir merhametin neticeleri görülür. O yolcu basiretsiz değilse şüphesiz bilir ki: O hikmetten daha kusursuz bir hikmet olamaz. Eserleri görünen o inayetten daha güzel bir inayet mümkün değildir. Emareleri görünen o adaletten daha üstün bir adalet yoktur ve neticeleri görünen o merhametten daha geniş bir merhamet düşünülemez.

Farz-ı muhal olarak eğer şu işleri idare eden, misafirleri ve misafirhaneyi değiştiren ebedî Sultan'ın memleketinde daimî menziller, yüce mekânlar, sabit makamlar, bâki meskenler ve oralarda ikamet eden mesut kullar bulunmazsa; ışık, hava, su, toprak gibi kuvvetli ve kuşatıcı dört manevî unsur olan hikmet, adalet, inayet ve merhametin hakikatlerini ve açıkça görünen varlıklarını inkâr etmek gerekir. Çünkü şu geçici dünyanın ve dünyadaki her şeyin, bu unsurların tam hakikatine mazhar olamadığı malûmdur. Eğer onlara tam mazhar olunacak başka bir mekân

bulunmazsa, o vakit gündüzü dolduran ışığı görüp güneşin varlığını inkâr etmek derecesinde bir divanelikle; her şeyde bulunan şu gözümüzün önündeki hikmeti, nefsimizde ve pek çok eşyada her vakit şahit olduğumuz inayeti, şu pek kuvvetli işaretleri görünen adaleti[183 HAŞİYE] ve her yerde açıkça gördüğümüz merhameti inkâr etmek lâzım gelir. Ve şu kâinatta gördüğümüz hikmetli icraatın, cömertçe işlerin ve merhametle sunulan ihsanların sahibinin –hâşâ, sümme hâşâ– eğlenceye düşkün bir oyuncu, gaddar bir zalim olduğunu kabul etmek gerekir. Oysa bu, sonsuz derecede akıl dışıdır, imkânsızdır, gerçeğin zıddıdır. Her şeyin varlığını, hatta kendi varlıklarını inkâr eden ahmak Sofistler bile bunu düşünmeye kolay kolay yanaşamazlar.

[183 HAŞİYE] Evet, adalet iki kısımdır: Biri müspet, diğeri menfi kısım. Müspet adalet, hak sahibine hakkını vermektir. Bu tür adalet, dünyada açıkça görülür. Çünkü Üçüncü Hakikat'te ispat edildiği gibi, her şeyin kabiliyet, ihtiyaç ve çaresizlik dilleriyle Fâtır-ı Zülcelâl'den bütün istekleri ve yaşamaları için lâzım olan şeyler, onlara belli ölçülerle verilir ve bu apaçık görülür. Demek, adaletin bu kısmı, varlık ve hayat derecesinde şüphesizdir.

İkinci kısım adalet ise menfidir, haksızları, zalimleri terbiye etmektir. Onlara gereken cezanın verilmesidir. Şu tür adalet gerçi bu dünyada tamamen ortaya çıkmaz. Fakat o hakikatin varlığını hatırlatacak sayısız işaret vardır. Mesela, Âd ve Semud kavimlerinden bu zamanın inkârda inat eden kavimlerine kadar gelen ikaz silleleri ve azap kırbacı, gayet yüce bir adaletin hükmettiğini kesinlikle gösteriyor.

Kısacası: Şu görünen icraat, dünyadaki geniş hayat kanunu, ölümle gelen süratli ayrılıklar, haşmetli toplanmalar, çabuk dağılmalar, büyük merasimler ve tecelliler ile onların bu fâni âlemdeki, kısa bir zamanda mâlumumuz olan ufak neticeleri, önemsiz ve geçici gayeleri arasında denge yoktur. Aksini düşünmek, âdeta küçük bir taşa büyük bir dağ kadar hikmetler, gayeler yüklemeye; büyük bir dağa, küçük bir taş gibi geçici, ufak bir gaye vermeye benzer. Bu, akla ve hiçbir hikmete uymaz.

Demek, şu varlıklar ve gördükleri işler ile dünyaya ait gayeleri arasındaki bu derece nispetsizlik, bu varlıkların yüzlerinin kesinlikle mânâ âlemine dönük olduğunu, meyvelerini orada verdiklerini gösterir. Gözleri Cenâb-ı

Hakk'ın kutsî isimlerine bakar, gayeleri o âleme dönüktür. Özleri dünya toprağı altında, sümbülleri misal âleminde boy atıp açığa çıkar. İnsan, kabiliyeti ölçüsünde burada eker, ahirette mahsulünü alır. Evet, her şeyin ilahî isimlere ve ahiret âlemine dönük yüzüne baksan, birer kudret mucizesi olan her çekirdeğin bir ağaç kadar gayesi olduğunu görürsün. Birer hikmet kelimesi olan her çiçeğin[184 HAŞİYE] bir ağacın bütün çiçekleri kadar mânâları vardır. Birer sanat harikası ve rahmet manzumesi olan her meyvede, bir ağacın bütün meyveleri kadar hikmet bulunur. Onların bize rızık olması, o binlerce hikmetten yalnızca biridir ki, mânâlarını ifade ettiklerini, ölüp midemize defnedilmekle vazifelerinin bittiğini bildirir.

[184] HAŞİYE ***Soru***: Örnekleri neden en çok çiçeklerden, tohumlardan ve meyvelerden veriyorsun?

Cevap: Çünkü onlar kudret mucizelerinin en benzersizleri, en harikaları, en nazeninleridir. Tabiatçılar ve dalâlet ehli ile yolunu şaşırmış felsefeciler, kader ve kudret kaleminin onlarda yazdığı ince hattı okuyamadıkları için bu meselede boğulmuş, tabiat bataklığına düşmüşlerdir.

Madem bu fâni şeyler, başka bir âlemde bâki meyveler verir, daimî suretler bırakır, ebedî mânâlar ifade eder ve devamlı tesbihat yapar. İnsan, onların bekâya dönük şu yüzüne bakmakla insan olur, fânide bâkiye yol bulur.

Demek ki, her şeyin hayat ve ölüm arasında yuvarlanmasında, toplanıp dağılmasında başka bir maksat var. Teşbihte hata olmaz: Bu, taklit ve temsil için kurulan, tertip edilen sahnelere benzer. Suretler alınsın, düzenlensin, sinema perdesinde art arda gösterilsin diye nasıl büyük masraflarla her şey kısa bir sürede toplanıp dağıtılıyorsa, aynen onun gibi, bu kısa dünya hayatının bir gayesi de, suretlerin alınıp terkip edilmesi, amellerin neticelerinin saklanmasıdır. Ta ki, büyük bir meydanda hesap görülsün ve insanın daimî bir saadet makamına kabiliyeti büyük bir sergide gösterilsin. Hadis-i şerifte "Dünya ahiretin tarlasıdır." buyrularak bu hakikat ifade ediliyor.

Madem dünya var ve dünyada şu görünen eserleriyle hikmet, inayet, rahmet ve adalet var. Elbette, dünyanın varlığı gibi kesin olarak ahiret de vardır. Madem dünyada her şey bir yönüyle o âleme bakıyor, demek ki

oraya gidiliyor. Ahireti inkâr etmek, dünyayı ve içindekileri de inkâr etmek demektir.

Ecel ve kabir insanı beklediği gibi, cennet ve cehennem de bekliyor ve onun yolunu gözlüyor.

On Birinci Hakikat

İnsaniyet kapısıdır.

Hak isminin cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki, hakkıyla ibadete lâyık olan Cenâb-ı Allah, insanı şu kâinatta mutlak, umumi rubûbiyetine ve bütün âlemlere karşı en kıymetli kul; ilahî hitabına lâyık, düşünen bir muhatap; isimlerine mazhar en kuşatıcı ayna; ism-i âzamın ve her isimde bulunan ism-i âzamlık mertebesinin tecellisine ermiş, "ahsen-i takvim"[185] suretinde en güzel kudret mucizesi olarak... Rahmet hazinelerinin içindekileri tartmak ve tanımak için gereken ölçülere ve duygulara sahip; sonsuz nimetlerine en çok muhtaç, fânilikten en çok elem çeken, bekâya en çok arzu duyan; bütün canlılar içinde en nazik, en nazlı, en fakir ve en muhtaç; dünya hayatında en çok elemi tadan, en bedbaht ve donanımı bakımından en yüksek bir surette yaratsın da, onu kabiliyetli ve lâyık olduğu, arzu duyduğu ebedî âleme göndermesin! İnsanın hakikatini yok ederek kendi adaletine taban tabana zıt ve hakikat nazarında çirkin bir haksızlık yapsın!

[185] **Ahsen-i takvim:** İnsanın yaratılışının en güzel surette olması.

Mutlak Hâkim ve Rahîm Cenâb-ı Hak insana yerlerin, göklerin ve dağların yüklenmekten çekindiği emanet-i kübraya[186] tahammül kabiliyeti verdiği halde, onun kendi küçücük ölçüleriyle, Hâlık'ının her şeyi kuşatan sıfatlarını, küllî icraatını, sonsuz tecellilerini bilmesini sağladığı..onu yeryüzünde en nazik, nazenin, nazlı, aciz, zayıf varlık olarak yaratmasına rağmen bütün bitki ve hayvanlara bir çeşit nizam memuru yaptığı.. onların tesbihat ve ibadetlerine müdahale ettirdiği.. kâinattaki ilahî icraata küçük ölçekte bir misal yapıp rubûbiyetini fiilen ve sözle kâinata ilan ettirdiği ve insanı meleklerine tercih edip ona hilafet rütbesini[187] verdiği halde, hiç

mümkün müdür ki, bütün bu vazifelerinin gayesi, neticesi ve meyvesi olan ebedî saadeti ihsan etmesin! Onu bütün yaratılmışlar içinde en bedbaht, en çaresiz, en belâlı, en dertli hale düşürüp en aşağı seviyeye atarak en mübarek, nuranî ve mutluluğa götürücü bir hikmet hediyesi olan aklı insana en uğursuz ve karanlık bir azap vasıtası haline getirsin! Mutlak hikmetine büsbütün zıt ve mutlak rahmetine tamamen aykırı bir şekilde merhametsizlik etsin! Hâşâ ve kellâ!..

[186] **Emanet-i Kübra**: Büyük emanet. Bkz. "Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten kaçındı, zira sorumluluğundan korktular, ama onu insan yüklendi. İnsan bu emanetin hakkını gözetmediği için gerçekten çok zalim, çok cahildir." (Ahzâb sûresi, 33/72)

[187] Bkz. Bakara sûresi, 2/30; En'âm sûresi: 6/165; Yûnus sûresi, 10/14; Enbiyâ sûresi, 21/105; Neml sûresi, 27/62; Kasas sûresi, 28/5; Fâtır sûresi, 35/39.

Sözün Özü: Temsilî hikâyede bir kumandanın cüzdanına ve defterine bakmıştık. Rütbesi, vazifesi, maaşı, hareket düsturları ve teçhizatı bize göstermişti ki, o rütbeli asker, şu geçici meydan için değil, gideceği daimî bir memleket için çalışıyor. Aynen öyle de, hakikatleri delilleriyle bilen ve varlığın perde arkasını keşfen gören zâtlar, insanın kalb cüzdanındaki, akıl defterindeki latifelerinin, his ve kabiliyetlerinin tamamen ebedî saadeti kazanmak için verilmiş ve insanın orası için donatılmış olduğunda birleşirler.

Mesela, aklın bir hizmetkârı ve tasvircisi olan hayal gücüne dense ki, "Sana bir milyon sene ömür ve dünya saltanatı verilecek, fakat sonunda mutlak hiçliğe gömüleceksin." Vehim aldatmamak, nefsi karışmamak şartıyla "Oh" yerine "Ah" diyecek ve elem çekecektir.

Demek, fâni olan en büyük şey, insanın en küçük latifesini doyuramıyor. İşte insandaki bu kabiliyet ve onun ebediyete uzanmış emelleri, kâinatı kuşatan fikirleri, ebedî saadetin türlü lezzetlerine dönük arzuları, insanın bâki bir âlem için yaratıldığını ve oraya gideceğini gösterir. Bu dünya onun için bir misafirhane ve ahiretin bekleme salonudur.

On İkinci Hakikat

Peygamberlik ve vahiy kapısıdır.

"Bismillahirrahmanirrahîm"in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki, bütün peygamberlerin mucizeleriyle sözünü doğruladıkları, bütün evliyanın keşif ve kerametleriyle davasını tasdik ettikleri ve bütün asfiyanın araştırmalarıyla doğruluğuna şehadette bulundukları Resûl-u Ekrem'in *(sallallahu aleyhi ve sellem)* hakikat olarak meydana gelmiş binlerce mucizesine dayanıp bütün kuvvetiyle ve kırk yönden mucize olan Kur'an-ı Hakîm'in şüphe götürmez binlerce ayetine istinat ederek bütün kesinliğiyle açtığı ahiret yolunu ve cennet kapısını, sinek kanadı kadar kuvveti bulunmayan boş vehimler kapatabilsin!

• • •

Ölümden sonra diriliş, temelleri öyle sağlam bir hakikattir ki, yerküreyi kaldıracak, tutup atacak bir kuvvetin bile onu sarsamayacağı geçen "Hakikat"lerden anlaşıldı. Zira o hakikati Cenâb-ı Hak bütün isim ve sıfatlarının gereği olarak sapasağlam bir şekilde yerleştiriyor, Resûl-u Ekrem *(sallallahu aleyhi ve sellem)* bütün mucizeleri ve delilleriyle doğruluyor, Kur'an-ı Hakîm bütün hakikatleri ve ayetleriyle ispatlıyor ve şu kâinat, bütün yaratılış kanunları ve hikmetli işleyişiyle ona şahitlik ediyor.

Hiç mümkün müdür ki, Vâcibü'l-Vücûd ile –kâfirler hariç– bütün mevcudat ölümden sonra dirilmenin ve hesap gününün varlığı konusunda ittifak etmiş olsun da tüy kadar kuvveti bulunmayan şüpheler ve şeytanî kuruntular, o dağ gibi sağlam, yüce hakikati sarssın, yerinden oynatsın! Hâşâ ve kellâ!..

Sakın haşir delillerinin anlattığımız bu "On İki Hakikat" ile sınırlı olduğunu zannetme! Hayır, yalnız Kur'an-ı Hakîm, geçen şu on iki hakikati bize ders verdiği gibi, meselenin daha binlerce yönüne işaret ediyor. Onlardan her biri, Hâlıkımızın bizi bu fâni âlemden bâki bir âleme göndereceğine kuvvetli birer delildir.

Hem sakın haşri gerektiren ilahî isimlerin, yalnız bahsettiğimiz Hakîm, Kerim, Rahîm, Âdil, Hafîz ile sınırlı olduğunu düşünme! Hayır, kâinatın idaresinde tecelli eden bütün ilahî isimler ahireti gerektirir, hatta zorunlu kılar.

Haşri gösteren yaratılış kanunlarının, şu anlattıklarımızdan ibaret olduğunu da zannetme! Her varlığın sağa sola açılan perdeler gibi öyle keyfiyetleri vardır ki, bir yönü Yüce Yaratıcı'ya şehadet ettiği gibi, diğer yönü haşri gösterir.

Mesela, insanın 'ahsen-i takvim' üzere yaratılışındaki güzellik Sâni'i gösterdiği gibi, o en güzel, kuşatıcı suretteki kabiliyetlerinin kısa bir zamanda yok olup gitmesi haşre işaret eder. Bazen bir yönden iki nazarla bakılsa hem Sâni'i hem haşri gösterir.

Mesela, nasıl ki pek çok şeyde görülen hikmetin tanzimi, inayetin süslemeleri, adaletin dengesi ve rahmetin ikramları, onların Sâni, Hakîm, Kerim, Âdil, Rahîm bir Zât'ın kudret elinden çıktığına işaret eder. Aynen öyle de, kuvvetleri ve sınırsızlıklarıyla beraber bu sıfatların mazharı olan şu fâni varlıkların sıradan bir şekilde ve az yaşamalarına bakılırsa, ahiret görünür. Demek ki, her şey hal diliyle اٰمَنْتُ بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ[188] sözlerini okuyor ve okutuyor.

[188] "Allah'a ve ahiret gününe iman ettim."

Hâtime[189]

[189] **Hâtime**: Sonsöz.

Geçen **On İki Hakikat**, birbirini doğrular, tamamlar ve birbirine kuvvet verir. Hepsi birleşerek neticeyi gösterir. Hangi vehmin haddi var ki, şu demir gibi, hatta elmas gibi on iki sağlam suru delip geçebilsin ve sarsılmaz olan haşre iman hakikatini sarsabilsin!

مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ[190] ayet-i kerimesi şunu ifade ediyor: "Cenâb-ı Hakk'ın kudreti için bütün insanların yaratılması ve öldükten sonra diriltilmesi, bir tek insanın yaratılışı ve haşri kadar kolaydır." Evet, öyledir. *Nokta* adlı risalenin haşir bahsinde, bu ayetin ifade ettiği hakikati etraflıca yazmıştım. Burada yalnız bir kısım temsillerle meselenin özüne işaret edeceğiz. Geniş izah istersen *Nokta* risalesine bakabilirsin.[191]

[190] "Ey insanlar, sizin hepinizi yaratmak veya öldükten sonra diriltmek bir tek kişiyi diriltmek gibidir." (Lokman sûresi, 31/28)

[191] *Nokta* risalesi, *Mesnevî-i Nûriye*'nin sonunda yer almaktadır. Ayrıca Üstad Hazretleri orada, aynı konuyla ilgili olarak, *Sünûhât* isimli küçük risalenin giriş kısmına da göndermede bulunmaktadır.

Mesela, وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى[192] –temsilde hata olmaz– nasıl ki "nuraniyet" sırrıyla, güneşin cilvesi kendi iradesiyle bile olsa, bir zerreye verdiği ışığı, aynı kolaylıkla sayısız şeffaf şeye de verir.

[192] "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

"Şeffaflık" sırrıyla, şeffaf bir zerrenin küçücük göz bebeği, güneşin aksini almakta, denizin geniş yüzüne eşittir.

"İntizam" sırrıyla, bir çocuk, parmağıyla oyuncak gemisini çevirdiği gibi, kocaman bir savaş gemisini de döndürebilir.

"İmtisal" (itaat) sırrıyla, bir kumandan bir tek askeri "Marş!" emriyle hareket ettirdiği gibi, koca bir orduyu da aynı kelimeyle harekete geçirebilir.

“Denge” sırrıyla, uzayda hakiki, hassas ve o derece büyük bir terazi farz edelim; kefelerine konulan iki cevizi tarttığı gibi, iki güneşi de içine alıp tartabiliyor olsun. O terazi iki kefesinde bulunan cevizlerden birini göğe çıkaran, ötekini yere indiren kuvvetle, iki güneşten birini arşa kaldırıp diğerini zemine indirebilir.

Madem şu basit, noksan, fâni mümkinat[193] âleminde nuraniyet, şeffaflık, intizam, itaat ve denge sırlarıyla, en büyük şey en küçük şeye eşit olur. Hadsiz hesapsız şeyler tek bir şeye denk görünür. Elbette, Kadir-i Mutlak’ın Zât’ına ait, sonsuz ve kusursuz kudretinin nuranî tecellileri, eşyanın perde arkasının şeffaflığı, hikmet ve kaderin intizamları, eşyanın yaratılış kanunlarına tam itaati, mümkinatın varlık ve yokluğun eşitliğinden ibaret olan imkânındaki denge sırlarıyla; az-çok, büyük-küçük her şey O’nun için eşittir. Ve o Zât, bütün insanları tek bir insan gibi, bir sedâ ile diriltebilir.

[193] **Mümkinat**: Allah’ın bütün yarattıklarına verilen isim. Yoktan var edilenler. Cenâb-ı Hakk’ın Zât’ından başka her şey.

Bir şeyin kuvvetinin veya zayıflığının mertebeleri, onun zıddıyla anlaşılabilir. Mesela sıcaklığın derecesi, soğuğun müdahalesidir. Güzelliğin mertebeleri, çirkinliğin müdahalesiyle ortaya çıkar. Işığın tabakaları, karanlığa bakarak anlaşılır. Fakat bir şey zâtî, yani kendinden ise, varlığı bir başkasına muhtaç değilse zıddı ona müdahale edemez; çünkü o zaman zıtların bir arada bulunması gerekir. Bu ise imkânsızdır, akıl dışıdır. Demek, zâtî olan bir şeyde mertebe yoktur.

Madem Kadir-i Mutlak’ın kudreti zâtîdir, varlığı bir başkasına muhtaç değildir ve mutlak kemâldedir. Şu halde zıddı olan aczin o kudrete karışması mümkün değildir. Bir baharı yaratmak, Zât-ı Zülcelâl için bir çiçeği yaratmak kadar kolaydır. Eğer sebeplere dayandırılırsa, bir çiçeğin var edilmesi bir baharınki kadar zor olur. Hem bütün insanları diriltmek, haşretmek o Zât için bir insanı diriltmek gibidir.

Haşir meselesinin başından buraya kadar anlattığımız temsiller ve hakikatleri, Kur’an-ı Hakîm’in feyzindendir. Nefsi teslime, kalbi kabule

hazırlamak içindir. Asıl söz ise Kur'an'ındır. Söz O'dur ve O'nundur. Dinleyelim:

فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ[194]

[194] "(De ki:) En kesin ve mükemmel delil, Allah'ındır." (En'âm sûresi, 6/149)

فَانْظُرْ إِلٰى اٰثَارِ رَحْمَةِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۜ إِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتٰى وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ[195]

[195] "İşte bak Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir." (Rûm sûresi, 30/50)

قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ۝ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ[196]

[196] "(Nasıl yaratıldığını unutarak, bir de misal fırlattı Bize:) 'Çürümüş vaziyetteki o kemikleri kim diriltecek!' diye. De ki: Onları ilk defa inşa eden diriltir, hem O her türlü yaratmayı bilir." (Yâsîn sûresi, 36/78-79)

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ ۝ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارٰى وَمَا هُمْ بِسُكَارٰى وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللّٰهِ شَدِيدٌ[197]

[197] "Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Gerçekten kıyamet saatinin depremi müthiş bir olaydır. Onu göreceğiniz gün... Çocuğunu emziren anne, dehşetten çocuğunu unutup terk eder. Hamile olan her kadın ceza günü çocuğunu düşürür. İnsanları sarhoş olmuş görürsün, halbuki gerçekte onlar sarhoş değildirler. Fakat Allah'ın azabı pek çetindir." (Hac sûresi, 22/1-2)

اَللّٰهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدِيثًا[198]

[198] "Allah, o hak Mabud'dur ki kendisinden başka ilah yoktur. Kıyamet günü hepinizi bir araya toplayacaktır. Bunda hiç şüphe yoktur. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?" (Nisâ sûresi, 4/87)

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ۝ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ[199]

[199] "İyi ve hayırlı insanlar Naîm cennetinde, nimetler içindedirler. Yoldan sapan kâfirler ise ateştedir." (İnfitâr sûresi, 82/13-14)

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ۝ وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ۝ وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا ۝ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ۝ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحٰى لَهَا ۝ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ ۝ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۝ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ[200]

[200] "Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman... Ve yer bağrındaki ağırlıkları çıkardığı zaman... İnsan şaşkın şaşkın: "Ne oluyor buna!" dediği zaman... İşte o gün yer, üstünde olan biten her şeyi anlatır; çünkü Rabbin ona bunları vahyeder. İşte o gün bölükler halinde insanlar, kabirlerinden çıkıp Yüce Divana dururlar, ta ki yaptıklarının karşılığını görüp alsınlar. Zerre ağırlığınca hayır yapan onu bulur, zerre ağırlığınca şer yapan da onu bulur. " (Zilzâl sûresi, 99/1-8)

الْقَارِعَةُ۝مَا الْقَارِعَةُ۝وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ۝يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ۝وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ۝فَأَمَّا مَن ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ۝فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ۝وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُه۝فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ۝وَمَا أَدْرَاكَ مَاهِيَهْ۝
نَارٌ حَامِيَةٌ[201]

[201] "Kâria... Nedir o kâria? Kâriayı, o kapıları döven ve dehşetiyle kalplere çarpan o kıyamet felâketini sen nereden bileceksin ki! O gün insanlar uçuşan kelebekler gibi şuraya buraya fırlatılır, dağlar atılmış yüne döner. Artık kimin tartıları ağır basarsa, memnun kalacağı bir hayata girer. Kimin tartıları da hafif gelirse, onun barınağı da Hâviye olur. Onun ne olduğunu bilir misin? Hâviye kızgın mı kızgın bir ateştir!" (Kâria sûresi, 101/1-11)

وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ[202]

[202] "Bütün göklerin ve yerin gaybını bilmek de Allah'a mahsus. Kıyametin kopması ise, başka değil, ancak bir göz açıp kapamada yahut daha da kısa bir anda olur biter. Şüphe yok ki Allah her şeye kâdirdir." (Nahl sûresi, 16/77)

Kur'an'ın bunlar gibi başka apaçık ayetlerini de dinleyip "inandık ve tasdik ettik" diyelim.

اٰمَنْتُ بِاللّٰهِ وَمَلٰئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَبِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ مِنَ اللّٰهِ تَعَالٰى وَالْبَعْثُ بَعْدَ الْمَوْتِ حَقٌّ وَأَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ وَالنَّارَ حَقٌّ وَأَنَّ الشَّفَاعَةَ حَقٌّ وَأَنَّ مُنْكَرًا وَنَكِيرًا حَقٌّ وَأَنَّ اللّٰهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ[203]

[203] "Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kadere, hayır ve şerrin Allah Teâlâ'dan geldiğine, ölümden sonra dirilişin hak olduğuna, cennetin hak olduğuna, cehennem ateşinin hak olduğuna, şefaatin hak olduğuna, Münker ve Nekir'in hak olduğuna, Allah'ın kabirlerdeki ölüleri tekrar dirilteceğine iman ettim. Allah'tan başka ibadete lâyık ilah bulunmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şehadet ederim." Peygamber

Efendimiz *(sallallahü aleyhi ve sellem)* teheccüd namazında okuduğu duada bunların gerçek olduklarını ifade buyurmaktadır: Buhârî, *teheccüd* 1, *deavât* 10, *tevhid* 8, 24, 35; Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 199; *Muvatta*, *Kur'ân* 34; Tirmizî, *deavât* 29, 32. Bunlara inanmanın hükmüyle ilgili ayrıca bkz. el-Eş'arî, *el-İbâne* 1/27; el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn* 1/293; el-Lâlekâî, *İ'tikâdü Ehli's-Sünne* 1/177, 4/833; el-Beyhakî, *el-İ'tikâd* 1/226.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى أَلْطَفِ وَأَشْرَفِ وَأَكْمَلِ وَأَجْمَلِ ثَمَرَاتِ طُوبَاءِ رَحْمَتِكَ الَّذِي أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ وَوَسِيلَةً لِوُصُولِنَا إِلٰى أَزْيَنِ وَأَحْسَنِ وَأَجْلٰى وَأَعْلٰى ثَمَرَاتِ تِلْكَ الطُّوبَاءِ الْمُتَدَلِّيَةِ عَلٰى دَارِ الْاٰخِرَةِ أَيِ الْجَنَّةِ. اَللّٰهُمَّ أَجِرْنَا وَأَجِرْ وَالِدَيْنَا مِنَ النَّارِ وَأَدْخِلْنَا وَأَدْخِلْ وَالِدَيْنَا الْجَنَّةَ مَعَ الْأَبْرَارِ بِجَاهِ نَبِيِّكَ الْمُخْتَارِ اٰمِينَ[204]

[204] Allahım! Rahmetinin ağacı Tûbâ'nın en latif, en şerefli, en mükemmel ve en güzel meyvesi olan zâta salât ve selam et. Ki Sen onu hem âlemlere rahmet olarak, hem de ahiret yurdunu yani cenneti gösteren şu Tûbâ'nın en süslü, en güzel, en parlak ve en yüce meyvelerine kavuşma vesilemiz olarak gönderdin. Allahım, bizi, anne ve babamızı ateşten koru. Bizi, anne ve babamızı, ebrâr (özü sözü bir sadık kulların) ile beraber, seçkin Peygamberinin hürmetine cennete dahil et. Âmin.

• • •

Şu risaleyi insaf ile okuyup değerlendiren arkadaş! "Onuncu Söz'ü niçin bir anda, bütünüyle anlayamıyorum?" diye düşünüp üzülme. Çünkü İbn Sina gibi bir felsefe dâhisi bile اَلْحَشْرُ لَيْسَ عَلٰى مَقَايِيسَ عَقْلِيَّةٍ demiş, yani "Haşre iman ederiz, fakat akıl bu yolda gidemez." diye hüküm vermiştir.

Hem bütün İslam âlimleri, "Haşir, naklî bir meseledir, delili nakildir. Ona akıl ile varılamaz." diye ortak bir hükme varmışlardır. Elbette bu kadar derin ve mânen pek yüksek bir yol, birdenbire herkesin akılla ulaşacağı bir yol haline gelmez. Taklidî imanın bile azaldığı, teslimiyetin zayıfladığı şu asırda, bize Kur'an-ı Hakîm'in feyziyle ve Hâlık-ı Rahîm'in merhametiyle o derin ve mânen yüksek yolda bu kadar ilerlemek ihsan edildiği için binlerce şükretmeliyiz. Çünkü bu, imanımızın kurtulmasına yeter. Anladığımız kadarına memnun olup, tekrar okuyup düşünerek daha iyi anlamaya çalışmalıyız.

Haşir meselesine akıl yoluyla varılamamasının bir sırrı da şudur: O büyük hakikat, ism-i âzamın tecellisiyle gerçekleştiğinden, Cenâb-ı Hakk'ın ism-

i âzamının ve her isminin en üst mertebedeki tecellisiyle ortaya çıkan büyük icraatı görmek ve göstermekle, bahar gibi kolay ispat edilir, kesin bir şekilde anlaşılır ve tahkikî iman[205] kazanılır.

[205] **Tahkikî iman**: İmana dair meseleleri delillleriyle bilmek, yaşamak ve tabiatına mal etmekle kazanılan sarsılmaz iman.

İşte Onuncu Söz'de Kur'an'ın feyziyle haşir öyle görülüyor ve gösteriliyor. Yoksa akıl, yetersiz ve küçük düsturlarıyla kendi başına aciz kalır, taklide mecbur olur.

Onuncu Söz'ün Mühim Bir Zeyli[206] ve Lâhikasının Birinci Parçası

[206] **Zeyl**: Ek, ilave.

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ۝وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ
تُظْهِرُونَ۝يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذٰلِكَ
تُخْرَجُونَ۝وَمِنْ اٰيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ۝وَمِنْ اٰيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ
أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ۝وَمِنْ
اٰيَاتِهِ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِلْعَالِمِينَ۝وَمِنْ اٰيَاتِهِ
مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ۝وَمِنْ اٰيَاتِهِ يُرِيكُمُ
الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُحْيِي بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ
يَعْقِلُونَ۝وَمِنْ اٰيَاتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِنَ الْأَرْضِ إِذَا أَنْتُمْ
تَخْرُجُونَ۝وَلَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ۝وَهُوَ الَّذِي يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ
أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ[207]

[207] "Haydi siz akşama girerken, sabaha çıkarken Allah'ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. Göklerde ve yerde hamd, güzel övgü O'na mahsustur. İkindi vaktinde de, öğleye girerken de O'nu takdis ve tenzih edin, namaz kılın. O, ölüden diriyi çıkarır, diriden ölüyü çıkarır ve ölmüş toprağa hayat verir. İşte siz de öldükten sonra böylece diriltileceksiniz. O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri, sizi topraktan yaratmış olmasıdır. Sonra dünyaya yayılmış beşeriyet haline geldiniz. O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de, kendilerine ısınmanız için, size içinizden eşler yaratması, birbirinize karşı sevgi ve şefkat var etmesidir. Elbette bunda, düşünen kimseler için ibretler vardır. O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de, gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır. Elbette bunda bilen ve anlayan kimseler için ibretler vardır. O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de, geceleyin veya gündüz vakti uyumanız ve O'nun geniş lütfundan geçim vesileleri aramanızdır. Elbette bunda işiten kimseler için ibretler vardır. O'nun delillerinden biri de, kâh korku kâh ümit vermek için size şimşeği göstermesi, gökten bir su indirip ölmüş toprağa onun sayesinde hayat vermesidir. Elbette bunda aklını çalıştıran kimseler için ibretler vardır. O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de, göğün ve yerin, Kendisinin buyruğu ile kaim olmaları, belirlenen yerde sapasağlam işlerinin başında bulunmalarıdır. Sonra sizi yattığınız yerden bir çağırdı mı, birden kabirlerinizden çıkıverirsiniz! Göklerde ve yerde kim varsa O'nundur. Onların hepsi, isteyerek veya istemeyerek O'na divan durmaktadır.

Mahlûkları ilkin yoktan yaratan, ölümden sonra da dirilten O'dur. Bu diriltme O'nun için pek kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce sıfatlar O'nundur. O Aziz ve Hakîmdir: Mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir." (Rûm sûresi, 30/17-27)

İmanın bir kutbunu gösteren bu semavî, yüce ayetlerin ve haşri ispat eden şu kutsî, muazzam işaretlerin en büyük nüktelerinden ve delillerinden biri Dokuzuncu Şua'da beyan edilecek. Cenâb-ı Hakk'ın hoş bir inayetidir ki: Bundan otuz sene önce Eski Said, yazdığı tefsire giriş mahiyetindeki *Muhakemât* adlı eserin sonunda, "İkinci Maksat: Kur'an'da haşre işaret eden iki ayet tefsir ve beyan edilecek. فَنَحْوُ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ[208]" demiş ama gerisini yazamamıştı. Hâlık-ı Rahîmime haşrin delilleri ve işaretleri adedince şükür ve hamd olsun ki, otuz sene sonra bunu başarmayı ihsan eyledi. Evet, bundan dokuz-on sene önce o iki ayetten ilki olan:

[208] Öyleyse: Rahman Rahîm Allah'ın adıyla.

فَانْظُرْ اِلٰى اٰثَارِ رَحْمَةِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا اِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتٰى وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ[209]

[209] "İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir." (Rûm sûresi, 30/50)

ilahî fermanının iki parlak, çok kuvvetli delilini ve tefsirini, yani Onuncu Söz ile Yirmi Dokuzuncu Söz'ü lütfetti, inkârcıları susturdu. İşte dokuz-on sene sonra da haşre imanın hücum edilemez şu iki sağlam kalesinden ikinci ayet olan yukarıdaki yüce ayetin tefsirini bu risale ile ikram etti. Dokuzuncu Şua, bu ayetlerle işaret edilen "dokuz yüce makam"ı ve mühim bir "mukaddime" kısmını içerir.

Mukaddime[210]

[210] Giriş.

(Ahiret inancının ruha pek çok faydasını ve hayatî, kuşatıcı neticelerinden birini kısaca anlatan, insan hayatı ve bilhassa toplum hayatı için ne kadar lüzumlu ve zaruri olduğunu ortaya koyan, öldükten sonra dirilmenin pek çok delilinden bir tek küllî delili özetle gösteren ve bunun ne derece açık, şüphe götürmez bir hakikat olduğunu bildiren iki "nokta"dır.)

Birinci Nokta

Ahiret inancının, insanın şahsî ve toplum hayatında en temel esas ve saadetin, faziletin kaynağı olduğunu gösteren yüzlerce delilden sadece dört tanesine bir ölçü mahiyetinde işaret edeceğiz.

Birinci delil: İnsanlığın hemen hemen yarısını meydana getiren çocuklar, kendilerine dehşetli ve ağlatıcı görünen ölümlere yalnız cennet fikriyle dayanabilirler. Böylece gayet zayıf ve nazik vücutlarında manevî bir kuvvet ve her şey karşısında çabuk incinen ruhlarında cennet inancıyla bir ümit bulup mutlu yaşayabilirler.

Mesela, bir çocuk cennet fikriyle, vefat etmiş küçük kardeşi veya arkadaşı hakkında, "O öldü, cennetin bir kuşu oldu. Cennette geziyor, bizden daha güzel yaşıyor." der. Yoksa her vakit etraflarında kendileri gibi çocukların ve büyüklerin ölümleri o zayıf biçarelerin endişeli nazarlarına çarpar, tahammüllerini ve manevî kuvvetlerini yerle bir ederek gözleriyle beraber ruh, kalb, akıl gibi bütün latifelerini de öyle ağlatır ki, o çocuklar ya mahvolur ya da insanî vasıflarını kaybeden divane birer bedbaht haline gelir.

İkinci delil: İnsanlığın yarısı olan ihtiyarlar, yaklaştıkları kabre ancak ahiret inancı ile tahammül edebilir ve çok alâka duydukları hayatlarının yakında bitecek, güzel dünyalarının kapanacak olması karşısında bir teselli bulabilirler. Çocuk gibi her şeyden çabuk etkilenen ruhlarında ve mizaçlarında, ölüm ve yokluktan gelen elemli ve dehşetli ümitsizliğe ancak bâki bir hayat ümidiyle dayanabilirler. Yoksa şefkate lâyık o muhteremler, sükûnete ve kalb istirahatına çok muhtaç o endişeli anne-babalar ruhlarında öyle bir feryat koparır, kalblerinde öyle bir ızdırap hissederler ki, bu dünya onlara karanlık bir zindan, hayat da boğucu bir azap olur.

Üçüncü delil: Toplum hayatının temeli olan gençlerin, delikanlıların coşkun hislerini, haddi aşan kötü arzularını tecavüzlerden, zulümlerden ve başkalarına zarar vermekten yalnız cehennem fikri alıkoyar ve toplumda

huzurun devamını sağlar. Cehennem endişesi bulunmazsa, "Kuvvetli olan hükmeder" kaidesince o sarhoş delikanlılar, heveslerinin peşine düşüp biçare zayıflara, acizlere dünyayı cehennem eder ve yüksek insanlığı gayet süflî bir hayvanlığa dönüştürürler.

Dördüncü delil: İnsan için dünya hayatındaki en mühim merkez ve itici kuvvet, dünya saadeti için bir cennet ve sığınak, aile hayatıdır. İnsanın evi, onun küçük dünyasıdır. O evde aile hayatı ve saadeti, ancak samimi, ciddi ve vefalı bir şekilde hürmet ve hakiki, fedakârca bir merhamet ile sürdürülebilir. Bu hakiki hürmet ve samimi merhamet de ebedî bir arkadaşlığın, daimî bir beraberliğin ve sonsuz bir zamanda, sınırsız bir hayatta baba-oğul, kardeş, hayat arkadaşı münasebetlerinin devam edeceği fikriyle ve inancıyla sağlanabilir.

Mesela insan, "Hanımım, ebedî âlemde, sonsuz bir hayatta daimî eşim olacak. Şimdilik ihtiyarlayıp çirkinleşmişse de zararı yok. Çünkü gelecek ebedî bir güzelliği var. Böyle daimî bir arkadaşlığın hatırı için her fedakârlığı yapar, ona merhamet ederim." diyerek o ihtiyar hanımına, sanki bir huriymişçesine sevgiyle, şefkatle, merhametle davranabilir. Yoksa kısacık, bir-iki saatlik, görünüşte bir beraberlikten sonra ebedî bir ayrılığa uğrayan arkadaşlık, elbette geçici ve temelsizdir. Ancak hayvanlardaki gibi cinsî bir alâka ile mecazî bir merhamet ve yapmacık bir hürmet duygusu verebilir. Başka menfaatler ve insana üstün gelen hisler, o hürmeti ve merhameti mağlup eder, dünya cennetini cehenneme çevirir.

İşte haşre imanın yüzlerce neticesinden biri, toplum hayatıyla alâkalıdır. Bu tek neticenin de yüzlerce farklı yönünden ve faydasından, yukarıdaki dört delile ötekiler kıyaslansa anlaşılır ki: *Öldükten sonra diriltilip mahşer meydanında toplanacağız. Bu, insanlığın yüce hakikati ve küllî duası derecesinde kesindir.* İnsanın midesindeki ihtiyacın varlığının, yiyeceklerin varlığını göstermesinden daha açıktır, haşrin gerçekleşeceğini bundan daha kuvvetli bir şekilde bildirir. Eğer haşir hakikatinin neticeleri

insanlıktan çıksa, insanın o çok mühim, yüksek ve canlı mahiyetinin, murdar ve mikrop yuvası bir leş hükmüne ineceği açıkça görülür.

Toplumların idaresi, ahlâkı ve yaşayışı ile çok alâkadar olan idarecilerin, siyasetçilerin ve ahlâkçıların kulakları çınlasın! Gelsinler, bakalım bu boşluğu neyle doldurabilir, bu derin yaraları nasıl tedavi edebilirler?

İkinci Nokta

Haşir hakikatinin sayısız delilinden, diğer iman esaslarından gelen şehadetlerin özünden çıkan bir delili kısaca beyan edeceğiz. Şöyle ki:

Hazreti Muhammed'in *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberliğini ve doğruluğunu gösteren bütün mucizeler, bütün deliller birden haşir hakikatini de ispat eder. Çünkü onun *(aleyhissalâtü vesselam)* hayatındaki bütün davaları, Allah'ın birliğinden sonra haşir hakikati etrafında toplanıyor.

Hem bütün peygamberleri tasdik eden ve ettiren mucizeleri, delilleri aynı hakikate şahitlik ediyor.

وَبِرُسُلِهِ[211] kelimesindeki şahitliği iyice sağlamlaştıran وَكُتُبِهِ[212] şehadeti de aynı hakikati gösteriyor. Şöyle ki:

[211] "Allah'ın resûllerine iman ederim."

[212] "Allah'ın kitaplarına iman ederim."

Başta Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ın doğruluğunu ispatlayan bütün mucizeler, deliller ve hakikatler, hep beraber haşre şahitlik eder. Çünkü Kur'an'ın hemen hemen üçte birinde haşir hakikati vardır. Birçok kısa sûrenin başında gayet kuvvetli haşir ayetleri yer alır. Kur'an, açıkça ve işaretlerle, binlerce ayetiyle aynı hakikati haber verir, ispat eder.

Mesela:

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ[213]

[213] "Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman..." (Tekvîr sûresi, 81/1)

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ[214]

[214] "Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Gerçekten kıyamet saatinin depremi müthiş bir olaydır." (Hac sûresi, 22/1)

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا[215]

[215] "Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman..." (Zilzâl sûresi, 99/1)

إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ[216] إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ[217]

[216] "Gök yarıldığı zaman..." (İnfitâr sûresi, 82/1)

[217] "Gök yarıldığı zaman..." (İnşikak sûresi, 84/1)

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ[218] هَلْ أَتٰيكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ[219]

[218] "Onlar birbirine neyi sorup duruyorlar?" (Nebe sûresi, 78/1)

[219] "Ğâşiyenin, dehşeti her tarafı saracak olan o felâketin mahiyeti hakkında elbet sen de bilgi sahibi oldun." (Ğâşiye sûresi, 88/1)

gibi ayetler, otuz-kırk sûrenin başında, haşrin kâinatın en mühim ve zaruri hakikati olduğunu bütün kesinliğiyle gösterir. Başka ayetler de çeşit çeşit delillerle insanı o hakikatin varlığına ikna eder.

Acaba gözümüzün önünde, İslamî ilimlerdeki çeşitli kaidelerle ve yaratılış kanunlarıyla ilgili hakikatleri bir tek ayetinin tek işaretiyle ders veren bir kitabın, böyle binlerce delille güneş gibi ortaya koyduğu haşir inancının hakikat olmamasına ihtimal var mı? Onun inkârı, güneşin yokluğunu, hatta kâinatın var olmadığını kabul etmek gibidir. Bu ise son derece akıl dışı ve saçma olmaz mı?

Acaba bir sultanın bir tek işaretini yalan çıkarmamak için bazen bir ordu harekete geçip çarpıştığı halde, âlemin o pek ciddi ve izzetli Sultan'ının binlerce sözünün, vaadinin ve tehdidinin boş olması hiçbir şekilde mümkün müdür? Bunların hakikat olmaması akla sığar mı?

Acaba on üç asırdır aralıksız olarak sayısız ruha, akla, kalbe, nefse hak ve hakikat dairesinde hükmeden, onları terbiye ve idare eden manevî Sultan-ı Zîşan'ın bir tek işareti böyle bir hakikati ispatlamaya yeterken, binlerce açık delille haşrin ispatından sonra o hakikati hâlâ tanımayan katmerli cahil bir ahmak için cehennem azabı gerekmez mi ve bu, adaletin ta kendisi olmaz mı?

Her biri birer devre hükmeden bütün semavî suhuf ve mukaddes kitaplar da kendi asırlarına ve devirlerine göre, bütün zamanlara hükmeden Kur'an'ın etraflıca, izahlı tekrarlarla beyan ve ispat ettiği haşir hakikatini kesin bir surette kabul etmiş; özetle, perdeli ve kısa bir şekilde, fakat kuvvetli iddia ve delilleriyle ortaya koymuştur. Onlar da Kur'an'ın davasını binlerce imza ile tasdik eder.

Bu bahis münasebetiyle *Münacât* risalesinin sonundaki, "ahiret gününe iman" esasına, öteki iman esaslarının, özellikle "peygamberlerin" ve "mukaddes kitapların" şahitliğini, bir yakarış suretinde ifade eden pek kuvvetli, özlü ve bütün şüpheleri ortadan kaldıran bir haşir delilini buraya alıyoruz. *Münacât*'ta şöyle denilmişti:

Ey Rabb-i Rahîmim! Resûl-u Ekrem'inin *(aleyhissalâtü vesselam)* rehberliği ve Kur'an-ı Hakîm'in dersiyle anladım ki: Başta Kur'an ve Resûl-u Ekrem olmak üzere bütün mukaddes kitaplar ve peygamberler, bu dünyada, her tarafta numuneleri görülen celâl ve cemâl cilvesi taşıyan isimlerinin tecellilerinin ebedî âlemde daha parlak bir şekilde devam edeceğini gösterirler. Bu fâni âlemde rahîmane cilveleri, misalleri görülen ihsanların o saadet yurdunda daha şaşaalı bir tarzda süreceğine, bu kısa dünya hayatında o numuneleri zevkle seyredenlerin ve onlara muhabbetle eşlik edip arzu duyanların, ebedî âlemde de beraber olacaklarına icma ve ittifakla şahitlik ve işaret ederler.

Yüzlerce açık mucizesiyle Resûl-u Ekrem *(aleyhissalâtü vesselam)* ve şüphesiz ayetleriyle Kur'an-ı Hakîm başta olmak üzere nuranî ruh sahipleri olan bütün peygamberler, nurlu kalblerin kutubları olan veliler, keskin ve aydınlanmış akılların madenleri olan sıddıklar ve bütün semavî suhuf ile mukaddes kitaplar da senin çok tekrar ettiğin binlerce vaadine ve tehdidine; kudret, rahmet, inayet, hikmet, celâl ve cemâl gibi ahireti gerekli kılan kutsî sıfatlarına, icraatına, celâlinin izzetine ve rubûbiyetinin saltanatına; ahiretin izlerini ve haberlerini bildiren hadsiz keşiflerine, müşahedelerine ve ilmelyakîn,[220] aynelyakîn[221] derecesindeki imanlarına dayanarak insanlara ebedî saadeti müjdeliyorlar. Dalâlet ehli için

cehennemin, hidayet yolundakiler için ise cennetin bulunduğunu haber veriyor, buna kuvvetli bir imanla şehadet ediyorlar.

[220] **İlmelyakîn**: Kesin bilgiye dayanarak, ilim yoluyla şüpheye yer bırakmayacak şekilde bilmek.

[221] **Aynelyakîn**: Gözüyle görmüş derecede kesin bir şekilde bilmek.

Ey Kadîr-i Hakîm! Ey Rahman-ı Rahîm! Ey sözünde mutlaka duran sonsuz kerem sahibi! Ey izzet, büyüklük ve celâl sahibi Kahhâr-ı Zülcelâl!..

Sen, bunca sadık dostunu, vaadini, sıfat ve icraatını yalancı çıkarmaktan; rubûbiyet saltanatının şüphesiz gereklerini yalanlayıp yapmamaktan; sevdiğin, tasdik ve itaatle kendilerini sana sevdiren makbul kullarının ahirete dair hadsiz dualarını ve davalarını reddetmekten, dinlememekten; küfür ve isyan ile seni vaadinde durmamakla itham eden, azamet-i kibriyana dokunan, celâlinin izzetine dokunduran, ulûhiyetinin haysiyetine ilişen ve şefkatli rubûbiyetini müteessir eden sapkınları ve kâfirleri haşri inkârlarında tasdik etmekten yüz binlerce derece mukaddes, sonsuz derece uzak ve yücesin. Böyle hadsiz bir zulümden ve çirkinlikten, senin o nihayetsiz adaletini, cemâlini ve rahmetini, sonsuz derece takdis ediyoruz.

Ve bütün kuvvetimizle iman ediyoruz ki: O yüz binlerce sadık elçinin, saltanatının o çok doğru ilancıları olan peygamberlerin, asfiya ve evliyanın, senin ahiretteki rahmet hazinelerine, bekâ âlemindeki ihsanlarının definelerine ve o saadet yurdunda tamamen ortaya çıkacak güzel isimlerinin harika cilvelerine hakkalyakîn,[222] aynelyakîn, ilmelyakîn suretinde şahitlikleri hak ve hakikattir. Onların işaretleri doğrudur ve birbirini destekler. Müjdeleri sadık ve gerçektir. Onlar bütün hakikatlerin kaynağı, güneşi ve himaye edicisi olan "Hak" isminin en güçlü parıltısının büyük haşir hakikati olduğuna iman ederek emrinle senin kullarına hak dairesinde ders veriyor ve ölümden sonra dirilişin, hakikatin ta kendisi olduğunu öğretiyorlar.

[222] **Hakkalyakîn**: Marifet mertebesinin en yükseği. Hakikati bizzat yaşayarak görme hali.

Ya Rab! Onların ders verip öğrettiklerinin hakkı ve hürmeti için, bize ve bütün *Risale-i Nur* talebelerine kâmil iman ver ve o iman ile ahirete

gitmeyi nasip et! Bizi o zâtların şefaatine eriştir, âmin...

• • •

Nasıl ki, Kur'an'ın, belki bütün semavî kitapların doğruluğunu ispat eden deliller ve Habibullah'ın *(aleyhissalâtü vesselam)*, belki bütün nebilerin peygamberliklerini ispat eden mucizeler, onların en büyük davası olan ahiretin bir hakikat suretinde ortaya çıkacağını da gösterir. Aynen öyle de, Vâcibü'l-Vücûd'un varlığına ve birliğine şahitlik eden pek çok delil, dolayısıyla rubûbiyetin ve ulûhiyetin en büyük neticesi ve mazharı olan o saadet yurdunun ve bekâ âleminin varlığına işaret eder. Çünkü –gelecek makamlarda beyan ve ispat edileceği gibi– Vâcibü'l-Vücûd Zât'ın varlığı, sıfatları, pek çok ismi ve rubûbiyet, ulûhiyet, rahmet, inayet, hikmet, adalet gibi vasıfları, bu vasıflardan ortaya çıkan icraatı ahireti gerektirir. Bunlar, bâki bir âlemi vücûb[223] derecesinde lüzumlu kılar, mükâfat ve ceza için haşri zaruret derecesinde ister.

[223] **Vücûb**: Vacip, zorunlu, varlığı kendinden olma.

• Evet, *madem* ezelî ve ebedî Allah var; elbette O'nun ulûhiyet saltanatının daimî bir makamı olan ahiret de vardır.

• *Madem* bu kâinatta ve canlılar üzerinde gayet haşmetli, hikmetli ve şefkatli, mutlak bir rubûbiyet var ve görünüyor. Elbette o rubûbiyetin haşmetini kıymetsizlikten, hikmetini gayesizlikten ve şefkatini merhametsizlikten kurtaran ebedî bir saadet yurdu olacak ve oraya gidilecektir.

• *Madem* gözle görülen bu sınırsız nimetler, ihsanlar, lütuflar, ikramlar, inayet ve rahmet, gayb perdesi arkasında Rahman ve Rahîm bir Zât'ın bulunduğunu sönmemiş akıllara, ölmemiş kalblere gösterir. Elbette nimet vermeyi bir oyun olmaktan, ihsanı aldatmaktan, inayeti düşmanlıktan, rahmeti azaptan, lütuf ve ikramı ihanetten kurtaran, ihsanı ihsan ve nimeti nimet yapan, bâki bir âlemde sonsuz bir hayat olacaktır.

• *Madem* bahar mevsiminde yeryüzünün dar sayfasında yüz binlerce kitabı birbiri içinde hatasız yazan bir kudret kalemi gözümüzün önünde

yorulmadan işliyor. O kalemin sahibi, yüz bin defa, "Bu dar yerde karışık ve harfleri iç içe yazılan bahar kitabından daha kolay bir şekilde, geniş bir mekânda, güzel ve yok olmaz bir kitabı yazacağım ve size okutacağım." diye vaat etmiş ve bütün fermanlarında o kitaptan bahsediyor. Elbette o kitabın aslı yazılmıştır. Haşir ve neşir ile o kitap tamamlanacak ve herkesin amelleri ona kaydedilecektir.

• Hem *madem* bu yeryüzü, sayısız varlığın ve sürekli değişen yüz binlerce tür canlının meskeni, kaynağı, fabrikası, sergisi, mahşeri olması itibarı ile kâinatın kalbi, merkezi, özü, neticesi ve yaratılış sebebi hükmündedir, çok büyük önem taşır; küçüklüğüyle beraber koca göklere denk tutulmuştur. Semavî fermanlarda daima رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ[224] buyrulur.

[224] "Göklerin ve yerin Rabbi" (Ra'd sûresi, 13/16; İsrâ sûresi, 17/102; Kehf sûresi, 18/14; Meryem sûresi, 19/65; Enbiyâ sûresi, 21/56; Şuarâ sûresi, 26/24; Sâffât sûresi, 37/5; Sâd sûresi, 38/66; Zuhruf sûresi, 43/82; Duhân sûresi, 44/7; Nebe sûresi, 78/37).

• Hem *madem* insan, bu mahiyetteki yeryüzünün her tarafına, pek çok canlıya hükmeder, çoğu varlığı emri altına alıp etrafında toplar, hevesine ve ihtiyaçlarına göre güzelce düzenler, sergiler, donatır ve antika gibi pek çok eşsiz türü bir liste gibi derleyip süsler. Bu şekilde yalnız insanların ve cinlerin değil, belki gök ehlinin ve bütün kâinatın da dikkatini çeker, Kâinat Sahibi'nin takdirini kazanır. Böylece gayet büyük bir kıymete yükselen insan, sanatıyla ve ilmiyle; kâinatın yaratılış hikmeti, büyük neticesi, aziz meyvesi ve yeryüzünün halifesi[225] olduğunu gösterir. Ve dünyada âlemin Sâni'inin mucizeli sanatlarını gayet güzel bir şekilde sergileyip tanzim eder. Buna rağmen isyanı ve küfrüyle beraber dünyada bırakılır, azabı ertelenir, bu hizmeti için kendisine mühlet verilir, hatta başarı ihsan edilir.

[225] Bkz. Bakara sûresi, 2/30.

• Hem *madem* bu mahiyetteki insan, mizaç ve yaratılış itibarı ile gayet zayıf ve acizdir. Çok kudret, hikmet ve şefkat sahibi, her şeyde tasarruf eden bir Zât; acz ve fakrıyla beraber sınırsız ihtiyaçları ve elemleri olan insan için, onun kuvvetinin ve iradesinin çok üstünde, koca yerküreyi

insana gerekli her çeşit madene mahzen, her çeşit yiyeceğe ambar ve hoşuna gidecek her türlü malın bulunduğu bir dükkân haline getirmiştir. O Zât, insana bakar, istediğini verir ve onu besler.

• Hem *madem* bütün bunları yapan Rabbi, insanı sever, kendini ona sevdirir. Bâkidir, ebedî âlemleri vardır, her işi adaletle ve hikmetle görür. Bu kısa dünya hayatında, kısacık insan ömründe ve geçici, fâni yeryüzünde o Hâkim-i Ezelî'nin haşmetli saltanatı ve ebedî hâkimiyeti tam tecelli etmez. İnsanın, kâinatın intizamına, adaletine, dengesine ve güzelliğine zıt çok büyük isyanları, zulümleri, onu şefkatle besleyen velinimeti Rabbine karşı ihaneti, inkârı, küfrü bu dünyada cezasız kalır. Gaddar zalimler hayatlarını rahat bir şekilde; biçare mazlumlar ise zorluklar içinde geçirir. Ve bütün kâinatta eserleri görünen şu mutlak adaletin mahiyeti, o gaddar zalimlerin ve ümitsiz mazlumların eşit şekilde vefatlarına tamamen zıttır, dirilmemek üzere ölmelerine müsaade etmez, bunu kaldırmaz.

• Hem *madem* nasıl ki, Kâinatın Sahibi, kâinatta bu dünyayı ve dünyada insanı seçip ona çok büyük bir makam ve kıymet vermiştir. Aynı şekilde, insanların içinden de rubûbiyetinin gayelerine uyan, kendilerini iman ve teslim ile O'na sevdiren hakiki insanlar olan peygamberleri, evliya ve asfiyayı seçip kendine dost ve muhatap yapmıştır. Onlara mucizelerle ve yardımlarıyla ikramda bulunmuş, düşmanlarına semavî tokatlar ile azap etmiştir. Bu kıymetli, sevimli dostları arasından da, onların imamı ve iftihar vesilesi olan Hazreti Muhammed'i *(aleyhissalâtü vesselam)* seçmiştir. Şu mühim yeryüzünün yarısını ve kıymetli insanlığın beşte birini asırlardır onun nuruyla aydınlatıyor. Âdeta bu kâinat kendisi için yaratılmış gibi, bütün gayeler onunla *(aleyhissalâtü vesselam)*, onun dini ve Kur'an'ı ile ortaya çıkıyor. Hem o zât *(aleyhissalâtü vesselam)* çok kıymetli ve milyonlarca sene yaşayacak kadar sonsuz hizmetlerinin ücretini sonsuz bir zamanda almaya lâyık iken, ona bile zorluklar içinde ve cihadla geçen altmış üç sene gibi kısacık bir ömür verilmiştir. Acaba hiç imkân ve ihtimal var mı ki, o zât bütün dostlarıyla beraber dirilmesin

ve şimdi de ruhuyla diri ve hayatta olmasın! Ebedî yokluk ile mahvolsun! Hâşâ, yüz bin defa hâşâ ve kellâ!.. Evet, bütün kâinat ve âlemin hakikati, onun *(aleyhissalâtü vesselam)* dirileceğini dava eder ve ona hayat vermesini Kâinatın Sahibi'nden ister.

• Ve *madem* Yedinci Şuâ olan *Ayetü'l-Kübrâ* risalesinde, her biri bir dağ kuvvetindeki otuz üç muazzam delil, bu kâinatın bir elden çıktığını ve bir tek Zât'ın mülkü olduğunu ispat etmiştir. O deliller, Cenab-ı Hakk'ın kemâlâtının kaynağı olan birliğini ve ehadiyetini açıkça göstermiştir. Birlik ve ehadiyet ile bütün varlıklar, o Vahid Zât'ın emrine uyan askerleri ve itaatkâr memurları hükmüne geçer. Ve ahiretin varlığıyla, O'nun kusursuzluğu kıymetsizlik, mutlak adaleti alay edercesine bir merhametsizlik, her şeyde görünen hikmeti gayesizlik, geniş rahmeti boşuna azap etmek ve kudretinin izzeti acz gibi ithamlardan kurtulur, mukaddes hale gelir.

Elbette, şüphesiz, Allah'a imanın yüzlerce nüktesinden "madem" kelimesiyle başlayan bu on hakikatin gerektirdiği gibi, kıyamet kopacak, haşr ü neşr olacak, bir ceza ve mükâfat yeri açılacaktır. Ta ki, yeryüzünün anlattığımız önemi, merkeziliği ve insanın kıymeti ortaya çıksın, yeryüzünün ve insanın Hâlıkı ve Rabbi olan Mutasarrıf-ı Hakîm'in bahsettiğimiz adaleti, hikmeti, rahmeti ve saltanatı yerini bulsun. Ve o Bâki Rabbin hakiki dostları ve O'na arzu duyanlar ebedî yokluktan kurtulsun. O dostların en büyüğü ve en kıymetlisi, bütün kâinatı memnun ve minnettar eden kutsî hizmetlerinin mükâfatını görsün. O Ebedî Sultan'ın kemâlâtı kusur, kudreti acz, hikmeti oyun ve adaleti zulüm ithamlarından kurtulsun, münezzeh, mukaddes ve beri olsun.

Kısacası: *Madem Allah var, elbette ahiret vardır.*

Nasıl ki zikredilen üç iman esası, bütün delilleriyle haşrin varlığını gösteriyor. Aynı şekilde, وَبِمَلَائِكَتِهِ وَبِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ مِنَ اللّٰهِ تَعَالٰى[226] olan iki iman esası da haşri gerektirir, kuvvetli bir surette bekâ âlemine şehadet ve işaret eder. Şöyle ki:

[226] “Meleklere, kadere, hayır ve şerrin Allah Teâla’dan geldiğine iman ederim.”

Meleklerin varlığını ve kulluk vazifelerini ispatlayan bütün deliller, sayısız şahitlik ve onlarla konuşmalar,[227] aynı zamanda ruhlar âleminin, gayb âleminin, bekâ âleminin, ahiretin, ileride cinler ve insanlar ile şenlendirilecek olan saadet yurdunun, cennet ve cehennemin de varlığını gösterir. Çünkü melekler bu âlemleri Allah’ın izniyle görebilir ve oralara girerler. Hazreti Cebrail gibi, insanlar ile görüşen,[228] Cenâb-ı Hakk’a yakın bütün melekler, o âlemlerin varlığını ve oralarda gezdiklerini ittifakla haber veriyorlar. Görmediğimiz Amerika kıtasının var olduğunu, oradan gelenlerin haber vermesiyle gözümüzle görmüşçesine bildiğimiz gibi, meleklerin şüphe götürmeyecek şekilde, yüz tevatür kuvvetinde bildirmesiyle bekâ âleminin, ahiretin, cennet ve cehennemin varlığına da o kesinlikte iman etmek gerekir ve öyle iman ederiz.

[227] Bkz. Hûd sûresi, 11/69-72, 78; Meryem sûresi, 19/17-21; Buhârî, *bed’ü’l-halk* 6; Müslim, *îmân* 7, *fezâilü’s-sahâbe* 90, 91, 100; Tirmizî, *îmân* 4, *menâkıb* 63; Ebû Dâvûd, *sünnet* 16; Nesâî, *îmân* 6.

[228] Hazreti Cebrail’in *(aleyhisselam)*, Dıhye isimli sahabi suretinde insanlara göründüğüne dair bkz. Buhârî, *menâkıb* 25, *fezâilü’l-Kur’ân* 1; Müslim, *îmân* 271, *fezâilü’s-sahâbe* 100; Tirmizî, menâkıb 12; Nesâî, *îmân* 6; *Müsned* 2/107, 3/334. Ayrıca Cenâb-ı Hakk’ın *(celle celâlüh)*, İsrailoğulları'ndan üç kişiye, onları imtihan etmek üzere bir melek gönderdiğine dair bkz. Buhârî, *enbiyâ* 50; Müslim, *zühd* 10.

Yirmi Altıncı Söz olan *Kader Risalesi*’ndeki, kadere iman esasını ispat eden bütün deliller de aynı zamanda haşri, amellerin neşredilip o büyük terazide tartılacağını gösterir. Çünkü her şeyin mukadderatını gözümüzün önünde nizam ve mizan levhalarına kaydetmek; her canlının hayatını hafızalarda, çekirdeklerde ve başka misalî levhalarda saklamak ve ruh sahiplerinin, bilhassa insanın amel defterini muhafaza edilen levhalara geçirip onlarda tespit etmek gibi, kuşatıcı bir kader, hikmetli bir takdir ve her şeyi muhafaza altına alan titiz bir kayıt; ancak o büyük mahkemede umumi bir hesap neticesinde, sonsuz bir mükâfat ve ceza için olabilir. Yoksa her şeyi kuşatan o inceden inceye kayıt ve muhafaza tamamen

mânâsız, faydasız kalır, hikmete ve hakikate zıt olur. Hem ölümden sonra bir hesap günü gelmezse kader kalemiyle yazılan şu kâinat kitabının bütün hakiki mânâları bozulur, varlığının hiçbir mânâsı kalmaz. O ihtimali kabul etmek, kâinatın varlığını inkâr gibi akıl dışı bir hezeyandır.

Kısacası: *İmanın diğer beş esası da bütün delilleriyle, haşri ve ahiretin varlığını gösterir, onu ister ve ona şahitlik eder.*

İşte haşir hakikatinin, büyüklüğüne uygun böyle muazzam, sarsılmaz direkleri ve delilleri bulunduğu için Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ın hemen hemen üçte biri haşirden ve ahiretten bahsediyor. Kur'an, onu bütün hakikatlerine temel ve ana esas yapıyor, her şeyi onun üstüne kuruyor.

("Mukaddime" burada son buldu.)

Zeylin İkinci Parçası

Baştaki ayetlerin mucizevî bir şekilde işaret ettiği dokuz tabaka olan haşir delillerine dair dokuz makamdan "Birinci Makam":

Ölümden sonra dirilişi ifade eden,

فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ۝وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ۝يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ[229]

[229] "Haydi siz akşama girerken, sabaha çıkarken Allah'ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. Göklerde ve yerde hamd, güzel övgü O'na mahsustur. İkindi vaktinde de, öğleye girerken de O'nu takdis ve tenzih edin, namaz kılın. O, ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkarır ve ölmüş toprağa hayat verir. İşte siz de öldükten sonra böylece diriltileceksiniz." (Rûm sûresi, 30/17-19)

fermanının gösterdiği açık ve kesin delil beyan ve izah edilecek, inşallah.[230] HAŞİYE

[230] HAŞİYE O makam daha yazılmamıştır.

Otuzuncu Lem'anın Beşinci Nüktesinin Dördüncü Remzi[231]

[231] **Remiz**: İşaret. Buradan itibaren Zeylin Üçüncü Parçası'na kadar olan kısım, Otuzuncu Lem'a'nın, Hayy isminin bir cilvesinden bahseden Beşinci Nüktesi'nin Dördüncü Remzi olup, *Lem'alar*'da da yer almaktadır.

Hayatın yirmi sekizinci vasfında, onun, imanın altı şartına bakıp onları ispat ettiği, onların birer hakikat olarak meydana çıkmalarına işaretlerde bulunduğu bildirilmiştir.[232]

[232] Bu kısım, "hayat" meselesinin haşirle münasebetinden dolayı burada yer almıştır. Meselenin sonunda, kader esasına pek ince ve derin bir şekilde işaret edilir.

Evet, madem bu kâinatın en mühim neticesi, meyvesi ve yaratılış hikmeti hayattır; elbette o yüce hakikat, bu fâni, kısacık, noksan, elemli dünya ile sınırlı değildir. Yirmi dokuz maddede mahiyetinin büyüklüğü anlaşılan hayat ağacının gayesi, neticesi ve büyüklüğüne lâyık meyvesi, ebedî ahiret hayatıdır; taşıyla, ağacıyla, toprağıyla canlı olan o saadet yurdundaki hayattır. Yoksa bu hadsiz mühim meyvelerle donatılan hayat ağacının, şuur sahipleri için, bilhassa insan için meyvesiz, faydasız, hakikatsiz olması gerekecek. Sermaye ve donanım bakımından, mesela bir serçeden yirmi derece yüksek, kâinattaki ve canlılar arasındaki en mühim, en kıymetli mahlûk olan insan, hayat saadeti bakımından bir serçeden yirmi derece aşağı düşüp bedbaht, alçak bir biçare haline gelecek. Çok kıymetli bir nimet olan akıl da geçmiş zamanı hüzünle ve geleceği korkuyla düşünerek insanın kalbini sürekli incitip bir lezzete dokuz elem karıştırdığından, en musibetli belâlardan birine dönüşecek. Bu ise yüz derece bâtıldır. Demek ki, şu dünya hayatı, ahirete iman esasını kesin bir şekilde ispat ediyor ve her baharda haşrin üç yüz binden fazla örneğini bize gösteriyor.

Acaba senin bedeninde, bahçende ve vatanında hayatın için gerekli, uygun olan bütün ihtiyaçları ve donanımı, hikmet, inayet ve rahmetle hazırlayan, hepsini vaktinde yetiştiren, hatta midenin bekâ ve yaşama arzusuyla ettiği hususi ve basit rızık duasını bilen, işiten, o duayı kabul buyurduğunu sayısız leziz yiyecekle gösteren ve mideyi memnun eden, her şeyin tasarrufunu elinde tutan Kadir bir Zât, hiç mümkün müdür ki, seni bilmesin, görmesin? İnsanın en büyük gayesi olan ebedî hayat için gereken sebepleri hazırlamasın? Hem insanın en büyük, en mühim, kendisine en lâyık umumi bekâ duasını; ahiret âlemini ve cenneti yaratarak kabul

etmesin? Ve kâinattaki en mühim varlık, yeryüzünün sultanı ve neticesi olan insanın arş ve ferşi çınlatan kapsamlı ve çok kuvvetli duasını işitmeyip ona küçük bir mide kadar kıymet vermesin, onu memnun etmesin, kusursuz hikmetini ve sonsuz rahmetini inkâr ettirsin? Hâşâ, yüz bin defa hâşâ!

Hem hiç mümkün müdür ki, en basit hayat mertebesindeki bir canlının pek gizli sesini duysun, derdini dinlesin, nazını çeksin, ona derman versin, onu tam bir itina ve alâka ile beslesin, her şeyi ona dikkatle hizmet ettirsin, büyük mahlûkatını ona hizmetkâr kılsın da; en büyük ve kıymetli, bâki ve nazlı bir hayat mertebesindeki insanın gök gürlemesi gibi yüksek sesini işitmesin? Onun çok mühim bekâ duasını, nazını, niyazını nazara almasın! Âdeta bir askerin teçhizatını tam bir itina ile versin, onu idare etsin de itaatkâr ve muhteşem orduya hiç bakmasın! Zerreyi görsün de güneşi görmesin! Sivrisineğin sesini işitsin, fakat gök gürültüsünü duymasın! Hâşâ, yüz bin defa hâşâ!

Hem hiçbir şekilde akıl kabul eder mi ki, sonsuz rahmet, muhabbet ve şefkat sahibi, sanatını çok seven, kendini çok sevdiren ve kendisini sevenleri daha da seven Kadir ve Hakîm bir Zât; O'nu en çok seven, sevimli ve sevilen, Sâni'ine yaratılışı gereği tapan insanı ve onun hayatının ta kendisi ve özü olan ruhu ebedî ölümle idam edip o sevgili dostunu ve habibini ebediyen küstürsün, darıltsın, müthiş inciterek rahmet sırrını ve muhabbet nurunu inkâr etsin ve ettirsin! Yüz bin defa hâşâ ve kellâ!

Bu kâinatı tecellileriyle süsleyen mutlak bir güzellik ve bütün varlıkları sevindiren mutlak bir rahmet, böyle sonsuz ve mutlak bir çirkinlikten, zulümden ve merhametsizlikten, elbette sonsuz derece uzaktır, mukaddestir.

Netice: Madem dünyada hayat var, elbette insanlardan hayatın sırrını anlayanlar ve onu boş yere harcamayanlar, kötü yolda kullanmayanlar bekâ âleminde, ebedî cennette sonsuz bir hayata kavuşacaklardır.[233] Âmennâ![234]

[233] Bu hakikati ifade eden bazı ayet-i kerimeler için bkz. Bakara sûresi, 2/25, 82; Âl-i İmran sûresi, 3/133-136; A'râf sûresi, 7/42; Yûnus sûresi, 10/26; Hûd sûresi, 11/23; Nisâ sûresi, 4/122; Nahl sûresi, 16/30-31, 97.

[234] İnandık, iman ettik.

Hem nasıl, yeryüzündeki parlak şeylerin güneşin akisleriyle parlaması ve denizlerin yüzündeki kabarcıkların ışığın parıltılarıyla parlayıp sönmesi, arkalarından gelen kabarcıkların da yine hayalî güneşçiklere ayna olması açıkça gösteriyor ki: O parıltılar, yüksekteki bir tek güneşin akislerinin cilveleridir ve güneşin varlığını çeşitli dillerle bildiriyor, ışık parmaklarıyla ona işaret ediyorlar. Aynen öyle de, Hayy ve Kayyûm Rabbimizin Muhyî (hayat veren, dirilten) isminin en büyük cilvesiyle, O'nun kudretiyle yeryüzündeki ve denizlerdeki canlıların parlayıp arkalarından gelenlere yer vermek için "Ya Hayy!" diyerek gayb perdesi ardına gizlenmeleri; ebedî bir hayata sahip Hayy ve Kayyûm Zât'a ve O'nun varlığının vücûbiyetine[235] şahittir ve O'nu gösterir. Yine bunun gibi, Allah'ın bütün varlıkları düzenle idaresinde eseri görülen ilmine şehadet eden; kâinatı hükmü altında tutan kudreti, kâinatın düzeninde ve idaresinde hüküm süren iradeyi, dilemeyi ve Allah kelâmının, vahyin kaynağı olan peygamberlik vazifelerini ispatlayan bütün alâmetler, mucizeler ve bunun gibi, yedi ilahî sıfatı gösteren deliller; hepsi birleşerek Zât-ı Hayy-ı Kayyûm'un hayatına delâlet, şehadet ve işaret ediyor.

[235] **Vücûbiyet**: Vacip, zorunlu, varlığı kendinden olma.

Zira nasıl ki, bir şeyde görme kabiliyeti varsa onun hayatı da vardır; işitme duyusu varsa, bu, hayatın belirtisidir; konuşma vasfı varsa bu, hayatın varlığına işaret eder; irade varsa hayatı gösterir. Aynen öyle de, bu kâinatta eserleri sayesinde varlıkları kesin ve açık olan mutlak kudret, kuşatıcı irade ve her şeyi içine alan ilim gibi sıfatlar bütün delilleriyle Hayy ve Kayyûm Yaratıcının hayatına, O'nun varlığının vücûbiyetine şehadet eder. O Zât'ın, bir gölgesiyle bütün kâinatı aydınlatan ve bir cilvesiyle ahiret âlemine zerreleriyle beraber hayat veren ebedî varlığının delilidirler.

Hem hayat, “meleklere iman” esasına da bakar, işaretlerle onu da ispat eder. Çünkü madem kâinatta en mühim netice hayattır ve yeryüzüne en çok yayılmış olan, kıymetlerinden dolayı çok yaratılan ve yeryüzü misafirhanesini gelip geçen kafilelerle şenlendiren, canlılardır. Ve madem yeryüzü bu kadar canlı türüyle dolmuştur, onların sürekli yenilenmesinin ve çoğaltılmasının hikmetiyle her vakit dolar boşalır. Ve en kıymetsiz, çürümüş maddelerden dahi çok sayıda canlı yaratılarak o maddeler gözle görülemeyecek kadar küçük canlıların bir mahşeri olur. Hem madem hayatın süzülmüş, en saf özü olan şuur ve akıl, en latif ve sabit cevheri olan ruh bu dünyada çok fazla yaratılıyor; âdeta yeryüzü hayat, akıl, şuur ve ruhlar ile canlandırılıp öyle şenlendirilmiş. Elbette, yeryüzünden daha latif, daha nuranî, daha büyük, daha mühim olan gökcisimlerinin ölü, cansız, hayatsız, şuursuz kalması imkân dışındadır.

Demek ki, gökleri, güneşi, yıldızları şenlendirecek, onlara canlı vaziyeti verecek, göklerin yaratılışının neticesini gösterecek ve ilahî hitaba mazhar olacak şuur sahibi, canlı ve göklere yaraşır sakinler, hayat sırrıyla, elbette mevcuttur. İşte onlar, meleklerdir.

Hem hayatın mahiyetinin sırrı, “peygamberlere iman” esasına da bakar, onu da işaretlerle ispat eder. Evet, madem kâinat, hayat için yaratılmıştır ve hayat da Hayy ve Kayyûm olan o Ezelî Yaratıcının en büyük cilvelerindendir, mükemmel bir nakşı ve en güzel sanatıdır. Ve ebedî hayat, resûllerin gönderilmesiyle ve kitapların indirilmesiyle kendini gösterir. (Evet, eğer semavî kitaplar ve peygamberler olmasaydı, o ezelî hayat bilinemezdi. Nasıl ki bir adamın diri, canlı olduğu konuşmasıyla anlaşılır; aynen öyle de, bu kâinatın perdesi altındaki gayb âleminin arkasında konuşan, emir ve yasaklarını bildirip kullarına hitap eden bir Zât’ın kelimelerini, hitabını gösteren, peygamberler ve onlara indirilmiş kitaplardır.) Elbette, şu kâinattaki hayat, kesin bir şekilde Hayy-ı Ezelî’nin varlığının vücûbiyetine şahitlik eder ve o Ezelî Zât’ın parıltıları, tecellileri, münasebetleri olan “peygamberlerin gönderilmesi” ve “kitapların indirilmesi” esaslarına bakar, onları işaretlerle ispatlar. Ve

bilhassa Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberliği ve Kur'an'ın vahyi, hayatın ruhu ve aklı hükmünde olduğundan, onların doğruluğu bu hayatın varlığı gibi kesindir, denilebilir.

Evet, nasıl ki hayat, bu kâinattan süzülmüş bir özdür. Şuur ve his de hayattan süzülmüştür, hayatın birer özüdür. Ve akıl da şuurdan ve histen süzülmüştür, şuurun bir özüdür. Ruh ise hayatın hâlis ve saf bir cevheri, sabit ve müstakil zâtıdır. Aynen öyle de, Resûl-u Ekrem'in (aleyhissalâtü vesselam) maddî ve manevî hayatı, kâinatın hayatından ve ruhundan süzülmüştür, özün özüdür. Onun (aleyhissalâtü vesselam) peygamberliği ise kâinatın his, şuur ve aklından süzülmüş en saf özüdür. Belki Resûl-u Ekrem'in (aleyhissalâtü vesselam) maddî ve manevî hayatı, eserlerinin şahitliğiyle, kâinatın hayatının hayatıdır. Onun (aleyhissalâtü vesselam) peygamberliği, kâinatın şuurunun şuuru ve nurudur. Ve Kur'an'ın vahyi, capcanlı hakikatlerinin şahitliğiyle, kâinatın ruhu ve aklıdır.

Evet, evet, evet! Eğer Resûl-u Ekrem'in (aleyhissalâtü vesselam) peygamberliğinin nuru çıkıp gitse kâinatın ömrü son bulacak. Eğer Kur'an gitse[236] *kâinat divane olacak ve yerküre aklını kaybedecek, belki şuursuz kalan başını bir gezegene çarpıp kıyameti koparacak.*

[236] Peygamber Efendimiz *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*, kıyamete yakın bir dönemde, Kur'an'ın yeryüzünden çekilip alınacağını ifade buyurmaktadır: İbni Mâce, *fiten* 26; İbni Hibbân, *es-Sahîh* 15/267; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/520, 587.

Hem hayat, "kadere iman" esasına bakıp işaretlerle onu da ispat eder. Çünkü madem hayat, şu görünen âlemin ışığıdır ve onu kuşatır, varlığın neticesi ve gayesidir, kâinatın Hâlık'ının en geniş aynası, Rabbanî icraatın en mükemmel örneği, fihristi ve –temsilde hata olmasın– bir çeşit programı hükmündedir. Elbette hayat sırrı, gayb âlemindeki, yani geçmiş ve gelecekteki varlıkların, manevî hayatları hükmünde olan intizam, nizam, bilinme ve görülme, meydana çıkma ve yaratılış kanunlarına uymaya hazır bir vaziyette bulunmalarını gerektiriyor.

Nasıl ki bir ağacın asıl çekirdeği, kökü, hatta dallarının en ucundaki ve meyvelerindeki çekirdekleri dahi aynen ağaç gibi bir çeşit hayata sahiptir.

Onlar, belki ağacın hayat kanunlarından daha ince kanunları taşır. Hem nasıl ki, bu gördüğümüz bahardan önceki güzün bıraktığı tohumlar, kökler ve bu bahar geçtikten sonra gelecek mevsimlere bırakacağı çekirdeklerle kökler de tıpkı bu bahar gibi hayat cilvesi taşıyor ve hayat kanunlarına tâbidir. Aynen öyle de, kâinat ağacının bütün dal ve budaklarının birer geçmişi ve geleceği vardır. Onların, geçmiş ve gelecek hallerinden, vaziyetlerinden oluşan birer silsilesi bulunur. Her varlık türünün ve onun fertlerinin Cenâb-ı Hakk'ın ilminde çeşitli hallerle farklı var oluşları bir ilmî varlık silsilesi meydana getirir. Ve maddî varlık gibi o ilmî varlık da umumi hayatın manevî bir cilvesine mazhardır ki, kader kalemiyle yazılmış hayat programı o mânidar ve canlı kader levhalarından alınır.

Evet, gayb âleminin bir çeşidi hükmündeki ruhlar âleminin hayatın ta kendisi, özü ve hayat için gerekli olan ruhlarla dolu bulunması, elbette geçmiş ve gelecek denilen gayb âleminin diğer dairesinin, yani ikinci kısmının da hayat cilvesine mazhar olmasını ister ve gerektirir. Hem her bir şeyin ilmî varlığındaki kusursuz düzen, mânidar vaziyetler, canlı meyveler, tavırlar; o şeyin bir tür manevî hayata sahip olduğunu gösterir. Evet, ezelî hayat güneşinin bir parıltısı hükmündeki bu hayat cilvesi, elbette yalnız şu görünen âlemle, içinde bulunduğumuz zamanla ve maddî varlıkla sınırlı olamaz; belki her bir âlem, kabiliyetine göre hayatın cilvesine mazhardır. Ve o cilve sayesinde kâinat bütün âlemleriyle canlı ve parlaktır. Yoksa, dalâlet nazarıyla bakıldığında görüldüğü gibi, geçici ve görünüşte bir hayatın ardında her bir âlem, büyük ve müthiş birer cenaze ve karanlık birer virane olurdu.

İşte, "kaza ve kadere iman" esası da geniş bir şekilde hayat sırrıyla anlaşılıyor ve sabit hale geliyor. Yani, nasıl ki şu görünen âlemin ve mevcut, gözümüzün önündeki eşyanın, düzeniyle ve neticeleriyle canlı olduğu görülüyor; aynen öyle de, gayb âleminden sayılan geçmiş ve gelecek mahlûkların dahi mânen canlı, manevî ve ilmen sabit birer varlıkları mevcuttur. Kaza ve Kader levhası vasıtasıyla o manevî hayatın neticesi, mukadderat şeklinde görünür, ortaya çıkar.

Zeylin Üçüncü Parçası

Haşir hakkında bir soru: Kur’an’da tekrarlanan إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً[237] ve وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ[238] beyanları, o büyük haşrin bir anda, çok kısa sürede meydana geleceğini gösteriyor. Sınırlı akıl, bu son derece harika ve benzersiz meseleyi tam anlayamaz. Kabul etmek için gözle görülür bir örnek ister.

[237] “Bütün olay, tek bir çağrıdan ibaret!” (Yâsîn sûresi, 36/29, 53)

[238] “Kıyametin kopması ise başka değil, ancak göz açıp kapama (yahut daha da kısa) bir anda olup biter.” (Nahl sûresi, 16/77)

Cevap: Haşirde, ruhların bedenlere dönmesi, bedenlerin diriltilmesi ve inşası var. Bunlar üç meseledir.

Birinci Mesele

Ruhların bedenlerine dönmesine örnek: Gayet düzenli bir ordunun, istirahat için her tarafa dağılmışken yüksek bir boru sesiyle toplanmasıdır. Evet, İsrafil’in borusu olan Sûr, ordunun borazanından daha geri olmadığı gibi, ebediyet tarafında ve zerreler âlemindeyken ezel yönünden gelen أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ[239] hitabını işiten ve ona قَالُوا بَلٰى[240] ile cevap veren ruhlar, elbette ordunun askerlerinden çok daha düzenli ve itaatkârdırlar. Yalnız ruhların değil, kâinattaki bütün zerrelerin, Cenâb-ı Hakk’ın bir ordusunun itaatkâr askerleri olduğunu Otuzuncu Söz kesin delillerle ispat etmiştir.

[239] “Ben Sizin Rabbiniz değil miyim?” (A’râf sûresi, 7/172)

[240] “Onlar da ‘Elbette!’ diye ikrar etmişlerdi.” (A’râf sûresi, 7/172)

İkinci Mesele

Bedenlerin diriltilmesine örnek: Çok büyük bir şehirde, şenlikli bir gecede, bir tek merkezden, yüz binlerce elektrik lambasının âdeta zamansız, bir anda yanması gibi, bütün yeryüzünde de bir tek merkezden yüz milyonlarca lambaya ışık vermek mümkündür. Madem Cenâb-ı Hakk’ın elektrik gibi bir nimeti, misafirhanesindeki bir hizmetkârı ve lambası, Hâlık’ından aldığı terbiye ve intizam dersiyle bu hale mazhar oluyor. Elbette O’nun elektrik gibi binlerce nuranî hizmetkârının temsil

ettikleri ilahî hikmetin muntazam kanunları dairesinde, o büyük haşir göz açıp kapayıncaya kadar gerçekleşebilir.

Üçüncü Mesele

Bedenlerin hep beraber, bir defada inşasına örnek: Bahar mevsiminde, birkaç gün içinde sayıca insanların tamamından binlerce kat fazla olan ağaçların bütün yapraklarıyla beraber, önceki baharın aynısı gibi birden, mükemmel bir şekilde inşası… Yine ağaçların bütün çiçeklerinin, meyvelerinin ve yapraklarının, geçmiş baharın mahsulleri gibi, şimşek hızıyla var edilmesi… Baharın başlangıcında sayısız tohumcuğun, çekirdeğin, kökün birden, beraberce uyanması, büyümesi ve canlanması… Ölüler misali, kemikten ibaretmiş gibi ayakta duran bütün ağaçların cenazelerinin bir emir ile hep beraber "ölümden sonra diriliş" hakikatine mazhar olması… Küçücük cinslerden sayısız hayvanın son derece benzersiz bir şekilde diriltilmesi… Bilhassa, daima yüzünü, gözünü, kanadını temizlemekle bize abdesti ve temizliği hatırlatan, yüzümüzü okşayan ve bir senede dünyaya gönderilenlerinin sayısı Hazreti Âdem zamanından beri gelen bütün insanlardan daha fazla olan sineklerin her baharda diğer canlı türleriyle birlikte birkaç günde yaratılması… Elbette bütün bunlar, kıyamette insanın bedenindeki uzuvların tekrar bir araya getirileceğine bir değil, binlerce örnektir.

Evet, dünya hikmet yurdu, ahiret kudret yurdu olduğundan Cenâb-ı Hakk'ın Hakîm, Mürettib (her şeyi düzene koyan), Müdebbir (bütün varlıkları sonsuz hikmetiyle idare eden), Mürebbi (her şeyi en güzel şekilde terbiye eden) gibi pek çok isminin neticesi olarak, dünyada eşyanın yaratılışının derece derece ve zamanla gerçekleşmesi, Rabbanî hikmetin gereğidir. Ahirette ise hikmetten çok kudret ve rahmet görüleceği için maddeye, zamana ve beklemeye ihtiyaç bırakmadan eşya birden inşa edilir. Burada bir günde, bir senede yapılan işlerin, ahirette bir anda gerçekleşeceğine işaretle Kur'an-ı Mucizü'l Beyan وَمَٓا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ[241] buyuruyor.

[241] "Kıyametin kopması ise başka değil, ancak göz açıp kapayıncaya kadar yahut daha da kısa bir anda olup biter." (Nahl sûresi, 16/77)

Eğer haşri, önümüzdeki baharın gelmesi gibi kesin bir şekilde anlamak istersen, haşre dair Onuncu ve Yirmi Dokuzuncu Söz'leri dikkatle oku, hakikati gör. Eğer öldükten sonra diriltileceğine, baharın geleceğine inandığın gibi inanmazsan, gel parmağını gözüme sok!

İlave Olarak Dördüncü Bir Mesele

Dünyanın sonu ve kıyametin kopması: Bir anda bir gezegenin veya bir kuyruklu yıldızın Cenâb-ı Hakk'ın emriyle dünyamıza, misafirhanemize çarpması onu harap edebilir. On senede yapılan bir sarayın, bir dakikada yıkılması gibi...

Zeylin Dördüncü Parçası

قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ۝ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ
وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ[242]

[242] "(Nasıl yaratıldığını unutarak, bir de misal fırlattı Bize:) 'Çürümüş vaziyetteki o kemikleri kim diriltecek!' diye. De ki: Onları ilk defa inşa eden diriltir, hem O her türlü yaratmayı bilir." (Yâsîn sûresi, 36/78-79)

Yani, insan, "Çürümüş kemikleri kim diriltecek?" diye sorar. Sen de ki, "İlk defa kim yaratıp onlara hayat vermişse o diriltecek."

Onuncu Söz'ün Dokuzuncu Hakikati'nin üçüncü temsilinde tasvir edildiği gibi, bir zât göz önünde, büyük bir orduyu bir günde baştan meydana getirdiği halde biri, "Şu zât, askerleri istirahat için dağılmış olan bir taburu bir boru sesiyle toplar, tabur düzeni altına alır." dese… Sen de, "İnanmam!" desen… Bunun ne kadar divanece bir inkâr olduğunu bilirsin.

Aynı şekilde, ordu misali bütün hayvanların ve diğer canlıların tabur misali cesetlerine, kusursuz bir intizamla ve hikmetli bir dengeyle o bedenlerin zerrelerini ve latifelerini "kün feyekûn"[243] emriyle kaydedip yerleştiren, her devirde, hatta her baharda yeryüzünde ordu gibi yüz binlerce canlı türünü ve topluluğunu yaratan sonsuz kudret ve ilim sahibi Zât hakkında, "Tabur gibi bir cesedin nizamı altına girerek birbiriyle

tanışan zerreleri ve aslî unsurları bir sedâ ile, İsrafil'in Sûr'uyla nasıl toplayabilir?" diye sorulur mu? Bunu akıldan uzak görüp sormak, ahmakça bir divaneliktir.

[243] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mü'min sûresi, 40/68)

Kur'an bazen Cenâb-ı Hakk'ın ahiretteki harika icraatını kalbe kabul ettirmek ve zihni tasdike hazırlamak için dünyadaki hayret verici işleri zikreder. Veyahut gelecekten ve ahiretteki harika ilahî icraattan öyle bahseder ki, gördüğümüz pek çok misalle ona inanırız.

Mesela:

أَوَلَمْ يَرَ الْاِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ[244]

[244] "İnsan şunu hiç görüp düşünmedi mi: Biz kendisini bir nutfeden yaratmışken, yaman bir hasım kesildi Bize." (Yâsîn sûresi, 36/77)

ayetinden surenin sonuna kadar... İşte şu bahiste Kur'an-ı Hakîm, haşir meselesini yedi-sekiz farklı şekilde ispat ediyor.

Öncelikle dünyaya ilk gelişi nazara veriyor ve diyor ki: "Bir damla sudan kan pıhtısına, ondan küçük bir et parçasına ve ta insanın ortaya çıkışına kadar olan yaratılışınızı görüyorsunuz. Nasıl oluyor da öldükten sonra diriltilmeyi inkâr ediyorsunuz? Bu, ilk yaratılışın benzeridir, hatta ondan daha kolaydır."

Hem Cenâb-ı Hak, insana sunduğu büyük ihsanlarına الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا[245] ayetiyle işaret ederek diyor ki: "Size böyle nimet veren bir Zât, sizi başıboş bırakmaz ki kabre girip kalkmamak üzere yatasınız!"

[245] "O'dur ki sizin için yeşil ağaçtan bir ateş yaratır." (Yâsîn sûresi, 36/80)

Hem şu mânâya işaret ediyor: "Ölmüş ağaçların dirilip yeşillendiğini görüyorsunuz. Odun gibi kemiklerin hayat bulmasını buna kıyaslamayıp akıldan uzak sayıyorsunuz. Gökleri ve yeri yaratan Zât, göklerin ve yerin meyvesi olan insana hayat vermekten ve onu öldürmekten aciz kalır mı? Koca ağacı idare eden, o ağacın meyvesine kıymet vermeyip onu

başkasına mal eder mi? Neticesini terk etmekle, bütün kısımları hikmetle yoğrulmuş yaratılış ağacını abes ve beyhude kılar mı zannediyorsunuz?”

Hem diyor ki, “Ahirette sizi diriltecek Zât öyle bir Zât’tır ki, kâinat O’nun emri altında bir asker hükmündedir, ‘kün feyekûn’ emrine tam bir itaatle boyun eğer. Bir baharı yaratmak, O’na bir çiçeği yaratmak kadar kolay gelir. Bütün hayvanları var etmek, O’nun için bir sineğin yaratılışı kadar kolaydır. Böyle bir Zât’a karşı مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ[246] deyip kudretini acizlikle itham ederek O’na meydan okunmaz.”

[246] “(Çürümüş vaziyetteki) o kemikleri kim diriltecek?” (Yâsîn sûresi, 36/78)

Sonra فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ[247] tabiriyle O’nun, her şeyin dizgini elinde, anahtarı katında bulunan, gece ile gündüzü, kış ile yazı bir kitabın sayfaları gibi kolayca çeviren, dünya ve ahireti iki oda hükmüne getirerek birini kapayıp ötekini açan bir Kadîr-i Zülcelâl olduğunu ifade eder. Madem böyledir, bütün delillerin neticesi olarak Kur’an şöyle der: وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ[248], yani sizi mezarlarınızdan kaldıracak, diriltip yüce huzurunda hesabınızı görecektir.

[247] “Sübhandır, münezzehdir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet elindedir. Ve hepinizin de dönüşü, O’na olacaktır.” (Yâsîn sûresi, 36/83)

[248] Yâsîn sûresi, 36/83.

İşte şu ayetler, zihni ve kalbi, haşri kabul etmeye hazırlar. Çünkü dünyadaki benzer icraattan da örnekler verir.

Hem bazen Kur’an ahirette olup bitecekleri öyle tarif eder ki, dünyadaki benzerlerini hatırlatır. Böylece onları akıldan uzak görüp inkâr etmeye meydan bırakmaz.

Mesela: إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ[249] ilâ âhir… Ve إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ[250] ilâ âhir… Ve إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ[251] ilâ âhir...

[249] “Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman...” (Tekvîr sûresi, 81/1)

[250] “Gök yarıldığı zaman...” (İnfitâr sûresi, 82/1)

[251] “Gök yarıldığı zaman...” (İnşikak sûresi, 84/1)

İşte şu sûrelerde, kıyamet ve haşirdeki büyük inkılâplar ve rubûbiyetin icraatı öyle anlatılır ki, insan onların benzerlerini dünyada, mesela güz ve bahar mevsimlerinde gördüğü için, kalbe dehşet verip akla sığmayan o değişimleri kolayca kabul eder. Şu üç sûrenin mealine kısa bir işaret bile pek uzun olur. Onun için örnek olarak bir tek ifadeyi göstereceğiz. Şöyle ki:

وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ[252] beyanı, "Haşirde herkesin bütün amelleri bir sayfa içinde yazılı olarak neşredilecek." mânâsını ifade eder. Şu mesele tek başına çok hayret uyandırdığından akıl ona yol bulamaz. Fakat sûrenin işaret ettiği üzere, bahar mevsiminde başka noktaların misalleri olduğu gibi, şu meselenin de benzeri çok açıktır. Çünkü meyve veren bir ağacın ve çiçekli bir otun da amelleri, fiilleri, vazifeleri bulunur. Allah'ın isimlerini ne şekilde göstererek tesbihat yapmışsa ona göre kulluğu vardır. İşte onun bütün bu amelleri hayatıyla beraber bütün çekirdeklerinde, tohumcuklarında saklanıp başka bir baharda, başka bir zeminde ortaya çıkar. Kendi suretinin diliyle asıllarının amellerini açıkça zikrettiği gibi; dal, budak, yaprak, çiçek ve meyveleriyle de amel sayfalarını neşreder. İşte gözümüzün önünde bu hikmetli; muhafaza, idare ve terbiye edici güzel işi yapan O'dur ki, وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ[253] der.

[252] "Hesap defterleri açıldığı zaman..." (Tekvîr sûresi, 81/10)

[253] "Hesap defterleri açıldığı zaman..." (Tekvîr sûresi, 81/10)

Başka noktaları buna kıyasla. Gücün yeterse başka mânâlar çıkar. Sana yardım etmek için şunu da söyleyelim: إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ[254] beyanı, "tekvir" lafzıyla, yani sarmak ve toplamak mânâsıyla parlak bir temsil gösterdiği gibi, benzerini de imâ eder. Bunun iki mânâsı var:

[254] "Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman..." (Tekvîr sûresi, 81/1)

***Birincisi*:** Cenâb-ı Hak, yokluk, esîr ve gök perdelerini açarak güneş gibi yeryüzünü ışıklandıran pırlanta misali bir lambayı, rahmet hazinesinden çıkarıp dünyaya gösterdi. Dünya kapandıktan sonra o pırlantayı örtüsüne sarıp kaldıracaktır.

***İkincisi*:** Güneş, ışığını yaymak ve yeryüzüne karanlıkla nöbetleşe sarmakla vazifeli bir memur olduğu ve her akşam eşyasını toplayıp gizlendiği gibi, bazen bir bulut perdesine saklanır, bazen ay onun yüzüne perde olur. O memur, ışığını ve hesap defterlerini topladığı gibi, elbette bir gün vazifesinden temelli ayrılacaktır. Hatta hiçbir sebep bulunmasa bile, güneşin yüzündeki şimdilik küçük, fakat büyümeye yüz tutmuş iki leke genişleyerek onun yeryüzüne Cenâb-ı Hakk'ın izni ile verdiği ışığı, yine Rabbi, emriyle geri alıp güneşin başına saracak ve "Haydi, burada işin kalmadı, cehenneme git, sana ibadet edip senin gibi itaatkâr bir memuru sadakatsizlikle itham edenleri, hor görenleri yak" diyecektir. Güneş, إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ[255] fermanını lekeli siyah yüzüyle, yüzünde okur.

[255] "Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman..." (Tekvîr sûresi, 81/1)

Zeylin Beşinci Parçası

Evet, hadisin kesin hükmüyle, insanlığın en seçkin şahsiyetleri olan yüz yirmi dört bin peygamber,[256] yanlışlığına ihtimal bulunmayan bir ittifakla, kısmen şahitliğe, kısmen de bizzat tecrübeye dayanarak ahiretin varlığını, insanların oraya sevk edileceğini ve bu kâinatın Hâlık'ının kesinlikle vaat ettiği ahireti meydana getireceğini haber verir. Aynı şekilde, bu haberi keşif ve şahitlik yoluyla, ilme dayanan kesin bilgiyle tasdik eden yüz yirmi dört milyon evliyanın ahiretin varlığına şehadetleri ve kâinatın Hakîm Yaratıcısının bütün isimleri, bu dünyada gösterdikleri cilvelerle bâki bir âlemi açıkça gerektirir. Yine her sene baharda, yeryüzünde ayakta duran sayısız ölmüş ağacın cenazesini "kün feyekûn"[257] emriyle dirilten, haşir ve neşrin yüz binlerce örneği olarak üç yüz bin bitki ve hayvan türüne can veren sonsuz, ezelî bir kudret; sınırsız, israfsız, ebedî bir hikmet, rızka muhtaç bütün canlıları tam bir şefkatle harika bir tarzda besleyen ve her baharda, had ve hesaba gelmez çeşitli güzelliklerini kısa bir zamanda gösteren bâki bir rahmet ve daimî bir inayet açıkça ahiretin varlığını gerektirir. Ve şu kâinatın en mükemmel meyvesi, kâinatın Hâlık'ının en sevdiği sanatlı varlığı ve bütün varlıklarla en çok alâkadar olan insandaki şiddetli, sarsılmaz, daimî bekâ aşkı, ebediyet arzusu ve

ölümsüzlük emeli, işaret ve delilleriyle bu fâni âlemden sonra bâki bir âlem ve bir saadet yurdu bulunduğunu o derece kesin ispatlar ki, ahiretin varlığını apaçık bir şekilde, dünyanın varlığı gibi kabul etmeyi gerektirir.[258]

HAŞİYE Madem Kur'an-ı Hakîm'in bize en mühim derslerinden biri "ahirete iman"dır ve bu iman o derece kuvvetlidir, onda öyle bir ümit ve teselli bulunur ki, bir tek şahsa yüz bin ihtiyarlık gelse bu imanın verdiği teselli ona yetebilir. Şu halde biz ihtiyarlar اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى كَمَالِ الْإِيمَانِ[259] deyip ihtiyarlığımıza sevinmeliyiz.

[256] 124 bin nebi, 315 (veya 313) resûl olduğuna dair bkz. Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/265; İbni Hibbân, *es-Sahîh* 2/77; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr* 8/217.

[257] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40 …)

[258] HAŞİYE Evet, ispata dayanan bir şeyi haber vermenin kolaylığı, inkâr etmenin gayet zor olduğu, şu temsilden anlaşılır: Biri dese, "Yeryüzünde meyveleri süt konserveleri olan gayet harika bir bahçe var." Bir başkası da dese ki: "Hayır, yoktur." Birinci adam, yalnız onun yerini veya bazı meyvelerini göstermekle davasını kolayca ispatlar. İnkâr eden adam ise iddiasını, bütün yeryüzünü görmek ve göstermekle ispatlayabilir. Aynen öyle de, cenneti haber verenlerin, onun yüz binlerce tecellisini, meyvesini, eserini gösterdiklerini göz ardı etsek bile, doğru söyleyen iki şahidin şehadetleri ispatlarına yeterken; onu inkâr eden, sonsuz kâinatı, ebedî zamanı görüp eledikten sonra inkârını ispatlayabilir, cennetin var olmadığını gösterebilir. İşte ey ihtiyar kardeşler! Ahirete imanın ne kadar sağlam bir esas olduğunu anlayınız.

[259] Kâmil iman nasip ettiği için Allah'a hamdolsun!

On Birinci Söz

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَا ۝ وَالْقَمَرِ إِذَا تَلٰيهَا ۝ وَالنَّهَارِ إِذَا جَلّٰيهَا ۝ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشٰيهَا ۝ وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنٰيهَا ۝ وَالْأَرْضِ وَمَا طَحٰيهَا ۝ وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَا ۝ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَا ۝ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا ۝ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا[260]

[260] "Güneşe ve onun parlak aydınlığına... Onu izleyip (ışığını) yansıtan aya… Dünyayı açığa çıkaran gündüze… Onu bürüyüp saran geceye… Göğe ve onu bina edene… Yere ve onu yayıp döşeyene… Her bir nefse ve onu bir nizama koyana… Ona hem kötülüğü, hem de ondan sakınma yolunu ilham edene yemin olsun ki: Nefsini maddî ve manevî kirlerden arındıran kurtuluşa erer. Onu günahlarla örten ise ziyana uğrar." (Şems sûresi, 91/1-10)

Ey kardeş! Eğer âlemdeki hikmetin tılsımını, insanın yaratılış muammasını ve namaz hakikatinin ince mânâlarını bir parça anlamak istersen, nefsimle beraber şu temsilî hikâyeciğe bak:

Bir zaman bir sultan varmış. Onun, içinde her çeşit cevher, elmas ve zümrüt olan pek çok hazinesi, gizli ve pek hayret verici defineleri bulunuyormuş. O sultan hem kemâl vasıflarıyla eşsiz sanatlarda pek çok hünere, hem hayranlık uyandıran sayısız fende marifete ve engin bir nazara, hem de sonsuz, benzeri olmayan ilimlerde bilgiye, vukufa sahipmiş.

İşte her güzellik ve kemâl sahibinin, kendi güzelliğini ve mükemmelliğini görmek ve göstermek istemesi sırrınca, o şanlı sultan da bir sergi açıp içine eserlerini dizerek insanlara saltanatının haşmetini, servetinin şaşaasını, sanatının harikalarını ve marifetinin hayret verici örneklerini göstermek istemiş ki, kendi manevî güzelliğini ve kemâlini iki şekilde seyretsin:

Birincisi: Bizzat kendi, inceliklere âşina nazarıyla görsün.

Diğeri: Başkalarının gözüyle baksın.

Sultan, bu hikmete binaen, büyük, geniş ve muhteşem bir saray yapmaya başlamış. O sarayı saltanatına yakışır bir şekilde dairelere, odalara ayırarak hazinelerindeki türlü türlü kıymetli taşlarla süslemiş. Sanatının

en latif, en güzel eserleriyle bezeyip hikmetli ilminin en ince örnekleriyle düzenleyerek ve mucizeli eserleriyle donatarak tamamladıktan sonra, her çeşit yiyeceğin ve nimetinin en lezizlerinden oluşan sofralar kurmuş. Her bir topluluk için bir sofra ayırmış. Öyle cömertçe ve sanatına yakışır umumi bir ziyafet hazırlamış ki, âdeta her bir sofraya, yüz farklı ince sanatın eseri olarak meydana gelen kıymetli, sayısız nimeti sermiş. Sonra memleketinin her tarafındaki ahaliyi ve emri altındakileri seyre, gezintiye ve ziyafete çağırmış.

Ardından bir yaver-i ekremine, yani en büyük memuruna sarayın hikmetlerini ve içindekilerin mânâlarını bildirerek onu üstad ve rehber tayin etmiş ki, sarayın sanatkârını içindekilerle beraber ahaliye tarif etsin, nakışlarının gizli mânâlarını bildirip oradaki sanatların neye işaret ettiğini öğretsin, içine intizamla dizilmiş süslerin ve ölçülü nakışların ne olduğunu, saray sahibinin kusursuzluğunu ve hünerlerini ne şekilde gösterdiğini anlatsın.. saraya girmenin âdâbını ve seyir merasiminin nasıl olacağını bildirip o görünmeyen sultanın rızası dairesinde ağırlanmanın gereklerini tarif etsin.

İşte o yol gösterici üstadın her dairede birer yardımcısı varmış. Kendisi de en büyük dairede, talebelerinin içinde durup bütün seyircilere şöyle seslenmiş:

“Ey ahali! Şu sarayın sahibi olan efendimiz, bu eserleri göstermekle ve bu sarayı yapmakla kendini size tanıtmak istiyor. Siz de onu tanıyınız ve güzelce tanımaya çalışınız. Hem şu nakışlarla kendini size sevdirmek istiyor. Siz de sanatını takdir edip işlerini beğenerek kendinizi ona sevdiriniz. Hem bu gördüğünüz ihsanlarla size sevgisini bildiriyor. Siz de kendisine itaat ederek onu seviniz. Hem şu görünen nimetleri ve ikramlarıyla size şefkatini ve merhametini gösteriyor. Siz de şükürle ona hürmet ediniz. Hem kusursuz vasıflarının eserleriyle manevî güzelliğini bildirmek istiyor. Siz de onu görmek ve alâkasını kazanmak için şevkinizi gösteriniz. Hem gördüğünüz bütün şu sanatlı eserlerin ve nakışların üstüne birer hususi damga, birer mühür, birer taklit edilmez imza koymakla, her

şeyin kendisine ait olduğunu, kendi elinden çıktığını, zâtının tekliğini, benzersizliğini, hiçbir şeye bağlı bulunmadığını size göstermek istiyor. Siz de onu tek, bir, eşsiz, benzersiz, emsalsiz tanıyınız, kabul ediniz.” O yaver-i ekrem, seyircilere daha bunun gibi, kendisine ve o makama yakışan sözler söylemiş. Sonra saraya giren ahali iki kısma ayrılmış:

Birinci kısım, kendini bilen, aklı başında ve kalbi bozulmamış kişiler olduklarından o sarayın içindeki hayret verici şeylere baktıkları zaman, “Bunda büyük bir iş var.” demişler. Anlamışlar ki, bunlar boşuna hazırlanmış, basit birer oyuncak değil... O yüzden merak etmişler; “Acaba tılsımı nedir, içinde ne var?” diye düşünürken, birden o yol gösterici üstadın nutkunu işitmişler. Görmüşler ki, bütün sırların anahtarları ondadır. Kendisine doğru giderek şöyle demişler: “Selam sana ey üstad! Gerçekten böyle muhteşem bir saraya, senin gibi doğru sözlü ve sarayın inceliklerini bilen bir tarif edici lâzımdır. Efendimiz sana ne bildirmişse lütfen bize bildir.” Üstad daha önce bahsi geçen nutku onlara okumuş. Onlar da güzelce dinlemiş, iyice kabul edip ondan tam faydalanarak padişahın rızası dairesinde hareket etmişler. Bu edepli davranışları ve vaziyetleri hoşuna gittiğinden, padişah onları has, yüksek ve tarifi imkânsız bir başka saraya davet etmiş, kendilerine ihsanda bulunmuş. Öyle cömert bir sultana yakışır, öyle itaatkâr bir ahaliye lâyık, öyle edepli misafirlere ve öyle yüksek bir saraya yaraşır şekilde ikramlar sunmuş; onlara daimî saadet vermiş.

İkinci kısım ise akılları bozulmuş, kalbleri sönmüş kişiler olduklarından, saraya girdikleri vakit nefislerine yenilmiş, lezzetli yiyeceklerden başka hiçbir şeyle ilgilenmemişler. Bütün o güzelliklere gözlerini kapamış, o üstadın irşadına ve talebelerinin ikazlarına kulak tıkamış, hayvan gibi yiyerek uykuya dalmışlar. İçilmesi yasak fakat bazı şeyler için hazırlanmış olan iksirlerden içmişler. Sarhoş olup bağırmış, ortalığı karıştırmış, seyirci misafirleri çok rahatsız etmişler. Sarayın şanı yüce sanatkârının, sahibinin kanunlarına karşı edepsizlikte bulunmuşlar. O zâtın askerleri de onları tutup öyle edepsizlere yaraşır bir hapse atmış.

Ey benimle beraber bu hikâyeyi dinleyen arkadaş! Elbette anladın ki, o şanlı hükümdar, bu sarayı, şu bahsedilen maksatlar için yapmıştır. Şu maksatların meydana gelmesi ise iki şeye bağlıdır:

Birincisi: Şu gördüğümüz ve nutkunu işittiğimiz üstadın varlığıdır. Çünkü o olmazsa, bütün maksatlar beyhude hale gelir. Anlaşılmaz bir kitap, onu izah edecek biri yoksa mânâsız bir kâğıttan ibaret kalır.

İkincisi: Ahalinin, o üstadın sözünü dinleyip kabul etmesidir.

Demek, üstadın varlığı sarayın varlık sebebidir. Ve ahalinin onu dinlemesi, sarayın bekâsına sebeptir. Öyleyse denilebilir ki, o üstad olmasaydı, o şanı yüce sultan şu sarayı yapmazdı. Ve yine denilebilir ki, ahali o üstadın emirlerini dinlemediği vakit, elbette o saray yıkılıp değiştirilecektir.

Ey arkadaş! Hikâye burada bitti. Eğer şu temsilin sırrını anladıysan bak, hakikatin yüzünü de gör:

İşte o saray, şu âlemdir ki, tavanı, tebessüm eden yıldızlarla nurlandırılmış gökyüzü;[261] zemini ise doğudan batıya çeşit çeşit, renk renk çiçeklerle süslenmiş yeryüzüdür.[262] O sarayın sahibi, ezel ve ebed sultanı olan bir Zât-ı Mukaddes'tir; yedi kat gökler, yeryüzü ve içlerindeki her şey, kendilerine has dillerle O'nu takdis ve tesbih ediyor.[263] O öyle bir Melik-i Kadir'dir ki, gökleri ve yeri altı günde yaratarak[264] arş-ı rubûbiyetinde duran, gece ile gündüzü siyah-beyaz iki hat gibi birbiri ardınca döndürüp[265] kâinat sayfasında ayetlerini yazan; güneşi, ayı ve yıldızları emrine amade kılan[266] haşmet ve kudret sahibidir. O sarayın daireleri ise şu on sekiz bin âlemdir;[267] her biri kendine lâyık bir tarzda süslenmiş ve düzene koyulmuştur. İşte o sarayda gördüğün hayret verici sanatlar, ilahî kudretin bu âlemde görünen mucizeleridir. Orada gördüğün yiyecekler, ilahî rahmetin bu âlemde, hele yaz mevsiminde, hele Barla bahçelerindeki harika meyvelerine işarettir. Oradaki ocak ve mutfak ise burada, kalbinde ateş olan toprağa ve yeryüzüne işaret eder. Temsilde gördüğün gizli definelerin cevherleri, hakikatte Cenâb-ı Hakk'ın kutsî isimlerinin cilvelerine misaldir. Oradaki nakışlar ve gizli mânâları, bu âlemi süsleyen

muntazam, sanatlı eserler ve kudret kaleminin ölçülü nakışlarıdır ki, Kadir-i Zülcelâl'in isimlerini gösterir.

[261] Bkz. Sâffât sûresi, 37/6; Fussilet sûresi, 41/12; Mülk sûresi, 67/5.

[262] Bkz. Kehf sûresi, 18/7; Rûm sûresi, 30/50.

[263] Bkz. Ra'd sûresi, 13/15; İsrâ sûresi, 17/44; Nahl sûresi, 16/49; Hac sûresi, 22/18.

[264] Bkz. A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/7; Furkan sûresi, 25/59.

[265] Bkz. Bakara sûresi, 2/164; Âl-i İmran sûresi, 3/27, 190; A'râf sûresi, 7/54.

[266] Bkz. A'râf sûresi, 7/54; Ra'd sûresi, 13/2; İbrahim sûresi, 14/33; Nahl sûresi, 16/12.

[267] Fâtiha sûresindeki "Âlemlerin Rabbi" ifadesindeki "âlemler"in on sekiz bin âlem olduğuna dair Bkz. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân* 1/63; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 2/219; İbni Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân* 1/24, 25.

Ve o üstad ise Efendimiz Hazreti Muhammed'dir *(aleyhissalâtü vesselam)*. Onun yardımcıları peygamberlerdir *(aleyhimüsselam)*. Talebeleri, evliya ve asfiyadır.[268] Hükümdarın o saraydaki hizmetkârları, meleklere *(aleyhimüsselam)* işaret eder. Temsilde seyir ve ziyafete davet edilen misafirler ise şu dünya misafirhanesinde cinlere, insanlara ve insanın hizmetkârı olan hayvanlara işarettir.

[268] **Asfiya:** Safiyet, takva ve kemâl sahibi, peygamber varisi zâtlar.

Ahalinin o iki kısmından birincisi müminlerdir, kâinat kitabındaki ayetlerin tefsircisi olan Kur'an-ı Hakîm'in talebeleridir. Diğer kısım ise küfür ve azgınlık yolundakilerdir, nefislerine ve şeytana uyup yalnız dünya hayatını tanıyan, hayvan gibi, belki daha da aşağı olan sağır, dilsiz, sapkınlar güruhudur.[269]

[269] Bkz. Bakara sûresi, 2/18, 171; A'râf sûresi, 7/179; Hac sûresi, 22/46; Ahkaf sûresi, 46/26.

Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazanmış ve hayır yolundaki birinci kafile, "zülcenaheyn"[270] olan o üstadı dinledi. Evet, o üstad hem kuldur, kulluğu noktasında Rabbinin vasıflarını anlatıp O'nu tarif eder, Cenâb-ı Hakk'ın dergâhında ümmetinin elçisi hükmündedir. Hem de resûldür; peygamberliği noktasında Rabbinin hükümlerini Kur'an vasıtasıyla cinlere ve insanlara bildirir.

[270] Çift kanatlı, iki yönlü. Bu söz, Peygamber Efendimiz'in *(sallallahu aleyhi ve sellem)* hem Hak'tan insanlığa, hem de insanlık adına Cenâb-ı Hakk'ın dergâhına elçiliğini ifade eder.

Şu bahtiyar cemaat, o Resûl'ü dinleyip Kur'an'a kulak verdi. Kendilerini, bütün ibadetlerin çekirdeği olan "namaz" ile birçok yüce makam içinde, çok güzel vazifeler kuşanmış halde gördüler. Evet, namazın çeşitli zikir ve hareketleriyle işaret ettiği vazifelere, makamlara etraflıca şahit oldular. Şöyle ki:

İlk olarak: Kâinattaki eserlere bakıp, Cenâb-ı Hakk'ı görür gibi, kendilerini rubûbiyet saltanatının güzelliklerine seyirci makamında bildiklerinden, tekbir ve tesbih vazifesini yerine getirip "Allahü Ekber" dediler.

İkincisi: Cenâb-ı Hakk'ın kutsî isimlerinin tecellisi olan benzersiz ve parlak eserlerin ilancısı makamında görünmekle "Sübhanallah, velhamdülillah" diyerek takdis ve hamd vazifesini yerine getirdiler.

Üçüncüsü: İlahî rahmetin, hazinelerinde toplanmış nimetlerini, görünen ve görünmeyen duygularla tadıp anlamak makamında, şükür ve övgü vazifesini edâ etmeye başladılar.

Dördüncüsü: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin definelerindeki cevherleri, manevî donanımlarının terazisiyle tartıp bilmek makamında, tenzih ve övgü vazifesine başladılar.

Beşincisi: Cenâb-ı Hakk'ın kader cetveli üstünde kudret kalemiyle yazılan birer mektubu hükmündeki eserlerini mütalaa makamında, tefekkür ve takdir vazifesini yerine getirmeye koyuldular.

Altıncısı: Eşyanın yaratılışındaki ve sanatındaki tatlı incelikleri ve nazenin güzellikleri seyrederek tenzih makamında, Fâtır-ı Zülcelâl'i, Sâni-i Zülcemâl'i sevme ve O'na şiddetli bir arzu duyma vazifesine girdiler. Demek, kâinata ve ondaki eserlere bakıp Cenâb-ı Hakk'a, O'nu görmeden görür gibi kulluk yaparak bahsedilen makamlardaki bu vazifeleri yerine getirdikten sonra, Sâni-i Hakîm'in dahi muamelesine ve icraatına bakma derecesine çıktılar. Huzurundaymış gibi, önce Hâlık-ı Zülcelâl'in,

sanatının mucizeleriyle kendini şuur sahiplerine tanıtmasına, hayret içinde bir marifetle سُبْحَانَكَ مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ[271] diyerek, "Senin tarif edicilerin, bütün sanatlı varlıklardaki mucizelerindir." sözleriyle karşılık verdiler.

[271] Bkz. el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr* 2/410; Mer'î İbni Yûsuf; *Ekâvîlü's-Sikât* s. 45.

Sonra o Rahman'ın, rahmetinin güzel meyveleriyle kendini sevdirmesine muhabbet ve aşk ile karşılık verip إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ[272] dediler.

[272] "(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5)

Ardından nimetlerin gerçek sahibi olan Allah'ın, tatlı nimetleriyle merhamet ve şefkatini göstermesine şükür ve hamd ile karşılık verdiler. سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ[273] yani, "Sana lâyık şükrü nasıl edâ edebiliriz? Sen öyle şükre lâyık, kendisine şükredilen bir Zât'sın ki, kâinata serilmiş bütün ihsanların, açıkça, hal dilleriyle sana şükredip seni övüyor. Hem âlem çarşısında dizilmiş ve yeryüzüne serpilmiş bütün nimetlerin, sana hamd ve övgülerini ilan edip bildiriyor. Rahmetinin ve nimetlerinin bir nizam içindeki meyveleri ve bir ölçüyle verilen yemişleri, cömertliğine ve keremine şahitlik etmekle mahlûkatın nazarları önünde sana şükür vazifesini yerine getiriyor." dediler.

[273] Bu ifade pek çok hadisin başında, ortasında veya sonunda geçmektedir: Müslim, *salât* 218; Ebû Dâvûd, *edeb* 98; Nesâî, *iftitâh* 17; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 6/77, 151.

Sonra şu kâinatın yüzündeki değişen varlıkların aynasında güzelliğini, celâlini, kemâlini ve büyüklüğünü göstermesi karşısında, اَللّٰهُ أَكْبَرُ[274] deyip hürmet içinde bir aczle rükûa giderek tevazu içinde bir muhabbet ve hayretle secde ettiler.

[274] Sadece büyüklükte değil, hiçbir konuda eşi ve benzeri olmayan, başka bir şey kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah'tır.

Ardından mutlak ve sonsuz zenginliğe sahip Cenâb-ı Hakk'ın servetinin çokluğunu ve rahmetinin genişliğini göstermesine, fakr ve ihtiyaçlarını ortaya koyup dua ile karşılık vererek وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ[275] dediler.

[275] "Yalnız senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5)

Sonra o Sâni-i Zülcelâl'in, sanatının inceliklerini, harikalarını, benzersiz örneklerini kâinat sergisinde göstermesine, her tarafa مَا شَاءَ اللّٰهُ[276] diyerek takdirle, "Ne güzel yapılmış!" diyerek beğenmeyle karşılık verdiler. بَارَكَ اللّٰهُ[277] deyip seyrederek, اٰمَنَّا[278] deyip şahitlik yaparak, "Geliniz, bakınız!" deyip hayranlıkla, حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ[279] deyip herkesi şahit tutarak mukabele ettiler. Hem o Ezel ve Ebed Sultanı'nın, kâinatın her tarafında rubûbiyet saltanatını ilan etmesi, birliğini ve tekliğini göstermesi karşısında, tevhid ve tasdik ile سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا[280] diyerek itaat edip boyun eğdiler.

[276] "Maşallah! Allah ne güzel dilemiş ve yapmış!"

[277] Allah hayır ve bereketini artırsın.

[278] İnandık, iman ettik.

[279] Haydi buyrun kurtuluşa...

[280] "İşittik ve itaat ettik…" (Bakara sûresi, 2/285)

Sonra Âlemlerin Rabbi'nin ulûhiyetini göstermesine; zaaf içinde aczlerini, ihtiyaç içinde fakrlarını ilan etmekten ibaret olan kullukla ve kulluğun özü olan namazla karşılık verdiler.

Daha bunlar gibi çeşit çeşit kulluk vazifeleriyle şu büyük dünya mescidinde hayat vazifelerini yerine getirip "ahsen-i takvîm"[281] suretini aldılar. Bütün varlıkların üstünde bir mertebeye çıkarak imanın bereketi ve emanet[282] ile donatılıp yeryüzünün emin bir halifesi[283] oldular. Ve şu tecrübe ve imtihan meydanından sonra Rabb-i Kerim onları imanlarına mükâfat olarak ebedî saadete ve Müslümanlıklarına ücret olarak "darü's-selam"a[284] davet edip öyle ikramlarda bulundu ve bulunur ki, gözlerin hiç görmediği, kulakların işitmediği ve insanın aklına bile gelmemiş, kalbine dahi doğmamış derecede[285] parlak bir tarzda rahmetine mazhar etti. Onlara ebediyet ve bekâ verdi. Çünkü ebedî, bâki bir güzelliğe arzu duyan seyirci ve ayna vazifesi gören âşık, elbette bâki kalıp ebediyete gidecektir. İşte Kur'an talebelerinin âkıbetleri böyledir. Cenâb-ı Hak bizi onlardan eylesin, âmin…

[281] **Ahsen-i takvim:** İnsanın yaratılışının en güzel surette olması. Bkz. Tîn sûresi, 95/4.

[282] Bkz. Ahzâb sûresi, 33/72.

[283] Bkz. Bakara sûresi, 2/30; En'âm sûresi, 6/165; Yûnus sûresi, 10/14; Enbiyâ sûresi, 21/105; Neml sûresi, 27/62; Kasas sûresi, 28/5; Fâtır sûresi, 35/39.

[284] Cennet anlamında "Dâru's-selam" (selam yurdu) ifadesi için bkz. En'âm sûresi, 6/127; Yûnus sûresi,10/25.

[285] Bkz. Secde sûresi, 32/17; Zuhruf sûresi, 43/71; Buhârî, *bed'ü'l-halk* 8, *tefsîru sûre (32)* 1, *tevhid* 35; Müslim, *îmân* 312, *cennet* 2-5.

Günahkâr ve şerli olan diğer kısım ise buluğ çağı ile şu âlem sarayına girdikleri vakit, Cenâb-ı Hakk'ın bir ve tek oluşunun bütün delillerine küfürle yüz çevirdiler. Bütün nimetlere nankörlükle karşılık vererek kâfirce, her şeyi kıymetsizlikle itham ettiler, hor gördüler. Cenâb-ı Hakk'ın bütün isimlerinin tecellilerine ret ve inkâr ile cevap verdiklerinden, kısa bir zamanda sonsuz bir cinayet işlediler, sonsuz bir azaba müstahak oldular.

Evet, insana ömür sermayesi, kabiliyetleri, donanımı şu bahsedilen vazifeler için verilmiştir.

Ey sersem nefsim ve ey heveslerle dolu arkadaşım! Acaba hayat vazifemiz yalnız medenî terbiye ile nefsimizi güzelce muhafaza etmekten ve midemize, bedenî arzularımıza hizmetten mi ibarettir? Yahut hayat makinemiz olan vücudumuza yerleştirilen şu nazik latifelerin, manevî duyguların, şu hassas âzâ ve uzuvların, şu muntazam cevherlerin ve donanımın, geçici şeylerle tatmin olmayan şu hislerin tek gayesi bu fâni hayatta nefsin rezil arzularının, süfli heveslerin tatmini için mi kullanılmaktır? Hâşâ ve kellâ! Bunların var edilmesinin ve yaradılışınızda bulunmasının iki sebebi var:

Birincisi: Nimetlerin gerçek sahibi Cenâb-ı Hakk'ın nimetlerinin her bir çeşidini size hissettirip şükretmenizi sağlamaktan ibarettir. Siz de bunları duyarak şükür ve ibadet etmelisiniz.

İkincisi: Size o duygular ve kabiliyetler vasıtasıyla Cenâb-ı Hakk'ın âlemde tecelli eden kutsî isimlerinin bütün cilvelerinin çeşitlerini birer birer bildirip tattırmaktır. Siz de onları tatmakla tanıyarak iman etmelisiniz.

İşte insanın kemâl vasıfları bu iki esas üzerinde gelişip boy atar. İnsan, bunlarla insan olur. Ona kabiliyetlerinin, hayvanlardaki gibi sadece dünya hayatını kazanmak için verilmemiş olduğuna şu temsilin sırrıyla bak:

Mesela bir zât, hususi bir kumaştan bir kat elbise alması için bir hizmetçisine yirmi altın verir. O hizmetçi gider, o kumaşın en iyisinden dikilmiş mükemmel bir elbise alır, giyer. Sonra görür ki, efendisi bir başka hizmetçisine de bin altın verip cebine içinde bazı şeyler yazılı olan bir kâğıt koymuş, onu ticarete göndermiş.

Şimdi, aklı başında herkes bilir ki, o bin altınlık sermaye, sadece bir kat elbise almak için değildir. İlk hizmetçi, yirmi altınla en iyi kumaştan bir kat elbise almış olduğundan, elbette bu bin altın, tek bir elbiseye sarf edilmez. Eğer ikinci hizmetçi, cebine konulan kâğıdı okumadan, belki önceki hizmetçiye bakıp bütün parasını bir kat elbise için harcasa, bir dükkândan o kumaşın en çürüğünden, arkadaşının elbisesinden elli derece kötü bir elbise alsa, elbette son derece ahmaklık etmiş olacağı için şiddetle cezalandırılacak ve hiddetli bir şekilde haddi bildirilecektir.

Ey nefsim ve ey arkadaşım! Aklınızı başınıza toplayınız. Ömür sermayesini ve kabiliyetlerinizi hayvan gibi, hatta hayvandan çok aşağı bir derecede, şu fâni hayata, maddî lezzetlere sarf etmeyiniz. Yoksa sermayece en üstün hayvandan elli derece yüksek olduğunuz halde, en aşağısından elli derece aşağı düşersiniz.

Ey gafil nefsim! Hayatının gayesini, mahiyetini, suretini, hakikat sırrını ve tam saadetini bir derece anlamak istersen bak. Senin hayatının gayesi kısaca şu dokuz emirdir:

Birincisi: Vücuduna konulan duyguların terazisiyle, ilahî rahmetin hazinelerinde toplanan nimetleri tartmak ve onlara kuşatıcı bir şükürle karşılık vermektir.

İkincisi: Yaradılışına yerleştirilen donanımın, kabiliyetlerin anahtarlarıyla Cenâb-ı Hakk'ın kutsî isimlerinin gizli definelerini açmak, Zât-ı Akdes'i o isimlerle tanımaktır.

Üçüncüsü: Şu dünya sergisinde, mahlûkat nazarında, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinden sana tecelli eden hayret verici sanatları ve latif cilveleri bilerek hayatınla onları ortaya koymak, göstermektir.

Dördüncüsü: Halin ve sözlerinle Hâlık'ının rubûbiyet dergâhına kulluğunu ilan etmektir.

Beşincisi: Nasıl bir asker, padişahından aldığı türlü türlü nişanları resmî mesai vakitlerinde takıp padişahına görünmekle onun kendisine iltifatlarını gösterir. Aynı şekilde, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin sana verdiği insanî latifelerin nakışlarıyla onların şuurunda olarak süslenip o Şahid-i Ezelî'nin gören ve gösteren nazarına görünmektir.

Altıncısı: Canlıların Hâlık'a, hayat tezahürü denilen manevî hediyelerini; hayatın mânâsı hükmündeki tesbihatlarını; hayatın neticesi ve gayesi olan kulluklarını, hayatı bahşeden Cenâb-ı Hakk'a arz etmelerini şuurla seyretmek, tefekkürle görüp şahitlikle göstermektir.

Yedincisi: Sana verilen sınırlı ilim, kudret ve irade gibi sıfat ve hallerin küçük misallerini ölçü birimi kabul ederek Hâlık-ı Zülcelâl'in mutlak sıfatlarını ve sıfatlarının neticesi olan mukaddes icraatını o ölçülerle bilmektir. Mesela, sen sınırlı iktidarın, ilmin ve iradenle evini muntazam bir şekilde yaptığın gibi, şu âlemin ustasını, âlem sarayının senin evinden büyüklüğü derecesinde Kadir, Alîm, Hakîm ve Müdebbir (her şeyi çekip çeviren, her şeyin idaresini önceden gören) bilmen lâzımdır.

Sekizincisi: Şu âlemde her varlığın kendine has bir dille, Hâlık'ının birliğine ve tekliğine, Sâni'inin rubûbiyetine dair söylediği manevî sözleri anlamaktır.

Dokuzuncusu: Aczin ve zayıflığın, fakrın ve ihtiyaçların ölçüsüyle ilahî kudretin ve Rabbin zenginliğinin tecelli mertebelerini bilmektir. Nasıl ki, yiyeceklerin lezzet dereceleri ve çeşitleri, açlığın derecesi ölçüsünde ve ihtiyacın türüne göre anlaşılır. Aynen onun gibi, sen de sınırsız aczin ve fakrınla, Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz kudretinin ve zenginliğinin derecelerini anlamalısın. İşte senin hayatının gayesi, kısaca bunlar gibi emirlerdir.

Şimdi hayatının mahiyetine bak; onun özeti şudur:

• Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin hayret verici tecellilerinin fihristi

• Hem ilahî sıfatların ve onların neticesi olan icraatın bir ölçeği

• Hem kâinattaki alemlerin bir terazisi

• Hem şu büyük âlemin bir listesi

• Hem şu kâinatın bir haritası

• Hem şu yüce kitabın bir özeti

• Hem Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin gizli definelerini açacak bir anahtar külçesi

• Hem de varlıklara serpilen ve vakitlere takılan kemâl vasıflarının "ahsen-i takvim"i yani en güzel suretidir.

İşte hayatının mahiyeti bunlar gibi emirlerdir.

Evet, senin hayatının sureti ve vazife tarzı şudur ki:

Hayatın bir mektubun kelimesi, kudret kalemiyle yazılmış hikmetli bir sözdür. Görünüp işitilerek Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimlerine işaret eder. İşte hayatının sureti bu gibi emirlerdir.

Hayatının hakikat sırrı, Ehadiyet[286] tecellisine ve Samediyet[287] cilvesine ayna olmaktır. Yani Cenâb-ı Hakk'ın bütün âlemde tecelli eden isimlerinin toplandığı bir nokta hükmünde kuşatıcı bir merkezilikle o Ehad ve Samed Zât'a aynalıktır.

[286] Cenâb-ı Hakk'ın her bir varlıkta görülen birlik tecellisi.

[287] Cenâb-ı Hak hiçbir şeye muhtaç olmadığı gibi hazinesinden hiçbir şeyin eksilmemesi.

Hayatının saadet içindeki kemâli ise aynasında görünen Ezelî Güneş'in nurlarını hissedip sevmektir. Şuur sahibi olarak ona şevk göstermek, O'nun muhabbetiyle kendinden geçmektir. Kalbinin gözbebeğine nurunun yansımasını yerleştirmektir. İşte bu sırdandır ki, seni yüceler yücesi mertebeye çıkaran bir kutsî hadisin[288] meali olarak:

[288] Bkz. Ahmed İbni Hanbel, *ez-Zühd* s. 81; Ebu'ş-Şeyh, *el-Azame* 2/608; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 4/24; el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* 3/15; ed-Deylemî, *el-Müsned* 3/174.

مَنْ نَه گُنْجَمْ دَرْ سَمٰوَاتُ و زَمِينْ أَزْ عَجَبْ گُنْجَمْ بِقَلْبِ مُؤْمِنِينْ[289]

[289] Cenâb-ı Hak, "Benim gökyüzüm ve yeryüzüm Beni taşımaya takat getiremedi. Fakat verâ (ileri derecede takva) sahibi mülayim müminin kalbi Beni taşıyabildi." buyurdu.

buyrulmuştur.

İşte ey nefsim! Hayatın böyle yüce gayelere dönük ve kıymetli hazinelere sahip olduğu halde, onu tamamen bir hiç olan nefsin geçici hazlarına, dünya lezzetlerine harcayıp ziyan etmek akla ve insafa sığar mı! Eğer hayatını ziyan etmemek istersen geçen temsile ve hakikate işaret eden

وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَا ۝ وَالْقَمَرِ إِذَا تَلٰيهَا ۝ وَالنَّهَارِ إِذَا جَلّٰيهَا ۝ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشٰيهَا ۝ وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنٰيهَا ۝ وَالْأَرْضِ وَمَا طَحٰيهَا ۝ وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَا ۝ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَا ۝ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا ۝ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا[290]

[290] "Güneşe ve onun parlak aydınlığına... Onu izleyip (ışığını) yansıtan aya… Dünyayı açığa çıkaran gündüze… Onu bürüyüp saran geceye… Göğe ve onu bina edene… Yere ve onu yayıp döşeyene… Her bir nefse ve onu bir nizama koyana… Ona hem kötülüğü, hem de ondan sakınma yolunu ilham edene yemin olsun ki: Nefsini maddî ve manevî kirlerden arındıran kurtuluşa erer. Onu günahlarla örten ise ziyana uğrar." (Şems sûresi, 91/1-10)

sûresindeki yeminleri ve o yeminlere verilen cevapları düşün, ona göre amel et.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى شَمْسِ سَمَاءِ الرِّسَالَةِ وَقَمَرِ بُرْجِ النُّبُوَّةِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَأَصْحَابِهٖ نُجُومِ الْهِدَايَةِ، وَارْحَمْنَا وَارْحَمِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ اٰمِينَ اٰمِينَ اٰمِينَ[291]

[291] Allahım! Peygamberlik semâsının güneşi, nübüvvet burcunun ayı olan Peygamber Efendimiz'e *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*, hidayet yıldızları olan âl ve ashabına salât ve selam eyle. Bize ve erkek, kadın bütün müminlere rahmet et, âmin, âmin, âmin.

On İkinci Söz

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا[292]

[292] "Kime hikmet nasip edilmişse doğrusu büyük bir hayra mazhar olmuştur." (Bakara sûresi, 2/269)

Kur'an-ı Hakîm'in mukaddes hikmeti ile Allah'ı tanımayan felsefenin kısaca karşılaştırması; Kur'an hikmetinin insanın şahsî ve toplum hayatına verdiği terbiye dersinin gayet kısa bir özeti ve Kur'an'ın başka ilahî ve beşerî sözlerden üstün taraflarına bir işarettir. Bu Söz'de dört "esas" var.

Birinci Esas

Kur'an hikmeti ile felsefe ve bilimin farklarına şu temsilî hikâyenin dürbünüyle bak:

Bir zaman, hem dindar hem gayet sanatkâr meşhur bir hükümdar, Kur'an-ı Hakîm'i mânâlarındaki kutsiyete ve kelimelerindeki mucizeliğe yakışır bir yazıyla yazmak, o mucizelerle dolu beyan abidesine harika bir suret giydirmek ister. İşte o nakkaş zât, Kur'an'ı çok hayret verici bir tarzda yazar. Yazısında bütün kıymetli cevherleri kullanır. Hakikatlerinin zenginliğine, çeşitliliğine işaret etmek için harflerin bazılarını elmas ve zümrütle, bir kısmını inci ve akikle, bir kısmını pırlanta ve mercanla, bir kısmını da altın ve gümüşle yazar. Hem harfleri öyle bir tarzda süsleyip nakşeder ki, okumayı bilen bilmeyen herkes o yazıyı hayranlık ve takdirle seyreder. Bilhassa hakikat ehlinin nazarında o görünüşteki güzellik, Kur'an'ın mânâsındaki gayet parlak güzelliğe ve şirin ziynetlere işaret ettiğinden, o yazı pek kıymetli bir antika olmuştur.

Sonra o hükümdar, şu sanatlı ve nakışlı Kur'an'ı, yabancı bir felsefeci ile Müslüman bir âlime gösterir. Onları hem tecrübe etmek hem de mükâfatlandırmak için, "Her biriniz bunun hikmetine dair bir eser yazınız!" diye emreder.

Önce o felsefeci, sonra da Müslüman âlim, ona dair birer kitap yazar. Fakat felsefecinin kitabı, yalnız harflerin nakışlarından, birbirleriyle münasebetlerinden, vaziyetlerinden, cevherlerinin mahiyetinden bahsedip bunları tarif eder; mânâsına hiç ilişmez. Çünkü o yabancı adam, Kur'an harflerini okumayı bilmez. Hatta o sanatlı, ziynetli Kur'an'ın bir kitap olduğunu ve mânâlar ifade ettiğini anlamaz. Ona nakışlı bir antikaymış gibi bakar. Zira Arapça bilmese de çok iyi bir mühendis, güzel bir tasvirci, mahir bir kimyager, sarraf bir cevher ustasıdır. İşte o adam, eserini bu sanatlara göre yazar.

Müslüman âlim ise kitaba baktığı vakit anlar ki, o, Kitab-ı Mübin'dir, Kur'an-ı Hakîm'dir. İşte bu hakperest zât, ne görünüşteki süslere önem verir ne de harflerin nasıl nakşedildiği ile ilgilenir. Öyle bir şeyle meşgul olur ki, öteki adamın uğraştığı meselelerden milyonlarca mertebe daha yüce, daha kıymetli, daha hoş, daha şerefli, daha faydalı ve daha kapsamlıdır. Çünkü o âlim, nakışların perdesi altındaki kutsî hakikatlerden ve nurlu sırlardan bahseder; bu şekilde gayet güzel, mübarek bir tefsir yazar.

Sonra ikisi de eserlerini götürüp o şanı yüce hükümdara arz ederler. Hükümdar, önce felsefecinin eserini alıp bakar. Görür ki: O kendini beğenmiş ve tabiata kul olmuş adam çok çalışmış fakat Kur'an'ın hakiki hikmetini yazmamış. Hiçbir mânâsını anlamamış, hatta her şeyi karıştırmış. Ona karşı hürmetsizlik ve edepsizlik etmiş. Hakikatler kaynağı olan Kur'an'ı mânâsız harflerden ibaret zannederek mânâ yönünden kıymetsiz sayıp hor gördüğünden, o hikmet sahibi hükümdar da eserini başına vurur ve onu huzurundan kovar.

Sonra hakperest ve ince mânâları gözeten âlimin eserine bakar, görür ki, bu gayet güzel ve faydalı bir tefsir, gayet hikmetli ve yol gösterici bir eserdir. "Aferin, bârekâllah!" der, "İşte hikmet budur, ilim ve hikmet sahibi bunu yazana derler. Öteki adam ise haddini aşmış bir sanatkârdır." Ardından hükümdar, eserine bir mükâfat olarak, o âlime tükenmez hazinesinden her bir harfine karşılık on altın verilmesini buyurur.

Eğer bu temsili anladıysan bak, hakikatin yüzünü de gör:

Hikâyedeki o ziynetli Kur'an, şu sanatla yaratılmış kâinattır. O hükümdar, sonsuz hikmet sahibi, varlığı ezelî olan Cenâb-ı Hak'tır. O iki adamdan ilki, Allah'ı tanımayan felsefeyi ve onun takipçilerini temsil eder. Diğer adam ise Kur'an ve talebelerini… Evet, Kur'an-ı Hakîm, büyük bir Kur'an hükmündeki şu kâinatın en yüce tefsircisi ve en beliğ tercümanıdır. O Furkan'dır ki, şu kâinatın sayfalarında ve zamanın yapraklarında kudret kalemiyle yazılan yaratılış kanunlarını cinlere ve insanlara ders verir. Hem her biri mânidar birer harf olan varlıklara "manâ-yı harfî" nazarıyla, yani onu sanatla yaratan Zât hesabına bakar, "Ne kadar güzel yapılmış, ne kadar güzel bir surette Yaratıcısının güzelliğine işaret ediyor!" der. Ve böylece kâinatın hakiki güzelliğini gösterir.

"İlm-i hikmet" dedikleri felsefe ise kâinat kitabının harfleri hükmündeki varlıkların süslerine ve birbiriyle münasebetlerine dalmış, sersemleşmiş ve hakikatin yolunu şaşırmıştır. Şu yüce kitabın harflerine "manâ-yı harfî" ile, yani Allah hesabına bakmak gerekirken, öyle yapmayıp "manâ-yı ismî" ile, yani her şeye kendisi için bakar, her şeyden öyle bahseder. "Ne güzel yapılmış!" demek yerine, "Ne güzeldir!" der, onu çirkinleştirir. Böylece kâinatı kıymetsiz görüp kendinden şikâyetçi yapar. Evet dinsiz felsefe, hakikatsiz bir safsatadır ve kâinatı hor görmedir.

İkinci Esas

Kur'an-ı Hakîm'in hikmetinin insanın şahsî hayatına verdiği ahlâk terbiyesiyle felsefenin verdiği dersin karşılaştırması:

Felsefenin hâlis talebesi, bir firavundur. Fakat menfaati için en kıymetsiz şeye ibadet eden zelil bir firavundur. Menfaat gördüğü her şeyi kendine "rab" tanır. Hem o dinsiz felsefe talebesi asi ve inatçıdır, fakat bir lezzet için sonsuz zilleti kabul eden miskin bir asidir. Kıymetsiz bir menfaat için şeytan gibi insanların ayağını öpecek kadar alçalan bir inatçıdır. Hem o dinsiz talebe, zorba bir mağrurdur. Fakat kalbinde dayanak noktası bulamadığı için aslında gayet aciz ve kendini beğenmiş bir zorbadır. Hem

menfaatine düşkündür, sadece kendini düşünür; bütün gayreti nefsinin, midesinin ve bedeninin heveslerini tatmin etmek ve topluma ait bazı menfaatler içinde şahsî menfaatini aramak olan hilekâr bir bencildir.

Kur'an'ın hâlis talebesi ise bir kuldur. Fakat yaratılmışların en üstününe bile ibadete tenezzül etmez. O, cennet gibi çok büyük bir mükâfatı dahi ibadetin gayesi kabul etmeyen aziz bir kuldur. Hakiki Kur'an talebesi mütevazıdır, halim selimdir, fakat Yaratıcısından başkasının karşısında eğilmeye, O'nun izni olmadan, iradesiyle tenezzül etmez. Hem fakir ve zayıftır, fakrını ve zayıflığını bilir. Fakat Mâlik-i Kerim'inin ona hazırladığı ahiret serveti ile gönlü toktur ve Efendisinin sonsuz kudretine dayandığı için kuvvetlidir. Yalnız Allah için, O'nun rızası için, fazilet için amel eder, çalışır.

İşte Kur'an'ın verdiği terbiyeyle felsefenin dersi arasındaki fark, iki talebenin kıyaslanmasıyla anlaşılır.

Üçüncü Esas

Felsefe ile Kur'an hikmetinin toplum hayatına verdiği dersler:

Felsefe, toplum hayatında dayanak noktasını "kuvvet" kabul eder. Hedefi "menfaat" bilir. Hayat kanununu "mücadele" sayar. Toplumları bir arada tutan bağın "ırk ve menfî milliyetçilik" olduğunu iddia eder. Bunların neticesi ise "nefsin heveslerini tatmin ve insanın ihtiyaçlarını artırmak"tır. Halbuki kuvvetin hususiyeti ve gereği, tecavüzdür. Menfaatin gereği, her arzuya yetmediğinden, üstünde "boğuşmak"tır. Mücadele düsturunun gereği, "çarpışmak"tır. Irkçılığın gereği, tabiatında başkasını yutarak beslenmek olduğundan, "tecavüz"dür. İşte bu hikmettendir ki, insanlığın saadeti yok olmuştur.

Kur'an hikmeti ise dayanak noktasını kuvvet yerine "hak" kabul eder. Gayede menfaat yerine "fazilet"i ve "Allah'ın rızası"nı tanır. Hayatta mücadele kanunu yerine, "yardımlaşma düsturu"nu esas alır. Toplumlarda ırk ve milliyet yerine "din, sınıf, vatan" bağlarını kabul eder. Gayesi, nefsin heveslerinin haddi aşmasına set çekmek ve ruhu yüksek meziyetlere

teşvik etmektir. Ulvî hislerini tatmin ederek insanı “kemâl vasıflarına” ulaştırır, insan eder.

Hakkın gereği “ittifak”tır. Faziletin gereği “dayanışma”dır. Yardımlaşma düsturunun gereği “birbirinin imdadına yetişmek”tir. Dinin gereği “kardeşlik”tir, “samimiyet ve beraberlik”tir. Nefsi gemleyip bağlamanın ve ruhu yüksek vasıflara kamçılayarak serbest bırakmanın neticesi ise iki cihan saadetidir.

Dördüncü Esas

Kur’an’ın, bütün ilahî kelâmlar içinde yüceliğini ve bütün sözlere karşı üstünlüğünü anlamak istersen şu iki temsile bak:

Birincisi: Bir sultanın iki çeşit konuşması, iki tarzda hitabı vardır. Biri, sıradan bir memuruyla basit bir iş için, hususi bir ihtiyaca dair, has bir telefonla konuşmasıdır. Diğeri, geniş saltanatının unvanıyla, hilafetinin yüce namıyla, her yeri kuşatan hâkimiyeti itibarıyla, emirlerini yaymak ve göstermek maksadıyla, bir elçisi veya büyük bir memuru vasıtasıyla, haşmetini gösteren ulvî bir fermanla konuşmasıdır.

İkincisi: Bir adam, elindeki aynayı güneşe tutar. O aynanın büyüklüğünce, yedi rengi içeren bir ışığa sahip olur. Güneşle o ölçüde münasebet kurar, sohbet eder. O ışıklı aynayı karanlık evine veya dam altındaki bağına tutsa, ışıktan güneşin kıymeti ölçüsünde değil, o aynanın kapasitesi kadar faydalanabilir. Bir başkası ise evinden veya bağının damından geniş pencereler açar. Gökteki güneşe doğru yollar yapar. Hakiki güneşin daimî ışığıyla konuşur ve hal diliyle, onunla şöyle minnettar bir şekilde sohbet eder: “Ey yeryüzünü ışığıyla yaldızlayan ve bütün çiçeklerin yüzünü güldüren dünya güzeli, göklerin nazlısı nazenin güneş! Onlar gibi benim evciğimi ve bahçeciğimi de ısıttın, ışıklandırdın.” Halbuki aynaya sahip olan öteki adam böyle diyemez. Onun aynasında, kayıt altındaki güneşin ışığı ve tesiri sınırlıdır, o kayda göredir.

Kur’an’a işte bu iki temsilin dürbünüyle bak ki, onun mucizeliğini göresin ve kutsiyetini anlayasın…

Evet, Kur'an der ki: "Eğer yerdeki ağaçlar kalem, denizler mürekkep olsa ve Cenâb-ı Hakk'ın kelimelerini yazsalar, bitiremezler."[293] Şimdi, şu sonsuz kelimeler içinde en büyük makamın Kur'an'a verilmesinin sebebi şudur:

[293] Bkz. Lokman sûresi, 31/27.

Kur'an, ism-i âzamdan[294] ve her ismin en yüce mertebesinden gelmiştir. Hem bütün âlemlerin Rabbi oluşu itibarı ile Allah'ın kelâmıdır. Hem bütün varlıkların ilahı unvanıyla O'nun fermanıdır. Hem göklerin ve yerin Hâlık'ının hitabıdır. Hem O'nun mutlak rubûbiyeti yönünden bir konuşmadır. Hem her şeyi kuşatan saltanatı hesabına ezelî bir hutbedir. Hem engin rahmeti noktasında, Rahman'ın lütuflarının yazılı olduğu bir defterdir. Hem ulûhiyetin haşmetinin yüceliği itibarı ile, kısımlarının başında bazen şifre bulunan bir haber mecmuasıdır. Hem ism-i âzamın katından indirilip Arş-ı Âzam'ın bütününü kuşatan, teftiş eden hikmetli, mukaddes bir kitaptır. İşte bu sırdandır ki, "Allah kelâmı" unvanı tam bir liyakatle Kur'an'a verilmiştir.

[294] Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinden en büyüğü ve mânâ bakımından diğer bütün isimleri kuşatmış olanı.

Diğer ilahî kelamların ise bir kısmı, has bir itibarı, küçük bir unvanı ve hususi bir ismin sınırlı tecellisini barındırır. Has bir rubûbiyet, hususi bir saltanat ve rahmetle görünür. Hususiyet ve kuşatıcılık yönünden dereceleri farklıdır. Çoğu ilham da bu kısımdandır, fakat dereceleri çok çeşitlidir. Mesela en küçüğü ve basiti, hayvanların mazhar olduğu ilhamlardır.[295] Sonra sıradan insanların ilhamları,[296] ardından meleklerin, sonra da evliyanın ilhamlarıdır. Ondan sonra ise büyük meleklerin mazhar olduğu ilhamlar gelir. İşte şu sırdandır ki, kalbin telefonuyla Cenâb-ı Hakk'a vasıtasız yakaran bir veli, [297]"حَدَّثَنِي قَلْبِي عَنْ رَبِّي" yani, "Kalbim benim Rabbimden haber veriyor." der; "Âlemlerin Rabbinden haber veriyor." demez. "Kalbim, Rabbimin aynasıdır, arşıdır." der; "Âlemlerin Rabbinin arşıdır." demez. Çünkü kabiliyeti kadar ve yetmiş bine yakın perdeden[298] her birinin kalkması ölçüsünde hitaba mazhar olabilir.

[295] Bal arısına vahyedildiğine dair Bkz. Nahl sûresi, 16/68.

[296] Hazreti Musa'nın *(aleyhisselam)* annesine vahyedildiğine dair Bkz. Tâhâ sûresi, 20/38-39.

[297] Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü İblîs* s. 217, 390, 450, 451; İbn Kayyim, *İğâsetü'l-Lehefân* 1/123; İbn Kayyim, *Medâricü's-Sâlikîn* 1/40, 3/412; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî* 11/345; İbn Hacer, *el-İsâbe,* 2/528; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân,* 2/452; el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr* 5/401.

[298] Arada yetmiş bine yakın perde olduğuna dair Bkz. Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 13/520; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat* 6/278, 8/382; er-Rûyânî, *el-Müsned* 2/212; İbn Ebî Âsım, *es-Sünne* 2/367; et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* 16/95; el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 1/79. Ayrıca bu perdeler olmasa, Cenâb-ı Hakk'ın azametinden her şeyin mahvolacağına dair Bkz. Müslim, *îmân* 293; İbn Mâce, *mukaddime* 13; Müsned 4/405.

İşte bir padişahın yüce saltanatının şanıyla çıkan fermanı, sıradan bir adamla basitçe konuşmasından ne kadar yüksekse ve gökteki güneşin ışığından, bereketinden istifade, aynadaki yansımasından istifade etmekten ne derece çok ve üstünse; Kur'an-ı Azîmüşşan da bütün sözlerin ve kitapların o ölçüde üstündedir. Kur'an'dan sonra ikinci derecede mukaddes kitapların ve semavî suhufun, mertebeleri ölçüsünde üstünlükleri vardır. Onlar da o üstünlük sırrından hissedardır. Eğer cinlerin ve insanların Kur'an'dan süzülüp gelmiş olmayan bütün güzel sözleri toplansa, yine Kur'an'ın kutsî mertebesine yetişemez, ona benzeyemez.

Eğer Kur'an'ın ism-i âzamdan ve her ismin en yüce mertebesinden geldiğini bir parça anlamak istersen:

Âyetü'l-Kürsî,[299]

[299] "Allah o ilahtır ki kendisinden başka ilah yoktur. Hayy (her zaman var olan, diri, ezelî ve ebedî hayat sahibi) O'dur, Kayyûm (kendi zâtı ile var olup zeval bulmayan ve bütün varlıkları varlıkta tutup onları yöneten) O'dur. Kendisini ne bir uyuklama ne uyku tutar. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. İzni olmadan huzurunda şefaat etmek kimin haddine? Yarattığı mahlûkların önünde ardında ne var, hepsini bilir. Mahlûklar ise O'nun dilediğinden başka, ilminden hiçbir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kuşatmıştır. Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na ağır gelmez, O öyle Yüce, öyle Büyüktür." (Bakara sûresi, 2/255)

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ[300] ayeti,

[300] "Görünmeyen gayb âleminin anahtarları O'nun katındadır." (En'âm sûresi, 6/59).

[301]قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ ayeti,

[301] "De ki: Ey mülk ve hâkimiyet sahibi Allahım!" (Âl-i İmran sûresi, 3/26)

[302]يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ ayeti,

[302] "O Allah ki geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze bürür. Güneş, ay ve bütün yıldızlar hep O'nun buyruğu ile hareket eder." (A'râf sûresi, 7/54)

[303]يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي ayeti,

[303] "Ey yer, suyunu yut ve sen ey gök, suyunu tut!" (Hûd sûresi, 11/44)

[304]تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ ayeti,

[304] "Yedi kat gök, dünya ve onların içindeki her şey Allah'ı takdis ve tenzih eder." (İsrâ sûresi, 17/44)

[305]مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ ayeti,

[305] "(Ey insanlar,) hepinizi öldükten sonra diriltmek, bir tek kişiyi diriltmek gibidir." (Lokman sûresi, 31/28)

[306]إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ ayeti,

[306] "Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik." (Ahzâb sûresi, 33/72)

[307]يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ ayeti,

[307] "Gün gelir, gök sayfasını, tıpkı kâtibin yazdığı kâğıdı dürüp rulo yapması gibi düreriz." (Enbiyâ sûresi, 21/104)

[308]وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ayeti ve

[308] "Ama onlar, Allah'ın kudret ve azametini hakkıyla takdir edemediler, O'na lâyık hürmeti göstermediler. Halbuki bütün bir dünya kıyamet günü O'nun avucunda, gökler âlemi de bükülmüş olarak elinin içindedir." (Zümer sûresi, 39/67)

[309]لَوْ أَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ عَلٰى جَبَلٍ لَرَأَيْتَهُ gibi ayetlerin küllî, kuşatıcı, yüce ifadelerine bak...

[309] "Eğer Biz bu Kur'an'ı bir dağın tepesine indirseydik onun, (Allah'a hürmeti sebebiyle başını eğip parçalandığını) görürdün." (Haşir sûresi, 59/21)

Hem başlarında [311]سَبَّحَ, [310]اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ veyahut [312]يُسَبِّحُ bulunan sûrelere dikkat et ki, bu büyük sırrın parıltılarını göresin. Hem sûrelerin başındaki [313]الٓمٓ lere, [314]الٓر lara ve [315]حٰمٓ lere bak ki, Kur'an'ın, Cenâb-ı Hak katındaki önemini bilesin.

[310] Bkz. Fâtiha sûresi, 1/2; En'âm sûresi, 6/1; Kehf sûresi, 18/1; Sebe sûresi, 34/1; Fâtır sûresi, 35/1.

[311] Bkz. Hadîd sûresi, 57/1; Haşir sûresi, 59/1; Saf sûresi, 61/1; A'lâ sûresi, 87/1 (emir kipiyle).

[312] Bkz. Cum'a sûresi, 62/1; Teğâbün sûresi, 64/1.

[313] Bkz. Bakara sûresi, 2/1; Âl-i İmran sûresi, 3/1; Ankebût sûresi, 29/1; Rûm sûresi, 30/1; Lokman sûresi, 31/1; Secde sûresi, 32/1.

[314] Bkz. Yûnus sûresi, 10/1; Hûd sûresi, 11/1; Yûsuf sûresi, 12/1; İbrahim sûresi, 14/1; Hicr sûresi, 15/1.

[315] Bkz. Mü'min sûresi, 40/1; Fussilet sûresi, 41/1; Şûrâ sûresi, 42/1; Zuhruf sûresi, 43/1; Duhân sûresi, 44/1; Câsiye sûresi, 45/1; Ahkaf sûresi, 46/1.

Eğer şu "Dördüncü Esas"ın kıymetli sırrını kavradıysan, peygamberlere vahyin çoğunlukla melekler vasıtasıyla geldiğini ve ilhamın vasıtasız olduğunu anlarsın.

Hem en büyük velinin, hiçbir peygamberin derecesine yetişememesinin sırrını öğrenirsin.

Hem Kur'an'ın azametini, kutsiyetinin izzetini ve mucizeliğinin yücelik sırrını idrak edersin.

Hem Mirac'ın lüzumunun sırrını, yani ta göklere, Sidretü'l-Münteha'ya,[316] Kab-ı Kavseyn'e[317] gidip, [318] أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ olan Zât-ı Zülcelâl'e münâcâtını arz ederek göz açıp kapayıncaya kadar geri dönmenin hikmetini anlarsın.

[316] Yedinci kat gökte olduğu rivayet edilen, Hazreti Cebrail'in *(aleyhisselam)* çıkabildiği son makam.

[317] Peygamber Efendimiz'in Mirac hadisesinde Cenâb-ı Hak'la görüştüğü, O'na en yakın olduğu makam.

[318] "İnsana şahdamarından daha yakın" (Kaf sûresi, 50/16).

Evet, ayın ikiye yarılması nasıl ki bir peygamberlik mucizesidir. Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberliğini cinlere ve insanlara göstermiştir… Mirac da onun kulluğunun bir mucizesidir; Cenâb-ı Hakk'ın habibi olduğunu, ruhanîlere ve meleklere göstermiştir.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ كَمَا يَلِيقُ بِرَحْمَتِكَ وَبِحُرْمَتِهٖ اٰمِينَ[319]

[319] “Allahım! Senin rahmetine ve onun hürmetine nasıl yaraşırsa, ona ve âline öylece salât ve selam et. Âmin.

On Üçüncü Söz

[Birinci Makam]

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيم

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَـاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ[320]

[320] "Biz Kur'an'ı müminlere şifa ve rahmet olarak indiririz." (İsrâ sûresi, 17/82)

وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ[321]

[321] "Biz Resûl'e Kur'an öğrettik, şiir öğretmedik, bu zaten ona yaraşmaz da." (Yâsîn sûresi, 36/69)

Kur'an-ı Hakîm ile felsefî ilimlerin hikmet meyvelerini, ibret derslerini ve ilmî derecelerini kıyaslamak istersen, şu sözlerimize dikkat et!

Kur'an-ı Mucizü'l Beyan, bütün kâinattaki "âdiyat"[322] diye isimlendirilen, harikulâde ve birer kudret mucizesi olan varlıkların üstündeki âdet ve alışkanlık perdesini keskin beyanlarıyla yırtıp o hayret verici hakikatleri şuur sahiplerine gösterir. İbret nazarlarını çekerek akıllara tükenmez bir ilimler hazinesi açar.

[322] Alışılmış, sıradan şeyler.

Felsefe ise harikulâde olan bütün o kudret mucizelerini âdet perdesi altında saklayıp cahil ve lâkayt bir şekilde görmezden gelir.[323] Yalnız harikulâdelikten düşen, yaratılıştaki intizamın ve mükemmelliğin dışına çıkan nadir örnekleri dikkatlere sunar, onları şuur sahiplerine ibretli birer hikmet diye gösterir. Mesela, en kapsamlı kudret mucizelerinden olan insanın yaratılışına sıradan deyip kayıtsızca bakar. Fakat bu kusursuz yaratılışa istisna teşkil eden, üç ayaklı yahut iki başlı bir insanı hayret ve şaşkınlık dolu bir gürültüyle ibretli nazarlara gösterir. Ya da mesela, bütün yavruların rızıklarının gayb hazinesinden en tatlı ve umumi bir rahmet mucizesi olarak sürekli ve düzenli bir şekilde verilmesini basit görüp üstüne nankörlük perdesini çeker. Fakat o intizamın dışında kalmış, benzerlerinden ayrı, yalnız başına uzak düşmüş, denizin altındaki bir böceğin bir yeşil yaprakla beslendiğini görür, ondan tecelli eden lütuf ve

keremle buna şahit olan bütün balıkçıları ağlatmak ister.[324 HAŞİYE] İşte Kur'an-ı Kerim'in ilim, hikmet ve Cenâb-ı Hakk'ı tanıma yönünden servet ve zenginliğini; felsefenin ise ilim, ibret ve Sâni'i bilme noktasında acizliğini, iflasını gör, ibret al!

[323] Bkz."Göklerde ve yerde Allah'ın varlığını, birliğini, kudretini gösteren nice delil vardır ki, insanlar yanından geçip gittikleri halde yüzlerini çevirdiklerinden farkına varmazlar." (Yûsuf sûresi, 12/105)

[324] HAŞİYE Bu hadise Amerika'da aynen olmuştur.

İşte bu sırdan, Kur'an-ı Hakîm sonsuz derecede parlak, yüksek hakikatleri içerdiğinden, şiirin hülyalarından uzaktır, yücedir. Evet, Kur'an-ı Mucizü'l Beyan, mucizelik derecesindeki kusursuz nizam ve intizamıyla beraber, kâinat kitabındaki sanatın kusursuzluğunu muntazam üslûbuyla tefsir ettiği halde manzum olmamasının bir sebebi de şudur: Birer yıldız gibi olan ayetlerinin her biri, vezin kaydı altına girmeyip diğer ayetlere bir tür merkez ve kardeş hükmüne geçer, aralarında mevcut olan manevî münasebeti sağlamak için o geniş dairedeki ayetler arasında birer hat meydana getirir. Âdeta her bir ayetin, diğer ayetlere bakan birer gözü, onlara dönük birer yüzü vardır. Kur'an'ın içinde binlerce Kur'an bulunur ki, her meşrep sahibine birini açar. Mesela, Yirmi Beşinci Söz'de anlatıldığı gibi, İhlâs sûresinin içinde, otuz altı İhlâs sûresi kadar, her biri pek çok yönlü olan altı cümlenin terkibinden meydana gelmiş, Cenâb-ı Hakk'ın birliğini gösteren birer ilim hazinesi vardır. Evet, nasıl ki, gökyüzünde bulunan yıldızların her biri görünüşteki intizamsızlığı yönüyle, kayıt altına girmeyip diğer yıldızlara bir tür merkez hükmündedir; geniş dairesindeki her bir yıldıza, varlıklar arasındaki gizli irtibata işaret olarak birer münasebet çizgisi uzatır. Âdeta her birinin, yıldız misali ayetler gibi, diğer bütün yıldızlara bakan birer gözü, onlara dönük birer yüzü vardır. İşte intizamsızlık içindeki kusursuz intizamı gör, ibret al! وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ[325] ayetinin bir sırrını bil.

[325] "Biz Resûl'e Kur'an öğrettik, şiir öğretmedik, bu zaten ona yaraşmaz da." (Yâsîn sûresi, 36/69)

Hem وَمَا يَنْبَغِي لَهُ ifadesinin sırrını da şuradan anla ki: Şiir, küçük ve sönük hakikatleri büyük ve parlak hayallerle süsleyip beğendirmek ister. Halbuki Kur'an'ın hakikatleri o kadar büyük, yüce, parlak ve göz alıcıdır ki, en büyük ve parlak hayal o hakikatlerin yanında gayet küçük ve sönük kalır. Mesela:

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ[326] يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا[327]

[326] "Gün gelir, gök sayfasını, tıpkı kâtibin yazdığı kâğıtları dürüp rulo yapması gibi düreriz." (Enbiyâ sûresi, 21/104)

[327] "O Allah ki geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze bürür." (A'râf sûresi, 7/54)

إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ[328]

[328] "Bütün hadise, tek bir çağrıdan ibaret! İşte hepsi duruşma için toplanmışlar..." (Yâsîn sûresi, 36/53)

gibi sayısız Kur'an hakikati buna şahittir. Kur'an'ın her ayetinin, karanlığı delen parlak birer yıldız gibi i'caz[329] ve hidayet nurunu yaydığını ve küfür karanlığını nasıl dağıttığını görmek, bunun zevkine varmak istersen, kendini cahiliye asrında, bedevî çöllerinde farz et. Her şeyin cehalet ve gaflet karanlığı altında, tabiatın donuk perdesine sarılmış olduğu bir anda, birden Kur'an'ın yüce lisanından,

[329] **İ'caz**: Mucize olma, benzerinin yapılması mümkün olmadığı için herkesi şaşırtıp aciz bırakma.

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ[330]

[330] "Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Melik (kâinatın gerçek Hükümdarı), Kuddüs (çok yüce, her noksandan münezzeh) Aziz ve Hakîm olan Allah'ı tesbih ve tenzih eder." (Cum'a sûresi, 62/1)

gibi ayetleri işit, bak: Âlemdeki o ölmüş veya uyumuş varlıklar, يُسَبِّحُ sedâsıyla işitenlerin zihninde nasıl diriliyor, uyanıyor, ayağa kalkarak zikrediyor! Hem o karanlık gökyüzünde yıldızlar cansız birer ateş parçası, yerdeki varlıklar ise perişanken; تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ[331] seslenişiyle, işitenlere gökyüzü bir ağız, bütün yıldızlar hikmetli birer kelime, hakikati bildiren birer nur, yeryüzü bir baş, karalar ve denizler birer lisan, bütün hayvanlar ve bitkiler ise Cenâb-ı Hakk'ı tesbih eden birer kelime suretinde kendini gösteriyor. Yoksa bugünden ta o zamana bakarak bahsedilen

zevkin inceliklerini göremezsin. Evet, o zamandan beri nurunu yayan, zamanla herkesin bildiği bir şey haline gelen, İslam'ın diğer nurlu hakikatleriyle parlayan, Kur'an'ın güneşiyle gündüz rengini alan bir vaziyetin içinden yahut sığ, basit bir alışkanlık perdesi ardından baksan, elbette her bir ayetin ne kadar tatlı bir i'caz nağmesi içinde hangi karanlıkları dağıttığını hakkıyla göremezsin. Türlü mucizeler içinde bu çeşit i'cazın zevkine varamazsın. Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ın mucizeliğinin en yüksek derecelerinden birini görmek istersen, şu temsili dinle, bak:

[331] "Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder." (İsrâ sûresi, 17/44)

Gayet yüksek, garip ve dalları her yana uzanmış hayret verici bir ağaç farz edelim. O ağaç bir gayb perdesi altında, bir gizlilik tabakası içinde saklanmış olsun. Malûmdur ki, insanın uzuvları arasında olduğu gibi bir ağacın da dalları, meyveleri, yaprakları ve çiçekleri gibi bütün kısımları arasında bir münasebet, uyum ve denge lâzımdır. Her bir kısmı, o ağacın mahiyetine göre şekil alır, onlara öyle bir suret verilir. İşte, biri çıksa, hiç görünmeyen (hâlâ görünmüyor) o ağacın kısımlarını bir perde üstünde resmetse, hepsine birer sınır, daldan meyveye, meyveden yaprağa uyumlu birer suret çizse ve o perdeyi ağacın birbirinden son derece uzak olan köküyle dal uçlarının ortasında, dallarının, meyvelerinin, yapraklarının şekil ve suretini aynen gösterecek uygun resimlerle doldursa; elbette o ressamın, şu görünmeyen ağacın tamamını gayba açık gözüyle gördüğüne, sonra tasvir ettiğine şüphe kalmaz.

Aynen onun gibi, mümkinat[332] hakikatine dair (ki o hakikat, dünyanın başından ahiretin en sonuna kadar uzanmış ve yerden göklere, zerrelerden güneşe kadar yayılmış olan yaratılış ağacının hakikatidir) Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ın doğruyla yanlışı ayıran beyanları o kadar uyumu muhafaza etmiş ve o ağacın her bir dalına, meyvesine münasip birer suret vermiştir ki, hakikati delilleriyle bilen bütün âlimler araştırmalarının nihayetinde, Kur'an'ın tasvirine "Maşallah, bârekallah! Kâinatın tılsımını

ve yaratılış muammasını keşfedip çözen yalnız sensin ey Kur'an-ı Hakîm!" demişlerdir.

[332] **Mümkinat**: Allah'ın bütün yarattıklarına verilen isim. Yoktan var edilenler. Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ından başka her şey.

وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الأَعْلٰى[333] –temsilde kusur olmaz– Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarını, o sıfatların neticesi olan icraatını ve fiillerini nuranî bir tûbâ ağacı şeklinde düşünelim. O nuranî ağacın geniş dairesi ezelden ebede uzanıyor. Büyüklüğünün hudutları, sonsuz, uçsuz bucaksız âlemlere yayılıyor, onları kuşatıyor. İcraatının sınırları,

[333] "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ[334] فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى[335]

[334] "Bilin ki Allah insan ile kalbi arasına girer (dilediği takdirde arzusunu gerçekleştirmesini önler)." (Enfâl sûresi, 8/24)

[335] "Taneleri ve çekirdekleri çatlatıp yararak (her şeyi gelişme yoluna koyan) Allah'tır." (En'âm sûresi, 6/95)

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ[336]

[336] "O'dur ki analarınızın rahimlerinde size dilediği şekli verir." (Âl-i İmran sûresi, 3/6).

ayetlerindeki sınırlardan ta

وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ[337]

[337] "Halbuki bütün bir gökler âlemi bükülmüş olarak Allah'ın elinin içindedir." (Zümer sûresi, 39/67)

خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ[338]

[338] "Rabbiniz o Allah'tır ki, gökleri ve yeri altı günde yarattı." (A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/3; Hadîd sûresi, 57/4)

وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ[339]

[339] "(Allah O'dur ki) Güneşi ve ayı hizmet etmeleri için sizin emrinize verdi." (Ra'd sûresi, 13/2; Ankebût sûresi, 29/61; Fâtır sûresi, 35/13; Zümer sûresi, 39/5)

ayetlerinde ifade edilen sınırlara kadar uzanan o nuranî hakikati; o isim, sıfat, icraat ve fiillerin hakikatlerini Kur'an, bütün dal ve budaklarıyla, gaye ve meyveleriyle son derece münasip ve birbirine uygun, birbirine

yakışır, birbirinin hükmünü bozmayacak, birbirine yabancı düşmeyecek bir şekilde bildirmiştir. Bütün keşf ve hakikat ehli, melekût âleminde yolculuk eden bütün irfan ve hikmet sahipleri, Kur'an'ın bu beyanları karşısında "Sübhanallah! Ne kadar doğru, hakikate ne kadar uygun, ne kadar güzel, mucizeliğine ne kadar lâyık!" diyerek onu tasdik ediyorlar.

Mesela Kur'an, bütün imkân ve vücûb dairesine bakan ve o iki büyük ağacın bir tek dalı hükmünde olan imanın altı esasını, o esasların bütün dal ve budaklarını ta aralarındaki en ince meyve ve çiçeklere kadar öyle uyum gözeterek tasvir eder, o derece dengeyle tarif eder ve o kadar münasip bir şekilde gösterir ki, insan aklı bunu idrakten aciz kalıp güzelliğine hayran olur. Ve o iman dalının bir budağı hükmündeki İslamiyet'in beş esası, aralarındaki en ince teferruata, en küçük âdâba, en uzak gayelere, en derin hikmetlere ve en küçük neticelere varıncaya kadar tam bir uygunluk, münasebet ve dengeyle muhafaza edilir. Bunun delili, beyanı bütün varlığı kuşatan Kur'an-ı Kerîm'in açık ve kesin hükümlerinden, okunuş tarzlarından, işaretlerinden ve ince mânâlarından çıkan İslamiyet'in yüce kanunlarındaki kusursuz intizam, denge, birbirine uygunluk ve sağlamlıktır. Bunlar, inkâr edilemez, adil birer şahit; şüphe götürmez, kesin birer delildir.

Demek ki, Kur'an'ın beyanları insanın sınırlı ilmine, hele okuma yazma bilmeyen bir ümminin ilmine dayanıyor olamaz. O, her şeyi kuşatan bir ilme dayanıyor; bütün eşyayı, ezel ve ebed arasındaki bütün hakikatleri bir anda görebilen bir Zât'ın kelâmıdır.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَنزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا[340] ayeti bu hakikate işaret eder.

[340] "Hamd O Allah'a mahsustur ki kuluna Kitabı indirdi ve onun içine tutarsız hiçbir şey koymadı." (Kehf sûresi, 18/1)

اَللّٰهُمَّ يَا مُنَزِّلَ الْقُرْاٰنِ بِحَقِّ الْقُرْاٰنِ وَبِحَقِّ مَنْ أُنْزِلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ نَوِّرْ قُلُوبَنَا وَقُبُورَنَا بِنُورِ الْإِيمَانِ والْقُرْاٰنِ اٰمِينَ يَا مُسْتَعَانُ[341]

[341] "Ey Kur'an'ı indiren Allahım! Kur'an'ın ve kendisine Kur'an indirilen zâtın hakkı için kalblerimizi ve kabirlerimizi iman ve Kur'an nuruyla nurlandır. Âmin, ey kendisinden yardım

dilenilen Müsteân!"

On Üçüncü Söz'ün İkinci Makamı

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Cazibeli Bir Fitne İçinde Bulunan ve Henüz Aklını Kaybetmemiş Bazı Gençlerle Bir Konuşmadır

Bir kısım gençler, şimdiki aldatıcı ve cazibeli haram zevk ve heveslerin hücumu karşısında, "Ahiretimizi nasıl kurtaracağız?" diyerek *Risale-i Nur*'dan yardım istediler. Ben de *Risale-i Nur*'un şahs-ı manevîsi adına onlara dedim ki:

Kabir var, hiç kimse inkâr edemez. Herkes ister istemez oraya girecek. Ve oraya girmek için de üç yoldan başka yol yok.

Birinci yol: Kabir, müminler için bu dünyadan daha güzel bir âlemin kapısıdır.[342]

[342] Bkz. Buhârî, *cenâiz* 68, 87; Müslim, *cennet* 70; Tirmizî, *cenâiz* 70, *kıyâmet* 26; Nesâî, *cenâiz* 110; Müsned 3/3, 4/287.

İkinci yol: Ahireti tasdik eden, fakat haram zevk ve eğlencelere dalıp dalâlet yolunda gidenlere ebedî bir zindan ve bütün dostlarından ayrı, tek başına bir hapsin kapısıdır.[343] O yolda giden insan, öyle gördüğü, inandığı fakat inandığı gibi hareket etmediği için bu şekilde muamele görecek.

[343] Bkz. Dârimî, *rikak* 94; Müsned 3/38; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/58; Abd b. Humeyd, *el-Müsned* s.290; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 2/491, 11/522; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 7/391, 392.

Üçüncü yol: Ahirete inanmayan inkârcılar ve dalâlet yolundakiler için ebedî idam kapısıdır. Yani kabir, hem kendisini hem bütün sevdiklerini idam edecek bir darağacıdır. İnkârcı, öyle bildiği için, ceza olarak aynısını görecek. Bu iki şık açıktır; delil istemez, gözle görülür.

Madem ecel gizlidir, ölüm her vakit başını kesmek için gelebiliyor ve genç-ihtiyar farkı yoktur. Elbette biçare insan için, daima gözünün önündeki öyle büyük, dehşetli bir mesele karşısında, o ebedî idamdan, o dipsiz, sonsuz, tek başına hapisten kurtulmanın çaresini aramak ve kabir

kapısını kendisi hakkında bâki ve nurlu bir âleme, ebedî saadete açılan bir kapıya çevirmek, dünya kadar büyük bir meseledir.

Bu kesin hakikate üç yol bulunduğunu ve bu üç yolun da zikredilen üç hakikatten ibaret olduğunu yüz yirmi dört bin doğru sözlü haberci;[344] ellerinde birer tasdik nişanı olarak mucizeler bulunan peygamberler haber veriyor. Yüz yirmi dört milyon evliya, o peygamberlerin haber verdiği hakikati keşf, zevk ve şuhud ile doğrulayıp imza basarak ona şahitlik ediyor. Ve sayısız muhakkik zât da, o peygamber ve velilerin verdikleri haberi kesin delilleriyle, aklen, ilmelyakîn[345] derecesinde ispatlıyor.[346] HAŞİYE Hepsi ittifakla, "Yüzde doksan dokuz ihtimalle, ebedî idam ve zindandan kurtulmak ve o yolu ebedî saadete çevirmek, yalnız iman ve itaat ile mümkündür." diye haber veriyor.

[344] 124 bin nebi, 315 (veya 313) resûl olduğuna dair Bkz. Müsned 5/265; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 2/77; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 8/217; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/652; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 1/32, 54.

[345] Kesin bilgiye dayanarak, ilim yoluyla şüpheye yer bırakmayacak şekilde bilmek.

[346] HAŞİYE Onlardan biri *Risale-i Nur*'dur ve meydandadır.

Acaba yüzde bir helâk olma ihtimali bulunan tehlikeli bir yolda gitmemek için bir tek habercinin sözü dikkate alındığı ve helâk olma endişesinden gelen manevî elem, o habercinin sözünü dinlemeyip o yolda giden adamın yemek iştahını bile kaçırdığı halde… Böyle yüz binlerce doğru sözlü ve doğruluğu tasdik edilmiş haberci, yüzde yüz ihtimalle, dalâletin ve haram zevklerin, göz önündeki kabri bir darağacına ve ebedî, tek başına bir hapse çevirmeye sebep olduğunu; iman ve kulluğun ise yüzde yüz ihtimalle o darağacını kaldırıp o zindanı kapatarak şu göz önündeki kabri ebedî bir hazineye ve saadet sarayına açılan bir kapıya çevirdiğini haber verdikleri, bunun işaret ve alâmetlerini gösterdikleri halde… Bu hayret verici, garip, dehşetli ve büyük meseleyle karşı karşıya bulunan, her vakit kabre çağrılma nöbeti bekleyen biçare insana, bilhassa Müslüman değilse, iman ile kullukta bulunmamışsa; bütün dünya saltanatı ve lezzeti bile verilse o endişeden gelen acı elemi yok edebilir mi? Size soruyorum.

Madem ihtiyarlık, hastalık, musibet ve her taraftaki ölümler o dehşetli elemi deşiyor ve hatırlatıyor. Elbette, haram zevk ve eğlencelere dalıp dalâlet yolunda gidenler, yüz bin lezzeti ve zevki tatsalar da, kalblerinde yine manevî bir cehennem yaşar ve onları yakar. Fakat pek kalın gaflet sersemliği bunu geçici olarak hissettirmez.

Madem müminler ve dinin emir ve yasaklarına uyanlar, gözleri önündeki kabrin kendileri hakkında ebedî bir hazineye, sonsuz bir saadete kapı olduğunu anlamışlar ve onlara iman vesikasıyla o ezelî kader piyangosundan milyarlarca altın ve elması kazandıracak bir bilet çıkmış. Her vakit, “Gel biletini al!” denilmesini beklemekten derin, esaslı, hakiki bir lezzet ve manevî bir zevk duyarlar. Bu öyle bir lezzettir ki, eğer cisme bürünse ve o çekirdek bir ağaç olsa, o mümin için hususi bir cennet hükmüne geçer. Şu halde, o büyük zevk ve lezzeti terk edip gençliğin sevkiyle, zehirli bir bala benzeyen, sonu gelmez elemlerle karışık o haram eğlence ve heveslerin peşinde geçici bir gayrimeşru lezzeti tercih eden, hayvandan yüz derece aşağı düşer.

Böyle bir insan yabancı dinsizler gibi de olamaz. Çünkü onlar, Hazreti Peygamber’i *(aleyhissalâtü vesselam)* inkâr etseler, diğer peygamberleri tanıyabilirler. Peygamberleri bilmeseler, Allah’ı tanıyabilirler. Allah’ı bilmeseler de kemâl vasıfları kazanmaya vesile olacak bazı güzel hasletlere sahip bulunabilirler. Fakat bir Müslüman, hem peygamberleri hem Rabbini hem de bütün üstün meziyetleri, Muhammed-i Arabî *(aleyhissalâtü vesselam)* vasıtasıyla bilir. Onun terbiyesini bırakan ve zincirinden çıkan, artık hiçbir peygamberi de Allah’ı da tanımaz ve ruhunda kemâl vasıflarını muhafaza edecek hiçbir esası bilemez.

Çünkü peygamberlerin sonuncusu, en büyüğü, dini ve daveti bütün insanlığa bakan, mucizeleri ve diniyle peygamberlerin en üstünü olan ve beşeriyete bütün hakikatlerde üstadlık edip bunu on dört asırda parlak bir surette ispatlayan, insanlığın iftihar kaynağı bir zâtın terbiyesinin esaslarını ve dininin kanunlarını terk eden, elbette, hiçbir şekilde bir nur, bir kemâl bulamaz. Mutlak bir düşüşe mahkûmdur.

İşte ey dünya hayatının zevklerine tutkun ve gelecek endişesiyle hayatını kazanmak için çabalayan biçareler! Dünyanın lezzetini, zevkini, saadetini ve rahatını isterseniz meşru dairedeki keyifle yetininiz. O, keyfinize kâfidir.[347] Onun dışındaki, gayrimeşru dairedeki bir lezzetin içinde bin elem olduğunu daha önceki sözlerden elbette anladınız.

[347] "Allahım, haramına karşı helâlinle bana kifayet et" anlamındaki dua için Bkz. Tirmizî, *deavât* 110; Müsned, 1/153.

Geçmiş zamanın hadiseleri sinema perdesinde gösterildiği gibi, gelecek de –mesela elli sene sonraki halleri– kendilerine gösterilseydi, haram zevklere dalıp gidenler şimdi güldüklerine yüz binlerce lânet ve nefretle ağlayacaklardı.

Dünya ve ahirette ebedî, daimî sevinci isteyenin, iman dairesindeki Muhammedî *(aleyhissalâtü vesselam)* terbiyeyi kendine rehber edinmesi gerekir.

• • •

Birkaç Biçare Gence Verilen Bir Tembih, Bir Ders, Bir İhtardır

Bir gün yanıma birkaç parlak genç geldi. Hayat, gençlik ve hevesler yönünden gelen tehlikelerden sakınmak için tesirli bir ihtar almak istediler. Ben de onlara, eskiden *Risale-i Nur*'dan yardım talep eden gençlere dediğim gibi, dedim ki:

Sizdeki gençlik kesinlikle gidecek. Eğer meşru dairede kalmazsanız, o gençlik ziyan olup başınıza hem dünyada hem kabirde hem de ahirette kendi lezzetinden çok daha büyük belâlar açacak, elemler getirecek. Eğer İslam terbiyesiyle, gençlik nimetine karşı bir şükür olarak onu iffet, namus ve itaat yolunda sarf ederseniz, o gençlik mânen bâki kalır ve ebedî bir gençlik kazanmanıza vesile olur.

Eğer iman olmazsa veyahut isyan ile tesirsiz kalırsa, hayat görünüşteki kısacık bir zevk ve lezzetle beraber, o zevkten ve lezzetten binlerce derece fazla elem, hüzün, keder verir. Çünkü insan akıl sahibi olduğundan,

hayvanların aksine, yaradılış itibarı ile içinde bulunduğu zamanla beraber geçmiş ve gelecekle de alâkadardır. O zamanları düşününce de hem elem hem lezzet duyabilir.

Hayvanların ise aklı olmadığı için, geçmişten gelen hüzünler ve geleceğe dair korkular, endişeler hazır lezzetlerini bozmaz.

Fakat insan eğer dalâlete ve gaflete düşmüşse geçmişten gelen hüzünler ve gelecek endişesi o küçük lezzeti cidden acılaştırıyor, bozuyor. Bilhassa o lezzet gayrimeşru ise bütün bütün zehirli bir bal hükmündedir.

Demek insan, hayattan lezzet alma noktasında hayvandan yüz derece aşağı düşer. Belki dalâlet ve gaflet ehlinin hayatı, varlığı, hatta kâinatı, içinde bulunduğu günden ibarettir. Bütün geçmiş zaman ve âlemler, onun dalâleti noktasında yok olmuş, ölmüştür. Akıl, geçmişle alâkadarlığı yüzünden ona karanlıklar verir. Gelecek zaman ise inançsızlığı sebebiyle yine yoktur. Ve bu yokluktan gelen ebedî ayrılıklar sürekli aklına düşüp insanı karanlıklar içinde bırakır. Eğer iman hayata hayat olsa, o vakit hem geçmiş hem gelecek zamanlar imanın nuruyla ışıklanır ve varlığa bürünür. Tıpkı içinde bulunulan zaman gibi, insanın ruhuna ve kalbine iman noktasında yüce, manevî zevkler ve varlık nuru verir. *İhtiyarlar Risalesi*'ndeki Yedinci Ümit'te bu hakikatin izahı var, ona bakmalısınız.

İşte hayat böyledir. Onun lezzetini ve zevkini isterseniz hayatınızı imanla hayatlandırınız, farz ibadetlerle süsleyiniz ve günahlardan sakınmakla muhafaza ediniz. Vefatların her gün, her yerde, her vakit gösterdiği dehşetli ölüm hakikatini, size –başka gençlere söylediğim gibi– bir temsille anlatacağım:

Mesela, burada gözünüzün önünde bir darağacı kurulmuş. Onun yanında, pek büyük bir ikramiyenin biletlerini veren bir piyango dairesi var. Biz buradaki on kişi, ister istemez, çaresiz oraya davet edileceğiz, bizi çağıracaklar. Çağırma zamanı gizli olduğundan, her dakika ya "Gel idam biletini al, darağacına çık!" ya da "Milyonlarca altın kazandıran bir ikramiye bileti sana çıkmış, gel, al!" demelerini beklerken, birden kapıya

iki kişi gelir. Biri -yarı çıplak, güzel ve aldatıcı bir kadın- elindeki görünüşte gayet tatlı fakat zehirli helvayı yedirmek ister.

Diğeri ise aldatmaz ve aldanmaz, ciddi bir adamdır; o kadının arkasından girer ve der ki:

“Size bir tılsım, bir ders getirdim. Bunu okur ve o helvayı yemezseniz şu darağacından kurtulursunuz. Bu tılsımla o benzersiz ikramiye biletini alırsınız. İşte, zaten gözünüzle görüyorsunuz ki, balı yiyenler darağacına gidiyor, gidinceye kadar da o helvanın zehrinden dehşetli karın sancısı çekiyorlar. O büyük ikramiye biletini alanlar ise gerçi görünmüyor ve görünüşte onlar da o darağacına çıkıyorlar. Fakat milyonlarca, milyarlarca şahit, onların asılmadığını, belki oradan kolayca ikramiye dairesine girmek için darağacını basamak yaptığını haber veriyor. İşte, pencerelerden bakınız! En büyük memurlar ve bu işle alâkalı büyük zâtlar, ‘O darağacına gidenleri bizzat, gözünüzle gördüğünüz gibi, bu ikramiye biletini de ancak o tılsımı değerlendirenlerin aldığını hiç şüphe götürmez şekilde, gündüz gibi kesin biliniz.’ diye yüksek sesle ilan ediyor ve haber veriyorlar.”

İşte bu temsildeki gibi, zehirli bir bal hükmünde olan gayrimeşru dairedeki gençliğin haram zevkleri, ebedî bir hazinenin ve saadetin bileti ve vesikası olan imanı kaybettirir. İnsan, darağacı hükmündeki ölümün ve ebedî karanlık kapısı olan kabrin musibetine, aynen göründüğü gibi düşer. Ve ölüm vakti gizli olduğu için genç-ihtiyar fark etmeden ecel celladı her an başını kesmek için gelebilir.

Eğer zehirli bal hükmündeki o gayrimeşru hevesleri terk edip Kur’an’ın tılsımı olan imanı elde eder ve farzları yerine getirirsen, o fevkalâde kader piyangosundan çıkan ebedî saadet hazinesinin biletini kazanacağını, yüz yirmi dört bin peygamber[348] *(aleyhimüsselam)* ile beraber had ve hesaba gelmez sayısız veli, hakikat ehli ve muhakkik zât ittifakla haber veriyor ve bunun işaretlerini gösteriyorlar.

[348] 124 bin nebi, 315 (veya 313) resûl olduğuna dair Bkz. Müsned 5/265; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 2/77; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr* 8/217; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/652; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* 1/32, 54.

Kısacası: Gençlik gidecek. Haram zevk ve eğlencelerde gitmişse hem dünyada hem ahirette binlerce belâ ve elemi netice vereceğini ve öyle gençlerin çoğunlukla, gençliklerini kötüye kullanmaktan ve israftan gelen evhamlı hastalıklarla hastanelere, taşkınlıklarıyla hapishanelere, sefalet yuvalarına veyahut manevî elemlerden gelen sıkıntılarla meyhanelere düşeceklerini anlamak isterseniz, hastanelere, hapishanelere ve kabristanlara sorunuz.

Elbette hastanelerin hal dilinden, çoğu kez, gençliğin sevkiyle yapılan israfların ve onu kötüye kullanmanın yol açtığı hastalıklardan inlemeler, eyvahlar işiteceğiniz gibi, hapishanelerde de çoğunlukla gençlik taşkınlıklarının sebep olduğu gayrimeşru dairedeki hareketlerin tokadını yiyen bedbaht gençlerin pişmanlıklarını duyacaksınız. Kabristanda ve kapıları oraya girenler için sürekli açılıp kapanan berzah âleminde ise –kabirde olup bitenleri kalb gözüyle keşfen görenlerin ve bütün hakikat ehli zâtların tasdiki ve şahitliğiyle– azabın çoğunun gençliği kötü yolda sarf etmenin neticesi olduğunu bileceksiniz.

Hem insanlığın büyük kısmını teşkil eden ihtiyarlara ve hastalara sorunuz. Elbette, büyük çoğunluğu pişmanlık ve hasretle, "Eyvah! Gençliğimizi beyhude harcadık, belki zararlı bir yolda ziyan ettik. Sakın bizim gibi yapmayınız." diyecekler. Çünkü beş-on senelik gençliğin gayrimeşru zevkleri için dünyada çok sene gam ve keder yaşayan, berzahta azap ve zarar gören, ahirette cehennem ve sakar[349] belâsını çeken adam, en acınacak halde olmasına rağmen, اَلرَّاضِي بِالضَّرَرِ لَا يُنْظَرُ لَهُ[350] sırrıyla hiç acınmayı hak etmez. Çünkü zarara rızasıyla girene merhamet edilmez; o, merhamete lâyık değildir.[351]

[349] Yedi cehennemden biri. Bkz. Kamer sûresi, 54/48; Müddessir sûresi, 74/26, 27, 42.

[350] "Zarara kendi rızasıyla girene merhamet edilmez."

[351] Bkz. İmâm Rabbânî, *el-Mektûbât* 2/83 (49. Mektup).

Cenâb-ı Hak bizi ve sizi bu zamanın cazibeli fitnesinden kurtarsın ve korusun, âmin...

Risale-i Nur'un Mizanlarından On Üçüncü Söz'ün İkinci Makamı'nın Haşiyesidir

بِاسْمِهٖ سُبْحَانَهُ[352]

[352] Her türlü noksan sıfattan uzak Allah'ın adıyla.

Risale-i Nur'daki hakiki teselliye mahpuslar çok muhtaçtır. Bilhassa gençlik darbesini yiyip taze ve şirin ömrünü hapiste geçirenlerin, Nur'lara ekmek kadar ihtiyaçları var.

Evet, gençlik damarı, akıldan çok hissiyatı dinler. His ve heves ise kördür, âkıbeti görmez. Bir dirhem hazır lezzeti, gelecekteki bir batman[353] lezzete tercih eder. İnsan bir dakikalık intikam lezzeti için kâtil olur, seksen bin saat hapis elemi çeker. Ve bir saat gayrimeşru zevk yüzünden bir namus meselesinde, binlerce gün hem hapisten hem de düşmandan duyduğu endişeden gelen sıkıntılarla ömrünün saadeti mahvolur.

[353] Bir dirhemin 2400 katına denk gelen, 7,692 kilogramlık ağırlık ölçüsü.

Bunlar gibi, biçare gençler için çok tehlikeler var ki, hayatlarının en tatlı çağını en acı ve acınacak hale çeviriyor. Bilhassa kuzeyde koca bir devlet, gençlik heveslerini kötüye kullanarak bu asrı fırtınalarıyla sarsıyor. Çünkü âkıbeti görmeyen kör hissiyatla hareket eden gençlere, namuslu insanların güzel kızlarını ve kadınlarını helâl gösteriyor. Hatta hamamlara erkek-kadın beraber çıplak girmelerine izin vererek fuhşiyatı teşvik ediyor. Hem serseri ve fakir olanlara zenginlerin mallarını helâl ediyor ki, insanlık bu musibet karşısında titriyor.

İşte bu asırda İslam ve Türk gençlerinin kahramanca davranıp, iki yönden hücum eden bu tehlikeye, *Risale-i Nur*'un *Meyve Risalesi* ve *Gençlik Rehberi* gibi keskin kılıçlarıyla karşılık vermesi şarttır. Yoksa o biçare genç, hem dünyadaki istikbalini, mutlu ömrünü hem de ahiretteki saadetini ve bâki hayatını azaplara, elemlere çevirip mahveder. Gençliğini kötü yolda sarf etmesinin ve haram zevklerin neticesinde hastanelere ve

hissiyatın taşkınlıklarıyla hapishanelere düşer. Eyvahlar ve pişmanlıklarla ihtiyarlığında çok ağlar.

Eğer Kur'an terbiyesi ve Nur'un hakikatleriyle kendini muhafaza ederse, tam bir kahraman genç, mükemmel bir insan, mesut bir Müslüman ve bütün canlılara, hayvanlara bir nevi sultan olur.

Evet, bir genç, hapiste her günkü yirmi dört saatlik ömründen tek bir saatini beş farz namazına sarf etse, hapis zaten çoğu günaha mâni olduğu gibi, o musibete sebebiyet veren hatadan da tevbe edip diğer zararlı, elem veren günahlardan el çekse; hem kendine hem istikbaline hem vatanına milletine hem de yakınlarına büyük bir faydası olur. Bu şekilde o on-on beş senelik fâni gençlikle ebedî, parlak bir gençliği kazanacağını, başta Kur'an-ı Mucizü'l Beyan, bütün mukaddes kitaplar ve semavî suhuf kesin bir şekilde haber verip müjdeliyor.

Evet, bir genç o şirin, güzel gençlik nimetine istikamet ve itaatle şükretse, nimet hem artar hem bâki olur hem de lezzetlenir. Yoksa belâlı, elemli, gamlı ve kâbuslu olur, o gencin elinden kayıp gider. Hem yakınlarına, hem vatanına, hem milletine zararlı bir serseri hükmüne geçmesine sebebiyet verir.

Eğer mahpus, zulümle, haksız yere mahkûm olmuşsa, farz namazını kılmak şartıyla, her bir saati bir gün ibadet yerine geçer. Hapis onun için inzivaya çekildiği bir çilehane olur. O mahpus, eski zamanlarda mağaralara girerek ibadet eden münzevi salihlerden sayılabilir.

Eğer fakir, ihtiyar, hasta ve iman hakikatlerine bağlı ise farz ibadetlerini yapmak ve tevbe etmek şartıyla her bir saati yirmişer saat ibadet olur, hapis ona bir istirahat yeri, merhametle kendisine bakan dostları için de bir muhabbet ve terbiye yuvası, bir dershane hükmüne geçer. Dışarıdaki karmakarışık, her taraftan günahların hücumuna maruz kalınan serbestlikten çok o hapiste durmaktan hoşlanabilir. Hapisten tam terbiye alır. Çıktığı zaman bir kâtil veya intikam peşinde biri değil; tevbekâr, tecrübeli, terbiyeli, millete faydalı bir insan olarak çıkar. Hatta Denizli

hapsindeki mahkûmlardan, az zamanda Nur'lardan fevkalâde güzel ahlâk dersi alanları gören bazı alâkadar zâtlar demiş ki: "Terbiye için on beş sene hapis yerine on beş hafta *Risale-i Nur* dersi alsalar, bu onları daha çok ıslah eder."

Madem ölüm ölmüyor ve ecel gizlidir, her vakit gelebilir. Ve madem kabir kapısı kapanmıyor, kafile kafile gelenler oraya girip kayboluyor. Hem madem ölümün, müminler hakkında ebedî idamdan terhis tezkeresine çevrildiği Kur'an hakikatleriyle gösterilmiştir ve dalâlet yolunda, haram zevkler peşinde gidenler için ölüm, gözle görüldüğü gibi ebedî bir idam, bütün sevdiklerinden ve dünyadan daimî bir ayrılıktır. Elbette ve elbette, hiç şüphesiz, en bahtiyar insan, sabır içinde şükreden ve hapis süresinden tam istifade edip Nur'ların dersini alarak istikamet dairesinde, imana ve Kur'an'a hizmete çalışandır.

Ey zevke ve lezzete tutkun insan! Ben yetmiş beş yaşımda, binlerce tecrübe, delil ve hadiseyle aynelyakîn[354] bildim ki: Hakiki zevk, elemsiz lezzet, kedersiz sevinç ve hayattaki saadet yalnız imandadır, iman hakikatleri dairesinde bulunur. Dünyevî bir lezzette ise çok elem var. Dünya bir üzüm tanesini yedirip on tokat vurur gibi, hayatın lezzetini kaçırır.

[354] **Aynelyakîn**: Gözüyle görmüş derecede kesin bir şekilde bilmek.

Ey hapis musibetine düşen biçareler! Madem dünyanız ağlıyor ve hayatınız acılaştı. Çalışınız, ahiretiniz de ağlamasın! Bâki hayatınız gülsün, tatlılaşsın! Hapisten istifade ediniz. Nasıl bazen ağır şartlarda, düşman karşısında bir saat nöbet bir sene ibadet hükmüne geçebilir;[355] aynen öyle de, sizin bu ağır şartlar altında her bir saat ibadet zahmetiniz saatler hükmüne geçip o zahmetleri rahmete çevirir.

[355] Bkz. Buhârî, *cihâd* 5, 73; Müslim, *imâret* 112-115, 163; Tirmizî, *fezâilü'l-cihâd* 26; Nesâî, *cihâd* 39; İbn Mâce, *cihâd* 2, 24; Dârimî, *cihâd* 9, 32; Müsned 1/62, 65, 66, 75, 2/177, 5/339, 440, 441.

• • •

بِاسْمِهٖ سُبْحَانَهُ[356]

[356] Her türlü noksan sıfattan uzak Allah'ın adıyla.

اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ[357]

[357] Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun.

Aziz, sıddık kardeşlerim,

Hapis musibetine düşenlere ve onlara yardımcı olup merhametle, sadakatle dışarıdan gelen erzaklarına nezaret edenlere kuvvetli bir teselliyi "Üç Nokta"da söyleyeceğim.

Birinci Nokta: Hapiste geçen her bir gün, insana on gün kadar ibadet sevabı kazandırabilir. Fâni saatleri –meyveleri yönüyle– mânen bâki saatlere çevirebilir. Ve beş-on senelik ceza, milyonlarca senelik ebedî hapisten kurtulmaya vesile olabilir.[358] İşte iman sahipleri için bu pek büyük ve çok kıymetli kazancın şartı, farz namazları kılmak, hapse sebebiyet veren günahlardan tevbe ve sabır içinde şükretmektir. Zaten hapis pek çok günaha engeldir, meydan vermez.

[358] İşlediği suçtan dolayı dünyada cezalandırılmış kimse için, bunun kefaret sayılacağına dair bkz. Buhârî, *îmân* 11, *ahkâm* 49, *hudûd* 8, *tefsîru sûre* (60) 3, *menâkıbü'l-ensâr* 43; Müslim, *hudûd* 41; Tirmizî, *hudûd* 12; Nesâî, *bey'a* 9, 17; İbn Mâce, *hudûd* 33; Dârimî, *siyer* 16; Müsned 1/159, 5/214, 215, 314, 320.

İkinci Nokta: Zeval-i lezzet elem olduğu gibi, zeval-i elem dahi lezzettir; yani lezzetin sona ermesi elem olduğu gibi, elemin bitmesi de lezzettir. Evet, kim geçmiş lezzetli, safalı günlerini düşünse, pişmanlık ve hasretin manevî elemini hissedip "Eyvah!" der. Ve kim geçmiş musibetli, elemli günlerini hatırlasa, onların geçip gitmesinden manevî bir lezzet duyar ki, "Elhamdülillah, şükür, o belâ sevabını bıraktı, gitti." deyip rahat bir nefes alır. Demek, bir saat geçici elem, ruhta manevî bir lezzet; lezzetli bir saat ise bilakis elem bırakır.

Madem hakikat budur ve madem geçmiş musibet saatleri, elemleriyle beraber yok olmuştur. Gelecek belâ günleri ise henüz yoktur. Yoktan elem yoktur, var olmayan bir şeyden elem gelmez.

Mesela, insanın birkaç gün sonra aç ve susuz kalma ihtimaline karşı, bugünden sürekli ekmek yiyip su içmesi ne kadar divaneliktir. Aynen öyle de, geçmiş ve gelecek elemli saatleri -ki hâlihazırda yokturlar- şimdiden düşünüp sabırsızlık göstermek ve kusurlu nefsini bırakıp Allah'ı şikâyet eder gibi, "Of, of!" demek divaneliktir. Eğer insan sabır kuvvetini sağa-sola, yani geçmiş ve gelecek zamana dağıtmaz ve içinde bulunduğu saate, güne karşı kullanırsa sabrı ona tamamen yeter. Sıkıntısı ondan bire iner.

Hatta -şikâyet olmasın- bu üçüncü Medrese-i Yusufiye'de,[359] birkaç gün içinde, ömrümde hiç görmediğim maddî ve manevî sıkıntılı, hastalıklı musibette, bilhassa Nur'a hizmetten mahrum kalmanın verdiği ümitsizlik, kalbî ve ruhî sıkıntılar beni ezdiği sırada, Cenâb-ı Hakk'ın inayeti bu bahsedilen hakikati bana gösterdi. Ben de hastalığımdan ve hapsimden razı oldum. "Benim gibi kabir kapısındaki bir biçare için, gafletle geçebilecek bir saati on saat ibadete çevirmek büyük kârdır." diyerek şükrettim.

[359] Afyon Hapishanesi.

Üçüncü Nokta: Mahpuslara şefkatle hizmet ve yardım etmekte, muhtaç oldukları rızkı ellerine ulaştırmakta ve manevî yaralarına tesellilerle merhem sürmekte, az bir amel karşılığı büyük bir kazanç var. Dışarıdan gelen yemeklerini onlara vermeleri, o gardiyanın ve gardiyanla beraber içeride ve dışarıda çalışanların amel defterlerine aynen o yemeği kendileri yapıp hibe etmişler gibi sadaka olarak yazılır.[360] Bilhassa musibete uğramış o mahpus; ihtiyar, hasta, fakir veya garipse, o manevî sadakanın sevabı daha da artar.

[360] Bir hayra sebep olanın, onu yapan kadar mükâfatı olacağına dair Bkz. Müslim, *imâret* 133; Tirmizî, *ilim* 14; Ebû Dâvûd, *edeb* 115; Müsned 4/120, 5/273.

İşte bu kıymetli kazancın şartı, farz namazını kılmaktır ki, o hizmet sırf Allah için olsun.

O kazancın bir şartı da sadakat, şefkat ve sevinçle, minnet altında bırakmadan mahpusların yardımına koşmaktır.

• • •

بِاسْمِهٖ سُبْحَانَهُ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ[361]

[361] "Hiçbir şey yoktur ki Allah'ı hamd ile tenzih etmesin." (İsrâ sûresi, 17/44)

اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ أَبَدًا دَائِمًا[362]

[362] Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi sonsuza kadar sürekli üzerinize olsun.

Ey hapis arkadaşlarım ve din kardeşlerim!

Size, hem dünya hem ahiret azabından kurtulmaya vesile olacak bir hakikati bildirmek, kalbime ihtar edildi. O da şudur:

Mesela bir adam, birinin kardeşini veya akrabasını öldürmüş. Bir dakika intikam lezzetiyle işlenen cinayet, o katile milyonlarca dakika hem kalbî sıkıntı hem de hapis azabı çektirir. Öldürülen kişinin akrabaları da, intikam alacakları endişesiyle ve onları karşısında düşmanı olarak düşündüğü için o adamın hayatının lezzetini ve ömrünün zevkini kaçırır. O adam hem korku yaşar hem öfke azabı çeker. Bunun tek bir çaresi var; o da, Kur'an'ın emrettiği,[363] hakkın, hakikatin, herkesin faydasının, insanlığın ve İslamiyet'in gerektirdiği ve teşvik ettiği barıştır.

[363] Bkz. Hucurât sûresi, 49/10.

Evet, hakikat ve herkesin faydası barışmayı gerektirir. Çünkü ecel birdir, değişmez.[364] Öldürülen o kişi her halükârda, eceli geldiğinden, daha fazla yaşamayacaktı. O kâtil ise Allah'ın takdirinin gerçekleşmesine vasıta olmuştur.

[364] Bkz. Nahl sûresi, 16/61; Münâfikûn sûresi, 63/11.

Eğer barışmazlarsa, iki taraf da daima korku içinde yaşar ve intikam azabı çeker. Onun için İslamiyet, "bir müminin bir başka mümine üç günden fazla küs kalmamasını"[365] emrediyor. Eğer o cinayet, bir düşmanlıktan, kinli bir garazdan dolayı meydana gelmemişse ve bir münafık o fitneye sebep olmuşsa hemen barışmak şarttır. Yoksa o küçük musibet büyür, devam eder.

[365] Bkz. Buhârî, *edeb* 57, 62, *isti'zân* 9; Müslim, *birr* 23, 25, 26; Ebû Dâvûd, *edeb* 47; Tirmizî, *birr* 21, 24; İbn Mâce, *mukaddime* 7; Müsned 1/176, 2/392, 3/110, 165, 199, 209, 225, 4/20,

220, 327, 328, 329, 373, 416, 421, 422, 5/416, 421, 422.

Eğer barışsalar ve öldüren tevbe edip ölene her vakit dua etse bundan her iki taraf da çok kazançlı çıkar ve kardeş gibi olurlar. Ölmüş bir kardeşe bedel birkaç dindar kardeş kazanırlar. Kaza ve kadere teslim olup düşmanlarını affederler. Bilhassa, madem *Risale-i Nur* dersini dinlemişler, hem herkesin faydası hem şahsın ve toplumun huzuru hem de Nur dairesindeki kardeşlik elbette aralarındaki bütün dargınlıkları bırakmayı gerektiriyor.

Nasıl ki Denizli hapsinde birbirine düşman bütün mahpuslar, Nur dersleri sayesinde kardeş oldular ve bizim beraatımıza bir vesile teşkil edip –hatta dinsizlere ve serserilere bile– kendileri hakkında "Maşallah, bârekallah" dedirttiler. Ve o mahpuslar teneffüslerini tam yaptılar. Oysa ben burada gördüm ki, bir tek kişi yüzünden yüz adam sıkıntı çekiyor ve beraber teneffüse çıkmıyorlar. Bu, onlara zulüm olur. Mert ve vicdanlı bir mümin, küçük ve basit bir hata yüzünden veya menfaat için başka müminlere yüzlerce zarar veremez. Eğer hatayla zarar verirse çabuk tevbe etmek lâzımdır.

بِاسْمِهٖ سُبْحَانَهُ[366] وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ[367]

[366] Her türlü noksan sıfattan uzak Allah'ın adıyla.

[367] "Hiçbir şey yoktur ki Allah'ı hamd ile tenzih etmesin." (İsrâ sûresi, 17/44)

Aziz, yeni kardeşlerim ve eski mahpuslar!

Benim kesin kanaatim şudur ki, buraya girmemizin, Cenâb-ı Hakk'ın inayeti yönünden mühim bir sebebi sizsiniz. Yani Nurların, iman hakikatleriyle sizi bu hapis musibetinin sıkıntılarından ve pek çok dünyevî zararından, boşu boşuna gam ve hüzünle giden hayatınızı faydasızlıktan, beyhude ziyan olmaktan ve dünyanız gibi ahiretinizi de ağlamaktan kurtarıp size tam bir teselli vermesidir.

Madem hakikat budur, elbette sizin de, Denizli mahpusları ve Nur talebeleri gibi birbirinizle kardeş olmanız lâzımdır. Görüyorsunuz ki, içeriye bir bıçak girmemesi ve birbirinize saldırmamanız için dışarıdan

gelen bütün eşyanızı, yemeğinizi, ekmeğinizi ve çorbanızı karıştırıyorlar. Size sadakatle hizmet eden gardiyanlar çok zahmet çekiyor. Hem beraber teneffüse çıkmıyorsunuz. Güya canavar ve vahşi gibi birbirinize saldıracaksınız. İşte şimdi sizin gibi yaradılıştan kahramanlık damarı taşıyan yeni arkadaşlar, bu zamanda büyük bir manevî kahramanlıkla idarecilere şöyle deyiniz:

"Elimize değil bıçak, mavzer[368] ve revolver[369] de verilse, hatta saldırmamız emredilse, bu biçare ve bizim gibi musibete uğramış arkadaşlarımıza dokunmayacağız. Eskiden yüz düşmanlığımız da olsa, onlara hakkımızı helâl edip hatırlarını kırmamaya çalışacağımıza, Kur'an'ın, imanın, İslam kardeşliğinin emri ve irşadıyla, faydamız gereği karar verdik." Ve bu hapsi mübarek bir dershaneye çeviriniz.

[368] Bir cins tüfek.

[369] Altıpatlar; fişek koymaya yarayan bölümü silindir biçiminde ve namlu gerisinde olan tek parça tabanca.

Kadir Gecesinde İhtar Edilen Mühim Bir Mesele

[On Üçüncü Söz'ün İkinci Makamı'nın Zeyli][370]

[370] **Zeyl**: İlave

Kadir Gecesi'nde kalbe gelen pek uzun ve geniş bir hakikate kısaca işaret edeceğiz. ***Şöyle ki***:

Bu son dünya savaşının çok şiddetli zulüm ve baskısı, merhametsiz tahribatı ve bir düşman yüzünden yüzlerce masumu perişan etmesiyle… Mağlupların dehşetli ümitsizlikleri ve galiplerin dehşetli telaşı, hâkimiyetlerini koruyamamaktan ve büyük tahribatlarını tamir edememekten gelen dehşetli vicdan azaplarıyla… Dünya hayatının bütün bütün fâni, geçici, medeniyet fantezilerinin ise aldatıcı ve uyutucu olduğunun herkese görünmesiyle... İnsanın yaradılışındaki yüksek kabiliyetlerin ve mahiyetinin umumi bir şekilde, dehşetli yaralanmasıyla… Gaflet ve dalâletin, sert ve sağır tabiatın Kur'an'ın elmas kılıcı altında parçalanmasıyla… Ve gaflet ile dalâletin en boğucu,

aldatıcı ve en geniş perdesi olan dünya siyasetinin pek çirkin, pek gaddarca olan gerçek yüzünün görünmesiyle, elbette, hiç şüphe yok ki: İnsanlık kuzeyde, batıda, Amerika'da görülen emarelere binaen, yalancı sevgilisi hükmündeki dünya hayatının böyle çirkin ve geçici olmasından dolayı, yaradılışı gereği hakiki olarak sevdiği bâki hayatı bütün kuvvetiyle arayacaktır.

Ve elbette, hiç şüphe yok ki, insanlık aklını bütün bütün kaybetmezse, maddî veya manevî bir kıyamet kopmazsa; İsveç, Norveç, Finlandiya ve İngiltere'de Kur'an'ı kabule çalışan meşhur hatipler ve Amerika'da hak dinini arayan çok mühim topluluklar gibi yeryüzünün geniş kıtaları ve büyük devletleri Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ı arayacak ve hakikatlerini anladıktan sonra ona canla başla sarılacaklardır. Çünkü Kur'an, bin üç yüz altmış senede, her asırda üç yüz elli milyon talebesi bulunan, her hükmüne, her davasına hakikat yolundaki milyonlarca insanın tasdik ile imza bastığı, her dakikada milyonlarca hafızın kalbinde kutsiyetle bulunup lisanlarıyla insanlığa ders veren, hiçbir kitapta benzeri bulunmayan bir tarzda insanlık için bâki hayatı ve ebedî saadeti müjdeleyen ve bütün insanlığın yaralarını tedavi eden bir kitaptır. O, kuvvetli ve tekrarlanan binlerce ayetiyle, açıkça ve imâ ile, sarsılmaz, kesin, şüphe götürmez sayısız delille bâki bir hayatı müjdeler ve ebedî saadeti ders verir. Kur'an'ın bu hakikatler noktasında kesinlikle benzeri yoktur ve olamaz. Hiçbir şey bu en büyük mucizenin yerini tutamaz.

İkinci olarak: *Risale-i Nur*, o büyük mucizenin elinde bir elmas kılıç hükmünde hizmetini göstermiş ve en inatçı düşmanlarını teslime mecbur etmiştir. Hem kalbi hem ruhu hem hissiyatı tam nurlandıracak ve onlara ilaç olacak bir tarzda Kur'an hazinelerinin ilancılığını yapan, Kur'an'dan başka kaynağı ve mercii olmayan ve onun manevî bir mucizesi hükmündeki *Risale-i Nur*, o vazifeyi yapıyor. Aleyhindeki dehşetli propagandalara ve gayet inatçı dinsizlere karşı tam galip gelmiş ve dalâletin en sert, kuvvetli kalesi olan tabiatçılığı *Tabiat Risalesi*'yle paramparça etmiştir. Gafletin en kalın, boğucu, geniş dairesinde ve

ilimlerin en geniş perdelerinde *Asâ-yı Musa*'daki Meyve'nin Altıncı Meselesi ve Birinci, İkinci, Üçüncü, Sekizinci Delilleriyle gayet parlak bir şekilde gafleti dağıtıp tevhid nurunu göstermiştir.

Meyve Risalesi'nden[371] Altıncı Mesele

[371] *Meyve Risalesi*, On Birinci Şua'dır.

(Risale-i Nur'un pek çok yerinde izahı ve kesin, sayısız ispatı bulunan Allah'a iman esasının binlerce küllî delilinden bir tekine kısaca bir işarettir.)

Kastamonu'da bir kısım lise talebeleri yanıma geldiler. "Bize Hâlıkımızı, Yaratıcımızı tanıt, öğretmenlerimiz Allah'tan bahsetmiyor." dediler. Ben de dedim ki:

"Sizin okuduğunuz ilimlerden her biri, kendine has diliyle sürekli Allah'tan bahseder, O'nu tanıtır. Öğretmenleri değil, onları dinleyiniz.

Mesela nasıl ki, her kavanozunda harika ve hassas ölçülerle alınmış, hayat veren macunlar ve ilaçlar bulunan mükemmel bir eczane, şüphesiz gayet maharetli, kimyager ve hikmetle iş gören bir eczacıyı gösterir.

Aynen öyle de, yeryüzü eczanesinde bulunan dört yüz bin çeşit bitki ve hayvan kavanozlarındaki canlı macunlar ve ilaçlar, yeryüzünün bu misaldeki eczaneden mükemmelliği ve büyüklüğü ölçüsünde, okuduğunuz tıp ilminin penceresinden, büyük yeryüzü eczanesinin sahibi olan Hakîm-i Zülcelâl'i kör gözlere de gösterir, tanıtır.

Hem mesela, nasıl ki binlerce, çeşit çeşit kumaşı basit bir maddeden dokuyan harika bir fabrika, şüphesiz, bir fabrikatörü ve maharetli bir makinisti gösterir.

Aynen öyle de, Cenâb-ı Hakk'ın yeryüzü denilen yüz binlerce başlı, her başında yüz binlerce mükemmel fabrika bulunan bu seyyar makinesi, şu misaldeki fabrikadan ne derece büyük ve mükemmelse, okuduğunuz teknik ilimler de kendi ölçüleriyle şu yeryüzünün Ustasını ve Sahibini o derecede bildirir, tanıtır.

Hem mesela, nasıl ki, içinde gayet mükemmel bin bir çeşit erzakın muntazaman istif edilip hazırlandığı bir depo, gıda ambarı ve dükkân, fevkalâde sahibini ve memurunu şüphesiz bildirir.

Aynen öyle de, her sene yirmi dört bin senelik bir dairede muntazaman seyahat eden ve ayrı ayrı erzak isteyen yüz binlerce varlık türünü içinde barındıran, seyahatiyle mevsimlere uğrayıp baharı büyük bir vagon gibi binlerce ayrı ayrı yemişle doldurarak kışın erzakı tükenen biçare canlılara getiren, yeryüzü denilen bu Rahmanî gıda ambarı, Cenâb-ı Hakk'ın gemisi, bin bir çeşit malzemeyi, malı ve konserve paketini taşıyan bu depo ve Rabbanî dükkân temsildeki ambardan ne derece büyük ve mükemmelse, okuduğunuz ve okuyacağınız gıda ilimleri de kendi pencerelerinden yeryüzü deposunun Sahibini, Mutasarrıfını ve İdarecisini o kesinlikte ve o derecede bildirir, tanıtır, sevdirir.

Hem nasıl ki, içinde dört yüz bin millet bulunan ve her birinin istediği erzak, kullandığı silah, giydiği elbise, talimi ve terhisi farklı olan bir ordunun mucize sahibi kumandanı, bütün o milletlerin ayrı ayrı erzakını, çeşit çeşit silahlarını, elbiselerini ve teçhizatını, hiçbirini unutmadan ve şaşırmadan tek başına verirse, o hayret verici ordu ve kışla, şüphesiz, açıkça o harika kumandanı gösterir, takdirle sevdirir.

Aynen öyle de, yeryüzü kışlasında ve Cenâb-ı Hakk'ın her bahar yeniden silah altına alınan yeni bir ordusunda, bitki ve hayvan milletlerinden dört yüz bin türün farklı elbise, erzak, silah, talim ve terhisleri gayet mükemmel ve muntazam bir şekilde, hiçbiri unutulmadan, şaşırılmadan bir tek büyük kumandan tarafından verilir. İşte yeryüzünün bahar kışlası, şu temsildeki ordudan ve kışladan ne derece büyük ve mükemmelse sizin okuyacağınız askerî ilimler de kendi penceresinden, dikkatli ve aklı başında olanlara yeryüzünün Hâkim'ini, Rabbini, her şeyin idaresini gören Müdebbir'ini ve her türlü kusurdan, noksandan uzak Kumandan'ını hayretler ve takdislerle bildirir, hamd ve tesbihle sevdirir.

Mesela, harika bir şehirde milyonlarca elektrik lambası hareket ederek her yeri gezer. Nasıl ki, ışığı tükenmeyen bu tarzdaki elektrik lambaları ve

fabrikası, şüphesiz, açıkça elektriği idare eden, seyyar lambaları yapan, fabrikayı kuran ve yanacak maddeleri getiren mucize sahibi bir ustayı ve fevkalâde kudretli bir elektrikçiyi hayret ve tebriklerle tanıtır, yaşasınlar ile sevdirir.

Aynen öyle de, bu âlem şehrinde, dünya sarayının çatısındaki yıldız lambalarının bir kısmı –astronominin dediğine bakılırsa- yerküreden bin kat büyük olduğu ve top güllesinden yetmiş kat süratli hareket ettiği halde düzeni bozmuyor, birbirine çarpmıyor ve sönmüyor, yanmalarını sağlayan maddeleri tükenmiyor. Okuduğunuz astronominin dediğine göre, dünyadan bir milyon kattan daha büyük olan, bir milyon seneden daha uzun yaşayan ve Rahman'ın şu misafirhanesine bir lamba ve soba vazifesi gören güneşimizin yanmaya devam etmesi için, her gün yeryüzünün denizleri kadar gazyağı ve dağları kadar kömür veya bin yeryüzü kadar odun yığını lâzımdır. Onu ve onun gibi büyük yıldızları gazyağı, odun ve kömür olmadan yakan ve söndürmeyen, beraberce süratle hareket ettiren, birbirine çarptırmayan sonsuz bir kudreti ve saltanatı ışık parmaklarıyla gösteren bu muhteşem kâinat şehrindeki dünya sarayının elektrik lambaları ve onların idaresi şu misaldekinden ne derece büyük ve mükemmeldir... İşte sizin okuduğunuz veya okuyacağınız elektrikle ilgili ilimler de kendi pencerelerinden, bu büyük kâinat sergisinin Sultan'ı, nurlandıran Münevvir'i, idarecisi Müdebbir'i ve Sâni'i olan Zât'ı o nuranî yıldızları şahit göstererek o derecede tanıtır, tesbih ve takdislerle sevdirir ve herkesi O'na ibadet ettirir.

Hem mesela, nasıl ki, her satırında ince yazılmış bir kitap ya da her kelimesinde ince kalemle işlenmiş bir Kur'an sûresi bulunan gayet mânidar, bütün meseleleri birbirini destekleyen, kâtibini ve müellifini fevkalâde maharetli, kudretli gösteren hayret verici bir kitap, şüphesiz, gündüz gibi, yazarını mükemmel vasıflarıyla, hünerleriyle bildirir, tanıtır. "Mâşallah, bârekâllah" sözleriyle takdir ettirir.

Aynen öyle de, bu büyük kâinat kitabının bir tek sayfası olan yeryüzünde ve bir tek forması olan baharda, üç yüz bin ayrı ayrı kitap hükmündeki üç

yüz bin bitki ve hayvan türünü beraberce, birbiri içinde, yanlışsız, hatasız, birbirine karıştırmadan, şaşırmadan, mükemmel, muntazam bir şekilde yazan bir kalemin işlediğini gözümüzle görüyoruz. O kalem, bazen ağaç gibi bir kelimede bir kasideyi, çekirdek gibi bir noktada bir kitabın bütün fihristini yazar. Bu sonsuz derecede mânidar ve her kelimesinde çok hikmet bulunan kâinat kitabı ve cisme bürünmüş en büyük Kur'an hükmündeki âlem, şu misaldeki kitaptan ne kadar büyük, mükemmel ve mânidar ise, sizin okuduğunuz, varlığın hikmetini araştıran ilimler ve okulda bilfiil meşgul olduğunuz kıraat ve kitabet[372] de kendi geniş ölçüleri ve dürbün gözleriyle bu kâinat kitabının Nakkaşını, Kâtibini sonsuz kemâl vasıflarıyla tanıtır, "Allahü Ekber" cümlesiyle bildirir, "Sübhanallah" takdisiyle tarif eder, "Elhamdülillah" şükür ve övgüleriyle sevdirir.

[372] **Kıraat ve kitabet**: Düzgün, usulüne uygun okuma ve yazma.

İşte bunlar gibi yüzlerce ilimden her biri, geniş ölçüleri, hususi aynaları, dürbün gibi gözleri ve ibretli bakışlarıyla bu kâinatın Hâlık-ı Zülcelâl'ini isimleriyle bildirir, O'nun sıfatlarını ve kemâlâtını tanıtır.

İşte Cenâb-ı Hakk'ın birliğine muhteşem ve parlak bir delil olan bu işareti ders vermek için Kur'an-ı Mucizü'l Beyan, çok tekrarla, en çok da خَلَقَ السَّمٰاوَاتِ وَالْأَرْضَ[373] رَبُّ السَّمٰاوَاتِ وَالْأَرْضِ[374] ayetleriyle Hâlıkımızı bize tanıtıyor."

[373] "Gökleri ve yeri yaratan…" (En'âm sûresi, 6/1, 73; A'râf sûresi, 7/54; Tevbe sûresi, 9/36; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/7; İbrahim sûresi, 14/19, 32; Nahl sûresi, 16/3; İsrâ sûresi, 17/99; Furkan sûresi, 25/59; Neml sûresi, 27/60; Ankebût sûresi, 29/61; Lokman sûresi, 31/22; Secde sûresi, 32/4; Yâsîn sûresi, 36/81; Zümer sûresi, 39/5, 38; Zuhruf sûresi, 43/9; Ahkaf sûresi, 46/33; Hadîd sûresi, 57/4; Teğâbün sûresi, 64/3)

[374] "Göklerin ve yerin Rabbi" (Ra'd sûresi, 13/16; İsrâ sûresi, 17/102; Kehf sûresi, 18/14; Meryem sûresi, 19/65; Enbiyâ sûresi, 21/56; Şuarâ sûresi, 26/24; Sâffât sûresi, 37/5; Sâd sûresi, 38/66; Zuhruf sûresi, 43/82; Duhân sûresi, 44/7; Nebe sûresi, 78/37)

O talebe gençler bu hakikatleri tamamen kabul ve tasdik ederek, "Sonsuz şükürler olsun Rabbimize ki, hakikatin ta kendisi olan mukaddes bir ders aldık. Allah senden razı olsun." dediler. Ben de dedim ki:

"İnsan binlerce elemle üzülen, binlerce lezzeti tadan canlı bir makine, son derece acziyle beraber sayısız maddî-manevî düşmanı ve sınırsız fakrıyla beraber görünen-görünmeyen hadsiz ihtiyaçları bulunan, sürekli yokluk ve ayrılık tokatlarını yiyen zavallı bir varlıktır. Hal böyleyken, birden bütün düşmanlarına karşı bir dayanak noktası ve bütün ihtiyaçlarına cevap verecek bir yardım kaynağı bularak, herkes mensup olduğu efendisinin şerefiyle, makamıyla iftihar ettiği gibi, o da sonsuz Kadir ve Rahîm bir Padişah'a iman ile bağlansa, kullukla O'nun hizmetine girse ve ecelin idam fermanını kendisi hakkında terhis tezkeresine çevirse ne kadar memnun ve minnettar olur, müteşekkir bir şekilde bununla övünebilir, kıyaslayınız."

O mektepli gençlere söylediğim gibi musibete uğramış mahpuslara da tekrar derim ki: O'nu tanıyan ve O'na itaat eden, zindanda da olsa bahtiyardır. O'nu unutan, saraylarda da olsa zindandadır, bedbahttır.

Hatta bahtiyar bir mazlum idam edilirken bedbaht zalimlere şöyle der: "Ben yok olmuyorum, terhis edilerek saadet diyarına gidiyorum. Fakat sizi de ebedî bir idam ile mahkûm gördüğümden sizden intikamımı tam alıyorum." ve لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ[375] diyerek ruhunu sevinçle teslim eder.

[375] "Allah'tan başka ilah yoktur." (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[376]

[376] “(Melekler:) ‘Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.’ dediler.” (Bakara sûresi, 2/32)

Hüve[377] Nüktesi

[377] **Hüve**: O, Allah.

بِاسْمِهٖ سُبْحَانَهُ وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ[378]

[378] “Hiçbir şey yoktur ki Allah’ı hamd ile tenzih etmesin.” (İsrâ sûresi, 17/44)

اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ اَبَدًا دَائِمًا[379]

[379] Allah’ın selamı, rahmeti ve bereketi sonsuza kadar sürekli üzerinize olsun.

Çok aziz ve sıddık kardeşlerim,

لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ[380] ve قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ[381] beyanlarındaki هُوَ [Hüve] kelimesinde, hayalî ve fikrî bir seyahatte hava sayfasının yalnız maddî yönden mütalaasıyla aniden görünen zarif bir tevhid nüktesinde, iman yolunun sonsuz derecede, vücûb[382] mertebesinde kolaylığını; şirk ve dalâlet yolunda ise sayısız zorluk ve binlerce imkânsızlık bulunduğunu gördüm. O geniş ve uzun nükteyi gayet kısa bir işaretle beyan edeceğim.

[380] “Allah, o hak Mabud’dur ki, kendisinden başka ilah yoktur.” (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87; En’âm sûresi, 6/102, 106; A’râf sûresi, 7/158; Tevbe sûresi, 9/31, 129; Hûd sûresi, 11/14; Ra’d sûresi, 13/30; Tâhâ sûresi, 20/8, 98; Mü’minûn sûresi, 23/116; Neml sûresi, 27/26; Kasas sûresi, 28/70, 88; Fâtır sûresi, 35/3; Zümer sûresi, 39/6; Mü’min sûresi, 40/3, 62, 65; Duhân sûresi, 44/8; Haşir sûresi, 59/22, 23; Teğâbün sûresi, 64/13; Müzzemmil sûresi, 73/9)

[381] “De ki: O, Allah’tır, Tektir.” (İhlâs sûresi, 112/1)

[382] Vacip, zorunlu, varlığı kendinden olma.

Evet, nasıl ki, yüzlerce çiçeğe nöbetle saksılık eden bir avuç toprağın yaratılışı tabiata, sebeplere verilirse, ya o toprakta küçük ölçekte yüzlerce, belki çiçekler sayısınca manevî makineler, fabrikalar bulunması ya da bir parça topraktaki her zerrenin bütün o çiçekleri ayrı ayrı hususiyetleriyle, canlı donanımlarıyla yapmayı bilmesi, hepsinin âdeta birer ilah gibi sonsuz ilim ve kudret sahibi olması gerekir.

Aynen öyle de: Emir ve iradenin bir makamı olan havada, rüzgârın her zerresinde ve bir nefes, bir tırnak kadar olan هُوَ kelimesindeki hava zerrelerinde, küçük ölçekte dünyadaki bütün telefonların, telgrafların, radyoların ve hadsiz, muhtelif konuşmaların merkezi, santrali, ahizesi ve vericisi bulunması ve o sayısız işi beraber ve bir anda yapabilmeleri lâzımdır. Veyahut o هُوَ kelimesindeki havanın, hatta hava unsurunun her bir zerresinin, bütün telefoncular, ayrı ayrı bütün telgrafçılar ve radyo vasıtasıyla konuşanlar kadar manevî şahsiyetleri ve kabiliyetleri bulunması, her zerrenin onların dilini bilmesi ve aynı zamanda başka zerrelere de bildirmesi, yayması gerekir. Çünkü bilfiil bu vaziyet kısmen görünüyor ve havanın bütün zerrelerinde o kabiliyet var. İşte kâfirlerin, tabiatçıların ve maddecilerin yolunda sadece bir imkânsızlık değil, havadaki zerreler adedince imkânsızlık ve zorluk olduğu açıkça görülüyor.

Eğer Sâni-i Zülcelâl'e verilirse hava, bütün zerreleriyle onun itaatkâr bir askeri olur. Bütün zerrelerin sayısız küllî vazifesi, bir tek zerrenin bir tek düzenli vazifesi kadar kolayca, Hâlık'ın izni ve kuvvetiyle, O'na bağlanıp dayanarak ve O'nun kudret tecellisiyle bir anda, şimşek süratinde, هُوَ kelimesinin telaffuzu ve havadaki dalgalanması kadar kolay bir şekilde yerine getirilir. O zaman hava, kudret kaleminin sayısız, harika ve muntazam yazılarına bir sayfa olur. Zerreleri o kalemin uçları; zerrelerin vazifeleri de kader kaleminin noktaları haline gelir. Bir tek zerrenin hareketi derecesinde kolay çalışır.

İşte ben لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ ve قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ ifadelerindeki fikrî seyahatimde hava âlemini seyredip o unsurun sayfalarını düşünürken, bu özetlenen hakikate açıkça, etraflıca, aynelyakîn şahit oldum. هُوَ kelimesinde, havasında böyle parlak bir delil ve Cenâb-ı Hakk'ın her şeyde görünen birliğinin parıltısı bulunduğu gibi, mânâsında ve işaretinde de gayet nuranî bir ehadiyet tecellisi, çok kuvvetli bir tevhid delili gördüm. Ve هُوَ zamirinin mutlak ve örtülü bir şekilde hangi Zât'a baktığının bir işareti o delilde bulunduğu için, hem Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ın hem de zikir ehlinin tevhid

makamında bu kutsî kelimeyi neden çok tekrar ettiklerini ilmelyakîn anladım.

Evet, mesela üzerinde bir nokta bulunan beyaz kâğıda iki-üç nokta daha konulsa hepsi birbirine karışır. Bir adam, birçok farklı vazifeyi aynı anda yaparsa şaşırır. Küçük bir canlıya fazla yük yüklenirse altında ezilir. Birçok kelimenin ağızdan beraber çıkması ve kulağa aynı anda girmesi intizamı bozup karıştırır. Hal böyleyken, aynelyakîn gördüm ki, هُوَ anahtarı ve pusulasıyla fikren seyahat ettiğim hava unsurunun her bir parçasının, hatta her bir zerresinin içine binlerce farklı nokta, harf, kelime konulduğu veya konulabileceği halde, hiçbiri karışmaz ve intizamı bozmaz. Ayrı ayrı pek çok vazife hiç şaşmadan yapılır. Bir hava zerresi, pek çok ağır yük yüklendiği halde hiç zaaf göstermeden, geri kalmadan hepsini düzenli bir şekilde taşır.

Hem ayrı ayrı tarzda, mânâda binlerce farklı kelime birbirine karışmadan, kusursuz bir intizamla o küçücük kulaklara girer ve incecik dillerden çıkar. Her zerre, her parçacık bu hayret verici vazifeleri görmekle beraber cezbeli bir hal diliyle, zikredilen hakikatin şahitliği ve lisanıyla لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ ve قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ deyip tam bir serbestlik içinde gezer. Fırtına, şimşek ve gök gürültüsü gibi havayı çarpıştırıcı hadiseler sırasında hiçbiri intizamını ve vazifesini bozmaz, şaşırmaz ve bir iş diğerine mâni olmaz. Ben bunu aynelyakîn gördüm.

Demek, havanın her bir zerresinde sonsuz bir hikmet, ilim, irade, kuvvet, kudret ve bütün zerrelere hükmeden bir hususiyet bulunması lâzımdır ki, bu işlere vesile olabilsin. Oysa bu ihtimal, zerreler sayısınca imkânsız ve bâtıldır. Şeytanlar bile bunu akıllarına getiremez.

Öyleyse bu hava sayfası, hakkalyakîn,[383] aynelyakîn, ilmelyakîn derecesinde açıkça, Zât-ı Zülcelâl'in sonsuz ilim ve hikmetiyle çalıştırdığı kudret ve kader kaleminin sürekli değişen sayfasıdır. Levh-i Mahfuz'un şu değişip duran âlemde ve icraatlarında "levh-i mahv-isbat"[384] adındaki yaz-boz tahtası hükmündedir.

[383] **Hakkalyakîn**: Marifet mertebesinin en yükseği. Hakikati bizzat yaşayarak görme hali.

[384] Eşya ve hadiselerin yazılıp silindiği zaman levhası.

İşte hava unsuru, yalnız seslerin nakli vazifesinde, Allah'ın birliğinin zikredilen tecellisini ve hayret verici şeyleri gösterir, dalâletin ne kadar akıl dışı olduğunu ortaya koyar. Bunun gibi, havayı meydana getiren unsurların mühim vazifelerinden biri de, elektrik, çekme-itme kuvveti, ışık gibi başka şeylerin naklinde şaşırmadan, muntazaman, seslerin naklindeki vazifeyi görmesidir. Aynı zamanda, bütün bitki ve hayvanlara hava ve aşılama gibi hayat için lüzumlu şeyleri de tam bir intizamla yetiştirir. İlahî emir ve iradenin bir makamı olduğunu kesinlikle ispat eder; serseri tesadüfün, kör kuvvetin, sağır tabiatın, karışık, hedefsiz sebeplerin ve aciz, cansız, cahil maddelerin bu hava sayfasının yazılmasına, intizamına ve vazifelerine karışmasına hiçbir şekilde ihtimal ve imkân bulunmadığını aynelyakîn gösterir. Ben buna kesin kanaat getirdim. Her bir zerrenin ve her bir parçanın hal diliyle لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ ve قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ dediğini bildim. Bu هُوَ anahtarı ile havanın maddî yönden bu hayret verici hususiyetlerini gördüğüm gibi, hava unsuru da bir هُوَ hükmüne geçerek misal[385] ve mânâ âlemine bir anahtar oldu.

[385] **Misal âlemi**: Maddî âlem ile ruhlar âlemi arasındaki geçiş yeri.

(Gerisi şimdilik yazdırılmadı. Herkese binlerce selam.)

On Dördüncü Söz

بِسْــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرٰ كِتَابٌ أُحْكِمَتْ اٰيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ[386]

[386] "Elif, Lâm, Râ. Bu öyle bir Kitaptır ki, ayetleri en kesin delillerle desteklenmiş, sonra da güzelce açıklanmış, tam hüküm ve hikmet sahibi, her şeyden haberdar olan Hakîm ve Habîr tarafından gönderilmiştir." (Hûd sûresi, 11/1)

Kur'an-ı Hakîm'in ve onun hakiki tefsircisi olan hadislerin bir kısım yüksek ve ulvî hakikatlerine çıkmak için, teslimiyeti ve itaati noksan kalblere yardım edecek basamaklar hükmünde, o hakikatlerin bazı misallerine işaret edeceğiz. Bu Söz'ün "hâtime"sinde[387] bir ibret dersi ve Cenâb-ı Hakk'ın inayetinin bir sırrı ifade edilecek. O hakikatlerden haşir ve kıyametin misalleri, Onuncu Söz'de, bilhassa Dokuzuncu Hakikat'inde zikredildiği için tekrara lüzum yoktur. Yalnız diğer hakikatlerden örnek olarak beş "mesele"yi söyleyeceğiz.

[387] **Hâtime:** Sonsöz.

[Beş Mesele]

Birincisi

Mesela: خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ[388] "Gökleri ve yerleri altı günde yarattı" mealindeki ayet, belki bin veya elli bin sene gibi uzun bir zamandan ibaret olan Kur'an günlerine göre dünyanın ömrünün altı gün süreceğine işaret eder. Bu ayetin yüce hakikati hakkında bir kanaat vermek için, birer gün hükmündeki her bir asırda, her bir senede, her bir günde Fâtır-ı Zülcelâl'in yarattığı akıp giden âlemleri, seyyar kâinatları, geçici dünyaları gözlere gösteriyoruz. Evet, tıpkı insanlar gibi, dünyalar da birer misafirdir. Âlem, her mevsim Zât-ı Zülcelâl'in emriyle dolar, boşalır.

[388] "Rabbiniz o Allah'tır ki, gökleri ve yeri altı günde yarattı." (A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/3; Hadîd sûresi, 57/4)

İkincisi

Mesela:

وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ[389] وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ[390] لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ[391]

[389] "Hâsılı, yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki, apaçık bir kitapta bulunmasın." (En'âm sûresi, 6/59)

[390] "Velhasıl her şeyi apaçık bir Kitap'ta sayıp döken Biziz." (Yâsîn sûresi, 36/12)

[391] "O (gaybları bilen) öyle bir zâttır ki, O'nun ilminden göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile kaçamaz. Zerreden daha küçük ve daha büyük hiçbir şey yoktur ki, her şeyi açıklayan Kitapta (Levh-i Mahfûz'da) bulunmasın." (Sebe sûresi, 34/3)

gibi ayetlerin ifade ettiği, "Her şey, her haliyle, var olmadan önce, var olduktan sonra ve yokluğa gitmesinin ardından, yazılıdır, yazılır ve yazılıyor." mânâsındaki yüce hakikat hakkında bir kanaat vermek için Nakkaş-ı Zülcelâl'in, yeryüzü sayfasında her mevsim, bilhassa her baharda değiştirdiği sayısız muntazam varlığın fihristini, hayat programını, hareket kanunlarını onların çekirdeklerinde, tohumlarında, köklerinde manevî bir surette sakladığını… Onlar yok olduktan sonra meyvelerinde, basit tohumcuklarında kader kalemiyle, manevî bir tarzda aynen yazdığını… Hatta her geçici baharda, yaş-kuru ne varsa hepsini, sınırlı zerrecikler ve kemikler hükmündeki tohumlarda, kuru odunlarda tam bir intizam ile muhafaza ettiğini, gören gözlere gösteriyoruz. Âdeta her bir bahar, bir tek çiçek gibi, gayet muntazam ve ölçülü olarak, yeryüzüne Cemil ve Celil bir Zât'ın eliyle takılıp koparılıyor, konulup kaldırılıyor. Hakikat böyleyken, kader kaleminin sayfası olan Levh-i Mahfuz'un yalnızca bir tecellisi, Cenâb-ı Hakk'ın sanatının fihristi hükmündeki, gafillerin tabiat dedikleri bu yaratılış kitabını, bu sanat nakşını, başkasının filli olan bu hikmet planını, tesir sahibi tabiat diyerek bir kaynak ve fail kabul etmek insanın en tuhaf aldanışlarındandır.

أَيْنَ الثَّرٰا مِنَ الثُّرَيَّا[392] Hakikat nerede, gafillerin anlayışları nerede!

[392] "Yer nerde, Süreyya nerde!"

Üçüncüsü

Mesela, sadece hakikati haber veren, doğru sözlü Peygamberimiz *(aleyhissalâtü vesselam)*, arşı taşıyan, yerlerin ve göklerin vazifeli

meleklerini ve başka bazı melekleri, kırk bin başlı, her bir başlarında kırk bin dil bulunan ve her bir dilleriyle kırk bin tarzda tesbihat yapan[393] varlıklar olarak tasvir ediyor; kullukların kusursuzluğunu, kuşatıcılığını ve enginliğini bildiriyor. Bu hakikate ulaşmak için şuna dikkat et: Zât-ı Zülcelâl,

[393] Bkz. et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* 15/156; Ebu'ş-Şeyh, *el-Azame* 2/547, 740, 742, 747, 3/868; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân* 3/62; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî* 8/402; el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr* 2/82. Arşı taşımakla vazifeli meleklerin tesbihleriyle ilgili ayrıca Bkz. Müslim, *selâm* 124; Tirmizî, *tefsîru sûre* (34) 3; Müsned 1/218.

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ[394]

[394] "Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder." (İsrâ sûresi, 17/44)

إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ[395]

[395] "Biz (sabah akşam) kendisiyle zikir ve ibadet etmeleri için dağları Dâvud'un hizmetine boyun eğdirmiştik." (Sâd sûresi, 38/18)

إِنَّا عَرَضْنَا الأَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ[396]

[396] "Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik." (Ahzâb sûresi, 33/72)

gibi ayetlerle, en büyük ve küllî varlığın dahi kendi enginliğine ve büyüklüğüne uygun bir tarzda tesbihat yaptığını gösteriyor ve öyle de görünüyor. Evet, Allah'ı tesbih eden şu gök denizinin tesbih kelimeleri güneş, ay ve yıldızlar olduğu gibi; O'nu tesbih ve O'na hamd eden o denizdeki şu dünya gemisinin de hamd kelimeleri hayvanlar, bitkiler ve ağaçlardır. Demek, her bir ağacın, her bir yıldızın küçük birer tesbihatı bulunduğu gibi, yeryüzünün ve yeryüzündeki her bir kıtanın, her bir dağın, derenin, karaların, denizlerin ve göklerin her bir katının, her bir burcunun da küllî birer tesbihi vardır. Elbette, binlerce başı olan şu yeryüzünün, her başında yüz binlerce dil bulunan ve her dilinde yüz bin türlü tesbihat çiçeklerini, hamd meyvelerini misal âleminde[397] tercümanlık edip gösterecek, ruhlar âleminde temsil ve ilan edecek, ona göre vazifeli bir meleği vardır.

[397] Maddî âlem ile ruhlar âlemi arasında geçiş âlemi.

Evet, çok sayıda varlık bir cemaat meydana getirse, bir şahs-ı manevîleri olur. Eğer o topluluk birleşip kaynaşsa, onu temsil edecek bir şahs-ı manevîsi, bir nevi ruhu ve tesbih vazifesini gören vazifeli bir meleği bulunacaktır. İşte, misal olarak bu Barla ağzının, şu dağ dilinin muazzam bir kelimesi olan, odamızın önündeki çınar ağacına bak: Bu ağacın şu üç büyük dalının her birinde kaç yüz dalın dilleri var, gör! Her dilde kaç yüz ölçülü ve muntazam meyve kelimesi ve her meyvede kaç yüz kanatlı, ölçülü tohumcuk harfi olduğuna dikkat et! Hepsinin كُنْ فَيَكُونُ[398] emrinin sahibi Sâni-i Zülcelâl'i ne kadar beliğ bir şekilde övdüklerini, güzel, açık ve düzgün bir dille tesbih ettiklerini işitiyor, görüyorsun. Aynen bunun gibi, vazifeli meleği de mânâ âleminde ona göre çeşitli dillerle şu ağacın tesbihatını temsil eder. Hikmetin gereği budur.

[398] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mü'min sûresi, 40/68)

Dördüncüsü

Mesela,

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ[399]

[399] "Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu sadece 'Ol!' demektir, hemen oluverir..." (Yâsîn sûresi, 36/82)

وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ[400]

[400] "Kıyametin kopması ise, başka değil, ancak göz açıp kapama (yahut daha da kısa) bir anda olup biter." (Nahl sûresi, 16/77)

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ[401]

[401] "Biz insana şahdamarından daha yakınız." (Kaf sûresi, 50/16)

تَعْرُجُ الْمَلٰئِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ[402]

[402] "Melekler ve Rûh, O'nun arşına, miktarı elli bin sene olan bir günde yükselirler." (Meâric sûresi, 70/4)

gibi ayetlerin ifade ettiği yüce hakikate bak! Kadir-i Mutlak eşyayı o derece kolay, süratle, vasıtasız ve doğrudan yaratır ki, her şeyi yalnız bir emirle var etmiş gibi görünür, öyle anlaşılır. Hem o sınırsız kudret sahibi Sâni, sanatla yarattığı varlıklara son derece yakın olduğu halde, onlar Yaratıcılarından sonsuz derecede uzaktır. Yine o Zât nihayetsiz büyüklüğüyle beraber, gayet küçük ve basit işleri dahi ihmal etmeden düzenler ve benzersiz sanatının dışında bırakmaz. Kâinatta görülen mutlak kolaylık içindeki mükemmel düzen, işte bu Kur'an hakikatinin varlığına şahitlik ettiği gibi, şu temsil de onun hikmet sırrını gösteriyor:

Mesela, وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى[403] Sâni-i Zülcelâl'in güzel isimlerinden Nur isminin kesif bir aynası hükmündeki güneşin, O'nun emri ve itaat ettirmesiyle gördüğü vazifeler, şu hakikati anlamayı kolaylaştırır. Şöyle ki:

[403] "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

Güneş yüksekliğiyle beraber bütün şeffaf ve parlak şeylere son derece yakın, hatta onlara kendilerinden daha yakın olduğu, tecellisiyle, ışığıyla ve tasarrufa benzer pek çok sıfatıyla onlara tesir ettiği halde, o şeffaf şeyler güneşten binlerce sene uzaktır. Hiçbir şekilde ona tesir edemez, yakınlık iddiasında bulunamazlar.

Hem güneş, her bir şeffaf zerreye tesir eder. Hatta ışığı nereye ulaşmışsa orada hazır ve nâzır gibidir; bu, o zerrenin kabiliyetine ve rengine göre güneşin aksinin ve bir çeşit suretinin görünmesiyle anlaşılır.

Hem güneşin ulaştığı ve nüfuz ettiği daire, parlaklığının kuvveti ölçüsünde genişler. Muazzam parlaklığındandır ki, en ufak şeyler bile ondan gizlenip kaçamaz. Demek, onun her şeyi kuşatan büyüklüğü, nuraniyet sırrıyla, basit ve ufak şeyleri de dışarıda bırakmaz; bilakis, dairesine alır. Hem farz-ı muhal, güneşin tecellilerinin ve vazifesinin kendi iradesiyle olduğunu kabul etsek, o derece kolaylık, sürat ve enginlik içinde, zerreden, damladan ve denizin yüzünden gezegenlere kadar Allah'ın izniyle öyle işler görür ki, onun şu geniş icraatı ancak has bir emirle yaptığı düşünülebilir. Zerre ile gezegen, o Zât'ın emri karşısında eşittir. Güneş,

denizin yüzüne verdiği ışığı ve bereketi, kabiliyetine göre zerreye de kusursuz bir intizamla verir.

İşte, gök denizinin yüzünde parlak bir kabarcık ve Kadir-i Mutlak'ın Nur isminin cilvesine kesif bir aynacık olan güneşin, açıkça, şu hakikatin üç esasının misallerini gösterdiğini görüyoruz. Elbette, güneşin ışığı ve sıcaklığı, kendi ilmi ve kudreti yanında toprak gibi kesif kalan, "Nuru'n-nur, Münevviru'n-nur, Mukaddiru'n-nur"[404] olan Zât-ı Zülcelâl, ilim ve kudretiyle her şeye sonsuz yakınlıktadır, her yerde hazır ve nâzırdır; varlıklar ise O'ndan çok uzaktır. Bu işleri o kadar zahmetsiz, doğrudan ve kolaylıkla yapar ki, hepsinin yalnız bir tek emrin sürati ve kolaylığı ile gerçekleştiği anlaşılır. Hem küçük-büyük hiçbir şey O'nun kudret dairesinin dışında kalmaz; büyüklüğü her şeyi kuşatır. İşte bütün bunlara gözümüzle görmüş gibi şüphesiz bir imanla inanırız ve inanmak gerekir.

[404] Nurların nuru, bütün nurlar kendisinden feyiz alan, bütün nurları aydınlatan, miktarlarını takdir eden Cenâb-ı Hak.

BEŞİNCİSİ

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهٖ[405] ayetinden tut,

[405] "Ama onlar, Allah'ın kudret ve azametini hakkıyla takdir edemediler, O'na lâyık tazimi göstermediler. Halbuki bütün bir dünya kıyamet günü O'nun avucunda, gökler âlemi de bükülmüş olarak elinin içindedir." (Zümer sûresi, 39/67)

وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهٖ[406] ayetine kadar;

[406] "Bilin ki Allah insan ile kalbi arasına girer (dilediği takdirde arzusunu gerçekleştirmesini önler)." (Enfâl sûresi, 8/24)

اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ[407] ayetinden,

[407] "Her şeyi yaratan Allah'tır. Her şey O'nun mutlak tasarrufundadır." (Zümer sûresi, 39/62)

يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ[408] ayetine kadar;

[408] "(Bilmiyorlar mı ki Allah) onların gizlediklerini de bilir, açıkladıklarını da?" (Bakara sûresi, 2/77; Hûd sûresi, 11/5; Nahl sûresi, 16/23)

خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ[409] ayetinden,

[409] “Gökleri ve yeri yaratan...” (En’âm sûresi, 6/1, 73; A’râf sûresi, 7/54; Tevbe sûresi, 9/36; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/7; İbrahim sûresi, 14/19, 32; Nahl sûresi, 16/3; İsrâ sûresi, 17/99; Furkan sûresi, 25/59; Neml sûresi, 27/60; Ankebût sûresi, 29/61; Lokman sûresi, 31/22; Secde sûresi, 32/4; Yâsîn sûresi, 36/81; Zümer sûresi, 39/5, 38; Zuhruf sûresi, 43/9; Ahkaf sûresi, 46/33; Hadîd sûresi, 57/4; Teğâbün sûresi, 64/3)

وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ[410] ayetine kadar;

[410] “Sizi de yaptığınız şeyleri de yaratan Yüce Allah’tır.” (Sâffât sûresi, 37/96).

مَا شَاءَ اللّٰهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ[411] ayetinden,

[411] “Maşallah! Allah ne güzel dilemiş ve yapmış! O’ndan başka gerçek güç ve kuvvet sahibi yoktur.” (Kehf sûresi, 18/39)

وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ[412] ayetine kadar…

[412] “Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.” (Dehr sûresi, 76/30)

Rubûbiyetinin ihtişamı ve ulûhiyetinin yüceliği her yeri kuşatmış olan Ezel ve Ebed Sultanı’nın, şu aciz, sonsuz derecede zayıf, fakir, muhtaç ve yalnız sınırlı bir iradeye sahip, bir şey var etmeye kabiliyeti bulunmayan ve kendi gayretiyle elde edebileceği şeyler çok az olan insanoğluna karşı Kur’an’daki şiddetli şikâyetlerinin, ağır tehditlerinin ve müthiş korkutmalarının[413] hikmeti nedir? Bu nasıl izah edilebilir?

[413] Bkz. Bakara sûresi, 2/39, 161, 257; Âl-i İmran sûresi, 3/4, 10, 12, 56, 90, 91, 116; Nisâ sûresi, 4/56, 168; Mâide sûresi, 5/10, 36, 73 ...

Bu sorunun cevabı olan derin ve yüksek hakikati anlamak için şu iki temsile bak:

Birinci Temsil: Mesela, içinde sanatla yaratılmış sayısız meyveli ve çiçekli varlığın bulunduğu şahane bir bağ ve ona bakmak için tayin edilmiş pek çok hizmetkâr olsun. Bir hizmetkâr da yalnız o bağa yayılacak ve içilecek suyun yatağındaki deliğin kapağını açmakla vazifeli bulunsun. Eğer o hizmetkâr tembellik edip deliğin kapağını açmazsa bağ geç yeşerir veyahut kurur. O zaman, Hâlık’ın Rabbanî sanatının, bağın sahibi sultanın saltanatına yakışır nezaretinin ve o bağa kusursuzca hizmet eden ışık, hava ve toprağın yanı sıra, diğer bütün hizmetçilerin de o sersemden şikâyete

hakkı olur. Çünkü o, hepsinin hizmetlerini neticesiz bırakmış veya onlara zarar vermiştir.

İkinci Temsil: Mesela, bir sultanın büyük bir gemisinde, basit bir adam küçük vazifesini terk etmekle gemideki bütün çalışanların hizmetlerinin neticesine zarar verdiğinden ve bazen o hizmetleri mahvettiğinden, geminin sahibi, gemideki bütün vazifeliler adına o adamdan şiddetle şikâyet eder. Kusurlu adam ise, "Ben basit bir adamım, önemsiz ihmalim yüzünden bu şiddeti hak etmiyorum." diyemez. Çünkü tek bir şeyin yokluğu, pek çok şeyin olmamasına yol açabilir. Halbuki varlık kendi kıymetince netice verir. Çünkü bir şeyin varlığı, bütün şartların ve sebeplerin varlığına bağlıdır. O şeyin yokluğu, ortadan kalkması ise tek bir şartın yokluğuyla veya ortadan kalkmasıyla gerçekleşebilir, o şey netice itibarı ile yok olur. Bu yüzden, "Tahrip, tamirden çok daha kolaydır." sözü, herkesçe bilinen bir kaide hükmüne geçmiştir. Madem küfrün ve dalâletin, azgınlığın ve isyanın esası inkârdır, rettir, terktir ve kabulün yokluğudur. Bunlar görünüşte ne kadar müspet ve var olsa da hakikatte yoktur. Öyleyse küfür, her şeye tesir eden bir cinayettir. Bütün varlıkların amellerinin neticelerine zarar verdiği gibi, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin cemâl tecellilerine perde çeker.

İşte bu sonsuz şikâyete hakkı olan varlıklar adına onların Sultan'ı, şu asi insandan şiddetle şikâyet eder ve bu, hikmetin gereği ve ta kendisidir. O asi, şiddetli tehditleri ve dehşetli korkutmaları elbette, şüphesiz hak eder.

Hâtime[414]

[414] Sonsöz.

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ[415]

[415] "Bu dünya hayatı, aldatıcı ve geçici bir zevkten başka bir şey değildir." (Âl-i İmran sûresi, 3/185)

Gafil kafaya bir tokmak ve bir ibret dersi

Ey gaflete dalıp, bu dünya hayatını tatlı görüp, ahireti unutup dünyaya talip olan bedbaht nefsim! Neye benzediğini bilir misin? Deve kuşuna... Avcıyı görür fakat uçamaz; avcı onu görmesin diye başını kuma sokar, koca gövdesi dışarıda kalır. Avcı onu görür, fakat o gözünü kuma soktuğu için avcıyı görmez.

Ey nefis! Şu temsile bak ve gözünü dünyaya dikmenin aziz bir lezzeti nasıl acı veren bir eleme çevirdiğini gör!

Mesela: Bu köyde (yani Barla'da) yaşayan iki adam olsun. Onlardan birinin dostlarının yüzde doksan dokuzu İstanbul'a gitmiş, orada güzelce yaşıyorlar. İçlerinden yalnız o burada kalmış. Bir gün o da gidecek. Bu yüzden o adam İstanbul'a gitmeye arzu duyar, orayı düşünür, dostlarına kavuşmak ister. Ona, "Haydi oraya git!" dendiği vakit sevinip gülerek gider. İkinci adamın da dostlarının yüzde doksan dokuzu buradan gitmiş. Fakat bir kısmı ölmüş, bir kısmını da kimse bir daha görmemiş. Adam, o dostlarının da perişan olduğunu zanneder. Giden dostlarının yerine yalnız bir misafire bağlanıp teselli bulmak, ayrılık elemini onunla gidermek ister.

İşte ey nefis! Başta Habibullah *(aleyhissalâtü vesselam)* olmak üzere, bütün dostların kabrin öbür tarafındadır. Burada kalan bir-iki dostun da gidiyor. Ölümden ürküp, kabirden korkup başını çevirme! Kabre mertçe bak, ne talep ediyor, dinle! Ölümün yüzüne erkekçesine gül, ne istiyor, anla! Sakın gafil olup temsildeki ikinci adama benzeme!

Ey nefsim! “Zaman değişti, asır başkalaştı, artık herkes dünyaya dalmış, hayata tapıyor. Herkes geçim derdiyle sarhoş.” deme! Çünkü ölüm değişmiyor. Ayrılık, bekâya dönmüyor. İnsanın aczi ve fakrı bitmiyor; artıyor. Yolculuğu kesilmiyor, sürat kazanıyor.

Hem, “Ben de herkes gibiyim.” deme! Çünkü herkes sana ancak kabir kapısına kadar arkadaşlık edebilir. Herkesle musibette beraber olma tesellisi ise kabrin öbür tarafında pek temelsizdir. Hem kendini başıboş zannetme! Zira şu dünya misafirhanesine hikmet penceresinden baksan, düzensiz, gayesiz hiçbir şey göremezsin. Sen nasıl başıboş, gayesiz kalabilirsin! Deprem gibi yeryüzü hadiseleri, tesadüf oyuncağı değildir. Mesela: Yeryüzüne, birbiri içinde gayet muntazam ve nakışlı gömlekler gibi giydirilmiş bitki ve hayvan türleri baştan aşağı gayelerle, hikmetlerle donatılmıştır. Ve yerküre gayet yüce gayeler içinde kusursuz bir intizam ile meczup mevlevî gibi döner. Bunları gördüğün ve bildiğin halde, nasıl olur da –bir inkârcının yaptığı gibi– dünyanın, insanoğlunda, bilhassa müminlerde- beğenmediği bir kısım gaflet tavırlarına karşı manevî ağırlığından omuz silkmesine benzer deprem gibi[416 HAŞİYE] hadiseleri gayesiz, tesadüfî zannedersin! Böyle yapanlar, o musibeti yaşayanların elîm zayiatını sebepsiz, boşu boşuna olmuş gösterip onları müthiş bir ümitsizliğe düşürürler. Hem büyük bir hata hem de büyük bir zulüm işlerler.

[416 HAŞİYE] İzmir depremi münasebetiyle yazılmıştır.

Öyle hadiseler, Hakîm ve Rahîm bir Zât’ın emriyle müminlerin fâni malını sadaka hükmüne çevirip bâkileştirir ve nimetlere karşı nankörlükten gelen günahlara kefarettir.

Bir gün gelecek, şu itaatkâr yerküre, yüzünün süsü olan insanlığın eserlerini şirke bulaşmış ve şükürsüz görüp çirkin bulacak. İşte o zaman Hâlık’ın emriyle büyük bir deprem bütün yüzünü siler, temizler. Yeryüzü Allah’ın emriyle O’na ortak koşanları cehenneme döker, şükredenlere “Haydi, Cennet’e buyrun!” der.

On Dördüncü Söz'ün Zeyli[417]

[417] **Zeyl:** İlave.

بِسْــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ۝ وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ۝ وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا ۝ يَوْمَئِذٍ
تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ۝ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحٰى لَهَا ۝ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ ۝ فَمَنْ يَعْمَلْ
مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۝ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ[418]

[418] "Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman… Ve yer bağrındaki ağırlıkları çıkardığı zaman… İnsan şaşkın şaşkın: 'Ne oluyor buna!' dediği zaman… İşte o gün yer, üstünde olan biten her şeyi anlatır: Çünkü Rabbin ona bunları vahyeder. İşte o gün bölükler halinde insanlar, kabirlerinden çıkıp Yüce Divana durur, yaptıklarının karşılığını görüp alırlar. Zerre ağırlığınca hayır yapan onu bulur, zerre ağırlığınca şer yapan da onu bulur." (Zilzâl sûresi, 99/1-8)

Şu sûre, yeryüzünün, hareketlerinde ve depremlerde vahye ve ilhama mazhar olarak bir emir altında hareket ettiğini, bazen de titrediğini kesin bir şekilde bildiriyor.

(Şimdiki deprem münasebetiyle[419] sorulan altı-yedi kısa sorunun cevapları, manevî ve mühim bir taraftan yine manevî ihtar yardımıyla kalbe geldi. Kaç defa etraflıca yazmaya niyet ettiysem de izin verilmedi. Yalnız özetle, kısaca yazılacak.)

[419] 1939'da meydana gelen İzmir ve Erzincan depremleri.

Birinci Soru: Bu büyük depremin, maddî felâketinden daha elem verici, manevî bir musibeti olarak, devam edeceğinden gelen korku ve ümitsizlik, halkın büyük kısmının memleketin birçok yerinde gece istirahatını ortadan kaldırdı, onlara dehşetli bir sıkıntı verdi. Bunun sebebi nedir?

Manevî taraftan gelen cevap: Ramazan-ı şerifte, teravih vakti bu mübarek İslam merkezinin her köşesinde, hevesleri tahrik eden şarkıların neşe ve sevinçle, sarhoşçasına ve bazen kızların sesiyle radyodan cazibeli bir şekilde dinletilmesi bu korku azabını netice verdi.

İkinci Soru: Bu semavî tokat niçin gayrimüslimlerin memleketlerine gelmiyor da bu biçare Müslümanlara iniyor?

Cevap: Büyük hataların ve cinayetlerin cezası ertelenerek büyük merkezlerde, küçücük suçlarınki ise hemen küçük merkezlerde verilir. Aynen bunun gibi, mühim bir hikmete binaen, kâfirlerin cinayetlerinin büyük kısmı mahşerdeki büyük mahkemeye bırakılıyor. Müminlerin hatalarının cezası ise kısmen bu dünyada veriliyor.[420 HAŞİYE]

[420 HAŞİYE] Hem Ruslar gibi olanlar, hükmü ortadan kalkmış ve tahrif edilmiş bir dini terk etmekle, hak, ebedî ve hükmü süren bir dine ihanet etmek derecesinde gayretullaha dokunmadıklarından, yerküre şimdilik onları bırakıp bunlara hiddet ediyor.

Üçüncü Soru: Bazı şahısların hatası yüzünden gelen bu musibetin memlekette bir derece umumi hal almasının sebebi nedir?

Cevap: Umumi musibet, çoğunluğun hatasından ileri gelmesi yönüyle, insanların büyük kısmının o zalim şahısların icraatına fiilen veya onu lüzumlu sayarak veyahut onların tarafında yer alarak mânen katıldığını gösterir. Bu da umumi musibete sebebiyet vermiştir.

Dördüncü Soru: Madem bu deprem musibeti, hataların neticesi ve günahlara kefarettir. Masum ve hatasız insanların o musibetin içinde zarar görmesinin hikmeti nedir? Allah'ın adaleti buna nasıl müsaade eder?

Yine manevî taraftan gelen cevap: Bu mesele kader sırrıyla alâkalı olduğu için cevabını *Kader Risalesi*'ne havale edip burada yalnız şu kadarını söyleyelim:

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً[421] Yani: "Bir belâdan, bir musibetten çekininiz ki, geldiği vakit zalimlere mahsus kalmaz, masumları da yakar."

[421] Enfâl sûresi, 8/25.

Bu ayetin sırrı şudur: Dünya bir tecrübe ve imtihan meydanıdır, teklif ve cihad yurdudur. İmtihan ve teklif, hakikatlerin perdeli kalmasını, müsabaka ve cihad ile Ebûbekirlerin alâ-yı illiyyîne, yani yücelerin yücesi olan mertebeye çıkmasını, Ebûcehillerin ise esfel-i safilîne, yani aşağıların aşağısı seviyeye düşmesini gerektirir. Eğer masumlar böyle musibetlerde zarar görmeseydi, Ebûcehiller aynen Ebûbekirler gibi teslim

olacak, Allah yolunda cihad ve nefisle mücadele ederek manen yükselme kapısı kapanacak ve teklif sırrı bozulacaktı.

Madem mazlumun zalimle beraber musibete düşmesi, Cenâb-ı Hakk'ın hikmetinin gereğidir. Acaba o biçare mazlumların rahmet ve adaletten hisseleri nedir?

Bu soruya cevaben denildi ki: O musibetteki gazap ve hiddet içinde onlara bir rahmet cilvesi var. Çünkü o masumların fâni malları, kendileri hakkında sadaka olup bâki bir mal hükmüne geçtiği gibi, fâni hayatları da bir nevi şehitlikle onlara bâki bir hayatı kazandırır. Nispeten az, geçici bir sıkıntı ve azaptan, büyük ve daimî bir kazanç elde etmeyi sağlayan bu deprem, onlar hakkında gazap içinde bir rahmettir.

Beşinci Soru: Âdil ve Rahîm, Kadir ve Hakîm Cenâb-ı Hak, neden hususi hatalara hususi ceza vermeyip koca bir musibeti insanların başına musallat eder? Bu, O'nun rahmetinin güzelliğine ve kudretinin enginliğine nasıl uygun düşer?

Cevap: Kadîr-i Zülcelâl, yeryüzündeki her bir unsura pek çok vazife vermiştir ve her bir vazifede çok netice saklar. Bir unsurun bir tek vazifesinde, bir tek netice çirkin, şer ve musibet olsa da, diğer güzel neticeler, o neticeyi de güzelleştirir. Eğer o tek çirkin neticenin ortaya çıkmaması için, insana karşı hiddete gelmiş o unsur vazifesinden men edilse; o vakit o güzel neticeler sayısınca hayır terk edilmiş ve lüzumlu bir hayrı yapmamak şer hükmüne geçtiğinden, o hayırlar miktarınca şer işlenmiş olur. Bu ise bir tek şer gelmesin diye işlenen gayet çirkin, hikmete ve hakikate zıt bir kusurdur. Kudret, hikmet ve hakikat, kusurdan uzaktır, yücedir.

Madem insanın bazı hataları (toprak, hava, su gibi) unsurları ve yeryüzünü hiddete getirecek derecede büyük bir isyan ve pek çok varlığı hor görerek onların hukukuna yapılmış bir tecavüzdür. Elbette, o cinayetin fevkalâde çirkinliğini göstermek için, koca bir unsura, çok geniş vazifesi içinde

“Onları terbiye et!” diye emir verilmesi, hikmetin gereği ve ta kendisidir, adalettir ve mazlumlara rahmettir.

Altıncı Soru: Gafiller, depremin yeraltındaki madenlerde meydana gelen değişimlerin neticesi olduğunu söyleyip yayarak, ona âdeta tesadüfî, tabiî ve maksatsız bir hadiseymiş gibi bakarlar. Bu hadisenin manevî sebeplerini ve neticelerini görmezler ki uyansınlar. Onların dayandığı noktanın bir hakikati var mıdır?

Cevap: Dalâletten başka hiçbir hakikati yoktur. Çünkü her sene elli milyondan fazla nakışlı, muntazam gömleği giyen ve değiştiren yeryüzündeki binlerce canlı türünden sadece biri olan, mesela sineklerden bir tekinin yüzlerce uzvundan biri olan kanadını, Cenâb-ı Hak kasd, irade ve hikmet cilvesine mazhar kılar, ona lâkayt kalmaz, onu başıboş bırakmaz. Bu da gösteriyor ki, sayısız şuur sahibi varlığın beşiği, anası, yuvası ve koruyucusu olan koca yeryüzünde yalnızca mühim işler ve haller değil, –küçük olsun, büyük olsun- hiçbir şey O’nun iradesi ve kasdı dışında değildir. Fakat Kadir-i Mutlak, hikmetinin gereği olarak, görünen sebepleri icraatına perde yapar. Depremi dilediği vakit bazen bir maden yatağına harekete geçmesini emrederek onu ateşler. Yani deprem, madenlerdeki değişimler neticesinde de olsa, yine Cenâb-ı Hakk’ın emri ve hikmetiyle meydana gelir; başka türlü olamaz.

Mesela, bir adam tüfekle birini vursa, vuran adamı yok sayıp yalnız fişekteki barutun ateş almasına bakarak biçare maktulün hukukunu büsbütün çiğnemek, ne derece akılsızlık ve divaneliktir. Aynen öyle de, Kadîr-i Zülcelâl’in itaatkâr bir memuru, hatta bir gemisi, göklerde süzülen bir misafirhanesi olan yeryüzüne verilen, “Gaflet ve azgınlık yolundakileri uyandırmak için gövdende bulunan, hikmet ve irade ile saklanmış bombayı ateşle!” şeklindeki Rabbanî emri unutmak ve tabiata sapmak, ahmaklığın en çirkinidir.

Altıncı Soruyu Tamamlayan Bir Haşiye:

Dalâlet yolundakiler ve dinsizler, menfaatlerini korumak ve müminlerin uyanışına karşı koyup mâni olmak için o kadar garip bir inat ve hayret verici bir ahmaklık gösterirler ki, insanı insan olduğuna pişman ederler.

Mesela, bu son zamanlarda insanoğlunun bir derece umumi hal alan zulümlü, karanlık isyanlarına kâinat ve yeryüzündeki bütün unsurlar kızdığından, yerlerin ve göklerin Hâlık'ı da, yalnız hususi bir rubûbiyet ile değil, belki bütün kâinatın, âlemlerin Rabbi ve Hâkim'i olması itibarı ile, kuşatıcı ve geniş bir tecelliyle kâinatın bütününde ve rubûbiyetinin küllî dairesinde insanlığı uyandırmak, dehşetli azgınlığından vazgeçirmek ve tanımak istemediği Zât'ını ona tanıtmak istedi. Bunun için benzersiz, kesilmeyen bir su, hava ve elektrikten deprem, fırtına ve dünya savaşı gibi umumi, dehşetli afetleri insanın yüzüne çarptı. Bununla hikmetini, kudretini, adaletini, kayyûmiyetini,[422] iradesini ve hâkimiyetini pek açık bir şekilde gösterdi. Böyle olduğu halde, insan suretindeki bir kısım ahmak şeytanlar, o küllî, Rabbanî işaretlere ve ilahî terbiye ediciliğe akılsızca bir inatla karşılık verip, "Deprem, tabiatın eseridir, bir madenin patlamasıdır, tesadüfîdir. Güneşin sıcaklığının elektrikle çarpmasıdır ki, Amerika'da bütün makineleri beş saat durdurmuş ve Kastamonu semâlarında havayı kızıllaştırmış, ona yangın sureti vermiştir." diyerek mânâsız, saçma sözler söylüyorlar.

[422] Cenâb-ı Hakk'ın daimî varlığı, kaim oluşu, her şeyi ayakta tutması.

Dalâletten ileri gelen sınırsız bir cehalet ve dinsizlikten doğan çirkin bir inat yüzünden, sebeplerin yalnız birer bahane, birer perde olduğunu bilmiyorlar. Dağ gibi bir çam ağacının var olması için lüzumlu her şeyi dokumak ve yetiştirmek, bir köy büyüklüğünde yüz fabrika ve tezgâh gerektirirken, onun küçücük çekirdeğini gösterir ve "İşte şu ağaç bundan çıkmıştır." diyerek Sâni'in o çam ağacındaki binlerce mucizesini inkâr edercesine görünüşteki bazı sebepleri ileri sürerler. Hâlık'ın iradesi ve hikmetiyle işleyen pek büyük rubûbiyetinin icraatını hiçe indirirler. Bazen gayet derin, bilinmez ve çok mühim, binlerce yönüyle hikmet taşıyan bir

hakikate ilmî bir isim takarlar. Güya o isimle o hakikatin mahiyeti anlaşılır, basitleşir, hikmetsiz ve mânâsız hale gelir!

İşte gel, akılsızlığın ve ahmaklığın sınırsız derecelerine bak ki: Yüzlerce sayfa ile tarif edilse ve hikmetleri anlatılsa tam mânâsıyla ancak bilinecek olan derin, geniş ve meçhul bir hakikate bir isim takar, malûm bir şey gibi, "Bu, budur." derler. Mesela, güneşin bir hususiyeti, elektrikle çarpmasıdır. O ahmaklar rubûbiyetin hususi ve kasdî bir hadisesini küllî, geniş bir iradenin ve bir varlık türüne ait hâkimiyetin unvanları olan ve "âdetullah" denilen yaratılış kanunlarının sadece birine bağlarlar. Böylece iradeden bağını keser, sonra onu tutup tesadüfe ve tabiata havale ederler. Bu şekilde Ebûcehil'den kat kat fazla bir cehalet gösterirler. Bir askerin veya bir taburun savaştaki zaferini askerî düzene ve kanuna dayandırıp o zaferi kumandanla, padişahla, hükümetle ve harekât taktiğiyle alâkasız görür gibi, asi birer divane olurlar.

Hem mesela, meyveli bir ağacın bir çekirdekten yaratılması gibi, mucizeler gösteren bir usta, tırnak kadar bir odun parçasından, yüz okka[423] çeşitli yiyecek, yüz arşın[424] farklı kumaş yapsa; bir adam da o odun parçasını gösterip, "Bu işler, tabiî ve tesadüfî olarak bundan meydana gelmiştir." dese… O ustanın harika sanatını, hünerlerini hiçe indirse, bu ne derece bir ahmaklıktır. Aynen öyle de...

[423] 1,283 gramlık ağırlık ölçüsü.

[424] 68 cm. uzunluğundaki ölçü birimi.

Yedinci Soru: Şu yeryüzü hadisesinin (depremin), bu memleketin Müslümanlarına bakması ve onları hedef alması nasıl anlaşılmalı ve neden bu hadise daha çok Erzincan ve İzmir taraflarında görülüyor?

Cevap: Bu hadisenin hem şiddetli kışta, hem karanlık gecede, hem dehşetli soğukta gelmesi, hem ramazana gereken hürmeti göstermeyen bu memlekete mahsus olması ve tahribatından uyanmadıkları için gafilleri hafifçe uyandırmak maksadıyla devam etmesi gibi pek çok emare ve işaretle, deprem müminleri hedef alıp onları namaza ve duaya uyandırmak için sarsıyor ve yeryüzünün kendisi de titriyor.

Biçare Erzincan gibi yerleri daha çok sarsmasının iki sebebi var:

Birincisi: Halkının hataları az olduğu için oranın temizlenmesine acele edildi.

İkincisi: O gibi yerlerde imanı ve İslamiyet'i koruyan kuvvetli ve hakikatli insanların biraz veya tam mağlup olmasını fırsat bilen dinsizler, tesirli bir faaliyet merkezi kurdukları için ilk önce oraların tokatlanmış olması ihtimali var.

لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللّٰهُ[425]

[425] "Hiç kimse gaybı bilemez, gaybı yalnız Allah bilir." Bu ifade, Neml sûresi, 27/65. ayetinin kısaltılmış halidir.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[426]

[426] "(Melekler:) 'Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.' dediler." (Bakara sûresi, 2/32)

On Beşinci Söz

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ[427]

[427] "Gerçek şu ki, yere en yakın olan göğü lambalarla donattık ve onlardan bir kısmını şeytanlara atılan mermiler yaptık." (Mülk sûresi, 67/5)

Ey astronominin ruhsuz meseleleriyle zihni darlaşan, aklı gözüne inen ve şu ayetin muazzam sırrını o sıkışmış zihnine sığdıramayan mektepli efendi! Şu ayetin semâsına yedi basamaklı bir merdivenle çıkılabilir. Gel, beraber çıkacağız!

Birinci Basamak

Hakikat ve hikmet, yeryüzü gibi göklerin de kendine yaraşır sakinlerinin bulunmasını ister. Dinde, o cinsten çeşitli varlıklar, "melekler ve ruhanîler" diye isimlendirilir.

Evet, hakikat bunu gerektirir. Zira yeryüzünün küçüklüğü ve maddî olarak kıymetsizliğiyle beraber, canlı ve şuur sahibi varlıklarla doldurulması ve ara sıra boşaltılıp yeniden şenlendirilmesi, şu muhteşem burçlara sahip, ziynetli köşkler hükmündeki göklerin de şuur ve idrak sahibi varlıklarla dolu olduğuna işaret eder, belki bunu açıkça gösterir. Onlar da insanlar ve cinler gibi, şu âlem sarayının seyircileri, kâinat kitabının mütalâacıları ve Cenâb-ı Hakk'ın rubûbiyet saltanatının ilancılarıdır. Çünkü O'nun, kâinatı hadde hesaba gelmez ziynetlerle, güzelliklerle, nakışlarla süsleyip donatması, açıkça, düşünen ve ona hayranlık duyan takdir edicilerin nazarlarını ister. Evet, güzellik elbette bir âşık ister. Yiyecek ise aç olana verilir. Halbuki insanlar ve cinler, şu sonu olmayan vazifenin, şu haşmetli nezaretin ve şu geniş dairedeki kulluğun milyonda birini ancak yapabilir. Demek, bu sayısız, çeşitli vazife ve ibadetler için sonsuz sayıda, cins cins melek ve ruhanî lâzımdır.

Bazı rivayetlerin işaretiyle ve âlemdeki düzenin hikmetiyle denilebilir ki, gezegenlerden yağmur damlacıklarına kadar bir kısım seyyar gök

cisimleri, bazı meleklerin bineğidir.[428] Allah'ın izniyle bunlara biner, şehadet âlemini seyredip gezerler. Hem denilebilir ki, hadiste "*tuyûrun hudrun*"[429] diye isimlendirilen cennet kuşlarından sineklere kadar bir kısım hayvanların cisimleri ruhanilerin bir cinsini taşır. Onlar, bu cisimlerin içine Cenâb-ı Hakk'ın emriyle girer, cismanî âlemi gezip o bedenlerdeki uzuvların, duyuların penceresinden maddî âlemdeki yaratılış mucizelerini seyrederler. Kesif topraktan ve bulanık sudan sürekli tatlı hayatı ve idrak sahibi nuranî varlıkları yaratan Hâlık'ın, elbette, ruha ve hayata münasip şu nur denizinden, hatta karanlık deryasından bir kısım şuur sahibi mahlûkları vardır. Hem de çok fazla vardır. Meleklerin ve ruhanîlerin varlığı, *Nokta* adlı bir risalemde[430] ve Yirmi Dokuzuncu Söz'de iki kere iki dört eder derecesinde bir kesinlikle ispat edilmiştir. İstersen onlara müracaat et.

[428] Semânın her tarafında Allah'a secde için alnını koymuş bir melek bulunduğuna, dört parmak sığacak kadar boş bir yer olmadığına dair Bkz. Tirmizî, *zühd* 9; İbn Mâce, *zühd* 19. Ayrıca Allah Teâlâ'nın *(celle celâlüh)*, her bir damlasından bir melek yarattığı nehir için Bkz. Ebu'ş-Şeyh, *el-Azame* 2/735.

[429] "Yeşil kuşlar" (Bkz. Müslim, *imâre* 121; Tirmizî, *tefsîru sûre (3)* 19; Ebû Dâvûd, *cihâd* 25).

[430] Nokta Risalesi, *Mesnevî-i Nûriye*'nin sonunda yer almaktadır.

İkinci Basamak

Yeryüzü ile gökler, aynı hükümetin iki şehri gibi birbiriyle alâkalıdır. Aralarında mühim irtibat ve alışverişler vardır. Yeryüzüne lâzım olan ışık, sıcaklık, bereket ve rahmet gibi şeyler gökten gelir, yani gönderilir. Vahye dayanan bütün semavî dinlerin ittifakı ve kalb gözüyle gördüklerine dayanan keşf ehli zâtların yanlışlığına ihtimal bulunmayacak derecedeki kesin, birbirini doğrulayan haberleriyle, melekler ve ruhlar gökten yere iniyor.[431]

[431] Bkz. Âl-i İmran sûresi, 3/124; Hicr sûresi, 15/8; Kadir sûresi, 97/4.

Bundan, hisse yakın kesin bir sezgiyle bilinir ki, yeryüzü sakinlerinin de semâya çıkmaları için bir yol vardır. Evet, nasıl ki herkesin aklı, hayali ve bakışı her vakit göklere uzanabilir. Aynen öyle de, peygamberlerin ve

velilerin ağırlıklarını bırakan veya ölmüşlerin bedenlerinden sıyrılan ruhları, Allah'ın izniyle oraya gider. Madem hafiflik ve letafet bulanlar oraya gidiyor, elbette maddeden arınmış misalî birer beden giyen, ruhlar gibi hafif ve latif bir kısım yeryüzü ve hava sakinleri de semâya çıkabilir.

Üçüncü Basamak

Göklerin sessizliği ve sükûneti, daimî intizamı, genişliği ve nuraniliği; sakinlerinin, yeryüzü sakinleri gibi olmadığını gösterir. Oranın bütün ahalisi Allah'ın emirlerine uyar, ne emredilse onu yaparlar.[432] Orada izdiham ve münakaşayı gerektirecek bir sebep yoktur. Zira memleket geniş, orada bulunanların yaradılışı saf, temiz, kendileri masum, makamları sabittir. Fakat yeryüzünde zıtlar bir araya gelmiş, şerliler hayırlılara karışmış ve aralarında çekişmeler başlamış; o yüzden ihtilaflar ve sıkıntılar meydana gelmiştir. Bundan imtihan ve teklif sırrı, ondan da mânen yükselme ve alçalma ortaya çıkmıştır. Bu hakikatin hikmeti şudur:

[432] Bkz. Nahl sûresi, 16/49-50; Tahrîm sûresi, 66/6.

İnsan, yaratılış ağacının ucundaki meyvesidir. Malûmdur ki, bir şeyin meyvesi, onun köküne en uzak, en kapsamlı, en nazik ve en mühim kısmıdır.

İşte âlemin meyvesi olan insan da en kapsamlı, en benzersiz, en aciz, en zayıf ve en latif kudret mucizesidir. Bu yüzden, insanın beşiği ve meskeni olan yeryüzü, göklere nispeten maddî küçüklüğü ve kıymetsizliğiyle beraber, mânen ve sanatça bütün kâinatın kalbi, merkezi.. bütün sanat mucizelerinin sergisi.. Allah'ın isimlerinin bütün tecellilerinin mazharı, odak noktası.. sınırsız Rabbanî icraatın mahşeri ve aynası.. Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz yaratıcılığının, bilhassa bitki ve hayvanların sayısız küçük türlerinde görülen cömertçe icadın merkezi ve çarşısı.. pek geniş ahiret âlemlerindeki sanatlı eserlerin numunelerinin küçük ölçekte sergilendiği yer.. ebedî dokumaların süratle işleyen, bâki manzaraların hızla değişen tezgâhı ve aynen yapıldığı fabrikası.. ve daimî bahçelerin tohumcukları için süratle sümbüllenen dar ve geçici bir tarla, bir terbiye ocağı hükmündedir.

İşte bu manevî büyüklüğünden ve sanatça önemindendir ki, Kur'an-ı Hakîm, göklere nispeten büyük bir ağacın küçük meyvesine benzeyen yeryüzünü[433] bütün semâlara denk tutuyor. Onu bir kefeye, gökleri bir kefeye koyuyor. Tekrar tekrar رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ[434] diyor.

[433] Evet, yeryüzü, küçüklüğüyle beraber, göklerle kıyaslanabilir. Çünkü nasıl daima akan bir çeşmenin artık beslenmeyen büyük bir gölden daha büyük olduğu söylenebilir. Hem dağ gibi bir cisim, görünüşte kendisinden binlerce defa daha küçük bir ölçekle ölçülebilir… Aynen öyle de, Cenâb-ı Hak yeryüzünü sanatına bir sergi, yaratıcılığına bir mahşer, hikmetine merkez, kudretine mazhar, rahmetine bahçe, cennetine tarla, sonsuz kâinata ve mahlûkat âlemlerine bir ölçek ve mâzi denizlerine, gayb âlemine akacak bir çeşme hükmünde yaratmıştır. Her sene kat kat ve katmerli yüz bin tarzda, sanatlı nakışlarla dokunmuş gömleklerini değiştirdiği ve çok defa doldurup mâziye boşaltarak gayb âlemine döktüğü bütün o yenilenen âlemlere ve yeryüzünün çeşitli gömleklerine bak! Yani yeryüzünün bütün mâzisini o anda hazır farz et! Sonra tekdüze ve bir derece basit göklerle kıyasla! Göreceksin ki, yeryüzü üstün gelmese de, noksan da kalmaz. İşte رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ sırrını anla.

[434] "Göklerin ve yerin Rabbi" (Ra'd sûresi, 13/16; İsrâ sûresi, 17/102; Kehf sûresi, 18/14; Meryem sûresi, 19/65 …)

Hem bu hikmetlerden kaynaklanan, yeryüzündeki süratli ve devamlı değişimler, yeryüzü sakinlerinin de kabiliyetlerine göre o değişimlerin mazharı olmasını gerektirir. Şu sınırlı yeryüzünde sayısız kudret mucizesi görüldüğü ve en mühim sakinleri olan insanların ve cinlerin duygu ve kabiliyetlerine, diğer canlılardaki gibi yaradılıştan bir sınır ve kayıt konulmadığı için, onlar sonsuz derecede yükselmeye ve alçalmaya müsaittir. Peygamberlerden, evliyadan tut, nemrutlara, şeytanlara kadar herkes için uzun bir imtihan meydanı açılmıştır. Madem öyledir, elbette firavunlaşmış şeytanlar, sonsuz şerleriyle göklere ve gök ehline taş atacaktır.

Dördüncü Basamak

Bütün âlemlerin Rabbi, Müdebbir'i (sonsuz hikmetiyle idare edeni, çekip çevireni) ve Hâlık'ı Zât-ı Zülcelâl'in, hükümleri ayrı ayrı olan pek çok namı, unvanı ve güzel ismi vardır. Mesela, peygamber ashabının safında

kâfirlere karşı savaşmaları için melekleri göndermesini[435] gerektiren ismi ve unvanı hangisiyse, o isim ve unvan, meleklerle şeytanlar arasında bir savaş ve semânın hayırlı sâkinleriyle yeryüzünün şerlileri arasında da bir mücadele olmasını gerektirir. Evet, kâfirlerin nefis ve nefesleri kudret elinde olan Kadîr-i Zülcelâl, onları bir emirle, bir sedâ ile mahvetmez. Her şeyi kuşatan rubûbiyetinin unvanıyla, Hakîm ve Müdebbir isimleriyle bir imtihan ve mücadele meydanı açar. Temsilde hata olmasın, nasıl ki bir padişahın, hükümeti dairesinde ayrı ayrı pek çok unvanı ve ismi bulunur. Mesela, adliye dairesi onu "Âdil Hâkim" ismiyle anar. Askeriye dairesi "Başkumandan" namıyla bilir. Din işleri dairesi "Halife" ismiyle zikreder. Mülkiyedekiler onu "Sultan" ismiyle tanır. İtaatkâr ahali ona "Merhametli Padişah", asi insanlar ise "Kahredici Hükümdar" der. Daha başka isimleri de bunlara kıyasla…

[435] Bkz. Âl-i İmran sûresi, 3/124, 125; Enfâl sûresi, 8/9, 10, 12. Ayrıca Bkz. Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 1/379; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/72; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* 2/16; et-Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* 1/98.

İşte bazen, bütün ahali idaresi altında olan o yüce padişah; aciz, zelil bir asiyi bir emirle idam etmez. Belki onu Âdil Hâkim ismiyle mahkemeye gönderir. Hem iktidar sahibidir, sadık bir memurunun iltifata liyakatini bilir. Fakat ona hususi ilmiyle, hususi telefonuyla iltifat etmez. Saltanatının haşmeti ve hükümetinin idaresi unvanıyla, o memurun mükâfatı hak ettiğini göstermek için bir imtihan meydanı açar. Vezirine emir verir ve ahaliyi seyre davet eder. Saltanatına yakışır bir karşılama yaptırır. Muhteşem ve büyük bir imtihan neticesinde, herkesin toplandığı yüce bir mekânda o memuruna iltifatta bulunur, onun liyakatini ilan eder. Daha başka örnekleri de düşün…

İşte –وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى[436]– Ezel ve Ebed Sultanı'nın pek çok güzel ismi; celâl tecellileri ve cemâl tezahürleriyle pek çok icraatı ve unvanı vardır. O'nun, nur ve karanlığın, yaz ve kışın, cennet ve cehennemin varlığını gerektiren ismi, unvanı ve icraatı; nesillerin devamı, müsabaka, yardımlaşma benzeri pek çok kanun gibi, mücadele kanununun da bir derece umumi olmasını

ister. Kalbin etrafındaki ilham ve vesveselerin mücadelesinden tut, semâ ufuklarında meleklerle şeytanların mücadelesine kadar,[437] o kanunun her yerde geçerli olmasını gerektirir.

[436] "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

[437] Bkz. Tirmizî, *tefsîru sûre* (2) 36; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* 6/305; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 3/278; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 8/417.

Beşinci Basamak

Madem yerden göklere gidip gelmek, göklerden yere inip çıkmak var; dünya için gerekli, mühim şeyler oradan gönderiliyor. Ve madem temiz ruhlar oraya gidiyor. Elbette, kötü ruhlar da maddeden arınmış ve hafif oldukları için hayırlı ve iyi ruhları taklit ederek oraya gitmeye teşebbüste bulunacak, fakat şüphesiz reddedilip kovulacaklardır. Çünkü mahiyetlerinde şer ve uğursuzluk vardır. Hem hiç şüphesiz, şu mühim hadisenin ve manevî mücadelenin, görünen âlemde bir alâmeti, bir işareti olacaktır. Çünkü rubûbiyet saltanatının hikmeti, şuur sahipleri için, bilhassa en mühim vazifesi seyir, şahitlik, ilancılık ve nezaret olan insan için, gayba ait tasarrufların mühim olanlarına birer işaret koymayı, alâmet bırakmayı gerektirir. Nasıl ki Cenâb-ı Hak, bu görünen âlemde yaşayanları şahit tutmak için yağmuru sonsuz bahar mucizelerine işaret kılmış ve görünüşteki sebepleri sanatının harikalarına alâmet yapmıştır. Hatta o hayret verici temaşaya, bütün gök ehlinin ve yeryüzü sakinlerinin dikkat nazarlarını çekmek, yani koca gökleri, etrafında nöbetçiler dizilmiş, burçları süslenmiş bir kale hükmünde, bir şehir suretinde gösterip rubûbiyetinin haşmetini tefekkür ettirmek istemiştir.

Madem şu büyük mücadelenin ilanı, hikmetin gereğidir; elbette ona bir işaret olacaktır. Halbuki havadaki ve göklerdeki hadiseler içinde şu ilana münasip hiçbir hadise görünmüyor. O halde, bundan daha uygunu yoktur. Evet, yüksek kalelerin sağlam burçlarından mancınıkla atılan ateş toplarına ve işaret fişeklerine benzeyen yıldızların kayması hadisesinin, şeytanların taşlanması meselesine ne kadar uygun düştüğü açıkça anlaşılır. Hem şu hadisenin, bu hikmetten ve gayeden başka, ona münasip bir

mânâsı da bilinmiyor. Halbuki başka hadiseler öyle değil. Ayrıca şu hikmet, Hazreti Âdem zamanından beri meşhurdur ve hakikat ehli için apaçıktır.

Altıncı Basamak

İnsanlar ve cinler, sınırsız şerre ve ahlâksızlığa kabiliyetli olduklarından, sonsuz bir inat ve azgınlık gösterirler. İşte bunun için Kur'an-ı Hakîm, insanları ve cinleri öyle mucizevî bir belâgatle, öyle yüce ve berrak bir üslûpla, öyle kıymetli, açık temsil ve mesellerle isyandan ve azgınlıktan men eder ki, kâinatı titretir.

Mesela, "Ey insanlar ve cinler! Emirlerime itaat etmezseniz, elinizden gelirse, haydi mülkümün hudutlarından çıkınız!" meseline işaret eden يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا ۚ لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ ۝ فَبِأَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝ يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ[438]

[438] "Ey cin ve insan topluluğu! Yapabilirseniz haydi göklerin ve yerin hududundan geçin bakalım! Ama geçemezsiniz, ancak üstün bir güç, kuvvetli bir delil ve ilimle geçebilirsiniz. O halde Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edebilirsiniz? Üzerinize ateşler, duman alevleri gönderilir de artık kendinizi savunamazsınız." (Rahman sûresi, 55/33-35)

ayetlerindeki muazzam ihtara, dehşetli tehdide ve şiddetli sakındırmaya dikkat et. İnsanların ve cinlerin gayet mağrurca inatlarını mucizevî bir belâgatle nasıl kırar ve aczlerini ilan eder. Rubûbiyet saltanatının genişliği ve büyüklüğü nispetinde aciz ve biçare olduklarını gösterir. Şu ayetle ve وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ[439] ayetiyle âdeta şöyle der:

[439] "(Gerçek şu ki, yere en yakın olan göğü lambalarla donattık) ve onlardan bir kısmını şeytanlara atılan mermiler yaptık." (Mülk sûresi, 67/5)

"Ey küçüklüğüne rağmen gururlu ve isyankâr, zayıflığına ve fakrına rağmen asi ve inatçı olan cinler ve insanlar! Buna nasıl cesaret edersiniz; zira isyanınızla öyle şanlı bir Sultan'ın emirlerine karşı geliyorsunuz ki, yıldızlar, ay ve güneş itaatkâr birer asker gibi O'nun emirlerine uyar. Hem azgınlığınızla öyle bir Hâkim-i Zülcelâl'e karşı itaatsizlik ediyorsunuz ki, O'nun –varsayalım şeytanlarınız dayanabilse– onları dağ gibi güllelerle

taşlayabilecek büyük, itaatkâr askerleri var. Hem nankörlüğünüzle öyle bir Mâlik-i Zülcelâl'in memleketinde isyan ediyorsunuz ki, O'nun, değil sizin gibi küçücük aciz mahlûkları, farz-ı muhal, dağlar ve yerküre büyüklüğünde birer kâfir düşman olsa onları da, o büyüklükte yıldızlar, ateşli demirler ve kordan toplar atarak dağıtacak kulları ve askerleri var. Hem karşı geldiğiniz kanun öyle şeylerle bağlıdır ki, gerekirse dünyanızı yüzünüze çarpar, yerkürenize benzeyen yıldızları gülleler gibi üstünüze yağdırabilirler."

Evet, Kur'an'da bazı hususların üzerinde mühim bir şekilde durulması, düşmanların kuvvetli olmasından ileri gelmez. Belki bunun sebeplerinden biri, Cenâb-ı Hakk'ın haşmetini ve düşmanın fenalığını göstermektir. Hem bazen Kur'an, kâinattaki kusursuz intizamı, sonsuz adaleti, kuşatıcı ilmi ve hikmetin kuvvetini göstermek için en büyük ve kuvvetli sebepleri çok küçük ve zayıf bir şeye karşı önemle hatırlatır ve onun üstünde tutar, kıymetlerini düşürmez, onların hukukuna tecavüz ettirmez. Mesela şu ayete bak:

وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللّٰهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلٰئِكَةُ بَعْدَ ذٰلِكَ ظَهِيرٌ[440]

[440] "Yok eğer hislerinize mağlup olup peygambere karşı birbirinize arka çıkarsanız bilin ki, Allah da onun yardımcısıdır. Cebrail de, salih müminler ve melekler de ayrıca onun yardımcılarıdır." (Tahrîm sûresi, 66/4)

Hazreti Peygamber'in *(aleyhissalâtü vesselam)* hakkına ne kadar hürmet ve zevcelerinin hukukuna ne kadar merhamet var. Şu mühim ikaz, yalnız Hazreti Peygamber'e hürmetin büyüklüğünü, iki zayıf hanımının şikâyetlerinin önemini ve haklarının gözetilmesini merhametle ifade etmek içindir.

Yedinci Basamak

Melekler ve balıklar gibi, yıldızların da çok çeşitli cinsleri vardır. Bir kısmı son derece küçük, bir kısmı gayet büyüktür. Hatta gökyüzünde her parlayana "yıldız" denilir. İşte Fâtır-ı Zülcelâl, Sâni-i Zülcemâl, bu yıldız cinslerinden birini de nazenin gökyüzünün kıymetli süsleri, o ağacın nurlu

meyveleri ve o denizin, Zât'ını tesbih eden balıkları hükmünde yaratmış, meleklerine seyir yeri, binek ve mesken yapmıştır. Ve yıldızların küçük bir türünü şeytanların taşlanmasına vasıta kılmıştır. İşte şeytanların taşlanması için atılan bu alev toplarının üç mânâsı olabilir:

Birincisi: Mücadele kanununun en geniş dairede dahi cereyan ettiğine işaret ve alâmettir.

İkincisi: Cenâb-ı Hakk'ın göklerde uyanık nöbetçileri, itaatkâr sakinleri, yeryüzündeki şerlilerin aralarına karışmasından ve kendilerini dinlemesinden hoşlanmayan askerleri bulunduğuna işarettir.

Üçüncüsü: Dünyanın aldatıcı yüzünün habis temsilcileri olan casus şeytanların, temiz ve temizlerin meskeni olan gökleri kirletmemesi ve kötü ruhlar hesabına gözetlememesi için, edepsiz casusları korkutmak maksadıyla mancınıkla atılan ateş topları ve işaret fişekleri gibi, o şeytanları gök kapılarından o alev toplarıyla kovmaktır.[441]

[441] Bkz. Hicr sûresi, 15/16-18; Sâffât sûresi, 37/6-10; Buhârî, *bed'ü'l-halk* 6, 11, *tefsîru sûre* (15) 1, (34) 1; *tevhid* 32; Müslim, *selam* 122, 123, 124; Tirmizî, *tefsîru sûre* (34) 3; İbn Mâce, *mukaddime* 122, 123; Müsned 6/87.

İşte, yıldız böceği hükmündeki kafa fenerine güvenen ve Kur'an güneşine gözünü yuman gökbilimci efendi! Şu yedi basamakta işaret edilen hakikatlerin hepsine birden bak. Gözünü aç, kafa fenerini bırak, Kur'an'ın gündüz gibi mucizelik ışığı altında şu ayetin mânâsını gör. O ayetin semâsından bir hakikat yıldızı al, başındaki şeytana at, kendi şeytanını taşla!..

Biz de böyle yapmalı ve رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ[442] demeliyiz.

[442] "Ya Rabbi, şeytanların vesveselerinden Sana sığınırım!" (Mü'minûn sûresi, 23/97)

فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ وَالْحِكْمَةُ الْقَاطِعَةُ[443]

[443] Tam, kesin delil ve her şeyde açık, kati şekilde eserleri görünen hikmet Allah'ındır.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[444]

[444] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

On Beşinci Söz'ün Zeyli[445]

[445] **Zeyl**: İlave.

[Yirmi Altıncı Mektup'un Birinci Bahsi]

بِاسْمِهٖ سُبْحَانَهُ[446] وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ[447]

[446] Her türlü noksan sıfattan uzak Allah'ın adıyla.

[447] "Hiçbir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın." (İsrâ sûresi, 17/44)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَاِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ[448]

[448] "Eğer şeytandan gelen bir vesvese seni dürterse hemen Allah'a sığın! Çünkü O, her şeyi işitir, her şeyi mükemmel tarzda bilir." (A'râf sûresi, 7/200; Fussilet sûresi, 41/36)

Şeytana ve taraftarlarına karşı Kur'an'ın bir delili

İblisi, şeytanları ve azgınlık yolunda gidenleri susturan Birinci Bahis'te, tarafsız bir değerlendirmeyle şeytanın müthiş bir hilesinin kesin bir şekilde reddedilişi anlatılacak. O hadisenin bir kısmını on sene önce *Lemaât*'ta özetle yazmıştım. Şöyle ki:

Bu risalenin telifinden on bir sene önce ramazan-ı şerifte, İstanbul'da, Bayezid Cami-i Şerif'inde hafızları dinliyordum. Birden, şahsını göremedim fakat bana manevî bir ses işittim gibi geldi. Zihnimi kendine çevirdi. Hayalen dinledim. Baktım ki, bana şöyle diyor:

"Sen Kur'an'ı pek yüce, çok parlak görüyorsun. Tarafsızca değerlendir, öyle bak. Yani onu bir insan sözü farz edip bak... Acaba o meziyetleri, o ziynetleri görecek misin?"

Hakikaten ben de ona aldandım. İnsan sözü farz edip Kur'an'a öyle baktım. Gördüm ki, nasıl Bayezid Camii'nin elektrik düğmesi çevrilip ışıklar söndürülünce ortalık karanlığa bürünürse, insan sözü farz edip baktığımda Kur'an'ın parlak ışıkları da öyle gizlenmeye başladı. O vakit anladım; benimle konuşan şeytandır, beni uçuruma yuvarlıyor. Kur'an'dan

yardım diledim. Birden kalbime bir nur geldi, müdafaa için bana büyük bir kuvvet verdi. O zaman şeytanla aramızda şöyle bir münazara başladı:

Dedim ki:

“Ey şeytan! Tarafsızca değerlendirme için iki tarafın ortasında bir vaziyet almak gerekir. Halbuki senin ve insanlar arasındaki talebelerinin dediğiniz tarafsızca değerlendirme, karşı tarafı tercihtir; tarafsızlık değil, geçici bir dinsizliktir. Çünkü Kur’an’a insan sözü diye bakmak ve onu öyle değerlendirmek, diğer şıkkı esas almaktır. Bu ise tarafsızlık değil, bâtılı tercih, hatta ona taraftar olmaktır.”

Şeytan dedi ki:

“Öyleyse Kur’an’a, ne Allah kelâmı ne de insan sözüdür de! Onu ortada farz et, öyle bak.”

Ben cevap verdim:

“O da olamaz. Çünkü kime ait olduğu tartışmalı bir mal bulunsa, eğer onun sahibi olduğunu iddia eden iki kişi mekânca birbirine yakınsa, o zaman o mal ikisinden başka birine veya ikisinin de ellerinin yetişeceği bir yere bırakılır. Hangisi kendisine ait olduğunu ispat ederse onu alır. Eğer iki iddia sahibi birbirinden gayet uzak, mesela biri doğuda, biri batıda ise o vakit kaide gereği, “sahibü’l yed”[449] kim ise mal onun elinde bırakılır. Çünkü ortada bırakmak mümkün değildir.[450]

[449] Malı elinde tutan kimse.

[450] Bkz. es-Serahsî, *el-Mebsût* 11/8; el-Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi’* 6/202; el-Merğînânî, *el-Hidâye* 2/177.

İşte Kur’an, kıymetli bir maldır. İnsan sözü Cenâb-ı Hakk’ın kelâmından ne kadar uzaksa, o iki taraf da birbirinden o kadar, belki sonsuz derecede uzaktır. Kur’an’ı, yer-gök gibi birbirinden uzak olan o iki tarafın ortasında bırakmak mümkün değildir. Hem bunun ortası yoktur. Çünkü varlık-yokluk gibi, ters kutuplar gibi birbirlerine zıttırlar; ortası olamaz. Öyleyse Kur’an için “sahibü’l yed”, Cenâb-ı Hak’tır. Demek, Kur’an O’nun elinde kabul edilip delillerine öyle bakılmalıdır. Eğer öteki taraf Kur’an’ın Allah

kelâmı olduğuna dair bütün delilleri birer birer çürütürse elini ancak o zaman ona uzatabilir, yoksa uzatamaz. Heyhat! Binlerce kesin delilin çivisiyle Arş-ı Âzam'a çakılan bu muazzam pırlantayı hangi el, bütün o çivileri söküp, o direkleri kesip düşürebilir?

İşte ey şeytan! Hak yolundakiler ve insaf sahipleri, sana rağmen bu şekilde doğru bir muhakeme ile düşünürler. Hatta en küçük bir delilde dahi Kur'an'a imanlarını artırırlar. Senin ve takipçilerinin gösterdiğiniz yol ise hakikate zıttır. Bir kere, Kur'an insan sözü farz edilse, yani Arş'a bağlanan o muazzam pırlanta yere atılsa, onu yerden kaldırıp manevî Arş'a çakmak için bütün deliller kuvvetinde ve sağlamlığında bir tek delil gerekir. Ta ki, insan küfür karanlığından kurtulup imanın nurlarına erişsin. Halbuki bunu başarmak pek güçtür. Onun için senin hilene aldanıp şu zamanda, tarafsızca değerlendirme perdesi altında çokları imanını kaybediyor."

Sonra şeytan döndü ve dedi ki:

"Kur'an, insan sözüne benziyor, onların konuşması tarzındadır. Demek, insan sözüdür. Eğer Allah'ın kelâmı olsa, O'na yakışacak, her yönden harikulâde bir tarzı bulunurdu. O'nun sanatı nasıl insanların sanatına benzemiyorsa, kelâmı da benzememeli!"

Cevaben şöyle dedim:

"Nasıl ki Peygamberimiz *(aleyhissalâtü vesselam)* mucizelerinden ve hususi vasıflarından başka, hal, hareket ve tavırlarında beşerilikte kalıp her insan gibi ilahî kaidelere ve yaratılış kanunlarına uymuştur. O da soğuğa katlanmış, elem çekmiştir vesaire... Ümmetine fiilleriyle imam, tavırlarıyla rehber olması ve bütün hareketleriyle ders vermesi için her hal ve tavrında harikulâde bir vaziyet görülmez. Eğer her davranışı harikulâde olsa, her yönüyle bizzat imam, herkese mutlak rehber ve her haliyle "âlemlere rahmet"[451] olamazdı.

[451] Bkz. Enbiyâ sûresi, 21/107.

Aynen öyle de, Kur'an-ı Hakîm şuur sahiplerine imam, cinlere ve insanlara yol gösterici, kemâl ehline de rehberdir. Hakikat yolundakilere

ders verir. Öyleyse hitabının, insanoğlunun konuşması ve üslûbu tarzında olması zaruri ve şarttır. Çünkü cinler ve insanlar münâcâtını ondan alır, duasını ondan öğrenir, meselelerini onun lisanıyla söyler, birlikte yaşayıp iyi geçinmenin âdâbını onda görür ve bunun gibi... Herkes ona müracaat eder.

Öyleyse Kur'an-ı Kerîm, eğer Hazreti Musa'nın *(aleyhisselam)* Tûr Dağı'nda işittiği Allah kelâmı tarzında olsaydı, insan bunu dinlemeye, işitmeye tahammül edemez ve onu merci yapamazdı. Hazreti Musa *(aleyhisselam)* gibi bir ulü'l-azm[452] bile ancak birkaç sözü işitmeye tahammül edebilmiştir. Musa Aleyhisselam: أَهٰكَذَا كَلَامُكَ؟[453] demiş, Allah Teâlâ cevap olarak şöyle buyurmuş: لِي قُوَّةُ جَمِيعِ الْأَلْسِنَةِ[454]

[452] Büyüklük, ciddiyet, sabır sahibi büyük peygamberler Hazreti Musa, Hazreti İsa, Hazreti Nuh, Hazreti İbrahim *(aleyhimüsselam)* ve Peygamber Efendimiz Hazreti Muhammed'e *(aleyhissalâtü vesselam)* verilen sıfat.

[453] Senin kelâmın böyle midir?

[454] "Musa *(aleyhisselam)*: 'Senin konuşman böyle midir?' diye sorunca, Cenâb-ı Hak: 'Bütün lisanların kuvveti benimdir.' buyurdu." (Bkz. Ahmed İbni Hanbel, *er-Reddü ale'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye* s. 36; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 6/210; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân* 6/30)

Şeytan yine döndü, dedi ki:

"Pek çok kimse Kur'an'ın meseleleri gibi çeşitli hususları din adına söylüyor. Şu halde, bir insanın din adına böyle bir şey yapması mümkün değil mi?"

Cevap olarak –Kur'an'ın nuruyla– dedim ki:

"**Öncelikle**: Dindar bir adam, dine muhabbetinden dolayı, 'Hak ve hakikat budur. Allah'ın emri böyledir.' der. Yoksa Allah'ı kendi keyfince konuşturamaz. Haddini sınırsızca aşıp –hâşâ– Allah'ın taklidini yaparcasına O'nun yerine konuşamaz. فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللّٰهِ[455] ayetindeki hükümden titrer.

[455] "Uydurduğu yalanı Allah'a mal eden kimseden daha zalim biri olabilir mi?" (Zümer sûresi, 39/32)

İkincisi: Bir insanın kendi başına böyle yapması ve bunda başarılı olması hiçbir şekilde mümkün değildir, yüz derece akıl dışıdır. Çünkü ancak birbirine yakın zâtlar birbirini taklit edebilir. Aynı cinsten olanlar birbirinin suretine girebilir; mertebece yakın olanlar birbirinin makamındaymış gibi davranabilir. İnsanları geçici olarak kandırabilir, fakat sürekli aldatamazlar. Çünkü dikkatli kimselerin gözünde, hal ve tavırlarındaki sunîlik ve zorakilik, sahtekârlıklarını er geç gösterir, hileleri devam etmez. Eğer sahtekârlıkla taklide çalışan, benzemeye çalıştığı kişiden gayet uzaksa, mesela sıradan bir adam, ilimde İbni Sina gibi bir dâhîyi taklit etmek istese ya da bir çoban, bir padişahın vaziyetini takınsa, elbette hiç kimseyi aldatamaz, kendisi maskara olur. Onun her hali şöyle bağırır: "Bu sahtekârdır!"

İşte –hâşâ, yüz bin defa hâşâ– Kur'an'ı insan sözü farz etmek, imkânsızlığı apaçık, akıl dışı bir şeyi, olmuş saymak gibi bir saçmalıktır. Bir yıldız böceği, rasat ehline nasıl bin sene kolayca hakiki bir yıldız olarak görünsün! Hem bir sinek nasıl seyredenlere kendini bir sene tamamen yapmacıksız bir şekilde tavus kuşu gibi göstersin! Hem sahtekâr, basit bir asker, namlı, yüce bir paşanın tavrını takınsın, makamında otursun, çok zaman öyle kalsın ve hilesini hissettirmesin! Ya da iftiracı, yalancı, inançsız bir adam, en dikkatli bakışlar karşısında bir ömür boyu daima en doğru sözlü, en emin, en inançlı zâtın vasıflarını ve halini telaşsızca göstersin, dâhilerden sunîliğini saklasın!

Bu, yüz derece imkânsızdır, hiçbir akıl sahibi buna mümkün diyemez.

Aynen öyle de, Kur'an'ı insan sözü farz etmek; İslam âleminin semâsında apaçık görülen pek parlak ve daima hakikat nurları yayan bir hakikat yıldızı, hatta bir kemâl güneşi kabul edilen Kitab-ı Mübin'in mahiyetini –hâşâ, sümme hâşâ– bir yıldız böceği hükmündeki, yapmacık tavırlar takınan bir insanın hurafeli bir düzmecesi kabul etmeyi gerektirir. O zaman, en yakınında olanların ve ona dikkatle bakanların bu hali fark etmemesi ve onu daima parlak, hakikat kaynağı bir yıldız bilmesi gerekir. Bu ise yüz derece imkânsızdır. Sen ey şeytan! Şeytanlığında yüz derece

ileri gitsen bile buna imkân sağlayamazsın, bozulmamış hiçbir aklı kandıramazsın! Yalnızca mânen pek uzaktan baktırarak aldatıyorsun. Yıldızı, yıldız böceği gibi küçük gösteriyorsun.

Üçüncüsü: Hem Kur'an'ı insan sözü farz etmek; apaçık görüldüğü üzere, eserleri, tesiri ve neticeleriyle insanlığı en canlı ve hayat bahşeden, en hakikatli ve saadete ulaştıran, en kapsayıcı ve mucizeli, yüce meziyetleriyle yaldızlayan bir Furkan'ın gizli hakikatini –hâşâ- tek başına, tahsilsiz bir insanın aklının uydurması saymayı gerektirir. Ve yakınında onu izleyen, ona merakla, dikkatle bakan büyük zekâların, yüce dehaların onda hiçbir zaman, hiçbir şekilde sahtekârlık ve sunîlik eseri görmemiş; daima ciddiyet, samimiyet ve ihlâs bulmuş olmaları lâzım gelir. Bu ise yüz derece akıl dışıdır, imkânsızdır. Bu, aynı zamanda, bütün halleri, sözleri ve hareketleriyle hayatı boyunca emaneti, imanı, emniyeti, ihlâsı, ciddiyeti, istikameti gösteren, ders veren ve sıddıkları yetiştiren, en yüksek, en parlak, en yüce meziyetlere sahip kabul edilen bir zâtı; en güvenilmez, en ihlâssız ve inançsız insan farz etmekle katmerli bir imkânsızlığı mümkün görmek gibi şeytanı bile utandıracak bir küfür hezeyanıdır.

Çünkü bu meselenin ortası yoktur. Farz-ı muhal olarak, Allah kelâmı kabul edilmezse Kur'an Arş'tan yere düşer gibi alçalır, ortada kalmaz. Hakikatler kaynağı iken hurafeler yuvası olur. Ve o harika fermanı gösteren zâtın –hâşâ, sümme hâşâ– eğer Allah'ın resûlü olmadığı farz edilirse, yüceler yücesi mertebeden aşağıların en aşağısına, kemalâtın kaynağı derecesinden hileler madeni makamına düşmesi gerekir; ortada kalamaz. Zira Allah namına iftira eden ve yalan söyleyen, en aşağı dereceye düşer. Bir sineği, daimî olarak tavus kuşu gibi görmek ve onda her vakit tavusun güzel vasıflarını seyretmek ne kadar akıl dışı ise şu mesele de öyle imkânsızdır. Ancak yaradılıştan akılsız, sarhoş bir divane olmalı ki, buna ihtimal versin.

Dördüncüsü: İnsanlığın en büyük ve muhteşem ordusu ümmet-i Muhammed'in *(aleyhissalâtü vesselam)* mukaddes bir kumandanı olan

Kur'an, açıkça görülen kuvvetli kanunları, esaslı düsturları ve tesirli emirleriyle o pek büyük orduyu, iki cihanı fethedecek derecede bir intizam ve emniyet altına almış, maddî-manevî donatmıştır. Bütün fertlerinin derecelerine göre akıllarına ders vermiş, kalblerini terbiye etmiş, ruhlarını itaat altına alıp vicdanlarını temizlemiş, uzuv ve kabiliyetlerini nasıl değerlendirmeleri gerektiğini gösterip onları istihdam etmiştir. Böyle olduğu halde, Kur'an'ı insan sözü farz etmek –hâşâ, yüz bin defa hâşâ– onu kuvvetsiz, kıymetsiz, asılsız bir düzmece sayıp yüz derece muhali kabul etmek demektir. Bununla beraber, hayatı boyunca ciddi hareketleriyle Hakk'ın kanunlarını insanlığa ders veren… Samimi amelleriyle hakikat düsturlarını öğreten… Hâlis ve makul sözleriyle istikametin ve saadetin usûllerini gösteren, tesis eden… Bütün hayatının şahitliğiyle Allah'ın azabından çok korkan ve O'nu herkesten çok bilen, bildiren…[456] İnsanlığın beşte birine ve yeryüzünün yarısına bin üç yüz elli sene tam bir haşmetle kumandanlık eden ve cihanı çınlatan… Meşhur icraatıyla insanlığın, hatta kâinatın hakikaten iftihar kaynağı olan bir zâtı –hâşâ, yüz bin defa hâşâ– Allah'tan korkmaz, O'nu bilmez, yalandan çekinmez, O'nun haysiyetini tanımaz farz etmekle, yüz derece akıl dışı olan pek çok şeyi birden yapmak gerekir.

[456] Bkz. Buhârî, *edeb* 72, *i'tisâm* 5; Müslim, *fezâil* 127, 128; Müsned 6/45, 181.

Çünkü bu meselenin ortası yoktur. Farz-ı muhal, Kur'an Allah kelâmı kabul edilmezse, Arş'tan düşse, ortada kalamaz. Belki onun yerde, yalancı birinin malı olduğunu kabul etmek gerekir. Fakat ey şeytan! Sen yüz derece katmerli bir şeytan olsan bile bozulmamış hiçbir aklı kandıramazsın ve çürümemiş hiçbir kalbi buna ikna edemezsin!"

Şeytan döndü ve dedi ki: "Nasıl kandıramam? Çoğu insana ve insanlığın bazı meşhur âkil kişilerine Kur'an'ı ve Muhammed'i inkâr ettirdim, onları kandırdım."

Cevap:

Birincisi: Gayet uzak mesafeden bakınca en büyük şey, en küçük şey gibi görünebilir. Bir yıldıza, mum kadar denilebilir.

İkincisi: Dolaylı ve sığ bir nazarla bakınca imkânsız bir şey mümkün görünebilir. Bir zaman ihtiyar bir adam ramazan hilâlini görmek için göğe bakmış. Gözüne beyaz bir kıl kaçmış. Adam o kılı ay zannetmiş ve "Ayı gördüm." demiş. İşte hilâlin o beyaz kıl olması imkânsızdır. Fakat adam kasten ve bizzat aya baktığı ve o kılı dolaylı olarak, ikinci derecede gördüğü için bu muhali mümkün saymış.

Üçüncüsü: Kabul etmemek başka, inkâr etmek başkadır. Kabulün yokluğu bir lâkaytlıktır, bir göz kapamadır ve cahilce bir hükümsüzlüktür. Bu şekilde pek çok imkânsız şey onun içinde gizlenebilir. İnsanın aklı onlarla uğraşmaz. İnkâr ise kabulün yokluğu değil, yokluğu kabul etmektir, bir hükümdür. İnkârcının aklı hareket etmeye mecburdur. O halde senin gibi bir şeytan onun aklını elinden alır, sonra inkârı ona yutturur.[457] Ey şeytan! Bâtılı hak ve muhali mümkün gösteren gaflet, dalâlet, safsata, inat, laf kalabalığı, büyüklük taslama, kandırma ve görenek gibi şeytanî hilelerle, akıl dışı pek çok şeyi netice veren küfür ve inkârı, ancak insan suretindeki o bedbaht hayvanlara yutturmuşsun!

[457] Bkz. Haşir sûresi, 59/16.

Dördüncüsü: Hem Kur'an insan sözü farz edildiğinde; insanlık âleminin semâsında yıldızlar gibi parlayan asfiyaya,[458] sıddıklara ve kutub zâtlara, apaçık görüldüğü üzere, rehberlik eden… Sürekli hakkı ve hakkaniyeti, doğruluğu ve sadakati, emn ü emaneti bütün kemâl ehline öğreten… İman esaslarının hakikatleri ve İslam esaslarının düsturlarıyla iki cihan saadetini sağlayan... Bu icraatının şahitliğiyle, ister istemez hâlis hak, saf hakikat, gayet doğru ve pek ciddi olması gereken bir kitabı, kendi vasıflarının, tesirinin ve nurlarının zıddıyla vasıflanmış kabul edip -hâşâ, hâşâ- ona bir sunîlik ve iftiralar mecmuası gözüyle bakmak gerekir. Bu, sofistleri ve şeytanları bile utandıracak, titretecek çirkin bir küfür hezeyanıdır. Bununla beraber, ortaya koyduğu dinin ve İslam kanunlarının şahitliğiyle, hayatı müddetince gösterdiği –ittifakla haber verilen– fevkalâde takvasının, hâlis ve saf kulluğunun işaretiyle, –yine ittifakla– kendisinde görülen güzel ahlâkın gereği olarak ve yetiştirdiği bütün

hakikat ehlinin ve kemâl vasıflarına sahip zâtların tasdikiyle; en inançlı, en sağlam, en emin, en doğru sözlü zâtı -hâşâ, sümme hâşâ, yüz bin kere hâşâ- inançsız, en güvenilmez, Allah'tan korkmaz, yalandan çekinmez bir insan farz edip muhallerin en çirkin ve nefrete lâyık şeklini ve dalâletin en zulümlü, karanlık tarzını işlemek gerekir.

[458] **Asfiya:** Safiyet, takva ve kemâl sahibi, peygamber varisi zâtlar.

Kısacası: On Dokuzuncu Mektup'un On Sekizinci İşareti'nde dendiği gibi, nasıl ki sadece duyduğunu idrak eden avam tabaka Kur'an'ın mucizeliği hakkında kendi anlayışınca şöyle demiştir ki: "Kur'an, dinlediğim ve dünyada mevcut kitapların hiçbirine benzemiyor, onların derecesinde değil." Öyleyse Kur'an ya hepsinin altında ya da bütün kitapların üstünde bir dereceye sahiptir. Birinci şık, akıl dışı olmakla beraber, hiçbir düşman, hatta şeytan bile bunu söyleyemez ve kabul etmez. Öyleyse Kur'an, bütün kitapların üstündedir ve mucizedir.

Aynı şekilde biz de usûl ve mantık ilimlerinde "sebr ve taksim"[459] denilen kesin bir delille[460] deriz ki: Ey şeytan ve onun takipçileri! Kur'an ya Arş-ı Âzam'dan, ism-i âzamdan gelmiş bir Allah kelâmıdır ya da –hâşâ, sümme hâşâ, yüz bin kere hâşâ– yerde, Allah'tan korkmaz, Allah'ı bilmez, inançsız bir insanın uydurmasıdır. Ey şeytan! Geçen deliller karşısında bunu sen bile diyemezsin, diyemezdin ve diyemeyeceksin! Öyleyse, zorunlu olarak ve şüphesiz, Kur'an, kâinatın Hâlık'ının kelâmıdır. Çünkü bu meselenin ortası yoktur, olması imkânsızdır ve olamaz. Nasıl ki kesin bir şekilde ispat ettik, sen de gördün ve dinledin.

[459] Mantıkta ihtimalleri teker teker ayıklayarak doğru neticeye ulaşma şeklindeki bir ispatlama yöntemi.

[460] Bkz. el-Cüveynî, *el-Burhân*, 2/534, 535; er-Râzî, *el-Mahsûl*, 5/299.

Hem Hazreti Muhammed *(aleyhissalâtü vesselam)* ya Allah'ın resûlü, bütün resûllerin en mükemmeli ve bütün varlıkların en faziletlisidir ya da onu –hâşâ, yüz bin defa hâşâ- Allah'a iftira ettiği, Allah'ı bilmediği ve azabına inanmadığı için inançsız, aşağıların en aşağısına düşmüş bir insan farz etmek[461] gerekir. Oysa ey şeytan! Ne sen ne de güvendiğin Avrupalı

felsefeciler ve Asya münafıkları bunu diyemezsiniz, diyememişsiniz, diyemeyeceksiniz; dememişsiniz ve demeyeceksiniz! Çünkü dünyada bu şıkkı dinleyecek ve kabul edecek kimse yoktur. Onun içindir ki, güvendiğin o felsefecilerin en fitnecileri ve o münafıkların en vicdansızları dahi, “Hazreti Muhammed *(aleyhissalâtü vesselam)* çok akıllı ve güzel ahlâklıydı.” diyorlar. Madem şu mesele iki şıktan ibarettir ve madem ikinci şık akıl dışıdır, hiç kimse ona sahip çıkmıyor. Ve madem kesin delillerle ispat ettik ki, şu meselenin ortası yoktur. Elbette ve zorunlu olarak, sana ve senin taraftarlarına rağmen, açıkça ve hakkalyakîn,[462] Muhammed-i Arabî *(aleyhissalâtü vesselam)* Allah’ın resûlüdür, bütün resûllerin en üstünü ve yaratılmışların en faziletlisidir.

[461] Kur’an-ı Hakîm’in, kâfirlerin küfürlerini ve galiz tabirlerini çürütmek için bazı yerlerde zikretmesine dayanarak, inkârcıların küfürlerinin tamamen akıl dışı ve temelsiz olduğunu göstermek için şu tabirleri farz-ı muhal suretinde titreyerek kullanmaya mecbur kaldım.

[462] Marifet mertebesinin en yükseği. Hakikati bizzat yaşayarak görme hali.

عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ بِعَدَدِ الْمَلَكِ وَالْإِنْسِ وَالْجَانِّ[463]

[463] Melekler, insanlar ve cinler sayısınca, O’na salât ve selam olsun.

Şeytanın İkinci, Küçük Bir İtirazı

قٓ وَالْقُرْاٰنِ الْمَجِيدِ[464] sûresinde,

[464] “Kâf. Şanlı şerefli Kur’an hakkı için.” (Kaf sûresi, 50/1)

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ۝ وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذٰلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ ۝ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذٰلِكَ يَوْمُ الْوَعِيدِ ۝ وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ ۝ لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ ۝ وَقَالَ قَرِينُهُ هٰذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ ۝ أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ[465]

[465] “Ağzından çıkan bir tek söz olmaz ki, yanında bu iş için hazırlanmış gözcü olmasın, onun söylediğini ve yaptığını kaydetmiş olmasın. Vakti geldiğinde ölüm sekeratı başlayınca, can çekiştiği sırada insana ‘İşte!’ denir, ‘senin en çok nefret edip kaçtığın şey!’ Sûra üfürülür kalk borusu çalar. İşte bu da tehditle bildirilen azabın günüdür. O gün herkes beraberinde bir muhafız, bir de şahit olarak Yüce Divana gelir. Allah ona buyurur: ‘Sen bundan gaflet içindeydin. İşte gözünün önünden perdeyi kaldırdık, şimdi artık gözün pek keskindir!’

Yanındaki arkadaşı 'İşte!' der, 'Onun defteri! Her ne yapmışsa, burada yazılı!' Allah muhafızla şahide veya cehennem görevlisi iki meleğe: 'Atın!' buyuracak, 'atın cehenneme her nankör, inatçı kâfiri." (Kaf sûresi, 50/18-24)

ayetlerini okurken şeytan dedi ki:

"Kur'an'ın en mühim üslûp güzelliğini siz onun ahenginde, akıcılığında ve açıklığında buluyorsunuz. Halbuki şu ayette nereden nereye atlıyor! Ölüm ânından ta kıyamete geçiyor. Sûr'a üfürülmesinden[466] hesap gününe uzanıyor, ondan sonra da cehenneme girişi zikrediyor. Bu hayret verici geçişler içinde hangi selaset kalır? Kur'an'ın pek çok yerinde böyle birbirinden uzak meseleler birleşiyor. Üslûp güzelliği, akıcılık, ahenk ve açıklık bunun neresinde?"

[466] Bkz. En'âm sûresi, 6/73; Kehf sûresi, 18/99; Tâhâ sûresi, 20/102; Mü'minûn sûresi, 23/101; Neml sûresi, 27/87; Yâsîn sûresi, 36/49, 51, 53; Sâffât sûresi, 37/19; Sâd sûresi, 38/15; Zümer sûresi, 39/68; Kaf sûresi, 50/20, 42; Hâkka sûresi, 69/13; Nebe sûresi, 78/18, Nâziât sûresi, 79/6-7, 13. Ayrıca Bkz. Müsned 2/162, 166, 192.

Cevap: "Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ın mucizelik esaslarının en mühimlerinden biri, belâgatinden sonra vecizliği, az sözle çok mânâ ifade etmesidir. Bu, Kur'an'ın mucizeliğinin en sağlam ve mühim esaslarındandır. Şu mucizevî vecizlik Kur'an-ı Hakîm'de o kadar çok ve o kadar güzeldir ki, inceleyenler onun karşısında hayrete düşer.

• Mesela,

وَقِيلَ يَٰٓا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ[467]

[467] "(Kâfirler boğulduktan sonra yerle göğe:) 'Ey yeryüzü! Vazifen bitti; suyunu yut. Ey semâ! İhtiyaç kalmadı; yağmuru kes' diye emir buyuruldu. Su çekildi, iş bitirildi, gemi Cudi üzerinde yerleşti ve 'Kahrolsun o zalimler!' denildi." (Hûd sûresi, 11/44)

ayeti birkaç kısa cümle içinde tufan gibi büyük bir hadiseyi neticeleriyle öyle veciz ve mucizevî bir şekilde anlatıyor ki, çok edibi belâgatine secde ettirmiştir.

• Hem mesela şu ayetlere bak:

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰيهَا ۝ إِذِ انْبَعَثَ أَشْقٰيهَا ۝ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيٰيهَا ۝ فَكَذَّبُوهُ
فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ فَسَوّٰيهَا ۝ وَلَا يَخَافُ عُقْبٰيهَا[468]

[468] "Azgınlığı yüzünden Semûd halkı, resûllerinin bildirdiği gerçekleri yalan saydı. Bir ara onların en azılı olanları öne atıldığında, bu yalanlamaları iyice şiddetlendi. Peygamberleri ise kendilerine: 'Mucizevî olarak verilen Allah'ın devesini ve onun su içme sırasını gözetin, ona dokunmayın!' dedi. Fakat onlar o peygamberi yalancı sayıp deveyi kestiler. Allah da böylesi suç ve isyanları sebebiyle azap indirdi, onları yerle bir etti. Bunun sonucundan da asla endişe etmedi." (Şems sûresi, 91/11-15)

İşte Semûd kavminin başına gelen hayret verici ve mühim hadiseleri, bunların neticelerini ve o kavmin kötü âkıbetini böyle birkaç kısa cümleyle, veciz ve mucizevî bir şekilde, akıcı, açık ve anlaşılır bir tarzda beyan ediyor.

• Hem mesela,

وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادٰى فِي الظُّلُمَاتِ
أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ[469]

[469] "Önderler içinde Zünnûn'u da an. O, (inkârda direten ve uyarılardan hiç etkilenmeyen halkına) kızarak onları terk etmişti. Bizim hiçbir zaman kendisini sıkıştırmayacağımıza inanıyordu. Sonra, (düştüğü balığın karnının, gecenin ve denizin, bir de bulunduğu halin) karanlıkları içinde, 'Senden başka ilah yoktur. Sen her türlü kusurdan, eksiklikten, eşi-ortağı bulunmaktan mutlak münezzehsin. Ben, gerçekten kendine yazık edenlerden oldum!' diye yakardı." (Enbiyâ sûresi, 21/87)

ayetine bak. أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ[470] cümlesinden فَنَادٰى فِي الظُّلُمَاتِ[471] ifadesine kadar arada çok cümle gizlidir. O zikredilmeyen cümleler anlamaya engel olmuyor, Kur'an'ın ahengine ve akıcılığına zarar vermiyor. Hazreti Yunus'un *(aleyhisselam)* kıssasından mühim esasları zikredip gerisini akla havale ediyor.

[470] "Bizim hiçbir zaman kendisini sıkıştırmayacağımıza (inanıyordu)." (Enbiyâ sûresi, 21/87)

[471] "Sonra karanlıklar içinde şöyle yakarmıştı." (Enbiyâ sûresi, 21/87)

• Yine mesela, Yusuf sûresinde فَأَرْسِلُونِ[472] kelimesi ile يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ[473] ifadesi arasında yedi sekiz cümle, veciz bir şekilde atlanmıştır. Fakat

anlayışı hiç bozmuyor ve Kur'an'ın ahengine, akıcılığına zarar vermiyor. Bu çeşit mucizevî hususiyetler Kur'an'da pek çoktur ve pek güzeldir.

472 "Beni Yusuf'a gönderin." (Yûsuf sûresi, 12/45)

473 "Ey Yusuf, ey doğru sözlü kişi." (Yûsuf sûresi, 12/46)

Kaf sûresindeki ayette ise vecizlik pek hayret verici ve mucizevîdir. Çünkü kâfirin pek müthiş, çok uzun ve bir günü elli bin sene olan istikbaline ve o istikbaldeki dehşetli değişimlerde başına gelecek elem verici ve mühim hadiselere birer birer parmak basıyor, fikri şimşek gibi onların üstünde gezdiriyor. O pek uzun zamanı, hazır bir sayfa gibi gözlere gösteriyor. Zikredilmeyen hadiseleri hayale havale edip yüce bir selasetle anlatıyor.

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ[474]

474 "Öyle ise Kur'an okunduğunda hemen ona kulak verin, susup dinleyin ki merhamete nail olasınız." (A'râf sûresi, 7/204)

İşte, ey şeytan, şimdi bir sözün daha varsa söyle!"

Buna karşılık şeytan der ki: "Bunlara karşı gelemem, iddiamı müdafaa edememem. Fakat çok ahmaklar var, beni dinliyorlar. İnsan suretinde çok şeytan var, bana yardım ediyorlar. Ve felsefeciler arasında çok firavun var, benliklerini okşayan meseleleri benden ders alıyor, senin bu gibi Söz'lerinin neşrine set çekiyorlar. Bu yüzden sana teslim olmam!"

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَٓا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَٓا اِنَّكَ اَنْتَ الْعَل۪يمُ الْحَك۪يمُ[475]

475 "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

On Altıncı Söz

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ۝ فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ[476]

[476] "Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece 'Ol!' demektir, hemen oluverir... Sübhan'dır, münezzehtir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet, elindedir. Ve hepinizin de dönüşü O'na olacaktır." (Yâsîn sûresi, 36/82-83)

(Nefsimin şüphesiz, kesin bir imana kavuşmasını sağlayacak ve karanlığı dağıtacak şu ayetin nurundan dört "şua"yı göstererek kör nefsime bir basiret vermek için yazılmıştır.)

Birinci Şua[477]

[477] **Şua:** Güneşten veya bir ışık kaynağından uzanan tel tel ışıklar.

Ey cahil nefis! **Diyorsun ki:**

"Cenâb-ı Hakk'ın ehadiyeti[478] ile icraatının genişliği; Zât'ının tekliği ile yardımcıya ihtiyaç duymayan rubûbiyetinin her şeyi içine alması; bir ve benzersiz oluşuyla ortaksız tasarruflarının kuşatıcılığı; mekândan münezzehliğiyle beraber her yerde hazır bulunması; sonsuz yüceliğiyle beraber her şeye yakınlığı ve birliğiyle beraber her işi bizzat elinde tutması, Kur'an hakikatlerindendir. Kur'an hakîmdir, sonsuz hikmet sahibidir; akla kabul etmeyeceği şeyleri yüklemez. Oysa akıl bu meselede bir tezat görüyor. Onu teslim olmaya sevk edecek bir izah isterim."

[478] Cenâb-ı Hakk'ın her bir varlıkta ayrı ayrı görülen birlik tecellisi.

Cevap: Madem tam imana ulaşmak için bir izah istiyorsun, biz de Kur'an'ın feyzine dayanarak deriz ki: Allah'ın Nur ismi pek çok zor meselemizi halletmiştir, inşallah bunu da halleder. Akla açık olan, kalbe nur veren temsil yolunu tercih ederek İmam-ı Rabbanî *(radiyallahü anh)* gibi şöyle deriz:

نَه شَبَمْ نَه شَبْ پَرَسْتَمْ مَنْ غُلَامِ شَمْسَمْ أَزْ شَمْسِ مِي گُويَمْ خَبَرْ[479]

[479] "Ben ne geceyim ne de geceye kulluk ederim. Ben bir hakikat güneşinin hizmetkârıyım ki, size O'ndan haber getiriyorum." İmam Rabbânî, *el-Mektûbât* 1/124 (130. Mektup).

Temsil, Kur'an'ın mucizevî üslûbunun en parlak aynalarından biri olduğu için biz de şu sırra bir temsille bakacağız. Şöyle ki:

Bir tek zât, farklı aynalar vasıtasıyla külliyet kazanır. Aslında küçük ve sınırlı iken çok geniş icraata sahip bir küllî hükmüne geçer. Mesela, güneş belli, tek bir varlık iken şeffaf şeyler vasıtasıyla öyle geniş bir tesire sahip olur ki, yeryüzünü ışığıyla, akisleriyle doldurur. Hatta damlalar ve parlak zerreler sayısınca cilveleri bulunur. Güneşin sıcaklığı, ışığı ve ışığındaki yedi rengin her biri, ulaştığı şeyleri içine alıp kuşatırken, her bir şeffaf şey de suretiyle beraber güneşin sıcaklığını, ışığını ve yedi rengini göz bebeğinde saklar, temiz kalbini onlara bir taht yapar. Demek güneş, tekliği itibarı ile ulaştığı her şeyi birden kuşattığı gibi, her bir şeyde de ayrı ayrı tecellileriyle, pek çok sıfatı ve kendine ait bir cilvesiyle bulunur.

Madem temsilden suretlerin görünmesi bahsine geçtik. Bunun birçok çeşidinden, şu meseleyi anlamayı sağlayacak üçüne işaret edeceğiz.

Birincisi: Şeffaf olmayan maddî şeylerin akisleridir. O akisler hem o şeyden farklıdır –aynısı değil– hem de cansızdır, ölüdür. Görünüşten ibaret benzerlikten başka aslının hiçbir hususiyetine sahip değildir. Mesela, sen aynalarla dolu bir mahzene girsen, bir Said binlerce Said olur. Fakat canlı olan yalnız sensin, ötekiler ölüdür. Onlarda hayat alâmeti yoktur.

İkincisi: Nuranî olan maddî şeylerin akisleridir. Bu, o şeyin kendisi değilse de, ondan tamamen farklı da değildir. Mahiyeti onun yerini tutmaz, fakat o nuranî şeyin pek çok hususiyetine sahiptir. Onun gibi canlı sayılır. Mesela, güneş dünyaya nüfuz eder. Her bir aynada aksini gösterir. O akislerin her birinde, güneşin hususiyetlerinden olan sıcaklık, ışık ve yedi renk bulunur. Farz edelim güneş şuur sahibi olsaydı -sıcaklığı kudreti; ışığı ilmi; yedi rengi de sıfatları olsaydı- o vakit, o tek ve benzersiz güneş, aynı anda her aynada bulunur, her bir aynayı kendine bir çeşit makam ve telefon yapabilirdi. Biri diğerine engel olmazdı. Güneş,

her birimizle kendi aynamız vasıtasıyla görüşebilirdi. Biz ondan uzakken o, bize bizden daha yakın olurdu.

Üçüncüsü: Nuranî ruhların aksidir. Bu hem canlıdır hem de o şeyin kendisidir. Fakat aynaların kabiliyeti ölçüsünde göründüğünden, o ruhun gerçek mahiyetinin yerini tamamen tutmaz. Mesela, Hazreti Cebrail *(aleyhisselam)* Dıhye suretinde, Hazreti Peygamber'in *(aleyhissalâtü vesselam)* meclisinde bulunduğu[480] sırada, hem haşmetli kanatlarıyla Cenâb-ı Hakk'ın huzurunda, Arş-ı Âzam'ın önünde secdeye gider[481] hem de sayısız yerde bulunur, ilahî emirleri tebliğ ederdi. Bir iş diğerine engel olmazdı. İşte şu sırdandır ki, mahiyeti nur ve hakikati nuranî olan Hazreti Peygamber *(aleyhissalâtü vesselam)*, dünyada bütün ümmetinin salâvatlarını birden işitir ve kıyamette bütün asfiya ile aynı anda görüşecektir. Bir iş diğerine mâni olmaz. Hatta çok nuraniyet kazanan ve "abdal" denilen bir kısım evliya, aynı anda birçok yerde görülüyormuş. Aynı zât, ayrı ayrı pek çok işi birden yapıyormuş.

[480] Bkz. Buhârî, *menâkıb* 25, *fezâilü'l-Kur'ân* 1; Müslim, *îmân* 271, *fezâilü's-sahâbe* 100.

[481] Bkz. Buhârî, *bed'ü'l-halk* 6, *edeb* 41, *tevhîd* 33; Müslim, *îmân* 346, *birr* 157. Ayrıca Bkz. Ebu'ş-Şeyh, *el-Azame* 2/730, 766-778.

Evet, nasıl cam ve su gibi şeyler maddî varlıklara ayna olursa, aynı şekilde, hava, esir ve misal âlemindeki bazı başka varlıklar da ruhanilere ayna hükmünde, şimşek ve hayal süratinde birer seyir ve seyahat vasıtası olur. Ve o ruhaniler o temiz aynalarda, o latif menzillerde hayal süratiyle gezer, aynı anda binlerce yere girerler.

Madem güneş gibi aciz ve itaatkâr mahlûklar ve ruhaniler gibi maddeyle sınırlı, yarı nuranî varlıklar, nuraniyet sırrıyla, aynı anda pek çok yerde bulunabilir. Kayıtlarla kuşatılmış, cüzî birer varlık iken mutlak bir küllî hükmünü alırlar. Sınırlı bir irade ile bir anda pek çok farklı işi yapabilirler.

Acaba, maddeden sıyrılmış ve yüce.. kayıt altına alınmaktan, kesifliğin karanlığından uzak ve arınmış.. bütün şu nurlar ve nuranî varlıklar kutsî isimlerinin nurlarının şeffaf olmayan bir gölgesi.. bütün varlık ve hayat, ruhlar ve misal âlemi; güzelliğinin, kuşatıcı sıfatlarının ve geniş icraatının

yarı şeffaf bir aynası olan bir Zât-ı Akdes'in[482] küllî iradesiyle, mutlak kudretiyle ve engin ilmiyle tecelli eden sıfatlarından ve icraatının cilveleri içinde görünen ehadiyetinden hangi şey saklanabilir? Hangi iş O'na ağır gelebilir, hangi varlık O'ndan gizlenebilir, kim uzak kalabilir, külliyet kazanmadan kim O'na yaklaşabilir?

[482] Her türlü kusur ve noksandan yüce, mukaddes Zât, Cenâb-ı Allah.

Evet, nasıl ki, güneş kayıtlarla sınırlanamayan ışığı ve maddesiz aksi vasıtasıyla sana, göz bebeğinden daha yakın olduğu halde sen sınırlarla kuşatılmış olduğun için ondan gayet uzaksın. Ona yaklaşmak için pek çok kayıttan sıyrılman ve birçok küllî mertebeden geçmen gerekir. Âdeta, mânen yeryüzü kadar büyüyüp, ay kadar yükseldikten sonra doğrudan doğruya güneşin asıl mertebesine bir derece yaklaşabilir ve onunla perdesiz görüşebilirsin. Aynen öyle de, Celîl-i Zülcemâl, Cemîl-i Zülkemâl sana gayet yakındır, sen ise O'ndan çok uzaksın. Kalbinde kuvvet, aklında yüksek bir kavrayış varsa, temsildeki noktaları hakikate uydurmaya çalış…

İkinci Şua

Ey sersem nefis! Diyorsun ki:

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْـًٔا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ[483]

[483] "Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu sadece 'Ol!' demektir, hemen oluverir..." (Yâsîn sûresi, 36/83)

ve

إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ[484] gibi ayetler, eşyanın yaratılışının sırf bir emirle ve bir kerede olduğunu, صُنْعَ اللّٰهِ الَّذِي أَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ[485] ve أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ[486] gibi ayetler ise bunun ilim içinde büyük bir kudretle, hikmet içinde ince bir sanatla derece derece gerçekleştiğini gösteriyor. Bunlar birbiriyle nasıl bağdaşır?

[484] "Her şey, tek bir çağrıdan ibaret! İşte hepsi duruşma için toplanmışlar..." (Yâsîn sûresi, 36/53)

[485] "İşte bu, her şeyi sapasağlam ve mükemmel yapan Allah'ın sanatıdır." (Neml sûresi, 27/88)

[486] "(O Allah ki) yarattığı her şeyi güzel ve sağlam yaptı." (Secde sûresi, 32/7)

Cevap: Kur'an'ın feyzine dayanarak deriz ki:

Birincisi: Bunda tezat yoktur. Bir kısmı öyledir, ilk yaratılış gibi... Bir kısmı da diğer türlüdür, eşyanın benzerini tekrar yaratmak gibi...

İkincisi: Eşyada görülen kolaylık, sürat, bolluk ve genişlik içinde son derece intizam, sağlamlık, güzel sanat ve mükemmel yaratılış, şu iki kısım, farklı ayetlerin hakikatine kesin bir şekilde şahitlik eder. Öyleyse şunların bir hakikat olarak varlığının bahis konusu edilmesi lüzumsuzdur. Belki yalnız "Bunun hikmet sırrı nedir?" denilebilir. Öyleyse biz de temsilî bir kıyaslamayla şu hikmete işaret edeceğiz:

Mesela, nasıl ki sanatkâr bir terzi çok zahmetle, maharetle sanatlı bir elbise diker ve onu bir model olarak hazırlar. Sonra onun benzerini zahmetsizce, çabuk yapabilir. Hatta bu bazen öyle kolay olur ki, âdeta terzi emreder, o şey yapılır. Saat gibi, öyle sağlam bir düzen kazanır ki, sanki bir emrin dokunmasıyla o elbise işlenir ve o terzi işler. Aynen öyle de, kâinatın sonsuz hikmet sahibi Sâni'i, sonsuz ilim sahibi Nakkaş'ı şu âlem sarayını, içindekilerle beraber benzersiz bir surette yarattıktan sonra küçük-büyük her şeye bir model hükmünde bir kader ölçüsüyle, belli bir miktar tayin etmiştir.

İşte bak, o Ezelî Nakkaş her asrı bir model yaparak kudret mucizeleriyle süslü, taze birer âlemi onlara giydiriyor. Her bir seneyi bir ölçü kılarak rahmetinin harikalarıyla sanatlı, taze birer kâinatı o endama göre dikiyor. Her bir günü bir satır yaparak onda hikmetinin incelikleriyle süslenmiş, sürekli yenilenen eserlerini yazıyor.

Hem o Kadir-i Mutlak, her asrı, seneyi ve günü birer model yaptığı gibi, yeryüzünü, her bir dağı, çölü, bağ ve bahçeyi, ağacı da model yapmıştır. Yeryüzünde her vakit taze birer kâinat kurar, yeni birer dünya var eder. Bir âlemi bozup bir başka muntazam âlemi getirir. Mevsimden mevsime her bağ ve bahçede taze taze kudret mucizelerini ve rahmet hediyelerini gösterir. Hikmet ifade eden, yeni birer kitap yazar. Taze rahmet mutfakları kurar. Her şeye, daima yenilenen, sanatlı birer elbise giydirir. Her baharda

her bir ağaca ipek gibi taze birer çarşaf geçirir. Onları inci misali yeni ziynetlerle süsler. Ellerini yıldız gibi parlak rahmet hediyeleriyle doldurur.

İşte şu işleri son derece güzel bir sanat ve kusursuz bir intizamla yapan, şu birbiri ardınca gelen ve zaman ipine takılan seyyar âlemleri sonsuz bir hikmet ve inayet, kusursuz bir kudret ve sanatla değiştiren Zât, elbette gayet Kadir ve Hakîm'dir; Basîr ve Alîm'dir, her şeyi görür ve bilir. O'nun işine tesadüf karışamaz. İşte o Zât-ı Zülcelâl'dir ki,

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ[487]

[487] "Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu sadece 'Ol!' demektir, hemen oluverir..." (Yâsîn sûresi, 36/83)

وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ[488]

[488] "Kıyametin kopması ise, başka değil, ancak göz açıp kapayıncaya kadar yahut daha da kısa bir anda olup biter." (Nahl sûresi, 16/77)

buyurarak hem kusursuz kudretini ilan ediyor hem de kudreti için haşir ve kıyametin çok kolay ve zahmetsiz olduğunu bildiriyor. Yaratılış kanunlarının kudret ve iradeyi içerdiğini, her şeyin, emirlerine karşı gayet itaatkâr olduğunu ve doğrudan, vasıtasız var etmesindeki mutlak kolaylığı göstermek için icraatını sırf bir emirle yaptığını Kur'an-ı Mucizü'l Beyan ile ferman ediyor.

Sözün Özü: Bir kısım ayetler eşyadaki, bilhassa ilk yaratılıştaki son derece güzel sanatı ve kusursuz hikmeti ilan ediyor. Diğer kısım ise eşyadaki, bilhassa eşyanın tekrar yaratılması ve iadesindeki son derece kolaylığı ve sürati, itaati ve zahmetsizliği bildiriyor.

Üçüncü Şua

Ey haddini aşmış, vesveselerle dolu nefis! Diyorsun ki:

بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ[489]

[489] "O Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet, elindedir." (Yâsîn sûresi, 36/83)

مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا[490]

[490] “Yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, Allah onun perçeminden tutmuş olmasın.” (Hûd sûresi, 11/56)

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ[491]

[491] “Biz ona şahdamarından daha yakınız.” (Kaf sûresi, 50/16)

gibi ayetler, Cenâb-ı Hakk’ın yarattıklarına son derece yakınlığını gösteriyor.

وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ[492]

[492] “Ve sonuçta O’na döndürülürsünüz.” (Bakara sûresi, 2/245; Yûnus sûresi, 10/56; Hûd sûresi, 11/34; Kasas sûresi, 28/70, 88; Yâsîn sûresi, 36/22, 83, Fussilet sûresi, 41/21; Zuhruf sûresi, 43/85)

تَعْرُجُ الْمَلٰئِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ[493]

[493] “Melekler ve Rûh, O Allah’ın Arş’ına, miktarı elli bin sene olan bir günde yükselirler.” (Meâric sûresi, 70/4)

ayetleri, hadiste buyrulan, “Cenâb-ı Hak yetmiş bin perde arkasındadır.”[494] gibi beyanlar ve Mirac gibi hakikatler ise bizim O’ndan sonsuz derecede uzaklığımızı ifade ediyor. Şu anlaşılması zor sırrı anlamayı kolaylaştıracak bir izah isterim.”

[494] Arada yetmiş bine yakın perde olduğuna dair Bkz. Ebû Ya’lâ, *el-Müsned* 13/520; et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsat* 6/278, 8/382. Ayrıca bu perdeler olmasa, Cenâb-ı Hakk’ın azametinden her şeyin mahvolacağına dair Bkz. Müslim, *îmân* 293; İbni Mâce, *mukaddime* 13.

Cevap: Öyleyse dinle…

Öncelikle: Birinci Şua’nın sonunda şöyle demiştik: Nasıl ki güneş, kayıtlarla sınırlanamayan ışığı ve maddî olmayan aksi vasıtasıyla sana, ruhunun penceresi ve aynası hükmündeki gözbebeğinden daha yakın olduğu halde; sen, sınırlarla kuşatılmış ve maddede hapis olduğun için ondan gayet uzaksın. Onun yalnız bir kısım yansımalarıyla, gölgeleriyle temas edebilir ve bir nevi cilveleriyle, küçük tecellileriyle görüşebilirsin. Bazı sıfatları hükmündeki renklerine, bir kısım isimleri hükmündeki parıltılarına ve onlara mazhar olan şeylere yaklaşabilirsin. Eğer güneşin asıl mertebesine yaklaşmak ve doğrudan doğruya, bizzat onunla görüşmek

istersen, o vakit pek çok kayıttan sıyrılman ve pek çok küllî mertebeden geçmen gerekir. Âdeta kayıtlardan mânen sıyrılarak dünya kadar büyüyüp, ruhunla hava gibi genişleyip ay kadar yükseldikten, güneşin karşısına geçtikten sonra onunla bizzat, perdesiz görüşebilir, ona bir derece yaklaştığını iddia edebilirsin. Aynen öyle de, o sonsuz kemâl ve haşmet sahibi Celîl, o benzersiz güzellik sahibi Cemîl, o Vâcibü'l-Vücûd, o her şeyin yaratıcısı Mevcûd, o Daimî Güneş, o Ezel ve Ebed Sultanı sana senden yakındır. Sen ise O'ndan sonsuz uzaksın.

Gücün yeterse temsildeki şu incelikleri hakikate uygula...

İkincisi: –وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى[495]– Mesela, bir padişahın pek çok isminden biri olan "kumandan" ismi birbiri içindeki dairelerde tesirini gösterir. Başkumandanlığın kuşatıcı dairesinden tut, paşalık, yüzbaşılık ve ta onbaşılığa kadar geniş ve dar, büyük ve küçük dairelerde de görünür, tecellisi vardır. Bir asker, askerlik hizmetinde onbaşı rütbesinde sahip olduğu cüzî kumandanlık noktasına dayanarak padişahıyla "kumandan" isminin küçük tecellisi vasıtasıyla münasebet kurar. Eğer asıl ismiyle temas etmek, padişahla o unvanı ile görüşmek isterse, onbaşılıktan ta başkumandanlığın geniş mertebesine çıkması gerekir. Demek padişah, o askere ismi, hükmü, kanunu ve ilmiyle, telefonu ve idaresiyle; eğer o padişah, abdal diye isimlendirilen, evliyadan nuranî bir zât ise bizzat yanında hazır bulunarak, gayet yakındır. Hiçbir şey ona mâni olamaz. Halbuki o asker, padişahından gayet uzaktır. Binlerce mertebe ona engeldir, binlerce perde araya girer. Fakat bazen padişah merhamet gösterir, âdeti olmadığı halde bir askeri huzuruna alır, lütfuna mazhar eder.

[495] "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60).

Aynen öyle de: كُنْ فَيَكُونُ[496] emrinin sahibi, güneş ve yıldızlar itaatkâr birer askeri hükmünde olan Zât-ı Zülcelâl, her şeye her şeyden daha yakın olduğu halde, her şey O'ndan sonsuz derecede uzaktır. O'nun yüce huzuruna perdesiz girmek istense, karanlık ve nuranî perdelerden; yani maddî ve ekvanî[497] perdelerin yanında isim ve sıfatlarının da yetmiş bin perdesinden geçmek, her ismin binlerce hususi ve küllî tecelli derecesine

çıkmak, sıfatlarının gayet yüksek tabakalarını aşıp ta ism-i âzamına mazhar olan Arş-ı Âzam'ına yükselmek gerekir. Eğer O'nun cezbi ve lütfu olmazsa bunun için binlerce sene çalışmak ve yol kat etmek lâzım gelir. Mesela sen, Cenâb-ı Hakk'a "Hâlık" ismiyle yaklaşmak istersen, O'nunla, "senin Hâlık'ın" olması hususiyetiyle, sonra "bütün insanların Hâlık'ı" olması yönüyle, ardından "bütün canlıların Hâlık'ı" unvanıyla ve nihayet "bütün varlıkların Hâlık'ı" ismiyle münasebet kurman gerekir. Yoksa gölgede kalırsın, yalnız küçük bir cilveyi bulursun.

[496] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40 …)

[497] Varlıklarla, eşyayla ilgili.

Bir Hatırlatma: Temsildeki padişah, aczinden dolayı "kumandanlık" unvanının mertebelerinde araya vasıtalar koymuştur. Fakat بِيَدِهٖ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ[498] ayetinin işaretiyle, Kadir-i Mutlak'ın vasıtalara ihtiyacı yoktur. Onlar sırf görünüştedir, izzet ve büyüklüğün perdesidir. O'nun rubûbiyet saltanatının kulluk, hayret ve acz içinde, fakrını gösteren birer ilancısı ve seyircisidirler. Yardımcısı değiller; rubûbiyetinin saltanatına ortak olamazlar.

[498] "Her şey üzerinde hâkimiyet O'nun elindedir." (Mü'minûn sûresi, 33/88; Yâsîn sûresi, 36/83)

Dördüncü Şua

İşte ey tembel nefsim! Bir çeşit mirac hükmündeki namazın hakikati, önceki temsilde bir askerin tamamen bir lütuf olarak padişahın huzuruna kabulü gibi, tamamen bir rahmet eseri olarak Celîl-i Zülcemâl Zât'ın, Cemîl-i Zülcelâl Mabud'un huzuruna kabulündür. "Allahü Ekber" deyip mânen, hayalen veya niyetinle iki cihandan geçip, maddî kayıtlardan sıyrılıp engin bir kulluk mertebesine veya onun bir gölgesine veyahut suretine çıkarak bir nevi huzuruyla şereflenmektir. إِيَّاكَ نَعْبُدُ[499] hitabına -herkesin kabiliyeti ölçüsünde- büyük bir mazhariyettir. Âdeta, namazdaki her harekette tekrar tekrar "Allahü Ekber, Allahü Ekber" demek, mertebeleri kat edip manevî bir yükselişe ve cüzî dairelerden küllî dairelere çıkmaya bir işarettir. O'nun, bilemediğimiz yüce kemâl

vasıflarının özlü bir unvanıdır. Âdeta her bir “Allahü Ekber” bir mirac basamağı kat etmeye işarettir. İşte şu namaz hakikatinin mânen, niyetle, tasavvurla veya hayalen bir gölgesine, bir parıltısına mazhar olmak bile büyük bir saadettir. Hacda pek çok kere “Allahü Ekber” denilmesi de şu sırdandır. Çünkü hacc-ı şerif, herkes için bizzat küllî mertebede bir kulluktur. Nasıl ki bir asker, bayram gibi hususi bir günde, bir paşa gibi, padişahın bayram davetine gider ve iltifatına mazhar olur. Aynen öyle de, hac ibadetinde sıradan bir insan da, çok mertebe kat etmiş bir veli gibi bütün yeryüzünün Yüce Rabbi unvanıyla Rabbine yönelir. Küllî bir kullukla şereflenir. Elbette rubûbiyetin hac anahtarıyla açılan küllî mertebeleri, ulûhiyetin hac dürbünüyle görünen yüce ufukları, hac ibadetinin şeairiyle[500] kalbde ve hayalde gittikçe genişleyen kulluk daireleri, büyüklük mertebeleri ve tecelli ufuklarının verdiği hararet, hayret, dehşet ve rubûbiyet karşısında duyulan heybet اَللّٰهُ أَكْبَرُ.. اَللّٰهُ أَكْبَرُ[501] demekle sükûn bulabilir. Bizzat görülen veya tasavvur edilen o mertebeler “Allahü Ekber” diyerek ilan edilebilir. Şu yüce ve küllî mânâ, hacdan sonra çeşitli derecelerde bayram namazında, yağmur namazında, husuf ve küsuf[502] namazlarında ve cemaatle kılınan namazlarda bulunur. İşte, sünnet nevinden de olsa İslam şeairinin öneminin sırrı budur.

[499] “(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet ederiz.” (Fâtiha sûresi, 1/5)

[500] Görüldüğünde İslam’ı hatırlatan, bütün Müslümanları alâkadar eden İslam alâmetleri.

[501] Sadece büyüklükte değil hiçbir konuda eşi ve benzeri olmayan, başka bir şey Kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah’tır.

[502] **Husuf ve Küsuf:** Ay ve güneş tutulmaları.

سُبْحَانَ مَنْ جَعَلَ خَزَائِنَهُ بَيْنَ الْكَافِ وَالنُّونِ[503]

[503] Kudretinin hazinelerini bir ‘Ol!’ emriyle var eden Zât-ı Zülcelâl, her türlü kusurdan münezzehtir.

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ[504]

[504] “Sübhandır, münezzehtir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet, elindedir. Ve hepinizin de dönüşü O’na olacaktır.” (Yâsîn sûresi, 36/83)

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[505]

[505] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا[506]

[506] "Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!" (Bakara sûresi, 2/286)

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ[507]

[507] "Ey Kerîm Rabbimiz, bize hidayet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz bağışı bol olan Vehhab sensin Sen!" (Âl-i İmran sûresi, 3/8)

وَصَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى رَسُولِكَ الْأَكْرَمِ مَظْهَرِ اسْمِكَ الْأَعْظَمِ وَعَلٰى اٰلِهِ وَأَصْحَابِهِ وَإِخْوَانِهِ وَأَتْبَاعِهِ
اٰمِينَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ[508]

[508] İsm-i Âzam'ının mazharı olan Resûl-u Ekrem'ine, âl ve ashabına, kardeşlerine ve ona tâbi olanlara salât ve selam et. Kabul buyur ey merhametlilerin en merhametlisi olan Rabbimiz.

Küçük Bir Zeyl[509]

[509] **Zeyl:** İlave.

Sonsuz kudret ve ilim sahibi Kadîr-i Alîm, her şeyi sonsuz bir sanat ve hikmetle var eden Sâni-i Hakîm, kanun şeklindeki âdetlerinin işaret ettiği nizam ve intizamla; kudretini, hikmetini ve icraatına hiçbir tesadüfün karışmadığını gösterir. Aynen bunun gibi, kanunlarının dışına çıkan misallerle, âdetinin harikalarıyla, aynı türden yarattığı fertlere onları birbirinden ayırt etmeyi sağlayan farklı suretler ve hususiyetler vermesiyle, tabii hadiselerin hep aynı vakitte gerçekleşmeyip zaman ve mekânın değişmesiyle; iradesini, dilediği zaman dilediğini yaptığını ve hiçbir kayıt altında olmadığını gösterir. Tekdüzelik perdesini yırtarak her şeyin, her an, her işinde, her halinde kendisine muhtaç olduğunu ve rubûbiyetine itaat ettiğini bildirir, gafleti dağıtır. İnsanların ve cinlerin bakışını sebeplerden, onların asıl sahibi olan Zât'ına çevirir. Kur'an'ın beyanları şu esasa bakıyor:

Mesela, çoğu yerde bir kısım meyveli ağaçlar bir sene meyve verir, yani rahmet hazinesinden elleri doldurulur, onlar da verir. Aynı ağaç öbür sene, görünüşteki bütün sebepler hazırken meyve vermez.

Hem mesela, hayat için lüzumlu diğer işlerin aksine, yağmurun yağma vakti o kadar değişkendir ki, bu, Kur'an'da insanın ilmi dışında olduğu bildirilen beş husus, yani "mugayyebat-ı hamse"[510] arasında sayılmıştır. Çünkü varlıkta en mühim yer, hayat ve rahmetindir. Yağmur ise hayat kaynağı ve rahmetin ta kendisi olduğu için elbette o âb-ı hayat, rahmet olan o su, gaflet veren ve hakikati perdeleyen tekdüzelik kaidesi altına girmez. Bütün canlılara nimet ve hayat veren Rahman ve Rahîm Zât-ı Zülcelâl, onu doğrudan doğruya, perdesiz bir şekilde elinde tutar ki, dua ve şükür kapılarını her vakit açık bıraksın.

[510] Bkz. Lokman sûresi, 31/34; Buhârî, *istiskâ* 29, *tefsîru sûre (6)* 1, *(13)* 1, *(31)* 2, *tevhîd* 4; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/24, 52, 58, 122.

Yine mesela, canlılara rızık ve insanlara belli bir sima verilmesinin, birer hususi ihsan eseri gibi umulmadık tarzda olması, Cenâb-ı Hakk'ın iradesini ve dilemesini ne kadar güzel bir şekilde gösteriyor. Havanın idaresi ve bulutların itaati gibi daha başka ilahî icraatı da bunlara kıyasla...

On Yedinci Söz

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۝

وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا[511]

[511] "Biz, dünyada bulunan her şeyi ona bir ziynet kıldık. Böylece insanlardan kimin daha iyi iş yapacağını ortaya koymak istedik. Ve elbette Biz onun üstünde ne varsa hepsini kupkuru yapıp dümdüz edeceğiz." (Kehf sûresi, 18/7-8)

وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ[512]

[512] "Dünya hayatı bir oyun ve oyalanmadan başka bir şey değildir." (En'âm sûresi, 6/32)

Bu söz, iki yüce makam ve parlak bir zeylden[513] ibarettir.

[513] **Zeyl:** İlave.

[Birinci Makam]

Hâlık-ı Rahîm, Rezzak-ı Kerîm ve Sâni-i Hakîm, şu dünyayı ruhlar âlemi ve ruhaniler için bir bayram, bir şenlik yeri suretinde yaratıp bütün isimlerinin benzersiz nakışlarıyla süslemiştir. Küçük-büyük, ulvî-süflî her bir ruha, kendilerine münasip ve o bayramdaki ayrı ayrı sayısız güzellik ve nimetten istifade etmeye uygun, kabiliyetlerle ve duyularla donatılmış birer beden giydirir, cismanî birer vücut verir, onları bir defalığına o seyir yerine gönderir.

Zaman ve mekân yönüyle pek geniş olan o bayramı asırlara, senelere, mevsimlere, hatta günlere, kıtalara bölerek her bir asrı, seneyi, mevsimi, hatta bir yönüyle her bir günü ve kıtayı bir canlı türüne ve sanatla yaratılmış bitkilere resmigeçit tarzında büyük bir bayram yapmıştır. Bilhassa yeryüzü, hele bahar ve yaz mevsiminde, küçük varlık türleri için öyle şaşaalı ve sürekli yenilenen bir bayram yeridir ki, yüce tabakalardaki ruhanileri, melekleri ve gökyüzü sakinlerini seyre çekecek bir cazibe gösterir. Ve tefekkür edenler için öyle şirin bir mütalaa yeri olur ki, akıl tarif etmekten acizdir.

Fakat bu ilahî ziyafet ve Rabbanî bayramda, Rahman (rahmeti bütün varlıkları kuşatan) ve Muhyî (hayatı veren, ölümden sonra tekrar hayat bahşeden) isimlerinin tecellilerine karşılık, Cenâb-ı Hakk'ın Kahhar (mutlak hâkimiyet sahibi, kahredilecekleri kahreden) ve Mümît (ölümü yaratan) isimleri, ayrılık ve ölümün yüzüyle görünür. Bu ise وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ[514] ayetinde ifade edilen, rahmetin enginliğine görünüşte uygun düşmüyor. Fakat hakikatte birkaç yönden uygundur. Onlardan biri şudur:

[514] "Rahmetim her şeyi kaplar." (A'râf sûresi, 7/156)

Sâni-i Kerîm, Fâtır-ı Rahîm, her bir canlı türünün resmi geçit nöbeti bittikten ve o resmi geçidin maksadı olan neticeler alındıktan sonra, onların büyük kısmını merhametli bir şekilde dünyadan nefret ettirip usandırıyor, istirahata meylettiriyor ve başka bir âleme göçmek için onlara bir şevk ihsan ediyor. Ve hayat vazifesinden terhis edildikleri zaman, ruhlarında asıl vatanları olan ahiret âlemine karşı şevk veren bir meyil uyandırıyor.

Nasıl ki, vazife uğrunda, cihad yolunda ölen bir askere şehitlik rütbesi vermek ve kurban olarak kesilen bir koyuna ahirette cismanî ve bâki bir vücut giydirerek onu sırat üstünde, sahibine burak olma ve bineklik mertebesiyle mükâfatlandırmak o Rahman'ın sonsuz rahmetinden uzak değildir.[515] Aynen öyle de, kendilerine mahsus, Rableri tarafından verilmiş fıtrî vazifelerinde, ilahî emirlere itaatleri sırasında telef olan ve şiddetli sıkıntı çeken diğer canlılara ve hayvanlara da, kendilerine göre bir çeşit ruhanî mükâfat ve kabiliyetlerine göre bir manevî ücret vermek, Cenâb-ı Hakk'ın o tükenmez rahmet hazinesinden uzak değildir. Ta ki, dünyadan ayrıldıkları için çok incinmesin, belki buna memnun olsunlar.

[515] "Kurbanlarınızı hoş tutun, zira onlar Sırat köprüsünde sizin bineklerinizdir." anlamındaki hadis için Bkz. ed-Deylemî, *el-Müsned* 1/85.

لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللّٰهُ[516]

[516] Hiç kimse gaybı bilemez, gaybı yalnız Allah bilir.

Nitekim ruh sahiplerinin en şereflisi olan ve şu bayramlardan hem mahiyet hem nicelik yönüyle en çok istifade eden insanın, dünyaya çok

tutkun ve bağlı olduğu halde, dünyadan nefret duyması ve bâki âleme geçmeyi arzulaması için Cenâb-ı Hak rahmetinin eseri olarak ona bir şevk vaziyeti verir. İnsanlığı gaflet karanlığında boğulmamış bir kimse, bu halden faydalanır. Dünyadan kalb huzuru ile gider. Şimdi, o hali netice veren hususlardan beşini misal olarak söyleyeceğiz.

Birincisi: Cenâb-ı Hak, ihtiyarlık mevsimiyle, dünyevî, güzel ve cazibeli şeylerin üstündeki fânilik, yokluk damgasını ve acı mânâyı göstererek insanı dünyadan ürkütüp o fâniye bedel, bir bâkiyi talep ettirir, aratır.[517]

[517] Bkz. Âl-i İmran sûresi, 3/185; Hadîd sûresi, 57/20.

İkincisi: İnsanın alâka duyduğu dostlarından yüzde doksan dokuzu dünyadan ayrılıp başka bir âleme yerleştikleri için, o ciddi muhabbetin sevkiyle, insana, dostlarının gittiği yere karşı bir şevk ihsan edip ölümü ve eceli sevinçle karşılatır.[518]

[518] Bkz. Yûnus sûresi, 10/7-11.

Üçüncüsü: İnsana sonsuz zayıflığını ve acizliğini bazı şeylerle hissettirip hayat yükünün ve yaşamak vazifesinin ne kadar ağır olduğunu göstererek istirahata ciddi bir arzu ve başka bir diyara gitmeye samimi bir şevk verir.

Dördüncüsü: İnanmış insana iman nuru ile gösterir ki:

Ölüm bir idam, bir yok oluş değil, mekân değiştirmedir. Kabir, karanlık bir kuyu ağzı değil, nuranî âlemlerin kapısıdır. Dünya ise bütün gösterişiyle, ahirete kıyasla bir zindan hükmündedir.[519] Elbette, dünya zindanından cennet bahçelerine çıkmak, cismanî hayatın boğucu telaş ve ızdırabından bir rahat âlemine, ruhların yükseklerde gezeceği bir meydana geçmek ve mahlûkâtın sıkıntı veren gürültüsünden sıyrılıp Rahman'ın huzuruna gitmek, bin can ile arzu edilecek bir seyahat, hatta bir saadettir.

[519] Bkz. Tevbe sûresi, 9/38; Nahl sûresi, 16/30; Furkan sûresi, 25/15; Ankebût sûresi, 29/64; Muhammed sûresi, 47/36.

Beşincisi: Kur'an'ı dinleyen insana, Kur'an'daki hakikat ilmi ve nuruyla dünyanın mahiyetini bildirerek ona aşk ve alâka duymanın pek mânâsız olduğunu anlatır.[520] Yani insana şöyle der ve şunları ispat eder:

[520] Bu konudaki bazı ayetler için Bkz. Âl-i İmran sûresi, 3/14; Kehf sûresi, 18/45-46; Tâhâ sûresi, 20/131.

“Dünya, Samed Yaratıcının bir kitabıdır. Harfleri ve kelimeleri kendilerine değil, başka bir Zât’a, O’nun sıfatlarına ve isimlerine delildir. Öyleyse mânâsını bil, al; nakışlarını bırak, git!

Hem dünya bir tarladır.[521] Onu ek, mahsulünü al, muhafaza et; kalan pisliğini at, aldatıcı yüzüne kıymet verme!

[521] “Dünya, ahiretin tarlasıdır.” mânâsındaki hadis için Bkz. el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi’d-Dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsıdü’l-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru’l-Merfûa* s. 205.

Hem dünya birbiri ardınca, sürekli gelip geçen aynalar bütünüdür. Öyleyse onlarda tecelli edeni bil, O’nun nurlarını gör! O aynalarda görünen isimlerin tecellilerini anla, sahibini sev ve yok olmaya, kırılmaya mahkûm olan o cam parçalarından alâkanı kes!

Hem dünya seyyar bir ticarethanedir. Öyleyse alışverişini yap, dön… Ve senden kaçan, sana iltifat etmeyen kafilelerin arkasından beyhude koşma, yorulma!

Hem dünya geçici bir seyir yeridir. Öyleyse ona ibret nazarıyla bak ve görünen, çirkin yüzüne değil; Cemîl ve Bâkî Yaratıcısına bakan gizli, güzel yüzüne dikkat et, hoş ve faydalı bir gezinti yap, dön… O güzel manzaraları ve güzel şeyleri gösteren perdelerin kapanmasıyla akılsız çocuk gibi ağlama, meraka düşme!

Hem dünya bir misafirhanedir. Öyleyse onu yapan, kullarını orada misafir eden Kerîm Zât’ın izni dairesinde ye, iç, şükret; kanunu dairesinde hareket et… Sonra arkana bakma; çık, git… Saçma sapan, fuzuli bir şekilde her şeye karışma. Senden ayrılan ve sana ait olmayan şeylerle mânâsızca uğraşma ve dünyanın geçici işlerine bağlanıp boğulma!”

Cenâb-ı Hak, bu gibi açık hakikatlerle dünyanın içyüzündeki esrarı gösterip ondan ayrılmayı gayet hafifleştirir, hatta kalbi uyanık olanlara sevdirir ve her şeyde, her icraatında rahmetinin bir izi bulunduğunu gösterir.

İşte Kur'an şu beş hususa işaret ettiği gibi, başka hususi yönlere de ayetleriyle işarette bulunuyor.

Yazıklar olsun o kimseye ki, şu beş husustan bir hissesi olmaya!..

On Yedinci Söz'ün İkinci Makamı[522] Haşiye

[522] HAŞİYE Bu ikinci makamdaki parçalar şiire benzer, fakat şiir değildir. Manzum şekilde kasten yazılmadılar. Belki hakikatlerin tam bir intizamla ifade edilmesi için bir derece manzum şekil aldılar.

Bırak biçare feryadı, belâdan gel, tevekkül kıl.
Zira feryat belâ içinde, hata içinde belâdır, bil.

Belâ vereni buldunsa, lütuf içinde, safâ içinde belâdır, bil.
Bırak feryadı, şükür kıl bülbüller gibi, daima keyfinden güler hep gül mül.

Eğer bulmazsan, bütün dünya cefâ içinde, fenâ içinde hebâdır, bil.
Cihan dolusu belâ başındayken, ne bağırırsın küçük bir belâdan? Gel, tevekkül kıl.

Tevekkülle belânın yüzüne gül ki o da gülsün.
O güldükçe küçülür, eder tebeddül.[523]

[523] Değişmek.

Bil, ey bencil! Bu dünyada saadet, terk-i dünyada.
Hakkı tanıyorsan, O kâfidir, bıraksan da bütün eşya lehinde.

Eğer bencil ve kibirliysen helâk sebebidir, ne yaparsan bütün eşya aleyhinde.
Demek terki gerektir, her iki halde bu dünyanın.

Terki demek: Hüdâ mülkü, O'nun izni, O'nun namıyla bakmaktır.
Ticaret istiyorsan eğer, şu fâni ömrünü bâkiye çevirmektir.

Eğer nefsine talipsen çürüktür, hem temelsiz de.
Eğer âfâkı[524] *istersen, fenâ damgası üstünde.*

[524] Ufuklar. Dış dünya.

Demek değmez ki alınsın, çürük maldır hep bu çarşıda.
Öyleyse geç, iyi mallar dizilmiş arkasında.

Siyah Dutun Bir Meyvesi

O mübarek dut ağacının başında Eski Said,

Yeni Said lisanıyla söylemiştir.

Muhatabım Ziya Paşa değil, Avrupa meftunlarıdır.
Konuşan nefsim değil, Kur'an talebeleri namına kalbimdir.

Geçen Sözler hakikattir, sakın şaşma, hududunu sakın aşma.
Ecnebilerin fikrine sapma, dalâlettir kulak asma, eder elbet seni pişman.

Görürsün en nurlu, zekâda bayraktarın olan,
O hayretten der ki her zaman: "Eyvah, kimden kime şikâyet edeyim, ben dahi şaştım!"

Kur'an dedirtir, ben de derim, hiç de çekinmem.
O'ndan O'na şikâyet ederim, senin gibi şaşmam.

Hak'tan Hakk'a feryat ederim, haddimi aşmam.
Yerden göğe dava ederim, senin gibi kaçmam.

Ki, Kur'an'da dava hep nurdan nuradır, senin gibi caymam.
Kur'an'dadır hak hikmet, ispat ederim, ona zıt felsefeyi beş para saymam.

Furkan'dadır elmas hakikat, canımdan aziz bilirim, senin gibi satmam.
Halktan Hakk'a yolculuk ederim, senin gibi sapmam.

Dikenli yolda uçarak giderim, senin gibi basmam.
Yerden Arş'a şükran ederim, senin gibi asmam.

Ölüme, ecele dost bakarım, senin gibi korkmam.
Kabre gülerek girerim, senin gibi ürkmem.

Ejderha ağzı, vahşet yatağı, hiçlik boğazı; senin gibi görmem.
Ahbaba kavuşturur beni, kabre darılmam, senin gibi kızmam.

Rahmet kapısı, nur kapısı, Hak kapısı, ondan sıkılmam, geri çekilmem.
Bismillâh diyerek çalıyorum,[525 HAŞİYE] *arkama bakmam, dehşet de duymam.*

[525 HAŞİYE] Eyvah diyerek kaçmıyorum.

Elhamdülillâh diyerek rahat bulup yatacağım, zahmet çekmem, korkmam. “Allahu Ekber” diyerek haşir ezanını işitip kalkacağım,[526] HAŞİYE *o büyük mahşerden çekinmem, o muazzam mescitten çekilmem.*

[526] HAŞİYE İsrafil’in ezanını haşir şafağında işitip “Allahu Ekber” diyerek kalkacağım. O büyük namazdan çekilmem, herkesin toplanacağı o en büyük meydandan çekinmem.

Yezdan’ın[527] *lütfu, Kur’an’ın nuru, imanın feyzi sayesinde hiç üzülmem. Durmayıp koşacağım, Rahman’ın Arş’ının gölgesine uçacağım, senin gibi şaşmam, inşallah.*

[527] Cenâb-ı Hak.

Kalbe Farsça Gelen Bir Münâcât

هٰذِهِ الْمُنَاجَاةُ تَخَطَّرَتْ فِي الْقَلْبِ هٰكَذَا بِالْبَيَانِ الْفَارِسِيِّ

Bu münâcât kalbe Farsça geldiğinden öyle yazılmıştır.

(Daha önce basılmış olan Hubab Risalesi’nde yer almıştı.)

يَا رَبْ! بَشَشْ جِهَتْ نَظَرْ مِي كَرْدَمْ، دَرْدِ خُودْرَا دَرْمَانْ نَمِي دِيدَمْ

Ya Rab! Tevekkülsüz, gafletle, kendi sınırlı iktidar ve irademe dayanıp derdime derman aramak için “cihet-i sitte”[528] denilen altı yönüme baktım. Maalesef derman bulamadım. Bana mânen denildi ki: “Derman olarak yetmez mi dert sana!”

[528] Altı yön.

دَرْ رَاسَتْ مِي دِيدَمْ كِه: دِي رُوزْ مَزَارِ پَدَرْ مَنَسْت

Evet, sağımdaki geçmiş zamanda teselli bulmak için gafletle oraya baktım. Fakat dünkü gün bana babamın kabri, geçmiş zaman ise ecdadımın büyük mezarı şeklinde göründü. Teselli yerine yalnızlık ve korku verdi.

HAŞİYE İman o yalnızlık ve korku veren büyük mezarı dostların toplandığı nurlu, aşina bir meclis olarak gösterir.

وَدَرْ چَپْ دِيدَمْ كِه: فَرْدَا قَبْرِ مَنَسْت

Sonra sol tarafımdaki geleceğe baktım. Derman bulamadım. Ertesi gün benim kabrim; istikbal ise akranlarımın ve gelecek neslin büyük mezarı

suretinde görünüp bana dostluk değil, yalnızlık ve korku hissi verdi.

HAŞİYE İman ve onun verdiği huzur, o dehşetli, büyük mezarın, sevimli saadet saraylarına Rahman'ın bir daveti olduğunu gösterir.

وَإِيمْرُوزْ: تَابُوتِ جِسْمِ پُرْ اِضْطِرَابِ مَنَسْت

Soldan da hayır görünmediğinden, içinde bulunduğum güne baktım. Gördüm ki, şu gün âdeta bir tabuttur; can çekişmekte olan cismimin cenazesini taşıyor.

HAŞİYE İman, o tabutu bir ticarethane ve şaşaalı bir misafirhane şeklinde gösterir.

بَرْ سَرِ عُمْر جَنَازَۀِ مَنْ اِيسْتَادَه اَسْت

Bu tarafta da deva bulamadım. Sonra kafamı kaldırıp ömür ağacımın başına baktım. Gördüm ki, o ağacın tek meyvesi benim cenazemdir; ağacın üstünde duruyor, bana bakıyor.

HAŞİYE İman, o ağacın meyvesinin bir cenaze olmadığını, aksine, ebedî hayata mazhar olan ve ebedî saadete hazırlanan ruhumun, yıldızlarda gezmek için eskimiş yuvasından çıktığını gösterir.

دَرْ قَدَمْ: اٰبِ خَاكِ خِلْقَتِ مَنْ وَخَاكِسْتَرِ عِظَامِ مَنَسْت

O yöne bakınca da ümitsizliğe düşüp başımı aşağı eğdim. Baktım ki: Aşağıda, ayağımın altında, kemiklerimin toprağı ile yaratılışımın başlangıcındaki toprak birbirine karışmış. Bu da bana derman olmadı, derdime dert kattı.

HAŞİYE İman, o toprağın rahmet kapısı ve cennet salonunun perdesi olduğunu gösterir.

چُونْ دَرْ پَسْ مِي نِگَرَمْ، بِينَمْ: اِينْ دُنْيَاءِ بِي بُنْيَادْ هِيچْ دَرْ هِيچَسْتْ

Gözümü oradan da çevirip arkama baktım. Gördüm ki, esassız, fâni bir dünya, hiçlik derelerinde ve yokluk karanlığında yuvarlanıp gidiyor. Derdime merhem olmadı, aksine, korku ve dehşet zehri ilave etti.

HAŞİYE İman, o karanlıkta yuvarlanan dünyanın; vazifesi bitmiş, mânâsını ifade etmiş, geride neticelerini bırakmış, Samed Yaratıcının bir mektubu

ve ilahî nakışların sayfaları olduğunu gösterir.

وَدَرْ پِيشْ: اَنْدَازَهِٔ نَظَرْ مِيكُنَمْ، دَرِ قَبْرْ گُشَادَه اَسْت

وَرَاهِ اَبَدْ بَدُورُو دِرَازْ پَدِيدَارَسْت

Oradan da hayır bulamadığım için önüme, ileriye baktım. Gördüm ki, kabir kapısı yolun sonunda açık duruyor, onun arkasında ebediyete giden bir cadde uzaktan uzağa göze çarpıyor.

HAŞİYE İman, o kabir kapısının, nur âleminin kapısı ve o yolun da, ebedî saadete giden yol olduğunu gösterdiğinden, dertlerime hem derman hem merhem olur.

مَرَا جُزْ جُزْءِ اِخْتِيَارِي چِيزِي نِيسْت دَرْ دَسْت

İşte şu altı yönde dostluk hissi ve teselli değil, dehşet ve korku bulduğum halde, elimde cüzî, sınırlı bir iradeden başka bir şey yoktur ki, ona dayanıp o dehşet ve korkuya karşılık vereyim.

HAŞİYE İman, bir zerre hükmündeki o sınırlı irade yerine, sonsuz bir kudrete dayanmak için bir vesika verir ve belki imanın kendisi bir vesikadır.

كِه اُو جُزْء هَمْ عَاجِزْ، هَمْ كُوتَاهُ و هَمْ كَمْ عَيَارَسْت

Halbuki insanın cüzî irade denilen o silahı hem aciz hem kısadır; ayarı noksandır, bir şey var edemez. Gayretten başka bir şey elinden gelmez.

HAŞİYE İman, o cüzî iradeyi Allah namına değerlendirmeyi sağlayıp her şeye kâfi hale getirir. Bir askerin, sınırlı kuvvetini devlet hesabına kullandığı vakit kendi gücünün binlerce kat üstünde işler görmesi gibi…

نَه دَرْ مَاضِي مَجَالِ حُلُولْ، نَه دَرْ مُسْتَقْبَلْ مَدَارِ نُفُوذَسْت

Cüzî iradem ne geçmiş zamana dâhil olabilir ne de gelecek zamana nüfuz edebilir. Geçmişe ve geleceğe dair emellerime ve elemlerime faydası yoktur.

HAŞİYE İman, dizginini hayvanî olan cismin elinden alıp kalbe ve ruha teslim ettiği için, geçmişe nüfuz edip geleceğe gidebilir. Çünkü kalb ve ruhun hayat dairesi geniştir.

مَيْدَانِ اُو اِينْ زَمَانِ حَالْ، وَيَكْ اٰنِ سَيَّالَسْت

O cüzî iradenin hareket sahası, şu kısacık şimdiki zaman ve sadece bir andır.

بَا اِينْ هَمَه فَقْرِهَا وَضَعْفِهَا، قَلَمِ قُدْرَتِ تُو اٰشِكَارَه نُوِشْتَه اَسْت،

«دَرْ فِطْرَتِ مَا»: مَيْلِ اَبَدْ وَاَمَلِ سَرْمَدْ

İşte bütün bu ihtiyaçlarımla, zayıflığımla, fakrım ve acizliğimle beraber altı yönden gelen dehşet ve korkularla perişan bir haldeyken; kudret kalemiyle, yaradılışımın sayfasında ebediyete uzanan arzular ve sonsuzluğa yayılan emeller açık bir şekilde yazılmış, mahiyetime yerleştirilmiştir.

بَلْكِه هَرْ چِه هَسْت، هَسْت

Belki dünyada ne varsa, örnekleri fıtratımda bulunur. Hepsiyle alâkadarım. Onlar için kabiliyetlerimi, duygularımı çalıştırıyor, çalışıyorum.

دَائِرَةِ اِحْتِيَاجْ مَانَنْدِ دَائِرَ مَدِّ نَظَرْ بُزُرْگِي دَارَسْت

İhtiyaç dairesi, gözün ulaştığı daire kadar büyük ve geniştir.

خَيَالْ كُدَامْ رَسَدْ اِحْتِيَاجْ نِيزْ رَسَدْ

دَرْ دَسْت هَرْ چِه نِيسْت دَرْ اِحْتِيَاجْ هَسْت

Hatta hayal nereye giderse ihtiyaç dairesi de o kadar genişler. Orada da ihtiyaç vardır. Belki elde ne yoksa ihtiyaçta vardır; elde olmayan, ihtiyaç dairesinde bulunur. Elde olmayanlar ise sonsuzdur.

دَائِرَةِ اِقْتِدَارْ هَمْچُو دَائِرَ دَسْتِ كُوتَاهْ كُوتَاهَسْت

Halbuki iktidar dairesi sınırlıdır. Elimin uzanabildiği daire kadar küçük ve dardır.

پَسْ فَقْرُ و حَاجَاتِ مَا بَقَدْرِ جِهَانَسْت

Demek ki, fakrım ve ihtiyaçlarım dünya kadardır.

وَسَرْمَايَةِ مَا هَمْچُو «جُزْءِ لَا يَتَجَزَّا» اَسْت

Sermayem ise zerre kadar, az bir şeydir.

اِينْ جُزْء كُدَامْ وَاِينْ كَائِنَاتِ حَاجَات كُدَامَسْت؟

İşte cihan kadar ve milyarlar ile ancak elde edilecek ihtiyaçlar nerede, şu beş paralık cüzî irade nerede? Onlar bununla satın alınmaz, bununla kazanılmaz. Öyleyse başka bir çare aramak gerekir.

پَسْ دَرْ رَاهِ تُو، اَزْ اِينْ جُزْءِ نِيزْ بَازْ مِي گُزَشْتَنْ چَارَهٖ مَنْ اَسْت

O çare, cüzî iradeden de vazgeçip, işini Cenâb-ı Hakk'ın iradesine bırakarak kendi güç ve kuvvetinden sıyrılmak, O'nun kudretine ve kuvvetine sığınarak tevekkül hakikatine yapışmaktır. Ya Rab! Madem kurtuluş çaresi budur. Senin yolunda cüzî irademden vazgeçiyor ve benliğimi terk ediyorum.

تَا عِنَايَتِ تُو دَسْتْگِيرِ مَنْ شَوَدْ، رَحْمَتِ بِي نِهَايَتِ تُو پَنَاهِ مَنْ اَسْت

Ta ki, senin inayetin aczime ve zayıflığıma merhamet edip elimden tutsun. Ve rahmetin, fakr ve ihtiyacıma şefkat gösterip bana dayanak olabilsin, kapısını açsın.

اِنْ كَسْ كِه بَحْرِ بِي نَهَايَتِ رَحْمَتْ يَافْتَه اَسْت

تَكْيَه نَه كُنَدْ بَرْ اِينْ جُزْءِ اِخْتِيَارِي كِه يَكْ قَطْرَه سَرَابَسْت

Evet, rahmetin sonsuz denizini bulan, elbette bir damla serap hükmündeki cüzî iradesine güvenmez, Allah'ın rahmetini bırakıp ona müracaat etmez.

اَيْوَاهْ! اِينْ زِنْدَگَانِي هَمْچُو خَابَسْت

وِينْ عُمْرِ بِي بُنْيَادْ هَمْچُو بَادَسْت

Eyvah, aldandık! Şu dünya hayatını sabit zannettik, o yüzden bütün bütün ziyan ettik. Evet, şu hayat yolculuğu bir uykudur, bir rüya gibi geçti. Şu temelsiz ömür de bir rüzgâr gibi uçar, gider…

اِنْسَانْ بَزَوَالْ دُنْيَا بَفَنَا اَسْت، اٰمَالْ بِي بَقَا اٰلَامْ بَه بَقَا اَسْت

Kendine güvenen ve varlığını ebedî zanneden gururlu insan, yok olmaya mahkûmdur, süratle yokluğa gidiyor. İnsanın evi olan dünya ise hiçlik karanlığına düşer. Emeller fâni olur, elemler ruhta bâki kalır.

بِيَا اَيْ نَفْسِ نَا فَرْجَامْ! وُجُودِ فَانِي خُدْرَا فَدَا كُنْ

خَالِقِ خُودْرَا كِه اِينْ هَسْتِي وَدِيعَه هَسْت

Madem hakikat budur, gel, ey hayata çok arzu duyan, yaşamaya çok istekli, dünyaya çok âşık, sonsuz emellere ve elemlere müptela talihsiz nefsim! Uyan, aklını başına al! Nasıl ki yıldızböceği, kendi ışıkçığına güvendiğinden, gecenin sonsuz karanlığında kalır. Bal arısı kendine güvenmediği için güneşi bulur. Dostları olan bütün çiçekleri, güneşin ışığıyla yaldızlanmış olarak görür. Aynen öyle de, kendine, varlığına ve benliğine dayanırsan yıldızböceği gibi olursun. Eğer fâni varlığını, onu sana veren Hâlık'ın yolunda feda edersen bal arısı gibi olur, sonsuz bir varlık nuru bulursun. O halde feda et, çünkü şu varlık sende emanettir.

وَمُلْكِ اُو وَاُو دَادَه فَنَا كُنْ تَا بَقَا يَابَدْ،

اَزْ انْ سِرِّي كِه: «نَفْيِ نَفْيِ» اِثْبَاتْ اَسْتْ

Hem varlığın O'nun mülküdür, O vermiştir. Öyleyse kimseye minnet etmeden ve çekinmeden varlığını fâni kıl, feda et ki, bekâ bulsun. Çünkü "nefy-i nefy, ispattır"; yani bir şeyin yokluğu yok ise o şey vardır. Yok, yok ise var olur.

خُدَايِ پُرْ كَرَمْ خُودْ مُلْكِ خُودْرَا مِي خَرَدْ اَزْ تُو

بَهَايِ بِي كِرَانْ دَادَه بَرَايِ تُو نِگَاهْ دَارَسْتْ

Hâlık-ı Kerîm, kendi mülkünü senden satın alıyor, karşılığında sana cennet gibi büyük bir fiyat veriyor. Hem o mülkü senin için güzelce muhafaza ediyor. Kıymetini yükseltiyor. Onu yine sana, hem bâki hem mükemmel bir surette geri verecektir. Öyleyse ey nefsim, hiç durma! Birbiri içinde beş kârlı ticareti yap ki, beş zarardan kurtulup beş kazancı birden elde edesin.[529]

[529] Buradaki beş kâr ve beş zarar için Altıncı Söz'e bakınız.

• • •

بِسْــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ[530]

[530] "(Gece bastırınca İbrahim bir yıldız gördü, '(İddianıza göre) Rabbim budur!' dedi. Yıldız sönünce de, 'Ben öyle sönüp batanları tanrı diye sevmem' (dedi)." (En'âm sûresi, 6/76)

لَقَدْ أَبْكَانِي نَعْيُ «لَا أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ» مِنْ خَلِيلِ اللّٰهِ

Hazreti İbrahim'in *(aleyhisselam)* kâinatın yok olup gideceğini ve ölümünü ilan eden لَا أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ feryadı beni ağlattı.

فَصَبَّتْ عَيْنُ قَلْبِي قَطَرَاتٍ بَاكِيَاتٍ مِنْ شُؤُونِ اللّٰهِ

Onun için kalb gözü ağladı, acı gözyaşları döktü. Kalb gözü ağladığı gibi, döktüğü her bir damla da o kadar hazindir ki, ağlatırken âdeta kendileri de ağlıyor. O damlalar, aşağıdaki Farsça ifadelerdir.

لِتَفْسِيرِ كَلَامٍ مِنْ حَكِيمٍ أَيْ نَبِيٍّ فِي كَلَامِ اللّٰهِ

İşte o damlalar, Hakîm Yaratıcının bir nebisinin, peygamberinin Allah kelâmı içinde bulunan bir sözünün bir çeşit tefsiridir.

نَمِي زِيبَاسْت «أُفُولْدَه» گُمْ شُدَنْ مَحْبُوبْ

Güzel değildir batıp kaybolan bir sevgili… Çünkü yokluğa mahkûm olan, hakiki güzel olamaz; ebedî aşk için yaratılan ve Samed'in aynası olan kalb ile sevilmez ve sevilmemeli!

نَمِي اَرْزَدْ «غُرُوبْدَه» غَيْبْ شُدَنْ مَطْلُوبْ

İstenen bir şey ki, batıp kaybolmaya mahkûmdur; kalbin alâkasına, aklın merakına değmez, arzulara yuva olamaz. Gam ve kederle ardından üzülmeye lâyık değildir. Nerede kaldı ki, kalb ona tapsın ve bağlanıp kalsın!

نَمِي خَاهَمْ «فَنَادَه» مَحْوْ شُدَنْ مَقْصُودْ

Arzu edilen bir şey ki, fânilikte mahvoluyor, onu istemem. Çünkü fâniyim, fâni olanı istemem, neyleyeyim!..

نَمِي خَانَمْ «زَوَالْدَه» دَفْنْ شُدَنْ مَعْبُودْ

Bir mabud ki, yokluğa gömülüyor, onu çağırmam, ona sığınmam. Çünkü sonsuz derecede muhtaç ve acizim. Aciz olan, benim pek büyük dertlerime deva bulamaz, ebedî yaralarıma merhem süremez. Yokluktan kendini kurtaramayan, nasıl mabud olur?

عَقْل فَرْيَادْ مِي دَارَدْ، نِدَاءِ «لَا أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ» مِي زَنَدْ رُوحَمْ

Evet, görünüşe göre hüküm veren akıl, kâinatın şu keşmekeşinde taparcasına bağlandığı şeylerin yok olduğunu görüp ümitsizce feryat eder ve bâki bir sevgiliyi arayan ruh da لَا أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ diye haykırır.

نَمِي خَاهَمْ نَمِي خَانَمْ نَمِي تَابَمْ فِرَاقِي

İstemem, arzu etmem ayrılığı, ona dayanamam…

نَمِي اَرْزَدْ «مَرَاقَه» اِينْ زَوَالْ دَرْ پَسْ تَلَاقِي

Hemen arkasından gelen ayrılıkla acılaşan kavuşmalar, kedere ve meraka değmez. Arzu duymaya hiç lâyık değildir. Çünkü lezzetin bitmesi elem olduğu gibi, bunu düşünmek de bir elemdir. Mecazî aşka düşen bütün âşıkların divanları, yani aşknâmeleri olan manzum kitapları, şu ayrılık düşüncesinden gelen elemden birer feryattır. Her birinin şiirlerinin ruhunu sıksan, elemli birer feryat damlar.

اَزْ اِنْ دَرْدِ گرِينِ «لَا أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ» مِي زَنَدْ قَلْبَمْ

İşte o ayrılığa mahkûm kavuşmaların, o elemli, mecazî aşkların derdinden ve belâsındandır ki, kalbim Hazreti İbrahim gibi لَا أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ feryadıyla ağlıyor ve bağırıyor.

دَرْ اِينْ فَانِي بَقَا خَازِي بَقَا خِيزَدْ فَنَادَنْ

Eğer şu fâni dünyada bekâ istiyorsan; bekâ, fânilikten çıkıyor. Nefs-i emmareni[531] fâni kıl ki, bâki olasın.

[531] **Nefs-i emmare**: İnsanı daima kötülüğe sevk eden nefis.

فَنَا شُو، هَمْ فَدَا كُنْ، هَمْ عَدَمْ بِينْ، كِه اَزْ دُنْيَا «بَقَايَه» رَاهْ «فَنَادَنْ»

Dünyaya taparcasına bağlanmanın esası olan kötü ahlâktan sıyrıl, fâni ol! Sahip bulunduklarını Hakiki Sevgili'nin yolunda feda et! Varlıkların yokluğu haber veren âkıbetlerini gör! Çünkü şu dünyadan bekâya giden yol, fânilikten geçiyor.

فِكِرْ فِيزَارْ مِي دَارَدْ، اَنِينِ «لَا أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ» مِي زَنَدْ وِجْدَانْ

Sebeplerin içine dalan insan aklı, dünyanın yok olacağını düşünmenin sarsıntısıyla hayrette kalıp ümitsizce feryat ediyor. Hakiki bir varlık isteyen vicdan, Hazreti İbrahim *(aleyhisselam)* gibi لَا أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ

inlemesiyle mecazî sevgililerden ve gelip geçici şeylerden alâkasını kesip Hakiki Mevcud'a ve Bâki Sevgili'ye bağlanıyor.

بِدَانْ اَي نَفْسِ نَادَانَمْ! كِه: دَرْ هَرْ فَرْد اَزْ فَانِي دُو رَاهْ هَسْت

بَا بَاقِي، دُو سِرِّ جَانِ جَانَانِي

Ey cahil nefsim! Bil ki, dünya ve varlıklar gerçi fânidir, fakat her fâni şeyde, bâkiye ulaştıran iki yol bulabilirsin. Can ve canan olan Ebedî Sevgili'nin cemâl tecellilerinden iki parıltıyı, iki sırrı görebilirsin. Ancak, fâni suretlerden ve kendinden geçebilmen şartıyla...

كِه دَرْ نِعْمَتْهَا اِنْعَامْ هَسْت وَپَسْ اٰثَارْهَا اَسْمَا بِگِيرْ مَغْزِي،
و مِيزَنْ دَرْ فَنَا انْ قِشْرِ بِي مَعْنَا

Evet, nimetlerin içinde nimet verme fiili görünür, Rahman'ın iltifatı hissedilir. Nimetten "nimet verme"ye geçersen Mün'im'i (nimet vereni) bulursun. Hem Samed Yaratıcının her eseri, bir mektup gibi, o Sâni-i Zülcelâl'in isimlerini bildirir. Nakıştan mânâya geçersen, o ilahî isimler yoluyla onların Sahibini bulursun. Madem şu fâni, sanatlı varlıkların özünü, içini bulabilirsin; onu elde et, mânâsız kabuğunu acımadan fânilik seline at…

بَلِي اٰثَارْهَا گُويَنْد، زِاَسْمَا لَفْظِ پُرْ مَعْنَا بِخَانْ مَعْنَا و مِيزَنْ دَرْ هَوَا انْ لَفْظِ بِي سَوْدَا

Evet, sanatlı varlıklardan hiçbiri yok ki, cisme bürünmüş, çok mânâlı bir kelime olmasın, Sâni-i Zülcelâl'in pek çok ismini okutmasın. Madem şu eserler, kudret kelimeleridir; mânâlarını oku, kalbine koy. Mânâsız kalanları korkusuzca yokluğa at. Arkalarından alâkadar bir şekilde bakıp onlarla meşgul olma!

عَقْل فَرْيَادْ مِي دَارَدْ، غِيَاثِ «لَا أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ» مِيزَنْ اَيْ نَفْسَمْ

İşte, dış görünüşe göre hüküm veren ve sermayesi afakî bilgilerden ibaret olan dünyevî akıl, böyle fikirler silsilesini hiçe ve yokluğa doğru çektiği için, hayretinden ve mahrumiyetinden ümitsizce feryat ediyor. Hakikate giden doğru bir yol arıyor. Madem ruh, batıp gidenlerden ve yok olanlardan elini çekti; kalb de mecazî sevgililerden vazgeçti, vicdan dahi

fânilerden yüz çevirdi. Sen de, biçare nefsim, Hazreti İbrahim gibi لَا أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ[532] yardım nidâsını haykır, kurtul!

[532] "Ben öyle sönüp batanları Tanrı diye sevmem." (En'âm sûresi, 6/76)

چِه خُوشْ گُويَدْ اُو شَيْدَا «جَامِي» عِشْق خُويْ:

Fıtratı aşkla yoğrulmuş gibi, aşk kadehiyle sarhoş olan Mevlânâ Câmi, yüzleri kesretten vahdete, yani Allah'tan uzaklaştıran şeylerden Bir'e çevirmek için, bak ne güzel söylemiş:

يَكِي خَواهْ، يَكِي خَوانْ، يَكِي جُويْ، يَكِي بِينْ، يَكِي دَانْ، يَكِي گُويْ[533] HAŞİYE

[533] HAŞİYE Yalnız bu satır Mevlânâ Câmi'nin sözüdür.

Yalnız Bir'i iste, başkaları istenmeye değmiyor.

Bir'i çağır, başkaları imdada gelmiyor.

Bir'i talep et, başkaları buna lâyık değil.

Bir'i gör, başkaları her vakit görünmüyor, yokluk perdesinde saklanıyor.

Bir'i bil, O'nu bilmeye yardım etmeyen başka mâlumat faydasızdır.

Bir'i söyle, O'na ait olmayan sözler boş, lüzumsuz sayılabilir.

نَعَمْ صَدَقْتَ اَيْ جَامِي؛ هُوَ الْمَطْلُوبُ،

هُوَ الْمَحْبُوبُ، هُوَ الْمَقْصُودُ، هُوَ الْمَعْبُودُ

Evet Câmi, pek doğru söyledin. Hakiki mahbub (sevgili), hakiki matlup (talep edilen), hakiki maksut (istenen), hakiki mabud yalnız O'dur...

كِه «لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ»[534] بَرَابَرْ مِيزَنَدْ عَالَمْ

[534] "Allah, o hak Mabud'dur ki kendisinden başka ilah yoktur." (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87 …)

Çünkü bu âlem, her şeyiyle, türlü türlü dilleriyle, ayrı ayrı nağmeleriyle, Cenâb-ı Hakk'ın zikredildiği büyük bir halkada beraber لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ der, O'nun birliğine ve tekliğine şahitlik eder. لَا أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ[535] sözünün açtığı yaraya merhem sürer ve alâkayı kestiği mecazî sevgililer yerine, insana bâki bir Sevgili'yi gösterir.

[535] “Ben öyle sönüp batanları tanrı diye sevmem.” (En’âm sûresi, 6/76)

Bundan yirmi beş sene kadar önce, İstanbul Boğazı’ndaki Yuşa Tepesi’nde, dünyayı terk etmeye karar verdiğim bir zamanda, bazı mühim dostlarım beni dünyaya, eski halime döndürmek için yanıma geldiler. Dedim ki, “Beni yarına kadar bırakınız, istihare edeyim.” Sabahleyin kalbime bu iki levha doğdu. Şiire benzer, fakat şiir değil. O mübarek hâtıranın hatırı için ilişmedim. Geldiği gibi muhafaza edildi. Yirmi Üçüncü Söz’ün sonuna eklenmişti. Makam münasebetiyle buraya alındı.

Birinci Levha

Gafillerin dünyasının hakikatini tasvir eden levhadır.

Beni dünyaya çağırma,
Ona geldim fenâ[536] gördüm.

[536] Fânilik, geçicilik.

Gaflet daima perde oldu,
Ve Hak nurunu nihan[537] gördüm.

[537] Gizli, saklı.

Bütün eşya ve varlıkları
Birer fâni muzır[538] gördüm.

[538] Zararlı.

Vücut desen, onu giydim,
Ah, ademdi,[539] çok belâ gördüm.

[539] Hiçlik, yokluk.

Hayat desen onu tattım
Azap içinde azap gördüm.

Akıl azabın ta kendisi oldu,
Bekâyı bir belâ gördüm.

Ömür tamamen heva oldu,
Kemâli hep heba gördüm.

Ameli riyanın ta kendisi,
Emeli tamamen elem gördüm.

Kavuşmak ayrılık oldu,
Devâyı hastalık gördüm.

Bu nurlar karanlık oldu,
Bu ahbabı yetim gördüm.

Bu sesler ölümün habercisi oldu,
Bu canlıları ölmüş gördüm.

İlim evhama döndü,
Hikmette bin illet gördüm.

Lezzet ayn-ı elem oldu,
Varlıkta bin yokluk gördüm.

Sevgili desen onu buldum,
Ah, ayrılıkta çok elem gördüm.

İkinci Levha

Hidayet ve huzur yolunda olanların dünyalarının hakikatine işaret eden levhadır.

Daimî gaflet yok oldu,
Ve Hak nurunu ayan[540] *gördüm.*

[540] Apaçık, aşikâr.

Varlık Zât'ının delili oldu,
Hayat, Hakk'ın aynasıdır, gör.

Akıl, hazinelere anahtar oldu,
Fenâ, bekâ kapısıdır, gör.

Kemâlin parıltısı söndü,
Fakat bir cemâl güneşi var, gör.

Ayrılık, kavuşma oldu,
Elem ayn-ı lezzettir, gör.

Ömür bütün amel oldu,
Ebed ayn-ı ömürdür, gör.

Karanlıklar ışığa kılıf oldu,
Bu ölümde hak hayat var, gör.

Bütün eşya dost oldu,
Bütün sesler zikirdir, gör.

Bütün zerreler, varlıklar
Zikir ve tesbih eder, gör.

Fakrı gınâ[541] *hazinesi buldum,*
Aczde tam kuvvet var, gör.

[541] Zenginlik.

Eğer Allah'ı buldunsa
Bütün eşya senindir, gör.

Eğer Mâlik-i Mülk'e kul isen
O'nun mülkü senindir, gör.

Eğer bencil ve kendi nefsine mâliksen
Sayısız belâdır, gör,

Sonsuz bir azaptır, tat,
Hesapsızca, gayet ağırdır, gör.

Eğer Hüdâ'yı tanıyan hakiki bir kul isen,
Hudutsuz bir safâdır, gör,

Hesapsız bir sevap var, tat,
Nihayetsiz saadet gör.

• • •

Yirmi beş sene önce, ramazanda, ikindiden sonra Şeyh Geylânî'nin (kuddise sirruh) Esmâ-i Hüsnâ manzumesini okuyordum. Allah'ın güzel isimleriyle bir münâcât yazmak için bir arzu hissettim. Fakat o vakit bu kadar yazıldı. O kutsî üstadımın mübarek Münâcât-ı Esmâiye'sinin bir benzerini yazmak istedim. Heyhat! Nazma kabiliyetim yok; yapamadım,

noksan kaldı. Bu münâcât, Otuz Üçüncü Söz'ün Otuz Üçüncü Mektup'u olan Pencereler Risalesi'ne eklenmişti. Makam münasebetiyle buraya alındı.

هُوَ الْبَاقِي

حَكِيمُ الْقَضَايَا نَحْنُ فِي قَبْضِ حُكْمِهِ هُوَ الْحَكَمُ الْعَدْلُ لَهُ الْأَرْضُ وَالسَّمَاءُ

عَلِيمُ الْخَفَايَا وَالْغُيُوبِ فِي مُلْكِهِ هُوَ الْقَادِرُ الْقَيُّومُ لَهُ الْعَرْشُ وَالثَّرَاءُ

لَطِيفُ الْمَزَايَا وَالنُّقُوشِ فِي صُنْعِهِ هُوَ الْفَاطِرُ الْوَدُودُ لَهُ الْحُسْنُ وَالْبَهَاءُ

جَلِيلُ الْمَرَايَا وَالشُّؤُونِ فِي خَلْقِهِ هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ لَهُ الْعِزُّ وَالْكِبْرِيَاءُ

بَدِيعُ الْبَرَايَا نَحْنُ مِنْ نَقْشِ صُنْعِهِ هُوَ الدَّائِمُ الْبَاقِي لَهُ الْمُلْكُ وَالْبَقَاءُ

كَرِيمُ الْعَطَايَا نَحْنُ مِنْ رَكْبِ ضَيْفِهِ هُوَ الرَّزَّاقُ الْكَافِي لَهُ الْحَمْدُ وَالثَّنَاءُ

جَمِيلُ الْهَدَايَا نَحْنُ مِنْ نَسْجِ عِلْمِهِ هُوَ الْخَالِقُ الْوَافِي لَهُ الْجُودُ وَالْعَطَاءُ

سَمِيعُ الشَّكَايَا وَالدُّعَاءِ لِخَلْقِهِ هُوَ الرَّاحِمُ الشَّافِي لَهُ الشُّكْرُ وَالثَّنَاءُ

غَفُورُ الْخَطَايَا وَالذُّنُوبِ لِعَبْدِهِ هُوَ الْغَفَّارُ الرَّحِيمُ لَهُ الْعَفْوُ وَالرِّضَاءُ[542]

[542] *O'dur Bâkî.* O, hükmünün kazasında Hakîm'dir; biz de O'nun hükmü altındayız. Hakem olan O, Adl olan O'dur; yeryüzü ve gökler O'nundur. Mülkünde gizli ve kapalı olanı O hakkıyla bilir. Kadir olan O, Kayyûm olan O'dur; Arş da, yer de O'nundur. Sanatının nakışlarında ve vasıflarında görünen, O'nun lütfudur. Fâtır O'dur, Vedûd O; mahlûkattaki bütün güzellikler O'nundur. Varlıkların aynasında ve mahlûkatının her şeyinde görünen, O'nun celâlidir. Melik O'dur, Kuddûs O; izzet ve büyüklük de O'na aittir. Mahlûkatını büyüleyici sanat içinde var eden O'dur; biz de O'nun sanatının nakışlarıyız. Dâim O'dur, Bâkî O; mülk ve bekâ O'nundur. O ihsanlarında pek kerîmdir; biz de O'nun misafir kafilelerindeniz. Rezzak O'dur, her ihtiyaca Kâfi O; hamd ve senâ O'na mahsustur. Rahmet hediyelerinde görünen, O'nun cemâlidir. Biz de O'nun ilminin nakışlarındanız. Hâlık O'dur, Vâfî O; cömertlik ve bağışlama O'nundur. Mahlûkatının şikâyet ve dualarını işiten O'dur. Merhamet eden O, şifâ veren O; şükür ve senâ O'na mahsustur. Kullarının hata ve günahlarını bağışlayan da O'dur. Gaffâr O'dur, Rahîm O; af da, rıza da O'ndandır.

Ey nefsim! Kalbim gibi ağla, bağır ve de ki:

"Fâniyim, fâni olanı istemem.

Acizim, aciz olanı istemem.

Ruhumu Rahman'a teslim eyledim, başkasını istemem!

İsterim, fakat bâki bir yâr isterim.

Zerreyim, fakat ebedî bir güneş isterim.

Tamamen bir hiçim, fakat bu mevcudatı her şeyiyle isterim."

Barla Yaylası'nda Çam, Katran, Ardıç ve Karakavak Ağaçlarının Bir Meyvesidir

On Birinci Mektup'un bir parçasıdır. Makam münasebetiyle buraya alınmıştır.

Esaretteyken bir gün, dağ başında, muazzam çam, katran ve ardıç ağaçlarının heybetli suretlerini, hayret veren vaziyetlerini seyrederken pek tatlı bir rüzgâr esti. O vaziyeti, pek muhteşem, şirin, gürültülü ve raksa benzer bir zelzele, cezbeli bir tesbihat suretine çevirdiğinden, o eğlence seyri bir ibret bakışına ve hikmet dersine döndü. Birden Ahmed-i Cizrî'nin şu Kürtçe sözleri hatırıma geldi:

هَرْكَسْ بِتَمَاشَا گِه حُسْنَاتَه ژِهَرْجَايْ تَشْبِيهِ نِگَارَانْ بِجَمَالَاتَه دِنَازِنْ[543]

[543] el-Cizrî, *el-Ikdü'l-Cevherî fî Şerhi Dîvâni'ş-Şeyh el-Cizrî* s. 438.

Kalbim, ibret mânâlarını ifade etmek için şöyle ağladı:

يَا رَبْ! هَرْ حَيْ بِتَمَاشَاكِه صُنْعِ تُو زِهَرْجَايْ بَتَازِي

زِنَشِيبُ اَزْ فِرَازِي مَانَنْدِ دَلَّالَانْ بِنِدَاءِ بِاوَازِي

دَمْ دَمْ زِجَمَالِ نَقْشِ تُو دَرْ رَقْص بَازِي

زِكَمَالِ صُنْعِ تُو خُوشْ خُوشْ بِگَازِي

زِشِيرِينِي اوَازِ خُودْ هَيْ هَيْ دِنَازِي

اَزْ وَيْ رَقْصَ امَدْ جَذْبَه خَازِي

اَزِينْ اثَارِ رَحْمَتْ يَافْت هَرْ حَيْ دَرْسِ تَسْبِيحُ نَمَازِي

اِيسْتَادَسْت هَرْ يَكِي بَرْ سَنْكِ بَالَا سَرْفِرَازِي

دِرَازْ كَرْدَسْت دَسْتهَارَا بَدَرْگَاهِ اِلٰهِي هَمْچُو شَهْبَازِي

بَجُنْبِيدَسْت زُلْفهَارَا بَشَوْق اَنْگِيزْ شَهْنَازِي

بَبَالَا مِيزَنَنْد اَزْ پَرْدَه هَايِ هَايِ هُويِ عِشْق بَازِي

مِيدِهَدْ هُوشَه كِبِيرِنْهَايِ دِرِينْهَايِ زَوَالِي اَزْ حُبِّ مَجَازِي

بَرْ سَرِ مَحْمُودْهَا نَغْمَهَايِ حُزْن اَنْگِيزْ ايَازِي

مُرْدَهَارَا نَغْمَهَايِ اَزَلِي اَزْ حُزْن اَنْگِيزْ نَوَازِي

«رُوحَه» مِي ايَدْ ازُو زَمْزَمَهٔ نَازُ نِيَازِي

قَلْب مِيخَوانَدْ اَزِينْ ايَاتْهَا: سِرِّ تَوْحِيدْ زِعُلُوِّ نَظْمِ اِعْجَازِي

نَفْس مِيخَواهَدْ دَرْ اِينْ وَلْوَلَه هَا.. زَلْزَلَه هَا: ذَوْقِ بَاقِي دَرْ فَنَايِ دُنْيَا بَازِي

عَقْل مِيبِينَدْ اَزِينْ زَمْزَمَه هَا.. دَمْدَمَه هَا: نَظْمِ خِلْقَتْ، نَقْشِ حِكْمَتْ، كَنْزِ رَازِي

ارْزُو مِيدَارَدْ هَوَا اَزِينْ هَمْهَمَه هَا.. هَوْهَوَه هَا مَرْگِ خُود دَرْ تَرْكِ اَذْوَاقِ مَجَازِي

خَيَالْ بِينَدْ اَزِينْ اَشْجَارْ: مَلَائِكْ رَا جَسَدْ امَدْ سَمَاوِي، بَاهَزَارَأنْ نَيْ

اَزِينْ نَيْهَا شَنِيدَتْ هُوشْ: سِتَايِشْهَايِ ذَاتِ حَيْ

وَرَقْهَارَا زَبَانْ دَارَنْد.. هَمَه «هُو هُو» ذِكْر ارَنْد بَدَرْ مَعْنَايِ، حَيُّ حَيْ

چُو «لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ»[544] بَرَابَرْ مِيزَنَدْ هَرْ شَيْ

[544] "Allah, o hak Mabud'dur ki kendisinden başka ilah yoktur." (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87 …)

دَمَادَمْ جُويَدَنْد «يَا حَقْ» سَرَاسَرْ گُويَدَنْد: «يَا حَيْ» بَرَابَرْ مِيزَنَنْد: «اَللّٰهْ»

فَيَا حَيُّ يَا قَيُّومُ بِحَقِّ اسْمِ حَيِّ قَيُّومِ

حَيَاتِي دِه بَايِنْ قَلْبِ پَرِيشَانْ رَا اِسْتِقَامَتْ دِه بَايِنْ عَقْلِ مُشَوَّشْ رَا... اٰمِينَ.

Barla Yaylası, Tepelice'de çam, katran, ardıç ve karakavak ağaçlarının meyvesi hakkında yazılan Farsça beyitlerin mânâsı:

هَرْكَسْ بِتَمَاشَا گِه حُسْنَاتَه زِهَرْجَايْ تَشْبِيهِ نِگَارَانْ بِجَمَالَاتَه دِنَازِنْ[545]

[545] el-Cizrî, *el-Ikdü'l-Cevherî fî Şerhi Dîvâni'ş-Şeyh el-Cizrî* s. 438.

Yani: Senin güzelliğini seyretmeye, herkes her yerden koşup gelmiş. Senin cemâlinle naz ediyorlar.

يَا رَبْ! هَرْ حَيْ بِتَمَاشَاكِه صُنْعِ تُو زِهَرْجَايْ بَتَازِي

Her canlı, Senin sanatın olan yeryüzünü seyretmek için her yerden çıkıp bakıyor.

زِنَشِيبْ اَزْ فِرَازِي مَانَنْدِ دَلَّالاَنْ بِنِدَاءِ بِاوَازِي

Aşağıdan, yukarıdan ilancılar gibi çıkıp bağırıyorlar.

دَمْ دَمْ زِجَمَالِ نَقْشِ تُو[546 NÜSHA] دَرْ رَقْصِ بَازِي

[546 NÜSHA] * زِ هَوَايِ شَوْقِ تُو

* Sana olan tutkusundan.

Birer ilancı gibi olan o ağaçlar Senin nakışlarının güzelliğinden keyiflenip oynuyor.

زِكَمَالِ صُنْعِ تُو خُوشْ خُوشْ بِگَازِي

Senin kusursuz sanatınla neşelenip güzel güzel seslerini duyuruyorlar.

زِشِيرِينِي اٰوَازِ خُودْ هَيْ هَيْ دِنَازِي

Âdeta seslerinin tatlılığı onları da neşelendirip nazenin bir şekilde nazlandırıyor.

اَزْ وَيْ رَقْصَه امَدْ جَذْبَه خَازِي

İşte ondandır ki, şu ağaçlar raksa kalkmış, âdeta kendilerinden geçmek istiyor.

اَزِينْ اٰثَارِ رَحْمَتْ يَافْتْ هَرْ حَيْ دَرْسِ تَسْبِيحُ نَمَازِي

İlahî rahmetin şu eserleriyle, her canlı, kendine has tesbihin ve namazın dersini alıyor.

اِيسْتَادَسْتْ هَرْيَكِى بَرْسَنْكِ بَالاَ سَرْفِرَازِى

Ders aldıktan sonra her bir ağaç yüksek bir taşın üstünde başını arşa kaldırıp durmuş.

دِرَازْ كَرْدَسْت دَسْتهَارَا بَدَرْگَاهِ اِلَهِي هَمْچُو شَهْبَازِي

Her biri, yüzlerce elini Şehbâz-ı Kalender[547 HAŞİYE] gibi Cenâb-ı Hakk'ın dergâhına uzatıp muhteşem bir ibadet vaziyeti almış.

[547 HAŞİYE] Şehbâz-ı Kalender, meşhur bir kahramandır. Şeyh Geylânî'nin irşadıyla Cenâb-ı Hakk'ın dergâhına sığınıp velilik mertebesine çıkmıştır.

بَجُنْبِيدَسْت زُلْفهَارَا بَشَوْق اَنْگِيزْ شَهْنَازِي[548 HAŞİYE]

[548 HAŞİYE] Şehnaz-ı Çelkezî, kırk örme saç ile meşhur bir dünya güzelidir.

Zülüf gibi küçük dallarını oynatıyor ve böylece seyredenlere de tatlı şevklerini, ulvî zevklerini hatırlatıyorlar.

بَبَالَا مِيزَنَنْد اَزْ پَرْدَه هَايِ «هَايِ هُويِ» عِشْق بَازِي

Aşkın “hay huy” perdelerinden en hassas tellere, damarlara dokunur gibi ses veriyorlar.[549 NÜSHA]

[549 NÜSHA] Şu nüsha, mezarlıktaki ardıç ağacına bakar:

بَبَالَا مِيزَنَنْد أَزْ پَرْدَه هَايِ «هَايِ هُويِ» مُرْدَهَارَا نَغْمَهَايِ أَزَلِي أَزْحُزْن اَنْگِيزْ نَوَازِي*

* Aşkın “hay huy” perdelerinden en hassas tellere, damarlara dokunuyor gibi ses veriyorlar. Okşamanın verdiği hüzünden gelen ezelî nağmelerini ölülere de duyuruyorlar.

مِيدِهَدْ هُوشَه كِبِيرِنْهَايِ دِرِينْهَايِ زَوَالِي اَزْ حُبِّ مَجَازِي

Akla şu vaziyetten şöyle bir mânâ geliyor: Mecazî sevgilerin yok olacağından gelen elemle ağlayışı ve derinden derine hazin bir inleyişi hatırlatıyorlar.

بَرْ سَرِ مَحْمُودْهَا نَغْمَهَايِ حُزْن اَنْگِيزْ ايَازِي

Mahmud’ların, yani Sultan Mahmud gibi sevdiğinden ayrılmış bütün âşıkların başında, onlara âdeta sevgililerinin hüzünlü nağmelerini dinletiyorlar.

مُرْدَهَارَا نَغْمَهَايِ اَزَلِي اَزْ حُزْن اَنْگِيزْ نَوَازِي

Dünyevî sesleri ve sözleri artık dinleyemeyen ölmüşlere; ezelî nağmeleri, hüzün uyandıran sedâları işittiriyor gibi bir vazife yapar görünüyorlar.

«رُوحَه» مِي ايَدْ ازُو زَمْزَمَۀِ نَازُ نِيَازِي

Ruh ise bu vaziyetten şunu anlıyor: Eşya tesbihat ile Sâni-i Zülcelâl’in isimlerinin tecellilerine karşılık verip naz-niyaz nağmelerine kapılmış.

قَلْب مِيخَوانَدْ اَزِينْ ايَاتْهَا سِرِّ تَوْحِيدْ زِعُلُوِّ نَظْمِ اِعْجَازِي

Kalb, her biri surete bürünmüş birer ayet hükmünde olan şu ağaçların mucizevî, yüksek nazmından tevhid sırrını okuyor. Yani yaratılışlarında o derece harika bir intizam, sanat ve hikmet vardır ki, kâinatta var olan bütün sebepler toplansa ve irade sahibi, dilediğini yapmakta serbest farz edilse, onları taklit edemez.

نَفْس مِيخَواهَدْ دَرْ اِينْ وَلْوَلَه هَا زَلْزَلَه هَا ذَوْقِ بَاقِي دَرْ فَنَاىِ دُنْيَا بَازِي

Nefis, şu vaziyete baktıkça, bütün yeryüzünü gürültülü bir ayrılık zelzelesinde yuvarlanıyor gibi görür. Bâki bir zevk arar. "Onu, dünyaya taparcasına bağlanmayı terk etmekte bulacaksın." manâsını anlar.

عَقْل مِيبِينَدْ اَزِينْ زَمْزَمَه هَا دَمْدَمَه هَا: نَظْمِ خِلْقَتْ، نَقْشِ حِكْمَتْ، كَنْزِ رَازِي

Akıl ise hayvanların, ağaçların, bitkilerin ve havanın zemzeme ve demdemelerinde (nağmelerinde) gayet mânidar bir yaratılış intizamı, bir hikmet nakşı, bir sırlar hazinesi buluyor. Her şeyin pek çok yönden Sâni-i Zülcelâl'i tesbih ettiğini anlıyor.

اٰرْزُو مِيدَارَدْ هَوَا اَزِينْ هَمْهَمَه هَا هَوْهَوَه هَا مَرْگِ خُود دَرْ تَرْكِ اَذْوَاقِ مَجَازِي

Kötü arzulara sahip nefis de havanın şu esintisinden ve yaprakların hışırtısından öyle bir lezzet alıyor ki, o kötü arzuların hayatı olan bütün mecazî zevkleri unutup terk ederek bu hakiki zevk içinde ölmek istiyor.

خَيَالْ بِينَدْ اَزِينْ اَشْجَارْ: مَلَائِكْ رَا جَسَدْ اٰمَدْ سَمَاوِي بَاهَزَارَأَنْ نَيْ

Hayal ise vazifeli meleklerin, âdeta şu ağaçların içine girip her bir dalına pek çok ney takılmış o ağaçları ceset olarak giydiklerini görüyor. Âdeta Ebedî Sultan, binlerce ney sedâsıyla muhteşem bir merasimde meleklere onları giydirmişçesine, o ağaçlar cansız, şuursuz birer cisim gibi değil, gayet şuurlu, mânidar vaziyetler gösteriyor.

اَزِينْ نَيْهَا شَنِيدَتْ هُوشْ: سِتَايِشْهَاىِ ذَاتِ حَيْ

İşte o neylerin sesi, semavî, yüce bir musikiden geliyor gibi saf ve tesirlidir. Akıl, o neylerden, başta Mevlânâ Celâleddin-i Rumî olmak üzere, bütün âşıkların işittikleri elemli ayrılık şikâyetlerini işitmiyor; belki o Hayy ve Kayyûm Zât'a takdim edilen Rahmanî şükürleri ve Rabbanî hamdleri dinliyor.

وَرَقْهَارَا زَبَانْ دَارَنْد هَمَه «هُو هُو» ذِكْر ارَنْد بَدَرْ مَعْنَاىِ حَيٌّ حَيْ

Madem ağaçlar birer ceset, bütün yapraklar da birer dil oldu. Demek her biri binlerce dille, havanın dokunmasıyla "*Hû, Hû*" zikrini tekrar ediyor.

Hayat nimetine şükürle, dualarıyla O'nu selamlayarak Sâni'in Hayy ve Kayyûm olduğunu ilan ediyorlar.

چُو «لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ[550]» بَرَابَرْ مِيزَنَدْ هَرْ شَيْ

[550] "Allah, o hak Mabud'dur ki kendisinden başka ilah yoktur." (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87 …)

Çünkü her şey لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ deyip kâinatın büyük zikir halkasında beraber zikrederek çalışıyor.

دَمَادَمْ جُويَدَنْد «يَا حَقْ» سَرَاسَرْ گُويَدَنْد: «يَا حَيْ» بَرَابَرْ مِيزَنَنْد: «اَللّٰهْ»

Her vakit, kabiliyetlerinin diliyle "Ya Hak" deyip hayat haklarını Cenâb-ı Hakk'ın rahmet hazinesinden istiyorlar. Baştan başa, hayata mazhariyetlerinin lisanıyla "Ya Hayy" ismini zikrediyorlar.

فَيَا حَيُّ يَا قَيُّومُ بِحَقِّ اسْمِ حَيِّ قَيُّومِ

حَيَاتِي دِه بَايِنْ قَلْبِ پَرِيشَانْ رَا اِسْتِقَامَتْ دِه بَايِنْ عَقْلِ مُشَوَّشْ رَا... اٰمِينَ.[551]

[551] Ya Hayy, ya Kayyum! Hayy-u Kayyum ismin hürmetine perişan kalbime hayat, karışık aklıma istikamet ver. Amin.

Yıldızları Konuşturan Bir Yıldızname

Bir vakit Barla'da, Çam Dağı'nda, yüksek bir mevkide, geceleyin gökyüzüne baktım. Şu ifadeler birden kalbime doğdu. Yıldızların hal diliyle konuşmalarını hayalen işittim gibi yazıldı. Nazım ve şiir bilmediğim için şiir kaidelerine girmedi, ilham edildiği gibi kaldı. Dördüncü Mektup ile Otuz İkinci Söz'ün birinci kısmının sonundan alınmıştır.

"Dinle de yıldızların şu şirin hutbesini,

Nurlu nağmesini hikmet, bak nasıl beyan eylemiş.

Hep beraber nutka gelmiş, hak lisanıyla derler:

Bir Kadîr-i Zülcelâl'in haşmetli saltanatına,

Nurlu birer deliliz, Sâni'in varlığına

Hem vahdete hem kudrete şahitleriz biz!

Şu zeminin yüzünü yaldızlayan

Nazenin mucizeleri gibi melek seyranına.

Şu semânın yeryüzüne bakan, cennete dikkat eden

Binlerce dikkatli gözüz biz![552] [HAŞİYE]

[552] [HAŞİYE] Yani cennet çiçeklerinin fidanlık ve tarlacığı olan yeryüzünde sayısız kudret mucizesi sergilendiğinden semâvat âlemindeki melekler o mucizeleri ve harikaları seyrettikleri gibi; gökcisimlerinin gözleri hükmünde olan yıldızlar da âdeta melekler gibi yeryüzündeki nazenin, sanatlı eserleri gördükçe cennet âlemini izliyor, o geçici harikaları bâki bir surette cennette dahi seyrediyorlar gibi bir zemine, bir cennete bakıyorlar. Yani, o iki âleme nezaretleri var demektir.

Tûba-yı hilkatten[553] *semâvat şıkkına,*

[553] Yaratılış ağacı.

Samanyolunun dallarına,

Bir Cemîl-i Zülcelâl'in hikmet eliyle takılmış,

Pek güzel meyveleriz biz!

Şu semâvât ehline birer mescid-i seyyâr,[554]

[554] Göklerin, Allah'a secde halindeki meleklerle dolu olduğuna dair Bkz. Tirmizî, *zühd* 9; İbni Mâce, *zühd* 19.

Birer hâne-i devvâr,[555] *birer ulvî yuva,*

[555] Dönen birer ev.

Birer misbah-ı nevvâr,[556] *birer gemi-i cebbâr,*[557]

[556] Nurlu kandil.

[557] Büyük gemi.

Birer tayyareyiz biz!..

Bir Kadîr-i Zülkemâl'in, bir Hakîm-i Zülcelâl'in

Birer kudret mucizesi, birer sanat ve hilkat harikası,

Hikmetin ve hilkatin nadir birer misali,

Birer nur âlemiyiz biz...

Böyle yüz bin dille yüz bin delil gösteririz,

İşittiririz insan olan insana.

Kör olası dinsiz gözü, görmez oldu yüzümüzü,

Hem işitmez sözümüzü, hak söyleyen ayetleriz biz…

Mührümüz bir, imzamız bir,

Rabbimize itaatkârız;

Tesbih eder, zikrederiz abidâne.[558]

[558] Kulluğa yakışır şekilde.

Samanyolunun büyük halkasına mensup meczuplarız biz...”

dediklerini hayalen dinledim.

On Sekizinci Söz

Bu Söz'ün iki Makam'ı var. İkinci Makam henüz yazılmamıştır. Birinci Makam üç "nokta"dır.

[Birinci Makam]

Birinci Nokta

بِسْــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ[559]

[559] "Yaptıklarından ötürü sevinen, öbür taraftan yapmadıkları işlerden dolayı övülmek isteyen kimselerin sakın azaptan yakayı kurtaracaklarını sanma! Çünkü onlara o can yakıcı azap vardır." (Âl-i İmran sûresi, 3/188)

Nefs-i emmareme[560] haddini bildiren bir tokat:

[560] **Nefs-i Emmare**: İnsanı daima kötülüğe sevkeden nefis.

Ey böbürlenmeye tutkun, şöhrete sevdalı, övülmeye düşkün, kendini beğenmişlikte benzersiz, sersem nefsim!

Eğer binlerce meyve veren bir incir ağacının çıktığı küçücük çekirdeğin ve yüzlerce salkımı bulunan bir üzümün siyah, kuru çubuğunun, bütün o meyveleri ve salkımları kendi hüneriyle yaptığı ve bunlardan istifade edenlerin o çubuğu, o çekirdeği methedip onlara hürmet göstermesi gerektiği doğru bir iddia ise senin de sana verilen nimetler için övünmeye, gururlanmaya belki hakkın olur. Halbuki sen, daima kınanmaya müstahaksın. Çünkü o çekirdek ve o çubuk gibi değilsin. Sınırlı bir iradeye sahip olduğundan, övünerek o nimetlerin kıymetini düşürüyor, gururunla tahrip ediyor, nankörlüğünle hiçe indiriyor ve onları sahiplenerek gasp ediyorsun. Senin vazifen böbürlenmek değil, şükürdür. Sana lâyık olan, şöhret değil, tevazu ve mahcubiyettir. Hakkın övülmek değil, istiğfardır, pişmanlıktır. Kemâl vasıflarına kendini beğenmekle değil, her şeyi Allah'tan bilmekle ulaşırsın.

Evet, sen benim vücudumda, âlemdeki tabiata benzersin. İkiniz de hayrı kabul etmek ve şerre çıkış noktası olmak için yaratılmışsınız. Yani fail ve kaynak değilsiniz; aksine, dış tesir ile hareket edersiniz. Yalnız bir tesiriniz var; o da, mutlak hayırdan gelen hayrı güzel bir surette kabul etmeyerek şerre sebep olmanızdır. Hem siz birer perde olarak yaratılmışsınız ki, güzelliği fark edilmeyip çirkin görünen hadiseler sizden bilinsin ve Cenâb-ı Hakk'ın mukaddes Zât'ının noksanlıklardan uzak görülmesine vesile olasınız. Halbuki yaratılış vazifenize tamamen zıt bir suret giymişsiniz. Kabiliyetsizliğiniz yüzünden hayrı şerre çevirdiğiniz halde, güya Hâlık'ınıza icraatında ortak olduğunuzu iddia ediyorsunuz! Demek, her şeyi nefsinden ve tabiattan bilen, gayet ahmak, gayet zalimdir.

Sakın, "Ben bu güzelliklere mazharım. Güzele mazhar olan güzelleşir." deme. Zira güzellik mahiyetinin özü haline gelmediğinden, ona mazhar değil, sadece onun uğrağı olursun.

Hem, "İnsanlar içinde ben seçildim. Bu meyveler benimle gösteriliyor. Demek, bir meziyetim var." da deme! Hayır, hâşâ! Belki herkesten önce sana verildi, çünkü sen herkesten daha müflis ve daha muhtaçtın, daha çok elem çekiyordun.[561] HAŞİYE Bu yüzden senin eline verildi.

[561] HAŞİYE Hakikaten ben de bu münazarada Yeni Said'in nefsini bu derecede susturmasını çok beğendim ve "Bin bârekâllah" dedim.

İkinci Nokta

أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ[562] ayetinin bir sırrını izah eder. Şöyle ki:

[562] "(O Allah ki) yarattığı her şeyi güzel ve sağlam yaptı." (Secde sûresi, 32/7)

Her şeyde, hatta en çirkin görünen şeylerde bile hakiki bir güzellik tarafı vardır. Evet, kâinattaki her şey, her hadise ya bizzat güzeldir; buna "hüsn-ü bizzat" (zâtına ait güzellik) denir. Ya da neticeleri yönüyle güzeldir, buna da "hüsn-ü bilgayr" (dolaylı güzellik) denir. Bir kısım hadiseler var ki, görünüşte çirkin ve karmakarışıktır. Fakat o görünen perdenin arkasında gayet parlak güzellikler ve intizam bulunur.

Mesela: Bahar mevsiminde fırtınalı yağmur ve çamurlu toprak perdesi altında, sonsuz güzellikteki çiçeklerin ve kusursuz bitkilerin tebessümleri saklanmıştır. Güz mevsiminin haşin tahribatı, hazin ayrılık perdeleri arkasında, Cenâb-ı Hakk'ın celâl tecellilerinin mazharı olan kış hadiselerinin verdiği sıkıntıdan korumak için, nazlı çiçeklerin dostu olan nazenin hayvancıkları hayat vazifesinden terhis eder. Bununla beraber, o kış perdesi ardında nazenin, taze, güzel bir bahara yer hazırlanır. Fırtına, deprem, veba gibi hadiselerin perdesi altında gizlenen pek çok manevî çiçek açar. Büyüyüp boy atamayan birçok kabiliyet çekirdeği, dışarıdan çirkin görünen o hadiseler sayesinde tohumlar gibi sümbüllenip güzelleşir. Âdeta bütün inkılâplar ve büyük çaplı değişimler birer manevî yağmurdur.

Fakat insan, hem görünüşe aldandığından hem de bencil olduğundan, dış yüzlerine bakıp bu hadiselerin çirkinliğine hükmeder. Sadece kendini düşündüğünden, yalnız kendine bakan neticeleriyle değerlendirerek onların şer olduğu hükmüne varır. Halbuki eşyanın insana ait gayesi bir ise Sâni'inin isimlerine ait gayeleri binlercedir.

Mesela insan, Fâtır'ın kudretinin büyük mucizelerinden olan dikenli otları ve ağaçları zararlı, mânâsız görür. Halbuki onlar, ot ve ağaç türlerinin dikenlerle donatılmış kahramanlarıdır. Mesela, atmacanın serçelere musallat olması, görünüşte rahmete uygun düşmez. Halbuki serçenin kabiliyeti bu şekilde gelişir. Mesela, karın yağmasının pek soğuk ve tatsız olduğu düşünülür. Halbuki onun soğuk, tatsız perdesi altında o kadar sıcak gayeler ve öyle şeker gibi tatlı neticeler vardır ki, tarif edilemez.

Hem insan, bencilliği ve görünüşe aldanmakla, her şeyi kendine bakan yüzüyle değerlendirdiğinden, edebin kaynağı ve ta kendisi olan pek çok şeyi edebe aykırı zanneder. Mesela, tenasül uzvundan bahsedilmesi, insanlar için mahcubiyet sebebidir. Fakat şu mahcubiyet perdesi, insana bakan yüzdedir. Yoksa yaratılışa, sanata ve fıtratın gayelerine bakan yüzleri öyle perdelerdir ki, hikmet nazarıyla bakılsa tam da edep dairesindedir, mahcubiyet ona hiç temas etmez.

İşte edep kaynağı olan Kur'an-ı Hakîm'in bazı tabirleri bu yüzlere ve perdelere göredir. Evet, bize çirkin görünen mahlûkların ve hadiselerin dış sureti altında gayet güzel, hikmetli bir sanat ve yaratılışa bakan öyle güzel yüzler var ki, Sâni'ini gösterir… Çok güzel perdeler var ki, hikmetler saklar; görünüşte intizamsız ve karışık olan pek çok şey var ki, pek muntazam, kutsî birer yazıdır.

Üçüncü Nokta

إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ[563]

[563] "Ey insanlar, eğer Allah'ı seviyorsanız gelin bana uyun ki Allah da sizi sevsin." (Âl-i İmran sûresi, 3/31)

Madem kâinatta eşsiz güzellikte bir sanat, açıkça görüldüğü gibi, vardır ve kesindir. Elbette, Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberliğinin de gözle görülür derecede bir kesinlikle sabit olması gerekir. Zira şu güzel varlıklardaki sanat ve nakışlar gösteriyor ki, onların sanatkârında mühim bir güzel kılma iradesi ve ziynetli yaratmak için kuvvetli bir istek vardır. Şu irade ve istek, o Sâni'de yüce bir muhabbetin ve eserlerinde ortaya koyduğu kusursuz sanatına karşı kutsî bir rağbetin var olduğunu gösteriyor. Şu muhabbet ve rağbet de yaratılmışların en nurlusu ve mükemmeli olan insana daha çok yönelip onda toplanmak ister. İnsan, yaratılış ağacının şuurlu meyvesidir. Meyve ise o ağacın en kapsayıcı, en uzak, nazarı en geniş ve şuuru küllî olan kısmıdır. İşte nazarı geniş ve şuuru küllî zât, o sonsuz güzellik sahibi Sanatkâr'a muhatap olup O'nunla görüşen, küllî şuurunu ve geniş nazarını tamamen Sâni'ine kulluğa, O'nun sanatını takdire ve nimetlerine şükretmeye sarf eden en yüksek, en parlak fert olabilir.

Şimdi iki levha, iki daire görünüyor. ***Biri:*** Gayet muhteşem, muntazam bir rubûbiyet dairesi, gayet kusursuz, ziynetli bir sanat levhası… ***Diğeri:*** Gayet nurlu, âdeta yıldızlarla bezenmiş bir kulluk dairesi; gayet geniş, kuşatıcı bir tefekkür, takdir, teşekkür ve iman levhası… İkinci daire, bütün kuvvetiyle birinci dairenin namına hareket eder.

İşte, o Sâni'in, sanatında çok dikkat gözetmesindeki bütün maksatlara hizmet eden o dairenin reisinin, Sâni'i ile ne derece irtibatlı, O'nun nazarında ne kadar sevgili ve makbul olduğu açıkça anlaşılır.

Acaba hiç akıl kabul eder mi ki, şu güzel, sanatlı varlıkların, sanatında bu derece hassas, hatta ağzın her çeşit tadını bilen ve ona göre nimet veren Sanatkârı, yeri ve göğü çınlatacak takdir nağmeleri içinde, karaları ve denizleri cezbeye getirecek şükran ve tekbir nidalarıyla, kendisine kullukla yönelen o en güzel mahlûkuna karşı lâkayt kalsın ve onunla konuşmasın? Kendisiyle alâkadar olmasın, onu resûl yapıp güzel halinin başkalarına da geçmesini istemesin? Asla! Onunla konuşmaması ve onu resûl yapmaması mümkün değildir...

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ[564]

[564] "Allah katında (hak ve makbul) din ancak İslam'dır." (Âl-i İmran sûresi, 3/19)

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ[565]

[565] "Muhammed Allah'ın resûlüdür. Onun beraberindeki müminler de kâfirlere karşı şiddetli olup kendi aralarında şefkatlidirler." (Fetih sûresi, 48/29)

Ayrılık ve gurbet içinde bir esarette, şafak vakti ağlayan bir kalbin ağlayan feryadıdır:

Seherlerde eser tecelli rüzgârı
Uyan ey gözlerim seher vaktinde
Dergâh-ı ilahiden inayet isteyen;
Seherdir günahkârların tevbegâhı
Uyan ey kalbim şafak vaktinde
Tevbe et, bağışlanma dile dergâh-ı ilahiden.

سَحَرْ حَشْرِيسْت، دَرُو هُشْيَارْ دَرْ تَسْبِيحْ هَمَه شَيْ
بَخَوابِ غَفْلَتْ سَرْسَمْ نَفْسَمْ حَتَّى كَيْ؟
عُمْر عَصْرِيسْت سَفَرْ بَاقَبْر مِي بَايَدْ زِهَرْ حَيْ
بِبَرْخِيزْ نَمَازِي چُو نِيَازِي گُو بِكُنْ اٰوَازِي چُونْ نَيْ

بَگُو: يَا رَبْ! پَشِيمَانَمْ، خَجِيلَمْ، شَرْمسَارَمْ اَزْ گُنَاهِ بِي شُمَارَمْ، پَرِيشَانَمْ، ذَلِيلَمْ، اَشَكْ بَارَمْ اَزْ حَيَاتِ بِي قَرَارَمْ، غَرِيبَمْ، بِي كَسَمْ، ضَعِيفَمْ، نَاتُوَانَمْ، عَلِيلَمْ، عَاجِزَمْ، اِخْتِيَارَمْ، بِي اِخْتِيَارَمْ، اَلاَمَانْ گُويَمْ، عَفُوْ جُويَمْ، مَدَدْ خَواهَمْ زِدَرْگَاهَتْ اِلَهِي! [566]

[566] Seher vakti, haşir meydanını andırır. Her şey uyanıp gelmiş, tesbih ediyor. Ey nefsim, ne zamana kadar gaflet uykusu içinde böyle sersem kalacaksın? Ömrünün ikindi vakti gelmiş, kabre doğru sefer başlamıştır. Her canlıdan ayrılıyorsun. Ney gibi inlemek için niyaz ve namaza gayret et.

De ki: ‘Ya Rab! pişmanım; mahcubum, utanıyorum. Sayısız günahtan dolayı perişanım. Zelilim, gözlerim yaş dolu, hayatım kararsız. Garibim, kimsesizim, yalnızım, zayıfım, güçsüzüm, hastayım, acizim; hem ihtiyarım hem iradesizim. Aman diliyorum, af arıyorum, yardım istiyorum Senin dergâhından ey Allahım…

On Dokuzuncu Söz

Resûl-u Ekrem'in peygamberliğine dairdir *(aleyhissalâtü vesselam)***.**

وَمَا مَدَحْتُ مُحَمَّدًا بِمَقَالَتِي وَلٰكِنْ مَدَحْتُ مَقَالَتِي بِمُحَمَّدٍ[567]

[567] "Ben sözlerimle Muhammed'i *(aleyhissalâtü vesselam)* övmüş olmadım; aslında sözlerimi Muhammed *(aleyhissalâtü vesselam)*'la övmüş ve güzelleştirmiş oldum." Hassân İbni Sâbit'in sözü olarak İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-Sâir* 2/357; el-Kalkaşendî, *Subhu'l-A'şâ* 2/321; İmâm Rabbânî, el-Mektûbât 1/58 (44. Mektup).

Evet şu söz güzeldir. Fakat onu güzelleştiren, güzeller güzeli Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* vasıflarıdır.

On dört "reşha"yı içeren On Dördüncü Lem'a'nın

Birinci Reşha[568]

[568] **Reşha**: Damla, sızıntı.

Rabbimizi bize tarif eden üç büyük, küllî öğretici var:

Biri, şu kâinat kitabıdır ki, onun şahitliğini ilk on üç Lem'a'dan ve Arapça Nur Risalesi'nin[569] On Üçüncü Ders'inden bir parça işittik.

[569] Nurun İlk Kapısı (*Mesnevî-i Nuriye*).

Biri, şu büyük kitabın en büyük ayeti olan Son Peygamber'dir *(aleyhissalâtü vesselam)*.

Biri de, Kur'an-ı Azîmüşşan'dır.

Şimdi, konuşan bir delil olan Son Peygamber'i *(aleyhissalâtü vesselam)* tanımalı, dinlemeliyiz. Evet, onun manevî şahsiyetine bak:

Yeryüzü bir mescit, Mekke bir mihrap, Medine bir minber, açık bir tevhid delili olan Peygamberimiz *(aleyhissalâtü vesselam)* bütün müminlere imam, insanlığa hatip, bütün peygamberlere reis, evliyaya efendi, peygamber ve velilerin meydana getirdiği bir zikir halkasının başı…

O, öyle nuranî bir ağaçtır ki, bütün peygamberler canlı, dipdiri kökleri, veli zâtlar taze meyveleridir. Mucizeleriyle bütün peygamberler ve kerametleriyle bütün veliler, onun her bir davasını tasdik edip imzalar.

Zira o, لَا إِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ[570] der ve bunu dava eder. Onun sağında ve solunda, yani geçmiş ve gelecek taraflarında saf tutan o nuranî, zikreden zâtlar aynı kelimeyi tekrar ederek hep beraber, mânen "*Sadakte ve bilhakkı natakte*" ("Doğru söyledin ve hakkı konuştun.") derler. Hangi vehmin haddine ki, böyle sayısız imzayla doğrulanan bir davaya şüphe karıştırsın!

[570] "Allah'tan başka ilah yoktur." (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

İkinci Reşha

O nuranî tevhid delili, nasıl ki, iki tarafındaki o zâtların ittifakı ve yanlışlığına ihtimal bulunmayacak derecede kesin haberleriyle doğrulanıyor. Aynen öyle de, Tevrat ve İncil gibi semavî kitapların[571 HAŞİYE] yüzlerce işareti, doğumundan önce ve doğumu anında meydana gelen harika hadiselerin binlerce emaresi, sesi işitilip kendisi görünmeyen varlıkların, gelecekten haber veren cinlerin meşhur müjdeleri, kâhinlerin birbirini destekleyen tevatür derecesindeki şahitlikleri, ayın iki parçaya bölünmesi gibi peygamberliğine delil olan binlerce mucizesi ve getirdiği dinin hakkaniyeti de onu doğrular ve tasdik eder. Bununla beraber, zâtında gayet mükemmel, övülmeye lâyık ahlâkı.. vazifesinde sonsuz güzellikteki yüksek vasıfları.. kusursuz olan güvenilirliği.. iman kuvvetini, tereddütsüz inancını ve Allah'a son derece itimadını gösteren fevkalâde takvası, fevkalâde kulluğu, fevkalâde ciddiyeti ve metaneti; onun, davasında ne kadar doğru sözlü olduğunu güneş gibi aşikâr gösteriyor.

[571 HAŞİYE] Hüseyin-i Cisrî *Risale-i Hamîdiye*'sinde o semavî kitaplardan yüz işaret çıkarmıştır.[*] Tahriften sonra bile bu kadar varsa, elbette öncesinde bundan daha çok işaret olduğu anlaşılır.

[*] Hüseyin Cisrî, *Risâle-i Hamîdiye* (Türkçe tercüme) s. 52-94.

Üçüncü Reşha

İstersen gel, Saadet Asrı'na, Arap yarımadasına gidelim. Hayalen de olsa, onu vazife başında görüp ziyaret edelim. İşte bak:

Ahlâkının mükemmelliği ve yüzünün, görünüşünün güzelliğiyle seçkin bir zât görüyoruz. Elinde mucizeli bir kitap, dilinde hakikatleri bildiren bir hitap, bütün insanlara, hatta cinlere, meleklere ve bütün varlıklara ezelî bir

hutbeyi okuyor. Âlemin yaratılışındaki sır olan hayret verici bir muammayı çözüp açıklayarak ve kâinatın hikmeti olan muğlâk tılsımı keşfederek, “Necisin? Nereden geliyorsun? Nereye gidiyorsun?” gibi, bütün varlıklara sorulan, akılları hayrette bırakıp meşgul eden üç zor, müthiş ve mühim soruya ikna edici, makbul cevaplar veriyor.

Dördüncü Reşha

Bak, o zât öyle bir hakikat ışığı yayar ki, eğer onun nuranî irşad dairesinin dışından baksan, elbette kâinatı büyük bir matem yurdu hükmünde ve her şeyi birbirine yabancı, hatta düşman, cansız varlıkları dehşetli cenazeler şeklinde, bütün canlıları da yokluk ve ayrılık tokadıyla ağlayan yetimler gibi görürsün.

Şimdi bak, onun nuruyla o matem yurdu, şevk ve cezbe içinde bir zikir meclisine döndü. O birbirine yabancı ve düşman görünen varlıklar, dost ve kardeş oldu. O cansız, hareketsiz, ölü varlıklar, sevimli birer memur, itaatkâr birer hizmetçi halini aldı. Ağlayıp şikâyet eden o kimsesiz yetimler ise tesbihle Allah’ı zikreden veya vazife paydosuna şükreden birer varlık şekline girdi.

Beşinci Reşha

Hem o nur ile, kâinatta olup bitenler, bütün hareketler, çeşitlilik ve değişimler mânâsızlıktan, gayesizlikten ve tesadüf oyuncağı olmaktan kurtulur. Bunlar Cenâb-ı Hakk’ın birer mektubu, yaratılış kanunlarının birer sayfası, ilahî isimlerin birer aynası seviyesine, âlem de Samed Yaratıcının hikmetli bir kitabı mertebesine yükselir.

Hem insanı bütün hayvanların aşağısına düşüren sonsuz zayıflığı, aczi, fakrı ve ihtiyaçları, onu bütün canlılardan daha bedbaht eden, ona gam, elem ve hüzün veren aklı o nurla aydınlandığı vakit; insan bütün canlıların, bütün varlıkların üstünde bir dereceye çıkar. O nurlanmış aczi, fakrı, aklı ve duası ile nazenin bir sultan ve yakarışı ile yeryüzünün nazlı bir halifesi olur.

Demek, o nur olmazsa kâinatın, insanın, hatta her şeyin kıymeti hiçe iner. Evet, elbette böyle benzersiz bir sanatla yaratılmış olan kâinatta böyle bir zât lâzımdır. Yoksa kâinat ve felekler olmamalıdır.

Altıncı Reşha

İşte o zât, ebedî bir saadetin habercisi, müjdecisi; sonsuz bir rahmetin kâşifi, ilancısı; Cenâb-ı Hakk'ın rubûbiyetindeki güzellikleri bildiren, onların seyircisi ve ilahî isimlerin hazinelerinin keşfedicisi, rehberi olduğundan; kulluğu yönüyle baksan, onun bir muhabbet ve rahmet timsali, insanlığın en şereflisi ve yaratılış ağacının en nuranî meyvesi hükmündeki mahiyetini görürsün. Peygamberliği yönüyle baksan, o zâtın hak bir delil, bir hakikat ışığı, hidayet güneşi ve saadet vesilesi olduğunu anlarsın.

İşte, bak! Onun nuru nasıl şimşek gibi, doğudan batıya her tarafı tuttu. Yeryüzünün yarısı ve insanlığın beşte biri onun hidayet hediyesini kabul edip canından aziz bildi. Bizim nefsimize ve şeytanımıza ne oluyor ki, böyle bir zâtın bütün davalarının esası لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ[572] hakikatini bütün mertebeleriyle beraber kabul etmesin!

[572] "Allah'tan başka ilah yoktur." (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

Yedinci Reşha

İşte bak, o zât *(aleyhissalâtü vesselam)* şu geniş yarımadada, âdetlerine körü körüne bağlı ve inatçı çeşitli kavimlerin kötü ahlâkını, çirkin ve vahşi âdetlerini ne çabuk, bir defada söküp attı, onları güzel ahlâk ile donatıp bütün âleme rehber ve medenî milletlere üstad eyledi. Bak, bu görünüşte ve zorla elde edilmiş bir hâkimiyet değildir. O zât, akılları, ruhları, kalbleri, nefisleri fethedip kendine bağlamış; kalblerin sevgilisi, akılların rehberi, nefislerin terbiyecisi ve ruhların sultanı olmuştur.

Sekizinci Reşha

Bilirsin ki, sigara gibi küçük bir âdeti bile, küçük bir toplumda büyük bir hükümdar ancak büyük bir gayretle temelli ortadan kaldırabilir. Halbuki bak:

Bu zât, inatçı, tutucu ve büyük toplumlardan pek çok köklü âdeti, görünüşte küçük bir kuvvetle, az bir gayretle, kısa bir zamanda kaldırıp yerine öyle yüksek bir ahlâk koymuştur ki, âdeta onların dem ve damarlarına karışmış gibi kalıcı olarak yerleştirmiştir. Bunun gibi daha birçok harika icraat yapmıştır.

İşte, şu Saadet Asrı'nı görmeyenlerin gözüne Arap yarımadasını sokuyoruz. Haydi, yüzlerce filozofu alsın, oraya gidip yüz sene çalışsınlar! Acaba o zâtın, o zamana kıyasla yaptığı bir senelik icraatın yüzde birini yapabilirler mi?

Dokuzuncu Reşha

Hem bilirsin ki, basit bir adam, küçük fakat mahcup edici bir yalanı az bir haysiyetle, küçük bir toplulukta, küçük ve tartışmalı bir meselede, düşmanlarının yanında, utanmadan, korkusuzca, hilesini hissettirmeyecek derecede endişe ve telâş göstermeden söyleyemez. Şimdi bu zâta bak:

Onun pek büyük bir vazifede, pek büyük bir vazifeli olarak, pek büyük bir haysiyetle, çok emniyete muhtaç bir halde, pek büyük bir cemaatte, pek büyük bir düşmanlık karşısında, pek büyük meselelerde, pek büyük bir davada serbestçe, korkusuzca, tereddütsüz, telâşsız, utanmaksızın, samimi bir şekilde, büyük bir ciddiyetle, hasımlarının damarlarına dokunduracak gür bir sesle, yüce bir üslûpla söylediği sözlerde hiç yalan bulunabilir mi? O sözlere hile karışması mümkün müdür? Asla!

إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحٰى[573] Evet, hak aldatmaz, hakikati gören aldanmaz. Onun hak olan mesleği hileye ihtiyaç duymaz, tenezzül etmez. Hayalin ne haddine ki, hakikati görenlerin gözüne hakikat gibi görünsün, onları aldatsın!

[573] "O, kendisine indirilen bir vahiyden başka bir şey değildir." (Necm sûresi, 53/4)

Onuncu Reşha

İşte bak! O zât ne kadar merak uyandıran, cazibeli, lüzumlu ve müthiş hakikatleri gösterir, meseleleri ispat eder. Bilirsin ki, insanı en çok tahrik eden şey meraktır. Hatta sana, "Ömrünün ve malının yarısını verirsen, aydan ve Jüpiter gezegeninden biri gelip oralarda ne var, ne yok

söyleyecek. Senin istikbalini ve başına gelecekleri doğru olarak haber verecek." dense, merakın varsa ömrünün ve malının yarısını verirsin.

Halbuki şu zât öyle bir Sultan'dan haber getiriyor ki, O'nun memleketinde ay, bir sinek gibi, bir pervanenin etrafında döner. O pervane dünyadır, bir lambanın etrafında uçar. O lamba ise güneştir, o Sultan'ın binlerce menzilinden bir misafirhanesinde, binlerce lambadan biridir.

Hem o zât, akıllara durgunluk veren öyle bir âlemden doğru şekilde bahsediyor ve öyle bir değişimi haber veriyor ki, binlerce yerküre bomba olup patlasa o kadar hayret uyandırmaz. Bak, onun dilinde إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ[574]، إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ[575]، اَلْقَارِعَةُ[576] gibi sûreleri işit…

[574] "Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman." (Tekvir sûresi, 81/1)

[575] "Gök yarıldığı zaman." (İnfitâr sûresi, 82/1)

[576] "…kapıları döven ve dehşetiyle kalblere çarpan o kıyamet felaketi…" (Kâria sûresi, 101/1)

Hem öyle bir istikbalden doğru haberler veriyor ki, şu dünyanın geleceği ona nispeten bir damla serap hükmündedir. Ve öyle bir saadeti müjdeliyor ki, dünyanın bütün saadetleri ona kıyasla ebedî bir güneşin yanındaki bir anlık parıltı gibidir.

On Birinci Reşha

Böyle hayret uyandırıcı ve muamma dolu olan şu kâinatın görünen perdesi altında, elbette ve elbette öyle harikulâdelikler bizi bekliyor. Onları haber verecek, böyle harika ve fevkalâde, mucizeler gösteren bir zât lâzımdır. Hem bu zâtın halinden, sözlerinden anlaşılıyor ki, o görmüş, görüyor ve gördüğünü söylüyor. Bizi nimetleriyle donatan şu "Göklerin ve Yerin İlahı" bizden ne istiyor, O'nun rızası nasıl elde edilir; pek sağlam bir şekilde ders veriyor.

Bunlar gibi daha pek çok merak uyandıran, lüzumlu hakikati ders veren bu zât karşısında her şeyi bırakıp ona koşmak, onu dinlemek gerekirken, çoğu insana ne olmuş ki, sağır, kör ve divane hale gelmişler; hakkı görmüyor, bu hakikati işitmiyor, anlamıyorlar…

On İkinci Reşha

Şu varlıkların tek bir Yaratıcının eseri olması, nasıl şüphe götürmez bir hakikatse, işte şu zât da o derecede hak ve doğru sözlü bir delil, aynı şekilde haşrin ve ebedî saadetin kesin, parlak bir şahididir. Hatta doğru yolu göstermesiyle ebedî saadetin meydana gelme sebebi ve ona ulaşma vesilesi olduğu gibi, duası ve niyazıyla da o saadetin varlık sebebi ve yaratılış vesilesidir.

Haşir meselesinde geçen şu sırrı, makam münasebetiyle burada tekrar ediyoruz.

• İşte bak, o zât, dairesi öyle geniş ve büyük bir namazda dua ediyor ki, âdeta bu yarımada, hatta bütün yeryüzü onun namazına uyar, onunla niyaz eder.

• Bak! Hem o geniş dairedeki namazı öyle büyük bir cemaatle kılıyor, Cenâb-ı Hakk'a öyle yalvarıyor ki, âdeta Hazreti Âdem'den asrımıza kadar gelmiş ve kıyamete kadar gelecek bütün nuranî, kâmil insanlar ona uyup duasına "âmin" diyor.

• Hem bak, o zât herkesin muhtaç olduğu öyle bir maksat için dua ediyor ki, sadece yeryüzündekiler değil, belki gök ehli, hatta bütün varlıklar duasına ortak olup, "Evet, ey Rabbimiz! Onun istediklerini ver, duasını kabul et! Biz de istiyoruz." diyorlar.

• Hem fakrının şuurunda olarak, öyle hüzünle, aşkla, iştiyakla, öyle tevazu ile yalvarıyor ki, bütün kâinatı ağlatıp duasına ortak ediyor.

• Öyle bir gaye için dua ediyor ki, insanı ve âlemi, hatta bütün varlıkları aşağıların en aşağısı olan dereceye düşmekten, kıymetsizlikten, faydasızlıktan kurtarıyor; en yüksek mertebe olan bekâya, kıymete, yüce vazifeye yükseltiyor.

• Hem öyle yüksek, öyle yakaran bir sesle istiyor ve öyle tatlı, merhamet dileyen bir niyaz ile yalvarıyor ki, âdeta sesini bütün varlıklara, göklere, Arş'a işittirip onları kendinden geçirircesine duasına "Âmin Allahım, âmin!" dedirtiyor.

• Bak, ebedî saadeti ve bekâyı, her şeyi işiten, sonsuz kerem sahibi öyle bir Kadîr'den ve her şeyi gören, sonsuz merhamet sahibi öyle bir Alîm'den istiyor ki, o Zât, açıkça, en küçük canlının en gizli ihtiyacını, duasını görür, işitir, kabul buyurur ve ona merhamet eder. Yapılan dua, hal diliyle de olsa ona istediğini verir. Bunu öyle hikmetle, her şeyi görerek, merhametle yapar ki, o terbiye ve idarenin Semî, Basîr, Kerim ve Rahîm bir Zât'a has olduğuna şüphe bırakmaz.

On Üçüncü Reşha

İnsanların en faziletlilerini arkasına alarak şu yeryüzünde Arş-ı Âzam'a doğru el kaldırıp dua eden, insanlığın şeref kaynağı, zaman ve mekânda benzeri olmayan, gerçekten "Fahr-i Kâinat" unvanına lâyık o zât *(aleyhissalâtü vesselam)* acaba ne istiyor, bak, dinle:

Ebedî saadet istiyor, bekâ istiyor, Allah'a kavuşmayı ve cenneti istiyor. Hem de varlıkların aynasında hükümlerini ve güzelliklerini gösteren, Cenâb-ı Hakk'ın bütün kutsî isimleriyle istiyor. Eğer rahmet, inayet, hikmet ve adalet gibi, bu istediklerinin varlığını gerektiren sayısız sebep ve delil olmasaydı, yalnız şu zâtın tek duası bile, Cenâb-ı Hakk'ın kudretine baharımızın yaratılışı kadar hafif gelen cennetin var edilmesi için yeterli olurdu. Evet, nasıl ki onun peygamberliği şu imtihan meydanının açılmasına sebep oldu, kulluğu da öteki âlemin açılmasına vesiledir.

Acaba hiç mümkün müdür ki, akıl sahiplerine ve varlığın hakikatini delilleriyle bilen zâtlara لَيْسَ فِي الْإِمْكَانِ أَبْدَعُ مِمَّا كَانَ[577] dedirten, âlemin şu görünen, üstün intizamı, şu rahmet içindeki kusursuz sanat ve rubûbiyetin benzersiz güzelliği; öyle bir çirkinliği, merhametsizliği, intizamsızlığı kabul etsin; en ufak, en önemsiz istekleri, sesleri itina ile işitip ihtiyaçları karşılasın da, en mühim, lüzumlu arzuları basit görüp işitmesin, anlamasın, karşılıksız bıraksın! Hâşâ ve kellâ! Yüz bin defa hâşâ! Böyle bir güzellik, öyle bir çirkinliği kabul edip çirkin hale gelemez.

[577] "Şu varlık âleminde, mevcut olandan daha mükemmeli, daha üstününün olması mümkün değildir." (Bkz. el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* 4/258; İbni Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* 1/53, 4/154, 6/392, 7/82, 8/221)

Ey hayalî arkadaşım! Şimdilik yeter, geri dönmeliyiz. Zira şu zamanda, şu yarımadada yüz sene de kalsak, o zâtın hayret verici icraatının ve vazifelerinin yüzde birini bile tamamen kavrayıp seyrine doyamayız.

Şimdi gel, bugüne doğru dönerken geçmiş her asra birer birer bakacağız. İşte bak, nasıl her asır, o hidayet güneşinden aldığı feyizle çiçek açmış; Ebû Hanife, İmam Şâfiî, Bayezid-i Bistâmî, Şah-ı Geylânî, Şah-ı Nakşibend, İmam Gazâlî ve İmam Rabbânî gibi milyonlarca nurlu meyve vermiş. Gördüklerimizin etraflıca tarifini başka vakte bırakıp şimdi o mucizeler sahibi ve hidayete götüren zâta –bir kısım kesin mucizelerine işaret eden– bir salâvat getirmeliyiz.

عَلٰى مَنْ أُنْزِلَ عَلَيْهِ الْفُرْقَانُ الْحَكِيمُ مِنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ مِنَ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ أَلْفُ أَلْفِ صَلَاةٍ وَأَلْفُ أَلْفِ سَلَامٍ بِعَدَدِ حَسَنَاتِ أُمَّتِهٖ

عَلٰى مَنْ بَشَّرَ بِرِسَالَتِهِ التَّوْرَاةُ وَالْإِنْجِيلُ وَالزَّبُورُ، وَبَشَّرَ بِنُبُوَّتِهِ الْإِرْهَاصَاتُ وَهَوَاتِفُ الْجِنِّ وَأَوْلِيَاءُ الْإِنْسِ وَكَوَاهِنُ الْبَشَرِ، وَانْشَقَّ بِإِشَارَتِهِ الْقَمَرُ سَيِّدِنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدٍ أَلْفُ أَلْفِ صَلَاةٍ وَأَلْفُ أَلْفِ سَلَامٍ بِعَدَدِ أَنْفَاسِ أُمَّتِهٖ

عَلٰى مَنْ جَاءَتْ لِدَعْوَتِهِ الشَّجَرُ، وَنَزَلَ سُرْعَةً بِدُعَائِهِ الْمَطَرُ، وَأَظَلَّتْهُ الْغَمَامَةُ مِنَ الْحَرِّ، وَشَبِعَ مِنْ صَاعٍ مِنْ طَعَامِهٖ مِاٰتٌ مِنَ الْبَشَرِ، وَنَبَعَ الْمَاءُ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهٖ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ كَالْكَوْثَرِ وَسَبَّحَ فِي كَفَّيْهِ الْحَصَاةُ وَالْمَدَرُ، وَأَنْطَقَ اللهُ لَهُ الضَّبَّ وَالظَّبْيَ وَالذِّئْبَ وَالْجِذْعَ وَالذِّرَاعَ وَالْجَمَلَ وَالْجَبَلَ وَالْحَجَرَ وَالشَّجَرَ، صَاحِبِ الْمِعْرَاجِ وَمَا زَاغَ الْبَصَرُ، سَيِّدِنَا وَمَوْلَانَا وَشَفِيعِنَا مُحَمَّدٍ أَلْفُ أَلْفِ صَلَاةٍ وَأَلْفُ أَلْفِ سَلَامٍ بِعَدَدِ كُلِّ الْحُرُوفِ الْمُتَشَكِّلَةِ فِي الْكَلِمَاتِ الْمُتَمَثِّلَةِ بِإِذْنِ الرَّحْمٰنِ فِي مَرَايَا تَمَوُّجَاتِ الْهَوَاءِ عِنْدَ قِرَاءَةِ كُلِّ كَلِمَةٍ مِنَ الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ قَارِئٍ مِنْ أَوَّلِ النُّزُولِ إِلٰى اٰخِرِ الزَّمَانِ وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا يَا إِلٰهَنَا بِكُلِّ صَلَاةٍ مِنْهَا، اٰمِينَ اٰمِينَ اٰمِينَ[578]

[578] "Ey varlığıyla varlığımızı aydınlatan, gözlerimize nurlar serpip bizi nefsin karanlıklarından kurtaran Rahmeti Sonsuz Rabbimiz! Arş-ı Azîm'den Kur'an-ı Hakîm'i üzerine indirdiğin nuranî zâta, yani Peygamber Efendimiz Hazreti Muhammed'e *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* ümmetinin iyilikleri adedince, milyonlarca salât ve milyonlarca selam olsun!

Peygamberliğini Tevrat, İncil ve Zebur'un müjdelediği, irhâsatın (doğumundan hemen önce ve doğumu anında meydana gelen harikulâde hallerin), cinlerin hâtiflerinin, insanlık âleminden Allah dostlarının ve kâhinlerin haber verdiği, bir işaretiyle ayın parçalandığı Efendimiz Hazreti Muhammed'e *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* ümmetinin nefesleri adedince, milyonlarca salât ve selam olsun!

Davetine ağaçların koşup geldiği; duasıyla yağmurun hemen iniverdiği; sıcaktan korumak için bulutların kendisine gölge yaptığı; bir ölçek yiyeceğiyle yüzlerce insanın doyduğu; parmaklarının arasından üç defa Kevser gibi suların çağladığı; avuçlarının içindeyken çakıl taşlarının ve toprağın Allah'ı tesbih ettiği; onun hürmetine Allah'ın kertenkeleyi, ceylanı, kurdu, ağaç kütüğünü, keçinin zehirli bacağını, deveyi, dağı, taşı ve ağacı konuşturduğu, Mirac'ın ve "Resûl'ün gözü başka yana kaymadı (ki, gördüğünü yanlış görmüş olsun), görebileceğinin ötesine yönelmedi (ki, bir serap görmüş olsun)."[*] ayetinin mazharı olan Efendimiz ve Şefaatçimiz Hazreti Muhammed'e *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*, indirilmesinden bu yana Kur'an'ı okuyan her bir kimsenin okuduğu her bir kelimenin hava dalgalarının aynalarında Rahman'ın izniyle surete bürünen bütün kelimeleri ve bütün harfleri adedince, milyonlarca salât ve selam olsun.

Bütün bu salâvatların her biri hürmetine bizi bağışla, ey ilahımız, bize merhamet et, âmin, âmin, âmin…"

[*] Necm sûresi, 53/17.

Şuâât-ı Mârifetü'n-Nebî adındaki Türkçe bir risalede; On Dokuzuncu Mektup'ta ve bu Söz'de kısaca işaret ettiğimiz Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberlik delillerini beyan etmiştim. Hem o risalede Kur'an-ı Hakîm'in mucizelik yönleri de özet şeklinde anlatılmıştı. Yine *Lemaât* adında Türkçe bir risalede ve Yirmi Beşinci Söz'de Kur'an'ın kırk yönden mucize olduğunu kısaca gösterip o yönlere işaret etmiştim. O kırk yönden, yalnız Kur'an'ın nazmındaki belâgati, *İşârâtü'l-İ'câz* adındaki Arapça bir tefsirde, kırk sayfada yazmıştım. İhtiyacın varsa şu üç kitaba müracaat edebilirsin.

On Dördüncü Reşha

Mucizeler kaynağı ve en büyük mucize olan Kur'an-ı Hakîm, Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberliği ile Cenâb-ı Hakk'ın

birliğini ve tekliğini o derece kesin ispat ediyor ki, başka delile ihtiyaç bırakmıyor. Biz de onun tarifine ve tenkit konusu yapılmış bir iki parlak mucizelik yönüne işaret edeceğiz.

İşte, Rabbimizi bize tarif eden Kur'an-ı Hakîm,

• Şu büyük kâinat kitabının ezelî bir tercümesi...

• Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin şu yeryüzü ve gök sayfalarında saklı hazinelerinin kâşifi...

• Hadiselerin görünen yüzü altında gizli hakikatlerin anahtarı…

• Şu görünen âlemin perdesi arkasındaki gayb âleminden gelen Rahmanî lütufların ve ezelî hitabın hazinesi...

• İslam âleminin manevî güneşi, temeli, dayanağı, ahiret âlemlerinin haritası…

• Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ının, sıfatlarının ve icraatının şerh edicisi, açık bir tefsiri, konuşan bir delili, parlak bir tercümanı…

• Şu insanlık âleminin terbiyecisi, hakiki hikmet kaynağı, rehberi ve hidayet vesilesi…

• Hem bir hikmet ve şeriat kitabı…

• Hem bir dua ve kulluk kitabı…

• Hem bir emir ve davet kitabı…

• Hem de bir zikir ve marifet (Allah'ı tanıma) kitabıdır.

İşte Kur'an, bunun gibi, bütün manevî ihtiyaçlara hitap eden bir kitap, çeşitli yol ve meşreplerden evliya ve sıddıkların, asfiya[579] ve hakikati araştırıp delilleriyle bilen zâtların her birinin meşrebine lâyık birer risale ortaya koyan mukaddes bir kütüphanedir.

[579] **Asfiya:** Safiyet, takva ve kemâl sahibi, peygamber varisi zâtlar.

Kur'an'ın kusur zannedilen tekrarlarındaki mucizelik parıltısına bak:

Kur'an hem bir zikir hem bir dua hem de bir davet kitabı olduğundan, içindeki tekrarlar güzeldir, hatta gerekli ve daha beliğdir. Bunu kusur

zannedenlerin düşündüğü gibi değil... Zira zikrin hususiyeti, tekrar ile nurlandırmasıdır. Duanın hususiyeti, tekrar ede ede istekteki ısrarı ortaya koymaktır. Emir ve davetin gereği ise tekrar ile pekiştirmektir.

Hem herkes, her vakit Kur'an'ın tamamını okumaya güç yetiremez, fakat çoğu kez bir sûre okuyabilir. Onun için, Kur'an'daki en mühim maksatlar birçok uzun sûrede beyan edilerek her bir sûre küçük birer Kur'an hükmüne geçmiştir. Demek ki, hiç kimseyi mahrum etmemek için tevhid, haşir ve Hazreti Musa'nın kıssası gibi bazı meseleler tekrarlanmıştır.

Hem bedenin ihtiyaçları gibi, manevî ihtiyaçlar da çeşitlidir. Bazısına insan her nefeste muhtaçtır; cisme hava, ruha Hû gibi… Bazısına her saat ihtiyaç duyar; بِسْمِ اللّٰهِ[580] gibi… Demek, ayetlerin tekrarı, ihtiyaçların yinelenmesinden ileri gelmiştir ve bu ihtiyaca işaretle insanı uyandırıp teşvik etmek, onun manevî arzularını ve iştahını harekete geçirmek içindir.

[580] Allah'ın adıyla.

Hem Kur'an, tesis edicidir; iyiyi ve kötüyü ayıran apaçık bir dinin (Din-i Mübin'in) esası ve şu İslam âleminin temelidir. Toplum hayatını düzenler, çeşitli tabakalardaki insanların tekrar edilen sorularına cevap verir. Tesis edene, koyduğu esasları sabit kılmak için tekrar lâzımdır. Pekiştirmek için tekrar, teyit için takrir,[581] tahkik ve yine tekrar gerekir.

[581] **Takrir**: Yerleştirme, sağlamlaştırma.

Hem Kur'an öyle büyük meselelerden ve ince hakikatlerden bahsediyor ki, onları herkesin kalbinde yerleştirmek için çok defa farklı suretlerde tekrar lâzımdır.

Bununla beraber, Kur'an'daki bu tekrarlar lafızları itibarı iledir. Yoksa aslında her bir ayetin pek çok mânâsı, faydası, yönü ve tabakaları vardır. Her bir makamda ayrı bir mânâ, fayda ve maksat için o beyanlar tekrar edilir.

Kur'an'ın kâinatla ilgili meselelerin bazılarına üstü kapalı bir şekilde, kısaca işaret etmesi ise irşada dair parlak bir mucizedir. İnkârcıların

zannettiği gibi tenkit sebebi olamaz ve kusur değildir.

Soru: "Acaba Kur'an-ı Hakîm, neden varlıklardan felsefenin bahsettiği gibi bahsetmiyor? Bazı meseleleri özet halinde bırakıyor; bazısını ise herkesin anlayışını okşayacak, kimsenin hislerini rencide etmeyecek, sıradan insanların zihnini yormayacak, açık ve basit bir şekilde söylüyor."

Cevap olarak deriz ki: Felsefe hakikatin yolunu şaşırmış da onun için... Geçmiş derslerden ve Söz'lerden elbette anlamışsındır ki, Kur'an-ı Hakîm şu kâinattan, Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ını, sıfat ve isimlerini bildirmek için bahsediyor. Yani bu kâinat kitabının mânâlarını anlatıp Hâlık'ını tanıtıyor. Demek, varlıklara kendileri için değil, Yaratıcıları hesabına bakıyor. Hem herkese hitap ediyor. Felsefe ise varlıklara kendileri için bakıyor. Bilhassa ilim sahiplerine hitap ediyor. Mademki Kur'an-ı Hakîm varlıkları delil yapıyor, öyleyse delilin açık olması, herkesçe çabuk anlaşılması gerekir.

Hem mademki doğru yola ulaştıran Kur'an, insanlığın bütün tabakalarına hitap eder. İnsanların çoğu ise avam tabakadandır. Elbette irşad, lüzumsuz şeylerin üstü kapalı bir şekilde, kısaca anlatılmasını ve ince şeylerin temsille akla yaklaştırılmasını ister. Safsata ve yanlışa düşürmemek için, onların sığ nazarlarında aşikâr olan şeyleri lüzumsuz, belki zararlı bir surette değiştirmemeyi gerektirir.

Mesela Kur'an, güneş için der ki, "Dönen bir kandil, bir lambadır."[582] Zira güneşten, güneşin mahiyeti için bahsetmez. Onun bir çeşit intizamın zembereği ve bir düzenin merkezi olduğunu, o intizam ve düzenin ise Sâni'in marifetine ayna olduğunu bildirir. Evet, Kur'an, وَالشَّمْسُ تَجْرِي[583] "Güneş döner." der. "Döner" tabiriyle, kış-yaz, gece-gündüz değişimindeki kusursuz kudret tasarrufunu hatırlatıp Sâni'in büyüklüğünü anlatır. İşte, bu "dönmek" fiilinin hakikati ne olursa olsun, kastedilen, nakış nakış işlenen ve görünen intizama tesir etmez.

[582] Bkz. Yûnus sûresi, 10/5; Enbiyâ sûresi, 21/33; Furkan sûresi, 25/61...

[583] Yâsîn sûresi, 36/38.

Hem Kur'an, وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا[584] der. "Sirac" yani "lamba" tabiriyle, âlemin bir saray şeklinde yaratıldığını, içindeki eşyanın ise insanlar ve canlılar için hazırlanmış ziynetler, yiyecekler ve hayat için gerekli şeyler olduğunu; güneşin de o sarayı aydınlatan itaatkâr bir lamba mahiyeti taşıdığını hatırlatarak Hâlık'ın rahmet ve ihsanını anlatır.

[584] "Güneşi de (ışığı kendinden) bir lamba yaptı." (Nûh sûresi, 71/16)

Şimdi bak, şu sersem ve geveze felsefe ise ne der:

"Güneş sıvı haldeki büyük bir ateş kütlesidir. Kendisinden kopmuş olan gezegenleri etrafında döndürür. Büyüklüğü şu kadardır, mahiyeti şöyledir, böyledir…" Ruha korkutucu bir dehşetten, müthiş bir hayretten başka bir şey vermez. Güneşten Kur'an gibi bahsetmez.

İşte, içi kof, dışı gösterişli felsefî meselelerin ne kıymette olduğunu buradan anla. Onların görünüşteki parlaklığına aldanıp Kur'an'ın gayet mucizevî beyanına karşı hürmetsizlik etme!

Bir Hatırlatma: Arapça *Risale-i Nur*'da On Dördüncü Reşha'nın altı "katre"si, bilhassa Dördüncü Katre'nin altı "nükte"si, Kur'an-ı Hakîm'in kırk kadar mucizelik yönünden on beşini bildirir. Onunla yetinerek burada kısaca temas ettik. İstersen ona müracaat et, bir mucizeler hazinesi bulursun.

اَللّٰهُمَّ اجْعَلِ الْقُرْاٰنَ شِفَاءً لَنَا مِنْ كُلِّ دَاءٍ وَمُونِسًا لَنَا فِي حَيَاتِنَا وَبَعْدَ مَمَاتِنَا وَفِي الدُّنْيَا قَرِينًا وَفِي الْقَبْرِ مُونِسًا وَفِي الْقِيَامَةِ شَفِيعًا وَعَلَى الصِّرَاطِ نُورًا وَمِنَ النَّارِ سِتْرًا وَحِجَابًا وَفِي الْجَنَّةِ رَفِيقًا وَإِلَى الْخَيْرَاتِ كُلِّهَا دَلِيلًا وَإِمَامًا بِفَضْلِكَ وَجُودِكَ وَكَرَمِكَ وَرَحْمَتِكَ يَا أَكْرَمَ الْأَكْرَمِينَ وَيَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ، اٰمِينَ

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مَنْ أُنْزِلَ عَلَيْهِ الْفُرْقَانُ الْحَكِيمُ
وَعَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ
اٰمِينَ[585]

[585] Allahım! Kur'an'ı bizim için her türlü derde şifa, hayatımızda ve ölümümüzden sonra en sıcak bir arkadaş, dünyada cana yakın bir dost, kabirde en samimi arkadaş, kıyamette bir şefaatçi, sırat üzerinde bir nur, ateşe karşı örtü ve perde, cennette bir yoldaş ve bütün hayırlı işlere götüren rehber ve önder eyle. Bütün bunları bize fazlınla, cömertliğinle, kereminle ve

rahmetinle ihsan et, ey kerem sahiplerinin en kerimi ve merhametlilerin en merhametlisi Rabbimiz, âmin...

Allahım! Furkan-ı Hakîm'in indirildiği zâta, onun bütün âl ve ashabına salât ve selam eyle, âmin, âmin…

Yirminci Söz

İki Makamdır

Birinci Makam

بِسْــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوا اِلَّٓا اِبْلِيسَ[586]

[586] "O vakit meleklere: 'Âdem için secde edin!' dedik de İblis dışındaki bütün melekler secde ettiler." (Bakara sûresi, 2/34; İsrâ sûresi, 17/61; Kehf sûresi, 18/50; Tâhâ sûresi, 20/116)

اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً[587]

[587] "(Bir vakit Musa kavmine:) 'Allah, bir inek kesmenizi emrediyor' (demişti)." (Bakara sûresi, 2/67)

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً[588]

[588] "Sonra bunun arkasından kalpleriniz katılaştı, artık onlar taş gibi, hatta ondan da katı!" (Bakara sûresi, 2/74)

Bir gün şu ayetleri okurken şeytanın telkinlerine karşı Kur'an-ı Hakîm'in feyzinden kalbime üç nükte ilham edildi. O vesvese şudur:

Şeytan dedi ki: "Kur'an mucizedir diyorsunuz. Onun hem sonsuz belâgate sahip hem de herkes için her vakit hidayet kaynağı olduğunu söylüyorsunuz. Halbuki Kur'an, bazı küçük hadiseleri tarih kitabı gibi, ısrarla tekrar ediyor. Bunun ne mânâsı var? Bir ineği kesmek gibi basit bir hadiseyi o kadar mühim bir şekilde, etraflıca zikretmekteki, hatta o yüce sûreye "el-Bakara"[589] isminin verilmesindeki münasebet nedir? Hem Hazreti Âdem'e secde hadisesi sırf gayb âlemine ait bir meseledir, akıl ona yol bulamaz. Ancak kuvvetli bir imanı elde ettikten sonra anlaşılabilir ve ona teslim olunabilir. Halbuki Kur'an, bütün akıl sahiplerine ders veriyor. Pek çok yerde أَفَلَا يَعْقِلُونَ[590] beyanıyla meseleleri akla havale ediyor. Ayrıca Kur'an'ın, taşların tesadüfî olan bazı tabii hallerini mühim bir şekilde bildirmesinde nasıl bir hidayet vesilesi var?"

[589] İnek.

[590] "Hâlâ akıllanmazlar mı?" (Yâsîn sûresi, 36/68). Ayrıca أَفَلَا تَعْقِلُونَ şeklinde muhatap sigasıyla birçok yerde geçmektedir. Bkz. Bakara sûresi, 2/44, 76; Âl-i İmran sûresi, 3/65; En'âm sûresi, 6/32; A'râf sûresi; 7/169; Yûnus sûresi, 10/16 ...

Kalbime ilham edilen nüktelerin sureti şudur:

Birinci Nükte

Kur'an-ı Hakîm'de zikredilen pek çok küçük hadise vardır ki, her birinin arkasında küllî birer kaide saklanmış ve o hadiseler umumi birer kanunun ucu olarak gösterilmiştir. Mesela, وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا[591] ayeti, Hazreti Âdem'in melekler karşısında hilâfete kabiliyetini göstermek için, bir mucizesi olan Cenâb-ı Hakk'ın isimlerini öğrenmesini anlatır. Bu küçük bir hadisedir, fakat şöyle küllî bir kanunun ucudur: İnsana, kabiliyetlerinin kuşatıcılığı itibarı ile, sonsuz ilimlerin, kâinatın bütününe yayılmış pek çok fennin, Hâlık'ın icraat ve vasıflarını içine alan çok sayıda marifetin öğretildiğini ifade eder. Ona, yalnızca meleklere karşı değil, göklere, yeryüzüne ve dağlara karşı da "emanet-i kübrâ"[592] denilen o büyük emaneti taşıma davasında bir üstünlük verildiğini ve insanın, bütün donanımıyla yeryüzünün manevî bir halifesi olduğunu bildirir. Aynı şekilde, basit görünen ve gaybî olan "meleklerin Hazreti Âdem'e secde etmesi, şeytanın ise etmemesi" hadisesi, pek geniş, umumi, apaçık bir kanunun ucu olduğu gibi, pek büyük bir hakikate de üstü kapalı bir şekilde işaret ediyor. Şöyle ki:

[591] "Ve Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretti." (Bakara sûresi, 2/31)

[592] Bkz. Ahzâb sûresi, 33/72.

Kur'an, meleklerin Hazreti Âdem'in *(aleyhisselam)* şahsına itaatini ve boyun eğmesini, şeytanın ise kibirlenip bundan kaçınmasını zikrederek, kâinattaki pek çok maddî varlık türünün ve onların manevî âlemdeki temsilcilerinin, vazifelilerinin insanın emrine verildiğini, onun bütün kabiliyet ve duygularıyla istifadesine hazır ve emrine amade olduklarını anlatır. Bununla beraber, insanoğlunun kabiliyetlerini bozan ve onu yanlış yollara sevk eden zararlı şeylerle onların manevî âlemdeki temsilcilerinin ve habis sakinlerinin, insanın kemâl vasıflarına ulaşmasında ne büyük bir

engel teşkil ettiğini, ne müthiş birer düşman olduklarını hatırlatır. Kur'an-ı Mucizü'l Beyan, o küçük hadiseyi bir tek Hazreti Âdem'le konuşurken, bütün kâinata ve insanlığa da yüce bir hitapta bulunur.

İkinci Nükte

Mısır toprakları, bir kum denizi hükmündeki Büyük Sahrâ Çölü'nün bir parçası olduğundan ve mübarek Nil nehrinin bereketiyle gayet verimli bir tarla halini aldığından, cehennemi hatırlatan o çölün yanı başında öyle cennet gibi mübarek bir yerin bulunması, çiftçilik ve ziraatı oranın halkı için pek cazip bir hale getirmiş ve onların karakterlerine öyle kalıcı bir şekilde yerleştirmişti ki, o devirde Mısır halkı ziraatı, ziraat vasıtası olan "bakar"ı (sığır) ve öküzü mukaddes saymış, hatta mabud mertebesine çıkarmıştı. Ona ibadet etmek derecesinde bir kutsiyet vermişlerdi. İşte o zamanlar İsrailoğulları da o kıtada yaşıyor ve aynı inanışın tesirinde kalıyordu. Bu, "icl"[593] meselesinden anlaşılıyor.

[593] İsrailoğulları Firavun'dan kurtulup Sinâ Çölü'ne yerleştikleri zaman yaşanan buzağı hadisesi. Hazreti Musa *(aleyhisselam)* Sinâ Dağı'na çıkmış ve orada bir süre kalmıştı. İsrailoğulları da bu esnada Samiri'nin yaptığı altından bir buzağıya tapmaya başlamışlardı.

İşte Kur'an-ı Hakîm, Hazreti Musa'nın *(aleyhisselam)*, peygamberliğiyle o milletin tabiatına işlemiş olan ineğe tapma inancını kesip öldürdüğünü, bir sığırın boğazlanması hadisesiyle anlatıyor. Şu basit hadiseyle umumi bir kanuna işaret ederek bunun herkes için her vakit gayet lüzumlu bir hikmet dersi olduğunu yüce, mucizevî bir beyanla bildiriyor.

Buna bakarak bil ki, Kur'an-ı Hakîm'de bazı tarihî vakalar şeklinde anlatılan küçük hadiseler, umumi kanunların uçlarıdır. Hatta misal olarak, pek çok sûrede beyan ve tekrar edilen Hazreti Musa'nın *(aleyhisselam)* kıssasının yedi cümlesinden her birinde nasıl mühim, umumi birer kanun bulunduğunu *Lemaât*'ta ve Kur'an'ın Mucizeleri Risalesi'nde (Yirmi Beşinci Söz) göstermiştik. İstersen o risalelere bak.

Üçüncü Nükte

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ[594]

[594] "Sonra bunun arkasından kalpleriniz katılaştı, artık onlar taş gibi, hatta ondan da katı! Çünkü öyle taş var ki içinden ırmaklar fışkırır, öylesi var ki çatlar da bağrından su kaynar ve öylesi var ki Allah karşısındaki ürpertisi ve saygısı sebebiyle aşağılara yuvarlanıp parçalanır. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir." (Bakara sûresi, 2/74)

Şu ayeti okurken, vesvese veren şeytan dedi ki: "Herkesin bildiği, basit taşların bazı tabii hallerinin, en mühim ve büyük meseleler gibi anlatılmasının mânâsı nedir? Bunda nasıl bir münasebet ve buna ne ihtiyaç var?"

Şu vesveseye karşı, Kur'an'ın feyzinden kalbime şöyle bir nükte ilham edildi:

Evet, münasebet ve buna ihtiyaç var. Hem o derece büyük bir münasebet, mühim bir mânâ ve o kadar muazzam, lüzumlu bir hakikat var ki, ancak Kur'an'ın mucize olan veciz beyanı ve irşadının lütfuyla bir derece basitleştirilmiş ve kısaca ifade edilmiştir. Evet, Kur'an'ın mucizeliğinin bir esası olan vecizliği, bir hidayet nuru olan lütfuyla doğru yola erdirmesi ve güzel beyanı; geniş hakikatlerin, derin ve umumi kanunların, muhatapları içinde çoğunluğu teşkil eden avam tabakaya alışılmış ve basit bir şekilde anlatılmasını gerektirir. Fikirleri basit olan o geniş tabakaya o muazzam hakikatlerin yalnız uçlarının ve basit birer suretinin gösterilmesini ister. Hem âdet perdesi ardındaki ve yerin altındaki harikulâde ilahî tasarruflara kısaca işaret edilmesini gerekli kılar. İşte şu sırdandır ki, Kur'an-ı Hakîm bu ayetle şöyle diyor:

Ey İsrailoğulları ve ey insanlar! Sizlere ne olmuş ki, kalbleriniz taştan daha cansız ve katı bir hale gelmiş! Görmüyor musunuz, o pek sert, cansız ve toprak altında büyük bir tabaka meydana getiren koca taşlar, Cenâb-ı Hakk'ın emirlerine karşı o kadar itaatkâr, Rabbanî icraat karşısında o kadar yumuşak ve emre amadedir ki, ilahî tasarruf havada ağaçların büyümesinde ne derece kolaylıkla cereyan ederse, yerin altında o sert ve

sağır taşlarda da o kadar kolayca ve intizamla gerçekleşir. Hatta muntazam su yolları[595] HAŞİYE ve su damarları, tıpkı kanın damarlarda dolaşması gibi tam bir hikmetle, o taşlardan rahatça geçer. Hem Kur'an, havada bitki ve ağaçların dallarının kolayca uzaması gibi köklerin nazik damarlarının da yeraltındaki taşların arasında, aynı kolaylıkla, engellerle karşılaşmadan, Cenâb-ı Hakk'ın emriyle muntazaman ilerlediğine işaret ediyor. Şu ayetle geniş bir hakikati ders veriyor, katı kalblere şu mânâyı bildiriyor, üstü kapalı bir şekilde diyor ki:

[595] HAŞİYE Evet, yeryüzü denilen muhteşem ve seyyar sarayın temeli olan taş tabakasına Fâtır-ı Zülcelâl tarafından verilen en mühim üç vazifeyi beyan etmek, ancak Kur'an'a yakışır.

İşte birinci vazifesi: Toprak, Cenâb-ı Hakk'ın kudretiyle bitkilere yuvalık edip onları yetiştirdiği gibi, ilahî kudretle taşlar da toprağa kucak açıp onları yetiştirir.

İkinci vazife: Yeryüzünde devr-i daim hükmünde olan suların muntazam akışına hizmetidir.

Üçüncü vazife: Çeşmelerin, ırmakların, pınarların, akarsuların muntazam bir ölçü ile ortaya çıkıp akmalarına kaynaklık etmektir. Evet, taşlar bütün kuvvetleriyle ve ağızlarının dolusuyla akıttıkları âb-ı hayat suretinde, Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin delillerini yeryüzüne yazıp serpiyor.

Ey İsrailoğulları ve ey insanlar! Zayıflığınız ve acziniz içinde nasıl bir kalb taşıyorsunuz ki, öyle bir Zât'ın emirlerine katılıkla karşı geliyor! Halbuki o koca, sert taşların muazzam tabakası, o Zât'ın emirlerine tam bir teslimiyetle boyun eğer. Karanlıkta hassas vazifelerini mükemmelce yerine getirir, itaatsizlik göstermezler. Hatta o taşlar, toprağın üstünde bulunan bütün canlıların, suyla beraber, yaşamaları için lüzumlu her ihtiyacına öyle bir hazinedir ve o ihtiyaçların adilce, hikmetle dağıtılmasına öyle vesile ve vasıta olur ki, Hakîm-i Zülcelâl'in kudret elinde balmumu gibi, belki hava gibi yumuşaktır, teslimiyet içindedir ve O'nun kudretinin büyüklüğü karşısında secdededir. Zira toprağın üstünde gördüğümüz şu kusursuz, sanatlı varlıklar ve hikmetli, inayet eseri ilahî tasarruflar, yerin altında da aynen gerçekleşiyor. Belki Cenâb-ı Hakk'ın hikmeti ve yardımı, hikmet ve intizam bakımından daha hayret verici, daha harika bir şekilde tecelli ediyor. Bakınız! O en sert ve hissiz koca taşlar, yaratılış kanunları karşısında, âdeta balmumu gibi nasıl yumuşaktır.

Cenâb-ı Hakk'ın memuru olan o tatlı sulara, o nazik köklere, o ipek gibi damarlara karşı ne kadar teslimiyet içindedir. Âdeta birer âşık gibi, o latif ve güzel varlıkların temasıyla kalblerini parçalıyor, yollarında toprak oluyorlar!

Hem Kur'an, وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ[596] ayetiyle şöyle muazzam bir hakikatin ucunu gösteriyor: Hazreti Musa'nın *(aleyhisselam)* "taleb-i rüyet"[597] hadisesinde, meşhur dağın tecelliyle parçalanması ve taşlarının dağılması[598] gibi, bütün yeryüzünde, aslı suların donmasıyla meydana gelen, âdeta yekpare taşlardan ibaret olan çoğu dağın zirvelerindeki taşlar zelzele veya başka bazı yeryüzü hadiseleri suretinde, korku verici celâl tecellileriyle parçalanır. Bir kısmı ufalanıp toprağa dönüşür ve bitkilere yuva olur. Diğer bir kısmı ise taş kalarak yuvarlanıp derelere, ovalara dağılır. Yeryüzü sakinlerinin meskenlerinin, binalarının inşası gibi birçok işlerinde kullanılarak onlara hizmetkârlık yapar, bazı gizli hikmetler ve faydalar için ilahî kudrete ve hikmete itaatle secde eder, Cenâb-ı Hakk'ın hikmetli kanunlarına uyan itaatkâr birer nefer şeklini alırlar. Elbette, o taşların Allah korkusuyla o yüksek zirveleri terk edip mütevazı bir şekilde aşağılara yuvarlanması ve o mühim faydaları netice vermesi boşuna ve tesadüfî olmadığı gibi, onlar başıboş da değildir. O taşlarla alâkalı faydalar ve onların üstünde yuvarlandıkları dağa giydirilen, çiçek ve meyvelerle nakışlı, ziynetli gömleklerin kusursuz intizamı, güzel sanatı; Hakîm ve Kadir bir Zât'ın hikmetli tasarruflarıyla, o intizamsızlık içinde göze görünmeyen hikmetli bir intizam bulunduğuna kesin ve şüphesiz bir delildir, buna şahitlik eder. İşte şu üç ayetin, hikmet noktasında ne kadar kıymetli olduğunu gördünüz.

[596] "Öyle taş var ki, Allah karşısındaki ürpertisi ve saygısı sebebiyle aşağılara yuvarlanıp parçalanır." (Bakara sûresi, 2/74)

[597] Cenâb-ı Hakk'ın cemâlini görme isteği.

[598] "Derken Rabbi dağa tecelli eder etmez onu unufak ediverdi." (A'râf sûresi, 7/143)

Şimdi Kur'an'ın beyanındaki tatlılığa ve belâgatindeki mucizeliğe bakınız: Nasıl, şu bahsedilen büyük, geniş ve mühim hakikatlerin uçlarını,

üç fıkrada (kısımda), üç meşhur ve şahit olunmuş vaka ile gösteriyor. İbret verici üç hadiseyi hatırlatarak latif bir irşad yapıyor, karşı gelinemez yasaklar koyuyor.

• Mesela ikinci fıkrada diyor ki: وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ[599]

[599] "Öyle taş var ki, çatlar da bağrından su kaynar." (Bakara sûresi, 2/74)

Şu beyan ile Hazreti Musa'nın *(aleyhisselam)* asâsı karşısında tam bir şevkle yarılıp on iki gözünden on iki çeşme akıtan taşa[600] işaret ederek şöyle bir mânâyı bildiriyor: Ey İsrailoğulları! Musa'nın *(aleyhisselam)* bir tek mucizesi karşısında koca taşlar yumuşayıp parçalandığı, korkusundan veya sevincinden ağlayarak sel gibi yaş akıttığı halde, onun *(aleyhisselam)* bütün mucizeleri karşısında inat edip ağlamamanız, gözünüzün kupkuru olması, kalbinizin yumuşamaması hangi insafa sığar?

[600] "Bir zaman da Musa, kavmi için su arayıp Allah'a yalvarmıştı. Biz de: 'Asânı taşa vur!' demiştik. Bunun üzerine o taştan on iki pınar fışkırmış, her bölük kendine mahsus pınarı bilmişti." (Bakara sûresi, 2/60)

• Üçüncü fıkrada diyor ki: وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ[601]

[601] "Öyle taş var ki, Allah karşısındaki ürpertisi ve saygısı sebebiyle aşağılara yuvarlanıp parçalanır." (Bakara sûresi, 2/74)

Bu beyan ile Hazreti Musa'nın *(aleyhisselam)* Sinâ Dağı'ndaki yakarışı sırasında meydana gelen celâl tecellilerinin heybetinden koca dağın parçalanıp dağıldığı[602] ve o Allah korkusundan taşların etrafa yuvarlandığı meşhur vakayı hatırlatarak şöyle bir mânâyı ders veriyor: Ey Musa kavmi! Nasıl Allah'tan korkmuyorsunuz! Halbuki taşlardan ibaret olan dağlar bile O'nun korkusundan ezilip dağılıyor. O Zât'ın sizden söz almak için üstünüzde Sinâ Dağı'nı tuttuğunu[603] ve "taleb-i rüyet" hadisesinde dağın parçalandığını bilip gördüğünüz halde, ne cesaretle O'nun korkusundan titremiyor, kalbiniz taş gibi katı bir halde duruyorsunuz!

[602] "Derken Rabbi dağa tecelli eder etmez onu unufak ediverdi. Musa da düşüp bayıldı." (A'râf sûresi, 7/143)

[603] Bkz. Bakara sûresi, 2/63, 93; Nisâ sûresi, 4/154; A'râf sûresi, 7/171.

• Birinci fıkrada ise diyor ki: وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ[604]

[604] "Öyle taş var ki, içinden ırmaklar fışkırır." (Bakara sûresi, 2/74)

Bu beyanla, kaynağı dağlarda olan mübarek Nil, Dicle ve Fırat gibi ırmakları hatırlatarak taşların yaratılış kanunlarına ne kadar harika ve mucizevî bir şekilde mazhar olduğunu ve itaat ettiğini anlatıyor. Uyanık kalblere şu mânâyı bildiriyor: Böyle büyük ırmakların hakiki kaynağının şu dağlar olması elbette mümkün değildir. Çünkü farz edelim o dağlar tamamen su kesilse ve mahruti[605] birer havuz olsalar bile, o büyük nehirlerin süratli, devamlı ve coşkun akışlarına dengeyi kaybetmeden ancak birkaç ay dayanabilirler. Ve toprağa çoğunlukla bir metre kadar nüfuz eden yağmur, bunun için yeterli olamaz. Demek ki, şu nehirlerin kaynaklarından çıkmaları, basit, tabii ve tesadüfî bir iş değildir. Fâtır-ı Zülcelâl, onları pek harika bir şekilde sırf gayb hazinesinden gönderir.[606]

[605] Koni şeklinde, konik.

[606] Bkz. Mü'minûn sûresi, 23/8; Zümer sûresi, 39/21.

İşte bu sırra işaret olarak, bu mânâyı ifade etmek için hadiste buyruluyor ki: "O üç nehrin her birine cennetten her vakit birer damla düşüyor, o yüzden bereketlidirler."[607] Bir rivayette de şöyle denilmiş: "Şu üç nehrin kaynakları cennettedir."[608] Bu rivayetin hakikati şudur: Madem maddî sebepler, şu nehirlerin bu derece tükenmez kaynakları için yeterli değildir. Elbette onların kaynağı görünmeyen bir âlemdedir ve gizli bir rahmet hazinesinden gelir ki, kaynaktan çıkan su ile nehirlerin akışı arasındaki denge devam eder.

[607] Bkz. el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* 1/55; el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 5/381.

[608] Seyhan, Ceyhan, Fırat ve Nil nehirleri için Bkz. Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/260, 289, 440; el-Humeydî, *el-Müsned* 2/491. Dicle için Bkz. el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* 1/55; el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* 1/565 (İbni Hacer el-Mekkî'den naklen).

İşte Kur'an-ı Hakîm bu mânâyı hatırlatarak şu dersi veriyor: Ey İsrailoğulları ve ey insanlar! Kalbinizdeki katılıkla öyle bir Zât-ı Zülcelâl'in emirlerine karşı itaatsizlik ediyorsunuz ve öyle bir Ebedî Güneş'in marifet ışığına gafletle gözlerinizi yumuyorsunuz ki, o Zât,

Mısır'ınızı cennete çeviren mübarek Nil gibi koca nehirleri, basit, cansız taşların ağzından akıtıp kudret mucizelerini ve birliğinin şahitlerini, o koca nehirlerin kuvveti, ortaya çıkışı ve akışları derecesinde kâinatın kalbine ve yeryüzünün dimağına veriyor, cinlerin ve insanların kalblerine ve akıllarına gösteriyor. Hem hissiz, cansız bazı taşları böyle hayret verici bir tarzda[609] HAŞİYE kudret mucizelerine mazhar etmesi, ışığın güneşin varlığını göstermesi gibi o Fâtır-ı Zülcelâl'i gösterdiği halde, nasıl O'nun marifet nuruna karşı kör kalıp bunu görmüyorsunuz!

[609] HAŞİYE Mübarek Nil nehri (Somali'deki) Ay Dağı'ndan çıktığı gibi, Dicle'nin en mühim bir kolu da Van'ın Müküs nahiyesindeki bir mağaradan çıkıyor. Fırat'ın da mühim bir kolu, Diyadin taraflarında bir dağın eteğinden geliyor. Dağların aslının sıvı bir maddenin katılaşmasıyla meydana gelmiş taşlar olduğu ilmen sabittir. Peygamber Efendimiz'in *(aleyhissalâtü vesselam)* tesbihatında yer alan سُبْحَانَ مَنْ بَسَطَ الْأَرْضَ عَلٰى مَاءٍ جَمَدْ ("Yeryüzünü donmuş bir su üzerinde yayan Zât, her türlü noksanlıktan yücedir.") ifadesi kesin bir şekilde işaret ediyor ki, yeryüzünün yaratılışının aslı şöyledir: Su gibi bir madde, Cenâb-ı Hakk'ın emriyle katılaşır, taş olur. Taş, yine O'nun izniyle toprak olur. Tesbihteki "arz" kelimesi, toprak demektir. Demek ki, su çok yumuşaktır, üstünde durulmaz. Taş çok serttir, ondan istifade edilmez. Onun için Hakîm ve Rahîm Cenâb-ı Hak, toprağı taşın üstüne sermiş, canlılara mesken yapmıştır.

İşte şu üç hakikate nasıl bir belâgat giydirilmiş gör ve Kur'an'ın irşad üslûbundaki belâgate dikkat et! Acaba hangi sertlik ve katılık, şu hararetli belâgate karşı ezilmeden dayanabilir!

Meseleyi baştan buraya kadar anladıysan, Kur'an-ı Hakîm'in mucizeliğinin irşad edici bir parıltısını gör, Allah'a şükret!..

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[610]

[610] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

اَللّٰهُمَّ فَهِّمْنَا أَسْرَارَ الْقُرْاٰنِ كَمَا تُحِبُّ وَتَرْضٰى، وَوَفِّقْنَا لِخِدْمَتِهٖ اٰمِينَ

بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ[611]

[611] Allahım! Kur'an'ın sırlarını, sevdiğin ve razı olduğun şekilde bize duyur ve onun hizmetine bizi muvaffak et, âmin. Rahmetinden ümit ediyoruz ey Erhamürrâhimîn.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مَنْ أُنْزِلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ الْحَكِيمُ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ أَجْمَعِينَ[612]

[612] Allahım! Kur'an-ı Hakîm'in kendisine indirildiği zâta ve onun bütün âl ve ashâbına salât ve selam et.

Yirminci Söz'ün İkinci Makamı

Kur'an'ın, peygamber mucizelerinin

yüzünde görünen bir i'caz[613] parıltısı

[613] Mucize olma, benzerinin yapılması mümkün olmadığı için herkesi şaşırtıp aciz bırakma.

Sondaki iki soruya ve cevaplarına dikkat et.

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ[614]

[614] "Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki apaçık bir kitapta bulunmasın." (En'âm sûresi, 6/59)

On dört sene önce (şimdi otuz seneyi geçti), şu ayetin bir sırrına dair, *İşârâtü'l-İ'câz* adlı tefsirimde Arapça bir bahis yazmıştım. Şimdi, arzuları bence pek mühim olan iki kardeşim, o bahse dair Türkçe bir parça izah istediler. Ben de Cenâb-ı Hakk'ın yardımına güvenerek ve Kur'an'ın feyzine dayanarak diyorum ki:

Bir yoruma göre Kitab-ı Mübin, Kur'an'dan ibarettir. Şu ayet-i kerime, yaş ve kuru her şeyin onun içinde bulunduğunu bildiriyor. Öyle mi? Evet, her şey içinde bulunur, fakat herkes her şeyi göremez. Zira onda her şey çeşitli derecelerde bulunur. Bazen çekirdeği, bazen tohumlarıyla, bazen özet olarak, bazen kanunlarıyla, bazen de alâmetleriyle; ya açıkça, ya işaretlerle, imâlarla, üstü kapalı bir şekilde veyahut ihtar tarzında yer alır. İhtiyaca göre, Kur'an'ın maksatlarına uygun ve makamın gerektirdiği şekilde, şu yollardan biriyle ifade edilir. Mesela:

İnsanlığın sanat ve ilim yönünden ilerlemesinin neticesi olan harika icatlar, uçak, elektrik, tren, telgraf gibi şeyler, insanın maddî hayatında en büyük yeri almıştır. Elbette, bütün insanlığa hitap eden Kur'an-ı Hakîm, onları ihmal etmez. Evet, ihmal etmemiştir. Kur'an onlara iki şekilde işarette bulunur.

Birincisi: Peygamber mucizeleriyle…

İkincisi: Bazı tarihî hadiseler suretinde...

Mesela:

قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ ۝ اَلنَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ ۝ إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ ۝ وَهُمْ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ
بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ۝ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ[615]

[615] “Tıpkı kahrolası Uhdud Ashabı’nın, o tutuşturulmuş ateşle dolu hendeği hazırlayanların melun oldukları gibi... Hani onlar ateşin başında oturur, müminlere yaptıklarını acımasızca seyrederlerdi. Müminlere bu işkenceyi yapmalarının tek sebebi, onların (göklerin ve yerin tek Hâkimi), Aziz ve Hamîd olan Allah’a iman etmeleriydi.” (Bürûc sûresi, 85/4-8)

Yine,[616 HAŞİYE]

[616 HAŞİYE] Şu ayet trene işaret ediyor. Evet, tren İslam âlemini esaret altına almıştır. Kâfirler onunla İslam’ı mağlup etmiştir.

فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ۝ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ[617]

[617] “Bir delil daha onlara: Nesillerini dopdolu gemilerde taşımamızdır. Onlar için, gemiye benzer daha nice binekler yaratırız...” (Yâsîn sûresi, 36/41-42)

gibi ayetler trene işaret ettiği gibi,

اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكٰوةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ اَلْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ اَلزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا
كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ
تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلٰى نُورٍ يَهْدِي اللّٰهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ[618]

[618] “Allah göklerin ve yerin nurudur. O’nun nurunun misali, tıpkı içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. Lamba bir sırça (cam) içinde, o sırça da sanki parlayan incimsi bir yıldız! Bu lamba, doğuya veya batıya ait olmayan kutlu, pek bereketli bir zeytin ağacından tutuşturulur. Bu öyle bereketli bir ağaç ki, neredeyse ateş değmeden de yağı kendiliğinden ışık verir. Işığı pırıl pırıldır. Allah dilediği kimseyi nuruna iletir.” (Nûr sûresi, 24/35)

ayeti[619 HAŞİYE] pek çok nur ve sırla beraber elektriğe de işaret ediyor. İkinci kısımdaki misallerle hem pek çok zât uğraştığından, hem bunlar çok dikkat istediğinden, izaha muhtaç ve fazla olduğundan, şimdilik trene ve elektriğe işaret eden şu ayetlerle yetinip o kapıyı açmayacağım.

[619 HAŞİYE] يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلٰى نُورٍ* cümlesi, o işareti ışıklandırıyor.

* “Bu öyle bereketli bir ağaç ki, nerdeyse ateş değmeden de yağı kendiliğinden ışık verir. Işığı pırıl pırıldır.” (Nûr sûresi, 24/35)

Birinci kısım ise sanat harikalarına ve ilmî icatlara peygamber mucizeleriyle işaret ediyor. Biz de o kısımdan bazı misalleri göstereceğiz.

Mukaddime[620]

[620] Giriş

Cenâb-ı Hak, peygamberleri manevî yükseliş için insanlığa birer rehber ve imam olarak gönderdiği gibi, maddî ilerleme için de o peygamberlerin her birinin eline bazı harikalar verip onları insanlara birer ustabaşı ve üstad kılmıştır. Peygamberlere mutlak şekilde uyulmasını emreder. İşte Kur'an-ı Hakîm, peygamberlerin manevî kemâl vasıflarından bahsederek insanları onlardan istifadeye teşvik ettiği gibi, mucizelerinden söz ederek bunların benzerlerine yetişmeye ve taklitlerini yapmaya üstü kapalı bir şekilde teşvikte bulunuyor. Hatta denilebilir ki, manevî kemâlât gibi, maddî mükemmellikleri ve harikaları da insanlığa ilk önce peygamberlerin mucize eli hediye etmiştir. İşte Hazreti Nuh'un *(aleyhisselam)* bir mucizesi olan gemiyi ve Hazreti Yusuf'un *(aleyhisselam)* bir mucizesi olan saati insanlığa ilk hediye eden, o mucize elidir. Bu hakikate latif bir işaret olarak sanatkârların çoğu her bir meslekte bir peygamberi pîr kabul eder. Mesela, gemiciler Hazreti Nuh'u *(aleyhisselam)*, saatçiler Hazreti Yusuf'u *(aleyhisselam)*, terziler Hazreti İdris'i *(aleyhisselam)*...

Evet, madem hakikati delilleriyle bilen zâtlar ve belâgat âlimleri, Kur'an'ın her bir ayetinde pek çok irşad yönü ve çeşitli hidayet vesileleri olduğunda birleşirler. Öyleyse Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ın en parlak ayetleri olan peygamber mucizelerini anlatan ayetler, birer tarihî hikâye gibi görülmemeli; onlarda pek çok irşad mânâsı bulunur. Evet, Kur'an peygamber mucizelerini zikrederek insanlık için ilim ve sanatın son sınırını çiziyor, en ileri gayelerine parmak basıyor ve en son hedeflerini belirliyor. Sırtına teşvik elini vurup insanı o gayelere sevk ediyor. Geçmiş zaman, geleceğin tohumlarının mahzeni ve icraatının aynası olduğu gibi, gelecek zaman da geçmişin tarlası ve aynasıdır. Şimdi, o çok geniş kaynaktan yalnız birkaç örneği göstereceğiz.

• Mesela, Hazreti Süleyman'ın *(aleyhisselam)* bir mucizesi olarak, havanın emrine verilmesini bildiren وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ[621] ayeti, "Hazreti Süleyman, iki aylık mesafeyi havadan bir günde kat etmiştir." der. İşte bununla, insana böyle bir mesafeyi havadan aşması için yolun açık olduğuna işaret ediyor. Öyleyse, ey insan! Madem sana yol açıktır, bu mertebeye yetiş ve yanaş. Cenâb-ı Hak, şu ayetin lisanıyla mânen diyor ki:

[621] "Süleyman'ın emrine de rüzgârı verdik. Onun sabah gidişi bir aylık mesafe, akşam dönüşü de bir aylık mesafe idi." (Sebe sûresi, 34/12)

"Ey insanlar! Bir kulum nefsinin kötü arzularını terk ettiği için onu havada gezdirdim. Nefis tembelliğini bırakıp bazı tabiat kanunlarımdan güzelce istifade ederseniz, siz de aynı şeyi yapabilirsiniz."

• Hem Hazreti Musa'nın *(aleyhisselam)* bir mucizesini bildiren,

فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ[622]

[622] "(Bir zaman da Musa, kavmi için su arayıp Allah'a yalvarmıştı.) Biz de: 'Asânı taşa vur!' demiştik. Bunun üzerine o taştan on iki pınar fışkırmış, her bölük kendine mahsus pınarı bilmişti." (Bakara sûresi, 2/60)

ayeti, yerin altında gizli olan rahmet hazinelerinden, basit âletlerle istifade edilebileceğine, hatta taş gibi sert bir yerden bir asâ ile su çıkarılabileceğine işaret ediyor. İşte ayet bu mânâ ile insana diyor ki: "Rahmetin en tatlı bereket kaynağı olan suyu bir asâ ile bulabilirsiniz. Öyleyse haydi, çalışın, bulun!"

Cenâb-ı Hak, şu ayetin işaret lisanıyla mânen şöyle diyor:

"Ey insan! Madem bana güvenen bir kulumun eline öyle bir asâ veriyorum ki, onunla istediği yerden su çıkarabilir. Sen de benim rahmet kanunlarıma dayanırsan ona benzer veyahut yakın bir âleti elde edebilirsin. Haydi!"

İşte insanlığın ilerlemesi için mühim adımlardan biri, vurulduğu vakit çoğu yerden su fışkırtan bir âletin icadıdır. Şu ayet, onun daha ileri noktalarının ve gayelerinin son sınırını çizmiştir. Tıpkı önceki ayetin, hâlihazırdaki uçaktan çok daha ileri noktaları tayin etmesi gibi…

• Hem mesela, Hazreti İsa'nın *(aleyhisselam)* bir mucizesine dair,

وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِ الْمَوْتٰى بِإِذْنِ اللّٰهِ[623]

[623] "(İsa da İsrailoğullarına şöyle diyecektir): 'Kezâ ben anadan doğma körü ve alacalıyı (cüzamlıyı) iyileştirir, hatta Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim.'" (Âl-i İmran sûresi, 3/49)

buyruluyor.

Kur'an, insanı nasıl açıkça Hazreti İsa'nın *(aleyhisselam)* yüce ahlâkına uymaya teşvik ederse, aynen öyle de, imâlarla, elindeki yüce sanata ve Rabbanî tıp ilmine yöneltir. İşte şu ayet işaret ediyor ki: "En çaresiz dertlere dahi derman bulunabilir. Öyleyse ey insanlar, ey musibete uğrayanlar! Ümitsiz olmayınız. Her derdin –ne olursa olsun– dermanı vardır. Arayınız, bulunuz. Hatta ölüme de geçici bir hayat rengi vermek mümkündür."

Cenâb-ı Hak, şu ayetin işaret lisanıyla mânen diyor ki: "Ey insan! Benim için dünyayı terk eden bir kuluma iki hediye verdim. Biri manevî dertlerin dermanı, biri de maddî dertlerin ilacı. İşte ölmüş kalbler hidayet nuruyla diriliyor. Ölü gibi hastalar dahi onun nefesiyle ve ilacıyla şifa buluyor. Sen de benim hikmet eczanemde her derdine deva bulabilirsin. Çalış, bul! Elbette ararsan bulursun."

İşte şu ayet, insanlığın tıp ilminde vardığı şimdiki noktadan çok ilerideki sınırı çiziyor, ona işaret ve insanı teşvik ediyor.

• Hem mesela Hazreti Davud *(aleyhisselam)* hakkındaki,

وَاٰتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ[624]

[624] "Biz Davud'a hikmet, nübüvvet, isabetli karar verme ve meramını güzelce ifade etme kabiliyeti verdik." (Sâd sûresi, 38/20).

وَأَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ[625]

[625] "Ayrıca demiri Davud'a yumuşattık (ona demiri şekillendirme kudreti verdik)." (Sebe sûresi, 34/10).

ve Hazreti Süleyman *(aleyhisselam)* hakkındaki وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ[626] ayetleri, "telyin-i hadid"[627] hadisesinin, en büyük ilahî nimetlerden biri olduğuna işaret ediyor ki, Cenâb-ı Hak büyük bir peygamberinin faziletini onunla gösteriyor. Evet, "telyîn-i hadid" yani demiri hamur gibi yumuşatmak,

bakırı eritmek ve madenleri bulup çıkarmak, insanlık için bütün maddî sanayinin aslı, anası, esası ve temel kaynağıdır. İşte ayet şuna işaret ediyor: "Büyük bir resûle, yeryüzünün büyük bir halifesine, büyük bir mucize suretinde, büyük bir nimet olarak verilen 'telyin-i hadid', demiri hamur gibi yumuşatmak, tel gibi inceltmek ve bakırı eritmek, insanlığın çoğu zanaatına ve ilerlemesine esas olmaktadır." Madem Cenâb-ı Hak, bir resûlünün, bir halifesinin, yani hem manevî hem maddî hükümdar olan bir elçisinin diline hikmet ve eline sanat vermiş. İnsanları onun dilindeki hikmete açıkça teşvik ettiği gibi, elbette, elindeki sanata da işaretlerle teşvikte bulunacaktır. Cenâb-ı Hak, şu ayetlerin işaret lisanıyla mânen şöyle diyor:

[626] "Süleyman için erimiş bakırı kaynağından sel gibi akıttık." (Sebe sûresi, 34/12).

[627] Demirin eriyip yumuşaması.

"Ey insanlar! Emirlerime itaat eden bir kulumun diline ve kalbine öyle bir hikmet verdim ki, her şeyi açıkça birbirinden ayırıp hakikatlerini gösterir. Onun eline de öyle bir sanat verdim ki, demiri balmumu gibi her şekle sokar. Halifeliği ve padişahlığı için mühim kuvvet elde eder. Madem bu mümkündür, veriliyor. Hem mühimdir, toplum hayatında ona çok muhtaçsınız. Yaratılış kanunlarıma uyarsanız o hikmet ve sanat size de verilebilir. Zamanla ona yaklaşıp yetişebilirsiniz."

İşte insanlığın sanat yönünden en ileri noktaya gitmesi ve maddî kuvvet bakımından en mühim iktidarı elde etmesi, demiri yumuşatmak ve bakırı eritmekle mümkündür. Ayette bakır, "kıtr" (erimiş bakır) kelimesiyle ifade edilmiş. Şu ayetler, bütün insanlığın bakışını bu hakikate çeviriyor, bunun ne kadar mühim olduğunu takdir etmeyen eski insanları ve şimdiki tembelleri şiddetle ihtar ediyor.

• Hem mesela, Belkıs'ın tahtını Hazreti Süleyman'ın *(aleyhisselam)* yanına getirmek için vezirlerinden, kendisine uzaktaki eşyada tasarruf ilmi verilmiş âlim bir zâtın, "Gözünüzü açıp kapayıncaya kadar o tahtı yanınızda hazır ederim." dediği harika hadiseyi ifade eden şu ayet:

قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا اٰتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَاٰهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ[628] ... *ilâ ahir.*

[628] "Ama kitaptan hususi bir bilgiye sahip olan bir zât da: 'Ben, sen gözünü açıp kapamadan onu getirebilirim' der demez, Süleyman tahtın yanı başında hazır oluverdiğini görünce..." (Neml sûresi, 27/40)

İşaret ediyor ki, uzak mesafelerden eşyayı aynen veya suretiyle, bir anda getirip hazır etmek mümkündür. Cenâb-ı Hak, peygamberlikle beraber saltanatla da şereflenen Hazreti Süleyman'a *(aleyhisselam)*, hem masumiyetini koruması hem de adaleti sağlaması için, pek geniş memleketinin her tarafından bizzat, zahmetsizce haberdar olmayı, idaresi altındakilerin hallerini görmeyi ve dertlerini işitmeyi bir mucize suretinde ihsan etmiştir. Demek, Hazreti Süleyman *(aleyhisselam)* Cenâb-ı Hakk'a güvenip ismet[629] lisanıyla bunu istediği gibi, bir insan da kabiliyetlerinin diliyle istese ve O'nun kâinatta işleyen kanunlarına ve inayetine uygun hareket etse, dünya kendisi için küçük bir şehir hükmüne geçebilir. Evet, Belkıs'ın tahtı Yemen'deyken Şam'da aynen veyahut suretiyle hazır olmuş, görülmüştür. Elbette tahtın etrafındaki adamların suretleri görüldüğü gibi sesleri de işitilmiştir. İşte Kur'an, suretlerin ve seslerin uzak mesafeden nakline haşmetli bir şekilde işaret ediyor ve mânen diyor ki:

[629] Günahsızlık, masumiyet, şaibelerden arınmış olmak. Peygamber vasıflarındandır.

"Ey saltanat sahipleri! Kusursuz bir adalet uygulamak isterseniz, Hazreti Süleyman gibi, yeryüzünü tamamıyla görmeye ve anlamaya çalışınız. Çünkü adaletli bir hükümdar, idaresi altındakilerin hukukunu gözeten bir padişah, ancak memleketinin her tarafından, istediği vakit haberdar olma derecesine çıkarak manevî sorumluluktan kurtulur veya tam adaleti sağlayabilir."

Cenâb-ı Hak bu ayetin işaret lisanıyla mânen şöyle diyor: "Ey insanlar! Madem bir kuluma geniş bir mülk verip o geniş mülkünde tam adaleti sağlaması için onu yeryüzünde olup bitenlerden bizzat haberdar ediyorum. Ve madem her bir insana, yaradılıştan, yeryüzüne halife olma kabiliyetini

vermişim. Elbette buna göre hikmetim, yeryüzünü görecek, anlayacak ve ona bakacak kabiliyeti de vermeyi gerektirdiğinden, onu da ihsan etmişim. İnsan o noktaya şahsen yetişemese de tür olarak yetişebilir. Maddî olarak erişemese de veli zâtlar gibi, mânen erişebilir. Öyleyse şu büyük nimetten istifade edebilirsiniz. Haydi, göreyim sizi, kulluk vazifenizi unutmamak şartıyla öyle çalışınız ki, yeryüzünü, her tarafı her birinizce görülen ve her köşesindeki sesler işitilen bir bahçeye çeviriniz.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ[630]

[630] "Yeryüzünü size hizmete hazır, uysal bir binek kılan da O! Haydi öyleyse siz de yeryüzünün omuzlarında rahatça dolaşın. Allah'ın sizi için hazırladığı rızıklardan yiyin, istifade edin. Ama ölümden sonra dirilip O'nun huzuruna çıkacağınızı da bilin." (Mülk sûresi, 67/15)

ayetindeki Rahmanî fermanı dinleyiniz."

İşte şu ayet, insanlığın ince sanatlarından olan suret ve ses naklinin çok ilerisindeki son sınıra işaret ve insanı üstü kapalı bir şekilde ona teşvik ediyor.

• Hem mesela, yine Hazreti Süleyman'ın *(aleyhisselam)*, cinleri, şeytanları ve kötü ruhları kendine boyun eğdirip şerlerine engel olmasını ve onları faydalı işlerde kullanmasını anlatan,

وَاٰخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ۝ هٰذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ[631]

[631] "(Bina yapan, dalgıçlık yapan her şeytanı ve) bukağılarla bağlı olan başkalarını da onun hizmetine verdik. Buyurduk: 'Süleyman! İşte bu, sana ihsanımızdır. İster dağıt, ister yanında tut, bu hesapsızdır.'" (Sâd sûresi, 38/38-39)

وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذٰلِكَ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ[632]

[632] "Kendisi için denize dalan ve daha başka birtakım işler yapan bazı cinleri de (şeytanları) hizmetine amade kıldık. Biz onları gözetim altında tutardık." (Enbiyâ sûresi, 21/82)

ayetleriyle Kur'an diyor ki: "Yerin, insandan sonra en mühim şuur sahibi sakinleri cinler, insana hizmetkâr olabilir. Onlarla temas edilebilir. Şeytanlar da düşmanlığı bırakmaya mecbur olup ister istemez insana hizmet edebilirler ki, Allah onları, emirlerine uyan bir kuluna boyun eğdirmiştir."

Cenâb-ı Hak, şu ayetlerin işaret lisanıyla mânen şöyle buyuruyor: "Ey insan! Bana itaat eden bir kuluma cinleri ve şeytanları, hatta onların şerlilerini itaat ettiriyorum. Sen de benim emirlerime uyarsan pek çok varlık, hatta cinler ve şeytanlar bile sana hizmetkâr olabilir."

İşte şu ayetler, sanat ve ilmin kaynaşmasından süzülen, insanın maddî-manevî fevkalâde hassasiyetinden doğan ispritizma gibi, ruh çağırmanın ve cinlerle haberleşmenin en son sınırını çiziyor, en faydalı şeklini tayin ediyor ve ona yolu açıyor. Fakat bu, şimdiki gibi, bazen kendini ruhu çağrılan ölü diye gösteren cinlere, şeytanlara ve kötü ruhlara itaat edip maskara ve oyuncak olmak değil, belki Kur'an'ın tılsımları ile onları kendine boyun eğdirmek, şerlerinden kurtulmaktır.

• Hem ruhların surete bürünmesine işaret eden, Hazreti Süley-man'ın *(aleyhisselam)* kötü cinleri (ifritleri) çağırmasına ve kendine itaat ettirmesine dair ayetler, hem فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا[633] gibi bazı ayetler, ruhanîlerin suretlerinin görünmesiyle beraber, ruhların çağrılmasına da işaret ediyor. Fakat işaret edilen, temiz ruhların çağrılmasından maksat, bazı medenilerin yaptığı gibi o pek ciddi olan ve ciddi bir âlemde bulunan ruhlara hürmetsizlik edip onları yanına çağırmak ve alaycı bir surette oyuncak etmek değil, belki ciddi olarak ve ciddi bir maksat için, istediği vakit ruhlarla görüşen bir kısım veliler misali, Muhyiddin-i Arabî gibi zâtlarla münasebet kurmak ve onların makamına gidip âlemlerine bir derece yaklaşmakla ruhaniyetlerinden mânen istifade etmektir. Ayetler buna işarette bulunur ve bu işaret içinde bir teşviki hissettirir. Bu çeşit gizli sanat ve ilimlerin en ileri sınırını çizer ve en güzel suretini gösterir.

[633] "Biz Meryem'e ruhumuzu gönderdik de, ona kusursuz, mükemmel bir insan şeklinde görünüverdi." (Meryem sûresi, 19/17)

• Hem mesela, Hazreti Davud'un *(aleyhisselam)* mucizelerine dair

إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ[634]

[634] "Biz sabah akşam kendisiyle zikir ve ibadet etmeleri için dağları Davud'un hizmetine boyun eğdirmiştik." (Sâd sûresi, 38/18)

عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ[635]

[635] "(Süleyman Davud'a varis oldu ve) 'Ey insanlar, bize kuşların dili öğretildi.' (dedi)." (Neml sûresi, 27/16)

يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ وَأَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ[636]

[636] "(Biz Davud'a tarafımızdan bir imtiyaz verdik ve:) 'Ey dağlar! Ey kuşlar! Onunla beraber tesbih edin, şevke gelip Allah'ın yüceliğini terennüm edin.' dedik. Ayrıca ona demiri yumuşattık (demiri şekillendirme kudretini verdik)." (Sebe sûresi, 34/10)

ayetleri şuna işaret ediyor: Cenâb-ı Hak, tesbihatına öyle bir kuvvet, yüksek bir ses ve hoş bir edâ vermişti ki, dağları kendinden geçirircesine coşturup muazzam birer fonograf[637] ve birer insan gibi, bir baş zâkirin etrafında, ufka yayılan bir halka olarak tesbihat yapar hale getirirdi. Acaba bu mümkün müdür, hakikat midir?

[637] Gramofon.

Evet, hakikattir. Mağarası olan her dağ insanla, hem de papağan gibi, insanın diliyle konuşabilir. Çünkü sesin yankısı vasıtasıyla sen dağın önünde "Elhamdülillah" desen, dağ da aynen senin gibi "Elhamdülillah" der. Madem Cenâb-ı Hak bu kabiliyeti dağlara ihsan etmiştir. Elbette, o kabiliyet geliştirilebilir ve o çekirdek sümbüllenir.

İşte Cenâb-ı Hak, Hazreti Davud'a *(aleyhisselam)* müstesna bir surette, peygamberlikle beraber yeryüzünün halifeliğini de verdiğinden, Hazreti Davud o geniş peygamberlik vazifesine ve muazzam saltanata lâyık bir mucize olarak o kabiliyetin çekirdeğini öyle geliştirmişti ki, çok büyük dağlar birer asker, birer talebe, birer mürid gibi kendisine uyup onun diliyle, onun emriyle Hâlık-ı Zülcelâl'i tesbih ediyordu. Hazreti Davud *(aleyhisselam)* ne söylese onlar da tekrarlıyordu. Tıpkı, şimdiki haberleşme ve ulaşım vasıtalarının çokluğu ve gelişmesi sayesinde, haşmetli bir kumandanın, dağlara dağılan büyük ordusuna bir anda "Allahu Ekber" dedirtmesi ve o koca dağları konuşturup velveleye getirmesi gibi… Madem insanların bir kumandanı, dağları sakinlerinin

diliyle mecazî olarak konuşturur. Elbette, Cenâb-ı Hakk'ın emrindeki haşmetli bir kumandan da, o dağları gerçekten konuşturup onlara tesbihat yaptırabilir. Bunununla beraber, her dağın bir şahs-ı manevîsi bulunduğunu, kendine göre birer tesbihi ve ibadeti olduğunu önceki Söz'lerde söylemiştik. Demek ki, her dağ, sesin yankılanması sırrıyla, insanların diliyle tesbihat yaptığı gibi, kendine has diliyle de Hâlık-ı Zülcelâl'i tesbih eder.

وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً[638] عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ[639] beyanları, Cenâb-ı Hakk'ın Hazreti Davud ve Süleyman'a *(aleyhimesselam)* kuşların dilini ve kabiliyetlerini, yani hangi işe yaradıklarını bilmeyi ihsan ettiğini gösteriyor. Evet, madem bu hakikattir ve madem yeryüzü Rahman'ın bir sofrasıdır, insanın şerefine kurulmuştur. Öyleyse o sofradan istifade eden hayvanların ve kuşların çoğu, insana itaat edip hizmetkâr olabilir. Nasıl ki insan, hayvanların en küçüklerinden bal arısı ve ipekböceğinden faydalanarak, onların ilahî ilhamlarından büyük bir istifade yolunu açarak, güvercinleri bazı işlerde kullanarak ve papağan gibi kuşları konuşturarak medeniyetin güzelliklerine güzel şeyler ilave etmiştir. Aynen öyle de, başka kuş ve hayvanların kabiliyetlerinin dili bilinirse, pek çok canlı türünden –kardeşleri olan ehil hayvanlar gibi– mühim birer işte faydalanılabilir. Mesela, çekirge istilası afetine karşı, çekirgeyi yemeden mahveden sığırcık kuşlarının dili bilinse ve hareketleri kontrol edilse, o kuşlar ne kadar faydalı bir hizmette ücretsiz olarak kullanılabilir. İşte şu ayetler, kuşlardan bu şekilde istifadenin, onları emri altına almanın ve telefon, fonograf gibi cansız cisimleri konuşturmanın en son sınırını çiziyor, en uzak hedefini belirliyor, en haşmetli suretini parmakla gösterip insanı ona bir nevi teşvik ediyor. Cenâb-ı Hak şu ayetlerin işaret lisanıyla mânen diyor ki:

638 "(Biz sabah akşam kendisiyle zikir ve ibadet etmeleri için dağları,) toplu haldeki kuşları (Davud'un hizmetine boyun eğdirmiştik)." (Sâd sûresi, 38/19)

639 "(Süleyman Davud'a varis oldu ve) 'Ey insanlar, bize kuşların dili öğretildi.' (dedi)." (Neml sûresi, 27/16)

“Ey insanlar! Bana tam kul olan bir hemcinsinize, peygamberliğinin ismetini koruması ve saltanatında tam adaleti sağlaması için mülkümdeki muazzam mahlûkları itaat ettirip onunla konuşturuyorum ve emrim altındaki varlıklardan, hayvanlarımdan çoğunu ona hizmetkâr kılıyorum. Madem her birinize de göklerin, yerin ve dağların taşımaktan çekindiği ‘emanet-i kübrâ’yı[640] yüklemiş, yeryüzünün halifesi olma kabiliyetini vermişim. Öyleyse şu mahlûkatın dizginleri kimin elindeyse O’na itaat etmeniz lâzımdır ki, mülkündeki mahlûklar da size tâbi olsun. Ancak onların dizginleri elinde olan Zât’ın namına bunu elde edebilir ve kabiliyetlerinize lâyık makama çıkarsanız…”

[640] Bkz. Ahzâb sûresi, 33/72.

Madem hakikat böyledir, mânâsız birer eğlence hükmünde olan fonograf çalmak, güvercinlerle oynayıp onlara postacılık yaptırmak ve papağanları konuşturmak yerine; en hoş, en yüksek, en yüce ve masum bir eğlenceye yönel ki, dağlar Hazreti Davud gibi sana da muazzam birer fonograf olabilsin, tatlı havanın dokunmasıyla ağaçlardan ve bitkilerden kulağına bir musikî gibi zikir nağmeleri gelsin, dağlar binlerce dille tesbihat yapan harika birer varlığa dönüşsün ve kuşların çoğu Hazreti Süleyman’ın *(aleyhisselam)* Hüthüt’ü gibi sana birer dost, arkadaş veya itaatkâr hizmetçi sureti giysin. Seni hem eğlendirsin hem de kabiliyetli olduğun kemâl vasıflarına şevkle yöneltsin. Öteki, gayrimeşru zevkler gibi, insanlığın gereği olan makamdan düşürmesin...

• Hem mesela, Hazreti İbrahim’in *(aleyhisselam)* bir mucizesi hakkındaki, قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلٰى إِبْرٰهِيمَ[641] ayetinde üç ince işaret var.

[641] “(Ateşe şöyle ferman ettik:) Ey ateş! Dokunma İbrahim’e! Serin ve selamet ol ona!” (Enbiyâ sûresi, 21/69)

Birincisi: Ateş de diğer tabii sebepler gibi, kendi keyfince, tabiatınca, körü körüne hareket etmiyor. Bir emir altında vazife yapıyor ki, Hazreti İbrahim’i *(aleyhisselam)* yakmadı; ona “yakma!” diye emredildi.

İkincisi: Ateşin bir derecesi vardır ki, soğukluğuyla yakar, yani yakmış gibi bir tesir yapar. Cenâb-ı Hak, سَلَامًا kelimesiyle[642] HAŞİYE soğuğa diyor ki: "Soğukluğunla, sen de ateş gibi yakma!" Demek, o derecedeki ateş, soğukluğuyla yakar gibi tesir gösteriyor. Hem ateştir hem soğuktur. Evet, fizikte ateşin akkor (nâr-ı beyza) halinde bir derecesi var ki, sıcaklık yaymaz ve etrafındaki sıcaklığı kendine çektiği için, su gibi sıvı şeyleri dondurup mânen soğukluğuyla yakar. İşte "zemherir", soğukluğuyla yakan bir tür ateştir. Öyleyse ateşin bütün derecelerini ve türlerini içinde bulunduran cehennemde elbette "zemherir"in de bulunması zaruridir.

[642] HAŞİYE Bir tefsir şöyle diyor: سَلَامًا (esenlik) demeseydi, soğukluğuyla yakacaktı.[*]

[*] Bkz. İbni Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/330; Ahmed İbni Hanbel, *ez-Zühd* 1/79; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân* 17/44, 45.

Üçüncüsü: Cehennem ateşinin tesirini yok edecek ve insanı ondan emin kılacak iman gibi bir manevî kuvvet, İslamiyet gibi bir zırh olması misali, dünyadaki ateşin de tesirini engelleyecek bir madde vardır. Çünkü Cenâb-ı Hak, Hakîm isminin gereğince, bu dünya hikmet yurdu olduğu için icraatını sebepler perdesi altında yapıyor. Öyleyse Hazreti İbrahim'in bedeni gibi gömleğine de ateşe karşı dayanma hususiyeti vermiştir. Ateş Hazreti İbrahim'i yakmadığı gibi gömleğini de yakmamıştır. İşte bu işaretle ayet mânen şöyle diyor:

"Ey millet-i İbrahim! Hazreti İbrahim gibi olunuz ki, maddî ve manevî gömlekleriniz, en büyük düşmanınız ateşe hem burada hem de ahirette zırh olsun. Ruhunuza giydireceğiniz iman cehennem ateşine karşı zırhınız olacağı gibi, Cenâb-ı Hakk'ın yeryüzünde sizin için sakladığı ve hazırladığı bazı maddeler de sizi ateşin şerrinden korur. Arayınız, çıkarınız, giyiniz!"

İşte, ateşin yakmayacağı, ateşe dayanıklı bir maddeyi bulmak, bir gömlek giymek insanlığın ilerlemesinde mühim keşiflerdendir. Şu ayet, ona karşılık, bak ne kadar yüce, latif, güzel ve ebede kadar yırtılmayacak, حَنِيفًا مُسْلِمًا[643] tezgâhında dokunacak bir elbiseyi gösteriyor.

[643] "Dupduru bir tevhid inancı üzerinde (İbrahim Milleti'ne bağlılık)." (Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/375, 406; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* 6/4; el-Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân* 5/484). Aynı hususu ifade eden ayetler için bkz. Bakara sûresi, 2/135; Âl-i İmran sûresi, 3/95; Nisâ sûresi, 4/125; En'âm sûresi, 6/161; Nahl sûresi, 16/123.

• Yine mesela, وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَاءَ كُلَّهَا[644] ayeti "Hazreti Âdem'in *(aleyhisselam)* büyük hilâfet davasındaki en büyük mucizesi, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kendisine öğretilmesidir." diyor. İşte diğer peygamberlerin mucizeleri insanlığın hususi birer harikasına işaret ettiği gibi, bütün peygamberlerin babası ve nebilik divanının fatihası (başlangıcı) olan Hazreti Âdem'in *(aleyhisselam)* mucizesi, bütün insanî kemâl vasıflarının ve ilerlemelerin son noktasını, en ileri hedeflerini neredeyse açıkça gösteriyor. Cenâb-ı Hak şu ayetin işaret lisanıyla mânen diyor ki:

[644] "Ve Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretti." (Bakara sûresi, 2/31)

"Ey Âdemoğulları! Meleklere karşı hilâfet davasında üstünlüğüne delil olarak babanıza bütün isimlerimi öğrettiğimden, -madem onun evladı ve kabiliyetlerinizle varisisiniz- sizin de bütün o isimleri öğrenip emanet-i kübra mertebesinde, bütün varlıklara karşı üstünlüğe lâyık olduğunuzu göstermeniz gerekir. Zira sizin için, kâinatta bütün varlıkların üstünde, en yüksek makamlara ve yeryüzü gibi büyük varlıkları kendinize itaat ettirmek misali yüce mertebelere yol açıktır. Haydi, ileri atılınız ve birer ismime yapışınız, o mertebelere çıkınız!.. Fakat babanız bir defa şeytana aldandı, cennet gibi bir makamdan geçici olarak yeryüzüne düştü. Sakın siz de o mertebelere çıkarken şeytana uyup ilahî hikmetin semâsından tabiat dalâletine düşmeyiniz. Her vakit başınızı kaldırıp esmâ-yı hüsnâma dikkat ederek o semâlara yükselmek için ilimlerinizi ve maddî ilerlemelerinizi merdiven yapınız ki, ilmin ve mükemmelliklerin kaynağı ve hakikati olan isimlerimin semâsına çıkasınız ve onların dürbünüyle, kalbinizle Rabbinize bakasınız."

Mühim bir nükte ve çok mühim bir sır

Şu hayret verici ayet, insanın, kabiliyetlerinin kuşatıcılığı itibarı ile mazhar olduğu bütün ilmî mükemmellikleri, ilerlemeleri ve sanat

harikalarını “tâlim-i esmâ”[645] tabiriyle ifade ediyor. Bunda şöyle ince ve yüce bir işaret var: Her bir mükemmellik vasfının, her bir ilmin, ilerlemenin, fennin yüksek bir hakikati vardır ki, o hakikat Cenâb-ı Hakk’ın bir ismine dayanır. Pek çok perdesi, çeşitli tecellileri ve daireleri bulunan o isme dayanmakla o ilim, o mükemmellik vasfı, o sanat en kusursuz şeklini bulur, hakikat olur. Yoksa yarım yamalak bir şekilde, kusurlu bir gölgedir.

[645] (Cenâb-ı Hakk’ın) isimlerin(in) öğretilmesi.

Mesela, geometri bir ilimdir. Onun hakikati ve en son noktası, Cenâb-ı Hakk’ın Adl (mutlak adalet sahibi) ve Mukaddir (her şeyi takdir edip düzene koyan) isimlerine ulaşıp onların hikmetli cilvelerini kendi aynasında haşmetiyle seyretmektir.

Mesela, tıp hem bir ilim hem bir sanattır. Onun da son noktası ve hakikati, Hakîm-i Mutlak’ın Şâfî (şifa veren) ismine dayanır. Tıp, Cenâb-ı Hakk’ın büyük bir eczanesi olan yeryüzünde O’nun merhamet ve şefkat cilvelerini devalarda görmekle kemâlini bulur, hakikat olur.

Yine mesela, varlıkların hakikatinden bahseden tabii ilimler, Cenâb-ı Hakk’ın *(celle celâlüh)* Hakîm isminin, varlığı idare ve terbiyedeki büyük tecellisini eşyada, kendilerine ait faydalarda ve mühim meselelerde görmekle, o isme yetişmekle ve dayanmakla hakiki ilim olabilir. Yoksa ya hurafeye döner ve boş, faydasız olur ya da tabiatçı felsefe gibi dalâlete yol açar. İşte sana üç misal! Başka kemâl vasıflarını ve ilimleri bu üç misale kıyasla...

İşte Kur’an-ı Hakîm şu ayetle insanı, şimdiki vaziyetinde henüz çok geri kaldığı en yüksek noktalara, en ileri sınıra ve en son mertebelere sevk ediyor, sırtına teşvik elini vurup parmağıyla o mertebeleri göstererek, “Haydi, arş, ileri!” diyor. Şu ayetin büyük hazinesinden şimdilik bu cevherle yetinerek o kapıyı kapatıyoruz.

Hem mesela, peygamberlik divanının mührü ve bütün peygamberlerin mucizeleri onun kendi peygamberlik davasında bir tek mucize hükmünde

olan nebiler efendisi, şu kâinatın iftihar kaynağı… Hazreti Âdem'e *(aleyhisselam)* kısaca, özetle öğretilen Cenâb-ı Hakk'ın bütün isimlerinin bütün mertebeleriyle, etraflıca mazharı… Yukarıya celâl ile parmağını kaldırmasıyla ayı iki parça eden[646] ve aşağıya cemâl ile indirmesiyle yine on parmağından kevser gibi su akıtan…[647] Binlerce mucizeyle doğrulanan ve desteklenen Hazreti Muhammed'in *(aleyhissalâtü vesselam)* en büyük mucizesi olan Kur'an-ı Hakîm'in en parlak mucizelik yönlerinden, hak ve hakikate dair beyanlarındaki berraklığı, ifadesindeki belâgati, mânâlarındaki kuşatıcılığı, üslûbundaki yüceliği ve tatlılığı ifade eden,

[646] Bkz. Buhârî, *tefsîru sûre (54)* 1, *menâkıb* 27; Müslim, *münâfikîn* 46; Tirmizî, *tefsîru sûre (54)* 5.

[647] Buhârî, *vudû'* 32, *menâkıb* 25, *eşribe* 31, *meğâzî* 35; Müslim, *zühd* 74, *fezâil* 5, 6.

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا[648]

[648] "De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler bu Kur'an'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir kitap meydana getiremezler." (İsrâ sûresi, 17/88)

gibi apaçık pek çok ayet, insanların ve cinlerin nazarını şu ebedî mucizenin en açık ve en parlak mucizelik yönüne çeviriyor. Bütün insanların ve cinlerin damarlarına dokunuyor. Dostlarının şevkini, düşmanlarının inadını tahrik edip büyük bir teşvikle, şiddetli bir istek uyandırmayla dost ve düşmanı sözlerini ona benzetmeye, onun benzerini yapmaya, onu taklide sevk ediyor. Hem o mucizeyi herkesin gözü önüne öyle bir şekilde koyuyor ki, insanın bu dünyaya gelişindeki biricik gayenin o mucizeyi hedef ve rehber edinip ona bakarak, yaratılışının neticesini bilerek yürümek olduğunu gösteriyor.

Kısacası: Diğer peygamberlerin *(aleyhimüsselam)* mucizeleri, birer sanat harikasına işaret ediyor; Hazreti Âdem'in *(aleyhisselam)* mucizesi ise insanlığın ortaya koyduğu sanat esasları ile beraber, ilimlerine, icat ettiği harikalara ve kemâl vasıflarına bir fihrist halinde, kısaca işaret ve insanı bunlara teşvik ediyor. Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* en büyük

mucizesi olan Kur'an-ı Mucizü'l Beyan ise onun, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin öğretilmesi hakikatine etraflıca mazhariyetini, hak ve hakikat olan ilim ve fenlerin doğru hedeflerini, dünya ve ahirette kemâlâtı ve saadeti açıkça gösteriyor. Hem pek çok, büyük teşviklerle insanı onlara sevk ediyor. Bunu öyle bir tarzda yapıyor ki, âdeta şöyle diyor: "Ey insan! Şu kâinattan en yüce maksat, Cenâb-ı Hakk'ın rubûbiyetinin tezahürüne karşı, insanın küllî bir kulluk sergilemesidir. İnsanın en yüksek gayesi, o kulluğa ilimler ve kemâl vasıfları ile yetişmektir." Hem Kur'an bunu öyle bir şekilde ifade ediyor ki, şuna da işarette bulunuyor: "Elbette insanlık, ahirzamanda ilme ve bilime yönelecektir. Bütün kuvvetini ilimden alacaktır. Hüküm ve kuvvet, ilmin eline geçecektir." Yine Kur'an-ı Mucizü'l Beyan, üslûbundaki berraklığı ve belâgati tekrar tekrar öne çıkardığından, işaret ediyor ki: "İlimlerin en parlağı olan belâgat ve kusursuz, açık, berrak beyan, ahirzamanda her çeşidiyle çok rağbet görecektir. Hatta insanlar fikirlerini birbirlerine kabul ettirmek ve hükümlerini uygulatmak için en keskin silahlarını beyan güzelliğinde ve açıklığında bulacak, en karşı konulmaz kuvvetlerini edâdaki belâgatten alacaklardır."

Sözün özü, Kur'an ayetlerinin her biri birer kemâlât hazinesinin ve ilim definesinin anahtarıdır. Eğer Kur'an'ın semâsına ve ayetlerinin yıldızlarına ulaşmak istersen, geçen yirmi Söz'ü yirmi basamaklı[649 HAŞİYE] bir merdiven yaparak çık; Kur'an'ın ne kadar parlak bir güneş olduğunu gör! İlâhî hakikatler ve mümkinat[650] hakikatleri üstüne nasıl saf bir nur serpiyor ve parlak bir ışık yayıyor, bak!

[649 HAŞİYE] *Risale-i Nur*'daki otuz üç Söz, otuz üç Mektup, otuz bir Lem'a ve on üç Şuâ; yüz yirmi basamaklı bir merdivendir...

[650] **Mümkinat**: Allah'ın bütün yarattıklarına verilen isim. Yoktan var edilenler. Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ından başka her şey.

Netice: Madem peygamberlere dair ayetler, insanlığın şimdiki ilerlemesinin harikalarına birer çeşit işaretle beraber, daha ilerideki sınırlarını çiziyor, Kur'an'ın böyle bir ifade tarzı var. Madem her bir

ayetin birden çok, farklı mânâları gösterdiği muhakkaktır, herkes bunda birleşir. Ve madem peygamberlere uymaya dair kesin emirler var. Öyleyse şu geçen ayetler, açık mânâlarının yanında, insanlık için mühim olan sanat ve ilimleri işaretlerle gösteriyor, insanı onlara teşvik ediyor, denilebilir.

İki Mühim Soruya İki Mühim Cevap

Birincisi:

"Madem Kur'an insan için inmiştir, neden insanın nazarında en mühim şey olan medeniyet harikalarını açıkça beyan etmiyor? Yalnız gizli bir imâ, hafif bir işaret, zayıf bir ihtar ile yetiniyor?"

Cevap: Çünkü medeniyet harikalarının yeri Kur'an'da ancak o kadar olabilir. Zira Kur'an'ın asıl vazifesi, rubûbiyet dairesinin kemâlât ve icraatını, kulluk dairesindeki vazife ve halleri ders vermektir. Öyleyse insanlığın şu harika icatlarının o iki dairede yeri, ancak zayıf, hafif bir işaret kadar olabilir. Çünkü onlar, rubûbiyet dairesinden yer isteseler pek az yer bulabilirler.

Mesela, insan icadı olan uçak Kur'an'a dese ki:[651] HAŞİYE "Bana bir söz hakkı ve ayetlerinde yer ver." Elbette o rubûbiyet dairesinin uçakları olan gezegenler, yerküre ve ay, Kur'an namına şöyle diyecektir: "Burada büyüklüğün kadar yer alabilirsin." Eğer insan eseri denizaltılar Kur'an ayetlerinden yer istese, o dairenin denizaltıları olan (yani geniş hava âleminde ve esir denizinde yüzen) dünya ve yıldızlar ona diyecektir ki: "Yanımızda senin yerin, görünmeyecek kadar küçüktür." Eğer parlak, yıldız gibi elektrik lambaları söz hakkı talep edip ayetlere girmek istese, o dairenin elektrik lambaları olan şimşekler, alev topları, gökyüzünü süsleyen yıldızlar ve ışık veren gökcisimleri diyecektir ki: "Bahse ve beyana ancak ışığın ölçüsünde girebilirsin." Eğer medeniyet harikaları, sanatlarındaki incelik yönünden haklarını istese ve ayetlerden makam talep etseler, o vakit bir tek sinek onlara "Susunuz!" diyecektir, "Benim bir kanadım kadar hakkınız yok. Zira sizlerdeki, insanın sınırlı iradesiyle

elde edilen bütün ince sanatlar ve nazik cihazlar toplansa benim küçücük vücudumdaki ince sanat ve hassas uzuvlar kadar hayret verici olamaz...

651 HAŞİYE Şu ciddi meseleyi yazarken iradem dışında, kalemim üslûbunu şu hoş latifeye çevirdi. Ben de onu serbest bıraktım. Bu latifenin, meselenin ciddiyetine zarar vermemesini ümit ederim.

إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ[652]

652 "Ey insanlar! İşte size bir misal gösteriliyor, ona iyi kulak verin: Allah'tan başka, ilah yerine koyup taptığınız her şey güç birliği yapsalar da bir sinek bile yaratamazlar. Hatta sinek onlardan bir şey kapsa onu dahi kurtarıp geri alamazlar. İsteyen de, kendisinden istenilen de, kaçan da, kovalayan da ne kadar güçsüz!" (Hac sûresi, 22/73)

ayeti sizi susturur."

Eğer o harikalar, kulluk dairesine gidip o daireden yer istese, şöyle bir cevap alırlar: "Sizin bizimle münasebetiniz pek azdır, dairemize kolay giremezsiniz. Çünkü programımıza göre: Dünya bir misafirhanedir. İnsan ise onda biraz duracaktır, vazifesi çok olan bir misafirdir ve kısa bir ömürde ebedî hayata lâzım olan şeyleri elde etmekle yükümlüdür. En mühim ve en lüzumlu işlere öncelik verilecektir. Halbuki siz, çoğunuz itibarı ile şu fâni dünyayı ebedî bir makam gibi ve gaflet perdesi altında görüyorsunuz, sizde dünyaperestlik hissiyle işlenmiş bir suret görülüyor. Öyleyse hakperestlik ve ahireti düşünmek esasları üzerine tesis edilmiş olan kulluktan hisseniz pek azdır. Eğer arkanızda ve içinizde, kıymetli bir ibadet hükmünde, sırf insanların faydasına, menfaatlerine, herkesin rahatına ve toplum hayatının mükemmelleşmesine hizmet eden ve elbette azınlığı meydana getiren muhterem sanatkârlar ve ilhama mazhar kâşifler varsa, o hassas zâtlara şu Kur'an işaretleri –çalışmaya teşvik ve sanatlarını takdir etmek için– elbette yeter."

İkinci Soru:

"Şimdi şu kadar araştırma ve incelemeden sonra, Kur'an'da pek çok hakikatle beraber, hâlihazırdaki medeniyetin harikalarına ve belki daha da

ilerisine işaretler bulunduğuna şüphem kalmadı, bunu tasdik ettim. İnsanın dünya ve ahiret saadetine lâzım olan her şey, değeri ölçüsünde Kur'an'da bulunur. Fakat Kur'an onları niçin açıkça zikretmiyor? Ta ki inatçı kâfirler de tasdike mecbur kalsın, kalbimiz de rahat olsun…"

Cevap: Din bir imtihandır. İlahî teklifler, yani Cenâb-ı Hakk'ın insana yüklediği mükellefiyetler, yüksek ruhlar ile bayağı ruhların müsabaka meydanında birbirinden ayrılması için bir tecrübedir. Nasıl ki, elmasla kömür, altınla toprak birbirinden ayrılsın diye bir madene ateş veriliyor. Aynen öyle de, bu imtihan meydanında ilahî teklifler, insanın kabiliyetlerinin madenindeki yüksek cevherler ile süflî vasıfların birbirinden ayrılması için bir tecrübedir ve bir müsabakaya sevktir.

Madem Kur'an, bu imtihan yerinde, müsabaka meydanında, bir tecrübe suretinde, insanlığın kemâle ermesi için indirilmiştir. Elbette, şu dünyevî ve herkese görünen, geleceğe ait gaybî hadiselere yalnızca işaret edecek ve akla sadece delillerini ispatlayacak kadar kapı açacaktır. Eğer her şeyi açıkça zikretse, teklif sırrı bozulur. Bu, âdeta gökyüzündeki yıldızlarla aşikâr bir şekilde "Lâ ilâhe illâllah" yazmaya benzer. O zaman herkes ister istemez onu tasdik eder. Bu ise müsabaka olmaz ve imtihan ortadan kalkar. Kömür gibi bir ruh ile elmas gibi bir ruh[653 HAŞİYE] aynı derecede kalır.

[653 HAŞİYE] Ebûcehl-i Laîn ile Ebûbekir-i Sıddık eşit görünecek. Teklif sırrı ziyan olacak...

Kısacası: Kur'an-ı Hakîm, sonsuz hikmet kaynağıdır. Her şeye kıymeti ölçüsünde bir makam verir. İşte Kur'an, bin üç yüz sene önce, istikbalin karanlığında saklı ve gaybî olan neticeleri ve ilerlemeleri görüyor ve gördüğümüzden, göreceğimizden daha güzel bir surette gösteriyor. Demek, Kur'an öyle bir Zât'ın kelâmıdır ki, o Zât bütün zamanları ve içindeki her şeyi bir anda görüyor.

İşte Kur'an'ın peygamber mucizelerinin yüzünde görünen bir i'caz parıltısı...

اَللّٰهُمَّ فَهِّمْنَا أَسْرَارَ الْقُرْاٰنِ وَوَفِّقْنَا لِخِدْمَتِهِ فِي كُلِّ اٰنٍ وَزَمَانٍ[654]

[654] Allahım! Bize Kur'an'ın sırlarını öğret, her an ve her zaman onun hizmetine muvaffak et.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَاۤ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[655]

[655] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا[656]

[656] "Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!" (Bakara sûresi, 2/286)

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَبَارِكْ وَكَرِّمْ عَلٰى سَيِّدِنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَنَبِيِّكَ وَرَسُولِكَ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ، وَعَلٰى اٰلِهِ وَأَصْحَابِهِ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّاتِهِ، وَعَلَى النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ وَالْمَلَائِكَةِ الْمُقَرَّبِينَ وَالْأَوْلِيَاءِ وَالصَّالِحِينَ، أَفْضَلَ صَلَاةٍ وَأَزْكٰى سَلَامٍ وَأَنْمٰى بَرَكَاتٍ بِعَدَدِ سُوَرِ الْقُرْاٰنِ وَاٰيَاتِهِ وَحُرُوفِهِ وَكَلِمَاتِهِ وَمَعَانِيهِ وَإِشَارَاتِهِ وَرُمُوزِهِ وَدَلَالَاتِهِ وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَالْطُفْ بِنَا يَا إِلٰهَنَا يَا خَالِقَنَا بِكُلِّ صَلَاةٍ مِنْهَا بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ اٰمِينَ[657]

[657] Allahım! Efendimiz, kulun, nebin ve resûlün olan ümmî peygamber Hazreti Muhammed'e *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*, âline, ashabına, hanımlarına, mübarek nesline, diğer peygamber ve resûllere, Sana en yakın meleklere, evliya ve salih kullarına salâvatın en faziletlisi, selametin en temizi, bereketlerin en bereketlisiyle, Kur'an'ın sûreleri, ayetleri, harfleri, kelimeleri, mânâları, işaretleri, remizleri ve delâletleri adedince salât ve selam et, bereket ihsan eyle, ikramda bulun. Ey ilahımız, ey Hâlıkımız, bütün bu salâvatlardan her biri için bizi mağfiret et, bize merhamet et, bize iltifat et. Rahmetinle, ey Erhamürrâhimîn. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun, âmin...

Yirmi Birinci Söz

Yirmi Birinci Söz'ün Birinci Makamı

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا[658]

[658] "Şüphesiz namaz, müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır." (Nisâ sûresi, 4/103)

Bir zamanlar, yaşı, cüssesi ve mevkisi büyük bir adam bana dedi ki: "Namaz iyidir. Fakat her gün her gün beşer defa kılmak insana çok geliyor. Bitmediğinden usanç veriyor."

O adamın bu sözünden hayli zaman sonra nefsimi dinledim, aynı sözleri söylediğini işittim. Ona baktım, tembellik kulağıyla şeytandan aynı dersi aldığını gördüm. O vakit, o adamın, âdeta kötülüğü arzulayan bütün nefisler adına konuştuğunu veya bu sözün ona söyletildiğini anladım. Kendi kendime dedim ki: "Madem nefsim daima kötülüğü emrediyor, nefsini ıslah etmeyen başkasını ıslah edemez. Öyleyse işe nefsimden başlarım."

Ey nefis! Koyu bir cehalet içinde, tembellik döşeğinde, gaflet uykusunda söylediğin bu söze karşılık benden şu beş "ikaz"ı dinle!

Birinci İkaz

Ey bedbaht nefsim! Acaba ömrün ebedî midir? Gelecek seneye, hatta yarına çıkacağına dair elinde senedin mi var? Sana usanç veren, ebedî yaşayacağını zannetmendir. Keyif için dünyada ebediyen kalacakmış gibi nazlanıyorsun. Eğer ömrünün kısa olduğunu ve faydasız işlerde gittiğini anlasaydın, elbette, onun yirmi dörtte birini, sana hakiki ve ebedî bir hayatta saadeti kazandıracak güzel, hoş, rahat ve bereketli bir hizmete sarf ederdin. Usanmak şöyle dursun, bu sende ciddi bir şevk ve hoş bir zevk uyandırırdı.

İkinci İkaz

Ey doymak bilmeyen nefsim! Her gün her gün yemek yiyor, su içiyor ve havayı teneffüs ediyorsun; bunlar sana usanç veriyor mu? Madem

vermiyor, hatta ihtiyaç tekrar ettiğinden usanç duymuyor, aksine, onlardan lezzet alıyorsun. Öyleyse bedenimde senin arkadaşların hükmündeki kalbimin gıdası, ruhumun âb-ı hayatı olan ve Rabbanî latifelerimin tatlı havasını kendinde toplayan namazın da seni usandırmaması gerekir.

Evet, sonsuz keder ve elem içinde, fakat bir o kadar da zevklere, emellere tutkun ve sevdalı bir kalbin gıdası ve kuvveti, her şeye gücü yeten Rahîm ve Kerim bir Zât'ın kapısını dua ile çalmakla elde edilebilir.

Şu fâni dünyada, ayrılıktan feryat ederek süratle göçüp giden bütün varlıklarla alâkadar bir ruhun âb-ı hayatı ise her şeye bedel Bâki bir Yaratıcının, ölümsüz bir Sevgilinin rahmet çeşmesine namaz ile yönelerek içilebilir.

İnsanda, tabiatı gereği sonsuzluğu isteyen, ebediyet için yaratılmış, ezelî ve ebedî bir Zât'ın aynası olan son derece hassas, manevî ve şuurlu bir sır ile latife-yi Rabbaniye denilen nurlu bir his vardır ki, bunlar, şu kasvetli, ezici, sıkıntılı, boğucu, karanlık ve geçici dünya halleri içinde, elbette teneffüse çok muhtaçtır ve ancak namaz penceresiyle nefes alabilir.

Üçüncü İkaz

Ey sabırsız nefsim! Acaba geçmiş günlerdeki ibadetlerin zahmetini, namazın zorluğunu ve musibetlerin sıkıntısını hatırlayıp ızdırap çekmek ve gelecekteki ibadetleri, namaz vazifesini ve musibetlerin elemini bugünden düşünüp sabırsızlık göstermek hiç akıl kârı mıdır?

Şu sabırsız halin şöyle sersem bir kumandanın haline benziyor: Düşmanın sağ taraftaki kuvveti kendi birliğine katılıp taze bir kuvvet olmuşken, o tutar, mühim bir kuvvetini o tarafa gönderir, merkezi zayıflatır. Sol tarafta da henüz düşman askeri yokken, oraya büyük bir kuvvet gönderip "Ateş!" emri verir. Merkezi tamamen zayıf bırakır. Düşman işi anlar, merkeze saldırır ve orayı yerle bir eder.

Şu halinle sen, işte bu kumandana benziyorsun. Çünkü geçmiş günlerdeki ibadetlerin zahmeti, bugün rahmete çevrilmiştir. Elemi gitmiş, lezzeti kalmış. Zahmeti lezzete, sıkıntısı sevaba dönüşmüş. Öyleyse namazdan

usanmak yerine yeni bir şevk, taze bir zevk ve ciddi bir gayretle ona devam etmek gerekir. Gelecek günler henüz gelmediğine göre, onları şimdiden düşünüp usanmak ve gevşeklik göstermek, aynen ileride başına gelecek açlığı ve susuzluğu bugünden düşünerek bağırıp çağırmak gibi bir divaneliktir.

Madem hakikat böyledir, aklın varsa yalnız bugünkü ibadetini düşün ve "Günümün bir saatini, ücreti pek büyük, zahmeti pek az olan, hoş, güzel ve yüce bir hizmete sarf ediyorum." de! O zaman acı usancın tatlı bir gayrete dönüşür.

İşte, ey sabırsız nefsim! Sen üç çeşit sabırla vazifelisin. ***Biri***: İtaat ve ibadette sabırdır. ***İkincisi***: Günahlara karşı sabırdır. ***Üçüncüsü***: Belâ ve sıkıntılar karşısında sabırdır. Aklın varsa, bu üçüncü ikazdaki temsilde görünen hakikati kendine rehber edin, mertçe "Ya Sabûr" de, üç sabrı omzuna al! Eğer Cenâb-ı Hakk'ın sana verdiği sabır kuvvetini yanlış yolda kullanıp dağıtmazsan, o her zorluğa ve her derde katlanmaya yeter... O kuvvetle dayan!

Dördüncü İkaz

Ey sersem nefsim! Acaba kulluk vazifesi neticesiz ve ücreti az mı ki sana usanç veriyor? Mesela bir adam sana biraz para verse veyahut seni korkutsa, akşama kadar çalıştırır, sen de itiraz etmeden çalışırsın. Peki, bu dünya misafirhanesinde aciz ve fakir kalbini zenginleştiren, elbette gireceğin kabrini ışıklandıran, her halükârda hesap vereceğin mahşerdeki o büyük mahkemede sana kurtuluş senedi ve ister istemez üstünden geçeceğin sırat köprüsünde nur ve burak olacak namaz neticesiz midir veyahut karşılığı az mıdır?

Bir adam yüz liralık bir hediye vaat etse, seni yüz gün çalıştırır. Sözünden dönme ihtimali olan o adama güvenir, usanmadan çalışırsın. Acaba sözünden dönmesi imkânsız bir Zât, sana cennet gibi bir karşılık ve ebedî saadet gibi bir hediye vaat etse, seni pek az bir zaman, güzel bir vazifede çalıştırsa, buna rağmen hizmet etmezsen veya isteksizce, usançla, yarım

yamalak hizmetinle O’nu yalancılıkla itham edip hediyesini hafife alırsan, şiddetli bir cezaya ve dehşetli bir azaba müstahak olacağını düşünmüyor musun? Dünyada hapis korkusundan, en ağır işlerde şikayet etmeden çalıştığın halde, cehennem gibi ebedî bir hapsin korkusu, hafif ve hoş bir vazife için sana gayret vermiyor mu?

Beşinci İkaz

Ey dünyaya tutkun nefsim! Acaba ibadetteki isteksizliğin ve namazdaki ihmalin dünya meşguliyetlerinin çokluğundan mıdır? Veyahut geçim derdiyle ibadete vakit bulamayışından mıdır? Sırf dünya için mi yaratıldın ki bütün vaktini ona sarf ediyorsun?

Sen, kabiliyetlerinle bütün canlılardan üstün olduğunu fakat dünya hayatının devamı için gerekli şeyleri temin etme kudreti bakımından bir serçe kuşuna bile yetişemeyeceğini biliyorsun. Asıl vazifenin hayvanlar gibi çabalamak değil, gerçek bir insan gibi hakiki ve daimî bir hayat için gayret etmek olduğunu neden anlamıyorsun? Hem dünya işleri dediğin, çoğu sana ait olmayan, boş yere karıştığın ve karıştırdığın faydasız şeylerdir. En lüzumlu işi bırakıp güya binlerce sene ömrün varmış gibi, en lüzumsuz malûmatla vakit geçiriyorsun. Mesela, kıymetli vaktini, “Satürn gezegeninin etrafındaki halkaların mahiyeti nedir? Amerika’da kaç tane tavuk vardır?” gibi kıymetsiz şeyleri düşünmeye harcıyorsun. Güya astronomi ve istatistik bilimleriyle uğraşıyor, onlardan istifade ediyorsun!..

Eğer, “Beni namazdan ve ibadetten alıkoyan, bana usanç veren, böyle lüzumsuz şeyler değil, geçim derdinin zaruri işleridir.” dersen, ben de sana şöyle derim: Bir yerde yüz kuruş gündelikle çalışsan, sonra biri gelse ve sana, “Gel şurayı on dakika kadar kaz, yüz lira değerinde bir pırlanta ve bir zümrüt bulacaksın.” dese, sen de ona, “Hayır, gelmem! Çünkü gündeliğimden on kuruş kesilecek, kazancım azalacak.” diye cevap versen, bunun ne kadar divanece bir bahane olduğunu elbette bilirsin.

Aynen bunun gibi, sen şu bahçende nafakan için çalışıyorsun. Eğer farz namazlarını terk edersen, bütün gayretinin neticesi, yalnız dünyevî, önemsiz ve bereketsiz bir kazançtan ibaret kalır. Fakat eğer istirahat ve teneffüs vaktini, ruhunu rahatlatan ve kalbini ferahlatan namaza sarf edersen, o zaman, bereketli dünya kazancın ile beraber ahiret azığın için çok değerli iki manevî maden bulursun:

***Birinci maden**:* Güzel bir niyetle, bahçende[659] HAŞİYE yetiştirdiğin çiçekli ya da meyveli her bitkinin, her ağacın tesbihatından hisse alırsın.

[659] HAŞİYE Bu kısım, bir bahçede bir kardeşime ders olduğu için bu şekilde yazılmıştır.

***İkinci maden**:* Bahçende yetişen mahsullerden kim yese –ister hayvan olsun, ister insan; ister müşteri olsun, ister hırsız– bu senin için sadaka hükmüne geçer. Fakat bahçeni Rızkın Hakiki Sahibi adına ve O'nun izni dairesinde kullanman, kendine O'nun malını O'nun mahlûklarına veren bir dağıtım memuru gözüyle bakman şartıyla…

İşte bak, namazı terk eden ne kadar zarara uğrar! Ne büyük bir serveti kaybeder! Ve çalışmak için büyük bir şevk veren, amellerde manevî bir kuvvet sağlayan o iki neticeden, o iki madenden mahrum kalır, iflas eder. Hatta ihtiyarladıkça bahçesinde çalışmaktan usanır, yorulur. "Neme lâzım! Ben zaten dünyadan gidiyorum. Bu kadar zahmeti niçin çekeceğim?" diyerek kendini tembelliğe bırakır. Fakat evvelki adam der ki: "Daha çok ibadet ederek helâl dairede çalışacağım. Böylece kabrime daha çok ışık göndereceğim, ahiretim için daha çok azık hazırlayacağım."

***Kısacası**: Ey nefis! Bil ki, dün, senin elinden çıktı. Yarına ulaşacağına dair de güvencen yok. Öyleyse asıl ömrünü, içinde bulunduğun gün bil. Günün en az bir saatini, zor zamanlara ayırdığın bir altın gibi, hakiki istikbalin olan ebedî hayatın için birer kumbara hükmündeki bir mescide veya bir seccadeye at!*

Ve bil ki, *her yeni gün, herkes için yeni bir âlemin kapısıdır. Eğer namaz kılmazsan, o günkü âlemin karanlık ve perişan bir hal alır. Misal âleminde aleyhinde şahitlik eder. Zira herkesin, şu âlem içinde, her günde hususi*

birer âlemi vardır. O âlemin mahiyeti de, o kişinin kalbine ve ameline göre değişir.

Nasıl ki, aynada görünen muhteşem bir saray, o aynanın rengini alır. Ayna siyah ise saray da siyah, kırmızı ise kırmızı görünür. Sarayın sureti, aynanın mahiyetine göre değişir. Ayna düzgünse sarayı güzel, düzgün değilse çirkin gösterir. O ayna en nazik şeyleri kaba gösterdiği gibi, sen de kalbinle, aklınla, amelinle, gönlünle, kendi âleminin şeklini değiştirirsin. Ona aleyhinde veya lehinde şahitlik ettirebilirsin.

Eğer namaz kılarsan, namazınla bu kâinatın Sâni-i Zülcelâl'ine yönelirsen, sana bakan âlemin birden nurlanır. Namazın âdeta bir elektrik lambası, namaza niyetin de onun düğmesine dokunmak gibi, o âlemin karanlığını dağıtır. Ve şu dünya kargaşasında perişanlık içindeymiş gibi görünen hadiselerin, hikmetli bir intizam ve mânâlı bir kudret eseri olduğunu gösterir. Nurlarla dolu اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ[660] ayetinden kalbine bir nur verir. O günkü âlemini o nurla ışıklandırır, misal âleminde senin lehinde şahitlik ettirir.

[660] "Allah göklerin ve yerin nurudur."(Nûr sûresi, 24/35)

Sakın, "Benim namazım nerede, hakiki namaz nerede!" deme. Zira bir hurma çekirdeği, hurma ağacının bütün hususiyetlerini içinde taşır ve onu tarif eder. Farkları, birinin çekirdek, ötekinin ise onun dal budak salmış hali olmasıdır. Aynen öyle de, senin benim gibi sıradan bir insanın namazının –hissetmese ve şuurunda olmasa da– büyük bir velinin namazı gibi şu nurdan, şu hakikatten bir hissesi vardır. Fakat o nur dereceye göre açığa çıkar.

Bir hurma çekirdeği ile mükemmel bir hurma ağacı arasında ne kadar mertebe ve fark varsa, namazda da öyle, hatta daha fazla farklı mertebeler bulunabilir. Fakat bütün o mertebelerde namaza ait noranî hakikatin esası vardır.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مَنْ قَالَ «اَلصَّلَاةُ عِمَادُ الدِّينِ» وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ أَجْمَعِينَ[661]

[661] Allahım! "Namaz dinin direğidir." buyuran Resulullah'a *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* ve onun âl ve ashabına salât ve selam eyle.

Yirmi Birinci Söz'ün İkinci Makamı

Kalbin beş yarasına beş merhemi içerir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ۝ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ[662]

[662] "Ya Rabbi, şeytanların vesveselerinden, yanımda bulunmalarından Sana sığınırım." (Mü'minûn sûresi, 23/97-98)

Ey vesvese hastalığına tutulmuş insan! Biliyor musun, vesvesen neye benzer? Musibete… Önem verdikçe şişer; önem vermezsen söner. Onu büyük görürsen büyür; küçük görürsen küçülür. Korkarsan ağırlaşır, hasta eder; korkmazsan hafifler, gizli kalır. İçyüzünü bilmezsen devam eder, yerleşir; bilirsen, onu tanırsan gider. Öyleyse şu musibetli vesvesenin pek çok çeşidinden yalnız sıkça görülen beşini söyleyeceğim. Belki sana da bana da şifa olur. Çünkü vesvese öyle bir şeydir ki, cehalet onu davet eder, ilim uzaklaştırır. Onu tanımazsan gelir, tanırsan gider.

Birincisi - Birinci Yara

Şeytan önce şüpheyi kalbe atar. Eğer kalb kabul etmezse şüpheden, çirkin ve kötü sözlere döner. Çirkin sözlerdekine benzer bazı pis suretleri ve edebe aykırı çirkin halleri tasvir eder, hayal ettirir. Kalbe "Eyvah!" dedirtir, insanı ümitsizliğe düşürür. Vesveseli adam da zanneder ki, kalbi Rabbine karşı edepsizlikte bulunuyor. Müthiş bir telâş ve heyecan duyar. Bundan kurtulmak için huzurdan kaçar, gaflete dalmak ister. Bu yaranın merhemi şudur:

Bak ey vesveseye düşmüş biçare insan! Telâş etme, çünkü senin hatırına gelen kötü sözler ve haller gerçek değil, hayaldir. Küfrü hayal etmek küfür olmadığı gibi, o kötü sözleri ve halleri düşünmek de onları söylemek ve yapmak değildir. Zira mantıkça hayal etmek, hüküm yerine geçmez. Kötü sözü söylemek ise hükümdür. Bununla beraber, o çirkin sözler, senin kalbinin sözleri değildir. Çünkü kalbin, onlardan müteessir olur, üzülür,

kederlenir. O çirkin sözler belki şeytanın, kalbe yakın olan ve “lümme-i şeytani” denilen yuvasından gelir. Vesvesenin zararı, insanın onu zararlı zannetmesi ve kalben ondan zarar görmesidir. Çünkü insan, hükümsüz bir hayali hakikat vehmeder. Şeytanın işini kendi kalbine mal eder. Onun sözünü, kendinden zanneder. Zarar ettiğini düşünüp zarara düşer. Zaten şeytanın da istediği budur.

İkincisi

Mânâlar kalbden çıktığı vakit, bir sureti olmadığı halde hayale girer, orada surete bürünürler. Hayal, her vakit bir sebep perdesi altında suretleri bir nevi dokur. Önem verdiği şeyin suretini yol üstünde bırakır; hangi mânâ geçse o sureti ona ya giydirir, ya takar, ya bulaştırır veyahut da perde yapar. Eğer mânâlar çirkinlikten arınmış ve temiz, suretler pis ve rezil ise temiz mânâlar pis suretleri giymez, fakat onlara temas eder. Vesveseli insan, bu teması, mânâların sureti giymesiyle karıştırır. “Eyvah!” der, “Kalbim ne kadar bozulmuş! Bu sefillik, nefsimin bu açgözlülüğü beni Allah’ın rahmetinden kovulmuşlardan edecek!” Şeytan onun bu damarından çok faydalanır. Bu yaranın merhemi şudur:

Dinle ey biçare! Nasıl ki, karnının içindeki pislik, senin, namazın şartlarından ve adabından olan dış temizliğine tesir etmez ve onu bozmaz. Aynen öyle de, mukaddes mânâların pis suretlere komşuluğu onlara zarar vermez. Mesela, sen Allah’ın ayetlerini tefekkür ediyorsun. Birden bir rahatsızlık, bir iştah ya da ihtiyaç gidermek gibi zaruri bir hal şiddetle hislerine dokunuyor. Elbette hayalin, bunun çaresine bakacak ve o ihtiyacını gidermek için lâzım olan şeyleri bulacak, onlara uygun süflî suretleri dokuyacak ve gelen mânâlar bu suretlerin ortasından geçecek. Bunda ne sakınca ne pislenmek ne zarar ne de tehlike vardır. Asıl tehlike, dikkatini buna yoğunlaştırmak, zarara düştüğünü zannetmektir.

Üçüncüsü

Varlıklar arasında bazı gizli münasebetler bulunur. Hatta hiç ummadığın şeyler arasında münasebet bağları vardır. Bunlar, ya hakikaten mevcuttur

ya da hayalin, meşgul olduğu işe göre o bağları yapmış, o şeyleri birbirine bağlamıştır. Şu münasebet sırrıyla, bazen mukaddes bir şeyi görmek, pis bir şeyi hatıra getirir. Beyan ilminde ifade edildiği gibi, "Dış dünyada uzaklık sebebi olan zıtlık, hayalde yakınlık sebebidir." Yani, iki zıt şeyin suretlerinin bir araya gelmesine vasıta olan şey, hayalî bir münasebettir. Zıtların bu münasebetle hatıra gelmesine "tedâi-yi efkâr" (bir düşüncenin başka düşünceleri çağrıştırması) denir. Mesela, sen namazda, münâcât esnasında, Kâbe'nin karşısında, Cenâb-ı Hakk'ın huzurundayken, O'nun ayetlerini tefekkür ettiğin sırada, şu çağrışımlar tutup seni en uzak, rezil, boş ve faydasız düşüncelere sevk eder. Böyle düşünceler aklından gitmiyorsa sakın telâşlanma! Farkına vardığın anda dön, "Aman, ne kusur ettim!" deyip sebebini araştırarak üzerinde durma ki, o zayıf münasebet dikkatinle kuvvet kazanmasın. Zira sen üzüldükçe, önem verdikçe o zayıf, küçük hatırlayışların alışkanlığa döner, hayalî bir hastalık olur. Korkma, bu kalbî bir hastalık değildir. Şu tür hatırlayışlar çoğunlukla irade dışıdır. Bilhassa asabî ve hassas insanlarda daha çok görülür. Şeytan bu çeşit vesvesenin madenini çok işletir. Bu yaranın merhemi şudur:

Çağrışımlar çoğu kere irade dışıdır. Bunda insanın mesuliyeti yoktur. Hem çağrışımda zıt şeyler birbirine yakın olabilir, fakat temas edip karışmazlar. Onun için fikirlerin mahiyeti birbirine geçmez, zarar vermez. Nasıl ki, şeytan ile ilham meleğinin kalb taraflarında birbirine yakın olmaları ve günahkârlar ile hayırlı kimselerin aynı mekânda bulunmaları zararsızdır. Aynen öyle de, çağrışımların sevkiyle istemediğin pis hayaller gelip temiz fikirlerinin içine girse, kasten olmadıkça ve zarar ettiğin zannıyla onlarla fazla meşgul olmadığın sürece sana zarar vermezler. Bazen de kalb yorulur. Fikir, eğlenmek için rastgele bir şeyle meşgul olur. Şeytan fırsat bulup pis şeyleri önüne serper, sürer.

Dördüncüsü

Amelin en iyi şeklini aramaktan doğan vesvesedir. Takva zannıyla bu arayış arttıkça vesvese şiddetlenir. Hatta bir dereceye varır ki, insan amelin daha makbulünü ararken harama düşer. Bazen bir sünneti araması,

bir vacibi terk ettirir. “Acaba amelim sahih oldu mu?” der, onu tekrar eder. Bu hal sürdükçe de büyük ümitsizliğe düşer. Şeytan şu halinden faydalanarak insanı yaralar. Bu yaranın iki merhemi var:

Birinci Merhem: Bu gibi vesvese, Mutezile mezhebindekilerde olabilir. Çünkü onlar şöyle der: “İlahî emir ve yasaklara mevzu olan fiiller ve şeyler, ahiret itibarı ile ya kendi zâtında güzel ya da kendi zâtında çirkindir. Yani ya bizzat güzel olduğu için emredilmiş ya da bizzat çirkin olduğundan yasaklanmıştır. Demek, eşyada ahiret ve hakikat noktasından güzellik ve çirkinlik zâtidir (kendindendir), ilahî emir ve yasaklar ona tâbidir.” Bu mezhebe göre, işlediği her amelde insana şöyle bir vesvese gelir: “Acaba amelim, hakikatteki zâti güzelliğine uygun oldu mu?”

Hak mezhep olan Ehl-i Sünnet ve Cemaat ise der ki: “Bir şey, Cenâb-ı Hak emrettiği için güzel; O yasakladığı için çirkin olur.” Demek, güzellik emirle, çirkinlik ise yasakla bir hakikat olarak ortaya çıkar. Güzellik ve çirkinlik, amelden sorumlu kulun bilmesine bakar ve ona göre yerleşir. Bunlar, görünüşte ve o amelin dünyaya bakan yüzünde değil, ahirete bakan yüzündedir. Mesela, namaz kıldın veya abdest aldın ama sen hiç farkında olmadan, aslında namazını veya abdestini bozacak bir sebep varmış. Şu halde senin namazın ve abdestin hem sahih hem güzeldir. Mutezile mezhebindekiler ise der ki: “O ibadet hakikatte fena ve kusurludur fakat kabul edilir. Çünkü bilmiyordun, özrün var.” Öyleyse Ehl-i Sünnet mezhebince, görünüşte dinin kaidelerine uygun şekilde işlediğin amelin hakkında, “Acaba sahih oldu mu?” deyip vesvese yapma! Fakat “Kabul olmuş mudur?” de, gururlanma, ameline güvenme!

İkinci Merhem: Dinde zorluk yoktur, لَا حَرَجَ فِي الدِّينِ[663]. Madem dört mezhep haktır ve madem istiğfarı gerektiren “kusurlarını idrak etmek” -böyle vesveseli kimse için- gurura sebep olan “amelini güzel görme”ye tercih edilir. Yani vesveseli insanın, amelini güzel görüp gurura girmektense onu kusurlu sayıp istiğfar etmesi makbuldür. O halde, vesveseyi at! Şeytana de ki: “Şu hal bir zorluktur. Hakikatini bilmek güçtür, dindeki kolaylığa zıttır. لَا حَرَجَ فِي الدِّينِ[664], اَلدِّينُ يُسْرٌ[665] esasına ters

düşer. Şu amelim elbette bir hak mezhebine uygun olur. Bu bana yeter. Hem en azından aczimi itiraf ederek, ibadeti lâyıkıyla yerine getiremediğimden, istiğfar ve yakarış ile Cenâb-ı Hakk'ın merhametine sığınıp kusurumun affedilmesi ve noksan amelimin kabulü için acizliğimin ve küçüklüğümün şuurunda olarak bir duaya vesiledir."

663 "Dinde zorluk yoktur." Bu ifade, "Allah yolunda gereği gibi cihad edin. Sizi insanlar içinde bu emanete ehil bulup seçen O'dur. Din konusunda, size hiçbir zorluk da yüklemedi..." (Hac sûresi, 22/78) ayeti ve "Din kolaylıktır." (Buhârî, *îmân* 29; Nesâî, *îmân* 28) gibi hadis-i şeriflerden çıkarılan bir fıkıh kaidesidir.

664 Dinde zorluk yoktur.

665 Din kolaylıktır. (Buhârî, *îmân* 29; Nesâî, *îmân* 28; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/69)

Beşincisi

İmana dair meselelerde şüphe suretinde gelen vesvesedir. Biçare vesveseli insan, bazen hayal etmekle düşünmeyi birbirine karıştırır. Yani, hayale gelen bir şüpheyi aklına girmiş zannedip inancının zarar gördüğünü düşünür. Bazen de kendi kurduğu bir şüpheyi, imana zarar veren bir şüphe zanneder. Hem bazen tasavvur ettiği bir şüpheyi, aklıyla tasdik ettiğini sanır. Yine bazen küfürle ilgili bir mesele hakkında düşünmeyi küfür sayar. Yani dalâletin sebeplerini anlamak için bir mesele üzerinde fikir yürütmeyi, onu araştırmayı ve tarafsızca değerlendirmeyi imana ters zanneder. İşte şeytanın telkinlerinin eseri olan şu zanlardan ürkerek, "Eyvah! Kalbim bozulmuş, inancım zayıflamış!" der. O haller çoğu kere irade dışı olduğundan ve insan onları kendi sınırlı iradesiyle düzeltemediğinden ümitsizliğe düşer. Bu yaranın merhemi şudur:

Küfrü hayal etmek küfür olmadığı gibi, onu vehmetmek de küfür değildir. Dalâleti tasavvur etmek dalâlet olmadığı gibi, onun hakkında düşünmek de dalâlet değildir. Çünkü hayal etmek, vehmetmek, tasavvur etmek ve düşünmek; akılla tasdikten, kalbin bir şeye teslim olmasından farklıdır, başkadır. Bunlar bir derece serbesttir, insanın cüzî iradesini pek dinlemez. Dinî sorumluluk altına çok girmez. Tasdik ve teslim ise öyle değildir, bir ölçüye tâbidir. Hem nasıl ki, bunlar tasdik ve teslim değildir; aynen öyle

de, şüphe ve tereddüt de sayılmazlar. Fakat eğer lüzumsuz yere tekrar ede ede akla ve kalbe yerleşirlerse, o vakit onlardan bir tür hakiki şüphe doğabilir. Hem tarafsızca değerlendirme veya insaf namına deyip diğer şıkkı lüzumlu göre göre öyle bir hale gelir ki, insan, iradesi dışında ondan taraf olur. Üzerine vacip olan "hakkın tarafında yer alma" esası kırılır. O da tehlikeye düşer. Zihnine, onu düşmanın veya şeytanın lüzumsuz bir vekili yapacak bir hal yerleşir.

Bu çeşit vesvesenin en mühimi şudur: Vesveseli adam, bir şeyin aslında mümkün olması ile onun zihinde mümkün görülmesini birbirine karıştırır. Yani bir şeyi zâtında mümkün görse, o şeyi zihnen de mümkün ve muhtemel zanneder. Halbuki kelâm ilminin kaidelerindendir ki: Zâtî imkân, kesin bilgiye aykırı değildir, zihnen zaruri olan bilgilere ters düşmez. Mesela, şu dakikada Karadeniz'in sularının çekilmesi, zâtında mümkündür ve zâtî imkân ile muhtemeldir. Halbuki gözümüzle görüyor gibi, o denizin yerinde olduğuna hükmediyoruz, bunu şüphesiz biliyoruz. O ihtimal ve zâtî imkân, bizde şüphe uyandırmıyor, kesin bilgimize zarar vermiyor. Mesela, güneşin bugün batmaması veya yarın doğmaması da zâtında mümkündür. Halbuki bu ihtimal, güneşin batıp doğacağına dair kesin bilgimize zarar vermez, şüphe düşürmez. İşte bunun gibi, zâtî imkân yönünden gelen vehimler, mesela iman hakikatlerinden olan, dünya hayatının sona ereceğine ve ahiret hayatının başlayacağına dair kesin inancımızı zayıflatmaz. لَا عِبْرَةَ لِلْاِحْتِمَالِ الْغَيْرِ النَّاشِئِ عَنْ دَلِيلٍ[666] yani "Bir delilden kaynaklanmayan ihtimalin hiç kıymeti yoktur." diye ifade edilen meşhur hüküm, hem kelâm hem de fıkıh ilimlerinin yerleşmiş kaidelerindendir.

[666] *Mecelle* s. 24; el-Müceddidî, *Kavâidü'l-Fıkh* s.105; Ömer Nasuhî Bilmen, *Hukuk-u İslâmiye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu* 1/279.

Eğer dersen ki, "Müminlere bu derece zarar ve sıkıntı veren vesvese hangi hikmetten dolayı bize belâ olmuştur?"

Cevap: Aşırıya varmamak ve üstün gelmemek şartıyla vesvesenin aslı, uyanıklığa ve araştırmaya sebeptir, ciddiyete vesiledir. Lâkaytlığı atar,

gevşekliği yok eder. Onun için Hakîm-i Mutlak, şu imtihan dünyasında, şu müsabaka meydanında bize bir teşvik kamçısı olarak, vesveseyi şeytanın eline vermiş. Şeytan onu insanın başına vuruyor. Şayet çok incitirse, Hakîm ve Rahîm Rabbimize şikâyet etmeli, أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ[667] demeliyiz.

[667] Kovulmuş şeytanın şerrinden Allah Teâlâ'ya sığınırım.

Yirmi İkinci Söz

İki makamdır

Birinci Makam

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ[668]

[668] "Düşünüp ders çıkarsınlar diye Allah insanlara böyle temsiller getirir." (İbrahim sûresi, 14/25)

وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ[669]

[669] "Bunlar birtakım misallerdir ki, düşünüp istifade etmeleri için biz onları insanlara anlatıyoruz." (Haşir sûresi, 59/21)

Bir zamanlar iki adam bir havuzda yıkanmış, fevkalâde bir tesir altında kendilerinden geçmişler. Gözlerini açtıkları vakit hayret verici bir âleme götürüldüklerini görmüşler. Bu öyle bir âlemmiş ki, kusursuz düzeniyle bir memleket, bir şehir, hatta bir saraya benziyormuş. O iki adam son derece hayret içinde etraflarına bakmış, görmüşler ki: Burası bir taraftan bakınca büyük bir âlem… Bir taraftan bakınca düzenli bir memleket… Bir taraftan mükemmel bir şehir… Bir başka taraftan bakınca ise gayet muhteşem bir âlemi içine alan bir saray… O hayret verici âlemi gezerek seyretmişler. Yine görmüşler ki, farklı bir tarzda konuşan bir kısım varlıklar var, fakat onlar dillerini bilmiyor. Yalnız işaretlerinden, o varlıkların mühim işler gördüğü ve mühim vazifeler yaptığı anlaşılıyor.

O iki adamdan biri, arkadaşına demiş ki:

— Şu hayret verici âlemin elbette bir idarecisi, şu düzenli memleketin, şu mükemmel şehrin bir sahibi, şu süslü sarayın bir ustası vardır. Çalışmalı, O'nu tanımalıyız. Zira anlaşılıyor ki, bizi buraya getiren O'dur. O'nu tanımazsak kim bize yardım edecek? Dillerini bilmediğimiz ve bizi dinlemeyen şu aciz varlıklardan ne bekleyebiliriz? Hem koca bir âlemi bir memleket suretinde, bir şehir, bir saray şeklinde yapan ve baştanbaşa harika şeylerle dolduran, türlü ziynetlerle süsleyen ve ibret verici

mucizelerle donatan bir Zât'ın, elbette bizden ve buraya gelenlerden bir istediği vardır. O'nu tanımalı, bizden ne istediğini öğrenmeliyiz.

Öteki adam şöyle demiş:

— Böyle bahsettiğin gibi bir zât bulunduğuna ve onun bütün bu âlemi tek başına idare ettiğine inanmam.

Arkadaşı cevap vermiş:

— O'nu tanımayıp kendisine karşı kayıtsız kalırsak, bunun bize hiç faydası yoktur ama zararı olursa pek büyük olur. Eğer O'nu tanımaya çalışırsak zahmeti pek hafiftir, faydası ise olursa pek büyüktür. Bu yüzden O'na karşı kayıtsız kalmak hiç akıl kârı değildir.

O serseri adam tekrar demiş ki:

— Ben bütün rahatımı, keyfimi onu düşünmemekte görüyorum. Hem böyle aklıma sığışmayan şeylerle uğraşmayacağım. Bütün bu işler tesadüf ve karmakarışıktır; kendi kendine oluyor. Neme lâzım!

Akıllı arkadaşı da ona,

— Senin bu inadın benim de, belki çoklarının da başımıza belâ getirecek. Bir edepsizin yüzünden bazen bir memleket harap olur, diye cevap vermiş.

O serseri dönüp demiş ki:

—Ya bu koca memleketin tek bir sahibi, tek bir ustası olduğunu bana kesin bir şekilde ispat et ya da ilişme!

Arkadaşı şöyle cevap vermiş:

— Madem inadın divanelik derecesine çıkmış, o inadınla bizi, belki bütün memleketi kahra uğratacaksın. Ben de sana 'On İki Delil' ile göstereceğim ki, bir saraya benzeyen şu âlemin, bir şehir gibi olan şu memleketin tek bir ustası vardır ve her şeyi idare eden yalnız O'dur. O'nda hiçbir şekilde noksanlık bulunmaz. Bize görünmeyen o usta, bizi ve her şeyi görür, sözlerimizi işitir. Bütün işleri mucize ve harikadır. Gördüğümüz ve dillerini bilmediğimiz bütün bu varlıklar O'nun emrindedir.

Birinci Delil

Gel, her tarafa bak, her şeye dikkat et! Bütün bu işlerin arkasında gizli bir el işliyor. Çünkü bak, bir dirhem[670] HAŞİYE kadar kuvveti olmayan, çekirdek kadar küçük bir şey, binlerce batman[671] yükü kaldırıyor. Zerre kadar şuuru[672] HAŞİYE olmayan şeyler gayet hikmetle iş görüyor. Demek hiçbiri kendi kendine işlemiyor; onları işleten gizli bir kudret sahibi vardır. Eğer kendi kendine olsa, baştanbaşa gördüğümüz bu memlekette her işin bir mucize, her şeyin mucizeli birer harika olması gerekir. Bu ise bir safsatadır.

[670] HAŞİYE Ağaçları başlarında taşıyan çekirdeklere işarettir. (**Dirhem:** Yaklaşık 3 grama denk gelen ağırlık ölçüsü).

[671] **Batman:** 7,692 kilogramlık ağırlık ölçüsü. Dirhemin 2400 katı.

[672] HAŞİYE Kendi kendine yükselemeyen ve meyvelerin ağırlığına dayanamayan üzüm dalları gibi nazenin bitkilerin, latif ellerini başka ağaçlara uzatıp sarmalarına ve onlara yüklenmelerine işarettir.

İkinci Delil

Gel, bütün bu ovaları, meydanları, konakları süsleyen şeylere dikkat et! Her birinde o gizli Zât'ı bildiren işler oluyor. Âdeta hepsi birer imza, birer damga gibi, o görünmeyen Zât'tan haber veriyor. İşte gözünün önünde, bak, bir dirhem pamuktan[673] HAŞİYE ne yapıyor! Kaç top çuha, patiska ve çiçekli kumaş çıkıyor; ne kadar şekerleme, yuvarlak tatlı köfte yapılıyor ki, bizim gibi binlerce adam giyse ve yese yeter. Hem bak, demiri, toprağı, suyu, kömürü, bakırı, gümüşü, altını o görünmeyen avucuna alıyor, bir et parçası[674] HAŞİYE haline getiriyor.

[673] HAŞİYE Tohuma işarettir. Mesela, zerre kadar bir afyon tohumu, bir dirhem kadar zerdali ve bir kavun çekirdeği; çuhadan daha güzel dokunmuş yaprakları, patiskadan daha beyaz ve sarı çiçekleri, şekerlemeden daha tatlı, köftelerden ve konserve kutularından daha leziz, daha şirin meyveleri rahmet hazinesinden nasıl da getirip bize sunuyor.

[674] HAŞİYE Yeryüzündeki unsurlardan hayvanların bedenini, spermden canlıları yaratmaya işarettir.

İşte ey akılsız adam! Bu işler öyle bir Zât'a mahsustur ki, bütün bu memleket her zerresiyle O'nun kudret mucizeleri altında duruyor, her arzusuna boyun eğiyor.

Üçüncü Delil

Gel, şu hareket eden antika[675] HAŞİYE sanat eserlerine bak. Her biri öyle bir tarzda yapılmıştır ki, âdeta bu koca sarayın küçük birer örneğidir. Bütün bu sarayda ne varsa, o küçücük, hareket eden makinelerde de bulunur. Hiç mümkün müdür ki, bu hayret verici sarayı, ustasından başka biri küçük bir makineye yerleştirsin! Hem hiç mümkün müdür ki, bütün bir âlemi içine alan, kutu kadar bir makinede tesadüfî veya abes bir iş bulunsun!

[675] HAŞİYE Hayvanlara ve insanlara işarettir. Zira hayvanlar, şu âlemin küçük bir fihristi ve mahiyetiyle insan, kâinatın küçük bir örneği olduğundan, âdeta âlemde ne varsa, insanda da bir numunesi vardır.

Demek, gözün gördüğü bütün antika, benzersiz makineler, o gizli Zât'ın birer damgası hükmündedir. Belki birer ilancı, birer ilannamedir. Hal diliyle şöyle derler: "Biz öyle bir Zât'ın sanatıyız ki, O, bütün bu âlemi, bizi yaptığı, var ettiği gibi kolayca yapabilir."

Dördüncü Delil

Ey inatçı arkadaş! Gel, sana daha hayret verici bir şey göstereceğim. Bak, şu memlekette bütün bu işler, şeyler değişti, değişiyor. Hiçbir şey belli bir halde durmuyor. Dikkat et, bu gördüğümüz cansız cisimler, hissiz kutular, her şeye hükmeden birer varlık şeklini alıyor. Âdeta her bir şey bütün eşyaya hükmediyor. İşte yanımızdaki şu makineye bak,[676] HAŞİYE sanki emir veriyor ve onun donatılması, işlemesi için gereken maddeler uzak yerlerden koşup geliyor. İşte bak! O şuursuz cisim[677] HAŞİYE âdeta işaret ediyor ve en büyük bir cismi kendine hizmetkâr yapıyor, işlerinde çalıştırıyor. Daha başka şeyleri de bunlara kıyasla. Âdeta her bir şey, bu âlemdeki bütün varlıkları kendine itaat ettiriyor.

[676] HAŞİYE Makine, meyve veren ağaçlara işarettir. Çünkü yüzlerce tezgâhı, fabrikayı incecik dallarında taşıyor gibi, hayret verici yaprakları, çiçekleri, meyveleri dokuyor, süslüyor, pişiriyor ve bize uzatıyorlar. Halbuki çam ve katran gibi muhteşem ağaçlar, tezgâhlarını kuru bir taşta açmış, çalışıp duruyor.

[677] HAŞİYE Hububata, tohumlara, sineklerin tohumcuklarına işarettir. Mesela bir sinek bir karaağacın yaprağına yumurtasını bırakır. Birden o koca karaağaç, yapraklarını o yumurtalar için anne

karnına, bir beşiğe, bal gibi bir gıda ile dolu bir mahzene çevirir. Âdeta o meyvesiz ağaç, bu şekilde canlı meyveler verir.

Eğer o gizli Zât'ı kabul etmezsen, O'nun bu memleketin taşında, toprağında, hayvanlarda ve insan misali varlıklarda görünen bütün hünerlerini, sanatını, kemâl vasıflarını tek tek o şeylere vermen gerekir. İşte, aklın uzak gördüğü mucize sahibi bir tek Zât'a bedel, milyarlarca şeyin O'nun gibi mucizeler gösterdiğini, birbirine hem zıt hem benzer olduğunu ve iç içe bulunduğunu kabul edeceksin ki, intizam bozulmasın, ortalığı karıştırmasınlar. Halbuki bu koca memlekette idareye iki parmak karışsa her şeyi karıştırır. Çünkü bir köyde iki muhtar, bir şehirde iki vali, bir memlekette iki padişah bulunsa işler karışır. Nerede kaldı ki, her şeye hükmeden sayısız varlık beraber bulunsun!

Beşinci Delil

Ey vesveseli arkadaş! Gel, bu koca sarayın nakışlarına dikkat et, bütün bu şehrin süslemelerine bak, bu memleketin kusursuz düzenini gör ve bu âlemdeki sanatları tefekkür et! İşte bak, eğer sonsuz mucizeleri ve hünerleri olan gizli bir Zât'ın kaleminin işlediği kabul edilmezse, şu nakışları şuursuz sebeplere, kör tesadüfe ve sağır tabiata vermek gerekir. O vakit, bu memleketin her bir taşının, her bir otunun öyle mucize sahibi birer nakkaş, öyle harikulâde birer kâtip olması lâzım gelir ki, bir harfte bin kitabı yazabilsin, bir nakşa milyonlarca sanatı yerleştirebilsin. Çünkü bak şu taşlardaki nakşa;[678] HAŞİYE her birinde bütün sarayın nakışları, bütün şehrin düzeni ve kanunları, bütün memleketin teşkilat programı var. Demek, bu nakışları yapmak, bütün memleketi yapmak kadar harikadır. Öyleyse her bir nakış, her bir sanat o gizli Zât'ın birer ilancısı, birer mührüdür.

[678] HAŞİYE Yaratılış ağacının meyvesi olan insana ve kendi ağacının programını, fihristini taşıyan meyveye işarettir. Zira kudret kalemi, büyük âlem kitabında ne yazmışsa onun özetini de insanın mahiyetinde yazmıştır. Kader kalemi, dağ gibi bir ağaçta ne yazmışsa tırnak kadar meyvesine de onu yerleştirmiştir.

Madem bir harf, kâtibini göstermeden olmaz; sanatlı bir nakşın nakkaşını bildirmemesi mümkün değildir. O halde, bir harfte koca bir kitabı yazan, bir nakışta bin nakış işleyen nakkaşın, kendi kitabıyla ve nakşıyla bilinmemesi nasıl mümkün olur!..

Altıncı Delil

Gel, şu geniş ovaya gideceğiz.[679] HAŞİYE İşte o ovada yüksek bir dağ var. Üstüne çıkacağız ki her taraf görünsün. Yanımıza da her şeyi yakınlaştıran güzel dürbünler alacağız. Çünkü bu hayret verici memlekette harika işler oluyor. Her saat hiç aklımıza gelmeyecek şeyler gerçekleşiyor. İşte bak! Bu dağlar, ovalar ve şehirler birden değişiyor. Hem bu iş öyle bir tarzda oluyor ki, birbiri içindeki milyonlarca iş gayet muntazaman başka şekil alıyor. Âdeta milyonlarca türlü kumaş iç içe, beraber dokunuyor gibi pek hayret verici değişimler meydana geliyor.

[679] HAŞİYE Bahar ve yaz mevsimindeki yeryüzüne işarettir. Zira yüz binlerce varlık türü, birbiri içinde beraberce yaratılır, yeryüzünde yazılır. Hatasız, kusursuz bir şekilde, tam bir intizamla değiştirilir. Rahman'ın binlerce sofrası kurulur, kaldırılır, nimetleri taze taze gelir. Her ağaç birer tablacı, her bahçe birer kazan hükmüne geçer.

Bak, o kadar aşinalık duyduğumuz ve tanıdığımız çiçekler, bitkiler kayboldu. Yerlerine düzenli bir şekilde, mahiyetçe onlara benzer, fakat görünüşte farklı başkaları geldi. Şu ova ve dağlar, âdeta içinde yüz binlerce ayrı ayrı kitabın hatasız, noksansız yazıldığı birer sayfa… İşte bunların kendi kendine olması yüz derece akıl dışıdır. Evet, şu son derece sanatlı, ince işlerin kendiliğinden olması bin derece imkânsızdır; çünkü onlar, kendilerinden çok sanatkârını gösteriyor. Hem bunları yapan, öyle mucizeler ortaya koyan bir Zât'tır ki, hiçbir iş O'na ağır gelmez. Bin kitap yazmak, O'nun için bir harf kadar kolaydır.

Bununla beraber, her tarafa bir bak! O Zât her şeyi öyle hikmetle yerli yerine koyuyor, herkese, lâyık oldukları lütufları öyle cömertçe veriyor ve ihsanıyla öyle geniş perdeler, kapılar açıyor ki, herkesin arzularını tatmin ediyor. Öyle cömertçe sofralar kuruyor ki, bütün bu memleketin ahalisine, hayvanlarına, her bir topluluğuna has ve lâyık, hatta her bir ferdine hususi

ismiyle ve resmiyle bir nimet tablası veriyor. İşte bu gördüğümüz işlerde tesadüf bulunması, bunların abes ve faydasız olması, bir işe çok elin karışması, bunların ustasının her şeye gücünün yetmemesi veya her şeyin O'na itaat etmemesi kadar akıl dışı, imkânsız bir şey var mıdır? İşte ey arkadaş, yapabiliyorsan buna karşı bir bahane bul!

Yedinci Delil

Ey arkadaş, gel! Şimdi bu küçük şeyleri bırakıp saray şeklindeki şu hayret verici âlemi meydana getiren unsurların birbirine karşı vaziyetlerine dikkat edeceğiz. İşte bak: Şu âlemde küllî işler ve umumi değişimler o kadar intizamla oluyor ki, âdeta bütün bu saraydaki taşlar, topraklar, ağaçlar, her bir şey istediğini yapmakta serbest, irade sahibiymiş gibi bütün âlemin umumi düzenini gözetip ona göre hareket ediyor. En uzak şeyler birbirinin imdadına koşuyor. İşte bak! Binekleri ağaçlara, bitkilere, dağlara benzeyen hayret verici birer kafile[680] HAŞİYE gaipten çıkıp geliyor. Başlarında birer erzak tablası taşıyorlar. İşte, bu tarafta bekleyen türlü hayvanların rızıklarını getiriyorlar.

[680] HAŞİYE Bu tür hayvanların rızıklarını taşıyan, bitki ve ağaç kafileleridir.

Hem bak, bu kubbedeki büyük elektrik lambası[681] HAŞİYE onlara ışık verdiği gibi, bütün yemeklerini de güzelce pişiriyor. Yalnız pişirilecek yemekler görünmez bir el tarafından birer ipe takılıp[682] HAŞİYE o lambaya karşı tutuluyor. Bu tarafa da bak… Şu biçare, zayıf, çelimsiz, kuvvetsiz hayvancıkların önüne nasıl tatlı bir gıdayla dolu çeşme gibi iki tulumbacık[683] HAŞİYE takılmış. Kuvvetsiz yavrusunun yalnız ağzını ona yapıştırması kâfidir.

[681] HAŞİYE O büyük elektrik lambası, güneşe işaret eder.

[682] HAŞİYE İp ve ipe takılan yiyecekler ise ağacın ince dalları ve leziz meyveleridir.

[683] HAŞİYE O iki tulumbacık, annelerin memelerine işarettir.

Kısacası: Bu âlemde her şey, birbirine bakar gibi yardımlaşır. Birbirini görür gibi el ele verir. Birbirinin işini tamamlamak için omuz omuza, sırt sırta beraber çalışır. Başka şeyleri de buna kıyasla; örnekler saymakla bitmez...

İşte bütün bunlar, iki kere iki dört eder derecesinde kesin bir şekilde gösterir ki, her şey şu hayret verici sarayın ustasına, yani şu garip âlemin sahibine itaat eder, O'nun hesabına çalışır, O'nun emrine amade birer asker hükmündedir. Her şey O'nun kuvvetiyle döner, emriyle hareket eder, hikmetiyle düzenlenir. Bütün varlıklar O'nun lütfuyla yardımlaşır, O'nun merhametiyle bir diğerinin imdadına koşar, yani koşturulur. Ey arkadaş, gücün yeterse buna karşı bir söz söyle!

Sekizinci Delil

Gel, ey nefsim gibi kendini akıllı zanneden akılsız arkadaş! Şu muhteşem sarayın sahibini tanımak istemiyorsun. Halbuki her şey O'nu gösteriyor, O'na işaret ve şahitlik ediyor. Bütün bu şeylerin şahitliğini nasıl yalanlıyorsun? Öyleyse bu sarayı da inkâr et ve "âlem yok, memleket yok" de, kendini de inkâr edip işin içinden çık! Yahut aklını başına al, beni dinle!

İşte bak: Şu sarayda ve memleketin her tarafında değişmez unsurlar, madenler var.[684] HAŞİYE Âdeta memleketten çıkan her şey bu maddelerden yapılıyor. Demek, bu maddeler kimin mülküyse bunlardan yapılan her şey de onundur. Tarla kiminse mahsul ona aittir. Deniz kiminse içindekiler de onundur. Hem bak, bu tezgâhlarda dokunan şeyler, işlenen nakışlı kumaşlar bir tek maddeden yapılıyor. O maddeyi taşıyan, hazırlayan ve ip haline getiren, elbette, açıkça, birdir. Çünkü bu iş ortaklık kabul etmez. Öyleyse dokunup işlenen bütün sanatlı şeyler O'na mahsustur. Bak, bu dokunan, yapılan şeylerin her bir çeşidi memleketin her tarafında bulunuyor. Hemcinsleriyle her yere öyle yayılmış ki, beraberce, birbiri içinde, aynı tarzda, aynı anda yapılıyor ve dokunuyorlar. Demek bu, bir tek Zât'ın işidir, çünkü her şey tek emirle hareket ediyor. Yoksa böyle bir anda, bir tarzda, bir mahiyette, bir toplulukta ittifak ve birbirine uygunluk imkânsızdır. Öyleyse bu sanatlı şeylerin her biri, o gizli Zât'ın ilancısı hükmünde, O'nu gösteriyor.

[684] HAŞİYE O unsurlar ve madenler, pek çok düzenli vazifesi bulunan, Cenâb-ı Hakk'ın izniyle her muhtacın imdadına koşan ve O'nun emriyle her yere giren, yardım götüren, hayat için gerekli

şeyleri sağlayan, canlıları emziren ve Allah'ın yeryüzündeki sanatlı eserlerinin dokunup işlenmesine zemin ve beşik olan hava, su, ışık ve toprağa işarettir.

Âdeta her çiçekli kumaş, sanatlı makine ve tatlı lokma, o mucize sahibi Zât'ın birer damgası, mührü, nişanı ve imzasıdır. Her biri hal diliyle der ki: "Ben kimin sanatıysam, içinde bulunduğum sandıklar ve dükkânlar da O'nun mülküdür."

Her bir nakış der ki, "Beni kim dokuduysa, bulunduğum top da O'nun dokumasıdır." Her tatlı lokma ise, "Beni kim yapıyor, pişiriyorsa bulunduğum kazan da O'nundur." diye ilan eder.

Her bir makine şöyle der: "Beni kim yaptıysa her yere yayılmış bütün benzerlerimi de O yapıyor ve memleketin her tarafında bizi yetiştiren O'dur. Demek, bu memleket de O'na aittir. Öyleyse bu memlekete, bu saraya kim sahipse bize de o sahip olabilir."

Mesela, devlete ait tek bir palaskaya veyahut düğmeye sahip olmak için, onları yapan bütün fabrikaları elinde bulundurmak lâzımdır ki, onlara gerçekten sahip olunabilsin. Yoksa o mallar "devlet malı" diye elinden alınıp, onların kendisine ait olduğunu iddia eden boşboğaz başıbozuğa ceza verilir.

Sözün Özü: Nasıl ki şu memleketi meydana getiren unsurlar, maddeler memleketin her tarafına yayılmıştır ve onların sahibi de bütün memleketi elinde tutan bir tek Zât olabilir. Aynen öyle de, ondaki bütün sanatlar, birbirine benzediği ve aynı damgayı taşıdığı için, memleketin bütününe yayılmış sanatlı varlıklar, her şeye hükmeden tek bir Zât'ın eseri olduklarını gösteriyor.

İşte ey arkadaş! Madem şu memlekette, yani şu muhteşem sarayda birlik alâmeti ve damgası vardır. Çünkü bir kısım şeyler ancak bir iken kavranabilir. Farklı bir kısım şeyler ise -birbirine benzediği ve her tarafta bulunduğu için- tür bakımından birlik gösterir. Ve birlik, bir olan bir Zât'a işaret eder. Demek, onların ustasının, sahibinin, sanatkârının da bir olması gerekir.

Bununla beraber, gayb perdesinden kalınca bir ip çıktığına dikkat et.[685 HAŞİYE] Bak, sonra ondan binlerce ip uzanmış. Her bir ipin başına bak; birer elmas, birer nişan, birer ihsan takılmış, herkese göre birer hediye veriliyor. Böyle garip bir gayb perdesinden böyle hayret verici ihsanları, hediyeleri şu varlıklara uzatan Zât'ı tanımamak, O'na teşekkür etmemek ne kadar divanece bir harekettir, bilir misin? Çünkü O'nu tanımazsan, mecburen diyeceksin ki, "Bu ipler, uçlarındaki elmasları ve diğer hediyeleri kendileri yapıp veriyor." O vakit her ipe bir padişahlık kudreti atfetmek gerekir. Halbuki gözümüzün önünde, görünmez bir el o ipleri yapıp bu hediyeleri onlara takıyor. Demek, bu sarayda her şey, kendisinden çok o mucize sahibi Zât'ı gösteriyor. O'nu tanımazsan, bütün bu şeyleri inkâr etmekle hayvandan yüz derece aşağı düşersin.

[685 HAŞİYE] Kalınca ip meyve veren ağaca, binlerce ip onun dallarına, iplerin başındaki elmaslar, nişanlar, ihsanlar ve hediyeler ise çiçeklerin kısımlarına ve meyvelerin çeşitlerine işaret eder.

Dokuzuncu Delil

Gel, ey bunları düşünüp değerlendiremeyen arkadaş! Sen şu sarayın sahibini tanımıyor, tanımak da istemiyorsun; çünkü O'nun varlığına ihtimal vermiyorsun. O'nun hayret verici sanatlarını ve sıfatlarını aklına sığdıramadığından inkâra sapıyorsun. Halbuki asıl akıldan uzak olan, hakiki zorluk ve dehşetli külfetler, O'nu tanımamaktadır. Çünkü O'nu tanısak, bütün bu sarayın, bu âlemin varlığını izah etmek, bir tek şeyinki kadar kolay ve rahat olur. Ortadaki şu ucuzluk ve bolluk ancak o zaman akla sığar. Eğer O'nu tanımazsak, O olmazsa, her bir şeyin varlığı, bütün bu saray kadar zor olur; çünkü her şey bu saray kadar sanatlıdır. O vakit ne ucuzluk ne de bolluk kalır. O olmasaydı, bu gördüğümüz şeylerin biri bile, değil sadece bizim elimize, hiç kimsenin eline geçmezdi. Yalnız şu ipe takılan tatlı konserve kutusuna bak![686 HAŞİYE] Eğer şu sarayın sahibinin gizli, mucizevî mutfağından çıkmasaydı, şimdi kırk paraya[687] aldığımız o nimeti yüz liraya alamazdık.

[686 HAŞİYE] Konserve kutusu, ilahî kudretin kavun, karpuz, nar ve bir süt kutusu olan hindistancevizi gibi rahmet hediyelerine işarettir.

[687] **Kırk para:** Bir kuruş.

Evet, asıl akıldan uzak olan, bütün zorluk, helâk sebebi, hatta imkânsızlık, O'nu tanımamaktadır. Çünkü nasıl bir ağaca bir kökten, bir kanunla, bir merkezden hayat veriliyor. Böylelikle binlerce meyvenin meydana gelmesi, bir meyve gibi kolaylaşıyor. Eğer o ağacın meyveleri ayrı ayrı kanunlarla, ayrı ayrı merkezlere ve köklere bağlansa, her bir meyvenin büyümesi ağacınki kadar zor olur. Hem nasıl ki bütün bir ordunun teçhizatı bir kanunla, bir merkezden bir fabrikadan çıksa onu hazırlamak, nicelik itibarı ile bir tek askerin teçhizatını hazırlamak kadar kolaylaşır. Fakat eğer her askerin teçhizatı ayrı ayrı yerlerde yapılsa, oralardan alınsa, her biri için bütün ordunun teçhizatına lâzım olan fabrikaların bulunması gerekir.

Aynen bu iki misal gibi, şu muntazam sarayda, şu mükemmel şehirde, şu sürekli değişip yenilenen memlekette, şu muhteşem âlemde bütün bu şeylerin yaratılışı bir tek Zât'a verildiği vakit, o kadar kolay ve hafif olur ki, gördüğümüz sınırsız ucuzluğu, bolluğu ve cömertliği açıklar. Yoksa her şey o kadar pahalı, o kadar zahmetli olur ki, dünya verilse biri bile elde edilemez.

Onuncu Delil

Ey bir parça insafa gelmiş arkadaş! On beş gündür[688 HAŞİYE] buradayız. Eğer şu âlemin düzenini bilmez, padişahını tanımazsak cezaya müstahak oluruz. Özrümüz kalmadı. Zira on beş gün (âdeta süre verilmiş gibi) bize ilişmiyorlar. Elbette başıboş değiliz. Bu derece nazik, sanatlı, ölçülü, latif, ibret verici eserlerin içinde hayvan gibi gezip onları bozamayız, bize bozdurmazlar. Şu memleketin haşmetli sahibinin elbette cezası da dehşetlidir. O Zât'ın ne kadar kudretli, haşmetli olduğunu şuradan anlayınız ki, şu koca âlemi bir saray gibi düzenliyor, bir dolap gibi çeviriyor. Şu büyük memleketi bir ev gibi, hiçbir şeyi noksan bırakmadan idare ediyor.

[688 HAŞİYE] On beş gün, teklif yaşı olan buluğ çağına girişe, on beş seneye işarettir.

İşte bak, her vakit, bir kabı doldurup boşaltır gibi şu sarayı, memleketi, şehri kusursuz bir intizamla doldurup tam bir hikmetle boşaltıyor. Bir sofrayı koyup kaldırır gibi, koca memlekette baştanbaşa, çeşit çeşit sofralar[689] HAŞİYE görünmez bir el tarafından konulup kaldırılıyor, türlü yemekler sırayla getirilip yediriliyor. O Zât birini kaldırıp bir başkasını koyuyor, sen de görüyorsun. Aklın varsa anlarsın ki, o müthiş haşmet içinde sonsuz bir cömertlik ve lütuf vardır.

[689] HAŞİYE Sofralar ise yaz mevsimindeki yeryüzüne işaret eder. Rahmet mutfağından taze taze, ayrı ayrı yüzlerce Rahmanî sofra serilir, yenilenir. Her bahçe bir kazan, her ağaç bir tablacıdır.

Hem bak, bütün bunlar o görünmez Zât'ın saltanatına, birliğine şahitlik ettiği gibi, kafilelerin arka arkaya gelip geçtiği, perdelerin art arda açılıp kapandığı bu hakiki inkılâplar, değişimler de o Zât'ın varlığının devamına, bekâsına şahitlik eder. Çünkü yokluğa giden şeylerle beraber sebepleri de kayboluyor. Halbuki arkalarından, onlara isnat ettiğimiz şeyler tekrar meydana geliyor. Demek ki, onlar bu varlıkların değil, yok olmaz bir Zât'ın eseridir. Nasıl ki bir ırmağın kabarcıkları kaybolur ve ardından gelen kabarcıkların gidenler gibi parlamasından anlaşılır ki, onları parlatan, daimî ve yüksek bir ışık sahibidir. Aynen öyle de, bu şeylerin süratle değişmesi, arkalarından gelenlerin kaybolup gidenlerle aynı rengi alması gösteriyor ki, bunlar bâki, daimî bir tek Zât'ın cilveleri, nakışları, aynaları ve sanatıdır.

On Birinci Delil

Ey arkadaş! Gel, şimdi sana geçen şu on delil kuvvetinde kesin bir delil daha göstereceğim. Bir gemiye bineceğiz, şu uzakta bir ada var, oraya gideceğiz.[690] HAŞİYE Çünkü bu tılsımlı âlemin anahtarları oradadır. Herkes oraya bakıyor, oradan bir şeyler bekliyor, emir alıyor. İşte gidiyoruz. Şimdi o adaya çıktık. Bak, pek büyük bir kalabalık var, şu memleketin bütün büyükleri buraya toplanmış gibi mühim bir merasim görünüyor. İyi dikkat et! Bu büyük topluluğun bir reisi var. Gel, daha yakına gideceğiz. O reisi tanımalıyız. İşte bak! Onun ne kadar parlak binlerce[691] HAŞİYE nişanı bulunuyor. Ne kadar kuvvetli sözler söylüyor, ne kadar tatlı sohbet ediyor.

Şu on beş gün içinde, dediklerini ben bir parça öğrendim, sen de benden öğren. Bak, o zât, bu memleketin mucizeler sahibi sultanından bahsediyor. Kendisini bize o şanlı sultanın gönderdiğini söylüyor. Bak, öyle harikalar gösteriyor ki, o padişahın has bir memuru olduğuna şüphe bırakmıyor.

[690] HAŞİYE Gemi tarihe, o ada ise Saadet Asrı'na işarettir. Şu asrın karanlık sahilinde, mimsiz medeniyetin giydirdiği elbiseden soyunup, zamanın denizine girip, tarih ve siyer gemisine binip Saadet Asrı'na ve Arap Yarımadası'na çıkarak Âlemin İftihar Kaynağı'nı *(aleyhissalâtü vesselam)* iş başında ziyaret etmekle, o zâtın ne kadar parlak bir tevhid delili olduğunu, yeryüzünü ve zamanın geçmiş ve gelecek iki tarafını baştan başa aydınlattığını, küfür ve dalâlet karanlığını dağıttığını biliriz.

[691] HAŞİYE Bin nişan, Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)*, hakikati delilleriyle bilen zâtlarca tespit edilmiş bine varan mucizeleridir.

Dikkat et, bu zâtın söylediği sözleri yalnızca şu adadakiler değil, harikulâde bir şekilde bütün memleket dinliyor. Çünkü herkes uzaktan uzağa onun nutkunu işitmeye çalışıyor. Yalnız insanlar değil, belki hayvanlar,[692] hatta bak, dağlar[693] bile onun getirdiği emirleri dinliyor ki, yerinden kımıldıyor. Ağaçlar onun işaret ettiği yere gidiyor.[694] O zât nerede istese su çıkarıyor.[695] Hatta parmağını bir kevser çeşmesi gibi yaparak[696] ondan âb-ı hayat içiriyor. Bak, şu sarayın yüksek kubbesindeki mühim lamba[697] HAŞİYE onun işaretiyle ikiye bölünüyor.[698] Demek, bu memleket her şeyiyle onun memuriyetini tanıyor. "Mucizeler sahibi, görünmez bir Zât'ın en has ve doğru tercümanı, saltanatının ilancısı, tılsımının kâşifi ve emirlerini tebliğ eden güvenilir bir elçisi" olduğunu biliyor gibi, onu itaatle dinliyor. İşte, etrafındaki aklı başında herkes, bu zâtın söylediği her sözü, "Evet, evet, doğrudur!" diyerek tasdik ediyor. Hatta dağlar, ağaçlar ve bütün memleketleri ışıklandıran büyük lamba[699] HAŞİYE o zâtın işaret ve emirlerine boyun eğerek, "Evet, evet, her dediğin doğrudur!" diyor.

[692] Mesela etrafına kimseyi yaklaştırmayan huysuz bir devenin, Peygamber Efendimiz *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* çağırdığında hemen itaat ettiğine dair bkz. Dârimî, *mukaddime* 4; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/310; İbni Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/316.

[693] Mesela Peygamber Efendimiz *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*, sahabilerle beraber Uhud Dağı'ndayken dağın sarsılıp Efendimiz'in emri üzerine sakinleştiğine dair Buhârî, *fezâilü ashâb* 5, 7; Tirmizî, *menâkıb* 18; Ebû Dâvûd, *sünnet* 8. Aynı hadise Hira Dağı'ndayken de gerçekleşmiştir. Müslim, *fezâilü's-sahâbe* 50; Tirmizî, *menâkıb* 18.

[694] Mesela Peygamber Efendimiz'in *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* bir ağacı peygamberliğine şahitlik etmesi için çağırdığında ağacın geldiğine, "Git!" deyince de gittiğine dair bkz. el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/190; Ebû Nuaym, *Delâilü'n-Nübüvve* s.390; İbni Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 4/365. Ayrıca Mescid-i Nebevi'de Resûl-u Ekrem'in *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* hutbe okurken dayandığı direğin minber-i şerif yapıldıktan sonra devenin ağlaması gibi ses çıkardığına dair Tirmizî, *cum'a* 10, *menâkıb* 6; İbni Mâce, *ikâme* 199; Dârimî, *mukaddime* 6.

[695] Mesela Efendimiz *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*, suyu tükenen Bi'r-i Kubâ kuyusuna abdest aldığı suyu dökmüş, ardından dua etmiş, ondan sonra o kuyunun suyu hiç tükenmemiştir. (el-Beyhâkî, *Delâilü'n-Nübüvve* 6/136; Kadı Iyâz, *eş-Şifâ* 1/331 İbni Kesîr, *el-Bidâye* 6/101).

[696] Mesela Peygamber Efendimiz'in *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* parmaklarından su aktığına ve bundan üç yüz kişinin abdest aldığına dair Buhârî, *menâkıb* 25; Müslim, *fezâil* 6, 7.

[697] HAŞİYE O mühim lamba aydır, Peygamber Efendimiz'in *(aleyhissalâtü vesselam)* işaretiyle iki parça olmuştur. Yani Mevlâna Câmî'nin dediği gibi, "Hiç yazı yazmamış olan o ümmi zât, parmak kalemiyle gökyüzü sayfasında bir elif yazmış, bir kırkı iki elli yapmıştır." Yani ay, yarılmadan önce [ebced hesabıyla] kırk olan mim'e benziyordu, yarıldıktan sonra iki hilâl oldu, elli olan iki nun'a benzedi.

[698] Kamer sûresi, 54/1-2; Buhârî, *menâkıb* 27; Müslim, *münâfikîn* 46, 47.

[699] HAŞİYE Büyük lamba ise güneştir. Yerkürenin doğudan geri dönmesiyle yeniden güneş görünmüş, kucağında Hazreti Peygamber *(aleyhissalâtü vesselam)* yattığı için ikindi namazını kılamayan Hazreti Ali *(radiyallahü anh)* o mucize sayesinde ikindi namazını edâ etmiştir.

İşte ey sersem arkadaş! Padişahın hususi hazinesine has bin nişan taşıyan şu nuranî, muhteşem ve pek ciddi zâtın bütün kuvvetiyle, memleketin bütün ileri gelenlerinin tasdikleri altında bildirdiği mucize sahibi bir Zât'a ait vasıflarda ve tebliğ ettiği emirlerde hiçbir şekilde yalan ve hile bulunabilir mi? Bunda hakikate zıt bir şey olması mümkünse, şu sarayın, lambaların ve cemaatin de varlığını, hakikatini yalanlamak gerekir. Eğer gücün yetiyorsa buna karşı itiraz parmağını uzat! Parmağın bu delillerin kuvvetiyle nasıl kırılıp gözüne sokulacak, gör!

On İkinci Delil

Ey aklı bir parça başına gelen kardeş! Gel, sana bütün bu on bir delil kuvvetinde bir delil daha göstereceğim. İşte, yukarıdan inen ve herkesin hayretinden veya hürmetinden kendisine tam dikkat kesildiği şu nuranî fermana[700] HAŞİYE bak. O bin nişanlı zât, yanında durmuş, onun mânâsını herkese bildiriyor. İşte şu fermanın üslûbu öyle parlıyor ki, herkesin takdir eden bakışlarını çekiyor. Öyle ciddi ve mühim meselelerden bahsediyor ki, herkes ona kulak vermeye mecbur kalıyor. Çünkü o zât, bütün bu memleketi idare eden, bu sarayı yapan ve bu hayret verici eserleri ortaya koyan Sultan'ın icraatını, fiillerini, emirlerini ve vasıflarını birer birer anlatıyor. O fermanın tamamında büyük bir damga, her bir satırında, her bir cümlesinde taklit edilmez bir imza olduğu gibi, bak, ifade ettiği mânâların, hakikatlerin, emirlerin ve hikmetlerin üstünde de manevî bir mühür hükmünde o Zât'a has bir tarz görünüyor.

[700] HAŞİYE O nuranî ferman Kur'an'a, üstündeki imza ise onun mucizeliğine işarettir.

Sözün Özü: Şu yüce ferman, o yüce Zât'ı güneş gibi gösterir, kör olmayan görür.

İşte ey arkadaş! Aklın başına geldiyse bu kadar yeter... Eğer bir sözün varsa şimdi söyle. O inatçı adam cevap olarak demiş ki: "Ben senin bu delillerine karşı yalnız, 'Elhamdülillah, inandım.' derim. Hem de güneş gibi parlak ve gündüz gibi aydın bir şekilde inandım; şu memleketin kemâl sahibi tek bir Mâliki, şu âlemin celâl sahibi tek bir Hâkimi, şu sarayın cemâl sahibi tek bir Sanatkârı bulunduğunu kabul ettim. Allah senden razı olsun ki, beni inadımdan ve divaneliğimden kurtardın. Getirdiğin delillerin her biri tek başına bu hakikati göstermeye yeterdi. Fakat her bir delil O'nu bilme yolunda daha parlak, daha şirin, daha hoş, daha nuranî ve daha güzel tabakalar, tanıma perdeleri, muhabbet pencereleri açtığı için bekledim, dinledim…"

Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin yüce hakikatine ve Allah'a iman esasına işaret eden temsilî hikâye tamamlandı. Rahman'ın yardımı, Kur'an'ın feyzi ve

iman nuru sayesinde, temsilî hikâyedeki "On İki Delil"e karşılık hakiki tevhidin güneşinden "On İki Lem'a" ile bir "Mukaddime"yi göstereceğiz.

وَمِنَ اللّٰهِ التَّوْفِيقُ وَالْهِدَايَةُ[701]

[701] Yardım ve hidayet ancak Allah'tandır.

İkinci Makam

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ۝ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ[702]

[702] "Her şeyi yaratan Allah'tır. Her şey O'nun tasarrufunda ve idaresindedir. Göklerin ve yerin hazinelerinin anahtarları O'nun katındadır." (Zümer sûresi, 39/62-63)

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهٖ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ[703]

[703] "Sübhandır, münezzehtir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet, elindedir. Ve hepinizin de dönüşü O'na olacaktır." (Yâsîn sûresi, 36/83)

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِندَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ[704]

[704] "Hiçbir şey yoktur ki onu meydana getiren hazinelerin anahtarları elimizde olmasın. Biz onu ancak belirli bir ölçü ile indiririz." (Hicr sûresi, 15/21)

مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ[705]

[705] "Hiçbir canlı yoktur ki mukadderatı O'nun elinde olmasın. Rabbim elbette (her hüküm ve tasarrufunda) mutlak doğru, mutlak adildir." (Hûd sûresi, 11/56)

Mukaddime[706]

[706] Giriş.

İman esaslarının en yücesi olan Allah'a imana dair *Katre* risalesinde, kâinattaki her bir şeyin, elli beş lisanla Cenâb-ı Hakk'ın varlığının vücûbiyetine[707] ve birliğine işaret ve şahitlik ettiğini kısaca göstermiştik. *Nokta* risalesinde de, Cenâb-ı Hakk'ın varlığının ve birliğinin delillerinden, her biri bin delil kuvvetinde olan dört küllî delili zikretmiştik. Yine on iki kadar Arapça risalemde, Cenâb-ı Hakk'ın varlığının vücûbiyetini ve birliğini gösteren yüzlerce kesin delili zikrettiğimizden, onlarla yetinerek şimdi meseleyi derince ele almaya girişmeyeceğiz. Burada yalnız Arapça *Risale-i Nur*'da kısaca yazdığım,

Allah'a iman esasının güneşinden "On İki Lem'a"yı[708] göstermeye çalışacağız.

[707] Zorunlu, vacip, varlığı kendinden olma.

[708] **Lem'a:** Parıltı.

Birinci Lem'a

Tevhid iki kısımdır. Mesela, nasıl ki bir çarşıya, bir şehre büyük bir zâtın çeşitli malları gelse, bunların o zâta ait olduğu iki şekilde bilinir:

Biri basitçe, avamcadır: "Bu kadar çok mala ondan başka kimse sahip olamaz." denilir. Fakat böyle diyen avam tabakadan bir adamın o mallara nezareti sırasında çok hırsızlık olabilir. Malların bazılarında çok kişi hak iddia edebilir.

İkincisinde ise bir adam, her destenin üzerindeki yazıyı okur, her bir topun üstündeki imzayı tanır, her ilandaki mührü bilir ve bu şekilde, "Her şey o zâtındır" der. İşte şu halde her bir şey mânen o zâtı gösterir.

Aynen bunu gibi, tevhid de iki çeşittir.

Birincisi: Avamca ve görünüşte olan tevhiddir ki, "Cenâb-ı Hak birdir, ortağı-benzeri yoktur, bu kâinat O'nundur." demektir.

İkincisi: Hakiki tevhiddir. Üzerlerinde kudretinin damgasını, rubûbiyetinin mührünü ve kaleminin nakışlarını görmekle her şeyden doğrudan doğruya Cenâb-ı Hakk'ın nuruna karşı bir pencere açıp O'nun birliğini, her şeyin kudret elinden çıktığını, ulûhiyetinde, rubûbiyetinde ve mülkünde hiçbir şekilde ortağı ve yardımcısı olmadığını gözüyle görmüş gibi kesin, şüphesiz bir şekilde tasdik etmek ve buna inanmaktır. Bir nevi, daima O'nun huzurunda olma şuuru elde etmektir. Biz de bu Söz'de, o hâlis ve yüce hakiki tevhidi gösteren parıltıları zikredeceğiz.

Birinci nükte içinde bir ihtar: Ey her şeyi sebeplere bağlayan gafil! Sebepler bir perdedir, çünkü izzet ve büyüklük öyle ister. İş gören ise Samed Yaratıcının kudretidir, çünkü tevhid ve celâl öyle ister ve her şeyden bağımsız olmayı gerektirir. O Ezelî Sultan'ın memurları, rubûbiyet saltanatında icraatçısı değil, saltanatının ilancısı ve rubûbiyetinin

seyircisidirler. Ve o memurlar, o vasıtalar kudretin izzetini, rubûbiyetin haşmetini göstermek içindir. Ta ki kudret ile kıymetsiz işler arasında temas görünmesin. Cenâb-ı Hak, acz ve fakr içindeki, insanlardan bir sultan gibi, memurlarını acizlik ve ihtiyaç sebebiyle ortak edinmiş değildir.

Demek sebepler, görünüşe bakıp hüküm veren aklın sığ nazarına karşı kudretin izzeti muhafaza edilsin diye konulmuştur. Zira aynanın iki tarafı gibi, her şeyin bir "mülk" bir de "melekût" tarafı vardır. "Mülk" tarafı aynanın boyalı arka yüzüne benzer, farklı renklerde ve hallerde olabilir. "Melekût" tarafı ise aynanın parlak yüzüne benzer. Her şeyin görünen, "mülk" tarafında, Samed Yaratıcının kudretinin izzetine ve kemâline zıt haller vardır. Sebepler, o hallere hem perde hem vesile olmak için konulmuştur. "Melekût" ve hakikat tarafında ise her şey şeffaftır, güzeldir. Kudretin bizzat temas etmesine uygundur, izzetine zıt değildir. Bu yüzden sebepler sırf görünüştedir, melekût âleminde ve hakikatte tesirleri yoktur.

Görünüşteki sebeplerin bir hikmeti de şudur: Haksız şikâyetlerin ve temelsiz itirazların mutlak adalet sahibi Allah'a yönelmemesi için o şikâyetlere ve itirazlara hedef olmak maksadıyla yaratılmışlardır. Çünkü kusur onlardan çıkıyor, onların kabiliyetsizliğinden ileri geliyor. Bu sırra hoş bir misal olarak manevî bir temsil rivayet ediliyor:

Hazreti Azrail *(aleyhisselam)*, Cenâb-ı Hakk'a demiş ki:

— Ruhları alma vazifesinde kulların benden şikâyet edecek, bana küsecekler.

Cenâb-ı Hak, hikmet lisanıyla ona şöyle buyurmuş:

— Seninle kullarımın arasına musibetleri, hastalıkları perde yapacağım ki şikâyetler onlara gitsin, kullarım sana küsmesin.[709]

[709] Ebu'ş-Şeyh, *el-Azame* 3/897, 917; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 5/51; el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-Usûl* 1/177-178; es-Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr* 6/543.

İşte bak, nasıl ki hastalıklar, ecelde var olduğu zannedilen fenalıklara perdedir ve ruhların alınması işinde bir hakikat olarak bulunan hikmet ve

güzellik, Azrail Aleyhisselam'ın vazifesiyle alâkalıdır. Aynı şekilde, Hazreti Azrail de bir perdedir. Ruhların alınmasında, merhametsiz addedilen ve Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinin kusursuzluğuna zıt görünen bazı haller kendisinden bilinsin diye o işle vazifeli bir memurdur ve ilahî kudrete bir perde olmuştur.

Evet, izzet ve büyüklük ister ki, sebepler kudret elinin perdedârı olsun aklın nazarında… Tevhid ve celâl ister ki, sebepler ellerini çeksin hakiki tesirden…

İkinci Lem'a

Bak şu kâinat bostanına, şu yeryüzü bağına! Şu semânın yıldızlarla yaldızlanmış güzel yüzüne dikkat et!.. Göreceksin ki, bir Sâni-i Zülcelâl'in, bir Fâtır-ı Zülcemâl'in, o serilmiş ve serpilmiş sanatlı varlıklardan her birinde, her şeyin yaratıcısı oluşuna mahsus damgası ve her bir mahlûkunun üstünde, her şeyi sanatla yaratmasına has bir mührü vardır. Kudret kaleminin eserlerinin neşredildiği gece ve gündüz, yaz ve bahar sayfalarında yazılan varlık tabakalarının üstünde taklit kabul etmez parlak bir imzası bulunur. Şimdi o damgalardan, mühürlerden, imzalardan örnek olarak birkaçını zikredeceğiz.

Mesela, hesapsız damgalarından, hayat üzerine koyduğu pek çok misalin birine bak: "Cenâb-ı Hak bir şeyden her şeyi, her şeyden de bir tek şeyi yapar." Çünkü spermden ve içilen basit bir sudan, sayısız uzvu ve hayvanlara ait donanımı yaratır. İşte bir şeyi her şey yapmak, elbette bir Kadir-i Mutlak'ın işidir. Yenilen sayısız yiyecekteki (o yiyecek ister hayvanî ister bitkilerden olsun) çeşitli maddeleri, kusursuz bir intizamla o varlığa has bir cisme çeviren, ondan hususi bir cilt dokuyan ve basit uzuvları yapan, elbette her şeye gücü yeten bir Kadir'dir ve mutlak, sonsuz ilim sahibi bir Alîm'dir. Evet, ölümü ve hayatı yaratan Zât, şu dünya tezgâhında hikmetiyle, hayatı öyle mucize bir kanunuyla idare ediyor ki, o kanunu uygulamak, ancak bütün kâinatı tasarrufu altında tutan bir Zât'a mahsustur. İşte eğer aklın sönmemiş, kalbin kör olmamışsa anlarsın ki, bir şeyi tam bir kolaylık ve intizamla her şey yapmak ve her

şeyi kusursuz bir ölçü ve düzenle, sanatlı bir şekilde bir tek şey yapmak, her şeyin Yaratıcısına has bir damgadır.

Mesela, harika işler yapan bir zâtın, bir dirhem pamuktan yüz top çuha, ipek veya patiska gibi çeşitli kumaşları dokuduğunu ve helva, baklava gibi birçok yiyeceği yaptığını görsen… Sonra görsen ki, o zât, demiri ve taşı, balı ve yağı, suyu ve toprağı avucuna alıyor, bir güzel altın yapıyor. Elbette, o zâtın kendine has bir sanatı bulunduğuna, yeryüzündeki bütün unsurların onun emrine itaat ettiğine ve topraktaki bütün maddelerin onun buyruğuna baktığına kesinlikle hükmedersin. Evet, hayattaki kudret ve hikmet tecellileri, bu misaldekinden bin derece daha harikadır.

İşte hayat üzerindeki pek çok damgadan biri...

Üçüncü Lem'a

Bak şu akıp giden kâinatta, şu seyyar varlıklar arasında dolaşıp duran canlılara! Göreceksin ki, her birinin üstünde, Hayy ve Kayyûm Yaratıcının koyduğu pek çok mühür vardır. Onlardan biri şudur: Bir canlı, mesela insan, âdeta kâinatın küçük bir misali, yaratılış ağacının bir meyvesi ve şu âlemin bir çekirdeği gibi, çoğu varlık türünün numunelerini içinde barındırır. Âdeta o, bütün kâinattan gayet hassas ölçülerle süzülmüş bir damladır. Demek, şu canlıyı yaratmak ve ona Rab olmak için bütün kâinatı hükmü ve idaresi altında tutmak gerekir.

İşte, eğer aklın evhamda boğulmamışsa anlarsın ki: Bir kudret kelimesini, mesela bal arısını, çoğu şeye bir çeşit küçük fihrist yapmak.. bir sayfada, mesela insanda, şu kâinat kitabının birçok meselesini yazmak.. bir noktaya, mesela küçücük incir çekirdeğine koca incir ağacının programını yerleştirmek.. bir harfte, mesela insanın kalbinde, Cenâb-ı Hakk'ın şu koca âlemin safhalarında tecelli eden ve onu kuşatan bütün isimlerinin eserlerini göstermek.. insanın bir mercimek tanesi büyüklüğündeki hafızasına bir kütüphane kadar yazı sığdırmak ve bütün yaratılış hadiselerinin etraflı bir fihristini o hafızada saklamak, elbette ve elbette her şeyin Hâlık'ına, bu kâinatın Rabb-i Zülcelâl'ine has bir mühürdür.

İşte canlıların üstündeki pek çok Rabbanî mühürden yalnız biri nurunu böyle gösterir ve O'nun ayetlerini okutursa, acaba bütün o mühürlere birden bakabilsen, hepsini görebilsen, سُبْحَانَ مَنِ اخْتَفٰى بِشِدَّةِ ظُهُورِهٖ[710] demeyecek misin?

[710] Zuhurunun şiddetinden gizlenmiş olan Zât'ı her türlü kusur ve noksan sıfattan tenzih ederiz. (Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* 4/221; el-İskendarânî, *Şerhu Hikemi'l-Atâiyye* s. 119)

Dördüncü Lem'a

Şu gök denizinde yüzen, şu yeryüzüne serpilmiş rengârenk varlıklara ve çeşit çeşit sanatlı eserlere dikkat et! Her birinin üstünde Ezelî Güneş'in taklit edilmez imzaları olduğunu göreceksin. Nasıl ki o Zât'ın hayat üzerinde damgaları, canlılarda mühürleri görünüyor ve bunların bir ikisini gördük; O'nun canlılara hayat verilmesinde de öyle imzaları vardır. Temsil, derin mânâları anlamayı kolaylaştırdığından, şu hakikati bir temsille göstereceğiz:

Mesela, gezegenlerden tut, damlalara, küçük cam parçalarına ve parlak kar zerreciklerine kadar her şeyde, güneşin misalî cilvelerinin ve yansımasının bir imzası, kendine mahsus nuranî bir izi görünüyor. Eğer o sayısız şeyde görünen güneşçiklerin, güneşin yansıması ve tecellisi olduğunu kabul etmezsen, o vakit mecburen, her bir damlada, ışığın ulaştığı her bir cam parçasında ve her şeffaf zerrecikte, tabii ve hakiki bir güneşin bizzat varlığını kabul etmek gibi son derece divaneliğe, sonsuz bir ahmaklığa düşersin. Aynen öyle de, o Ezelî Güneş'in, nuranî tecellilerinden "ihyâ" yani "hayat vermek" yönüyle, her canlının üstünde öyle bir imzası vardır ki, farz edelim bütün sebepler toplansa ve hepsi istediğini yapmakta serbest, irade sahibi birer varlık kabul edilse yine o imzayı taklit edemezler. Zira her biri birer kudret mucizesi olan canlılar, o Ezelî Güneş'in parıltıları hükmündeki isimlerinin odak noktası gibidir. Canlılarda görünen hayret verici sanat nakışları, benzersiz hikmet ölçüleri ve ehadiyet sırrının tecellisi, Ehad ve Samed Zât'a verilmediği zaman, her bir canlıda, mesela bir sinekte, bir çiçekte sonsuz bir yaratıcı kudretin saklandığını, her şeyi kuşatan bir ilim bulunduğunu ve kâinatı idare

edecek mutlak bir iradenin olduğunu varsaymak gerekir. Belki onlarda Vâcibü'l-Vücud'a has bâki sıfatların da bulunduğunu kabul etmek lâzım gelir. Âdeta o çiçeğin, o sineğin her bir zerresine ilahlık atfetmek gibi, dalâletin ve hurafelerin en ahmakçasına düşülür. Zira o varlığın zerrelerine, bilhassa tohumlarına öyle bir hususiyet verilmiştir ki, o zerre, parçası olduğu canlıya bakar, ona göre vaziyet alır. Hatta o canlının bütün hemcinslerine bakar gibi, o türün devamını sağlamak ve her yerde ekilip bayrağını dikmek için kanatçıklarla kanatlanır. Belki o canlının alâkadar ve muhtaç olduğu her şeye karşı muamelelerini ve rızkıyla alâkalı münasebetlerini devam ettirecek bir hale bürünür. İşte eğer o zerre bir Kadir-i Mutlak'ın memuru olmazsa ve O'ndan bağı kesilirse, o vakit o zerrede her şeyi gören bir göz, her şeyi kavrayan bir şuur bulunduğunu kabul etmek gerekir.

Kısacası: Nasıl şu damlalardaki ve cam zerrelerindeki güneşçikler ve çeşit çeşit renkler güneşin tecellisine verilmezse bir tek güneş yerine sayısız güneşi kabul etmek lâzım gelir. Böylece imkânsız içinde imkânsız bir hurafe kabul edilmiş olur. Aynı şekilde, eğer her şey Kadir-i Mutlak'a verilmezse, bir tek Allah'a karşılık, belki kâinattaki zerreler sayısınca ilahı kabul etmek gibi, yüz derece akıl dışılığı mümkün görüp divanelik hezeyanına düşülür.

Sözün Özü: O Ezelî Güneş'in birliğinin nuruna ve varlığının vücûbiyetine her bir zerreden üç pencere açılır.

Birinci Pencere: Her bir zerre, bir asker gibi hareket eder. Nasıl ki, bir askerin her dairede, yani takımda, bölükte, taburda, alayda, tümende, orduda bir bağı, o bağa göre bir vazifesi ve o vazifeye göre düzen çerçevesinde bir hareket programı vardır. Aynen öyle de, gözbebeğindeki cansız bir zerreciğin dahi senin gözünle, başınla, vücudunla, kan dolaşımını sağlayan atar ve toplardamarlarınla; çekme-itme kuvvetlerine, meydana getirici kuvvete, maddeye şekil verme gücüne, his ve hareketlerine hizmet eden diğer sinirlerle ve hatta bütün insan türüyle birer bağı ve onlarla alâkalı birer vazifesi bulunur. O zerre, açıkça, bir

Kadir-i Ezelî'nin sanat eseri, vazifeli memuru ve O'nun idaresi altında olduğunu, kör olmayan göze gösterir.

İkinci Pencere: Havadaki her bir zerre, her bir çiçeği, her bir meyveyi ziyaret edebilir. Her çiçeğe, meyveye girip işleyebilir. Eğer her şeyi gören ve bilen bir Kadîr-i Mutlak'ın itaatkâr memuru olmazsa, o başıboş zerrenin, bütün meyvelerin ve çiçeklerin donanımını, yapılışını, ayrı ayrı sanatlarını, onlara giydirilen suretlerin terziliğini ve geniş, mükemmel sanatındaki ibrişimleri bilmesi gerekir. İşte şu zerre, güneş gibi, bir tevhid nurunun parıltısını gösteriyor. Işığı havaya, suyu toprağa kıyasla…

Zaten eşyanın asıl kaynağı dört maddedir: Hidrojen, oksijen, karbon ve azot. Bu dört unsur diğer şeyleri meydana getirir.

Üçüncü Pencere: Dünyadaki her türlü çiçeğin ve meyveli bitkinin tohumcukları, tıpkı hayvanların spermleri gibi, ayrı ayrı şeyler değil, aynıdır. Spermler bir sudan olduğu gibi, o tohumlar da karbon, azot, hidrojen ve oksijenden oluşur; mahiyetçe birbirinin benzeri, fakat özünde birbirinden farklıdır. Yalnız her tohuma kader kalemiyle, sırf manevî olarak kendi programı yazılmıştır. İşte o tohumları sırayla, her çiçekli ve meyveli bitkinin büyüyüp boy atmasına saksılık yapabilecek bir kâse toprağa koysak, her birinin harika donanımıyla, şekil ve vaziyetiyle açacağına, vuku bulmuş gibi inanırsın. Eğer o topraktaki zerreler, her bir şeyin her halini bilen, her şeye kendisine lâyık vücudu ve o vücudun gereklerini vermeye gücü yeten ve her şey kudretine kusursuz bir şekilde, kolayca boyun eğen bir Zât'ın itaatkâr memurları kabul edilmezse, onların her birinde bütün çiçekler ve meyveli bitkiler sayısınca manevî fabrika ve matbaa bulunması gerekir ki, tohumlar, donanımları ve şekilleri birbirinden uzak ve farklı türde çiçek ve bitkilere kaynak olabilsin. Veya bütün o bitkilere her şeyi kuşatan bir ilim ve büyüyüp boy atmalarını sağlayacak bir kudret vermek lâzımdır ki, mevcut şekillerini alsınlar. Demek, topraktaki zerrelerin Cenâb-ı Hak'tan bağı kesilse, onlar sayısınca ilahı kabul etmek gerekir. Bu ise bin defa imkânsız içinde imkânsız bir hurafedir. O'nun memuru kabul edildikleri vakit ise her şey çok kolaydır.

Nasıl ki, büyük bir sultanın basit bir askeri, onun namıyla ve kuvvetiyle bir memleketin halkını hicret ettirebilir, iki denizi birleştirebilir, bir şahı esir edebilir. Aynen öyle de, Ezel ve Ebed Sultanı'nın emriyle, bir sinek Nemrut'u yere serer,[711] bir karınca Firavun'un sarayını harap eder ve bir incir çekirdeği incir ağacını yüklenir.

[711] İbni Kesîr, *el-Bidâye* 1/149.

Hem her bir zerrede, Sâni'in vücûbuna[712] ve birliğine iki doğru şahit daha vardır. Birincisi, her bir zerre, mutlak acizliğiyle beraber pek büyük ve çeşitli vazifeleri üstlenir; ikincisi, cansız olmasına rağmen küllî bir şuuru gösteren umumi düzene uygun hareket eder. Demek, her bir zerre, acizliğinin diliyle Kadir-i Mutlak'ın varlığının vücûbiyetine; âlemdeki düzeni gözetmesiyle de O'nun birliğine şahittir.

[712] Zorunlu, vacip, varlığı kendinden olma.

كَمَا أَنَّ فِي كُلِّ ذَرَّةٍ شَاهِدَيْنِ عَلٰى أَنَّهُ وَاجِبٌ وَاحِدٌ كَذٰلِكَ فِي كُلِّ حَيٍّ لَهُ اٰيَتَانِ عَلٰى أَنَّهُ أَحَدٌ صَمَدٌ[713]

[713] Her bir zerrede O'nun Vacib ve Vahid (Bir) olduğuna iki şahit bulunduğu gibi, her canlıda da O'nun Ehad ve Samed olduğuna dair iki delil vardır.

Evet, her canlıda bir ehadiyet[714] damgası, bir de samediyet[715] imzası bulunuyor. Zira bir canlı, Cenâb-ı Hakk'ın kâinatta cilveleri görünen bütün isimlerini birden kendi aynasında aksettirir. Âdeta bir odak noktası hükmünde, Hayy-ı Kayyûm'un ism-i âzamının tecellisini gösterir. İşte her canlı, Muhyî isminin perdesi altında o Ehad Zât'ın bir nevi gölgesini gösterdiğinden, bir ehadiyet damgası taşır. Hem o canlı, bu kâinatın küçük bir misali ve yaratılış ağacının bir meyvesi hükmünde olduğu için, onun kâinat kadar büyük ihtiyaçlarını birden, kolayca, küçücük hayat dairesine yetiştirmek, samediyet imzasının delilidir. Yani bu hal şuna işaret ediyor: Öyle bir Rabbi var ki, o canlıya her şeye bedel bir alâkası ve her şeyin yerini tutacak bir nazarı bulunur. Bütün eşya, O'nun bir teveccühünün yerini tutamaz.

[714] Cenâb-ı Hakk'ın her varlıkta tek tek görülen, kendine ait birlik tecellisi.

[715] Cenâb-ı Hak hiçbir şeye muhtaç olmadığı halde her şeyin ona ebediyen muhtaç oluşu.

نَعَمْ يَكْفِي لِكُلِّ شَيْءٍ شَيْءٌ عَنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا يَكْفِي عَنْهُ كُلُّ شَيْءٍ وَلَوْ لِشَيْءٍ وَاحِدٍ[716]

[716] Bu ibarenin manası, üst paragrafta “Yani bu hal...” ile başlayan cümledir.

Yine bu hal gösteriyor ki, o canlının Rabbi hiçbir şeye muhtaç olmadığı gibi, hazinesinden hiçbir şey eksilmez ve kudretine hiçbir şey ağır gelmez. İşte samediyetin, gölgesine işaret eden bir çeşit imzası... Demek, her canlıda bir ehadiyet damgası, bir samediyet imzası vardır. Evet, her bir canlı, hayat lisanıyla قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ ۝ اَللّٰهُ الصَّمَدُ[717] ayetlerini okuyor. Bu iki damgadan başka birkaç mühim pencere daha var. Başka bir yerde etraflıca izah edildiği için burada kısaca anlatıldı.

[717] “De ki: O, Allah birdir. Samed’dir (her şey O’na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir.).” (İhlâs sûresi, 112/1-2)

Madem Vâcibü’l-Vücud’un birliğine, şu kâinatın her bir zerresi böyle üç pencere ve iki delik, hayat da iki kapı birden açıyor. Zerrelerden güneşe kadar varlık tabakalarının, Zât-ı Zülcelâl’in marifetinin nurlarını nasıl yaydığını kıyas edebilirsin.

İşte, marifetullahtaki[718] manevî yükselişin derecelerini ve huzurun mertebelerini buradan anla ve kıyasla!

[718] Cenâb-ı Hakk’ı tanımak, bilmek, ilahî hakikatlere vâkıf olmak.

Beşinci Lem’a

Nasıl ki bir kitap eğer yazma ve mektup ise onu yazmak için bir kalem yeter. Eğer basılı, matbu olursa, o kitabın basılması için harfleri sayısınca kalem, yani demir harf gerekir. Eğer bazı harflerine gayet ince bir hatla o kitabın büyük kısmı sığdırılmışsa –Yâsin sûresi “Yâ Sin” ifadesinde yazıldığı gibi– o vakit bütün o demir harflerin küçükleri de lâzımdır ki, kitap o tek harfe sığsın. Aynen öyle de, şu kâinat kitabına, Samed Yaratıcının kudret kaleminin bir yazması ve Ehad Zât’ın bir mektubu dersen, zorunluluk derecesinde bir kolaylık ve lüzum derecesinde bir akla uygunluk yoluna gidersin. Eğer onu tabiata ve sebeplere verirsen, imkânsızlık derecesinde zor, akıl dışılık derecesinde zahmetli ve hiçbir şüphenin kabul etmeyeceği hurafeli bir yola saparsın. Bu ikinci yolda, tabiat için her bir toprak parçasında, su damlasında, hava zerresinde milyarlarca madenî matbaa ve sayısız manevî fabrika bulunması lâzımdır

ki, çiçekli, meyveli, sanatlı sayısız varlığın meydana gelmesine vesile olabilsin. Yahut onlarda her şeyi kuşatan bir ilim, her şeye yeten bir kuvvet bulunduğunu kabul etmek gerekir ki, şu sanatlı varlıklara hakiki kaynaklık edebilsinler. Çünkü toprağın her bir parçası, suyun her bir damlası ve havanın her bir zerresi çoğu bitkinin yetişmesini sağlayabilir. Halbuki her bitkinin -meyveli de olsa, çiçekli de olsa- meydana gelişi o kadar muntazam, o kadar ölçülü ve özünde o kadar birbirinden farklıdır ki, her birine, yalnız kendisine mahsus manevî birer fabrika veya ayrı birer matbaa lâzımdır. Demek ki, tabiat her şeyin asıl sebebi kabul edilirse, vasıta ve araç olmaktan kaynaklık mertebesine çıkarsa her bir şeyde diğer bütün varlıkların makinelerini bulundurmaya mecburdur. İşte bu tabiatperestlik fikrinin esası öyle bir hurafedir ki, hurafeciler bile ondan utanıyor. Kendini akıllı zanneden aldanmışların nasıl saçmalayarak sonu olmayan bir akılsızlığı kabul ettiklerini gör, ibret al!

Kısacası: Nasıl ki bir kitabın her harfi, kendi varlığını bir harf kadar gösterir ve kendisine tek bir şekilde işaret eder; kâtibini ise on kelimeyle tarif edip pek çok yönüyle gösterir. Mesela, "Benim kâtibim yazı sanatında ustalık sahibidir, kalemi kırmızıdır, şöyledir, böyledir." der. Aynen öyle de, şu büyük âlem kitabının her bir harfi, kendi varlığını ancak büyüklüğü ve sureti kadar gösterirken, Nakkaş-ı Ezelî'nin isimlerini bir kaside kadar tarif eder ve keyfiyetleri sayısınca işaret parmaklarıyla gösterir, o isimlerin Sahibine şahitlik eder. Demek, hem kendini hem bütün kâinatı inkâr eden safsatacı bir ahmağın, yine de Sâni-i Zülcelâl'i inkâra gitmemesi gerekir.

Altıncı Lem'a

Hâlık-ı Zülcelâl, nasıl ki her bir mahlûkunun çehresine ve her bir sanatlı eserinin yüzüne ehadiyetinin damgasını koymuştur (bunların bir kısmını önceki "lem'a"larda gördün). Aynen öyle de, gayet parlak bir şekilde, her bir varlık türü üstünde birçok ehadiyet damgasını, her bir bütün üstünde tekliğinin çeşitli mühürlerini ve âlemin tamamında birliğinin imzalarını

gösterir. İşte onlardan birine, yeryüzü sayfasına ve bahar mevsimine konulan bir mühre işaret edeceğiz:

Nakkaş-ı Ezelî yeryüzünde, yaz ve bahar mevsimlerinde en az üç yüz bin bitki ve hayvan türünü, sonsuz karışıklık içinde son derece itina ile farklılıklarını gözetip seçerek, intizamla, hepsini birbirinden ayırarak haşir ve neşreder. Bu, bahar gibi apaçık, parlak bir tevhid mührüdür. Evet, bahar mevsiminde, ölmüş yeryüzüne hayat verip üç yüz bin haşir numunesini kusursuz bir intizamla yaratmanın, yeryüzü sayfasında birbiri içinde üç yüz bin farklı türün fertlerini hatasız, yanlışsız, noksansız, gayet ölçülü, muntazam ve mükemmel bir şekilde yazmanın, elbette, sonsuz bir kudrete, engin bir ilme ve kâinatı idare edecek bir iradeye sahip bir Zât-ı Zülcelâl'in, bir Kadîr-i Zülkemâl'in, bir Hakîm-i Zülcemâl'in hususi mührü olduğunu, zerre kadar şuuru bulunanın anlaması gerekir. Kur'an-ı Hakîm şöyle ferman ediyor:

فَانْظُرْ إِلٰى اٰثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۜ إِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتٰىۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ[719]

[719] "İşte bak Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir." (Rûm sûresi, 30/50)

Evet, yeryüzünün diriltilmesinde üç yüz bin haşir numunesini birkaç günde yapan, gösteren yaratıcı kudret için insanın yeniden diriltilmesi elbette kolaydır. Mesela, Gelincik Dağı'nı ve Süphan Dağı'nı bir işaretle kaldıran mucize sahibi bir zâta, "Şu dereden, yolumuzu kapayan koca taşı kaldırabilir misin?" diye sorulur mu? Aynen öyle de, gökleri, dağları ve yeri altı günde var eden, her vakit doldurup boşaltan Kadir ve Hakîm, Kerîm ve Rahîm Zât'a karşı, bunu akıldan uzak görerek, "Ebedî âlemde bizim için hazırlayıp kurduğun ziyafet sofrasına giden yolumuzu kapayan şu toprak tabakasını üstümüzden kaldırabilir misin? Yeri düzeltip bizi oradan geçirebilir misin?" denilir mi!

Şu yeryüzünde, yaz mevsimindeki bir tevhid damgasını gördün. Şimdi bak! Zeminin yüzündeki icraatını her şeyi görerek, sonsuz bir hikmetle yapan bir Zât'ın eseri olan şu büyük bahar hadiselerinin üstünde de bir

tevhid mührü açıkça görünüyor. Çünkü şu icraat mutlak bir genişlik, o genişlik içinde mutlak bir sürat ve o süratle beraber mutlak bir cömertlik ile gerçekleşiyor; onda görünen mutlak intizam, kusursuz, güzel sanat ve yaratılış mükemmelliği öyle bir mühürdür ki, ancak sonsuz ilim ve kudret sahibi bir Zât'a ait olabilir.

Evet, görüyoruz ki, bütün yeryüzünde mutlak bir genişlik içinde bir yaratma, bir tasarruf, bir faaliyet var. Hem bu işler o genişlik içinde mutlak bir süratle yapılıyor. Hem o sürat ve genişlikle beraber, farklı türlerden sayısız varlığın yaratılmasında mutlak bir cömertlik görünüyor. Yine bunlarla beraber mutlak bir kolaylık göze çarpıyor. Bütün bunların yanında da, her bir varlık türünde ve her bir fertte görünen kusursuz intizam, gayet seçkin, güzel sanat ve müstesna yaratılış güzelliği ile beraber son derece cömertlik içinde tam bir düzen var. O sayısız varlıkların yaratılmasında görülen mükemmellik, gayet sürat içinde bir sanat güzelliği, son derece karışıklık içinde tam bir farklılık, gayet bolluk içinde çok kıymetli eserler, gayet geniş bir daire içinde tam bir ahenk ve gayet kolaylık içinde sanatlı, benzersiz şeyleri yaratmak; bir anda, her yerde, her fertte, aynı tarzda bir sanat harikası, mucizevî bir faaliyet göstermek, elbette ve elbette öyle bir Zât'ın mührüdür ki, O, hiçbir yerde olmadığı halde her yerde hazır ve nâzırdır. Hiçbir şey O'ndan gizlenmediği gibi, hiçbir iş kendisine ağır gelmez. Zerrelerle yıldızlar O'nun kudreti karşısında eşittir.

Mesela, o Rahîm-i Zülcemâl'in lütuf ve cömertliğinin bahçelerinden, mucizelerinin salkımlarından bir tanecik hükmünde gördüğüm, iki parmak kalınlığında bir üzüm asmasındaki salkımları saydım, yüz elli beş çıktı. Bir salkım tanesini saydım, yüz yirmi kadar üzüm vardı. Düşündüm, dedim ki: Eğer bu asma çubuğu, bir ballı su musluğu olsa ve daima su verse, şu sıcaklık karşısında rahmetin o yüzlerce şurup tulumbacığını emziren salkımlara ancak yeter. Halbuki yalnız bazen az bir rutubet görüyor. İşte bu işi yapanın, her şeye kadir olması gerekir.

سُبْحَانَ مَنْ تَحَيَّرَ فِي صُنْعِهِ الْعُقُولُ[720]

[720] Sanatı karşısında akılların hayrete düştüğü Zât ne yücedir! (en-Nevevî, *el-Ezkâr* s. 292; Ali İbni Ebî Talib, *Nehcü'l-Belâğa* s. 428)

Yedinci Lem'a

Biraz dikkatle baksan, yeryüzü sayfasında Ehad ve Samed Zât'ın mühürlerini görebilirsin. Başını kaldır, gözünü aç, şu muazzam kâinat kitabına bir bak! Göreceksin ki, kâinatın bütünü üstünde, büyüklüğü ölçüsünde, açık bir tevhid mührü okunuyor. Çünkü şu varlıklar bir fabrikanın, bir sarayın, muntazam bir şehrin unsurları ve mensupları gibi sırt sırta verip birbirine yardım elini uzatarak birbirinin ihtiyaçlarına "Buyur! Baş üstüne!" der, el ele verip bir düzen içinde çalışır. Baş başa verip canlılara hizmet ederler. Omuz omuza verip bir gayeye doğru, her şeyi idare eden sonsuz hikmet sahibi bir Zât'a boyun eğerler. Evet, güneş ve aydan, gece ve gündüzden, kış ve yazdan tut, ta bitkilerin muhtaç ve aç hayvanların imdadına gelmesinde, hayvanların zayıf ve yaradılıştan şerefli olan insanların yardımına koşmasında, hatta gıda maddelerinin nazik, kuvvetsiz yavruların ve meyvelerin; besleyici zerrelerin ise beden hücrelerinin ihtiyacına yetişmesinde işleyen yardımlaşma düsturu, bütün bütün kör olmayana gösterir ki, onlar, her şeyi terbiye ve idare eden gayet Kerîm ve Hakîm bir tek Zât'ın emri altındadır.

İşte kâinatta işleyen bu dayanışma, yardımlaşma, kucaklaşma, birbirine sarılma, itaat ve intizam kanunu, her şeyin bir tek Müdebbir'in (her şeyi çekip çeviren Zât'ın) düzene koymasıyla idare edildiğine ve bir tek Mürebbi'nin (terbiye edicinin) hükmüyle sevk edildiğine kesin bir şahittir. Bununla beraber, eşyadaki sanatta açıkça görünen şu geniş hikmet içindeki kusursuz inayet, o inayet içinde parlayan engin rahmet ve o rahmet üstüne, rızka muhtaç her canlının ihtiyacına uygun bir tarzda cevap vermek için serilen ve serpilen umumi rızık ve nimetler, öyle parlak bir tevhid mührüdür ki, aklı tamamen sönmeyen ve bütün bütün kör olmayan bunu anlar, görür. Evet, kast, şuur ve iradeyi gösteren bir hikmet perdesi bütün kâinatı kaplamış ve o perde üstüne Cenâb-ı Hakk'ın lütuflarını, her şeyi ziynetlendirip güzelleştirme iradesini ve ihsanlarını gösteren bir inayet

perdesi serilmiştir. O ziynetli inayet perdesi üstünde, kendini sevdirmek, tanıtmak, nimet vermek ve ikram etmek için parıltılarını gösteren bir rahmet örtüsü, kâinatı içine almıştır. O nurlu ve geniş rahmet perdesi üstüne ise Cenâb-ı Hakk'ın merhametini, ihsanlarını, ikramlarını, kusursuz şefkatini, verdiği güzel terbiyeyi ve rubûbiyetinin lütuflarını gösteren umumi bir rızık sofrası dizilmiştir.

Evet, zerrelerden güneşlere kadar her varlığa -fertler olsun, türler olsun; küçük olsun, büyük olsun- netice, gaye ve faydalarla nakışlı bir hikmet kumaşından muhteşem bir gömlek giydirilmiş.. hikmet ifade eden o suret gömleği üstünde, her şeyin endamına göre, lütuf ve ihsan çiçekleriyle süslü bir inayet elbisesi biçilmiş.. o ziynetli inayet elbisesinin üzerine muhabbet, ikram, şefkat ve nimet parıltılarıyla nurlanmış rahmet nişanları takılmış.. o nurlu ve süslü nişanları ihsan etmenin yanında, yeryüzünde bütün canlı topluluklarına yetecek, onların ihtiyaçlarını karşılayacak umumi bir rızık sofrası kurulmuştur. İşte bu, sonsuz Hakîm, Kerîm, Rahîm, Rezzak bir Zât-ı Zülcemâl'e işaret ediyor ve O'nu güneş gibi açıkça gösteriyor.

Gerçekten öyle mi? Her şey rızka muhtaç mıdır? Evet, bir fert, rızka ve hayatını devam ettirmeye muhtaç olduğu gibi, görüyoruz ki, âlemdeki her varlığın -bilhassa canlı ise- küllî olsun cüzî olsun, büyük olsun küçük olsun, vücudu, bekâsı, hayatı ve onu devam ettirmek için maddî- manevî pek çok talebi, ihtiyaçları var. Fakrı ile öyle şeylere muhtaçtır ki, en basitine eli yetişmediği, en küçük arzusunu elde etmeye gücü yetmediği halde, bütün taleplerinin, maddî ve manevî rızıklarının -مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ[721]- ummadığı yerlerden kusursuz bir düzenle, tam vaktinde, en uygun şekilde ve mükemmel bir hikmetle verildiğini görüyoruz. İşte varlıkların bu fakr ve ihtiyacı ve gaybdan onlara bu tarzdaki yardımlar, acaba her şeyi terbiye eden bir Hakîm-i Zülcelâl'i, her şeyin idaresini elinde tutan bir Rahîm-i Zülcemâl'i güneş gibi göstermiyor mu?

[721] "…hiç ummadığı yerlerden (rızıklandırır)." (Talâk sûresi, 65/3)

Sekizinci Lem'a

Nasıl ki, bir tarlaya ekilen bir çeşit tohum, o tarlanın elbette tohum sahibinin tasarrufu altında olduğunu, kendisinin de aynı zâta ait bulunduğunu gösterir. Aynen öyle de, şu "anâsır"[722] denilen, varlıkların tarlası hükmündeki maddelerin, birlik ve basitlikleriyle beraber külliyet ve kuşatıcılıkları; tüm kâinata yayılmış olmaları… Şu "mahlûkat" denilen, birer rahmet meyvesi, kudret mucizesi ve hikmet kelimesi olan bitki ve hayvanların, benzerlikleriyle beraber her tarafta bulunması, oraları yuva edinmesi; tek bir Mucize Sahibi Sâni'in tasarrufu altında olduklarını gösteriyor. Hem bu öyle bir tarzda oluyor ki, âdeta her bir çiçek, meyve ve hayvan, her şeyi sanatla yaratan o Zât'ın birer damgası, mührü, imzasıdır. Nerede olursa olsun, her biri hal diliyle der ki: "Ben kimin damgasıysam bulunduğum yer de O'nun sanatlı bir eseridir. Ben kimin mührüysem bu mekân da O'nun mektubudur. Ben kimin imzasıysam vatanım da O'nun tezgâhından çıkmıştır." Demek ki, en basit bir varlığın terbiye ve idaresi, bütün unsurları hükmü altında tutan Zât'a mahsustur. En basit hayvanı idare etmenin, yaşatıp beslemenin ancak bütün hayvanları, bitkileri, varlıkları rubûbiyeti altında terbiye eden Zât'a has bulunduğunu kör olmayan görür.

[722] **Anâsır:** Yeryüzünü meydana getiren unsurlar, elementler.

Evet, her bir fert, diğerleriyle benzerliğinin lisanıyla der ki: "Kim bütün hemcinslerime sahipse, bana da ancak o sahip olabilir." Her canlı türü, diğer türlerle beraber yeryüzünün her tarafına yayılır ve hal diliyle der ki: "Kim bütün yeryüzüne mâlikse bana ancak o mâlik olabilir." Dünya, diğer gezegenlerle birlikte güneşin yörüngesinde, göklerle ahenginin lisanıyla der ki: "Kim bütün kâinata sahipse, bana o sahip olabilir." Evet, bir elmayı şuurlu farz etsek ve biri ona, "Sen benim sanatımsın" dese, o elma hal diliyle "Sus!" diyecektir, "Eğer yeryüzündeki bütün elmaları var etmeye gücün yeterse, yeryüzünün her tarafına yayılmış, hemcinsimiz olan bütün meyveli ağaçlara, bitkilere, rahmet hazinesinden gelen bütün Rahmanî hediyelere hükmedebilirsen benim üzerimde hak iddia et!" İşte o elma böyle diyecek ve o ahmağın ağzına bir tokat vuracaktır...

Dokuzuncu Lem'a

Cenâb-ı Hakk'ın küçük-büyük, cüzî-küllî her şeyde, âlemin bütününde, hayatta, canlılarda, canlıların yeniden diriltilmesinde görülen damgalarından, mühürlerinden, imzalarından bazısına işaret ettik. Şimdi, varlık türlerindeki sayısız damgasından birini göstereceğiz.

Evet, mesela bir ağacın hesapsız meyveleri, aynı Zât tarafından bir terbiyeyle, birlik kanunuyla, tek bir merkezden idare edildiğinden, zahmet, zorluk ve masraf o kadar azalır ki, bütün meyvelerin büyümesi tek bir meyveye eşit olur. Demek merkezlerin çoğalması, her meyve için, sayıca bütün ağaçtaki meyveler kadar zahmet, masraf ve donanım gerektirir. Fark yalnız özü itibarı iledir. Nasıl ki, bir tek askerin teçhizatını hazırlamak için bir orduya gereken bütün fabrikalar kadar fabrika lâzımdır… Demek ki, idare tek bir elden olmazsa, zahmet -nicelik itibarı ile-fertler sayısınca artar. İşte her canlı türünün yaratılışında ve çekip çevrilmesinde açıkça görünen fevkalâde kolaylık elbette Yaratıcının birliğinin eseridir.

Kısacası**:** Aynı cinsten, aynı türden varlıkların temel uzuvlarındaki münasebet ve benzerlikler, nasıl ki tek bir Yaratıcının eseri olduklarını ispat eder. Çünkü kalemin ve damganın birliği bunu gerektirir. Aynen öyle de, gözle görülen bu mutlak kolaylık, her şeyin tek bir Yaratıcının eseri olmasını vücûb derecesinde zorunlu kılar. Yoksa imkânsızlık derecesine çıkan bir zorluk, o varlık türünü yokluğa götürürdü.

Sözün Özü**:** Cenâb-ı Hakk'a isnat edilirse, bütün eşyanın yaratılışı bir tek şey gibi kolaylaşır. Eğer sebeplere verilirse, her bir şeyin yaratılışı bütün âlemin yaratılışı kadar zor olur. Madem öyledir, kâinatta görünen şu son derece ucuzluk ve göz önündeki sınırsız bolluk, Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin damgasını güneş gibi gösterir. Eğer elimize bolca geçen yeryüzündeki şu sanatlı meyveler Vahid ve Ehad bir Zât'ın malı olmasaydı, bütün dünyayı versek bile bir tek narı yiyemezdik.

Onuncu Lem'a

Cenâb-ı Hakk'ın cemâl tecellilerini gösteren hayat, nasıl ki bir ehadiyet delilidir ve O'nun birliğinin bir çeşit tecellisidir. Celâl tecellilerini gösteren ölüm de O'nun birliğine delildir. Evet, –وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى[723]– mesela büyük bir ırmağın kabarcıkları ve yeryüzündeki diğer parlak, şeffaf şeyler güneşin ışığını yansıtarak onun varlığına şahitlik ettikleri gibi, o damlaların ve şeffaf şeylerin kaybolup gitmesinden sonra, arkalarından gelenlerin üstünde yine güneşin aksinin görünmesi, ışığın tecellisinin haşmetle, noksansız sürmesi kesinlikle gösterir ki, sönüp yanan, değişip tazelenen, gelip parlayan o misalî güneşçikler, parıltılar, ışıklar; bâki, daimî, yüce ve tecellisi yok olmayan bir tek güneşin cilveleridir. Demek, o parlayan damlalar, görünmeleriyle ve vücuda gelmeleriyle güneşin varlığını bildirdiği gibi, yok olup gitmeleriyle de güneşin bekâsını, devamını ve birliğini gösteriyor. Aynen öyle de, şu kâinatta akıp giden şeyler, varlıklarıyla ve hayatlarıyla Vâcibü'l-Vücud'a, O'nun vücûbiyet derecesindeki varlığına, ehadiyetine şahit oldukları gibi; yokluğa gitmeleriyle, ölümleriyle de O'nun ezeli oluşuna, bekâsına ve ehadiyetine şahitlik ederler. Evet, gece ve gündüzün, kış ve yazın, asırların ve devirlerin değişmesiyle, ölüm ve yokluk perdesinde yenilenen ve tazelenen güzel, sanatlı varlıklar, elbette yüce, bâki ve tecellisi daimî bir cemâl sahibinin varlığını, bekâsını ve birliğini gösterir. O varlıkların görünüşteki kıymetsiz sebepleriyle beraber yok olup gitmesi ise o sebeplerin hiçliğine ve bir perde olduğuna işarettir. Şu hal kesinlikle ispat eder ki, bu sanatlar, nakışlar ve cilveler, bütün isimleri kutsî ve güzel olan Cemîl-i Zülcelâl'in tazelenen sanatları, yeni bir şekil alan nakışları, hareket eden aynaları, birbiri arkasından gelen damgaları ve hikmetle değişen mühürleridir.

[723] "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

***Kısacası*:** Şu büyük kâinat kitabı, nasıl ki Cenâb-ı Hakk'ın varlığına ve birliğine delil olan yaratılış kanunlarını bize ders veriyor. Aynen öyle de, o Zât-ı Zülcelâl'in bütün kemâl, cemâl ve celâl vasıflarına şahitlik eder. Kusursuz, noksansız Zât'ının kemâlini ispatlar. Çünkü açıktır ki, bir

eserdeki mükemmellik, onu meydana getiren fiilin mükemmelliğine delildir. Fiilin mükemmelliği ismin mükemmelliğine, ismin mükemmelliği sıfatınkine, sıfatın mükemmelliği sahibinin zâtındaki o sıfatın eseri olan icraatın mükemmelliğine ve bu da onun zâtına ait hususiyetlerin mükemmelliğine sezgi yoluyla, zorunlu olarak ve açıkça işaret eder.

Mesela, nasıl ki kusursuz bir sarayın mükemmel nakış ve süslemeleri, bir ustanın yaptığı işin mükemmelliğini gösterir. İşin mükemmelliği, o ustanın maharetini, ustalık derecesini ifade eden unvan ve isimlerinin mükemmelliğini ortaya koyar. Bunlar da o ustanın sanatına dair sıfatlarının mükemmelliğine işaret eder. Bu ise o sanatın sahibinin "şuun-u zâtiye" denilen, şahsına ait kabiliyetlerinin mükemmelliğini gösterir. Ve bu da o ustanın zâtının mükemmelliğinin delilidir. Aynen öyle de, هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ[724] ayetinin sırrına mazhar olan, şu kusursuz âlemdeki gözle görülen eserler ve şu muntazam kâinattaki varlıklarda şahit olunan sanat, hüküm ve iktidar sahibi bir Zât'ın fiillerinin mükemmelliğine açıkça delildir. Bu ise apaçık bir şekilde o Fâil-i Zülcelâl'in isimlerinin kemâlini gösterir. O isimlerin kemâli, zorunlu olarak onların Sahibinin sıfatlarının mükemmelliğine delil ve şahittir. Sıfatların mükemmelliği, şüphesiz, Sahibinin icraatının kemâlini bildirir. Bu ise, hakkalyakîn[725] şekilde, O'nun Zât'ının kemâline öyle delâlet eder ki, kâinatta görülen bütün mükemmelliklerin, O'nun kemâline nispeten sönük, zayıf bir gölge gibi kaldığını, o Zât'ın kemâlinin, celâlinin ve cemâlinin işaretleri olduğunu gösterir.

[724] "(Çevir de bak gözünü) görebilir misin bir kusur?" (Mülk sûresi, 67/3)

[725] Marifet mertebesinin en yükseği. Hakikati bizzat yaşayarak görme hali.

Güneşler Kuvvetindeki On Birinci Lem'a

Şu muazzam kâinat kitabının en büyük delili.. o yüce Kur'an'daki ism-i âzamın aynası.. kâinat ağacının çekirdeği ve en nurlu meyvesi.. âlem sarayının güneşi.. İslam âleminin nur saçan dolunayı.. Cenâb-ı Hakk'ın rubûbiyetinin ve saltanatının ilancısı.. ve şu kâinatın tılsımının hikmetli

kâşifi olan Efendimiz Muhammedü'l-Emin'in *(aleyhissalâtü vesselam)*; bütün nebileri gölgesi altına alan peygamberliği, bütün İslam âlemini himayesine alan İslamiyet yönü ve hakikat tabakalarında uçan bütün nebi ve resûlleri, evliyayı, sıddıkları, asfiyayı[726] ve hakikati delilleriyle bilen zâtları arkasına alıp, bütün kuvvetiyle Allah'ın birliğini gösterip O'nun ehadiyetinin arşına yol açarak bildirdiği Allah'a iman ve ispatladığı tevhid hakikatleri, On Dokuzuncu Söz'de tarif edilmişti. Acaba hiçbir vehmin ve şüphenin haddi var mı ki bunlara perde olabilsin! Madem On Dokuzuncu Söz'de ve On Dokuzuncu Mektup'ta o kesin delilin marifet kaynağından On Dört Reşha ve On Dokuz İşaret ile, o zâtın türlü mucizeleriyle beraber bunu kısaca, bir derece tarif ve beyan etmiştik. Burada onunla yetinerek Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin kesin delili olan Peygamber Efendimiz'in *(aleyhissalâtü vesselam)* doğruluğuna şahitlik eden esaslara işaret suretinde, sözümüze bir salâvat-ı şerife ile son veriyoruz:

[726] **Asfiya:** Safiyet, takva ve kemâl sahibi, peygamber varisi zâtlar.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مَنْ دَلَّ عَلٰى وُجُوبِ وُجُودِكَ وَوَحْدَانِيَّتِكَ وَشَهِدَ عَلٰى أَوْصَافِ جَلَالِكَ وَجَمَالِكَ وَكَمَالِكَ الشَّاهِدُ الصَّادِقُ الْمُصَدَّقُ وَالْبُرْهَانُ النَّاطِقُ الْمُحَقَّقُ سَيِّدُ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ الْحَامِلُ سِرَّ إِجْمَاعِهِمْ وَتَصْدِيقِهِمْ وَمُعْجِزَاتِهِمْ وَإِمَامُ الْأَوْلِيَاءِ وَالصِّدِّيقِينَ الْحَاوِي سِرَّ اتِّفَاقِهِمْ وَتَحْقِيقِهِمْ وَكَرَامَاتِهِمْ ذُو الْمُعْجِزَاتِ الْبَاهِرَةِ وَالْخَوَارِقِ الظَّاهِرَةِ وَالدَّلَائِلِ الْقَاطِعَةِ الْمُحَقَّقَةِ الْمُصَدَّقَةِ لَهُ ذُو الْخِصَالِ الْغَالِيَةِ فِي ذَاتِهِ وَالْأَخْلَاقِ الْعَالِيَةِ فِي وَظِيفَتِهِ وَالسَّجَايَا السَّامِيَةِ فِي شَرِيعَتِهِ الْمُكَمَّلَةِ الْمُنَزَّهَةِ لَهُ عَنِ الْخِلَافِ مَهْبِطُ الْوَحْيِ الرَّبَّانِيِّ بِإِجْمَاعِ الْمُنْزِلِ وَالْمُنْزَلِ وَالْمُنَزَّلِ عَلَيْهِ سَيَّارُ عَالَمِ الْغَيْبِ وَالْمَلَكُوتِ مُشَاهِدُ الْأَرْوَاحِ وَمُصَاحِبُ الْمَلَائِكَةِ أُنْمُوذَجُ كَمَالِ الْكَائِنَاتِ شَخْصًا وَنَوْعًا وَجِنْسًا (أَنْوَرُ ثَمَرَاتِ شَجَرَةِ الْخِلْقَةِ) سِرَاجُ الْحَقِّ بُرْهَانُ الْحَقِيقَةِ تِمْثَالُ الرَّحْمَةِ مِثَالُ الْمَحَبَّةِ كَشَّافُ طِلْسِمِ الْكَائِنَاتِ دَلَّالُ سَلْطَنَةِ الرُّبُوبِيَّةِ الْمُرْمِزُ بِعُلْوِيَّةِ شَخْصِيَّتِهِ الْمَعْنَوِيَّةِ إِلٰى أَنَّهُ نُصْبُ عَيْنِ فَاطِرِ الْعَالَمِ فِي خَلْقِ الْكَائِنَاتِ ذُو الشَّرِيعَةِ الَّتِي هِيَ بِوُسْعَةِ دَسَاتِيرِهَا وَقُوَّتِهَا تُشِيرُ إِلٰى أَنَّهَا نِظَامُ نَاظِمِ الْكَوْنِ وَوَضْعُ خَالِقِ الْكَائِنَاتِ نَعَمْ إِنَّ نَاظِمَ الْكَائِنَاتِ بِهٰذَا النِّظَامِ الْأَتَمِّ الْأَكْمَلِ هُوَ نَاظِمُ هٰذَا الدِّينِ بِهٰذَا النِّظَامِ الْأَحْسَنِ الْأَجْمَلِ سَيِّدُنَا نَحْنُ مَعَاشِرَ بَنِي اٰدَمَ وَمُهْدِينَا إِلَى الْإِيمَانِ نَحْنُ مَعَاشِرَ الْمُؤْمِنِينَ مُحَمَّدُ ابْنُ عَبْدِ اللّٰهِ ابْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ عَلَيْهِ أَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَأَتَمُّ التَّسْلِيمَاتِ مَا دَامَتِ الْأَرْضُ وَالسَّمٰوَاتُ فَإِنَّ ذٰلِكَ الشَّاهِدَ الصَّادِقَ الْمُصَدَّقَ يَشْهَدُ عَلٰى رُؤُسِ الْأَشْهَادِ مُنَادِيًا وَمُعَلِّمًا لِأَجْيَالِ الْبَشَرِ خَلْفَ الْأَعْصَارِ وَالْأَقْطَارِ نِدَاءً عُلْوِيًّا بِجَمِيعِ قُوَّتِهِ وَبِغَايَةِ جِدِّيَّتِهِ وَبِنِهَايَةِ وُثُوقِهِ وَبِقُوَّةِ اطْمِئْنَانِهِ وَبِكَمَالِ إِيمَانِهِ بِأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ[727]

[727] Allahım! Senin varlığının vücûbiyetini ve birliğini gösteren, Senin celâl, cemâl ve kemâline şahitlik eden, doğru sözlü ve doğruluğu tasdik edilmiş olan, doğru konuşan bir delil, nebilerin ve resûllerin efendisi, onların icma, tasdik ve mucizelerinin sırrını taşıyan, evliya ve sıddıkların ittifak, tahkik ve kerametlerinin sırrını kendinde bulunduran, parlak mucizeler, açık harikalar, araştırılmış ve kendisini doğrulayan kesin deliller sahibi olan, zâtında kıymetli özellikler bulunan, vazifesinde yüksek ahlâk, şeriatında yüce seciyelerin sahibi, Kur'an'ı indiren Allah'ın, indirilen Kur'an'ın ve kendisine Kur'an inen zâtın icmaı ile; Rabbânî vahyin iniş yeri… Gayb ve melekût âlemini gezip dolaşan, ruhları görüp meleklerle arkadaşlık eden, şahıs, tür ve cins olarak kâinatın kemâlâtının numunesi, yaratılış ağacının en nurlu meyvesi, hakkın kandili, hakikatin delili, rahmetin timsali, muhabbetin misali, kâinatın tılsımının kâşifi, rubûbiyet saltanatının ilancısı, şahs-ı manevîsinin işaretiyle âlemi yaratan Zât'ın kâinatı yaratmasındaki asıl gaye... Öyle bir şeriat sahibi ki, o şeriat, sağlamlığı ve düsturlarının genişliğiyle şunu gösterir: O, kâinatı tanzim eden Zât'ın düzenidir. Ve o Yaratıcının koyduğu düsturlardır. Evet kâinatı bu mükemmel düzen ile kim tanzim etmişse bu güzel ve üstün dinin sahibi de O'dur. Biz insanların efendisi, biz müminlere iman yolunu gösteren, Abdullah İbni Abdülmüttalib'in oğlu Muhammed'e *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* sonsuz salât ve selam et. O'na yer ve gökler durdukça en üstün salâvatlar ve en mükemmel selamlar olsun. İşte doğru sözlü ve doğruluğu tasdik edilmiş olan O şahit ve bütün şahitlerin huzurunda asırların ve mekânların arkasından bütün nesillere bütün kuvvetiyle son derece ciddiyetle, son derece huzur ve güven içinde tam ve mükemmel bir iman ile seslenip diyor ki: "Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. O birdir, O'nun ortağı yoktur."

Güneşler Kuvvetindeki On İkinci Lem'a

Yirmi İkinci Söz'ün bu On İkinci Lem'ası öyle bir hakikat denizidir ki, bütün yirmi iki Söz, onun ancak yirmi iki damlasıdır. Bu öyle bir nur kaynağıdır ki, şu yirmi iki Söz, o güneşten ancak yirmi iki parıltıdır. Evet, yirmi iki adet Söz'ün her biri, Kur'an'ın semâsında birer yıldız gibi parlayan ayetlerden bir tekinin bir ışığı, o Furkan'ın denizinden akan bir ayetin ırmağından sadece bir damla ve yüce bir hazine olan Allah'ın kitabında her biri cevherlerle dolu birer sandık hükmündeki ayetlerden yalnızca birinin bir tek incisidir. İşte On Dokuzuncu Söz'ün On Dördüncü Reşha'sında bir parça tarif edilen o Allah kelâmı, ism-i âzamdan, arş-ı

âzamdan, rubûbiyetin en büyük tecellisinden inip ezeli ebede, yeri arşa bağlayacak bir genişlik ve yücelik içinde, bütün kuvvetiyle ve ayetlerinin bütün kesinliğiyle, tekrar tekrar لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ[728] der, bütün kâinatı buna şahit tutar. Evet, لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ بَرَابَرْ مِيزَنَدْ عَالَمْ[729].

[728] “Allah, o hak Mabud’dur ki kendisinden başka ilah yoktur.” (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87 …)

[729] Âlem hep beraber “Lâ ilâhe illâ Hû” diyor.

Kur’an’a temiz bir kalb gözüyle baksan göreceksin ki, onun altı yönü de içine hiçbir karanlık, dalâlet, şüphe ve hile giremeyecek kadar parlak ve şeffaftır. Bunların hiçbiri onun ismet[730] dairesine girecek yer bulamaz. Çünkü üstünde mucizelik damgası.. altında ispat ve delil.. arkasında dayanak noktası olan hâlis, saf Rabbanî vahiy.. önünde iki cihan saadeti.. sağında, aklı konuşturup tasdikini sağlama.. solunda vicdanı şahit tutarak teslimini tespit etme.. içi, açıkça, saf Rahmanî hidayet.. üstü, görüldüğü üzere, hâlis iman nuru.. ve meyveleri, bizzat gördüğümüz gibi, insanî kemâl vasıflarıyla donatılmış asfiya, hakikati delilleriyle bilen evliya ve sıddıklar olan o gaybî lisanın sinesine kulağını yapıştırıp dinlesen, derinden derine, gayet sevimli ve ikna edici, son derece ciddi ve ulvi, delillerle bezeli semavî bir ses işiteceksin. O ses öyle kesin bir şekilde لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ[731] der ve bunu tekrar eder ki, hakkalyakîn derecesinde söylediğini, sana aynelyakîn[732] gibi şüphesiz bir bilgiyle ifade ediyor ve feyiz veriyor.

[730] Günahsızlık, masumiyet, şaibelerden arınmış olmak.

[731] “Allah, o hak Mabud’dur ki kendisinden başka ilah yoktur.” (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87 …)

[732] Gözüyle görmüş derecede kesin bir şekilde bilmek.

Sözün Özü: İkisi de birer güneş olan Resûl-u Ekrem *(aleyhissalâtü vesselam)* ile hükümleri sapasağlam, sarsılmaz o Furkan ki;

***Biri*:** Şu görünen âlemin lisanı olarak bin mucize içinde bütün peygamberlerin ve asfiyanın tasdikiyle, İslamiyet ve peygamberlik parmaklarıyla, bütün kuvvetiyle bir hakikati gösterir.

***Diğeri*:** Gayb âleminin lisanı hükmünde, kırk çeşit mucizelik yönüyle, bütün yaratılış kanunlarının tasdikiyle, hakkaniyet ve hidayet parmaklarıyla, bütün ciddiyetiyle aynı hakikate işaret eder. Acaba o hakikat, güneşten daha parlak, gündüzden daha açık değil midir?

Ey dalâlete düşmüş inatçı insancık![733] HAŞİYE Ateşböceğinin ışığından daha sönük kafa fenerinle nasıl şu güneşlere karşı gelebilirsin, onlara kayıtsız kalabilirsin, onları üflemekle söndürmeye çalışırsın? Tüh senin o inkârcı aklına! Gayb âleminin ve görünen âlemin o iki lisanının, bütün âlemlerin Rabbi ve şu kâinatın Sahibi adına, O'nun hesabına söyledikleri sözleri ve davalarını nasıl inkâr edebilirsin! Ey biçare, sinekten daha aciz ve daha aşağı mahlûk! Sen necisin ki, şu kâinatın Sahib-i Zülcelâl'ini yalanlamaya yelteniyorsun!

[733] HAŞİYE Bu hitap, Kur'an'a düşman olan insanadır.

Hâtime[734]

[734] Sonsöz.

Ey aklı uyanık, kalbi tetikte arkadaş! Eğer şu Yirmi İkinci Söz'ün başından buraya kadar anladıysan, on iki "lem'a"yı birden elinde tut. Binlerce elektrik lambası kuvvetinde bir hakikat ışığını bularak arş-ı âzamdan gelen Kur'an ayetlerine yapış. Cenâb-ı Hakk'ın yardımının burağına bin, hakikatin semâsına yüksel, Allah'ın marifetinin arşına çık, أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ وَحْدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ[735] de ve

[735] Şehadet ederim ki, Senden başka ilah yoktur. Sen teksin, Senin ortağın yoktur.

لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ[736] diyerek her şeyin üstünde, bu büyük âlem mescidinde Cenâb-ı Hakk'ın birliğini ilan et!..

[736] "Allah'tan başka ilah yoktur. O birdir. Ortağı yoktur. Mülk tamamen O'nundur. Ezelden ebede her türlü hamd ve övgü, şükür ve minnet O'na mahsustur ve O'na lâyıktır. Hayatı veren de, alan da O'dur. O, ezelî ve ebedî hayat sahibidir. Bütün iyilikler O'na aittir; O, yapılan her hayrı kaydeder ve karşılığını verir. O'nun her şeye gücü yeter ve hiçbir şey O'na ağır gelmez." (Bkz. Tirmizî, *deavât* 36; Nesâî, *menâsik* 163; İbni Mâce, *ticârât* 40, *menâsik* 84)

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[737]

[737] “Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلٰينَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ[738]

[738] “Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme! Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme. Ey Rabbimiz! Takat getiremeyeceğimiz şeylerle bizi yükümlü tutma. Affet bizi, lütfen bağışla kusurlarımızı, merhamet buyur. Sensin Mevlamız, yardımcımız, kâfir topluluklara karşı Sen yardım eyle bize.” (Bakara sûresi, 2/286)

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ۝
رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ[739]

[739] “Ey Kerîm Rabbimiz, bize hidayet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz bağışı bol olan Vehhab sensin Sen! Sen, geleceğinde hiç şüphe olmayan bir günde bütün insanları bir araya toplayacaksın. Allah sözünden asla dönmez.” (Âl-i İmran sûresi, 3/8-9)

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مَنْ أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ وَعَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ وَارْحَمْنَا وَارْحَمْ أُمَّتَهُ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ اٰمِينَ[740]

[740] Allahım! Âlemlere rahmet olarak gönderdiğin zâta, onun bütün âl ve ashabına salât ve selam eyle. Ey merhamet edenlerin en merhametlisi, rahmetin hürmetine bize ve O’nun ümmetine merhamet eyle, âmin...

وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ[741]

[741] “Onların duaları ‘Hamd âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.’ diye sona erer.” (Yûnus sûresi, 10/10)

Yirmi Üçüncü Söz

Bu Söz'ün iki bahsi var.

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ۝ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ

۝ إِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ[742]

[742] "Biz insanı en mükemmel surette yarattık. Sonra da onu en aşağı dereceye düşürdük. Ancak iman edip güzel ve makbul işler yapanlar müstesna." (Tîn sûresi, 95/4-6)

Birinci Bahis

İmanın binlerce güzelliğinden yalnız beşini, beş "nokta" içinde anlatacağız.

Birinci Nokta

İnsan, iman nuru ile "a'lâ-yı illiyyîn"e, yani mertebelerin en yükseğine çıkar, cennete lâyık bir kıymet alır. Ve küfür karanlığı ile "esfel-i sâfilîn"e, yani aşağıların en aşağısına düşer, cehenneme müstahak hale gelir. Çünkü iman, insanı Sâni-i Zülcelâl'ine bağlıyor. İman bir bağdır. Öyleyse insan, iman sayesinde kendisinde görünen ilahî sanatlar ve Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin nakışlarına göre bir kıymet alır. Küfür ise o bağı keser, insandaki Rabbanî sanat gizlenir, kıymeti de yalnız maddeden ibaret kalır. Madde fâni, geçici olduğundan kıymeti hiç hükmündedir. Bu sırrı bir temsille anlatacağız:

Mesela, insanların eserlerinde nasıl ki maddî kıymetle sanat kıymeti ayrı ayrıdır. Bazen ikisi eşittir, bazen madde daha kıymetlidir, bazen de beş kuruşluk demir gibi bir maddede beş liralık sanat bulunur. Hatta bazen antika bir sanat eserine bir milyon kıymet biçildiği halde, maddesi beş kuruş etmez.

İşte öyle antika bir eser, antikacılar çarşısında, harikalar gösteren, kadim ve pek hünerli sanatkârına bağlanarak, onun adıyla ve sanatıyla sergilense, bir milyon fiyata satılır. Fakat kaba demirciler çarşısına gidilse ancak beş kuruşluk bir demir fiyatına alıcı bulur.

İşte insan, Cenâb-ı Hakk'ın böyle antika bir sanatıdır. En nazik ve nazenin kudret mucizesidir ki, Cenâb-ı Hak onu bütün isimlerinin cilvesine, nakışlarına mazhar ve kâinata küçük bir misal suretinde yaratmıştır.

İman nuru insanın içine girse, üstündeki bütün mânidar nakışlar o ışıkla okunur. Mümin, onları şuurla okur ve iman bağıyla okutur. Yani, "Sâni-i Zülcelâl'in sanatlı bir eseriyim, mahlûkuyum, O'nun rahmetine ve keremine mazharım" gibi mânâlarla, insandaki Rabbanî sanat ortaya çıkar. Demek, Yaratıcısına bağlanmaktan ibaret olan iman, insandaki sanatın bütün eserlerini görünür kılar. İnsanın kıymeti, o Rabbanî sanata göredir ve Samed Yaratıcısının aynası olması itibarı iledir. O halde, şu önemsiz insan, bu yönüyle bütün yaratılmışların üstünde, Rabbine bir muhatap haline gelir ve O'nun cennete lâyık bir misafiri olur.

Eğer o bağın kesilmesinden ibaret olan küfür insanın içine girse, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin bütün o mânidar nakışları karanlığa gömülür, okunmaz. Zira Sâni unutulsa O'na bakan manevî taraflar da anlaşılmaz, insan âdeta baş aşağı düşer. O mânidar, yüce sanatların ve manevî, kıymetli nakışların çoğu gizlenir.

Geri kalan ve gözle görülen kısmı ise basit sebeplere, tabiata ve tesadüfe verilip kıymetten sonsuz derece düşer. Her biri parlak birer elmas iken sönük birer şişe olur. Kıymetleri yalnız hayvanî olan maddeden ibaret kalır.

Maddenin gayesi ve meyvesi ise, dediğimiz gibi, canlıların en acizi, en muhtacı ve en kederlisi olduğu halde, insanın kısacık bir ömürde yalnız basit bir hayat geçirmesidir. Sonra çürüyüp gider. İşte küfür insanın mahiyetini böyle bozar, elmastan kömüre çevirir.

İkinci Nokta

İman, nasıl ki bir nurdur, insanı ışıklandırıyor; üstünde yazılmış olan, Samed Yaratıcının bütün nakışlarını gösterip okutuyor. Aynı şekilde, kâinatı da aydınlatıyor, geçmiş ve gelecek zamanı karanlıktan kurtarıyor.

Şu sırrı, bir vakada اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِينَ اٰمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ[743] ayet-i kerimesinin bir sırrına dair gördüğüm bir temsille anlatacağız:

[743] "Allah iman edenlerin yardımcısıdır, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır." (Bakara sûresi, 2/257)

Hayalî bir vakada gördüm ki, iki yüksek dağ var, birbirine bakıyor. Aralarında dehşetli bir köprü kurulmuş. Köprünün altında pek derin bir dere... Ben o köprünün üstündeyim. Dünyayı da koyu bir karanlık kaplamış.

Sağ tarafıma baktım, sonsuz bir karanlık içinde büyük bir mezar gördüm, yani hayal ettim. Soluma baktım, dehşet veren karanlığın dalgaları içinde dev fırtınalar, gürültü ve ızdıraplar, felâketler hazırlandığını görür gibi oldum. Köprünün altına baktım, gayet derin bir uçurum gördüğümü zannettim. Bu dehşetli karanlık karşısında sönük bir cep fenerim vardı. Onu kullandım, etrafıma onun yarım yamalak ışığıyla baktım. Bana pek müthiş bir vaziyet göründü. Hatta önümdeki köprünün başında ve etrafında öyle dehşetli ejderhalar, aslanlar, canavarlar vardı ki, "Keşke şu cep fenerim olmasaydı, bu dehşeti görmeseydim!" dedim. Feneri hangi tarafa çevirdiysem öyle dehşete düştüm. "Eyvah, şu fener başıma belâdır" diyerek ona kızdım ve cep fenerimi yere çarpıp kırdım. Âdeta onun kırılmasıyla dünyayı ışıklandıran büyük elektrik lambasının düğmesine dokunmuşum gibi, karanlık birden yok oldu. Her taraf o lambanın ışığıyla doldu. Her şeyin hakikati göründü.

Baktım ki, o gördüğüm köprü, gayet düzgün bir yerde, ova içinde bir caddedir. Sağ tarafımda gördüğüm büyük mezarın, baştan başa güzel, yeşil bahçelerle çevrili, başında nuranî insanların bulunduğu ibadet, hizmet, sohbet ve zikir meclisleri olduğunu fark ettim. Sol tarafımdaki fırtınalı, gürültülü, ızdıraplı zannettiğim uçurumların ve zirvelerin ise süslü, sevimli, cazibeli dağların arkasında büyük bir ziyafet, güzel ve yüksek bir seyir yeri olduğunu hayal meyal seçtim. Ve dehşetli birer canavar ve ejderha zannettiğim varlıkların uysal deve, öküz, koyun, keçi gibi ehil hayvanlar olduğunu gördüm. اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى نُورِ الْإِيمَانِ[744] diyerek اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِينَ اٰمَنُوا

يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ayet-i kerimesini okudum, o hayalî vakadan uyandım.

[744] Lütfettiği iman nurundan dolayı hamdolsun Allah'a.

İşte o iki dağ, hayatın başlangıcı ile sonu, yani dünya ve berzah âlemleridir. O köprü, hayat yoludur. Sağ taraf geçmiş zaman, sol taraf ise gelecektir. O cep feneri bencil, kendi bildiğine güvenen ve semavî vahyi dinlemeyen insanın gururu, benliğidir. Canavar zannedilen şeyler ise âlemdeki hadiseler ve hayret verici varlıklardır.

İşte benliğine güvenen, gaflet ve dalâlet karanlığına düşen adam şu vakadaki ilk halime benzer. O cep feneri hükmündeki kusurlu ve dalâlete bulaşmış bilgilerle geçmiş zamanı büyük bir mezar şeklinde ve hiçliğe benzer bir karanlık içinde görür. Geleceği ise gayet fırtınalı, tesadüfe bağlı, korku ve yalnızlık hissi veren bir yer zanneder. Her biri Hakîm ve Rahîm bir Zât'ın itaatkâr memurları olan hadiseleri ve varlıkları zararlı birer canavar bilir, وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ[745] ayetindeki hükme müstahak olur.

[745] "İnkâr edenlerin dostları ise tağutlar olup onları aydınlıktan karanlıklara götürürler." (Bakara sûresi, 2/257)

Eğer Cenâb-ı Hak'tan hidayet yetişse, iman kalbine girse, nefsinin firavunluğu kırılsa ve Allah'ın kitabını dinlese şu vakadaki ikinci halime benzeyecek. O vakit kâinat birden gündüz rengini alır, ilahî nur ile dolar. Âlem اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ[746] ayetini okur. İnsan, geçmiş zamanı büyük bir mezar olarak görmez; belki kalb gözüyle her bir asırda bir peygamberin ya da velinin başında bulunduğu, kulluk vazifesini yerine getiren temiz ruhlardan ibaret cemaatlerin hayat vazifelerini bitirip اَللّٰهُ أَكْبَرُ[747] diyerek yüce makamlara uçtuğunu ve istikbal tarafına geçtiğini görür.

[746] "Allah göklerin ve yerin nurudur." (Nûr sûresi, 24/35)

[747] Sadece büyüklükte değil, hiçbir konuda eşi ve benzeri olmayan, başka bir şey Kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah'tır.

Sol tarafına bakar; o iman nuruyla dağ gibi bazı berzah ve ahiret hadiselerinin, değişimlerin arkasında cennet bağlarındaki saadet saraylarında kurulmuş Rahmanî bir ziyafet sofrasını uzaktan uzağa fark eder. Fırtına, zelzele ve salgın hastalık gibi hadiseleri itaatkâr birer memur bilir. Bahar fırtınası ve yağmur gibi, görünüşte sert hadiselerin mânen çok tatlı hikmetlere vesile olduğunu görür. Hatta ölümü ebedî hayatın başlangıcı, kabri de bâki saadetin kapısı bilir. Başka noktaları da bunlara kıyasla, hakikati temsile uygula…

Üçüncü Nokta

İman hem nurdur, hem kuvvettir. Evet, hakiki imanı elde eden adam kâinata meydan okuyabilir ve imanının kuvvetine göre, hadiselerin baskısından kurtulabilir. تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّٰهِ[748] der, hayat gemisinde, hadiselerin dağlar gibi yükselen dalgaları içinde tam emniyetle yolculuk yapar. Bütün ağırlıklarını Kadir-i Mutlak'ın kudret eline emanet ederek dünyadan rahatça geçer, berzahta istirahat eder. Sonra da ebedî saadet dairesine girmek için cennete uçabilir. Fakat tevekkül etmezse dünyanın ağırlıkları uçmasına izin vermez, aksine, onu aşağıların en aşağısı olan seviyeye çeker. Demek, iman tevhidi, tevhid teslimi, teslim tevekkülü, tevekkül de iki cihan saadetini gerektirir.

[748] "Allah'a tevekkül ettim. (Allah kerîm..!)" (Hûd sûresi, 11/56)

Fakat yanlış anlama! Tevekkül, sebepleri tamamen reddetmek değildir. Aksine, onları kudret elinin perdesi bilip sebeplere uymak, bunu da bir tür fiilî dua kabul ederek neticeyi yalnız Cenâb-ı Hak'tan istemek, O'ndan bilmek ve O'na minnettar olmaktan ibarettir.

Tevekkül eden ve etmeyen insanın halleri şu hikâyedekine benzer:

Vaktiyle iki adam, hem bellerine hem başlarına ağır yükler yüklenip bilet alarak büyük bir gemiye binmişler. Onlardan biri biner binmez yükünü yere bırakmış, üstüne oturup ona bekçilik etmeye başlamış. Diğeri hem ahmak hem gururlu olduğundan yükünü yere bırakmamış.

Ona, “Ağır yükünü yere bırak, rahat et.” dendiğinde, “Yok, bırakmayacağım, belki ziyan olur. Ben kuvvetliyim, malımı belimde ve başımda taşıyacağım.” demiş.

O adama yine denilmiş ki: “Sultan’ın bizi ve seni taşıyan şu emniyetli gemisi daha kuvvetlidir, malını daha iyi korur. Belki başın döner, yükünle beraber denize düşersin. Hem gittikçe kuvvetin tükenir. Şu bükülmüş belin, şu akılsız başın iyice ağırlaşan o yüklere güç yetiremeyecek. Kaptan da seni bu halde görse ya divane deyip kovacak ya da ‘Bu adam haindir, gemimizi itham ediyor, bizimle alay ediyor. Hapsedilsin!’ diye emir verecektir. Hem herkese maskara olursun. Çünkü dikkatlice bakanların nazarında zayıflığı gösteren kibrinle, acizliği gösteren gururunla, riyayı ve alçaklığı gösteren suniliğinle kendini halka maskara yaptın. Herkes sana gülüyor.” Bu sözlerden sonra o biçarenin aklı başına gelmiş. Yükünü yere koyup üstüne oturmuş, “Oh, Allah senden razı olsun! Zahmetten, hapisten, maskaralıktan kurtuldum.” demiş.

İşte ey tevekkül etmeyen insan! Sen de bu adam gibi aklını başına al, tevekkül et ki, bütün kâinata dilenci olmaktan, her hadise karşısında titremekten, kendini beğenmişlikten, maskaralıktan, ahirette azaptan ve dünyadaki sıkıntıların hapsinden kurtulasın…

Dördüncü Nokta

İman, insanı insan eder, hatta sultan eder. Öyleyse insanın asıl vazifesi iman ve duadır. Küfür ise insanı gayet aciz, canavar bir hayvan yapar.

Şu meselenin binlerce delilinden yalnız biri olan, hayvan ile insanın dünyaya gelişlerindeki farklar, bunu açık ve kesin bir şekilde ispat eder. Evet, insanlığın ancak iman ile mümkün olduğunu, insan ile hayvanın dünyaya gelişindeki farklar gösterir.

Çünkü hayvan dünyaya, âdeta ihtiyacı olan her şeyi başka bir âlemde öğrenmiş gibi, kabiliyetlerine göre mükemmel olarak gelir, yani gönderilir. Yaşaması için gerekli bütün şartları, hayat kanunlarını ve kâinatla münasebetini ya iki saatte ya iki günde veya iki ayda öğrenir,

beceri sahibi olur. Serçe veya arı gibi bir hayvan, insanın yirmi senede kazandığı, hayat için gerekli kuvveti ve pratik becerileri yirmi günde elde eder, yani bunlar ona ilham olunur.

Demek, hayvanın asıl vazifesi öğrenerek daha mükemmel hale gelmek, marifet kazanarak gelişmek veya aczini göstermekle yardım istemek, dua etmek değildir. Onun vazifesi, kabiliyetine göre işini yapmak ve fiilî kullukta bulunmaktır.

İnsan ise dünyaya gelişinde her şeyi öğrenmeye muhtaç ve hayat kanunları hakkında cahildir. Hatta bu kanunları yirmi senede bile tamamen öğrenemez. O, ömrünün sonuna kadar öğrenmeye muhtaç, gayet aciz ve zayıf bir surette dünyaya gönderilmiştir. Bir-iki senede ancak ayağa kalkabilir. Zarar ve menfaati ancak on beş senede birbirinden ayırır ve ancak toplum hayatı sayesinde menfaatlerini elde edip zararlardan sakınabilir.

Demek ki, insanın yaradılıştan gelen vazifesi hayat kanunlarını öğrenerek gelişmektir, dua ile kulluktur. Yani, "Kimin merhametiyle böyle hikmetli bir şekilde idare ediliyorum? Kimin cömertliğiyle böyle şefkatlice terbiye ediliyorum? Nasıl bir Zât'ın lütuflarıyla böyle nazlı bir surette besleniyor ve çekip çevriliyorum?" sorularının cevabını bilmektir. Ve ancak binde birine elinin yetişebildiği ihtiyaçlarının hepsini karşılayan Rabbine, acizliğinin ve fakrının lisanıyla yalvarmak, muhtaç olduğu şeyleri O'ndan istemek, O'na dua etmektir. Yani acz ve fakr kanatlarıyla kulluğun yüce makamına uçmaktır.

Demek ki, insan bu âleme ilim ve dua vasıtasıyla mükemmelliğe ulaşmak için gelmiştir. Mahiyet ve kabiliyet itibarı ile her şey ilme bağlıdır ve bütün hakiki ilimlerin esası, madeni, nuru ve ruhu marifetullah, yani Allah'ı bilmek ve tanımaktır. Bunun temel esası da Allah'a imandır.

Hem insan, sonsuz acizliğiyle sayısız belâya, hadsiz düşmanın hücumuna maruz ve sonsuz fakrıyla beraber sınırsız ihtiyaçlarla kuşatılmış ve sonsuz

arzularının karşılanmasına muhtaç olduğundan, asıl yaradılış vazifesi, imandan sonra duadır. Dua, kulluğun esasıdır.[749]

[749] Bakara sûresi, 2/186; Mü'min sûresi, 40/60; Furkan sûresi, 25/77. Ayrıca "Dua, ibadetin özüdür." (Tirmizî, *deavât* 1) ve "Duanın kendisi ibadettir." (Tirmizî, *tefsîru sûre [2]* 16) anlamında hadis-i şerifler bulunmaktadır.

Nasıl ki bir çocuk, elinin yetişmediği bir maksadını, bir arzusunu elde etmek için ya ağlar ya da onu ister. Yani fiilen veya sözle, acizliğinin diliyle dua eder, isteğine ulaşır. Aynen öyle de, insan bütün canlılar âlemi içinde nazik, nazenin, nazlı bir çocuk hükmündedir. Rahman ve Rahîm Rabbinin dergâhında ya zayıflığı ve acizliğiyle ağlaması ya da fakr ve ihtiyacını bilerek dua etmesi gerekir ki, istedikleri kendisine verilsin veyahut bunun şükrünü eda etsin.[750] Yoksa bir sinekten korkup bağıran ahmak ve haylaz çocuk gibi, "Ben elde edilmesi mümkün olmayan ve gücümün bin kat üstündeki bu harika şeyleri kendi kuvvetimle elde ediyorum, onları aklım ve idaremle kendime itaat ettiriyorum." deyip nankörlüğe sapmak insanın yaradılış gayesine zıt olduğu gibi, onu şiddetli bir azaba müstahak eder.[751]

[750] Hac sûresi, 22/36.

[751] İbrahim sûresi, 14/7.

Beşinci Nokta

İman, duayı kesin bir vesile olarak gerektirdiği gibi, insanın fıtratı da onu şiddetle ister. Cenâb-ı Hak da, "Duanız olmazsa ne kıymetiniz var?" mealinde, قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ[752] buyuruyor ve اُدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ[753] diye emrediyor.

[752] "(Resûlüm!) De ki: (Kulluğunuz ve) yalvarmanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin?" (Furkan sûresi, 25/77)

[753] "Bana dua edin, size cevap vereyim." (Mü'min sûresi, 40/60)

Eğer dersen ki: Birçok defa dua ediyoruz, kabul olmuyor. Halbuki ayet umumidir, her duaya cevap verildiğini bildiriyor. Bunun izahı nedir?

Cevap: Cevap vermek ayrı, kabul etmek ayrıdır. Her duaya cevap verilir, fakat her duayı kabul etmek, istenen şeyi aynen vermek Cenâb-ı Hakk'ın hikmetine tâbidir.

Mesela, hasta bir çocuk doktoru çağırır. Doktor, "Buyur!" der, "Ne istiyorsun?" Çocuk, "Şu ilacı ver bana." der. Doktor ise ya aynen çocuğun istediğini ya da faydası için ondan daha iyisini verir. Belki de ilacın zararlı olduğunu bilir, hiç vermez.

İşte Cenâb-ı Hak, Hakîm-i Mutlak, her yerde hazır ve nâzır olduğundan kulun duasına cevap verir. Yalnızlık, korku ve kimsesizlik dehşetini, her yerde hazır bulunuşu ve her şeye cevap vermesiyle dostane bir hale çevirir. Fakat insanın arzu ve heveslerinin zorlamasıyla istediklerini değil, hikmetinin gerektirdiği gibi, ya onun dilediğini aynen ya da daha iyisini verir veyahut hiç vermez.

Hem dua bir kulluktur. Kulluğun neticeleri ahirete aittir. Dünyevî maksatlar ise o tür dua ve ibadetin vaktidir, gayesi değil. Mesela, yağmur namazı ve duası bir ibadettir. Yağmursuzluk o ibadetin vaktidir. Yoksa o ibadet ve dua, yağmurun yağması için değildir. Eğer sırf bu niyetle yapılsa, o dua ve ibadet hâlis sayılmayacağından kabule lâyık olmaz.

Mesela, günbatımı akşam namazının vaktidir. Güneş ve ay tutulmaları da "küsuf ve husuf namazları" denilen iki hususi ibadetin vaktidir. Yani gece ve gündüzün nuranî ayetlerinin perdelenmesi[754] Zât'ının büyüklüğünü ilana vesile olduğundan, Cenâb-ı Hak kullarını o vakitte ibadete davet eder. Yoksa o namaz –vakti ve ne kadar devam edeceği gökbilimcilerin hesabıyla zaten belli olan– ay ve güneş tutulmalarının sona ermesi için değildir.

[754] "Biz gece ve gündüzü kudretimizi gösteren iki delil kıldık. Gece delili olan ayı sildik, gündüz delili olan güneşi aydınlatıcı yaptık." (İsrâ sûresi, 17/12)

Aynen bunun gibi, yağmursuzluk da yağmur namazının vaktidir. Belâ ve sıkıntıların hücumu ve zararlı şeylerin insana musallat olması ise bazı

duaların hususi vaktidir ki, insan o vakitlerde aczini anlar, dua ve niyaz ile Kadir-i Mutlak'ın dergâhına sığınır.

Eğer çok dua edildiği halde belâlar ortadan kalkmazsa, "Dua kabul olmadı." değil, "Duanın vakti sona ermedi." denmelidir. Cenâb-ı Hak lütuf ve keremiyle belâyı kaldırırsa –ki nur üstüne nur olur– duanın vakti biter, ilahî takdir yerine gelir.

Demek, dua bir kulluk sırrıdır. Kulluk ise hâlis bir şekilde, sadece Allah için olmalı.[755] İnsan yalnız aczini ortaya koyup dua ile O'na sığınmalı, O'nun rubûbiyetine karışmamalı. İdareyi O'na bırakmalı, O'nun hikmetine güvenmeli, rahmetini itham etmemeli…

[755] Kulluğun sırf Allah için yapılacağını belirten ayet-i kerimelerden bir kısmı için Fâtiha sûresi, 1/5; Nisâ sûresi, 4/146; En'âm sûresi, 6/162; A'râf sûresi, 7/29 ...

Evet, Kur'an ayetlerinin apaçık beyanıyla sabit olan, hakikatte her varlığın kendine has birer tesbihi, birer hususi ibadeti, secdesi bulunduğu gibi;[756] bunlar bütün kâinattan Cenâb-ı Hakk'ın dergâhına giden birer duadır. Bu dualar:

[756] Varlığın tesbih, secde ve ibadetlerine dair ayet-i kerimelerden bir kısmı için Nahl sûresi, 16/49; İsrâ sûresi, 17/44; Meryem sûresi, 19/93; Hac sûresi, 22/18 ...

• *Ya kabiliyet diliyledir*; bütün bitkilerin duaları gibi… Her biri kendi kabiliyetinin lisanıyla mutlak feyz, bereket ve bolluk sahibi Cenâb-ı Hak'tan bir suret talep eder ve O'nun isimlerinin tecellisine açıkça mazhar olmak ister.

• *Ya fıtrî ihtiyaç diliyledir*; bütün canlıların, güçlerinin yetmediği zaruri ihtiyaçları için dualarıdır... Her bir canlı o fıtrî ihtiyacın lisanıyla mutlak cömertlik sahibi, çok ihsan eden Yaratıcısından hayatını devam ettirmek için bir tür rızık hükmünde bazı şeyler ister.

• *Veya çaresizlik diliyle bir duadır* ki, çaresiz kalan her bir canlı, kesin bir iltica ile dua eder, bilmediği bir koruyucuya sığınır, belki Rabb-i Rahîm'ine yönelir. Bu üç çeşit dua, bir mâni olmazsa daima makbuldür.

• *Dördüncü çeşit* –ki en meşhurudur– bizim duamızdır. Bu da iki kısımdır: Biri fiil ve hâl ile, diğeri kalb ve söz iledir.

Mesela sebeplere uymak, fiilî bir duadır. Sebeplerin bir araya gelmesi, neticeyi meydana getirmek için değil, hal diliyle neticeyi Cenâb-ı Hak'tan istemek için, O'nun razı olacağı bir vaziyet almaktır. Mesela çift sürmek, rahmet hazinesinin kapısını çalmaktır. Bu tür fiilî dua, mutlak cömertlik ve bol ihsan sahibi Cenâb-ı Hakk'ın isim ve unvanlarına baktığından büyük çoğunlukla kabul edilir.

İkinci kısım ise dille, kalbden dua etmektir. Elinin yetişmediği bir kısım arzuları istemektir. Bunun en mühim tarafı, en güzel gayesi, en tatlı meyvesi şudur: Dua eden insan anlar ki, kalbinden geçenleri işiten, her şeye eli yetişen, her bir arzusunu yerine getirebilecek, acizliğine merhamet gösterecek ve fakrından dolayı ona yardım edecek biri var.

İşte ey aciz ve fakir insan! Dua gibi, rahmet hazinesinin anahtarı ve tükenmez bir kuvvetin kaynağı olan bir vesileyi elden bırakma. Ona yapış, insanlığın en yüksek makamına çık. Bir sultan gibi bütün kâinatın dualarını kendi duanın içine al! Bütün âlemi temsil eden bir kul ve umumi bir vekil gibi وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ[757] de, kâinatın güzel bir takvimi[758] ol!

[757] "Yalnız senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5)

[758] **Ahsen-i takvim:** İnsanın yaratılışının en güzel surette olması. Bkz. Tîn sûresi, 95/4.

İkinci Bahis

İnsanın saadet ve hüsranının sebeplerini izah eden beş "nükte"den ibarettir.

İnsan ahsen-i takvimde, yani en güzel surette yaratıldığı ve kendisine gayet geniş bir kabiliyet verildiği için, aşağıların aşağısı olan "esfel-i sâfilin" seviyesinden ta yükseklerin en yükseği "âlâ-yı illiyyin"e,[759] yerden arşa, zerreden güneşe kadar dizilmiş makamlara, mertebelere, derecelere çıkabileceği ya da seviyelere düşebileceği bir imtihan meydanına atılmıştır. Önünde sonsuz alçalıp yükselebileceği iki yol[760] açılmış ve insan bir kudret mucizesi, yaratılışın neticesi ve bir sanat harikası olarak şu dünyaya gönderilmiştir. İşte insanın bu müthiş yükseliş ve alçalışının sırrını beş "nükte"de anlatacağız.

[759] Tîn sûresi, 95/4-6.

[760] "Şükür" ya da "küfür" yolu (Dehr sûresi, 76/3); "iki yol (hayır ve şer yolu)" (Beled sûresi, 90/10); "kötülük" ya da "takvâ" yolu (Şems sûresi, 91/8); "en kolay yol" ya da "en güç yol" (Leyl sûresi, 92/5-10).

Birinci Nükte

İnsan, kâinattaki çoğu varlık türüne muhtaç ve onlarla alâkalıdır. İhtiyaçları âlemin her tarafına dağılmış, arzuları ebede kadar uzanmıştır. Bir çiçeği istediği gibi, koca bir baharı da ister. Bir bahçeyi arzu ettiği gibi, ebedî cenneti de arzu eder. Bir dostunu görmeyi aşk ve şevkle dilediği gibi, Cemîl-i Zülcelâl'i görmeyi de arzular. Başka bir yerdeki sevdiğini ziyaret etmek için oranın kapısını açmaya muhtaç olduğu gibi, dostlarının berzah âlemine göçmüş yüzde doksan dokuzunu ziyaret etmek ve ebedî ayrılıktan kurtulmak için, koca dünyanın kapısını kapayacak, hayret verici şeylerin bir mahşeri olan ahiretin kapısını açacak, dünyayı kaldırıp yerine onu kuracak ve koyacak bir Kadir-i Mutlak'ın dergâhına sığınmaya da muhtaçtır.

İşte şu vaziyetteki insana hakiki Mabud, yalnız her şeyin dizgini elinde, her şeyin hazinesi katında bulunan, her yerde hazır ve nâzır, mekândan münezzeh, aczden uzak, kusurdan mukaddes, noksanlıktan yüce bir Kadîr-i Zülcelâl, bir Rahîm-i Zülcemâl, bir Hakîm-i Zülkemâl olabilir. Çünkü insanın sınırsız ihtiyaçlarını ancak sonsuz kudrete ve her şeyi kuşatan ilme sahip bir Zât karşılayabilir. Öyleyse ibadet edilmeye lâyık yalnız O'dur.

İşte ey insan! Eğer yalnız O'na kul olursan bütün varlıkların üstünde bir makam kazanırsın. Kulluktan yüz çevirirsen aciz varlıklara alçak bir kul olursun. Eğer kendine ve kuvvetine güvenip tevekkül ve duayı bırakır, kibre ve benlik davasına saparsan, o vakit iyilik ve bir şey var etme yönünden, arıdan ve karıncadan daha aşağı, örümcekten ve sinekten daha zayıf düşersin. Şer ve tahrip yönünden ise bir dağdan daha ağır, vebadan daha zararlı olursun.

Evet, ey insan! Senin iki yüzün var: **Biri** icat, varlık, hayır, müspet ve fiil yüzündür. **Diğeri** ise tahrip, yokluk, şer ve inkâr mahiyeti taşıyan, tesir altında kalan yüzündür.

Birincisi itibarı ile arıdan, serçeden daha aşağı; sinekten, örümcekten daha zayıfsın. İkinci yüzünle ise dağları, yerleri, gökleri geçersin. Onların yüklenmekten çekindiği ve bu hususta acizliklerini gösterdiği bir yükü kaldırırsın.[761] Onlardan daha geniş, daha büyük bir daireyi kuşatırsın. Çünkü sen yalnız elinin ulaştığı, gücünün yettiği kadar iyilik yapabilir ve bir şey var edebilirsin. Fakat fenalık yapsan ve bir şeyi tahrip etsen, fenalığın haddini aşar ve tahribin gittikçe yayılır.

[761] Ahzâb sûresi, 33/72.

Mesela, küfür bir fenalıktır, tahriptir, tasdik etmemedir. Fakat o tek günah, bütün kâinatı, Cenâb-ı Hakk'ın bütün isimlerini ve bütün insanlığı hor görmeyi, aşağılamayı da içinde taşır. Çünkü şu varlıkların yüce bir makamı, mühim bir vazifesi vardır; onlar Cenâb-ı Hakk'ın birer mektubu, isimlerinin aynası ve O'nun memurlarıdır.

Küfür ise onları vazife görme, ayna ve manidar birer yazı olma makamından düşürür, abes ve tesadüfün oyuncağı seviyesine, yokluk ve ayrılığın tahribiyle çabuk bozulup değişen fâni maddeler konumuna, kıymetsizlik ve hiçlik mertebesine indirir. Aynı şekilde, bütün kâinatta ve varlıkların aynasında nakışları, cilveleri ve güzellikleri görünen ilahî isimleri inkâr ile değersiz gösterir.

Ve insan denilen, Allah'ın bütün kutsî isimlerinin cilvelerini güzelce ilan eden manzum hikmet kasidesini, bâki bir ağacın donanımını içeren çekirdek misali açık bir kudret mucizesini ve emanet-i kübrâyı[762] yüklenmekle yerlerden, göklerden, dağlardan üstün olan ve meleklere karşı üstünlük kazanan yeryüzünün halifeliği mertebesinin sahibini; en aşağı, fâni hayvandan daha aşağı, daha zayıf, daha aciz, daha fakir bir seviyeye atar. Ve mânâsız, karmakarışık, çabuk bozulan adi bir levha konumuna indirir.

[762] Ahzâb sûresi, 33/72.

Sözün Özü: Nefs-i emmare[763] tahrip ve şer yönünden sonsuz cinayet işleyebilir, fakat bir şey var etme ve hayır yönünden iktidarı pek azdır, sınırlıdır. Evet, insan bir evi bir günde harap eder, yüz günde yapamaz.

[763] **Nefs-i emmare:** İnsanı daima kötülüğe sevk eden nefis.

Ama bencilliği ve gururu bıraksa, hayır ve varlık için Cenâb-ı Hak'tan yardım istese, şerden, tahripten ve nefsine güvenmekten vazgeçse, istiğfar ederek tam kul olsa يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّاٰتِهِمْ حَسَنَاتٍ[764] sırrına erişir. Ondaki sonsuz şer kabiliyeti, sonsuz hayır kabiliyetine döner. İnsan "ahsen-i takvim" kıymetini alır, yükseklerin en yükseği mertebeye çıkar.

[764] "Allah onların kötülüklerini iyiliklere, günahlarını sevaplara çevirir." (Furkan sûresi, 25/70)

İşte ey gafil insan! Cenâb-ı Hakk'ın lütfuna ve keremine bak: Adalet, günahı bir iken bin yazmak, sevabı ise bir yazmak veya hiç yazmamak olduğu halde; bir günahı bir yazar, bir sevabı ise on, bazen yetmiş, bazen yedi yüz, bazen de yedi bin yazar.[765] Şu nükteden anla ki, o dehşet veren cehenneme girmek amelin karşılığı ve tam adalettir, cennete girmek ise tamamen Allah'ın lütfudur.

[765] Günah bir yazıldığı halde, sevabın on kattan yedi yüz kata kadar yazıldığına dair En'âm sûresi, 6/160; Buhârî, *îmân* 31; Müslim, *îmân* 206, 207.

İkinci Nükte

İnsanın iki yüzü var. **Biri** benliği yönünden bu dünya hayatına, **diğeri** kulluğu yönünden ebedî hayata bakar.

Birinci yüzüyle insan öyle çaresiz bir varlıktır ki, sermayesi yalnız bir saç teli gibi zayıf bir cüzî irade, sınırlı bir çabadan ibaret bir iktidar, çabuk sönen bir parıltı hükmünde bir hayat, hemen geçen bir müddetçik ömür ve çabuk çürüyen küçük bir cisimdir. Bu haliyle insan, kâinatın tabakalarına serilmiş sayısız varlık türünün hesapsız fertleri içinde nazik, zayıf bir fert olarak bulunuyor.

İkinci yüzüyle ise insanın, bilhassa kulluğa bakan acizliği ve fakrı yönünden, pek geniş bir mahiyeti, pek büyük bir önemi var. Çünkü Fâtır-ı Hakîm, insanın manevî mahiyetine sınırsız bir acz ve fakr koymuştur ki, kudreti sonsuz bir Kadîr-i Rahîm'in ve serveti sınırsız bir Ganiyy-i Kerîm'in hadsiz tecellilerini gösteren geniş bir ayna olsun.

Evet, insan bir çekirdeğe benzer. Nasıl ki, çekirdeğe toprak altında çalışıp o dar âlemden çıkması ve geniş hava âlemine geçerek Yaratıcısından kabiliyet diliyle bir ağaç olmayı isteyip kendine lâyık bir mükemmelliğe ulaşması için, kudret tarafından manevî ve mühim bir donanım, kader tarafından ince ve kıymetli bir program verilmiştir. Eğer o çekirdek, mahiyetinin bozukluğu sebebiyle, ona verilen manevî donanımı toprak altında bazı zararlı maddeleri toplamak için sarf etse, o dar yerde, kısa bir zamanda faydasız bozulup çürüyecektir. Fakat فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى[766] ayetindeki yaratılış kanununa uyup manevî donanımını güzelce değerlendirse o dar âlemden çıkacak, meyveli koca bir ağaç olacak ve küçücük, cüzî hakikati ve manevî ruhu, büyük ve küllî bir hakikat suretini alacaktır. İşte aynen bunun gibi, insanın mahiyetine de kudret tarafından mühim bir donanım ve kader tarafından kıymetli programlar yerleştirilmiştir.

[766] “Taneleri ve çekirdekleri çatlatıp yararak (her şeyi gelişme yoluna koyan) Allah’tır.” (En’âm sûresi, 6/95)

Eğer insan, şu dar yeryüzü âleminde, dünya hayatı toprağı altında o manevî donanımını nefsinin kötü heveslerine sarf etse çürüyen bir çekirdek gibi, az bir lezzet için kısa bir ömürde, dar bir yerde, sıkıntılı bir halde çürüyüp bozularak manevî sorumluluğu bedbaht ruhuna yüklenecek ve şu dünyadan öylece göçüp gidecektir.

Eğer o kabiliyet çekirdeğini kulluk toprağı altında İslamiyet suyuyla, imanın ışığıyla terbiye ederek Kur’an’ın emirlerine uysa, manevî donanımını hakiki gayelerine yöneltse, elbette misal âleminde ve berzahta dal budak salacak ve ahiret hayatında, cennette sınırsız kemâlâta vesile olup nimetler verecek bâki bir ağacın, daimî bir hakikatin özünü saklayan kıymetli bir çekirdek, parlak bir makine ve bu kâinat ağacının mübarek, nurlu bir meyvesi olacaktır.

Evet, hakiki yükseliş, insana verilen kalb, sır, ruh, akıl, hatta hayal ile diğer duygu ve kabiliyetlerin yüzünü ebedî hayata çevirerek her birinin kendine lâyık hususi bir kulluk vazifesiyle meşgul olmasını sağlamaktır. Yoksa dalâlet ehlinin zannettiği gibi, dünya hayatının bütün inceliklerine girmek ve her çeşit zevkini, hatta en bayağısını bile tatmak için bütün latifelerini, kalbini ve aklını nefs-i emmarenin emrine verip ona yardımcı kılmak yükseliş değil, alçalmaktır.

Şu hakikati hayalî bir vakada, şöyle bir temsilde gördüm:

Büyük bir şehre giriyordum. Baktım ki, o şehirde büyük saraylar var. Bazı sarayların kapısında pek çok şenlik, parlak bir tiyatro gibi dikkati çeken, herkesi eğlendiren bir cazibe görünüyordu. Dikkat ettim, o sarayın efendisi kapıya gelmiş, bir köpekle oynuyor, onun oynamasına yardımcı oluyordu. Hanımlar yabancı gençlerle tatlı sohbetler ediyordu. Yetişkin kızlar da çocukları oynatıyordu. Kapıcı ise onlara kumandanlık eder gibi bir aktör tavrı almıştı. O vakit anladım ki, o koca sarayın içi bomboş… Hassas vazifeler hep sahipsiz kalmış. Saraydakilerin ahlâkı bozulmuş, o yüzden kapıda bu hali almışlar.

Sonra orayı geçtim, büyük bir saraya daha rast geldim. Gördüm ki, kapıda uzanmış vefalı bir köpek, ciddi, sert, sakin bir kapıcı ve sönük bir vaziyet var. Niçin orası öyle, burası böyle diye merak ettim, içeri girdim. Baktım ki içerisi çok şenlik… Saray sakinleri üst üste dairelerde, ayrı ayrı hassas vazifelerle meşguldü. Birinci dairedeki adamlar sarayın idaresini sağlıyor, üstündeki dairede kızlar ve çocuklar ders okuyordu. Daha üstte hanımlar gayet hoş sanatlarla, güzel nakışlarla uğraşıyordu. En yukarıda ise sarayın efendisi, padişahla görüşüp halkın rahatını sağlamak ve kendi kemâlâtı, yükselişi için ona has, yüce vazifelerle meşguldü. Onlar beni göremedikleri için "Yasak!" demediler, gezebildim. Sonra çıktım, etrafıma baktım. O şehrin her tarafında bu iki çeşit saraydan vardı. Sorduğumda, "O kapısında şenlik olan içi boş saraylar, kâfirlerin ileri gelenlerinin ve dalâlet ehlinindir. Diğerleri ise namuslu Müslüman büyüklerinindir." dediler.

Sonra bir köşede bir saraya daha rastladım. Üstünde "Said" ismini gördüm, merak ettim. Daha dikkatli bakınca, üstünde suretimi gördüğümü sandım. Çok şaşırdığımdan, bağırınca aklım başıma geldi, ayıldım. İşte şu hayalî vakayı sana tabir edeceğim. Allah hayretsin…

O şehir, insanlığın toplum hayatı ve bugünkü medeniyetin bir şehridir. O sarayların her biri birer insandır. Saray sakinleri ise insandaki göz, kulak, kalb, sır, ruh, akıl gibi latifeler ile nefis, onun kötü arzuları, şehvet ve öfke hissi gibi şeylerdir. Her insanda her bir latifenin ayrı ayrı kulluk vazifeleri, ayrı ayrı lezzetleri, elemleri var. Nefis, kötü arzular, şehvet ve öfke birer kapıcı ve temsildeki kapıda duran köpekler hükmündedir. İşte o yüksek latifeleri nefse ve onun kötü arzularına teslim etmek ve onlara asıl vazifelerini unutturmak, elbette alçalmaktır, yükselme değil. Bu temsilin diğer noktalarını sen tabir edebilirsin.

Üçüncü Nükte

İnsan, fiil ve amel yönünden, maddî çabası itibarı ile zayıf bir hayvan, aciz bir varlıktır. Bu yöndeki tasarruf dairesi ve sahipliği o kadar dardır ki, ancak elinin yetişebildiği yere kadardır. Hatta dizginini insanın eline veren

ehil hayvanlar, onun zayıflığından, aczinden ve tembelliğinden birer hisse aldıkları için yabani emsalleriyle kıyaslandıklarında büyük fark görülür; ehil keçi ve öküz ile yabani keçi ve öküz arasındaki fark gibi...

Fakat aynı insan infialleri, kabulleri, duası ve yakarışıyla şu dünya hanında aziz bir yolcudur. Ve öyle bir Kerîm'e misafir olmuştur ki, o Zât sonsuz rahmet hazinelerini insana açmıştır. Sanatla yarattığı hadsiz varlıklarını, hizmetkârlarını onun emrine vermiş ve o misafirinin gezmesi, seyretmesi ve faydalanması için öyle büyük bir daire açıp hazırlamıştır ki, o dairenin yarıçapı, yani merkezden çevre çizgisine kadar gözün ulaştığı miktar, belki hayalin gittiği yere kadar geniş ve uzundur.

İşte eğer insan benliğine dayanıp dünya hayatını asıl gaye yaparak geçim derdiyle, bazı geçici lezzetler için çalışsa gayet dar bir daire içinde boğulur gider. Kendisine verilen bütün donanım, uzuvlar, latifeler ondan şikâyet ederek mahşerde aleyhinde şahitlik yapacak ve davacı olacaktır.[767]

[767] Fussilet sûresi, 41/20-21; Yasin sûresi, 36/65.

Fakat insan kendini dünyada misafir bilse, ömür sermayesini misafir olduğu Kerîm Zât'ın izni dairesinde sarf etse öyle geniş bir dairede uzun, ebedî bir hayat için güzelce çalışır ve ferah bulup istirahat eder. Sonra âlâ-yı illiyyîne, yani en yüksek mertebelere kadar çıkabilir. Hem insana verilen bütün bu donanım ve uzuvlar, ondan memnun olarak ahirette lehinde şahitlik eder. Evet, bütün bu harika donanım, insana şu önemsiz, geçici dünya hayatı için değil, pek mühim, bâki bir hayat için verilmiştir.

Çünkü insanı hayvana kıyaslarsak görürüz ki, o, donanımı ve uzuvları itibarı ile çok zengindir. Hayvandan yüz derece üstündür. Dünya hayatının lezzetini tatmakta ve hayvanca yaşayışta ise yüz derece aşağı düşer. Zira aldığı her lezzette binlerce elemin izi vardır. Geçmiş zamanın elemleri, gelecek zamanın korkuları ve her bir lezzetin de bir gün yok olacağını bilmenin kederi, onun zevklerini bozuyor ve lezzetinde bir iz bırakıyor.

Fakat hayvan öyle değildir. Elemsiz bir lezzet alır, kedersiz bir zevk hisseder. Onu ne geçmiş zamanın elemleri incitir ne gelecek zamanın

korkuları ürkütür. Rahatça yaşar, yatar ve Hâlık'ına şükreder.

Demek, "ahsen-i takvim" denilen en güzel surette yaratılan insan, her şeyini dünya hayatına sarf etse, sermaye bakımından hayvandan yüz derece yüksek olduğu halde, serçe gibi bir canlıdan yüz derece aşağı düşer. Başka bir yerde bu hakikati bir temsille anlatmıştım. Münasebet geldi, o temsili tekrar ediyorum:

Bir adam bir hizmetkârına on altın verip, "Hususi bir kumaştan kendine bir kat elbise diktir." diye emreder. Bir başka hizmetkârına da bin altın verir, cebine içinde bazı şeyler yazılı bir pusula koyar ve onu bir pazara gönderir. İlk hizmetkâr, on altınla kıymetli bir kumaştan mükemmel bir elbise alır. İkincisi ise divanelik edip önceki hizmetkâra bakarak cebine konulan hesap pusulasını okumaz. Bir dükkâncıya bin altın vererek bir kat elbise ister. İnsafsız dükkâncı da ona kumaşın en çürüğünden bir kat elbise verir. O bedbaht hizmetkâr, efendisinin huzuruna gelir ve şiddetli bir ceza görür, dehşetli bir azap çeker. İşte azıcık şuuru olan anlar ki, ikinci hizmetkâra verilen bin altın bir kat elbise almak için değil, mühim bir ticaret içindir.

Aynen bunun gibi, insandaki manevî donanım ve latifelerin her biri hayvana nispeten yüz derece gelişmiştir. Mesela insanın, güzelliğin bütün mertebelerini fark eden gözü, yiyeceklerin çeşit çeşit bütün has lezzetlerini birbirinden ayıran dilindeki tat alma duyusu, hakikatlerin bütün inceliklerine nüfuz eden aklı ve mükemmelliklerin her çeşidine arzu duyan kalbi gibi uzuvları, donanımı nerede… Hayvanın pek basit, yalnız bir-iki mertebe gelişmiş uzuvları nerede!.. Yalnız şu kadar fark var ki, hayvanın kendine has bir işte –sadece o hayvanda bulunan– bir kabiliyeti daha çok gelişmiştir. Fakat bu, hususidir.

İnsanın donanım yönünden zenginliğinin sırrı şudur: Aklı ve fikri sayesinde kabiliyetleri, duyguları fazla açığa çıkmış ve gelişmiştir. İhtiyaçlarının çokluğu sebebiyle türlü türlü hisleri ortaya çıkmış ve hassasiyeti çeşitlenmiştir. Yaradılışının kuşatıcılığı itibarı ile pek çok maksada yönelen arzulara sahip olmuş ve pek çok fıtrî vazifesi bulunması

sebebiyle uzuvları ve donanımı çok gelişmiştir. Ve her çeşit ibadete müsait bir fıtratta yaratıldığı için, insana bütün kemâl vasıflarının tohumlarını saklayan bir kabiliyet verilmiştir.

İşte donanım bakımından zenginlik ve sermayece bu derece bolluk, elbette şu önemsiz, geçici dünya hayatını elde etmek için verilmemiştir. İnsanın asıl vazifesi, sonsuz maksatlara yönelik sorumluluklarını yerine getirip aczini, fakrını ve kusurunu kulluğuyla ilan etmek, engin bir nazarla varlıkların tesbihatını seyredip onlara şahitlik etmek, nimetler içinde Rahman'ın yardımlarını görüp şükretmek ve sanatlı varlıklarda O'nun kudret mucizelerine bakarak ibret nazarıyla tefekkür etmektir.

Ey dünyaya tutkun, dünya hayatına âşık ve ahsen-i takvim sırrından gafil insan! Eski Said şu dünya hayatının hakikatini hayalî bir vakada görmüştü. Onu Yeni Said'e döndüren şu temsilî vakayı dinle:

Gördüm ki, ben bir yolcuyum; uzun bir yola gidiyor, bir yere gönderiliyorum. Efendim olan zât, bana ayırdığı altmış altından bir miktarı azar azar veriyordu. Ben de onları harcayıp pek eğlenceli bir hana geldim. O handa, bir gecede on altını kumara mumara verdim, eğlence ve şöhret için harcadım. Sabahleyin elimde bir şey kalmamıştı. Bir ticaret yapamadım. Gideceğim yer için bir mal alamadım. O altınlardan elimde yalnız elemler, günahlar ve eğlencelerin sebep olduğu yaralar, kederler kalmıştı. Ben o hüzünlü haldeyken birden bir adam göründü. Bana dedi ki:

"Sermayeni tamamen ziyan ettin, tokada müstahak oldun. Gideceğin yere de iflas etmiş şekilde, eli boş gideceksin. Fakat tevbe kapısı açıktır, aklın varsa bundan sonra sana verilecek, kalan on beş altın eline geçtikçe yarısını tedbir olarak sakla. Yani gideceğin yerde sana lâzım olacak bazı şeyleri al." Baktım nefsim razı olmuyor. Adam, "Üçte birini!" dedi. Nefsim buna da itaat etmedi. Ardından "dörtte birini" dedi. Baktım nefsim bağımlı olduğu âdetini terk edemiyor, adam da hiddetle yüzünü çevirdi, gitti.

Sonra birden o hal değişti. Baktım ki, bir tünelin içinde, düşer gibi hızla giden bir trendeyim. Telâşlandım, fakat ne çare ki hiçbir tarafa kaçılmıyordu. Sıra dışı bir şekilde o trenin iki tarafından pek cazibeli çiçekler, leziz meyveler görünüyordu. Ben de akılsız acemiler gibi onlara bakıp elimi uzattım. Çiçekleri koparmaya, meyveleri almaya çalıştım. Fakat hepsi dikenliydi, dokundukça elime batıyor, kanatıyordu. Tren yol aldıkça elimi parçaladı, bana pek pahalıya mal oldular.

Birden trendeki bir hizmetkâr dedi ki: "Beş kuruş ver, sana o çiçek ve meyvelerden istediğin kadar vereceğim. Zaten elinin parçalanmasıyla beş kuruş değil, yüz kuruşluk zarar ediyorsun. Hem ceza var, izinsiz koparamazsın!"

Birden sıkıntıdan, tünel ne vakit bitecek diye başımı çıkarıp ileri baktım. Tünel kapısı yerine pek çok delik görünüyordu. Uzun trenden o deliklere adamlar atılıyordu. Bana bakan bir delik gördüm, iki tarafında iki mezar taşı dikilmişti. Merakla dikkat ettim, mezar taşında büyük harflerle "Said" yazılmıştı. Kederimden ve hayretimden "Eyvah!" dedim. Birden o han kapısında bana nasihat eden zâtın sesini işittim: "Aklın başına geldi mi?" "Evet, geldi," diye cevap verdim, "fakat kuvvetim kalmadı, çare yok." "Tevbe et, tevekkül et." dedi. Ben de, "Ettim." dedim, ayıldım. Eski Said kaybolmuştu. Kendimi Yeni Said olarak gördüm.

İşte bu hayalî vakanın –Allah hayretsin– bir iki kısmını ben tabir edeceğim. Diğerlerini kendin tabir et...

O yolculuk, ruhlar âleminden, ana rahminden, gençlikten, ihtiyarlıktan, kabirden, berzahtan, kıyamet gününden, sırat köprüsünden ebediyet tarafına gider. O altmış altın, altmış senelik ömürdür[768] ki, bu vakayı gördüğüm zaman kırk beş yaşında olduğumu tahmin ediyordum. O kadar yaşayacağıma dair senedim yoktu fakat kalan on beş senemin yarısını ahirete sarf etmem için Kur'an-ı Hakîm'in hâlis bir talebesi bana doğru yolu gösterdi. O han, benim için İstanbul'du. O tren ise zamandır. Her yıl birer vagon, o tünel de dünya hayatıdır. O dikenli çiçek ve meyveler ise meşru olmayan lezzetler ve haram eğlencelerdir ki, onlara kavuştuğum

anda yok olacaklarını düşünmekteki elem kalbi kanatıyor, ayrılınca parçalıyor ve ceza çektiriyor.

[768] Peygamber Efendimiz'in *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*, ümmetinin ömrünü "60 ile 70 sene arası" diye belirttiğine dair Tirmizî, *zühd* 23, *deavât* 101; İbni Mâce, *zühd* 27.

Trendeki hizmetkâr demişti ki: "Beş kuruş ver, sana onlardan istediğin kadar vereceğim." Tabiri şudur: İnsanın helâl yoldan, meşru dairede tattığı zevkler, lezzetler keyfine kâfidir. Harama girmeye ihtiyaç bırakmaz.[769]

[769] "Allahım, haramına karşı helâlinle beni doyur." anlamındaki dua için Tirmizî, *deavât* 110; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 1/153.

Temsildeki diğer kısımları kendin tabir edebilirsin.

Dördüncü Nükte

İnsan şu kâinatta pek nazik ve nazlı bir çocuğa benzer: Zayıflığında büyük bir kuvvet, aczinde büyük bir kudret vardır. Çünkü zayıflığının kuvveti ve aczinin kudreti sayesinde şu varlıklar onun emrine verilmiştir.

Eğer insan zayıflığını anlayıp sözleriyle, haliyle, tavırlarıyla dua etse ve aczini bilip Cenâb-ı Hak'tan yardım dilese, bu nimetin şükrünü edâ etmekle beraber isteklerine öyle bir şekilde erişir ki, kendi iktidarıyla onun yüzde birine bile ulaşamaz.[770] Fakat bazen hal diliyle yaptığı dua neticesinde elde ettiği bir isteğini yanlışlıkla kendi gücüne verir.

[770] İnsanın kendisine verilen nimetlere kendi iktidarı ile ulaşamayacağı halde bu nimetlere mazhar olmasının şükrü gerektirdiğine dair Zuhruf sûresi, 43/13; Hac sûresi, 22/36.

Mesela, yavrusunun zayıflığındaki kuvvet, tavuğu aslana saldırtır. Dünyaya yeni gelen aslan yavrusu, o canavar ve aç aslanı kendine hizmet ettirir, annesi aç kalırken kendisi doyar. İşte zayıflıktaki dikkat çekici kuvvet ve seyretmeye değer bir rahmet cilvesi...

Nasıl ki, nazlı bir çocuk ağlamakla, istemekle veya üzgün haliyle arzularına ulaşır ve öyle kuvvetli kimseler ona hizmet eder ki, bu sayede elde ettiği arzularının binde birine kendi kuvvetçiğinin bin katıyla erişemez. Demek, zayıflığı ve aczi, onun hakkında şefkat ve himaye duyguları uyandırdığı için küçücük parmağıyla kahramanları kendine

boyun eğdirir. Şimdi böyle bir çocuk, o şefkati inkâr ve o himayeyi itham eder şekilde, ahmakça bir gururla, "Ben bunları kendi kuvvetimle yapıyorum." dese, elbette bir tokat yiyecektir.

İşte insan da Hâlık'ının rahmetini inkâr ve hikmetini itham edecek bir tarzda, nankörce, Karun gibi إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلٰى عِلْمٍ[771] yani "Ben servetimi kendi ilmimle, kendi kuvvetimle kazandım." derse, elbette bir azap tokadına müstahak olur.

[771] Kasas sûresi, 28/78; Zümer sûresi, 39/49.

Demek ki, insanlığın şu görünen saltanatı, ilerlemesi ve medeniyetle ulaştığı mükemmellikler; zorla, üstünlükle, mücadeleyle meydana gelmemiş, aksine, bütün bunlar insana zayıflığından, aczinden ve fakrından dolayı verilmiş, cehaletinden ötürü ilham edilmiş ve ihtiyacı için ikram edilmiştir. Ve o saltanatın sebebi, insanın ilmiyle elde ettiği kuvvet ve iktidar değil, Cenâb-ı Hakk'ın şefkati, merhameti, rahmeti ve hikmetidir ki, eşyayı insanın emrine vermiştir. Evet, gözsüz bir akrep ve ayaksız bir yılan gibi haşerelere mağlup olan insana küçük bir kurttan ipekli elbiseler giydiren, zehirli bir böcekten balı yediren kendi iktidarı değil; Cenâb-ı Hakk'ın, onları zayıflığının neticesi olarak insanın hizmetine vermesi ve Rahmanî ikramıdır.

Ey insan! Madem hakikat böyledir, gururu ve bencilliği bırak! Cenâb-ı Hakk'ın ulûhiyet dergâhında aczini ve zayıflığını yalvarırcasına, fakr ve ihtiyacını yakarış ve dua diliyle ilan et ve kul olduğunu göster, حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ[772] de, yüksel!

[772] "Allah bize yeter. O ne güzel vekildir!" (Âl-i İmran sûresi, 3/173)

Sakın, "Ben bir hiçim, ne kıymetim var ki bu kâinat bir Hakîm-i Mutlak tarafından kasten benim emrime verilsin, benden engin bir şükür istensin?" deme!

Çünkü sen, nefsin ve suretin itibarı ile hiç hükmünde olsan da, vazifen ve merteben noktasında şu haşmetli kâinatın dikkatli bir seyircisi, şu hikmetli varlıkların belâgatli bir lisanı, şu âlem kitabının anlayışlı bir okuyucusu,

Cenâb-ı Hakk'ı tesbih eden mahlûkatın onlara hayretle bakan bir nezaretçisi ve ibadet eden şu sanatlı eserlerin hürmetli bir ustabaşısın.

Evet, ey insan! Sen, bitkilere benzeyen cismaniyetin ve hayvanî nefsin itibarı ile ufak bir cüz, küçük bir cüzî, fakir bir mahlûk, zayıf bir hayvansın ki, akıp giden bütün şu dehşetli varlık ve hadiselerin dalgaları içinde çalkalanıp gidiyorsun.

Fakat ilahî muhabbetin ışığını içeren imanın nuruyla aydınlanmış olan İslamiyet terbiyesiyle kemâl vasıflarını kazanırsan, insanlığın itibarı ile kulluğun içinde bir sultan olursun. Cüzîliğin içinde engin bir mahiyete erişir, küçüklüğün içinde bir âlem hükmüne geçersin ve kıymetsizliğin içinde makamın öyle büyür, baktığın daire öyle genişler ki, "Rabb-i Rahîm'im dünyayı bana bir ev yaptı. Ayı ve güneşi evime birer lamba, baharı bir deste gül, yazı bir nimet sofrası ve hayvanları hizmetkâr kıldı. Bitkileri de o ev için gerekli süsler haline getirdi." diyebilirsin.

Sözün Özü: Eğer nefsini ve şeytanı dinlersen, aşağıların en aşağısı seviyeye düşersin. Eğer hakkı ve Kur'an'ı dinlersen mertebelerim en yükseğine çıkar, kâinatın güzel bir takvimi[773] olursun.

[773] **Ahsen-i takvim:** İnsanın yaratılışının en güzel surette olması. Bkz. Tîn sûresi, 95/4.

Beşinci Nükte

İnsan bu dünyaya bir memur ve misafir olarak gönderilmiş, çok mühim kabiliyetlerle donatılmış ve ona kabiliyetleri ölçüsünde mühim vazifeler verilmiştir. İnsanı o vazifelere ve gayesine yöneltmek için şiddetli teşvikler ve dehşetli tehditler bildirilmiştir.

Başka yerde izah ettiğimiz, insanın vazifelerini ve kulluğun esaslarını burada kısaca tekrar edeceğiz ki, "ahsen-i takvim" sırrı anlaşılsın.

İşte insanın şu dünyaya geldikten sonra iki şekilde kulluğu vardır. ***Birincisi***, Yaratıcısını gözüyle görmeden, eserlerinden tanıyarak kulluğu ve tefekkürü... ***Diğeri*** ise huzurundaymış gibi, O'na doğrudan doğruya hitap edecesine kulluğu ve yakarışı…

Birincisi**:** Kâinatta görünen rubûbiyet saltanatını itaat ile tasdik edip bu saltanatın mükemmellik ve güzelliklerini hayretle seyretmektir.

• Sonra Cenâb-ı Hakk'ın kutsî isimlerinin nakışlarından ibaret olan eşsiz sanatları ibret nazarlarına gösterip ilancılık yapmaktır.

• Sonra Cenâb-ı Hakk'ın her biri gizli, manevî birer hazine hükmündeki isimlerinin cevherlerini idrak terazisiyle tartmak, kalbin kıymetbilirliğiyle takdir ederek onlara değer vermektir.

• Sonra kudret kaleminin yazıları hükmünde olan varlık sayfalarını, yeryüzü ve gök yapraklarını okuyup değerlendirerek hayretle tefekkür etmektir.

• Sonra şu varlıklardaki ziynetleri ve latif sanatları takdirle seyredip onların Fâtır-ı Zülcemâl'ini tanımayı arzulamak ve Sâni-i Zülkemâl'inin huzuruna çıkmaya, iltifatına mazhar olmaya şevk duymaktır.

İkincisi**:** Doğrudan doğruya hitap makamıdır, insan eserden eser sahibine geçer, görür ki, bir Sâni-i Zülcelâl sanatının mucizeleriyle kendini tanıtmak ve bildirmek istiyor. İnsan da imanla ve O'nu tanımakla buna karşılık verir.

• Sonra görür ki, Rabb-i Rahîm rahmetinin güzel meyveleriyle kendini sevdirmek istiyor. İnsan da muhabbetini bütünüyle O'na vermekle, yalnız O'na kulluk etmekle kendini Rabbine sevdirir.

• Sonra görür ki, nimetlerin asıl sahibi olan Kerim Rabbi onu maddî ve manevî leziz nimetleriyle donatıyor. Buna karşılık o da fiil, hal ve sözleriyle, hatta elinden gelse bütün duyguları ve donanımıyla şükür ve hamd eder, Rabbini över.

• Sonra görür ki, Celîl ve Cemîl bir Zât şu varlıkların aynasında büyüklüğünü ve kemâlini, celâl ve cemâlini gösterip dikkat nazarlarını kendine çekiyor. O da buna karşılık, "Allahuekber, Sübhânallah" deyip tevazu içinde, hayret ve muhabbetle secde eder.

• Sonra görür ki, sonsuz servet sahibi bir Zât, mutlak bir cömertlik içinde sınırsız servetini, hazinelerini gösteriyor. O da buna karşılık, hürmet ve

övgüyle, fakrının tam şuuru içinde dua eder ve O'ndan talepte bulunur.

• Sonra görür ki, o Fâtır-ı Zülcelâl, yeryüzünü bir sergi hükmünde yapmış, bütün antika sanatlarını orada gözlere gösteriyor. O da buna, "Mâşaallah" diyerek takdirle, "Bârekallah" diyerek beğenmekle, "Sübhânallah" diyerek hayretle, "Allahuekber" diyerek güzel bulmakla karşılık verir.

• Sonra görür ki, Vahid ve Ehad bir Zât şu kâinat sarayında, kendine mahsus taklit edilmez mühürleriyle, imzalarıyla ve has fermanlarıyla bütün varlıklara birliğinin damgasını vuruyor ve tevhid delillerini nakşediyor. Âlemin her tarafına birliğinin ve tekliğinin bayrağını dikiyor, rubûbiyetini ilan ediyor. O da buna tasdikle, imanla, tevhidle, şahitlik etmekle ve kullukla karşılık verir.

İşte insan, bu çeşit ibadet ve tefekkürlerle hakiki insan olur, en güzel surette yaratıldığını gösterir. İmanın bereketiyle yeryüzünün emanete lâyık, emin bir halifesi haline gelir.

Ey ahsen-i takvimde yaratılan fakat iradesini kötüye kullanarak aşağıların en aşağısına düşen gafil insan! Beni dinle! Ben de senin gibi gençlik sarhoşluğuyla, gaflet içinde, dünyayı hoş ve güzel gördüğüm halde iken, o sarhoşluktan ihtiyarlık sabahında ayıldığım dakikada, dünyanın o güzel zannettiğim, ahirete bakmayan yüzünü nasıl çirkin bulduğumu ve ahirete bakan hakiki yüzünün ne kadar güzel olduğunu, On Yedinci Söz'ün İkinci Makamı'ndaki iki hakikat levhasında anlatmıştım. Oraya bak, sen de gör.

Birinci levha: Dalâlet yolundakiler gibi, fakat sarhoş olmadan, gaflet perdesi ardından eskiden gördüğüm, gafillerin dünyasının hakikatini tasvir eder.

İkinci levha: Hidayet ve huzur ehlinin dünyalarının hakikatine işarettir. Eskiden nasıl yazılmışsa öyle bıraktım. Şiire benzer, fakat şiir değildir.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[774]

[774] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ۝ وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي ۝ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي ۝ يَفْقَهُوا قَوْلِي[775]

[775] "Ya Rabbi, dedi, genişlet göğsümü, kolaylaştır işimi, çözüver şu dilimin bağını. Ta ki anlasınlar sözümü." (Tâhâ sûresi, 20/25-28)

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى الذَّاتِ الْمُحَمَّدِيَّةِ اللَّطِيفَةِ الْأَحَدِيَّةِ شَمْسِ سَمَاءِ الْأَسْرَارِ وَمَظْهَرِ الْأَنْوَارِ وَمَرْكَزِ مَدَارِ الْجَلَالِ وَقُطْبِ فَلَكِ الْجَمَالِ. اَللّٰهُمَّ بِسِرِّهِ لَدَيْكَ وَبِسَيْرِهِ إِلَيْكَ اٰمِنْ خَوْفِي وَأَقِلْ عَثْرَتِي وَأَذْهِبْ حُزْنِي وَحِرْصِي. وَكُنْ لِي وَخُذْنِي إِلَيْكَ مِنِّي. وَارْزُقْنِي الْفَنَاءَ عَنِّي. وَلَا تَجْعَلْنِي مَفْتُونًا بِنَفْسِي مَحْجُوبًا بِحِسِّي. وَاكْشِفْ لِي عَنْ كُلِّ سِرٍّ مَكْتُومٍ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ! وَارْحَمْنِي وَارْحَمْ رُفَقَائِي وَارْحَمْ أَهْلَ الْإِيمَانِ وَالْقُرْاٰنِ، اٰمِينَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ وَيَا أَكْرَمَ الْأَكْرَمِينَ[776]

[776] Allahım! Sırlar semâsının güneşi, nurların mazharı, celâl sıfatının merkezi ve cemâl sıfatı burcunun kutbu olan Efendimiz Hazreti Muhammed'in *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* biricik latif zâtına salât eyle. Allahım! Onun, senin nezdindeki sırrı ve sana olan seyri için beni korkudan emin kıl, hatalarımı azalt, üzüntümü ve hırsımı gider. Yardımcım ol ve beni benden kurtarıp yanına al. Faniliği benden gidermekle beni rızıklandır. Beni nefsime tutkun, duygularıma karşı mahcup etme. Gizli olan her sırrı bana aç, ey Hayy ve Kayyûm, ey Hayy ve Kayyûm, ey Hayy ve Kayyûm! Bana ve arkadaşlarıma, iman ve Kur'an ehline merhamet eyle, ey merhametlilerin en merhametlisi ve ey kerem sahiplerinin en keremlisi Allahım, âmin...

وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ[777]

[777] "Onların duaları 'Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.' diye sona erer." (Yûnus sûresi, 10/10)

Yirmi Dördüncü Söz

Bu söz beş "dal"dır. Dördüncü Dal'a dikkat et.

Beşinci Dal'a yapış, çık; meyvelerini kopar, al.

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنٰى[778]

[778] "O'dur Allah. O'ndan başka yoktur ilah. Hep O'nundur, en güzel isimler ve vasıflar." (İsrâ sûresi, 17/110; Tâhâ sûresi, 20/8; Haşir sûresi, 59/24)

Şu yüce ayetin nuranî ağacındaki pek çok hakikatten birinin beş "dal"ına işaret edeceğiz.

Birinci Dal

Nasıl ki bir sultanın, hükümetinin dairelerinde ayrı ayrı unvanları, emri altındakilerin tabakaları arasında başka başka nam ve vasıfları, saltanatının mertebelerinde çeşit çeşit isim ve alâmetleri vardır. O, mesela adliye dairesinde adaletli hâkim, mülkiyede sultan, askeriyede başkumandan, ilmiyede[779] halifedir. Bunlar gibi başka isim ve unvanlarını bilsen anlarsın ki, bir tek padişah, saltanatının dairelerinde ve hükümetinin kademelerinde binlerce isme ve unvana sahip olabilir. O hükümdar âdeta her bir dairede manevî şahsiyeti ve hususi telefonuyla mevcuttur; orada bulunur ve olan biteni bilir. Kanunuyla, nizamıyla, temsilcileriyle her kademede görünür, her şeyi görür. Ve her bir mertebede hükmüyle, ilmiyle, kuvvetiyle her şeyi perde arkasında idare eder, görür ve her yere bakar.

[779] Şeriat ve fıkıh meseleleriyle uğraşan âlimler sınıfı.

Aynen öyle de, Ezel ve Ebed Sultanı olan Âlemlerin Rabbinin, rubûbiyetinin mertebelerinde ayrı ayrı, fakat birbiriyle alâkalı fiilleri, sıfatları ve unvanları vardır. Ulûhiyetinin dairelerinde başka başka, fakat birbiri içinde görünen isim ve nişanları bulunur. Haşmetli icraatında ayrı ayrı, fakat birbirine benzer tecelli ve cilveleri görülür. Kudretinin her şeyi çekip çevirmesinde birbirini hissettiren farklı unvanları mevcuttur.

Sıfatlarının tecellileri başka başka, fakat birbirini gösterecek şekilde, mukaddes bir surette ortaya çıkar. Ve fiillerinin cilvelerinde çeşit çeşit, fakat birbirini tamamlayan hikmetli tasarrufları; rengârenk sanatında ve çeşit çeşit benzersiz eserlerinde birbiriyle alâkalı haşmetli icraatı görünür.

Bununla beraber, kâinattaki her bir âlemde, her varlık türünde O'nun güzel isimlerinden biri tecelli eder. O isim, o dairede hâkimdir; başka isimler orada ona tâbidir, belki onun gölgesinde bulunur.

Hem Cenâb-ı Hakk'ın, yarattığı her bir varlıkta, az-çok, küçük-büyük, hususi-umumi has bir tecelli, has bir rubûbiyet ve has bir isimle cilvesi vardır. Yani o isim her şeyi kuşattığı, her şeyde tecelli ettiği halde, âdeta yalnız tek bir şeye hasmış gibi bir kasıt ve önemle o varlığa yönelir. Bununla beraber, Hâlık-ı Zülcelâl her şeye yakın olduğu halde, yetmiş bin kadar nuranî perdeye sahiptir.[780] Mesela, sende tecelli eden Hâlık isminin, senin yaratılmandaki küçük mertebesinden tut, Cenâb-ı Hakk'ın bütün kâinatın Hâlık'ı olmasındaki en büyük mertebeye ve unvana kadar nice perdesi bulunduğunu kıyaslayabilirsin. Demek, bütün kâinatı arkada bırakmak şartıyla, yaratılmış olmanın kapısından Hâlık isminin en son noktasına yetişir, O'nun sıfat dairesine yaklaşırsın.

[780] Arada yetmiş bine yakın perde olduğuna dair Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 13/520; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat* 6/278, 8/382. Ayrıca bu perdeler olmasa Cenâb-ı Hakk'ın azametinden her şeyin mahvolacağına dair Müslim, *îmân* 293; İbni Mâce, *mukaddime* 13.

Madem o perdelerin birbirine bakan pencereleri var; isimler birbiri içinde görünür, ilahî icraat birbirine bakar, tecelliler birbirinin içine girer, unvanlar birbirini hissettirir, ortaya çıkan cilveler birbirine benzer, tasarruflar birbirini tamamlar ve rubûbiyetin çeşitli eserleri birbirine yardım eder. Elbette, Cenâb-ı Hakk'ı bir ismi, bir unvanı, rubûbiyetinin bir eseriyle.. tanıyan insanın, O'nu başka unvanları, rubûbiyetinin eserleri ve icraatıyla da tanıması, inkâr etmemesi gerekir. Belki her bir ismin cilvesinden Cenâb-ı Hakk'ın diğer isimlerine ulaşamazsa zarar eder. Mesela, Kadir ve Hâlık isimlerinin eserini görüp Alîm ismini görmezse gaflet ve tabiat karanlığına düşebilir. Belki karşısında daima هُوَ هُوَ اللهُ[781]

gerçeğini görmesi, okuması, her şeyden قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ[782] hakikatini işitmesi lazım gelir. Dilinin devamlı, لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ بَرَابَرْ مِيزَنَدْ عَالَمْ[783] deyip bunu ilan etmesi gerekir. İşte Kur'an-ı Mübîn, اَللّٰهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنٰى[784] fermanıyla, söylediğimiz hakikatlere işaret eder.

[781] O, O Allah'tır.

[782] "De ki: O, Allah'tır, gerçek ilahtır ve birdir." (İhlâs sûresi, 112/1)

[783] Âlem hep beraber "Lâ ilâhe illâ Hû" diyor.

[784] "O'dur Allah. O'ndan başka yoktur ilah. Hep O'nundur en güzel isimler ve vasıflar." (İsrâ sûresi, 17/110; Tâhâ sûresi, 20/8; Haşir sûresi, 59/24)

O yüksek hakikatleri yakından görmek istersen git, fırtınalı bir denize, zelzeleli bir zemine, "Ne diyorsunuz?" diye sor. Elbette "Ya Celîl, ya Celîl, ya Azîz, ya Cebbâr" dediklerini işiteceksin. Sonra denizde ve karada merhamet ve şefkatle terbiye edilen küçük hayvanlara, yavrulara, "Ne diyorsunuz?" de. Elbette "Ya Cemîl, ya Cemîl, ya Rahîm, ya Rahîm" diyecekler.[785] HAŞİYE Gökyüzünü dinle! Nasıl "Ya Celîl-i Zülcemâl" diyor. Yeryüzüne kulak ver! Nasıl "Ya Cemîl-i Zülcelâl" diyor. Hayvanlara dikkat et! Nasıl "Ya Rahman, ya Rezzak" diyor. Bahara sor, "Ya Hannân, ya Rahman, ya Rahîm, ya Kerîm, ya Latîf, ya Atûf, ya Musavvir, ya Münevvir, ya Muhsin, ya Müzeyyin" gibi Cenâb-ı Hakk'ın birçok ismini işiteceksin. Ve insan olan bir insana sor; bak, çehresinde yazılı, O'nun bütün güzel isimlerini nasıl okuyor. Sen de dikkat etsen okuyabilirsin. Âdeta kâinat büyük bir zikir musikisidir. En küçük nağme en gür seslere karışıyor, haşmetli bir tatlılık veriyor. Ve bunun gibi başka örnekleri de kıyasla...

[785] HAŞİYE Hatta bir gün kedilere baktım. Yemeklerini yedi, oynadı, yattılar. "Bu vazifesiz canavarcıklara nasıl mübarek denir?" diye kendi kendime düşündüm. Sonra gece uyumak için uzandım. O kedilerden biri geldi, yastığıma dayandı, ağzını kulağıma getirdi. Açık bir şekilde "Ya Rahîm, Ya Rahîm, Ya Rahîm, Ya Rahîm" diyerek sanki aklıma gelen itirazı ve hor görmeyi bütün kediler adına reddedip yüzüme çarptı. "Acaba bu zikir yalnız bu kediye mi mahsustur, yoksa bütün kediler için mi geçerlidir? Bu zikri işitmek yalnız benim gibi haksız bir itirazcıya mı hastır, yoksa dikkat eden herkes bir derece işitebilir mi?" diye düşündüm. Sonra sabahleyin

başka kedileri dinledim. Gerçi onun gibi açık bir şekilde değildi, fakat farklı derecelerde aynı zikri tekrar ediyorlardı. Başta “hır-hır” sesleri arasında “Ya Rahîm” dedikleri fark edilir. Git gide “hır-hır, mır-mır” sesleri “Ya Rahîm”e dönüşür. Harflerin çıkışı tam belli olmayan düzgün, güzel, hüzünlü bir zikir olur. Kedi ağzını kapatır, güzelce “Ya Rahîm” çeker. Yanıma gelen kardeşlerime anlattım. Onlar da dikkat etti, “Bir derece işitiyoruz” dediler.

Sonra kalbime şu soru geldi: “Acaba bilhassa Rahîm isminin zikredilmesinin sebebi nedir? Ve niçin kediler hayvan lisanıyla değil de insan gibi zikrederler?” Kalbime gelen cevap: Bu hayvanlar çocuk gibi çok nazlı, nazik ve insana arkadaş olduklarından, çok şefkat ve merhamete muhtaçtır. Kediler okşandıkları vakit hoşlarına giden iltifatları görünce, o nimete bir hamd olarak, köpeklerin aksine, sebepleri bırakıp yalnız Rahîm Yaratıcılarının rahmetini kendi âlemlerinde ilan ederek gaflet uykusunda olan insanları uyarırlar. Ve “Ya Rahîm” nidasıyla, kimden yardım geleceğini, kimden rahmet bekleneceğini, her şeyi sebeplere bağlayanlara hatırlatırlar.

Gerçi insan Cenâb-ı Hakk’ın bütün isimlerine mazhardır, fakat kâinattaki çeşitliliği ve meleklerin ibadetlerinin türlü türlü olmasını netice veren o güzel isimlerin farklılığı, insanların da bir derece farklı olmasına yol açmıştır. Peygamberlerin ayrı ayrı şeriatları, evliyanın başka başka tarikatları, asfiyanın[786] çeşit çeşit meşrepleri şu sırdan doğmuştur. Mesela, Hazreti İsa’da *(aleyhisselam)* diğer ilahî isimlerin yanında Allah’ın Kadir ismi daha üstündür. Aşk ehlinde Vedûd, tefekkür ehlinde ise Hakîm isimleri daha çok hâkimdir.

[786] **Asfiya:** Safiyet, takva ve kemâl sahibi, peygamber varisi zâtlar.

İşte, nasıl ki bir adam hem hoca, hem subay, hem adliye kâtibi, hem mülkiye müfettişi olsa, onun her dairede birer bağı, vazifesi, hizmeti, maaşı, sorumluluğu, rütbesi ve başarısızlığına sebep olan düşman ve rakipleri bulunur. O adam, padişahına birçok farklı unvanla görünür ve onu öyle görür. Ondan pek çok dille yardım ister. Âmirinin farklı unvanlarına müracaat eder. Düşmanlarının şerrinden kurtulmak için onun yardımını türlü şekillerde diler. Aynen öyle de, Cenâb-ı Hakk’ın pek çok ismine mazhar, pek çok vazifeyle yükümlü ve çok düşmana sahip insan, duasında, Allah’a sığınışında O’nun birçok ismini zikreder. Zira insanlığın

iftihar kaynağı ve elbette en hakiki insan-ı kâmil olan Muhammed-i Arabî *(aleyhissalâtü vesselam)* *Cevşenü'l-Kebîr* adlı münâcâtında Allah'ın bin bir ismiyle dua ediyor, cehennem ateşinden O'na sığınıyor.

İşte şu sırdandır ki, Cenâb-ı Hak, Nâs sûresinde,

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ۝ مَلِكِ النَّاسِ ۝ إِلٰهِ النَّاسِ ۝ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ[787]

[787] "De ki: İnsanların Rabbine, insanların yegâne hükümdarına, insanların ilahına sığınırım, o sinsi şeytanın şerrinden." (Nâs sûresi, 114/1-4)

ayetlerinde üç unvanı ile kendisine sığınmayı emrediyor ve بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ'de üç ismiyle kendisinden nasıl yardım isteneceğini gösteriyor.

İkinci Dal

Pek çok esrarın anahtarlarını içeren iki sırrı bildirir.

Birinci Sır: Evliya, iman esaslarında birleştikleri halde niçin kalb gözüyle gördükleri şeylerde, keşiflerinde ayrı düşüyorlar? Neden gözle görülmüş gibi apaçık olan keşifleri bazen hakka ve hakikate zıt çıkıyor? Hem niçin tefekkür ehli ve engin nazarlı zâtlar, kesin delillerle hak kabul ettikleri fikirlerinde, hakikati birbirine uymayan şekillerde görüyor ve gösteriyorlar? Bir hakikat niçin çok renge giriyor?

İkinci Sır*:* Geçmiş peygamberler niçin öldükten sonra bedenen dirilmek gibi bazı iman esaslarını bir derece kapalı bırakmış, Kur'an gibi etraflıca izah etmemişler ve sonra ümmetlerinin bir kısmı o esasları inkâra kadar gitmiş?

Hem niçin hakiki arif olan evliyanın bir kısmı yalnız tevhid hususunda ilerlemiş? Hakkalyakîn[788] derecesine kadar ulaştıkları halde, bazı iman esasları onların meşreplerinde pek az ve kapalı bir şekilde görünüyor. Hatta bu sebeple, onlara tâbi olanlar, ileride o iman esaslarına gereken önemi vermemiş, kimileri yoldan sapmış. Madem gerçek mânâda mükemmellik bütün iman esaslarının ortaya çıkmasıyla bulunur, niçin hakikat yolundaki zâtlar onların bazısında çok ileri gitmiş, bir kısmında ise çok geri kalmışlar? Halbuki Cenâb-ı Hakk'ın bütün isimlerinin en yüce mertebelerine mazhar ve peygamberlerin efendisi olan Resûl-u Ekrem

(aleyhissalâtü vesselam) ve bütün mukaddes kitapların nurlu reisi Kur'an-ı Hakîm, iman esaslarını açık bir şekilde, pek ciddi bir üslûpla ve doğrudan tarif etmişlerdir.

[788] **Hakkalyakîn**: Marifet mertebesinin en yükseği. Hakikati bizzat yaşayarak görme hali.

Cevap: Çünkü hakiki ve mutlak kemâl bunu gerektirir. İşte bu sırların hikmeti şudur: İnsan Cenâb-ı Hakk'ın bütün isimlerine mazhar ve bütün kemâlâta müsait yaradılışta olsa da iktidarı az, iradesi sınırlı, kabiliyet ve arzuları çeşitli olduğundan, hakikati binlerce perde ve berzah[789] içinde arar. Bu yüzden hakikatin keşfinde ve hakkın görülmesinde berzahlar araya giriyor, bazıları onlardan geçemiyor. Kabiliyetler başka başka oluyor, kimilerininki bazı iman esaslarının ortaya çıkmasını sağlayamıyor. Hem Cenâb-ı Hakk'ın isimlerindeki cilvelerin renkleri ayna olana göre değişiyor, farklı görülüyor. Ayna olan zât, bazen bir ismin cilvesini tam yansıtamıyor. Hem külliyet ve cüziyet, gölge ve asıl olmak itibarı ile o isimlerin tecellileri başka başka şekil alıyor. Bazı kabiliyetler cüzilikten geçemiyor ve gölgeden çıkamıyor. Ve kabiliyete göre bazen bir isim üstün oluyor, yalnız kendi hükmünü icra ediyor. O kabiliyette onun hükmü geçiyor. İşte şu derin sırra ve geniş hikmete, esrarlı, geniş ve hakikatle bir derece karışık bir temsille işaret edeceğiz.

[789] **Berzah**: Perde, koridor, iki âlem arası.

Mesela, *Zühre*[790] adında nakışlı bir çiçek, *Katre*[791] adında aya âşık canlı bir su damlası ve *Reşha*[792] adında güneşe bakan saf, duru bir sızıntı farz edelim. Her birinin şuuru, mükemmel birer vasfı ve o mükemmelliğe arzusu bulunsun. Şu üç şey pek çok hakikatle beraber, nefis, akıl ve kalbin yolculuklarına işaret eder ve üç tabakada hakikat ehlinin misalleridir.[793] HAŞİYE

[790] **Zühre**: Çiçek. Çoban yıldızı, Venüs.

[791] **Katre**: Damla.

[792] **Reşha**: Sızıntı.

[793] HAŞİYE Her tabakada da üç kısım bulunur. Temsildeki üç misal, her tabakadaki o üç kısma da, yani aslında dokuz tabakaya bakar.

Birincisi*:* Tefekkür ehline, evliyaya ve peygamberlere işaret eder.

İkincisi: Cismanî duyu ve uzuvlarıyla kemâle ulaşmak için çalışıp hakikate gidenlerin… Nefsini her türlü kötülükten arındırıp aklını kullanarak mücahede[794] yoluyla hakikate gidenlerin… Ve kalbini temizleyip iman ve teslimiyetle hakikate gidenlerin misalleridir.

[794] **Mücahede**: Cihad. Nefis ve şeytanla mücadele.

Üçüncüsü: Benliği ve gururu bırakmayan, kâinattaki eserlere dalan ve yalnız onlardan hüküm çıkarmakla hakikate giden… İlim ve hikmetle, akıl ve marifetle hakikati aramaya giden… İman ve Kur'an ile, fakr ve kullukla hakikate çabuk ulaşan, ayrı ayrı kabiliyetteki üç tabakanın farklı olmasının hikmetine işaret eden temsillerdir.

İşte şu üç tabakanın hakikate yolculuklarındaki, yükselişlerindeki sırrı ve geniş hikmeti *Zühre, Katre* ve *Reşha* adlı birer temsille bir derece göstereceğiz.

Mesela güneş, Hâlık'ının izni ve emriyle, üç şekilde tecelli eder, yansır ve ışık verir. Biri çiçeklerdeki, biri ay ve gezegenlerdeki, biri de cam ve su gibi parlak şeylerdeki ayrı ayrı yansımalarıdır.

Birincisi üç tarzdadır: İlki, kuşatıcı ve umumi bir tecellidir, bütün çiçeklere birden ışık verir. Bir diğeri has bir tecellidir, her bir türe göre hususi bir yansıması vardır. Biri de küçük bir tecellidir ki, her bir çiçeğin hususiyetine göre değişir. Şu temsilimiz, çiçeklerin süslü renklerinin, güneşin ışığındaki yedi rengin yansımalarındaki değişmesinden meydana geldiği kabulüne dayanır. Buna göre çiçekler de güneşin bir çeşit aynalarıdır.

İkincisi: Güneşin aya ve gezegenlere, Hakîm Yaratıcının izniyle verdiği ışık ve feyizdir. Ay ve o ışığın gölgesi hükmündeki nuru, bundan geniş bir surette istifade eder. Sonra güneş, o ışığı hususi bir tarzda denizlere, havaya, parlak toprağa, az bir miktarda denizin kabarcıklarına, toprağın şeffaf kısmına ve hava zerrelerine verir.

Üçüncüsü: Güneşin, Cenâb-ı Hakk'ın emriyle havayı ve denizlerin yüzünü birer ayna yaparak yansıyan saf, geniş ve gölgesiz bir aksi var. Sonra

denizdeki kabarcıklara, su damlalarına, hava zerrelerine ve kar şişeciklerine küçük birer aksini, suretini gönderiyor.

İşte güneş, her bir çiçeğe ve aya verdiği gibi, her bir damlaya da bu üç tarzda, iki yoldan ışık ve feyiz verir.

Birinci yol: Bizzat, doğrudan doğruya ve perdesizdir. Peygamberliğin yolunu temsil eder.

İkinci yol: Perdeler vasıta olur. Işığa mazhar ve ayna olanların kabiliyetleri, güneşin cilvelerine birer renk takar. Bu, velâyet yolunu temsil eder.

İşte *Zühre, Katre* ve *Reşha,* her biri, ilk yolda diyebilir ki: "Ben bütün âlemin güneşinin bir aynasıyım." Fakat ikinci yolda öyle diyemezler. Belki, "Ben kendi güneşimin aynasıyım." veyahut "Kendi cinsime tecelli eden güneşin aynasıyım." derler. Çünkü güneşi öyle tanır, onun bütün âleme bakan yüzünü göremezler. Kendilerinin ve hemcinslerinin güneşi onlara, dar bir berzah içinde, bir kayıt altında görünür. Dolayısıyla kayıtsız, perdesiz, mutlak güneşin eserlerini o sınırlı güneşe veremezler. Çünkü bütün yeryüzünü ısıtmak, aydınlatmak, bütün bitki ve hayvanları yaşatmak ve gezegenleri etrafında döndürmek gibi muhteşem işler, o dar, kayıt altında ve sınırlı berzah içinde gördükleri güneşe tam bir kalb huzuruyla verilemez. Şuurlu farz ettiğimiz o üç şey, *Zühre, Katre* ve *Reşha*, şu hayret verici eserleri, kayıt altında gördükleri güneşe verse de bunu sırf aklî ve imanî bir tarzda, teslimiyetle (o kayıt altındaki güneşin asıl güneş olduğunu bilerek) yapabilirler. İşte insan gibi akıllı varsaydığımız *Zühre, Katre ve Reşha*'nın şu hükümleri, yani pek büyük eserleri güneşlerine isnat etmeleri akıl yoluyladır; şahitlikle değil. Belki bazen imana dair hükümleri, âlemde gördükleri şeylerle örtüşmez, pek güçlükle inanabilirler.

İşte üçümüz de hakikate dar gelen, bazı köşelerinde hakikatin uçları görünen ve hakikatle karışık şu temsilin içine girmeliyiz. Kendimizi *Zühre, Katre* ve *Reşha* yerine koyacağız. Zira onlarda var olduğunu farz

ettiğimiz şuur yetmiyor, biz aklımızı da onlara katmalıyız. Yani, onlar maddî güneşlerinden nasıl feyiz alıyorsa biz de manevî güneşimizden öyle feyiz aldığımızı düşünmeliyiz.

İşte sen, ey dünyayı unutmayan, maddiyata dalmış ve nefsi katılaşmış arkadaş! Sen *Zühre* ol. Nasıl ki o *Zühre* çiçeği, güneşin ışığından dağılmış bir renk alıyor ve o renge güneşin suretini karıştırıp süslü bir şekle bürünüyor. Senin kabiliyetin de ona benzer.

Sebeplere dalmış, Eski Said gibi mektepli şu felsefeci ise aya âşık *Katre* olsun. Ay, güneşten aldığı ışıkla onun gözbebeğine gölgeli bir nur verir; o da bu nurla parlar. Fakat *Katre*, bu nurla yalnız ayı görür, güneşi göremez. Onu belki imanıyla görebilir.

Her şeyi doğrudan doğruya Cenâb-ı Hak'tan bilen, sebepleri bir perde kabul eden şu fakir adam da *Reşha* olsun. Öyle bir *Reşha* ki, kendi zâtında fakirdir. Hiçbir şeyi yoktur ki ona dayanıp *Zühre* gibi kendine güvensin. Hiçbir rengi yoktur ki onunla görünsün. Başka bir şeyi tanımaz ki ona yönelsin. Hâlis, saf bir mahiyeti vardır, doğrudan doğruya güneşin suretini gözbebeğinde saklar.

Şimdi, madem biz bu üç şey yerine geçtik, kendimize bakmalıyız. Bizde ne var, ne yapacağız?

İşte bakıyoruz ki, Kerîm bir Zât ihsanıyla bizi son derece süslüyor, nurlandırıyor ve terbiye ediyor. İnsan, ihsan edenin kuludur. Taparcasına sevilmeye lâyık olanın yakınında bulunmak ve onu görmek ister. Öyleyse her birimiz, kabiliyetimize göre, o muhabbetin cazibesiyle yol alacağız. Ey *Zühre*'ye benzeyen arkadaş! Sen gidiyorsun; çiçek olarak git. İşte gittin. Yüksele yüksele engin bir mertebeye çıktın. Âdeta bütün çiçeklerin yerine geçtin. Halbuki *Zühre* şeffaf olmayan bir aynadır. Işığın yedi rengi onda dağılır ve kırılır. O, güneşin yansımasını gizler. Sevdiğin güneşin yüzünü göremezsin. Çünkü kayıt altında olan renkler, hususiyetler ışığı dağıtıyor, araya perde çekiyor, güneşi göstermiyor. Şu halde sen suretlerin, perdelerin sebep olduğu ayrılıktan kurtulamazsın.

Ancak bir şartla kurtulabilirsin: Kendi nefsini sevmeye dalmış olan başını kaldırmak ve nefsin güzelliklerinden lezzet duyup onunla iftihar eden nazarını gökyüzündeki güneşin yüzüne çevirmek şartıyla… Hem rızkını elde etmek için aşağı, toprağa bakan yüzünü yukarıdaki güneşe çevirmelisin. Çünkü sen onun aynasısın. Vazifen ayna olmaktır. Bilsen de bilmesen de, rızkın rahmet hazinesinin kapısı olan topraktan gelecektir.

Evet, nasıl ki bir çiçek, güneşin küçücük bir aynasıdır. Şu koca güneş de gökyüzünde Ezelî Güneş'in *(celle celâlûhu)* Nur isminden tecelli eden bir parıltının damla misali bir aynasıdır.

Ey insan kalbi! Nasıl bir güneşin aynası olduğunu buradan anla! Bu şartı yerine getirdikten sonra mükemmel suretini bulursun. Fakat o güneşi hakikatteki haliyle göremez, o hakikati çıplak bir şekilde anlayamazsın. Belki senin sıfatlarının renkleri ona bir renk verir, şeffaf olmayan dürbünün bir suret takar. Ve sınırlı kabiliyetin onu bir kayıt altına alır.

Şimdi sen, ey *Katre*'nin içine giren hikmet sahibi felsefeci! Sen akıl dürbünüyle, felsefenin merdiveniyle ta aya kadar yükseldin, onun içine girdin. Bak, ay kendi özünde şeffaf değil, karanlıktır. Ne ışığı var, ne hayatı... Senin gayretin boşa, ilmin faydasız gitti. Ümitsizlik karanlığından, kimsesizliğin vahşetinden, kötü ruhların tacizlerinden ve o yalnızlık hissinin dehşetinden ancak tabiat gecesini terk edip hakikat güneşine yönelir ve şu gece nurlarının, güneşin ışığının gölgeleri olduğuna şüphesiz inanırsan kurtulabilirsin. Bunları yaptıktan sonra mükemmel suretini alırsın. Fakir ve karanlık ay yerine, haşmetli güneşi bulursun. Fakat sen de, öteki arkadaşın gibi, güneşi saf haliyle göremezsin. Onu belki aklının ve felsefenin âşina olduğu, ilim ve hikmetin dokuduğu perdeler arkasında ve kabiliyetinin verdiği bir renk içinde görebilirsin.

Reşha misali üçüncü arkadaşınız ise hem fakir hem renksizdir. Güneşin sıcaklığıyla çabuk buharlaşır, benliği ve gururu bırakır, buhara biner, havaya çıkar. İçindeki yoğun madde aşk ateşiyle tutuşur, ışığa, nura dönüşür. Kendisi de o ışığın cilvelerinden gelen bir parıltıya yapışır, yanaşır.

Ey *Reşha*'ya benzeyen arkadaş! Madem doğrudan doğruya güneşe ayna oluyorsun, hangi mertebede bulunursan bulun, bizzat güneşe karşı, aynelyakîn[795] bir tarzda, perdesiz bakılacak bir delik, bir pencere bulursun. Hem güneşin benzersiz eserlerini ona vermekte zorluk çekmezsin. Ona lâyık haşmetli vasıflarını tereddütsüz verebilirsin; kendisine ait saltanatının müthiş eserlerini ona vermekten hiçbir şey seni alıkoyamaz. Ne berzahların darlığı, ne kabiliyetlerinin sınırlı olması, ne de aynaların küçüklüğü seni şaşırtabilir. Hiçbir şey seni hakikatin dışına çıkaramaz. Saf, hâlis bir şekilde, doğrudan doğruya ona baktığın için, mazharlarda ve aynalarda görünenin güneş değil, belki onun bir tür cilveleri, bir çeşit renkli akisleri olduğunu anlarsın. Gerçi bu akisler onun unvanlarıdır, fakat haşmetinin bütün eserlerini gösteremezler.

[795] Gözle görür derecede kesin bir şekilde bilmek.

İşte hakikatle karışık şu temsilde, kemâle böyle üç farklı yoldan gidilir. O üç yol, kemâlâta ait meziyetlerde ve ona şahit olma mertebesinin etraflıca tarifinde başka başkadır. Fakat neticede, Hakk'a kesin bir imanda ve hakikati tasdikte birleşirler.

Mesela, güneşi hiç görmemiş, gece yaşayan bir adam, yalnız ayın aynasında onun bir gölgesini görür, güneşe mahsus haşmetli ışığı, müthiş cazibeyi aklına sığıştıramaz. Belki görenlere inanıp onları taklit eder. Aynen öyle de, Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* yolunda Cenâb-ı Hakk'ın Kadîr ve Muhyî gibi isimlerinin yüce mertebesine çıkamayan, büyük haşri ve kıyamet gününü takliden kabul eder, "Bu, akılla anlaşılacak bir mesele değildir." der. Çünkü haşir ve kıyamet hakikati, İsm-i Âzam'ın ve Cenâb-ı Hakk'ın bazı isimlerinin en yüce mertebelerinin mazharıdır. Nazarı oraya ulaşamayan, taklide mecburdur. Kimin fikri de oraya ulaşırsa haşir ve kıyameti; gece-gündüz, kış ve bahar derecesinde kolay görür, tam bir kalb huzuruyla kabul eder.

İşte şu sırdandır ki, haşir ve kıyameti en yüce mertebede, en mükemmel şekilde, etraflıca Kur'an anlatıyor ve İsm-i Âzam'ın mazharı olan Peygamberimiz *(aleyhissalâtü vesselam)* ders veriyor. Geçmiş

peygamberler ise irşadın hikmeti gereği, bir derece basit ve iptidai halde olan ümmetlerine haşri çok geniş, etraflı bir şekilde ders vermemişler. Hem bu sırdan dolayı, bir kısım evliya, bazı iman esaslarını en son mertebesinde görememiş veya gösterememişler. Aynı sırdan dolayı, ariflerin Allah'ı tanıyıp bilmede dereceleri çok farklılık gösterir.

Şu hakikatten bunlar gibi daha pek çok sır açığa çıkar. Şu temsil, hem bir derece hakikati hissettirdiğinden hem hakikat çok geniş ve derin olduğundan biz de şimdilik onunla yetiniyoruz. Haddimizi ve gücümüzü aşan sırları anlatmaya girişmeyeceğiz.

Üçüncü Dal

Kıyamet alâmetlerinden, ahirzaman hadiselerinden ve bazı amellerin fazilet ve sevaplarından bahseden hadis-i şerifler güzelce anlaşılmadığı için, akıllarına güvenen bir kısım âlimler, onların bazılarına "zayıf" veya "mevzu" (uydurma) demişler. İmanı zayıf, benliği ve gururu kuvvetli bazıları da inkâra kadar gitmiş. Şimdi etraflıca izahına girişmeyecek, yalnız "On İki Asıl"ı söyleyeceğiz.

Birinci Asıl

Yirminci Söz'ün sonundaki soruya verilen cevapta izah ettiğimiz meseledir. Özeti şudur:

Din bir imtihan, bir tecrübedir; yüce ruhları aşağı ruhlardan ayırır. Şu halde hadis-i şerifler, ileride herkes tarafından gözle görülecek hadiselerden öyle bir tarzda bahsetmeli ki, ne bütün bütün meçhul bıraksın ne de açıkça anlatsın da herkes tasdike mecbur kalsın. Akla kapı açacak, fakat iradeyi elden almayacak. Çünkü eğer apaçık bir kıyamet alâmeti görülse, herkes tasdike mecbur olsa, o vakit kömür gibi bir kabiliyet, elmas gibi bir kabiliyetle aynı seviyede kalır. Teklif sırrı ve imtihanın neticesi ortadan kalkar. İşte bu sebeple Mehdî ve Süfyan gibi pek çok meselede çok fikir ayrılığı meydana gelmiş, rivayetler de çeşitli olduğundan birbirine zıt hükümler ortaya çıkmıştır.

İkinci Asıl

İslam'a dair meselelerin tabakaları vardır. Biri kesin delil isterken, diğerine herkesçe kabul görmüş bir kanaat yeter. Bir başkası da yalnız teslim, kabul ve reddedilmemeyi ister. Öyleyse iman esaslarından olmayan ikinci derecedeki meselelerde veya zamanın her bir hadisesinde şüphesiz bir inanç, kesin bir delil şart değildir. Belki yalnız reddetmemek ve teslimiyet gösterip ilişmemek yeter.

Üçüncü Asıl

Sahabe zamanında pek çok Yahudi ve Hıristiyan âlimi İslam'a girdi. Eski bilgileri de onlarla beraber Müslüman oldu. Geçmişteki bazı yanlış bilgileri İslamiyet'e ait zannedildi.

Dördüncü Asıl

Hadis rivayet edenlerin bazı sözleri veyahut hadislerden çıkardıkları mânâlar, hadisin asıl metninden sayılıyordu. Halbuki insan hatadan uzak değildir. Bu yüzden hakikate zıt bazı mânâlar veya sözler hadis zannedilerek hadis-i şeriflerin zayıflığına hükmedilmiştir.

Beşinci Asıl

إِنَّ فِي أُمَّتِي مُحَدَّثِينَ[796] yani مُلْهَمِينَ[797] sırrınca, keşf ehli ve velilerden ilhama mazhar olan bazı hadis âlimlerine ilham yoluyla gelen birtakım mânâlar hadis sanılmış. Halbuki evliyanın ilhamında da -bazı arızalarla- hata olabilir. İşte bu türden bir kısım şeyler hakikate zıt çıkabilir.

[796] "Ümmetim içerisinde ilhama mazhar kimseler vardır." (el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâ-mi'l-Kur'an* 13/174. Ayrıca Buhârî, *fezâilü ashâb* 6; Müslim, *fezâilü's-sahâbe* 23)

[797] İlhama mazhar olanlar.

Altıncı Asıl

Meşhur bazı hikâyeler vardır ki, darbımesel hükmüne geçmiştir. Hakiki mânâsına değil, ne maksat için söylendiğine bakılır. İşte Resûl-u Ekrem *(aleyhissalâtü vesselam)* böyle, herkesçe bilinen bazı kıssa ve hikâyeleri irşad maksadıyla, temsille, dolaylı olarak zikredivermiş. Şu tür meselelerin hakiki mânâsında kusur varsa, insanların örf ve âdetlerine, kulaktan dolma bilgilerine aittir.

Yedinci Asıl

Pek çok teşbih ve temsil vardır ki, zamanla veya âlimlerin elinden cahillerin eline geçmekle bizzat maddî hakikat kabul edilerek hataya düşülüyor. Mesela, "Sevr" (öküz) ve "Hut" (balık) isminde, misal âleminde öküz ve balık suretinde, kara ve denizlerdeki hayvanlara nezaret eden iki melek,[798] âdeta koca bir öküz ve cismanî bir balık zannedilerek hadise ilişilmiş.

[798] et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân* 1/153, 194, 21/72; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/636; İbni Abdilberr, *et-Temhîd* 4/9; el-Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid* 8/131 (Bezzar'dan naklen).

Yine mesela, bir vakit Hazreti Peygamber'in *(aleyhissalâtü vesselam)* huzurunda derin bir ses işitildi. Resûl-u Ekrem *(aleyhissalâtü vesselam)* buyurdu ki: "Bu gürültü, yetmiş senedir yuvarlanıp ancak şu dakikada cehennemin dibine düşen bir taşın gürültüsüdür."[799] İşte bu hadisi işiten, hakikatini, içyüzünü bilmeyen kişi inkâra sapar. Halbuki kesinlikle sabittir ki, o hadisin buyrulmasından yirmi dakika sonra biri gelip Resûl-u Ekrem'e *(aleyhissalâtü vesselam)*: "Meşhur münafık yirmi dakika önce öldü." demiştir. Allah Resûlü *(aleyhissalâtü vesselam)*, yetmiş yaşına giren o münafığın bütün ömrünün cehennemin bir taşı olarak alçalmaktan, en aşağı mertebeye ve küfre yuvarlanmaktan ibaret olduğunu, gayet belagatli bir şekilde bildirmiştir. Cenâb-ı Hak, onun vefat ettiği dakikada o sesi işittirip resûlüne işaret vermiştir.

[799] Müslim, *cennet* 31; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/341, 346.

Sekizinci Asıl

Mutlak Hakîm Cenâb-ı Hak, şu tecrübe ve imtihan meydanında çok mühim şeyleri sayısız eşya içinde saklıyor. Bunda pek çok hikmet ve gaye vardır. Mesela, Kadir gecesini bütün ramazanda,[800] duaya icabet saatini cuma gününde,[801] makbul velisini insanların içinde, eceli ömürde[802] ve kıyametin vaktini dünyanın ömrü içinde[803] saklamıştır. Zira insanın eceli belli olsaydı, ömrünün yarısına kadar gafletle yaşar, yarısından sonra darağacına adım adım gider gibi bir dehşet hissederdi. Halbuki ahiret-dünya dengesini koruma ve her vakit korku ile ümit arasında bulunma

keyfiyeti, her dakika hem ölmenin hem yaşamanın mümkün olmasını gerektirir. Şu halde, eceli gizli yirmi senelik bir ömür, ne zaman biteceği belli olan bin senelik ömre tercih edilir.

[800] Buhârî, *îmân* 36, *fazlü leyleti'l-kadr* 2, 3, *ta'bîr* 8; Müslim, *sıyâm* 205-213.

[801] Buhârî, *cum'a* 37, *talâk* 24, *deavât* 61; Müslim, *cum'a* 13-15.

[802] Lokman sûresi, 31/34; Buhârî, *istiskâ* 29, *tefsîru sûre (6)* 1, *(13)* 1, *(31)* 2, *tevhîd* 4; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/24, 52, 58, 122.

[803] A'râf sûresi, 7/187; Lokman sûresi, 31/34; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/389.

İşte kıyamet de insanın büyük bir misali olan şu dünyanın ecelidir. Eğer vakti belli olsaydı, bütün ilk ve orta çağlar mutlak bir gaflete dalacak, kıyamete yakın sonraki asırlar ise dehşette kalacaktı. İnsan nasıl şahsî hayatıyla, evinin ve köyünün geleceğiyle alâkadarsa, toplum hayatıyla, bütün insanlıkla ve dünyanın yaşamasıyla da öyle alâkadardır.

Kur'an اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ[804] der, "Kıyamet yakındır" buyurur. Bin şu kadar senedir kıyametin hâlâ kopmaması, yakın olduğu hakikatini değiştirmez. Zira kıyamet, dünyanın ecelidir. Dünyanın ömrüne nispeten bin veya iki bin sene, bir seneye kıyasla bir-iki gün veya bir-iki dakika gibidir. Kıyamet saati yalnız insanlığın eceli değildir ki, onun ömrüne kıyaslanıp uzak görülsün. İşte bunun için Hakîm-i Mutlak, kıyameti "mugayyebât-ı hamse"den,[805] yani Kur'an'da zikredilen beş bilinmeyen şeyden biri olarak kendi ilminde saklıyor. Bu sırdandır ki, her asır, hatta hakikati gören asr-ı saadet dahi daima kıyametten korkmuş. Hatta bazıları "Alâmetleri hemen hemen çıktı." demişler.

[804] Kamer sûresi, 54/1.

[805] Lokman sûresi, 31/34; Buhârî, *istiskâ* 29, *tefsîru sûre (6)* 1, *(13)* 1, *(31)* 2, *tevhîd* 4; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/24, 52, 58, 122.

İşte bu hakikati bilmeyen insafsız insanlar derler ki: "Ahireti etraflıca ders alan, uyanık kalbli, keskin nazarlı sahabiler niçin fikirleri hakikatten bin sene uzak düşmüş gibi, bin dört yüz sene sonra gelecek bir hakikati kendi asırlarına yakın zannetmişler?"

Cevap: Çünkü sahabiler, peygamber sohbetinin feyziyle, ahireti herkesten fazla düşünerek, dünyanın fâni olduğunu bilerek, kıyamet vaktinin gizlenmesindeki ilahî hikmeti anlayarak, şahsî ecelleri gibi dünyanın eceline karşı da daima hazır bir vaziyette ahiretlerine ciddi çalışmışlar. Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* "Kıyameti bekleyiniz, ona hazır olunuz."[806] diye tekrar etmesi, şu hikmetten ileri gelen nebevî bir yol göstermedir. Yoksa belli bir hadiseye dair bir vahyin hükmüyle değildir ki hakikatten uzak olsun. Sebep ayrı, hikmet ayrıdır. İşte Hazreti Peygamber'in *(aleyhissalâtü vesselam)* bu tür sözleri, kıyamet vaktinin gizli bırakılmasındaki hikmetten ileri geliyor.

[806] Buhârî, *ilim* 2, *rikak* 35; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/36.

Bunun bir sırrı da şudur: Mehdî ve Süfyan gibi ahirzamanda gelecek şahısları çok zaman önce, hatta Tâbiîn devrinde beklemiş, onlara yetişmek istemişler. Hatta bazı veliler, "Onlar geçti." demiş. İşte ilahî hikmet, kıyametin vakti gibi onların geleceği de vaktin belli olmamasını gerektirir. Çünkü her devir, her asır manevî kuvvetin takviyesini sağlayacak ve insanlığı ümitsizlikten kurtaracak Mehdî mânâsına muhtaçtır. Her asrın bu mânâda bir hissesinin bulunması lâzımdır. Hem gaflet içinde kötülere uymamak ve nefsin dizginini kayıtsızlıkta bırakmamak için her asır, bozgunculuğun başına geçecek dehşetli şahıslardan çekinmeli ve korkmalı! Eğer o şahısların gelecekleri vakit belli olsaydı, herkesi irşad etmenin hikmeti ortadan kalkardı.

Şimdi, Mehdî gibi şahıslar hakkındaki rivayetlerin farklı olmasının sırrı şudur: Hadisleri yorumlayanlar, onların metnini kendi yorum ve hüküm çıkarmalarına uygulamışlar. Mesela, saltanatın merkezi o zaman Şam'da veya Medine'de olduğundan, Mehdi veya Süfyan ile ilgili hadiseleri o civardaki Basra, Kûfe, Şam gibi yerlerde düşünerek hadisleri öyle tefsir etmişler. Hem o şahısların şahs-ı manevîsine veya temsil ettikleri cemaatlere ait büyük neticeleri o şahısların zâtlarında düşünerek yorumlamış, o fevkalâde şahıslar çıktığı vakit herkesin onları tanıyacağını düşünmüşler. Halbuki demiştik: Bu dünya tecrübe meydanıdır; akla kapı

açılır, fakat irade elden alınmaz. Öyleyse o şahıslar, hatta o müthiş Deccal bile çıktığı zaman, çokları -hatta ilk başta kendisi de- Deccal olduğunu bilmez. O ahirzaman şahısları belki iman nurunun dikkatiyle tanınabilir.

Kıyamet alâmetlerinden olan Deccal hakkındaki hadis-i şerifte, "Birinci günü bir sene, ikinci günü bir ay, üçüncü günü bir hafta, dördüncü günü de diğer günler gibidir.[807] Ortaya çıktığı zaman bütün dünya işitir.[808] Dünyayı kırk günde gezer.[809]" buyrulduğu rivayet ediliyor. İnsafsız insanlar bu rivayete akıl dışı demiş -hâşâ- onu inkâra ve hükümsüz saymaya kadar gitmişler. Halbuki –وَالْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ[810]– hadisin hakikati şu olmalıdır:

[807] Müslim, *fiten* 110; Tirmizî, *fiten* 59; Ebû Dâvûd, *melâhim* 14; İbni Mâce, *fiten* 33; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 4/181.

[808] el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/573.

[809] İbni Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/496; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr* 11/313; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/237; Nuaym İbni Hammâd, *el-Fiten* 2/543.

[810] Gerçek bilgi Allah katındadır.

Hadiste, tabiatçıların küfür düşüncesinden süzülen büyük bir cereyanın başına geçecek ve Yaratıcı fikrini inkâr edecek bir şahsın, küfrün en yoğun olduğu kuzey tarafından çıkacağına işaret ve bu işaret içinde bir hikmet nüktesi vardır. Şöyle ki: Kuzey kutbuna yakın dairede bütün sene, bir gece ile bir gündüzdür; altı ay gece, altı ay gündüz olur. "Deccal'ın bir günü bir senedir" beyanı, o dairenin yakınında ortaya çıkacağına işarettir. "İkinci günü bir aydır" denmesinden maksat ise şudur: Kuzeyden bu tarafa geldikçe mesela bazen, yaz mevsiminde bir ay boyunca güneş batmaz. Bu da, Deccal'ın kuzeyden çıkıp medenî dünyaya doğru saldıracağına işarettir. Günü Deccal'a isnat etmekle hadis şuna işarette bulunur: Daha güneye geldikçe, güneş bir hafta batmaz. Daha da geldikçe, güneşin doğuşu ile batışı arasındaki fark üç saate iner. Ben Rusya'da esaretteyken böyle bir yerde bulundum. Bize yakın, bir hafta güneş batmayan bir yer vardı, seyir için oraya gidiyorlardı. "Deccal çıktığı vakit bütün dünya işitecek." kaydını ise telgraf ve radyo doğrulamıştır. Onun dünyayı kırk günde gezmesini de, bineği olan tren ve uçak mümkün kılmıştır. Eskiden

bu iki kaydı akıl dışı kabul eden dinsizler şimdi sıradan bir şey olarak görüyorlar!

Kıyamet alâmetlerinden Ye'cüc ile Me'cüc ve Zülkarneyn'in Seddi hakkında bir başka risalede[811] daha ayrıntılı yazdığımdan, ona havale edip burada yalnız şunu deriz: Eskiden Mançur ve Moğol unvanıyla insanlığın huzurunu altüst eden toplulukların ve Çin Seddi'nin yapılmasına sebep olanların, kıyamete yakın yine anarşistlik gibi bir fikirle medeniyeti yerle bir edecekleri, rivayetlerde vardır.

[811] On Altıncı Lem'a.

Bazı dinsizler der ki: "Bu kadar hayret verici şeyleri yapan ve yapacak topluluklar nerede?"

Cevap: Çekirge gibi bir âfet, bir mevsimde çok fazla bulunur. Mevsim değiştikçe, memleketi istila eden o kalabalık sürülerin hakikati, birkaç tanesinde saklanıyor. Zamanı gelince, Allah'ın emriyle o çekirgelerden aynı afet yine başlar. Âdeta onların bağları inceliyor, kopmuyor; mevsimi gelince yine ortaya çıkıyorlar. Aynen öyle de, bir zaman dünyayı altüst eden o topluluklar, Cenâb-ı Hakk'ın izniyle, mevsimi geldiği vakit medeniyeti darmadağın edecekler. Fakat onları harekete geçiren şey başka bir surette ortaya çıkar.

لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللّٰهُ[812]

[812] Hiç kimse gaybı bilemez, gaybı yalnız Allah bilir.

Dokuzuncu Asıl

İmana dair meselelerden bir kısmının neticeleri, şu sınırlı ve dar âleme; bir kısmı da geniş ve mutlak olan ahiret âlemine bakar. Amellerin fazilet ve sevabına dair hadis-i şeriflerin bir kısmı, hem şevklendirmek hem korkutmak için belâgatli bir üslûp taşıdığından, dikkatsiz insanlar onları mübalâğalı zannetmişler. Halbuki hepsi hakkın ta kendisi ve hakikat kaynağı olduğundan, içlerinde aldatma ve mübalâğa yoktur. Mesela, insafsızların zihnini en çok kurcalayan şu hadistir:

لَوْ وُزِنَتِ الدُّنْيَا عِنْدَ اللّٰهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ مَا شَرِبَ الْكَافِرُ مِنْهَا جُرْعَةَ مَاءٍ[813]

[813] Buhârî, *tefsîru sûre (18)* 6; Müslim, *münafikûn* 18, *zühd* 13.

–veya denildiği gibi– meal-i şerifi: "Dünyanın, Cenâb-ı Hakk'ın katında bir sinek kanadı kadar kıymeti olsaydı, kâfirler ondan bir yudum su içemezdi." Hadisin hakikati şudur: عِنْدَ اللّٰهِ tabiri, "bekâ âleminden" demektir. Evet, bekâ âlemindeki bir sinek kanadı kadar nur, madem ebedîdir, o halde yeryüzünü dolduracak geçici bir nurdan daha çoktur.[814] Demek, koca dünyanın, bir sinek kanadıyla değil; herkesin kısacık ömrüne yerleşen hususi dünyasının, bekâ âlemindeki bir sinek kanadı kadar daimî ilahî feyz ve ihsanla kıyaslanamayacağı mânâsına gelir.

[814] Buhârî, *cihâd* 73, *bed'ü'l-halk* 8, *rikak* 2; Tirmizî, *cihâd* 17, 25, *tefsîru sûre (3)* 22, *(56)* 1; İbni Mâce, *zühd* 30; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/310, 438, 3/142, 434, 5/330, 337, 339.

Dünyanın iki, belki üç yüzü var: **Biri**, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin aynalarıdır. **Diğeri** ahirete bakar, onun tarlasıdır. **Sonuncusu** fâniliğe, yokluğa bakar. Bizim bildiğimiz, Cenâb-ı Hakk'ın rızasına uygun olmayan, dalâlet ehlinin dünyasıdır. Demek hadis, esmâ-i hüsnânın aynası, Samed Yaratıcının bir mektubu ve ahiretin tarlası olan koca dünyanın[815] değil, aksine bütün hataların, belâların kaynağı olan, dünyaperestlerin dünyasının, ahiret âleminde müminlere verilecek daimî nimetlerin bir zerresine bile denk olamayacağına işarettir.

[815] "Dünya, ahiretin tarlasıdır." mânâsındaki hadis için el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-Hasene* s. 497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-Merfûa* s. 205.

İşte şu en doğru ve ciddi hakikat nerede, insafsız dinsizlerin anladıkları, mübalâğa ve aldatma zannettikleri mânâ nerede!

Hem mesela: İnsafsız inkârcıların mübalâğa zannettikleri, hatta akıl dışı bir mübalağa ve aldatma saydıkları şeylerden biri de, amellerin sevabına ve bazı surelerin faziletlerine dair hadis-i şeriflerdir. Mesela, Fâtiha'nın Kur'an kadar sevabı bulunduğuna,[816] İhlâs sûresinin Kur'an'ın üçte biri,[817] Zilzal[818] ve Kâfirûn[819] sûrelerinin Kur'an'ın dörtte biri, Yâsin sûresinin on Kur'an kadar olduğuna dair rivayetler[820] vardır. İşte insafsız ve dikkatsiz insanlar demişler ki: "Bu imkânsızdır. Çünkü Yâsin ve öteki faziletli sûreler zaten Kur'an'ın içindedir. Bu yüzden böyle bir şey mânâsız olur."

[816] Buhârî, *tefsîru sûre (1)* 1, *(15)* 3, *fezâilü'l-Kur'an* 9; Tirmizî, *sevâbü'l-Kur'an* 1; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 4/211.

[817] Buhârî, *fezâilü'l-Kur'an* 13; Tirmizî, *sevâbü'l-Kur'an* 10, 11; Ebû Dâvûd, *vitr* 18; Nesâî, *iftitah* 69; İbni Mâce, *edeb* 52.

[818] Tirmizî, *sevâbü'l-Kur'an* 10; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/147, 221.

[819] Tirmizî, *sevâbü'l-Kur'an* 10; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/147, 221.

[820] Tirmizî, *sevâbü'l-Kur'an* 7.

Cevap: O rivayetlerin hakikati şudur: Kur'an-ı Hakîm'in her bir harfinin bir sevabı var.[821] Cenâb-ı Hakk'ın lütfu ile o harflerin sevabı sümbüllenir, bazen on, bazen yetmiş, bazen yedi yüz (Âyetü'l-Kürsî'nin harfleri gibi), bazen bin beş yüz (İhlâs sûresinin harfleri gibi), bazen on bin (Berat gecesinde ve makbul vakitlerde okunanlar gibi), bazen de haşhaş tohumunun çokluğu misali otuz bin verir (Kadir Gecesi'nde okunan ayetler gibi). Ve "O gece bin aydan daha hayırlıdır"[822] ayetinin işaretiyle, o gece bir harfin otuz bin sevabı olduğu anlaşılır.

[821] Tirmizî, *fezâilü'l-Kur'an* 16; Dârimî, *fezâilü'l-Kur'an* 1.

[822] Kadir sûresi, 97/3.

İşte Kur'an-ı Hakîm, sevapların katlanmasıyla, elbette ölçülemez. Belki asıl sevabıyla, bazı sûrelerle kıyas edilebilir. Mesela, içine bin tane mısır tohumu ekilmiş bir tarla farz edelim. Bazı tohumların yedi sümbül verdiğini varsaysak, her bir sümbülde yüzer tohum olsa, o vakit tek bir tohum bütün tarlanın üçte ikisine karşılık gelir. Mesela bir tohum da her birinde iki yüz tohum bulunan on sümbül vermiş olsun. O zaman bir tek tohum, tarladaki bütün tohumların iki misli kadar olur. Bunun gibi başka örnekleri de kıyasla…

Şimdi Kur'an-ı Hakîm'i nuranî, mukaddes, semavî bir tarla olarak düşünelim. İşte her bir harfi, asıl sevabıyla birer tohum hükmündedir. Sümbülleri dikkate alınmazsa; Yâsin, İhlâs, Fâtiha, Kâfirûn ve Zilzal gibi faziletlerine dair rivayetler olan sûre ve ayetlerle kıyaslanabilir. Mesela, Kur'an-ı Hakîm'in 300 bin 620 harfi var. İhlâs sûresi, besmeleyle beraber 69 harftir. Üç kere 69, 207 eder. Demek, İhlâs sûresinin her bir harfinin

sevabı 1500'e yakındır. Yâsin sûresinin harfleri hesap edilse, Kur'an-ı Hakîm'in harflerinin toplamına kıyaslansa ve on defa katlandığı dikkate alınsa şöyle bir netice çıkar: Yâsin-i Şerif'in her bir harfinin beş yüze yakın sevabı vardır, yani o kadar sayılabilir. İşte başka sûreleri de bunlara kıyaslarsan hadiste ifade edilenin ne kadar hoş, güzel, doğru ve hilesiz bir hakikat olduğunu anlarsın.

Onuncu Asıl

Çoğu varlık türünde olduğu gibi, insanlar arasında da fiilleri ve amelleri harika bazı fertler bulunur. O fertler eğer iyilikte ileri gitmişse, türlerinin iftihar kaynağıdır; aksi takdirde uğursuzluk vesilesi olurlar. Onlar gizlidir, âdeta birer manevî şahsiyet, birer gaye-i hayal[823] hükmündedirler. Her fert onlar gibi olmaya çalışır ve olma ihtimali vardır. Demek, o mükemmel ve harika fert, mutlak ve gizli olduğu için her yerde bulunması mümkündür. Bu itibarla, mantıkça onun herhangi bir yerde bulunacağına hükmedilebilir. Yani her bir amelin öyle bir netice vermesi mümkündür. Mesela, "Kim iki rekât namazı filan vakitte kılarsa sevabı bir hac kadardır."[824] buyruluyor. İşte iki rekât namazın bazı vakitlerde bir hac ibadetine bedel olduğu bir hakikattir. Her iki rekât namazda bu mânâ her zaman mümkündür.

[823] **Gaye-i hayal**: İdeal, mefkure.

[824] Tirmizî, *cum'a* 59.

Şu türden rivayetlerin gerçekleşmesi, daimî ve her fiil için geçerli bir kaide değildir. Çünkü madem kabulün şartları var; o halde her fiil için geçerli ve daimî olmaktan çıkar. Belki ya bilfiil geçicidir, mutlaktır ya da varlığı ve yokluğu imkân dâhilindedir, gerçekleşmesi her zaman mümkündür. Demek, şu türden hadislerdeki külliyet, amellerden birinin bu mânâyla kabul olabilmesinin mümkünlüğü itibarı iledir.

Mesela, "Gıybet, bir insanı öldürmek gibidir."[825] buyruluyor. Demek, gıybette öyle bir çekirdek bulunur ki, cinayet gibi öldürücü bir zehirden daha zararlıdır. Mesela, "Bir güzel söz, bir köleyi azat etmek gibi büyük bir sadaka yerine geçer."[826] diye rivayet ediliyor. Hadis teşvik için, bunun

mutlak bir surette, her zaman mümkün olabileceğini göstermekle hayra karşı şevklendirir ve insanı şerden nefret ettirir. Hem ebedî âlemin kıymetleri şu dünyanın ölçüleriyle tartılmaz. Buranın en büyüğü, oranın en küçüğüne denk olamaz. Amellerin karşılığı o âleme baktığı için dünyevî nazarımız ona dar geliyor, aklımıza sığıştıramıyoruz. Mesela

[825] ed-Deylemî, *el-Müsned* 3/116.

[826] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr* 7/230; el-Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân* 6/124.

مَنْ قَرَأَ هٰذَا أُعْطِيَ لَهُ مِثْلُ ثَوَابِ مُوسٰى وَهٰرُونَ[827]

[827] Kim bu duayı okursa, ona Musa ve Harun'un *(aleyhimusselam)* sevabı kadar sevab verilir. (el-Gümüşhânevî, *Mecmûatü'l-Ahzâb* [Evrâd-ı Şâzelî] s. 263)

buyrularak şu duaya işaret ediliyor:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَرَبِّ الْأَرَضِينَ، رَبِّ الْعَالَمِينَ وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ. اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَرَبِّ الْأَرَضِينَ، رَبِّ الْعَالَمِينَ وَلَهُ الْعَظَمَةُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ. وَلَهُ الْمُلْكُ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ[828]

[828] Bütün hamdler, övgüler göklerin ve yerlerin Rabbi Allah'a mahsustur. Göklerde ve yerde büyüklük, âlemlerin Rabbine hastır. O, sonsuz izzet ve hikmet sahibidir. Bütün hamdler, övgüler göklerin ve yerlerin Rabbi Allah'a mahsustur. Göklerde ve yerde azamet sadece âlemlerin Rabbi olan O'na aittir. O, sonsuz izzet ve hikmet sahibidir. Mülk sadece O'nundur. O göklerin Rabbidir, sonsuz izzet ve hikmet sahibidir. (el-Gümüşhânevî, *Mecmûatü'l-Ahzâb* [Evrâd-ı Şâzelî] s. 262-263)

İnsafsız ve dikkatsizlerin alâkasını en çok çeken, bu gibi rivayetlerdir. Hakikati şudur: Dünyada dar bakışımızla, kısacık fikrimizle Musa ve Harun'un *(aleyhimusselam)* sevaplarını ne derece tasavvur edebildiğimizi biliyoruz. Rahîm-i Mutlak'ın sonsuz ihtiyaç içindeki bir kuluna, ebedî saadet âleminde bir tek virde karşılık vereceği sevap, o iki peygamberin –ilim dairemiz ve tahminimiz içindeki– sevaplarına eşit olabilir.

Mesela, padişahı hiç görmemiş, onun saltanatının haşmetini bilmeyen bedevî ve vahşi bir adam bir köy ağasını nasıl bilirse, o sınırlı fikriyle padişahı da ondan büyükçe bir ağa olarak hayal eder. Hatta bizde safdil bir kısım insanlar eskiden, "Padişah kendi ocağında bulgur çorbası pişirdiği

tenceresinin başında ne yapıyorsa bizim ağamız biliyor.” diyorlardı. Demek onlar padişahı o kadar sınırlı vaziyette ve basit hayal ediyorlar ki, bulgur çorbasını kendisinin pişirdiğini düşünüyor, onu âdeta bir yüzbaşı makamında farz ediyorlardı. Şimdi bir kimse o adamlardan birine, “Sen bugün benim için şu işi yaparsan, sana bildiğin padişah haşmeti kadar bir büyüklük vereceğim. Yani yüzbaşı kadar bir rütbe takacağım.” dese, bu söz hakikattir. Çünkü padişahın haşmetinden onun dar fikrine giren, ancak bir yüzbaşınınki kadar bir büyüklüktür.

İşte dünya nazarıyla, dar fikrimizle, ahirete dönük sevapların hakikatini o bedevî adam kadar da düşünemiyoruz. Kıyaslanan, Hazreti Musa *(aleyhisselam)* ve Harun’un *(aleyhisselam)* bilemediğimiz hakiki sevapları değil –çünkü teşbih kaidesi bilinmeyeni bilinene kıyas eder– malûmumuz olan ve tahmin edebildiğimiz sevaplarıyla mümin bir kulun bir virdine karşılık bilmediğimiz hakiki sevabıdır.

Hem denizin yüzü ile bir damlanın gözbebeği, güneşin aksini tamamen tutmakta eşittir. Fark, keyfiyettedir. Hazreti Musa *(aleyhisselam)* ve Harun’un *(aleyhisselam)* deniz misali ruh aynalarına akseden sevabın mahiyeti, bir damla hükmündeki mümin bir kulun bir ayetten aldığı sevabın mahiyetiyle aynıdır. Keyfiyet ise kabiliyete göre değişir. Hem bazen bir tek kelime, bir tek tesbih altmış sene hizmetle açılmamış bir saadet hazinesini açar. Demek ki, bazı hallerde bir tek ayet Kur’an kadar fayda verebilir.

Hem İsm-i Âzam’a mazhar olan Resûl-u Ekrem’in *(aleyhissalâtü vesselam)* bir ayette ulaştığı ilahî feyiz, belki bir peygamberin mazhar olduğu bütün feyiz kadardır. Allah Resûlü’nün *(aleyhissalâtü vesselam)* yolundan giderek İsm-i Âzam’ın gölgesine erişen bir mümin de kendi kabiliyeti itibarı ile nicelik bakımından bir nebinin feyzi kadar sevap kazanıyor dense hakikate zıt olmaz.

Hem sevap ve fazilet, nur âlemindendir. O âlemde bir zerreye dünyalar sığabilir. Nasıl ki bir cam zerreciğinden gökyüzü ve yıldızlar görünebilir,

aynen öyle de, hâlis bir niyetle şeffaflık kazanan bir zikirde veya bir ayette gökler kadar nuranî sevap ve fazilet bulunabilir.

Sözün Özü*:* Ey insafsız, dikkatsiz, imanı zayıf, felsefesi kuvvetli, bencil ve tenkitçi insan! Şu "On Asıl"ı dikkate al ve hakikate kesinlikle zıt gördüğün bir rivayeti bahane ederek hadis-i şeriflere ve dolayısıyla Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* ismet[829] mertebesine gölge düşürecek itiraz parmağını uzatma! Zira o "On Asıl"ın on dairesi seni inkârdan vazgeçirir, şöyle der: "Hakiki bir kusur varsa bize aittir, hadise ait olamaz. Eğer kusur hakiki değilse, senin bozuk anlayışın yüzündendir."

[829] **İsmet**: Günahsızlık, masumiyet, şaibelerden arınmış olmak. Peygamber vasıflarındandır.

Kısacası, inkâr ve ret yolunda gitmek için şu "On Asıl"ı yalanlamak ve çürütmek gerekir. Şimdi, insafın varsa bunları dikkatle düşündükten sonra aklının hakikate ters gördüğü bir hadisi inkâra kalkışma! "Bir tefsiri, bir tevili veya bir tabiri vardır." de, ilişme!

On Birinci Asıl

Nasıl ki Kur'an-ı Hakîm'in "müteşabih"[830] ayetleri vardır; izaha ve tefsire muhtaçtır veya mutlak teslimiyet ister. Hadis-i şeriflerin de öyleleri vardır; bazen çok dikkatli yorum ve tabir gerektirir. Önceki misaller bunu göstermeye yeter.

[830] Mânâsı açık olmayan.

Evet, nasıl ki uykudaki bir adamın rüyasını uyanık biri tabir edebilir. Aynı şekilde, bazen uykudaki bir adam yanında konuşulan sözleri işitir fakat onlara kendi uykusundaki âleme göre mânâ verir.

İşte ey gaflet ve felsefe uykusuna dalmış insafsız insan!

تَنَامُ عَيْنِي وَلَا يَنَامُ قَلْبِي[832] ve مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى[831] beyanlarındaki hükme mazhar ve hakikaten uyanık olan zâtın gördüğünü, sen kendi rüyanda inkâr değil, tabir et! Evet, uykudaki bir adamı sinek ısırsa, müthiş bir savaşta yaralandığını zanneder. Ona sorulsa, "Hakikaten yaralandım. Bana topla, tüfekle ateş edildi" diyecektir. Yanında oturanlar, onun uykusundaki

ızdırabına güler. İşte bu uykulu gaflet nazarı ve felsefe, elbette peygamberlik hakikatine kıstas olamaz.

[831] "Peygamberin gözü kaymadı, şaşmadı, aşmadı da." (Necm sûresi, 53/17)

[832] "Benim gözüm uyur, kalbim uyumaz." Buhârî, *teravîh* 1, *menâkıb* 24, *teheccüd* 16; Müslim, *müsafirîn* 125.

On İkinci Asıl

Peygamberlik, tevhid ve iman nazarı; Allah'ın birliğine, ahirete ve ulûhiyete baktığı için hakikatleri ona göre görür. Felsefeciler ise kesrete, yani insanı Cenâb-ı Hak'tan uzaklaştıran sayısız şeye, sebeplere ve tabiata bakar, hakikatleri ona göre yorumlar. Dolayısıyla bakış açıları birbirinden çok uzaktır. Felsefecilerin en büyük maksadı, kelâm âlimlerinin maksatlarına kıyasla görünmeyecek derecede küçük ve önemsizdir.

İşte onun içindir ki, felsefeciler varlıkların etraflıca mahiyetini ve ince hallerini izah etmekte çok ileri gitmişlerdir. Fakat hakiki hikmet olan Cenâb-ı Hakk'ın tanımaya ve ahirete dair yüksek ilimlerde o kadar geridirler ki, en basit bir mümine bile yetişemezler. Bu sırrı anlamayanlar, hakikati delilleriyle bilen İslam âlimlerini felsefecilerden geri zannediyor. Halbuki akılları gözlerine inmiş, insanın yüzünü Cenâb-ı Hak'tan çeviren sayısız şeyde boğulmuş olanların ne haddi var ki, peygamber varisliği ile yüce, mukaddes gayelere ulaşanlara yetişebilsinler!

Hem bir şey, iki türlü bakıldığı vakit, iki farklı hakikati gösterir; bunların ikisi de hakikat olabilir. Fakat ilmin kesin hakikat olarak gördüğü hiçbir şey, Kur'an'ın mukaddes hakikatlerine ilişemez; ilmin kısa eli, onun noksanlıklardan uzak ve yüce eteğine erişemez.

Mesela, felsefe nazarıyla bakınca dünyanın hakikati şudur: Sayısız yıldız içinde, güneşin etrafında dönen orta büyüklükte bir gezegen, yıldızlara kıyasla küçük bir varlık... Fakat Kur'an ehlinin nazarıyla bakıldığı vakit, On Beşinci Söz'de izah edildiği gibi, dünyanın hakikati şöyledir: Âlemin meyvesi olan insan en kuşatıcı, en benzersiz, en aciz, en aziz, en zayıf ve en latif kudret mucizesi olduğundan, beşiği ve evi olan yeryüzü, göklere

nispeten maddî küçüklüğüyle beraber mânen ve sanatça bütün kâinatın kalbi, merkezi.. bütün sanat mucizelerinin sergisi.. Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin bütün tecellilerinin mazharı ve odak noktası.. sonsuz Rabbânî icraatın mahşeri, aynası.. Cenâb-ı Hakk'ın hadsiz yaratıcılığının, bilhassa sayısız küçük bitki ve hayvan türlerindeki cömertçe yaratmanın zemini, çarşısı.. pek geniş ahiret âlemlerindeki sanatlı eserlerin küçük ölçekteki misallerinin sergisi.. ebedî dokumaların süratle işleyen tezgâhı.. bâki manzaraların çabuk değişen bir taklit yeri.. ve ebedî cennet bahçelerinin tohumcuklarının süratle sümbüllendiği dar ve geçici bir tarla, yetiştirilip büyütüldüğü bir yer olmuştur.

İşte bu manevî büyüklüğü ve sanatça kıymetindendir ki, Kur'an-ı Hakîm, göklere nispeten büyük bir ağacın küçük bir meyvesi hükmünde olan yeryüzünü, küçücük bir kalbi büyük bir kalıba denk tutar gibi, kâinata denk tutuyor. Onu bir kefeye, gökleri bir kefeye koyuyor. Tekrar tekrar رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ[833] diyor.

[833] "Göklerin ve yerin Rabbi" (Ra'd sûresi, 13/16; İsrâ sûresi, 17/102; Kehf sûresi, 18/14; Meryem sûresi, 19/65 …)

İşte diğer meseleleri buna kıyasla ve anla ki, felsefenin ruhsuz, sönük hakikatleri Kur'an'ın parlak ve canlı hakikatleriyle boy ölçüşemez. Bakış açıları ayrı ayrı olduğu için hakikat farklı görünür.

Dördüncü Dal

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللّٰهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ إِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ[834]

[834] "Bilmez misin ki göklerde ve yerde bulunan kimseler, hatta güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar bütün canlılar ve insanların da bir çoğu Allah'ın yüceliğine secde ediyorlar. İnsanların çoğu hakkında ise azap hükmü kesinleşmiştir. Allah'ın zelil kıldığını aziz edecek kuvvet yoktur. Şüphesiz ki Allah ne dilerse yapar." (Hac sûresi, 22/18)

Şu büyük ve geniş ayetin hazinesinden yalnız bir tek cevheri göstereceğiz:

Kur'an-ı Hakîm açıkça bildiriyor ki: Arştan yere, yıldızlardan sineklere, meleklerden balıklara, gezegenlerden zerrelere kadar her şey Cenâb-ı Hakk'a secde, ibadet, hamd ve O'nu tesbih eder. Fakat ibadetleri, ayna oldukları ilahî isimlere ve kabiliyetlerine göre ayrı ayrı, çeşit çeşittir. İbadetlerinin farklı olmasının bir yönünü bir temsille anlatacağız.

Mesela –وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى[835]– sonsuz mülke sahip yüce bir sultan, büyük bir şehri veya muhteşem bir sarayı yapmak için dört kısım hizmetkâr çalıştırır.

[835] "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

Birinci kısım: Onun köleleridir. Bunların ne maaşı ne de ücreti vardır. Efendilerinin emriyle yaptıkları her işten, gayet hoş bir zevk ve şevk alırlar. Efendilerini övmek için onun vasıflarından bahsettikçe zevkleri ve şevkleri artar. Onlar, mukaddes efendilerine bağlılığı büyük bir şeref bilerek bunu kâfi görürler. Hem yaptıkları işlere efendilerinin adıyla, nazarıyla ve onun hesabına bakmaktan manevî bir lezzet duyarlar. Ücrete, rütbeye, maaşa ihtiyaçları yoktur.

İkinci kısım: Bazı basit hizmetkârlardır. Niçin çalıştıklarını bilmezler. O şanlı mâlik onları kullanır, kendi fikri ve ilmiyle çalıştırır. Onlara lâyık az bir ücret de verir. O hizmetkârlar, amellerinin ne çeşit büyük gayeleri, yüksek faydaları netice verdiğini bilmez. Hatta bazıları, amellerinin kendilerine ait o ücret ve maaştan başka gayesi olmadığını zanneder.

Üçüncü kısım: O mülk sahibinin bir kısım hayvanları da vardır. Onları şehrin ve sarayın yapımında bazı işlerde çalıştırır, yalnızca yemlerini verir. Onlar da kabiliyetlerine uygun işlerde çalışmaktan lezzet duyar. Çünkü potansiyel bir kabiliyet fiile dökülürse sahibine ferahlık sağlar, rahatlık ve lezzet verir. Bütün faaliyetlerdeki lezzet bu sırdandır. Şu kısım hizmetkârların ücret ve maaşları, yalnız yiyecekleri ve manevî lezzetleridir. Onunla yetinirler.

Dördüncü kısım: Öyle hizmetkârlardır ki, ne yaptıklarını, niçin ve kimin için iş gördüklerini, diğer hizmetkârların neden çalıştığını ve o mülk

sahibi sultanın bütün bu işlerden maksadının ne olduğunu bilirler. İşte bu kısım hizmetkârların ötekilere bir üstünlüğü vardır, onlara nezaret ederler; derece ve rütbelerine göre maaşları olur.

Aynen bunun gibi, göklerin ve yerin Mâlik-i Zülcelâl'i, dünya ve ahiretin Yaratıcısı, Âlemlerin Rabbi, ihtiyacı olduğundan değil -çünkü her şeyin Hâlık'ı O'dur- izzetinin, büyüklüğünün ve rubûbiyetinin icraatları gibi bazı hikmetler için şu kâinat sarayında, sebepler dairesinde, hem melekleri hem hayvanları hem cansız varlıkları ve bitkileri hem de insanları çalıştırıyor, kendine ibadet ettiriyor.

Şu dört kısım hizmetkârına ayrı ayrı kulluk vazifeleri vermiştir.

Birinci kısım: Temsilde kölelerle anlatılan meleklerdir. Meleklerde nefis ve şeytanla mücadele ederek yükselme yoktur. Her birinin sabit bir makamı, belli bir rütbesi vardır; fakat amellerinde hususi bir zevk, ibadetlerinde derecelerine göre feyiz bulunur. Demek, o hizmetkârların mükâfatı hizmetlerinin içindedir. Nasıl ki, insan su, hava, ışık ve gıda ile beslenip onlardan lezzet alır, aynen öyle de, melekler zikir, tesbih, hamd, ibadet, marifet ve muhabbetin nurlarıyla beslenir, bunlardan lezzet duyar. Nurdan varlıklar oldukları için gıdalarına nur kâfidir. Hatta nura yakın olan güzel kokular da meleklerin bir çeşit gıdasıdır, ondan hoşlanırlar. Evet, o pâk ruhaniler güzel kokuları sever.

Hem melekler, Mabud'larının emriyle yaptıkları işlerde, O'nun hesabına işledikleri amellerde, O'nun adıyla gördükleri hizmetlerde, O'nun nazarıyla varlıklara nezaretlerinde, O'na olan bağlarıyla kazandıkları şerefte, O'nun mülkünü ve varlığın iç yüzünü okuyup değerlendirmekten aldıkları lezzette ve O'nun cemâl ve celâl tecellilerini seyretmekte öyle büyük bir saadet bulurlar ki, insan aklı bunu anlayamaz, melek olmayan bilemez.

Meleklerin bir kısmı sürekli ibadet eder, diğer bir kısmının kullukları amellerindedir. Yeryüzündeki işlerle meşgul olan meleklerin hizmetkâr kısmı, bir mânâda insan gibidir, tabir caizse bir tür çobanlık ederler. Bir

kısmı da çiftçilik yapar. Yani yeryüzü geniş bir tarladır; içindeki bütün hayvan cinslerine, Hâlık'ın emriyle, izniyle, kudretiyle, O'nun hesabına, vazifeli bir melek nezaret eder. Bunlardan daha küçük her bir canlı türüne mahsus, onlara bir tür çobanlık edecek vazifeli birer melek vardır.

Hem yeryüzü, içinde bütün bitkilerin ekili olduğu bir tarladır. Cenâb-ı Hakk'ın adıyla, kudretiyle onların hepsine nezaret edecek vazifeli bir melek vardır. Ondan daha aşağı birer melek de ayrı ayrı türlere nezaret eder. Bundan başka, Cenâb-ı Hakk'a ibadet ve O'nu tesbih eden melekler mevcuttur. Rezzakıyet (her varlığa uygun rızkını verme) arşını taşıyanlardan Hazreti Mikâil *(aleyhisselam)* bunlara nezaret eden en büyük melektir.

Meleklerin çoban ve çiftçi hükmünde olanları insana benzemez. Çünkü onların nezareti sırf Cenâb-ı Hak hesabına, O'nun adıyla, kudretiyle ve emriyledir. Belki nezaretleri, vazifeli oldukları türde yalnız rubûbiyetin tecellilerini seyretmek, kudret ve rahmetin cilvelerini okuyup değerlendirmek, ilahî emirleri o canlı türüne bir mânâda ilham etmek ve o türün iradeleriyle işledikleri fiillerini bir nevi düzene koymaktan ibarettir. Bilhassa yeryüzü tarlasındaki bitkilere nezaretleri, onların manevî tesbihatını melek lisanıyla temsil etmek ve hayatlarıyla Fâtır-ı Zülcelâl'e sundukları manevî dua ve hediyeleri ilan etmektir. Onların, kendilerine verilen kabiliyetleri güzelce kullanmalarını sağlamak, bazı gayelere yöneltmek ve bir bakıma düzenlemekten ibarettir.

Meleklerin şu hizmetleri, bir bakıma kendi sınırlı iradeleriyle elde ettikleri bir şeydir. Bir tür kulluk ve ibadettir fakat onda hakiki tasarrufları yoktur. Çünkü her şeyde, her şeyin Hâlık'ına has bir damga bulunur, başkaları parmağını O'nun yaratmasına karıştıramaz. Demek, meleklerin şu tür amelleri onların ibadetidir, insanda olduğu gibi alışkanlık değildir.

Bu kâinat sarayında ***ikinci kısım*** hizmetkârlar, hayvanlardır. Onlar iştahlı birer nefis ve cüzî irade sahibidir, bu yüzden amelleri hâlis bir şekilde sırf Allah için olmuyor. Bir derece nefislerine de hisse çıkarıyorlar. Mülkün gerçek mâliki, celâl ve ikram sahibi Cenâb-ı Hak da Kerîm olduğundan,

nefislerine bir hisse vermek için amellerinin içinde onlara birer maaş ihsan ediyor.

Mesela bülbül…[836] HAŞİYE Fâtır-ı Hakîm, güle olan aşkıyla meşhur o hayvancığı beş gaye için kullanıyor:

[836] HAŞİYE Bülbül şairane konuştuğu için şu bahsimiz de bir parça şairane oldu. Fakat hayal değil, hakikattir.

Birincisi: Bülbül, bütün hayvan cinsleri adına, onların bitkilerle olan şiddetli münasebetlerini ilan etmeye memurdur.

İkincisi: Rahman'ın rızka muhtaç misafirleri hükmündeki hayvanlar adına Rabbanî bir hatiptir. Rezzak ve Kerîm Rabbi tarafından gönderilen hediyeleri alkışlamakla ve hayvanların sevincini ilan etmekle vazifelidir.

Üçüncüsü: Hemcinslerine yardım için gönderilen bitkileri güzelce karşılamayı herkesin başında gösterir.

Dördüncüsü: Hayvanların bitkilere aşk derecesine varan şiddetli ihtiyacını, bitkilerin güzel yüzüne karşı mübarek başları üstünde ilan eder.

Beşincisi: Bütün mülkün mâliki, sonsuz celâl, güzellik ve ikram sahibi Cenâb-ı Hakk'ın merhamet makamına en tatlı bir tesbihi, en şirin bir şevk içinde, gül gibi en güzel bir yüzde arz eder.

İşte şu beş gaye gibi başka mânâlar da vardır. Bütün bunlar, bülbülün Hak Sübhânehu ve Teâlâ hesabına işlediği amelin gayesidir. Bülbül kendi diliyle konuşur, biz şu mânâları onun hüzünlü sözlerinden anlıyoruz. O, kendi nağmelerinin mânâsını meleklerin ve ruhanilerin anladıkları gibi tamamen bilmese de bu bizim anlamamıza mâni olmaz. "Dinleyen, söyleyenden daha iyi anlar." sözü meşhurdur. Hem bülbülün şu gayeleri etraflıca bilmemesi, bunların var olmadığını göstermez. En azından, saat gibi, sana vakti bildirir. Kendisi ne yaptığını bilmez fakat bu senin bilmeni engellemez. O bülbülün maaşı, tebessüm eden güzel gülleri seyretmekten duyduğu zevk ve onlarla konuşmaktan, onlara derdini dökmekten aldığı lezzettir. Demek, onun hüzünlü nağmeleri, hayvanî elemlerden gelen şikâyetler değil, Rahmanî hediyelere teşekkürdür.

Bülbüle; arıyı, bütün hayvanların erkek cinslerini, örümceği, karıncayı, böcekleri ve bülbül gibi şakıyan öteki küçük canlıları kıyasla! Her birinin amellerinin bülbülünki gibi pek çok gayesi vardır. Onların hizmetlerinin içine de az bir maaş hükmünde hususi birer zevk konulmuştur. O zevk ile Rabbânî sanattaki mühim gayelere hizmet ediyorlar. Nasıl bir sultanın gemisinde bir asker dümencilik edip az bir maaş alırsa, Cenâb-ı Hakk'ın hizmetinde bulunan bu hayvanların da küçük birer maaşı vardır.

Bülbül bahsine bir ilave: Sakın, bu ilan ve tesbihat nağmeleriyle şakımanın bülbüle has olduğunu zannetme! Belki çoğu canlı türünün bülbül misali bir sınıfı vardır; hemcinslerinin en tatlı hissiyatını, güzel bir tesbihle, hoş bir ahenkle temsil edecek hoş birer ferdi ya da fertleri bulunur. Bilhassa sinek ve böcek türlerinin bülbülleri hem çok hem de çeşit çeşittir; tesbihatlarını güzelce, ahenkle, en küçüğünden en büyüğüne kadar kulağı olan bütün hayvanlara işittirir, onlara zevk verirler. Bunlardan bir kısmı gece yaşar. Gecenin sükûnetinde her şey sessizliğe bürünmüşken bütün küçük hayvanların kaside okuyan arkadaşları ve tatlı dilli hatipleridirler. Ve o tenha meclisteki gizli zikrin dairesinde birer kutupturlar ki, her canlı onları dinler ve kendi kalbiyle Fâtır-ı Zülcelâl'ini bir nevi tesbih eder. Diğer bir kısmı ise gündüz yaşar. Gündüz vakti ağaçların minberlerinde, bütün canlıların başında, yaz ve bahar mevsimlerinde yüksek sesleriyle, hoş nağmeleriyle ve ahenkli tesbihatlarıyla Rahmânü'r-Rahîm'in rahmetini ilan ederler. Âdeta sesli bir zikir halkasının başı gibi işitenleri coşturup kendinden geçirirler. O vakit işitenlerin her biri kendine has lisanı ve sesiyle Fâtır-ı Zülcelâl'ini zikre başlar.

Demek, her canlı türünün, hatta yıldızların da başında zikreden ve nur saçan birer bülbülü var.

Fakat bütün bülbüllerin en faziletlisi, en şereflisi, en nurlusu, en parlağı, en büyüğü ve en kerîmi.. sesi en yüksek, vasıfları en parlak, zikri en kusursuz, şükrü en kuşatıcı, mahiyeti en mükemmel ve sureti en güzel olanı.. kâinat bahçesinde, yerdeki ve göklerdeki bütün varlıkları ahenkli

sesiyle, hoş nağmeleriyle, yüce tesbihatıyla kendinden geçirip cezbeye getiren, insanlığın şanlı, Kur'an okuyan bülbülü, Muhammed-i Arabî'dir *(aleyhissalâtü vesselam)*.

عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ وَأَمْثَالِهِ أَفْضَلُ الصَّلَاةِ وَأَجْمَلُ التَّسْلِيمَاتِ[837]

[837] Ona, âline ve diğer bütün peygamberlere en yüce salât ve en güzel selamlar eyle.

Kısacası: Kâinat sarayında hizmet eden hayvanlar, tam bir itaatle yaratılış kanunlarına uyup fıtratlarındaki gayeleri güzelce, Cenâb-ı Hakk'ın adıyla ortaya koyarak hayat vazifelerini benzersiz bir şekilde yerine getiriyorlar. O'nun kudretiyle çalışarak yaptıkları tesbihat ve ibadetler, onların hediyeleri ve dualarıdır ki, bu hediye ve duaları her şeyi üstün sanatıyla yoktan var eden, bütün canlılara hayat bağışlayan Zât'ın dergâhına arz ediyorlar.

Üçüncü kısım hizmetkârlar, bitkiler ve cansız varlıklardır. Kendi iradeleri olmadığı için maaşları yoktur. Amelleri sırf Allah içindir, Cenâb-ı Hakk'ın iradesiyle, ismiyle, kudretiyle ve O'nun hesabınadır.

Bitkilerin hallerinden anlaşılıyor ki, onlar aşılama, meyve verme ve meyvelerin terbiyesi gibi vazifelerinden bir çeşit lezzet alır. Fakat hiç elem çekmezler. Hayvan, irade sahibi olduğu için lezzetle beraber elemi de duyar. Cansız varlıkların ve bitkilerin amellerinde irade bulunmadığından, eserleri de irade sahibi olan hayvanlarınkinden daha kusursuzdur. İrade sahibi olanların içinde ise arı gibi vahiy ve ilhamla nurlanan hayvanların amelleri, kendi sınırlı iradesine güvenenlerinkinden daha mükemmeldir.

Yeryüzü tarlasında her bitki türü, kendi hal ve kabiliyet diliyle Hakîm Yaratıcısına şöyle dua eder: "Ey Rabbimiz! Bize kuvvet ver ki, yeryüzünün her bir tarafına cinsimizin bayrağını dikerek rubûbiyetinin saltanatını kendi lisanımızla ilan edelim. Şu yeryüzü mescidinin her bir köşesinde sana ibadet etmemiz için bize yardım et! Ve şu yeryüzü sergisinin her bir tarafında senin güzel isimlerinin nakışlarını, benzersiz

ve antika sanatlarını kendi dilimizle göstermemiz için bizi kıymetli hale getir, bize seyahat için kuvvet ver."

Fâtır-ı Hakîm onların manevî dualarını kabul edip bir kısmının tohumlarına kıldan kanatçıklar verir; her tarafa uçup gider, türleri adına Cenâb-ı Hakk'ın isimlerini okuturlar (çoğu dikenli bitkinin ve bazı sarıçiçeklerin tohumları gibi). Bir kısmına, insana lâzım olacak veya onun hoşuna gidecek güzel meyveler verir, insanı o bitkiye hizmetkâr edip onu her tarafa ektirir. Bir kısmına, hazmedilmeyecek sert bir kemik üstünde, hayvanların yutacağı bir et verir, hayvanlar onu pek çok tarafa dağıtır. Bazılarına çengelcikler takıp onları her temas edene yapıştırır, böylece başka yerlere giderek cinslerinin bayrağını diker, Sâni-i Zülcelâl'in benzersiz sanatını sergilerler. Ve bir kısmına da -"acı düvelek" denen bitki gibi- saçmalı tüfek misali bir kuvvet verir, vakti geldiği zaman onun meyvesi olan hıyarcık düşer, saçma gibi tohumcuklarını birkaç metre uzağa atar, eker. Fâtır-ı Zülcelâl'i sayısız dille zikir ve tesbih etmeye çalışır. Başka örnekleri de kıyasla...

O Fâtır-ı Hakîm, Kadîr-i Alîm, her şeyi kusursuz bir intizamla yaratmış, güzelce donatmış, güzel gayelere yöneltmiş, güzel işlerle vazifelendirmiştir. Her şeye güzelce tesbihat yaptırır, her şeyi kendisine güzelce ibadet ettirir.

Ey insan! Eğer insan isen şu güzel işlere tabiatı, tesadüfü, gayesizliği, dalâleti karıştırma; onları çirkinleştirme, çirkin olma!

Dördüncü kısım ise insandır. Şu kâinat sarayında bir çeşit hizmetkâr olan insan, hem meleklere hem hayvanlara benzer. Meleklere, kulluğunun, nezaretinin ve marifetinin genişliği ve Cenâb-ı Hakk'ın rubûbiyetinin ilancısı olması yönüyle benzer. Belki insan, meleklerden daha engin mahiyette bir varlıktır. Fakat onu şerre çağıran ve iştahlarla dolu bir nefsi bulunduğundan, meleklerin aksine, alabildiğine yükselmeye ve alçalmaya müsaittir. Yine insan, amelinde nefsi için bir haz, bir hisse aradığından hayvana benzer.

Öyleyse insanın iki maaşı var: Biri daha küçüktür, hayvanîdir, hemen verilir. İkincisi melekîdir, büyüktür, sonraya bırakılır. İnsanın vazifesi ve maaşı, yükselişi ve alçalışı geçen yirmi üç Söz'de kısmen anlatılmıştır. Bilhassa On Birinci ve Yirmi Üçüncü Söz'lerde daha geniş beyan edilmiştir. Onun için burada kısa keserek kapıyı kapatıyoruz. Merhametlilerin en merhametlisi Cenâb-ı Hak'tan, bize rahmet kapılarını açmasını, bizi şu Söz'ün tamamlanmasına muvaffak kılmasını dileyerek, kusurumuzun ve hatamızın affını talep ederek bitiriyoruz.

Beşinci Dal

Beşinci Dal'ın beş "meyve"si var.

Birinci Meyve

Ey kendine âşık nefsim ve ey dünyaya tutkun arkadaşım! Muhabbet, şu kâinatın varlık sebebidir, harcıdır, nurudur, hayatıdır. İnsan âlemin en kuşatıcı meyvesi olduğu için o meyvenin çekirdeği hükmündeki kalbine kâinatı saracak bir muhabbet konulmuştur. İşte böyle sonsuz bir muhabbete ancak sonsuz bir kemâl sahibi lâyık olabilir.

İşte ey nefis ve ey arkadaş! İnsanın yaradılışına, korkuya ve muhabbete vesile olacak iki kabiliyet yerleştirilmiştir. O muhabbet ve korku, ister istemez, ya halka ya da Hâlık'a yönelecek. Halbuki halktan korkmak elemli bir belâdır. Halka muhabbet ise belâlı bir musibettir. Çünkü korktukların sana merhamet göstermez veya senin merhamet dileğini kabul etmezler. Şu halde korku, elemli bir belâdır. Muhabbette ise sevdiğin şey ya seni tanımaz, "Allahaısmarladık" demeden gider (gençliğin ve malın gibi) ya da ona duyduğun muhabbet sebebiyle seni aşağılar. Görmüyor musun ki, mecazî aşklarda, âşıkların yüzde doksan dokuzu sevdiğinden şikâyet ediyor. Çünkü Samed Zât'ın aynası olan kalble put misali dünyevî sevgililere taparcasına bağlanmak, o sevgililere ağır gelir. Bu yüzden âşığı hor görür, reddederler. Zira fıtrat, fıtrî ve kendisine lâyık olmayan şeyi reddeder, atar (şehvani sevmeler bahsimizin dışındadır).

Demek, sevdiğin şeyler ya seni tanımıyor, ya hor görüyor ya da sana arkadaşlık etmiyor, istemediğin halde ayrılıp gidiyor. Madem hakikat budur, öyle birinden kork ve muhabbetini öyle bir Zât'a yönelt ki, korkun lezzetli bir boyun eğme, muhabbetin de zilletsiz bir saadet olsun.

Evet, Hâlık-ı Zülcelâl'inden korkmak, O'nun rahmetinin şefkatine yol bulup sığınmak demektir. Korku bir kamçıdır, insanı O'nun rahmetinin kucağına atar. Malûmdur ki, mesela bir anne, yavrusunu korkutup bağrına basar. Bu korku, o yavru için gayet lezzetlidir; çünkü onu annesinin şefkatli sinesine çekiyor. Halbuki bütün annelerin şefkatleri, Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinin ancak bir parıltısıdır.[838] Demek, Allah korkusunda büyük bir lezzet vardır. Allah'tan korkmakta böyle bir lezzet varsa O'nu sevmekte nasıl sonsuz bir lezzet bulunduğu anlaşılır. Hem Allah'tan korkan kişi sıkıntılı, belâlı bir şekilde başkalarından korkmaktan kurtulur. Allah hesabına olduğu için yaratılmışlara sevgisi de ayrılıkla bitmez, elemli olmaz.

[838] Mahlûkatta bulunan acıma hissinin; Cenâb-ı Hakk'ın yüz rahmetinden sadece birinin, bütün varlıklar arasında bölüştürülmüş hali olduğuna dair Buhârî, *edeb* 19; Müslim, *tevbe* 17, 20, 21.

Evet, insan önce nefsini sever. Sonra yakınlarını, sonra milletini, sonra canlı varlıkları, sonra da kâinatı ve dünyayı sever. Bu dairelerin her biriyle alâkadardır. Onların lezzetlerinden zevk duyup elemleriyle üzülebilir. Halbuki şu karmakarışık âlemde ve rüzgâr gibi esip geçen devranda hiçbir şey kararında kalmadığından, çaresiz insan kalbi her vakit yaralanıyor. Yapıştığı şeyler ondan ayrılıp ellerini parçalıyor, belki koparıyor. İnsan daima ızdırap içinde kalır yahut gafletle sarhoş olur. Madem öyle, ey nefis, aklın varsa bütün o muhabbetleri topla, hakiki sahibine ver, şu belâlardan kurtul! Şu sonsuz muhabbetler, sonsuz bir kemâl ve cemâl sahibine mahsustur. Ne vakit onu hakiki sahibine verirsen, o zaman bütün eşyayı O'nun adıyla ve aynası olmaları itibarı ile ızdırapsız sevebilirsin. Demek, muhabbetin doğrudan doğruya kâinata sarf edilmemesi gerekir. Yoksa en leziz nimetken, en elemli ceza olur.

Meselenin bir yönü kaldı ki, en mühimi de odur: Ey nefis! Sen muhabbetini kendine sarf ediyor, kendini ilah ve sevgili ediniyorsun. Her şeyi kendin için feda ediyorsun. Âdeta kendine bir çeşit rubûbiyet veriyorsun. Halbuki muhabbetinin sebebi ya kemâldir –zira kemâl zâtı için sevilir– ya menfaattir ya lezzettir ya da bir hayır ummaktır. Herhangi bir şey, bunlar gibi sebepler için sevilir.

Şimdi, ey nefis, birkaç Söz'de kesin bir şekilde ispat ettiğimiz gibi, senin asıl mahiyetin kusur, noksanlık, fakr ve aczle yoğrulmuştur. Karanlık, nasıl derecesi ölçüsünde ışığın parlaklığını gösterirse, sen de mahiyetinin zıtlığı itibarı ile Fâtır'ının kemâline, cemâline, kudretine ve rahmetine ayna oluyorsun.

Demek, nefsine muhabbet değil, düşmanlık etmeli ya da acımalısın. Veyahut "mutmainne"[839] olduktan sonra ona şefkat göstermelisin.

[839] **Nefs-i mutmainne:** Nefsin dördüncü mertebesi. Şüphesiz bir imana ve bunun zevkine eren nefis.

Eğer nefsini seviyorsan –çünkü o, lezzet ve menfaat kaynağıdır, sen de bunların zevkine tutkunsun– zerre hükmündeki lezzetleri ve nefsin menfaatlerini sonsuz lezzet ve menfaate tercih etme! Yıldız böceği gibi olma! Çünkü o, bütün dostlarını ve sevdiği şeyleri karanlığın vahşeti içinde bırakır, nefsindeki bir parıltıyı kâfi görür. Zira nefse ait lezzet ve menfaatinle beraber, alâka duyduğun, faydalandığın ve saadetleriyle mesut olduğun bütün varlıkların ve kâinatın menfaatleri ve nimetleri iltifatına tabi bulunan bir Ezelî Sevgili'yi sevmen lâzımdır. Ta ki, hem kendi saadetinden hem onların hepsinin saadetlerinden hem de Kemâl-i Mutlak'ı sevmekten sonsuz lezzet alasın.

Zaten kendi nefsine olan şiddetli muhabbetin, aslında Cenâb-ı Hakk'ın zâtına muhabbettir ki, sen onu yanlış yolda kullanıp kendine sarf ediyorsun. Öyleyse, nefsindeki ben'i yırt, O'nu göster. Kâinata dağıttığın muhabbet, sana O'nun isim ve sıfatlarını sevmen için verilmiştir. Sen bunu suiistimal ediyor, cezasını da çekiyorsun. Çünkü yerinde kullanılmayan, gayrimeşru bir muhabbetin cezası, merhametsiz bir

musibettir. Hurilerle süslenmiş, bütün arzularına cevap verecek cennet gibi bir mekânı Rahmânü'r-Rahîm ismiyle senin cismanî heveslerin için hazırlayan, isimleriyle ruhunun, kalbinin, sırrının, aklının ve diğer latifelerinin arzularını tatmin edecek ebedî ihsanlarını o cennette hazır hale getiren ve her bir isminde pek çok manevî lütuf ve kerem hazinesi bulunan bir Ezelî Sevgili'nin bir zerre muhabbeti, elbette kâinata bedel olabilir. Kâinat, O'nun muhabbetinin bir parıltısına değmez. Öyleyse O'nun habibine söylettiği şu ezelî fermanı dinle, ona uy:

إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ[840]

[840] "Ey insanlar, eğer Allah'ı seviyorsanız, gelin bana uyun ki Allah da sizi sevsin." (Âl-i İmran sûresi, 3/31)

İkinci Meyve

Ey nefis! Kulluk, verilecek mükâfatın başlangıcı değil, daha önce verilmiş olan nimetin neticesidir. Evet, biz ücretimizi almışız. Ona göre hizmet ve kullukla vazifeliyiz. Çünkü, ey nefis, sana tamamen hayır olan vücudu giydiren Hâlık-ı Zülcelâl, iştahlı bir mide vermiş, Rezzak ismiyle bütün nimetlerini bir sofrada önüne sermiştir. Sonra sana hassas bir hayat vermiştir, o hayat da mide gibi rızık ister. Göz, kulak gibi bütün uzuvların ellere benzer, Cenâb-ı Hak yeryüzü kadar geniş bir nimet sofrasını o ellerin önüne koymuştur. Sonra pek çok manevî rızık ve nimet isteyen insanlığı ihsan ettiğinden, mülk ve melekût âlemi gibi geniş bir nimet sofrasını aklının ereceği ölçüde sana açmıştır. Ardından sınırsız nimetleri isteyen, sonsuz rahmetin meyveleriyle beslenen ve insana en büyük makamı kazandıran İslamiyet'i ve imanı verdiğinden, mümkinat âlemi ile beraber güzel isimlerini ve mukaddes sıfatlarının dairesini içine alan bir nimet, saadet ve lezzet sofrasını sana açmıştır. Sonra imanın bir nuru olan muhabbeti vererek sonsuz bir nimet, saadet ve lezzet sofrasını ihsan etmiştir.

Yani, sen cismaniyetin itibarı ile küçük, zayıf, aciz, aşağı ve sınırlı bir varlıksın. Onun ihsanıyla küllî ve nuranî bir mahiyet kazandın. Zira Cenâb-ı Hak, hayatı vermekle seni sınırlı ve küçük bir varlık olmaktan bir

tür külliyete, insanlığı vermekle hakiki külliyete, İslamiyet'i vermekle yüce ve nuranî bir külliyete ve marifet ve muhabbeti vermekle her şeyi içine alan engin bir nura çıkarmıştır.

İşte, ey nefis! Sen bu ücreti almışsın. Kulluk gibi lezzetli, nimetli, rahat ve hafif bir hizmetle vazifelisin ama onda da tembellik ediyorsun. Kulluğunu yarım yamalak yapsan da sanki bu ücretler sana yetmiyormuş gibi, çok büyük şeyleri zorbaca istiyorsun. Hem, "Niçin duam kabul olmadı?" diye nazlanıyorsun. Senin hakkın naz değil, niyazdır. Cenâb-ı Hak, cenneti ve ebedî saadeti, mutlak lütfu ve keremiyle ihsan eder. Sen daima O'nun rahmet ve keremine sığın, O'na güven ve şu fermanı dinle:

قُلْ بِفَضْلِ اللّٰهِ وَبِرَحْمَتِهٖ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ[841]

[841] "De ki, Allah'ın lütfuyla, rahmetiyle, evet sadece bununla ferahlanın. Çünkü bu, onların dünya malı olarak topladıkları her şeyden daha hayırlıdır." (Yûnus sûresi, 10/58)

Eğer, "Şu geniş, sayısız nimetlere şu sınırlı ve cüzî şükrümle nasıl karşılık verebilirim?" dersen…

Cevap: Engin bir niyet ve sonsuz bir inançla... Mesela, nasıl ki bir adam, beş kuruş kıymetinde bir hediyeyle padişahın huzuruna girer ve görür ki, padişaha makbul adamlardan milyonlar değerinde hediyeler gelmiş, orada dizilmiş. Kalbine şu his gelir: "Benim hediyem bunların yanında hiçtir, ne yapayım?" Birden der ki: "Ey efendim! Bütün şu kıymetli hediyeleri kendi adıma sana arz ediyorum. Çünkü sen bunlara lâyıksın. Eğer gücüm yetseydi bunların aynısını sana hediye ederdim." İşte hediyeye hiç ihtiyacı bulunmayan ve emrindekilerin sadakat ve hürmetlerinin alâmeti olarak hediyelerini kabul eden padişah, o zavallı adamın büyük ve engin niyetini ve arzusunu, o güzel ve yüksek inanç liyakatini en büyük hediye gibi kabul eder.

Aynen öyle de, aciz bir kul, namazında اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ[842] der. Yani, "Yarattığın bütün varlıkların hayatlarıyla sana sundukları kulluk hediyelerini, ben kendi hesabıma sana arz ediyorum. Elimden gelse, sana onlar kadar

hediyeler sunardım. Çünkü sen onlara ve daha fazlasına lâyıksın.” İşte şu niyet ve inanç, pek geniş ve engin bir şükürdür.

[842] “Bütün tahiyyeler yani canlı varlıkların hayatlarıyla sundukları ibadetler, Allah’a mahsustur.” (Buhârî, *ezân* 148; Müslim, *salât* 55; Tirmizî, *salât* 99)

Bitkilerin tohum ve çekirdekleri, onların niyetleridir. Mesela, kavun, kalbinde çekirdekler suretinde bin niyet eder, “Ey Hâlıkım! Senin güzel isimlerinin nakışlarını yeryüzünün birçok tarafında ilan etmek istiyorum.” der. Cenâb-ı Hak gelecek şeylerin nasıl olacağını bildiği için, onların niyetlerini bilfiil ibadet gibi kabul eder. “Müminin niyeti amelinden hayırlıdır”[843] beyanı şu sırra işarettir.

[843] et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr* 6/185-186; el-Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid* 1/61, 1/109; el-Beyhakî, *Şuabü’l-îmân* 5/343.

سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ عَدَدَ خَلْقِكَ وَرِضَاءَ نَفْسِكَ وَزِنَةَ عَرْشِكَ وَمِدَادَ كَلِمَاتِكَ وَنُسَبِّحُكَ بِجَمِيعِ تَسْبِيحَاتِ أَنْبِيَائِكَ وَأَوْلِيَائِكَ وَمَلٰئِكَتِكَ[844]

[844] Mahlûkatının sayısınca, Zât’ının hoşnutluğu, arşının ağırlığı, kelimelerinin mürekkebi miktarınca sana hamdederek seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz.[*] Bütün peygamberlerinin, veli kullarının ve meleklerinin tesbihatıyla seni tesbih ederiz.

[*] Müslim, *zikr* 79; Tirmizî, *deavât* 103; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 1/258.

gibi sayısızca tesbih etmenin hikmeti şu sırdan anlaşılır.

Hem nasıl ki, bir kumandan, askerlerinin bütün hizmetlerini kendi adına padişaha arz eder. Aynen öyle de, mahlûkata, hayvanlara ve bitkilere kumandanlık yapan, yeryüzündeki her şeye halifelik etmeye kabiliyetli olan ve hususi âleminde kendini herkese vekil sayan insan, إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ[845] der, bütün insanların ibadet ve dualarını kendi adına Mabud-u Zülcelâl’e arz eder. Hem سُبْحَانَكَ بِجَمِيعِ تَسْبِيحَاتِ جَمِيعِ مَخْلُوقَاتِكَ وَبِأَلْسِنَةِ جَمِيعِ مَصْنُوعَاتِكَ[846] der, bütün varlıkları kendi hesabına konuşturur. Ve اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ بِعَدَدِ ذَرَّاتِ الْكَائِنَاتِ وَمُرَكَّبَاتِهَا[847] diyerek her şey adına bir salâvat getirir. Çünkü her şey Resûl-u Ekrem’in *(aleyhissalâtü vesselam)* nuru ile alâkadardır. İşte tesbihat ve salâvatlardaki adetlerin sonsuz olmasının hikmetini buradan anla...

[845] "(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5)

[846] Bütün mahlûkatının tesbihatları ve yarattığın bütün sanatlı varlıkların dilleriyle seni tesbih ederiz.

[847] Allahım! Kâinatın zerreleri ve onlardan meydana gelen varlıklar adedince Hazreti Muhammed'e salât eyle.

Üçüncü Meyve

Ey nefis! Az bir ömürde, ahirete ait sayısız amel işlemek, her bir dakikanı bir ömür kadar faydalı görmek ve âdetlerini ibadete, gafletini Allah'ın huzurunda bulunma hissine çevirmek istersen sünnet-i seniyyeye uy! Çünkü işlerinde dinî bir kaideye uygun hareket ettiğin vakit, bir çeşit huzurda bulunma hissi sağlıyor, yaptığın iş bir tür ibadet oluyor, ahirete dönük pek çok meyve veriyor.

Mesela bir şey satın aldın. Dinin alışveriş kaidelerine uyduğun anda o basit alışveriş ibadet hükmüne geçer. O dinî hükmü hatırlamak vahyi düşündürür, bu seni Cenâb-ı Hakk'a yöneltir ve o da bir huzur verir. Demek, amelleri sünnet-i seniyyeye göre yapmakla, bu fâni ömürde bâki meyveler ve ebedî bir hayatı kazandıracak faydalar elde edilir.

فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْاُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَكَلِمَاتِهٖ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ[848]

[848] "…Öyleyse siz de Allah'a ve O'nun bütün kelimelerine iman eden o ümmi nebiye, o resûle inanın. Ona tâbi olun ki doğru yolu bulasınız." (A'râf sûresi, 7/158)

fermanını dinle! Cilveleri şeriatın ve sünnet-i seniyyenin hükümleri içine yayılmış, Cenâb-ı Hakk'ın her bir güzel isminin feyzine kuşatıcı bir mazhar olmaya çalış.

Dördüncü Meyve

Ey nefis! Ehl-i dünyaya, bilhassa haram zevklerin peşinden gidenlere, hele kâfirlere bakıp, süslü ve aldatıcı gayrimeşru lezzetlerine aldanıp onları taklit etme! Çünkü sen onları taklit etsen de onlar gibi olamazsın, çok alçalırsın. Hayvan gibi de olamazsın. Çünkü aklın uğursuz bir âlet olur, başını daima döver.

Mesela, bir saray farz edelim; sarayın büyük bir dairesinde büyük bir elektrik lambası bulunsun. Ona bağlı küçük küçük lambalar, sarayın küçük odalarına dağıtılmış olsun. Şimdi, biri o büyük elektrik lambasının düğmesini çevirip ışığı kapasa bütün odalar derin bir karanlık içinde kalır. Başka bir sarayda ise her odada, büyük elektrik lambasına bağlı olmayan küçük lambalar bulunsun. O sarayın sahibi büyük elektrik lambasını kapasa diğer odalarda ışık yanmaya devam eder, onlarla işini görebilir. Hırsızlar da bundan istifade edemezler.

İşte ey nefsim! Birinci saray, bir Müslümandır. Hazreti Peygamber *(aleyhissalâtü vesselam)* onun kalbinde o büyük elektrik lambasıdır. Eğer bir Müslüman onu unutsa, –Allah korusun– kalbinden çıkarsa artık hiçbir peygamberi kabul edemez. Belki ruhunda hiçbir kemâl vasfına yer kalmaz. Hatta Rabbini de tanımaz. Mahiyetindeki her şey, bütün latifeler karanlığa gömülür, kalbinde müthiş bir tahribat olur, içini yalnızlık kaplar. Acaba bu tahribata ve yalnızlığa karşılık neyi kazanıp onunla dostluk edebilirsin? Hangi menfaati bulup o tahribatın zararını tamir edersin? Halbuki Müslüman olmayanlar o ikinci saraya benzer. Hazreti Peygamber'in *(aleyhissalâtü vesselam)* nurunu kalblerinden çıkarsalar da içlerinde kendilerince bazı nurlar kalabilir veya öyle zannederler. Manevî, ahlâkî fazilete vesile olacak, Hazreti Musa ve Hazreti İsa'ya *(aleyhimesselam)* bir tür imanları ve Hâlık'larına bir çeşit inançları kalabilir.

Ey nefs-i emmare![849] Eğer, "Ben ecnebi değil, hayvan olmak istiyorum" dersen.. sana kaç defa söylemiştim, hayvan gibi olamazsın. Zira kafandaki akıl, geçmiş elemlerin ve gelecek korkularının tokadıyla yüzüne, gözüne, başına vurarak seni döver. Bir lezzete bin elem katar. Hayvan ise elemsiz, güzel bir lezzet alarak zevk içinde yaşar. Öyleyse önce aklını çıkar, at, sonra hayvan ol! Haddini bildiren كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ[850] sillesini gör.

[849] **Nefs-i emmare**: İnsanı daima kötülüğe sevk eden nefis.

[850] "…Hâsılı onlar hayvan gibi, hatta ondan da aşağıdırlar." (A'râf sûresi, 7/179; Furkan sûresi, 25/44)

Beşinci Meyve

Ey nefis! Tekrar tekrar söylediğimiz gibi, insan, yaratılış ağacının meyvesi olduğundan; meyve gibi en uzak, en kapsamlı, her şeye bakan bir kalb çekirdeğini taşıyan ve yüzü onu Allah'tan uzaklaştıran sayısız şeye, fâniliğe, dünyaya dönük bir varlıktır. Kulluk ise insanın yüzünü fânilikten bekâya, halktan Hakk'a, o sayısız şeyden birliğe, sondan başa çeviren bir bağ veyahut baş ile son arasında bir kavuşma noktasıdır.

Nasıl ki, tohum olacak kıymetli, şuurlu bir meyve, ağacın altındaki canlılara baksa, güzelliğine güvense, kendini onların eline atsa veya gafletle düşse ellerinde kalır, parçalanır, basit bir meyve gibi ziyan olur. Eğer dayanak noktasını bulsa, içindeki çekirdeğin, ağacın bir ve bütün olarak bekâsına ve hakikatinin devamına vasıta olacağını düşünebilse, o vakit o tek meyve içinde bir tek çekirdek, bâki bir ömür içinde daimî ve küllî bir hakikate mazhar olur.

Aynen öyle de, insan kendisini Allah'tan uzaklaştıran sayısız şeye dalarak kâinatın içinde boğulup dünya sevgisiyle sersemlese, fânilerin tebessümlerine aldansa, onların kucaklarına atılsa, elbette sonsuz zarar eder. Hem fenâ hem fâni bir şekilde yokluğa düşer. Kendini mânen yok eder. Eğer Kur'an'ın lisanından kalb kulağıyla iman derslerini işitip başını kaldırsa, O'nun birliğine yönelse, kulluğun miracıyla kemâlât arşına çıkabilir, ölümsüz bir insan olur.

Ey nefsim! Madem hakikat böyledir ve madem millet-i İbrahim'densin *(aleyhisselam)*; Hazreti İbrahim gibi لَٓا اُحِبُّ الْاٰفِلٖينَ[851] de, yüzünü Bâki Sevgili'ye çevir ve benim gibi şöyle ağla…[852]

[851] "Ben öyle sönüp batanları tanrı diye sevmem." (En'âm sûresi, 6/76)

[852] Buradaki Farsça beyitler, On Yedinci Söz'ün İkinci Makamı'nda yazıldığından buraya alınmamıştır.

Yirmi Beşinci Söz

KUR'AN'IN MUCİZELERİ RİSALESİ

Elde Kur'an gibi bâki bir mucize varken
Başka delil aramak aklıma lüzumsuz görünür
Elde Kur'an gibi bir hakikat delili varken
İnkârcıları susturmak gönlüme ağır mı gelir?

Bir hatırlatma: Bu Söz'ün başında "Beş Şûle" yazmaya niyet etmiştik. Fakat Birinci Şûle'nin sonlarında, eski harflerle çoğaltabilmek için gayet hızlı bir şekilde yazmaya mecbur olduk. Hatta bazı günler yirmi-otuz sayfayı iki-üç saatte yazıyorduk. Onun için üç 'şûle'yi kısaca yazdık, iki 'şûle'yi yazmayı da şimdilik erteledik. Kardeşlerimizden, bana ait kusur, noksanlık, zorlaştırma ve hatalara insaf ve müsamaha ile bakmalarını bekleriz.

Bu "Kur'an'ın Mucizeleri" risalesindeki çoğu ayet ya inkârcılar tarafından tenkit edilmiş ya bazı ilim adamlarının itirazına uğramış veya cinnî ve insî şeytanların vesvese ve şüphelerine maruz kalmıştır. İşte Yirmi Beşinci Söz, o ayetlerin hakikatini ve inceliklerini öyle bir tarzda anlatıyor ki, kusur zannedilen noktaların, Kur'an'ın i'cazının[853] parıltıları ve belâgatindeki mükemmelliğin kaynağı olduğunu ilmî kaideleriyle ispatlıyor. Okuyanın zihnini bulandırmamak için şüpheleri dile getirmeden onlara kesin cevaplar veriyor.

[853] **İ'caz**: Mucize olma, benzerinin yapılması mümkün olmadığı için herkesi şaşırtıp aciz bırakma.

Şimdiye kadar yalnız Yirminci Söz'ün Birinci Makamı'nda وَالشَّمْسُ تَجْرِي[854]، وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا[855] gibi üç-dört ayet hakkındaki şüpheler söylenmişti. Bu "Kur'an'ın Mucizeleri Risalesi" her ne kadar gayet kısa ve acele yazılmışsa da, belâgat ve Arapça ilimleri noktasında âlimleri bile hayrete düşürecek derecede bilgiyle, derin ve kuvvetli bir tarzda ifade edilmiştir. Gerçi dikkat eden herkes her bahsini tam anlayamaz, ondan istifade edemez. Fakat o bahçede herkesin mühim bir hissesi var. Bu söz, pek acele ve karışık haller içinde yazıldığından ifadelerinde ve üslûbunda kusurlar

olmasına rağmen ilim noktasında çok mühim meselelerin hakikatini ortaya koymuştur.

[854] "Güneş döner..." (Yâsîn sûresi, 36/38)

[855] "Dağları da arzı tutan birer destek (yapmadık mı)?" (Nebe sûresi, 78/7)

Said Nursî

KUR’AN’IN MUCİZELERİ RİSALESİ

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا[856]

[856] “De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur’an’ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir kitap meydana getiremezler.” (İsrâ sûresi, 17/88)

Mucizeler kaynağı ve Resûl-u Ekrem’in *(aleyhissalâtü vesselam)* en büyük mucizesi olan Kur’an-ı Hakîm-i Mucizü’l Beyan’ın sayısız i’caz yönünden kırka yakınına Arapça eserlerimde, Arapça Risale-i Nur’da (*Mesnevi-î Nuriye*’de), *İşarâtü’l İ’caz* adlı tefsirimde ve geçen şu yirmi dört Söz’de işaret etmiştik. Şimdi onlardan yalnız beşini, başka yönlerine de kısaca değinerek bir derece bildirecek ve bir “mukaddime” ile Kur’an’ın tarifini ve mahiyetini göstereceğiz.

Mukaddime[857]

[857] **Mukaddime:** Giriş.

Üç kısımdır.

Birinci kısım:

Kur’an nedir, tarifi nasıldır?

Cevap: On Dokuzuncu Söz’de söylendiği ve başka Söz’lerde ispat edildiği gibi Kur’an

• Şu koca kâinat kitabının ezelî bir tercümesi

• Yaratılış kanunlarını okuyan çeşit çeşit dillerin ebedî tercümanı

• Şu görünmez ve görünen âlemlerin kitabının tefsircisi

• Cenâb-ı Hakk’ın isimlerinin yerdeki ve gökteki gizli, manevî hazinelerinin kâşifi

• Görünen hadiselerin altındaki gizli hakikatlerin anahtarı

• Şu görünen âlemde gayb âleminin dili

- Cenâb-ı Hakk'ın şu görünen âlemin perdesi arkasındaki gayb âleminden gelen ebedî, Rahmanî lütuflarının ve ezelî hitabının hazinesi
- Manevî İslamiyet âleminin güneşi, temeli, hendesesi
- Ahiret âlemlerinin mukaddes haritası
- Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ının, sıfatlarının, isimlerinin ve icraatının tarif edicisi, apaçık tefsircisi, kesin delili ve parlak tercümanı
- Şu insanlık âleminin terbiye edicisi
- "İnsâniyet-i kübrâ" (büyük ve makbul insanlık) olan İslamiyet'in suyu ve ışığı
- İnsanlığın gerçek hikmet kaynağı
- Onu saadete ulaştıran hakiki yol gösterici ve rehber
- Ve insan için bir şeriat kitabı
- Bir dua kitabı
- Bir hikmet kitabı
- Bir kulluk kitabı
- Bir emir ve davet kitabı
- Bir zikir kitabı
- Bir tefekkür kitabı
- Hem insanın bütün manevî ihtiyaçlarına cevap verecek pek çok kitabı bir araya getiren, kuşatıcı, mukaddes, tek bir kitaptır.
- Hem bütün velilerin, sıddıkların, ariflerin ve hakikati delilleriyle bilen zâtların farklı meşreplerine ve ayrı ayrı yollarına, her birindeki meşrebin zevklerine göre olan ve o meşrebi nurlandıran, her bir yolun maksadına uygun ve onları tasvir eden birer risalenin bulunduğu mukaddes bir kütüphane hükmünde semavî bir kitaptır.

İkinci kısım ve tarifin devamı:

Kur'an, arş-ı âzamdan, ism-i âzamdan ve Cenâb-ı Hakk'ın her isminin en yüce mertebesinden geldiği için On İkinci Söz'de beyan ve ispat edildiği

gibi,

• Bütün âlemlerin Rabbi itibarı ile Allah'ın kelâmıdır.

• Bütün varlıkların ilahı unvanıyla Allah'ın fermanıdır.

• Yerlerin ve göklerin Hâlık'ı namına bir hitaptır.

• Cenâb-ı Hakk'ın mutlak rubûbiyeti yönünden bir konuşmadır.

• O'nun her şeyi kuşatan saltanatı adına ezelî bir hutbedir.

• O'nun her şeyi kuşatan rahmetiyle verdiği sonsuz lütufların defteridir.

• Ulûhiyetin haşmet ve azameti itibarı ile bazı kısımlarının başında şifre bulunan bir haber mecmuasıdır.

• İsm-i âzamın dairesinden inerek arş-ı âzamı kuşatan ve orayı teftiş eden hikmet kaynağı mukaddes bir kitaptır.

İşte Kur'an'a "Allah kelâmı" unvanının tam bir liyâkat ile verilmiş olması ve daima da verilmesi bu sırdandır.

Kur'an'dan sonra, öteki peygamberlere gönderilmiş kitaplar ve suhuf gelir. Diğer sayısız ilahî sözlerin de bir kısmı, has bir itibar, küçük bir unvan, bir isim, hususi bir tecelli, has bir rubûbiyet, saltanat ve rahmet ile ortaya çıkan ilham suretindeki konuşmalardır. Meleklerin, insanların ve hayvanların ilhamları, külliyet ve hususiyet itibarı ile farklı farklıdır.

Üçüncü Kısım:

Kur'an,

• Farklı asırlarda gönderilmiş bütün peygamberlerin meşreplerini ve onlara inen kitapları, evliyanın risalelerini ve yollarını, asfiyanın[858] eserlerini özetle içeren

[858] **Asfiya:** Safiyet, takva ve kemâl sahibi, peygamber varisi zâtlar.

• Altı yönü de parlak, vehim ve şüphelerin karanlığından arınmış

• Temeli şüphesiz vahiy ve Cenâb-ı Hakk'ın ezelî kelâmı

• Hedefi ve gayesi, açıkça görüldüğü üzere, ebedî saadet

• İçi, apaçık, hâlis hidayet

• Üstü, elbette iman nuru

• Altı, mutlak, kesin delil

• Sağı, tecrübe ile sabittir ki, kalb ve vicdan ile teslimiyet

• Solu, gözle görülür derecede açıktır ki, akıl ve idrak ile itaat

• Meyvesi, hakkalyakîn[859] mertebesinde bilinir ki, Rahman'ın rahmeti ve cennet yurdu

[859] Marifet mertebesinin en yükseği. Hakikati bizzat yaşayarak görme hali.

• Makamı ve kıymeti, yanılmaz bir sezgiyle, melekler, insanlar ve cinlerce makbul semavî bir kitaptır.

Kur'an'ın tarifine dair bu üç kısımdaki sıfatların her biri *Risale-i Nur*'un başka yerlerinde kesin bir şekilde ispat edilmiştir veya edilecektir. Davamız temelsiz değil, her şey şüphesiz delillerle ispatlanmıştır.

Birinci Şûle[860]

[860] **Şûle**: Alev.

Bu Şûle'nin üç "şua"ı[861] *var.*

[861] **Şua**: Işın, güneşten veya başka bir ışık kaynağından uzunan ışık telleri.

BİRİNCİ ŞUA

Kur'an-ı Kerîm'in mucize derecesindeki belâgatidir.

Bu harikulâde belâgat, nazmının akıcılığından ve sağlamlığından, üslûbunun benzersizliğinden ve güzelliğinden, beyanının parlaklığından, üstünlüğünden ve saflığından, mânâsının kuvvetinden ve doğruluğundan, kelimelerinin güzel seçilmiş olmasından ve ahenginden doğar ki, insanlığın en dâhi edebiyatçılarını, en harika hatiplerini, en derin âlimlerini boy ölçüşmeye davet edip bin üç yüz senedir meydan okuyor, onların damarlarına şiddetle dokunuyor. Buna rağmen, kibir ve gururlarından başları göğe vuran o dâhiler, Kur'an'a karşı ağızlarını açamayıp tam bir zilletle boyun eğiyorlar.

İşte Kur'an'ın belâgatindeki mucizelik yönlerine iki suretle işaret edeceğiz:

Birinci Suret: Kur'an'da i'caz vardır; çünkü indirildiği asırda Arap Yarımadası'nda yaşayan halk çoğunlukla ümmî idi, okuma yazma bilmiyordu. Bu sebeple övünülecek şeylerini, tarihî hadiseleri ve ahlâkın güzelleşmesine yardım edecek hikmetli hikâyeleri yazmak yerine, sözlü şiir ve belâgat ile muhafaza ediyorlardı. Mânidar bir söz, şiir ve belâgatin cazibesiyle hafızalarda kalıyor, nesilden nesle aktarılıyordu. İşte bu fıtrî ihtiyacın neticesinde o toplulukta mânen en çok revaç bulan şey, beyan üstünlüğü ve belâgat idi. Hatta bir kabilenin belâgat sahibi bir şairi, onların en büyük kahramanı gibiydi. En çok onlarla övünülürdü. İşte İslamiyet'ten sonra âlemi idare eden o zeki topluluk, aralarında en çok revaç bulan, iftihar kaynakları olan, şiddetle muhtaç bulundukları belâgatte en ileri ve yüksek mertebedeydi. Belâgat onlar için o kadar kıymetliydi ki, bir şairin bir sözü için iki kavim büyük bir savaşa tutuşur ya da onun bir sözüyle barışırdı. Hatta onların içinden yedi şairin yedi kasidesini "Muallakat-ı Seb'a" adıyla Kâbe'nin duvarına altınla yazmışlar, bununla iftihar ediyorlardı.

İşte böyle bir zamanda, belâgatin o kadar kıymetli olduğu bir sırada Kur'an-ı Mucizü'l Beyan indi.[862] Tıpkı, Hazreti Musa *(aleyhisselam)* zamanında sihir[863] ve Hazreti İsa *(aleyhisselam)* zamanında tıp revaçta[864] olduğu için onların mühim mucizelerinin o türden olması gibi... İşte Kur'an, o zamanın ediplerini en kısa sûresine karşılık vermeye davet etti:

[862] el-Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân* 1/154.

[863] el-Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân* 1/153.

[864] el-Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân* 1/153.

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ[865]

[865] "Eğer kulumuza indirdiğimiz Kur'an'ın Allah'ın sözü olduğu hakkında şüpheniz varsa, haydi onun sûrelerinden birine benzer bir sûre meydana getirin." (Bakara sûresi, 2/23)

fermanıyla onlara meydan okudu ve dedi ki: "İman etmezseniz lânetlenecek, cehenneme gireceksiniz." Onların damarına şiddetli bir şekilde bastı, gururlarını dehşetli bir şekilde kırdı. O kibirli akıllarını hafife aldı. Onları önce ebedî yokluk ile sonra da ebedî cehennem ve

dünyada idam ile tehdit etti. “Kur’an’ın bir sûresine karşılık veriniz yahut can ve malınız zarardadır.” dedi.

İşte, eğer Kur’an’ın sûrelerinden birine benzer bir sûre meydana getirmek mümkün olsaydı, acaba o zamanın inkârcıları, bir-iki satırla cevap verip Kur’an’ın davasını çürütmek gibi rahat bir çare varken, en tehlikeli, en zor olan savaş yolunu tercih ederler miydi? Evet, bir zaman âlemi siyasetle idare eden o zeki millet, en kısa, rahat ve kolay yolu seçmez miydi? Daha kolayı olsaydı, mallarını ve canlarını tehlikeye atacak uzun bir yolu tercih etmeleri hiç mümkün müydü? Onların bir tek şairleri, Kur’an’ın birkaç harfinin benzerini getirebilseydi, Kur’an davasından vazgeçerdi, onlar da madden ve mânen helâk olmaktan kurtulurlardı. Halbuki savaş gibi dehşetli ve uzun bir yolu tercih ettiler. Demek, Kur’an’a sözle üstünlük sağlamak mümkün değildi, bu yüzden kılıçla mücadeleye mecbur kaldılar.

Hem Kur’an’ın benzerini, taklidini yapmak için gayet kuvvetli iki sebep vardı: Biri, düşmanın onunla boy ölçüşme hırsı; öteki de dostlarının onu taklit etme arzusu. İşte bu iki kuvvetli sebeple milyonlarca Arapça kitap yazılmıştır ancak hiçbiri Kur’an’a benzemez. Âlim olsun, avam tabakadan olsun her kim Kur’an’a ve onlara baksa kesinlikle diyecektir ki: “Kur’an, bunlara benzemez. Hiçbiri ona nazire olamaz.” Şu halde ya Kur’an hepsinin altında bir seviyededir. Bu ihtimal ise bütün dost ve düşmanın ittifakıyla saçmadır, akıl dışıdır. Ya da Kur’an, yazılan bütün o kitapların üstündedir.

Soru: Kimsenin Kur’an’ın benzerini yazmaya teşebbüs etmediğini nereden biliyoruz? Meydana çıkmak için kimse kendine güvenemedi mi? İnkârcıların birbirlerine yardımları da mı fayda etmedi?

Cevap: Eğer Kur’an’ın benzerini yapabilmek mümkün olsaydı, buna mutlaka teşebbüs edilirdi. Çünkü ortada izzet ve namus meselesi, can ve mal tehlikesi vardı. Ve eğer teşebbüs edilseydi, mutlaka pek çok taraftar bulunacaktı. Çünkü inkârcıların sayısı daima inananlardan fazlaydı. Eğer böyle bir teşebbüs gerçekleşseydi ve taraftar bulsaydı, mutlaka duyulurdu. Çünkü küçük bir mücadele bile insanlığın hayretini uyandırıp destanlarda

meşhur olur. İslamiyet aleyhindeki en çirkin, en kötü şeyler bile dilden dile aktarılıp meşhur olurken böyle hayret verici bir mücadele gizli kalamazdı. Halbuki böyle bir teşebbüse dair bugüne kadar yalancı peygamber Müseylime-i Kezzâb'ın bir-iki sözünden başka bir şey nakledilmemiştir. Gerçi Müseylime'de belâgat vardır, fakat sonsuz bir güzelliğe, belâgate sahip olan Kur'an ile kıyaslandığında, onun sözleri de tarihe hezeyan olarak geçmiştir.

İşte demek ki, Kur'an'ın belâgatinde kesinlikle, iki kere iki dört eder derecesinde i'caz vardır.

İkinci Suret: Kur'an'ın belâgatindeki mucizeliğin hikmetini Beş Nokta'da söyleyeceğiz.

Birinci Nokta

Kur'an'ın nazmında harika bir cezâlet, yani tatlı söylenişiyle beraber bir heybet, düzgünlük ve sağlamlık vardır. *İşarâtü'l İ'caz*, baştan sona o nazımdaki cezâleti ifade eder.

Saatin saniyeleri, dakikaları ve saatleri sayan, kusursuz bir düzen içinde birbirini tamamlayan unsurları nasıl işliyorsa, Kur'an-ı Hakîm'in her bir ayetindeki, kısmındaki, kelimesindeki ve ayetlerin birbirine karşı münasebetindeki intizamın da öyle olduğu *İşarâtü'l İ'caz*'da anlatılmıştır. Kim isterse ona bakabilir ve Kur'an'ın nazmındaki harika cezâleti bu surette görebilir. Yalnız bir ayetin bütünündeki nazmı göstermek için bir iki örnek vereceğiz.

Mesela: وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْـحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ[866]

[866] "Eğer onlara Rabbinin azabından bir esinti bile dokunsa..." (Enbiyâ sûresi, 21/46)

Bu cümle, azabın dehşetini göstermek için en hafif azabın şiddetli tesirine işaret eder. Yani azabın en azını ifade ederek ayetin bütünündeki mânâyı kuvvetlendirir. İşte لَئِنْ [eğer] kelimesi, şüphede bırakmayı ifade eder. Şüphe, azlığa bakar; مَسَّ [dokunsa] kelimesi, azıcık dokunmak mânâsındadır, yine azlığı ifade eder. نَفْـحَةٌ [küçük bir esinti] kelimesi, hafif bir kokuya işaret edip azlığı ifade ettiği gibi, kipi de birliği gösterir.

“Masdar-ı merre”, yani fiilin bir defa yapıldığını bildiren mastar, gramer ilminde “biricik” demektir, azlığı ifade eder. نَفْحَةٌ kelimesindeki belirsizliğe işaret eden tenvin, azlığı ifade etmek içindir; o kadar küçük ki, bilinemiyor demektir. مِنْ ifadesi, “bir parça” demektir, azlığı bildirir. عَذَابِ [azap]kelimesi de azlığa işaret eder, çünkü nekale yani şiddetli azaba ve ikaba yani ahiret azabına nispeten hafif bir cezadır. رَبِّكَ [Rabbin] kelimesi de, Cenâb-ı Hakk’ın Kahhar, Cebbar ve Müntakim isimlerine karşılık yine şefkati hissettirmekle azlığa işaret ediyor.

Bu cümle, “Bu kadar hafif bir azap böyle tesirli ise Allah’ın azabı ne kadar dehşetli olur, kıyas edebilirsiniz.” mânâsını ifade eder. İşte bu cümledeki kelimeler, parçalar birbirini destekler ve asıl maksadı her biri kendi lisanıyla güçlendirir. Bu örnek bir dereceye kadar kelimelere ve maksada bakar.

İkinci örnek: وَمِمَّا رَزَقْنَاهُم يُنْفِقُونَ[867]

[867] “Kendilerine rızık olarak (mal, güç, zekâ, bilgi; …) ne lütfetmişsek onun bir miktarını (Allah rızası için ve kimseyi minnet altında bırakmadan ihtiyaç sahiplerine geçimlik olarak) verirler.” (Bakara sûresi, 2/3)

Bu ayetteki kelimeler, sadakanın kabulü için gereken beş şarta işaret eder.

Birinci Şart: Sadakaya muhtaç olmayacak derecede sadaka vermek ki, مِمَّا kelimesindeki [868] مِنْ ifadesini bölerek o şartı bildirir.

[868] “…den, …dan” anlamında.

İkinci Şart: Ali’den alıp Veli’ye vermek değil, kendi malından vermektir. Bu şartı “Size rızık olandan veriniz” mânâsındaki رَزَقْنَاهُمْ sözü ifade ediyor.

Üçüncü Şart: Minnet altında bırakmamaktır. Bu şarta رَزَقْنَا daki نَا harfi işaret eder. Yani, “Size rızkı ben veriyorum. Benim malımdan kullarıma vermekte sizin payınız yoktur.”

Dördüncü Şart: Sadakayı, nafakası için kullanacak kimseye vermektir. Yoksa zevke sarf edenlere sadaka vermek makbul olmaz. Bu şarta يُنْفِقُونَ kelimesi işaret ediyor.

Beşinci Şart: Allah namına vermektir ki, رَزَقْنَاهُمْ kelimesi bunu ifade ediyor. Yani, "Mal benimdir, benim namımla vermelisiniz."

Şu şartlarla beraber, bu cümlede mânâyı genişletme de vardır. Yani, sadaka mal ile olduğu gibi ilimle de olur. Sözle, fiille, nasihatle de olur. İşte bu kısımlara, مِمَّا lafzındaki مَا ifadesi genel olarak, cümlenin kendisi de bizzat işaret ediyor, çünkü mutlaktır, umumu ifade eder.

İşte şu kısacık cümle, sadakanın beş şartıyla beraber geniş bir dairesini de akla bildiriyor. O ibadeti bütün dereceleriyle hissettiriyor. İşte bir ayetin kısımlarında böyle pek çok nazım ve diziliş var. Kelimelerin de, aynen böyle, geniş bir dairesi, birbirlerine karşı düzeni bulunur.

Mesela: قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ[869] ayetinde altı cümle var; üçü müspet, üçü menfî. Altı tevhid mertebesini ispat etmekle beraber şirkin altı çeşidini reddeder. Her bir cümle ötekilere hem delil hem netice olur. Çünkü her birinin iki mânâsı vardır. Bir mânâ ile netice, bir mânâ ile ise delil olur. Demek ki, İhlâs sûresinde otuz İhlâs sûresi kadar, muntazam, birbirini ispat eden delillerden oluşan sûreler vardır. Mesela,

[869] "De ki: O, Allah'tır, gerçek İlahtır ve Birdir." (İhlâs sûresi, 112/1)

قُلْ هُوَ اللّٰهُ: لِأَنَّهُ أَحَدٌ، لِأَنَّهُ صَمَدٌ، لِأَنَّهُ لَمْ يَلِدْ، لِأَنَّهُ لَمْ يُولَدْ، لِأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ[870]

[870] De ki: O, Allahdır. Çünkü O Ehad'dir, Samed'dir, doğurmamıştır, doğurulmamıştır ve herhangi bir şey O'na denk değildir.

Hem,

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ: لِأَنَّهُ لَمْ يُولَدْ، لِأَنَّهُ لَمْ يَلِدْ، لِأَنَّهُ صَمَدٌ، لِأَنَّهُ أَحَدٌ، لِأَنَّهُ هُوَ اللّٰهُ[871]

[871] Herhangi bir şey O'na denk değildir. Çünkü O, doğurulmamıştır, doğurmamıştır, Samed'dir, Ehad'dir; çünkü O, Allah'tır.

Hem,

هُوَ اللّٰهُ فَهُوَ أَحَدٌ، فَهُوَ صَمَدٌ، فَإِذَنْ لَمْ يَلِدْ، فَإِذَنْ لَمْ يُولَدْ، فَإِذَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ[872]

[872] O, Allahdır. Öyleyse O, Ehaddir, Sameddir. Bundan dolayı doğurmamıştır, doğurulmamıştır ve herhangi bir şey O'na denk değildir.

Bunlara başka örnekleri de kıyas edebilirsin...

Mesela,

الٓمٓ ۝ ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ[873]

[873] "Elif, Lâm, Mîm. İşte (eşsiz, mucize) Kitap: Onun (Allah tarafından indirildiği ve baştan sona hakikatler mecmuası olduğu) hakkında hiçbir şüphe yoktur; o, müttakîler (Allah'a gönülden saygı besleyip isyandan kaçınan, Din ve hayat kanunları olarak koyduğu bütün emir ve yasaklara hakkıyla riayet edenler) için baştan sona bir hidayet kaynağıdır." (Bakara sûresi, 2/2)

Şu ayetlerdeki dört cümlenin her birinin iki mânâsı var. İlk mânâları ile öteki cümlelere delil, sonraki mânâları ile ise onların neticesidirler. On altı münasebet hattından muntazam bir mucizelik nakşı meydana gelir ki, bu, *İşarâtü'l İ'caz*'da beyan edilmiştir.

On Üçüncü Söz'de de söylendiği gibi, âdeta Kur'an'daki çoğu ayetin, öteki ayetlerin her birine bakan birer gözü, onlara dönük birer yüzü vardır. Birer manevî münasebet bağı uzatır, birer mucizelik nakşı dokurlar. İşte *İşarâtü'l İ'caz* baştan sona, Kur'an'ın nazmındaki bu cezâleti, yani heybeti, güzelliği ve sağlamlığı tefsir etmiştir.

İkinci Nokta

Kur'an'ın mânâsındaki harika belâgattir.

On Üçüncü Söz'de geçen şu örneğe bak.

Mesela: سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ[874] ayetindeki manevî belâgati zevkle görmek istersen, kendini Kur'an nuru inmeden önceki cahiliye asrında, bedevî çöllerinde farz et, her şeyin cehalet ve gaflet karanlığında, tabiatın cansız ve donuk perdesine sarılmış olduğu bir anda Kur'an'ın semavî lisanından سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ veyahut تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ[875] gibi ayetleri işit, öyle bak!

[874] "Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah'ı tenzih ve tesbih eder. O Aziz ve Hakîmdir: Üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir." (Hadîd sûresi, 57/1)

[875] "Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder." (İsrâ sûresi, 17/44)

O ölü veya gaflet karanlığına dalmış varlıkların سَبَّحَ , تُسَبِّحُ sedasıyla işitenlerin zihninde nasıl dirildiğini, uyandığını, ayağa kalkıp zikrettiğini

gör! O karanlık gökyüzünde cansız birer ateş parçası olan yıldızlar ve yerde perişan varlıklar, تُسَبِّحُ sesiyle ve nuruyla nasıl da değişir! İşitenin nazarında gökyüzü bir ağız, yıldızlar hikmetli birer kelime, hakikati gösteren birer nur, yerküre bir baş, denizler ve karalar birer lisan, hayvanlar ve bitkiler Yaratıcısını tesbih eden birer kelime şeklinde görünür.

Mesela, On Beşinci Söz'de ispat edilen şu misale bak:

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُواۜ لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ ۝ فَبِأَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝ يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ ۝ فَبِأَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ[876]

[876] "Ey cin ve ins topluluğu! Yapabilirseniz haydi göklerin ve yerin hududundan geçin bakalım! Ama geçemezsiniz, ancak üstün bir güç, kuvvetli bir delil ve ilimle geçebilirsiniz. O halde Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edebilirsiniz? Üzerinize ateşler, duman alevleri gönderilir de artık kendinizi savunamazsınız. O halde Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edebilirsiniz?" (Rahman sûresi, 55/33-36)

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ[877]

[877] "Gerçek şu ki, yere en yakın olan göğü lambalarla donattık ve onlardan bir kısmını şeytanlara atılan mermiler yaptık." (Mülk sûresi, 67/5)

ayetlerini dinle, bak, diyor ki: "Ey aczi ve küçüklüğü içinde gururlu ve asi; zayıflığı ve fakrı içinde isyankâr ve inatçı olan insanlar ve cinler! Emirlerime itaat etmezseniz, haydi elinizden gelirse mülkümün hudutlarının dışına çıkınız! Yıldızların, ayın ve güneşlerin birer asker gibi emirlerine itaat ettiği Sultan'a karşı gelmeye nasıl cesaret edersiniz! Azgınlığınızla öyle bir Hâkim-i Zülcelâl'e itaatsizlik ediyorsunuz ki, O'nun, farz edelim şeytanlarınız dayanabilseler, onları dağ gibi güllelerle taşlayabilecek devasa askerleri var. Hem nankörlüğünüzle öyle bir Mâlik-i Zülcelâl'in memleketinde isyan ediyorsunuz ki, O'nun, değil sizin gibi küçük aciz varlıklara, farz-ı muhal dağlar ve yeryüzü büyüklüğündeki kâfir düşmanlara devasa yıldızları, ateşli demirleri atabilecek, onları dağıtabilecek askerleri var. Hem öyle bir kanunu çiğniyorsunuz ki, istese

dünyanızı yüzünüze çarpacak, gülleler gibi yıldızları Allah'ın izniyle üstünüze yağdırabilecek varlıklar o kanuna bağlıdır."

Daha başka ayetlerin mânâlarındaki kuvvet ve belâgati, yüce üslûbu bunlara kıyasla...

Üçüncü Nokta

Kur'an'ın üslûbundaki harika ve eşsiz güzelliktir.

Evet, Kur'an'ın üslûbu hem hayret verici hem benzersiz hem çok farklı hem de ikna edicidir. O, hiçbir şeyi, hiç kimseyi taklit etmemiştir; hiç kimse de onu taklit edemiyor. Üslûbu nasıl gelmişse tazeliğini, gençliğini, farklılığını daima korumuştur ve koruyor. Mesela, bazı sûrelerin başında bulunan الم[878] الر[879] طه[880] يس[881] حم[882] عسق[883] gibi şifre misali, "huruf-u mukatta" denilen harflerdeki eşsiz üslûbun beş-altı mucizelik parıltısı sakladığını *İşarâtü'l İ'caz*'da yazmıştık.

[878] Bkz. Bakara sûresi, 2/1; Âl-i İmran sûresi, 3/1; Ankebût sûresi, 29/1; Rûm sûresi, 30/1; Lokman sûresi, 31/1; Secde sûresi, 32/1.

[879] "Elif, Lâm, Râ." (Yûnus sûresi, 10/1; Hûd sûresi, 11/1; Yûsuf sûresi, 12/1; İbrahim sûresi, 14/1; Hicr sûresi, 15/1)

[880] "Tâ, Hâ." Tâhâ sûresi, 20/1.

[881] "Yâ, Sîn." Yâsîn sûresi, 36/1.

[882] "Hâ, Mîm." (Mü'min sûresi, 40/1; Fussilet sûresi, 41/1; Şûrâ sûresi, 42/1; Zuhruf sûresi, 43/1; Duhân sûresi, 44/1; Câsiye sûresi, 45/1; Ahkaf sûresi, 46/1)

[883] Şûrâ sûresi, 42/2.

Sûrelerin başında zikredilen bu harfler, nefesin tutulup sesin açığa çıktığı anda okunan (mechûre), gizli ve fısıltıyla okunan (mehmûse), harf sükûn ile söylendiğinde sesin akmadığı (şedîde), harf sükûn ile okunduğunda sesin aktığı (rahve), ağızdan keskin olarak çıkan (zelâka) ve mahrecinden çıkar çıkmaz kesilerek tekrar okunan (kalkale) harfler gibi pek çok harf çeşidinin her birinden yarısını almıştır. Bölünme imkânı olmayan ve hafif okunan harflerden büyük kısmını, ağır ve kalın okunanlardan ise az kısmını almak suretiyle bütün bölümleri ikiye ayrılmıştır. Şu birbiri

içindeki kısımları iki yüz ihtimal içinde ancak gizli ve akılla bilinmeyecek bir tek yol ile ikiye bölmek mümkünken, o yolda, o geniş mesafede söz söylemek insan aklının eseri olamaz. Buna tesadüf hiç karışamaz. İşte sûrelerin başlarındaki, ilahî birer şifre olan harfler bunun gibi beş-altı mucizelik parıltısı daha gösterir. Bununla beraber harflerin sırlı ilmine vâkıf âlimlerle hakikati delilleriyle bilen veli zâtlar, sûrelerin başındaki harflerden pek çok sır çıkarmış ve öyle hakikatler bulmuşlar ki, şu harfler onlar için kendi başlarına gayet parlak birer mucizedir. Onların sırlarına vâkıf olmadığımız ve hepsini gözle görür derecede ispat edemediğimiz için o kapıyı açamayız. Yalnız meseleyi *İşarâtü'l İ'câz*'da onlara dair anlatılan beş-altı mucizelik yönüne havale etmekle yetiniyoruz.

Şimdi Kur'an'ın üslûbuna sûreleri, maksatları, ayetleri, sözleri ve kelimeleri itibarı ile birer işarette bulunacağız.

Mesela, Amme (Nebe) sûresine dikkat edilse ahireti, ölümden sonra dirilişi, cennet ve cehennemin hallerini öyle eşsiz bir üslûpla, öyle bir tarzda gösterir ki, Cenâb-ı Hakk'ın şu dünyadaki icraatının ve eserlerinin ahiret âlemine bakan birer ayna olduğunu ispatlar, kalbi buna ikna eder. Şu sûredeki üslûbun izahı uzun olduğundan yalnız bir-iki noktasına işaret edeceğiz:

Sûrenin başında kıyamet gününü ispat için şöyle buyrulur: *"Yeryüzünü size güzelce serilmiş bir beşik, dağları sizin için defineli birer direk, içinde hazineler bulunan birer kazık yaptık. Sizi birbirini seven, birbirine aşina çiftler halinde yarattık. Geceyi dinlenmeniz için örtü, gündüzü geçiminizi sağlamanız için bir kazanç meydanı, güneşi ışık veren ve ısıtan bir lamba kıldık. Bulutları birer âb-ı hayat çeşmesi yapıp onlardan su indirdik. Erzakınızı taşıyan bütün çiçekli, meyveli, çeşitli şeyleri basit bir sudan, kolayca ve az bir zamanda yaratırız. Öyleyse hesabın görüleceği, iyinin kötüden ayrılacağı kıyamet sizi bekliyor. O günü getirmek bize ağır gelmez."*

İşte bundan sonra, kıyamette dağların dağılmasının, göklerin parçalanmasının, cehennemin hazırlanmasının ve cennet ehline bağlar,

bostanlar verilmesinin gizli delillerine işaret eder. Mânen der ki: “Madem o Zât gözünüzün önünde, dağlarda ve yeryüzünde şu işleri yapıyor. Ahirette de bunlara benzer işleri yapacaktır.” Demek, sûrenin başındaki “dağ”, kıyametteki dağların haline; sondaki “bağ” ise ahiret âlemindeki bahçelere ve bağlara bakar. İşte diğer noktaları buna kıyasla, sûrede ne kadar güzel ve yüce bir üslûp bulunduğunu gör.

Mesela:

قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ[884]

[884] “De ki: ‘Ey mülk ve hakimiyet sahibi Allahım!’ Sen mülkü dilediğine verir, dilediğinden onu çeker alırsın. Dilediğini aziz, dilediğini zelil kılarsın! Her türlü hayır yalnız Senin elindedir! Sen elbette her şeye kadirsin! Geceyi gündüze katar, günü uzatırsın; gündüzü geceye katar, geceyi uzatırsın. Ölüden diri, diriden ölü çıkarırsın. Sen dilediğin kimseye sayısız rızık verirsin.” (Âl-i İmran sûresi, 3/26-27)

ilâ âhir... Bu ayet, insanda tecelli eden ilahî cilveleri, gece ile gündüzün devretmesindeki ilahî tecellileri, her mevsimdeki Rabbanî tasarrufları ve hayat ile ölümde, yeryüzündeki yeniden dirilişte izleri görülen Rabbanî icraatı öyle yüce bir üslûpla bildirir ki, dikkat eden herkesin aklını teslime mecbur bırakır. Parlak, yüce ve kuşatıcı üslûbu az dikkatle göründüğü için şimdilik o hazineyi açmayacağız.

Hem mesela:

إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ ۝ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ۝ وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ۝
وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ۝ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ[885]

[885] “Gök yarıldığı zaman ve hep yapageldiği gibi, Rabbinin buyruğunu dinlediği zaman; yer yayılıp dümdüz edildiği, içindekileri dışarı atıp boşaldığı ve hep yapageldiği gibi, Rabbinin buyruğunu dinlediği zaman... Seyredin siz, neler olacak o zaman.” (İnşikak sûresi, 84/1-5)

Göklerin ve yeryüzünün Cenâb-ı Hakk’ın emrine nasıl boyun eğdiğini ve itaatlerini şöyle yüce bir üslûp ile anlatır: Nasıl ki büyük bir kumandan, savaşta eğitim ve asker alımı şubeleri gibi, lüzumlu işler için iki daire

açar. Savaş ve asker alımı bittikten sonra o iki daireyi başka işlerde kullanmak, değiştirmek için onlara yönelir. Dairelerin her biri hizmetkârlarının diliyle veya nutka gelip kendi lisanıyla der ki: "Kumandanım! Eski işlerin ufak tefeklerini, artıklarını temizleyip dışarı atmamız için bize biraz mühlet veriniz, sonra teşrif ediniz. Ondan sonra emrine hazırız; buyrun, ne yaparsanız yapın. Emrine amadeyiz; senin yaptığın her şey doğru, güzel ve faydalıdır."

Aynen öyle de, gökler ve yeryüzü, teklif, tecrübe ve imtihan için açılmış iki dairedir. Vazifeleri bittikten sonra imtihan dairesine ait şeyleri Cenâb-ı Hakk'ın emriyle dağıtır ve "Ey Rabbimiz! Bizi artık ne için kullanırsan kullan. Hakkımız sana itaattir. Senin her yaptığın da haktır." derler. İşte bu ayetlerdeki üslûbun haşmetine bak, dikkat et…

Hem mesela:

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ[886]

[886] "(Kâfirler boğulduktan sonra yerle göğe:) 'Ey yeryüzü! Vazifen bitti, suyunu yut. Ey gök! İhtiyaç kalmadı, yağmuru kes.' diye emir buyruldu. Su çekildi, iş bitirildi, gemi Cudi üzerinde yerleşti ve 'Kahrolsun o zalimler!' denildi." (Hûd sûresi, 11/44)

İşte bu ayetin belâgat denizinden bir damlaya işaret olarak üslûbunu bir temsil aynasında göstereceğiz. Nasıl ki büyük bir savaşta bir kumandan, zaferden sonra ateş eden bir taburuna "Ateşkes!" ve hücum eden başka bir taburuna "Dur!" diye emreder. O anda ateş kesilir, hücum durur. Kumandan, "Savaş bitti, kazandık. Bayrağımız düşmanın yüksek kalelerinin burçlarına dikildi. En aşağı mertebeye giden o edepsiz zalimler cezalarını buldular." der.

Aynen öyle de, âlemlerin benzersiz padişahı Cenâb-ı Hak, Nuh kavminin helâkı için göklere ve yeryüzüne emir vermiş. Vazifeleri bittikten sonra da, "Ey yeryüzü! Suyunu yut! Ey gök! Dur, işin bitti, su çekildi. Dağın başına bir memurumun çadır vazifesi gören gemisi kuruldu. Zalimler cezalarını buldular." diye ferman etmiştir. İşte şu üslûbun yüceliğine bak!

“Yerler ve gökler itaatkâr iki asker gibi O’nun emrini dinler.” diyor. İşte şu üslûp, insanın Yaratıcısına karşı isyanına kâinatın kızdığına, göklerin ve yeryüzünün hiddete geldiğine işaret ediyor. Ayet, şu işaretle der ki: “Yerlerin ve göklerin iki itaatkâr asker gibi emrine uyduğu bir Zât’a isyan edilmez, edilmemeli…” Dehşetli bir men edişi bildirir. Tufan gibi büyük bir hadiseyi bütün neticeleriyle, hakikatleriyle birkaç cümlede mucizeli, i’cazlı, güzel, özlü bir şekilde anlatır. Şu belâgat denizinin diğer damlalarını buna kıyasla…

Şimdi kelimelerin penceresinden Kur’an’ın üslûbuna bak.

Mesela: وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتّٰى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ[887] ayetindeki

[887] “Ay için de birtakım safhalar, duraklar tayin ettik, dolaşa dolaşa nihayet eski hurma salkımının çöpü gibi kuru, sarı, kavisli bir hale gelir.” (Yâsîn sûresi, 36/39)

كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ[888] ifadesi, ne kadar tatlı bir üslûbu gösteriyor. Şöyle ki:

[888] “Eski hurma salkımının kuru, sarı, kavisli hali gibi.” (Yâsîn sûresi, 36/39)

Ayın, Süreyya yıldızlarının dairesi olan bir menzili vardır. Ayet, ayı hilâl vaktinde yaşlı bir hurmanın beyaz dalına benzetir. Yani âdeta göğün yeşil perdesi arkasında bir ağaç bulunuyor ve o ağacın beyaz, sivri, nuranî bir dalı perdeyi yırtıp başını çıkarıyor. Ayeti işitenin hayalinde, Süreyya yıldızı o dalın bir salkımı, diğer yıldızlar da o gizli yaratılış ağacının nurlu birer meyvesi gibi görünüyor. Bu üslûbun, o devirde çölde yaşayan ve en mühim geçim kaynakları hurma ağacı olan insanlar için ne kadar münasip, güzel, tatlı ve yüce olduğunu zevkin varsa anlarsın.

Mesela: On Dokuzuncu Söz’ün sonunda ispat edildiği gibi, وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا[889] ayetindeki تَجْرِي [döner] kelimesi şöyle yüce bir üslûba pencere açar: تَجْرِي kelimesiyle, yani “güneş döner” tabiriyle Cenâb-ı Hakk’ın kudretinin kış ile yazın, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmelerindeki muntazam idaresini hatırlatarak O’nun büyüklüğünü bildirir. İnsanın bakışını, o mevsimlerin sayfalarında Cenâb-ı Hakk’ın kudret kalemiyle yazdığı, birer mektup hükmündeki eserlere çevirir. Hâlık-ı Zülcelâl’in hikmetini ilan eder.

[889] "Güneş de bir delildir onlara, döner gider yörüngesinde..." (Yâsîn sûresi, 36/38)

وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا[890] Yani lamba tabiriyle der ki: "Şu âlem bir saraydır ve içindeki her şey, güzellikler, nimetler ve hayata gerekli şeyler, insanlar ve canlılar için hazırlanmıştır. Güneş de Sâni'in itaatkâr bir lambasıdır." Bunu hatırlatarak inkârcıların en mühim ve parlak bir mabud zannettikleri güneşin, Hâlık'ın itaatkâr bir lambası ve mahlûku, O'nun haşmetini ve ihsanını bildiren bir tevhid delili olduğunu gösterir. Demek سِرَاجًا [lamba, kandil] tabiri, Hâlık'ın rubûbiyetinin büyüklüğündeki rahmeti hatırlatır. O'nun engin rahmetindeki ihsanı bildirir, saltanatının haşmetindeki cömertliği hissettirir ve vahdaniyetini yani birliğini, ortağının olmadığını ilan eder. Mânen der ki: "Cenâb-ı Hakk'ın emrindeki cansız bir lamba hiçbir şekilde ibadete lâyık olamaz."

[890] "Güneşi de (ışığı kendinden) bir lamba yaptı." (Nûh sûresi, 71/16)

Hem تَجْرِي[891] [döner, akar gider] tabirinde gece ile gündüzün, kış ile yazın birbiri ardınca gelmelerindeki muntazam, hayret verici idareyi hatırlatır ve rubûbiyetinde tek başına olan bir Sâni'in kudretinin büyüklüğünü bildirir.

[891] "Döner, akar gider."

Demek, insanın zihnini güneş ve ay noktalarından gece ve gündüz, kış ve yaz sayfalarına çevirir, o sayfalarda yazılan hadiselerin satırlarına dikkati çeker. Evet, Kur'an güneşten yalnız güneş olduğu için bahsetmez, onu ışıklandıran Zât adına bahseder. Hem güneşin insan için lüzumsuz olan mahiyetini değil, aksine, vazifesini bildirir. Güneşin, Cenâb-ı Hakk'ın kusursuz sanatına bir zemberek, yaratılıştaki intizama bir merkez ve o Ezelî Nakkaş'ın gece ve gündüz ipleriyle dokuduğu eşyadaki sanatın ahengine bir mekik vazifesi gördüğünü hatırlatır. Kur'an-ı Kerîm'deki başka kelimeleri de bunlara kıyaslayabilirsin. Her biri âdeta basit, alışılmış birer kelime iken, ince mânâların definelerine birer anahtar vazifesi görür.

İşte Kur'an'ın üslûbu çoğunlukla bu ifade edilen tarzlarda yüksek ve parlak olduğundan, bazen bir bedevi bile onun bir tek sözüne hayran kalır,

Müslüman olmasa da secdeye giderdi. Mesela, bir bedevi فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ[892] ayetini işittiği anda secdeye gitmişti. Ona, "Müslüman mı oldun?" diye sorduklarında, "Yok," dedi, "ben şu sözün belâgatine secde ediyorum."[893]

[892] "Artık sana emrolunanı, başları çatlatırcasına anlat onlara." (Hicr sûresi, 15/94)

[893] Bkz. es-Suyûtî, *el-İtkân* 2/149; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 14/86.

Dördüncü Nokta

Kur'an'ın üslûbundaki harika fesahat, yani kusursuzluk, açıklık ve akıcılıktır.

Evet, Kur'an mânâ itibarı ile 'üslûb-u beyan' yönünden son derece belâgatli olduğu gibi, ifadelerinde gayet akıcı bir ahenk ve düzgünlük vardır. Dinleyeni usandırmaması, Kur'an'daki fesahatin varlığına kesin delildir. Beyan ve mânâ âlimlerinin şahitlikleri de ondaki fesahatin hikmetinin apaçık bir ispatıdır. Evet, Kur'an ifadeleri binlerce defa tekrar edilse de usandırmıyor, hatta lezzet veriyor. Küçük bir çocuğun basit hafızasına dahi ağır gelmiyor, çocuk onu ezberleyebiliyor. En hastalıklı, az bir sözden rahatsız olan kulağa dahi hoş geliyor. Ölüm halindeki insanın damağına şerbet gibi oluyor. Kur'an nağmeleri o insanın kulağına ve zihnine, aynen ağızdaki ve damaktaki zemzem suyu gibi leziz geliyor.

Kur'an'ın insanı usandırmamasının hikmeti ve sırrı şudur: O, kalbe gıda, akla kuvvet ve zenginlik, ruha âb-ı hayat ve ışık, nefislere deva ve şifa olduğundan usandırmaz. Her gün ekmek yeriz, usanmayız; fakat en güzel meyveyi her gün yesek usanırdık. Demek Kur'an hak, hakikat, doğruluk, hidayet ve harika bir fesahate sahip olduğundan muhatabını usandırmıyor; gençliğini daima muhafaza ettiği gibi tazeliğini ve tatlılığını da koruyor.

Kureyş'in önde gelenlerinden dikkatli, belâgat sahibi biri, müşrikler tarafından Kur'an'ı dinlemek için gönderilmiş. Dinlemiş, dönmüş ve demiş ki: "Şu kelâmın öyle bir tatlılığı ve tazeliği var ki, insan sözüne benzemez. Ben şairleri, kâhinleri biliyorum. Bu onların sözlerine hiç benzemiyor. Olsa olsa halkımızı kandırmak için Kur'an'a sihir

demeliyiz."[894] İşte, Kur'an-ı Hakîm'in en inatçı düşmanları bile onun kusursuz, açık ve akıcı üslûbuna hayran olmuşlardır.

[894] Bkz. el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/550; el-Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân* 1/157; İbni Abdilberr, *el-İstîâb* 2/433; el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-Usûl* 3/260.

Kur'an-ı Hakîm'in ayetlerindeki, ifadelerindeki, cümlelerindeki fesahatin sebeplerini izah etmek çok uzun sürer. Onun için sözü kısa kesip yalnız örnek olarak bir ayetteki harflerin vaziyetinden doğan üslûp güzelliğini, akıcılığı, ahengi ve bir mucizelik parıltısını göstereceğiz.

İşte: ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُعَاسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ[895] ilâ âhir… Şu ayette alfabenin bütün harfleri mevcuttur. Bak; ağır ve kalın okunan bütün harfler beraber olduğu halde üslûbun güzelliğini, akıcılığını bozmuyor; hatta o harfler ayete bir parlaklık, farklı tellerden ahenkli, sağlam bir fesahat nağmesi katıyor.

[895] "Sonra o kederin peşinden üzerinize bir güven duygusu indirdi. Sizden bir kısmını bürüyen tatlı bir uyku hali verdi." (Âl-i İmrân Sûresi, 3/154)

Hem şu mucizelik parıltısına dikkat et ki, o harflerin en hafif ve kolay okunanlarından "ya" ile "elif" birbirine ulandığı için iki kardeş gibi her biri 21'er kere tekrar edilmiş. م ile ن[896] HAŞİYE birbirinin kardeşi sayıldığı ve birbirlerinin yerine geçtiği için ikisi de 33'er defa zikredilmiştir.

[896] HAŞİYE Tenvin de "nun"dur.

ص ,س , ش ağızdan çıkışları, şekilleri ve sesleri bakımından kardeş olduklarından, her biri üçer defa; ع ve غ ise kardeş oldukları halde ع daha hafif olduğundan altı defa, غ ağır ve kalın okunuşuyla onun yarısı olarak üç defa zikredilmiştir.

ز ,ذ ,ظ ,ط harfleri de ağızdan çıkışları, şekilleri ve sesleriyle kardeş oldukları için her biri ikişer defa tekrarlanmıştır. ل ve "elif" harfleri لا (lamelif) olarak birleştiklerinde, "elif"in o harfteki hissesi "lâm"ın yarısıdır. Onun için ل kırk iki defa, "elif" ise onun yarısı olarak yirmi bir defa zikredilmiştir. "Hemze" ve ھ ağızdan çıkış yerleri bakımından kardeş oldukları için "hemze"[897] HAŞİYE on üç, ھ ise bir derece daha hafif olduğu için

on dört defa; ك, ف, ق kardeş olduklarından "kaf"ın bir noktası fazla olduğu için ق on, ف dokuz, ك dokuz, ب dokuz ve ت harfi, derecesi üç olduğu için on iki defa zikredilmiştir.

897 HAŞİYE Hemze, okunan ve okunmayan olarak yirmi beştir ve hemzenin sâkin kardeşi elif'ten üç derece yukarıdır. Zira hareke üçtür.

ر harfi "lâm"ın (ل) kardeşidir. Fakat ebced hesabıyla ر iki yüz, ل ise otuzdur. Altı derece yukarı çıktığı için altı derece aşağı düşmüştür. Hem ر telaffuzca tekrar ettiğinden ağır ve kalın okunup yalnızca altı defa zikredilmiştir.

ض, ث, ح, خ harfleri, ağır ve kalın okunuşları ve bazı münasebetleri yönüyle birer defa zikredilmiştir. ح, و'dan ve "hemze"den daha hafif ve ي ile "elif"ten daha ağır ve kalın okunduğu için on yedi defa, ağır ve kalın okunan "hemze"den dört derece yukarı, hafif "elif"ten ise dört derece aşağı zikredilmiştir.

İşte şu harflerin dizilişindeki ve söylenişindeki harikulâde, muntazam vaziyet ile o gizli münasebet, o güzel düzen, o ince şiiriyet ve ahenk bu beyanın insan fikri olamayacağını iki kere iki dört eder derecesinde gösterir. Buna tesadüfün karışması akıl dışıdır. İşte harflerin şu vaziyetlerindeki benzersiz ve hayret verici düzen, kelimelerdeki akıcılığa ve fesahate vesile olduğu gibi, daha pek çok gizli hikmeti bulunabilir. Madem Kur'an'ın harflerinde böyle intizam gözetilmiş; elbette kelimelerinde, cümlelerinde ve mânâlarında da öyle esrarlı bir intizam, öyle nurlu bir ahenk gözetilmiş olmalıdır ki, göz görse "Maşaallah", akıl anlasa "Bârekallah" diyecektir.

Beşinci Nokta

Kur'an'ın beyanındaki beraat, yani üstünlük, sağlamlık ve ihtişamdır.

Nasıl ki, nazmında kusursuzluk, kelimelerinde fesahat, mânâsında belâgat ve üslûbunda eşsiz bir güzellik var. Beyanında da üstünlük, sağlamlık ve ihtişam vardır. Evet, teşvik ve korkutma, övme ve kınama, ispat ve irşad,

delillerle ikna edip maksadını anlatma gibi bütün söz ve hitap tabakalarında Kur'an'ın beyanı en yüksek mertebededir.

• Mesela: Kur'an'daki teşvik etme ve istek uyandırma makamının sayısız örneklerinden, هَلْ أَتٰى عَلَى ٱلإِنْسَانِ[898] sûresindeki üslûp[899] HAŞİYE Kevser suyu gibi hoştur, cennetteki selsebil çeşmesi gibi ahenkle ve gürül gürül akar, cennet meyveleri gibi tatlı, hurilerin elbiseleri gibi güzeldir.

[898] "İnsan üzerinden öyle bir devir geçti ki…" (İnsan Sûresi, 76/1)

[899] HAŞİYE Buradaki üslûp, o sûrenin mealinin elbisesini giymiştir.

• Kur'an'daki korkutma ve tehdit makamının pek çok örneğinden biri, هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ[900] (Ğaşiye) sûresinin başındaki beyanlardır. Dalâlet ehline, kulağında kaynayan kurşun gibi, beynini yakan ateş gibi, damağında zakkum gibi, yüzüne saldıran cehennem gibi, midesinde acı, dikenli dari'[901] ağacı gibi tesir eder. Evet, cehennem gibi bir azap memurunun, öfkesinden parçalanacak bir vaziyet alması, sûrede تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ[902] denilmesi, o Zât'ın tehdidinin ne derece dehşetli olduğunu gösterir.

[900] "Ğâşiyenin, dehşeti her tarafı saracak olan o felâketin mahiyeti hakkında elbet sen de bilgi sahibi oldun." (Ğâşiye sûresi, 88/1)

[901] **Dari'**: Acı ve dikenli bir ağaç.

[902] "Cehennem öfkesinden nerdeyse çatlayacak haldedir." (Mülk Sûresi, 67/8)

• Övme makamının binlerce örneğinden, başında "Elhamdülillah" olan beş sûredeki[903] Kur'an beyanları ise güneş gibi parlak,[904] HAŞİYE yıldızlar gibi süslü, gökler ve yeryüzü gibi muhteşem, melekler gibi sevimli, dünyada yavrulara rahmet gibi şefkatli ve ahirette cennet gibi güzeldir.

[903] Fatiha sûresi, En'am sûresi, Kehf sûresi, Sebe' sûresi, Fâtır sûresi.

[904] HAŞİYE Şu tabirlerde o sûrelerdeki bahislere işaret var.

• Kınama ve yasaklama makamının binlerce örneğinden biri ise أَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا[905] ayetidir; başkalarını çekiştirip ayıplamayı altı derecede kınar. Gıybeti altı derecede şiddetle yasaklar. Şöyle ki: Ayetin başında bulunan "hemze", soru ("acaba?") mânâsındadır. O mânâ, tıpkı su gibi, ayetin bütün kelimelerine girer.

[905] "Sizden biri, ölmüş kardeşinin cesedini dişlemekten hoşlanır mı?" (Hucurât Sûresi, 49/12)

İşte birincisi, hemze ile der ki: Acaba soru ve cevap makamı olan aklınız yok mu ki, bu derece çirkin bir şeyi anlamıyorsunuz?

İkincisi: يُحِبُّ [sever] kelimesiyle der ki: Acaba sevme ve nefret etme makamı olan kalbiniz bozulmuş mu ki, en çirkin bir işi sever?

Üçüncüsü: أَحَدُكُمْ [sizden biri] kelimesiyle der ki: Cemaat yaşayışı ve yardımlaşma sayesinde devam eden toplum hayatınıza ve medeniyetinize ne olmuş ki, hayatınızı zehirleyen böyle bir ameli kabul eder?

Dördüncüsü: أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ [etini yemek] ifadesiyle der ki: İnsanlığınıza ne olmuş ki, arkadaşlarınızı dişlerinizle böyle canavarcasına parçalıyorsunuz?

Beşincisi: أَخِيهِ [kardeşini] kelimesiyle der ki: Hemcinslerinize karşı hiç acımanız, yakınlarınızı affetmeniz yok mu ki, böyle pek çok yönden kardeşiniz olan bir mazlumun manevî şahsiyetini insafsızca dişliyorsunuz? Hiç aklınız yok mu ki, divane gibi dişinizle kendi uzvunuzu ısırıyorsunuz?

Altıncısı: مَيْتًا [ölü] kelimesiyle der ki: Vicdanınız nerede?.. Fıtratınız bozulmuş mu ki, en hürmete lâyık bir konumdaki kardeşinizin etini yemek gibi iğrenç bir işi yapıyorsunuz?

Demek, birinin kusurlarını konuşup onu ayıplamak ve gıybet; aklen, kalben, insanlıkça, vicdanen, fıtraten, İslamî hassasiyet ve milliyetçe kınanmıştır. İşte bak, şu ayet başkalarını çekiştirip ayıplamayı altı mertebede nasıl mucizevî bir üslûpla kınıyor. Az sözle çok şey anlatarak o günahtan altı derecede sakındırıyor.

• Kur'an'daki ispat makamının binlerce örneğinden, mesela Rûm Sûresindeki

فَانْظُرْ إِلٰى اٰثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۜ إِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتٰىۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ[906]

[906] "İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir." (Rûm sûresi, 30/50)

ayeti, haşrin ispatını ve onu akıldan uzak görmenin temelsizliğini öyle bir tarzda beyan eder ki, bunun ötesinde ispat olamaz. Şöyle ki: Onuncu Söz'ün Dokuzuncu Hakikat'inde ve Yirmi İkinci Söz'ün Altıncı Lem'a'sında ispat ve izah edildiği gibi, her bahar mevsiminde yeryüzünü yeniden dirilterek üç yüz bin tarzda haşrin numunelerini gösteren, her şeyi son derece girift bir şekilde birbirine karıştırdığı halde son derece intizam ile birbirinden ayırarak insanın nazarına sunan bir Zât'a haşir ve kıyameti yaratmak elbette ağır gelmez, der. Hem yeryüzü sayfasında yüz binlerce varlık türünü beraber, birbiri içinde, kudret kalemiyle hatasız, kusursuz yazmak, Vahid ve Ehad bir Zât'ın mührü olduğundan, şu ayet O'nun birliğini, benzerinin ve ortağının bulunmadığını ispat etmekle beraber, kıyamet ve haşri de güneşin doğup batması gibi kesin bir şekilde gösterir. İşte Kur'an, şu hakikati bu ayette كَيْفَ [nasıl] kelimesindeki keyfiyet noktasında bildirdiği gibi birçok sûrede de etraflıca anlatır.

Mesela: Kâf sûresinde haşri öyle parlak, güzel, şirin ve yüksek bir üslûpla ispatlar ki, muhatabını baharın geleceğine inandırır gibi kesin bir şekilde ikna eder. İşte bak: Kâfirlerin, çürümüş kemiklerin dirilmesini inkâr edip "Bu hayret vericidir, olamaz!"[907] demelerine cevaben, أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ[908] ayetinden, كَذَلِكَ الْخُرُوجُ ayetine kadar ferman buyuruyor.[909] Beyanı su gibi akıyor, yıldızlar gibi parlıyor. Hurma gibi, kalbe hem lezzet hem zevk veriyor, hem de rızık oluyor.

[907] Kâf sûresi, 50/2

[908] "Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı? Bakıp da bizim onu nasıl sağlamca bina edip süslediğimizi, onda en ufak bir çatlaklık, dengesizlik olmadığını düşünmezler mi?" (Kaf sûresi, 50/6)

[909] "Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı? Bakıp da bizim onu nasıl sağlamca bina edip süslediğimizi, onda en ufak bir çatlaklık, dengesizlik olmadığını düşünmezler mi? Yeri de döşedik, oraya dengeyi sağlayacak ağır baskılar, sabit ulu dağlar yerleştirdik. Orada göz gönül açan her çeşit bitkiden çiftler bitirdik. Bütün bunları, Allah'a yönelecek her kula Yaradanın kudretini hatırlatması, dersler veren birer basiret nişanesi ve ibret numunesi olması için yaptık. Gökten bereketli bir su indirdik. Onunla bahçeler ve biçilen ekinler, salkım salkım

meyveleriyle ulu hurma ağaçları yetiştirdik. Bütün bunlar kullarımıza rızık vermek içindir. Hem o su ile ölü toprağa hayat verdik. İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkışı da böyle olacaktır." (Kaf sûresi, 50/6-11)

• İspat makamının en tatlı örneklerinden birinde Kur'an-ı Hakîm, يٰسٓ ۝ وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيمِ ۝ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ[910] buyurur. Yani, "Hikmetli Kur'an'a yemin olsun ki, sen resûllerdensin." Şu yemin işaret eder ki: Peygamberliğinin delili o derece şüphe götürmez ve haktır ve Resûl-u Ekrem *(aleyhissalâtü vesselam)* hakkaniyette öyle bir hürmet makamına çıkmıştır ki, ona Kur'an ile yemin ediliyor. Kur'an şu yeminin işaretiyle der ki: Sen resûlsün, çünkü elinde Kur'an var. Kur'an ise haktır ve Hakk'ın kelâmıdır. Çünkü içinde hakiki hikmet, üstünde mucizelik mührü var."

[910] Yâsîn sûresi, 36/1-3.

• İspat makamının az sözle çok şey anlatan mucizeli örneklerinden şu ayete bak:

قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ۝ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ[911]

[911] Yâsîn sûresi, 36/78-79.

Yani, "İnsan, 'Çürümüş kemikleri kim diriltecek?' der. Sen, de ki: 'Kim o kemikleri ilk yaratıp onlara hayat vermişse o diriltecek.'" Onuncu Söz'ün Dokuzuncu Hakikat'inin üçüncü temsilinde tasvir edildiği gibi; büyük bir orduyu göz önünde, bir günde baştan kuran bir zât hakkında biri sana, "Şu zât, istirahat için dağılmış bir taburu bir boru sesiyle toplar, düzen altına sokar." dese… Sen ey insan, "İnanmam!" desen, bunun ne kadar divanece bir inkâr olduğunu bilirsin. Aynen öyle de, bir ordu gibi olan bütün hayvanların ve başka canlıların bedenlerini bir tabur misali kusursuz bir intizamla ve hikmet ölçüsüyle hiçten, yeniden bir araya getiren, o bedenlerin zerrelerini ve duygularını "kün feyekûn"[912] emriyle kaydedip yerleştiren ve her devirde, hatta her baharda yeryüzünde ordu misali yüz binlerce canlı türünü yaratan Kadir ve Alîm Zât, bir bedenin nizamı altına girmekle birbiriyle tanışmış aslî zerreleri ve uzuvları bir seda ile,

İsrafil'in Sûr'u ile nasıl toplayabilir, diye sorulur mu? Bunu akıldan uzak görmek, ahmakça bir divaneliktir.

[912] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; …)

• Kur'an'ın irşad makamındaki beyanları o derece tesirli ve ince, o derece tatlı ve şefkatlidir ki, ruhu şevkle, kalbi zevkle, aklı merakla ve gözü yaşla doldurur.

Bunun binlerce örneğinden yalnızca şuna bak:

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ[913]

[913] "Sonra bunun arkasından kalbleriniz katılaştı, artık onlar taş gibi, hatta ondan da katı! Çünkü öyle taş var ki içinden ırmaklar fışkırır, öylesi var ki çatlar da bağrından su kaynar ve öylesi var ki Allah'a olan hürmeti sebebiyle yukarıdan düşüp parçalanır. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir." (Bakara sûresi, 2/74)

Yirminci Söz'ün Birinci Makam'ında üçüncü ayetin bahsinde ispat ve izah edildiği gibi, Kur'an İsrailoğullarına der ki: "Musa'nın *(aleyhisselam)* asâsı gibi bir mucizeye karşı sert taş, on iki gözünden çeşme gibi yaş akıttığı halde, size ne olmuş ki, Musa'nın *(aleyhisselam)* bütün mucizelerine karşı kayıtsız kalıyorsunuz; gözünüz kuru, yaşsız, kalbiniz katı ve ateşsiz bir halde duruyorsunuz?" Şu irşad mânâsı o Söz'de açıklandığı için oraya havale ederek burada kısa kesiyorum.

• Kur'an-ı Hakîm'deki ikna makamının ve onun inkârcıları susturmasının binlerce misalinden yalnız şu ikisine bak.

Birinci misal:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ۝ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ[914]

[914] "Eğer kulumuza indirdiğimiz Kur'an'ın Allah'ın sözü olduğu hakkında şüpheniz varsa, haydi onun sûrelerinden birine benzer bir sûre meydana getirin ve Allah'tan başka güvendiklerinizin hepsini çağırın, iddianızda haklı iseniz…" (Bakara sûresi, 2/23)

Yani, “Eğer Kur’an’ın doğruluğundan bir şüpheniz varsa, size yardım edecek, şahitlik yapacak bütün büyüklerinizi ve taraftarlarınızı çağırın, Kur’an’ın bir tek sûresinin benzerini meydana getirin.” *İşarâtü’l İ’caz*’da açıklandığı ve ispatlandığı için burada meseleye kısaca işaret edeceğiz:

Kur’an-ı Mucizü’l Beyan şöyle diyor: “Ey insanlar ve cinler! Eğer Kur’an’ın Allah kelâmı olduğundan şüpheniz varsa, onu insan sözü zannediyorsanız, haydi, işte meydan, geliniz! Siz de kendisine Muhammed-ül Emin[915] dediğiniz zât gibi, okuma yazma bilmez bir ümmîye Kur’an gibi bir kitap yazdırınız. Bunu yapamazsanız, haydi ümmî olmasın, en meşhur bir edipten, bir âlimden böyle bir kitap isteyiniz. Bunu da yapamazsanız, haydi bir tek olmasın, bütün ediplerinizin, hatiplerinizin, hatta bütün geçmiş güzel eserlerin ve gelecek ediplerin yardımlarını ve ilahlarınızın himmetlerini de yanınıza alınız. Bütün kuvvetinizle çalışınız ve Kur’an’a bir nazire yapınız! Bunu da yapamazsanız, haydi taklidi mümkün olmayan Kur’an hakikatlerinden ve onun sayısız manevî mucizesinden geçtik, yalnız onun sözlerindeki belâgate nazire olarak bir eser meydana getiriniz.”

[915] İbni İshak, *es-Sîre* 2/57; el-Halebî, *es-Sîratü’l-Halebiyye* 2/391.

Kur’an, فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ[916] ayetiyle inkârcıları susturarak der ki: “Haydi sizden yapacağınız nazirenin mânâca doğruluğunu istemiyorum. İsterse içinde iftiralar, yalanlar, bâtıl hikâyeler olsun. Bunu da yapamıyorsunuz! Haydi Kur’an’ın tamamına değil, yalnız بِعَشْرِ سُوَرٍ yani on sûresine nazire getirin. Bunu da yapamıyorsunuz. Haydi, bir tek sûresinin olsun benzerini yapın. Bu da çoktur, o halde kısa bir sûreye nazire getirin. Ama bunu da yapamazsınız, hem de bu kadar muhtaç olduğunuz halde… Çünkü haysiyet ve namusunuz, izzetiniz ve dininiz, soy ve şerefiniz, can ve malınız, dünya ve ahiretiniz ancak onun benzerini getirmekle kurtulabilir. Yoksa dünyada haysiyetsiz, namussuz, dinsiz, şerefsiz ve zillet içinde kalacaksınız, can ve malınız mahvolup ahirette, فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ[917] işaretiyle cehennemde ebedî hapse mahkûm olup putlarınızla beraber ateşe odunluk edeceksiniz.

[916] “İddianızda tutarlı iseniz, haydi belâgatte onunkine benzer on sûre getirin.” (Hûd sûresi, 11/13)

[917] “Çırası insanlarla taşlar olan o ateşten sakının.” (Bakara sûresi, 2/24)

Madem sekiz mertebede aczinizi anladınız. Elbette Kur’an’ın mucize olduğunu sekiz defa bilmeniz gerekir. Ya imana geliniz ya da susunuz, cehenneme gidiniz!”

İşte Kur’an-ı Mucizü’l Beyan’ın ikna makamında inkârcıları nasıl susturduğuna bak ve لَيْسَ بَعْدَ بَيَانِ الْقُرْاٰنِ بَيَانٌ[918] de…

[918] el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi’d-Dîn* 1/105.

Evet, Kur’an’ın beyanının üstünde beyan olamaz, onun üstüne söz söylemeye ihtiyaç yoktur.

İkinci misal:

فَذَكِّرْ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ۝ أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ ۝ قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ ۝ أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلَامُهُمْ بِهٰذَا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ۝ أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝ فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ۝ أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ۝ أَمْ خَلَقُوا السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ بَلْ لَا يُوقِنُونَ ۝ أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ ۝ أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ۝ أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ ۝ أَمْ تَسْئَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ ۝ أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ۝ أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ ۝ أَمْ لَهُمْ إِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ[919]

[919] “Ey Resûlüm, sen irşad ve nasihatine devam et. Sen Rabbinin ihsanı sayesinde kâfirlerin iddia ettikleri gibi kâhin de değilsin, deli de. Ne o, yoksa onlar senin hakkında ‘Şairin biri, feleğin onun başına neler getireceğini göreceğiz’ mi diyorlar? De ki: ‘Bekleyin bakalım! Ben de sizin feci âkıbetinizi bekliyorum.’ Akılları mı kendilerinden bunu istiyor, yoksa onlar azgın bir toplum olduklarından mı böyle yapıyorlar? Yahut ‘Kur’an’ı kendi uydurdu’ mu diyorlar? Hayır! Onlar bu iddialarında samimi değiller. Onların inanmaya niyetleri yok da onun için bu tarz sözler sarf ediyorlar. O halde bu iddialarında tutarlı iseler Kur’an gibi bir söz getirsinler bakalım! Onlar bir Yaratan olmaksızın mı yaratıldılar, yoksa kendi kendilerini mi yarattı? Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yarattılar? Hayır, onlar kesin bilgiye ulaşmaya gitmezler. Yoksa Rabbinin hazineleri onların mı yanında, yoksa kâinatı onlar mı yönetiyor? Yoksa onların yükselmelerini sağlayan bir merdivenleri, kuleleri var da o sayede mi göklerin haberlerini dinliyorlar? Öyleyse o haber dinleyen kimseler, meleklerin sözlerini dinlediğine dair kesin bir

delil getirsin! Yoksa kız çocukları O'nun da, erkekler sizin mi? Yoksa onlardan vahyi tebliğ, peygamberlik ve irşad hizmetlerinden ötürü bir ücret istiyorsun da onlar ağır bir borç yükü altında eziliyorlar mı? Yoksa gayba dair bilgiler kendilerinin elinin altındadır da onlar oradan istedikleri tarzda yazıp kopyalıyorlar mı? Yoksa bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Şunu bilsinler ki: Asıl kapana kısılacak olanlar, o kâfirlerdir. Yoksa onların Allah'tan başka bir ilahları mı var? Allah onların iddia ettikleri ortaklardan Münezzeh ve Yücedir." (Tûr sûresi, 52/29-43)

İşte şu ayetlerin binlerce hakikatinden yalnız birini, Kur'an'ın ikna ediciliğine örnek olarak söyleyeceğiz. Şöyle ki: Kur'an أَمْ-أَمْ[920] ifadesiyle olumsuz soru kipiyle on beş tabakada her çeşit dalâlet ehlini susturur ve her türlü şüphenin kaynağını yok eder. Dalâlet ehlinin içine girip saklanacakları şeytanî bir delik bırakmaz, hepsini kapatır. Altına girip gizlenecekleri bir aldanış perdesi kalmaz, hepsini yırtar. Bütün inkâr yılanlarının başını ezer. Her bir fıkrada bir topluluğun inkâra sebep olan fikirlerinin özünü ya kısa bir tabirle çürütür ya bâtıllığı açık olduğundan, ondan hiç bahsetmeden bâtılı göz önüne çıkarır veya başka ayetlerde etraflıca bahsedilip reddedildiği için onlara kısaca işarette bulunur. Mesela: Birinci fıkra وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ[921] ayetine işaret eder. On beşinci fıkra ise لَوْ كَانَ فِيهِمَا اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا[922] ayetine işarettir. Daha başka fıkraları bunlara kıyasla…

[920] "Yoksa, yoksa..."

[921] "Biz Resûl'e Kur'an öğrettik, şiir öğretmedik, o zaten ona yaraşmaz." (Yâsîn sûresi, 36/69)

[922] "Eğer gökte ve yerde, Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu." (Enbiyâ sûresi, 21/22)

Şöyle ki, başta şu mânâyı ifade ediyor: Allah'ın hükümlerini tebliğ et. Sen kâhin değilsin, zira kâhinlerin sözleri karışık ve tahminîdir. Seninki ise haktır, doğruluğuna şüphe yoktur. Sen mecnun olamazsın, düşmanların bile senin mükemmel aklına şahitlik eder.

أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ[923] Yoksa aklını kullanmayan cahil kâfirler gibi sana şair mi diyorlar? Helâk olmanı mı bekliyorlar? De ki: "Bekleyiniz, ben de bekliyorum."[924] Senin bildirdiğin parlak, büyük

hakikatler, şiirin hayallerinden yüce ve süslerinden uzaktır, onlara ihtiyacı yoktur.

[923] "Ne o, yoksa onlar senin hakkında 'Şairin biri, feleğin onun başına neler getireceğini göreceğiz' mi diyorlar?" (Tûr sûresi, 52/30)

[924] Bkz. Tûr sûresi, 52/31.

أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلَامُهُمْ بِهٰذَا[925] Yahut akıllarına güvenen akılsız felsefeciler gibi, "Aklımız bize yeter." deyip sana uymaktan kaçınıyorlar mı? Halbuki akıl sana uymayı emreder, çünkü her dediğin akla uygundur. Fakat akıl o hakikatlere kendi başına yetişemez.

[925] "Akılları mı kendilerinden bunu istiyor?" (Tûr sûresi, 52/32)

أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ[926] Yoksa inkârlarının sebebi, azgın zalimler gibi, Hakk'a boyun eğmemeleri midir? Halbuki zorba zalimlerin reisi olan Firavunların, Nemrudların âkıbetleri mâlumdur.

[926] "Yoksa onlar azgın bir toplum olduklarından mı böyle yapıyorlar?" (Tûr sûresi, 52/32)

أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ[927] Yoksa yalancı, vicdansız münafıklar gibi, "Kur'an senin sözlerindir." diyerek seni itham mı ediyorlar? Halbuki şimdiye kadar sana Muhammed-ül Emin[928] diyerek içlerinde seni en doğru sözlü biliyorlardı. Demek, onların imana niyetleri yoktur. Yoksa insanın meydana getirdiği eserler içinde Kur'an'ın bir benzerini bulsunlar.

[927] "Yahut Kur'an'ı 'kendi uydurdu' mu diyorlar? Hayır! Onlar bu iddialarında samimi değiller. Onların inanmaya niyetleri yok da onun için bu tarz sözler sarf ediyorlar." (Tûr sûresi, 52/33)

[928] İbni İshak, *es-Sîre* 2/57; el-Halebî, *es-Sîratü'l-Halebiyye* 2/391.

أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ[929] Veyahut kâinatı abes ve gayesiz gören faydasız felsefeyle uğraşanlar gibi kendilerini başıboş, hikmetsiz, gayesiz, vazifesiz, yaratıcısız mı zannediyorlar? Acaba gözleri kör mü olmuş, görmüyorlar mı ki, kâinat baştan aşağı hikmet ve gayelerle donatılmıştır, zerrelerden güneşlere kadar her varlığın vazifesi vardır ve hepsi Cenâb-ı Hakk'ın emirlerine itaat eder.

[929] "Onlar bir Yaratan olmaksızın mı yaratıldılar?" (Tûr sûresi, 52/34)

أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ[930] Yoksa firavunlaşmış maddeciler gibi, her şeyin kendi kendine olduğunu, kendi kendini beslediğini, kendine lâzım şeyleri yarattığını mı hayal ediyorlar ki, imandan, kulluktan uzak duruyorlar? Demek, kendilerini birer yaratıcı zannediyorlar. Halbuki bir tek şeyin yaratıcısının, her bir şeyin Hâlık'ı olması gerekir. Demek, kibir ve gururları onları sonsuz derecede ahmaklaştırmış ki, bir sineğe, bir mikroba mağlup olan mutlak aciz bir varlığı mutlak kudret sahibi zannederler. Madem akıldan, insanlıktan bu derece çıkmışlar ve hayvandan, hatta cansız varlıklardan daha aşağıdırlar. Öyleyse onların inkârlarından dolayı üzülme! Onları da bir tür zararlı hayvan ve pis madde yerine koy; onlara bakma, önem verme!

[930] "Yoksa kendi kendilerini mi yarattılar?" (Tûr sûresi, 52/35)

أَمْ خَلَقُوا السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَۚ بَلْ لَا يُوقِنُونَ[931] Veyahut Hâlık'ı reddeden fikirsiz, sersem inançsızlar gibi Allah'ı inkâr mı ediyorlar ki, Kur'an'ı dinlemiyorlar? Öyleyse göklerin ve yerin varlığını inkâr etsinler ya da onları biz yarattık desinler. Aklın zıvanasından tamamen çıkıp divanelik hezeyanına girsinler. Çünkü âlemde gökteki yıldızlar, yerdeki çiçekler kadar tevhid delilleri görünüyor, okunuyor. Demek, onların sağlam bir imana ve hakka niyetleri yoktur. Zira bir harfin kâtipsiz olmayacağını bildikleri halde, her harfinde birer kitap yazılı olan şu kâinat kitabını nasıl sahipsiz zannediyorlar?

[931] "Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yarattı? Hayır, onlar kesin bilgiye ulaşmaya gitmezler." (Tûr sûresi, 52/36)

أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ[932] Yoksa Cenâb-ı Hakk'ın iradesini reddeden bir kısım sapkın felsefeci ve Brahmanlar[933] gibi, senin peygamberliğini inkâr mı ediyorlar? Sana inanmıyorlarsa, her varlıkta görünen ve bir Yaratıcının iradesini gösteren bütün hikmet emarelerini, gayeleri, intizamı, meyveleri, rahmet ve inayet eserlerini ve bütün peygamberlerin bütün mucizelerini de inkâr etsinler ya da bu ihsanların hazineleri yanımızda ve elimizdedir desinler! Muhatap kabul edilemeyeceklerini göstersinler. Sen de onların inkârından dolayı üzülme. "Allah'ın akılsız hayvanları çoktur." de...

[932] "Yoksa Rabbinin hazineleri onların yanında mı?" (Tûr sûresi, 52/37)

[933] **Brahmanlar**: Sapkın ve bâtıl olan Hind ve Mecusi dinlerinin reisleri.

أَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ[934] Yoksa aklı tek hâkim sayan ve böylece tahakküm kuran Mutezile mezhebindekiler gibi, kendilerini Hâlık'ın işlerine gözetici ve müfettiş sayıp Hâlık-ı Zülcelâl'i sorumlu tutmak mı istiyorlar? Sakın vazifende usanç gösterme. Öyle kibirli bencillerin inkârından bir şey çıkmaz, sen de aldırma!

[934] "Yoksa Rabbinin hazineleri onların yanında mı?" (Tûr sûresi, 52/37)

أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِۚ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ[935] Veyahut cinlere ve şeytana uyup kâhinler ve ruh çağıran ispirtizmacılar gibi, gayb âlemine başka bir yol mu bulunduğunu zannediyorlar? Eğer öyleyse şeytanlarına kapanan gök kapılarına çıkmak için bir merdivenleri olduğunu mu sanıyorlar ki, senin göklerden verdiğin haberleri yalanlıyorlar! Böyle şarlatanların inkârları, hiç hükmündedir.

[935] "Yoksa onların yükselmelerini sağlayan bir merdivenleri, kuleleri var da o sayede mi göklerin haberlerini dinliyorlar? Öyleyse o haber dinleyen kimseler, meleklerin sözlerini dinlediğine dair kesin bir delil getirsin!" (Tûr sûresi, 52/38)

أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ[936] Yoksa "ukûl-ü aşere"[937] ve "erbâb-ül enva"[938] adıyla Yaratıcıya ortak koşan inkârcı felsefeciler gibi, yıldızlara ve meleklere bir tür ilahlık verip yıldıza tapan topluluklar ve Cenâb-ı Hakk'a evlat atfeden sapkınlar gibi; o Ehad ve Samed Zât'ın varlığının vücûbiyetine,[939] birliğine, Samediyetine, mutlak istiğnasına zıt bir şekilde, O'na evlat isnat ederek, meleklerin bile kulluğuna ve masumiyetine aykırı olan dişiliği mi yakıştırırlar? İnandıkları şeyleri kendilerine şefaatçi mi sanıyorlar ki sana uymuyorlar? İnsan gibi varlığı ve yokluğu imkân dâhilinde olan, fâni, türünün bekâsına muhtaç, cismanî, çoğalmaya müsait, aciz, dünyaya tutkun, yardımcı bir vârise ihtiyaç duyan varlıklar için tenasül yani çoğalma, yardımlaşma vasıtasıdır, hayatın ve neslin devamı için gereklidir. Elbette varlığı vacip ve daimî, ezelî ve ebedî, Zât'ı cismaniyetten uzak ve yüce, mahiyeti acz ve çokluktan münezzeh, temiz, kudreti aczden arınmış ve benzersiz Zât-ı Zülcelâl'e evlat isnat etmek;

hem de aciz, varlığı ve yokluğu imkân dâhilinde olan, miskin insanların dahi beğenmedikleri ve gururlu bir şekilde izzetlerine yakıştıramadıkları sayısız kız evlat yakıştırmak öyle bir safsatadır ve öyle bir divanelik hezeyanıdır ki, o fikirde olanların inkârları bir hiçtir. Aldırmamalısın. Her sersemin safsatasına, her divanenin saçmalamasına kulak verilmez.

[936] "Yoksa kız çocukları O'nun da, erkekler sizin mi?" (Tûr sûresi, 52/38)

[937] Bazı eski felsefecilere göre kâinatı idare eden on akıl.

[938] Her varlık türünün bir ilahının olduğunu iddia eden düşünce.

[939] Zorunlu, vacip, varlığı kendinden olma.

أَمْ تَسْـَٔلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ[940] Veyahut hırsa ve cimriliğe alışmış, azgın, zalim, dünya düşkünü insanlar gibi senin tekliflerini ağır mı buluyorlar ki senden kaçıyorlar? Senin mükâfatını, ücretini yalnızca Allah'tan istediğini bilmiyorlar mı? Cenâb-ı Hak tarafından kendilerine verilen malın onda veya kırkta birini, hem bereket hem de haset ve beddualarından kurtulmak için fakirlere vermek zor bir şey midir ki, zekâtı ağır görüp İslamiyet'ten çekiniyorlar? Bunların inkârları önemsizdir ve hakları tokattır. Cevap vermek değil...

[940] "Yoksa onlardan vahyi tebliğ, peygamberlik ve irşad hizmetlerinden ötürü bir ücret istiyorsun da onlar ağır bir borç yükü altında eziliyorlar mı?" (Tûr sûresi, 52/40)

أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ[941] Yoksa gaybdan haber verme iddiasındaki Budistler ve geleceğe dair tahminlerini kesin hakikat zannederek akıl satanlar gibi, senin gayba ait haberlerini beğenmiyorlar mı? Gelecekten haber veren kitapları mı var ki, senin kitabını kabul etmiyorlar? Öyleyse kendilerine vahiy indirilen resûllerden başka kimseye açılmayan ve oraya tek başına girmek kimsenin haddi olmayan gayb âlemini önlerinde hazır, açık hayal edip ondan haber alarak yazıyorlar, bunun hülyasını kuruyorlar. Böyle haddini hadsiz derecede aşmış kibirli kendini beğenmişlerin yalanlamaları sana usanç vermesin. Zira kısa bir zamanda senin hakikatlerin onların hülyalarını yerle bir edecek.

[941] "Yoksa gayba dair bilgiler kendilerinin elinin altındadır da onlar oradan istedikleri tarzda yazıp kopyalıyorlar mı?" (Tûr sûresi, 52/41)

أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًاؕ فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ[942] Veyahut fıtratları bozulmuş, vicdanları çürümüş şarlatan münafıklar ve hilekâr dinsizler gibi, kendi ellerine geçmeyen hidayetten herkesi yüz çevirtmek, hile ile döndürmek mi istiyorlar ki, sana kâh kâhin, kâh mecnun, kâh sihirbaz deyip kendileri bile buna inanmadıkları halde başkalarını inandırmaya çalışıyorlar? Böyle hilebaz şarlatanları insan sayıp hilelerinden, inkârlarından dolayı üzülme, vazifende usanç gösterme. Aksine, daha çok gayret et! Çünkü onlar kendi nefislerine hile yapar, kendilerine zarar verirler. Onların kötülükteki başarıları geçicidir, verilmiş bir mühlettir, Cenâb-ı Hakk'ın planıdır.

[942] "Yoksa onlar bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Şunu bilsinler ki, asıl kapana kısılacak olanlar, o kâfirlerdir." (Tûr sûresi, 52/42)

أَمْ لَهُمْ إِلٰهٌ غَيرُ اللّٰهِؕ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ[943] Veyahut hayrı ve şerri yaratan iki farklı ilah olduğunu varsayan Mecusîler gibi veya ayrı ayrı sebeplere bir tür ilahlık atfedenler, onları kendilerine birer destek sayıp her şeyi sebeplere bağlayanlar ve putperestler gibi, başka sözde ilahlara dayanıp sana itiraz mı ediyorlar? Senden uzak mı duruyorlar?

[943] "Yoksa onların Allah'tan başka bir tanrıları mı var? Allah onların iddia ettikleri ortaklardan Münezzeh ve Yücedir." (Tûr sûresi, 52/43)

Demek, لَوْ كَانَ فِيهِمَا اٰلِهَةٌ إِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا[944] ayetinin hükmünce, kör olmuşlar, bütün kâinatta gündüz gibi görünen şu kusursuz intizamı, tatlı ahengi görmüyorlar. Halbuki bir köyde iki muhtar, bir şehirde iki vali, bir memlekette iki padişah bulunsa düzen altüst olur ve ahenk karışıklığa döner. Oysa âlemde sinek kanadından ta göğün kandillerine kadar o derece ince bir intizam gözetilmiş ki, sinek kanadı kadar şirke yer bırakılmamıştır. Madem onlar bu derece akıl dışı; hikmete, hislere ve apaçık delillere zıt hareket ediyorlar, onların inkârı seni Cenâb-ı Hakk'ın emirlerini hatırlatma vazifesinden vazgeçirmesin.

[944] "Eğer gökte ve yerde Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu." (Enbiyâ sûresi, 21/22)

İşte hakikat silsilesi olan şu ayetlerin yüzlerce cevherinden yalnız muhataplarını iknaya ve susturmaya dair bir tek beyan cevherini kısaca

söyledik. Eğer gücüm yetseydi, birkaç cevherini daha gösterseydim sen de, "Şu ayetlerin her biri tek başına birer mucizedir." diyecektin.

Kur'an'ın muhatabını delillerle iknası o kadar harikadır, o derece tatlı ve akıcıdır ki, en basit bir insan bile en derin bir hakikati kolayca anlar. Evet, Kur'an-ı Mucizü'l Beyan pek çok anlaşılması zor, derin hakikati herkesin nazarını okşayacak, kimsenin hislerini rencide etmeyecek, avam tabakayı zorlayıp yormayacak bir şekilde basitçe ve açıkça söyler, ders verir. Nasıl ki, bir çocukla konuşurken çocukça tabirler kullanılır. Aynen öyle de, اَلتَّنَزُّلَاتُ الْإِلٰهِيَّةُ إِلٰى عُقُولِ الْبَشَرِ[945] denilen konuşma üslûbunda muhatabın derecesine inip öyle konuşan Kur'an, en derin âlimlerin bile fikirleriyle yetişemediği, anlaşılması zor ilahî hakikatleri ve Rabbanî sırları "müteşabih"[946] denilen bazı benzetme ve temsillerle en ümmî, sıradan bir insanın bile anlamasını sağlar.

[945] Cenâb-ı Hakk'ın konuşması, kulların anlayış seviyelerine göredir.

[946] Mânâsı açık olmayan.

Mesela, اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى[947] ayeti bir temsille, Cenâb-ı Hakk'ın rubûbiyetini bir saltanat misaliyle ve âlemin idaresinde O'nun rubûbiyetinin mertebesini bir sultanın tahtında durup hükümlerini icra ettiği gibi bir örnekte gösteriyor.

[947] "O'dur Rahman: Rubûbiyet Arşına kurulan, kâinata hükümran." (Tâhâ sûresi, 20/5)

Evet, Kur'an bu kâinatın Hâlık-ı Zülcelâl'inin kelâmı olarak, O'nun rubûbiyetinin yüce mertebesinden çıkarak, bütün mertebelerin üstünde, o mertebelere çıkanları irşad ederek, yetmiş bin perdeden geçerek ve o perdeleri nurlandırarak, anlayış ve zekâca farklı binlerce tabakadaki muhataplarına feyzini dağıtıp nurunu yayar. Meyilleri farklı her asırda, mânâlarını sayısız kere ortaya saçmış olduğu halde, mükemmel tazeliğini, gençliğini zerre kadar kaybetmemiştir. Gayet taze bir halde, sonsuz tatlılıkta kalarak gayet rahat bir tarzda, sehl-i mümteni[948] bir şekilde avam tabakadan herkese ders verdiği gibi; aynı derste, aynı sözlerle, anlayışları ve dereceleri farklı pek çok tabakaya da ders verip onları ikna ve tatmin

eder. Bu mucize kitabın hangi tarafına dikkat edilse elbette bir mucizelik parıltısı görülebilir.

948 Yazılışı ve söylenişi kolay göründüğü halde taklidi imkânsız ifade.

Kısacası: Nasıl ki "Elhamdülillâh" gibi bir Kur'an ifadesi okunduğu zaman dağın kulağı olan mağarayı doldurur ve aynı ifade, bir sineğin küçücük kulağına da tamamen yerleşir. Aynen öyle de, Kur'an'ın mânâları dağ gibi akılları doyurduğu gibi, sinek kadar küçük, basit akılları da aynı sözlerle talim ve tatmin eder. Zira Kur'an, insanların ve cinlerin bütün tabakalarını imana davet eder. Hepsine iman ilimlerini öğretir, onları delilleriyle ispatlar. Öyleyse avam tabakadaki en cahil insanla havas tabakadan en seçkin biri omuz omuza, diz dize verip Kur'an dersini beraber dinleyebilir ve ondan istifade edebilir.

Demek, Kur'an-ı Kerim öyle bir semavî sofradır ki, binlerce farklı tabakadan akıllar, kalbler ve ruhlar o sofrada gıdasını buluyor, arzularına kavuşuyor ve ondan lezzet alıyor. Hatta onun pek çok kapısı istikbalde gelecekler için kapalı bırakılmıştır. Eğer bu makama örnek istersen, Kur'an baştan sona buna örnektir. Evet, bütün müçtehitler, sıddıklar, büyük İslam felsefecileri, hakikati delilleriyle bilen zâtlar, usûl, fıkıh ve kelâm âlimleri, arif veliler, âşık kutub zâtlar, hakikati inceden inceye araştıran âlimler ve halk tabakasından Müslümanlar gibi Kur'an'ın bütün talebeleri hep beraber diyor ki: "Dersimizi güzelce anlıyoruz." Sözün özü, başka makamlarda olduğu gibi, muhatabını ikna ve talim makamında da Kur'an'ın mucizeleri parlıyor.

İKİNCİ ŞUA

Kur'an'ın harikulâde kuşatıcılığı, enginliğidir.

Bu "Şua"nın beş lem'ası var.

Birinci Lem'a

Kur'an'ın ifadelerindeki kuşatıcılıktır.

Elbette önceki Söz'lerde ve bu Söz'de zikredilen ayetlerde o kuşatıcılık açıkça görülüyor. Evet,

لِكُلِّ اٰيَةٍ ظَهْرٌ وَبَطْنٌ وَحَدٌّ وَمُطَّلَعٌ وَلِكُلٍّ شُجُونٌ وَ غُصُونٌ وَفُنُونٌ[949]

[949] "Her bir ayetin mânâ mertebeleri vardır; zahirî (açık), batınî (görünür mânâsının içindeki, ehlinin anlayabileceği mânâ), haddi (kapsamı) ve muttala'ı (anlam çerçevesi) vardır. (Bu dört mânâ tabakasından) her birinin de fürûâtı (detayları), işaretleri, dalları ve ayrıntıları vardır." (Bkz. Abdurrezzak, *el-Musannef 3/358;* Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 9/278; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat* 1/236)

hadisinin işaret ettiği gibi, Kur'an'ın beyanları, kelimeleri öyle bir tarzdadır ki, her bir ifadenin, her bir kelimenin, hatta her bir harfin, bazen de bir meselenin ifade edilmeyişinin pek çok hikmeti vardır. Kur'an her bir muhatabına hissesini ayrı bir kapıdan verir.

وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا[950] yani, "Dağları yeryüzüne kazık ve direk yaptık." ayeti buna örnektir.

[950] "Dağları da arzı tutan birer destek (yapmadık mı)?" (Nebe sûresi, 78/7)

Sıradan bir insanın bu ifadeden hissesi şudur: Yere çakılmış kazıklar gibi duran dağları görür, onlardaki fayda ve nimetleri düşünür, Hâlık'ına şükreder.

Bir şairin bu beyandan hissesi: Yeryüzünü bir taban, gök kubbeyi onun üstüne konulmuş, yeşil, elektrik lambalarıyla süslenmiş muhteşem bir çadır ve enine bir daire olarak, göğün eteklerinin başında görünen dağları ise o çadırın kazıkları şeklinde hayal eder. Sâni-i Zülcelâl'ine hayretle kulluk yapar.

Göçebe bir edibin bu ayetten nasibi: Yeryüzünü bir çöl, sıradağları ise çok sayıda ve birbirinden farklı bedevî çadırları gibi görür. Dağları, âdeta toprak tabakası yüksek direklerin üstüne atılmış ve o direklerin sivri başları toprak perdesini yukarı kaldırmış, birbirine bakıyor gibi hayal eder. Onları pek çok canlının yuvası olarak düşünür. Büyük, devasa mahlûklar için yeryüzünde böyle çadır gibi dağları kolayca kuran ve koyan Fâtır-ı Zülcelâl'ine hayretle secde eder.

Bir coğrafyacının bu kelâmdan kısmeti: Yerküreyi, sonsuz uzay boşluğunda veya esîr denizinde yüzen bir gemi, dağları da o geminin

üstünde, onu sabit tutması ve dengeyi sağlaması için çakılmış direkler şeklinde düşünür. O koca yerküreyi kusursuz bir gemi gibi yapıp bizleri içine koyarak uçsuz bucaksız âlemde gezdiren Kadîr-i Zülkemâl'e karşı سُبْحَانَكَ مَا أَعْظَمَ شَانَكَ[951] der.

[951] "Seni noksanlardan tenzih ederiz Ya Rab! Senin şanın ne büyüktür!"

Medeniyeti ve toplum hayatını iyi bilen hikmet sahibi bir âlimin bu ayetten hissesi: Yeryüzü bir evdir; o evin hayatının direği ise bedenin yaşamasıdır. Bunun da gereği hayat için şart olan su, hava ve topraktır. Su, hava ve toprağın direği ve kazığı ise dağlardır. Zira dağlar, suyun mahzeni, havanın tarağı (onu zehirli gazlardan temizler), toprağın koruyucusu (toprağı bataklıktan ve denizin taşmasından korur) ve insanın yaşaması için gerekli diğer şeylerin hazinesidir. O âlim, şu koca dağları, evimiz olan yeryüzüne bu şekilde direk yapan ve geçimimiz için hazine kılan sonsuz haşmet ve kerem sahibi Sâni'e tam bir hürmetle hamd eder, O'nu över.

Tabiat ilimlerini iyi bilen bir felsefecinin bu beyandan nasibi: Yerin altındaki bazı değişim ve dalgalanmaların neticesi olarak meydana gelen depremlerin, dağların varlığıyla dindiğini; hem dağların, yerkürenin ekseninde istikrarla dönmesini ve depremle sarsıldığı zaman senelik yörüngesinden çıkmamasını sağladığını; hem zeminin hiddet ve gazabının ancak yanardağların delikleri vasıtasıyla nefes alarak yatıştığını anlar, tamamen imana gelir, اَلْحِكْمَةُ لِلّٰهِ[952] der.

[952] Hikmet Allah'ındır.

Mesela: أَنَّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا[953] ayetindeki رَتْقاً kelimesi, felsefe araştırmalarıyla kafası bulanmamış bir âlime şöyle bir mânâ ifade eder: Gökyüzü berrak, bulutsuz; zemin kuru, cansız ve verimsiz bir halde iken.. göğü yağmurla, zemini yeşilliklerle donatıp bir tür izdivaç ve aşılama ile bütün canlıları o sudan yaratmak öyle bir Kadîr-i Zülcelâl'in işidir ki, yeryüzü onun küçük bir bahçesi, göklerin yüz örtüsü olan bulutlar ise o bahçede bir süngerdir. O âlim bu mânâyı anlar, Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin büyüklüğüne secde eder.

[953] "Göklerle yer bitişik (bir bütün) idi, onları Biz ayırdık." (Enbiyâ sûresi, 21/30)

Hakikati delilleriyle bilen, hikmet sahibi bir zâta o kelime şu mânâyı bildirir: Yaratılışın başlangıcında gökler ve yerküre şekilsiz birer küme, işe yaramaz birer yaş hamur ve verimsiz, içi boş, toplu birer madde iken Fâtır-ı Hakîm, açıp genişleterek onlara güzel bir şekil, faydalı birer suret vermiş, onları ziynetli, sayısız varlığa yuva kılmıştır. O âlim bu mânâyı anlar, Yaratıcısının engin hikmetine hayran olur.

Yeni zamanın felsefecilerine ise şu kelime şöyle bir mânâyı ifade eder: Güneş sistemini meydana getiren küremiz ve diğer gezegenler, başlangıçta güneşle birleşik, açılmamış bir hamur şeklindeyken; Kadîr-i Kayyum o hamuru açıp gezegenleri birer birer yerlerine yerleştirmiş, güneşi orada bırakıp yerküremizi buraya getirerek, zemine toprak sererek, gökten yağmur yağdırarak, güneşten ışık serperek dünyayı şenlendirip bizi içine koymuştur. O felsefeciler bu mânâyı anlar, başlarını tabiat bataklığından çıkarır, اٰمَنْتُ بِاللّٰهِ الْوَاحِدِ الْأَحَدِ[954] derler.

[954] Zâtında ve sıfatlarında eşsiz ve tek olan Allah'a iman ettim.

Mesela:

وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا[955] ayetindeki "lâm" harfi; hem kendi mânâsını hem "fi"[956] mânâsını hem "ilâ"[957] mânâsını ifade eder.

[955] "Güneş de bir delildir onlara, akar gider yörüngesinde..." (Yâsîn sûresi, 36/38)

[956] Arapçadaki "harf-i cerr". Zamana ve mekâna aidiyeti bildirir.

[957] Son, dek, değin.. mânâlarına gelir.

İşte لِمُسْتَقَرٍّ kelimesindeki "lâm", onu "ilâ" mânâsında görüp anlayan avam tabakaya der ki: "Sizin için ışık verici, ısıtıcı, hareketli bir lamba olan güneşin seyri elbette bir gün bitecek, vazifesinin sona ereceği yere ulaşınca güneş size faydası dokunmaz bir hal alacaktır." Bu dersi dinleyen insan da Hâlık-ı Zülcelâl'in güneşe bağladığı büyük nimetleri düşünerek "Sübhanallah", "Elhamdülillâh" der.

O "lâm" harfi, bir âlime de "ilâ" mânâsında görünür. Fakat o âlim, güneşi yalnız bir lamba olarak değil, bahar ve yaz tezgâhında dokunan Rabbanî nakışların bir mekiği, Cenâb-ı Hakk'ın gece ve gündüz sayfalarında

yazılan kelimelerinin mürekkebi ve bir nur hokkası şeklinde tasavvur eder. Güneşin görünebilen hareketlerinin işaret ettiği âlemin düzenini düşünerek Sâni-i Hakîm'in sanatına "Maşaallah" ve hikmetine "Bârekallah" der, secdeye kapanır.

"Lâm" harfi, gökbilimle meşgul olan bir felsefeciye ise "fî" mânâsını şöyle ifade eder: Güneş, Cenâb-ı Hakk'ın emriyle kendi ekseninde, zemberek gibi bir akış ile sistemini kurup döner. O felsefeci, şöyle büyük bir saati yaratıp kuran Sâni-i Zülcelâl'ine karşı tam bir hayret ve takdir ile "El-âzametü lillâh ve-l kudretü lillâh"[958] der, dinsiz felsefeyi atar, Kur'an hikmetinin ışığı altına girer.

[958] Büyüklük ve kudret Allah'ındır.

Şu "lâm" harfi, dikkatli, hikmet sahibi bir zâta ise hem sebep mânâsında hem de kelimenin zarf olarak kullanılmasıyla şunu ifade eder: Sâni-i Hakîm, işlerine görünüşteki sebepleri perde yaptığından, yerçekimi denilen ilahî bir kanunuyla gezegenleri âdeta sapan taşları gibi güneşe bağlamıştır. Bu kanun ile onları farklı fakat muntazam hareketlerle kendi hikmet dairesinde döndürür. O çekimin meydana gelmesi için güneşin kendi eksenindeki hareketini görünüşte bir sebep kılmıştır. Demek, لِمُسْتَقَرٍّ'in mânâsı şudur: فِي مُسْتَقَرٍّ لَهَا لِاسْتِقْرَارِ مَنْظُومَتِهَا yani, güneş kendisi için karar kılınan şekilde, sisteminin istikrarı ve düzeni için hareket ediyor. Çünkü görünüşte hareketin sıcaklığa, sıcaklığın kuvvete, kuvvetin ise çekime sebep olması ilahî, Rabbanî bir kanundur.

İşte o hikmet sahibi zât, böyle bir hikmeti Kur'an'ın tek bir harfinden anladığı zaman, "Elhamdülillah, hak ve hikmet Kur'an'dadır, felsefeyi beş paraya saymam." der.

Şairane bir kalbe ve düşüncelere sahip olan biri ise şu "lâm" harfinden ve istikrardan şöyle bir mânâ çıkarır: "Güneş nuranî bir ağaçtır. Gezegenler ise onun hareket halindeki meyveleri... Ağaçların aksine güneş silkinir ki, o meyveler düşmesin. Eğer silkinmezse düşüp dağılırlar." Hem o insan şunu hayal edebilir: "Güneş âdeta meczup bir halde, bir zikir halkasının

başıdır. O halkanın merkezinde cezbeli bir şekilde zikreder ve zikrettirir." Bir risalede bu mânâya dair şöyle demiştim:

"Evet, güneş meyveli bir ağaçtır, silkinir ki düşmesin seyyar olan yemişleri.

Eğer güneş sussa cezbe kaçar, ağlar göklerde muntazam meczupları."

Hem mesela:

أُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ[959] ayetinde bir sükût var, ucu açıklık var. Kimin nasıl kurtuluşa ereceğini tayin etmemiş ki, herkes istediğini içinde bulabilsin. Sözü az söyler ki, mânâsı geniş olsun. Çünkü bu ayetin muhataplarının bir kısmının maksadı ateşten kurtulmaktır. Bir kısmı yalnız cenneti düşünür. Bir kısım, ebedî saadeti arzu eder. Bir kısım, yalnız Allah'ın rızasını diler. Bir kısım ise Cenâb-ı Hakk'ın cemâlini görmeyi asıl gaye bilir... Bunun gibi, pek çok yerde Kur'an sözün ucunu açık bırakır ki, herkes kendi hissesini alsın. Kısaca söyler ki, çok mânâ ifade etsin. İşte bu ayette de اَلْمُفْلِحُون der, kurtuluşu bulanların neye erişeceğini tam olarak tayin etmez. Böylece âdeta şunu söyler:

[959] "İşte bunlardır kurtuluşa erenler." (Bakara sûresi, 2/5)

"Ey Müslümanlar!.. Müjde size! Ey takva sahibi! Sen cehennemden kurtulursun. Ey salih! Sen cennette kurtuluşa erersin. Ey arif! Sen Allah'ın rızasına ulaşırsın. Ey âşık! Sen de O'nun cemâlini görmeye mazhar olursun." İşte beyanının kuşatıcılığı yönüyle Kur'an'ın ayetlerinin, kelimelerinin, harflerinin, hatta bir meseleyi ifade etmemesinin ayrı ayrı binlerce mânâsından, bunun binlerce örneğinden yalnız birkaç tanesini gösterdik. Başka ayetleri ve kıssaları da bunlara kıyaslayabilirsin.

Mesela: فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ[960] ayetinin o kadar farklı yönleri ve öyle mertebeleri var ki, bütün evliya tabakaları, manevî yolculuklarında, her mertebede şu ayete ihtiyaçlarını görüp ondan kendi derecelerine lâyık manevî bir gıda, taze bir mânâ almışlar. Çünkü "Allah", Cenâb-ı Hakk'ın öteki isimlerini de kapsayan bir isim olduğundan, içinde O'nun güzel

isimleri sayısınca tevhid mertebesi bulunur. أَيْ لَا رَزَّاقَ إِلَّا هُوَ لَا خَالِقَ إِلَّا هُوَ لَا رَحْمٰنَ إِلَّا هُوَ[961] ve bunun gibi…

[960] "O halde şu gerçeği hiç unutma ki, Allah'tan başka ilah yoktur. Sen kendi günahından dolayı Allah'tan af dile." (Muhammed sûresi, 47/19)

[961] Yani, O'ndan başka hiçbir rızık verici yoktur, O'ndan başka hiçbir yaratıcı yoktur, O'ndan başka Rahman yoktur.

Hem mesela: Kur'an kıssalarından Hazreti Musa'nın *(aleyhisselam)* kıssasının, âdeta onun asâsı (asâ-yı Musa) gibi binlerce faydası var. O kıssanın hem Hazreti Peygamber'i *(aleyhissalâtü vesselam)* teskin ve teselli, hem kâfirleri tehdit, hem münafıkları kınama, hem de Yahudileri azarlayarak ikaz etme gibi pek çok maksadı ve yönü bulunur. Onun için farklı sûrelerde tekrar edilmiştir. Her yerde bütün maksatlar ifade edilmekle beraber yalnız biri asıl maksat olur, diğerleri ona tâbi kalır.

Soru: Kur'an'ın, bu örneklerdeki bütün mânâları işaret ettiğini nereden bileceğiz?

Cevap: Madem Kur'an ezelî bir hutbedir. Hem her asırdaki çeşit çeşit, tabaka tabaka insanlara hitap ediyor, ders veriyor. Elbette o çeşitli anlayışlara göre farklı mânâları içerip onları kastedecek, onlara işaret edecektir. Evet, *İşarâtü'l İ'caz*'da Kur'an'ın böyle çeşitli mânâları sarf ve nahiv[962] ilimlerinin kaideleriyle, beyan ve mânâ ilimlerinin düsturlarıyla, belâgat ilminin kanunlarıyla ispatlanmıştır. Bununla beraber, Arapça ve dinî esaslar bakımından doğru olmak şartıyla; mânâ ilmince makbul, beyan ilmince münasip ve belâgatçe güzel olan bütün yönleri ve mânâları, müçtehitlerin, tefsircilerin, usûl ve fıkıh âlimlerinin ittifakıyla ve bu husustaki farklı fikirlerin şahitliğiyle Kur'an'ın mânâlarındandırlar. O mânâlara, derecelerine göre birer işaret konulmuştur. Bu işaretler ya sözledir ya da manevîdir. Manevî olanlarda sözün başı ve sonu arasındaki ahenk, öncesi ve sonrasıyla bulunduğu mevki veya başka bir ayetten bir emare o mânâya işaret edebilir. Bazıları yirmi, otuz, kırk, altmış, hatta seksen cilt olan yüz binlerce tefsir,[963] Kur'an'ın beyanındaki kuşatıcılığa ve harikalığa kesin, apaçık birer delildir. Her neyse... Burada her bir mânâya

işaret eden emareleri kanunlarıyla, kaideleriyle göstersek söz çok uzar. Onun için kısa kesip meseleyi kısmen *İşarâtü'l İ'caz*'a havale ediyoruz.

[962] **Sarf ve nahv:** Arapçada kelime ve cümle bilgisi.

[963] Bkz. el-Kevserî, *el-Makalât* s. 473-474.

İkinci Lem'a

Kur'an'ın mânâsındaki harika kuşatıcılık ve kapsayıcılıktır.

Evet, Kur'an bütün müçtehitlerin kaynaklarını, ariflerin zevklerini, hak yolcularının meşreplerini, kâmil zâtların yollarını ve hakikati delilleriyle bilen zâtların mezheplerini mânâ hazinelerinden ihsan etmekle beraber, onlara daima rehber olmuş, mânen yükselişlerinde yol göstermiştir. Kur'an'ın tükenmez hazinesiyle yollarını aydınlattığı, bütün o zâtların doğruladıkları ve üzerinde birleştikleri apaçık bir hakikattir.

Üçüncü Lem'a

Kur'an'ın ilmindeki harika kuşatıcılık ve kapsayıcılıktır.

Evet, Kur'an şeriatın, hakikatin ve tarikatların çeşitli, sayısız ilimlerini kendi ilim denizinden akıttığı gibi, mümkinat dairesinin hakiki hikmetini, vücûb dairesinin hakiki ilimlerini ve ahiret âlemine ait sırlı bilgileri de o denizden muntazam bir şekilde, çokça akıtır. Bu lem'aya bir örnek vermek için bir cilt yazmak gerekir. Öyleyse yalnız misal olarak ilk yirmi beş Söz'ü gösteriyoruz. Evet, bütün yirmi beş Söz'ün doğru hakikatleri, Kur'an'ın ilim deryasından ancak yirmi beş damladır. O Söz'lerde kusur varsa benim sığ anlayışıma aittir.

Dördüncü Lem'a

Kur'an'ın bahislerindeki harika kuşatıcılık ve kapsayıcılıktır.

Evet, Kur'an insana ve insanın vazifesine, kâinata ve onun Hâlık'ına, yerlere ve göklere, dünya ve ahirete, geçmiş ve geleceğe, ezel ve ebede dair mühim bahisleri bir arada zikreder. Bunumla beraber, insanın bir su damlasından var edilişinden kabre girişine kadar.. yeme ve yatma adâbından kaza ve kader bahislerine kadar.. âlemin altı günde yaratılmasından tut, ta وَالذَّارِيَاتِ[964]، وَالْمُرْسَلاَتِ[965] yeminleriyle işaret edilen

rüzgarların esmesindeki vazifelere kadar.. يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ[966]، وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اَللّٰهُ[967] ayetlerinin işaretiyle, Cenâb-ı Hakk'ın insanın kalbine ve iradesine müdahalesinden وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ[968] ayetinde işaret edilen, O'nun bütün gökleri kudret elinde tutmasına kadar.. وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ[969] ayetiyle yeryüzündeki çiçek, üzüm ve hurmalardan tut, إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا[970] ayetiyle ifade ettiği hayret verici hakikatlere kadar.. göklerin ثُمَّ اسْتَوٰى إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ[971] ayetinde bildirilen vaziyetinden dumanla yarılmasına ve yıldızlarının düşüp sonsuz göklerde dağılmasına kadar.. dünyanın imtihan için açılmasından kapanmasına, ahiretin birinci durağı olan kabirden, sonra berzahtan, haşirden, sırat köprüsünden cennete ve ebedî saadete kadar.. geçmiş zaman hadiselerinden, Hazreti Âdem'in bedeninin yaratılışından, iki oğlunun kavgasından tut, Nuh tufanına, Firavun kavminin boğulmasına ve diğer peygamberlerin mühim vakalarına kadar.. أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ[972] ayetinin işaret ettiği ezeli hadiseden ta وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ۝ إِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ[973] ile anlatılan kıyamet haberlerine kadar bütün esas ve mühim bahisleri öyle bir tarzda bildirir ki, o beyan ancak bütün kâinatı bir saray gibi idare eden bir Zât-ı Zülcelâl'e yakışır. O Zât ki, dünyayı ve ahireti iki oda gibi açıp kapar. Yeryüzünü bir bahçe ve gökyüzünü lambalarla süslenmiş bir dam kılmıştır. Geçmiş ve geleceği, gece ve gündüz gibi karşılıklı iki hazır sayfa hükmünde görür. İcraatının silsilesi O'nun nazarında, ezel ve ebed gibi, dün ve bugün gibi iki tarafı birleşmiş bir şekilde, hâlihazır hükmündedir. Kur'an işte o Zât'a yakışır bir beyandır.

[964] "O tozutup savuran (rüzgârlara)" (Zariyat Sûresi, 51/1)

[965] "İyilik için birbirinin peşinden gönderilenler" (Mürselat Sûresi, 77/1)

[966] "Bilin ki, Allah insan ile kalbi arasına girer (dilediği takdirde arzusunu gerçekleştirmesini önler)." (Enfâl Sûresi, 8/24)

[967] "Ama Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz." (İnsan Sûresi, 76/30; Tekvir Sûresi, 81/29)

[968] "...gökler âlemi de bükülmüş olarak elinin içindedir." (Zümer Sûresi, 39/67)

[969] "Orada üzüm bağları ve hurmalıklar yaptık." (Yâsîn Sûresi, 36/34)

[970] "Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman." (Zilzâl Sûresi, 99/1)

[971] "Sonra iradesi bir gaz halinde olan göğe yöneldi." (Fussilet sûresi, 41/11)

[972] "Ben Sizin Rabbiniz değil miyim?" (A'râf sûresi, 7/172)

[973] "O güzel ve Yüce Rablerine bakakalır... Ve nice suratlar vardır o gün asılır." (Kıyâmet sûresi, 75/22-23)

Nasıl ki, bir usta, yaptığı ve idare ettiği iki binadan bahseder, onların programını ve işlerinin listesini hazırlar. İşte Kur'an da şu kâinatı yapan, idare eden ve işlerinin listesini, fihristini -tabir caizse- programını yazan, gösteren bir Zât'ın beyanına yakışır tarzdadır. Onda hiçbir şekilde yapmacıklık veya zorlama eseri görülmez. Hiçbir taklit şaibesi veya başkasının hesabına, kendini onun yerinde farz edip konuşurmuş gibi bir hile emaresi bulunmaz. Kur'an'ın saf, berrak ve parlak beyanı bütün ciddiyetiyle, saflığıyla, paklığıyla, gündüzün ışığının "Güneşten geldim" demesi gibi, "Ben âlemin Yaratıcısının beyanıyım, kelâmıyım." der.

Evet, dünyayı takdir nağmeleriyle, hamd ve şükran musikisiyle dolduran ve yeryüzünü bir zikir meclisine, bir mescide, ilahî sanatı seyir için bir sergiye çeviren Kur'an-ı Mucizü'l Beyan; şu dünyayı antika sanatlarla süsleyen, lezzetli nimetlerle dolduran, hayret verici eserlerini ve kıymetli nimetlerini sanatının harikalarıyla dünyanın yüzüne serpen, güzelce dizen, zeminin yüzüne seren bir Sâni'den, bir Mün'im'den başka kime yakışır ve kimin kelâmı olabilir? O'ndan başka kim Kur'an'a sahip olduğunu iddia edebilir? Bu O'ndan başka kimin sözü olabilir? Dünyayı aydınlatan ışık, güneşten başka neye yakışır? Kâinatın tılsımını çözüp âlemi ışıklandıran Kur'an'ın beyanı, o Ezelî Güneş'ten başka kimin nuru olabilir? Kimin haddine düşmüş ki, onun benzerini, taklidini yapsın? Evet, bu dünyayı sanatıyla donatan bir Sanatkârın, sanatını takdir eden insanlarla konuşmaması imkânsızdır. O Zât mademki yapar ve bilir, elbette konuşur. Madem konuşur, elbette O'nun konuşmasına yakışan, Kur'an'dır. Bir çiçeğin ihtiyaçlarına ve donatılmasına bile kayıtsız kalmayan bir Mâlikü'l Mülk, bütün mülkünü velveleye veren bir kelâma nasıl kayıtsız kalır? Onu başkasına atfedip kıymetini hiçe indirir mi?

Beşinci Lem'a

Kur'an'ın üslûbundaki ve az sözle çok şey bildirmesindeki harika kuşatıcılık ve kapsayıcılıktır.

Bunda "Beş Işık" var.

Birinci Işık: Kur'an'ın üslûbunun o kadar hayret verici bir enginliği var ki, bir tek sûre, kâinatı içine alan o geniş Kur'an denizini kapsar. Bir tek ayet, o sûrenin hazinesini içine alır. Ayetlerin çoğu birer küçük sûre, sûrelerin çoğu da birer küçük Kur'an'dır. İşte bu, Kur'an'ın az sözle çok şey anlatan mucizevî üslûbundaki irşadın büyük bir lütfu ve güzel bir kolaylığıdır. Çünkü herkes her vakit Kur'an'a muhtaç olduğu halde, ya anlayışsızlığından ya da başka sebepler yüzünden her vakit Kur'an'ın tamamını okumaz yahut okumaya vakit ve fırsat bulamaz. Onların Kur'an'dan mahrum kalmaması için her bir sûre, birer küçük Kur'an hükmüne, hatta her bir uzun ayet, birer kısa sûre makamına geçer. Hatta gözü mânâ âlemine açık keşf ehli zâtlar, Kur'an'ın Fatiha'da, Fatiha'nın da besmelede saklı olduğunda birleşirler. Hakikati delilleriyle bilen zâtların ittifakı şu hakikati ispatlar.[974]

[974] Alûsî, Ruhu'l-Meânî, 1, 39.

***İkinci Işık*:** Kur'an ayetleri emir ve yasak, vaat ve tehdit, teşvik ve korkutma, sakındırma ve irşad, kıssalar ve misaller, ilahî hükümler ve marifet, tabiat ilimleri ve kanunları, şahsî hayatın ve toplum hayatının şartları, kalbî ve manevî hayat ve ahiret gibi, bütün beyan ve hakiki marifet tabakalarını, insanın ihtiyaçlarını delilleri ve işaretleriyle içerir. Bununla beraber, خُذْ مَا شِئْتَ لِمَا شِئْتَ yani, "İstediğin her şey için Kur'an'dan ne istersen al." cümlesinin ifade ettiği mânâ, doğruluğuyla o derece kabul görmüş ki, hakikat ehli zâtlar arasında darbımesel hükmüne geçmiştir. Kur'an ayetlerinde öyle bir enginlik, öyle bir kapsayıcılık var ki, her derde deva, her ihtiyaca gıda olabilir. Evet, öyle olması gerekir, çünkü daima manevî mertebeler kat eden kâmil zâtların bütün tabakalarına mutlak rehberin şu vasfa sahip olması şarttır.

***Üçüncü Işık*:** Kur'an'ın az sözle çok şey anlatan mucizevî üslûbudur. Kur'an bazen uzun bir silsilenin iki tarafını öyle anlatır ki, o silsilenin

bütününü güzelce gösterir.

Hem bazen bir kelimenin içinde açıkça veya işaretlerle, imâ ile bir davanın pek çok delilini saklar.

Mesela: وَمِنْ اٰيَاتِهٖ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ[975] ayetinde Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin delil ve işaretlerinin silsilesini meydana getiren kâinatın yaratılış silsilesini başı ve sonuyla zikrederek o ikinci silsileyi gösterir, birincisini okutur. Evet, bir Sâni-i Hakîm'e şahitlik eden âlem sayfalarının birinci derecesi, göklerin ve yerkürenin yaratılışının başlangıcıdır. Sonra göklerin yıldızlarla süslenmesi, yeryüzünün canlılarla şenlendirilmesi, sonra güneş ve ayın ilahî emirlere itaatiyle mevsimlerin değişmesi, ardından gece ve gündüzün değişimi ve akışı içindeki icraat silsilesidir. Daha sonra ise gele gele, bolluğun ve çeşitliliğin en çok görüldüğü insan yüzlerinin ve seslerinin hususiyetleri, farklılıkları ve şahsilikleri... Mademki intizamdan en uzak ve tesadüfün karışma ihtimali bulunan insan yüzlerindeki farklılıklarda hayret verici ve hikmetli bir intizamın var olduğu, gayet sanatkâr bir Hakîm'in kaleminin işlediği gösterilse, elbette intizamları apaçık olan öteki sayfalar kendi kendine anlaşılır, Nakkaşını gösterir. Hem madem koca göklerin ve yerkürenin yaratılışının başlangıcında bir sanatın ve hikmetin izleri görünüyor. Elbette kâinat sarayının temel taşı olarak gökleri ve yeryüzünü hikmetle koyan bir Sâni'in diğer eserlerindeki sanatı, hikmetli nakışları da pek açıktır. İşte şu ayet gizliyi açık, açığı gizli kılarak gayet güzel bir şekilde, az sözle çok şey anlatan bir üslûp gösteriyor.

[975] "O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de, gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır." (Rûm sûresi, 30/22)

Evet, فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ[976] ayetinden tut, وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ[977] ayetine kadar altı defa وَمِنْ اٰيَاتِهٖ.. وَمِنْ اٰيَاتِهٖ[978] ile başlayan deliller zinciri, bir cevherler, nurlar, mucizeler ve veciz ifadeler silsilesidir. Kalb istiyor ki, şu definelerde gizli olan elmasları göstereyim. Fakat ne yapayım, makam bunu kaldırmıyor. Başka vakte erteleyip o kapıyı şimdi açmıyorum.

[976] “Haydi siz akşama girerken, (sabaha çıkarken) Allah’ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın.” (Rûm sûresi, 30/17)

[977] “Göklerde ve yerde en yüce sıfatlar Allah’ındır. O Aziz ve Hakîmdir: Mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.” (Rûm sûresi, 30/27)

[978] “…O’nun varlığının ve kudretinin delilleridir...” (Rûm sûresi, 30/20, 21, 22, 23, 24, 25)

Hem mesela

فَأَرْسِلُونِ ۝ يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ[979]

[979] “Hele siz beni hapishaneye bir gönderiverin. Yusuf! Sözü doğru ve isabetli olan aziz dostum!” (Yûsuf sûresi, 12/45-46)

فَأَرْسِلُونِ[980] beyanıyla يُوسُفُ[981] kelimesinin arasında şu ifade var:

[980] “Beni Yusuf’a gönderin.” (Yûsuf sûresi, 12/45)

[981] “Yusuf!” (Yûsuf sûresi, 12/46)

إِلٰى يُوسُفَ لِأَسْتَعْبِرَ مِنْهُ الرُّؤْيَا فَأَرْسَلُوهُ فَذَهَبَ إِلَى السِّجْنِ وَقَالَ يُوسُفُ[982]

[982] Gönderiverin onu, Yusuf’a rüyayı tabir ettirmek için. Onu önderdiler. O da zindana gitti. Ve şöyle dedi: “Yusuf...”

Demek, beş cümle veciz bir şekilde bir cümlede özetlendiği halde açıklığı bozulmuyor, anlamayı zorlaştırmıyor.

Hem mesela: اَلَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا[983] ayetine bak: Asi insanın “Çürümüş kemikleri kim diriltecek?”[984] diye meydan okur gibi inkârına karşı Kur’an der ki: “Onları ilk kim yaratmışsa o diriltecek. O Zât, her bir şeyi her haliyle bilir. Hem size yeşil ağaçtan ateş çıkaran bir Zât, çürümüş kemiğe de hayat verebilir.”[985] İşte bu ayet, yeniden diriliş meselesine farklı yönleriyle bakar, onu ispatlar.

[983] “O’dur ki sizin için yeşil ağaçtan bir ateş yaratır.” (Yâsîn sûresi, 36/80)

[984] Yâsîn, 36/78.

[985] Yâsîn, 36/79, 80.

Öncelikle, Cenâb-ı Hakk’ın insana ihsan ettiği nimet silsilesini hatıra getirir. Fakat başka ayetlerde etraflıca anlattığı için kısa keser, meseleyi akla havale eder. Yani, “Size ağaçtan meyveyi ve ateşi, ottan erzakı ve tohumları, topraktan tahıl ve bitkileri verdiği gibi, yeryüzünü –her bir

erzakınızın içinde bulunduğu– hoş bir beşik ve âlemi, güzel ve bütün ihtiyaçlarınızı içinde saklayan bir saray yapan Zât'tan kaçıp başıboş kalarak hiçliğe, yokluğa saklanılmaz. Vazifesiz olarak kabre girip uyandırılmamak üzere rahat yatamazsınız." der.

Sonra ayet o hakikatin bir deliline işaret eder, اَلشَّجَرِ الْأَخْضَرِ[986] kelimesiyle şu mânâyı bildirir: Ey haşri inkâr eden adam! Ağaçlara bak… Kışın ölen, kemikler gibi sayısız ağacı baharda dirilten, yeşillendiren, hatta her bir ağaçta yaprak, çiçek ve meyve olarak haşrin üç farklı misalini gösteren Zât'ın kudretine inkârla, haşri akıldan uzak görmekle meydan okunmaz.

[986] "Yeşil ağaç." (Yâsîn sûresi, 36/80)

Sonra bir delile daha işaret eder, der ki: Size ağaç gibi yoğun, ağır, karanlık bir maddeden ateş gibi hoş, hafif, nuranî bir maddeyi çıkaran bir Zât'ın odun misali kemiklere ateş gibi bir hayat ve nur gibi bir şuur vermesini nasıl akıldan uzak görüyorsunuz?

Sonra bir delili daha açıklar, der ki: Bedeviler için kibrit yerine ateş çıkaran meşhur ağacın iki dalı yeşilken birbirine sürüldüğü vakit ateşi yaratan, rutubetiyle yeşillik ve sıcaklığıyla kuruluk gibi iki zıt tabiatı aynı ağaçta birleştiren, böylece her bir şeyin ve toprak, hava, su, ateş gibi tabiattaki aslî unsurların kendi emrine baktığını, kudretiyle hareket ettiğini, hiçbir şeyin başıboş olmadığını gösteren bir Zât'ın, topraktan yapılan ve sonra toprağa dönen insanı topraktan yeniden çıkarması akıldan uzak görülemez. O'na isyan ile meydan okunmaz.

Sonra Hazreti Musa'nın *(aleyhisselam)* meşhur ağacını hatırlatarak, Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* haşir davasının Musa Aleyhisselam'ın da davası olduğunu bildirir. Peygamberlerin bu husustaki ittifakına örtük bir şekilde işaret edip şu kelimenin vecizliğine bir incelik, bir güzellik daha katar.

***Dördüncü Işık*:** Kur'an'ın vecizliği o derece kapsayıcı ve harikadır ki, dikkat edilse şu görünür: Bazen bir denizi bir ibrikte gösteriyor gibi pek geniş, çok uzun ve küllî düsturları, umumi kanunları, basit ve avamca

anlayışlara merhamet mahiyetinde basit bir kısmıyla, belli bir hadiseyle anlatır. Bunun binlerce misalinden yalnız ikisine işaret edeceğiz.

Birinci Misal: Yirminci Söz'ün Birinci Makam'ında etraflıca izah edilen üç ayettir. Hazreti Âdem'e Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin öğretilmesi hadisesiyle, onun şahsında insanoğluna bütün ilimlerin ilham olunduğunu, öğretildiğini ifade eder.[987] Hazreti Âdem'e meleklerin secde etmesi, şeytanın ise etmemesi hadisesiyle, balıklardan meleklere kadar pek çok varlığın insana itaat ettiğini, yılandan şeytana kadar zararlı mahlûkların ise ona boyun eğmeyip düşmanlık beslediğini bildirir.[988] Hem Musa *(aleyhisselam)* kavminin, Mısır'daki ineğe tapma inancından alınan ve "icl"[989] hadisesinde tesirini gösteren inanışının, bir ineği kesmekle, Musa Aleyhisselam'ın bıçağıyla kesildiğini ifade eder.[990] Hem taştan su çıkması, içinden çayların akması ve taşların dağılıp yuvarlanmasıyla, toprak altındaki taş tabakasının su damarlarına yuva olduğunu ve toprağa analık ettiğini anlatır.[991]

[987] Bkz. Bakara sûresi, 2/31.

[988] Bkz. Bakara sûresi, 2/34.

[989] İsrailoğulları Firavun'dan kurtulup Sinâ Çölü'ne yerleştikleri zaman yaşanan buzağı hadisesi. Hazreti Musa (aleyhisselam) Sinâ Dağı'na çıkmış ve orada bir süre kalmıştı. İsrailoğulları da bu esnada altından bir buzağı yaparak ona tapmaya başlamışlardı

[990] Bkz. Bakara sûresi, 2/67-71.

[991] Bkz. Bakara sûresi, 2/60.

İkinci Misal: Kur'an'da çok tekrar edilen Hazreti Musa *(aleyhisselam)* kıssasında geçen cümleler ve kısımlardır. Her biri umumi bir kanunun ucu olarak gösterilmiştir ve o kanunu ifade eder.[992]

[992] Bkz. Bakara sûresi, 2/40-71; Nisâ sûresi, 4/153-162; Mâide sûresi, 5/20-26; A'râf sûresi, 7/103-162; Tâhâ sûresi, 20/9-79.

Mesela, يَا هَامَانُ ابْنِ لِي صَرْحًا[993] ayetinde Firavun vezirine şöyle emreder: "Bana yüksek bir kule yap, göğü seyredip acaba Musa'nın *(aleyhisselam)* dava ettiği gibi gökleri idare eden bir ilah var mı diye bakacağım." İşte صَرْحًا[994] kelimesiyle ve şu basit hadiseyle ayet; dağsız bir çölde

bulundukları için dağları arzulayan, Hâlık'ı tanımadıkları için tabiata taparak rubûbiyet dava eden, zorbalıkları ve zulümleriyle nam salmış, şöhrete düşkün olduklarından dağ gibi meşhur piramitler inşa eden, sihre ve reenkarnasyona (ruhun başka bedenlere geçmesine) inandıkları için cenazelerini mumyalatıp o dağ misali mezarlarda muhafaza ettiren Mısır firavunlarının tuhaf bir geleneğini bildirir.

[993] "Hâman! Benim için bir kule inşa et." (Mü'min sûresi, 40/36)

[994] Kule.

Mesela, فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ[995] ayetinde Cenâb-ı Hak, boğulan Firavun'a der ki: "Bugün senin boğulan cesedini kurtaracağım." Bununla bütün Firavunların, reenkarnasyon inancıyla cenazelerini mumyalatarak gelecekteki nesillere göstermek gibi ölümü hatırlatan, ibret verici bir âdetlerini ifade eder. Hem bu asırda, o boğulan Firavun'un cesedi diye keşfedilen bir bedenin, o boğulduğu denizden sahile atılması gibi, zamanın denizinde asırların dalgaları üstünde asrımızın sahiline atılacağını mucizevî, gaybî bir işaretle haber verir. Bir mucizelik parıltısı hükmündeki o tek kelime bunun bir mucize olduğunu gösterir.

[995] Yûnus sûresi, 10/92.

Hem mesela, يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ[996] ayeti, İsrailoğullarının çocuklarının öldürülüp kız çocuklarının hayatta bırakılmasını, bir Firavun zamanındaki bir hadiseyle anlatır. Yahudi milletinin çoğu memlekette, her asırda maruz kaldığı çeşitli katliamları, kadın ve kızların haram eğlence hayatında oynadıkları rolü ifade eder.

[996] "Onlar sizin dünyaya gelen erkek çocuklarınızı kesiyor, kız çocuklarınızı ise kötülük için hayatta bırakıyorlardı." (Bakara sûresi, 2/49; İbrahim sûresi, 14/6)

وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍ[997]

[997] "İnsanlar içinde dünya hayatına en hırslı olanların onlar olduğunu görürsün." (Bakara sûresi, 2/96)

وَتَرٰى كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ[998]

[998] "Onlardan birçoğunun günaha, başkasının hakkına tecavüz etmeye, haram yemeye yarışırcasına koştuklarını görürsün. Yaptıkları şey ne kadar kötü!" (Mâide sûresi, 5/62)

وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًاۚ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ[999]

[999] "Sırf fesat çıkarmak için dünyanın her tarafında koşup dururlar. Allah bozguncuları sevmez." (Mâide sûresi, 5/64)

وَقَضَيْنَا إِلٰى بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ[1000]

[1000] "Biz İsrailoğullarına Kitapta şu hükmü de takdir ettik: 'Siz ülkede iki kere bozgunculuk yapacaksınız...'" (İsrâ sûresi, 17/4)

وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ[1001]

[1001] "Fakat sakın yeryüzünde fesat çıkararak taşkınlık yapmayın." (Bakara sûresi, 2/60; A'râf sûresi, 7/74; Hûd sûresi, 11/85; Şuarâ sûresi, 26/173; Ankebût sûresi, 29/36)

Yahudilerle ilgili şu iki Kur'an hükmü, o milletin toplum hayatında dolap ve hileyle sürdürdükleri şu iki müthiş, umumi düstura işaret eder: Toplum hayatını sarsan, gayreti ve emeği sermaye ile karşı karşıya getirip fakirleri zenginlerle çarpıştıran, kat kat faizle bankalar kurmaya sebep olan ve hileyle mal biriktirenler Yahudiler olduğu gibi, yine o milletin mahrum kaldığı ve daima zulüm gördüğü hükümetlerden ve muktedirlerden intikamını almak için her çeşit fesat komitesine karıştığını ve her tür ihtilâle parmak karıştırdığını bildiriyor.

Mesela, فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ[1002] yani, "Eğer doğru iseniz, haydi ölümü isteyiniz! Hiç istemeyeceksiniz." İşte Peygamber *(aleyhissalâtü vesselam)* meclisinde, küçük bir topluluktaki basit bir hadise, hayat hırsı ve ölüm korkusuyla meşhur olan Yahudi milletinin ta kıyamete kadar hal diliyle ölümü istemeyeceğini ve hayat hırsını bırakmayacağını ifade eder.

[1002] "Haydi, ölümü istesenize!" (Cum'a sûresi, 62/6. Ayrıca Bkz. Bakara sûresi, 2/94)

Mesela: وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ[1003] Bu beyan, o milletin kaderini umumi bir şekilde anlatır. İşte o milletin karakterinde ve kaderinde saklı olan şu müthiş düsturlar içindir ki, Kur'an onlara pek şiddetli hitap ediyor, edeplendirmek maksadıyla dehşetli tokat vuruyor. Şu örneklere bakıp Hazreti Musa'nın *(aleyhisselam)* ve İsrailloğullarının başka kıssalarını ve

onlar hakkında anlatılan başka kısımları bu kıssaya kıyasla. Bu Dördüncü Işık'ta bahsedilen, Kur'an'ın az sözle çok şey anlatmasındaki mucizelik parıltısı gibi, Kur'an'ın basit kelimelerinin ve küçük bahislerinin ardında pek çok mucizelik parıltısı vardır. Arif olana bir işaret yeter.

[1003] "İşte bu hadiseden sonra üzerlerine horluk ve yoksulluk damgası basıldı." (Bakara sûresi, 2/61)

***Beşinci Işık*:** Kur'an'ın maksatlarını ve meseleleri beyan edişi, mânâları ve üslûbu, tatlılığı ve güzelliği itibarı ile harika kuşatıcılığıdır.

Evet, Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ın sûrelerine ve ayetlerine, bilhassa sûrelerin girişlerine ve ayetlerin başlarına, durak yerlerine dikkat edilse görülür ki: Kur'an, her türlü belâgati, söz sanatını.. kusursuz, üstün ve yüce bir üslûbun bütün çeşitlerini.. güzel ahlâka dair her hususu.. bütün tabiî ilimlerin özünü.. Cenâb-ı Hakk'ı bilmenin fihristini.. insan ve toplum hayatının bütün faydalı düsturlarını.. ve şu kâinatın bütün yüce hikmetlerini, nuranî kanunlarını bir arada içerir. Buna rağmen onda hiçbir karışıklık emaresi görünmüyor.

Evet, o kadar farklı hususiyetleri hiçbir karışıklık olmadan bir araya toplamak ancak üstün kudret sahibi Kahhar bir Zât'ın mucizevî nizamıyla olabilir. Gerçekten bütün bu kuşatıcılık içinde şu intizam ile beraber, geçmiş yirmi dört Söz'de izah ve ispat edildiği gibi, katmerli cehaletin sebebi olan alışkanlık ve gaflet perdelerini keskin beyanlarıyla yırtmak.. âdet perdeleri altında gizli harikulâdelikleri çıkarıp göstermek.. sapkınlığın ve aldanışın kaynağı olan tabiat putunu tevhid delillerinin elmas kılıcıyla parçalamak.. gaflet uykusunun kalın tabakalarını şimşek misali sesiyle dağıtmak.. insan aklının eseri olan felsefeyi aciz bırakan, kâinatın anlaşılması zor tılsımını ve âlemin yaratılışının garip muammasını çözüp keşfetmek elbette hakikati gören ve gaybı bilen, hidayet kaynağı ve doğruluk rehberi Kur'an gibi, mucizeler gösteren bir kitabın harikulade işleridir.

Evet, Kur'an ayetlerine insaf ile dikkat edilse, onun yalnız bir-iki maksadı anlatan, tek bir fikir silsilesini yavaş yavaş takip eden başka kitaplara

benzemediği görülür. Kur’an’ın âdeta birdenbire, ani bir tavrı ve vahyediliyormuş, kalbe bırakılıyormuş gibi bir gidişatı var. Hem beraber indirilen her bir kısmının, müstakil olarak, uzak bir yerden geldiğinin, gayet ciddi ve mühim bir haberin tek tek, kısa kısa parçaları olduğunun işaretleri görülüyor.

Evet, kâinatla ve onun Yaratıcısıyla bu derece ilgili, ciddi haberleri kâinatın Hâlık’ından başka kim verebilir? Kimin haddine ki, haddini hadsiz derece aşıp Hâlık-ı Zülcelâl’i kendi keyfince konuştursun ve şu kâinatın doğru bir tercümanı olsun! Evet, Kur’an’da kâinatın Sâni’inin pek ciddi, hakiki, doğru ve yüce bir üslûpla konuştuğu, konuşturduğu görülüyor. Onda taklidi ima edecek hiçbir işaret bulunmaz. O, söyler ve söyletir. Farz-ı muhal, Müseylime gibi biri haddini hadsiz derece aşıp o yüce beyanı taklit etse, izzet ve haşmet sahibi Hâlık-ı Zülcelâl’i kendince konuştursa ve kâinata da O’na karşı istediğini söyletse, bunda elbette binlerce taklit emaresi ve sahtekârlık alâmeti bulunurdu. Çünkü en aşağı bir haldeyken en yüksekteymiş gibi tavır takınanların her halleri taklitçiliklerini gösterir. İşte şu hakikati yeminle ilan eden,

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوٰى ۝ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰى ۝ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى ۝
إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحٰى[1004]

[1004] “Kayan Yıldıza yemin olsun ki. Arkadaşınız Muhammed yanılmadı, sapmadı, aldanmadı. O kendi heva ve hevesiyle konuşmuyor. O, kendisine indirilen bir vahiyden başka bir şey değildir.” (Necm sûresi, 53/1-4)

ayetine bak, dikkat et...

ÜÇÜNCÜ ŞUA

Kur’an-ı Mucizü’l Beyan’ın gayba dair haberlerinin, tazeliğini her asırda korumasındaki ve her tabakadan insana makul gelmesindeki i’cazdır. Bu “Şua”nın ‘Üç Cilve’si var.

Birinci Cilve

Kur’an’daki gayba dair haberlerdir.

Bu cilvenin de üç ‘şavk’ı[1005] var.

[1005] **Şavk**: Parıltı, ışık.

Birinci Şavk: Kur'an'ın geçmişe dair verdiği gaybî haberlerdir.

Evet, Kur'an-ı Hakîm, okuma yazma bilmeyen ümmi ve emin bir zâtın dilinden, Hazreti Âdem zamanından Saadet Asrı'na kadar bütün peygamberlerin mühim hallerini ve hadiselerini öyle bir tarzda zikreder ki, ondaki haberlerin Tevrat ve İncil gibi kitapların da tasdikiyle gayet kuvvetli ve ciddi olduğunda herkes birleşir. Kur'an, geçmiş mukaddes kitapların ittifak ettikleri noktalarda onları doğrular; ayrı düştükleri bahislerde ise vakanın hakikatini bildirir.

Demek, Kur'an'ın gayba açık gözü, geçmiş zaman hadiselerini öteki mukaddes kitapların hepsinin üstünde bir makamdan görür. İttifak edilen meselelerde onların doğruluğuna şahitlik eder, diğer meseleleri ise düzeltir. Halbuki Kur'an'da zikredilen geçmiş zaman hadiseleri ve halleri akılla bilinecek şeyler değildir. Aksine, o haberler, vahye bağlı birer nakildir. Nakil ise okuma yazma bilenlere mahsustur. Fakat Kur'an, dost ve düşmanın ittifakıyla, okuma yazma bilmeyen, doğruluğuyla, güvenilirliğiyle meşhur, "ümmi" lâkabıyla anılan bir zâta *(aleyhissalâtü vesselam)* inmiştir. Hem Kur'an o geçmiş zaman hadiselerini âdeta gözle görülmüşçesine anlatır. Çünkü Kur'an'da uzun bir hadisenin özü ve ruhu bulunur, o hadise belli bir maksada giriş olarak zikredilir. Demek, Kur'an'daki bütün özet halindeki bahisler ve kısaca zikredilen hadiseler, onları bildiren Zât'ın bütün mâziyi her haliyle gördüğünün delilidir. Zira bir zâtın bir ilimde veya sanatta ehil olduğu, kabiliyeti ve mahareti, özlü bir sözüyle ya da bir eserinin küçük bir parçasındaki sanatla anlaşılır. Kur'an'da zikredilen hadiselerin özeti ve ruhu gösteriyor ki, onları söyleyen, gelmiş geçmiş bütün hadiseleri engin ilmiyle görür -tabir caizse- benzersiz bir maharetle haber verir.

İkinci Şavk: Kur'an'daki geleceğe dair gaybî haberlerdir.

Bu kısım haberlerin çok çeşidi var. Birincisi hususidir. Varlığın hakikatini kalb gözüyle gören bazı keşf ehli zâtlara ve velilere hastır. Mesela, Muhyiddin-i Arabi الٓمٓ ۝ غُلِبَتِ الرُّومُ[1006] ayetleriyle başlayan Rum sûresinde

gayba dair pek çok haber bulmuştur. İmam Rabbanî, bazı sûrelerin başındaki "huruf-u mukatta"da[1007] gayba ait birçok hadisenin işaretlerini ve haberlerini görmüştür... Bunun gibi, eşyanın iç yüzüne vâkıf âlimler için Kur'an, baştan sona gayba dair haberlerle doludur. Biz yalnızca herkesi ilgilendirecek bir kısmına işaret edeceğiz. Bunun da pek çok tabakası var, yalnız birinden bahsedeceğiz.

[1006] "Elif, Lâm, Mîm. Rumlar (yakın bir yerde) mağlup oldular." (Rûm sûresi, 30/1-2)

[1007] Bazı sûrelerin başında bulunan ve birer ilahî şifre vasfı taşıyan harfler. Elif, lam, mim, yâ, sin gibi…

İşte Kur'an-ı Hakîm, Resûl-u Ekrem'e *(aleyhissalâtü vesselam)* der ki:[1008] HAŞİYE

[1008] HAŞİYE Gaybdan haber veren, kıymetli birer hazine olan bu ayetler pek çok tefsirde izah edildiğinden ve eski harfle basılması niyetinin müellifine verdiği aceleden dolayı burada izahsız ve kapalı kaldılar.

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ[1009]

[1009] "O halde sabret! Çünkü Allah'ın vaadi kesindir." (Rûm sûresi, 30/60; Mü'min sûresi, 40/55, 77)

لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللّٰهُ اٰمِنِينَۙ مُحَلِّقِينَ رُؤُسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ[1010]

[1010] "İnşallah siz kiminiz başını tıraş ettirmiş, kiminiz saçlarını kısaltmış olarak, Mescid-i Haram'a korkmaksızın, tam bir güven içinde gireceksiniz." (Fetih sûresi, 48/27)

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ[1011]

[1011] "Bütün dinlere üstün kılmak için resûlünü hidayet ve hak dinle gönderen O'dur." (Fetih sûresi, 48/28)

وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ۝ فِي بِضْعِ سِنِينَ لِلّٰهِ الْأَمْرُ[1012]

[1012] "Ama bu yenilgilerinden sonra galip gelecekler. Birkaç yıl içinde. Çünkü işleri karara bağlama yetkisi Allah'a aittir." (Rûm sûresi, 30/3-4)

فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ ۝ بِأَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ[1013]

[1013] "Yakında göreceksin, onlar da görecekler. Hanginizde imiş o dertler, o delilikler." (Kalem sûresi, 68/5-6)

أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ ۝ قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ[1014]

[1014] “Ne o, yoksa onlar senin hakkında ‘Şairin biri, feleğin onun başına neler getireceğini göreceğiz’ mi diyorlar? De ki: Bekleyin bakalım! Ben de sizin feci âkıbetinizi bekliyorum.” (Tûr sûresi, 52/30-31)

وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ[1015] ، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا[1016] ، وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا[1017]

[1015] “Allah seni, zarar vermek isteyenlerin şerlerinden koruyacaktır.” (Mâide sûresi, 5/67)

[1016] “Bunu yapamazsanız –ki hiçbir zaman yapamayacaksınız.” (Bakara sûresi, 2/24)

[1017] “Onlar asla onu (ölümü) temenni etmezler.” (Bakara sûresi, 2/95)

سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِي الْاٰفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ[1018]

[1018] “Evet, Biz ileride onlara delillerimizi gerek dış dünyada, gerek kendi öz varlıklarında göstereceğiz; ta ki Kur’an’ın, Allah tarafından gelen gerçeğin ta kendisi olduğu onlar tarafından da iyice anlaşılsın.” (Fussilet sûresi, 41/53)

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا[1019]

[1019] “De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler bu Kur’an’ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler yine de onun gibi bir kitap meydana getiremezler.” (İsrâ sûresi, 17/88)

يَأْتِي اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ[1020]

[1020] “Allah onların yerine öyle bir topluluk getirecek ki, Allah onları sever, onlar Allah’ı severler. Onlar müminlere karşı alçakgönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve zorludur. Allah yolunda cihad eder ve bu hususta dil uzatan hiç kimsenin ayıplamasından korkmazlar.” (Mâide sûresi, 5/54)

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ سَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا[1021]

[1021] “De ki: ‘Hamd O Allah’a olsun ki, size er geç alâmetlerini gösterecek siz de onları tanıyacaksınız.’” (Neml sûresi, 27/93)

قُلْ هُوَ الرَّحْمٰنُ اٰمَنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ[1022]

[1022] “De ki: Sizi imana davet ettiğimiz ilah Rahman’dır. Biz O’na iman ettik. O’na dayandık. Yakında öğrenirsiniz: Kimin tarafında kesin sapıklık!” (Mülk sûresi, 67/29)

وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضٰى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا[1023]

[1023] "Allah içinizden iman edip makbul ve güzel işler işleyenlere kesin olarak vaat buyurur ki: Daha önce müminleri dünyada hâkim kıldığı gibi kendilerini de hâkim kılacak, kendileri için beğenip seçtiği İslam dinini tatbik etme gücü verecek ve yaşadıkları korkulu dönemin arkasından kendilerini tam bir güvene erdirecektir." (Nûr sûresi, 24/55)

Bunlar gibi pek çok ayetin ifade ettiği gayba dair haberler aynen, doğru çıkmıştır. İşte o gayba dair haberlerin, pek çok itiraz ve tenkide uğramış, en küçük bir hatasıyla davasını kaybedecek bir zâtın lisanından böyle tereddütsüz, tam bir ciddiyet ve güven içinde, şaşmaz bir doğruluğu hissettiren bir şekilde çıkması kesinlikle gösterir ki, o zât Üstad-ı Ezelî'sinden, yani Rabbinden ders alıyor, sonra söylüyor.

Üçüncü Şavk: Kur'an'ın ilahî hakikatlere, yeryüzü kanunlarına ve ahiret hayatına dair gaybî haberleridir.

Evet, Kur'an'ın ilahî hakikatlere dair ve kâinatın tılsımını çözüp âlemin yaratılış sırrını bildiren beyanları, gayba ait haberlerin en mühimidir. Çünkü sonsuz dalâlet yolları içinde istikametle gidip o gaybî haberleri bulmak insan aklının kârı değildir ve olamaz. En dâhi filozofların bile o meselelerin en küçüğüne akıllarıyla yetişemediği mâlumdur. Kur'an o ilahî hakikatleri gösterdikten ve yeryüzü kanunlarını bildirdikten sonra, kalbin temizliği, nefsin terbiyesi, ruhun terakkisi ve aklın kemâle ermesiyle insan, "Doğru söyledin!" deyip o hakikatleri kabul eder. Kur'an'a "Barekallah!" der. Bu kısmın izahı ve ispatı On Birinci Söz'de kısmen geçmiş, tekrara gerek kalmamıştır. Ahiret ve berzaha dair hallere ise insan aklı gerçi kendi başına yetişemez, o hakikatleri göremez. Fakat Kur'an'ın rehberliğinde onları gözüyle görmüş derecede ispat edebilir. Onuncu Söz'de, Kur'an'ın gayba dair şu haberlerinin ne derece doğru olduğu anlatılmış ve ispatlanmıştır. Ona müracaat et.

İkinci Cilve

Kur'an'ın tazeliği ve gençliğidir.

Kur'an, her asırda yeni indiriliyor gibi tazeliğini, gençliğini koruyor. Evet, ezelî bir hutbe olarak her asırdaki her tabakadan insana birden hitap ettiği

için daima genç kalması, taze olması lâzımdır. Öyle olduğu görülmüş ve görülüyor. Hatta Kur'an, anlayışları ve meyilleri farklı olan her asra, âdeta hususi olarak indirilmiş gibi bakar, baktırır ve ders verir. İnsanlığın eserleri ve kanunları, tıpkı insanlık gibi ihtiyarlıyor, değişiyor. Fakat Kur'an'ın hükümleri ve kanunları o kadar sabit ve sağlamdır ki, asırlar geçtikçe kuvvetini daha çok gösteriyor. Evet, kendine çok güvenen ve Kur'an'ın sözlerine kulağını kapayan şu asır ve şu asrın ehl-i kitap insanları, Kur'an'ın يَا أَهْلَ الْكِتَابِ.. يَا أَهْلَ الْكِتَابِ[1024] şeklindeki yol gösterici hitabına o kadar muhtaçtır ki, âdeta o hitap doğrudan doğruya asrımıza bakar ve يَا أَهْلَ الْكِتَابِ ifadesi يَا أَهْلَ الْمَكْتَبِ[1025] mânâsını da içerir. Kur'an bütün şiddetiyle, bütün tazeliğiyle يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلٰى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَ بَيْنَكُمْ[1026] sedasını âlemin her tarafına savuruyor.

[1024] "Ey Ehl-i Kitap!" (Âl-i İmran sûresi, 3/64, 65, 70, 71, 98, 99; Nisâ sûresi, 4/171; Mâide sûresi, 5/59, 68, 77)

[1025] Ey ehl-i mektep!

[1026] "Ey Ehl-i Kitap, bizimle sizin aramızda birleşeceğimiz, müşterek ve adil şu sözde karar kılalım…" (Âl-i İmran sûresi, 3/64)

Mesela şahıslar ve toplumlar, Kur'an'ı itirazla çürütmekten aciz kaldıkları halde, bütün insanlığın ve belki cinlerin de gayretlerinin, fikirlerinin neticesi olan bugünkü medeniyet, Kur'an'a cephe almıştır. Kur'an'ın mucizeliğine sihirleriyle karşı koyuyorlar. Şimdi şu müthiş yeni inkârcılara karşı Kur'an'ın mucizeliğini ve قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ[1027] ayetinin davasını ispat etmek için, o itirazcıların ortaya koydukları iddialarla Kur'an esaslarını karşılaştıracağız.

[1027] "De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler bir araya toplansalar..." (İsrâ sûresi, 17/88)

• Birinci derecede: Birinci Söz'den Yirmi Beşinci Söz'e kadar olan bütün kıyaslamalar, ölçüler, o Söz'lerin hakikatleri ve başlarındaki ayetler, iki kere iki dört eder derecesinde, medeniyete karşı Kur'an'ın i'cazını ve üstünlüğünü ispat eder.

• İkinci derecede: On İkinci Söz'de ispatlandığı gibi, Kur'an'ın üstünlüğünü göstermek için bir kısım düsturlarını özetlemek yeter.

İşte bugünkü medeniyet, felsefesiyle, toplum hayatında dayanak noktasını "kuvvet" kabul eder. Hedefi "menfaat" bilir. Mücadeleyi hayat düsturu olarak görür. Toplumları bir arada tutan bağı "ırk ve menfî milliyetçilik" sayar. Gayesi, nefsin heveslerini tatmin ve insanın ihtiyaçlarını artırmak için bazı haram eğlencelerdir. Halbuki kuvvetin hususiyeti ve gereği, tecavüzdür. Menfaatin gereği, her arzuya yetmediğinden, üstünde boğuşmaktır. Mücadele düsturunun gereği, çarpışmaktır. Irkçılığın gereği, tabiatında başkasını yutarak beslenmek olduğundan, tecavüzdür. İşte bu düsturlarıyla medeniyet, bütün güzellikleriyle beraber insanlığın ancak yüzde yirmisine görünüşte bir saadet verip yüzde seksenini huzursuzluğa, sefalete atmıştır.

Kur'an hikmeti ise dayanak noktasını kuvvet yerine "hak" kabul eder. Gayede menfaat yerine "fazilet"i ve "Allah'ın rızası"nı tanır. Hayatta mücadele kanunu yerine, "yardımlaşma düsturu"nu esas alır. Toplumlarda ırk ve milliyet yerine "din, sınıf, vatan" bağlarını kabul eder. Gayesi, nefsin heveslerinin haddi aşmasına set çekmek ve ruhu yüksek meziyetlere teşvik etmektir. Ulvi hislerini tatmin ederek insanı "kemâl vasıflarına" ulaştırır, insan eder.

Hakkın gereği, ittifaktır. Faziletin gereği, dayanışmadır. Yardımlaşma kanununun gereği, birbirinin imdadına yetişmektir. Dinin gereği, kardeşlik, samimiyet ve beraberliktir. Nefsi gemleyip bağlamanın ve ruhu yüksek vasıflara kamçılayarak serbest bırakmanın neticesi ise iki cihan saadetidir. İşte bugünkü medeniyet, diğer semavî dinlerin ve bilhassa Kur'an'ın dersinden aldığı güzellikler bir tarafa, Kur'an'a karşı böyle hakikat nazarında mağlup düşmüştür.

• Üçüncü derecede: Kur'an'daki binlerce meseleden örnek olarak yalnız üç-dört tanesini göstereceğiz. Evet, Kur'an'ın düsturları, kanunları, ezelden geldiğinden ebede gidecektir. Medeniyetin kanunları gibi ihtiyarlamaz, ölüme mahkûm değildir. Daima gençtir, kuvvetlidir. Mesela bugünkü medeniyet, bütün hayır cemiyetleriyle, bütün baskıcı ve şiddetli

düzenleriyle ve güzel ahlâk için verdiği terbiye dersiyle, Kur'an-ı Hakîm'in iki meselesi karşısında mağlup olmuştur:

وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ[1028] ، وَأَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا[1029]

[1028] "Namazı hakkıyla eda edin, zekâtı verin..." (Bakara sûresi, 2/43, 83, 110; Nisâ sûresi, 4/77; Nûr sûresi, 24/56; Müzzemmil sûresi, 73/20)

[1029] "Allah, alışverişi mubah; faizi ise haram kılmıştır." (Bakara sûresi, 2/275)

Kur'an'ın i'cazındaki bu üstünlüğü bir giriş ile beyan edeceğiz. Şöyle ki:

İşarâtü'l İ'caz'da ispatlandığı gibi, insanlığın yaşadığı bütün ihtilâllerin madeni ve bütün kötü ahlâk vasıflarının sebebi iki cümledir.

Birinci cümle: "Ben tok olayım, başkası açlıktan ölse bana ne…"

İkinci cümle: "Sen çalış, ben yiyeyim."

Evet, toplum hayatında havas ve avam tabaka, yani zenginler ve fakirler, bir denge içinde rahat yaşarlar. O dengenin esası, havas tabakadaki merhamet ve şefkat, avam tabakadaki hürmet ve itaattir. Birinci cümle, zengin tabakayı zulme, ahlâksızlığa, merhametsizliğe sevk etmiştir. İkinci cümle ise fakirleri kine, hasede, kavgaya sevk edip birkaç asırdır insanlığın huzurunu kaçırmıştır. Bu asırda emeğin sermaye ile çatışması neticesinde herkesçe mâlum olan Avrupa'daki büyük hadiseler meydana geldi.

İşte medeniyet, bütün hayır cemiyetleriyle, ahlâk dersleri ve okullarıyla, baskıcı ve katı düzeniyle insanlığın o iki tabakasını barıştıramamış, o iki dehşetli yarayı tedavi edememiştir. Kur'an, birinci cümledeki yarayı, zekâtı vacip kılmakla kökünden tedavi eder. İkinci cümledeki yarayı da faizi haram kılmakla iyileştirir. Evet, Kur'an ayetleri âlem kapısında durup "faiz yasaktır" der. "Kavga kapısını kapatmak için banka (faiz) kapısını kapatınız." buyurur. Talebelerine o kapıdan girmemelerini emreder.

İkinci Esas: Bugünkü medeniyet, birden çok kadınla evliliği kabul etmez. Kur'an'ın o hükmünü, kendi anlayışına muhalif ve insanlığa zararlı görür. Evet, eğer evlilikteki hikmet, yalnızca şehvani hisleri tatmin etmek

olsaydı, aksine, çok kadınla evlilik olmalıydı. Halbuki bütün hayvanların ve çiftleşen bitkilerin de gösterdiği gibi, evliliğin hikmeti ve gayesi neslin devamıdır. Şehvetteki lezzet ise o vazifeyi gördürmek için Cenâb-ı Hakk'ın rahmeti tarafından verilen küçük bir ücrettir. Madem hikmet ve hakikat gereği, evlilik neslin çoğalması, devamı içindir. Elbette, kadınlar bir senede yalnız bir defa doğum yapabildikleri, ayın yalnız yarısında gebe kalabildikleri ve o kabiliyetlerini de elli yaşında kaybettikleri için, üreme kabiliyetini çoğu kez ta yüz yaşına kadar kaybetmeyen bir erkeğe yetmezler. Bu sebeple medeniyet pek çok fuhuş yuvasını kabul etmeye mecburdur.

Üçüncü Esas: Anlayışsız medeniyet, Kur'an kadına mirastan üçte bir hisse verdiği için[1030] ayeti tenkit eder. Halbuki toplum hayatına dair pek çok hüküm çoğunluğa göredir ve kadınlar çoğunluk itibarı ile kendilerini himaye edecek birini bulurlar. Erkek ise ona yük olacak, nafakasını bırakacağı biriyle yaşamaya mecbur olur. İşte bu surette kadın, babasından mirasın yarısını alsa kocası noksanını tamamlar. Erkek, babasından iki parça alsa bir parçasını evlendiği kadının idaresine verir, böylece kız kardeşine eşit olur. İşte Kur'an'ın adaleti bunu gerektirir, böyle hükmetmiştir.[1031 HAŞİYE]

[1030] Bkz. "Erkeğin hakkı, kadının hissesinin iki mislidir." (Nisâ sûresi, 4/11)

[1031 HAŞİYE] Mahkemeye karşı ve mahkemeyi susturan Temyiz Layihası müdafaasından bir parçadır. Bu makama ek oldu. Mahkeme heyetine derim ki: Bin üç yüz elli senedir, her asırda üç yüz elli milyon insanın hayatındaki en kutsî ve hakikatli, ilahî bir düsturu, üç yüz elli bin tefsirin tasdiklerine ve ittifaklarına dayanarak ve bin üç yüz elli sene zarfında geçmiş ecdadımızın inançlarına uyarak tefsir eden bir adamı mahkûm eden haksız bir kararı, elbette yeryüzünde adalet varsa, reddetmelisiniz.

Dördüncü Esas: Kur'an putperestliği şiddetle yasakladığı gibi, putperestliğin bir tür taklidi olan suretperestliği, yani suretlere çok değer vermeyi de yasaklar. Bugünkü medeniyet ise suretleri kendi güzelliğinden sayıp Kur'an'a itiraz etmek ister. Halbuki gölgeli-gölgesiz suretler, taşlaşmış birer zulüm, cesede bürünmüş birer riya ve cisimleşmiş birer

hevestir ki, heveslerini kamçılayıp insanı zulme, riyaya ve kötü arzulara teşvik eder. Hem Kur'an, merhametiyle, kadınların hürmetini korumak için hayâ perdesini takmalarını, örtünmelerini emreder ki,[1032] o şefkat madenleri rezil heveslerin ayağı altında zillet çekmesin, küçük düşmesin; hevesleri tatmine yarayan, önemsiz birer meta hükmüne geçmesinler.[1033] HAŞİYE Medeniyet ise kadınları yuvalarından çıkarıp perdelerini yırtmış, insanlığı da baştan çıkarmıştır. Halbuki aile hayatı, kadın-erkek arasında karşılıklı hürmet ve muhabbetle devam eder. Açık-saçıklık, samimi hürmet ve muhabbeti yok edip aile hayatını zehirlemiştir. Bilhassa suretlere düşkünlüğün ahlâkı fena halde sarstığı ve ruhun alçalmasına sebep olduğu şuradan anlaşılır: Mesela, merhume ve rahmete muhtaç güzel bir kadının cenazesine şehvet ve hevesle bakmak, ahlâkı ne kadar bozar! Aynen öyle de, ölmüş kadınların resimlerine veyahut sağ kadınların küçük cenazeleri hükmündeki suretlerine hevesle bakmak, insanın ulvi hislerini derinden derine sarsar, tahrip eder.

[1032] Bkz. Nûr sûresi, 24/31; Ahzâb sûresi, 33/59.

[1033] HAŞİYE Tesettür hakkında Otuz Birinci Mektup'un Yirmi Dördüncü Lem'a'sı, kesinlikle ispat etmiştir ki: Tesettür kadınlar için yaradılışın gereğidir. Açık saçıklık ise yaradılışa zıttır.

İşte şu üç örnek gibi, Kur'an'ın binlerce meselesinden her biri, insanın bu dünyadaki saadetini sağlamaya hizmet etmekle beraber ona ebedî hayatını da kazandırır. Başka meseleleri bunlara kıyaslayabilirsin.

Nasıl ki bugünün medeniyeti, Kur'an'ın toplum hayatına dair düsturları karşısında mağlup olup onun manevî i'cazı karşısında, hakikat noktasında iflas eder. Aynen öyle de, bu asrın medeniyetinin ruhu olan Avrupa felsefesiyle Kur'an hikmeti şu yirmi beş Söz'de karşılaştırıldığında ve ölçüye vurulduğunda; felsefenin aciz kaldığı, Kur'an'ın mucize olduğu kesin bir şekilde gösterilmiştir. On İkinci ve On Üçüncü Söz'lerde, dinsiz felsefenin aczi ve iflası, Kur'an hikmetinin mucizeliği ve zenginliği ispatlanmıştır, onlara bakabilirsin.

Hem nasıl ki bugünkü medeniyet, Kur'an hikmetinin ilmî ve amellerle ilgili mucizeliği karşısında mağluptur. Aynı şekilde, bu medeniyetin

edebiyat ve belâgatinin de hali Kur'an'ın edeb ve belâgati karşısında şuna benzer: Birincisi, öksüz bir yetimin kasvetli bir hüzünle ümitsiz ağlayışı ve sarhoş bir ayyaşın aşağılık bir vaziyetteki naraları, şarkıları gibidir. Kur'an'ın belâgati ise buna kıyasla ulvi bir âşığın geçici bir ayrılıktan dolayı söylediği şevkli, ümitli ve hüzünlü şarkıya; başkalarını zafere, savaşa, yüksek fedakârlıklara sevk etmek için teşvik edici vatan kasidelerine, marşlara benzer. Çünkü edebiyat ve belâgat, üslûbun tesiri itibarı ile ya hüzün ya da neşe verir.

Hüzün iki çeşittir: Ya dostsuzluktan, sahipsizlikten ileri gelir ki, bu, karanlıklı bir hüzündür. Dalâlete boyanmış, tabiata tapan, gaflet içindeki medeniyetin edebiyatının verdiği hüzün böyledir. İkinci çeşit hüzün ise dostlardan ayrılıktan doğar. Yani dostlar vardır ama onlardan ayrılık insana şevkli bir hüzün verir. İşte şu hüzün, hidayet kaynağı, nur saçan Kur'an'ın verdiği hüzündür.

Neşe de iki çeşittir: Birincisi, nefsi heveslerine teşvik eder. Tiyatrocu, sinemacı, romancı medeniyetin edebiyatının verdiği neşe böyledir. İkinci tür neşe ise nefsi susturup ruhu, kalbi, aklı, sırrı yüksek vasıflara, asıl vatanları, ebedî makamları olan cennete ve ahiretteki dostlarına ulaşmaları için tatlı, edepli ve masum bir şekilde teşvik eder. İnsanı cennete ve ebedî saadete, Cenâb-ı Hakk'ın cemâlini görmeye sevk eden ve şevke getiren Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ın verdiği neşe böyledir.

İşte قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا[1034]

[1034] "De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'an'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler yine de onun gibi bir kitap meydana getiremezler." (İsrâ sûresi, 17/88)

ayetinin ifade ettiği yüce mânâ ve büyük hakikat, anlayışı sınırlı olanlarca ve dikkatsizlik yüzünden, abartılı bir belâgat için imkânsız bir suret zannediliyor. Hâşâ! Bu mübalağa değil, imkânsız değil, hakikatin ta kendisi olan kusursuz bir belâgattir ve mümkündür.

Bunun bir mânâsı şudur: İnsanların ve cinlerin Kur'an'dan süzülüp gelmeyen ve Kur'an'ın malı olmayan bütün güzel sözleri toplansa Kur'an'a benzeyemez, demektir. Hem bu olmamıştır ki, gösterilemiyor.

İkinci bir yönü de şudur: Cinlerin ve insanların, hatta şeytanların fikirlerinin, gayretlerinin neticesi olan medeniyet, felsefe ve yabancı edebiyat, Kur'an'ın hükümleri, hikmeti ve belâgati karşısında acizdir, demektir. Bunun da örneğini gösterdik.

Üçüncü Cilve

Kur'an-ı Hakîm, insanlığın her asırdaki her bir tabakasına âdeta doğrudan doğruya, yalnız hususi olarak o tabakaya inmiş gibi hitap eder. Evet, insanlığı bütün tabakalarıyla en yüksek, en ince ve derin ilim olan imana, en geniş ve nurlu ders olan Cenâb-ı Hakk'ı bilmeye, en mühim ve çeşitli malumat olan İslam'ın hükümlerine davet eden Kur'an'ın her insan tabakasına, her topluluğa, onların seviyesine uygun bir ders vermesi şarttır. Halbuki Kur'an'ın dersi birdir, ayrı ayrı değil. Öyleyse aynı derste farklı tabakalar bulunması lâzımdır. Derecesine göre her tabaka, Kur'an'ın bir perdesinden dersini, hissesini alır. Şu hakikatin pek çok örneğini zikrettik. Onlara bakılabilir. Burada yalnız meselenin bir-iki kısmına ve bir-iki tabakanın Kur'an'ın dersinden hissesine işaret edeceğiz:

Mesela,

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ[1035]

[1035] "Ne doğurdu, ne de doğuruldu. Ne de herhangi bir şey O'na denk oldu." (İhlâs sûresi, 112/3-4)

En kalabalık tabaka olan avam tabakasının bu ayetlerden alacağı hisse şudur: "Cenâb-ı Hak, baba ve evlattan, eşten ve benzerden münezzehtir, uzak ve yücedir."

Daha orta derecede bir tabaka, bundan İsa Aleyhisselam'ın, meleklerin ve doğurmaya kabiliyetli varlıkların ilahlıklarının reddini anlar. Çünkü imkânsız bir şeyi reddetmek görünüşte faydasız olduğundan, belâgatte fayda sağlayacak bir hükmün gereği kastedilir. İşte cismaniyete has olan

doğmayı ve doğurmayı reddetmekten kasıt, babası, evladı ve eşi bulunanların ilah oldukları iddiasını çürütmek ve ibadete lâyık olmadıklarını göstermektir. Şu sırdandır ki, İhlâs sûresi herkese her vakit fayda verebilir.

Bir parça daha ileri bir tabakanın ayetlerden hissesi ise şudur: "Cenâb-ı Hak, yarattıklarıyla arasında, doğmayı ve doğurmayı hatırlatacak bütün bağlardan münezzehtir. O'nun ortağı, yardımcısı, hemcinsi, benzeri olamaz. Allah'ın varlıklar ile bağı, Hallâkıyeti, yani yaratıcılığıdır. "Kün feyekûn"[1036] emriyle, ezelî iradesiyle yaratır. Mecburiyet, çaresizlik, ihtiyaç, gayriihtiyarîlik gibi acizliği hatırlatan, mükemmelliğe zıt her bir bağdan uzak ve yücedir."

[1036] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; …)

Daha yüksek bir tabakanın bu ayetten hissesi şudur: "Cenâb-ı Hak ezelî ve ebedîdir, Evvel ve Âhir'dir. Hiçbir şekilde Zât'ında, sıfatlarında, icraatında eşi, benzeri, dengi, emsali, misali yoktur." Yalnız icraatını, vasıflarını teşbihle ifade eden bir mesel var: وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى[1037]

[1037] "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

Bu tabakalara arifler, âşıklar, sıddıklar gibi ayrı ayrı hisse sahiplerini de kıyaslayabilirsin.

İkinci örnek: Mesela, مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ[1038]

[1038] "Muhammed *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* içinizden hiçbir erkeğin babası değildir..." (Ahzâb sûresi, 33/40)

İlk tabakanın bundan alacağı hisse şudur: "Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* hizmetkârı ve 'Evladım' hitabına mazhar olan Zeyd,[1039] izzetli hanımını kendisine denk bulmadığı için boşamış ve Allah'ın emriyle Resûl-u Ekrem *(aleyhissalâtü vesselam)* onu nikâhlamış.[1040] Ayet der ki: "Peygamber size evladım dese, bunu peygamberliğine bakan yönüyle söyler. Şahsiyet itibarı ile babanız değil ki aldığı kadınlar ona uygun düşmesin."

[1039] el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/239; el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 9/275.

[1040] Bkz. Ahzâb sûresi, 33/37; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/24.

İkinci tabakanın ayetten hissesi şudur: Büyük bir âmir, emrindekilere baba şefkatiyle bakar. Eğer o âmir, görünen ve görünmeyen âlemlerin ruhanî padişahı ise o vakit merhameti, şefkati bir babanınkinden yüz defa daha ileri olur ve emrindekiler ona hakiki evladı gibi, baba nazarıyla bakarlar. Baba nazarı koca nazarına, kız çocuğu nazarı da hanım nazarına kolayca dönmediğinden ve Hazreti Peygamber'in *(aleyhissalâtü vesselam)* müminlerin kızlarını alması halkın nazarında şu sırra uygun görünmediğinden Kur'an der ki: Peygamber *(aleyhissalâtü vesselam)* size ilahî merhamet nazarıyla şefkat gösterir, babanız gibi davranır. Peygamberliği yönünden siz onun evladı gibisiniz. Fakat şahsiyeti itibarı ile babanız değildir ki, sizden hanım alması uygun düşmesin.

Üçüncü tabaka ise bu ayetten şunu anlar: "Peygamber'e *(aleyhissalâtü vesselam)* bağlanıp onun kemâl vasıflarına dayanarak baba gibi şefkatine güvenmeli, bunda kusur ve hata etmemelisiniz." Evet, çokları var ki, büyüklerine ve rehberlerine güvenip tembellik eder. Hatta bazen, "Namazımız bizim yerimize kılınmış." derler (bir kısım Aleviler gibi).

Dördüncü bir tabaka ise bu ayetten gayba dair şöyle bir işaret çıkarır: "Peygamber'in *(aleyhissalâtü vesselam)* erkek evlatları, bir hikmet gereği, yaşamayacaktır". Yalnız "erkek" tabiri onun kızların da babası olduğuna işaret ettiğinden, nesli kızlarından devam edecektir. Allah'a hamd olsun ki, Hazreti Fâtıma'nın mübarek nesli, Hasan ve Hüseyin gibi iki nurlu silsilenin nur saçan dolunayı, o Nübüvvet Güneşi'nin *(aleyhissalâtü vesselam)* maddi ve manevî neslini devam ettiriyorlar.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ[1041]

[1041] Allahım, O'na ve Onun âline salât eyle.

(Birinci Şûle, üç Şua ile sona erdi.)

İkinci Şûle

İkinci Şûle'nin üç "nur"u var.

Birinci Nur

Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ın tamamında hâlis bir akıcılık, benzersiz bir doğruluk ve sağlamlık, sarsılmaz bir tenasüb[1042] vardır, ifadeler birbirine dayanır, birbirinden yardım alır. Cümleleri ve sûreleri arasında kuvvetli bir yardımlaşma bulunur, ayetleri ve maksatları yüce bir üslûpla birbirine bakar. Bu, beyan ve mânâ ilimlerinin, Zemahşerî, Sekkakî, Abdülkahir-i Cürcani gibi binlerce dâhi imamının şahitliğiyle sabittir. Buna rağmen, Kur'an'daki bütün bu vasıfları bozacak sekiz-dokuz mühim sebep varken o sebepler bu vasıfları bozmamış, aksine, Kur'an'ın akıcılığına, sağlamlığına, ifadelerin birbirinden yardım almasına kuvvet vermiştir. Yalnız o sebepler hükümlerini bir derece yerine getirip başlarını intizam ve akıcılık perdesinden çıkarmış. Fakat nasıl ki, düz bir ağacın gövdesindeki bir kısım çıkıntılar, sivrilikler ağacın görünüşünü bozmak için değil, onun güzelliğine ve olgunlaşmasına vesile olan meyveyi vermek için çıkarlar. Aynen bunun gibi, şu sebepler de, Kur'an'ın akıcı, açık ve ahenkli beyanında kıymetli mânâları ifade etmek için sivri başlarını çıkarırlar. İşte Kur'an-ı Mübin, yirmi üç senede ihtiyaçlara göre kısım kısım, parça parça indirildiği halde, öyle kusursuz bir tenasübü vardır ki, o kısımlar arasında âdeta bir defada indirilmiş gibi bir münasebet görülür.

[1042] Mânâ bakımından birbirine uygun kelimelerin söze güzellik katma maksadıyla bir arada zikredilmesi.

• Hem Kur'an, yirmi üç senede, farklı zamanlarda, ayrı sebeplerden dolayı indirildiği halde öyle mükemmel bir bütünlük, uyum ve tutarlılık gösterir ki, sanki tek bir sebeple vahyedilmiştir.

• Hem Kur'an, tekrar tekrar sorulan farklı soruların cevabı olarak geldiği halde, son derece uyum, birlik ve bütünlük gösterir, âdeta tek bir sorunun cevabıdır.

• Hem birbirinden farklı sayısız hadiseye ait hükümleri bildirmek için geldiği halde, öyle kusursuz bir intizam gösterir ki, tek bir hadisenin beyanı gibidir.

• Hem birbirinden çok farklı seviyelerdeki sayısız muhatabının anlayışlarına uygun üslûplara sahip olduğu halde, ifadeleri öyle güzel bir benzerlik, açıklık ve akıcılık gösterir ki, âdeta muhataplarının anlayış seviyesi birdir; Kur'an'ın beyanı su gibi akar.

• Hem Kur'an o birbirinden uzak seviyelerdeki sayısız muhatap topluluklarına ayrı ayrı hitap eden bir kelâm olduğu halde, öyle akıcı bir üslûbu, öyle ahenkli bir nizamı ve açık bir anlatımı var ki, âdeta muhatabı tek bir zümredir. Hatta her bir zümre zanneder ki, asıl muhatap yalnız kendileridir.

• Hem Kur'an, derece derece, farklı irşad gayelerine ve hidayete ulaştırmak için indirildiği halde, öyle mükemmel bir istikameti, ince bir dengesi ve güzel bir intizamı bulunur ki, âdeta maksadı birdir.

İşte bu sayılan vasıflar, karışıklık sebebiyken, Kur'an'ın mucize beyanında açıklığa, akıcılığa ve tenasübe sebep olur.

Evet, kalbi bozulmamış, aklı şaşmamış, vicdanı sağlıklı, zevki selim herkes Kur'an'ın beyanında güzel bir akıcılık, rahatlık, tatlı bir tenasüb, hoş bir ahenk, eşsiz bir fesahat[1043] bulur. Hem kör olmayan görür ki, Kur'an bütün kâinatı zâhir ve bâtını ile apaçık, göz önündeki bir sayfa gibi görür, istediği gibi çevirir, istediği şekilde o sayfanın mânâsını söyler. Bu Birinci Nur'un hakikatini örneklerle açıklamak istesek birkaç cilt yazmak gerekir. Öyleyse başka bir Arapça risalemde, *İşarâtü'l İ'caz*'da ve şu yirmi beş Söz'de bu hakikatin ispatı için yapılan izahlarla yetinip örnek olarak Kur'an'ın bütününü birden gösteriyorum.

[1043] Sözün ifade, mânâ ve ahenk itibarı ile kusursuz olması.

İkinci Nur

Kur'an-ı Hakîm'in ayetlerinin sonlarındaki neticelere ve üslûbundaki, Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleriyle ilgili mucizevî meziyetlere dairdir.

***Bir hatırlatma*:** Bu İkinci Nur'da pek çok ayet zikredilecek. O ayetler yalnız İkinci Nur'un değil, geçmiş meselelerin ve şuaların da örnekleridir. Bunları hakkıyla izah etmek çok uzun sürer. Şimdilik özetlemeye

mecburum. Onun için gayet kısa bir şekilde Kur'an'ın şu büyük i'caz sırrının misalleri olan ayetlere yalnız işaret edip etraflı izahını başka vakte erteledik.

Kur'an-ı Mucizü'l Beyan, ayetlerin sonlarında çoğu kez bazı özetler, neticeler zikreder. Onlar,

• ya Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimlerini veya mânâlarını içerir,

• ya aklı tefekküre sevk etmek için meseleyi akla havale eder

• veyahut Kur'an'ın maksatlarından bir küllî kanunu içerir ki, ayeti

kuvvetlendirmek ve desteklemek içindir.

İşte o neticelerde Kur'an'ın yüce hikmetinden bazı işaretler, hidayet yolunun âb-ı hayatından bazı sızıntılar ve Kur'an'ın şimşek gibi parlayan mucizeliğinden bazı kıvılcımlar vardır. Şimdi o pek çok işaretten yalnız on tanesini kısaca anlatacağız. Hem bu meselenin pek çok örneğinden birer tanesine ve her bir örnekteki pek çok hakikatten yalnız birine yine kısaca işaret edeceğiz. Bu on işaretin çoğu, başka ayetlerde hep beraber bulunup hakiki bir mucizelik nakşını meydana getirir. Hem örnek verdiğimiz ayetlerin birçoğu, o işaretlerin büyük kısmına da misaldir. Biz yalnız her ayetten birer işaret göstereceğiz. Örnek vereceğimiz ayetlerden, önceki Söz'lerde bahsi geçenlerin yalnız mealine hafifçe işarette bulunacağız.

Birinci Cezalet[1044] Meziyeti

[1044] **Cezalet**: Söylenişinde tatlılık bulunan, aynı zamanda heybet, ululuk, korkutma, yıldırma ifade etmeye uygun kelimelerden oluşan beyan.

Kur'an-ı Hakîm, mucizeli beyanlarıyla Sâni-i Zülcelâl'in icraatını ve eserlerini göz önüne serer. Sonra o icraat ve eserlerdeki ilahî isimleri meydana çıkarır, gösterir veya haşir ve tevhid gibi asıl maksatlarından birini ispat eder. Birinci mânânın örneklerinden biri,

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوٰى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوّٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ[1045]

[1045] "O'dur ki yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için yarattı. Sonra iradesi yukarıya yönelip orayı da yedi gök halinde sağlamca nizama koydu. O her şeyi hakkıyla bilir." (Bakara sûresi, 2/29)

ayetidir.

İkinci mânâya ise

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا ۝ وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا ۝ وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا[1046]... الخ

[1046] "Biz yeri bir döşek yapmadık mı? Dağları da arzı tutan birer destek yapmadık mı? Hem sizi çift yarattık." (Nebe sûresi, 78/6-8)

ayetleri

إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا[1047] ayetine kadar örnektir...

[1047] "Evet, o karar günü, vakti kesin olarak belirlenmiş bir gündür." (Nebe sûresi, 78/17)

Birinci ayet, Cenâb-ı Hakk'ın eserlerini göz önüne serer. Bir neticenin, mühim bir maksadın girişi gibi, O'nun ilim ve kudretine, gayeleri ve nizamıyla şahitlik eden en büyük eserleri gösterir. "Alîm" isminin kâinattaki tecellisini bildirir. İkinci ayette ise Birinci Şûle'nin Birinci Şua'ının Üçüncü Nokta'sında bir derece izah edildiği gibi, Cenâb-ı Hakk'ın büyük icraatını, muazzam eserlerini bildirerek iyinin kötüden ayrıldığı, hesabın görüldüğü haşri netice olarak zikreder.

İkinci Belâgat Nüktesi

Kur'an, insanın nazarına ilahî sanatın dokumalarını, nakışlarını açar. Sonra neticede o nakışları, Cenâb-ı Hakk'ın isimleriyle sarmalar veyahut akla havale eder.

• Birincisine örnek:

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللّٰهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ۝ فَذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ[1048]

[1048] "De ki: Kimdir sizi gökten ve yerden rızıklandıran? Kimdir kulaklarınızı ve gözlerinizi yaratan? Kimdir ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkaran. Kimdir bütün işleri çekip çeviren, kâinatı yöneten? 'Allah!' diyecekler, duraksamadan: De ki: 'O halde sakınmaz mısınız O'nun cezasından?' İşte bunları yapan Allah'tır, sizin gerçek Rabbiniz." (Yûnus sûresi, 10/31-32)

ayetleridir.

Başta der ki: Gökleri ve yeri rızkınız için iki hazine gibi hazırlayıp gökten yağmuru, yerden tohumları çıkaran kimdir? Allah'tan başka kim, koca gökleri ve yeryüzünü itaatkâr iki hazine memuru hükmüne getirebilir? Öyleyse yalnız O'na şükretmeli...

İkinci fıkrada der ki: Sizin en kıymetli uzuvlarınız olan göz ve kulaklarınızın sahibi kimdir? Onları hangi tezgâhtan, hangi dükkândan aldınız? Bu tatlı, kıymetli gözü ve kulağı size veren ancak Rabbinizdir. Sizi yaratıp terbiye eden O'dur ki, bunları size ihsan etmiştir. Öyleyse Rab yalnız O'dur, Mabud da O olabilir.

Üçüncü fıkrada der ki: Ölmüş yeryüzünü diriltip yüz binlerce varlık türüne hayat veren kimdir? Bu işi Hak'tan ve bütün kâinatın Hâlık'ından başka kim yapabilir? Elbette O yapar, ölmüşlere ancak O hayat verir. Madem O Hak'tır, hukukunuzu ziyan etmeyecektir. Sizi büyük bir mahkemeye gönderecektir. Yeryüzünü dirilttiği gibi, sizi de diriltecektir.

Dördüncü fıkrada der ki: Bu koca kâinatı bir saray, bir şehir gibi kusursuz bir düzenle idare eden, Allah'tan başka kim olabilir? Madem Allah'tan başkası olamaz; koca kâinatı bütün gökcisimleriyle gayet kolay idare eden kudret o derece kusursuz ve sonsuzdur ki, O'nun ortağa, yardımcıya, yardıma ihtiyacı yoktur. Koca kâinatı idare eden, küçük varlıkları da başka ellere bırakmaz. Demek, ister istemez "Allah" diyeceksiniz.

İşte birinci ve dördüncü fıkra "Allah" der, ikinci fıkra "Rab", üçüncü ise "Hak" der. فَذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ[1049] ayetinin nasıl bir mucize olduğunu anla. İşte Cenâb-ı Hakk'ın büyük icraatını, kudretinin mühim nakışlarını zikreder. Sonra da o büyük eserlerin, nakışların sahibi olarak, فَذَلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ der. Yani "Hak", "Rab" ve "Allah" isimlerini zikretmekle o muazzam tasarrufların kaynağını gösterir.

[1049] "İşte bunları yapan Allah'tır sizin gerçek Rabbiniz." (Yûnus sûresi, 10/32)

• Kur'an'ın meseleyi akla havale etmesinin örneklerinden:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ
النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ۝

وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ[1050]

[1050] "Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün sürelerinin değişmesinde, insanlara fayda sağlamak üzere denizlerde gemilerin süzülüşünde, Allah'ın gökten indirip kendisiyle ölmüş yeri canlandırdığı yağmurda ve yeryüzünde hayat verip yaydığı canlılarda, rüzgârların yönlerini değiştirip durmasında, gökle yer arasında emre hazır bulutların duruşunda, elbette aklını çalıştıran kimseler için Allah'ın varlığına ve birliğine nice delil vardır." (Bakara sûresi, 2/164)

İşte bu ayet, Cenâb-ı Hakk'ın kusursuz kudretini ve rubûbiyetinin büyüklüğünü gösteren, birliğine şahitlik eden göklerin ve yerin yaratılışındaki ilahî sanat tecellilerini.. gece ve gündüzün akışındaki rubûbiyet tecellisini.. toplum hayatında insan için en büyük vasıtalardan olan gemiyi su üstünde tutmaktaki rahmet tecellisini.. gökten su indirerek ölmüş zemini yüz binlerce canlı türüyle diriltmekteki ve yeryüzünü hayret verici şeylerin bir mahşeri suretine çevirmekteki büyük kudret tecellisini.. yeryüzünde sayısız farklı hayvanı basit bir topraktan yaratmaktaki rahmet ve kudret cilvesini.. rüzgârlara bitkilerin ve hayvanların nefes almasına ve aşılanmasına hizmet gibi mühim vazifeler verip onu buna hazırlamak için çekip çevirmesindeki, idare etmesindeki rahmet ve hikmet tecellisini.. yeryüzü ile gökler arasında bir rahmet vasıtası olan bulutları hayret verici şeylerin bir mahşeri suretinde hava boşluğunda toplayıp dağıtmaktaki, bir ordu gibi istirahat ettirip vazife başına çağırmaktaki rubûbiyet tecellisi gibi sanat nakışlarını da tek tek saydıktan sonra aklı, onların hakikatine ve inceliklerine yöneltip tefekkür ettirmek için لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ[1051] der. Böylece akılları ikaz için meseleyi akla havale eder.

[1051] "...Elbette aklını çalıştıran kimseler için Allah'ın varlığına ve birliğine nice delil vardır." (Bakara sûresi, 2/164)

Üçüncü Cezalet Meziyeti

Kur'an bazen Cenâb-ı Hakk'ın icraatını etraflıca tarif eder. Sonra da bir netice ile özetler. Etraflı izah ile kanaat verir, özetle ezberletir, bağlar.

Mesela,

وَكَذٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلٰى اٰلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلٰى أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرٰهِيمَ وَإِسْحٰقَۜ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ[1052]

[1052] "Rabbin seni öylece seçecek, sana rüya tabirini öğretecek ve daha önce büyükbabaların İbrahim ile İshak'a olan nimetini tamamına erdirdiği gibi, sana ve Yakup ailesine de nimetini kemâle erdirecektir. Çünkü Rabbin her şeyi hakkıyla bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir." (Yûsuf sûresi, 12/6)

İşte Hazreti Yusuf'a ve ecdadına verilen nimetlere bu ayetle işaret eder. Der ki: "Sizi bütün insanlar içinde peygamberlik makamıyla üstün kıldı. Bütün peygamberler silsilesini soyunuza bağlayıp sizi insanlığın baş silsilesi yaptı. Ailenizi ilahî ilim ve Rabbanî hikmetin talim ve hidayet merkezi haline getirip o ilim ve hikmetle, dünyanın mesut saltanatını ahiretin ebedî saadetiyle sizde birleştirdi… Seni ilim ve hikmetle Mısır'a hem aziz bir sultan, hem yüce bir peygamber, hem de hikmetli bir yol gösterici kıldı." İşte Cenâb-ı Hakk'ın böyle nimetlerini sayarak Hazreti Yusuf'u ve onun soyunu ilim ve hikmetle aziz kıldığını bildirir. Sonra, "Senin Rabbin Alîm ve Hakîm'dir" der, "O'nun rubûbiyeti ve hikmeti, senin ve soyunun Alîm ve Hakîm isimlerine mazhar olmanızı gerektirir." İşte ayet, o geniş nimetleri şu netice ile özetler.

Hem mesela,

قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ[1053] ayeti, Cenâb-ı Hakk'ın, insanlığın toplum hayatındaki icraatlarını gösterir. Şöyle ki: İzzet ve zillet, fakirlik ve servet doğrudan doğruya Cenâb-ı Hakk'ın dilemesine, iradesine bağlıdır. Demek, "İnsanlığın sayısız tabakasıyla alâkalı en dağınık tasarruflara kadar her şey O'nun dilemesi ve takdiriyledir, hiçbir şeye tesadüf karışamaz." Şu hükmü verdikten sonra ayet, insanın hayatında en mühim işin rızkını kazanmak olduğunu bildirir. İnsanın rızkının doğrudan doğruya Rezzak-ı Hakiki'nin rahmet hazinesinden gönderildiğini bir-iki mukaddimeyle ispat eder. Şöyle der: "Rızkınız, toprağa bağlıdır. Ölmüş toprağın dirilmesi bahara bakar. Bahar ise güneşi ve ayı emri altında tutan, gece ve gündüzü çeviren Zât'ın elindedir. Öyleyse bir elmayı bir insana hakiki rızık olarak vermek, ancak bütün yeryüzünü meyvelerle dolduran O Zât'ın işi olabilir.

Ve ancak O Zât, gerçek Rezzak'tır." Sonra da: وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ[1054] der. Bu cümlede o geniş icraatı özetler ve ispat eder. Yani der ki: "Size hesapsız rızık veren O'dur ki, bunları yapar."

[1053] "De ki: 'Ey mülk ve hâkimiyet sahibi Allahım!' Sen mülkü dilediğine verirsin..." (Âl-i İmran sûresi, 3/26)

[1054] "Sen dilediğin kimseye sayısız rızıklar verirsin." (Âl-i İmran sûresi, 3/27)

Dördüncü Belâgat Nüktesi

Kur'an bazen Cenâb-ı Hakk'ın mahlûklarını bir sırayla zikreder, sonra onlar arasında bir düzen, bir ölçü, bir denge olduğunu ve bunun neticelerini göstererek onlara âdeta bir şeffaflık, bir parlaklık verir. Sonra o ayna misali düzende cilvesi görünen, Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimlerini bildirir. Âdeta o mahlûklar kelimeler, tecelli eden ilahî isimler de onların mânâları yahut o meyvelerin çekirdekleri, özleridir.

Mesela,

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ۝ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ۝ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا اٰخَرَۜ فَتَبَارَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ[1055]

[1055] "Şu bir gerçektir ki Biz insanı süzme çamurdan yaratırız. Sonra onu nutfe (sperm) halinde sağlam bir yere yerleştiririz. Sonra nutfeyi alakaya, yapışkan döllenmiş hücreye, alakayı mudgaya, yani bir çiğnem et görünümündeki varlığa, mudgayı kemiklere dönüştürür, sonra da kemiklere et giydirip, derken yeni bir yaratılışa mazhar ederiz. İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratan olduğunu bir düşün." (Mü'minûn sûresi, 23/12-14)

İşte Kur'an, insanın yaratılışının o hayret verici, benzersiz, muntazam, ölçülü safhalarını öyle ayna gibi zikredip sıralıyor ki, bu, فَتَبَارَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ[1056] ayetinde kendi kendine görünüyor ve kendini söyletiyor. Hatta bir vahiy kâtibi şu ayeti yazarken, daha bu kelime gelmeden önce onu söylemiş ve "Acaba bana da mı vahiy geldi?" zannında bulunmuş.[1057] Halbuki ayetin başındaki kusursuz nizam, şeffaflık ve ahenk daha o kelime gelmeden onu göstermiştir.

[1056] "İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratan olduğunu bir düşün." (Mü'minûn sûresi, 23/14)

[1057] el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 18/16.

Hem mesela:

إِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ[1058]

[1058] "Rabbiniz o Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı. Sonra da Arşa istiva buyurdu. O Allah ki geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze bürür. Güneş, ay ve bütün yıldızlar hep O'nun buyruğu ile hareket eder. İyi bilesiniz ki yaratmak da, emretmek yetkisi de O'na mahsustur. Evet, o âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir!" (A'râf sûresi, 7/54)

İşte Kur'an şu ayette Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin büyüklüğünü ve rubûbiyet saltanatını öyle bir tarzda gösteriyor ki, güneşin, ayın ve yıldızların O'nun itaatkâr askerleri gibi emrine hazır olduğunu bildiriyor. Ayet, gece ile gündüzü siyah ve beyaz iki hat veya iki şerit gibi birbiri ardınca döndürüp rubûbiyetinin delillerini kâinatın sayfalarında yazan ve arş-ı rubûbiyetinde duran bir Kadîr-i Zülcelâl'i gösterdiğinden, onu duyan her ruh مَا شَاءَ اللّٰهُ[1059] بَارَكَ اللّٰهُ[1060] فَتَبَارَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ[1061] demeyi arzular. Demek, تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ifadesi bu ayetin özü, çekirdeği, meyvesi ve âb-ı hayatı hükmündedir.

[1059] "Maşallah! Allah ne güzel dilemiş ve yapmış!"

[1060] Allah hayır ve bereketini artırsın.

[1061] "İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratan olduğunu bir düşün!" (Mü'minûn sûresi, 23/14)

Beşinci Cezalet Meziyeti

Kur'an bazen sürekli değişen ve çeşitli keyfiyetlerdeki küçük, maddi şeyleri zikreder. Onları sabit birer hakikat suretine çevirmek için Cenâb-ı Hakk'ın sabit, nuranî, küllî isimleriyle özetler, bağlar. Veyahut insanı tefekküre ve ibrete teşvik eden bir netice ile ayeti sonlandırır.

Birincisine örnek:

وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰئِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هٰؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝ قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[1062]

[1062] "Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Müteakiben önce onları meleklere göstererek: 'İddianızda tutarlı iseniz haydi Bana şunları isimleriyle bir bildirin bakalım!' dedi. 'Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.' dediler." (Bakara sûresi, 2/31-32)

ayetleridir. Bu ayetler önce, yeryüzünün halifesi olma meselesinde Hazreti Âdem'in meleklere üstünlük sebebinin onun ilmi olduğunu bildiren tek hadiseyi zikreder. Sonra meleklerin Hazreti Âdem karşısında ilim noktasındaki mağlubiyetlerini bildirir. Sonra bu iki hadiseyi Cenâb-ı Hakk'ın iki küllî ismiyle özetler. Yani, أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[1063] cümlesiyle, "Alîm ve Hakîm sen olduğun için Âdem'e isimlerini öğrettin, onu bize üstün kıldın. Hakîm olduğun için bize kabiliyetlerimize göre makam veriyorsun. Ona da kabiliyetine göre üstünlük veriyorsun." mânâsını ifade eder.

[1063] "Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

İkinci mânânın örneklerinden biri ise

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ
○ وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًاۜ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ
○ وَأَوْحٰى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ○ ثُمَّ كُلِي مِنْ
كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًاۜ يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِۜ إِنَّ
فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ[1064]

[1064] "Doğrusu davarlarda da sizin için deliller vardır: Zira size onların karınlarındaki işkembe ile kan arasından, hâlis bir süt içiriyoruz ki içenlerin boğazından afiyetle geçer. Hurma ve üzümden hem sarhoşluk veren içki, hem de güzel gıdalar elde edersiniz. Şüphesiz bunda aklını çalıştıran kimseler için alacak ibret vardır. Rabbin bal arısına şöyle vahyetti: "Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kurdukları çardaklardan kendine göz göz ev (kovan) edin. Sonra da her türlü meyveden ye de Rabbinin sana yayılman için belirlediği yolları tut." Onların karınlarından renkleri çeşit çeşit bir şerbet çıkar ki onda insanlara şifa vardır. Elbette düşünen kimseler için bunda alacak ibret vardır." (Nahl sûresi, 16/66-69)

ayetleridir. İşte şu ayetler, فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ[1065] beyanı ile Cenâb-ı Hakk'ın koyun, keçi, inek, manda, deve gibi mahlûklarını insanlara hâlis, saf, leziz birer süt çeşmesi; üzüm ve hurma gibi sanatlı eserlerini hoş, leziz, tatlı birer nimet tablası ve kazanı; ve arı gibi küçük

bir kudret mucizesini şifalı, tatlı, güzel bir şerbetçi yaptığını gösterir. Sonra insanı tefekküre, ibrete ve başka şeyleri de bunlara kıyaslamaya teşvik için إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ diyerek ayeti sonlandırır.

1065 "...Onda insanlara şifa vardır. Elbette düşünen kimseler için bunda alacak ibret vardır." (Nahl sûresi, 16/69)

Altıncı Belâgat Nüktesi

Bazen bir ayet, Cenâb-ı Hakk'ın rubûbiyetinin hükümlerini eşyanın çok geniş tabakalarına serer, sonra O'nun birliğini beyan etmek için onları bir vahdet bağıyla birleştirir veyahut küllî bir kanunun içine yerleştirir. Mesela, وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَۚ وَلَا يَؤُدُهُ حِفْظُهُمَاۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ[1066] İşte Âyetü'l Kürsi'deki bu ayet, on cümle ile Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin on tabakasını ayrı ayrı renklerde ispat eder. Bunula beraber, مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ[1067] cümlesiyle gayet keskin, şiddetli bir şekilde şirki ve O'nun icraatına başkasının müdahalesinin bulunma ihtimalini keser, atar. Hem bu ayet ism-i âzamın mazharı olduğundan, ilahî hakikatlere dair mânâları çok büyüktür; Cenâb-ı Hakk'ın rubûbiyetinin azami derecedeki tasarruflarını gösterir. Hem Cenâb-ı Hakk'ın göklere ve yeryüzüne birden bakan ulûhiyetinin idaresini, her şeyi kuşatan esirgeyiciliğini, koruyuculuğunu zikrettikten sonra O'nun mutlak birliğinin bir yönü, o büyük tecellilerin kaynaklarını وَهُوَ الْعِ لِيُّ الْعَظِيمُ cümlesiyle özetler.

1066 "O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na ağır gelmez, O öyle Ulu, öyle Büyüktür." (Bakara sûresi, 2/255)

1067 "...İzni olmadan huzurunda şefaat etmek kimin haddine?" (Bakara sûresi, 2/255)

Hem mesela:

اَللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ ۝ وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبَيْنِۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۝ وَاٰتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُۚ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَا[1068]

1068 "Allah gökleri ve yeri yaratandır. Gökten yağmur indirip size rızık olsun diye, onunla türlü türlü meyveler, ürünler çıkarandır. İzni ile denizde dolaşmak üzere gemileri size itaat ettiren, akan suları da, ırmakları da hizmetinize verendir. Mutat seyirlerini yapan güneş ile ayı size

boyun eğdiren, geceyi ve gündüzü istifadenize veren de O'dur. Kısacası O, kendisinden dilediğiniz her şeyi verdi. Öyle ki Allah'ın size verdiği nimetleri birer birer saymaya kalksanız, mümkün değil, onları toptan olarak bile sayamazsınız..." (İbrahim sûresi, 14/32-34)

İşte şu ayetler, öncelikle Cenâb-ı Hakk'ın şu koca kâinatı insan için nasıl bir saray hükmünde yarattığını, gökten zemine âb-ı hayat olan suyu gönderip insanlara rızıklarını yetiştirmeleri için yeri ve gökleri iki hizmetkâr kıldığını bildirir. O Zât, yeryüzünün her tarafındaki her çeşit meyveden herkese istifade imkânı vermek, hem geçimlerini her şekilde temin etmelerini sağlamak için gemiyi insanın emrine sunmuştur. Yani insanın suda seyahat edebilmesi için denize, rüzgâra ve odunlara öyle bir vaziyet vermiştir ki, rüzgâr bir kamçı, gemi bir at, deniz de insanın ayağı altında bir çöl gibi olur. Cenâb-ı Hak, insanları gemi vasıtasıyla yeryüzünün her tarafında gezdirmekle beraber ırmakları ve büyük nehirleri de insan için fıtrî birer nakil vasıtası kılmıştır. Hem güneş ile ayı insanlara seyrettirip mevsimleri ve her mevsimde değişen renk renk nimetlerini takdim etmeleri için onları iki itaatkâr hizmetkâr ve şu büyük dünya dolabını döndürmek için iki dümenci hükmünde yaratmıştır. Hem gece ve gündüzü insanın emrine vermiş; yani geceyi insanın uykusuna örtü, gündüzü ise geçimini kazanması için bir ticaret meydanı yapmıştır.

İşte Allah'ın bu nimetlerini saydıktan sonra, insana verilen ihsanların ne kadar geniş bir dairesi olduğunu bildirip o dairede ne derece sonsuz nimetler bulunduğunu

وَاٰتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَاَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَا[1069]

[1069] "Kısacası O, kendisinden dilediğiniz her şeyi verdi. Öyle ki Allah'ın size verdiği nimetleri birer birer saymaya kalksanız, mümkün değil, onları toptan olarak bile sayamazsınız..." (İbrahim sûresi, 14/34)

neticesiyle gösterir. Yani: "İnsan, kabiliyetlerinin ve fıtrî ihtiyaçlarının diliyle ne istemişse, hepsi ona verilmiştir. Cenâb-ı Hakk'ın insana verdiği nimetler saymakla bitmez, tükenmez. Evet, madem insanın nimet sofralarından sadece biri gökler ve yeryüzü ve o sofradaki nimetlerden bir

kısmı güneş, ay, gece ve gündüz gibi şeylerdir; elbette insana bakan nimetler hadde hesaba gelmez.” der.

Yedinci Belâgat Sırrı

Bazen bir ayet, görünüşteki bir sebebi, Cenâb-ı Hakk’ın yaratmasından, icraatından ayırmak, uzak göstermek için o hadisenin gayelerini, neticelerini bildirir ki, o sebebin yalnız bir perde olduğu anlaşılsın. Çünkü gayet hikmetli gayeleri ve mühim neticeleri dilemek ancak Alîm ve Hakîm bir Zât’ın işi olabilir. Sebep ise şuursuz, cansızdır. Hem ayet, bir hadisenin netice ve gayelerini zikrederek, sebepler görünüşte Cenâb-ı Hakk’ın yarattığı neticelerle beraber görünseler de aslında aralarında uzak bir mesafe olduğunu gösteriyor.[1070] Sebep ile meydana gelen netice arasında o derece uzaklık var ki, en büyük bir sebebin eli, en basit neticeyi yaratmaya yetişemez. İşte sebepler ile neticeler arasındaki uzun mesafede, Cenâb-ı Hakk’ın isimleri birer yıldız gibi doğar. O isimlerin ortaya çıktıkları yer, o manevî mesafedir. Nasıl ki, dağlardan bakıldığında, ufuk çizgisinde göğün etekleri bitişik ve yakın görünür. Halbuki dağlardan görünen ufuk çizgisinden göğün eteklerine kadar, bütün yıldızların doğduğu ve başka şeylerin meskeni olan uçsuz bucaksız bir mesafe vardır. Aynen bunun gibi, sebepler ile neticeler arasında da öyle büyük bir manevî mesafe bulunur ki, ancak imanın dürbünüyle, Kur’an’ın nuruyla görünür.

[1070] Mesela Efendimiz *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* göklerin, Allah’a secde halindeki meleklerle dolu olduğunu bildiriyor: Tirmizî, *zühd* 9; İbni Mâce, *zühd* 19.

Mesela,

فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ اِلٰى طَعَامِهٖ ۝ اَنَّا صَبَبْنَا الْمَٓاءَ صَبًّا ۝ ثُمَّ شَقَقْنَا الْاَرْضَ شَقًّا ۝ فَاَنْبَتْنَا فٖيهَا حَبًّا ۝ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ۝ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ۝ وَحَدَٓائِقَ غُلْبًا ۝ وَفَاكِهَةً وَاَبًّا ۝ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْ[1071]

[1071] “Hele insan, yiyeceklerinin kaynağına bir baksın: Biz yağmuru gökten bardaktan boşanırcasına şırıl şırıl döktük. Sonra bitkiler yetişsin diye toprağı iyice sürdük, orada hububat, tohumlar, üzümler ve yoncalar, zeytinler ve hurmalar, ağaçları gür ve sık bahçeler, meyveler ve

çayırlar bitirdik. Bütün bunları sizin ve davarlarınızın faydalanması için yaptık.” (Abese sûresi, 80/24-32)

İşte şu ayetler, Cenâb-ı Hakk’ın kudret mucizelerini bir hikmet sırasıyla zikredip sebepleri neticelere bağlayarak son kısmındaki مَتَاعًا لَكُمْ[1072] ifadesiyle bir gayeyi gösterir. O gaye, bütün o sebep-netice zinciri içinde asıl gayeyi gören ve takip eden gizli bir tasarruf ve irade sahibinin bulunduğunu ve sebeplerin, O’nun perdesi olduğunu ispatlar. Evet, مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ[1073] tabiriyle hiçbir sebebin yaratma kabiliyeti bulunmadığını ilan eder. Mânen der ki: “Size ve hayvanlarınıza rızık yetiştirmek için su, gökten geliyor. O suda, size ve hayvanlarınıza acıyıp, şefkat gösterip rızık yetiştirme kabiliyeti yoktur. Demek, su kendiliğinden gelmiyor, gönderiliyor. Hem toprak, bitkilerinize kucak açıyor ve rızkınız oradan geliyor. Hissiz, şuursuz toprak, rızkınızı düşünüp size şefkat gösterme kabiliyetinden pek uzaktır. Demek, toprak bitkilere kendi kendine kucak açmıyor, biri o kapıyı açıp nimetleri elinize veriyor. Hem otlar ve ağaçlar rızkınızı düşünüp size merhametle meyveleri, tohumları yetiştirmekten çok uzaktır. Ayet gösteriyor ki, onlar Hakîm ve Rahîm bir Zât’ın perde arkasından uzattığı ipler ve şeritlerdir. O Zât, nimetlerini onlara takmış, canlılara uzatıyor.”

[1072] “...Sizin faydalanmanız için...” (Abese sûresi, 80/32)

[1073] “Bütün bunları sizin ve davarlarınızın faydalanması için yaptık.” (Abese sûresi, 80/32)

İşte Kur’an’ın şu beyanında Rahîm, Rezzak, Mün’im ve Kerim gibi, Cenâb-ı Hakk’ın pek çok isminin tecelli ettiği yerler görünüyor.

Hem mesela,

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللّٰهَ يُزْجِي سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِۚ وَيُنَزِّلُ مِنَ
السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنْ مَنْ يَشَاءُۜ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ
بِالْأَبْصَارِ ۝ يُقَلِّبُ اللّٰهُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَۜ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِأُولِي الْأَبْصَارِ ۝ وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ
مَاءٍۚ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلٰى بَطْنِهِۚ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلٰى رِجْلَيْنِۚ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلٰى أَرْبَعٍۜ يَخْلُقُ
اللّٰهُ مَا يَشَاءُۜ إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ[1074]

[1074] “Baksana, Allah bulutlar sevk ediyor, sonra onları bir araya getirip üst üste yığıyor. İşte görüyorsun ki, bunların arasından yağmur çıkıyor. O gökten, oradaki dağlar büyüklüğünde

bulutlardan dolu indirir de onunla dilediğini vurur, dilediğini de ondan korur. Bu bulutların şimşeğinin parıltısı nerdeyse gözleri alıverecek! Allah gece ile gündüzü birbirine çeviriyor, geceyi gündüze, gündüzü geceye dönüştürüyor, sürelerini uzatıp kısaltıyor. Elbette bunda görebilenler için alınacak bir ders vardır. Allah her canlıyı sudan yarattı. Kimi karnı üstünde sürünür, kimi iki ayağı üstünde, kimi dört ayağı üstünde yürür. Allah dilediğini yaratır. Çünkü Allah her şeye kadirdir." (Nûr sûresi, 24/43-45)

Bu ayetler, Cenâb-ı Hakk'ın rubûbiyetinin en mühim mucizelerinden ve O'nun rahmet hazinesinin en hayret verici perdesi olan bulutların meydana gelişindeki ve yağmuru yağdırmasındaki benzersiz iradeyi bildirir. Bulut parçacıkları gökte dağılıp saklandıkları halde, âdeta istirahata çekilen askerlerin bir boru sesiyle toplanması gibi, Cenâb-ı Hakk'ın emriyle toplanır, bulutları meydana getirirler. Sonra küçük küçük bölüklerin bir ordu teşkil etmesi gibi, o parça parça bulutlar bir araya toplanır. Büyüklükleriyle kıyametteki seyyar dağlara, rutubet ve beyazlıklarıyla kar ve doluya benzeyen o bulut parçalarından bütün canlılara âb-ı hayat gönderilir. Bunda bir irade, bir kasd görünüyor. Yağmur, ihtiyaca göre geliyor, demek ki gönderiliyor. Hava berrak ve temizken, gökte hiçbir şey yokken, hayret verici şeylerin mahşeri hükmünde, o dağ gibi bulut parçaları kendi kendine toplanmıyor, yeryüzündeki varlıkları tanıyan biri onları bir araya getirip yağmuru gönderiyor. İşte şu manevî mesafede Cenâb-ı Hakk'ın Kadir, Alîm, Mutasarrıf (her şeyde tasarruf eden), Müdebbir (kuşatıcı ilmiyle her şeyin idaresini gören), Mürebbi (bütün varlıkları terbiye eden), Mugîs (mahlûkatının yardımına koşan), Muhyî (hayat veren, dirilten) gibi isimlerinin tecelli ettiği yerler görünüyor.

Sekizinci Cezalet Meziyeti

Kur'an bazen Cenâb-ı Hakk'ın ahiretteki harika icraatını kalbe kabul ve akla tasdik ettirmek için bir hazırlık suretinde O'nun dünyadaki harikulade icraatını anlatır. Veyahut ahirette gerçekleşecek hayret verici işlerini öyle zikreder ki, gözümüzle gördüğümüz pek çok benzer hadiseyle onların gerçekleşeceğine kanaat getiririz.

Mesela, أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ[1075] ayetinden sûrenin sonuna kadar... İşte şu bahiste Kur'an-ı Hakîm, ölümden sonra dirilişi yedi-sekiz farklı tarzda ispat eder. Önce insanın ilk yaratılışını nazara verir. Der ki: "Nutfeden kan pıhtısına, kan pıhtısından bir çiğnem et parçasına, sonra da insan olarak yaratılışınıza kadar olan yaratılış safhalarını görüyorsunuz. Nasıl oluyor da ölümden sonra dirilişi, ikinci kez yaratılışı inkâr ediyorsunuz! O, bunun aynısı, hatta daha kolayıdır."

[1075] "İnsan şunu hiç görüp düşünmedi mi: Biz kendisini bir nutfeden yaratmışken, yaman bir düşman kesildi Bize." (Yâsîn sûresi, 36/77)

Hem Cenâb-ı Hakk'ın insana verdiği büyük nimetlere اَلَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا[1076] beyanıyla işaret edip der ki: "Size böyle nimet veren bir Zât, sizi başıboş bırakmaz ki kabre girip kalkmamak üzere yatasınız!" Hem şunu ima eder: "Ölmüş ağaçların dirilip yeşerdiğini görüyorsunuz. Odun gibi kemiklerin hayat bulmasını buna kıyas edemeyip akıldan uzak buluyorsunuz. Hem gökleri ve yeri yaratan Zât, kâinatın meyvesi olan insana hayat vermekten ve onu öldürmekten aciz kalır mı? Koca ağacı idare eden, o ağacın meyvesine önem vermeyip onu başkasına mal eder mi? Bütün ağacın neticesini terk etmekle, her zerresi hikmetle yoğrulmuş yaratılış ağacını abes ve beyhude kılar mı zannedersiniz?"

[1076] "O'dur ki sizin için yeşil ağaçtan bir ateş yaratır." (Yâsîn sûresi, 36/80)

Hem der ki: "Haşirde sizi diriltecek Zât, öyle bir Zât'tır ki, bütün kâinat O'nun itaatkâr bir askeri hükmünde, 'Kün feyekûn!'[1077] emrine tam bir itaatle boyun eğer. Bir baharı yaratmak o Zât'a bir çiçeği yaratmak kadar kolay gelir. Bütün hayvanları var etmek, O'nun kudreti için bir sineğin var edilmesi kadar kolaydır. Öyle bir Zât'a karşı, مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ[1078] deyip kudretine, O'nu acizlikle itham edercesine meydan okunmaz!" Sonra فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ[1079] tabiriyle şöyle der: "Her şeyin dizgini elinde, her şeyin anahtarı katında olan o Zât, gece ile gündüzü, kış ile yazı bir kitabın sayfaları gibi kolayca çevirir. Dünya ve ahiret, o Kadîr-i Zülcelâl'in iki menzili gibidir; birini kapar, ötekini açar." Madem böyledir, bütün bu delillerin neticesi olarak Kur'an, وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ[1080] der.

Yani: “Sizi kabirlerinizden kaldırıp dirilterek haşir meydanına getirecek, yüce huzurunda hesabınızı görecektir.”

[1077] “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da oluverir.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En’âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; …)

[1078] “(Çürümüş vaziyetteki) o kemikleri kim diriltecek?” (Yâsîn sûresi, 36/78)

[1079] “Sübhandır, münezzehtir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet O’nun elindedir.” (Yâsîn sûresi, 36/83)

[1080] “Ve sonuçta O’na döndürülürsünüz.” (Bakara sûresi, 2/245; Yûnus sûresi, 10/56; Hûd sûresi, 11/34; Kasas sûresi, 28/70, 88; Yâsîn sûresi, 36/22, 83, Fussilet sûresi, 41/21; Zuhruf sûresi, 43/85)

İşte şu ayetler, aklı ve kalbi haşri kabul etmeye hazırladı. Çünkü onun dünya hadiselerindeki benzerlerini gösterdi.

Hem bazen Kur’an, ahiret hadiselerini öyle bir şekilde anlatır ki, dünyadaki benzerlerini hissettirsin ve onu akıldan uzak görmeye, inkâra meydan kalmasın.

Mesela, إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ[1081] ... الخ ve إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ[1082] ... الخ ve إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ[1083]

[1081] “Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman.” (Tekvir sûresi, 81/1)

[1082] “Gök yarıldığı zaman.” (İnfitâr sûresi, 82/1)

[1083] “Gök yarıldığı zaman...” (İnşikak sûresi, 84/1)

İşte şu sûrelerde kıyamet ve haşirde gerçekleşecek büyük değişimler ve Cenâb-ı Hakk’ın rubûbiyetinin icraatı öyle zikredilir ki, insan onların benzerlerini dünyada, mesela güzde, baharda gördüğü için kalbe dehşet veren, akla sığmayan o hakikatleri kolayca kabul eder. Şu üç sûrenin meallerine kısaca işaret etmek bile pek uzun sürer. Onun için örnek olarak yalnız bir tek ayeti göstereceğiz:

وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ[1084] Bu ayet, haşirde herkesin bütün amellerinin bir defterde yazılı olarak neşredileceğini bildirir. Şu mesele çok hayret verici olduğundan akıl ona tek başına yol bulamaz. Fakat sûrenin gösterdiği üzere, baharda yeryüzünün dirilişi, ölümden sonra dirilişe pek çok yönden işaret ettiği gibi, amel defterlerinin neşri meselesini de açıkça bildirir.

Çünkü meyveli her ağacın ya da çiçekli her bitkinin de amelleri, fiilleri ve vazifeleri var. Cenâb-ı Hakk'ın isimlerini nasıl göstererek tesbih ediyorlarsa, öyle kullukları bulunur. İşte o varlıkların bütün bu amelleri, programları çekirdeklerinde, tohumcuklarında yazılıp başka bir baharda, başka bir zeminde tekrar ortaya çıkar. O varlıklar suretlerinin diliyle, gayet açık bir şekilde asıllarının, çekirdeklerinin amellerini gösterdikleri gibi, dal, budak, yaprak, çiçek ve meyveleriyle de kendi amel sayfalarını neşrederler. İşte gözümüzün önündeki bu hikmetli, koruyup gözetici, idare ve terbiye edici, güzel işi yapan O'dur ki, إِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ der.

[1084] Tekvir sûresi, 81/10.

Başka noktaları buna kıyasla, gücün yeterse başka mânâları da kendin bul. Sana yardım için şunu da söyleyeceğiz: إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ[1085] ayeti, sarmak ve toplamak mânâsına gelen "tekvir" kelimesiyle, parlak bir temsile işaret ettiği gibi, onun benzerini de iki şekilde ima eder.

[1085] "Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman." (Tekvir sûresi, 81/1)

Birincisi: Evet, Cenâb-ı Hak yokluk, esîr ve gök perdelerini açarak güneş gibi dünyayı ışıklandıran pırlantaya benzer bir lambayı rahmet hazinesinden çıkarıp dünyaya gösterdi. Dünya kapandıktan sonra o pırlantayı perdelerine sarıp kaldıracaktır.

İkincisi: Güneşin, ışık yaymak ve yeryüzüne ışığı karanlıkla nöbetleşe sarmakla vazifeli bir memur olduğunu bildirir. Cenâb-ı Hak her akşam o memura ışığını ve sıcaklığını gizlettiği gibi, bazen bir bulutu perde yaparak alışverişini azaltır, bazen de ayı güneşin yüzüne perde kılar, ışığını bir derece kısar. İşte bir memur olan güneş, ışığını ve sıcaklığını her gün toplayıp kaybolduğu gibi, elbette bir vakit o memuriyetten tamamen alınacaktır. Hatta güneşin vazifesinin bitmesine hiçbir sebep bulunmasa bile, yüzündeki şimdilik küçük fakat büyümeye yüz tutmuş iki leke büyüyecek ve Cenâb-ı Hak, güneşin yeryüzüne kendi izniyle verdiği ışığı yine bir emriyle geri alıp güneşin başına saracak ve "Haydi, yeryüzüyle işin kalmadı. Cehenneme git, sana ibadet edip senin gibi bir

itaatkâr bir memuru sadakatsizlikle itham edenleri yak!" diyecektir. İşte o zaman güneş إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ[1086] fermanını lekeli siyah yüzüyle okur.

[1086] "Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman." (Tekvir sûresi, 81/1)

Dokuzuncu Belâgat Nüktesi

Kur'an-ı Hakîm bazen küçük maksatları zikreder. Sonra onlar vasıtasıyla zihinleri küllî makamlara sevk etmek için o küçük maksadı, küllî bir kanun hükmünde olan güzel isimleriyle bildirerek tespit eder, tahkik edip ispatlar. Mesela:

قَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللّٰهِ وَاللّٰهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ[1087]

[1087] "Kocası hakkında sana başvurup tartışan ve halini Allah'a arz eden o kadının sözlerini elbette Allah işitti. Allah sizin konuşmalarınızı dinliyordu. Şüphesiz Allah Semi'dir, Basir'dir: Her şeyi işitir ve görür." (Mücadele sûresi, 58/1)

İşte Kur'an bu ayetiyle der ki: Cenâb-ı Hak, Semi'-i Mutlak'tır, her şeyi işitir. Hatta mesela, en basit hadiselerden olan, bir kadının kocasından şikâyet etmesini ve bu hususta mücadelesini Hak ismiyle işitir. Rahmetin en tatlı cilvesine mazhar, şefkatin en fedakâr bir hakikatine maden olan kadının kocasından haklı şikâyetini ve Cenâb-ı Hakk'a yakarışını büyük bir mesele olarak, önem vererek Rahîm ismiyle işitir ve Hak ismiyle ona ciddiyetle bakar. İşte bu basit maksadı küllî hale getirmek için en küçük bir hadiseyi işiten, gören ancak kâinatın imkân dairesinin dışında, her şeyi işiten, gören bir Zât olabilir. Ve kâinata Rab olan Zât'ın, kâinattaki mazlum, küçük varlıkların dertlerini görmesi, feryatlarını işitmesi gerekir. Dertlerini görmeyen, feryatlarını işitmeyen, onlara Rab olamaz. Öyleyse bu ayet إِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ[1088] cümlesiyle iki büyük hakikati sağlam bir şekilde yerleştirir.

[1088] "Şüphesiz Allah Semi'dir, Basir'dir: Her şeyi işitir ve görür." (Mücadele sûresi, 58/1)

Hem mesela,

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرٰى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ[1089]

[1089] “Bir gece, kendisine bazı delillerimizi gösterelim diye kulu Muhammed’i, Mescid-i Haram’dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa’ya götüren O Zât’ın şanı yücedir, bütün eksikliklerden uzaktır. Gerçekten, her şeyi işiten, her şeyi gören O’dur.” (İsrâ sûresi, 17/1)

Kur’an, bu ayetle Resûl-u Ekrem’in *(aleyhissalâtü vesselam)* miracının başlangıcı olan, Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksa’ya seyahatini zikrettikten sonra إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ[1090] der. إِنَّهُ[1091] kelimesindeki zamir, ya Cenâb-ı Hakk’a ya da Hazreti Peygamber’e *(aleyhissalâtü vesselam)* atıftır. Eğer atıf Hazreti Peygamber’e ise mânâsı şudur: Bu kısa seyahatte umumi, küllî bir yükselişin, seyrin çekirdeği vardır. O zât *(aleyhissalâtü vesselam)* ta Sidret-ül Münteha’dan[1092] Kab-ı Kavseyn’e[1093] kadar, Cenâb-ı Hakk’ın isimlerinin bütün mertebelerinde, O’nun ayetlerini, hayret verici sanatını görmüş ve işitmiştir. Ayet, o küçük, kısa seyahati, küllî ve hayret verici bir seyahatin anahtarı hükmünde gösteriyor.

[1090] “...Gerçekten, her şeyi işiten, her şeyi gören O’dur.” (İsrâ sûresi, 17/1)

[1091] “Gerçekten O...” (İsrâ sûresi, 17/1)

[1092] Yedinci kat gökte olduğu rivayet edilen, Hazreti Cebrail’in çıkabildiği en yüksek makam.

[1093] Peygamberimizin (aleyhissalâtü vesselam) Mirac’da çıktığı, Cenâb-ı Hakk’a en yakın makam.

Eğer zamirin Cenâb-ı Hakk’a atıf yaptığı düşünülse mânâsı şudur: Bir kulunu bir seyahatle huzuruna davet edip vazifelendirmek için onu *(aleyhissalâtü vesselam)* Mescid-i Haram’dan peygamberlerin toplandığı yer olan Mescid-i Aksa’ya göndermiştir. Peygamberlerle görüştürüp onun *(aleyhissalâtü vesselam)* bütün peygamberlerin dinlerinin asıllarına mutlak varis olduğunu göstermiş, sonra onu Kab-ı Kavseyn’e kadar mülk ve melekût âlemlerinde gezdirmiştir. İşte o zât Cenâb-ı Hakk’ın bir kulu olsa da, kısa bir seyahatte bulunsa da, bütün kâinatın emaneti ve âlemlerin rengini değiştirecek bir nur o seyahatte onunla *(aleyhissalâtü vesselam)* beraberdir. Hem ebedî saadetin kapısını açacak bir anahtar da onun yanında olduğu için, Cenâb-ı Hak kendi Zât’ının bütün eşyayı işittiğini, gördüğünü bildirir. Böylece o emanetin, o nurun, o anahtarın engin hikmetlerini gösterir.

Hem mesela:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلٰئِكَةِ رُسُلًا أُولِي أَجْنِحَةٍ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ[1094]

[1094] "Hamd, gökleri ve yeri yaratan ve melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a mahsustur. O, yarattıklarından, istediğine, dilediği kadar fazla özellikler verir, çünkü O her şeye kadirdir." (Fâtır sûresi, 35/1)

Bu sûrede şu mânâyı ifade eder: "Göklerin ve yerin Fâtır-ı Zülcelâl'i, kâinatı öyle bir şekilde süsleyip benzersiz eserlerini göstermiştir ki, hadsiz seyircilerini kendisine sonsuz medh ü sena ettirir. Hem kâinatı sayısız nimetle öyle donatmıştır ki, gökyüzü ve zemin, bütün nimetlerin ve o nimetlere kavuşanların dilleriyle o Fâtır ve Rahman'a sonsuz hamd ü sena eder." Sonra, tıpkı yeryüzünde Fâtır'ın verdiği donanım ve kanatlarla seyahat eden insanlar ve kuşlar gibi, meleklerin de semavî sarayları olan yıldızlarda ve ulvî memleketleri olan göğün burçlarında gezmeleri için, Cenâb-ı Hakk'ın o memleketin sakinleri olan meleklerine kanat verdiğini bildirir. Bunu yapan Zât-ı Zülcelâl'in, elbette her şeye gücünün yetmesi gerekir. Bir sineğe, bir meyveden bir meyveye; bir serçeye, bir ağaçtan bir başka ağaca uçabilmesi için kanat veren Zât, elbette meleklere de bir yıldızdan bir başka yıldıza uçabilmeleri için kanat verir. Hem melekler, yeryüzünün sakinleri gibi cismaniyetle sınırlı değildir, bir anda sadece bir mekâna hapsolmazlar. Aynı anda dört veya daha fazla yıldızda bulunabildiklerine, مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ[1095] kelimeleri etraflıca işaret eder. İşte bu ayet, meleklere kanat vermek gibi basit görünen bir hadiseyle gayet küllî, umumi, büyük bir kudretin iktidarına işaret ederek, إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ[1096] neticesiyle bu hakikati tahkik eder ve yerleştirir.

[1095] "...İkişer, üçer, dörder..." (Fâtır sûresi, 35/1)

[1096] "Allah gerçekten her şeye kadirdir." (Bakara sûresi, 2/20, 109, 148; Âl-i İmran sûresi, 3/165; Nahl sûresi, 16/77; Nûr sûresi, 24/45; Ankebût sûresi, 29/20; Fâtır sûresi, 35/1)

Onuncu Belâgat Nüktesi

Bazen bir ayet, insanın isyankâr amellerini zikreder, şiddetli bir tehdit ile insanı sakındırır. Sonra o şiddetli tehdidin insanı ümitsizliğe atmaması

için Cenâb-ı Hakk'ın, rahmetine işaret eden bazı isimleriyle son bulur, muhatabını teselli eder. Mesela:

قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ آلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذًا لَابْتَغَوْا إِلَى ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا ۝ سُبْحَانَهُ
وَتَعَالَى عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا ۝ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ
فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا
غَفُورًا[1097]

[1097] "De ki: Faraza müşriklerin iddia ettikleri gibi Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı, elbette onlar Arşın ve kâinat hâkimiyetinin sahibi Yüce Allah'a üstün gelmek için çareler arayacaklardı. (Ama besbelli ki böyle bir şey asla olmamıştır.) Allah onların iddialarından münezzehtir, son derece Yücedir, Uludur. Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder. Hiçbir şey yoktur ki Allah'ı hamd ile tenzih etmesin. Ne var ki, siz onların bu tenzih ve takdislerini iyi anlayamazsınız. Bunca azametiyle beraber, kullarının gaflet ve cürümlerine karşı O, halimdir (çok müsamahalıdır), gafûrdur (çok affedicidir)." (İsrâ sûresi, 17/44)

Ayet şu mânâyı bildirir: "De ki: Eğer dediğiniz gibi O'nun mülkünde ortağı olsaydı, elbette rubûbiyetinin arşına el uzatacaktı, müdahale eseri görünecek derece bir karışıklık olacaktı. Halbuki göğün yedi tabakasından gözle görülmeyecek kadar küçük canlılara kadar her bir varlık, küllî olsun cüzi olsun, küçük olsun büyük olsun, mazhar olduğu Cenâb-ı Hakk'ın bütün isimlerinin cilve ve nakışlarının dilleriyle, o isimlerin sahibi Zülcelâl Zât'ı tesbih edip O'nun eşten ve ortaktan uzak ve yüce olduğunu bildiriyor. Evet, nasıl ki gökler, nur saçan kelimeleri olan güneş ve yıldızlarla, hikmet ve intizamıyla O'nu takdis eder, O'nun birliğine şahittir. Aynen öyle de, bulutlar, şimşekler, gök gürültüsü ve yağmur damlaları da birer kelime hükmünde Cenâb-ı Hakk'ı tesbih ve takdis eder, O'nun birliğine şahitlik eder. Yeryüzü de kelimeleri olan bütün canlılarla Hâlık-ı Zülcelâl'i tesbih eder, O'nun birliğini ilan eder. Her bir ağaç, kelimeleri olan yaprakları, çiçekleri ve meyveleriyle yine O'nu tesbih edip O'nun birliğine şahitlik yapar. Hatta en küçük varlık, küçüklüğüyle beraber, taşıdığı nakışların ve keyfiyetlerin işaretiyle Cenâb-ı Hakk'ın pek

çok ismini gösterir, o isimlerin sahibini tesbih eder, O'nun birliğine şahittir.

İşte ayet, bütün kâinat aynı dille, hep beraber Hâlık-ı Zülcelâl'ini tesbih edip O'nun birliğine şahitlik ederek kendi kulluk vazifesini tam bir itaatle yerine getirdiği halde, şu kâinatın özü, neticesi, nazlı bir halifesi ve nazenin bir meyvesi olan insanın, bütün bunlara zıt bir şekilde, işlediği küfür ve şirkin ne kadar çirkin ve cezaya müstahak olduğunu ifade eder. Sonra da insanı bütün bütün ümitsizliğe düşürmemek için ve böyle büyük bir cinayete, sonsuz çirkin bir isyana Kahhar-ı Zülcelâl'in nasıl meydan verip kâinatı neden başlarına yıkmadığının hikmetini göstermek için إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا[1098] der. Ayet, bu şekilde sonlanarak insana verilen mühletin hikmetini gösterir, bir ümit kapısını açık bırakır.

[1098] "O, Halim'dir, Gafur'dur: Pek sabırlı, müsamahalı ve bağışlayıcıdır." (İsrâ sûresi, 17/44)

İşte şu on mucizevî işaretten, ayetlerin sonlarındaki neticelerde pek çok hidayet sızıntısı ile beraber mucizelik parıltısı olduğunu anla! En dâhi edipler bile şu eşsiz üslûp karşısında hayret ve takdirlerinden parmaklarını ısırmış, dudaklarını dişlemiş, "Bu bir insanın sözü olamaz!" demişlerdir. إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحٰى[1099] ayetine, hakkalyakîn mertebesinde iman etmişlerdir. Demek, bazı ayetlerde, bütün bu zikredilen işaretlerle beraber bahsimize girmeyen pek çok başka meziyet de vardır. O meziyetlerin bütününde öyle mucizevî nakışlar görünür ki, bir kör bile görebilir.

[1099] "O, kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir." (Necm sûresi, 53/4)

Üçüncü Nur

Kur'an, başka sözlerle kıyaslanamaz. Çünkü sözün tabakaları, yüceliği, kuvveti ve güzelliği yönünden dört kaynağı var: Biri sözün sahibi, biri muhatap, biri maksat, biri de makamdır. Ediplerin, yanlış bir şekilde gösterdikleri gibi, tek kaynak makam, yani söyleniş şekli, üslûbu değildir. Öyleyse bir söze "Kim söylemiş?", "Kime söylemiş?" "Ne için söylemiş?" ve "Ne makamda söylemiş?" diyerek bak. Yalnız sözün kendisine bakıp durma! Madem söz, kuvvetini, güzelliğini bu dört kaynaktan alır. O halde Kur'an'ın da kaynağına dikkat edilse, onun belâgatinin, yüceliğinin ve

güzelliğinin derecesi anlaşılır. Evet, madem söz, sahibine bakıyor. Eğer o söz bir emir veya yasaklama ise sahibinin derecesine göre irade ve kudreti de içerir. O vakit söz karşı konulmaz olur, elektrik çarpması gibi tesir eder, sözün yüceliği ve kuvveti o ölçüde artar.

Mesela: يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي[1100] ayetine bak. Yani: "Ey yeryüzü! Vazifen bitti, suyunu yut. Ey gökyüzü! İhtiyaç kalmadı, yağmuru kes!"

[1100] Hûd sûresi, 11/44.

Hem mesela, فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًاۜ قَالَتَا أَتَيْنَا طَٓائِعِينَ[1101] yani: "'Ey yeryüzü, ey gökler! İster istemez geliniz, hikmet ve kudretime boyun eğiniz. Yokluktan kurtulup varlık âleminde sanatımın bir parçası olunuz.' dedi. Onlar da: 'Biz sana tam itaat ederek geliyoruz. Bize gösterdiğin her vazifeyi senin kuvvetinle göreceğiz.' dediler." mânâsını ifade eder. İşte Cenâb-ı Hakk'ın kuvvet ve iradesini gösteren şu hakiki ve tesirli emirlerin kuvvetine, yüceliğine bak!

[1101] "Ona ve yere şöyle buyurdu: 'İsteyerek de olsa, istemeyerek de olsa emrime gelin!' Onlar da: 'Gönüllü olarak geldik.' dediler." (Fussilet sûresi, 41/11)

Sonra insanların اُسْكُنِي يَا أَرْضُ وَانْشَقِّي يَا سَمَاءُ وَقُومِي أَيَّتُهَا الْقِيَامَةُ[1102] gibi yüce emirlerle cansız varlıklara hitaben saçma sapan bir şekilde konuşması hiç o iki emirle kıyaslanır mı? Evet, keyfî arzulardan doğan lüzumsuz emirler nerede; vasıflı, yüce bir âmirin iş başında verdiği emirler nerede… Büyük bir âmirin, itaatkâr ve devasa ordusuna 'marş!' emri vermesi nerede!.. Hem böyle bir emir, basit bir askerden işitildiği zaman, iki emir görünüşte bir olsa da aralarında mânâca bir askerle bir ordu kumandanı arasındaki kadar fark vardır.

[1102] Ey yer, dur. Ey gök, yarıl. Ve ey kıyamet sen de artık kop.

Mesela, وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ[1103] ve إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ[1104] ayetlerindeki iki emrin kuvvetine ve yüceliğine bak! Sonra onları insana ait emir cümleleriyle kıyasla! Acaba insanların sözleri o ayetlerin yanında, güneşe nispetle yıldız böcekleri gibi kalmıyor mu?

[1103] "Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece 'Ol!' demektir, hemen oluverir..." (Yâsîn sûresi, 36/83)

[1104] "O vakit meleklere: 'Âdem için secde edin!' dedik." (Bakara sûresi, 2/34)

Hakiki bir mâlikin iş başındayken yaptığı o işi tasvir etmesi, hakiki bir sanatkârın iş görürken sanatına dair konuşması ve hakiki bir ihsan sahibinin nimetlerini verirken onları beyan etmesi, yani söz ile fiili birleştirmek, kendi fiillerini hem göze hem kulağa anlatmak içindir. Bunu yapan bir zât, şöyle der: "Bakınız! İşte bunu, böyle yapıyorum. Bunu, şunun için yaptım. Bu böyle olacak, bu sebeple işte bunu böyle yapıyorum."

Mesela:

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ ۝ وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ۝ تَبْصِرَةً وَذِكْرٰى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ ۝ وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ ۝ وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ ۝ رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا كَذٰلِكَ الْخُرُوجُ[1105]

[1105] "Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina edip süslediğimizi, onda en ufak bir çatlaklık, dengesizlik olmadığını düşünmezler mi? Yeri de döşedik, oraya dengeyi sağlayacak ağır baskılar, sabit ulu dağlar yerleştirdik. Orada göz gönül açan her çeşit bitkiden çiftler bitirdik. Bütün bunları, Allah'a yönelecek her kula Yaradanın kudretini hatırlatması, dersler veren birer basiret nişanesi ve ibret numunesi olması için yaptık. Gökten bereketli bir su indirdik. Onunla bahçeler ve biçilen ekinler, salkım salkım meyveleriyle ulu hurma ağaçları yetiştirdik. Bütün bunlar kullarımıza rızık vermek içindir. Hem o su ile ölü toprağa hayat verdik. İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkışı da böyle olacaktır." (Kaf sûresi, 50/6-11)

ayetlerine bak! Kur'an'ın semâsında, bu sûrenin burcunda parlayan yıldızlar misali, cennet meyveleri gibi olan şu tasvirlerdeki, şu icraatın beyanındaki muntazam belâgat, pek çok tabakada haşrin delillerini zikredip neticesini كَذٰلِكَ الْخُرُوجُ[1106] tabiriyle ispatlamak ve sûrenin başında haşri inkâr edenleri susturmak nerede... İnsanların kendileriyle alâkasız işlerden lüzumsuz yere bahsetmeleri nerede!.. Bu, taklit suretindeki çiçek resimlerinin, hakiki, canlı çiçeklere nispeti derecesinde dahi olamaz! أَفَلَمْ

[1107]يَنْظُرُوا ifadesinden ta كَذٰلِكَ الْخُرُوجُ'a kadar güzelce mealini söylemek bile çok uzun sürer. Yalnız bir işaret edip geçeceğiz. Şöyle ki:

[1106] "İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkışı da böyle olacaktır." (Kaf sûresi, 50/11)

[1107] "Hiç bakmazlar mı?" (Kaf sûresi, 50/6)

Kâfirler haşri inkâr ettiklerinden, Kur'an onları haşri kabule mecbur bırakmak için sûrenin başında şöylece uzun bir giriş yapar. Der ki: "Hiç üstünüzdeki gökyüzüne bakmıyor musunuz; onu ne kusursuz, muhteşem bir şekilde, nasıl bina etmişiz… Hem görmüyor musunuz ki, göğü nasıl yıldızlarla, ay ve güneşle süslemişiz, onda hiçbir kusur ve noksanlık bulunmuyor… Hem fark etmiyor musunuz; yeryüzünü altınıza nasıl sermişiz, sayısız hikmetle donatmışız… Dağları sabit olarak yerleştirmişiz, sizi denizin istilasından onlarla koruruz. Hem görmüyorsunuz, orada ne kadar güzel, rengârenk, her cinsten çift çift yeşillikleri, bitkileri, çiçekleri yarattık, yeryüzünün her tarafını onlarla güzelleştirdik; hem yeryüzüne gökten nasıl bereketli bir su gönderiyoruz… Bağ ve bahçeleri, tohumları, yüksek, leziz, meyveli hurma gibi ağaçları o suyla yaratıp kullarıma rızkı onunla yolluyorum, yetiştiriyorum. Hem görmüyor musunuz, o su ile ölmüş yeryüzünü yeniden diriltiyorum. Dünyada binlerce haşir numunesi gösteriyorum. Kudretimle o bitkileri nasıl ölmüş topraktan çıkarıyorsam, sizi de haşirde kabirlerinizden öyle çıkaracağım. Kıyamette yeryüzü ölecek, siz kabirlerinizden sağ olarak çıkacaksınız."

İşte bu ayetlerin haşri ispatta gösterdiği eşsiz beyan -ki onun da binde birine ancak işaret edebildik- nerede… İnsanların bir iddiaları için sarf ettikleri sözler nerede!..

• • •

Bu risalenin başından buraya kadar tahkik adına ve tarafsız bir değerlendirmeyle Kur'an'ın mucizeliğini inatçı bir düşmanına kabul ettirmek için onun pek çok hukukunu gizli bıraktık. O güneşi mumlar katına indirip onlarla kıyaslıyorduk. Sonra bu risale tahkik vazifesini yerine getirip Kur'an'ın i'cazını parlak bir surette ispatladı. Şimdi ise

tahkik değil hakikat adına bir-iki söz ile Kur'an'ın hiçbir şeyle kıyaslanamaz gerçek makamına işaret edeceğiz.

Evet, başka sözlerin Kur'an ayetlerine nispeti, şişelerde görünen küçücük parıltıların gerçek yıldızlara nispeti gibidir. Her biri sarsılmaz birer hakikati tasvir eden, gösteren Kur'an beyanları nerede; insanın kendi sınırlı fikir ve duygularının aynacıklarında kelimelerle ifade etmeye çalıştığı mânâlar nerede!.. Hidayet nurunu ilham eden, güneşin ve ayın Hâlık-ı Zülcelâl'inin kelâmı Kur'an'ın melekler gibi canlı kelimeleri nerede; insanların, hevesleri uyandırmak için aldatıcı nefisleriyle, yalancı incelikleriyle sarf ettikleri ısırıcı kelimeler nerede!.. Evet, ısırıcı haşeratın mübarek meleklere ve nuranî ruhanilere nispeti ne ise, insanların sözlerinin Kur'an'ın beyanına nispeti odur. Şu hakikatleri Yirmi Beşinci Söz ile beraber önceki yirmi dört Söz ispat etmiştir. Bu davamız temelsiz değildir; delili, geçmiş neticelerdir.

Evet, her biri hidayet cevherinin birer incisi, iman hakikatlerinin birer kaynağı, İslam esaslarının birer madeni olan ve doğrudan doğruya Rahman'ın arşından gelen, kâinatın üstünden ve dışından insana bakıp inen, ilim, kudret ve iradeyi içeren ve ezelî bir hitap olan Kur'an'ın sözleri nerede; insanın, nefsinden ve adi heveslerinden ilham alan önemsiz sözleri nerede!..

Evet, Kur'an bir tûbâ ağacı hükmüne geçip şu İslam âlemini bütün maneviyatıyla, nişanlarıyla ve kemâl vasıflarıyla, kanun ve hükümleriyle yapraklar gibi neşreder. Talebesi olan asfiya ve evliyayı birer çiçek hükmünde, o ağacın âb-ı hayatıyla taze ve güzel gösterir. Bütün ilahî kemâl vasıflarını, hakikatleri ve yeryüzü kanunlarını meyve verir. Meyvelerindeki çekirdekler, işleyen birer kanun, birer program hükmüne geçer ve Kur'an meyveli bir ağaç olarak o birbirini takip eden hakikatleri gösterir. İşte bütün bunları yapan Kur'an nerede, insanın mâlumumuz olan sözleri nerede! أَيْنَ الثَّرٰى مِنَ الثُّرَيَّا[1108]

[1108] Süreyya yıldızı nerede, yeryüzü nerede? (Aralarında ne kadar fark var!) Bkz. el-Kannûcî, *Ebcedü'l-Ulûm* 3/244; ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân* 2/109, 310.

Kur’an-ı Hakîm, bütün hakikatlerini bin üç yüz elli senedir kâinat çarşısında açıp sergilerken herkes, her millet, her zümre onun cevher ve hakikatlerinden bir şey almıştır ve alıyor. Bunca uzun zaman içinde ne alışkanlık, ne muhataplarının çokluğu, ne de insanlığın yaşadığı büyük değişimler onun kıymetli hakikatlerine, güzel üslûbuna zarar verebilmiştir. Kur’an ihtiyarlamamış, kıymetten düşmemiş ve güzelliği sönmemiştir. Bu durum, tek başına bir mucizedir.

Şimdi biri çıksa, Kur’an’ın getirdiği hakikatlerin bir kısmına kendi hevesince, çocukça bir düzen verse, bazı ayetlere itiraz olarak benzerini yazsa, “Kur’an’a yakın bir söz söyledim.” dese bu öyle bir ahmaklık olur ki, o adamın hali şu misaldekine benzer: Taşları türlü cevherlerden, muhteşem bir saray olsun. O sarayı yapan ve o taşları sarayın yüksek sanatını gösterecek muntazam nakışlarla süsleyen bir usta bulunsun. O benzersiz nakışlardan anlamayan, sarayın bütün cevher ve süslerinden behresi olmayan basit bir adam, basit binalar yapan bir başka usta o saraya girip o kıymetli taşlardaki yüce nakışları bozarak orayı çocukça hevesine göre, basit bir ev gibi düzenlese ve o nakışlara çocukların gözüne hoş görünecek bazı boncuklar taksa, sonra da, “Bakınız! O sarayın ustasından daha çok maharetim ve servetim var, kıymetli süslerim var.” dese... Onun sanatı o sarayın yanında ancak divanece, saçma sapan konuşan bir sahtekârın sanatı gibi kalır.

Üçüncü Şûle

Bu ‘şûle’nin üç ışığı var.

Birinci Işık

Kur’an-ı Mucizü’l Beyan’ın büyük bir mucizelik yönü On Üçüncü Söz’de beyan edilmişti. Kardeşleri olan diğer mucizelik yönleriyle aynı sıraya girmesi için bu makama alındı. İşte Kur’an’ın her ayetinin parlak birer yıldız gibi i’caz ve hidayet nurunu neşrettiğini, küfür ve gaflet karanlığını dağıttığını görmek istersen kendini Kur’an’ın indirilmesinden önceki o cahiliye devrinde, bedevi çöllerinde farz et. Her şeyin cehalet ve gaflet

karanlığı altında, tabiatın cansız perdesine sarılmış olduğu bir anda, birden Kur'an'ın yüce lisanından,

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ[1109]

[1109] "Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ı tenzih ve tesbih eder. O Aziz ve Hakîm'dir: Üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir." (Hadîd sûresi, 57/1)

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ[1110]

[1110] "Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Melik (kâinatın gerçek Hükümdarı), Kuddüs (çok yüce, her noksandan münezzeh) Aziz ve Hakîm Allah'ı tesbih ve tenzih eder." (Cum'a sûresi, 62/1)

gibi ayetleri işit, bak! O ölmüş veya uyumuş varlıkların سَبَّحَ[1111] ve يُسَبِّحُ[1112] sedasıyla işitenlerin zihninde nasıl dirildiğini, uyandığını, ayağa kalkarak zikrettiğini gör!

[1111] Bkz. Hadîd sûresi, 57/1; Haşir sûresi, 59/1; Saf sûresi, 61/1; A'lâ sûresi, 87/1 (سَبِّحْ şeklinde emir olarak).

[1112] Bkz. Cum'a sûresi, 62/1; Teğâbün sûresi, 64/1.

Hem o karanlık gökyüzünde yıldızlar cansız birer ateş parçası, yerdeki varlıklar ise perişanken, تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ[1113] seslenişiyle işitenlerin gözünde nasıl gökyüzü bir ağız, yıldızlar hikmetli birer kelime, hakikati ifade eden birer nur; yeryüzü bir baş, kara ve denizler birer lisan ve bütün canlılar ise Cenâb-ı Hakk'ı tesbih sözleri suretinde görünür. Yoksa bugünden ta o zamana bakarak bahsedilen zevkin inceliklerini göremezsin. Evet, o zamandan beri nurunu yayan, zamanla herkesin bildiği bir şey haline gelen, İslam'ın diğer nurlu hakikatleriyle parlayan, Kur'an'ın güneşiyle gündüz rengini alan bir vaziyetin içinden yahut sığ, basit bir alışkanlık perdesi ardından baksan, elbette her bir ayetin ne kadar tatlı bir mucizelik nağmesi içinde hangi karanlıkları dağıttığını hakkıyla fark edemezsin. Türlü mucizeler içinde bu çeşit mucizeliğin zevkine varamazsın.

[1113] "Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder." (İsrâ sûresi, 17/44)

Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ın mucizeliğinin en yüksek derecelerinden birini görmek istersen, şu temsilin dürbünüyle bak. Şöyle ki:

Gayet büyük, garip ve dalları her yana uzanmış hayret verici bir ağaç farz edelim. O ağaç bir gayb perdesi altında, bir gizlilik tabakası içinde saklanmış olsun. Malûmdur ki, insanın uzuvları arasında olduğu gibi bir ağacın da dalları, meyveleri, yaprakları ve çiçekleri gibi bütün kısımları arasında bir münasebet, uyum ve denge lâzımdır. Her bir kısmı, o ağacın mahiyetine göre şekil alır, onlara öyle bir suret verilir. İşte, biri çıksa, hiç görünmeyen (hâlâ görünmüyor) o ağacın kısımlarını bir perde üstünde resmetse, hepsine birer sınır, daldan meyveye, meyveden yaprağa uyumlu birer suret çizse ve o perdeyi ağacın birbirinden son derece uzak olan köküyle dal uçlarının ortasında, dallarının, meyvelerinin, yapraklarının şekil ve suretini aynen gösterecek uygun resimlerle doldursa; elbette o ressamın, şu görünmeyen ağacın tamamını gayba açık gözüyle gördüğüne, sonra tasvir ettiğine şüphe kalmaz.

Aynen onun gibi, mümkinat[1114] hakikatine dair (ki o hakikat, dünyanın başından ahiretin en sonuna kadar uzanmış ve yerden göklere, zerrelerden güneşe kadar yayılmış olan yaratılış ağacının hakikatidir) Kur'an-ı Mucizü'l-Beyan'ın doğruyla yanlışı ayıran beyanları o kadar uyumu muhafaza etmiş ve o ağacın her bir dalına, meyvesine münasip birer suret vermiştir ki, hakikati delilleriyle bilen bütün âlimler araştırmalarının nihayetinde, Kur'an'ın tasvirine "Maşallah, bârekallah! Kâinatın tılsımını ve yaratılış muammasını keşfedip çözen yalnız sensin ey Kur'an-ı Hakîm!" demişlerdir.

[1114] Allah'ın ilminde olup henüz varlık âlemine çıkmamış şeyler.

وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى[1115] –temsilde kusur olmaz– Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarını, o sıfatların neticesi olan icraatını ve fiillerini nuranî bir tûbâ ağacı şeklinde düşünelim. O nuranî ağacın geniş dairesi ezelden ebede uzanıyor. Büyüklüğünün hudutları, sonsuz, uçsuz bucaksız âlemlere yayılıyor, onları kuşatıyor. İcraatının sınırları,

[1115] "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ[1116] فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى[1117]

[1116] "O'dur ki analarınızın rahimlerinde size dilediği şekli verir." (Âl-i İmran sûresi, 3/6)

[1117] "Taneleri ve çekirdekleri çatlatıp yararak (her şeyi gelişme yoluna koyan) Allah'tır." (En'âm sûresi, 6/95)

يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ[1118]

[1118] "Bilin ki, Allah insan ile kalbi arasına girer (dilediği takdirde arzusunu gerçekleştirmesini önler)." (Enfâl sûresi, 8/24)

ayetlerindeki sınırlardan ta

وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ[1119] خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ[1120]

[1119] "(Allah O'dur ki) Güneşi ve ayı hizmet etmeleri için sizin emrinize verdi." (Ra'd sûresi, 13/2; Ankebût sûresi, 29/61; Fâtır sûresi, 35/13; Zümer sûresi, 39/5)

[1120] "Rabbiniz o Allah'tır ki, gökleri ve yeri altı günde yarattı." (A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/3; Hadîd sûresi, 57/4)

وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ[1121]

[1121] "Halbuki bütün bir gökler âlemi bükülmüş olarak Allah'ın elinin içindedir." (Zümer sûresi, 39/67)

ayetlerinde ifade edilen sınırlara kadar uzanan o nuranî hakikati; o isim, sıfat, icraat ve fiillerin hakikatlerini Kur'an, bütün dal ve budaklarıyla, gaye ve meyveleriyle son derece münasip ve birbirine uygun, birbirine yakışır, birbirinin hükmünü bozmayacak, birbirine yabancı düşmeyecek bir şekilde bildirmiştir. Bütün keşf ve hakikat ehli, melekût âleminde yolculuk eden bütün irfan ve hikmet sahipleri, Kur'an'ın bu beyanları karşısında "Sübhanallah! Ne kadar doğru, hakikate ne kadar uygun, ne kadar güzel, mucizeliğine ne kadar lâyık!" diyerek onu tasdik ediyorlar.

Mesela Kur'an, bütün imkân ve vücûb dairesine bakan ve o iki büyük ağacın bir tek dalı hükmünde olan imanın altı esasını, o esasların bütün dal ve budaklarını ta aralarındaki en ince meyve ve çiçeklere kadar öyle uyum gözeterek tasvir eder, o derece dengeyle tarif eder ve o kadar münasip bir şekilde gösterir ki, insan aklı bunu idrakten aciz kalıp güzelliğine hayran olur. Ve o iman dalının bir budağı hükmündeki İslamiyet'in beş esası,

aralarındaki en ince teferruata, en küçük âdâba, en uzak gayelere, en derin hikmetlere ve en küçük neticelere varıncaya kadar tam bir uygunluk, münasebet ve dengeyle muhafaza edilir. Bunun delili, beyanı bütün varlığı kuşatan Kur'an-ı Kerîm'in açık ve kesin hükümlerinden, okunuş tarzlarından, işaretlerinden ve ince mânâlarından çıkan İslamiyet'in yüce kanunlarındaki kusursuz intizam, denge, birbirine uygunluk ve sağlamlıktır. Bunlar, inkâr edilemez, adil birer şahit; şüphe götürmez, kesin birer delildir.

Demek ki, Kur'an'ın beyanları insanın sınırlı ilmine, hele okuma yazma bilmeyen bir ümminin ilmine dayanıyor olamaz. O, her şeyi kuşatan bir ilme dayanıyor; bütün eşyayı, ezel ve ebed arasındaki bütün hakikatleri bir anda görebilen bir Zât'ın kelâmıdır. Âmennâ...

İkinci Işık

Kur'an hikmetine itiraz eden, insan aklının eseri olan dinsiz felsefenin Kur'an hikmeti karşısında ne kadar çaresiz kaldığını On İkinci Söz'de temsillerle izah ettiğimizden ve başka Söz'lerde de ispatladığımızdan, meseleyi onlara havale edip şimdilik başka bir yönden Kur'an hikmeti ile felsefe arasında küçük bir kıyaslama yapacağız. Şöyle ki:

İnsan aklının eseri olan felsefe, dünyaya sabit bakar; varlıkların mahiyetlerini, vasıflarını etraflıca anlatır. Onların Yaratıcılarına karşı vazifelerinden bahsetse de kısaca bahseder. Âdeta kâinat kitabının yalnız nakış ve harflerini anlatır, mânâsına önem vermez. Kur'an ise dünyaya, onun geçici, aldatıcı, seyyar, kararsız, değişken olduğunu bilerek bakar. Varlıkların mahiyetlerinden, görünüşteki ve maddi özelliklerinden kısaca bahseder. Fakat Sâni tarafından verilen kulluk vazifelerini, o varlıkların O'nun isimlerine ne yönden ve nasıl işaret ettiklerini ve Cenâb-ı Hakk'ın yaratılış kanunlarına boyun eğdiklerini etraflıca anlatır. İşte felsefe ile Kur'an hikmetinin kısa ve uzun bahislerindeki farklara bakacağız ki, hangisinin hakkın kaynağı ve hakikatin ta kendisi olduğunu görelim.

Mesela, elimizde bir saat olsun. O saat sabit görünür, fakat içindeki çarkların hareketiyle içinde daima küçük bir sarsıntı vardır, âlet ve çarkları devamlı işler. Aynen onun gibi, Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin büyük bir saati olan şu dünya, görünüşte sabit olmakla beraber daima sarsıntı ve değişimlerle fânilik ve yokluk içinde yuvarlanıyor. Evet, dünyada zaman olduğu için gece ve gündüz, o büyük saatin saniyelerini sayan iki başlı bir mil hükmündedir. Her sene, o saatin dakikalarını sayan birer yelkovan vaziyetindedir. Her asır ise o saatin, saatleri gösteren akrebidir. İşte zaman, dünyayı yokluk dalgaları üstüne atar. Bütün geçmişi ve geleceği yokluğa verip yalnız içinde bulunulan ânı varlık âleminde bırakır. Zamanın dünyayı şekillendirmesiyle beraber, mekân itibarı ile dünya yine sabit olmayan bir saat hükmündedir. Dünyanın atmosferi çabuk değiştiğinden, bir halden bir hale süratle geçtiğinden, bazı günler hava birkaç defa bulutlarla dolup boşalır, saniye sayan milin değişmesi gibi dünyayı değiştirir. Şu dünya evinin tabanı olan yeryüzü ise canlıların doğup ölmesiyle pek çabuk değiştiğinden dakikaları sayan bir mil hükmündedir, dünyanın bu yönüyle de geçici olduğunu gösterir. Zemin, yüzü itibarı ile böyle olduğu gibi, altındaki değişimler ve sarsıntılar, onların neticesinde dağların ve göçüklerin meydana gelmesi de saatleri sayan bir mil gibi dünyanın ağır ağır son bulduğunu gösterir. Dünyanın tavanı olan gökyüzü ise gök cisimlerinin hareketleri, kuyruklu yıldızların ortaya çıkması, güneş ve ay tutulmaları, bazı yıldızların sönmesi gibi değişimlerle kendisinin de sabit olmadığına, ihtiyarlığa, harap olmaya gittiğine işaret eder. Göklerdeki o değişimler, haftalık bir saatte günleri sayan bir mil gibi ağır ağır olsa da, dünyanın geçiciliğini ve yokluğa doğru gittiğini gösterir.

İşte dünya, kendisine bakan yönüyle şu yedi esas üzerine bina edilmiştir. Şu esaslar onu daima sarsıyor. Fakat sarsılan ve hareket eden dünya Sâni'ine baktığı vakit, o hareket ve değişimlerin, Samed Yaratıcının kudret kaleminin, eserlerini yazması için meydana geldiği anlaşılır. Dünyadaki bütün değişimler ise Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin tecellilerini ayrı ayrı

gösteren ve sürekli tazelenen aynalardır. İşte dünya, kendisine bakan yönüyle hem yokluğa gider, hem ölüme koşar; her an bir sarsıntı içindedir. Aslında bir akarsu gibi geçip gittiği halde, gafletle bakılınca sabit görünür. Tabiatı her şeyin sebebi sayan sapkın fikirlerle katılaşıp bulanık hale gelmiş ve ahirete perde olmuştur. İşte Allah'ı tanımayan felsefe, araştırmalarıyla, tabii ilimler perdesi altında günahlara düşkün medeniyetin cazibeli, haram eğlenceleri ve sarhoş edici hevesleriyle dünyayı iyice sabit göstererek hem gafleti kalınlaştırmış, hem zihinleri daha da bulandırıp insana Yaratıcısını ve ahireti unutturmuştur.

Kur'an ise hakikati bu olan dünyayı, kendisine bakan yönüyle,

اَلْقَارِعَةُ ۝ مَا الْقَارِعَةُ[1122]

[1122] "Kâria, nedir o kâria?" (Kâria sûresi, 101/1-2)

إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ[1123]

[1123] "O gerçek olan kıyamet gerçekleşince neler olacak neler!" (Vâkıa sûresi, 56/1)

وَالطُّورِ ۝ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ[1124]

[1124] "Tur'a (o Dağa), yazılmış o Kitaba." (Tûr sûresi, 52/1-2)

ayetleriyle pamuk gibi hallaç eder, dağıtır.

أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ[1125]

[1125] "Hiç düşünmezler mi göklerin ve yerin hükümranlığını, o muazzam saltanatı?" (A'râf sûresi, 7/185)

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا[1126]

[1126] "Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina edip süslediğimizi düşünmezler mi?" (Kaf sûresi, 50/6)

أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا[1127]

[1127] "Hakkı inkâr edenler görüp bilmediler mi ki, göklerle yer bitişik (bir bütün) idi..." (Enbiyâ sûresi, 21/30)

gibi beyanlarıyla o dünyaya şeffaflık verir ve bulanıklığını yok eder.

اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ[1128]

[1128] "Allah göklerin ve yerin nurudur." (Nûr sûresi, 24/35)

وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ[1129]

[1129] "Dünya hayatı bir oyun ve oyalanmadan başka bir şey değildir." (En'âm sûresi, 6/32)

gibi nur saçan hakikatleriyle dünyanın o katılığını eritir.

إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ[1130] ve إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ[1131] ve إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ[1132] ve وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُ[1133]

[1130] "Gök yarıldığı zaman." (İnfitâr sûresi, 82/1)

[1131] "Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman." (Tekvir sûresi, 81/1)

[1132] "Gök yarıldığı zaman..." (İnşikak sûresi, 84/1)

[1133] "Sûra üflenir; Allah'ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde kim varsa çarpılıp cansız yere düşer." (Zümer sûresi, 39/68)

gibi ölümü hatırlatan ifadeleriyle dünyanın ebedî olduğu zannını paramparça eder.

يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ[1134]

[1134] "Yere gireni, yerden çıkanı, gökten ineni ve göğe yükseleni bilir. Hâsılı siz nerede olursanız olun O, ilmi ve kudreti ile sizinle beraberdir. Allah bütün yaptıklarınızı görür." (Hadîd sûresi, 57/4)

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ سَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهٖ فَتَعْرِفُونَهَا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ[1135]

[1135] "De ki: 'Hamd O Allah'a olsun ki size er geç alâmetlerini gösterecek siz de onları tanıyacaksınız. Senin Rabbin, sizin yaptıklarınızdan habersiz değildir.'" (Neml sûresi, 27/93)

bu gök gürlemesi gibi sedalarıyla tabiat fikrini doğuran gafleti dağıtır.

İşte Kur'an'ın baştan başa kâinata bakan ayetleri şu esas üzerinedir. Dünyanın hakikatini olduğu gibi açar, gösterir. Yalnızca kendisine bakan yönüyle dünyanın ne kadar çirkin olduğunu bildirerek insanın yüzünü ondan çevirir. Dünyanın Yaratıcısına bakan güzel yüzünü gösterir, insanın bakışını O'na yöneltir. Hakiki hikmeti ders verir. Kâinat kitabının mânâlarını öğretir, onun harf ve nakışlarıyla gereğinden fazla ilgilenmez. Sarhoş felsefe gibi çirkine âşık olup, dünyanın hakiki mânâsını unutturup insanların vaktini kâinat kitabının harf ve nakışlarıyla, boş şeylerle ziyan etmez.

Üçüncü Işık

İkinci Işık'ta insan aklının eseri olan faydasız felsefenin Kur'an hikmeti karşısında kıymetsizliğine ve Kur'an'ın mucizeliğine işaret ettik. Şimdi bu kısımda, Kur'an'ın talebeleri olan asfiya ve evliya ile felsefecilerin nurlu kısmı olan İşrâkiye filozoflarının hikmetlerinin Kur'an'ın hikmeti karşısında derecesini gösterip Kur'an'ın bu yöndeki mucizeliğine kısaca işaret edeceğiz.

İşte Kur'an-ı Hakîm'in yüceliğine en doğru bir delil, hakkaniyetine en açık bir işaret ve mucizeliğine en kuvvetli bir alâmet şudur:

• Kur'an, Cenâb-ı Hakk'ın birliği hakikatini bütün kısımlarıyla, bütün mertebeleriyle, bütün gerekleriyle muhafaza ederek bildirir.

• Hem bütün yüce, ilahî hakikatleri bir dengeyle muhafaza eder.

• Hem Cenâb-ı Hakk'ın bütün isimlerinin gerektirdiği hükümleri kendinde toplar, o hükümleri tam bir uyumla içerir.

• Hem rubûbiyet ve ulûhiyetin icraat ve vasıflarını tam bir dengeyle içinde barındırır.

İşte şu muhafaza, denge ve belli hükümleri kendinde toplama, birer hususiyettir. İnsanların eserlerinde, hatta en büyük insanların fikirlerinde bulunmaz. Ne eşyanın iç yüzünü bilen velilerin eserlerinde, ne İşrâkiye filozoflarının kitaplarında, ne de gayb âlemine geçen ruhanilerin marifetlerinde bu hususiyet vardır. Âdeta aralarında bir işbölümü varmış gibi, her bir tabaka o büyük hakikat ağacının yalnız bir-iki dalına yapışır. Yalnız onun meyvesiyle, yaprağıyla uğraşır. Ağacın diğer kısımlarından ya haberi yoktur ya da onlara bakmaz. Evet, mutlak hakikat, sınırlı nazarlar ile kavranmaz. Kur'an gibi küllî bir nazar lâzımdır ki, hakikatin bütününü kuşatsın. Gerçi o zâtlar Kur'an'dan da ders alırlar, fakat sınırlı zihinleriyle o küllî hakikatin ancak bir-iki tarafını tam görür, onlarla meşgul olur, orada hapsolurlar. İfrat veya tefrit, yani her türlü aşırılık ise hakikatlerin dengesini bozar, uyumu yok eder. Bu hakikat, Yirmi Dördüncü Söz'ün

İkinci Dal'ında hayret verici bir temsil ile gösterilmiştir. Şimdi de başka bir temsil ile aynı meseleye işaret edeceğiz.

Mesela, bir denizde sayısız cevherle dolu bir definenin bulunduğunu farz edelim. Define arayan dalgıçlar, onu bulmak için dalarlar. Gözleri kapalı olduğundan el yordamıyla aramaya devam ederler. Birinin eline uzunca bir elmas geçer. O dalgıç, bütün hazinenin o uzun, direk gibi elmastan ibaret olduğu hükmüne varır. Arkadaşlarından başka cevherleri işittiği vakit, o cevherlerin, bulduğu elmasın kısımları, taşları ve nakışları olduğunu hayal eder. Bir başka dalgıcın eline küre şeklinde bir yakut geçer. Bir başkası, dört köşeli bir kehribar bulur ve bunun gibi... Her dalgıç, eliyle dokunduğu cevheri, o hazinenin aslı ve en mühim parçası; işittiklerini ise hazinenin fazlalıkları ve teferruatı zanneder. O vakit hakikatin dengesi bozulur, rengi değişir, dalgıçlar arasında uyum da kaybolur. Dalgıçlar, hakikatin gerçek rengini görmek için yorumlara ve zorlamalara mecbur kalır, hatta bazen onu inkâra kadar giderler.

İşrâkiye filozoflarının kitapları ile kendi keşif ve tecrübelerini sünnetin terazisiyle tartmayıp onlara güvenen tasavvufçuların eserlerini dikkatlice değerlendiren, bu hükmümüzü şüphesiz tasdik eder. Demek, o kitaplar Kur'an hakikatlerinin cinsinden oldukları ve Kur'an'dan ders aldıkları halde -bizzat Kur'an olmadıkları için- böyle eksiktirler. Bir hakikat denizi olan Kur'an'ın ayetleri de o denizdeki definenin birer dalgıcıdır. Ama onların gözleri açıktır. Definede ne var ne yoksa görürler. O defineyi öyle bir uyum ve ahenkle tarif edip anlatırlar ki, onun hakiki güzelliğini gösterirler. Mesela,

وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهٖ[1136]

[1136] "Halbuki bütün bir dünya kıyamet günü O'nun avucunda, gökler âlemi de bükülmüş olarak elinin içindedir." (Zümer sûresi, 39/67)

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ[1137]

[1137] "Gün gelir, gök sayfasını, tıpkı kâtibin yazdığı kâğıdı dürüp rulo yapması gibi düreriz." (Enbiyâ sûresi, 21/104)

ayetleri, ifade ettiği rubûbiyetin büyüklüğünü gördüğü gibi,

إِنَّ اللّٰهَ لَا يَخْفٰى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ[1138]

[1138] "Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz." (Âl-i İmran sûresi, 3/5)

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ[1139]

[1139] "O'dur ki, analarınızın rahimlerinde size dilediği şekli verir." (Âl-i İmran sûresi, 3/6)

مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا[1140]

[1140] "Yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, Allah onun perçeminden tutmuş olmasın." (Hûd sûresi, 11/56)

وَكَأَيِّنْ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اَللّٰهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ[1141]

[1141] "Nice canlı mahlûk var ki, rızıklarını kendileri taşıyamazlar. Ama size de bütün onlara da rızık veren Allah'tır." (Ankebût sûresi, 29/60)

ayetleri de ifade ettiği rahmetin enginliğini görüyor, gösteriyor.

Hem خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ[1142] ayeti, ifade ettiği Cenâb-ı Hakk'ın yaratıcılığının genişliğini görüp gösterdiği gibi, خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ[1143] ayeti de O'nun tasarrufunun ve rubûbiyetinin genişliğini görüp gösterir. يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا[1144] ayeti, bildirdiği büyük hakikati, وَأَوْحٰى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ[1145] ayeti O'nun cömertliğini, وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ[1146] ayeti ise o büyük Hâkim'in emirlerinin büyük hakikatini görür, gösterir.

[1142] "(Hamd), gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'ın hakkıdır." (En'âm sûresi, 6/1)

[1143] "Sizi de yaptığınız şeyleri de yaratan (Yüce Allah'tır)." (Sâffât sûresi, 37/96)

[1144] "Ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor!" (Rûm sûresi, 30/50)

[1145] "Rabbin bal arısına vahyetti." (Nahl sûresi, 16/68)

[1146] "Güneş, ay ve bütün yıldızlar hep O'nun buyruğu ile hareket eder." (A'râf sûresi, 7/54)

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمٰنُ
إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ[1147]

[1147] "Üstlerinde kuşların saf saf dizilip kanatlarını açıp yumarak dolaşmalarını hiç görmüyorlar mı? Onları havada Rahman'dan başka tutan yoktur. O elbette her şeyi görür." (Mülk sûresi, 67/19)

ayeti O'nun şefkatli idaresinin hakikatini,

وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَۚ وَلَا يَؤُدُهُ حِفْظُهُمَا[1148] ayeti, ifade ettiği büyük hakikat ile

[1148] "O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na ağır gelmez." (Bakara sûresi, 2/255)

وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ[1149] ayeti, ifade ettiği O'nun her şeyi görüp gözettiği hakikatini,

[1149] "Hâsılı siz nerede olursanız olun O, ilmi ve kudreti ile sizinle beraberdir." (Hadîd sûresi, 57/4)

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ[1150] ayeti, bildirdiği O'nun her şeyi kuşattığı hakikatini,

[1150] "Evvel O'dur, Âhir O. Zahir O'dur, Bâtın O. O her şeyi hakkıyla bilir." (Hadîd sûresi, 57/3)

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهٖ نَفْسُهُۚ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ[1151]

[1151] "İnsanı Biz yarattık, onun için, nefsinin kendisine neler fısıldadığını, neler telkin ettiğini de Biz pek iyi biliriz. Çünkü Biz ona şahdamarından daha yakınız." (Kaf sûresi, 50/16)

ayeti, O'nun herkese şahdamarından daha yakın olduğu hakikatini,

تَعْرُجُ الْمَلٰئِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ[1152]

[1152] "Melekler ve Rûh, O Allah'ın Arşına, miktarı elli bin sene olan bir günde yükselirler." (Meâric sûresi, 70/4)

ayeti, işaret ettiği O'nun yüceliği hakikatini,

إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ[1153]

[1153] "Allah başkalarına adaleti, hatta adaletten de fazla ihsanı: en güzel davranışı, muhtaç oldukları şeyleri yakınlara vermeyi emreder. Hayasızlığı, çirkin işleri, zulüm ve tecavüzü yasaklar. Düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor." (Nahl sûresi, 16/90)

ayeti ise ifade ettiği geniş hakikati görür, gösterir.

İşte bu ayetler dünya ve ahiret ile ilgili bütün ilmî ve amelî iman esaslarını, İslam'ın beş şartının her birini ve insanı iki cihan saadetine ulaştıran bütün düsturları etraflıca, kasten, cidden görür, gösterir. Dengesini muhafaza eder, uyumunu sürdürür. O hakikatlerin bütününün ahenginden meydana gelen güzelliğin kaynağından, Kur'an'ın manevî bir mucizesi doğar.

İşte şu büyük sırdandır ki, kelâm âlimleri Kur'an'ın talebeleri oldukları ve bir kısmı onlarca cilt olmak üzere iman esaslarına dair binlerce eser yazdıkları halde, Mutezile mezhebindekiler gibi aklı vahye tercih ettikleri için davalarını Kur'an'ın on ayeti kadar dahi açıkça ifade edememiş, kesin bir şekilde ispatlayamamış ve muhataplarını ciddi ikna edememişler. Onlar âdeta uzak dağların altından borular döşeyip bütün âlemi bir sebepler ağı ile gezip orada silsileyi keser, sonra âb-ı hayat hükmünde olan Cenâb-ı Hakk'ın marifetini ve Vâcib-ül Vücud'un varlığını ispat ederler. Kur'an ayetleri ise birer asâ-yı Musa gibi her yerden su çıkarabilir, her şeyden bir pencere açar, Sâni-i Zülcelâl'i tanıtır. Kur'an denizinden süzülüp gelen Arapça "Katre" risalesinde ve başka Söz'lerde bu hakikat fiilen ispat edilmiş, gösterilmiştir. İşte bu sırdandır ki, hadiselerin iç yüzüne dalarken sünneti seniyyeye uymayıp kendi tecrübelerine güvenerek yarı yoldan dönen ve bir cemaatin reisliğine geçip bir fırka teşkil eden sapkın toplulukların imamları, hakikatin dengesini, uyumunu muhafaza edememiştir. Bu yüzden bid'atlara, dalâlete düşüp peşlerinden gelen insanları yanlış yola sevk etmişlerdir. İşte onların bütün acizlikleri, Kur'an ayetlerinin mucizeliğini gösterir.

Hâtime[1154]

[1154] **Hâtime**: Sonsöz

On Dokuzuncu Söz'ün On Dördüncü Reşha'sında geçmiştir ki, Kur'an'ın mucizelik parıltılarından ikisi, yani Kur'an'daki kusur zannedilen tekrarlar ve tabiat ilimlerinden kısaca bahsedilmesi, birer mucize parıltısının kaynağıdır. Hem Kur'an'da anlatılan peygamber mucizelerinin yüzündeki bir başka mucizelik parıltısı da Yirminci Söz'ün İkinci Makam'ında açıkça gösterilmiştir. Bunlar gibi başka Söz'lerde ve Arapça risalelerimde Kur'an'ın daha pek çok mucizelik yönü anlatılmıştır. Onlarla yetinip burada yalnız şunu deriz ki:

Kur'an'ın bir mucizesi de şudur: Bütün peygamberlerin mucizeleri nasıl Kur'an'ın mucizeliğinin bir nakşını göstermiştir; aynen öyle de, Kur'an bütün mucizeleriyle Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* bir

mucizesidir. Ve Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* bütün mucizeleri de Kur'an'ın bir mucizesidir ki, onun Cenâb-ı Hak'la bağını gösterir ve o bağın görünmesiyle her bir kelimesi bir mucize olur. Çünkü o zaman bir tek kelime bir çekirdek gibi büyük bir hakikat ağacını mânen içinde saklayabilir. Hem bir bedendeki kalb gibi o büyük hakikatin bütün uzuvlarıyla irtibatlı olabilir. Hem sonsuz bir ilme ve iradeye dayandığı için harfleriyle, kısımlarıyla, vaziyetiyle, konumuyla sayısız şeye bakabilir. İşte şu sırdandır ki, harflerin sırlarına vâkıf âlimler, Kur'an'ın bir harfinde bir sayfa kadar esrar bulduklarını iddia eder ve bunu o ilmin ehline ispatlarlar.

Bu Söz'ün başından buraya kadar bütün şûleleri, şuaları, lem'aları, nurları, ışıkları nazara al, hepsine birden bak! Baştaki dava şimdi kesin bir netice olarak görünüyor. Yani delillerin hepsi,

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا[1155]

[1155] "De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'an'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler yine de onun gibi bir kitap meydana getiremezler." (İsrâ sûresi, 17/88)

ayetini yüksek bir seda ile okuyup ilan ediyor.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[1156]

[1156] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا[1157]

[1157] "Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!" (Bakara sûresi, 2/286)

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ۝ وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي ۝ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي ۝ يَفْقَهُوا قَوْلِي[1158]

[1158] "Ya Rabbi, dedi, genişlet göğsümü, kolaylaştır işimi, çözüver şu dilimin bağını. Ta ki anlasınlar sözümü." (Tâhâ sûresi, 20/25-28)

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ أَفْضَلَ وَأَجْمَلَ وَأَنْبَلَ وَأَظْهَرَ وَأَطْهَرَ وَأَحْسَنَ وَأَبَرَّ وَأَكْرَمَ وَأَعَزَّ وَأَعْظَمَ وَأَشْرَفَ وأَعْلٰى وَأَزْكٰى وَأَبْرَكَ وَأَلْطَفَ صَلَوَاتِكَ وَأَوْفٰى وَأَكْثَرَ وَأَزْيَدَ وَأَرْقٰى وَأَرْفَعَ وَأَدْوَمَ سَلَامِكَ

صَلَاةً وَسَلَامًا وَرَحْمَةً وَرِضْوَانًا وَعَفْوًا وَغُفْرَانًا تَمْتَدُّ وَتَزِيدُ بِوَابِلِ سَحَائِبِ مَوَاهِبِ جُودِكَ وَكَرَمِكَ وَتَنْمُو وَتَزْكُو بِنَفَائِسِ شَرَائِفِ لَطَائِفِ جُودِكَ وَمِنَنِكَ أَزَلِيَّةً بِأَزَلِيَّتِكَ لَا تَزُولُ أَبَدِيَّةً بِأَبَدِيَّتِكَ لَا تَحُولُ عَلٰى عَبْدِكَ وَحَبِيبِكَ وَرَسُولِكَ مُحَمَّدٍ خَيْرِ خَلْقِكَ النُّورِ الْبَاهِرِ اللَّامِعِ وَالْبُرْهَانِ الظَّاهِرِ الْقَاطِعِ وَالْبَحْرِ الزَّاخِرِ وَالنُّورِ الْغَامِرِ وَالْجَمَالِ الزَّاهِرِ وَالْجَلَالِ الْقَاهِرِ وَالْكَمَالِ الْفَاخِرِ صَلَاتَكَ الَّتِي صَلَّيْتَ بِعَظَمَةِ ذَاتِكَ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَأَصْحَابِهٖ كَذٰلِكَ صَلَاةً تَغْفِرُ بِهَا ذُنُوبَنَا وَتَشْرَحُ بِهَا صُدُورَنَا وَتُطَهِّرُ بِهَا قُلُوبَنَا وَتُرَوِّحُ بِهَا أَرْوَاحَنَا وَتُقَدِّسُ بِهَا أَسْرَارَنَا وَتُنَزِّهُ بِهَا خَوَاطِرَنَا وَأَفْكَارَنَا وَتُصَفِّي بِهَا كُدُورَاتِ مَا فِي أَسْرَارِنَا وَتَشْفِي بِهَا أَمْرَاضَنَا وَتَفْتَحُ بِهَا أَقْفَالَ قُلُوبِنَا.[1159]

[1159] Allahım! En faziletli, en güzel, en yüce, en açık, en temiz, en hoş, en iyi, en değerli, en aziz, en büyük, en şerefli, en yüksek, en pak, en mübarek, en latif salâvatlarınla; en mükemmel, en çok, en ziyade, en yüksek, en yüce, en devamlı salât ve selamını bir rahmet, bir rıza, bir af, bir gufran olarak ihsan eyle. Ve bütün bunlar senin cömertlik ve kereminin bağış yüklü bulutlarından sağanak halinde artarak devam edip cömertlik ve kereminin, en güzel, şerefli lütuflarıyla artarak gelişsin, ezeliyetinle birlikte devam edip yok olmasın, ebediyetinle beraber kesintisiz bir şekilde, kulun, sevgilin, resûlün, yarattıklarının en hayırlısı, apaçık bir nur olan, en açık, kesin bir delil olan, uçsuz bucaksız bir derya olan, her tarafı aydınlatan bir nur, apaçık bir güzellik, en üstün şeref ve en kıymetli kemâl vasıflarının sahibi Efendimiz Muhammed'e, senin Zât'ının büyüklüğüne yakışır şekilde yaptığın bir selam ve salâvat olsun. Ve aynı şekilde onun âl ve ashabı üzerine olsun. Yine aynı şekilde bütün bu salâvatlar hürmetine günahlarımızı bağışla, onunla gönlümüzü ferahlat, kalblerimizi temizle, ruhlarımıza rahatlık ver, sırlarımızı temiz tut, fikir ve düşüncelerimizi onunla arındır, sırlarımızdaki bulanıklığı gider, hastalıklarımıza şifa ihsan eyle ve onunla kalblerimize vurulmuş kilitleri aç.

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ[1160]

[1160] "Ey Kerîm Rabbimiz, bize hidayet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz bağışı bol olan Vehhab sensin Sen!" (Âl-i İmran sûresi, 3/8)

وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ[1161]

[1161] "Onların duaları 'Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.' diye sona erer." (Yûnus sûresi, 10/10)

اٰمِينَ ، اٰمِينَ ، اٰمِينَ

Birinci Zeyl[1162]

[1162] **Zeyl**: İlave

(Makam itibarı ile Yirmi Beşinci Söz'e eklenen,

Yedinci Şua'nın Birinci Makam'ının On Yedinci Mertebe'sidir.)

Bu dünyada hayatın gayesinin ve özünün iman olduğunu bilen yorulmaz ve doymaz dünya seyyahı, kâinata Rabbini soran yolcu kendi kalbine dedi ki: "Aradığımız Zât'ın kelâmı olduğu söylenen ve bu dünyada en meşhur, en parlak, en hâkim söz olan, kendisine teslim olmayan herkese, her asırda meydan okuyan Kur'an-ı Mucizü'l Beyan adındaki kitaba müracaat edelim, o ne diyor, bilelim." Sonra, "Fakat ilk önce, bu kitabın bizim Hâlıkımızın kitabı olduğunu ispat etmek lâzım." diyerek araştırmaya başladı. O yolcu bu zamanda bulunduğu için önce Kur'an'ın manevî mucizelerinin parıltıları *Risale-i Nur*'a baktı ve onun yüz otuz risalesinin, Furkan'ın ayetlerinin nükteleri, ışıkları ve esaslı tefsirleri olduğunu gördü. *Risale-i Nur*, bu kadar inatçı ve dinsiz bir asırda her tarafa Kur'an hakikatlerini kahramanca yaydığı halde, karşısına kimsenin çıkamaması ispat eder ki, onun üstadı, kaynağı ve güneşi olan Kur'an semavîdir, insan sözü değildir. Hatta *Risale-i Nur*'un, Kur'an'ın mucizeliğine dair yüzlerce delilinden ikisi olan Yirmi Beşinci Söz ile On Dokuzuncu Mektup'un son kısmı, Kur'an'ın kırk yönden mucize olduğunu öyle ispat etmiştir ki, kim o risaleleri görmüşse, değil tenkit ve itiraz etmek, aksine, *Risale-i Nur*'un ispatlarına hayran olmuş, onu takdirle çok övmüştür.

Sonra o yolcu, Kur'an'ın mucizelik yönlerinin ve Allah kelâmı olduğunun ispatını *Risale-i Nur*'a havale ederek yalnız bir kısa işaretle onun benzersizliğini gösteren birkaç noktaya dikkat etti.

Birinci Nokta

Nasıl ki Kur'an bütün mucizeleri ve doğruluğuna delil olan hakikatleriyle Muhammed Aleyhissalâtü Vesselam'ın bir mucizesidir. Aynen öyle de, Muhammed Aleyhissalâtü Vesselam bütün mucizeleri, peygamberliğinin

delilleri ve kusursuz ilmiyle Kur'an'ın bir mucizesidir ve onun Allah kelâmı olduğuna açık bir delildir.

İkinci Nokta

Kur'an, bu dünyada toplumların hayatını nurlu, saadetli ve hakikatli bir şekilde değiştirdiği gibi, insanların hem nefislerinde, hem kalblerinde, hem ruhlarında, hem akıllarında, hem şahsi hayatlarında, hem de siyasette öyle bir inkılâp yapmış, onların yaşamalarını sağlamış ve toplumları idare etmiştir ki, on dört asırdır her dakika, altı bin altı yüz altmış altı ayeti, tam bir hürmetle, hiç olmazsa yüz milyondan fazla insanın dilleriyle okunuyor ve Kur'an insanları terbiye ediyor, nefisleri ve kalbleri temizliyor. Ruhları inkişaf ettirip yükseltiyor, akıllara istikamet ve nur, hayata hayat ve saadet veriyor. Elbette böyle bir kitabın eşi benzeri yoktur. Kur'an harikadır, fevkalâdedir, mucizedir.

Üçüncü Nokta

Kur'an, indirildiği asırdan bugüne kadar öyle bir belâgat göstermiş ve Kâbe'nin duvarına altın harflerle yazılan en meşhur şairlerin "Muallakat-ı Seb'a" adıyla bilinen kasidelerini o dereceye indirmiştir ki, şair Lebid'in kızı, babasının kasidesini Kâbe'nin duvarından indirirken, "Kur'an ayetleri karşısında bunun kıymeti kalmadı." demiştir.

Hem bedevi bir edip: فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ[1163] ayetini işitince secdeye kapanmış. Ona, "Müslüman mı oldun?" diye sorduklarında, "Hayır, ben bu ayetin belâgatine secde ettim." demiştir.[1164]

[1163] "Artık sana emrolunanı, başları çatlatırcasına anlat onlara!" (Hicr sûresi, 15/94)

[1164] Bkz. es-Suyûtî, *el-İtkân* 2/149; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 14/86.

Hem dâhi belâgat âlimlerinden Abdülkahir-i Cürcanî, Sekkakî ve Zemahşerî gibi binlerce dâhi imam ve ilim sahibi edip, Kur'an'ın belâgatinin insan takatinin çok üstünde olduğunda, ona yetişilemeyeceğinde birleşmişlerdir.[1165]

[1165] el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 13/161.

Hem Kur'an o zamandan bugüne, inkârcıları sürekli boy ölçüşmeye davet edip, mağrur ve kibirli ediplerin ve belâgat sahiplerinin damarlarına dokunup gururlarını kıracak bir tarzda der ki: "Ya bir tek sûrenin benzerini getiriniz ya da dünya ve ahirette helâk olmayı ve küçük düşmeyi kabul ediniz." Buna rağmen o asrın inatçı edipleri ve inkârcıları bir tek sûrenin benzerini getirmek gibi kısa bir yolu değil, can ve mallarını tehlikeye atarak uzun olan savaşma yolunu tercih etmişlerdir. Bu da o kısa yolda gitmenin, Kur'an'ın ayetlerinin benzerini getirmenin imkânsız olduğunu ispat eder. Hem Kur'an'ın dostları tarafından Kur'an'a benzemek ve onu taklit etmek şevkiyle ve düşmanları tarafından Kur'an'a karşılık vermek ve onu tenkit etmek sevkiyle o vakitten beri yazılan ve zaman içinde başka fikirlerle olgunlaşan milyonlarca Arapça kitap ortada duruyor. Onların hiçbiri Kur'an'a yetişemediği gibi, en basit bir adam bile onlardan birini görse, elbette diyecektir ki: "Kur'an, bu kitaplara benzemez ve onların mertebesinde değildir." O halde Kur'an ya onların altında ya da hepsinin üstündedir. Birinci ihtimali dünyada hiç kimse, hiçbir kâfir, hatta hiçbir ahmak söyleyemez. Demek, Kur'an'ın belâgatinin mertebesi hepsinin üstündedir. Hatta bir adam سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ[1166] ayetini okumuş ve demiş ki: "Bu ayette harika olduğu söylenen belâgati göremiyorum." Ona denilmiş ki: "Sen de bu yolcu gibi o zamana git, Kur'an'ı orada dinle." O da kendini Kur'an indirilmeden önce orada hayal ederken şu hali görmüş: Bütün varlıklar perişan, karanlık, cansız, şuursuz ve vazifesiz olarak ıssız, sonsuz bir boşlukta, kararsız, fâni bir dünyada bulunuyorlar. Birden kendini, Kur'an'ın lisanından bu ayeti dinlerken görmüş. Ayet, kâinatın üstünde, dünyanın yüzünde öyle bir perde açmış, âlemi öyle ışıklandırmış ki, bu ezelî nutuk ve ebedî ferman her asırdaki şuur sahiplerine hâlâ ders veriyor. Hem bu ayet gösteriyor ki, kâinat büyük bir câmi hükmündedir ve başta gökler ve yeryüzü olmak üzere her varlık canlı bir şekilde zikir ve tesbihte, vazife başında ahenk ve neşeyle, mesut ve memnun bir vaziyette bulunuyor. O adam bunları görmüş ve ayetin belâgatinin derecesinden zevk alarak başka ayetlere de bakmış. Kur'an'ın benzersiz nağmelerinin yeryüzünün yarısını ve insanlığın beşte birini sarıp saltanatının haşmetini

tam bir hürmetle on dört asırdır aralıksız devam ettirmesinin binlerce hikmetinden birini anlamış.

[1166] “Göklerde ve yerde ne varsa Allah’ı tenzih ve tesbih eder.” (Hadîd sûresi, 57/1)

Dördüncü Nokta

Kur’an’ın öyle hakikatli tatlılığı var ki, insanı en tatlı bir şeyden bile usandıran çok tekrarın, Kur’an okuyanları değil usandırmak, belki kalbi çürümemiş ve zevki bozulmamış olanlarda onu tekrar okuma isteğini artırdığı, eskiden beri herkesçe bilinir ve bir darbımesel hükmüne geçmiştir. Hem Kur’an öyle bir tazelik, gençlik ve benzersizlik göstermiştir ki, on dört asır önce geldiği ve herkesin eline kolayca ulaştığı halde, şimdi indirilmiş gibi tazeliğini koruyor. Her asır, onu kendine hitap ediyor gibi görmüş, onda bir gençlik bulmuş. Farklı sahalardan âlimler her vakit istifade etmek için onu daima yanlarında bulundurdukları ve onun üslûbuna uydukları, onu taklit ettikleri halde, Kur’an üslûbundaki benzersizliği, harikuladeliği aynen koruyor.

Beşinci Nokta

Kur’an’ın bir ucu geçmişte bir ucu gelecekteyken, kökü ve bir kanadı önceki peygamberlerin üzerinde ittifak edilmiş olan hakikatlerine uzanır. Kur’an onları tasdik edip desteklediği gibi, onlar da tevafukun hal diliyle Kur’an’ı doğrularlar. Aynen öyle de, evliya ve asfiya gibi Kur’an’da hayat bulan meyveleri, kemâlleriyle mübarek ağaçlarının feyizli ve hakikat kaynağı olduğunu gösteren ve onun ikinci kanadının himayesi altında yetişen, yaşayan bütün hak tarikatları ve İslamiyet’in bütün hakikatli ilimleri; Kur’an’ın bir hakikat kaynağı, hakkın ta kendisi, kuşatıcılıkta benzersiz bir mucize olduğuna şahitlik ederler.

Altıncı Nokta

Kur’an’ın altı yönü de nuranîdir, onun doğruluğunu ve hakkaniyetini gösterir. Evet, altında delil ve burhan direkleri.. üstünde mucizelik mührünün parıltıları.. önünde ve hedefinde iki cihan saadeti hediyeleri.. arkasında dayanak noktası olan vahyin hakikatleri.. sağında sayısız

dosdoğru zâtın delillerle tasdikleri.. solunda selim kalblerin ve temiz vicdanların ciddi, şüphesiz inanışları, samimi cezbediliş ve teslimiyetleri; Kur'an'ın yeryüzünde, fevkalâde, harika, sapasağlam, hücum edilmez semavî bir kale olduğunu ispat eder. Altı makamdan başka onun hakikatin ta kendisi ve dosdoğru olduğunu, insan sözü olmadığına imza basan bir başka delil şudur: Başta bu kâinatta daima güzelliği gösteren, iyiliği ve doğruluğu himaye eden, sahtekârları ve iftiracıları yok etmeyi icraatının bir düsturu kabul eden kâinatın Sahibi, Kur'an'a âlemde en makbul, en yüksek, en üstün hürmet makamını ve muvaffakiyet mertebesini vermekle onu tasdik eder. Hem İslamiyet'in kaynağı ve Kur'an'ın bir tercümanı olan zâtın *(aleyhissalâtü vesselam)* ona herkesten çok inanması ve hürmeti.. vahiy sırasında uyku gibi bir vaziyette bulunması.. o zâtın *(aleyhissalâtü vesselam)* diğer sözlerinin Kur'an'a yetişememesi ve hiç benzememesi.. o zât *(aleyhissalâtü vesselam)* okuma yazma bilmediği halde geçmiş ve gelecek hadiseleri gaybî bir şekilde Kur'an ile tereddütsüz, şüphesiz bildirmesi.. çok dikkatli gözlerin bakışı altında hiçbir hile emaresi, hiçbir yanlış vaziyeti görülmeyen o tercümanın bütün kuvvetiyle Kur'an'ın her bir hükmüne iman edip onu tasdik etmesi ve hiçbir şeyin onu sarsmaması da Kur'an'ın semavî ve hak olduğunu, o tercümanın Hâlık-ı Rahîm'inin mübarek kelâmı olduğunu ispatlıyor.

Hem insanlığın beşte birinin, belki büyük bir kısmının göz önündeki Kur'an'a cezbedilmişçesine ve dindarca bağlılığı, şevkle kulak vermesi, hatta birçok emarenin, vakanın ve keşfin gösterdiği üzere; cinlerin, meleklerin ve ruhanîlerin dahi Kur'an'ın okunuşu sırasında pervane gibi onun etrafında hakperestçe toplanması, Kur'an'ın kâinatça makbuliyetine ve en yüksek makamda bulunduğuna bir imzadır.

Hem insanlığın bütün tabakaları, en sığ ve cahil insandan en zeki ve âlime kadar herkes Kur'an'ın dersinden tam hisse alır, en derin hakikatleri anlar. Yüzlerce âlim, bilhassa büyük müçtehitler ile usûl ve kelâm ilimlerinin, hakikati delilleriyle bilen dâhi muhakkikleri gibi her zümre kendi

ilimleriyle ilgili bütün ihtiyaçların cevabını Kur'an'da bulmuştur. Bunlar da Kur'an'ın bir hak ve hakikat kaynağı olduğuna bir imzadır.

Hem edebiyatta en ileri olan Arap edipleri -İslamiyet'e girmeyenler- şimdiye kadar Kur'an'a karşılık vermeye çok muhtaç oldukları halde onun mucizeliğinin yedi büyük esası varken, yalnız bir tek mucizelik yönü olan belâgatinin, hatta tek bir sûresinin benzerini getirememişlerdir. Şimdiye kadar gelen ve Kur'an'a karşılık vererek şöhret kazanmak isteyen meşhur ediplerin ve dâhi âlimlerin, Kur'an'ın hiçbir mucizelik yönüne karşı çıkamamaları ve aciz bir şekilde susmaları, onun mucize olduğuna ve insan takatini aştığına bir imzadır.

Evet, bir sözün kıymeti, yüceliği ve belâgati, "Kimden gelmiş, kime gelmiş ve ne için gelmiş?" sorularıyla anlaşıldığından, Kur'an'ın eşi benzeri olamaz, ona yetişilemez. Çünkü Kur'an, bütün âlemlerin Rabbinin, kâinatın Hâlık'ının hitabı ve konuşmasıdır. Üslûbunda hiçbir şekilde taklit ve yapmacıklığı hissettirecek bir emare bulunmaz. Kur'an bütün insanlar, hatta bütün varlıklar adına elçi ve insanlığın en meşhur muhatabı olan, İslamiyet'ten süzülen imanının kuvveti ve enginliği onu Kab-ı Kavseyn makamına çıkaran Resûl-u Ekrem'i *(aleyhissalâtü vesselam)*, Cenâb-ı Hakk'a muhatap olma mazhariyetine ulaştırmıştır. Hem Kur'an, iki cihan saadetine ve kâinatın yaratılışına dair neticeleri, ondaki Rabbanî maksatları ve o muhatabın *(aleyhissalâtü vesselam)* bütün İslam hakikatlerini içinde barındıran yüksek ve geniş imanını beyan ve izah eder. Koca kâinatın bir harita, bir saat, bir ev gibi her tarafını gösterir, çevirir, onu yapan sanatkârın kim olduğunu öğretir. İşte bunları yapan Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ın elbette benzerini getirmek mümkün değildir, onun i'cazının derecesine yetişilmez.

Hem Kur'an'ı tefsir eden ve bir kısmı otuz-kırk, hatta yetmiş ciltlik tefsirler yazan[1167] binlerce yüksek zekâlı, dikkatli âlimin senet ve delilleriyle Kur'an'daki sayısız meziyetleri, nükteleri, hususiyetleri, sırları ve yüksek mânâları beyan etmeleri… Gayba ait haberlerin her çeşidinden sayısız örnekleri bildirip ispatlamaları… Bilhassa *Risale-i*

Nur'un yüz otuz parçasının her birinin Kur'an'ın bir meziyetini, bir nüktesini kesin delillerle ispat etmesi… Ve bilhassa Kur'an'ın mucizelerini bildiren Yirmi Beşinci Söz, tren ve uçak gibi medeniyet harikalarından pek çoğuna Kur'an'da işaret edildiğini gösteren Yirminci Söz'ün İkinci Makamı, *Risale-i Nur*'a ve elektriğe işaret eden ayetlerin işaretlerini bildiren "Kur'an'ın İşaretleri" adlı Birinci Şua, Kur'an harflerinin ne kadar muntazam, esrarlı ve mânâlı olduğunu gösteren "Rumuzat-ı Semâniye"[1168] adlı sekiz küçük risale ve Fetih Sûresi'nin son ayetinin beş mertebede gelecekten nasıl haber verdiğini ve mucizeliğini ispatlayan küçük bir risale gibi, *Risale-i Nur*'un her bir kısmının, Kur'an'ın bir hakikatini, bir nurunu göstermesi… İşte bütün bunlar Kur'an'ın eşi benzeri olmadığına, bir mucize ve harika olduğuna, bu görünen âlemde gayb âleminin bir tercümanı ve Allâm-ül Guyub'un, yani bütün gaybı, geçmişi ve geleceği bilen Cenâb-ı Hakk'ın kelâmı olduğuna bir imzadır.

[1167] Bkz. el-Kevserî, *el-Makalât* s. 473-474.

[1168] Sekiz işaret. Kur'an'ın sırlarına ait sekiz kısımdan oluşan, Yirmi Dokuzuncu Mektup'un Sekizinci kısmı.

İşte o dünya yolcusu, altı noktada, altı yönden ve altı makamda işaret edilen Kur'an'ın bu sayılan meziyetleri ve hususiyetleri sayesinde onun haşmetli, nurlu hâkimiyetinin ve büyük, kutsî saltanatının asırları ışıklandırarak yeryüzünü bin dört yüz senedir aydınlattığını ve bunun tam bir hürmetle devam ettiğini.. hem o meziyetler sayesinde, Kur'an'ın her bir harfinin en azından on sevabı olduğunu, on bâki meyve verdiğini, hatta bazı ayetlerin ve sûrelerin her bir harfinin yüz, bin ve daha fazla meyvesi bulunduğunu.. mübarek vakitlerde her bir harfin nurunun, sevabının ve kıymetinin ondan yüzlere çıkması gibi kutsî imtiyazları kazandığını anlamış. Sonra o yolcu kalbine demiş ki: İşte böyle her yönden mucize olan Kur'an, sûrelerinin ve ayetlerinin ittifakıyla, sırlarının ve nurlarının tevafukuyla, neticelerinin, eserlerinin ahengiyle bir tek Vâcib-ül Vücud'un varlığına, birliğine, sıfat ve isimlerine delillerle öyle şahitlik etmiştir ki,

bütün müminlerin sayısız şehadetleri, onun şahitliğinden süzülüp gelmiştir.

İşte o yolcunun Kur'an'dan aldığı tevhid ve iman dersine kısa bir işaret olarak Birinci Makam'ın On Yedinci Mertebe'sinde şöyle denilmiştir:

لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ الْوَاجِبُ الْوُجُودِ الْوَاحِدُ الْأَحَدُ الَّذِي دَلَّ عَلٰى وُجُوبِ وُجُودِهٖ فِي وَحْدَتِهٖ: اَلْقُرْاٰنُ الْمُعْجِزُ الْبَيَانِ الْمَقْبُولُ الْمَرْغُوبُ لِأَجْنَاسِ الْمَلَكِ وَالْإِنْسِ وَالْجَانِّ الْمَقْرُوءُ كُلُّ اٰيَاتِهٖ فِي كُلِّ دَقِيقَةٍ بِكَمَالِ الْإِحْتِرَامِ بِأَلْسِنَةِ مِئَاتِ الْمَلَايِينِ مِنَ نَوْعِ الْإِنْسَانِ الدَّائِمُ سَلْطَنَتُهُ الْقُدْسِيَّةُ عَلٰى أَقْطَارِ الْأَرْضِ وَالْأَكْوَانِ وَعَلٰى وُجُوهِ الْأَعْصَارِ وَالْأَزْمَانِ وَالْجَارِي حَاكِمِيَّتُهُ الْمَعْنَوِيَّةُ النُّورَانِيَّةُ عَلٰى نِصْفِ الْأَرْضِ وَخُمْسِ الْبَشَرِ فِي أَرْبَعَةَ عَشَرَ عَصْرًا بِكَمَالِ الْإِحْتِشَامِ وَكَذَا شَهِدَ وَبَرْهَنَ بِإِجْمَاعِ سُوَرِهِ الْقُدْسِيَّةِ السَّمَاوِيَّةِ وَبِاتِّفَاقِ اٰيَاتِهِ النُّورَانِيَّةِ الْإِلٰهِيَّةِ وَبِتَوَافُقِ أَسْرَارِهٖ وَأَنْوَارِهٖ وَبِتَطَابُقِ حَقَائِقِهٖ وَثَمَرَاتِهٖ وَاٰثَارِهٖ بِالْمُشَاهَدَةِ وَالْعِيَانِ[1169]

[1169] Allah'tan başka ilah yoktur. O öyle bir Vâcibü'l-Vücûd, Vahid ve Ehad'dır ki, O'nun varlığının vücûbiyetine ve birliğine melek, insan ve cin toplulukları tarafından kabul gören ve rağbet edilen, bütün ayetleri her dakika büyük bir hürmetle milyonlarca insan tarafından okunan, kutsî saltanatı yeryüzünün ve kâinatın dört bir yanında asırlar boyunca devam eden, manevî ve nuranî hâkimiyeti yeryüzünün yarısında ve insanlığın beşte biri üzerinde tam bir ihtişamla on dört asırdır sürüp giden Kur'an-ı Mucizü'l Beyan işaret eder. Ve yine, Kur'an-ı Kerîm, kutsî ve semavî sûrelerinin icmaı, ilahî ve nuranî ayetlerinin ittifakı, esrar ve nurlarının tevafuku, hakikatlerinin, meyvelerinin ve eserlerinin uyumluluğu ile Allah'ın varlığının vücûbiyetine ve birliğine apaçık bir şekilde şahitlik ve bunu ispat eder.

On Birinci Şua Olan Meyve Risalesi'nin Onuncu Meselesi

Emirdağ Çiçeği

(Kur'an'daki tekrarlara gelen itirazlara karşı gayet kuvvetli bir cevaptır.)

Aziz, sıddık kardeşlerim!

Gerçi bu mesele, perişan vaziyetimden dolayı dağınık ve tatsız oldu, fakat o dağınık ifadelerin altında çok kıymetli bir çeşit mucizeliği gördüm. Maalesef ifade edemedim. Her ne kadar beyanı sönük olsa da Kur'an'a ait bulunması yönüyle hem tefekkür ibadeti hükmündedir hem de kutsî, yüksek, parlak bir cevheri saklar. Yırtık elbisesine değil, elindeki elmasa

bakılsın. Hem bunu gayet hasta, perişan ve gıdasız bir halde, ramazanda bir iki günde, mecburen gayet kısa ve bir cümlede pek çok hakikati ve delili ifade ederek yazdım. Kusura bakılmasın.[1170 HAŞİYE]

[1170] HAŞİYE Denizli Hapsinin Meyvesi'ne Onuncu Mesele olarak, Emirdağı'nın ve bu Ramazan-ı Şerif'in nurlu, küçük bir çiçeğidir. Kur'an'daki tekrarların hikmetini bildirerek dalâlet ehlinin çürük ve zehirli evhamlarını yok eder.

Aziz, sıddık kardeşlerim!

Ramazan-ı Şerif'te Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ı okurken *Risale-i Nur*'a işaretleri Birinci Şua'da beyan edilen otuz üç ayetten hangisi gelse bakıyordum ki, o ayetin sayfası, yaprağı ve kıssası dahi *Risale-i Nur*'a ve talebelerine kıssadan hisse almak noktasında bir derece bakıyor. Bilhassa Nur sûresindeki nur ayeti[1171] *Risale-i Nur*'a on parmakla baktığı gibi, ardından gelen ve inkâr karanlığını beyan eden ayet de[1172] tam olarak *Risale-i Nur*'un düşmanlarına bakıyor ve hisse veriyor. Âdeta o makamın külliyet kazandığını ve bu asırda onun tam bir ferdinin *Risale-i Nur* ve talebeleri olduğunu hissettim.

[1171] Nûr sûresi, 24/35.

[1172] Nûr sûresi, 24/40.

Evet, Kur'an'ın hitabı, öncelikle Mütekellim-i Ezeli'nin her şeyi kuşatan rubûbiyetinin geniş makamından.. hem insanlık, hatta kâinat adına Kur'an'a muhatap olan zâtın *(aleyhissalâtü vesselam)* geniş makamından.. hem insanlığın bütün asırlardaki irşadlarının gayet geniş makamından.. hem dünya ve ahiretin, yerlerin ve göklerin, ezel ve ebedin ve kâinatın Hâlık'ının rubûbiyetine, her varlığın idaresine dair ilahî kanunların gayet yüksek, kuşatıcı beyanlarının geniş makamından aldığı enginlik ve yücelik yönüyle öyle yüksek bir mucizelik ve kuşatıcılık gösterir ki, Kur'an'ın dersinin muhataplarından en kalabalık zümre olan avam tabakasının basit anlayışlarını okşayan görünüşteki ve basit mertebesi dahi en üst tabakaya tam ders verir. Kur'an yalnız kıssalardan bir hisse ve tarihî hikâyelerden ibret almak için değildir; küllî bir kanunlar bütünü olarak her asra ve her tabakaya hitap eder ve âdeta yeni indiriliyor gibidir. Bilhassa çok

tekrarlanan اَلظَّالِمِينَ.. اَلظَّالِمِينَ[1173] şeklindeki tehditleri; Ad, Semud ve Firavun kavimlerinin zulümlerinin cezası olarak başlarına gelen musibetleri şiddetle bildirmesi, insanı bu asrın eşsiz zulümlerine baktırıyor ve mazlum müminlere İbrahim ve Musa *(aleyhimesselam)* gibi peygamberlerin kurtuluşlarını anlatarak teselli veriyor.

[1173] Zalimler.. zalimler.. (Bu tehdidin yer aldığı bazı ayetler için Bkz. Bakara sûresi, 2/35, 95, 124...)

Evet, gaflet ve dalâlet nazarı ile vahşetli, dehşetli bir yokluk âlemi, elemli ve mahvolmuş bir mezarlık gibi görünen bütün geçmiş zaman ve asırları; canlı birer ibret sayfası ve baştan başa ruhlu, hayret verici bir âlem, hâlâ mevcut ve bizimle münasebetli Rabbanî bir memleket şeklinde gösterir. Sinema perdesi gibi, kâh bizi o zamanlara götürerek kâh o zamanları yanımıza getirerek her asra ve her tabakaya baktırır, yüksek bir i'caz ile dersini verir. İşte Kur'an-ı Mucizü'l Beyan aynı i'cazla, dalâlet nazarıyla perişan, ölü ve yoklukta yuvarlanan sonsuz bir vahşet yuvası gibi görünen bu kâinatı, Cenâb-ı Hakk'ın bir kitabı, Rahman'ın bir şehri, sanatlı bir sergisi olarak gösterir. O ölmüş varlıkları canlandırarak birer vazifeli memur suretinde birbirleriyle konuşturur, birbirinin imdadına koşturur. İnsana, cinlere ve meleklere hakiki, nurlu ve zevkli hikmet dersleri veren Kur'an-ı Azîmüşşan'ın elbette her harfinde on, yüz ve bazen bin ve binlerce sevap bulunması.. bütün cinler ve insanlar toplansa onun benzerini getirememeleri..[1174] Kur'an'ın bütün insanlıkla ve kâinatla tam yerinde konuşması.. milyonlarca hafızın kalblerinde daima zevkle yazılması.. çok tekrara rağmen usandırmaması.. çok karmaşık cümlelerine rağmen çocukların nazik ve basit kafalarına bile mükemmelce yerleşmesi.. hastaların ve az sözden bile tesir altında kalan, üzülen ölüm halindekilerin kulağına zemzem suyu gibi hoş gelmesi gibi meziyetleri, talebelerine iki cihan saadetini kazandırır. Ve tercümanının ümmilik mertebesine tam uyması sırrıyla hiçbir zorlama ve gösterişe meydan vermeden fıtrî akıcılığını ve doğrudan doğruya göklerden geldiğini gösterir. En kalabalık zümre olan avam tabakanın basit anlayışlarını, onların seviyesine inerek

okşar. En çok gökler ve yeryüzü gibi açık sayfalarını gösterip o sıradan hadiselerin perdesi altındaki harikulâde kudret mucizelerini ve mânidar hikmet satırlarını ders verir. İşte Kur'an bütün bunlarla, irşadının lütfuyla güzel bir i'caz gösterir.

1174 Bkz. Bakara sûresi, 2/23; Yûnus sûresi, 10/38; Hûd sûresi, 11/13; İsrâ sûresi, 17/88; Kasas sûresi, 28/49; Tûr sûresi, 52/34.

Kur'an, tekrarı gerektiren bir dua ve davet, zikir ve tevhid kitabı da olduğunu bildirmek için güzel, tatlı tekrarlarıyla bir tek cümlede, bir tek kıssada ayrı ayrı pek çok mânâyı, farklı muhatap tabakalarına ders verir. Basit bir hadisede, en önemsiz şeylerin dahi Cenâb-ı Hakk'ın merhamet nazarında, tasarruf dairesinde ve iradesinde bulunduğunu bildirir. İslamiyet'in ve şeriatın yerleştirilmesinde sahabilerin küçük hadiselerini dahi nazara alır. O hadiselerde küllî kanunların bulunması ve umumi olan İslamiyet'in ve şeriatın tesisinde o basit hadiselerin çekirdekler hükmünde çok mühim meyveler vermesi yönüyle de bir çeşit mucizeliğini gösterir. Evet, Kur'an ihtiyacın tekrarından ve tekrarın lüzumundan dolayı yirmi sene içinde yeniden sorulan pek çok soruya cevap olarak ayrı ayrı birçok tabakaya ders verir. Koca kâinatı parça parça edip kıyamette şeklini değiştirerek dünyayı kaldırıp onun yerine büyük ahiret âlemini kuracak Zât'ın zerrelerden yıldızlara kadar her şeyi elinde ve tasarrufunda bulundurduğunu ispat eder. İnsanlığın, kâinatı, yeryüzünü ve gökleri kızdıran, hiddete getiren zulümlerine karşı kâinatın yaratılışının neticesi adına Cenâb-ı Hakk'ın gazabını gösterir. Sonsuz, dehşetli ve geniş bir inkılâbın tesisinde binlerce netice kuvvetindeki bazı cümleleri ve sayısız delillerin neticesi olan ayetlerini tekrar eder. O tekrarlar kusur değil, aksine, gayet kuvvetli bir i'caz, gayet yüksek bir belâgat ve halin gereği olan gayet uygun bir cezalet, bir üslûp güzelliğidir.

Mesela, bir tek ayet olup Kur'an'da yüz on dört defa tekrar edilen بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ, *Risale-i Nur*'un On Dördüncü Lem'a'sında söylendiği gibi, yer ile arşı bağlayan ve kâinatı ışıklandıran, herkesin ona her dakika muhtaç olduğu öyle bir hakikattir ki, milyonlarca defa tekrar edilse ona

yine ihtiyaç vardır; hem ekmek gibi her gün değil, belki hava gibi her an ihtiyaç vardır ve arzu duyulur.

Hem mesela, Şuarâ sûresinde sekiz defa tekrar edilen وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ[1175] ayeti, o sûrede anlatılan peygamberlerin kurtuluşlarını ve kavimlerinin azaplarını, kâinatın yaratılış hikmeti ve Cenâb-ı Hakk'ın geniş rubûbiyeti adına beyan eder. Sûre, o binlerce hakikat kuvvetindeki ayeti tekrar ederek Cenâb-ı Hakk'ın izzetinin o zalim kavimlerin azabını ve rahmetinin de peygamberlerin kurtuluşlarını gerektirdiğini ders verir. İşte o ayet veciz ve mucizevî bir belâgattir; binlerce defa tekrar edilse ona yine ihtiyaç vardır ve arzu duyulur.

[1175] "Ama senin Rabbin Azîz ve Rahîm'dir (mutlak galiptir, geniş merhamet sahibidir)" (Şuarâ sûresi, 26/9, 68, 104, 122, 140, 159, 175, 191)

Hem mesela, Rahman sûresinde tekrar edilen فَبِأَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ[1176] ayeti ile Mürselât sûresinde tekrar edilen وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ[1177] ayeti, cinlere ve insanlara, asırlara, yeryüzüne ve göklere; inkârcıların kâinatı kızdıran, yerleri ve gökleri hiddete getiren, insanın yaratılış hikmetini bozan, Cenâb-ı Hakk'ın haşmetli saltanatına inkâr ve onu hafife almakla karşılık vermelerini, küfür ve nankörlüklerini, zulümlerini, bütün varlıkların hukukuna tecavüzlerini tehditle ilan eder. Bu iki ayet, böyle binlerce hakikatle alâkalı ve binlerce mesele kuvvetinde olan umumi bir derste binlerce defa tekrar edilse onlara yine lüzum vardır. O ayetler celalli bir mucizelik ve güzel, veciz bir belâgat gösterir.

[1176] "O halde Rabbinizin nimetlerinden hangi birini inkâr edebilirsiniz?" (Rahman sûresi, 55/13, 16, 18; …)

[1177] "Hakkı yalan sayanların o gün vay hallerine!" (Mürselât sûresi, 77/15, 19, 24, 28, 34, 37, 40, 45, 47, 49,)

Hem mesela, Kur'an'ın hakiki ve tam bir nevi münacatı ve Kur'an'ın bir çeşit özü olan, Hazreti Peygamber'in *(aleyhissalâtü vesselam)* Cevşen-ül Kebir adlı münacatında yüz defa

سُبْحَانَكَ يَا لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ الْأَمَانَ الْأَمَانَ خَلِّصْنَا مِنَ النَّارِ، أَجِرْنَا مِنَ النَّارِ، نَجِّنَا مِنَ النَّارِ[1178]

[1178] Sübhansın ya Rab! Senden başka yoktur ilah! Af ve yardım diliyoruz Senden, koru bizi cehennemden!

cümlesinin tekrarında, tevhid gibi kâinatın en büyük hakikati ve mahlûkatın rubûbiyete karşı tesbih, hamd ve takdis gibi üç büyük vazifesinden en mühim bir vazifesi, insanın ebedî hüsrandan kurtulmak gibi en dehşetli meselesi ve insanın kulluğunun ve aczinin en lüzumlu neticesi bulunur. Bu sebeple şu cümle binlerce defa tekrar edilse yine azdır.

İşte Kur'an'daki tekrarlar bu gibi esaslara bakıyor. Hatta bazen tevhid hakikati, bir sayfada makamın gereği olarak ve meselenin anlaşılmasına olan ihtiyaç ve belâgat yönüyle yirmi defa açıkça ve ima ile ifade edilir. Okuyana usanç değil, kuvvet ve şevk verir. *Risale-i Nur*'da, Kur'an'daki tekrarların ne kadar yerinde, münasip ve belâgat yönünden makbul olduğu delilleriyle gösterilmiştir.

Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ın Mekke'de inen sûreleriyle Medine'de inen sûrelerinin belâgat, i'caz ve bir meseleyi etraflıca anlatmak ya da özetlemek yönünden birbirinden ayrı olmalarının sırrı ve hikmeti şudur: Mekke'de Kur'an'ın birinci saftaki muhatap ve düşmanları, Kureyş müşrikleri ve ümmileri olduğundan, kuvvetli, yüce, mucizevî, ikna edici bir üslûp, kanaat verici kısa beyanlar ve meselelerin yerleşmesi için tekrar gerekmiştir. Bu yüzden Mekke sûreleri çoğunlukla iman esaslarını ve tevhidin mertebelerini gayet kuvvetli, yüksek ve i'cazlı bir üslûpla, veciz bir şekilde tekrar eder. Yaratılışın başını ve dünyanın sonunu, Allah'ı ve ahireti, yalnız bir sayfada, bir ayette, bir cümlede, bir kelimede değil; belki bazen bir harfte anlatır. "Takdim" (önce bildirme), "tehir" (sonraya bırakma), "tarif" (bir ismi 'harf-i tarif' kullanarak belirli kılma), "tenkir" (bir ismi 'harf-i tarif' kullanmayıp belirsiz yapma), "hazf" (sözü aradan çıkarma, kaldırma) ve zikir gibi üslûp özellikleriyle öyle kuvvetli bir şekilde ispatlar ki, belâgat ilminin dâhi imamları bunu hayretle karşılamıştır. *Risale-i Nur* ve bilhassa Kur'an'ın kırk yönden mucize olduğunu ispat eden Yirmi Beşinci Söz ilaveleriyle beraber ve Kur'an'ın

üslûbundaki mucizeliği harika bir tarzda beyan ve ispat eden Arapça *Risale-i Nur*'dan *İşarâtü'l İ'caz* tefsiri bilfiil göstermiştir ki, Mekke'de inen ayetlerde en yüce bir üslûp ve belâgat, en yüksek bir i'caz ve vecizlik vardır.

Medine'de inen sûre ve ayetlerin ilk saftaki muhatap ve düşmanları ise Allah'ı tasdik eden Yahudi ve Hıristiyanlar, yani ehl-i kitap olduğundan; belâgatin, o makamın, irşadın ve halin gereği olarak sade, açık ve etraflı bir üslûpla ehl-i kitaba karşı dinin yüksek kaidelerini ve imanın esaslarını değil, belki fikir ayrılıklarına sebep olan dinî hükümlerdeki farklılıkların, teferruatın ve küllî kanunların kaynaklarını, sebeplerini bildirmiştir. Medine'de inen ayetlerde çoğunlukla o etraflı, izahlı ve sade üslûbun içinde Kur'an'a has eşsiz bir beyan tarzı görünür. O ayetler o teferruatın içinde yüksek, kuvvetli bir netice, bir son, bir delil ve dinî hükümlerle ilgili o küçük hadiseyi küllîleştiren, onu Allah'a iman esası ile bağlayan, tevhide, imana ve ahirete ait bir cümleyi zikreder. O makamı nurlandırır, yüceltir, küllî hale getirir. *Risale-i Nur*, ayetlerin sonlarında çoğu kez gelen

إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ[1179] ، إِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ[1180]

[1179] "Allah gerçekten her şeye kadirdir." (Bakara sûresi, 2/20, 109, 148; Âl-i İmran sûresi, 3/165; Nahl sûresi, 16/77; Nûr sûresi, 24/45; Ankebût sûresi, 29/20; Fâtır sûresi, 35/1)

[1180] "Muhakkak ki Allah her şeyi hakkıyla bilir." (Enfâl sûresi, 8/75; Tevbe sûresi, 9/115; Ankebût sûresi, 29/62; Mücadele sûresi, 58/7)

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ[1181] ، وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ[1182]

[1181] "O Azîz'dir, Hakîm'dir (mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir)" (İbrahim sûresi, 14/4; Nahl sûresi, 16/60; Ankebût sûresi, 29/42; Rûm sûresi, 30/27; …)

[1182] "O, Azîz'dir, Rahîm'dir (mutlak galiptir, sınırsız merhamet ve ihsan sahibidir)" (Rûm sûresi, 30/5)

gibi tevhidi ve ahireti ifade eden neticelerde ne kadar yüksek bir belâgat, meziyet, cezalet ve nükteler bulunduğunu, Yirmi Beşinci Söz'ün İkinci Şûle'sinin İkinci Nur'unda on örneğini bildirerek, onlarda büyük bir mucize bulunduğunu inkârcılara da ispat etmiştir.

Evet, Kur'an, şeriatın hükümlerini ve toplum hayatına dair kanunları beyan ederken, birden muhatabının nazarını yüksek ve küllî noktalara çevirir. Sade üslûbu yüce bir üslûba ve şeriat dersi bir tevhid dersine dönüşür. Hem bir şeriat, hüküm ve hikmet kitabı, hem bir inanç, iman, zikir, fikir, dua ve davet kitabı olduğunu gösterir. Her makamda irşada dair pek çok maksadı ders verir. Mekke'de inen ayetlerin belâgatinden farklı olarak parlak, mucizevî bir üslûp ortaya koyar. Bazen iki kelimede, mesela رَبُّ الْعَالَمِينَ[1183] ve رَبُّكَ[1184] ifadelerinde, رَبُّكَ tabiriyle ehadiyeti, yani Allah'ın birliğinin her varlıkta ayrı ayrı tecelli etmesini; رَبُّ الْعَالَمِينَ tabiriyle de vahidiyeti, yani O'nun bütün varlıkları bir anda kuşatan birlik tecellisini bildirir. Ehadiyet içinde vahidiyeti ifade eder. Hatta bir ayette, bir zerreyi bir gözbebeğinde gördüğü ve oraya yerleştirdiği gibi, güneşi de aynı ayetle göğün gözbebeğine yerleştirir ve göğe bir göz yapar.

[1183] "Âlemlerin Rabbi" (A'râf sûresi, 7/54; Şuarâ sûresi, 26/23; Kasas sûresi, 28/30; Mü'min sûresi, 40/64; Fussilet sûresi, 41/9; Tekvir sûresi, 81/29; Hâkka sûresi, 69/4)

[1184] "Senin Rabbin" (Bakara sûresi, 2/30, Mâide sûresi, 5/24, 112; En'âm sûresi, 6/112, 131, 132, 133, 158; A'râf sûresi, 7/167, 172; Enfâl sûresi, 8/5; …)

Mesela, خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ[1185] ayetinden sonra,

[1185] "Gökleri ve yeri yaratan…" (En'âm sûresi, 6/1, 73; A'râf sûresi, 7/54; Tevbe sûresi, 9/36; Yûnus sûresi, 10/3…)

يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ[1186] ayetinin ardından وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ[1187] der. "Yerde ve gökte olup bitenleri bildiği gibi kalblerin içindekileri de bilir." mânâsını ifade eder. Böylece o sade, avamın anlayışına göre olan basit konuşma, yüce, cazibeli, umumi ve doğru yola sevk eden bir hitaba döner.

[1186] "Geceyi gündüze katar, böylece gündüz uzar. Gündüzü geceye katar, böylece gece uzar." (Hadîd sûresi, 57/6)

[1187] "Kalplerin içindekileri O bilir." (Hadîd sûresi, 57/6)

Bir soru: Bazen mühim bir hakikat, sığ nazarlara görünmediğinden ve bazı makamlarda basit bir hadise vesilesiyle yüksek bir tevhid neticesi veya küllî bir hüküm beyan edilmesindeki sır bilinmediğinden, bu bir

kusur zannedilir. Mesela, “Hazreti Yusuf’un *(aleyhisselam)*, kardeşini bir hile ile alması”[1188] hadisesi beyan edilirken, وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ[1189] diye gayet yüksek bir düsturun zikredilmesi, belâgat bakımından münasebetli görünmüyor. Bunun sırrı ve hikmeti nedir?

[1188] Bkz. “İşte Biz Yusuf’a, kardeşini alıkoyması için böyle bir plan öğrettik.” (Yûsuf sûresi, 12/76)

[1189] “Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen bulunur.” (Yûsuf sûresi, 12/76)

Cevap: Her biri küçük birer Kur’an olan uzun ve orta uzunluktaki çoğu sûrede pek çok sayfa ve makamda yalnız iki-üç maksat değil, belki bütün Kur’an’ın mahiyeti zikredilir. Kur’an hem bir zikir, hem bir iman, hem bir fikir, hem şeriat, hem hikmet ve hem de bir irşad kitabı olduğundan ayrı ayrı dersleri içerir. Cenâb-ı Hakk’ın rubûbiyetinin her şeyi kuşattığını ve haşmetli tecellilerini ifade eder. Şu büyük kâinat kitabının bir çeşit tefsiri olan Kur’an, elbette her makamda, hatta bazen bir sayfada pek çok maksadı takip ederek Allah’ı bilmeyi, tevhidin mertebelerini ve iman hakikatlerini ders verdiği gibi, bir başka makamda, mesela görünüşte zayıf bir münasebeti bulunan başka bir ders verir ve o zayıf münasebeti kuvvetlendirir. O ders o makama gayet uygun olur, belâgatin mertebesi yükselir.

İkinci bir soru: Kur’an’ın açıkça veya ima ve işaretlerle, ahiret ve tevhidi, insana verilecek mükâfat ve cezayı binlerce defa ispat edip öne çıkarmasının ve her sûrede, her sayfada, her makamda bu hakikati ders vermesinin hikmeti nedir?

Cevap: Kur’an imkân dairesinde ve kâinattaki inkılâplarda, emanet-i kübrâyı[1190] ve yeryüzünün halifeliğini omzuna alan insanın ebedî saadetine ve hüsranına sebep olacak vazifesine dair en mühim, en büyük, en dehşetli meseleleri ders vermek.. sayısız şüpheleri gidermek.. gayet şiddetli inkârları ve inatları kırmak, o dehşetli inkılâpları tasdik ettirmek.. ve o inkılâplar kadar büyük ve insan için lüzumlu olan meseleleri insana kabul ettirmek için onları binlerce değil, milyonlarca kere tekrar etse yine fazla

olmaz. O bahisler Kur’an’da milyonlarca kez okunur, yine de usanç vermez, onlara ihtiyaç azalmaz.

[1190] “Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten kaçındı, zira sorumluluğundan korktular, ama onu insan yüklendi. İnsan bu emanetin hakkını gözetmediği için cidden çok zalim, çok cahildir.” (Ahzâb sûresi, 33/72)

Mesela,

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ[1191]

[1191] “İman edip makbul ve güzel işler yapanlara ise içinden ırmaklar akan cennetler var. İşte en büyük muvaffakiyet, en büyük mutluluk budur.” (Bürûc sûresi, 85/11)

ayetinin verdiği ebedî saadet müjdesine bak. “Her dakika kendini gösteren ölüm hakikati hem çaresiz insanı, hem onun dünyasını, hem de bütün dostlarını ebedî yokluktan kurtarıp onlara ebedî bir saltanat kazandırır” beyanı milyarlarca kere tekrar edilse ve ona kâinat kadar önem verilse yine azdır, o meselenin kıymeti azalmaz.

İşte bu çeşit sayısız kıymetli meseleleri ders veren, kâinatı bir ev gibi değiştiren ve onun şeklini bozan dehşetli değişimleri gösterip ölümden sonra dirilişi ispatlayan, muhatabını ikna edip inandıran Kur’an-ı Mucizü’l Beyan, o meselelere elbette açıkça ve işaretlerle binlerce kere dikkati çeker. Bu lüzumsuz değildir; aksine, ekmek, ilaç, hava ve ışık gibi zaruri birer ihtiyaç hükmünde olduğundan insanın ihsanını tazeler.

Hem mesela Kur’an’ın,

إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ[1192] ، وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ[1193]

[1192] “Zalimlere elbette gayet acı bir azap vardır.” (İbrahim sûresi, 14/22; Şûrâ sûresi, 42/21)

[1193] “Kâfirlere ise cehennem ateşi var.” (Fâtır sûresi, 35/36)

gibi tehdit ayetlerini gayet şiddetle, hiddetle ve tekrar tekrar zikretmesinin hikmeti ise -*Risale-i Nur*’da açıkça ispat edildiği gibi- şudur: İnsanın küfrü, kâinatın ve kâinattaki çoğu varlığın hukukuna öyle bir tecavüzdür ki, gökleri ve yeri kızdırıyor. Toprak, hava, su gibi unsurları hiddete getirip tufanlarla o zalimleri tokatlıyor.

إِذَٓا اُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ ۝ تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ[1194]

[1194] "Onlar oraya atılınca cehennemin müthiş homurtusunu, kaynaya kaynaya çıkardığı uğultuyu işitirler. Cehennem, öfkesinden neredeyse çatlayacak haldedir." (Mülk sûresi, 67/7-8)

ayetlerinin açıkça ifade ettiği gibi, o zalim inkârcılara cehennem öyle öfkelenir ki, hiddetinden parçalanma derecesine gelir.

İşte böyle, ucu kâinattaki her varlığa dokunan bir cinayete ve sonsuz bir tecavüze karşı insanın küçüklüğü ve önemsizliği noktasında değil, belki zalimce cinayetinin büyüklüğüne ve kâfirce tecavüzünün dehşetine karşı, kâinatın Sultanı yarattıklarının hukukunu gözettiğini ve o inkârcıların küfür ve zulmündeki sonsuz çirkinliği gösterir. Bu hikmetten dolayı fermanında gayet hiddet ve şiddetle o cinayeti ve cezasını değil bin defa, belki milyonlarca, milyarlarca kere tekrar etse, yine fazla olmaz, kusur değildir. Zira bin küsur senedir yüzlerce milyon insan her gün usanmadan tam bir şevk ve ihtiyaçla o fermanı okuyor.

Evet, âlem her gün, her zaman, herkes için değişir; bir âlem gider, taze bir âlemin kapısı açılır. O yenilenen, geçici âlemleri nurlandırmak için Kur'an ihtiyaç ve şevkle لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ[1195] cümlesini bin defa tekrar ile o değişen perdelerin her birine bir لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ cümlesini lamba yapar. Aynen bunun gibi, o sayısız, geçici perdeleri, o tazelenen seyyar kâinatları karanlıkta bırakmamak.. her insanın hayat aynasında yansıyan suretleri çirkinleştirmemek.. insana lehinde şahit olabilecek o geçici vaziyetleri onun aleyhine çevirmemek için o cinayetlerin cezasını ve Kâinatın Ezelî Padişahının şiddetli ve inatları kıran tehditlerini takdir etmek.. ve nefsin azgınlığından kurtulmaya çalışmak gibi hikmetlerle Kur'an o tehditleri gayet mânidar bir şekilde tekrar eder. Bu derece kuvvetli, şiddetli tehdit ayetlerinin çokça tekrar edilmesini hakikatsiz saymaktan şeytan bile kaçar. O ayetleri dinlemeyen inkârcılar için cehennem azabının adaletin ta kendisi olduğunu gösterir.

[1195] "Lâ ilahe illallah" (Allah'tan başka ilah yoktur. Sâffât Sûresi, 37/35; Muhammed Sûresi, 47/19)

Hem mesela, asâ-yı Musa gibi pek çok hikmeti ve faydası bulunan Hazreti Musa'nın *(aleyhisselam)* kıssası ve diğer peygamberlerin *(aleyhimesselam)* kıssalarının Kur'an'da çok tekrar edilmesinde de çok hikmet vardır. Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberliğinin hakkaniyetine bütün nebilerin peygamberliğini delil gösterir. Çünkü onların hepsini birden inkâr edemeyen, Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberliğini de hakikat noktasında inkâr edemez. İşte herkes her vakit bütün Kur'an'ı okuyamadığından, her bir uzun ve orta uzunluktaki sûreyi birer küçük Kur'an hükmüne getirmek için iman esasları gibi mühim meselelerin yanında o kıssaları da tekrar etmesi, lüzumsuz değil, belâgatin, eşsiz bir üslûbun gereğidir. Kur'an böylece Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberliğinin insanlığın en büyük hadisesi ve kâinatın en muazzam meselesi olduğunu ders verir.

Evet, Kur'an'da Hazreti Peygamber'in zâtına en büyük makamın verilmesi ve dört iman esasını içine almakla لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ esasına denk tutulan مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ[1196] hakikati, Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberliğinin kâinatın en büyük hakikati ve onun *(aleyhissalâtü vesselam)* bütün varlıkların en şereflisi olduğunu hatırlatır. Hakikat-i Muhammediye *(aleyhissalâtü vesselam)* tabir edilen küllî manevî şahsiyeti ve kutsî makamı, iki cihanın en parlak güneşi olduğuna ve bu harika makama liyâkatine dair pek çok delil ve işaret, *Risale-i Nur*'da kesin bir şekilde ispat edilmiştir. Binlerce delilden biri şudur:

[1196] "Muhammedu'r-Rasulullah." (Muhammed Allah'ın Resûlüdür. Fetih Sûresi, 48/29)

• اَلسَّبَبُ كَالْفَاعِلِ[1197] düsturuyla, bütün ümmetinin işlediği sevapların bir mislinin, aynen onun amel defterine de yazılması…

[1197] (Bir işe) sebep olan, (onu bizzat) yapan gibidir.

• Bütün kâinatın hakikatlerini, getirdiği nur ile aydınlatması…

• Yalnız cinleri, insanları, melekleri ve canlı varlıkları değil, hatta kâinatı, gökleri ve yeryüzünü de kendisine minnettar kılması…

• Bitkilerin kabiliyetlerinin diliyle, hayvanların ihtiyaçlarının lisanıyla ettikleri duaların gözümüzün önünde bilfiil kabul olmasının gösterdiği üzere, belki milyarlarca fıtrî duası makbul olan ümmetin salihlerinin her gün o zâta *(aleyhissalâtü vesselam)* salât ve selam ile rahmet duaları…

• Manevî kazançlarını ilk önce o zâta *(aleyhissalâtü vesselam)* bağışlamaları…

• Ve bütün Müslümanlar tarafından okunan Kur'an'ların üç yüz bin harfinin her birinde on, yüz, hatta bin sevap ve meyve olması sırrınca, yalnız okunan Kur'an'lar sayesinde bile amel defterine sonsuz nurlar girmesi…

• O zâtın *(aleyhissalâtü vesselam)* manevî şahsiyeti olan "hakikat-ı Muhammediye"nin gelecekte bir tûbâ ağacı hükmünde olacağını bilen ve gören Allâm-ül Guyub ona Kur'an'ında o makama göre en büyük kıymeti vermiş olması…

• Hem fermanında ona ve onun sünnetine uymayı, şefaatine erişmeyi insanın en mühim meselesi olarak göstermesi…

• Ve o haşmetli tûbâ ağacının bir çekirdeği olan onun *(aleyhissalâtü vesselam)* şahsiyetini ve başlangıçtaki beşeri vaziyetini de bazen nazara almasıdır.

İşte Kur'an'ın tekrar edilen hakikatleri bu kıymette olduğundan, onların tekrarında kuvvetli ve büyük bir manevî mucize bulunduğuna selim fıtratlar şahitlik eder. Yeter ki, maddecilik vebasıyla kalb ve vicdan hastalığına tutulmamış olsun… Yoksa o zaman,

قَدْ يُنْكِرُ الْمَرْءُ ضَوْءَ الشَّمْسِ مِنْ رَمَدٍ وَيُنْكِرُ الْفَمُ طَعْمَ الْمَاءِ مِنْ سَقَمٍ[1198]

[1198] Bazen insan, gözünün iltihaplı olması sebebiyle güneşin ışığını inkâr ettiği gibi ağız da hastalığından dolayı suyun tadını inkâr edebilir. (el-Busayrî, *Kasîdetü'l-Bürde* 104. beyit)

kaidesine dâhil olur.

Onuncu Mesele'ye Bir Sonsöz Olarak İki Haşiye

Birincisi

Bundan[1199] [HAŞİYE] on iki sene önce işittim ki, dehşetli ve inatçı bir dinsiz, Kur'an'a onun tercümesiyle iftira atmaya, Kur'an'ın aleyhinde konuşmaya başlamış ve şöyle demiş: "Kur'an tercüme edilsin de ne mal olduğu bilinsin." Yani Kur'an'daki lüzumsuz tekrarları herkes görsün ve onun yerine meali okunsun, diye dehşetli bir plan yapmış.

[1199] [HAŞİYE] Bu risalenin telifinden.

Risale-i Nur'un çürütülmez delilleri kesin bir şekilde ispat etmiştir ki: Kur'an'ın hakiki tercümesi mümkün değildir. Arapçadan başka bir dilin grameri Kur'an'ın meziyetlerini ve nüktelerini muhafaza edemez. Her bir harfi, on adetten bine kadar sevap veren Kur'an kelimelerinin, mucizevî ve kuşatıcı tabirlerinin yerini insan eseri olan basit tercümeler tutamaz. Kur'an yerine camilerde onun tercümesi okunamaz. İşte *Risale-i Nur* her tarafa yayılarak o dehşetli planı neticesiz bıraktı.

Fakat o dinsizden ders alan münafıklar, yine şeytan hesabına ahmak çocuklar gibi divane bir şekilde Kur'an güneşini üflemekle söndürmeye çalıştıkları için bana gayet sıkı, sıkıcı ve sıkıntılı bir halle bu Onuncu Mesele yazdırıldı, tahmin ediyorum. Başkaları ile görüşemediğim için hakiki vaziyeti bilmiyorum.

İkincisi

Denizli hapsinden tahliyemizden sonra meşhur Şehir Oteli'nin yüksek katında oturmuştum. Karşımdaki güzel bahçelerde çok sayıdaki kavak ağaçlarının birer zikir halkası gibi gayet tatlı bir şekilde hem kendilerinin, hem dallarının, hem yapraklarının rüzgârda cezbeli ve cazibeli hareketlerle oynaması, kardeşlerimden ayrı, yalnız kaldığımdan hüzünlü ve gamlı kalbime ilişti. Birden güz ve kış mevsimleri hatırıma geldi ve beni bir gaflet bastı. Neşe ve cezbe ile cilvelenen o nazenin kavaklara ve canlılara o kadar acıdım ki, gözlerim yaşla doldu. Kâinatın süslü perdesi altındaki yoklukları, ayrılıkları hatırlatan, hissettiren bu halde kâinat dolusu ayrılıkların, yoklukların hüznü başıma toplandı. Birden hakikat-i Muhammediye'nin *(aleyhissalâtü vesselam)* getirdiği nur imdada yetişti. O sonsuz hüzünleri ve gamları sevince çevirdi. Hatta o nurun, herkes ve

her mümin gibi benim hakkımdaki milyonlarca feyzinden yalnızca o vakitte, o halime temas eden yardımı ve tesellisi için Resûl-u Ekrem'e *(aleyhissalâtü vesselam)* ebediyen minnettar oldum. Şöyle ki:

O gaflet nazarı, o mübarek, nazenin canlıları vazifesiz, neticesiz, bir mevsimde görünüp kaybolan, neşeden değil belki yokluk ve ayrılıktan titreyerek hiçliğe düşen varlıklar şeklinde gösterir. Bu, herkes gibi benim de bekâ aşkına, güzellik sevgisine, hemcinslerime ve hayata karşı şefkate vesile olan damarlarıma o derece dokundu ki, âdeta dünyayı manevî bir cehenneme ve akıl bir işkence âletine çevirdi. Tam o sırada, Muhammed Aleyhissalâtü Vesselam'ın insanlığa hediye getirdiği nur, perdeyi kaldırdı. Yokluk, hiçlik, vazifesizlik, abeslik, ayrılık yerine o kavak ağaçlarının her birinin yaprakları sayısınca hikmet ve mânâları gösterdi. *Risale-i Nur*'da ispat edildiği gibi üç kısma ayrılan neticeleri ve vazifeleri gördüm.

***Birinci Kısım*:** Sâni-i Zülcelâl'in isimlerine bakar. Mesela, nasıl ki bir usta harika bir makine yapsa herkes "Maşaallah, Barekallah" deyip onu alkışlar. Aynen öyle de, o makine dahi hatasız işleyişiyle ondan beklenen neticeleri tam göstererek hal diliyle ustasını tebrik eder, alkışlar. İşte her canlı ve her varlık böyle birer makinedir, Ustasını tesbihlerle alkışlar.

***İkinci Kısım*:** Canlıların ve şuur sahiplerinin nazarlarına bakar. Onlara şirin bir mütalâa yeri, birer marifet kitabı olur. Mânâlarını şuur sahiplerinin zihinlerinde, suretlerini hafızalarında, misal âleminin levhalarında ve gayb âleminin defterlerinde bırakıp şu görünen âlemi terk eder, gayb âlemine çekilir. Demek, görünüşte bir varlığı bırakır fakat manevî, gaybî ve ilmî pek çok varlık kazanır.

Evet, madem Allah var ve O'nun ilmi her şeyi kuşatır. Elbette yokluk ve hiçlik, mahv ve fânilik aslında müminin dünyasında yoktur. Kâfirlerin dünyaları ise yoklukla, ayrılıkla, hiçlikle, fânilikle doludur.

İşte bu hakikati, şu darbımesel ders verir: "Kimin için Allah varsa ona her şey vardır; kimin için yoksa onun için hiçbir şey yoktur."[1200]

[1200] Bkz. Ebu'l-Abbas el-Mukri', *Nefhu't-Tayyib* 4/504.

Kısacası: Nasıl ki iman, ölüm vaktinde insanı ebedî idamdan kurtarıyor. Aynı şekilde, herkesin hususi dünyasını da idamdan ve hiçlik karanlıklarından kurtarır. Küfür ise –hele mutlak küfür ise– hem o insanı, hem onun hususi dünyasını ölümle ebediyen idam edip manevî cehennem karanlıklarına atar. Hayatının lezzetlerini acı zehirlere çevirir. Dünya hayatını ahirete tercih edenlerin kulakları çınlasın! Gelsinler, ya buna bir çare bulsunlar ya da imana girsinler; bu dehşetli zarardan kurtulsunlar!

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[1201]

[1201] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

Duanıza çok muhtaç ve size çok arzu duyan kardeşiniz

Said Nursî

Yirmi Altıncı Söz

KADER RİSALESİ

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ اِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ[1202]

[1202] "Hiçbir şey yoktur ki onu meydana getiren hazinelerin anahtarları elimizde olmasın. Biz onu ancak belirli bir ölçü ile indiririz." (Hicr sûresi, 15/21)

وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ[1203]

[1203] "Velhasıl her bir şeyi apaçık bir Kitap'ta sayıp döken biziz." (Yâsîn sûresi, 36/12)

Kader ve insanın cüzî iradesi iki mühim meseledir. Bunlara dair birkaç sırrı dört "bahis" içinde açmaya çalışacağız.

Birinci Bahis

İmanın kısımlarından olan kader ve cüzî irade, İslamiyet'in ve imanın son sınırını gösteren, hale ve vicdana dair birer meseledir. İlmî ve nazarî değildir. Yani, her şeyi, hatta amellerini ve nefsini Cenâb-ı Hakk'a vere vere sonunda imtihan ve mesuliyetten kurtulmaması için cüzî irade müminin önüne çıkıyor, ona "Sorumlu ve vazifelisin!" diyor. Sonra işlediği iyiliklerle ve faziletleriyle gururlanmaması için kader karşısına geçiyor ve ona "Haddini bil, bunları yapan sen değilsin!" diyor.

Evet, kader ve cüzî irade, iman ve İslamiyet'in son mertebelerindedir… Kader nefsi gururdan, cüzî irade ise sorumsuzluktan kurtarmak içindir; bu sebeple imana dair meseleler arasına girmişlerdir. Yoksa inatçı nefs-i emmarelerin,[1204] işledikleri günahların sorumluluğundan kurtulmak için kadere yapışmaları, kendilerine nimet olarak verilen güzelliklerle övünüp gururlanmaları ve bunları iradelerine dayandırmaları, kader sırrına ve cüzî iradenin hikmetine tamamen zıttır. Bunlar ilmî meseleler değildir.

[1204] **Nefs-i emmare:** İnsanı daima kötülüğe sevk eden nefis.

Evet, manevî yönden ilerlememiş avam tabaka tarafından her şeyin kadere verildiği olur. Fakat bu, geçmiş zaman hadiseleri ve musibetler içindir, ümitsizliğin ve hüznün ilacıdır. Yoksa günahlara ve geleceğe dair değildir

ki, haram zevklere girmeye ve tembelliğe sebep olsun. Demek, kader meselesi, insanı imtihan ve sorumluluktan değil, kendisiyle övünmekten ve gururdan kurtarmak için iman esasları arasına girmiştir. Cüzî irade ise insanın fenalıklarının kaynağıdır ve öyle görülmesi için iman esaslarına dâhil edilmiştir. Yoksa insanın, onu sahip olduğu güzelliklerin kaynağı bilip firavunlaşması, kibirlenmesi için değildir.

Evet, Kur'an'ın buyurduğu gibi, insan fenalık ve günahlarından tamamen kendisi sorumludur. Çünkü günahı isteyen odur. Günah bir tür tahrip olduğu için insan tek bir günahla çok şeyi yıkıp bozabilir, müthiş bir cezaya müstahak hale gelir. Bir kibritle bir evi yakmak gibi… Fakat insanın sevap ve iyilikleriyle övünmeye hakkı yoktur, onlarda payı pek azdır. Çünkü iyiliği isteyen ve gerektiren, Cenâb-ı Hakk'ın rahmeti; yaratan ise O'nun kudretidir. İstemek, cevap ve sebep; hepsi Hak'tandır. İnsan yalnız dua, iman, şuur ve Allah'ın rızası ile onlara sahip olur. Günahı ya tabiatı gereği ya da iradesiyle isteyen ise insanın nefsidir. Nasıl ki, bazı maddeler güneşin beyaz, güzel ışığından kararır ve çürür. Siyahlık, o maddenin tabiatına aittir; fakat onu, içinde pek çok fayda saklayan ilahî bir kanunla yaratan yine Hak'tır. Demek, sebep olan ve isteyen nefistir ki, sorumluluk onundur. Cenâb-ı Hakk'a ait olan yaratma, var etme ise başka güzel neticeleri ve meyveleri bulunduğu için güzeldir, hayırdır.

İşte şu sırdandır ki: Şerri işlemek şerdir, şerrin yaratılması ise şer değildir. Mesela, pek çok faydası bulunan yağmurdan zarar gören tembel bir adam, "Yağmur rahmet değil." diyemez. Evet, onu yaratmakta, var etmekte az bir zarar ile beraber çok hayır vardır. Küçük bir zarar yüzünden pek çok hayrı terk etmek ise büyük bir şer olur. Bu sebeple o küçük zarar, hayır hükmüne geçer. Cenâb-ı Hakk'ın yaratmasında şer ve çirkinlik yoktur, onlar kulun amellerine ve kabiliyetine aittir.

Hem nasıl ki Allah'ın takdir ettiği kader, neticeleri ve meyveleri itibarı ile şerden ve çirkinlikten uzaktır, yücedir. Aynı şekilde, sebepleri itibarı ile de zulümden ve çirkinlikten mukaddestir. Çünkü kader hakiki sebeplere bakar, adildir. İnsanlar ise görünüşteki sebeplere göre hüküm verir;

kaderin, adaletin ta kendisi olan hükmünü takdir edemez, zulme düşerler. Mesela, hırsız olmadığın halde hâkim seni mahkûm edip hapse attı. Fakat senin kimsenin bilmediği gizli bir cinayetin var. İşte kader, seni o cinayetin için mahkûm edip adaletle hüküm vermiştir. Hâkim ise işlemediğin bir hırsızlıktan dolayı mahkûm ettiği için zulmetmiştir. İşte, kaderin ve Cenâb-ı Hakk'ın adaleti ile insanın işlediği zulüm tek bir hadisede iki yönden görünüyor. Başka örnekleri de buna kıyasla. Demek, kader ve Cenâb-ı Hakk'ın yaratması; başı ve sonu, asıl ve tali yönleri, sebep ve neticeleri itibarı ile şerden, çirkinlikten ve zulümden uzaktır, yücedir.

Eğer denilse ki: "Madem insanın cüzî iradesinin yaratma kabiliyeti yok ve elinde bir emr-i itibarî, yani farazi bir şey olan gayret etmekten başka bir şey bulunmuyor. Nasıl oluyor da, Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'da insan, yerlerin ve göklerin Hâlık'ına karşı asi ve düşman olarak tarif ediliyor? Niçin Cenâb-ı Hak insandan çok şikâyet ediyor, asi insanlara karşı mümin kullarına yardım edeceğini, yardım için meleklerini toplayacağını bildiriyor ve insana çok büyük önem veriyor?"

Cevap: Çünkü küfür, isyan ve günah tahriptir, yokluğa sebeptir. Hakikatte var olmayan farazi bir şey çok büyük tahribata, sayısız şeyin yok olmasına sebebiyet verebilir. Nasıl ki, büyük bir geminin dümencisi vazifesini terk etse gemi batar ve bütün mürettebatın gayretleri neticesiz kalır. Bütün o tahribat, bir tek vazifenin ihmalinden kaynaklanır. Aynen öyle de, küfür ve günah, yokluk ve tahrip cinsinden olduğu için cüzî irade, farazi bir şeyle onları tahrik edip müthiş neticelere sebebiyet verebilir. Gerçi küfür bir fenalıktır, günahtır fakat aynı zamanda bütün kâinatı kıymetsizlik ve gayesizlikle itham etmek, hor görmek, Cenâb-ı Hakk'ın birliğine delil olan bütün varlıkları yalanlamak ve O'nun bütün isimlerinin tecellilerini değersiz göstermek, onlarla alay etmektir. Bu yüzden Cenâb-ı Hakk'ın bütün kâinat, varlıklar ve isimlerinin tecellileri adına kâfirlerden şiddetle şikâyeti ve onları dehşetli tehdit etmesi hikmetin ta kendisidir. Kâfirlere ebedî azabı tam adalettir.

Madem insan küfür ve isyanla tahrip yoluna gider ve az bir gayretle pek çok şey yapar. O halde müminler, buna karşı Cenâb-ı Hakk'ın yüce yardımına, lütfuna çok muhtaçtır. Çünkü on kuvvetli adam bir evi koruyup tamir ederken, haylaz bir çocuğun o evi ateşe vermeye çalışması karşısında onun velisine, belki padişahına müracaat etmeye, yalvarmaya mecbur kalırlar. Aynen bunun gibi, müminler de böyle edepsiz asilere karşı dayanmak için Cenâb-ı Hakk'ın yardımına çok muhtaçtır.

***Kısacası*:** Eğer kaderden ve insanın cüzî iradesinden bahseden adam, Rabbinin huzurunda bulunma şuuruna ve kâmil imana sahip bir mümin ise kâinatı ve nefsini Cenâb-ı Hakk'a verir, O'nun idaresinde bilir. O vakit kaderden ve cüzî iradeden bahsetmeye hakkı olur. Nefsinin ve her şeyin sahibini Cenâb-ı Hak bildiği için cüzî iradesine dayanarak kulluk sorumluluğunu üstlenir. Günahlarının kaynağının kendisi olduğunu kabul edip Rabbinin her türlü kusur ve noksandan uzaklığını ilan eder. Kulluk dairesinde kalıp ilahî teklifi, kulluk vazifesini üstüne alır. Faziletleriyle ve işlediği sevaplarla gururlanmamak için kadere bakar, övünmek yerine şükreder. Başına gelen musibetlerde kaderi görür, sabreder.

Gafil bir adamın ise kaderden ve cüzî iradeden bahsetmeye hakkı yoktur. Çünkü onun nefs-i emmaresi, gaflet ve dalâletin sevkiyle kâinattaki her şeyi sebeplere verir, Allah'ın malını onlara paylaştırır. Kendisini de varlığının sahibi zanneder. Yaptığı güzel şeyleri kendinden ve sebeplerden bilir, sorumluluğu ve kusuru ise kadere atar. O vakit, neticede Cenâb-ı Hakk'a verilecek cüzî irade ve en son bakılacak kader bahsi mânâsız olur. Bu, kaderin ve insanın iradesinin var oluş hikmetine tamamen zıt ve sorumluluktan kurtulmak için nefsin bir hilesidir.

İkinci Bahis

İlim ehline has[1205 HAŞİYE] ince bir ilmî araştırmadır.

[1205 HAŞİYE] Bu ikinci bahis, çok derin ve anlaşılması zor "kader sırrı" hakkındadır. Bütün hakikat ehli âlimlerce kelâm ilminin inanca dair en mühim ve tartışmalı meselelerinden kabul edilir. *Risale-i Nur* bu meseleyi tam halletmiştir.

Soru: Kader ile insanın cüzî iradesi nasıl bir arada bulunabilir?

Cevap: Yedi bakımdan...

***Birincisi*:** Kâinatın intizam ve denge diliyle hikmetine, adaletine şahitlik ettiği Hakîm ve Âdil Zât, elbette insana mükâfat veya ceza vesilesi olacak, mahiyeti bilinmeyen bir cüzî irade vermiştir. O Âdil-i Hakîm'in pek çok hikmetini bilmediğimiz gibi, insanın cüzî iradesinin de kaderle nasıl bir arada bulunabileceğini bilmememiz, bunların var olmadığını göstermez.

***İkincisi*:** İster istemez herkes kendinde bir irade hisseder, onun varlığını vicdanen bilir. Bir şeyin mahiyetini bilmek ayrı, var olduğunu bilmek ayrıdır. Pek çok şeyin varlığı bizce apaçık olduğu halde, mahiyeti meçhul... İşte cüzî irade de bunlar arasında sayılabilir. Her şey bizim bilgimizle sınırlı değildir. Bir şeyi bilmememiz, onun yokluğuna delil olamaz.

***Üçüncüsü*:** Cüzî irade, kadere zıt değildir. Hatta kader, onun varlığını destekler. Çünkü kader, Allah'ın sınırsız ilminin bir çeşididir. Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz ilmi, i護ademizi de kuşatmıştır. Öyleyse kader, iradenin varlığını doğruluyor, çürütmüyor.

***Dördüncüsü*:** Kader, bir çeşit ilimdir. İlim ise bilinene bağlıdır. Bir şeyin nasıl olacağıyla ilgilidir. Yoksa bilinen şey, ilme bağlı değildir. Yani ilmin kanunları, bilineni, haricî varlığı noktasında idare etmek için esas değildir. Çünkü bilinen şeyin kendisi ve haricî varlığı, iradeye bakar ve kudrete dayanır. Hem ezel, geçmiş zaman silsilesinin bir ucu değildir ki, eşyanın varlığında esas tutulup ona göre bir mecburiyet düşünülsün. Aksine o; geçmişi, şimdiki zamanı ve geleceği birden kuşatan, onlara yüksekten bakan bir ayna gibidir. Öyleyse mümkinat[1206] dairesi içinde uzayıp giden zamanın geçmiş tarafında bir uç hayal edip ona "ezel" diyerek eşyayı bir düzenle o ezel ilminin sınırlarında ve kendini de onun dışında farz etmek, ona göre değerlendirmek hakikat değildir.

[1206] **Mümkinat:** Allah'ın ilminde olup henüz varlık âlemine çıkmamış şeyler.

Bu sırrın sana açılması için şu misale bak: Senin elinde bir ayna olduğunu varsayalım. Sağ tarafın geçmiş, sol tarafın gelecek farz edilse, o ayna yalnız kapasitesi kadarını gösterebilir, iki tarafı ancak sırayla yansıtır, çoğunu gösteremez. Hem ayna ne kadar aşağıda olursa o kadar az gösterir, yükseğe çıktıkça yansıttığı daire genişler. Gitgide iki tarafı tamamen ve birden gösterebilir hale gelir. O ayna, şu vaziyetteyken onda görünen mesafelerde gerçekleşen hadiselerin birbirinden önce mi sonra mı, birbiriyle uyumlu mu birbirine zıt mı olduğu söylenemez.

İşte kader, Cenâb-ı Hakk'ın ezelî ilmindendir ve o ezelî ilim, hadisin tabiriyle, ezelden ebede kadar olmuş ve olacak her şeyi "manzar-ı âlâdan", yani en yüce makamdan, birden görür, kuşatır. Biz ve hükümlerimiz onun dışında kalamayız ki, kader sadece geçmişi gösteren bir ayna gibi olsun.

***Beşincisi*:** Kader, bir hadisenin sebep ve neticesiyle de ilgilidir. Yani, "Şu netice, şu sebeple meydana gelecek." hükmünü içerir. Öyleyse, "Madem filan adamın filan vakitte ölmesi mukadderdir. Kendi cüzî iradesiyle tüfeğini ateşleyen adamın ne kabahati var? Ateş etmeseydi diğer adam yine ölecekti." denilmemelidir.

Soru: Niçin denilmesin?

Cevap: Çünkü kader o adamın ölmesini, berikinin tüfeğiyle belirlemiştir. Eğer tüfekle ateş edilmediğini varsaysan, kaderin bu hadiseyle ilgisi bulunmadığını kabul etmiş olursun. O zaman adamın ölmesi hakkında neyle hüküm vereceksin? Ya Cebriye mezhebi gibi sebebin ve neticenin ayrı birer kaderi olduğunu kabul edersin ya da Mutezile mezhebi gibi kaderi inkâr edersin. Her iki halde de Ehl-i Sünnet ve Cemaat'i bırakıp dalâlet yoluna girmiş olursun.

Öyleyse biz hak ehli deriz ki: "Tüfekle ateş edilmeseydi o adam ölür müydü, bilemeyiz." Cebriye mezhebindekiler der ki: "Ateş edilmeseydi yine ölürdü." Mutezile ise şöyle der: "Ateş edilmeseydi adam ölmezdi."

***Altıncısı*:**[1207] HAŞİYE Cüzî iradenin temel hususiyeti olan meyletmek, Matüridi mezhebince bir emr-i itibarîdir, yani farazidir ve kula verilebilir. Fakat

Eşari mezhebi ona mevcut nazarıyla baktığı için meyli kula isnat etmemiştir. Eşari mezhebince o meyildeki tasarruf bir emr-i itibarîdir. Öyleyse o meyil, o tasarruf izafidir, görecedir; mutlak olarak görünen bir varlığı yoktur. Emr-i itibarî, bir şeyin varlığı için şart olan bütün sebepleri gerektirmez ki, o sebeplerin var olması için lüzum, zorunluluk ve vücûb[1208] araya girip iradeyi ortadan kaldırsın. Belki o emr-i itibarînin sebebi, daha üstün bir vaziyet alsa o iş gerçekleşebilir. Öyleyse insan iradesiyle onu o anda terk edebilir. Kur'an ona o anda diyebilir ki, "Şu şerdir, yapma!"

[1207] HAŞİYE Gayet dikkatli âlimlere has bir hakikattir.

[1208] **Vücub:** Varlığı zorunlu ve kendinden olma.

Evet, eğer kul kendi amellerini yaratabilseydi ve bir şey var etmeye gücü olsaydı, iradesi ortadan kalkardı. Çünkü kelâm ilminde ve felsefede, مَا لَمْ يَجِبْ لَمْ يُوجَدْ kaidesince, "Bir şey vacip olmazsa vücuda gelmez." görüşü, yerleşmiş hükümlerdendir. Yani, bir şey var olması gereken bütün sebepler bir araya toplandıktan sonra vücuda gelebilir. O sebepler, o neticeyi zorunlu olarak gerektirir. O vakit ortada irade kalmaz.

Soru: "Tercih bilâ-müreccih muhaldir", yani bir şeyde tercihi gerektiren bir sebep, bir üstünlük olmadan o şey tercih edilebilir demek akıl dışıdır. Halbuki insanın fiillerine, bir şeyi yapmasına veya bazen yapmamasına emr-i itibarî diyoruz. Bu da, tercihi gerektiren bir sebep olmadan da bir şeyin diğerlerinden üstün tutulabilmesini, tercih edilebilmesini gerektirir. Bu ise kelâm ilminin en önemli esaslarından birini yıkar.

Cevap: "Tereccuh bilâ-müreccih muhaldir",[1209] HAŞİYE yani bir şeyin, bir sebep olmadan, tercih edilebilecek başka şeylere üstün olması imkânsızdır. Tercihi gerektiren bir sebep olmadan üstünlük mümkün değildir. Yoksa tercihi gerektiren bir sebep olmadan tercih yapılabilir demek caizdir ve bu mümkündür. İrade bir sıfattır, onun gereği ve vazifesi böyle bir işi görmektir.

[1209] HAŞİYE Tereccuh ayrı, tercih ayrıdır; çok fark var.

Soru: Madem katli yaratan Hak'tır. Niçin cinayeti işleyene kâtil denir?

Cevap: Çünkü sarf[1210] ilmi kaidelerine göre ism-i fail, izafi olan mastardan türetilir. Yoksa kesin olan ve o mastarla meydana gelen fiilden türetilmez. Mastar, yapılan iştir; kâtil unvanını da cinayeti işleyen alır. Mastarın neticesi olan fiili Cenâb-ı Hak yaratır. Mesuliyeti hissettiren bir şey, fiilden türetilmez.

[1210] **Sarf:** Kelime bilgisi, gramer.

***Yedincisi*:** İnsanın cüzî iradesi gerçi zayıftır, bir emr-i itibarîdir, farazidir. Fakat Cenâb-ı Hak, Hakîm-i Mutlak, insanın o zayıf, sınırlı iradesini kendi küllî iradesine bağlamış, bir şart-ı adi, yani basit bir ön şart yapmıştır. Mânen der ki: "Ey kulum, iradenle hangi yolu istersen seni o yolda götürürüm. Öyleyse sorumluluk sana aittir."

Teşbihte hata olmasın, mesela zayıf bir çocuğu omzuna aldın ve tercihinde serbest bırakıp "Nereye istersen seni oraya götüreceğim." dedin. Çocuk yüksek bir dağa çıkmak istedi, sen de onu götürdün. Sonra çocuk üşüdü yahut düştü. Elbette "Sen istedin!" diyerek onu azarlayacak, üstüne de bir tokat vuracaksın. İşte Hâkimlerin Hâkimi Cenâb-ı Hak, sonsuz zayıf olan kulunun iradesini kendi küllî iradesine bir ön şart yapar, O'nun küllî iradesi bu basit şarta bakar.

***Sözün Özü*:** Ey insan! Sende gayet zayıf, fakat eli günahta ve tahripte gayet uzun; sevapta ve iyilikte ise gayet kısa, sınırlı bir irade var. O iradenin bir eline duayı ver ki, hayır ve iyilikler zincirinin bir meyvesi olan cennete yetişsin ve bir çiçeği olan ebedî saadete uzansın. Diğer eline tevbe ve istiğfarı ver ki, günah ve çirkinliklerden çekilsin ve o lânetlenmiş ağacın bir meyvesi olan cehennem zakkumuna uzanmasın.

Demek, dua ve tevekkül hayra kuvvetli bir meyil verdiği gibi, istiğfar ve tevbe de şerre meyli keser, haddi aşmaya engel olur.

Üçüncü Bahis

Kadere, yani "her şeyin Cenâb-ı Hakk'ın takdiriyle" olduğuna inanmak, imanın esaslarındandır. Kaderin varlığına dair kesin deliller o kadar çoktur

ki, hadde hesaba gelmez. Şu iman esasını, onun ne kadar kuvvetli ve geniş olduğunu basit ve açık bir şekilde, bir "mukaddime" ile göstereceğiz.

Mukaddime[1211]

[1211] Giriş.

Kâinatta her şeyin var olmadan önce ve var olduktan sonra yazıldığını وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ[1212] gibi pek çok Kur'an ayeti açıkça bildiriyor. Kâinat denilen, kudretin şu büyük kitabı da Kur'an'ın bu hükmünü düzen, denge, intizam, tasvir, her şeyi süsleme ve birbirinden ayırma gibi yaratılış kanunlarıyla tasdik ediyor. Evet, kâinat kitabının manzum kelimeleri ve vezinli ayetleri, her şeyin yazılı olduğuna şahittir.

[1212] "Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki açık, apaçık bir kitapta bulunmasın." (En'âm sûresi, 6/59)

Yaratılmadan önce her şeyin takdir edilmiş ve yazılı olduğuna, bütün tohumlar, kökler, çekirdekler, miktarlar ve suretler birer şahittir. Zira her tohum ve çekirdek, *kâf nun*[1213] tezgâhından çıkan latif birer hazinedir ki, her birine kaderle çizilen bir program yüklenmiştir. Cenâb-ı Hakk'ın kudreti, o kader programına göre, zerreleri çalıştırıp o tohumcukların üstünde koca kudret mucizeleri bina eder. Demek, bir ağacın geçireceği bütün haller çekirdeğinde yazılı vaziyettedir. Fakat o tohumlar maddece basittir ve birbirinin aynıdır; görünüşte onlarda bir şey yoktur.

[1213] Arapça كُنْ ("Kün":"Ol") emrinin harfleri.

Hem her şeydeki muntazam miktar, kaderin varlığını açıkça gösterir. Evet, hangi canlıya bakılsa, onda gayet hikmetli ve sanatlı bir kalıptan çıkmış gibi bir miktar, bir şekil bulunduğu görülür. O canlının o miktarı, o sureti, o şekli alması için ya harika ve son derece girift, maddî bir kalıp bulunmalıdır ya da kaderden gelen ölçülü, ilmî, manevî bir kalıpla Ezelî Kudret o sureti, o şekli ona biçip giydirir. Mesela, şu ağaca, şu hayvana dikkatle bak! Cansız, sağır, kör, şuursuz, birbirinin benzeri olan zerreler o canlının büyüyüp gelişmesi için hareket eder. Meyvelerin ve faydaların yerini tanır, bilir, görür gibi bazı eğri büğrü sınırlarda dururlar. Sonra başka bir yerde, büyük bir gayeyi takip eder gibi yollarını değiştirirler.

Demek ki zerreler, kaderden gelen manevî bir miktara göre ve onun manevî emriyle hareket eder.

Madem kaderin gözle görülen maddî şeylerde bu kadar tecellisi var. Elbette varlıkların giydiği suretler ve hareketleriyle zaman içinde meydana gelen haller de bir kader programına göredir.

Evet, bir çekirdekte kaderin iki tecellisi bulunur. Biri, irade ve yaratılış kanunlarının unvanı olan "Kitab-ı Mübîn"den haber veren ve ona işaret eden açık tecellidir. Diğeri ise Cenâb-ı Hakk'ın emirlerinin ve ilminin bir unvanı olan "İmam-ı Mübîn"den haber verip ona işaret eder, nazarî bir tecellidir.

Birincisi, o çekirdekte saklı bulunan ağacın maddî mahiyeti, halleri ve yapısıdır ki, sonra gözle görülecektir.

İkincisi ise o çekirdekten yaratılacak ağacın alacağı vaziyetler ve şekiller ile hareketleri ve tesbihatıdır. O tecellide "tarihçe-i hayat" denilen ve her vakit değişen tavırlar, haller, şekiller, fiiller ve o ağacın dalları, yaprakları gibi, kadere ait intizamlı birer ölçü bulunur.

Madem kaderin en basit şeyde böyle tecellisi var. Bu, elbette her şeyin, o şey var edilmeden önce yazılı olduğunu ifade eder ve az bir dikkatle anlaşılır.

Her şeyin, var olduktan sonra başından geçen hallerin yazıldığına delil ise Kitab-ı Mübîn ve İmam-ı Mübîn'i haber veren, âlemdeki bütün meyveler ve insanların Levh-i Mahfuz'a işaret eden hafızalarıdır. Bunlar birer şahit, birer emaredir.

Evet, her bir meyvenin ve bütün ağacın kaderle belirlenmiş hayat programı, onun kalbi hükmündeki çekirdeğinde yazılıyor. Başından geçenlerle beraber bazı geçmiş zaman hadiseleri de insanın hafızasında öyle bir surette yazılıyor ki, âdeta hardal tanesi kadar küçük o hafızada, kudret eli ve kader kalemiyle, amel defterinden küçük bir senet, hesap vaktinde amellerini onunla hatırlaması için insanın eline verilmiş, aklının cebine konulmuştur. Hem insan tam tatmin olsun diye bu gelip geçici

dünya kargaşasında Kadîr-i Hakîm'in, üzerlerinde fâni şeylerin suretlerini resmedip bâkileştirdiği aynalar vardır. Hem bekâ âlemine bakan pek çok levha vardır ki, her şeyin kaydını tutan sonsuz ilim sahibi Hafız-ı Alîm, onlarda fâni şeylerin mânâlarını yazıyor.

***Kısacası*:** Madem en basit ve en aşağı hayat mertebesi olan bitkilerin hayatı, kaderin düzenine bu derece tâbidir. Elbette en yüksek varlık derecesi olan insan hayatı, bütün teferruatıyla, kader cetveliyle çizilmiştir ve kader kalemiyle yazılıyor. Evet, nasıl ki yağmur damlaları bulutlardan haber verir, sızıntılar bir su kaynağını gösterir, senetler ve cüzdanlar büyük bir defterin varlığına işaret eder… Aynen öyle de, canlılarda şu şahit olduğumuz maddî düzenin, yani apaçık kader tecellisinin ve manevî, hayatî intizamın, yani nazarî kader tecellisinin sızıntıları, damlaları, senetleri, cüzdanları hükmündeki meyveler, spermler, tohumlar, çekirdekler, suretler, şekiller; "Kitab-ı Mübîn" denilen, iradenin ve yaratılış kanunlarının defterini ve "İmam-ı Mübîn" denilen, Allah'ın ilminin bir divanı olan Levh-i Mahfuz'u açıkça gösterir.

Netice: Madem her bir canlının büyüyüp boy atma zamanında, zerrelerin eğri büğrü sınırlara gidip durduğunu, yolunu değiştirdiğini gözümüzle görüyoruz ve o sınırların sonunda birer hikmeti, birer faydayı netice veriyorlar. Açıktır ki, o canlının sureti kader kalemiyle çizilmiştir. İşte şahit olduğumuz apaçık kader tecellisi, o canlının manevî hallerinde dahi kader kalemiyle çizilmiş muntazam, meyve veren sınırlar olduğunu gösterir. Kudret faildir, kaynaktır; kader tezgâhtır. İlahî kudret, o mânâ kitabını o tezgâh üzerinde yazar.

Madem maddî ve manevî kader kalemiyle belirlenmiş meyveli ve hikmetli sınırlar bulunduğunu kesin bir şekilde anlıyoruz. Elbette her bir canlının hayatı boyunca geçireceği haller ve alacağı şekiller de o kader kalemiyle çizilmiştir. Çünkü her canlının hayatı, bir düzen ve ölçüyle devam ediyor; o canlı, suret değiştiriyor, farklı şekiller alıyor. Madem böyle bütün canlılarda kader kalemi hükmeder; elbette âlemin en mükemmel meyvesi,

yeryüzünün halifesi[1214] ve en büyük emanetin taşıyıcısı olan insanın hayat yolculuğu, her şeyden çok kaderin kanununa tâbidir.

[1214] Bakara sûresi, 2/30.

Eğer desen: Kader bizi böyle bağlamış ve hürriyetimizi ortadan kaldırmıştır. Kadere iman, serbestliği ve rahatça dolaşmayı şiddetle arzulayan kalbe ve ruha bir ağırlık, bir sıkıntı vermez mi?

Cevap: Katiyen ve asla! Sıkıntı vermediği gibi, sonsuz bir hafiflik, bir rahatlık, reyhan kokulu ve emniyetli bir sevinç, bir nur verir. İnsan kadere inanmazsa, küçük bir dairede az bir serbestlik ve geçici bir hürriyet içinde dünya kadar ağır bir yükü zavallı ruhunda taşımaya mecbur kalır. Çünkü o, bütün kâinatla alâkadardır. Gayeleri ve istekleri sonsuzdur. Kudreti, iradesi ve özgürlüğü arzularının milyonda birini karşılamaya yetmediği için çektiği manevî sıkıntının ağırlığının ne kadar dehşetli ve korkutucu olduğu anlaşılır. İşte kadere iman, bütün o ağırlığı kader gemisine atar, ruh ve kalbin tam bir ferahlıkla serbestçe gezmesine, yükselmesine imkân verir. Yalnız nefs-i emmarenin sınırlı özgürlüğünü ortadan kaldırır, firavunluğunu, kendi kendisine mâlik olduğu zannını kırar, keyfince hareket etmesine engel olur.

Kadere iman o kadar lezzetli ve saadet vericidir ki, tarif edilmez. O lezzete ve saadete şu temsille yalnızca işaret edeceğiz:

İki adam, bir padişahın payitahtına gider ve hayret verici şeylerin bulunduğu hususi sarayına girerler. Onlardan biri padişahı bilmez, zorba bir hırsız gibi oraya yerleşmek ister. Fakat sarayın ve bahçesinin gerektirdiği idare, gelir kaynaklarını sağlamak, makineleri işletmek ve garip canlıların erzakını vermek gibi zahmetli işleri görür, sürekli ızdırap çeker. O cennet gibi bahçe ona bir cehennem olur. O hırsız, edepsiz adam her şeye acır, hiçbir şeyi idare edemez. Vaktini tasalanarak geçirir. Sonra da cezalandırılıp hapse atılır.

İkinci adam ise padişahı tanır, kendini onun misafiri bilir. O saraydaki ve bahçedeki bütün işlerin bir kanunla gerçekleştiğine, her şeyin bir

programla, kolayca işlediğine inanır. Zahmet ve külfetleri padişahın kanununa bırakıp safa ile o cennet gibi bahçenin bütün lezzetlerinden istifade eder. Padişahın merhametine ve idare kanunlarının güzelliğine güvenerek her şeyi hoş görür, hayatını tam bir lezzet ve saadet içinde geçirir.

İşte مَنْ اٰمَنَ بِالْقَدَرِ أَمِنَ مِنَ الْكَدَرِ[1215] hadis-i şerifinin sırrını anla.

[1215] "Kadere iman eden, gam ve hüzünden emin olur." el-Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb* 1/187; ed-Deylemî, *el-Müsned* 1/113; el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr* 3/187.

Dördüncü Bahis

Soru: Birinci Bahis'te, kadere dair her şeyin güzel ve hayır olduğunu ispat ettin. Ondan gelen şerrin bile hayır, çirkinliğin bile güzel olduğunu gösterdin. Halbuki dünyadaki musibetler ve belâlar bu hükmü çürütüyor.

***Cevap*:** Ey şefkatinin fazlalığından, şiddetli bir elemi hisseden nefsim ve arkadaşım! Bütün güzelliklerin ve kemâlâtın varlığa dönük olması ve bütün günahların, musibetlerin, kusurların kaynağının yokluk olması; varlığın mutlak hayır, yokluğun ise mutlak şer olduğuna delildir.

Madem yokluk, mutlak şerdir. Öyleyse yoklukla neticelenen veya onu hissettiren haller de şerri içerir. Bu yüzden, varlığın en parlak nuru olan hayat, çeşitli vaziyetler içinde yuvarlanıp kuvvet buluyor, zıt hallere bürünüp saflaşıyor ve türlü keyfiyetler alıp istenen neticeleri veriyor. Onu ihsan eden Zât'ın isimlerinin nakışlarını güzelce gösteriyor. İşte şu hakikattendir ki, canlıların maruz kaldıkları elem, musibet, zorluk ve belâ gibi durumlar sayesinde hayatlarında varlık nuru yenilenir, yokluk karanlığı uzaklaşıp hayatları saf hale gelir. Çünkü durgunluk, sükûnet, sükût, atalet, istirahat ve tekdüzelik, birer yokluk işaretidir. Hatta en büyük lezzet bile tekdüzelik içinde hiçe iner.

Kısacası: Madem hayat, Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimlerinin nakışlarını gösterir. O halde, hayatta insanın başına gelen her şey güzeldir. Mesela gayet zengin, pek çok sanatta son derece usta bir sanatkâr, eserlerini ve kıymetli servetini göstermek için basit, miskin bir adama bir ücret

karşılığında modellik vazifesi gördürür. Bir saatte dikip süslediği gömleği ona giydirir, üstünde türlü şekiller verir. Her çeşit sanatını göstermek için gömleği keser, değiştirir, uzatıp kısaltır. Acaba ücretle çalışan o miskin adamın şu zâta, "Bana zahmet veriyorsun, eğilip kaldırmakla, beni güzelleştiren bu gömleği kesip kısaltmakla güzelliğimi bozuyorsun." demeye hakkı var mıdır? "Merhametsizlik, insafsızlık ettin." diyebilir mi?

İşte bunun gibi, Sâni-i Zülcelâl, her şeyi sanatlı, benzersiz bir şekilde yaratan Fâtır-ı Bîmisal, güzel isimlerinin nakışlarını göstermek için canlılara giydirdiği göz, kulak, akıl, kalb gibi duyu ve latifelerle süslü vücut gömleğini çeşitli haller içinde çevirir, değiştirir. Elemler ve musibetler, O'nun bazı isimlerinin tecellilerini gösteren, hikmet parıltıları içinde bir kısım rahmet nurlarıdır. O rahmet nurlarında ince güzellikler vardır.

HÂTİME

Eski Said'in asi, kendini beğenmiş, gururlu, ameline güvenen, riyakâr nefsini susturan ve teslim olmaya mecbur eden Beş Fıkra'dır.[1216]

[1216] **Fıkra**: Madde, bölüm, paragraf.

Birinci Fıkra: Madem eşya var ve sanatlıdır. Elbette bir ustası vardır. Yirmi İkinci Söz'de kesin bir şekilde ispat edildiği gibi, eğer her şeyin tek bir Zât'a ait olduğu kabul edilmezse, o vakit her bir şeyin varlığını açıklamak, bütün eşya kadar zor ve ağır olur. Eğer her şey tek bir Zât'a verilse, o zaman bütün eşyanın varlığını izah etmek tek bir şey kadar kolaylaşır.

Madem yerleri ve gökleri bir Zât yapmış, yaratmıştır. Elbette, o çok hikmet sahibi ve sanatkâr Zât, yerlerin ve göklerin meyvesi, neticesi ve gayesi olan canlıları da başkasına bırakmayacak, hikmetini bozmayacaktır. Onları başka ellere teslim edip bütün hikmetli işlerini mânâsız hale getirmeyecek, onların kıymetini hiçe indirmeyecek, şükür ve ibadetlerini başkasına vermeyecektir.

İkinci Fıkra: Ey gururlu nefsim! Sen üzüm ağacına benzersin. Kendinle övünme! Çünkü salkımlarını o ağaca kendisi değil, başkası takmıştır.

Üçüncü Fıkra: Sen, ey riyakâr nefsim! "Dine hizmet ettim." diye gururlanma. إِنَّ اللّٰهَ لَيُؤَيِّدُ هٰذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ[1217] hadisinin sırrınca, tertemiz olmadığın için belki kendini o günahkâr adam bilmelisin. Hizmetini ve kulluğunu, sana verilen nimetlerin şükrü, yaratılışının vazifesi, gereği ve sende görünen ilahî sanatın neticesi bil! Ameline güvenmekten ve riyadan kurtul!

[1217] "Muhakkak ki Allah, bu dini günahkâr biriyle de güçlendirir." (Buhârî, *cihâd* 182)

Dördüncü Fıkra: Hakikat ilmini, hakiki hikmeti istersen, Cenâb-ı Hakk'ın marifetini kazan, yani O'nu bil ve tanı. Çünkü bütün varlıkların hakikati, O'nun Hak isminin parıltıları, isim ve sıfatlarının tecellileridir. Maddî-manevî, cevherî-arazî[1218] her bir şeyin, her bir insanın hakikati, Allah'ın birer isminin nuruna ve hakikatine dayanır. Yoksa asılsız, önemsiz birer surettirler. Yirminci Söz'ün sonunda bu sırdan bir parça bahsedilmiştir.

[1218] Bir şeyin değişmez özü ve gelip geçici olan kısmı.

Ey nefis! Eğer şu dünya hayatına şiddetli bir arzuyla bağlanır ve ölümden kaçmaya çalışırsan kesinlikle bil ki, hayat zannettiğin şey yalnız içinde bulunduğun dakikadır. O dakikadan önceki bütün hayatın ve o zaman içindeki dünyaya ait her şey, o dakikada ölmüştür. O dakikadan sonraki bütün hayatın ve onun içindekiler ise henüz yoktur, hiçtir. Demek, güvendiğin maddî hayat yalnız bir dakikadır. Hatta varlığın hakikatini araştırıp bilen bir kısım zâtlar dünya hayatı için, "Bir aşiredir,[1219] belki kısacık bir andır." demişler. İşte bu sırdandır ki, bazı veli zâtlar, dünyanın kendisine bakan yönüyle var olmadığına hükmetmişler.

[1219] **Aşire:** Saniye dakikanın, salise de (aslen) saniyenin 60'da biridir. Bunun onuncu seviyesi olan aşire de dakikanın 60 üzeri 9'da biridir.

Madem hakikat böyledir. Nefsin arzularına bağlı olan maddî hayatı bırak! Kalb, ruh ve sırrın[1220] hayat derecesine çık, ne kadar geniş bir hayat

daireleri olduğunu gör! Senin için ölü olan geçmiş ve gelecek, o hayat mertebesinde canlı ve mevcuttur.

[1220] **Sır**: Kalbde ilahî emanet olan, bedende ruhun emanet olması mânâsında Rabbanî bir latife.

Ey nefsim! Madem öyle, sen de kalbim gibi ağla, bağır ve de ki:

Fâniyim, fâni olanı istemem.

Acizim, aciz olanı istemem.

Ruhumu Rahman'a teslim eyledim, başkasını istemem.
İsterim, fakat bâki bir yâr isterim.

Zerreyim, fakat bir Ebedî Güneş isterim.
Tamamen bir hiçim, fakat bu mevcudatı birden isterim.

Beşinci Fıkra: Bu kısım kalbe Arapça geldiği için öyle yazıldı.

اَللّٰهُ أَكْبَرُ[1221] zikrindeki otuz üç tefekkür mertebesinden birine işarettir.

[1221] Sadece büyüklükte değil, hiçbir konuda eşi ve benzeri olmayan, başka bir şey kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah'tır.

اَللّٰهُ أَكْبَرُ إِذْ هُوَ الْقَدِيرُ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ الْكَرِيمُ الرَّحِيمُ الْجَمِيلُ النَّقَّاشُ الْأَزَلِيُّ الَّذِي مَا حَقِيقَةُ هٰذِهِ الْكَائِنَاتِ كُلًّا وَجُزْءًا وَصَحَائِفَ وَطَبَقَاتٍ وَمَا حَقَائِقُ هٰذِهِ الْمَوْجُودَاتِ كُلِّيًّا وَجُزْئِيًّا وُجُودًا وَبَقَاءً إِلَّا خُطُوطُ قَلَمِ قَضَائِهِ وَقَدَرِهِ وَتَنْظِيمِهِ وَتَقْدِيرِهِ بِعِلْمٍ وَحِكْمَةٍ وَنُقُوشُ پَرْگَارِ عِلْمِهِ وَحِكْمَتِهِ وَتَصْوِيرِهِ وَتَدْبِيرِهِ بِصُنْعٍ وَعِنَايَةٍ وَتَزْيِينَاتُ يَدِ بَيْضَاءِ صُنْعِهِ وَعِنَايَتِهِ وَتَزْيِينِهِ وَتَنْوِيرِهِ بِلُطْفٍ وَكَرَمٍ وَأَزَاهِيرُ لَطَائِفِ لُطْفِهِ وَكَرَمِهِ وَتَوَدُّدِهِ وَتَعَرُّفِهِ بِرَحْمَةٍ وَنِعْمَةٍ وَثَمَرَاتُ فَيَّاضِ رَحْمَتِهِ وَنِعْمَتِهِ وَتَرَحُّمِهِ وَتَحَنُّنِهِ بِجَمَالٍ وَكَمَالٍ وَلَمَعَاتٍ وَتَجَلِّيَاتِ جَمَالِهِ وَكَمَالِهِ بِشَهَادَاتِ تَفَانِيَةِ الْمَرَايَا وَسَيَّالِيَّةِ الْمَظَاهِرِ مَعَ بَقَاءِ الْجَمَالِ الْمُجَرَّدِ السَّرْمَدِيِّ الدَّائِمِ التَّجَلِّي وَالظُّهُورِ عَلٰى مَرِّ الْفُصُولِ وَالْعُصُورِ وَالدُّهُورِ وَدَائِمِ الْإِنْعَامِ عَلٰى مَرِّ الْأَنَامِ وَالْأَيَّامِ وَالْأَعْوَامِ نَعَمْ فَالْأَثَرُ الْمُكَمَّلُ يَدُلُّ لِذِي عَقْلٍ عَلَى الْفِعْلِ الْمُكَمَّلِ ثُمَّ الْفِعْلُ الْمُكَمَّلُ يَدُلُّ لِذِي فَهْمٍ عَلَى الْإِسْمِ الْمُكَمَّلِ ثُمَّ الْإِسْمُ الْمُكَمَّلُ يَدُلُّ بِالْبَدَاهَةِ عَلَى الْوَصْفِ الْمُكَمَّلِ ثُمَّ الْوَصْفُ الْمُكَمَّلُ يَدُلُّ بِالضَّرُورَةِ عَلَى الشَّأْنِ الْمُكَمَّلِ ثُمَّ الشَّأْنُ الْمُكَمَّلُ يَدُلُّ بِالْيَقِينِ عَلٰى كَمَالِ الذَّاتِ بِمَا يَلِيقُ بِالذَّاتِ وَهُوَ الْحَقُّ الْيَقِينُ. نَعَمْ تَفَانِي الْمِرْاٰةِ: زَوَالُ الْمَوْجُودَاتِ مَعَ التَّجَلِّي الدَّائِمِ مَعَ الْفَيْضِ الْمُلَازِمِ مِنْ أَظْهَرِ الظَّوَاهِرِ أَنَّ الْجَمَالَ الظَّاهِرَ لَيْسَ مُلْكَ الْمَظَاهِرِ.. مِنْ أَفْصَحِ تِبْيَانٍ.. مِنْ أَوْضَحِ بُرْهَانٍ لِلْجَمَالِ الْمُجَرَّدِ لِلْإِحْسَانِ الْمُجَدَّدِ لِوَاجِبِ الْوُجُودِ.. لِلْبَاقِي الْوَدُودِ..[1222]

[1222] Allah en büyüktür. Çünkü O öyle bir Kadir, Alîm, Hakîm, Kerîm, Rahîm, Cemîl ve Nakkaş-ı Ezelî'dir ki, küll ve cüz olarak bu kâinatın sayfalarının ve tabakalarının hakikati, küllî ve cüzî

olarak varlık ve bekâ itibarı ile varlıkların hakikatleri ancak O'nun kaza ve kaderinin, düzene koymasının ve takdirinin ilim ve hikmetle çizilmiş çizgileri; O'nun ilim ve hikmet pergeliyle, sanatı ve yardımıyla tasvir ve idare edilen nakışları; O'nun sanat, itina, tezyin ve nurlandırmasının, mucize elinin lütuf ve keremle gerçekleştirdiği süslemeleri; rahmet ve nimetiyle ortaya koyup kendini tanıtmasının, sevdirmesinin, ikram ve lütfunun tatlı çiçekleri; O'nun coşkun rahmet, nimet, şefkat ve rahmetinin cemâl ve kemâlle yarattığı meyveleridir. Aynaların fâniliği ve mazharların akıp gitmesiyle beraber, onlarda tecelli eden ebedî güzellik bâki kalarak, mevsimlerin, asırların ve çağların geçmesiyle; gelip giden mahlûkat, günler ve yıllar boyunca nimetinin devamına şahitlik etmesiyle cemâl ve kemâlinin parıltılarından başka bir şey değildir.

Evet, mükemmel eser, akıl sahipleri için mükemmel fiile, mükemmel fiil anlayış sahipleri için açıkça mükemmel vasfa, mükemmel vasıf zorunlu olarak mükemmel icraat ve sıfatlara, o da şüphesiz kendisine yakışan bütün hususiyetlerle zâtın kemâline delildir. Bu, gerçek ve kesindir. Evet, aynaların fâniliği ve varlıkların geçip gitmesiyle beraber tecellilerin ve feyizlerin devam etmesi; bütün bu görünen güzelliklerin, mazharların mülkü olmadığına en açık delildir. Bu, Vacibü'l-Vücûd ve Baki-i Vedûd'un güzelliğinin, durmadan tazelenen ihsanlarının en açık ispatıdır

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ مِنَ الْأَزَلِ إِلَى الْأَبَدِ عَدَدَ مَا فِي عِلْمِ اللّٰهِ وَعَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلِّمْ[1223]

[1223] Allahım, Efendimiz Muhammed’e *(aleyhissalâtü vesselam)*, onun âl ve ashabına, ezelden ebede Senin ilmindeki varlıklar sayısınca salât ve selam et.

Zeyl[1224]

[1224] **Zeyl**: İlave

بِسْــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

(Bu küçücük ilavenin büyük önemi var. Herkese faydalıdır.)

İnsanı Cenâb-ı Hakk’a ulaştıracak yollar pek çoktur ve bütün hak yollar Kur’an’dan alınmıştır. Fakat onların bazısı diğerlerinden daha kısa, daha emniyetli ve daha geniştir. O yollar içinde, benim eksik kavrayışımla Kur’an’dan anladığım, “***acz, fakr, şefkat ve tefekkür***” yoludur.

Evet, ***acz*** de aşk gibi, belki ondan daha emniyetli bir yoldur ki, kulluk vasıtasıyla insanı mahbubiyete, yani Allah tarafından sevilme makamına kadar götürür.

Fakr, insanı Cenâb-ı Hakk’ın Rahman ismine ulaştırır.

Şefkat, aşk gibi, belki daha keskin ve daha geniş bir yoldur ki, insanı Rahîm ismine kavuşturur.

Tefekkür de aşk gibi, hatta daha zengin, daha parlak, daha geniş bir yoldur ki, insanı Allah’ın Hakîm ismine götürür.

Bu yol, “tarik-i hafi” denilen ve sessiz zikir yapılan, işe nefisle mücadeleden başlanan tarikatlar gibi on adımdan değil, “tarik-i cehriye” denilen ve yüksek sesle zikir yapılan, işe tabiat putunu kırmakla başlanan tarikatlar gibi nefsin yedi mertebesine atılan adımlardan da değil; sadece dört mertebeden ibarettir. Tarikattan ziyade hakikattir, şeriattır. Yanlış anlaşılmasın; aczini, fakrını ve kusurunu Cenâb-ı Hak karşısında görmek demektir, yoksa insanlara göstermek değildir.

Şu kısa yolun esası sünnete uymak, farzları işlemek ve büyük günahları terk etmektir. Bilhassa namazı tâdil-i erkân[1225] ile kılmak ve ardından tesbihatı yapmaktır.

[1225] **Tâdil-i erkân**: Namazı bütün rükün ve esaslarını usulünce yerine getirerek edâ etmek.

Birinci mertebeye فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ[1226] ayeti işaret ediyor.

[1226] "Öyleyse nefislerinizi temize çıkarmayın, kendinizi hatasız görmeyin." (Necm sûresi, 53/32)

İkinci mertebeye وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللّٰهَ فَأَنْسٰيهُمْ أَنْفُسَهُمْ[1227] ayeti,

[1227] "Allah'ı unutup da Allah'ın da kendilerine, kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın!" (Haşir sûresi, 59/19)

Üçüncü mertebeye مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ[1228] ayeti,

[1228] "Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Başına gelen her fenalık ise nefsindendir." (Nisâ sûresi, 4/79)

Dördüncü mertebeye ise كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ[1229] ayeti işaret ediyor.

[1229] "O'nun Vechi (Zâtı ve rızası) dışında her şey yok olup gitmeye mahkûmdur." (Kasas sûresi, 28/88)

Bu dört mertebenin kısaca izahı şudur:

Birinci mertebede:

فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ ayetinin işaret ettiği gibi, nefsi temize çıkarmamak... Çünkü insan, yaradılışı gereği nefsini sever. Hatta önce ve bizzat, yalnız onu sever, her şeyi nefsine feda eder. Nefsini ibadete lâyıkmış gibi metheder, ayıplardan uzak görüp temize çıkarır. Elden geldiğince kusurları kendine yakıştırmaz ve kabul etmez. Nefsini taparcasına, şiddetle savunur. Hatta fıtratına yerleştirilmiş, Hakiki Mabud'u hamd ve tesbih etmesi için kendisine verilmiş donanım ve kabiliyetleri nefsi için kullanarak مَنِ اتَّخَذَ إِلٰهَهُ هَوٰيهُ[1230] ayetinin tehdidine muhatap olur. Sadece kendini görür, kendine güvenir, kendini beğenir.

[1230] "(Baksana) şu kendi heva ve heveslerini ilah edinen kimseye!" (Furkan sûresi, 25/43; Câsiye sûresi, 45/23)

İşte bu mertebede nefsin asıl temizliği, onu temize çıkarmamaktır.

İkinci mertebede:

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللّٰهَ فَأَنْسٰيهُمْ أَنْفُسَهُمْ ayetinin ders verdiği gibi, insan kendini unutmuş, kendinden haberi yok. Ölümü bile başkasına yakıştırır. Fâniliği ve yokluğu görse üstüne alınmaz. Zahmet ve hizmet sırasında nefsini

unutmak, ücret alma ve lezzetlerden istifade etme vaktinde ise kendini düşünmek, şiddetle savunmak ve çok mühim görmek nefs-i emmarenin gereğidir.

Nefsin bu makamdaki temizliği, arınması, terbiyesi şu halin zıddıyla mümkündür. Yani, nefsi haz ve ihtiraslarda unutmak, ölümde ve hizmette ise düşünmek...

Üçüncü mertebede:

مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ[1231] ayetinin ders verdiği gibi, nefis tabiatı gereği, iyiliği daima kendinden bilip övünür ve ameline güvenir. Bu mertebede insan, nefsinde yalnız kusuru, noksanlığı, aczi ve fakrı görüp bütün güzellik ve faziletlerin kendisine Fâtır-ı Zülcelâl tarafından ihsan edilmiş nimetler olduğunu anlar; övünmek yerine şükreder, kendini beğendirmek yerine hamd eder.

[1231] "Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Başına gelen her fenalık ise nefsindendir." (Nisâ sûresi, 4/79)

Şu mertebede nefsin temizliği, قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا[1232] sırrıyla, kemâlini kusurda, kudretini aczde, zenginliği fakrda bilmektir.

[1232] "Nefsini maddî ve manevî kirlerden arındıran, kurtuluşa erer." (Şems sûresi, 91/9).

Dördüncü mertebede:

كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ[1233] ayetinin ders verdiği gibi, nefis kendini serbest, tek başına ve bizzat mevcut bilir. O sebeple bir tür rubûbiyet dava eder, Mabud'una karşı düşmanca bir isyan içine girer.

[1233] "O'nun Vechi (Zâtı ve rızası) dışında her şey yok olup gitmeye mahkûmdur." (Kasas sûresi, 28/88)

İşte nefis, bu halden şu hakikati anlamakla kurtulur:

Her şey, nefsinde mânâ-yı ismiyle, yani kendisine bakan yönüyle fânidir, kayıptır, sonradan olmadır, ölüdür. Fakat mânâ-yı harfiyle, yani Sanatkârına, Yaratıcısına bakan yönüyle, Sani-i Zülcelâl'in isimlerine ayna olması ve vazifesi itibarı ile şahittir, gözle görülür, vücuda getiricidir, mevcuttur.

Bu makamda nefsin temizliği şöyledir: Varlıkta yokluk, yoklukta varlık bulur. Yani kendini sahibi bilse, kendine varlık atfetse kâinat kadar büyük bir yokluk karanlığı içinde kalır. Kendi varlığına güvenip Hakiki Yaratıcı'yı unutsa, ateş böceği gibi kendi şahsî, zayıf ışığıyla sonsuz yokluk karanlıklarında ve ayrılıklar içinde boğulur. Fakat benliğini ve gururu bırakıp bizzat nefsinin hiç olduğunu ve aslında Hakiki Yaratıcı'nın bir tecelli aynası bulunduğunu görse bütün mevcudatı ve sonsuz bir varlığı kazanır. Zira bütün varlıkların, isimlerinin cilvelerine mazhar olduğu Vâcibü'l-Vücud Zât'ı bulan, her şeyi bulmuştur.

HÂTİME[1234]

[1234] Sonsöz

Şu acz, fakr, şefkat ve tefekkür yolundaki dört mertebenin izahı, hakikatin ilmine, şeriatın hakikatine, Kur'an'ın hikmetine dair yirmi altı adet Söz'de yapılmıştır. Burada yalnız bir iki noktaya kısaca işaret edeceğiz.

Evet, bu yol daha kısadır, çünkü dört mertebedir. Acz yolunun yolcusu, elini nefisten çekse doğrudan doğruya Kadîr-i Zülcelâl'e yönelir. Halbuki en keskin yol olan aşkın yolcusu, nefisten elini çeker, mecazî bir sevgiliye yapışır. Ancak onun yokluğunu gördükten sonra Hakiki Sevgili'ye gider.

Hem bu yol daha emniyetlidir. Çünkü bu yolda nefsin hakka aykırı, mübalağalı, yalan iddiaları bulunmaz. İnsan, nefsinde acz, fakr ve kusurdan başka bir şey bulamaz ki haddini aşsın.

Hem bu yol çok daha umumidir, geniş bir caddedir. Çünkü bu yolun yolcusu, vahdet-i vücûd meşrebindekiler gibi, daimî huzuru kazanmak için kâinatı yokluğa mahkûm zannedip لَا مَوْجُودَ إِلَّا هُوَ[1235] hükmüne varmaya veyahut vahdet-i şuhûd ehli gibi, daimî huzur için kâinatı mutlak bir unutuş perdesinde hapse mahkûm kabul edip لَا مَشْهُودَ إِلَّا هُوَ[1236] demeye mecbur olmuyor. Belki Kur'an onu ebedî yokluktan ve hapisten açıkça bağışladığı için bu yolun yolcusu da varlıkları kendileri hesabına hizmetten azlederek Fâtır-ı Zülcelâl hesabına kullanıyor. Her şeyi Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimlerinin tecellilerine mazhar ve onların aynası olmakla

vazifeli görüyor. Varlıklara mânâ-yı harfî ile, yani Yaratıcılarını gösteren yüzlerine bakıp mutlak gafletten kurtularak daima O'nun huzurunda olma şuurunu kazanıyor. Her şeyde Cenâb-ı Hakk'a bir yol buluyor.

[1235] Vücûd-u Vâcib'e nispeten başka şeylere var denilmemeli... Onlar varlık unvanına lâyık değildir.

[1236] Görünen sadece O'dur.

Sözün özü, varlıklara kendileri hesabına, yani mânâ-yı ismî ile bakmıyor.

Yirmi Yedinci Söz

İÇTİHAT RİSALESİ

Beş altı sene önce Arapça bir risalede içtihada[1237] *dair bir mesele yazmıştım. Bu Söz, iki kardeşimin arzusuyla, o mesele hakkında haddini aşana haddini bildirmek için yazıldı.*

[1237] **İçtihat:** Din âlimlerinin, Kur'an ve sünnete dayanarak verdikleri şer'i hükümler.

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلٰى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ[1238]

[1238] "Halbuki onlar bu haberi peygambere ve aralarındaki yetkili zâtlara arz etselerdi, elbette işin iç yüzünü araştırıp ortaya çıkaranlar, onun mahiyetini, haberin neye işaret ettiğini bilirlerdi." (Nisâ sûresi, 4/83)

İçtihat kapısı açıktır, fakat bu zamanda oraya girmeye altı mâni var.

Birinci Mâni

Nasıl ki, kış mevsiminde, fırtınaların şiddetli olduğu vakitte, bir binadaki küçük delikler dahi kapatılır, yeni kapılar açmak hiçbir şekilde akıl kârı değildir. Hem nasıl ki, büyük bir sel baskınında, tamir için duvarlarda delik açmak boğulmaya sebep olur. Aynen öyle de, haramların işlendiği, yabancı âdetlerinin her yeri sardığı, bid'atların çok arttığı ve dinsizlik tahribatının olduğu şu zamanda, İslamiyet kalesinde içtihat adıyla yeni kapılar aralamak, o kalenin duvarlarında bozguncuların girmesine sebep olacak delikler açmak İslamiyet'e karşı bir cinayettir.

İkinci Mâni

Dinin kesin hükümleri hakkında içtihat olmaz. Çünkü o hükümler açık ve bellidir, müminlere hayat kaynağı ve gıda hükmündedir. Şu zamanda ise o hükümler terk ediliyor, sarsılıyor. Bütün himmet ve gayreti onların ayağa kaldırılmasına, diriltilmesine sarf etmek gerekirken; İslamiyet'in farklı görüşlere açık meselelerinde ve geçmiş nesillerin saf, hâlis içtihatlarında bütün zamanların ihtiyaçlarına cevap veren fikirler bulunduğu halde,

onları bırakıp nefsin heveslerine uyarak yeni içtihatlar yapmak, bid'atları dine sokan bir ihanettir.

Üçüncü Mâni

Nasıl ki, çarşıda mevsimlere göre birer mal rağbet görüyor, farklı zamanlarda farklı şeyler revaç buluyor. Aynen öyle de, şu âlem sergisinde, toplum ve medeniyet çarşısında, her asırda farklı bir şey kıymet buluyor, öne çıkarılıyor, dikkatleri çekiyor, bakışlar ona yöneliyor, fikirler ona tutuluyor. Mesela şu zamanda siyasetin, dünya hayatını kazanma gayretinin ve felsefenin revaç bulması gibi... Selef-i salihîn[1239] devrinde, o zamanın çarşısında ise en çok rağbet gören şey, yerlerin ve göklerin Hâlık'ının rızasını kazanmak, bizden ne istediğini bilmek, kelâmından mânâlar çıkarmak, peygamberlik ve Kur'an nuru ile -bugünkü hayat tarzımızla arası kapanmayacak derecede açılan- ahiret âleminde ebedî saadeti kazandıracak vesileleri elde etmekti.

[1239] **Selef-i salihîn:** Ehl-i Sünnet ve Cemaat'in ilk rehberleri; sahabe, tabiin ve tebe-i tabiinin ileri gelenleri.

İşte o devirde zihinler, kalbler ve ruhlar bütün kuvvetiyle yerlerin ve göklerin Rabbinin rızasını anlamaya ayarlı olduğundan, insanların günlük hayattaki sohbetleri, konuşmaları, halleri ve yaşadıkları hadiseler bununla ilgiliydi. Her şey Allah'ın rızasını kazanmak için yapıldığından, güzelce bir kabiliyete sahip herkes kalben ve fıtraten, farkında bile olmadan sürekli bir marifet dersi alıyordu. Hadiselerden ve sohbetlerden bir şeyler öğreniyordu. Âdeta her şey bir rehber hükmüne geçip o insanın fıtratını ve kabiliyetlerini içtihada hazırlıyordu. Hatta şu fıtrî ders, insanları o derece aydınlatıyordu ki, neredeyse çalışmadan içtihada kabiliyetli hale getiriyor, âdeta ateşsiz nurlandırıyordu. İşte böyle fıtrî bir ders alan kabiliyetli bir insan içtihat ilmini öğrenmeye başladığı vakit, bir kibrit hükmüne geçen kabiliyeti "nurun âlâ nur" (nur üstüne nur) sırrına erişir ve o insan kısa zamanda müçtehit olurdu.

Fakat asrımızda, Avrupa medeniyetinin tahakkümüyle, her şeyi sebeplere bağlayan tabiatçı felsefenin hücumu ve hayat şartlarının ağırlaşmasıyla

fikirler ve kalbler dağılmış, himmet ve inayet bölünmüştür. Zihinler maneviyata karşı yabancılaşmıştır. İşte bu yüzden, zamanımızda bir insan, dört yaşında Kur'an'ı hıfzedip âlimlerle münazarada bulunan Süfyan ibni Uyeyne gibi bir müçtehidin zekâsına sahip olsa bile, Süfyan'ın içtihat ilmini kazandığı süreye nispeten, on kat daha fazla zamana muhtaçtır. Süfyan içtihadı on senede tahsil etmişse, bugün bir insanın yüz seneye ihtiyacı vardır. Çünkü Süfyan'ın fıtrî tahsili, iyi ile kötüyü fark edebildiği yaştan başlamıştır. O zât her şeyden ders almış, kabiliyetleri yavaş yavaş hazırlanmış, nurlanmış ve bir kibrit hükmüne geçmiştir. Onun bu zamandaki bir emsalinin ise zihni felsefede boğulmuş, aklı siyasete dalmış, kalbi dünya hayatıyla sersemlemiş ve kabiliyetleri içtihattan uzaklaşmıştır. Bu asrın ilimleriyle meşguliyeti derecesinde kabiliyetleri şer'i içtihada yabancılaşmış ve o insan tabii ilimlerdeki ihtisası ölçüsünde içtihatta geri kalmıştır. Bu yüzden, "Ben de Süfyan ibni Uyeyne kadar zekiyim, niçin ona yetişemiyorum?" diyemez, demeye hakkı yoktur ve ona yetişemez.

Dördüncü Mâni

Nasıl ki bir cisimde, büyüyüp gelişmeye meyil bulunur. O meyil, içten geldiği zaman vücut ve cisim için bir gelişmedir. Fakat eğer dışarıdan zorla gelirse vücudun cildini yırtar ve onu tahrip eder; gelişme değildir. Aynen öyle de, İslamiyet dairesine selef-i salihîn gibi, kâmil takva kapısından ve dinin kesin emirlerine uymak suretiyle girenlerde ilerleme meyli ve içtihat niyeti bulunursa, bu bir kemâldir, mükemmelleşmedir. Dinin kesin emirlerini terk eden, dünya hayatını ahirete tercih eden ve maddeci felsefeye karışanlarda ise o meyil ve içtihat niyeti İslamiyet'in gövdesini yıkmaya ve boynundaki şeriat zincirini çıkarmaya sebep olur.

Beşinci Mâni

Üç sebep, günümüzün içtihatlarını semavî olmaktan çıkarır, dünyevi yapar. Halbuki şeriat semavîdir ve şer'i içtihatlar da onun örtülü hükümlerini bildirdiği için semavîdir.

Birincisi: Bir hükmün hikmeti ayrı, sebebi ayrıdır. Hikmet ve fayda, o şeyi tercih etmeye sebep olur. Yoksa o şeyin varlık sebebi değildir. Bir hükmün sebebi ise onun varlığına vesiledir. Mesela yolculuk esnasında namaz kısaltılır, iki rekât kılınır. Bu şer'i iznin sebebi yolculuk, hikmeti ise zahmet ve zorluktur. Yolculukta hiç zorluk çekilmese de namaz kısaltılır, çünkü sebep var. Fakat yolculuk dışında, yüz zorluk da bulunsa namazın kısaltılmasına sebep olamaz. İşte şu hakikatin aksine, zamanımızın anlayışı, fayda ve hikmeti sebep yerine koyup ona göre hüküm veriyor. Elbette böyle içtihatlar dünyevidir, semavî değil.

İkincisi: Bu zamanın bakışı, önceliği dünya saadetine veriyor, hükümleri ona göre belirliyor. Halbuki şeriat, önceliği ahiret saadetine verir, dünya hayatına ise ikinci derecede, ahirete vesile olması dolayısıyla bakar. Demek ki, zamanımızın bakışı şeriatın ruhuna yabancıdır. Öyleyse onunla şeriat adına içtihat edilemez.

Üçüncüsü: إِنَّ الضَّرُورَاتِ تُبِيحُ الْمَحْظُورَاتِ[1240] yani, "Zaruret haramı helâl derecesine getirir." kaidesidir. Bu hüküm her durumda geçerli değildir. Zaruret ancak haram yolla meydana gelmemişse haramı helâl kılmaya sebep olur. Fakat iradenin kötüye kullanılmasıyla ve gayrimeşru sebeplerle ortaya çıkmışsa haramı helâl kılamaz, ruhsat[1241] tanınan hükümlere esas olamaz, özür teşkil edemez. Mesela, bir adam kendi iradesiyle haram bir tarzda sarhoş olsa, âlimlere göre, işlediği ameller aleyhinde geçerlidir, mazur görülmez. Hanımını boşasa boşanması gerçek olur. Bir cinayet işlese cezasını görür. Fakat o adam kendi iradesiyle sarhoş olmadıysa boşanması sayılmaz, cinayetten de ceza görmez. Hem bir içki müptelâsı, zaruret derecesinde bağımlı da olsa, "Bu zarurettir, o halde bana helâldir." diyemez.

[1240] eş-Şâtıbî, *el-Muvafakât* 4/145; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr* 4/348; Aliyyülkârî, *el-Masnû'* s.121; el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* 2/35.

[1241] **Ruhsat:** Kulların özürlerine dayalı olarak, meşru dairede tanınan kolaylık.

İşte asrımızda zaruret derecesine geçen, insanları bağımlı eden, yaygın birer belâ suretinde çok şey var ki, iradenin kötüye kullanılmasının,

gayrimeşru meyillerin ve haram işlerin neticesi olduklarından, ruhsat tanınan hükümlere esas teşkil edip haramı helâl kılamazlar. Günümüzün müçtehitleri ise o zaruri şeyleri şer'i hükümlere esas yaptıkları için içtihatları dünyevidir, nefsani heveslerinin eseridir ve tabiatçı felsefenin tesiriyledir; semavî ve şer'i olamaz. Oysa göklerin ve yerin Hâlık'ının manevî izni olmadan O'nun hükümlerine ve kullarının ibadetlerine müdahale etmek yasaklanmıştır.

Mesela bazı gafiller, hutbe gibi bir İslam şiarının[1242] Arapça yerine her milletin kendi diliyle okunmasının iki gerekçeyle daha güzel olduğunu söylüyorlar:

[1242] **Şiar (şeair):** İslam'ın sembol haline gelmiş işaretleri.

Birincisi: "Devrin siyasi hadiseleri Müslümanların avam tabakasına da bu şekilde anlatılsın." diyorlar. Halbuki bugünkü siyasetin içine o kadar çok yalan, hile ve şeytanlık girmiştir ki, siyaset âdeta şeytanların hilesi hükmüne geçmiştir. Minber ise ilahî vahyin tebliğ makamı olduğundan, siyasi hilelerin o yüce makama çıkmaya hakkı yoktur.

İkincisi: "Hutbe, Kur'an'ın bazı sûrelerindeki nasihatleri izah etmek içindir." diyorlar. Evet, eğer Müslümanların çoğu İslamiyet'in kesin emirlerine, temel esaslarına ve bilinen hükümlerine uyup onları yerine getirseydi, o vakit şer'i görüşleri, ince meseleleri ve gizli dersleri anlamak için farklı dillerde hutbe okunması ve Kur'an sûrelerinin -eğer mümkün olsaydı- tercümesi[1243] HAŞİYE belki daha güzel olurdu. Fakat namaz, zekât ve orucun farz oluşu ve adam öldürmek; zina ve içkinin haramlığı gibi İslam'ın herkesçe bilinen kesin hükümleri asrımızda ihmal ediliyor. Avam halk tabakası, bu farz veya haramların ne olduğunu ders almaya muhtaç değildir; belki o kutsî hükümlerin hatırlatılmasına, İslamiyet damarı ve iman hissi uyandırılarak o emirlere uymaya teşvike ve ikaza muhtaçtır. Zira cahil bir adam, ne kadar cahil olursa olsun, Kur'an'dan ve Arapça bir hutbeden şu mânâyı anlar: "İmam herkesin bildiği iman esaslarını ve İslam'ın şartlarını hatırlatıyor, ders veriyor, okuyor." O adamın kalbinde bunlara karşı bir şevk uyanır.

[1243] HAŞİYE Kur'an'ın mucizelerine dair Yirmi Beşinci Söz, Kur'an'ın hakiki tercümesinin mümkün olmadığını göstermiştir.

Acaba kâinatta hangi kelâm, Arş-ı Âzam'dan gelen Kur'an-ı Hakîm'in mucizevî, izah edici ihtarlarına, ikazlarına ve teşviklerine denk olabilir?

Altıncı Mâni

Selef-i salihînin büyük müçtehitleri, nur ve hakikat devri Saadet Asrı'na yakın oldukları için o asırdan saf bir nur alıp hâlis bir şekilde içtihat edebilirlerdi. Bu zamanın müçtehitleri ise hakikat kitabına o kadar çok perde arkasından ve uzak bir mesafeden bakar ki, onun en açık bir harfini bile zor görebilirler.

***Eğer dersen ki*:** Sahabiler de insandır ve hatadan, yalandan tamamen arınmış olamazlar. Halbuki içtihatların ve şer'i hükümlerin dayandığı esas, sahabenin adaleti ve doğruluğudur. Hatta ümmet, sahabilerin hepsinin adil olduklarında ve doğru söylediklerinde birleşir.[1244]

[1244] İbni Hibbân, *es-Sahîh* 10/477; İbni Abdilberr, *et-Temhîd* 22/47; es-Suyûtî, *et-Tedrîbu'r-Râvi* 1/207, 318, 2/214-215.

***Cevap*:** Evet, sahabiler büyük çoğunluğu itibarı ile hakka, doğruluğa âşık ve adalete bağlıdır. Çünkü o asırda yalan bütün çirkinliğiyle, doğruluk da bütün güzelliğiyle öyle bir tarzda gösterilmiştir ki, aralarındaki mesafe, yerle gök arası kadar açılmıştır. Aşağıların en aşağısı olan "esfel-i sâfilîn"deki Müseylime-i Kezzâb'ın seviyesiyle, yücelerin yücesi olan "âlâ-yı illiyyîn"deki Hazreti Peygamber'in *(aleyhissalâtü vesselam)* sıdk[1245] derecesi kadar aralarında bir fark görülmüştür. Evet, Müseylime'yi en aşağı seviyeye düşüren şey yalan olduğu gibi, Muhammedü'l-Emin'i *(aleyhissalâtü vesselam)* en yüce makama çıkaran da sıdktır, doğruluktur.

[1245] **Sıdk:** Doğru söz, hakka uygunluk. Peygamber vasıflarındandır.

İşte yüce hisler taşıyan, güzel ahlâka çok bağlı bulunan ve Nübüvvet Güneşi'nin *(aleyhissalâtü vesselam)* sohbetinin ışığıyla nurlanan sahabilerin; Müseylime'nin maskaralık dolu sahte yaldızlı dükkânındaki o derece çirkin ve alçalmaya sebep olan yalana kendi iradeleriyle el

uzatmadıkları.. küfürden çekindikleri gibi küfrün arkadaşı olan yalandan çekindikleri.. ve aynı derecede güzel, iftihar kaynağı, yükselme merdiveni ve peygamberlik makamının övüncü Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* yüce hazinesinde en kıymetli şey olan, eşsiz güzelliğiyle insanlığı nurlandıran sıdka, doğruluğa ve hakka -bilhassa şer'i hükümlerin rivayetinde ve tebliğinde- elbette ellerinden geldiği kadar talip ve âşık oldukları, ona uygun hareket ettikleri şüphesizdir.

Halbuki şu zamanda, yalan ile doğru arasındaki mesafe o kadar kısalmıştır ki, âdeta omuz omuza vermişler. Doğruluktan yalana pek kolay geçiliyor. Hatta siyaset propagandası vasıtasıyla yalancılık, doğruluğa tercih ediliyor. İşte en çirkin şey, en güzel şeylerle beraber aynı dükkânda, aynı fiyatla satılırsa, elbette pek kıymetli olan ve insanı hakikat cevherine götüren doğruluk ve hak pırlantası, o dükkânın sahibinin marifetine ve sözüne güvenilip körü körüne alınmaz.

Hâtime[1246]

[1246] Sonsöz.

Şeriatlar asırlara göre değişir. Hatta bir asırda, farklı kavimlere ayrı ayrı şeriatlar, peygamberler gelebilir ve gelmiştir. Hâtemü'l-Enbiya'nın[1247] *(aleyhissalâtü vesselam)* yüce şeriatı ise her asırda, her kavme kâfi geldiğinden, farklı şeriatlara ihtiyaç bırakmamıştır. Fakat teferruatta ayrı ayrı mezheplere bir derece ihtiyaç kalmıştır.

[1247] Peygamberlerin sonuncusu, mührü *(aleyhissalâtü vesselam)*.

Evet, nasıl ki mevsimlerin değişmesiyle elbiseler değişir ve ilaçlar bünyelere göre çeşitlilik gösterir. Aynen öyle de, şeriatlar ve hükümler asırlara, milletlerin tabiatına göre değişir. Çünkü şer'i hükümlerin teferruat kısmı, beşerî hallerle ilgilidir; ona göre gelir, ilaç olur. Önceki peygamberler zamanında kavimler birbirinden çok uzak, tabiatları bir derece kaba, şiddete meyilli, fikren az gelişmiş ve bedeviliğe yakın olduğundan, geçmiş dinler onların haline uygun şekilde ayrı ayrı gelmiştir. Hatta bir kıtada, aynı asırda farklı peygamberler ve şeriatlar bulunurmuş.

Sonra Ahirzaman Peygamberi'nin *(aleyhissalâtü vesselam)* gelmesiyle insanlık âdeta iptidai seviyesinden bir üst dereceye yükseldiğinden ve pek çok inkılâp ve ihtilâl neticesinde tek bir ders alacak, tek bir rehberi dinleyecek, tek bir şeriatla amel edecek hale geldiğinden, farklı yollara ihtiyaç kalmamış, ayrı ayrı rehberlere de lüzum görülmemiştir. Fakat insanlığın tamamı aynı seviyede olmadığı ve toplum hayatında tek bir hayat tarzı bulunmadığı için mezhepler çoğalmıştır. Eğer insanlığın büyük kısmı bir yüksekokulun talebeleri gibi aynı hayat tarzını benimsese ve aynı seviyeye gelse, o zaman mezhepler birleşebilir. Fakat dünyanın şu hali buna müsaade etmediği gibi mezhepler de bir olmaz.

Dersen ki: Hak bir tane olur. Dört veya on iki mezhebin farklı hükümleri nasıl hak olabilir?

Cevap: Su, beş farklı hastaya göre nasıl beş hüküm alırsa öyle... Mesela bir hasta için su, hastalığına göre ilaçtır ve tıbben gereklidir, yani vaciptir. Bir başka hastaya zehir gibi zararlıdır, tıbben yasaktır, yani haramdır. Bir başkasına daha az zarar verir, tıbben mekruhtur. Diğer bir hastaya zararsızdır, fayda verir, tıbben sünnettir. Bir başkasına ise su ne zararlı ne faydalıdır, afiyetle içsin, tıbben ona mubahtır. İşte hak burada birden çoktur fakat beş durumda da haktır. Öyleyse diyebilir misin ki: "Su yalnız ilaçtır, yalnız vaciptir, başka hükmü yoktur."

İşte bunun gibi, ilahî hükümler –mezheplere ve ilahî hikmetin sevkiyle ona uyanlara göre– değişir, her bir hüküm de hak ve faydalı olur. Mesela İmam Şâfiî'ye uyanlar, Hanefilere nispeten, çoğunluk itibarı ile köylülüğe ve göçebeliğe daha yakındır. Cemaati tek vücut haline getiren toplum hayatı onlarda fazla gelişmediğinden, her ihtiyaca cevap veren Cenâb-ı Hakk'ın dergâhında kendi dertlerini söylemek ve hususi arzularını istemek için namazda imamın arkasında Fâtiha'yı bizzat, ayrı ayrı okurlar. Bu, hakkın ve hikmetin ta kendisidir. İmam Âzam'a uyanlar ise, İslam devletlerinin büyük kısmı bu mezhebi tercih ettiğinden, çoğunluk itibarı ile medeniyete, şehirliliğe daha yakın ve toplum hayatına yatkındırlar. Onlarda cemaat bir şahıs hükmüne geçer, tek bir kişi bütün cemaat adına

konuşur, cemaat onu kalben tasdik eder, ona uyar. İmamın sözü cemaatin sözü hükmüne geçtiğinden, Hanefi mezhebine göre imamın arkasında Fâtiha okunmaz. Okunmaması hakkın ve hikmetin ta kendisidir.

Hem mesela, madem şeriat, insanın tabiatının haddi aşmasına set çekerek onu düzeltir, nefs-i emmareyi[1248] terbiye eder. Elbette, mensuplarının çoğu köylü, yarı göçebe ve amelelikle meşgul olan Şâfi mezhebine göre kadına temasla abdest bozulur ve az bir necaset abdeste zarar verir. Çoğunluk itibarı ile toplum hayatına giren, bir derece medeni şekilde yaşayan insanların mensup olduğu Hanefi mezhebine göre ise kadınlara dokunmak abdesti bozmaz ve bir dirhem[1249] kadar necasete fetva vardır.

[1248] **Nefs-i emmare**: İnsanı daima kötülüğe sevk eden nefis.

[1249] **Dirhem:** Yaklaşık üç grama denk gelen ağırlık ölçüsü.

Mesela bir amele ile bir efendiyi ele alalım. Amele, yaşayış tarzı itibarı ile yabancı kadınlarla görüşmeye, temasa ve mesela bir ocağın başında oturup haram şeylerin içine karışmaya daha meyilli olduğundan, tabiatı ve nefs-i emmaresi meydanı boş bulup haddini aşabilir. Şeriat buna set çekmek için onun manevî kulağında, "Abdestin bozulur, temas etme! Namazını hükümsüz kılar, bulaşma!" semavî sedasını çınlatır. Bir efendi ise namuslu olmak şartıyla, yaşayışı bakımından, toplum ahlâkı namına, yabancı kadınlarla temasa düşkün değildir; haram ve pis şeylere, medeni nezaket ve temizlik adına kendini o kadar bulaştırmaz. Onun için şeriat, Hanefi mezhebi vasıtasıyla ona şiddet ve azimet[1250] göstermemiş, ruhsat ile hayatını kolaylaştırmıştır. "Yabancı bir kadına elin değmişse abdestin bozulmaz, utanıp kalabalık içinde suyla temizlenememenin zararı yoktur; bir dirhem kadar necasete fetva vardır." der, onu vesveseden kurtarır.

[1250] **Azimet:** İbadetlerin eksiksiz ve mükemmel bir şekilde yapılması.

İşte sana misal olarak denizden iki damla... Başka örnekleri de kıyasla... *Mizan-ı Şa'rânî*'nin[1251] ölçüsüyle, şeriatın ölçülerini bu şekilde karşılaştırabilirsen karşılaştır…

[1251] İmam Şa'râni'nin dört mezhebin birleştiği ve ayrıldığı noktaları konu alan eseri.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[1252]

[1252] “Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مَنْ تَمَثَّلَ فِيهِ أَنْوَارُ مَحَبَّتِكَ لِجَمَالِ صِفَاتِكَ وَأَسْمَائِكَ بِكَوْنِهِ مِرْاٰةً جَامِعَةً لِتَجَلِّيَاتِ أَسْمَائِكَ الْحُسْنٰى وَمَنْ تَمَرْكَزَ فِيهِ شُعَاعَاتُ مَحَبَّتِكَ لِصَنْعَتِكَ فِي مَصْنُوعَاتِكَ بِكَوْنِهِ أَكْمَلَ وَأَبْدَعَ مَصْنُوعَاتِكَ وَصَيْرُورَتِهِ أَنْمُوذَجَ كَمَالَاتِ صَنْعَتِكَ وَفِهْرِسْتَةَ مَحَاسِنِ نُقُوشِكَ وَمَنْ تَظَاهَرَ فِيهِ لَطَائِفُ مَحَبَّتِكَ وَرَغْبَتِكَ لِاِسْتِحْسَانِ صَنْعَتِكَ بِكَوْنِهِ أَعْلٰى دَلَالِي مَحَاسِنِ صَنْعَتِكَ وَأَرْفَعَ الْمُسْتَحْسِنِينَ صَوْتًا فِي إِعْلَانِ حُسْنِ نُقُوشِكَ وَأَبْدَعَهُمْ نَعْتًا لِكَمَالَاتِ صَنْعَتِكَ وَمَنْ تَجَمَّعَ فِيهِ أَقْسَامُ مَحَبَّتِكَ وَاسْتِحْسَانِكَ لِمَحَاسِنِ أَخْلَاقِ مَخْلُوقَاتِكَ وَلَطَائِفِ أَوْصَافِ مَصْنُوعَاتِكَ بِكَوْنِهِ جَامِعًا لِمَحَاسِنِ الْأَخْلَاقِ كَافَّةً بِإِحْسَانِكَ وَلِلَطَائِفِ الْأَوْصَافِ قَاطِبَةً بِفَضْلِكَ وَمَنْ صَارَ مِصْدَاقًا وَمِقْيَاسًا فَائِقًا لِجَمِيعِ مَنْ ذَكَرْتَ فِي فُرْقَانِكَ إِنَّكَ تُحِبُّهُمْ مِنَ الْمُحْسِنِينَ وَالصَّابِرِينَ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُتَّقِينَ وَالتَّوَّابِينَ وَالْأَوَّابِينَ وَجَمِيعِ الْأَوْصَافِ الَّذِينَ أَحْبَبْتَهُمْ وَشَرَّفْتَهُمْ بِمَحَبَّتِكَ فِي فُرْقَانِكَ حَتّٰى صَارَ إِمَامَ الْحَبِيبِينَ لَكَ وَسَيِّدَ الْمَحْبُوبِينَ لَكَ وَرَئِيسَ أَوِدَّائِكَ وَعَلٰى اٰلِهِ وَأَصْحَابِهِ وَإِخْوَانِهِ أَجْمَعِينَ اٰمِينَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ[1253]

[1253] Allahım! Güzel isimlerinin tecellilerine tam bir ayna olmasıyla, sıfat ve isimlerinin güzelliklerine olan muhabbetinin nurları kendisinde surete bürünen… Yarattığın sanatlı varlıkların en mükemmeli, en harikası olmasıyla, tecelli eden sanatına olan muhabbetinin parıltıları kendisinde toplanan… Nakışlarının güzelliklerinin fihristi ve mükemmel sanatının numunesi olan, sanatının mükemmelliğinin en harika misali ve nakışlarının güzelliğini ilan ve takdir etmede en gür sesli olmasıyla, yarattığın varlıklarda gösterdiğin güzelliklerinin ilancısı olmasıyla, senin sanatına rağbet ve muhabbetinin incelikleri kendisinde görünen… Senin lütfunla bütün güzel vasıflara sahip, ikramınla bütün güzel ahlâka malik, senin takdir ve muhabbetinin her çeşidi kendisinde toplanan… Kur'an'da zikrettiğin ve sevdiğin bütün ihsan sahibi, sabırlı, mümin, takva sahibi, tevbekâr ve sana yönelmiş kimselere; sevdiğin ve seni sevmekle şereflendirdiğin bütün mahlûkata üstün bir mihenk ve ölçü olan… Öyle ki, seni sevenlerin imamı, sence sevilenlerin efendisi ve dostlarının reisi olan zâta ve onun bütün âline, ashabına ve kardeşlerine salât ve selam eyle, âmin... Ey merhametlilerin en merhametlisi!

Yirmi Yedinci Söz'ün Zeyli[1254]

[1254] **Zeyl**: İlave

Sahabiler hakkındadır

Mevlânâ Câmî'nin dediği gibi derim ki:

يا رسول الله چه باشد چُون سَگِ اصحابِ كهف

داخل جنّت شَوَمْ دَرْ زمرهٔ اصحابِ تو؟

او رَوَدْ دَرْجَنّت من دَرْ جهنّم كى رَوَاست

او سَگِ اصحابِ كهف من سَگِ اصحابِ تو؟[1255]

[1255] Ya Resûlullah! Ne olurdu, Ashab-ı Kehf'in köpeği gibi ben de senin ashabının arasında cennete girseydim. Onun cennete, benim cehenneme gitmem reva mı? O, Ashab-ı Kehf'in köpeğiyse ben de senin ashabının köpeğiyim.

بِاسْمِهٖ سُبْحَانَهُ[1256] ، وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ[1257]

[1256] Her türlü noksan sıfattan uzak Allah'ın adıyla.

[1257] "Hiçbir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın." (İsrâ sûresi, 17/44)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ[1258]

[1258] "Muhammed, Allah'ın resûlüdür. Onun beraberindeki müminler de kâfirlere karşı şiddetli olup kendi aralarında şefkatlidirler." (Fetih sûresi, 48/29)

ilâ ahir...

***Soruyorsunuz*:** Bazı rivayetlerde, "Bid'atların arttığı ve revaç bulduğu devirde takva sahibi, salih müminlerden bir kısmı sahabe derecesinde, hatta daha faziletli olabilir." deniliyor. Bu rivayetler sahih midir? Sahih ise hakikati nedir?

***Cevap*:** Peygamberlerden sonra insanlığın en faziletlilerinin sahabiler olduğu,[1259] ehl-i sünnet ve cemaatin üzerinde birleştiği kesin bir hükümdür. O rivayetlerin sahih kısmı şahsi faziletler hakkındadır. Çünkü şahsi fazilette ve hususi kemâlde "*mecruh racihe tereccuh edebilir*", yani ikinci derecede bir şey, aslolan şeye tercih edilebilir. Yoksa Fetih sûresinin sonunda Cenâb-ı Hakk'ın övgüsüne mazhar olan, Tevrat, İncil ve Kur'an'da methedilen sahabilere, küllî fazilet noktasında yetişilemez. Şu hakikatin pek çok sebep ve hikmetinden, şimdilik üç sebebi içeren üç hikmeti söyleyeceğiz.

[1259] İbni Hibbân, *es-Sahîh* 10/477; İbni Abdilberr, *et-Temhîd* 22/47; es-Suyûtî, *et-Tedrîbu'r-Râvi* 1/207, 318, 2/214-215.

Birincisi

Hazreti Peygamber'in *(aleyhissalâtü vesselam)* sohbeti öyle bir iksirdir ki, ona bir dakika mazhar olan bir zât, ancak senelerce manevî yolculukla varılabilecek hakikat nurlarına erişir. Çünkü sohbette "insibağ ve inikâs" vardır; yani o mecliste bulunanlar Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* boyasıyla boyanır, nurunu aksettirir. O yüce nübüvvet nurunun yansımasıyla ve ona uymakla en yüksek mertebeye çıkabilir. Nasıl ki, bir sultanın hizmetkârı, efendisine tâbi olmakla öyle bir makama çıkar ki, bir vezir bile oraya erişemez. İşte şu sırdan dolayı, en büyük veliler bile sahabe derecesine ulaşamıyor. Hatta Celâleddin-i Süyutî gibi, uyanıkken çok defa peygamber sohbetine mazhar olan veliler, Resûl-u Ekrem'in

(aleyhissalâtü vesselam) sohbetiyle bu âlemde şereflenseler de yine sahabeye yetişemezler. Çünkü sahabiler, Nübüvvet-i Ahmediye *(aleyhissalâtü vesselam)* nuruyla boyanmış, yani onun "nebi" olarak sohbetinde bulunmuşlardır. Evliyanın Resûl-u Ekrem'le *(aleyhissalâtü vesselam)*, onun dünyadan ayrılmasından sonra görüşmesi ise Allah Resûlü'nün *(aleyhissalâtü vesselam)* velâyetinin nuruyla sohbettir. Yani Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* onların nazarında cisme bürünüp görünmesi, Velâyet-i Ahmediye *(aleyhissalâtü vesselam)* yönüyledir, peygamberlik itibarı ile değildir. Madem öyle, peygamberlik derecesi velilik derecesinden ne kadar yüksekse, o iki sohbet arasında da o derece fark olması gerekir.

Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* sohbetinin nasıl nuranî bir iksir olduğu şuradan anlaşılır: Bedevi bir adam, kalbi kızını sağ olarak toprağa gömecek kadar vahşi bir şekilde katılaştığı halde, gelip bir saat Allah Resûlü'nün *(aleyhissalâtü vesselam)* sohbetiyle şereflenir, artık karıncaya basamaz derecede bir şefkat ve merhamet kazanırdı. Yahut cahil, vahşi bir adam, bir gün peygamber sohbetinde bulunur, sonra Çin ve Hindistan gibi uzak ülkelere gider, medeni toplumlara hakikat ve kemâl rehberi olurdu.

İkincisi

Bu Söz'ün başındaki içtihat bahsinde beyan ve ispat edildiği gibi, sahabilerin büyük çoğunluğu insani kemâlâtın en yüksek derecesindedir. Çünkü o zaman, İslam'la gelen o büyük değişimde, hayır ve hak bütün güzelliğiyle, şer ve bâtıl da bütün çirkinliğiyle görülmüş ve maddî olarak hissedilmiş. Şer ile hayır, yalan ile doğru arasında öyle bir mesafe açılmış ki, bunlar küfür ve iman kadar, belki cehennem ve cennet gibi birbirlerinden uzaklaşmışlar. Yaradılışları gereği ulvi hislere ve yüksek ahlâka düşkün, izzete meyilli olan sahabiler, elbette bilerek yalana ve şerre el uzatıp yalanın, şerrin ve bâtılın ilancısı ve numunesi olan Müseylime-i Kezzab seviyesine düşmemişler. Sıdkın, hayrın, hakkın ilancısı ve misali olan Habibullah'ın *(aleyhissalâtü vesselam)* yüceler yücesi kemâl

vasıflarındaki makamına bakarak fıtratları gereği bütün kuvvet ve gayretleriyle o tarafa koşmuşlar.

Nasıl ki, bazen medeniyet çarşısında ve toplum hayatı dükkânında, bazı şeylerin öldürücü zehir gibi dehşetli neticeleri ve çirkin eserleri görülünce, herkes o şeyi satın almak şöyle dursun, bütün kuvvetiyle ondan nefret edip kaçar. Bazı şeylerin ve manevî vasıfların güzel neticeleri ve kıymetli eserleri ise faydalı bir ilaç ve pırlanta gibi, herkesin dikkatini çeker ve rağbetini kazanır. Herkes gücü yettiği kadar onları elde etmeye çalışır. Aynen öyle de, Saadet Asrı'nda, o devrin toplum hayatının çarşısında, yalan, şer ve küfür gibi şeyler ebedî azabı netice verdiğinden ve Müseylime-i Kezzab gibi aşağılık maskaraları doğurduğundan, yüksek ahlâka ve vasıflara çok bağlı olan sahabilerin, bunlardan öldürücü zehirden kaçar gibi kaçtıkları ve nefret ettikleri şüphe götürmez. Fıtratları saf ve karakterleri yüksek olan sahabilerin, ebedî saadet gibi bir netice veren ve Resûl-u Ekrem *(aleyhissalâtü vesselam)* gibi nuranî meyveler gösteren doğruluğa, hakka ve imana, en faydalı iksir ve en kıymetli elmas misali, bütün kuvvetleriyle, hisleriyle ve latifeleriyle arzu duymaları kaçınılmazdır.

Halbuki o devirden sonra, doğru ile yalan arasındaki mesafe azala azala ikisi omuz omuza geldi. Âdeta bir dükkânda beraber satılmaya başladığı gibi, toplum ahlâkı bozuldu. Siyaset propagandası, yalana fazla itibar kazandırdı. Yalanın müthiş çirkinliği gizlenip doğruluğun parlak güzelliğinin görünmemeye başladığı bir zamanda, kimin haddine ki, sahabenin adalet, doğruluk, yüksek ahlâk ve hakkaniyet hususundaki kuvvetine, metanetine, takvasına yetişebilsin, onları geçsin!

Bu meseleyi bir derece aydınlatacak, yaşadığım bir hali anlatacağım. Şöyle ki: Bir zaman kalbime şu soru geldi: Niçin Muhyiddin İbni Arabî gibi harika zâtlar sahabilere yetişemiyor? Sonra namazda سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلٰى[1260] derken, bu ifadenin mânâsı açığa çıktı. Hakikati tam olmasa da bir parça göründü. Kalbimden dedim ki: "Keşke bir tek namazı, bu ifadenin mânâsının açığa çıkması gibi, hakkıyla kılabilseydim, bir sene ibadetten

daha iyiydi." Namazdan sonra anladım ki, kalbime gelen o mânâ ve o hal, sahabilerin ibadetteki derecelerine yetişilemeyeceğine dair bir derstir.

[1260] "En yüce olan Rabbimi her türlü noksandan tenzih ederim." Peygamber Efendimiz'in *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* namazın secdelerinde bunu üç defa söylediğine dair Müslim, *müsâfirîn* 203; Tirmizî, *salât* 79, *vitr* 19; Ebû Dâvûd, *salât* 147.

Evet, Kur'an-ı Hakîm'in nurlarıyla meydana gelen toplumdaki o büyük değişimde zıt kutuplar birbirinden ayrılmıştır. Şer kendisine bütün tâbi olanlarla, karanlığıyla ve teferruatıyla; hayır ve faziletler ise bütün nurlarıyla ve neticeleriyle beraber karşı karşıya gelmiştir. Böyle bir vaziyette ve zamanda her zikir ve tesbih, bütün mânâ tabakalarını taze ve canlı bir şekilde ifade etmiş, o büyük değişimin gürültüsü altında bulunan insanların bütün hissiyatını, manevî latifelerini uyandırmıştır. Hatta vehim, hayal ve sır gibi duygular uyanık bir surette, o zikir ve tesbihlerdeki çeşitli mânâları kendi zevklerine göre alır, emer.

İşte şu hikmetten dolayı, hisleri ve latifeleri uyanık olan sahabiler, iman nurlarını ve tesbihatını ifade eden mübarek kelimeleri söyledikleri vakit, kelimenin bütün mânâsıyla söyler ve ondan bütün duygularıyla hisse alırlardı. Halbuki o devirden sonra latifeler git gide uykuya dalmış, duygular o hakikatler noktasında gaflete düşmüş, o mübarek kelimeler meyveler gibi git gide alışkanlık perdesiyle tatlılığını ve tazeliğini kaybetmiştir. Sığlık havasıyla o hisler âdeta kurumuş, az bir yaşlık kalmıştır ki, ancak kuvvetli bir tefekkür ameliyatıyla önceki haline dönebilir. İşte bu yüzden, bir sahabinin kırk dakikada kazandığı fazilete ve ulaştığı makama başkası ancak kırk günde, hatta kırk senede erişebilir.

Üçüncüsü

On İkinci, Yirmi Dördüncü ve Yirmi Beşinci Söz'lerde ispat edildiği üzere, peygamberliğin veliliğe nispeti, güneşin aslının, aynalarda görünen yansımasına nispeti gibidir. İşte peygamberlik dairesi velâyet dairesinden ne kadar yüksekse, peygamberlik dairesinin hizmetkârları ve o güneşin yıldızları olan sahabilerin de, velâyet dairesindeki salih zâtlara o derece üstün olması gerekir. Hatta bir veli, en büyük velâyet makamı olan

peygamber varisliğini ve sıddıkiyeti -ki sahabenin makamıdır- kazansa, yine ilk safı teşkil eden sahabilerin makamına yetişemez. Bu üçüncü sebebin üç yönünü izah edeceğiz.

Birinci Yönü: İçtihatta, yani Kur'an ve sünnetten hüküm çıkarmakta ve Cenâb-ı Hakk'ın kelâmından O'nun rızasını anlamakta sahabilere yetişilmez. Çünkü o devirdeki o büyük ilahî değişim, Allah'ın rızasını ve emirlerini anlamak üzere gerçekleşmişti. Zihinler bununla alâkadardı. Kalbler, "Rabbimizin bizden istediği nedir?" diye merak ederdi. Devrin şartları bu hali hissettirecek, hatırlatacak bir tarzdaydı. Sohbetler bu mânâlar etrafında dönüyordu. İşte bu yüzden, her şey, her hal, konuşmalar ve hadiseler o mânâları bir derece ders verecek şekilde gerçekleştiğinden ve bunlar sahabenin kabiliyetlerini geliştirdiğinden ve fikirlerini aydınlattığından, içtihatta ve hüküm çıkarmakta kabiliyetleri bir kıvılcımla tutuşmaya hazırdı. Bu sebeple sahabenin o hususta bir günde veya bir ayda kazandığı mertebeyi, onlarla aynı zekâ seviyesinde ve kabiliyette olan bir adam, şu zamanda on senede, belki yüz senede kazanamayacaktır. Çünkü bu asırda ebedî saadet yerine dünya saadeti itibar görüyor. İnsanların dikkati başka maksatlara yöneliyor. Tevekkülsüz bir şekilde geçim derdi ruhu sersemlettiğinden, tabiatçı ve maddeci felsefe aklı körleştirdiğinden toplumdaki çevresi insanın zihnine ve kabiliyetlerine içtihat hususunda kuvvet vermiyor, aksine zihnini dağıtıyor. Bu Söz'ün içtihat bahsinde, Süfyan ibni Uyeyne ve onunla aynı zekâ seviyesinde birinin kıyaslanmasında, Süfyan'ın on senede kazandığını ötekinin yüz senede kazanamayacağını ispat etmiştik.

İkinci Yönü: Sahabilerin Allah'a yakınlık noktasındaki makamlarına velâyet ayağıyla erişilmez. Çünkü Cenâb-ı Hak bize her şeyden yakındır, biz ise O'ndan sonsuz uzağız. O'na yakınlığı kazanmak iki şekilde olur.

• Birincisi, yakınlığın açığa çıkmasıyladır ki, peygamberlikteki yakınlık böyledir. Peygamber varisi olmaları ve sohbetiyle şereflenmeleri dolayısıyla sahabiler bu sırra mazhardır.

• İkincisi ise Cenâb-ı Hak'tan uzaklığımız noktasında, mertebeleri kat edip bir derece yakınlıkla şereflenmektir ki, velâyet yolundaki çoğu seyr ü sülûk, nefsin iç âlemindeki ve dış dünyadaki deliller vasıtasıyla yapılan manevî yolculuklarla ulaşılan yakınlık böyledir.

İşte birincisi sırf Allah vergisidir, çalışmayla elde edilmez. Rahmanî bir cazibenin neticesidir, mahbubiyet, yani Allah tarafından sevilme makamıdır. Bu yol kısadır, fakat çok sağlam, çok yüksek ve çok hâlistir, gölgesizdir. Diğeri ise gayretle kazanılır, uzundur, gölgelidir. Hayret verici harikaları, kerametleri çok ise de kıymetçe ve Cenâb-ı Hakk'a yakınlık bakımından ilkine yetişemez.

Mesela, nasıl ki bugünden düne ulaşmak için iki yol var: İlki, zamanın akışına tâbi olmayarak, manevî bir kuvvetle zaman dışına çıkıp dünü bugün gibi gözü önünde görmektir. İkinci yol ise bir sene yol alarak dönüp dolaşıp dünün tarihine gelmektir. Fakat o gün yine elde tutulamaz, insanı bırakıp gider. Aynen öyle de, görünüşten hakikate geçmek iki şekilde olur.

• Biri, doğrudan doğruya hakikatin cazibesine kapılıp tarikat berzahına girmeden, hakikati görünenin kendisinde bulmaktır.

• İkincisi, seyr ü sülûk ile pek çok mertebeden geçmektir.

Gerçi veli zâtlar nefislerini terbiye etmeye muvaffak olur, nefs-i emmarelerini öldürürler; fakat yine de sahabeye yetişemezler. Sahabiler, nefisleri arınıp temizlendiğinden, nefsin mahiyetindeki pek çok latife ile kulluğun inceliklerine, şükür ve hamdin derinliklerine daha fazla mazhardır. Evliyanın kulluğu ise ancak nefsi öldürdükten sonra o hale gelir.

Üçüncü Yönü: Amellerin fazileti, sevabı ve ahirete ait kazanç yönünden sahabilere yetişilmez. Çünkü nasıl bir asker bazı şartlar altında, mühim ve tehlikeli bir mevkide, bir saat nöbetle bir sene ibadet etmiş kadar fazilet kazanabilir[1261] ve bir kurşun yemekle en az kırk günde ancak elde edilecek velilik derecesine çıkar. Aynen öyle de, sahabilerin İslamiyet'in esaslarının yerleştirilmesindeki ve Kur'an hükümlerinin tebliğindeki

hizmetleri ve İslam için bütün dünyaya savaş ilan etmeleri o kadar yüksek kıymettedir ki, bir dakikasına başkaları bir senede yetişemez. Hatta denilebilir ki, onların hayatlarının her dakikası, kutsî bir hizmette şehit olan askerin şehadet dakikası gibidir. Her saatleri, hayati önem taşıyan bir mevkide bir saat nöbet tutan fedakâr bir askerin nöbeti gibidir; amel az, ücreti çok, kıymeti yüksektir.

[1261] Buhârî, *cihâd* 73; Müslim, *imâre* 163; Tirmizî, *cihâd* 2; Nesâî, *cihâd* 39; İbni Mâce, *cihâd* 7.

Evet, madem sahabiler İslamiyet'in esaslarının yerleştirilmesinde ve Kur'an nurlarının yayılmasında ilk safı teşkil ediyor. اَلسَّبَبُ كَالْفَاعِلِ[1262] sırrınca, bütün Müslümanların işlediği sevaplarda hisseleri vardır. Ümmetin اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَأَصْحَابِهٖ[1263] demesi, sahabilerin bütün Müslümanların sevaplarından hisse aldıklarını gösteriyor.

[1262] (Bir işe) sebep olan, (onu bizzat) yapan gibidir.

[1263] Allahım! Efendimiz Muhammed'e, onun âl ve ashabına salât ve selam eyle.

Hem nasıl ki bir ağacın kökündeki küçük bir hususiyet, dallarda büyük neticeler verir; dal büyüdükçe o da büyür. Nasıl ki, başlangıçtaki küçük bir yükseklik, gittikçe büyük bir hal alır. Ve nasıl ki merkeze yakın iğne ucu kadar bir fazlalık, geniş dairede bazen bir metre kadar bir fazlalığa karşılık gelebilir. Aynen şu misaller gibi, sahabiler İslamiyet'in nuranî ağacının köklerinden, esaslarından, Müslümanların ilklerinden, ilk imamlarından oldukları, İslamiyet binasının nurlu temelinde bulundukları ve peygamberlik güneşinin, hakikat ışığının merkezine yakın bulundukları için; onların az amelleri bile çoktur, küçük hizmetleri bile büyüktür. Onlara yetişmek için gerçekten sahabi olmak gerekir.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ الَّذِي قَالَ: أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بِأَيِّهِمِ اقْتَدَيْتُمْ اِهْتَدَيْتُمْ وَخَيْرُ الْقُرُونِ قَرْنِي. وَعَلٰى اٰلِهٖ وَأَصْحَابِهٖ وَسَلِّمْ[1264]

[1264] Allahım! "Ashabım yıldızlar gibidir, hangi birine uyarsanız hidayete erersiniz." (el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr* 6/297; el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* 1/132) ve "Çağların en hayırlısı benim içinde yaşadığım çağdır." (Buhârî, *fezâilü ashâb* 1, *şehâdet* 9, *rikak* 7, *eymân* 10, 27; Tirmizî, *fiten* 45, *şehâdet* 4, *menâkıb* 56) buyuran Efendimiz Muhammed'e, onun âl ve ashabına salât ve selam eyle.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[1265]

[1265] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

Soru: Deniliyor ki: "Sahabiler Resûl-u Ekrem'i *(aleyhissalâtü vesselam)* gördüler, sonra iman ettiler. Biz ise görmeden iman ettik. Öyleyse imanımız daha kuvvetlidir. Hem imanımızın kuvvetine işaret eden bir rivayet[1266] var."

[1266] Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/155, 5/257, 264; et-Tayâlisî, *el-Müsned* s. 252; Abd İbni Humeyd, *el-Müsned* s. 247.

Cevap: Sahabiler o devirde, bütün âlem İslam hakikatlerine düşman ve muhalifken Resûl-u Ekrem'i *(aleyhissalâtü vesselam)* yalnız beşerî suretiyle, bazen mucizesiz olarak gördükleri halde öyle bir iman etmişlerdi ki, bütün farklı düşünceler ve endişeler toplansa onların imanını sarsamazdı; değil şüphe, bazısına vesvese bile veremezdi. Sizlerse kendi imanınızı sahabilerin imanıyla kıyaslıyorsunuz. Bütün İslam âlemi imanınıza kuvvet verdiği ve senet sayıldığı halde, Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* bir tûba ağacı gibi olan peygamberliğinin çekirdeği hükmündeki beşeriyetini ve cismani suretini değil, belki İslam nuru ve Kur'an hakikatleri ile, nuranî, muhteşem manevî şahsiyetini binlerce mucizeyle kuşatılmış olarak akıl gözüyle görüyorsunuz. Sizin, buna rağmen Avrupalı bir filozofun sözüyle vesveseye ve şüpheye düşen imanınız nerede… Sahabilerin; bütün küfür âleminin, Hıristiyanların, Yahudilerin ve felsefecilerin hücumları karşısında sarsılmayan imanları nerede! İmanlarının kuvvetini gösteren, imanlarından süzülmüş sağlam takvaları ve mükemmel, salih kullukları nerede! Ey bu iddianın sahibi, senin, aşırı zayıflığından, Allah'ın emirlerine tam uyduğunu göstermeyen sönük imanın nerede!..

"Ahirzamanda beni görmeden iman eden, daha makbuldür."[1267] mealindeki hadis ise hususi fazilete dairdir, bazı hususi şahıslar hakkındadır. Oysa bizim bahsimiz, küllî fazilete ve çoğunluğa dairdir.

[1267] Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/155, 5/257, 264; et-Tayâlisî, *el-Müsned* s. 252; Abd İbni Humeyd, *el-Müsned* s. 247.

İkinci Soru: Diyorlar ki: Evliya ve kâmil zâtlar dünyayı kalben terk etmiştir. Hatta hadiste, "Dünya sevgisi bütün hataların başıdır."[1268] buyruluyor. Halbuki sahabiler dünya hayatıyla çok meşgul olmuş. Belki bir kısım sahabe, dünyayı terk etmek yerine, dünya hayatında o zamanın medenilerinden bile daha ileri gitmiş. Nasıl oluyor da, böyle sahabilerin en küçüğü için bile en büyük veliden daha üstündür diyorsunuz?

[1268] el-Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân* 7/338; el-Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb* 3/178; es-Suyûtî, *et-Tedrîbü'r-Râvî* s. 287; el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* 1/496.

Cevap: Otuz İkinci Söz'ün İkinci ve Üçüncü Mevkıf'larında[1269] kesin bir şekilde ispat edilmiştir ki, dünyanın ahirete ve Cenâb-ı Hakk'ın isimlerine bakan yüzünü sevmek kusur değil, belki kâmil imana ulaşma vesilesidir. İnsan dünyanın o iki yüzünde ne kadar ileri giderse, ibadette ve Allah'ı bilmekte de o kadar ilerler. Sahabilerin dünyası işte o iki yüzdedir. Onlar dünyayı ahiretin tarlası görmüş,[1270] ekip biçmişler. Varlıkları Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin aynası görüp onlara âşıkane bakmışlar. Terk ettikleri ise dünyanın fâni yüzüdür ki, insanın heveslerine bakar.

[1269] **Mevkıf**: Durak

[1270] "Dünya, ahiretin tarlasıdır." mânâsındaki hadis için el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-Hasene* s. 497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-Merfûa* s. 205.

Üçüncü Soru: Tarikatlar hakikate giden yollardır. Onların en meşhuru, en yükseği ve en geniş cadde olduğu söylenen Nakşibendî tarikatının kahramanlarından ve imamlarından bazıları, o yolun esasını şöyle tarif etmişler:

دَرْ طَرِيقِ نَقْشِبَنْدِي لاَزِمْ اٰمَدْ چَارِ تَرْك: تَرْكِ دُنْيَا تَرْكِ عُقْبٰى تَرْكِ هَسْتِي تَرْكِ تَرْكْ

Yani, "Nakşibendî yolunda dört şeyi bırakmak lâzım: Dünyayı terk etmek, nefis hesabına ahireti dahi asıl maksat yapmamak, kendi varlığını unutmak ve kibre, kendini beğenmişliğe girmemek için bu terkleri de düşünmemek." Demek, Cenâb-ı Hakk'ı hakiki mânâda bilmek ve insan-ı

kâmil mertebesine erişmek, masivâyı, yani Allah'tan başka her şeyi terk etmekle olur.

Cevap: İnsan eğer yalnız bir kalbden ibaret olsaydı, Allah'tan başka her şeyi terk etmesi, hatta O'nun isim ve sıfatlarını dahi bırakması, kalbini yalnız Cenâb-ı Hakk'ın zâtına bağlaması gerekirdi. Fakat insanın akıl, ruh, sır, nefis gibi pek çok vazifeli latifesi ve duyguları vardır. İnsan-ı kâmil odur ki, bütün bu latifeleri kendilerine has ayrı ayrı kulluk yollarında hakikate sevk etsin, sahabe gibi geniş bir dairede, zengin bir surette, kalbi bir kumandan, latifeleri ise onun askerleri olsun ve maksadına kahramanca yürüsün. Yoksa kalbin yalnız kendini kurtarmak için askerini bırakıp o yola tek başına girmesi iftihar vesilesi değil, belki çaresizliğin neticesidir.

Dördüncü Soru: Sahabilere karşı üstünlük iddiası nereden çıkıyor? Bunu kim çıkarıyor? Şu zamanda bu meselenin bahis konusu olmasının sebebi nedir? Hem büyük müçtehitlerle eşitlik iddia etmek nereden ileri geliyor?

Cevap: Bu meseleyi dile getirenler iki kısımdır. Bir kısmı, saf din ve ilim ehlidir ki, bazı hadislerden yola çıkarak şu zamanda takva sahibi salih müminleri teşvik etmek için böyle bahisler açıyorlar. Bu kısma sözümüz yok. Zaten onlar azdır, hatalarını da çabuk anlarlar. Diğer kısım ise müthiş mağrur insanlardır ki, mezhepsizliklerini, büyük müçtehitlere karşı eşitlik iddiası altında yaymak ve dinsizliklerini sahabeyle denklik iddiası altında uygulamak istiyorlar.

Çünkü **öncelikle**, o dalâlet ehli kimseler, haram zevk ve eğlencelere girmiş, dünyevi hazların tiryakisi olmuşlar. Dinin bunlara mâni olan emirlerini yerine getiremiyorlar. Kendilerine bir bahane bulmak için diyorlar ki: “Şu meseleler içtihatla ilgilidir. Bunlarda mezhepler birbirine muhaliftir. Hem büyük müçtehitler de bizim gibi insandır, hataya düşebilirler. Öyleyse biz de onlar gibi içtihat ederiz, ibadetimizi istediğimiz gibi yaparız. Onlara uymaya ne mecburiyetimiz var?” İşte o bedbahtlar, şeytanın bu hilesiyle başlarını mezheplerin zincirinden çıkarıyorlar. Onların şu iddialarının ne kadar çürük, ne kadar temelsiz

olduğu bu Söz'de kesin bir şekilde gösterildiğinden meseleyi ona havale ediyoruz.

İkinci olarak, o aldanmış kimseler baktılar ki, iş müçtehitlerle bitmiyor. Müçtehitlerin omuzlarındaki, yalnız dinin görüşlere bağlı kısmıdır. Halbuki o dalâlet yolundakiler, dinin kesin emirlerini de terk edip değiştirmek istiyor. "Biz müçtehitlerden daha iyiyiz." deseler de meseleleri tam çözülmüyor. Çünkü müçtehitler, dinin görüşlere bağlı ve kesin olmayan teferruat kısmına karışabilirler. Halbuki bu mezhepsiz gafiller, dinin tartışılmaz, kesin hükümlerine dahi fikirlerini karıştırmak, değiştirilmesi mümkün olmayan hükümleri değiştirmek ve İslam'ın esaslarına karşı gelmek istediklerinden, elbette dinin temel direkleri olan sahabilere ilişeceklerdir.

Heyhat! Değil bunlar gibi insan suretindeki hayvanların, hakiki insanların ve onların en kâmilleri olan evliyanın büyüklerinin bile sahabenin küçüklerine karşı eşitlik davasını kazanamadıkları, bu Söz'de kesin bir şekilde ispat edilmiştir.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى رَسُولِكَ الَّذِي قَالَ: لَا تَسُبُّوا أَصْحَابِي لَوْ أَنْفَقَ أَحَدُكُمْ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا مَا بَلَغَ نِصْفَ مُدٍّ مِنْ أَصْحَابِي[1271]

[1271] Allahım, "Ashabıma sövmeyin. Şayet sizden biriniz Uhud Dağı kadar altın infak etse, bu, ashabımdan bir kimsenin yaptığı yarım avuçluk infakın değerine ulaşamaz."* diyen resûlüne, onun âl ve ashabına salât ve selam eyle. (Resûlullah doğru söyledi.)

*(Buhârî, *fezâilü ashâb* 5; Müslim, *fezâilu's-sahâbe* 221, 222)

(صَدَقَ رَسُولُ اللّٰهِ)

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[1272]

[1272] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

Yirmi Sekizinci Söz

Cennete Dairdir

Bu Söz'ün iki makamı var. Burada yer alan Birinci Makam, cennetin bazı güzelliklerine işaret eder. Fakat bu Söz'ün İkinci Makamı'nda,[1273] *on iki kesin hakikatle Onuncu Söz'de, yine Onuncu Söz'ün özetinde ve esasında, bir silsile halindeki gayet sağlam Arapça bir delille açık ve parlak bir şekilde ispat edilen cennetin varlığından bahsetmez. Yalnız sorulara ve tenkide konu olan, cennete dair birkaç halden bahseder. Eğer Cenâb-ı Hak yardım ederse o büyük hakikate dair sonra uzun bir Söz yazılacaktır inşallah.*

[1273] Yirmi Sekizinci Söz'ün İkinci Makamı, *Mesnevî-i Nuriye*'deki "Lâsiyemmalar" risalesidir.

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًاۙ قَالُوا هٰذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًاۜ وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ[1274]

[1274] "İman eden ve iyi işler yapan müminlere müjdele ki, altında nehirler akan cennetler onlarındır. O cennetlerden bir meyve yedikleri zaman, 'Bu, daha önce yediğimiz meyvedir.' derler. Birbirine benzer bir surette rızıkları getirilip verilir. O cennetlerde onlar için temiz kadınlar vardır. Ve o cennetlerde ebediyen kalacaklardır." (Bakara sûresi, 2/25)

Bâki olan cennete dair bazı sorulara kısa cevaplardır.

Cennet hakkında; cennetten daha güzel, hurilerinden daha şirin, ırmak ve çeşmelerinden daha tatlı olan Kur'an ayetleri ve beyanları kimseye söz bırakmamıştır ki, fazla bir şey söylensin. Fakat o parlak, ezelî ve ebedî, yüksek ve güzel ayetleri kendi sınırlı anlayışımıza yaklaştırmak için bazı basamakları ve Kur'an cennetinden numune olarak çiçekler misali bazı nükteleri söyleyeceğiz. İçinde işaretler bulunan beş soruyu ve cevaplarını göstereceğiz. Evet, cennet bütün manevî lezzetlerin makamı olduğu gibi, bütün cismani zevklerin de kaynağıdır.

Soru: Kusurlu, noksan, sürekli değişen, kararsız ve elemli cismaniyetin ebediyetle ve cennetle ne alâkası var? Madem ruhun ulvi lezzetleri vardır

ve ona yeter, cismani lezzetler için ölümden sonra bedenen dirilmek neden gerekiyor?

***Cevap*:** Çünkü nasıl toprak suya, havaya ve ışığa göre daha yoğun ve karanlık olmasına rağmen Cenâb-ı Hakk'ın her çeşit sanatlı eserine yuva ve kaynak vazifesi gördüğünden, mânen diğer bütün unsurlardan üstündür. Hem insanın kesif bir mahiyete sahip olan nefsi, bütün ilahî tecellileri içine alması itibarı ile, kirlerinden arınmak şartıyla insanın bütün latifelerinin üstündedir. Aynen öyle de, cismaniyet Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin tecellilerinin en kuşatıcı, en geniş, en zengin bir aynasıdır. Bütün rahmet hazinelerinin içindekileri tartacak, ölçecek âletler ve kabiliyetler onda bulunur. Mesela, dildeki tat alma duyusu, rızık zevkinde yiyecek çeşitleri sayısınca tadı duyma kabiliyetine sahip olmasaydı, her bir nimeti ayrı ayrı hissedip tanımaz, tadıp tartamazdı. Hem Cenâb-ı Hakk'ın çoğu isminin tecellilerini hissedip bilecek, onlardan zevk alacak donanım da cismaniyettedir. Çok çeşitli ve ayrı ayrı sayısız lezzeti hissedecek kabiliyetler yine cismaniyette bulunur.

Madem şu kâinatın Sâni'inin, şu kâinatla bütün rahmet hazinelerini tanıtmak, isimlerinin bütün tecellilerini bildirmek ve türlü ihsanlarını tattırmak istediği –On Birinci Söz'de ispat edildiği gibi– âlemin işleyişinden ve insanın engin mahiyetinden kesin olarak anlaşılıyor. Elbette, şu akıp giden kâinatın büyük bir havuzu, o tezgâhta işlenen mahsullerin geniş bir sergisi ve şu dünya tarlasının ebedî mahzeni olan saadet yurdu, bu âleme bir derece benzeyecektir. Dünyanın hem maddî hem manevî bütün unsurlarını muhafaza edecektir. Her şeyi eşsiz bir surette, hikmetle yaratan Sâni-i Hakîm ve her şeye tam adaletle, merhametle hükmeden Adil-i Rahîm, elbette insan bedenindeki uzuvların vazifelerine ücret, hizmetlerine mükâfat ve hususi ibadetlerine sevap olarak onlara lâyık lezzetleri verecektir. Yoksa hikmetine, adaletine ve rahmetine zıt bir hal ortaya çıkar ki, bu O'nun rahmetinin güzelliğine ve kusursuz adaletine hiçbir şekilde yakışmaz.

***Soru*:** Cisim hayat sahibi olsa bile vücudun unsurları sürekli bir terkip ve tahlil, yani birleşip çözülme halindedir, yok olmaya mahkûmdur, ebediyete ulaşamaz. Yeme-içme, insanın şahsi varlığını sürdürmesi ve karı-koca münasebetleri ise türün devamı içindir; bu yüzden şu âlemde birer esas olmuşlardır. Ebedî ahiret âleminde ise bunlara ihtiyaç yoktur. O halde cismani zevkler neden cennetin en büyük lezzetleri arasında sayılıyor?

***Cevap*:** Öncelikle, bu âlemde canlıların cisimlerinin dağılıp yok olmaya, ölüme mahkûmiyeti, vücuttaki alışverişin dengesizliğinden kaynaklanır. Çocukluktan olgunluğa kadar vücut beslenip gelişir, yani sürekli alır. Ondan sonra ise biriktirdiklerini harcar, sürekli verir. Böylece denge kaybolur, vücut da ölür. Ebedî âlemde ise bedenin zerreleri sabit kalacak, bir terkip ve tahlile uğramayacaktır.[1275] HAŞİYE Veyahut orada denge sabit kalır; canlıların vücutları cismani hayat tezgâhı işlemesine rağmen bir devridaim halinde gibi, cennet lezzetlerini tatmak için ebedîleşir. Yeme-içme ve nikâh gerçi bu dünyada bir ihtiyaçtan ileri gelir ve bir vazife içindir; fakat o vazifeye peşin bir ücret olarak içlerine öyle türlü, güzel lezzetler konulmuştur ki, başka lezzetlere üstün geliyor. Madem bu elemli dünyada, böyle maddî ihtiyaçlar bile bu kadar harika ve ayrı ayrı lezzetleri içerir. Elbette lezzet ve saadet yurdu olan cennette onlar çok yüce bir hal alıp dünyadaki vazifenin ahirete ait ücretini ve dünyevî ihtiyaçları da hoş bir uhrevî iştah ve lezzet suretinde kendilerine katarak cennete ve ebedî hayata lâyık, her zevki içeren canlı birer lezzet madeni olacaklardır.

[1275] HAŞİYE Şu dünyada insanların ve hayvanların vücutları, zerreler için âdeta bir misafirhane, bir kışla, bir okul hükmündedir. Cansız zerreler o vücuda girer ve canlı olan ahiret âleminde var olmaya lâyık hale gelirler. Ahirette ise وَإِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ sırrınca, hayat nuru her şeyi kuşatır. Nurlanmak için bu seyrüsefere ve talime lüzum yoktur. Orada zerreler demirbaş olarak sabit kalabilir.

Evet, وَمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ وَاِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ[1276] sırrınca, şu dünyadaki cansız ve şuursuz maddeler, öbür âlemde şuurlu ve canlı olacaktır. Buradaki insanlar gibi orada da ağaçlar, buradaki hayvanlar gibi

orada da taşlar verilen emri anlar ve ona uyar. Sen bir ağaca, "Filan meyveyi bana getir." desen getirir. Taşa "Gel!" desen gelir. Madem taş ve ağaç bile cennette bu derece yüksek bir suret alır. Elbette yeme-içme, nikâh gibi cismani ihtiyaçların da o âlemde hakikatlerini muhafaza etmekle beraber, cennetin dünyadan üstünlüğü nispetinde yüksek bir suret almaları gerekir.

[1276] "Bu dünya hayatı (kendine bakan yüzüyle) boş bir oyalanma ve oyundan başka bir şey değildir. Ahiret yurdu ise, işte o, (her şeyin diri olduğu) gerçek hayattır." (Ankebût sûresi, 29/64)

Soru: اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ[1277] sırrınca, "İnsan cennette dostlarıyla beraber bulunacaktır." Halbuki basit bir bedevi, Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* sohbetinde bir dakika Allah için bir muhabbet hisseder, o muhabbetle cennette Peygamber Aleyhissalâtü Vesselam'ın yanında bulunması gerekir. Sonsuz feyze mazhar Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* makamı, basit bir bedeviyle nasıl aynı olur?

[1277] Buhârî, *edeb* 96; Müslim, *birr* 165; Tirmizî, *zühd* 50; Dârimî, *rikak* 71.

Cevap: Şu yüce hakikate bir temsille işaret edeceğiz: Mesela, gayet güzel ve gösterişli bir bağda, ihtişam sahibi bir zât çok büyük bir ziyafet sofrası ve gayet süslü bir seyir yeri hazırlamış olsun. Öyle bir yer ki, orada dilin tadabileceği bütün lezzetler, gözün hoşuna gidecek bütün güzellikler, hayalin erişebileceği ve keyifleneceği bütün harika şeyler bulunur. O zât, maddî ve manevî bütün duyuları, latifeleri okşayacak ve memnun edecek her şeyi o sofraya koymuştur. İşte iki arkadaş beraber o ziyafete giderler. Bir locada, aynı sofrada otururlar. Onlardan birinin tat alma duyusu pek zayıf olduğundan az bir zevk duyar. Gözü az görür, koku alma kabiliyeti yoktur. Oradaki hayret verici sanatları anlamaz, harika şeyleri bilmez. O ziyafet sofrasındaki ve seyir yerindeki nimetlerin ancak binde birini, belki milyonda birini kabiliyeti ölçüsünde tadıp onlardan istifade eder. Arkadaşının ise bütün maddî-manevî latifeleri, aklı, kalbi ve hisleri o kadar mükemmel derecede gelişmiştir ki, o seyir yerindeki bütün

incelikleri, güzellikleri ve hayret verici şeyleri ayrı ayrı tadıp onlardan lezzet aldığı halde dostuyla omuz omuzadır.

Madem bu karmakarışık, elemli ve daracık dünyada böyle oluyor. En küçük ile en büyük beraberken aralarında yeryüzünden Süreyya yıldızına kadar fark bulunuyor. Elbette saadet ve ebediyet yurdu olan cennette iki dost beraberken, her biri Cenâb-ı Hakk'ın sofrasından kendi kabiliyetine göre hissesini haydi haydi alacaktır. Bulundukları cennet mertebelerinin farklılığı, beraberliklerine mâni olmaz. Çünkü cennetin sekiz tabakası birbirinden yüksek olduğu halde, hepsinin çatısı Arş-ı Âzam'dır.[1278] Nasıl ki, koni şeklindeki bir dağın etrafında birbirinden yüksek, temelinden zirvesine kadar surla çevrilmiş üst üste daireler bulunsa, birbirlerinin güneş görmesini engellemezler. Cennetin de buna yakın bir tarzda olduğuna farklı hadisler işaret ediyor.

[1278] Buhârî, *tevhid* 22; Tirmizî, *cennet* 4.

Soru: Hadislerde, "Huriler yetmiş kat elbise giydikleri halde bacaklarının kemiklerindeki ilikleri görünecek."[1279] buyrulmuş. Bu ne demektir, mânâsı nedir? Nasıl bir güzelliktir?

[1279] Tirmizî, *kıyâmet* 60, *cennet* 5, 7; Dârimî, *rikak* 108; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/23, 247, 316.

Cevap: Mânâsı pek güzel, güzelliği pek şirindir. Şöyle ki: Çirkin, cansız ve çoğu kabuktan ibaret olan şu dünyada güzellik yalnız göze hitap edip alışmaya mâni olmazsa yeter. Halbuki güzel, canlı, parlak ve kabuksuz, tamamen özden ibaret cennette, insanın göz gibi bütün uzuvları ve duyguları, "cins-i latif" olan hurilerden ve onlar gibi, hatta daha güzel, dünyadan gelme, cennetteki hanımlardan zevk hisselerini ayrı ayrı almak, çeşit çeşit lezzetleri tatmak ister. İşte hadis, en dıştaki cennet elbisesinin güzelliğinden ta iliklere kadar birer duygunun, birer latifenin o zevkten hissesi olduğuna işaret ediyor.

Evet, "Hurilerin yetmiş kat elbise giymeleri ve bacaklarındaki kemiklerin iliğinin görünmesi" tabiriyle hadis-i şerif şuna işarette bulunuyor: Huriler, insanın güzelliğe, zevke, ziynete meftun ve âşık ne kadar duygusu, duyusu,

kabiliyeti ve latifesi varsa hepsini memnun edip doyuracak, ayrı ayrı okşayıp tatmin edecek maddî-manevî her türlü ziynet ve güzelliğe sahiptir. Demek, huriler süslü, farklı cinsten yetmiş cennet elbisesini birbirini örtmeyecek şekilde giydikleri gibi, vücutlarında ve nefislerinde belki yetmiş mertebeden fazla ayrı ayrı güzelliği gösterecek, وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ[1280] işaretinin hakikatini ifade edecekler.

[1280] "Orada canınız ne isterse, gözleriniz hangi manzaralardan hoşlanırsa hepsi vardır." (Zuhruf sûresi, 43/71)

Hem hadis-i şerif, cennette lüzumsuz, posalı ve fuzuli maddeler olmadığından, cennet ehlinin yiyip içtikten sonra pisliğinin bulunmayacağını bildiriyor.[1281] Madem şu süflî dünyada, en basit canlı olan ağaçlar çok beslendikleri halde gübresiz oluyor. En yüksek hayat tabakasındaki cennet ehli neden öyle olmasın?

[1281] Buhârî, *bed'ü'l-halk*, 8; Müslim, *cennet* 17-19.

Soru: Hadis-i şerifte, "Cennet ehlinden bazısına dünya kadar bir yer verilecek, yüz binlerce köşk, yüz binlerce huri ihsan edilecek." buyruluyor. Bir tek adama bu kadar şeyin verilmesinin ne lüzumu var, buna ne ihtiyaç var, bu nasıl olabilir ve ne demektir?

Cevap: Eğer insan cansız veya yalnız mideden ibaret, bitki gibi bir varlık olsaydı veyahut sınırlı, ağır, geçici ve basit bir bedenden, hayvanî bir cisimden ibaret bulunsaydı, öyle çok köşke, huriye lâyık ve sahip olamazdı. Fakat o, mahiyeti öyle geniş bir kudret mucizesidir ki, şu fâni dünyada, kısa ömürde, açığa çıkmamış bazı duygularının ihtiyaçları yönüyle, bütün dünyanın saltanatı, serveti ve lezzetleri kendisine verilse bile gözü doymayacaktır. Halbuki ebedî bir saadet yurdunda, sınırsız kabiliyetlere sahip, tükenmez ihtiyaçlarının diliyle ve sonsuz arzularının eliyle nihayetsiz bir rahmetin kapısını çalan insanın, hadislerde bildirilen ilahî ihsanlara kavuşması elbette akla uygundur, haktır ve hakikattir. İşte şu yüce hakikate bir temsilin dürbünüyle bakacağız. Şöyle ki:

Bu dere yatağındaki bahçe gibi,[1282] HAŞİYE şu Barla bağ ve bahçelerinin her birinin farklı sahipleri bulunduğu halde, Barla'da gıda itibarı ile ancak bir

avuç yeme sahip olan her kuş, her serçe, her arı, "Barla'nın bütün bağ ve bostanları benimdir, istediğim gibi gezebilirim." diyebilir. Barla'yı kendi mülkü olarak görür. Başkalarının o bahçelere sahip olması bu hükmü bozmaz. Hem insan olan bir insan da, "Hâlıkım bu dünyayı bana bir ev yapmış, güneş benim lâmbam, yıldızlar kandillerim, yeryüzü ise üzerine çiçekli, süslü halılar serilmiş beşiğimdir." der ve Allah'a şükreder. Başka varlıkların da bunlara sahip olması, onun bu hükmünü geçersiz kılmaz. Aksine, diğer varlıklar onun evini süsler, o evin nakışları hükmüne geçer.

[1282] HAŞİYE Sekiz sene bu fakire tam bir sadakatle hizmet eden Süleyman'ın bahçesidir. Bu Söz birkaç saat içinde orada yazıldı.

Acaba bu daracık dünyada sadece insanlığı itibarı ile bir insan değil, bir kuş dahi böyle büyük bir dairede bir çeşit hak iddia ediyor ve muazzam bir nimete erişiyorsa, geniş ve ebedî bir saadet yurdunda, insana beş yüz senelik mesafeyi içine alan bir mülk verilmesi[1283] nasıl akıldan uzak görülebilir?

[1283] Bazı cennet nimetlerinin önemi "gökler ve yer kadar, yani beş yüz senelik mesafe" şeklinde vurgulanmıştır (Tirmizî, *cennet* 8). Nitekim cennetin, gökler ve yer kadar genişliğe sahip olduğu, Kur'an-ı Kerîm'de de beyan edilmiştir (Âl-i İmran sûresi, 3/133; Hadîd sûresi, 57/21). Hatta cennette en alt mertebedekilerin bile bin senelik mesafeye denk gelecek kadar bol nimetlere mazhar olacağına dair hadisler vardır. (Tirmizî, *tefsîru sûre (75)* 2, *cennet* 17; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/13, 64).

Hem nasıl ki, şu kesafetli, karanlık, dar dünyada güneşin pek çok aynada bir anda görünmesi gibi, nurani zâtların, aynı anda birçok yerde aynen bulunduğu... On Altıncı Söz'de ispat edildiği gibi, mesela Hazreti Cebrail'in *(aleyhisselam)* bir anda bin yıldızda, hem Arş'ta, hem Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* meclisinde hem de Cenâb-ı Hakk'ın huzurunda hazır olduğu... Hazreti Peygamber'in *(aleyhissalâtü vesselam)* haşirde ümmetindeki takva sahiplerinin çoğuyla aynı anda görüşeceği ve dünyada sayısız makamda aynı anda göründüğü… Evliyanın bir nevi garibi olan abdalların aynı anda birçok yerde görüldükleri… Sıradan insanların rüyalarında bazen bir dakikada bir senelik iş gördükleri ve buna

şahit oldukları... Herkesin kendi kalb, ruh ve hayal dünyasında aynı anda pek çok yerle temas edip ilgilendiği mâlumdur ve bunların misalleri görülmüştür. Elbette nuranî, bir kayıt altında bulunmayan, geniş ve ebedî cennette de cisimleri ruh kuvvetinde, hafifliğinde ve hayal süratinde olan cennet ehlinin, bir anda yüz binlerce yerde bulunup yüz binlerce huriyle sohbet ederek yüz bin tarzda zevk alması o ebedî cennete ve Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz rahmetine lâyıktır, Muhbir-i Sadık'ın[1284] *(aleyhissalâtü vesselam)* haber verdiği gibi hak ve hakikattir. Bununla beraber, o muazzam hakikatler bu küçücük aklımızın terazisiyle tartılmaz.

[1284] Doğru, şüphesiz kesinlikte haberleri insanlığa ulaştıran haberci, Peygamber Efendimiz *(aleyhissalâtü vesselam)*.

İdrâk-i maâli bu küçük akla gerekmez.
Zira bu terazi o kadar sıkleti çekmez.[1285]

[1285] Ziya Paşa (1825-1880), *Eş'âr-ı Ziyâ* (Terkîb-i Bend).

(Yüksek fikirler bu küçük akla gerekmez
Zira bu terazi o kadar ağırlığı çekmez)

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[1286]

[1286] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا[1287]

[1287] "Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!" (Bakara sûresi, 2/286)

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى حَبِيبِكَ الَّذِي فَتَحَ أَبْوَابَ الْجَنَّةِ بِحَبِيبِيَّتِهِ وَبِصَلَاتِهِ وَأَيَّدَتْهُ أُمَّتُهُ عَلٰى فَتْحِهَا
بِصَلَوَاتِهِمْ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ، اَللّٰهُمَّ أَدْخِلْنَا الْجَنَّةَ مَعَ الْأَبْرَارِ بِشَفَاعَةِ حَبِيبِكَ الْمُخْتَارِ اٰمِينَ[1288]

[1288] Allahım! Senin sevgine mazhariyeti ve dualarıyla cennetin kapılarını açan ve o kapıları ona salâvatlarıyla açmaları için ümmetini teşvik ettiğin sevgiline salât ve selam eyle. Allahım! O seçkin sevgilinin şefaatiyle bizleri iyi kullarınla beraber cennete koy, âmin...

Yirmi Sekizinci Söz'e Küçük Bir İlave

Cehenneme Dairdir

İkinci ve Sekizinci Söz'lerde ispat edildiği gibi, iman manevî bir cennetin çekirdeğini taşıyor. Küfür ise manevî bir cehennemin tohumunu saklıyor. Nasıl ki küfür, cehennemin bir çekirdeğidir. Aynen öyle de, cehennem küfrün bir meyvesidir. Nasıl ki küfür, cehenneme gitmeye sebeptir. Aynı şekilde, cehennemin varlığına ve yaratılmasına da sebeptir. Zira küçük bir hâkim bile, azıcık izzet, gayret ve celâl sahibiyse, bir edepsiz kendisine isyan ederek, "Bana ceza vermezsin, veremezsin." dediği zaman, herhalde hapishanesi yoksa da yalnız o edepsiz için bir tane yaptıracak ve onu içine atacaktır.

Halbuki kâfir, cehennemi inkâr etmekle, sonsuz izzet, gayret ve celâl sahibi, yüce ve kudreti nihayetsiz Kadir bir Zât'a yalan ve acz isnat ediyor, O'nu yalancılık ve acizlikle itham ediyor, izzetine ve gayretine şiddetle dokunuyor, celâline asice ilişiyor. Elbette, farz edelim, cehennemin hiçbir varlık sebebi bulunmasa da, sadece Cenâb-ı Hakk'a bu derece yalan ve acizlik yakıştıran küfür için bir cehennem yaratılacak, kâfirler içine atılacaktır.

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلاً سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ[1289]

[1289] "Ey büyük Rabbimiz! Sen bunları gayesiz, boşuna yaratmadın. Seni bu gibi noksanlardan tenzih ederiz. Sen bizi o ateşin azabından koru!" (Âl-i İmran sûresi, 3/191)

Yirmi Dokuzuncu Söz

Ruhun ölümsüzlüğüne, meleklere

ve ölümden sonra dirilişe dairdir

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ[1290] بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

[1290] Kovulmuş şeytanın şerrinden Allah Teâlâ'ya sığınırım.

تَنَزَّلُ الْمَلٰئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ[1291] ، قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي[1292]

[1291] "O gece Rablerinin izniyle Ruh ve melekler, her türlü iş için iner de iner..." (Kadir sûresi, 97/4)

[1292] "De ki: 'Ruh, Rabbimin bir emri, emir âleminden bir tecellisidir.'" (İsrâ sûresi, 17/85)

(Şu makam, bir "mukaddime" ile iki esas "maksat"tan oluşur)

Mukaddime[1293]

[1293] Giriş.

Meleklerin ve ruhanilerin varlığı, insanların ve hayvanların varlığı kadar kesindir, denilebilir. On Beşinci Söz'ün Birinci Basamağı'nda söylendiği üzere, hakikat ve hikmet, şüphesiz bir şekilde, yeryüzü gibi göklerde de, oraya uygun, şuur sahibi varlıkların bulunmasını gerektirir ve ister. Pek çok farklı cinsten olan o varlıklara dinde "melekler ve ruhaniler" denir.

Evet, hakikat, meleklerin ve ruhanilerin var olmasını gerektirir. Zira şu dünyamız, göklere nispeten küçüklüğüyle beraber, şuur sahibi varlıklarla doldurulmuştur, ara sıra boşaltılıp sonra tekrar şenlendirilir. Bu açıkça işaret eder ki, muhteşem burçlara sahip ziynetli saraylara benzeyen gökler de varlık nurunun ışığı olan canlılarla ve canlıların ışığı olan şuur ve idrak sahibi mahlûklarla doludur. Onlar da, insanlar ve cinler gibi, şu âlem sarayının seyircileridir, kâinat kitabını okuyup değerlendirir ve Cenâb-ı Hakk'ın bütün âlemleri bir düzen içinde çekip çeviren rubûbiyet saltanatını ilan ederler. Engin ve kuşatıcı kulluklarıyla, kâinattaki büyük ve her yere yayılmış varlıkların tesbihatını temsil ederler.

Evet, şu kâinatın hali ve mahiyeti, göklerde de şuur sahibi varlıkların bulunduğunu gösteriyor. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın kâinatı hadde hesaba

gelmez, ince sanatlı ziynetlerle, mânidar güzelliklerle ve hikmetli nakışlarla süslemesi; açıkça, bu güzellikleri tefekkür eden ve onlara hayran olan takdir edicilerin bulunmasını ve nazarlarını ister. Evet, nasıl ki güzellik elbette bir âşık ister ve yemek aç olana verilir. Öyleyse kâinattaki şu sonsuz güzelliğe sahip sanat içinde ruhların ve kalblerin gıdası, elbette meleklere ve ruhanilere bakar, onları gösterir. Madem âlemdeki sonsuz nakışlar, sonsuz bir tefekkür ve kulluk vazifesi ister; halbuki insanlar ve cinler, o vazifenin, o hikmetli nezaretin, o engin kulluğun ancak milyonda birini yapabilir. O halde, şu sonsuz, çok çeşitli vazifeler ve ibadetler için sayısız, çeşit çeşit melek ve ruhani varlık lazımdır ki, büyük âlem mescidini saf saf doldurup şenlendirsinler.

Evet, şu kâinatın her tarafında, her dairesinde kullukla vazifeli birer ruhani ve melek topluluğu bulunur. Bazı hadislerin işaretiyle ve âlemdeki düzenin hikmetiyle denilebilir ki: Yıldızlardan ve gezegenlerden ta yağmur damlalarına kadar birçok gökcismi, bir kısım meleklerin bineğidir.[1294] O melekler bu gökcisimlerine Cenâb-ı Hakk'ın izniyle biner, görünen âlemi seyredip gezer ve bineklerinin tesbihatını temsil ederler. Yine denilebilir ki: Bir hadis-i şerifte, berzah âleminde cennet ehlini sırtlarında gezdireceklerine işaret edilen ve "tuyûrun hudrun" diye adlandırılan[1295] yeşil kuşlardan tut, ta sineklere kadar bir kısım canlı varlıklar da ruhanilerin bir cinsinin bineğidir. Ruhaniler ve melekler Allah'ın emriyle o canlıların bedenlerine girer, maddî âlemi ve maddî âlemdeki yaratılış mucizelerini onların gözleriyle seyredip kulaklarıyla duyar ve kendilerine has tesbihatı yaparlar.

[1294] Göklerin, Allah'a secde halindeki meleklerle dolu olduğuna dair Tirmizî, *zühd* 9; İbni Mâce, *zühd* 19. Ayrıca Allah Teâlâ'nın *(celle celâlüh)*, her bir damlasından bir melek yarattığı nehir için Ebu'ş-Şeyh, *el-Azame* 2/735.

[1295] Müslim, *imâre* 121; Tirmizî, *tefsîru sûre (3)* 19; Ebû Dâvûd, *cihâd* 25.

İşte, nasıl ki hakikat böyle gerektirir; hikmet de aynen bunu gerektirir. Çünkü katı ve ruhla münasebeti pek az olan topraktan ve bulanık, hayat nuruyla münasebeti pek az olan sudan sürekli, hummalı bir faaliyetle tatlı

hayatı ve nurani bir tarafı bulunan idrak sahibi varlıkları yaratan Fâtır-ı Hakîm'in, elbette ruha çok lâyık ve hayata çok münasip şu nur, hatta karanlık denizinden, hava zerrelerinden ve elektrik gibi başka latif maddelerden yaratılmış bir kısım şuur sahibi mahlûkları vardır, hem de pek çok vardır.

Birinci Maksat

Meleklerin varlığını tasdik etmek imanın esaslarındandır. Bu "Maksat"ta dört nükteli esas var.

Birinci Esas

Varlığın kemâli, hayat iledir. Belki onun hakiki varlık olması, hayat ile mümkündür. Hayat, varlığın nuru; şuur, hayatın ışığıdır. Hayat, her şeyin başı ve esasıdır; her şeyi bir tek canlıya mal eder, bir şeyi bütün eşyanın sahibi hükmüne geçirir. Hayat sayesinde bir canlı: "Her şey benim malımdır. Dünya, evimdir. Kâinat bana Mâlikim tarafından verilmiş bir mülktür." diyebilir.

Nasıl ki ışık, cisimlerin görülmesini sağlar ve -bir değerlendirmeye göre- renklerin varlık sebebidir. Aynı şekilde, varlıkların keşşafı, yani onların gizli inceliklerini ortaya çıkaran da hayattır. Hayat, çeşitli keyfiyetlerin meydana gelmesine vesiledir. Küçük bir parçayı yani cüzîyi bütün haline getirir, büyük ve küllî yapar. Bütünü ise bir parçanın içine sığdırır. Sayısız şeyi ortak kılıp bir araya toplayarak tek varlık haline getirmek ve bir ruha mazhar etmek gibi, varlığın bütün mükemmel vasıflarının kaynağıdır. Hatta hayat, sayısız varlık tabakalarında Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin bir çeşit tecellisidir; ehadiyetin, yani O'nun her bir varlıkta ayrı ayrı görünen birlik tecellisinin aynasıdır.

Bak, cansız bir cisim, büyük bir dağ bile olsa yetimdir, gariptir, yalnızdır. Sadece bulunduğu mekânla ve ona temas eden şeylerle münasebeti vardır. Kâinattaki başka her şey o dağ için ölüdür. Çünkü ne hayatı var ki hayatla alâkası olsun, ne şuuru var ki başka varlıklarla alâkası bulunsun. Şimdi de küçücük bir canlıya, mesela balarısına bak! Hayat onun içine girdiği anda,

bütün kâinatla öyle bir münasebet kurar, bilhassa yeryüzündeki çiçek ve bitkilerle öyle bir alışveriş yapar ki, “Şu yeryüzü benim bahçemdir, dükkânımdır.” diyebilir.

Evet, canlılardaki bildiğimiz maddî duyulardan ve manevî duygulardan başka, şuuruna varılmayan ve kendisine yön ve şevk veren hislerle o arı, dünyadaki çeşitli varlık türleriyle dostluk kurar, alışverişte bulunur, onları kendine ait kılar ve onlarda tasarruf eder. İşte hayat en küçük canlıda tesirini böyle gösterirse, elbette en yüksek mertebe olan insanın hayat tabakasına çıktıkça öyle genişler, inkişaf eder ve nurlanır ki, ona erişen canlı, hayatın ışığı olan şuuru ve aklıyla, bir insanın kendi evindeki odalarda gezmesi gibi, yüce, ruhani ve cismani âlemlerde gezer. Yani, o şuur sahibi canlı, mânen o âlemlere misafir gittiği gibi, o âlemler de resim ve suretler halinde onun ruhunun aynasına misafir olur.

Hayat, Zât-ı Zülcelâl’in birliğinin en parlak delillerinden biri, en büyük bir nimet madeni, en tatlı bir merhamet tecellisi ve O’nun nezih sanatının gizli, bilinmez bir nakşıdır.

Evet, gizli ve incedir. Çünkü hayat mertebelerinin en aşağısı olan bitkilerin hayatı ve onun da en alt derecesi olan çekirdekteki hayat düğümünün yeşermesi, yani uyanıp açılarak boy atması, o derece göz önünde ve çokça meydana geldiği halde, alışkanlık perdesi altında, Hazreti Âdem zamanından beri gizli kalmıştır. Hakikati, insanın aklı ile tam olarak keşfedilememiştir. Hem hayat, o kadar nezih ve temizdir ki, iki yönü de, yani, mülk ve melekût yönleri[1296] de paktır, şeffaftır. Cenâb-ı Hakk’ın kudret eli, sebepler perdesini koymadan, ona doğrudan doğruya temas eder. Fakat başka kıymetsiz şeylere ve kudretin izzetine uygun düşmeyen, görünüşte temiz olmayan hallere perde hükmüne geçmesi için zahirî sebepleri yaratmıştır.

[1296] **Mülk ve melekût âlemleri**: Varlığın, aynanın boyalı ve parlak taraflarına benzeyen, dış ve iç yüzleri. Melekût tamamen Yaratıcısına dönük, her şeyin şeffaf ve temiz olduğu, sebeplerin tesirinin bulunmadığı âlemdir. Mülk âleminde ise sebepler, Yaratıcının izzetine ters olan hallere perde ve vesile olur.

***Kısacası*:** Denilebilir ki, hayat olmadan varlık, varlık değildir; yokluktan farksızdır. Hayat, ruhun ışığı; şuur, hayatın nurudur. Mademki hayat ve şuur bu kadar mühimdir. Ve madem şu âlemde açıkça görüldüğü gibi mükemmel, kusursuz bir düzen vardır. Ve kâinatta sağlam bir mizan, hükmeden bir ahenk görünüyor. Hem madem şu biçare, perişan küremiz, başı dönmüş zeminimiz, hadde hesaba gelmez, ruh ve idrak sahibi bu kadar canlıyla doldurulmuştur… Elbette yanılmaz bir sezgiyle, şüphesiz bir şekilde, şu gök saraylarının ve yüksek burçların da kendilerine uygun, canlı, şuur sahibi sakinleri olduğu anlaşılır. Balık nasıl suda yaşarsa, güneşin ateşinde de öyle yaşayan nuranî varlıklar bulunur. Ateş, ışığı yakmaz, hatta onu kuvvetlendirir. Madem ezelî kudret, açıkça görüldüğü gibi, en basit maddelerden ve en katı maddî unsurlardan sayısız canlıyı, ruh sahibi varlığı yaratır, katı maddeleri hayat vasıtasıyla, onlara gayet önem vererek latif maddelere çevirir, hayat nurunu her şeye çokça serper ve şuur ışığıyla pek çok şeyi yaldızlar. Elbette o Kadir ve Hakîm Zât, kusursuz kudretiyle, noksansız hikmetiyle; ışık gibi, esir gibi ruha yakın ve münasip olan başka akıcı, latif maddeleri de ihmal etmez; hayatsız, cansız, şuursuz bırakmaz. Aksine ışıktan, hatta karanlıktan, esîr maddesinden, mânâlardan, havadan ve hatta kelimelerden, canlı ve şuur sahibi sayısız varlığı yaratır. Hayvanların farklı cinsleri gibi çok çeşitli ruhani varlıkları o akıcı, latif maddelerden vücuda getirir. Onların bir kısmı melek, bir kısmı da ruhaniler ve cinlerdir.

Sayısız meleğin ve ruhaninin varlığının ne kadar açık, onları kabul etmenin ne derece hakikat ve akla uygun olduğunu; kabul etmemenin ise Kur'an'ın bildirdiği gibi, hakikate ve hikmete ne kadar zıt bir hurafe, bir dalâlet, hezeyan ve divanelik olduğunu şu temsile bak, gör:

Biri bedevi ve vahşi, öteki medeni ve aklı başında iki arkadaş İstanbul gibi muhteşem bir şehre giderler. O medeni ve muhteşem şehrin uzak bir köşesinde pis, perişan, küçük, fabrika gibi bir binaya rastlarlar. Görürler ki, o bina amelelerle, sefil ve miskin adamlarla dolu… Adamlar o tuhaf fabrikada çalışıyor. Binanın etrafında ise canlı varlıklar bulunuyor. Fakat

onların geçim kaynakları ve hususi hayat şartları birbirinden farklıdır. Mesela bir kısmı sadece bitkilerle beslenir. Diğer bir kısmı balıktan başka bir şey yemez. O iki adam, bu hali gördükten sonra bakarlar ki, uzakta binlerce süslü saray, yüksek köşkler var. O sarayların ortalarında geniş tezgâhlar ve meydanlar bulunuyor. Fakat uzaklıkları, gizlenmeleri veya adamların gözlerinin zayıflığı sebebiyle saray sakinleri onlara görünmüyor. Hem o saraylardaki hayat şartları şu perişan binadakinden farklıdır. İşte bu sebeplerden dolayı, o iki adamdan vahşi, bedevi ve hiç şehir görmemiş olanı, "O saraylar boştur, içlerinde kimse yoktur." der, vahşiliğin en ahmakça hezeyanını ifade eder.

İkinci adam ise arkadaşına der ki: "Ey bedbaht! Şu basit, küçük binayı görüyorsun ki canlı varlıklarla, hizmetlilerle doldurulmuş… Demek, bunları sürekli yenileyip istihdam eden biri var. Bak, bu binanın etrafında boş yer yoktur, her yer canlı varlıklarla doldurulmuş. Acaba hiç mümkün müdür ki, uzakta görünen şu kusursuz şehrin, hikmetle süslenmiş şu sanatlı sarayların oralara uygun, yüksek sakinleri bulunmasın? Elbette o sarayların hepsi doludur ve orada yaşayanların kendilerine göre farklı hayat şartları vardır. Evet, onlar belki ot yerine börek, balık yerine baklava yiyebilirler. Uzaklıkları, gizlenmeleri veyahut gözünün zayıflığı sebebiyle sana görünmemeleri, onların var olmadığını asla göstermez. Senin görmemen, onların yokluğunu ispatlamaz. Görünmemek, var olmamaya delil değildir."

İşte şu temsildeki gibi, dünya da dönüp duran devasa gökcisimleri içinde küçüklüğü, maddî ve katı oluşuyla beraber sayısız canlının ve şuur sahibi varlığın vatanıdır. Onun en kıymetsiz, en çürük kısımları dahi birer hayat kaynağıdır, gözle görülemeyecek kadar küçük varlıklara birer yuvadır. İşte bu elbette, açıkça, kesin bir sezgiyle ve şüphesiz bir şekilde, şu sonsuz âlemin ve burçlarıyla, yıldızlarıyla şu muhteşem göklerin canlı, şuur sahibi, ruh sahibi varlıklarla dolu olduğunu gösterir, ilan eder ve buna şahittir. Nurdan, ateşten, ışıktan, karanlıktan, havadan, sesten, güzel kokulardan, kelimelerden, esîr maddesinden, hatta elektrikten ve elle

tutulmaz başka latif maddelerden yaratılan o şuur, hayat ve ruh sahibi varlıklara, Şeriat-ı Garrâ-yı Muhammediye[1297] *(aleyhissalâtü vesselam)* ve Kur'an-ı Mucizü'l Beyan, "melekler, cinler ve ruhaniler" der, onları böyle isimlendirir.

[1297] Peygamber Efendimiz'in *(aleyhissalâtü vesselam)* parlak şeriatı; İslamiyet.

Gökcisimleri gibi, melekler de cins cinstir. Evet, elbette bir yağmur damlasını taşımakla vazifeli melek, güneşe nezaret etmekle vazifeli meleğin cinsinden değildir. Aynı şekilde, cinlerin ve ruhanilerin de pek çok farklı cinsi vardır.

Bu Esas'ın Hâtimesi[1298]

[1298] Sonsöz.

Tecrübeyle sabittir ki, madde asıl değildir; varlık onun emrinde ona hizmet edip tâbi olamaz. Madde ancak bir mânâ ile ayakta durur. İşte o mânâ hayattır, ruhtur. Hem gözle görüldüğü üzere, madde efendi değildir ki her şey ona indirgensin. Belki hizmetçidir; bir hakikatin mükemmelleşmesine hizmet eder. O hakikat, hayattır. O hakikatin esası ise ruhtur. Hem açıkça görüldüğü gibi, madde hâkim değildir ki ona müracaat edilsin, mükemmel vasıflar ondan istensin. O, aksine mahkûmdur, bir kanunun hükmüne bakar ve onun gösterdiği şekilde hareket eder. İşte o esas hayattır, ruhtur, şuurdur. Hem madde, mahiyeti gereği, zorunlu olarak öz ve esas değildir, sabit değildir ki kâinattaki icraat ve mükemmellikler ona takılsın, onun üzerine kurulsun. Madde yarılmaya, erimeye, yırtılmaya hazır bir kabuktur, köpüktür, bir surettir.

Gözle görülmeyecek kadar küçük bir canlının bile ne kadar keskin ve hassas duygulara sahip olduğu, arkadaşının sesini işittiği, rızkını fark ettiği görülmüyor mu? Şu hal gösteriyor ki, maddenin küçülüp incelmesi ölçüsünde hayatın neticeleri çoğalıyor, ruhun nuru kuvvetleniyor. Âdeta madde inceldikçe ve insan maddiyattan uzaklaştıkça ruh âlemine, hayat âlemine, şuur âlemine yaklaşıyor gibi ruhun harareti ve hayatın nuru daha şiddetli tecelli ediyor. İşte hiç mümkün müdür ki, bu madde perdesinde hayatın, şuurun ve ruhun bu kadar sızıntıları bulunsun da, perde altındaki o

görünmeyen âlem, canlı ve şuur sahibi varlıklarla dolu olmasın! Hiç mümkün müdür ki, mânânın, ruhun, hayatın ve hakikatin şu görünen maddî âlemdeki sayısız sızıntılarının, parıltılarının ve neticelerinin kaynağı, yalnız maddeye ve maddenin hareketine indirgenip öyle izah edilsin. Hâşâ, katiyen ve asla! Bu sonsuz sızıntılar ve parıltılar gösteriyor ki, gözle görülen şu maddî âlemimiz, ruhlar âlemi üzerine serilmiş dantelalı bir perdedir.

İkinci Esas

Bütün felsefeciler ve din âlimleri, bilerek ya da bilmeyerek, manevî bir ittifakla -tabirlerdeki farklılıklarıyla beraber- meleklerin ve ruhanilerin varlığı ve hakikati hususunda birleşirler, denilebilir. Hatta maddecilikte çok ileri giden Meşşailer, yani hakikatin ancak akılla bulunabileceğini iddia eden Yunan felsefesinin takipçileri bile meleklerin mânâsını inkâr etmeyerek, "Her varlık türünün kendi başına bir ruhani mahiyeti vardır." der, melekleri öyle yorumlarlar. Eski felsefecilerden hakikate keşf, ilham ve sezgi yoluyla ulaşılabileceğini savunan İşrâkiler de meleklerin mânâsını kabul etmeye mecbur kalmış, ancak onları yanlış bir şekilde, "On Akıl" veya "Erbab-ül Enva"[1299] diye isimlendirmişlerdir. Bütün dinler vahyin ilhamı ve irşadı ile dağ, deniz, yağmur gibi her varlığın vazifeli birer meleği bulunduğunu kabul ediyor, o melekleri "*melekü'l-cibal*" (dağların meleği), "*melekü'l-bihar*" (denizlerin meleği) ve "*melekü'l-emtâr*" (yağmur meleği) şeklinde adlandırıyor. Hatta akılları gözlerine inmiş ve mânen insanlıktan çıkıp taş toprak gibi cansız varlıkların seviyesine düşmüş olan maddeciler ve tabiatçılar bile meleklerin mânâsını inkâr edememiş,[1300 HAŞİYE] onları "Kuva-yı Sâriye" (akıp gezici kuvvetler) diye isimlendirerek bir mânâda kabule mecbur kalmışlardır.

[1299] Her varlık türünün bir ilahının olduğunu iddia eden düşünce.

[1300 HAŞİYE] Meleklerin mânâsını ve ruhani varlıkların hakikatini inkâra kuvvet bulamamış, yaratılış kanunlarına "Kuva-yı Sâriye" deyip "akıp gezici kuvvetler" ismini vererek onları yanlış bir şekilde tasvir etmiş ve bir mânâda tasdike mecbur kalmışlar. Ey kendini akıllı zanneden!..

Ey meleklerin ve ruhanilerin varlığını kabul etmekte tereddüt gösteren zavallı adam! Neye dayanıyorsun, hangi hakikate güveniyorsun da bütün akıl sahiplerinin, bilerek ya da bilmeyerek, meleklerin ve ruhanilerin mânâsının kesinliğine ve hakikatine dair ittifaklarına karşı geliyor, bunu kabul etmiyorsun? Birinci Esas'ta ispat edildiği gibi, madem hayat varlığın anahtarıdır, hatta neticesi ve özüdür ve bütün akıl sahipleri, felsefeciler meleklerin mânâsını kabul etmekte mânen birleşir. Ve madem yeryüzü, bu kadar canlı varlıkla şenlendirilmiştir. O halde hiç mümkün müdür ki, şu engin ve latif göklerin de kendine has sakinleri bulunmasın! Sakın yaratılışta geçerli olan kanunlar kâinatta hayatın var olmasına yeter diye düşünme! Çünkü kâinatta işleyen, hükmeden o kanunlar, olmadıkları halde var sayılan itibarî emirlerdir, var kabul edilen kaidelerdir, bir mânâda yok hükmündedirler. Allah'ın, onları temsil edecek, gösterecek ve onların dizginlerini elinde tutacak melek denilen kulları olmazsa o kanunlara bir varlık atfedilemez, bir hüviyet tayin edilemez, onların dış dünyaya ait bir hakikatleri olamaz. Halbuki hayat dış dünyada varlığı olan bir hakikattir. Olmadığı halde var sayılan bir kanun onu taşıyamaz.

Kısacası: Madem akıl sahipleri, felsefeciler ve din âlimleri temelde, varlığın şu görünen âlemden ibaret olmadığında birleşirler. Hem madem gözümüzle gördüğümüz şehadet âlemi, maddeden ibaret, cansız olduğu ve ruhların yaratılışına uygun olmadığı halde bu kadar canlıyla donatılmıştır. Elbette varlık bu âlemle sınırlı değildir. Belki daha pek çok varlık tabakası vardır ki, bu görünen âlem onlara nispeten nakışlı bir perdedir. Hem madem denizin balıklarla dolu olması gibi, ruhanilere uygun olan gayb ve mânâ âlemlerinin de ruhani varlıklarla dolu bulunması gerekir. Ve madem kâinatta olup biten bütün hadiseler, meleklerin ifade ettiği mânânın varlığına delildir. Elbette, hiç şüphesiz, meleklerin varlığını ve ruhanilerin hakikatini en güzel surette, aklıselim sahiplerinin kabul ve takdir edeceği en makul şekilde Kur'an şerh ve beyan etmiştir. Kur'an-ı Mucizü'l Beyan der ki: "Melekler, Allah'ın aziz kullarıdır. O'nun emrine karşı gelmezler.

Ne emredilirse yaparlar. Melekler gözle görülmeyen, nuranî, latif varlıklardır. Farklı türleri bulunur."

Evet, nasıl ki insanlık bir ümmettir ve insanlar Allah'ın "kelâm" sıfatından gelen ilahî kanunları taşır, temsil eder ve onun suretine bürünürler. Aynı şekilde, melekler de çok büyük bir ümmettir. Onların kâinattaki işleri gören kısmı, Cenâb-ı Hakk'ın "irade" sıfatından gelen yaratılış kanunlarının taşıyıcısıdır, o kanunları temsil eder ve onların suretini alırlar. Bunlar Allah'ın öyle kullarıdır ki, gerçek tesir ve güç sahibi olan Yaratıcı Kudret'in ve Ezelî İrade'nin emirlerine uyarlar. Her bir büyük gökcismi onların mescidi ve mabedi hükmündedir.

Üçüncü Esas

Meleklerin ve ruhanilerin varlığı meselesi, tek bir misalin varlığının, bütün benzerlerinin varlığını ispat ettiği meselelerdendir. Yani bir tek meleğin görülmesiyle bütün meleklerin varlığı bilinir. Çünkü kim onları inkâr ederse, hepsini inkâr eder. Bir tekinin varlığını kabul eden, tamamını kabul etmeye mecburdur. Madem öyle, işte bak: Görmüyor ve işitmiyor musun ki, bütün dinler, Hazreti Âdem zamanından bugüne kadar her asırda meleklerin ve ruhanilerin varlığının hakikatinde ittifak etmişlerdir. İnsanların birbirinden bahsetmesi, rivayet aktarması ve birbirleriyle konuşması gibi, meleklerle de konuşulduğu, onların gözle görüldüğü ve onlardan haberler rivayet edildiği hususunda birleşmişlerdir. Acaba meleklerden hiçbiri açıkça görülmeseydi, birinin ya da birçoğunun varlığı aşikâr şekilde, kesin olarak bilinmeseydi, açıkça hissedilmeseydi, böyle bir ittifakın ve kabulün devam etmesi mümkün olur muydu? Böyle müspet ve varlıkla alâkalı, şahitliğe dayanan bir meselede içine yalan karışması mümkün olmayan kesinlikte haberlerle, sürekli bir ittifak devam edebilir miydi?

İşte hiç mümkün müdür ki, herkesçe kabul görmüş bu inancın kaynağı zaruri prensipler ve apaçık tecrübeler olmasın!

Hem hiç mümkün müdür ki, temelsiz bir vehim, insanlığın yaşadığı bütün inkılâplarda, bütün inanç sistemlerinde devam etsin, sürekli olsun!

Hem hiç mümkün müdür ki, bütün dinlerin bu meseledeki büyük ittifakının bir delili, kesin bir seziş ve tecrübeye dayalı şüphesiz bir inanç olmasın!

Hiç mümkün müdür ki, o kesin seziş ve tecrübe kaynaklı inanç sayısız emareye, o emareler sayısız şahitliğe ve şahit olunan o hadiseler, şeksiz ve şüphesiz, zaruri prensiplere dayanmasın.

Öyleyse, dinlerce kabul görmüş bu inancın sebebi ve delili, doğruluğunda şüphe bulunmayan manevî bir ittifak kuvvetini ifade eden, melekleri ve ruhanileri pek çok kere görmekten doğan zaruri prensipler ve kesin esaslardır.

Hem hiç mümkün müdür ki, insanlık göğünün güneşleri, yıldızları, ayları hükmünde olan peygamberlerin ve velilerin, yanlışlığına ihtimal bulunmayan manevî bir ittifakla haber verdikleri ve şahitlik ettikleri "meleklerin, ruhanilerin varlığı ve görülmesi" meselesi şüphe kabul etsin, bir tereddüde yer bıraksın! Bu hiç akla sığar mı? O zâtlar bu meselede bilhassa ihtisas ve söz sahibidirler. Mâlumdur ki, bir meselede iki ihtisas sahibi, öyle olmayan binlerce kişiye tercih edilir. Hem o zâtlar bu meseleyi ispat edebilme konumundadır. Yine mâlumdur ki, bir meselede iki şahit binlerce inkârcıdan üstündür. Ve bilhassa kâinat semâsında daima parlayan ve hiç batmayan, hakikat âleminin güneşler güneşi olan Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ın haberleri ve peygamberlik güneşi olan Zât-ı Ahmediye'nin *(aleyhissalâtü vesselam)* şahitliği ve gördükleri, hiç mümkün müdür ki şüphe kabul etsin! Madem tek bir ruhaninin herhangi bir zamandaki varlığı, bütün ruhanilerin varlığının hakikatini gösteriyor ve böylece onların bir tür olarak varlığı anlaşılıyor. Elbette bu hakikati en güzel, en makul ve en makbul şekilde şeriat şerh etmiş, Kur'an göstermiş ve Sahib-i Mirac *(aleyhissalâtü vesselam)* görmüştür.

Dördüncü Esas

Şu kâinattaki varlıklara dikkatle bakılsa, tek tek varlıkların olduğu gibi küllî şeylerin de birer manevî şahsiyetinin ve küllî vazifesinin bulunduğu görülür. Âlemde topyekûn bir hizmet vardır. Mesela bir çiçek, kendince bir sanat nakşı gösterip hal diliyle Fâtır'ın isimlerini zikrettiği gibi, yeryüzü bahçesi de bir çiçek hükmündedir ve gayet muntazam, küllî bir tesbih vazifesi bulunur. Hem nasıl ki bir meyve, bir düzen içinde Cenâb-ı Hakk'ın büyüklüğünü ilan ve O'nu tesbih eder. Aynen öyle de, koca bir ağacın bütün dalları ve gövdesiyle gayet muntazam, fıtrî bir vazifesi ve kulluğu vardır. Nasıl bir ağaç, kelimeleri olan yaprak, meyve ve çiçekleriyle tesbihatını yapar. Aynı şekilde, koca gök denizi de kelimeleri hükmündeki güneş, yıldızlar ve ay ile Fâtır-ı Zülcelâl'ini tesbih eder, Sâni-i Zülcelâl'ine hamd eder ve bunun gibi… Yeryüzündeki her bir varlık görünüşte cansız ve şuursuz olduğu halde, hepsinin hayat dolu ve şuurlu vazifeleri, tesbihatları vardır. Elbette, melekler nasıl o varlıkların ruhlar âleminde temsilcisidir, onların tesbihatını ifade eder; aynı şekilde onlar da şu görünen âlemde meleklerin suretleri, evleri, mescitleri hükmündedir.

Yirmi Dördüncü Söz'ün Dördüncü Dal'ında söylendiği gibi, şu âlem sarayının Sâni-i Zülcelâl'inin o sarayda vazife verdiği dört kısım hizmetkârdan birincisi, melekler ve ruhanilerdir. Madem bitkiler ve cansız varlıklar bir bilenin emrinde bilmeden çalışan gayet mühim, ücretsiz hizmetkârlardır. Madem hayvanlar, az bir ücret karşılığında, gayet büyük maksatlara bilmeden hizmet ediyor. Ve insan, ertelenmiş ve peşin olmak üzere iki ücret karşılığında o Sâni-i Zülcelâl'in emirlerine göre hareket etmekle, her şeyde nefsine de bir hisse çıkarmakla ve diğer hizmetkârlara nezaretle vazifelendirilmiştir, bu açıkça görünüyor. Elbette dördüncü kısım, belki aslında birinci kısım olan hizmetkârlar da bulunacaktır. Onlar insana benzer, Sâni-i Zülcelâl'in küllî emirlerini bilir ve ona göre bir kullukla hareket ederler. Fakat insandan farklı olarak nefsanî hazlardan arınmışlardır ve ibadetleri karşılığında ücret beklemezler. Yalnız Sâni-i Zülcelâl'in nazarı, emri, teveccühü, hesabı ve adıyla, O'na yakınlık ve bağlılık ile hissedip kazandıkları lezzeti, kemâli, zevk ve saadeti kâfi

görüp hâlis bir şekilde, ihlâsla çalışırlar. İbadet vazifeleri cinslerine ve kâinatta nezaret ettikleri varlıkların türüne göre değişir. Bir hükümetin farklı dairelerindeki memurlar gibi, Cenâb-ı Hakk'ın rubûbiyet saltanatının dairelerinde kulluk vazifeleri ve tesbihatları farklılık gösterir. Mesela Hazreti Mikail, Cenâb-ı Hakk'ın yeryüzü tarlasına ekilen sanatlı eserlerine yine O'nun hesabına, O'nun kudretiyle, kuvvetiyle, emriyle bakan umumi bir nezaretçi hükmündedir. Tabir caizse çiftçi misali bütün meleklerin reisidir. Hem Fâtır-ı Zülcelâl'in izniyle, emriyle, kudretiyle ve hikmetiyle bütün hayvanların manevî çobanlarının da bir reisi, büyük bir vazifeli meleği vardır.

İşte madem kâinattaki maddî varlıkların her biri için vazifeli birer melek bulunması gerekir ki, o cismin gösterdiği kulluk vazifesini ve tesbihatını ruhlar âleminde temsil etsin, Cenâb-ı Hakk'ın ulûhiyet dergâhına bilerek arz etsin. Elbette Muhbir-i Sadık'ın *(aleyhissalâtü vesselam)* meleklerin suretleri hakkındaki hadisleri de gayet yerinde ve akla uygundur. Mesela buyurmuş ki: "Bazı meleklerin kırk veya kırk bin başı vardır. Her başta kırk bin ağızları bulunur, her bir ağızda kırk bin dille kırk bin tesbihat yaparlar."[1301] Bu hadisin hakikatinin bir mânâsı, bir de sureti var. Mânâsı şudur: Meleklerin ibadetleri hem gayet muntazam ve mükemmeldir, hem de gayet kuşatıcı ve geniştir. Sureti ise şudur: Bazı büyük, cismani varlıklar kulluk vazifelerini kırk bin başla, kırk bin tarzda görür. Mesela gökyüzü, tesbihatını güneşlerle, yıldızlarla yapar. Yeryüzü tek bir varlık iken kulluk vazifesini yüz bin başla, her başta yüz binlerce ağızla, her ağızda yüz binlerce dille yerine getirir ve Rabbini tesbih eder. İşte yeryüzüne nezaretle vazifeli meleğin de melekût âleminde bu mânâyı göstermek için öyle görünmesi lâzımdır. Hatta ben, orta büyüklükte bir badem ağacı gördüm; başı hükmünde kırka yakın büyük dalı vardı. Bir dalına baktım, dili hükmünde kırka yakın küçük dalı olduğunu gördüm. Sonra o küçük dallardan birine baktım, kırk çiçek açmıştı. O çiçeklere hikmet nazarıyla dikkat ettim, her bir çiçeğin içinde kırka yakın incecik, muntazam püsküller, renkler ve sanatlar gördüm, her biri Sâni-i

Zülcelâl'in birer ismini ve isimlerinin cilvelerini okutuyordu. İşte hiç mümkün müdür ki, şu badem ağacının Sâni-i Zülcelâl'i ve Hakîm-i Zülcemâl'i o hareketsiz ağaca bu kadar vazifeyi yüklesin de, onun mânâsını bilen, bildiren, kâinata ilan eden, ilahî dergâha sunan ve onun ruhu hükmünde olan münasip bir meleği ona nezaretle vazifelendirmesin!

[1301] et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân* 15/156; Ebu'ş-Şeyh, *el-Azame* 2/547, 740, 742, 747, 3/868; İbni Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an* 3/62.

• • •

Ey arkadaş! Buraya kadar söylediklerimiz, kalbi kabule hazırlamak, nefsi teslime mecbur bırakmak ve aklı itaat ettirmek için bir girişti. Eğer buraya kadar olan kısmı bir derece anladıysan ve meleklerle görüşmek istersen hazır ol! Kötü vehimlerden temizlen.

İşte Kur'an âleminin kapıları açıktır; işte Kur'an cenneti مُفَتَّحَةُ الْأَبْوَابِ[1302] dır; gir, bak!. Melekleri o Kur'an cenneti içinde güzel bir surette gör. Her ayet, birer menzildir. İşte şu menzillerden bak:

[1302] "Kapıları açıktır." (Sâd sûresi, 38/50)

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا ۝ فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا ۝ وَالنَّاشِرَاتِ نَشْرًا ۝ فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًا ۝ فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا[1303]

[1303] "İyilik için birbirinin peşinden gönderilenler, esip savuranlar, tohumlarını yaydıkça yayanlar, hakla bâtılı, doğru ile eğriyi ayırt edenler, hak sahiplerine vahyi getiren melekler hakkı için." (Mürselât sûresi, 77/1-5)

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ۝ وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا ۝ وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا ۝ فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا ۝ فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا[1304]

[1304] "Bütün kuvvetleriyle koşanlar, neşe ve şevkle yürüyenler, yüzüp yüzüp gidenler, yarışıp geçenler, işleri düzenleyip yönetenler, (hakkı için ki: Kıyamet gerçektir, hepiniz ölümden sonra diriltileceksiniz.)" (Nâziât sûresi, 79/1-5)

تَنَزَّلُ الْمَلٰئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ[1305]

[1305] "O gece Rablerinin izniyle Ruh ve melekler, her türlü iş için iner de iner..." (Kadir sûresi, 97/4)

عَلَيْهَا مَلٰئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ[1306]

[1306] “Onun başında hem görünüş hem karakter itibarı ile sert ve çetin melekler vardır. Onlar asla Allah’a isyan etmez ve kendilerine verilen bütün emirleri tam yerine getirirler.” (Tahrîm sûresi, 66/6)

Hem dinle,

سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ ۝ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ[1307]

[1307] “O, bundan münezzehtir. Bilakis onların evlat dedikleri melekler O’nun ikram ve takdirine mazhar olmuş kullarıdır. O kendilerine sormadıkça ağızlarını bile açmazlar, sadece O’nun emirlerini yerine getirirler.” (Enbiyâ sûresi, 21/26-27)

övgülerini işit. Eğer cinlerle görüşmek istersen,

قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ[1308]

[1308] “De ki: Bana vahyolundu ki, bir cin cemaati Kur’an’ı dinledi...” (Cin sûresi, 72/1)

diye başlayan surlu sûreye bak, onları gör, ne dediklerini dinle, ibret al! Bak, diyorlar ki:

إِنَّا سَمِعْنَا قُرْاٰنًا عَجَبًا ۝ يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَاٰمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا[1309]

[1309] “Biz gerçekten, doğru yolu gösteren harikulâde bir Kur’an dinledik. Bundan böyle Rabbimize asla ortak koşmayacağız.” (Cin sûresi, 72/1-2)

İkinci Maksat

Kıyamet, dünyanın sonu ve ahiret hayatı hakkındadır

Bu maksatta dört “esas” ve temsilden oluşan bir “mukaddime” var.

Mukaddime

Nasıl ki, bir saray veya şehir hakkında biri, “Şu saray, şu şehir yıkılıp yeniden, daha sağlam bir şekilde yapılacaktır.” dese, elbette bu iddiaya karşı altı sorunun cevaplanması gerekir:

Birincisi: “Niçin yıkılacak? Buna sebep ve gerekçe var mı?” Eğer cevap “Evet, var.” ise ikinci olarak şöyle bir soru gelir: “Orayı yıkıp yeniden inşa edecek ustanın bunu yapmaya gücü yeter mi? Yapabilir mi?” Cevap yine evetse ardından şu sorular gelir: “O sarayın veya şehrin yıkılması mümkün müdür? Hem sonra, gerçekten yıkılacak mıdır?” Eğer bunlar da ispat edilirse cevaplanması gereken iki soru daha kalır:

"Acaba şu benzersiz sarayın veya şehrin yeniden yapılması, tamiri mümkün müdür? Eğer mümkünse acaba gerçekten yapılacak mıdır?" Bu soruların da cevabı evetse ve bunlar ispat edilirse, o vakit meselenin hiçbir noktasında, hiçbir şekilde tereddüt, şüphe ve vesveselerin gireceği bir delik, bir boşluk kalmaz.

İşte şu temsildeki gibi, bu dünya sarayının ve kâinat şehrinin de yıkılıp yeniden yapılması için gereken sebepler var. Yaratıcısının ve Ustasının bunu yapmaya gücü yeter. Onun yıkılması mümkündür ve gerçekleşecektir. Yeniden inşa edilmesi de mümkündür ve olacaktır. İşte bu meseleler Birinci Esas'tan sonra ispat edilecek.

Birinci Esas

Ruh, kesinlikle bâkidir. Meleklerin ve ruhanilerin varlığını ispat eden Birinci Maksat'taki hemen bütün deliller, ruhun bekâsına da delildir. Bence mesele o kadar açıktır ki, fazla söz söylemek abes olur. Evet, berzah âleminde, ruhlar âleminde bulunan ve ahirete gitmek için bekleyen sayısız bâki ruh kafilesiyle aramızdaki mesafe o kadar ince ve kısadır ki, bunu delil ile göstermeye gerek kalmaz. Eşyanın perde arkasını bilen keşf ve şuhud ehli sayısız zâtın onlarla temas etmesi, kalb gözüyle kabir hayatını müşahede eden keşf ehlinin onları görmesi, hatta avam tabakadan bir kısım insanların onlarla haberleşmesi ve hepsinin de sadık rüyalarda onlarla münasebet kurması âdeta herkesin bildiği, hiçbir yalan ihtimali bulunmayan hakikatler hükmüne geçmiştir. Fakat şu zamanda maddecilik fikri herkesi sersemlettiğinden, en açık meselelerde bile zihinlere vesvese vermiş. İşte böyle vesveseleri yok etmek için kalbin duyuşunun ve aklın idrakinin pek çok kaynağından dördüne ve bir mukaddimeye işaret edeceğiz.

Mukaddime

Onuncu Söz'ün Dördüncü Hakikat'inde ispat edildiği gibi; ebedî, daimî, benzersiz bir güzellik, elbette kendisine ayna olan âşığının da ölümsüzlüğünü, bekâsını ister. Hem kusursuz, ebedî ve mükemmel bir

sanat, onu tefekkür eden ilancısının varlığının devamını arzular. Hem sonsuz bir rahmet ve ihsan, şükreden ihtiyaç sahiplerine verilen nimetlerin sürekli olmasını gerektirir. İşte o güzelliğe ayna olan âşık, o tefekkür eden ilancı, o şükreden ihtiyaç sahibi; en başta insan ruhudur. Öyleyse o, ebediyet yolunda şu cemâl, kemâl ve rahmete eşlik edecek ve bâki kalacaktır.

Yine Onuncu Söz'ün Altıncı Hakikat'inde ispat edildiği gibi, değil insan ruhu, en basit hayat tabakasındaki varlıklar dahi yalnız geçici bir hayat için yaratılmamıştır, bir mânâda bekâya mazhardırlar. Hatta ruhsuz, basit bir çiçek bile görünüşte yok olsa da binlerce yönden bir tür bekâya erişir. Çünkü sureti sayısız hafızada bâki kalır. Yaratılış kanunları yüzlerce tohumcuğunda saklanıp devam eder. Madem ruha bir parçacık benzeyen o çiçeğin sureti ve yaratılış kanunu her şeyi hikmetle muhafaza eden bir Hafîz-i Hakîm tarafından bâki kılınıyor. Gürültülü, karmakarışık değişimler içinde kusursuz bir intizamla, zerre kadar küçük tohumlarında muhafaza ediliyor, ölümsüzleşiyor... Elbette, gayet kuşatıcı ve yüksek bir mahiyete sahip, haricî bir vücut giydirilmiş, şuurlu, canlı ve Cenâb-ı Hakk'ın emir âleminden gelen nuranî bir kanun olan insan ruhunun, bekâya nasıl kesin bir şekilde mazhar, ebediyetle ne kadar bağlı ve alâkalı olduğunu anlamazsan, nasıl "Şuur sahibi bir insanım" diyebilirsin? Evet, koca bir ağacın ruha bir derece benzeyen programını ve yaratılış kanunlarını nokta kadar küçük bir çekirdekte saklayan, her şeyi hikmetle, eksiksiz muhafaza eden Hakîm ve Hafîz, celâl sahibi ve bâki bir Zât hakkında, "Ölmüşlerin ruhlarını nasıl muhafaza eder?" diye sorulur mu!

Birinci Kaynak

Enfüsîdir, yani insanın iç dünyasına aittir. Herkes kendi hayatına ve nefsine dikkat etse bâki bir ruhun varlığını anlar. Evet, her bir ruh, kaç sene yaşamışsa o kadar beden değiştirdiği halde, açıktır ki, aynen bâki kalmıştır. Öyleyse -madem beden gelip geçicidir- ölümle bedenden bütün bütün soyunmak da ruhun bekâsına tesir etmez ve mahiyetini bozmaz. Yalnız ruh, insanın hayatı boyunca beden elbisesini yavaş yavaş ve kısmen

değiştirirken, ölümde bedenden birden soyunur. Kesin bir sezgiyle, belki tecrübeyle sabittir ki, beden ruh ile ayakta durur, hayat bulur. Öyleyse ruh, varlığını bedenle sürdürmez. Belki o, kendi kendine ayakta durduğundan ve hâkim olduğundan, beden istediği gibi dağılıp toplansa da ruhun serbestliğine zarar vermez. Beden, ruhun evi ve yuvasıdır, elbisesi değil. Ruhun elbise olarak, bir derece sabit ve letafet bakımından kendine uygun bir örtüsü, misalî bir bedeni vardır. Öyleyse ruh, ölüm ânında bütün bütün çıplak kalmaz; yuvasından çıkar ve misalî bedenini giyer.

İkinci Kaynak

Afâkîdir, yani dış dünyaya aittir. Sayısız şahitlik, çeşitli vakalar ve münasebetler neticesinde tecrübeyle elde edilmiş bir hükümdür. Evet, tek bir ruhun ölümden sonra bâki kaldığı anlaşılsa, bu, bütün ruhların ölümsüzlüğüne delildir. Zira mantık ilmince şu kaide kesindir: Zâta ait bir hususiyet bir türün bir tek ferdinde görülse, o hususiyetin bütün fertlerde bulunduğuna hükmedilir. Zâtî olduğundan, o hususiyet her fertte bulunur. Halbuki değil bir fert, had ve hesaba gelmez tecrübelere dayanan ve ruhun bekâsını ispat eden sayısız işaretler o kadar kesindir ki, nasıl bize, "Yeni Dünya, yani Amerika diye bir yer var, orada insanlar yaşıyor." dense, o insanların varlığından hiç şüphe duymayız. Aynen öyle de, vefat etmiş insanların ruhlarının şimdi ruhlar âleminde bulunduğu ve bizimle münasebet içinde olduğu şüphe götürmez. Manevî hediyelerimiz onlara gidiyor, onların nuranî feyizleri de bize geliyor.

Hem insan öldükten sonra mahiyetinin esasının bâki kaldığı, yanılmaz bir sezgiyle vicdanda duyulabilir. O esas, ruhtur. Ruh, tahribe ve bozulmaya maruz kalmaz; çünkü basittir, yekpare bir bütündür. Tahrip ve bozulma ise birçok kısımdan meydana gelmiş, terkip edilmiş şeylerde görülür. Daha önce ifade ettiğimiz gibi, hayat, çoklukta birlik sağlar, bir nevi ölümsüzlüğe sebebiyet verir. Demek, birlik ve bekâ ruhta esastır; oradan çokluğa geçer. Ruh ancak tahrip ve bozulma ile yok olur. Fakat ruhun birliği, o tahrip ve bozulmanın, onun içine girmesine izin vermez, yekpareliği ruhun bozulmasını engeller. Veyahut ruhun sonu ebedî yokluk

ile gelir. Buna ise sınırsız ve mutlak cömertlik sahibi Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz merhameti ve cömertliği müsaade etmez ki, verdiği varlık nimetini o nimete çok arzu duyan ve lâyık olan insan ruhundan geri alsın.

Üçüncü Kaynak

Ruh, Cenâb-ı Hakk'ın, emir âleminden gelen canlı, şuur sahibi, nuranî, haricî bir vücut giydirilmiş, kuşatıcı, hakiki ve külliyet kazanmaya müsait bir kanunudur. Halbuki emir âleminden olan en zayıf kanunlar bile daimîdir, bekâya mazhardır. Çünkü dikkat edilse, değişime maruz kalan bütün türlerde sabit birer hakikat bulunduğu görülür; onlar bütün değişimler, inkılâplar ve hayat merhaleleri içinde yuvarlanarak suret değiştirip yaşar, bâki kalır. İşte her insan, mahiyetinin kuşatıcılığıyla, engin şuuru ve tasavvurlarıyla bir tek şahıs iken, bir tür hükmüne geçmiştir. Bütün bir tür için geçerli olan kanun, bir tek insan için de geçerlidir. Madem Fâtır-ı Zülcelâl, insanı kuşatıcı bir ayna olarak engin bir kulluk vazifesiyle, yüce bir mahiyette yaratmıştır. Her insandaki ruh hakikati, yüz binlerce suret değiştirse de Cenâb-ı Hakk'ın izniyle ölmeyecek, yaşayıp geldiği gibi gidecektir. Öyleyse insanın şuurlu hakikati ve hayat unsuru olan ruhu; Allah'ın emri, izni ve bâki kılması ile daima ölümsüzdür.

Dördüncü Kaynak

Ruha bir derece benzeyen, ikisi de emir ve irade âleminden geldikleri için kaynak itibarı ile ruha bir parça uygun, fakat yalnızca duyuları bulunmayan türlerde geçerli olan kanunlara dikkatle bakılsa görülür ki: Eğer emir âleminden gelen o kanun haricî bir vücut giyseydi, o türlerin birer ruhu olurdu. Halbuki o kanun daimî ve sabittir. Hiçbir değişim ve dönüşüm o kanunların yekpareliğine tesir edemez, onu bozamaz. Mesela bir incir ağacı ölse ve dağılsa, onun ruhu hükmündeki yaratılış kanunu, küçücük çekirdeğinde bâki kalır. İşte madem emir âleminden gelen en basit ve zayıf kanunlar dahi hayatın devamı ile böyle alâkalıdır. Elbette insan ruhunun, yalnız hayatın devamıyla değil, ebediyetle de alâkalı olması gerekir. Çünkü ruh, Kur'an'ın kesin hükmüyle قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي[1310]

buyrulduğu gibi, emir âleminden gelmiş şuurlu ve canlı bir kanundur ki, ezelî kudret ona haricî bir vücut giydirmiştir. Demek, nasıl ki Cenâb-ı Hakk'ın irade sıfatından ve emir âleminden gelen şuursuz kanunlar, daima veya çoğunlukla bâki kalıyor. Onların bir tür kardeşi, onlar gibi irade sıfatının bir tecellisi olan ve emir âleminden gelen ruhun da bekâya aynen mazhar olması gerekir. Bu, daha şüphesizdir ve ruha lâyıktır. Çünkü ruh, bir varlığa ve haricî bir hakikate sahiptir. Hem o kanunlardan daha kuvvetli ve yücedir, çünkü şuur sahibidir. Hem bâkidir ve onlardan daha kıymetlidir, çünkü canlıdır.

[1310] "De ki: Ruh, Rabbimin bir emri, emir âleminden bir tecellisidir." (İsrâ sûresi, 17/85)

İkinci Esas

Ebedî saadetin ve ahiret âleminin yaratılması için gerekli sebepler mevcuttur ve o saadeti verecek Yüce Yaratıcının onu var etmeye gücü yeter. Hem âlemin harap edilmesi, dünyanın son bulması mümkündür ve gerçekleşecektir. Âlemin yeniden yapılması, ölülerin diriltilmesi de mümkündür ve olacaktır. İşte bu altı meseleyi birer birer, aklı ikna edecek şekilde kısaca anlatacağız. Zaten Onuncu Söz'de kalbi kâmil iman derecesine çıkaracak deliller gösterilmişti. Burada ise meseleden yalnız aklı ikna edecek ve susturacak şekilde, Eski Said'in *Nokta* risalesindeki ifadeleri tarzında bahsedeceğiz.

Evet, ebedî saadetin sebepleri mevcuttur. Onların varlığının kesin delili, on kaynaktan ve sebepten süzülen bir his, bir sezgidir.

Birinci Sebep

Dikkat edilse, şu kâinatın bütününde mükemmel ve bilerek hazırlanmış bir düzen olduğu görülür. Her şeyde bir iradenin izleri, bir gayenin parıltıları görünür. Hatta her şeyde, her işte, her harekette bir niyetin nuru, bir iradenin ışığı, her terkipte bir hikmetin ışıltısı, neticelerinin şahitliğiyle kendini gösterir. İşte eğer ebedî saadet olmazsa şu esaslı düzen, zayıf ve mânâsız bir şekilden ibaret kalır, yalancı ve temelsiz olur. Nizam ve intizamın ruhu olan maneviyat ve varlıkları birbirine bağlayan bağlar heba

olup gider. Demek, kâinattaki düzeni düzen yapan, ebedî saadettir. Öyleyse âlemin nizamı, ebedî saadete işaret ediyor.

İkinci Sebep

Kâinatın yaratılışında kusursuz bir hikmet görünüyor. Evet, Cenâb-ı Hakk'ın inayetinin bir misali olan hikmeti, kâinatın bütününde gösterdiği faydaların diliyle ve hikmetlerin gerektirdiği şekilde ebedî saadeti ilan eder. Çünkü ebedî saadet olmazsa, şu kâinatta açıkça sabit hikmetleri ve faydaları kibirle inkâr etmek gerekir. Onuncu Söz'ün "Onuncu Hakikat"i bu gerçeği güneş gibi gösterdiğinden, onunla yetinerek burada kısa kesiyoruz.

Üçüncü Sebep

Varlıkların yaratılışında hiçbir şeyin abes ve israf olmaması, her şeyin yerli yerinde bulunuşu; akılla, hikmetle, her varlıktan tek tek çıkarılan neticelerle ve tecrübeyle sabittir ve ebedî saadete işaret eder. Yaratılışta hiç israf ve mânâsızlık olmadığına delil, Sâni-i Zülcelâl'in her şeyi yaratırken en kısa yolu, en hafif sureti ve en güzel keyfiyeti irade buyurmasıdır. Bazen bir varlığa yüzlerce vazife vermesi, ince bir dala binlerce meyveyi ve gayeyi takmasıdır. Madem yaratılışta israf ve mânâsızlık yoktur, elbette ebedî saadet olacaktır. Çünkü mutlak yokluk her şeyi abes hale getirir, onunla her şey israf olur.

Her şeyin yaratılışında, mesela insan bedeninde, tıp ilmince sabit olan hikmetlerin varlığı ve hiç israfın bulunmaması gösteriyor ki, insanın sınırsız manevî kabiliyetleri, sonsuz arzuları, fikirleri ve meyilleri de israf edilmeyecektir. Öyleyse insandaki, kemâle doğru olan esaslı meyil, bir kemâl noktasının varlığını gösterir; saadete meyil, onun ebedî saadet için yaratıldığını kesin bir şekilde ilan eder. Aksi takdirde insanın hakiki mahiyetini meydana getiren o esaslı maneviyat ve yüksek arzular; hikmetli varlıkların tersine, israf ve abes olur, kurur, boşa gider. Şu hakikat, Onuncu Söz'ün "On Birinci Hakikat"inde ispat edildiğinden bu kadarla yetiniyoruz.

Dördüncü Sebep

Pek çok varlık türündeki değişimler, gece ve gündüzün, kış ve baharın yer değiştirmesi, havanın halden hale geçmesi, hatta insanların hayat boyu sürekli yenilenen bedenleri ve ölüme benzer uyku ile ölümden sonra dirilişe benzer birer çeşit kıyamet, büyük bir kıyametin gerçekleşeceğini hatırlatıyor ve ona işaret ediyor.

Evet, mesela bir saatteki saniye, dakika, saat ve günleri sayan çarklara benzeyen, Allah'ın dünya denilen büyük saatindeki gün, sene, insan ömrü ve asırlar, birbirini haber veriyor, birbirini takip ederek dönüyor ve öyle işliyor. Geceden sonra sabahı, kıştan sonra baharı haber verdikleri gibi, ölümden sonra gelecek kıyamet sabahının o büyük saatten çıkacağına işaret ediyorlar.

Bir insanın ömrü boyunca başına gelen birçok çeşit kıyamet vardır. Her gece bir tür ölüm olan uykuda ve her sabah bir tür diriliş olan uyanmakta haşrin emareleri görüldüğü gibi, insan bedeni beş-altı senede, bilimin de tasdik ettiği üzere, bütün zerrelerini değiştirerek, hatta bir senede iki defa yavaş yavaş hücrelerini yenileyerek kıyamet ve dirilişin örneğini gösterir. Hem insan her baharda üç yüz binden fazla hayvan ve bitki türünün yeniden diriltildiğini ve bir nevi kıyameti görür. İşte ölümden sonra dirilişin bu kadar emaresi, işareti ve alâmeti elbette büyük kıyameti haber veren sızıntılar hükmündedir.

Bir Sâni-i Hakîm'in her canlı türünde böyle kıyamet alâmetleri göstermesi, yani bütün bitki köklerini ve bir kısım hayvanları baharda aynen diriltmesi; yaprak, çiçek ve meyve gibi başka bir kısım şeyleri aynen değilse de benzerleriyle tekrar yaratarak bir tür haşir ve neşir yapması, her insanda büyük bir kıyameti hatırlatan şahsî bir kıyamete delil olabilir. Çünkü bir tek insan, başka canlıların bir türüne denktir. Zira akıl nuru, insanın amellerine ve düşüncelerine öyle bir genişlik vermiştir ki, geçmişi ve geleceği kuşatır. İnsan dünyayı da yutsa doymaz. Başka canlı türlerinde fertlerin mahiyeti küçük, kıymeti şahsîdir; nazarı ve kemâli sınırlıdır, lezzeti ve elemi ânidir. İnsanın ise mahiyeti yücedir, kıymeti

yüksektir; nazarı geniş, kemâli sınırsızdır, duyduğu manevî lezzet ve elemler kısmen daimîdir. Öyleyse başka canlı türlerinde açıkça, tekrar tekrar görülen kıyamet ve diriliş örnekleri, asıl büyük kıyamette her insanın aynen diriltileceğine işaret eder, bunu haber verir. Bu mesele Onuncu Söz'ün "Dokuzuncu Hakikat"inde iki kere iki dört eder derecesinde bir kesinlikle ispatlandığından burada sözü uzatmıyoruz.

Beşinci Sebep

İnsanın ruhunun özüne yerleştirilmiş sınırsız kabiliyetlerin, o kabiliyetlerin neticesi olan hadsiz meyillerin, o meyillerden doğan nihayetsiz emellerin ve o emellerden ortaya çıkan sonsuz fikir ve tasavvurların, şu maddî dünyamızın ardından gelecek ebedî saadete elini uzatmış, gözünü dikmiş, o tarafa yönelmiş olduğunu varlığın içyüzünü araştırıp bilen zâtlar görüyor.

İşte hiç yalan söylemeyen fıtrat ve fıtrattaki, sonsuz bir saadete karşı kesin, şiddetli ve sarsılmaz meyil, ebedî saadetin hakikat olduğuna dair vicdana yanılmaz bir his veriyor. Onuncu Söz'ün "On Birinci Hakikat"i bu meseleyi gündüz gibi açıkça gösterdiğinden kısa kesiyoruz.

Altıncı Sebep

Şu varlıkların Rahman, Rahîm ve sonsuz güzellik sahibi Yaratıcısının rahmeti, ebedî saadeti gösteriyor. Evet, nimeti nimet yapan ve bir ceza olmaktan çıkaran, varlıkları ebedî yokluğun ve ayrılığın verdiği elemlerden kurtaran ebedî saadeti insandan esirgememek, o rahmetin gereği ve hususiyetidir. Çünkü bütün nimetlerin başı, gayesi, neticesi olan ebedî saadet verilmezse ve dünya öldükten sonra ahiret suretinde diriltilmezse, bütün nimetler cezaya döner. Bu ise açıkça ve elbette, Cenâb-ı Hakk'ın, bütün kâinatın şahitliğiyle kesin ve gözle görülür olan rahmetinin varlığını inkâr etmeyi gerektirir. Halbuki O'nun rahmeti, güneşten daha parlak, sarsılmaz bir hakikattir. İşte, rahmetin cilvelerinden ve tatlı meyvelerinden olan aşk, şefkat ve akıl nimetlerine dikkat et! Eğer insan hayatının ebedî bir ayrılık ve hicranla sona ereceğini farz etsen

görürsün ki, o tatlı muhabbet en büyük musibetlerden biri olur. O leziz şefkat, en büyük bir dert haline gelir. O nuranî akıl, en büyük bir belâya döner. Demek rahmet –rahmet olduğu için– hakiki muhabbetin karşısına ebedî hicranı çıkarmaz. Onuncu Söz'ün "İkinci Hakikat"i bunu gayet güzel bir şekilde gösterdiğinden burada kısaca bahsedildi.

Yedinci Sebep

Şu kâinatta görünen ve bilinen güzellikler, bütün kemâlat, cazibeler, bütün arzular, bütün şefkat ve merhamet birer mânâdır, mazmundur[1311] ve manevî birer kelimedir. Kâinatın Sâni-i Zülcelâl'inin lütuf ve merhametinin tecellilerini, ihsan ve kereminin cilvelerini kalbe ve akla zorunlu olarak, açıkça gösterirler. Madem bu âlemde bir hakikat vardır, o halde apaçık görüldüğü gibi hakiki rahmet vardır. Madem hakiki rahmet vardır, ebedî saadet de olacaktır. Onuncu Söz'ün "Dördüncü" ve "İkinci Hakikat"leri bu meseleyi gündüz gibi aydınlatmıştır.

[1311] **Mazmun**: Anlam, mânâ.

Sekizinci Sebep

İnsanın fıtratının şuurlu kısmı olan vicdanı ebedî saadete bakar, onu gösterir. Evet, kim kendi uyanık vicdanını dinlese "Ebediyet!.. Ebediyet!" sesini işitecektir. Bütün kâinat o vicdana verilse, insan sonsuzluğa duyduğu ihtiyacın yerini dolduramaz. Demek, vicdan sonsuz bir hayat için yaratılmıştır. Bu vicdanî cazibe ve cezbe, hakiki bir gayenin ve cazibeli bir hakikatin çekimiyle olabilir. Onuncu Söz'ün "On Birinci Hakikat"inin sonunda bu mesele ispat edilmiştir.

Dokuzuncu Sebep

Doğru sözlü, doğruluğu şüphesiz ve herkesçe tasdik edilmiş olan Muhammed-i Arabî'nin *(aleyhissalâtü vesselam)* haber vermesidir. Evet, o zâtın *(aleyhissalâtü vesselam)* sözleri, ebedî saadetin kapılarını açmıştır. Onun *(aleyhissalâtü vesselam)* beyanları ebedî saadete bakan birer penceredir. Zaten o, bu hususta bütün peygamberlerin *(aleyhimüsselam)* ve evliyanın içinde yalan ihtimali bulunmayan ittifaklarını elinde tutmuştur.

Bütün davaları bütün kuvvetiyle Allah'ın birliğinden sonra haşir ve ahiret noktasında toplanır. Acaba şu sağlam hakikati sarsacak bir şey var mıdır? Onuncu Söz'ün "On İkinci Hakikat"i bu meseleyi pek açık bir şekilde göstermiştir.

Onuncu Sebep

On üç asırdır yedi yönden mucizeliğini koruyan ve Yirmi Beşinci Söz'de ispat edildiği üzere, kırk yönden mucize olan Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ın, doğruluğu şüphe götürmeyen haberleridir. Evet, Kur'an'ın haberleri, ölümden sonra bedenen dirilişin sırlarını çözer; o, şu âlemin muğlâk tılsımının ve kâinatın hikmetli işaretlerinin anahtarıdır. Hem Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'da tekrar tekrar nazara verilen ve tefekkürü emreden binlerce sağlam aklî delil vardır.

Mesela, temsilî bir kıyaslamayı içeren, وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا[1312]

[1312] "O'dur sizi merhale merhale, şekilden şekle geçirerek yaratan." (Nûh sûresi, 71/14)

قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ[1313] ve bir adalet deliline işaret eden

[1313] "Sizi hiçten bu derece hikmetli bir surette kim inşa etmiş ise ahirette diriltecek olan da O'dur." (Yâsîn sûresi, 36/79)

وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ[1314] gibi pek çok ayetle Kur'an, âdeta pek çok dürbünle insanın dikkatini bedenen dirilişe ve ebedî saadete çeker. Kur'an'ın başka ayetleriyle izah ettiği şu قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ ve وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ayetlerindeki temsilî kıyaslamanın özünü *Nokta* risalesinde kısaca şöyle anlatmıştık:

[1314] "Rabbin, kullarına asla zulmetmez." (Fussilet sûresi, 41/46)

İnsan vücudu, halden hale girdikçe hayret verici ve muntazam değişimler geçiriyor. Onun spermden kan pıhtısına, kan pıhtısından bir çiğnem ete, ardından ete-kemiğe, daha sonra da insan suretine dönüşmesi, gayet ince kanunların neticesidir. O safhalardan her birinde öyle hususi kanunlar, belli kaideler ve birbirini izleyen öyle hareketler vardır ki, ardındaki kasd, irade ve hikmetin cilvelerini cam gibi apaçık gösterir. İşte insan vücudunu bu şekilde yapan Hakîm Yaratıcı, onu her sene bir elbise gibi değiştirir. O

vücudun değiştirilmesi ve hayatının devamı için bozulup dağılan kısımların yerini dolduracak ve orada çalışacak yeni zerrelerin gelmesini sağlayan bir terkibe ihtiyaç vardır. İşte o beden hücreleri düzenli, ilahî bir kanunla öldüğünden, yine Cenâb-ı Hakk'ın muntazam bir kanunuyla tamir için rızıkları olan latif bir maddeyi isterler. Bedendeki uzuvların ayrı ayrı ihtiyaçları ölçüsünde, rızkın gerçek sahibi Allah da hususi bir kanunla onu bölüştürüp dağıtır.

Şimdi o Rezzak-ı Hakîm'in gönderdiği latif maddenin mahiyetine bak. Göreceksin ki, o maddenin zerreleri havada, toprakta, suda dağılmış bir kafile gibiyken, birden emir almışçasına, şuurlu bir hareketi hatırlatan bir şekilde toplanıyorlar. Âdeta her zerre bir vazifeyle belli bir yere gitmek için emir almış gibi, gayet muntazam şekilde bir araya geliyor. Hem hallerinden anlaşılıyor ki, onlar, dilediğini yapmaya gücü yeten bir Zât'ın hususi bir kanunuyla sevk edilip cansızlar âleminden canlılar âlemine geçer. Sonra belli bir düzenle, birbirini takip eden hareketler ve hususi kaidelerle rızık olarak bir bedene girip o bedenin içinde dört tezgâhta pişirildikten, dört hayret verici safhadan geçtikten ve dört süzgeçten süzüldükten sonra bedenin her tarafına yayılarak bütün uzuvların ayrı ayrı ihtiyaç derecelerine göre rızkın gerçek sahibi Cenâb-ı Hakk'ın yardımı ve muntazam kanunlarıyla dağıtılırlar.

İşte o zerrelerden hangisine hikmet nazarıyla baksan göreceksin ki: Her şeyi işiten, bilen, gören bir Zât tarafından muntazam bir şekilde sevk olunan o zerrenin hareketlerine kör ittifak, kanunsuz tesadüf, sağır tabiat ve şuursuz sebepler asla karışamaz. Çünkü her biri kâinatın en uzak köşesinden tut, ta beden hücrelerine kadar nereye girmişse o maddenin belli kanunları içinde ama âdeta kendi iradesiyle vazifesini eksiksiz görüyor. O zerre hangi tabakaya gitse öyle kusursuzca adım atıyor ki, Hakîm bir Zât'ın emriyle girdiğini açıkça gösteriyor. İşte halden hale, tabakadan tabakaya böyle muntazam bir şekilde geçe geçe hedefinden ve maksadından ayrılmadan lâyık olduğu makama, mesela Tevfik'in[1315] gözbebeğine Cenâb-ı Hakk'ın emriyle girer, vazifesini görür. İşte bu hal,

yani rızıklardaki rubûbiyet tecellisi gösteriyor ki, o zerreler en baştan bellidir, vazifelidir ve o makamlar için hazırlanmıştır. Âdeta her birinin alnında ve yüzünde, “Filan hücrenin rızkı olacak.” yazılıymış gibi bir düzenin varlığı, her insanın alnında kader kalemiyle rızkının yazılı olduğuna ve rızkının üstünde isminin bulunduğuna işaret eder.

[1315] *Risale-i Nur*’un ilk kâtiplerinden, “Nurun Birinci Kâtibi” unvanını alan Şamlı Hafız Tevfik (1889-1965). Asıl adı Tevfik Göksu’dur *(rahmetullahu aleyh)*.

Acaba hiç mümkün müdür ki, kâinatı böyle sonsuz bir kudret ve kuşatıcı bir hikmetle idare ve terbiye eden, zerrelerden gezegenlere kadar bütün varlıkları tasarrufu altında tutan, intizam ve mizan dairesinde döndüren Sâni-i Zülcelâl, insanı yeniden diriltmesin veya diriltemesin? İşte Kur’an’ın pek çok ayeti, insanın hikmetli ilk yaratılışını nazara veriyor. Haşri, kıyametteki dirilişi, yani ikinci yaratılışı ona kıyaslayarak bu meseleyi akıldan uzak görmenin önüne geçiyor.

Kur’an diyor ki: قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ[1316] Yani: “Sizi bu kadar hikmetli bir şekilde kim yoktan var ettiyse ahirette diriltecek olan da O’dur.”

[1316] Yâsîn sûresi, 36/79.

Hem diyor ki: وَهُوَ الَّذِي يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ[1317] Yani: “Sizin öldükten sonra diriltilmeniz, dünyadaki ilk yaratılışınızdan, yoktan var edilmenizden daha kolaydır.” Nasıl ki bir taburun askerleri istirahat için dağılsa, bir boru sesiyle çağrılıp tabur bayrağı altında toplanmaları, yeni bir tabur kurmaktan çok daha kolaydır. Aynen öyle de, bir bedende birbiriyle kaynaşan, tanışan, münasebet kuran aslî zerrelerin, Hazreti İsrafil’in *(aleyhisselam)* Sûr’unu işitince Hâlık-ı Zülcelâl’in emrine “Lebbeyk!”[1318] diyerek toplanmaları, ilk yaratılışlarından aklen çok daha kolay ve daha mümkündür. Hem belki bütün zerrelerin toplanması da şart değildir. Çekirdekler ve tohumlar hükmünde olan ve hadiste عَجْبُ الذَّنَبِ[1319] [acbu’z-zeneb] tabir edilen aslî unsurlar ve zerreler, yeniden diriliş için yeterli bir esastır, temeldir. Her şeyi benzersiz bir sanat ve kusursuz bir hikmetle yaratan Cenâb-ı Hak, insan bedenini onların üstüne inşa eder.

[1317] Rûm sûresi, 30/27.

[1318] **Lebbeyk**: Buyur, emret!

[1319] Buhârî, *tefsîru sûre (39)* 3, *(78)* 1; Müslim, *fiten* 28, 141-143.

Üçüncü ayet olan, وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ[1320] gibi ayetlerin işaret ettiği adaletle ilgili kıyaslamaların özü şudur:

[1320] “Rabbin, kullarına asla zulmetmez.” (Fussilet sûresi, 41/46)

Çokça şahit oluyoruz ki, zalim, günahkâr ve gaddar insanlar ömürlerini gayet refah ve rahat içinde, mazlum ve dindarlar ise zahmet ve zillet içinde geçiriyor. Sonra ölüm gelir, onları eşit kılar. Eğer bu eşitlikte bir sınır olmazsa zulüm ortaya çıkar. Halbuki zulümden uzaklığı ve yüceliği kâinatın şahitliğiyle sabit olan ilahî adalet ve hikmet, bu zulmü hiçbir şekilde kabul etmediğinden, açıktır ki, başka yerde büyük bir mahkeme kurulmasını gerektirir. Ta ki, günahkârlar cezasını çeksin, dindarlar mükâfatını görsün ve şu dağınık, perişan insanlığa, kabiliyetlerine yakışır mükâfat ve hak ettiği ceza verilip kusursuz adalet yerine getirilsin. İnsan, Cenâb-ı Hakk’ın hikmetine erişip âlemdeki hikmetle yaratılmış varlıkların büyük bir kardeşi olabilsin.

Evet, şu dünya yurdu, insan ruhunda saklı bulunan sınırsız kabiliyetlerin ortaya çıkıp sümbüllenmesine müsait değildir. Demek, insan başka bir âleme gönderilecektir. İnsanın cevheri kıymetlidir, öyleyse o, ebediyet için yaratılmıştır. Mahiyeti yücedir, öyleyse cinayeti büyüktür. Hem insan başka varlıklara benzemez; bir düzen altında bulunması mühimdir, başıboş ve cezasız kalamaz, dünyaya gönderilişinin bir sebebi vardır, mutlak yokluğa mahkûm olamaz ve tam bir hiçliğe kaçamaz. Cehennem ağzını açmış onu bekliyor. Cennet ise nazlı bir şekilde kucağını açmış yolunu gözlüyor. Onuncu Söz’ün “Üçüncü Hakikat”i bu ikinci örneğimizi gayet güzel bir şekilde izah ettiğinden burada kısa kesiyoruz.

Şu iki ayet-i kerime gibi akla uygun, pek çok ince delili içeren başka ayetleri de bunlara kıyasla ve meseleyi etraflıca düşün. İşte bu on kaynak ve sebep, yanılmaz bir hissi, sağlam bir delili netice veriyor. O pek esaslı his ve pek kuvvetli delil, ölümden sonra dirilişin ve kıyametin sebep ve gerekçelerini kesin bir şekilde gösterdiği gibi, -Onuncu Söz’de açıkça

ispatlandığı üzere- Sâni-i Zülcelâl'in de Hakîm, Rahîm, Hafîz, Âdil gibi birçok güzel ismi ölümden sonra dirilişin, kıyametin ve ebedî saadetin varlığını gerektirir, bunların gerçekleşeceğine katiyen işaret eder. Demek, haşir ve kıyametin gerekçeleri o kadar kuvvetlidir ki, hiçbir tereddüde ve şüpheye yer bırakmaz.

Üçüncü Esas

Fail, muktedirdir. Evet, nasıl ki ölümden sonra dirilişin sebep ve gerekçeleri şüphesiz mevcuttur. Haşri yaratacak Zât da sonsuz derecede güç sahibidir, kudretinde noksan yoktur. O'nun katında en büyük ve en küçük şeyler birdir. Baharı yaratmak, O'nun için bir çiçeği yaratmak kadar kolaydır. Evet, O öyle bir Kadir'dir ki, şu kâinat bütün yıldızları, âlemleri, zerreleri, cevherleri ve sayısız diliyle O'nun büyüklüğüne ve kudretine şahitlik eder. Hiçbir şüphe ve vesvese, o kudretin ahirette her şeyi cismen dirilteceği hakikatini akıldan uzak gösteremez. Evet, açıkça görüldüğü gibi, bir Kadîr-i Zülcelâl her asırda yeni ve kusursuz bir dünya yaratır. Her sene yeni, seyyar, muntazam birer kâinatı, hatta her gün muntazam birer âlemi var eder. Göklerde ve yeryüzünde birbiri ardınca geçici dünyaları, kâinatları noksansız bir hikmetle yaratır ve değiştirir. Asırlar, seneler, hatta günler sayısınca muntazam âlemleri zaman ipine dizer, bununla kudretinin büyüklüğünü gösterir. Haşrin yüz bin çeşit nakşıyla süslediği koca bahar çiçeğini yeryüzünün başına tek bir çiçek gibi takar ve onunla kusursuz hikmetini, sanatının güzelliğini sergiler. İşte böyle bir Zât hakkında, "Kıyameti nasıl meydana getirecek, bu dünyayı ahiret âlemiyle nasıl değiştirecek?" diye sorulur mu! O Kadir Zât'ın eşsiz kudretini, hiçbir şeyin O'na ağır gelmediğini, en büyük şeyin bile O'nun kudretine en küçük şey gibi hafif geldiğini, sayısız fertleri yaratmanın O'nun için bir tek ferdi yaratmak kadar kolay olduğunu şu ayet-i kerime ilan ediyor: مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ اِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ[1321]

[1321] "Sizin hepinizi yaratmak da, ölümünüzün ardından (ahirette) hepinizi diriltmek de (O'nun için) ancak bir kişiyi yaratmak ve diriltmek gibidir." (Lokman sûresi, 31/28)

Bu ayetin hakikatini Onuncu Söz'ün "Hâtime"sinde kısaca, *Nokta* risalesi ile Yirminci Mektup'ta etraflıca izah etmiştik. Makam gereği üç mesele ile bir parça daha açıklayacağız.

Evet, Cenâb-ı Hakk'ın kudreti, O'nun Zât'ına aittir. Öyleyse aczden uzaktır ve yücedir. Hem O'nun kudreti eşyanın melekûtuyla alâkalıdır. . Öyleyse mâniler ona müdahale edemez. Hem varlıklarla bağı bir kanuna bağlıdır. Öyleyse parça bütüne eşit olur ve büyük, küçükten farksız gibidir. İşte şu üç meseleyi ispat edeceğiz.

Birinci Mesele**:** Ezelî kudret, her türlü kusur ve noksandan sonsuz derecede uzak Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ının ayrılmaz vasfıdır. Yani, O'nun Zât'ı zorunlu olarak kudretin varlığını gerektirir. Ezelî kudreti hiçbir şekilde O'ndan ayrı düşünülemez. Öyleyse açıktır ki, kudretin zıddı olan acz, Zât'ına yaklaşamaz, ilişemez. Çünkü bu durumda zıtların bir arada bulunması gerekir ki, bu imkânsızdır. Madem acz, Zât'ına yaklaşamaz; o halde açıkça, Zât'ının gereği olan kudrete de karışamaz. Madem acz, kudretin içine giremez; o halde, o Zât'ına ait kudrette mertebeler olamaz. Çünkü bir şeyin varlık mertebesi, o şeye zıddının müdahalesi ile anlaşılır. Mesela sıcaklığın derecesi soğuğa, güzelliğin derecesi çirkinliğe göredir. Bunun gibi başka örnekleri de kıyasla... Fakat mümkinat[1322] âleminde, zâta ait hakiki ve tabii gereklilikler olmadığından, zıtlar birbirine karışabilmiştir. Mertebeler arasındaki farklılıklar ve âlemdeki değişiklikler ortaya çıkmıştır. Mademki o ezelî kudretin mertebeleri yoktur. Öyleyse Cenâb-ı Hakk'ın kudretiyle meydana gelen eserlerin o kudrete nispeti de, zorunlu olarak, aynıdır. En büyük, en küçüğe eşittir; zerreler yıldızlar gibidir. O kudret için bütün insanlığın yeniden diriltilmesi bir tek insanınki kadar, baharın yaratılışı bir tek çiçeğinki kadar kolaydır. Fakat sebeplere dayandırılırsa, bir tek çiçeğin yaratılışı bir baharınki kadar zor olur.

[1322] **Mümkinat**: Allah'ın bütün yarattıklarına verilen isim. Yoktan var edilenler. Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ından başka her şey.

Şu Söz'ün İkinci Makamı'nın dördüncü "Allahu Ekber" mertebesinin son fıkrasının haşiyesinde, Yirmi İkinci Söz'de, Yirminci Mektup'ta ve o mektubun "Zeyl"inde ispat edilmiştir ki: Eşyanın yaratılışı Vahid-i Ehad'a verilirse, bütün eşyanın yaratılışı bir tek şey gibi kolay olur. Eğer sebeplere verilirse, bir tek şeyin yaratılışı bütün eşyanınki kadar zahmetli ve ağır hale gelir.

***İkinci Mesele*:** Kudret, eşyanın melekûtuyla alâkalıdır. Evet, kâinatın bir ayna gibi iki yüzü vardır. Biri mülk yüzüdür, aynanın mat tarafına benzer. Diğeri melekût yüzüdür, aynanın parlak tarafı gibidir. Mülk âlemi, zıtların bir arada olduğu yerdir. Güzel-çirkin, hayır-şer, küçük-büyük, zor-kolay gibi hususiyetler o âlemde birlikte bulunur. İşte bu yüzden Sâni-i Zülcelâl, görünüşteki sebepleri kudretinin icraatına ve tasarruflarına perde yapmıştır. Ta ki, kudret elinin, bizim sınırlı aklımıza göre kıymetsiz ve ona lâyık olmayan işlerle bizzat teması görünmesin. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın büyüklüğü ve izzeti öyle ister. Fakat o vasıtalara ve sebeplere hakiki tesir vermemiştir. Çünkü vahdeti ve ehadiyeti, yani birliği ve her şeyde tek tek görünen birlik tecellisi bunu gerektirir.

Melekût âlemi ise her şeyde parlak ve temizdir. Maddî, somut âlemin renkleri ve kirleri ona karışmaz. Kâinatın bu yüzü vasıtasız, kendi Hâlık'ına dönüktür. Onda sebep-sonuç zinciri yoktur. O âlemdeki işler bir sebebe bağlı değildir. Eğrisi büğrüsü olmaz. Mâniler ona müdahale edemez. O âlemde zerre, güneşe kardeş olur.

Kısacası: O kudret hem doğrudandır, hem sonsuzdur, hem zâtın kendisindendir. Kudretin tecelli ettiği yer ise hem vasıtasız, hem lekesizdir, hem de ona itaatsizlik söz konusu değildir. Öyleyse o kudretin dairesinde büyüğün küçüğe üstünlüğü yoktur. Cemaat fertten üstün olamaz. Kudret karşısında küll, cüzden daha fazla nazlanamaz.

***Üçüncü Mesele*:** Kudretin, kendi eserleriyle bağı bir kanuna göredir. Yani çoğa-aza, büyüğe-küçüğe aynı şekilde bakar. Kâinatta birer kanun olan "şeffaflık", "mukabele", "denge", "intizam", "tecerrüt" (maddeden

soyunma) ve “itaat”; çoğu aza, büyüğü küçüğe eşit kılar. İşte şu ince meseleyi birkaç temsille anlayışımıza yaklaştıracağız.

Birinci Temsil: “Şeffaflık” sırrını gösterir.

Mesela güneşin feyzinin tecellisi olan ışığı ve yansıması, denizin yüzünün tamamında ve her bir damlasında aynı mahiyeti gösterir. Eğer yeryüzü, perdesiz bir halde güneşe karşı farklı cam parçalarından oluşsaydı, güneşin yansıması, her bir parçada ve bütün yeryüzünde karışmadan, bölünmeden, eksilmeden aynı şekilde görünürdü. Farz edelim, güneş kendi iradesiyle dilediğini yapsaydı ve ışığını, aksinin suretini kendi iradesiyle verseydi, bütün yeryüzüne verdiği ışık, tek bir zerredekinden daha fazla olmazdı.

İkinci Temsil: “Mukabele” sırrıdır.

Mesela insanlardan oluşan büyük bir dairenin merkez noktasındaki şahsın elinde bir mum ve dairenin çevresindekilerin ellerinde de birer ayna farz edilse, merkez noktasındaki mumun çevredeki aynalara verdiği ışık dağılmaz, karışmaz ve eksilmez; hepsine aynı derecede ulaşır.

Üçüncü Temsil: “Denge” sırrıdır.

Mesela hakiki, hassas ve çok büyük bir terazinin iki kefesinde iki güneş, iki yıldız, iki dağ veya iki yumurta, hatta iki zerre; hangisi bulunursa bulunsun, sarf edilecek aynı kuvvetle o hassas, büyük terazinin bir kefesi göğe çıkıp diğeri zemine inebilir.

Dördüncü Temsil: “İntizam” sırrıdır.

Mesela çok büyük bir gemi, en küçük oyuncak gibi çevrilebilir.

Beşinci Temsil: “Tecerrüt” sırrıdır.

Mesela maddilikten uzak bir mahiyet, en küçüğünden en büyüğüne kadar bütün kısımlarına aynı derecede bakar ve eksilmeden, bölünmeden girer. Görünüşteki maddî hususiyetler müdahale edip onu şaşırtmaz. O maddeden sıyrılmış mahiyetin, kısımlarına bakışını değiştirmez. Mesela

iğne gibi bir balık, bir balina misali o soyut mahiyete sahiptir. Bir mikrop, bir gergedanla aynı hayvanî mahiyeti taşır.

Altıncı Temsil: "İtaat" sırrını gösterir.

Mesela bir kumandan "marş" emriyle bir tek askeri harekete geçirdiği gibi bir orduyu da harekete geçirir. Bu temsilin hakikati şudur: Tecrübeyle sabittir ki, kâinatta her şeyin bir kemâl noktası vardır. O şeyin, o noktaya bir meyli bulunur. Fakat fazla meyil, ihtiyaç doğurur. Çok ihtiyaç, arzu haline gelir. Fazla arzu ise bir çekim kuvveti olur. Bu çekim kuvveti, arzu, ihtiyaç ve meyil, Cenâb-ı Hakk'ın yaratma kanunlarının, eşyanın mahiyetindeki birer tohumu ve çekirdeğidir. Mümkinatın mahiyetlerinin mutlak kemâli, mutlak varlıktır. Hususi kemâli, kabiliyetlerini potansiyelden fiile çıkaran, onlara mahsus bir varlıktır. İşte bütün kâinatın, Cenâb-ı Hakk'ın كُنْ[1323] emrine itaati, bir tek asker hükmünde olan bir zerrenin itaati gibidir. Ezelî İrade'den gelen ezelî كُنْ emrine mümkinatın, yani yaratılmışların itaat etmesinde, boyun eğmesinde yine iradenin tecellisi olan meyil, ihtiyaç, şevk ve çekim kuvveti hep beraber bulunur. Tatlı bir nimet olan suyun, nazik bir meyille, "don!" emrini aldığı vakit demiri parçalaması itaat sırrının kuvvetini gösterir.

[1323] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' (der, o da oluverir)." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73 …)

Şu altı temsil hem eksik, hem sınırlı, hem zayıf olan, hem de hakiki tesiri olmayan mümkinatın kuvvetinde ve fiillerinde bile açıkça görünüyorsa; sonsuz, ezelî ve ebedî olan, bütün kâinatı yoktan var eden, bütün akılları hayrette bırakan ve muazzam eserleriyle tecelli eden ezelî kudrete nispeten şüphesiz her şey eşittir. Hiçbir şey O'na ağır gelmez. Sakın gaflete düşülmesin, o kudret şu altı sırrın küçük terazileriyle tartılamaz ve kıyaslanamaz. Yalnız meseleyi anlayışımıza yaklaştırmak ve onu akıldan uzak görmenin önüne geçmek için bu temsiller zikredildi.

Üçüncü Esas'ın Neticesi ve Özeti

Madem ezelî kudret sınırsızdır. Hem Zât-ı Akdes'in[1324] ayrılmaz bir sıfatıdır. Hem her şeyin lekesiz, perdesiz melekût yüzü ona dönüktür, ona bakar. Hem varlık ve yokluk ihtimalinin birbirine eşit olması mânâsına gelen imkân itibarı ile dengededir. Hem büyük fıtrî şeriat olan yaratılıştaki düzene ve Cenâb-ı Hakk'ın kanunlarına uyar. Hem melekût yüzü, mânilerden ve birbirinden farklı hususiyetlerden arınmıştır, saftır. Elbette en büyük şey, en küçük şey gibi o kudrete boyun eğer. Öyleyse o kudret için ahirette bütün canlıların diriltilmesi, baharda bir sineğin diriltilmesinden daha zor olamaz. Demek ki, مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ[1325] fermanı mübalâğasızdır, doğrudur, haktır. Şu halde, "Yaratıcının, Failin gücü her şeye yeter, buna hiçbir mâni yoktur." iddiamızın hakikati kesin bir şekilde açığa çıktı.

[1324] **Zât-ı Akdes:** Cenâb-ı Hakk'ın her türlü kusur ve noksandan münezzeh, mukaddes Zât'ı.

[1325] "Sizin hepinizi yaratmak da, ölümünüzün ardından (ahirette) hepinizi diriltmek de (O'nun için) ancak bir kişiyi yaratmak ve diriltmek gibidir." (Lokman sûresi, 31/28)

Dördüncü Esas

Nasıl ki kıyametin ve ölümden sonra dirilişin gerekçeleri vardır ve haşri yaratacak Zât'ın buna gücü yeter. Aynen öyle de, şu dünya, kıyamete ve haşre müsaittir. İşte bu iddiamızda dört mesele var.

• *Birincisi*: Bu âlemin, dünyanın ölümünün mümkün olması.

• *İkincisi*: O ölümün gerçekleşmesi.

• *Üçüncüsü*: Harap olmuş, ölmüş dünyanın ahiret suretinde yeniden inşasının ve dirilişinin mümkünlüğü.

• *Dördüncüsü*: Mümkün olan o inşanın ve dirilişin gerçekleşmesi.

***Birinci Mesele*:** Şu kâinatın son bulması mümkündür. Çünkü bir şey mükemmelleşme, daha iyi hale gelme kanununa tâbi ise ister istemez büyüyüp gelişir. Büyüyüp gelişen bir şeyin ister istemez fıtrî bir ömrü vardır. Bir şeyin ömrü varsa elbette fıtrî bir eceli de olur. Tek tek her varlıkta görülen misallerle ulaşılan umumi bir hüküm neticesinde sabittir ki, öyle şeyler kendini ölümün pençesinden kurtaramaz. Evet, nasıl ki

insan küçük bir âlemdir ve ölümden kaçamaz; âlem de büyük bir insandır ve ölümün pençesinden kurtulamaz. O da ölecek, sonra diriltilecektir; uykuya dalıp haşir sabahıyla gözünü açacaktır. Hem nasıl ki kâinatın küçük bir örneği olan bir ağaç, ömrünü tamamladıktan sonra çürümekten kurtulamaz. Aynı şekilde, yaratılış ağacından dal budak salmış kâinat silsilesi de yenilenmek için yıkılıp dağılmaktan kendini kurtaramaz. Eğer dünyanın başına, fıtrî ecelinden önce, ezelî iradenin izniyle, dışarıdan bir felâket veya tahrip edici bir hadise gelmezse, Sâni-i Hakîm'i onu fıtrî ecelinden önce bozmazsa, ilmî hesapların da gösterdiği gibi, herhalde gün gelecek,

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ۝ وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ۝ وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ[1326]

[1326] "Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman, yıldızlar yerlerinden düşüp dağıldığı zaman, dağlar yürütüldüğü zaman…" (Tekvir sûresi, 81/1-3)

إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ۝ وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ ۝ وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ[1327]

[1327] "Gök yarıldığı zaman, yıldızlar parçalanıp etrafa saçıldığı zaman, denizler birbirine katılıp tek deniz haline geldiği zaman…" (İnfitâr sûresi, 82/1-3)

ayetlerinin mânâları ve sırları, Kadîr-i Ezelî'nin izniyle ortaya çıkacaktır. İnsanın büyük bir misali olan dünya, ölüm anında acayip bir hırıltı ve müthiş bir sesle gökleri çınlatacak, bağırarak ölecek ve sonra Cenâb-ı Hakk'ın emriyle diriltilecektir.

İnce işaretleri bulunan bir mesele:

Nasıl ki su, kendi mahiyetinin zıddına olarak donar. Buz, kendi zararına erir. Öz, kabuğun zararına kuvvetlenir. Lafız, mânânın zararına kalınlaşır. Ruh, beden hesabına zayıflar; beden, ruh hesabına incelir. Aynen öyle de, maddî ve yoğun olan dünya, hayat makinesinin işlemesiyle, nuranî ve latif olan ahiret hesabına şeffaflaşır, letafet kazanır. Yaratıcı kudretin gayet hayret verici bir faaliyetle katı, cansız, sönük, ölü unsurlara hayat nurunu serpmesi bir kudret işaretidir ki, şu maddî dünyamızı nuranî ve latif olan ahiret hesabına hayat nuruyla eritiyor, yakıyor, ışıklandırıyor ve onun hakikatini kuvvetlendiriyor. Evet, hakikat ne kadar zayıf da olsa ölmez,

suretler gibi yok olmaz. Belki belli, maddî suretlerde dolaşır, büyür ve açığa çıkarak gittikçe genişler. Kabuk ve suret ise eskir, incelir, parçalanır; sabit ve büyümüş hakikatin kametine yakışmak için daha güzel bir şekle bürünüp tazelenir. Hakikat ile suret azlık-çokluk noktasında ters orantılıdır; yani suret kalınlaştıkça hakikat incelir. Suret inceldiği ölçüde hakikat kuvvet bulur. İşte bu kaide, gelişme ve mükemmelleşme kanununa dâhil olan her şeyde geçerlidir. Demek ki, zaman gelecek, kâinatın büyük hakikatinin kabuğu ve sureti olan şu görünen âlem Fâtır-ı Zülcelâl'in izniyle parçalanacak, sonra tazelenip daha güzel bir suret alacaktır. يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ[1328] ayetinin hakikati ortaya çıkacaktır.

[1328] "Gün gelir, yer başka bir yere.. çevrilir." (İbrahim sûresi, 14/48)

Kısacası: Dünyanın ölümü mümkündür, hem de şüphe götürmez şekilde mümkündür.

İkinci Mesele**:** Dünyanın ölümünün gerçekleşmesidir. Bütün semavî dinlerin ortak hükmü, bütün temiz fıtratların şahitliği ve kâinattaki bütün değişimler, dönüşümler, halden hale geçmeler bu meseleye delildir. Hem asırlar ve seneler sayısınca canlı ve seyyar âlemin şu dünya misafirhanesindeki ölümleri, dünyanın da onlar gibi öleceğini ispat eder.

Dünyanın ölüm ânını Kur'an ayetlerinin işaret ettiği şekilde hayalinde canlandırmak istersen bak: Şu kâinattaki her unsur, ince ve kusursuz bir düzenle birbirine bağlanmıştır. Gizli, nazik, latif bağlarla birbirlerine tutunmuş ve o derece intizam içindedirler ki, eğer büyük gökcisimlerinden yalnız biri "Ol!" emrine veya "Yörüngenden çık!" hitabına muhatap olsa dünyanın ölümü de başlar. Yıldızlar çarpışacak, gökcisimleri dalgalanacak, sonsuz uzay boşluğunda gülle gibi milyonlarca kürenin, büyük topların müthiş sedaları çınlayacaktır. Onlar birbiriyle çarpışarak kıvılcımlar saçacak, dağlar uçacak, denizler yanacak ve yeryüzü dümdüz olacaktır. İşte şu ölüm ve can çekişme ânı ile Kadîr-i Ezelî kâinatı çalkalayıp boşaltır; cehennem ve cehennemin unsurları bir tarafa, cennet ve cennete uygun unsurlar bir tarafa çekilir, ahiret âlemi ortaya çıkar.

***Üçüncü Mesele*:** Son bulacak olan bu âlemin dirilmesi mümkündür. Çünkü İkinci Esas'ta ispat edildiği gibi, Cenâb-ı Hakk'ın kudretinde noksan yoktur. Ölümden sonra dirilişin gerekçeleri gayet kuvvetlidir ve bu mesele mümkinattandır. Mümkün bir meselenin gayet kuvvetli bir gerekçesi varsa ve onu yapacak failin kudretinde noksanlık yoksa, ona sadece mümkün değil, belki olmuş gözüyle bakılabilir.

İnce Bir Nükte:

Şu kâinata dikkat edilse, içinde iki unsurun her tarafa uzandığı, kök saldığı görülür. Hayır-şer, güzel-çirkin, fayda-zarar, kemâl-noksan, ışık-karanlık, hidayet-dalâlet, nur-ateş, iman-küfür, itaat-isyan, korku-ümit gibi meyveleriyle, neticeleriyle âlemde zıtlar birbiriyle çarpışıyor. Her şey daima değişime uğruyor. Başka bir âlemin mahsullerinin tezgâhı hükmündeki dünyanın çarkları dönüyor. Elbette birbirine zıt olan unsurların dalları ve neticeleri ebediyete gidecek, orada toplanıp sonra birbirinden ayrılacak ve cennet-cehennem suretinde ortaya çıkacaktır. Madem bekâ âlemi, şu fâni âlemden yapılacaktır. Elbette dünyanın esas unsurları bâki âleme, ebediyete gidecektir. Evet, cennet ve cehennem; yaratılış ağacının ebediyet tarafına uzanan, eğilen dalının iki meyvesidir.. şu kâinat silsilesinin iki neticesidir.. âlemde olup biten hadiselerin iki mahzeni ve sonsuzluğa akıp giden, dalgalanan varlıkların iki havuzudur.. lütuf ve kahrın tecelli ettiği iki mekândır. Cenâb-ı Hakk'ın kudret eli şiddetli bir hareketle kâinatı çalkaladığı vakit, o iki havuz kendilerine münasip unsurlarla dolacaktır.

Bu ince nüktenin sırrı şudur:

Hakîm-i Ezelî, ebedî inayetinin ve ezelî hikmetinin gereğince şu dünyayı bir tecrübe ve imtihan meydanı, güzel isimlerine bir ayna, kader ve kudret kalemine bir sayfa olarak yaratmıştır. Tecrübe ve imtihan, büyüyüp gelişmeye sebeptir. Bu da kabiliyetlerin açığa çıkmasını sağlar. Kabiliyetlerin açığa çıkması ise izafi hakikatlerin görünmesine sebeptir. O hakikatler de Sâni-i Zülcelâl'in güzel isimlerinin tecellilerinin nakışlarını gösterir ve kâinatı O'nun bir mektubu suretine çevirir. İşte şu imtihan ve

teklif sırrı ile yüce ruhların elmas gibi cevherleri, sefil ve alçak ruhların kömür gibi unsurlarından ayrılır ve saflaşır.

Bu bahsedilen sırlar gibi daha bilmediğimiz çok ince, yüce hikmetlerden dolayı Cenâb-ı Hak âlemi bu surette irade etmiş, âlemdeki değişimleri de o hikmetler için yaratmıştır. O değişimlerin meydana gelmesi için zıtları birbirine hikmetle karıştırmış ve karşı karşıya getirmiştir. Zararları faydaların, şerleri hayırların, çirkinlikleri güzelliklerin içine koyup onları bir araya toplamış, hamur gibi yoğurarak şu kâinatı değişme, gelişme ve mükemmelleşme kanununa tâbi kılmıştır.

Ne zaman ki bu imtihan meydanı kapanır… Tecrübe vakti biter… Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri hükmünü icra eder... Kader kalemi yazılarını, mektuplarını tamamen yazar... Kudret, sanatının nakışlarını tamamlar... Varlıklar vazifelerini yerine getirir, hizmetlerini bitirir... Her şey mânâsını ifade eder... Dünya, ahiret fidanlarını yetiştirir... Yeryüzü, Sâni-i Kadir'in bütün kudret mucizelerini ve sanat harikalarını sergileyip gösterir... Şu fâni âlem, ebedî manzaraları meydana getiren levhaları zaman şeridine takar… Yüce Sâni'in sonsuz hikmeti ve ezelî inayeti; o imtihanın ve tecrübenin neticelerini, güzel isimlerinin tecellilerinin hakikatini, kader kalemiyle yazdığı mektupların sırlarını, birer numune olan o sanat nakışlarının asıllarını, o varlıkların vazifelerinin faydalarını, gayelerini, hizmetlerinin ücretini.. kâinat kitabının kelimelerinin ifade ettiği mânâların hakikatini, kabiliyet çekirdeklerinin sümbüllenmesini.. büyük bir mahkeme kurulmasını ve dünyadan alınmış misalî manzaraların gösterilmesini.. görünüşteki sebeplerin perdesinin yırtılmasını ve her şeyin doğrudan doğruya Hâlık-ı Zülcelâl'e teslim edilmesini gerektirir… Bu yüzden, kâinatı değişimlerin gürültüsünden, kargaşasından, fânilikten, yok olmaktan kurtarmak ve ebedîleştirmek için Cenâb-ı Hakk'ın hikmeti zıtların tasfiyesini ister… Kâinattaki değişime ve ihtilaflara sebep olan unsurları ayırmayı diler… İşte o zaman o Zât elbette kıyameti koparacak ve o neticeler için dünyayı tasfiye edecektir. Bu tasfiyenin neticesinde cehennem ebedî ve dehşetli bir suret alacak ve cehennem ehli, وَامْتَازُوا الْيَوْمَ

أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ[1329] tehdidine muhatap olacaktır. Cennet ise ebedî, muhteşem bir surete bürünecek ve içindekiler, سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ[1330] hitabına erişecektir.

[1329] "Bugün siz, şöyle bir tarafa çekilin ey mücrimler." (Yâsîn sûresi, 36/59)

[1330] "Selam olsun, ne mutlu size! Haydi, ebediyen kalmak üzere giriniz oraya!" (Zümer sûresi, 39/73)

Yirmi Sekizinci Söz'ün "Birinci Makam"ındaki ikinci soruda ispat edildiği gibi, Hakîm-i Ezelî şu iki mekânın, yani cennet ve cehennemin sakinlerine her şeyi kuşatan kusursuz kudretiyle ebedî ve sabit bir hayat verir. Onlar bozulmaya, değişime, ihtiyarlığa maruz kalmazlar. Çünkü o âlemde bunlara yol açan sebepler bulunmaz.

***Dördüncü Mesele*:** Ölümden sonra diriliş mümkündür ve gerçekleşecektir. Evet, dünya son bulduktan sonra ahiret âlemi olarak diriltilecektir. Bu dünyayı yaratan Zât onu harap etmesinin ardından daha güzel bir surette yeniden inşa edecek, ahiretten bir menzil haline getirecektir. Başta aklı ikna eden binlerce delili içeren ayetleriyle Kur'an-ı Kerîm ve bu meselede ittifak eden semavî kitaplar buna şahittir. Zât-ı Zülcelâl'in celâl ve cemâl sıfatları ve güzel isimleri de ölümden sonra dirilişin gerçekleşeceğini kesin bir şekilde gösterir. O Zât, peygamberlere gönderdiği bütün semavî fermanları ile kıyameti ve ölümden sonra dirilişi vaat etmiştir. Madem vaat etmiş, elbette yapacaktır. Bu meselede Onuncu Söz'ün "Sekizinci Hakikat"ine bakabilirsin. Hem başta Muhammed-i Arabî'nin *(aleyhissalâtü vesselam)* binlerce mucizesinin kuvvetiyle, sonra bütün peygamberlerin, velilerin, sıddıkların birleşip haber verdikleri gibi, şu kâinat bütün yaratılış kanunlarıyla haşrin gerçekleşeceğini ilan ediyor.

Kısacası: Onuncu Söz bütün hakikatleriyle, Yirmi Sekizinci Söz'ün İkinci Makamı olan "Lâsiyyemalar" bütün delilleriyle; batan güneşin sabahleyin yeniden doğacağına inandığımız gibi bir kesinlikle göstermiştir ki: Dünya hayatının batıp gitmesinden sonra bir hakikat güneşi, ahiret hayatı suretinde doğacaktır.

İşte baştan buraya kadar, Cenâb-ı Hakk'ın Hakîm isminden yardım dileyip Kur'an'ın feyzinden istifade ederek kalbi kabule, nefsi teslime, aklı iknaya hazırlamak için "Dört Esas"ı anlattık. Fakat biz kimiz ki bu meseleye dair söz söyleyeceğiz? Asıl şu dünyanın sahibi, şu kâinatın Hâlık'ı, şu varlıkların Mâlik'i ne söylüyor; O'nu dinlemeliyiz. Mülk sahibi söz söylerken başkasının ne haddi var ki, fuzuli bir şekilde söze karışsın...

İşte o Sâni-i Hakîm, dünya mescidinde, yeryüzü mektebinde, asırlar ardında oturan insanlığın bütün saflarına hitaben verdiği ezelî hutbede, kâinatı titreten:

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ۝ وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ۝ وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا ۝ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ۝ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحٰى لَهَا ۝ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ ۝ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۝ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ[1331]

[1331] "Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman ve bağrındaki ağırlıkları çıkardığı zaman, insan şaşkın şaşkın: 'Ne oluyor buna!' dediği zaman, işte o gün yer, üstünde olan biten her şeyi anlatır: Çünkü Rabbin ona bunları vahyeder. İşte o gün bölükler halinde insanlar, kabirlerinden çıkıp Yüce Divana dururlar, ta ki yaptıklarının karşılığını görüp alsınlar. Zerre ağırlığınca hayır yapan onu bulur, zerre ağırlığınca şer işleyen de onu bulur." (Zilzâl sûresi, 99/1-8)

ve bütün mahlûkatı neşelendiren, şevke getiren

وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هٰذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ[1332]

[1332] "İman eden ve iyi işler işleyen müminlere müjdele ki, altında nehirler akan cennetler onlarındır. O cennetlerden bir meyve yedikleri zaman, 'Bu, daha önce yediğimiz meyvedir.' derler. Birbirine benzer bir surette rızıkları getirilip verilir. Ve o cennetlerde onlar için temiz kadınlar vardır. Ve onlar, o cennetlerde de ebediyen kalacaklardır." (Bakara sûresi, 2/25)

gibi binlerce ferman buyuruyor. Bunları mülkün gerçek mâliki, dünyanın ve ahiretin sahibi Yüce Allah'tan dinlemeli, "İnandık ve tasdik ettik." demeliyiz.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[1333]

[1333] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا[1334]

[1334] "Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!" (Bakara sûresi, 2/286)

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى إِبْرَاهِيمَ وَعَلٰى اٰلِ إِبْرَاهِيمَ فِي الْعَالَمِينَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ[1335]

[1335] "Allahım! Hazreti İbrahim'e ve Hazreti İbrahim'in âline merhamet ettiğin gibi, Efendimiz Muhammed'e ve onun âline, her zaman ve her yerde merhamet eyle! Şüphesiz bütün övgülere lâyık ve şanı yüce olan sadece sensin!" (Buhârî, *enbiyâ* 10, *tefsîru sûre (33)* 10, *deavât* 32, 33; Müslim, *salât* 65-69)

Kâinatın Tılsımını Keşfeden Kur'an-ı Hakîm'in Mühim Bir Sırrını Çözen

Otuzuncu Söz

Ene[1336] *ve Zerre'yi ifade eden bir "elif" ve bir "nokta"dır.*

[1336] **Ene**: Benlik, insanın benliği.

Bu Söz iki "Maksat"tan oluşur. Birinci Maksat "ene"nin mahiyetinden ve neticesinden, İkinci Maksat ise "zerre"nin hareket ve vazifelerinden bahseder.

Birinci Maksat

بِسْــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُۜ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًاۙ[1337]

[1337] "Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten kaçındı, zira sorumluluğundan korktular, ama insan onu yüklendi. İnsan bu emanetin hakkını gözetmediği için cidden çok zalim, çok cahildir." (Ahzâb sûresi, 33/72)

Şu ayetin büyük hazinesinden tek bir cevherine işaret edeceğiz. Şöyle ki:

Göklerin, yerin, dağların yüklenmekten çekindiği ve korktuğu emanetin mânâlarından, yönlerinden biri "ene", yani benliktir. Evet, "ene" hem Hazreti Âdem zamanından şimdiye kadar insanlık âleminin etrafına dal budak salan nuranî bir tûba ağacının hem de müthiş bir zakkum ağacının çekirdeğidir. Bu büyük hakikati anlatmaya başlamadan önce onu anlamayı kolaylaştıracak bir giriş yapacağız. Şöyle ki:

Benlik, Cenâb-ı Hakk'ın gizli birer hazine hükmündeki isimlerinin anahtarı olduğu gibi, kâinatın muğlâk tılsımının da anahtarıdır, çözülmesi zor bir muamma ve hayret verici bir sırdır. İşte garip bir muamma, tuhaf bir sır olan benlik, mahiyetinin bilinmesiyle açılır ve kâinatın tılsımını çözer, vücûb âleminin[1338] hazinelerini de açar. Bu meseleye dair *Şemme* isminde Arapça bir risalemde şöyle demiştik: Âlemin anahtarı insanın elindedir ve nefsine takılmıştır. Kâinatın kapıları görünüşte açık olsa da

hakikatte kapalıdır. Cenâb-ı Hak, emanet olarak insana "ene" adında öyle bir anahtar vermiştir ki, âlemin bütün kapılarını açar; öyle tılsımlıdır ki, insan kâinatın Yaratıcısının gizli hazinelerini onunla keşfeder. Fakat benlik de gayet kapalı bir muamma ve çözülmesi zor bir tılsımdır. Eğer onun hakiki mahiyeti ve yaratılış sırrı bilinirse kendisi açıldığı gibi kâinat da açılır. Şöyle ki:

[1338] **Vücûb âlemi:** Değişmeyen, fâni ve mümkinattan (yaratılmışlardan) olmayan âlemler.

Her şeyi benzersiz bir sanat ve hikmetle yaratan Sâni-i Hakîm, insana emanet olarak, rubûbiyetinin, sıfat ve icraatının hakikatlerini gösterip tanıtacak işaret ve numuneleri içine alan bir benlik vermiştir ki, bir vahid-i kıyasi, yani ölçü birimi olsun; rubûbiyetinin vasıfları ve ulûhiyetinin icraatı, tecellileri onunla bilinsin. Fakat o ölçü biriminin hakiki bir varlığa sahip olması gerekmez. Belki geometrideki farazi çizgiler gibi, var kabul edilebilir. Onun varlığının ve hakikatinin ilmen ispatı şart değildir.

Soru: Cenâb-ı Hakk'ın sıfat ve isimlerinin bilinmesi niçin benliğe bağlıdır?

Cevap: Çünkü mutlak ve kuşatıcı bir şeyin sınırı ve sonu olmadığı için ona bir suret biçilemez, şekli belirlenemez, mahiyetinin ne olduğu anlaşılmaz. Mesela karanlık olmadan daimî bir ışık bilinmez, fark edilmez. O ışığın varlığı ancak hakiki veya farazi bir karanlık çizgi çekince anlaşılır. İşte Cenâb-ı Hakk'ın ilim ve kudret gibi sıfatları, Hakîm ve Rahîm gibi isimleri her şeyi kuşattığı, sonsuz ve ortaksız olduğu için haklarında hüküm verilemez, mahiyetleri bilinmez ve hissedilmez. Öyleyse hakiki sonları ve sınırları olmadığından, onlara farazi birer sınır çizmek gerekir. Bunu da insanın benliği yapar. Kendinde bir rubûbiyet vehmeder, bir mâlikiyet, bir kudret, bir ilim olduğunu varsayar ve bir sınır çizer. Böylece Cenâb-ı Hakk'ın her şeyi kuşatan sıfatlarına farazi bir sınır koymuş olur. "Buraya kadar benim, sonrası O'nundur." diyerek bir ayrım yapar. Kendindeki ölçücüklerle o sıfatların mahiyetini yavaş yavaş anlar.

Mesela mülk dairesinde, kendisinde bulunduğunu varsaydığı idaresi, rubûbiyeti sayesinde Hâlık'ının mümkinat[1339] dairesindeki rubûbiyetini

anlar. Görünüşte sahip olduğu şeylerle Hâlık'ının hakiki mâlikliğini bilir. "Ben bu eve sahip olduğum gibi, Hâlıkım da şu kâinatın sahibidir." der ve sınırlı ilmiyle O'nun ilmini tanır, çalışarak elde ettiği sanatçığıyla o Sâni-i Zülcelâl'in eşsiz sanatını anlar. Mesela, "Ben bu evi nasıl yapıp düzenlediysem, şu dünyayı da bir Zât yapmış ve düzene koymuştur." der. Bunlar gibi başka örnekleri de düşünebilirsin. Cenâb-ı Hakk'ın bütün sıfat ve icraatlarını bir derece bildirecek, gösterecek binlerce esrarlı hal, sıfat ve hissiyat insanın benliğinde saklıdır.

[1339] **Mümkinat**: Allah'ın bütün yarattıklarına verilen isim. Yoktan var edilenler. Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ından başka her şey.

Demek, benlik bir ayna gibidir, bir ölçü birimidir. Varlığın sırrını ortaya çıkaran bir âlet ve Yaratıcısına işaret eden bir mânâdır. Kendi varlığını değil, başka bir Zât'ı gösteren, insanın varlığının kalın ipinden şuurlu bir tel, mahiyetinin elbisesinden ince bir ip ve şahsiyetinin kitabından bir "elif"tir ki, o elif'in iki yüzü var. Biri, hayra ve varlığa bakar. Benlik, bu yüzüyle yalnız feyz alabilir, vereni kabul eder, kendisi bir şey var edemez. Bu yüzde fail değildir, bir şey yaratma hususunda eli kısadır.[1340]

[1340] Bkz. Nisâ sûresi, 4/78.

Benliğin diğer yüzü ise şerre bakar ve yokluğa gider. Bu yüzüyle o, faildir; yapıp ettikleri kendi eseridir.[1341] Hem mahiyeti başkasının varlığını, mânâsını gösterir. Rubûbiyeti hayalîdir. Varlığı o kadar zayıf ve incedir ki, bizzat kendisi hiçbir yükü taşıyamaz, hiçbir şeyi yüklenemez. Belki eşyanın derecelerini ve miktarlarını bildiren, hava durumunu ve sıcaklığı ölçen âletler gibi bir vasıtadır; Vâcibü'l Vücud'un[1342] mutlak, kuşatıcı ve sonsuz sıfatlarını bildirir.

[1341] Bkz. Nisâ sûresi, 4/79; Yûsuf sûresi, 12/53.

[1342] Varlığı mutlak, kendinde, zorunlu olan, hiçbir şeye muhtaç bulunmayan Cenâb-ı Hak.

İşte mahiyetini bu şekilde bilen, anlayan ve ona göre hareket eden, قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا[1343] ayetindeki müjdeye erişir. Emanetin gereğini hakkıyla yerine getirir ve benliğinin dürbünüyle kâinatın ne olduğunu, ne vazife gördüğünü anlar. Dış dünyaya ait bilgiler nefsine geldiği vakit, benliğinde

bir tasdik edici görür. O ilimler, nur ve hikmet olarak kalır; karanlığa gömülmez, gayesiz ve beyhude hale gelmez. Ne zaman ki benlik vazifesini bu şekilde yerine getirir, o zaman birer ölçü birimi olan sözde rubûbiyetini ve varsaydığı mâlikiyetini terk eder.

[1343] "Nefsini maddî ve manevî kirlerden arındıran, kurtuluşa erer." (Şems sûresi, 91/9)

لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ[1344] ، وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ[1345]

[1344] "(Varlıklar üzerinde) mutlak mülkiyet ve hâkimiyet O'nundur, bütün hamd de O'na mahsustur." (Teğâbün sûresi, 64/1; Tirmizî, *deavât* 36; Nesâî, *menâsik* 163; İbni Mâce, *ticârât* 40, *menâsik* 84)

[1345] "Hüküm ve hâkimiyet O'nundur. Sonunda varacağınız yer de O'nun huzurudur." (Kasas sûresi, 28/70).

der, hakiki kulluğunu takınır. Yaratılışın en güzel sureti olan "ahsen-i takvim"[1346] makamına çıkar.

[1346] **Ahsen-i takvim:** İnsanın en güzel surette yaratılmış olması. Bkz. Tîn sûresi, 95/4.

Eğer benlik, yaratılış hikmetini unutup fıtrî vazifesini terk ederek kendine mânâ-yı ismiyle baksa, yani Sahibini, Yaratıcısını değil sadece kendi mânâsını bildirse, kendi kendine mâlik olduğuna inansa, o vakit emanete ihanet eder, وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا[1347] ayetinde işaret buyurulan kimselerden olur. İşte bütün şirkleri, şerleri ve dalâletleri doğuran benliğin bu hususiyetinden dolayı gökler, yeryüzü ve dağlar dehşete düşmüş, bir şirk ihtimalinden korkmuştur. Evet, benlik ince bir elif, bir tel, farazi bir hat iken, mahiyeti bilinmezse bir toprak örtüsü altında büyür, gittikçe kalınlaşır. İnsanın varlığının her tarafına yayılır. Koca bir ejderha gibi onu yutar. İnsan her şeyiyle, bütün latifeleriyle âdeta bir benlik olur.[1348] Sonra insanlığın enaniyeti de kendi türünü ve milletini müdafaa etmek için o benliğe kuvvet verir. Benlik, bütün insanlığın enaniyetine dayanarak şeytan gibi, Sâni-i Zülcelâl'in emirlerine karşı gelir.[1349] Ardından kendini bir ölçü bilerek herkesi, hatta her şeyi kendisiyle kıyaslayıp Cenâb-ı Hakk'ın mülkünü onlara ve sebeplere bölüştürür. Çok büyük bir şirke düşer, إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ[1350] ayetinin mânâsını gösterir. Evet, nasıl ki devlet hazinesine ait maldan kırk para çalan bir adam, ancak onu gören bütün

arkadaşlarının birer dirhem[1351] almasını kabul ile bunu hazmedebilir. Aynen öyle de, “Ben kendime mâlikim.” diyen insan, “Her şey kendine mâliktir.” demeye ve buna inanmaya mecburdur.

[1347] “Onu günahlarla örten ise ziyana uğrar.” (Şems sûresi, 91/10)

[1348] Bkz. “(Firavun) adamlarını topladı ve onlara: ‘Sizin en yüce rabbiniz benim!’ dedi.” (Nâziât sûresi, 79/23-24)

[1349] Bkz. A’râf sûresi, 7/12; Hicr sûresi, 15/32-33; Sâd sûresi, 38/75-76.

[1350] “Doğrusu şirk, pek büyük bir zulümdür.” (Lokman sûresi, 31/13).

[1351] **Dirhem:** Yaklaşık üç grama denk gelen ağırlık ölçüsü.

İşte benlik, şu haince vaziyetteyken insan mutlak bir cehalet içindedir. Binlerce ilme sahip olsa bile, bilmediğini de bilmeyen tam bir cahildir. Çünkü duyguları ve fikirleri kâinattaki marifet[1352] nurlarını görüp hissettiği vakit, nefsinde onları tasdik edecek, aydınlatacak ve devam ettirecek bir destek bulamadığı için o nurlar söner. Görüp hissetiği her şey, nefsindeki renklere boyanır. Hikmetin ta kendisi olsa nefsinde tamamen abes, gayesiz bir suret alır. Çünkü şu haldeki benliğin rengi şirktir, Allah’ı inkârdır. Bütün kâinat parlak delillerle dolsa da benlikteki karanlık bir nokta onları söndürür, göze göstermez.[1353] On Birinci Söz’de insanın mahiyetinin ve mahiyetindeki benliğin –Yaratıcısını gösteren yönüyle– ne kadar hassas bir mizan, doğru bir ölçek, kuşatıcı bir fihrist, mükemmel bir harita, her şeyi gösteren bir ayna, kâinatın güzel bir takvimi ve küçük bir programı olduğu kesin bir şekilde, etraflıca izah edilmiştir. Ona bakabilirsin. O Söz’deki izahlarla yetinerek kısa kesiyor ve bu girişe son veriyoruz. Eğer bu kısmı anladıysan gel, hakikate geçiyoruz.

[1352] **Marifet:** Allah'ı bilme, tanıma.

[1353] Bkz. Âraf sûresi, 7,146; Yûnus sûresi, 10/101; Yûsuf sûresi, 12/105; Nahl sûresi, 16/83; Neml sûresi, 27/4.

İşte bak, Hazreti Âdem zamanından şimdiye kadar iki büyük cereyan, iki fikir silsilesi her tarafta, insanlığın her tabakasında dal budak salmış iki büyük ağaç hükmündedir: Bunlardan biri, peygamberlerin kılavuzluğundaki dinler; diğeri ise felsefe silsilesidir. Böyle gelmiş,

gidiyor. Bu iki silsile ne zaman uyum içinde, birlikte yürümüşse yani felsefeciler ne zaman din dairesine girerek dinin emirlerine uyup ona hizmet etmişlerse, insanlık parlak bir saadet devri geçirmiştir. Ne zaman bu iki silsile ayrı gitmişse bütün hayır ve nur, peygamberler silsilesinin ve dinin tarafına toplanmış; şer ve dalâlet ise felsefenin etrafında birikmiştir. Şimdi bu iki silsilenin kaynaklarını ve esaslarını bulmalıyız.

İşte dini tanımayan felsefe, bir zakkum ağacı suretini alıp etrafına şirk ve dalâlet karanlığını dağıtır. Hatta o ağaç, fikir ve mantık dalında, âlemin ezelî ve ebedî olduğunu öne sürüp ahireti inkâr edenleri, maddecileri, tabiatçıları meyve vermiş, bu fikirleri beşerin aklına sokmuştur. Öfke hissinin bulunduğu dalıyla Nemrutları, Firavunları, Şeddadları[1354] HAŞİYE insanlığın başına musallat etmiştir. Şehvanî ve hayvanî arzuların dalında bâtıl ilahları, putları ve ulûhiyet dava edenleri yetiştirmiştir. Kulluğun bir tûba ağacı hükmünde olan peygamberlik silsilesinin yeryüzü bahçesindeki mübarek dalları ise akıl ve kalb bütünlüğü neticesinde peygamberleri, velileri ve sıddıkları meyve verdiği gibi, nizam ve adalet duygusuyla âdil hâkimleri, melek gibi melikleri yetiştirmiştir. Cazibesiyle, iç güzelliği, ismetli[1355] suret güzelliği, cömertliği ve keremiyle meşhur zâtların ortaya çıkmasını sağlamış ve insanın nasıl şu kâinatın en mükemmel meyvesi olduğunu göstermiştir. O zakkum ve tûba ağaçlarının kökleri benliğin iki yüzündedir. İşte o iki ağaca kök ve esaslı bir çekirdek olan benliğin iki yüzünü tarif edeceğiz. Şöyle ki:

[1354] HAŞİYE Evet, Nemrutları, Firavunları yetiştiren ve kucak açıp onları emziren, eski Mısır ve Babil'in ya sihir derecesine çıkmış ya da hususi olduğu için etrafında sihir kabul edilen eski felsefeleri olduğu gibi; bâtıl ilahları eski Yunan kafasına yerleştiren ve putları netice veren de tabiatçı felsefe bataklığıdır. Evet, tabiat perdesi arkasında Allah'ın nurunu göremeyen insan, her şeye bir ulûhiyet verip onları kendine musallat eder.

[1355] **İsmet**: Günahsızlık, masumiyet, şaibelerden arınmış olmak. Peygamber vasıflarındandır.

Benliğin bir yüzünü peygamberler silsilesi, diğer yüzünü ise felsefe tutmuştur.

• *Peygamberlerin yolu olan yüzü* hâlis kulluğun kaynağıdır. Yani benlik, kendini kul bilir, başkasına hizmet ettiğini anlar. Mahiyeti Yaratıcısına, Sahibine işaret eder. Yani başkasının mânâsını taşıdığını bilir. Varlığı başka bir varlığa tâbidir. Yani başka bir Zât'ın varlığıyla ayakta durduğuna ve O'nun yaratmasıyla sabit olduğuna inanır. Sahipliği farazidir. Yani elindekilere Mâlik'inin izniyle, görünüşte ve geçici bir zaman için sahip olduğunu bilir. Hakikati bir gölgedir. Yani hak ve vacip[1356] bir hakikatin cilvesini taşıyan, varlığı da yokluğu da mümkün, miskin bir gölgedir. Vazifesi ise Hâlık'ının sıfat ve icraatlarına ölçü birimi ve mizan olarak şuurluca hizmet etmektir. İşte peygamberler ve onların kılavuzluğundaki asfiya[1357] ve evliya, benliğe bu yüzüyle bakmış, onu böyle görmüş ve hakikati anlamışlar. Her şeyi mülkün gerçek sahibi Cenâb-ı Hakk'a teslim etmiş[1358] ve şu hükme varmışlar: O Mâlik-i Zülcelâl'in ne mülkünde ne rubûbiyetinde ne ulûhiyetinde ortağı ve eşi vardır.[1359] O, yardımcıya ve vezire muhtaç değildir,[1360] her şeyin anahtarı elindedir.[1361] O'nun her şeye gücü yeter.[1362] Sebepler O'nun icraatına sadece bir perdedir. Tabiat, O'nun yaratma kanunlarının bir mecmuası ve kudretinin bir tezgâhıdır.

[1356] Varlığı kendinden, zorunlu olma.

[1357] **Asfiya:** Safiyet, takva ve kemâl sahibi, peygamber varisi zâtlar.

[1358] Bkz. Âl-i İmran sûresi, 3/26.

[1359] Bkz. İsrâ sûresi, 17/111; Şûrâ sûresi, 42/11; İhlâs sûresi, 112/ 4.

[1360] Bkz. İhlâs sûresi, 112/ 2.

[1361] Bkz. En'âm sûresi, 6/59; Zümer sûresi, 39/63; Şûrâ sûresi, 42/12.

[1362] Bkz. Bakara sûresi, 2/259; Mâide sûresi, 5/120; Teğâbün sûresi, 64/1.

İşte benliğin şu parlak, nuranî ve güzel yüzü, canlı ve mânidar bir çekirdek hükmündedir ki, Hâlık-ı Zülcelâl kulluğun tûba ağacını ondan yaratmıştır. Onun mübarek dalları, insanlık âleminin her tarafını nuranî meyvelerle süslemiştir. Geçmiş zamanın bütün karanlığını dağıtmış, o uzun mâzinin, felsefenin gördüğü gibi büyük bir mezar ve hiçlik yurdu olmadığını, aksine, istikbale ve ebedî saadete atlamak için, göçüp gitmiş ruhlara bir nur kaynağı, muhtelif basamaklı parlak bir merdiven olduğunu

göstermiştir. Ağır yüklerini bırakan, serbest kalan ve dünyadan göçüp giden ruhlar için mâzinin nuranî bir bahçe olduğuna işaret eder.

• *Benliğin ikinci yüzünü ise* felsefe tutmuştur. Felsefe, benliğe mânâ-yı ismiyle, yani sadece kendisini bildiren yönüyle bakar. Onun yalnız kendi kendine işaret ettiğini söyler. Mânâsı kendindedir, kendi hesabına çalışır, diye hükmeder. Benliğin varlığını aslî ve zâtına ait görür. Yani bizzat kendinden bir varlığı olduğunu kabul eder. Bir hayat hakkı bulunduğu, tasarrufu dairesindekilerin hakiki sahibi olduğu gibi temelsiz iddialar öne sürer. Varlığını sabit bir hakikat zanneder. Vazifesini, kendine hayranlığından doğan, zâtına ait bir mükemmelleşme çabası sayar. İşte felsefeciler yollarını bunun gibi pek çok çürük esas üzerine kurmuşlardır. O esasların ne kadar temelsiz ve çürük olduğunu başka risalelerimde, bilhassa *Sözler*'de, bilhassa On İkinci ve Yirmi Beşinci Söz'lerde açıkça ispat etmiştik.

Hatta felsefe silsilesinin en mükemmel fertleri ve dâhileri olan Platon, Aristoteles, İbni Sina ve Farabî gibi filozoflar, "İnsanın asıl gayesi 'teşebbüh-ü bil-vâcib'dir, yani Vâcibü'l-Vücud'a benzemektir." deyip firavunca bir hükme varmışlar. Benliği kamçılayıp şirk derelerinde serbestçe koşturarak sebeplere, putlara, tabiata ve yıldızlara tapmaya kadar varan türlü şirk yollarında gidenlere meydan vermişler. İnsanın özünde bulunan acz ve zaaf,[1363] fakr ve ihtiyaç,[1364] noksanlık ve kusur kapılarını kapayıp kulluğun yoluna set çekmişler. Tabiata saplanmış, şirkten tamamen çıkamamış, şükrün geniş kapısını bulamamışlar.

[1363] Bkz. Nisâ sûresi, 4/28.

[1364] Bkz. Fâtır sûresi, 35/15.

Peygamberler ve takipçileri ise insanın gayesi, vazifesi ilahî ahlâk ve yüksek seciyelerle ahlâklanmak,[1365] aczini bilip Cenâb-ı Hakk'ın kudretine sığınmak,[1366] zayıflığını görüp O'nun kuvvetine dayanmak, fakrını görüp rahmetine güvenmek,[1367] ihtiyacını görüp O'nun zenginliğinden yardım dilemek,[1368] kusurunu görüp af kapısını çalarak istiğfar etmek[1369] ve

noksanlığını görüp O'nun kemâl vasıflarını tesbih etmektir, diye kulluğa yakışır bir hükme varmışlar.

[1365] Güzel ahlâk ile alâkalı olarak bkz. Ahzâb sûresi, 33/21; Kalem sûresi, 68/4; el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-Usûl* 2/312; İbni Abdilberr, *et-Temhid* 16/254; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* 10/191.

[1366] Bkz. Tevbe sûresi, 9/118.

[1367] Bkz. Enbiyâ sûresi, 21/83.

[1368] Bkz. Enbiyâ sûresi, 21/87.

[1369] Bkz. Mü'minûn sûresi, 23/118.

İşte dini tanımayan felsefe böyle yolunu şaşırdığı için benlik kendi dizginini eline almış, dalâletin her türlüsüne koşmuş. Benliğin bu yüzünde bir zakkum ağacı büyüyüp insanlık âleminin yarısından fazlasını kaplamış.

O ağacın, şehvanî ve hayvanî arzular bulunan dalında insana sunduğu meyveler; putlar ve bâtıl ilahlardır. Çünkü felsefenin temelinde kuvvete üstünlük tanınır; hatta "Hüküm, üstün olanındır."[1370] şeklinde bir düsturu bulunur. Felsefe, "Üstün olanda kuvvet, kuvvette de hak vardır." der.[1371] HAŞİYE Zulmü mânen alkışlar, zalimleri cesaretlendirir ve zorba kimseleri ulûhiyet iddiasına yöneltir. Hem Cenâb-ı Hakk'ın yarattığı sanatlı bir varlıktaki, bir nakıştaki güzelliği o şeyin kendisine mal eder; her şeyi benzersiz bir sanatla yaratan ve nakış nakış işleyen Sâni ve Nakkaş Zât'ın maddîlikten uzak, yüce ve mukaddes güzelliğinin bir yansıması olarak görmez. "Ne güzel yapılmış" yerine, "Ne güzeldir" der. O şeyi tapılmaya lâyık bir put yerine koyar. Hem herkese satılan, sahte yaldızlı, kendini beğendirmeye çalışan, gösterişçi, riya dolu bir güzelliği takdir ettiği için riyakârları alkışlamış, put gibi şeyleri kendi sözde kullarına abide[1372] HAŞİYE yapmıştır. O zakkum ağacı, öfke hissi bulunan dalında, biçare insanlığın başında büyük-küçük Nemrutları, Firavunları, Şeddadları yetiştirmiştir. Fikir ve mantık dalında ise ahireti inkâr edenleri, maddecileri, tabiatçıları meyve vermiş ve insanlığın beynini bin parçaya bölmüştür.

[1370] es-Serahsî, *el-Mebsût* 5/140; el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an* 5/208; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'* 1/303.

[1371] HAŞİYE Din ise "Kuvvet haktadır, hak kuvvette değildir." der, zulmü keser atar ve adaleti sağlar.

[1372] HAŞİYE Yani o put gibi şeyler kendilerine tapanların heveslerine hoş görünmek ve alâkalarını kazanmak için riyakârca bir gösterişle, ibadet eder gibi bir tavır sergiliyorlar.

Şimdi şu hakikati aydınlatmak için felsefe yolunun çürük esasları ile peygamber yolunun dosdoğru, sarsılmaz esaslarından doğan neticelerin binlerce kıyaslamasından, örnek olarak üç-dört tanesini göstereceğiz.

• *Mesela*: Peygamberlerin rehberliğinde dinin, insanın şahsî hayatındaki neticelerinden olan تَخَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللّٰهِ[1373] "İlahî ahlâk ile ahlâklanıp Cenâb-ı Hakk'a, küçüklüğünüzün şuuru içinde yönelerek aczinizi, fakrınızı ve kusurunuzu biliniz, O'nun dergâhına kul olunuz." düsturu nerede… Felsefenin, insanın asıl gayesinin Vâcibü'l-Vücûd Zât'a benzemek olduğunu iddia eden, kendini beğenmişçesine "Vâcibü'l-Vücûd'a benzemeye çalışınız." diyen kaidesi nerede? Evet, insanın sınırsız acz, zaaf, fakr ve ihtiyaçla yoğrulmuş mahiyeti nerede; sonsuz kudret, kuvvet ve zenginlik sahibi, hiçbir şeye muhtaç olmayan Vâcibü'l-Vücûd nerede?..

[1373] Bkz. el-Kelâbâzî, *et-Taarruf* 1/5; el-Gazâlî, *el-Maksadü'l-Esnâ* s. 150; el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* 4/306; el-Cürcânî, *et-Ta'rifât* 1/564.

• *İkinci Misal*: Peygamberlerin bildirdiği düsturların toplum hayatındaki neticelerinden veyahut güneş ve aydan tut, bitkileri hayvanların imdadına, hayvanları insanın imdadına, hatta gıdalardaki zerreleri beden hücrelerinin imdadına koşturan yardımlaşma düsturu; cömertlik, ihsan ve ikram kanunu nerede... Felsefenin toplum hayatındaki düsturlarının neticesi olan ve yalnız bir kısım zalim, canavar insanların ve vahşi hayvanların fıtratlarını kötüye kullanmaları yüzünden ortaya çıkan mücadele kanunu nerede? Evet, felsefeciler mücadele kanununu o kadar esaslı ve geniş kabul etmişler ki, "Hayat bir mücadeledir." diye ahmakça bir hükme varmışlar.

• *Üçüncü Misal*: Peygamberlerin yolunun Allah'ın birliği hakkındaki yüce neticelerinden ve kıymetli düsturlarından اَلْوَاحِدُ لَا يَصْدُرُ إِلَّا عَنِ الْوَاحِدِ[1374] yani,

"Bir olan şey ancak bir'den meydana gelebilir. Madem her şeyde birlik var, demek eşya bir tek Zât'ın eseridir." mânâsındaki tevhid düsturu nerede… Eski felsefenin inanca dair olan, اَلْوَاحِدُ لَا يَصْدُرُ عَنْهُ إِلَّا الْوَاحِدُ[1375] "Bir'den ancak bir meydana gelir." yani, "Bir zâttan, bizzat bir tek şey ortaya çıkabilir. Başka şeyler ise vasıtalar yoluyla ondan vücuda gelir." diyen, sınırsız zenginlik ve mutlak kudret sahibi Cenâb-ı Hakk'ı aciz vasıtalara muhtaç göstererek bütün sebeplere ve vasıtalara O'nun rubûbiyetinde bir tür ortaklık veren, Hâlık-ı Zülcelâl'e "akl-ı evvel"[1376] diye bir sıfatı isnat edip âdeta O'nun mülkünü sebep ve vasıtalara bölüştürerek büyük bir şirke yol açan, inkâra ve dalâlete bulaşmış kanunu nerede? Felsefecilerin yüksek tabakası olan İşrâkiler[1377] böyle yaparsa, maddeciler ve tabiatçılar gibi aşağı tabakaların ne halt edeceklerini kıyaslayabilirsin…

[1374] Bkz. eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal* 2/124; el-Îcî, *Kitabü'l-Mevâkıf* 2/589.

[1375] Bkz. eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal* 2/187; el-Îcî, *Kitabü'l-Mevâkıf* 2/689-690.

[1376] Bkz. İbni Teymiyye, *Şerhu'l-Akîdeti'l-Esfahâniyye* 2/80; eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal* 2/75, 88-89.

[1377] Hakikate keşf, ilham ve sezgi yoluyla ulaşılabileceğini savunan felsefeciler.

• *Dördüncü Misal*: Peygamber yolunun hikmetli düsturlarından [1378] وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ sırrıyla: "Her şeyin, her canlının kendine ait neticesi ve hikmeti bir ise, Yaratıcısına ait neticeleri ve O'na bakan hikmetleri binlercedir. Her bir şeyin, mesela bir meyvenin, ağacın bütün meyveleri kadar hikmet ve neticeleri bulunur." büyük hakikatini bildiren hikmet düsturu nerede… Felsefenin, "Her bir canlının mânâsı, neticesi sadece kendine bakar veyahut insanın menfaatleriyle ilgilidir." diyen, dağ gibi koca bir ağaca hardal tanesi kadar bir meyve, bir netice takılması misali gayet mânâsız, gayesizlik içinde gördüğü hikmetsiz, aldatıcı düsturları nerede? Şu hakikat, Onuncu Söz'ün "Onuncu Hakikat"inde bir derece gösterildiğinden kısa kesiyoruz. İşte bu dört misale, binlerce başka misali de kıyaslayabilirsin. *Lemaât* adlı bir risalede bir kısmına işaret etmiştik.[1379]

[1378] "Hiçbir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın." (İsrâ sûresi, 17/44)

[1379] *Lemaât* risâlesi, Hazreti Üstadımızın uygun görmesiyle *Sözler*'in sonuna konulmuştur. (*Hizmetindeki talebeleri)*

İşte felsefenin şu çürük esasları ve vahim neticeleri yüzünden, İslam filozoflarından İbni Sina ve Farabî gibi dâhiler, görünüşteki şaşaasına aldanarak o yola girdiklerinden basit bir mümin derecesini ancak kazanabilmişlerdir. Hatta İmam Gazalî gibi bir "Hüccetü'l İslam"[1380] onlara bu dereceyi bile vermemiştir.[1381]

[1380] İslam'ın delili; Hazreti İmam Gazalî (r.a.)

[1381] Bkz. el-Gazâlî, *Munkızü mine'd-Dalâl* s. 39-40, 46.

Hem kelâm ilminin derin âlimlerinden olan Mutezile imamları, gösterişine aldanıp o yola ciddi temas ederek aklı hâkim kabul ettiklerinden ancak günahkâr ve bid'atçı birer mümin derecesine çıkabilmişlerdir. Müslüman ediplerin meşhurlarından, karamsarlığıyla bilinen Ebu'l Alâ el-Maarrî ve yetimane ağlayışıyla şöhret bulan Ömer Hayyam gibiler ise o yolun nefs-i emmareyi[1382] okşayan zevkine kapılmaları sebebiyle hakikat ve kemâl ehlince hor görülüp küfürle itham edilmiş, "Edepsizlik yapıyorsunuz, dinden çıkıyorsunuz, dinsizler yetiştiriyorsunuz." diye men ve ikaz tokatları yemişlerdir.[1383]

[1382] **Nefs-i emmare**: İnsanı daima kötülüğe sevk eden nefis.

[1383] Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü İblîs* 134-136; Süleyman İbni Abdillâh, *Şerhu Kitabi't-Tevhîd* s. 616.

Felsefecilerin yolunun çürük esaslarından biri de şudur: Benlik, zâtında hava gibi zayıf bir mahiyete sahip olduğu halde, kendine felsefenin uğursuz nazarıyla, mânâ-yı ismî yönüyle baktığı için âdeta buhar gibiyken yoğunlaşıp sıvı hale gelir, sonra da ülfet yüzünden ve maddiyatla meşgul olması sebebiyle sanki katılaşır. Ardından gaflet ve inkâr ile iyice donar. Sonra isyan ile bulanıp şeffaflığını kaybeder. Daha sonra o benlik gittikçe kalınlaşıp sahibini yutar. Bütün insanlığın fikirleriyle şişer. Ve nihayet başka insanları, hatta sebepleri kendisiyle kıyaslayıp onlara –kabul

etmedikleri ve uzaklaştıkları halde– birer firavunluk verir. İşte o vakit, Hâlık-ı Zülcelâl'in emirlerine karşı isyan vaziyeti alır. مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ[1384] der. Meydan okur gibi Kadîr-i Mutlak'ı acizlikle itham eder. Hatta Yüce Hâlık'ın vasıflarına karışır; işine gelmeyenleri ve nefs-i emmarenin firavunluğunun hoşuna gitmeyenleri ret, inkâr veyahut tahrif eder.

[1384] "Çürümüş vaziyetteki o kemikleri kim diriltecek?" (Yâsîn sûresi, 36/78)

Mesela: Felsefecilerin bir kısmı Cenâb-ı Hakk'a "mûcib-i bizzât" demiş, yani O'nun, her şeyi varlığı gereği yapmaya mecbur olduğunu söylemiş ve iradesini inkâr etmişler. Allah'ın iradesini ispatlayan bütün kâinattaki sayısız delili yalanlamışlar. Fesubhanallah! Şu kâinatta zerreden güneşe kadar bütün varlıklar belli şekillerde ortaya çıkmaları, programları, intizamları, hikmet ve ölçüleriyle Sâni'in iradesini gösterdiği halde, şu kör olası felsefenin gözü görmüyor.

Hem bir kısım felsefeciler, "Cenâb-ı Hakk'ın ilmi umumidir, tek tek varlıklarla alâkası yoktur."[1385] diyerek O'nun sınırsız ilminin her şeyi bizzat kuşattığını[1386] inkâr edip bütün varlıkların dosdoğru şahitliklerini reddetmişler.

[1385] Bkz. el-Gazâlî, *Munkızü mine'd-Dalâl* s. 46.

[1386] Bu konu ile ilgili bazı ayet-i kerimeler için bkz. Nisâ sûresi, 4/126; Talâk sûresi, 65/12; Fussilet sûresi, 41/54.

Felsefe, sebeplere tesir atfedip tabiata yaratıcılık verir. Yirmi İkinci Söz'de kesin bir şekilde ispat edildiği gibi, her varlıktaki, Hâlık-ı Külli Şey'e[1387] has, parlak mührü görmeyip aciz, cansız, şuursuz, kör ve iki eli tesadüf ve kuvvet gibi iki körün elinde olan tabiata yaratıcılık yakıştırır. Binlerce yüce hikmeti bildiren ve her biri Samed Yaratıcının birer yazısı, mektubu hükmünde olan varlıkların bir kısmını tabiata mal eder.

[1387] Bkz. En'âm sûresi, 6/102.

Hem Onuncu Söz'de ispatlandığı gibi felsefe; Cenâb-ı Hakk'ın bütün isimleriyle, kâinatın bütün hakikatleriyle, peygamberlerin bütün tahkikleri ve semavî kitapların bütün ayetleriyle gösterdiği ahiret kapısını bulamayıp ölümden sonra dirilişi inkâr ederek ruhun ezelî olduğunu, yaratılmadığını

öne sürer. İşte bu hurafelere felsefecilerin başka iddialarını da kıyaslayabilirsin.

Evet, şeytanlar âdeta benliğin gaga ve pençesiyle dinsiz felsefecilerin akıllarını kaldırıp dalâlet derelerine atmış, dağıtmıştır.[1388] Küçük âlemde benlik, büyük âlemde tabiat gibi putlardandır.

[1388] Bkz. Hac sûresi, 22/31.

فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ[1389]

[1389] "Artık kim tağutu (sahte ilahları ve insanı Allah'a isyana zorlayan bâtıl güçleri) ret ve inkâr edip Allah'a iman ederse, işte o kopması mümkün olmayan en sağlam kulpa yapışmıştır. Allah her şeyi işitir, bilir." (Bakara sûresi, 2/256)

Bu hakikati aydınlatacak, hayalî bir yolculuk suretindeki, *Lemaât*'ta yarı manzum olarak yazdığım misalî bir vakadan bahsetmenin yeri geldi. Şöyle ki:

Bu risalenin telifinden sekiz sene önce İstanbul'da, ramazan-ı şerifte, felsefeyle meşgul olan Eski Said'in Yeni Said'e dönüşeceği bir sırada, Fatiha-i Şerife'nin sonundaki

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ[1390]

[1390] "Nimet ve lütfuna mazhar ettiklerinin yoluna ilet. Gazaba uğrayanların ve sapkınlarınkine değil." (Fâtiha sûresi, 1/7)

ayetinin işaret ettiği üç yolu düşünürken hayalen, misal âleminde, rüyaya benzer şöyle bir hadise gördüm:

Kendimi büyük bir çölde görüyorum. Bütün yeryüzünü karanlık, sıkıcı ve boğucu bir bulut tabakası kaplamış. Ne rüzgâr, ne ışık, ne su.. hiçbiri bulunmuyor. Her tarafın canavarlarla, zararlı ve vahşi mahlûklarla dolu olduğunu zannettim. Kalbimden, "Şu çölün öteki tarafında ışık, rüzgâr ve su var, oraya geçmem lâzım." dedim. Baktım ki, iradem dışında oraya sevk ediliyorum. Sonra yeraltında tünele benzer bir mağaraya sokuldum. Gitgide zeminin altında seyahat ettim. Bakıyorum ki, benden önce yeraltındaki o yoldan pek çok kimse geçmiş, her tarafta boğulup kalmışlar.

Onların ayak izlerini görüyordum. Kimi zaman bazılarının sesini işitiyordum. Sonra sesleri kesiliyordu.

Ey hayalen yolculuğumda bana eşlik eden arkadaş! O zemin, tabiattır ve tabiatçı felsefedir. O tünel ise felsefecilerin fikirleriyle hakikate ulaşmak için açtıkları yoldur. Gördüğüm ayak izleri, Platon ve Aristoteles[1391] HAŞİYE gibi meşhur filozoflara aittir. İşittiğim sesler, İbni Sina ve Farabî gibi dâhilerindir. Evet, İbni Sina'nın bazı sözlerini, hükümlerini bazı yerlerde görüyordum, sonra izleri tamamen kayboluyordu. Daha ileri gidememiş, demek ki boğulmuş. Her neyse... Seni meraktan kurtarmak için hayalin altındaki hakikatin bir köşesini gösterdim. Şimdi yolculuğuma dönüyorum:

[1391] HAŞİYE Eğer, "Sen necisin ki, bu meşhur dâhilere meydan okuyorsun? Bir sinek gibiyken kartalların uçmasına karışıyorsun?" dersen, ben de derim ki: "Kur'an gibi ezelî bir üstadım varken, dalâlete gömülmüş felsefenin ve evhamla sersemlemiş aklın talebeleri olan o kartallara, hakikat ve marifet yolunda sinek kanadı kadar bile kıymet vermeye mecbur değilim. Ben onlardan ne kadar aşağı isem onların üstadı da benim üstadımdan bin defa daha aşağıdır. Üstadımın yardımıyla, onları boğan madde benim ayağımı bile ıslatamadı. Evet, büyük bir padişahın kanun ve emirlerini taşıyan küçük bir asker, küçük bir şahın büyük bir mareşalinden daha büyük işler görebilir."

Biraz daha gittikten sonra baktım ki, elime iki şey verildi. Biri bir lambaydı, o yeraltı mağarasının karanlığını dağıtıyordu. Diğeri ise büyük kayaları, dağ gibi taşları parçalayıp bana yol açan bir âletti. Kulağıma, "Bu lamba ve âlet, sana Kur'an'ın hazinesinden verilmiştir." denildi. Her neyse, çok zaman öylece gittim. Sonunda baktım ki, öteki tarafa çıkmışım. Gayet güzel bir bahar mevsiminde bulutsuz, güneşli bir gökyüzü, ruhu okşayan bir rüzgâr, hayat kaynağı lezzetli bir su… Şenlik içinde bir âlem gördüm. "Elhamdülillah" dedim. Sonra anladım ki, ben kendi kendime mâlik değilim. Biri beni tecrübe ediyor.

Ardından kendimi yine önceki vaziyette, o büyük çölde, boğucu bulutların altında gördüm. Bir şey beni başka bir yola sevk ediyordu. Bu defa yerin altında değildim, yeryüzünü kat edip öteki tarafa geçmek için gidiyordum.

O yolculuğumda öyle acayip ve hayret verici şeyler görüyordum ki, tarif edilmez. Deniz bana hiddetleniyor, fırtına beni tehdit ediyor, her şey zorluk çıkarıyordu.

Fakat yine Kur'an'dan bana verilen bir vasıta ile hepsini sağ salim geçiyordum. Yol boyunca her tarafta başka yolcuların cenazelerini görüyordum. O yolculuğu bitirenler, ancak binde birdi. Her neyse... O bulutlardan kurtulup zeminin öteki yüzüne geçince güzel güneşle karşılaştım. Ruhu okşayan havayı teneffüs ederek "Elhamdülillah" dedim. O cennet gibi âlemi seyretmeye başladım.

Sonra anladım ki, bir zât var ve beni orada bırakmıyor. Başka bir yolu gösterecekmiş gibi beni yine bir anda o dehşet verici çöle getirdi. Baktım ki, yukarıdan tıpkı asansörler misali inmiş çeşitli tarzlarda uçak, otomobil ve zembil gibi bazı şeyler görünüyor. Kuvvetine ve kabiliyetine göre onlara binen yukarı çekiliyor. Ben de birine atladım. Bir dakika içinde beni bulutların üzerine çıkardı. Gayet güzel, süslenmiş, yeşil dağların üstüne çıktım. O bulut tabakası, dağın yarısına kadar gelmemişti. Her tarafta çok tatlı bir rüzgâr hissediliyor, çok leziz bir su, çok şirin bir ışık görünüyordu. Asansöre benzeyen o nuranî vasıtalar her taraftaydı. Hatta önceki iki yolculuğumda ve zeminin öteki yüzünde de onları görmüş, fakat ne olduklarını anlamamıştım. Şimdi anlıyordum ki bunlar, Kur'an-ı Hakîm'in ayetlerinin cilveleridir.

İşte وَلَا الضَّآلِّينَ[1392] ayeti ile işaret edilen ilk yol, tabiata saplananların ve tabiatçılık fikrini taşıyanların yoludur ki, onda hakikate ve nura ulaşmak için ne kadar zorluk bulunduğunu hissettiniz.

[1392] "Sapkınlarınkine değil." (Fâtiha sûresi, 1/7)

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ[1393] ayeti ile işaret edilen ikinci yol, her şeyi sebeplere bağlayanların, vasıtalara yaratma gücü ve tesir atfedenlerin, Meşşai felsefeciler gibi varoluşun hakikatine erişmenin ve Vâcibü'l-Vücûd'u tanımanın yalnız akılla, fikirle mümkün olabileceğini iddia edenlerin yoludur.

[1393] "Gazaba uğrayanlarınkine değil." (Fâtiha sûresi, 1/7)

[1394]اَلَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ayeti ile işaret edilen üçüncü yol ise sırat-ı müstakim üzere olan Kur'an ehlinin nuranî caddesidir. En kısa, en rahat, en emin, herkese açık, semavî, Rahmanî ve nuranî bir yoldur.

[1394] "Nimet ve lütfuna mazhar ettiklerinin yoluna ilet." (Fâtiha sûresi, 1/7)

İkinci Maksat

Zerrelerin hareketlerine dairdir.

Şu ayetin hazinesinden bir zerreye işaret eder.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلٰى وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ[1395]

[1395] "Kâfirler: 'Kıyamet saati bize gelmez, böyle bir şey yok!' diye iddia ettiler. De ki: 'Hayır! Rabbim hakkı için gelecektir! O gaybı bilen öyle bir Zât'tır ki, ilminden göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile kaçamaz. Zerreden daha küçük ve daha büyük hiçbir şey yoktur ki, her şeyi açıklayan Kitap'ta (levh-i mahfuz'da) bulunmasın." (Sebe sûresi, 34/3)

Şu ayetin pek büyük hazinesinden bir miskal[1396] zerre miktarı, yani bir zerre sandıkçığındaki cevheri gösterir ve zerrenin hareketlerinden, vazifesinden bir parça bahseder. Bu "maksat"ta bir "mukaddime" ile üç "nokta" var.

[1396] **Miskal**: Yaklaşık 4 buçuk grama eşit olan ağırlık ölçüsü.

Mukaddime[1397]

[1397] Giriş.

Zerrelerin hareketleri, Nakkaş-ı Ezelî'nin kudret kaleminin kâinat kitabında tekvinî ayetleri, yani yaratılış kanunlarını yazması sırasında, onların titreme ve dolaşmalarıdır. Yoksa maddecilerin ve tabiatçıların zannettiği gibi tesadüf oyuncağı, karışık ve mânâsız hareketler değildir.

Çünkü bütün varlıklar gibi her bir zerre de hareketine başlarken "Bismillah" der. Zira o zerre kuvvetinden fazla, sonsuz yükleri kaldırır; buğday tanesi kadar bir çekirdeğin koca çam ağacı gibi bir yükü omzuna alması misali...

Hem her zerre vazifesinin sonunda “Elhamdülillah” der. Çünkü bütün akılları hayrette bırakan hikmetli ve güzel bir sanat, faydalı ve güzel bir nakış göstererek Sâni-i Zülcelâl’in övgüye lâyık icraatına âdeta bir kaside sunar. Mesela, nara ve mısıra dikkat et.

Evet, zerrelerin hareketleri;[1398] HAŞİYE gayb âleminden gelen her şeyin geçmiş aslındaki ve gelecek neslindeki düzenin kaynağı ve Cenâb-ı Hakk’ın ilminin ve emrinin bir unvanı olan “İmam-ı Mübin”in düsturları ve yazısı altında, şimdiki zamanda ve şu görünen âlemde eşyanın yaratılışındaki tasarrufun zeminidir. İlahî kudret ve iradenin bir unvanı olan “Kitab-ı Mübin”den çoğaltılarak, akıp giden zamanın hakikati ve misalî sayfaları olan “Levh-i Mahv ve İspat”ta kudret kelimelerinin yazılıp çizilmesinden meydana gelen hareketler ve mânidar titreşimlerdir.

[1398] HAŞİYE İkinci Maksat’taki zerrelerin hareketlerini tarif eden uzun cümlenin haşiyesidir.

Kur’an-ı Hakîm’de *İmam-ı Mübîn* ve *Kitab-ı Mübîn* farklı yerlerde defalarca zikredilmiştir. Tefsircilerin bir kısmı “ikisi aynıdır”, bir kısmı ise “farklıdır” der. Bunların hakikatlerine dair beyanlar muhteliftir. Kısaca, “ilahî ilmin unvanlarıdır” denilmiştir. Fakat Kur’an’ın feyzi ile ben şu kanaate vardım:

İmam-ı Mübîn, *Cenâb-ı Hakk’ın ilminin ve emrinin bir türünün unvanıdır ki,* şu görünen âlemden çok gayb âlemine bakar. Yani içinde bulunulan zamandan ziyade geçmişe ve geleceğe nazar eder. Her şeyin görünürdeki varlığından çok aslına, nesline, köklerine ve tohumlarına bakar. Allah’ın takdiri olan kaderin bir defteridir. Bu defterin varlığı, Yirmi Altıncı Söz’de ve Onuncu Söz’ün bir haşiyesinde ispat edilmiştir.

Evet, İmam-ı Mübîn, Allah’ın ilim ve emrinin bir türünün unvanıdır. Yani eşyanın çekirdekleri, kökleri ve asılları, kusursuz bir intizamla eşyanın varlığını gayet sanatkârca netice vermeleri yönüyle elbette Cenâb-ı Hakk’ın ilim düsturlarının bir defteri vasıtasıyla düzenlendiklerini gösteriyorlar. Ve eşyanın neticeleri, nesilleri, tohumları; ileride gelecek varlıkların programlarını, fihristlerini içerdiklerinden, elbette Allah’ın emirlerinin küçük birer mecmuası olduklarını bildiriyorlar. Mesela bir çekirdek, bir ağacın bütün meydana geliş aşamalarını düzenleyecek olan programların, fihristlerin, o program ve fihristleri tayin eden yaratılış kanunlarının küçücük, cisimleşmiş hali hükmündedir, denilebilir.

Kısacası: Madem İmam-ı Mübîn, geçmişin, geleceğin ve gayb âleminin etrafında dal-budak salan yaratılış ağacının bir programı, fihristi hükmündedir. *Demek ki, bu mânâda İmam-ı Mübîn, kaderin bir defteri, düsturlarının bir mecmuasıdır.* O düsturların yazılması ve hükmünü icra etmesiyle zerreler, eşyanın vücudundaki hizmetlerine ve hareketlerine sevk edilir.

Kitab-ı Mübîn ise gayb âleminden çok, görünen âleme bakar. Yani geçmiş ve gelecekten ziyade içinde bulunulan zamana nazar eder, ilim ve emirden ziyade Allah'ın *kudret ve iradesinin bir unvanı, bir defteri, bir kitabıdır. İmam-ı Mübîn kader defteri ise Kitab-ı Mübîn kudret defteridir.* Yani her şeyin vücudundaki, mahiyetindeki, sıfat ve fiillerindeki kusursuz sanat ve intizam, onların mükemmel bir kudretin düsturlarıyla ve her şeye tesir eden bir iradenin kanunlarıyla var edildiğini, suretleri tayin ve teşhis edilerek onlara belirli birer miktar, hususi birer şekil verildiğini gösteriyor. Demek ki, o kudret ve iradenin küllî ve umumi bir kanunlar mecmuası, büyük bir defteri vardır; her bir şeyin hususi vücudu ve sureti ona göre biçilir, dikilir, giydirilir. İşte bu defterin varlığı İmam-ı Mübîn gibi kader ve cüzî irade meselelerinde ispat edilmiştir.

Gaflet ve dalâlet ehlinin, hak yoldan sapmış felsefecilerin ahmaklığına bak ki, yaratıcı kudretin o Levh-i Mahfuz'unu, Cenâb-ı Hakk'ın hikmet ve iradesinin her şeyi görerek yazılmış kitabının eşyadaki o cilvesini, akislerini, misalini hissetmişler fakat –hâşâ– "tabiat" diye isimlendirmiş, köreltmişler.

İşte İmam-ı Mübîn ile, yani kaderin hükmü ve düsturu ile ilahî kudret, eşyanın yaratılışında hepsi birer ayet olan varlıklar silsilesini "Levh-i Mahv ve İsbat" denilen zamanın misalî sayfasında yazıyor, var ediyor, zerreleri hareket ettiriyor. Demek, zerrelerin hareketleri o yazıdan, o nüshaların icadından –varlıkların gayb âleminden görünen âleme ve ilimden kudrete geçmeleri sırasında– ortaya çıkan bir titreşim, bir faaliyettir.

"Levh-i Mahv ve İsbat" ise sabit ve daimî olan büyük Levh-i Mahfuz'un mümkinat dairesindeki, yani ölüme ve hayata, varlığa ve fâniliğe daima mazhar olan eşyadaki sürekli değişen bir defteri ve yaz-boz tahtasıdır, zamanın hakikati odur.

Evet, her şeyin bir hakikati olduğu gibi, zaman dediğimiz, kâinatta akan büyük nehrin hakikati de Levh-i Mahv ve İsbat'taki kudret yazısının bir sayfası ve mürekkebi hükmündedir. لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ (Hiç kimse gaybı bilemez, gaybı yalnız Allah bilir.)

Birinci Nokta

İki bahistir

Birinci Bahis

Her zerrede –hem hareket ederken hem dururken– güneş gibi iki tevhid nuru parlıyor. Çünkü –Onuncu Söz'ün "Birinci İşaret"inde kısaca ve Yirmi İkinci Söz'de etraflıca ispat edildiği gibi– her bir zerre eğer Cenâb-ı Hakk'ın memuru olmazsa, O'nun izni ve tasarrufuyla, ilmi ve kudretiyle hareket etmezse o vakit her zerrenin sonsuz bir ilme ve sınırsız bir kudrete sahip olması gerekir. Her zerrenin her şeyi gören bir gözü, her şeye bakan bir yüzü bulunduğunu, her şeye sözünün geçtiğini kabul etmek lâzım gelir. Çünkü hava ve su gibi unsurların her bir zerresi, her bir canlının vücudunda muntazam bir şekilde işler veya işleyebilir. Halbuki eşyanın düzeni ve yaratılış kanunları birbirinden farklıdır. Bir zerre onları bilmezse işleyemez, işlese de bunu hatasız yapamaz. Halbuki hepsi kusursuz işliyor. Öyleyse canlıların vücudunda hizmet eden o zerreler ya sınırsız bir ilim sahibinin izni ve emriyle, ilmi ve iradesiyle iş görüyor veyahut kendilerinde öyle kuşatıcı bir ilim ve kudret bulunur.

Evet, havanın her bir zerresi, her canlının vücuduna, her bir çiçeğin her meyvesine, her yaprağın içine girip işleyebilir. Halbuki onların oluşum kanunları farklıdır, başka başka yaratılış hususiyetleri vardır. Bir incirin fabrikası mesela çuha makinesi gibiyse, bir narın fabrikası da şeker makinesi gibi olacaktır. Bunlar gibi başka örnekleri de düşünebilirsin. O varlıkların, o cisimlerin programları birbirinden farklıdır. Ama bir hava zerresi onların hepsine girer veya girebilir, vazifesini gayet hikmetle, ustaca ve kusursuzca görür, çeşitli haller alır. Vazifesi bittikten sonra da oradan ayrılır.

İşte hareket eden hava zerrelerinin; bitkilere, hayvanlara, hatta onların meyve ve çiçeklerine giydirilen suretlerin yaratılış kanunlarını, miktarını, biçimini bilmesi veyahut bir bilenin iradesine ve emrine uyması gerekir. Aynı şekilde, hareketsiz toprağın her bir zerresinin bütün çiçekli bitkilerin ve meyveli ağaçların tohumlarına yuvalık etmesi mümkün olduğundan, hangi tohum gelse o zerrede, yani benzerlik itibarı ile bir zerre hükmündeki bir avuç toprakta kendine has bir fabrikayı, bütün ihtiyaçları ve büyümesi için gereken maddeleri bulur. İşte o zerrede ve o zerrenin

kulübeciği olan bir avuç toprakta; ya ağaçların, bitkilerin, çiçeklerin ve meyvelerin türleri sayısınca muntazam manevî makine ve fabrikaların bulunması gerekir ya da mucize sahibi, her şeyi yoktan var eden ve her varlığın her ihtiyacını, her hususiyetini bilen bir ilim ve kudret bulunduğunu kabul etmemiz lâzımdır. Veyahut o vazifelerin bir Kadîr-i Mutlak'ın,[1399] bir Alîm-i Küllî Şey'in[1400] emri,[1401] izni[1402] ve kuvvetiyle[1403] gördürüldüğü kabul edilmelidir.

[1399] Bkz. Mâide sûresi, 5/120.

[1400] Bkz. Bakara sûresi, 2/231.

[1401] Bkz. A'râf sûresi, 7/54; İbrahim sûresi, 14/32; Yâsîn sûresi, 36/82.

[1402] Bkz. Bakara sûresi, 2/255; Âl-i İmran sûresi, 3/145; Nisâ sûresi, 4/64; Mâide sûresi, 5/110; Yûnus sûresi, 10/100.

[1403] Bkz. Kehf sûresi, 18/39; Buhârî, *ezân* 7, *teheccüd* 21; Müslim, *salât* 12, *menasik* 139; Ebû Dâvûd, *salât* 36; Tirmizî, *deavât* 26, 36; Nesâî, *ezân* 36; İbni Mâce, *ikamet* 180; Dârimî, *salât* 10; Muvatta, *Kur'an* 23; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 1/66, 71; et-Taberanî, *el-Mu'cemü'l-Evsat* 4/95.

Evet, nasıl ki acemi, kaba, cahil, basit ve kör bir adam Avrupa'ya gitse, oradaki bütün fabrikalara, tezgâhlara girse ve her bir zanaatta, her bir fabrikada ustalıkla, tam bir intizamla çalışsa son derece hikmetli, sanatlı öyle eserler yapar ki, herkesi hayrette bırakır. Zerre kadar şuuru olan, o adamın şu işleri kendi başına yapmadığını, belki büyük bir üstadın ona ders verdiğini, onu çalıştırdığını bilir.

Yine mesela basit kulübeciğinde oturmuş, kör, aciz, yerinden kalkamayan bir adam farz edelim. O kulübeciğin kapısından içeri bir dirhem kadar küçük taş, kemik ve pamuk gibi maddeler veriliyor olsun. Eğer o kulübecikten batmanlarca[1404] şeker, toplarca çuha, binlerce mücevher, gayet sanatlı ve değerli taşlarla süslenmiş elbiseler, lezzetli yiyecekler çıksa, zerre kadar aklı bulunan, "O adam, mucizeler gösteren bir zâtın mucizelerinin kaynağı olan fabrikasının bekçisi veyahut miskin kapıcısıdır." diyecektir.

[1404] **Batman:** 7,692 kilogramlık ağırlık ölçüsü. Dirhemin 2400 katı.

Aynen öyle de, havadaki her bir zerrenin; Samed Yaratıcının birer mektubu, Rabbanî sanatın birer antikası, birer kudret mucizesi, birer hikmet harikası olan bitki ve ağaçlardaki, çiçek ve meyvelerdeki hareket ve hizmetleri, onların Sâni ve Hakîm, Fâtır ve Kerim, celâl ve cemâl sahibi bir Zât'ın emri ve iradesiyle hareket ettiğini gösterir. Toprağın her bir zerresi de ayrı birer makine ve tezgâh, ayrı birer matbaa, hazine ve antika, Sâni-i Zülcelâl'in isimlerini bildiren birer ilanname ve kemâl vasıflarını söyleyen birer kaside hükmündeki tohumcukların, çekirdeklerin sümbüllerine, ağaçlarına kaynak ve yuvadır. Bütün bunlar "Ol!" emrinin sahibi,[1405] mâliki,[1406] her şey kendisine itaat eden[1407] bir Sâni-i Zülcelâl'in emriyle,[1408] izniyle,[1409] iradesiyle,[1410] kuvvetiyle[1411] olur ve bu, iki kere iki dört eder derecesinde kesindir. Âmennâ…

[1405] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40 …)

[1406] Bkz. Yâsîn sûresi, 36/82.

[1407] Bkz. Nahl sûresi, 16/13, 79.

[1408] Bkz. Yâsîn sûresi, 36/82.

[1409] Bkz. A'râf sûresi, 7/58; İbrahim sûresi, 14/11.

[1410] Bkz. Ra'd sûresi, 13/11; İsrâ sûresi, 17/16; Yâsîn sûresi, 36/82.

[1411] Bkz. Kehf sûresi, 18/39.

İkinci Bahis

Zerrelerin hareketlerindeki vazife ve hikmetlere küçük bir işarettir. Evet, akılları gözlerine inmiş maddeciler, gayesizlik esasına dayanan hikmetsiz felsefeleriyle zerrelerin güya tesadüfe bağlı olan hareketlerini bütün kanunlarına temel kabul etmiş ve Cenâb-ı Hakk'ın benzersiz eserlerine kaynak göstermişler. Onların, sonsuz hikmetlerle donatılmış varlıkları hikmetsiz, mânâsız, karmakarışık bir şeye dayandırmalarının ne kadar akıl dışı olduğunu zerre miktar şuuru bulunan bilir.

Şimdi, Kur'an-ı Hakîm'in hikmeti noktasında bakılırsa zerrelerin hareketlerinin pek çok gayesi, hikmeti ve vazifesi vardır. وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا

يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ[1412] gibi birçok ayet, onların hikmetlerine ve vazifelerine işaret eder. Örnek olarak birkaçını göstereceğiz:

[1412] "Hiçbir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın." (İsrâ sûresi, 17/44)

Birincisi: Cenâb-ı Vâcibü'l Vücûd, Fâtır-ı Zülcelâl, yaratıcılığının tecellilerini yenilemek ve tazelemek, her bir ruhu model yaparak onlara her sene kudret mucizelerinden taze birer beden giydirmek, her bir kitaptan binlerce farklı kitabı hikmetiyle ayrı ayrı yazarak çoğaltmak, tek bir hakikati başka başka suretlerde göstermek ve varlıkların, âlemlerin birbiri ardınca bölük bölük gelmesine zemin hazırlamak için kudretiyle zerreleri hareket ettirmiş ve vazifelendirmiştir.

İkincisi: Mülkün Yüce Sahibi, şu dünyayı, bilhassa yeryüzü tarlasını bir mülk suretinde yaratmıştır. Yani taze taze mahsuller vermeye, bitkilerin büyümesine müsait bir şekilde hazırlamıştır ki, sonsuz kudret mucizelerini orada ekip biçsin.

İşte yeryüzü tarlasında, zerreleri hikmetle hareket ettirerek intizam dairesinde vazifelendirip her asır, her mevsim, her ay, belki her gün, hatta her saat kudret mucizelerinden yeni birer kâinat gösterir, yeryüzü avlusuna başka başka mahsuller verdirir. Sonsuz rahmet hazinelerinin hediyelerini, kudret mucizelerinin örneklerini zerrelerin hareketleriyle sergiler.

Üçüncüsü: Nakkaş-ı Ezelî, isimlerinin sonsuz tecellilerinin nakışlarını göstermek, o isimlerin cilvelerini ifade etmek için; sınırlı bir zeminde hadsiz nakışları sergilemek ve küçük bir sayfada nihayetsiz mânâları bildirecek olan sayısız ayetleri yazmak için zerreleri kusursuz bir hikmetle hareket ettirip tam bir intizamla vazifelendirmiştir.

Evet, geçen senenin mahsulleriyle bu seneninkilerin mahiyeti aynı, fakat mânâları başka başkadır. İtibari olan, bir kararda kalmayan ortaya çıkışları ve suretleri değiştirilince mânâları da değişir ve çoğalır. İtibari ve geçici suretler değiştiği ve görünüşte fâni olduğu halde onların güzel mânâları muhafaza edilip sabit ve bâki kalır. Şu ağacın geçen baharda açan yaprak,

çiçek ve meyvelerinin ruhu olmadığından, onlar bu bahardaki emsallerinin hakikatçe aynısıdır. Yalnız suretlerde fark vardır. Tecellileri her vakit tazelenmekte olan ilahî isimlerin ve icraatın mânâlarını ifade etmek için her baharda yeni mahsuller farklı suretlerle öncekilerin yerine gelir.

Dördüncüsü: Hakîm-i Zülcelâl, uçsuz bucaksız misal âlemi gibi gayet geniş olan melekût[1413] âlemine ve sınırsız başka uhrevî âlemlere birer mahsul, süs veya gerekli maddeler hükmünde, onlara uygun şeyleri yetiştirmek, hazırlamak için şu daracık dünya tarlasında[1414] ve yeryüzü tezgâhında zerreleri hareket ettiriyor. Kâinatı su gibi akıtıp varlıkları seyyar bir halde gezdirerek şu küçük zeminde o pek büyük âlemlere pek çok manevî mahsul yetiştiriyor. Sonsuz kudret hazinelerinden nihayetsiz bir akışla, onları dünyadan gayb âlemine, bir kısmını da ahiret âlemlerine döküyor.

[1413] **Melekût**: Varlığın parlak ve temiz, somut âlemin renkleri ve kirlerinin karışmadığı yüzü. Kâinatın bu yüzü vasıtasız, kendi Hâlık'ına dönüktür. Onda sebep-sonuç zinciri yoktur.

[1414] “Dünya, ahiretin tarlasıdır.” mânâsındaki hadis için bkz. el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi’d-Dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsıdü’l-Hasene* s. 497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru’l-Merfûa* s. 205.

Beşincisi: Cenâb-ı Hak, sonsuz kemâlini, isimlerinin hadsiz cemâl ve celâl tecellilerini ve nihayetsiz tesbihatını şu dar ve sınırlı yeryüzünde, az bir zamanda göstermek için zerreleri tam bir hikmetle ve kudretiyle hareket ettirip kusursuz bir düzen içinde vazifelendiriyor; onlara sınırlı bir zaman ve zeminde sınırsız tesbihat yaptırıyor. Sonsuz cemâl, celâl ve kemâl tecellilerini gösteriyor. Gayba ait pek çok hakikati, ahirete ait pek çok meyveyi, fâni varlıkların bâki olan hüviyet ve suretlerinden pek çok misalî nakşı ve sürekli işlenip değişen mânidar levhaları yaratıyor. Demek, zerreyi hareket ettiren, şu büyük maksatları ve muazzam hikmetleri gösteren bir Zât’tır. Yoksa her bir zerrede güneş gibi bir şuur bulunması gerekir.

Bu beş örnek gibi belki beş bin hikmetle çekip çevrilen zerrelerin hareketlerini, o akılsız felsefeciler hikmetsiz zannetmiş. Hakikatte biri kendine, diğeri dış âleme ait iki cezbeli hareketle Cenâb-ı Hakk’ı tesbih

edip Mevlevî misali zikreden ve semâa kalkan o zerreleri, kendi kendine sersem gibi dönüp oynuyor sanıp yanılmışlar. İşte bundan anlaşılıyor ki, onların ilmi ilim değil, cehalettir. Hikmetleri yani felsefeleri, hikmetsizliktir.

(Üçüncü Nokta'da altıncı olarak uzun bir hikmet daha söylenecektir.)

İkinci Nokta

Her bir zerrede, Vâcibü'l-Vücûd'un varlığına ve birliğine iki dosdoğru şahit vardır.

Evet, bir zerre, aczi ve cansızlığıyla beraber, şuurlu bir şekilde büyük vazifeleri yapmak ve büyük yükleri kaldırmakla Vâcibü'l-Vücûd'un varlığına açıkça şahitlik eder. Hareketlerinde kâinatın umumi düzenine ve her girdiği yerde oraya mahsus kanunlara uymakla ve her yeri vatanı bilip oraya yerleşmesiyle de Vâcibü'l-Vücûd'un birliğini, mülk ve melekûtun mâliki olan Zât'ın ehadiyetini, tek tek her varlıktaki birlik tecellisini gösterir. Yani zerre kiminse gezdiği her yer de O'nundur. Demek, zerrenin aciz, yükünün çok ağır ve vazifelerinin sonsuz olması, bir Kadîr-i Mutlak'ın ismi ve emriyle hareket ettiğini bildirir.

Hem kâinatın umumi kanunlarını bilir gibi hareket etmesi ve her yere kolayca, mânilerle karşılaşmadan girmesi, o zerrenin, tek bir Alîm-i Mutlak'ın kudreti ve hikmetiyle iş gördüğünü gösterir. Evet, nasıl ki bir askerin, takımında, bölüğünde, taburunda, alayında, tümeninde ve bunlar gibi her bir dairede birer bağı ve o bağa göre birer vazifesi vardır. Asker o bağları, o vazifeleri bilmekle, onlara uygun hareket etmekle ve askerî düzen altında talim görmekle beraber, bütün o daireleri idare eden bir tek başkumandanın emrine ve kanununa tâbidir. Aynen öyle de, her zerrenin, birbiri içinde bir bütünü oluşturan kısımlara karşı uygun birer vaziyeti, hepsiyle ayrı ayrı, faydaya dayanan birer bağı, düzenli birer vazifesi, ayrı ayrı hikmetli neticeleri bulunur. Elbette o zerreyi o kısımlara, bütün bağlarını ve vazifelerini muhafaza edip netice ve hikmetleri bozmayacak bir şekilde ancak bütün kâinat tasarrufu altında olan bir Zât yerleştirebilir.

Mesela, Tevfik'in[1415 HAŞİYE] gözbebeğine yerleşen zerrenin, gözdeki bütün sinirlere, atardamar ve toplardamar gibi damarlara göre vaziyet alması ve yüzde, başta, gövdede, daha sonra da tam bir hikmetle vücudun tamamına karşı birer bağının, vazifesinin, faydasının bulunması gösteriyor ki, ancak vücudun bütün uzuvlarını yaratan Zât o zerreyi oraya yerleştirebilir.

[1415 HAŞİYE] Nur'un birinci kâtibidir.

Bilhassa rızık olmak için gelen, rızık kafilesinde yolculuk eden zerreler, çok hayret verici bir düzen ve hikmetle nice merhaleden, tabakadan muntazam bir şekilde geçip gelirler. Şuurluymuş gibi, hiç şaşırmadan canlının bedeninde dört süzgeçten geçerek rızka muhtaç uzuv ve hücrelerin imdadına yetişmek için kandaki alyuvarlara yüklenip bir cömertlik ve ihsan kanunuyla yardıma ulaşırlar. İşte açıkça anlaşılır ki: Şu zerreleri binlerce farklı merhaleden geçiren ve sevk eden, elbette ve elbette, Rezzak ve Kerîm bir Zât, Rahîm bir Yaratıcıdır; O'nun kudreti karşısında zerreler ve yıldızlar omuz omuzadır, eşittir.

Hem her bir zerre, vazifesini öyle bir sanatla görür, nakış gibi işler ki, ya diğer bütün zerrelerle münasebetli, onların her birine ve hepsine hem hâkim hem bağlı bir vaziyette o hayret verici ve hikmetli sanatı, nakşı bizzat bilir ve yaratır. Bu ise binlerce defa imkânsızdır, akıl dışıdır. Ya da o zerreler bir Sâni-i Hakîm'in kader kanunundan ve kudret kaleminden çıkan, hareket etmekle vazifeli birer noktadır.

Nasıl ki, mesela Ayasofya'nın kubbesindeki taşlar, eğer mimarının emrine ve sanatına tâbi olmazsa, her bir taşın Mimar Sinan gibi bir usta olması ve diğer taşlara hem bağlı hem hâkim bulunması, yani "Geliniz, düşmemek, ayakta durmak için baş başa verelim." demesi gerekir. Aynen öyle de, Ayasofya'nın kubbesinden binlerce defa daha sanatlı, daha hayret verici ve hikmetli olan varlıklardaki zerreler, Kâinatın Ustasının emrine uymazsa, her birine kâinatın Sâni'inin sıfatları kadar mükemmel sıfatlar verilmesi lâzım gelir.

Fesubhanallah! Dinsiz maddeciler bir Vâcibü'l Vücûd'u kabul etmediklerinden, mezheplerine göre zerreler sayısınca bâtıl ilahı kabul

etmeye mecbur kalıyorlar. İşte bu yüzden inkârcı kâfir ne kadar filozof ve âlim de olsa, son derece büyük ve mutlak bir cehalet içindedir.

Üçüncü Nokta

Bu nokta, Birinci Nokta'nın sonunda bahsedeceğimizi söylediğimiz altıncı büyük hikmete bir işarettir:

Yirmi Sekizinci Söz'deki ikinci soruya verilen cevabın haşiyesinde şöyle denilmişti: Zerrelerin havadaki ve canlıların cisimlerindeki hareketlerinin binlerce hikmetinden biri de nurlanmak ve ahiret âlemine lâyık zerreler olmak için canlı ve mânâlı hale gelmektir. İnsanların ve hayvanların bedenleri, hatta bitkilerin gövdeleri âdeta terbiye dersini almak için gelenlere bir misafirhane, bir kışla, bir okul hükmündedir ki, cansız zerreler oralara girer ve nurlanır. Âdeta bir talim görür, letafet kazanırlar. Vazifelerini yapmakla bekâ âleminde ve bütün zerreleriyle canlı ahiret yurdunda var olmaya lâyık hale gelirler.

Soru: Zerrelerin hareketlerinde şu hikmetlerin bulunduğu nasıl bilinir?

Cevap: *Öncelikle*, Sâni'in, kâinattaki bütün sanatlı varlıkların intizam ve hikmetleriyle sabit olan hikmetiyle bilinir. Çünkü en basit bir şeye en geniş hikmetleri takan bir Zât, kâinatın akışı içinde en büyük faaliyeti gösteren ve hikmetli nakışlara vesile ve malzeme olan zerrelerin hareketlerini hikmetsiz bırakmaz. En küçük varlıkları bile vazifelerinde ücretsiz, maaşsız, kemâlsiz bırakmayan bir hikmet ve hâkimiyet, sayısız ve esaslı memurlarını, hizmetkârlarını da nursuz, ücretsiz bırakmayacaktır.

İkincisi, Sâni-i Hakîm, yeryüzündeki çeşitli unsurları harekete geçirip vazifelendirerek onları –bir tür ücret hükmünde– maden derecesine çıkarır.. madenlere has tesbihatı onlara bildirir.. madenleri hareket ettirip vazifelendirerek onlara bitkilerin hayat mertebesini verir.. bitkileri rızık yapmakla onlara hayvanların letafet mertebesini ihsan eder.. hayvanların zerrelerini vazifelendirip rızık yoluyla insanın hayat derecesine çıkarır.. ve nihayet insanın vücudundaki zerreleri süze süze tasfiye ederek onlara

beynin ve kalbin en nazik ve latif yerinde makam verir, lütufta bulunur… İşte bütün bunlardan anlaşılır ki, zerrelerin hareketleri hikmetsiz değildir. Belki her biri kendine göre bir çeşit kemâl noktasına koşturuluyor.[1416]

[1416] Bkz. Tâhâ sûresi, 20/50.

Üçüncüsü, canlıların çekirdek ve tohumlarındaki gibi bir kısım zerreler öyle manevî bir nura, letafete, meziyete mazhar oluyor ki, başka zerrelerin ve koca bir ağacın ruhu, sultanı hükmüne geçiyorlar. İşte büyük bir ağacın bütün zerreleri içinde bir kısmının şu mertebeye çıkması ve o ağacın hayat tabakasında pek çok safhadan geçip nazik vazifeler görmesi; zerrelerin Sâni-i Hakîm'in emriyle, yaradılış vazifeleri içinde, hareket türlerine göre kendilerinde tecelli eden ilahî isimler hesabına ve şerefine manevî birer makam, letafet ve nur kazandıklarını, manevî birer ders aldıklarını gösteriyor.

Kısacası: Madem Sâni-i Hakîm her şeye, uygun ve lâyık bir kemâl noktası, bereketli bir varlık mertebesi belirledikten sonra, çalışıp kendi kemâl noktasına ulaşması için bir kabiliyet vererek o şeyi oraya sevk ediyor. Şu kanun bütün bitki ve hayvanlarda geçerli olmakla beraber cansız cisimlerde de geçerlidir ki, Cenâb-ı Hak, elmas derecesine ve yüce cevherler mertebesine çıkması için basit toprağın kıymetini yükseltiyor. Şu hakikatte muazzam bir "rubûbiyet kanunu"nun ucu görünüyor.

Hem madem Hâlık-ı Kerim, nesillerin devamını sağlayan o büyük kanununda, vazifelendirdiği hayvanlara birer maaş hükmünde az bir lezzet verir. Arı ve bülbül gibi, başka Rabbanî hizmetlerde çalıştırılan hayvanlara ücret olarak birer kemâl ihsan eder. Şevk ve lezzete vesile birer makam verir. İşte şunda muazzam bir "kerem kanunu"nun ucu görünüyor.

Hem madem her şeyin hakikati, Cenâb-ı Hakk'ın bir isminin tecellisine bakar, ona bağlıdır ve aynadır. O şey ne kadar güzel bir hal alırsa o ismin şerefinedir; o isim öyle istediği içindir. O şey bilse de bilmese de, güzel hali hakikat nazarında makbuldür. İşte şu hakikatten gayet muazzam bir "güzel kılma ve cemâl kanunu"nun ucu görünüyor.

Hem madem Fâtır-ı Kerim, kerem düsturu gereği, bir şeye verdiği makamı ve kemâli o şeyin ömrünün bitmesiyle geri almıyor. Belki kemâle eren o şeyin meyvelerini, neticelerini, manevî hüviyetini ve mânâsını, canlı ise ruhunu bâki kılıyor.

Mesela dünyada insanı mazhar ettiği kemâl vasıflarının mânâlarını, meyvelerini saklıyor. Hatta şükreden bir müminin yediği, yok olup giden meyvelerin şükrünü, hamdini cisme bürünmüş bir cennet meyvesi suretinde ona veriyor.[1417] Şu hakikatte muazzam bir "rahmet kanunu"nun ucu görünüyor.

[1417] Bkz. "Kim 'sübhanallâhi ve bihamdihî, sübhanallâhi'l-azîm' derse cennette onun için bir hurma ağacı dikilir." (Tirmizî, *deavât* 59; İbni Mâce, *edeb* 56); "Kim 'sübhanallâhi ve'l-hamdülillâhi ve lâ ilâhe illâllâhu vallâhu ekber' derse her harfi için onun adına cennette bir ağaç dikilir." (et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat* 8/226); "Cennet fidanları 'lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh'tır." (Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/418).

Hem madem eşi benzeri olmayan Yaratıcı, hiçbir şeyi israf etmiyor, abes iş yapmıyor. Hatta güz mevsiminde vazifesi bitmiş, ölmüş mahlûkların maddî kalıntılarını baharda yeni canlıları yaratmak için kullanıyor, onların cisimlerine yerleştiriyor. Elbette يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ[1418] sırrıyla ve [1419] وَإِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ ayetinin işaretiyle bu dünyadaki cansız, şuursuz fakat mühim vazifeler gören zerreleri; taşıyla, ağacıyla, her şeyiyle canlı ve şuurlu olan ahiret âlemindeki bazı varlıkları yapmak için kullanması hikmetin gereğidir. Çünkü harap olmuş dünyanın zerrelerini dünyada bırakmak veya yokluğa atmak israftır. İşte şu hakikatten pek büyük bir "hikmet kanunu"nun ucu görünüyor.

[1418] "Gün gelir, yer başka bir yere.. çevrilir." (İbrahim sûresi, 14/48)

[1419] "Ahiret yurdu, (her şeyin diri olduğu) gerçek hayattır." (Ankebût sûresi, 29/64)

Hem madem dünyadaki pek çok eser, manevî âleme ait şeyler, meyveler; cinler ve insanlar gibi kullukla vazifeli varlıkların amel defterleri, yaptıkları işlerin kaydedildiği sayfalar, ruhları ve bedenleri ahiret pazarına gönderiliyor. Elbette o meyvelere ve mânâlara hizmet ve arkadaşlık eden zerreler de vazifelerini yaparak kendilerine göre bir kemâl noktasına

ulaştıktan sonra, yani hayat nuruna çok defa hizmet edip eriştikten ve hayatî tesbihata vesile olduktan sonra şu yıkılacak dünyanın enkazındaki zerreleri de öteki âlemin binasına yerleştirmek adaletin ve hikmetin gereğidir. Bu hakikatten de pek muazzam bir "adalet kanunu"nun ucu görünüyor.

Hem madem ruh cisme hâkim olduğu gibi, kaderin cansız maddelerde yazdığı yaratılış kanunları da o maddelere hâkimdir. O maddeler, kaderin manevî yazısına göre mevki ve düzen alabilirler.

Mesela zerreler, yumurtaların çeşitlerinde, spermlerin kısımlarında, çekirdeklerin ve tohumların cinslerinde kaderin ayrı ayrı yazdığı yaratılış kanunları neticesinde ayrı ayrı makam ve nur sahibi oluyorlar. Ve esas itibarı ile mahiyetleri[1420] HAŞİYE aynı olan o maddeler, sayısız farklı varlığın özü, kaynağı haline geliyor. Elbette bir zerre hayat hizmetinde ve hayattaki Cenâb-ı Hakk'ı tesbih vazifesinde defalarca bulunmuşsa, o zerrenin manevî alnında o mânâların hikmetlerinin, her şeyi eksiksiz yazan kader kalemiyle kaydedilmesi; Allah'ın her şeyi kuşatan ilminin gereğidir. İşte şunda da pek muazzam "her şeyi kuşatan ilahî ilim kanunu"nun ucu görünüyor.

[1420] HAŞİYE Evet, hepsi şu dört unsurdan oluşur: Oksijen, hidrojen, azot ve karbon. Madde bakımından aynı sayılabilirler. Farkları yalnızca kaderin manevî yazısındadır.

Öyleyse zerreler[1421] HAŞİYE başıboş değildir.

[1421] HAŞİYE Şu cevap, yedi "madem" kelimesine bakar.

Sözün Özü: Bu yedi kanunun, yani Rubûbiyet, Kerem, Cemâl, Rahmet, Hikmet, Adalet ve her şeyi kuşatan İlim gibi muazzam kanunların görünen uçları, arkalarında birer İsm-i Âzam'ı ve o İsm-i Âzam'ın en büyük tecellilerini gösteriyor. O tecellilerden anlaşılıyor ki:

Diğer varlıklar gibi şu dünyadaki zerreler de gayet yüce hikmetler için kaderin çizdiği sınır üzerine kudretin koyduğu yaratılış kanunlarına göre, hassas bir ilmî ölçüyle hareket ediyor. Âdeta başka, yüksek bir âleme[1422] HAŞİYE gitmeye hazırlanıyorlar. Öyleyse canlıların cisimleri, seyahat eden o

zerrelere âdeta birer okul, birer kışla, terbiye için birer misafirhane hükmündedir. Ve böyle olduğu, yanılmaz bir sezgiyle anlaşılabilir.

1422 HAŞİYE Çünkü açıkça görüldüğü gibi, gayet cömertçe bir faaliyetle şu maddî, yoğun ve süflî âleme hayat nurunun çokça serpilmesi ve âlemin ışıklandırılması, hatta en kıymetsiz maddelerin ve çürümüş cisimlerin taze bir hayat nuruyla aydınlatılması, o kesif ve kıymetsiz maddelerin yine hayat nuruyla güzelleştirilmesi, cilâlanması neredeyse apaçık bir şekilde işaret ediyor ki: Şu maddî, cansız âlem gayet latif, yüce, pak ve her şeyiyle canlı olan bir başka âlem hesabına; zerrelerin hareketiyle ve hayatın nuruyla cilâlanıyor, eritiliyor, güzelleştiriliyor. Âdeta daha güzel bir âleme gitmek için süsleniyor. İşte insanın öldükten sonra bedenen diriltileceğini aklına sığıştıramayan dar akıllı kimseler, Kur'an'ın nuruyla baksalar görecekler ki: Kâinatta, bütün zerreleri bir ordu gibi diriltecek kadar geniş bir "kayyûmiyet kanunu" vardır ve açıkça hükmediyor.

Kısacası: Birinci Söz'de denildiği ve ispat edildiği gibi, her şey "Bismillah" der. İşte bütün varlıklar gibi her bir zerre ve zerrelerin her bir kısmı, her bir hususi topluluğu da hal diliyle "Bismillah" der, öyle hareket eder.[1423]

1423 Bkz. İsrâ sûresi, 17/44.

Evet, bu üç "nokta"nın sırrıyla; her bir zerre, hareketinin başında hal diliyle "Bismillahi'r-rahmâni'r-rahîm", yani "Ben, Allah'ın adıyla, O'nun hesabına, izniyle, kuvvetiyle hareket ediyorum." der. Sonra hareketinin neticesinde, her varlık gibi her bir zerre ve her bir zerre topluluğu da hal diliyle اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ[1424] der, Cenâb-ı Hakk'a bir övgü kasidesi hükmünde olan sanatlı bir varlığın nakışlarında, kudretin küçük bir kalem ucu hükmünde görünür. Belki her biri; manevî, Rabbanî, muazzam ve sayısız başı bulunan bir fonografın[1425] birer plağı hükmündeki varlıkların üstünde dönen, Cenâb-ı Hakk'a hamd kasideleriyle onları konuşturan ve O'nu tesbih bestelerini okutan birer iğne başı şeklinde kendini gösterir.

1424 "Bütün hamdler, övgüler âlemlerin Rabbi Allah'adır." (Fâtiha sûresi, 1/2)

1425 Gramofon.

دَعْوٰيهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ[1426]

[1426] "Onların duaları 'Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.' diye sona erer." (Yûnus sûresi, 10/10)

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[1427]

[1427] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ[1428]

[1428] "Ey Kerîm Rabbimiz, bize hidayet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz bağışı bol olan Vehhab sensin Sen!" (Âl-i İmran sûresi, 3/8)

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ صَلَاةً تَكُونُ لَكَ رِضَاءً وَلِحَقِّهِ أَدَاءً وَعَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلِّمْ وَسَلِّمْنَا
وَسَلِّمْ دِينَنَا اٰمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ[1429]

[1429] "Allahım! Efendimiz Hazreti Muhammed'e *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*, O'nun âline, ashabına ve kardeşlerine Senin için hoşnutluk ve onun için de hakkı eda olacak bir rahmet ve selam eyle. Bizi ve dinimizi selamette kıl. Duamızı kabul et ey âlemlerin Rabbi!"

Otuz Birinci Söz

***Resûl-u Ekrem'in Miracına Dairdir** (aleyhissalâtü vesselam)*

Bir Hatırlatma: *Mirac meselesi, imanın esaslarından sonra gelen bir neticedir. İman esaslarının nurlarıyla anlaşılan bir nurdur. İmanın şartlarını kabul etmeyen dinsiz inkârcılara karşı elbette tek başına ispatlanamaz. Çünkü Allah'ı bilmeyen, Peygamber'i tanımayan, melekleri kabul etmeyen veya göğün tabakalarının varlığını inkâr edenlere Mirac'dan bahsedilmez. Onlara önce bu iman esaslarını ispatlamak gerekir. Öyleyse biz sözümüzü, Mirac'ı akıldan uzak görüp şüpheye düşen bir mümini muhatap kabul ederek söyleyeceğiz. Ara sıra da dinleme makamında olan inkârcıyı dikkate alacağız. Bazı Söz'lerde Mirac hakikatinin bir kısım parıltıları zikredilmişti. Kardeşlerimin ısrarıyla o ayrı ayrı parıltıları hakikatin aslıyla birleştirmek ve Resûl-u Ekrem'in (aleyhissalâtü vesselam) kemâl vasıflarının bütün güzelliklerine bir ayna yapmak için Allah'tan yardım istiyoruz.*

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرٰى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَاۤ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ[1430]

[1430] "Bir gece, kendisine bazı delillerimizi gösterelim diye kulu Muhammed'i, Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren O Zât'ın şanı yücedir, O, bütün eksikliklerden uzaktır. Gerçekten her şeyi işiten, her şeyi gören O'dur." (İsrâ sûresi, 17/1)

إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحٰى ۝ عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوٰى ۝ ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوٰى ۝ وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلٰى ۝ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى ۝ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنٰى ۝ فَأَوْحٰى إِلٰى عَبْدِهِ مَا أَوْحٰى ۝ مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأٰى ۝ أَفَتُمَارُونَهُ عَلٰى مَا يَرٰى ۝ وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً أُخْرٰى ۝ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى ۝ عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوٰى ۝ إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰى ۝ مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى ۝ لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى[1431]

[1431] "O, kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir. (O, zamirinden maksat, birçok tefsirciye göre Kur'an'dır. Hazreti Peygamber'in *[sallallâhu aleyhi ve sellem]* İslam'ı tebliği, Kur'an'ı açıklama niteliği taşıyan sözlerinin hepsi vahiy kaynaklıdır.) Onu kendisine pek güçlü ve

kuvvetli, o üstün akıl ve kemâl sahibi Melek, Cebrail öğretti. Melek, kendi aslî suretine girip doğruldu. İşte o zaman kendisi en yüce ufukta idi. Sonra o yaklaştı ve iyice sarktı. Öyle ki, araları yayın iki ucu arası kadar veya daha az kaldı. O da kuluna vahyetmek istediği her şeyi vahyetti. Gözlerinin gördüğünü kalbi yalan saymadı. Şimdi siz kalkmış da onun gördükleri hakkında şüpheye düşüp kendisiyle münakaşa mı ediyorsunuz? Onun bir başka inişini Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında görmüştü. (Hazreti Peygamber'in *[sallallâhu aleyhi ve sellem]* Cibril'i ikinci defa görmesine işaret. Bu seferinde onu asıl suretindeki azametiyle görmüştü. Sidretü'l-Müntehâ, Hazreti Peygamber'e *[sallallâhu aleyhi ve sellem]* miraç gecesinde gösterilen, yaratılışın aldığı son şekli gösteren, emir âleminin sonundaki "şeceretü'l-kevn" yani yaratılış, kâinat ağacıdır. Bu husustaki izahlar arasında en kuvvetlisi budur.) Me'vâ cenneti de onun yanındadır. O dem ki Sidre'yi bir feyiz sarıyor, sardıkça sarıyordu... Peygamber'in gözü kaymadı, şaşmadı, aşmadı da. (Hazreti Peygamber *[sallallâhu aleyhi ve sellem]* Rabbine o kadar yönelmişti ki, gök melekûtunda, yani ruhlar âleminde seyrettiği sayısız güzellik onu meşgul etmedi.) Vallahi gördü, hem de Rabbinin ayetlerinden en büyüğünü gördü." (Necm sûresi, 53/4-18)

Şu ilk yüce ayetin büyük hazinesinden yalnız إِنَّهُ[1432] zamirindeki bir belâgat kaidesine dayanan iki işareti, meselemizle münasebeti olduğu için Kur'an'ın mucizeliği bahsinde anlatıldığı üzere izah edeceğiz.

[1432] "Gerçekten O.." (İsrâ sûresi, 17/1)

İşte Kur'an-ı Hakîm, Habib-i Ekrem'in *(aleyhi efdalüssalâtü ve ekmelüsselam)* Mirac'ının başladığı yer olan Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya yolculuğunu zikrettikten sonra, إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ[1433] der. Bu beyandaki ve وَالنَّجْمِ إِذَا هَوٰى[1434] ayetiyle başlayan Necm sûresinde geçen, Mirac'ın son noktasına işaret eden إِنَّهُ[1435] kelimesindeki zamir ya Cenâb-ı Hakk'a ya da Hazreti Peygamber'e *(aleyhissalâtü vesselam)* bakar.

[1433] "...Gerçekten, her şeyi işiten, her şeyi gören O'dur." (İsrâ sûresi, 17/1)

[1434] "Kayan yıldıza yemin olsun ki!" (Necm sûresi, 53/1)

[1435] "Gerçekten O.." (İsrâ sûresi, 17/1)

Eğer zamir Hazreti Peygamber'e işarette bulunuyor ise belâgat kaidesi, kelimenin öncesi ve sonrasıyla olan münasebeti şunu ifade eder: O şahsî, kısa seyahatte umumi, küllî bir seyir ve yükseliş vardır ki, Resûl-u Ekrem *(aleyhissalâtü vesselam)* ta Sidretü'l-Müntehâ'ya,[1436] Kâb-ı Kavseyn'e[1437]

kadar Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin küllî mertebelerinde bir kısım Rabbanî ayetleri ve ilahî sanatın harikalarını işitmiş, görmüştür. İşte zamir o küçük, şahsî seyahati hem küllî hem de hayret verici şeylerin sergisi olan bir yolculuğun anahtarı hükmünde gösterir.

[1436] **Sidretü'l-Müntehâ:** Yaratılış âleminin ve mahlûkat ilminin son bulduğu nokta. Peygamber Efendimizin ulaştığı en son makam.

[1437] **Kâb-ı Kavseyn:** Yayın iki ucu arasındaki mesafe. Peygamber Efendimizin Mirac'da Allah'a yaklaştığı mertebe.

Eğer zamirin Cenâb-ı Hakk'a baktığını kabul edersek ayetin mânâsı şöyle olur: Bir kulunu huzuruna davet edip ona bir vazife vermek için Mescid-i Haram'dan peygamberlerin toplandığı yer olan Mescid-i Aksâ'ya gönderdi;[1438] onlarla görüştürdükten ve hepsinin asıl dinlerine mutlak varis olduğunu gösterdikten sonra kulunu ta Sidretü'l-Müntehâ'ya, Kâb-ı Kavseyn'e kadar mülk ve melekût[1439] âlemlerinde gezdirdi.[1440]

[1438] el-Bezzâr, *el-Müsned* 5/15; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr* 10/69; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/648; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân* 15/3; el-Makdisî, *Fezâilü Beyti'l-Makdis* s. 58.

[1439] **Mülk ve melekût âlemleri**: Varlığın, aynanın boyalı ve parlak taraflarına benzeyen, dış ve iç yüzleri. Melekût tamamen Yaratıcısına dönük, her şeyin şeffaf ve temiz olduğu, sebeplerin tesirinin bulunmadığı âlemdir. Mülk âleminde ise sebepler, Yaratıcının izzetine ters olan hallere perde ve vesile olur.

[1440] Bkz. İsrâ sûresi, 17/1; Necm sûresi, 53/4-18; İbni Kesîr, *el-Bidâye* 3/109-118; es-Süheylî, *er-Ravdu'l-Unf* 2/191-194.

Gerçi o zât *(aleyhissalâtü vesselam)* bir kuldur ve o seyahat şahsî bir yükseliştir. Fakat o kulun beraberinde bütün kâinatı ilgilendiren bir emanet, âlemin rengini değiştirecek bir nur ve ebedî saadetin kapısını açacak bir anahtar vardır. Bu sebeple Cenâb-ı Hak, Zât'ını "bütün eşyayı işiten ve gören"[1441] sıfatıyla tarif eder. Ta ki o emanetin, o nurun ve anahtarın, kâinatı ve bütün varlıkları kuşatan hikmetlerini göstersin.[1442]

[1441] Bkz. İsrâ sûresi, 17/1.

[1442] Bkz. İsrâ sûresi, 17/1.

• Bu büyük sırda dört "esas" var.

• Birincisi: Mirac'ın lüzumlu olmasının sırrı nedir?

• İkincisi: Mirac'ın hakikati nedir?

• Üçüncüsü: Mirac'ın hikmeti nedir?

• Dördüncüsü: Mirac'ın neticeleri ve faydaları nelerdir?

Birinci Esas

Mirac'ın lüzumlu olmasının sırrı

Mesela deniliyor ki: "Cenâb-ı Hak أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ[1443] dir. Yani her şeye her şeyden, o şeyin kendisinden bile daha yakındır. Cisimden ve mekândan münezzehtir.[1444] Her veli, kalben O'nunla görüşebilir.[1445] Şu halde neden Hazreti Peygamber'in *(aleyhissalâtü vesselam)* velayeti, her velinin kendi kalbinde muvaffak olduğu münacâta, Mirac gibi uzun bir seyahatin neticesinde erişebilmiştir?"

[1443] "İnsana şahdamarından daha yakın" (Kaf sûresi, 50/16).

[1444] Bkz. İsrâ sûresi, 17/43; Enbiyâ sûresi, 21/22.

[1445] Bkz. el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât* 1/76.

Cevap: Bu anlaşılması zor sırrı iki temsil ile kavrayışımıza yaklaştıracağız. On İkinci Söz'de geçen, Kur'an'ın mucizelik sırları ve Mirac hakkındaki şu iki temsili dinle:

Birinci Temsil

Bir sultanın iki çeşit konuşması, sohbeti, görüşmesi; iki tarzda hitabı ve iltifatı vardır. Biri basit bir memuruyla küçük bir iş için belli bir ihtiyaca dair hususi bir telefonla görüşmesidir. Diğeri yüce saltanatının unvanıyla, büyük hilâfetinin ve geniş hâkimiyetinin namıyla, emirlerini ilan etmesi için o işle vazifeli bir elçisi veya o emirle münasebetli büyük bir memuru vasıtasıyla konuşmasıdır; haşmetini gösteren yüce bir fermanla hitabıdır.

İşte –وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى[1446]– şu temsildeki gibi, kâinatın Hâlık'ının, mülk ve melekût âlemlerinin Mâlik'inin, ezel ve ebed Hâkim'inin de iki tarzda konuşması, sohbeti, iltifatı vardır. Biri hususi, diğeri ise herkese hitap eden umumi bir tarzdadır. İşte Mirac, Velayet-i Ahmediye'nin

(aleyhissalâtü vesselam) bütün velayetlerin üstünde bir kuşatıcılık ve yücelikle açığa çıkmasıdır ki, kâinatın Rabbi ve bütün varlıkların Hâlık'ı unvanıyla Cenâb-ı Hakk'ın sohbetiyle ve O'na münacâtla şereflenmektir.

[1446] "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60).

İkinci Temsil

Bir adam elindeki aynayı güneşe tutar. O ayna büyüklüğü nispetinde, yedi rengi içeren bir ışığı güneşten alır, yansıtır. Adam güneşle o ölçüde münasebet kurar, sohbet eder. O aynayı karanlık evine veya dam altındaki küçük, hususi bağına tutsa, ışıktan güneşin kıymeti ölçüsünde değil, ancak aynanın kapasitesi kadar faydalanabilir. Bir başka adam ise aynayı bırakır, doğrudan doğruya güneşe bakar, onun haşmetini görür, büyüklüğünü anlar. Sonra pek yüksek bir dağa çıkar, güneşin pek geniş saltanatının şaşaasını görür ve onunla bizzat, perdesiz olarak görüşür. Sonra döner, evinden veya bağının damından geniş pencereler açar, gökteki güneşe giden yollar yapar. Hakiki güneşin daimî ışığıyla konuşur, böylece onunla minnettar bir şekilde sohbet edebilir, "Ey yeryüzünü ışığıyla yaldızlayan ve bütün çiçeklerin yüzünü güldüren dünya güzeli ve göklerin nazlısı olan nazenin güneş! Dünyayı aydınlattığın, yeryüzünü ısıttığın gibi benim küçük evimi, bahçeciğimi de ısıttın, ışıklandırdın." der. Halbuki ayna sahibi öteki adam böyle diyemez. Onun aynasında, kayıt altındaki güneşin ışığı sınırlıdır, aynanın büyüklüğüne göredir.

İşte Ezel ve Ebed Güneşi, Sultanı olan Ehad ve Samed Zât'ın tecellisi, insanın mahiyetinde sonsuz mertebeleri içine alan iki suretle görünür:

Birincisi: Kalb aynasına uzanan Rabbanî bir bağ iledir. Herkes kabiliyetine, çeşitli manevî mertebeleri kat etmesine ve Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarının tecellilerine göre o Ezelî Güneş'in nuruna, sohbetine ve O'na münacâta az veya çok mazhar olur. Cenâb-ı Hakk'ın bir insanda daha hâkim olan isim ve sıfatlarının gölgesindeki velayetlerin dereceleri bu kısım tecelliden ileri gelir.

İkincisi: İnsan, kuşatıcı bir mahiyete sahip ve kâinat ağacının en nurlu meyvesi olduğundan, bütün kâinatta cilveleri görünen Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimlerini ruhunun aynasında birden gösterebilir. Bu yönüyle insanlığın mânen en büyük ferdine Cenâb-ı Hak, Zât'ının ve güzel isimlerinin en yüce mertebedeki tecellileriyle görünür. Bu görünme ve tecelli, Hazreti Peygamber'in *(aleyhissalâtü vesselam)* Mirac'ının sırrıdır ki, onun velayeti, peygamberliğine başlangıç olur.

Velayet gölgelerden geçer, ikinci temsildeki ilk adama benzer. Peygamberlikte ise gölge yoktur, o doğrudan doğruya Zât-ı Zülcelâl'in her şeyde ayrı ayrı görülen birlik tecellisine bakar, ikinci temsildeki ikinci adama benzer. Mirac, Allah Resûlü'nün *(aleyhissalâtü vesselam)* velayetinin en büyük kerameti ve en yüce mertebesi olduğundan, peygamberlik mertebesine dönmüştür. Mirac'ın iç yüzü velayettir, çünkü Resûl-u Ekrem *(aleyhissalâtü vesselam)* halktan Hakk'a gitmiştir. Dış yüzü ise peygamberliktir, çünkü Allah Resûlü, Hak'tan halka gelmiştir. Velayet, Cenâb-ı Hakk'a yakınlık mertebelerinde manevî bir yolculuktur. Pek çok mertebeyi aşmayı ve biraz zaman gerektirir. En büyük nur olan peygamberlik ise Cenâb-ı Hakk'ın kula yakınlığının açığa çıkması sırrına bakar ki, onun için çok kısa bir an yeter. Bu sebeple hadiste, Resûl-u Ekrem'in "bir anda dönüp geldiği" buyrulmuştur.[1447]

[1447] Efendimiz'in *(aleyhissalâtü vesselam)* Mirac'dan bir anda döndüğüne dair bkz. es-Suyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübrâ* 1/272; Kâdı İyâz, *eş-Şifâ* s. 166; Aliyyülkârî, *Şerhu'ş-Şifâ* 1/409.

Şimdi dinleme makamında bulunan inkârcıya deriz ki: Madem bu kâinat gayet muntazam bir memleket, gayet muhteşem bir şehir ve gayet süslü bir saray hükmündedir. Elbette onun bir Hâkim'i, bir Mâlik'i, bir Ustası vardır. Madem böyle haşmetli bir Mâlik-i Zülcelâl, bir Hâkim-i Zülkemâl, bir Sâni-i Zülcemâl var. Ve madem bütün o âleme, memlekete, şehre, saraya alâka gösteren, latife ve duygularıyla kâinatın bütünüyle münasebetli, nazarı kuşatıcı insan var; elbette o muhteşem Yaratıcının, nazarı engin ve şuuru kâinatın tamamıyla alâkadar olan insanla yüce, en

üst mertebede bir münasebeti bulunacaktır ve ona kutsî bir hitabı, yüksek bir teveccühü olacaktır.

Hem madem Hazreti Âdem'den *(aleyhisselam)* bugüne kadar şu münasebete mazhar olanların içinde bunu en yüce mertebede; eserlerinin şahitliğiyle, yani yeryüzünün yarısını ve insanlığın beşte birini hükmü altına almasıyla ve kâinatın manevî suretini değiştirip aydınlatmasıyla Muhammed-i Arabî *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* göstermiştir. Öyleyse o münasebetin en yüce mertebesi olan Mirac, ona çok lâyıktır ve çok yakışır.

İkinci Esas

Mirac'ın hakikati nedir?

Cevap: Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* bizzat kemâl mertebelerindeki manevî yolculuğundan ibarettir. Yani Cenâb-ı Hak, mahlûkatın düzeninde tecelli ettirdiği ayrı ayrı isim ve unvanlarıyla rubûbiyet saltanatında teşkil ettiği idare ve yaratma dairelerinde.. ve o dairelerde birer rubûbiyet arşına ve idare merkezine zemin olan gök tabakalarında görünen eserlerini o has kuluna birer birer göstermiştir. Böylece kulunu hem bütün insanî kemâl vasıflarına sahip, hem bütün ilahî tecellilere mazhar, hem de âlemin bütün tabakalarının nezaretçisi, rubûbiyet saltanatının bir ilancısı, rızasının tebliğcisi ve kâinatın tılsımının kâşifi yapmak için Burak'a bindirmiş, ona şimşek gibi gökleri seyrettirip mertebeleri kat ettirmiştir. Ay gibi menzilden menzile, daireden daireye rubûbiyetine şahit kılıp o dairelerin semâsında makamları bulunan ve kardeşleri olan peygamberleri birer birer göstererek onu ta Kâb-ı Kavseyn makamına çıkarmış, Zât'ıyla konuşmaya ve cemâlini görmeye ehadiyetiyle mazhar kılmıştır.[1448]

[1448] Bkz. et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 15/6; el-Makdîsî, *el-Ehadîsü'l-Muhtâra* 6/258-259; İbni Kesîr, *el-Bidâye* 3/109-118.

Şu yüksek hakikate iki temsilin dürbünü ile bakılabilir.

Birinci Temsil

Yirmi Dördüncü Söz'de izah edildiği gibi, nasıl ki bir padişahın hükümetinin dairelerinde ayrı ayrı unvanları, emri altındakiler arasında başka başka nam ve vasıfları ve saltanatının mertebelerinde çeşit çeşit isimleri, alâmetleri vardır. Mesela adliye dairesinde adaletli bir hâkim, mülkiyede sultan, askeriyede başkumandan, ilmiye[1449] sınıfına göre ise halifedir... Onun her bir dairede isim ve unvanları, manevî tahtı hükmünde birer makamı ve koltuğu bulunur. O padişah, saltanatının dairelerinde ve hükümetinin kademelerinde binlerce isme ve unvana sahip olabilir. Onun birbiri içinde binlerce saltanat tahtı bulunabilir. O hâkim, hükümetinin her bir dairesinde âdeta manevî şahsiyetiyle ve hususi irtibatıyla, telefonuyla mevcuttur; hazır bulunur ve her şeyi bilir. Kanunuyla, nizamıyla, temsilcileriyle her tabakada görünür, her şeyi görür. Ve emri altındakileri her mertebede hükmüyle, ilmiyle, kuvvetiyle perde arkasından idare eder, onlara bakar. Her dairenin farklı bir merkezi, bir menzili vardır. Hükümleri birbirinden ayrı, tabakaları başkadır. İşte böyle bir sultan, istediği kimseyi bütün o dairelerde dolaştırıp her daireye has ve padişahlığına yakışır saltanatını, hükmünü icra eden emirlerini ona gösterir, onu daireden daireye, tabakadan tabakaya gezdirip huzuruna kadar getirir. Sonra bütün o dairelerle alâkalı bazı umumi emirlerini kendisine bildirir ve o zâtı geri gönderir.

[1449] Şeriat ve fıkıh meseleleriyle uğraşan âlimler sınıfı.

İşte bu misaldeki gibi, Ezel ve Ebed Sultanı olan Âlemlerin Rabbinin de rubûbiyetinin mertebelerinde ayrı ayrı, fakat birbirine bakan icraatı, sıfat ve unvanları vardır. Ulûhiyetinin dairelerinde başka başka, fakat birbiri içinde görünen isim ve nişanları bulunur. Haşmetli icraatında ayrı ayrı, fakat birbirine benzer cilveleri görülür. Kudretinin işleyişinde farklı, fakat birbirini hissettiren, hatırlatan unvanları mevcuttur. Sıfatlarının tecellileri değişik, fakat birbirini gösterecek mukaddes bir şekilde ortaya çıkar. Fiillerinin cilvelerinde çeşit çeşit fakat birbirini tamamlayan tasarrufları ve rengârenk sanatında, eserlerinde türlü türlü fakat birbirine bakan haşmetli icraatı, terbiye ediciliği görünür.

İşte şu büyük sırdan dolayı Cenâb-ı Hak kâinatı hayret verici, harika bir şekilde düzene koymuştur. En küçük varlık tabakasındaki zerrelerden göklere ve göklerin birinci katından ta arş-ı âzama kadar üst üste tabakalar vardır.

Göğün her katı ayrı bir âlemin damı, rubûbiyet için birer arş ve ilahî tasarruflar için birer merkez hükmündedir. Gerçi o daire ve tabakalarda Cenâb-ı Hakk'ın ehadiyeti, yani birliğinin her bir varlıkta tek tek görünmesi itibarı ile bütün isimleri bulunabilir ve bütün sıfatları tecelli eder. Fakat nasıl ki adliyede âdil hâkim unvanı asıldır ve üstündür; diğer unvanlar orada onun emrine bakar, ona tâbidir. Aynen öyle de, her bir varlık tabakasında ve göğün her katında Allah'ın bir ismi, bir sıfatı hâkimdir, diğerleri orada onun gölgesindedir. Mesela, Kadir ismine mazhar olan Hazreti İsa *(aleyhisselam)* göğün hangi katında Peygamber *(aleyhissalâtü vesselam)* ile görüştüyse, işte o dairede Cenâb-ı Hak, Kadir ismiyle bizzat tecelli eder. Mesela, Hazreti Musa'nın *(aleyhisselam)* makamı olan gök dairesinde en çok hükmünü gösteren, Hazreti Musa'nın *(aleyhisselam)* mazhar bulunduğu "Mütekellim" ismidir ve bunun gibi...

İşte İsm-i Âzam'a mazhar,[1450] nübüvveti umumi[1451] ve Cenâb-ı Hakk'ın bütün isimlerinin tecellilerine erişmiş[1452] Zât- Ahmediye *(aleyhissalâtü vesselam)* elbette bütün rubûbiyet daireleriyle alâkalıdır ve o dairelerde makam sahibi olan peygamberlerle görüşmek, bütün tabakalardan geçmek, elbette Mirac hakikatini gerektiriyor.

[1450] Bkz. Ebû Dâvûd, *vitr* 8; Tirmizî, *deavât* 64; İbni Mâce, *duâ* 9; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 6/461.

[1451] Bkz. Enbiyâ sûresi, 21/107; Sebe' sûresi, 34/27; Saf sûresi, 61/9; Buhârî, *teyemmüm* 1, *salât* 56; Müslim, *mesacid* 3; Nesâî, *gusül* 26; Dârimî, *salât* 111.

[1452] Bkz. Kadı İyaz, *eş-Şifâ* 1/235-246.

İkinci Temsil

Nasıl ki bir sultanın unvanlarından olan "başkumandan" unvanının, askeriyenin en üst ve en geniş dairesinden onbaşı rütbesi gibi küçük ve hususi bir daireye kadar her makamda bir tezahürü, bir cilvesi vardır.

Mesela bir asker, o başkumandanlık unvanının tecellisini onbaşının şahsında görür, ona bakar, ondan emir alır. O asker onbaşı olduğunda çavuş dairesindeki kumandanlık cilvesi gözüne çarpar, ona bakar. Sonra çavuş olsa, o vakit kumandanlık unvanının cilvesini teğmen rütbesinde görür, zira o makamda da başkumandana ait bir iskemle bulunur. Ve bunun gibi; yüzbaşı, binbaşı, general, mareşal dairelerinin her birinde, dairelerin büyüklüğü ölçüsünde o kumandanlık unvanını görür.

Şimdi başkumandan, bir askere bütün askerî dairelerle alâkalı bir vazife vermek, onu bir müfettiş gibi her daireyi görüp hepsi tarafından görüleceği bir makama çıkarmak istese; elbette o askeri, onbaşı dairesinden ta kendi büyük dairesine kadar her tabakayı görmesi ve görülmesi için birer birer gezdirecektir. Sonra huzuruna kabul edip sohbetiyle şereflendirecek, nişan ve fermanlarla iltifatta bulunarak geldiği yere bir anda gönderecektir. Ancak temsilde şu noktayı nazara almak lâzım: Padişah eğer aciz değilse -görünüşte olduğu gibi, manevî yönden de iktidar sahibiyse- general, mareşal, teğmen gibi şahısları vekil yapmaz, her yerde bizzat bulunur. Bazı perdeler altında ve makam sahibi şahısların arkasında olsa da emri doğrudan doğruya o verir. Kâmil birer veli olan bazı padişahların birçok dairede icraatlarını farklı şahıslar suretinde yerine getirdikleri rivayet edilir. Temsil ile baktığımız şu hakikatte ise her bir dairedeki emir ve hüküm, kendisinde acz olmadığından, doğrudan doğruya, bizzat başkumandandan geliyor. Her şey onun emri, iradesi ve kuvvetiyledir.

İşte şu temsildeki gibi, yerlerin ve göklerin Hâkim'inin, كُنْ فَيَكُونُ[1453] buyruğuna mâlik ve mutlak emir sahibi olan Ezel ve Ebed Sultanı'nın varlık tabakalarında tam bir itaat ve intizamla yerine getirilen emirleri ve kumandanlığının icraatı görülüyor. Hem zerrelerden gezegenlere, sineklerden göklere kadar bütün varlık tabakalarında ve türlerinde küçük-büyük, cüzî-küllî âlemleri ve toplulukları ayrı ayrı, fakat birbirine bakan bir tarzda idare eden birer rubûbiyet ve hâkimiyet dairesi görünüyor. Şimdi kâinattaki en yüce maksatları, en büyük neticeleri anlayacak bir zât,

bütün tabakaların ayrı ayrı kulluk vazifelerini görüp Zât-ı Kibriyâ'nın rubûbiyet saltanatını, hâkimiyetinin haşmetini seyrederek O'nun rızasının ne olduğunu bilmek ve saltanatını ilan etmek için elbette o tabaka ve dairelere yolculuk yapacaktır. O'nun büyük dairesinin unvanı olan Arş-ı Âzam'ına ve Kâb-ı Kavseyn'e –yani imkân[1454] ve vücub[1455] arasında Kâb-ı Kavseyn ile işaret edilen makama– girecek ve Celîl-i Zülcemâl Zât ile görüşecektir ki, işte bu, Mirac'ın hakikatidir. Her insan aklıyla hayal süratinde seyahat ettiği gibi.. her veli kalbiyle şimşek hızında dolaştığı gibi.. nuranî birer varlık olan her melek ruh çabukluğunda Arş'tan yeryüzüne, yeryüzünden Arş'a mesafeleri kat ettiği gibi..[1456] cennet ehli olan insanların, haşirden beş yüz senelik mesafedeki cennete Burak süratinde çıkmaları gibi..[1457] nur ve nur kabiliyetindeki evliyanın kalblerinden daha latif, ölülerin ruhlarından ve meleklerden daha hafif, yıldız gibi nuranî ve misalî bedenlerden daha zarif olan Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* yüksek, pak ruhuyla beraber, elbette, sayısız vazifelerini gördüğü ve kabiliyetlerinin mahzeni olan mübarek cismi de Arş'a kadar gidecektir.

[1453] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40 …)

[1454] **İmkân**: Varlığı ve yokluğu da mümkün, birbirine eşit olmak. Var olmak için başkasına muhtaç bulunmak.

[1455] **Vücub**: Varlığı zorunlu ve kendinden olma.

[1456] Bkz. Meâric sûresi, 70/4.

[1457] Hadiste, Efendimiz *(aleyhissalâtü vesselam)* "Cehennemin üzerine kurulan Sırat'tan ameline göre kiminin şimşek süratinde, kiminin rüzgâr süratinde, kiminin kuş gibi hızlı, kiminin doludizgin at süratinde, kiminin koşarak, kiminin de yürüyerek geçeceğini" buyurmuştur. (Tirmizî, *tefsîru'l-Kur'an* 19; Dârimî, *rikak* 89; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr* 9/356).

Şimdi dinleme makamındaki inkârcıya bakıyoruz. Onun kalbinden, "Ben Allah'ı tanımıyorum, Peygamber'i bilmiyorum, Mirac'a nasıl inanacağım?" diyeceği akla geliyor.

Cevap olarak deriz ki: Madem şu kâinat ve mevcudat var ve onlarda bir icraat, bir yaratma faaliyeti görülüyor. Hem madem muntazam bir iş, failsiz olmaz. Mânidar bir kitap, kâtipsiz olmaz. Sanatlı bir nakış, nakkaşsız olmaz. Elbette şu kâinatı dolduran hikmetli icraatın da bir faili ve yeryüzünde her mevsim tazelenen hayret verici nakışların, mânidar birer mektup olan varlıkların da bir kâtibi, bir nakkaşı vardır. Hem madem bir işte iki hâkimin bulunması o işin intizamını bozar. Ve madem bir sineğin kanadından ta göğün kandillerine kadar âlemde mükemmel bir düzen var. Öyleyse o Hâkim birdir. Yoksa varlıklar sayısınca ilahın bulunması lâzım gelir. Çünkü her şeydeki sanat ve hikmet o derece hayret vericidir ki, o şeyin Yaratıcısının, her şeye gücü yeten, her işi bilen bir Kadir-i Mutlak olması gerekir. O sayısız ilahlar hem birbirine zıt hem benzer olacaktır; o halde ise şu hayret verici intizamın bozulmaması yüz bin defa imkânsızdır, akıl dışıdır.

Hem madem, şu varlık tabakalarının bir ordudan bin defa daha muntazam şekilde, tek bir emirle hareket ettiği açıkça görünüyor. Yıldızların, güneşin ve ayın düzenli hareketlerinden tut, ta badem çiçeklerine kadar her bir varlık türü Kadîr-i Ezelî'nin kendisine verdiği nişanları, formaları, güzel elbiseleri ve belirlediği hareketleri, bir ordudan bin defa daha muntazam, mükemmel bir şekilde gösteriyor. Öyleyse şu kâinatın, gayb perdesi arkasında -yarattıkları O'nun emrine bakan ve kendisine itaat eden- bir Hâkim-i Mutlak'ı vardır.

Hem madem o Hâkim, bütün hikmetli icraatının şahitliğiyle ve gösterdiği muhteşem eserlerle bir Sultan-ı Zülcelâl'dir.

Hem ihsanlarıyla çok merhamet sahibi bir Rab'dir; sergilediği güzel sanatlarıyla, sanatını itinayla gözeten ve çok seven bir Sâni'dir.

Hem gösterdiği nakışlar ve merak uyandıran sanatlarıyla, şuurlu varlıkların takdir nazarlarını eserlerine çekmek isteyen, sonsuz hikmet sahibi bir Hâlık'tır.

Hem O'nun; âlemin yaratılışında gösterdiği, akılları hayrette bırakan nakışlarının ne demek olduğunu ve varlıkların nereden gelip nereye gideceğini, rubûbiyetinin hikmetiyle şuur sahiplerine bildirmek istediği anlaşılıyor. Elbette sonsuz hikmet sahibi Hâkim ve sonsuz ilim sahibi Sâni, rubûbiyetini göstermek ister.

Hem madem gösterdiği bu kadar lütuf ve merhamet eseri ve sanat harikaları ile kendini şuur sahiplerine tanıtmak ve sevdirmek ister. Elbette arzularını ve rızasına ulaştıracak şeylerin ne olduğunu o şuurlu varlıklara bir elçi vasıtasıyla bildirecektir.

Öyleyse şuur sahiplerinden birini tayin edip onunla rubûbiyetini ilan edecektir. Sevdiği sanatlarını göstermek için bir elçiyi yüce huzuruna yakınlıkla şereflendirip bu işe vasıta kılacaktır. Yüce maksatlarını şuur sahiplerine bildirmesi ve kemâl vasıflarını göstermesi için bir zâtı yol gösterici yapacaktır. Şu kâinata koyduğu tılsımın ve varlıklarda gizlediği rubûbiyet sırrının mânâsız kalmaması için herhalde bir rehber tayin edecektir. Gösterdiği ve nazarlara sunduğu sanat güzelliklerinin faydasız ve abes olmaması için onlardaki maksatları ders verecek bir kılavuz vazifelendirecektir. Ve rızasına ulaştıran şeylerin ne olduğunu şuur sahiplerine tebliğ etmesi için bir zâtı bütün şuurlu varlıkların üstünde bir makama çıkaracak ve rızasını ona bildirecek, onunla haber verecektir.

Madem hakikat ve hikmet böyle gerektiriyor ve şu vazifelere en lâyık zât Hazreti Muhammed'dir *(aleyhissalâtü vesselam)*. Çünkü bu vazifeleri en mükemmel şekilde bilfiil o yapmıştır. Onun eseri olan İslam âlemi ve gösterdiği İslamiyet nuru, buna adil ve dosdoğru birer şahittir. Öyleyse o zâtın bütün kâinatın üstüne çıkıp, bütün varlık tabakalarından geçip öyle bir makama yükselmesi lâzımdır ki, bütün mahlûkatın Hâlık'ı ile, hepsi adına, doğrudan doğruya, yüce, küllî bir sohbet etsin. İşte Mirac bu hakikati bildiriyor.

Kısacası: Madem Allah şu koca kâinatı zikredilen maksatlar gibi çok büyük gayeler için bu şekilde yaratmış, düzene koymuş ve süslemiştir. Hem madem varlıklar içinde, şu kuşatıcı rubûbiyeti bütün incelikleriyle,

şu büyük ulûhiyet saltanatını bütün hakikatleriyle sadece insan görebilir. Elbette o Hâkim-i Mutlak, insan ile konuşacak ve ona isteklerini bildirecektir. Madem her insan mahiyetinin sınırlarından ve bayağı arzularından sıyrılıp en yüksek, küllî makama çıkamıyor. O Hâkim'in küllî hitabına bizzat muhatap olamıyor. Elbette o vazife, insanlar içinde bazı hususi fertlere verilecektir ki, iki yönlü bir münasebeti bulunsun: Hem insan olmalı ki, insanlara rehberlik etsin; hem ruhen gayet yüksek olmalı ki, doğrudan doğruya o hitaba erişsin.

Şimdi madem insanlar içinde, şu kâinatın Sâni'inin maksatlarını en mükemmel şekilde bildiren, kâinatın tılsımını keşfeden, yaratılışın muammasını çözen ve rubûbiyet saltanatının güzelliklerini kusursuzca ilan eden, Hazreti Muhammed'dir *(aleyhissalâtü vesselam)*. Elbette bütün insanlar içinde onun öyle bir manevî yolculuğu olacaktır ki, bu, cismani âlemde seyahat suretinde bir Mirac'dır. O zât, "Yetmiş bin perde"[1458] diye tabir edilen, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin berzahını aşıp, sıfat ve icraatının tecellilerinden geçip varlık tabakalarının sonuna kadar mertebeleri kat edecektir. İşte Mirac budur.

[1458] Arada yetmiş bine yakın perde olduğuna dair bkz. Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 13/520; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat* 6/278, 8/382. Ayrıca bu perdeler olmasa Cenâb-ı Hakk'ın azametinden her şeyin mahvolacağına dair bkz. Müslim, *îmân* 293; İbni Mâce, *mukaddime* 13.

Ey bizi dinleyen inkârcı! Yine farz edelim ki, sen kalbinden şöyle diyorsun: "Nasıl inanayım, insana her şeyden daha yakın bir Rab ile binlerce sene mesafeyi aşıp yetmiş bin perdeyi geçtikten sonra görüşmek ne demektir?"

Biz de deriz ki: Cenâb-ı Hak her şeye her şeyden, o şeyin kendisinden bile daha yakındır.[1459] Fakat her şey, O'ndan sonsuz uzaktır.[1460] Nasıl ki güneşin şuuru ve konuşma kabiliyeti olsa, elindeki ayna vasıtasıyla seninle konuşabilir. Sende istediği gibi tasarruf eder. Belki sana, ayna misali gözbebeğinden daha yakın olduğu halde, sen ondan dört bin sene kadar uzaksın, hiçbir şekilde ona yaklaşamazsın. Eğer yükselsen, ay makamına gelip onunla doğrudan doğruya görüşme noktasına çıksan, yalnız bir tür

ayna olabilirsin. Aynen öyle de, Ezel ve Ebed Güneşi Zât-ı Zülcelâl her şeye her şeyden daha yakın olduğu halde her şey O'ndan sonsuz uzaktır. Ancak bütün varlık tabakalarını kat edip, sınırlı mahiyetinden sıyrılıp, külliyet mertebelerinde gide gide binlerce perdeden geçerek bütün varlıkları kuşatan bir ismine yanaşır ve bundan daha ileride pek çok mertebeyi aşarsan, O'na bir tür yakınlıkla şereflenirsin.

[1459] Bkz. Kaf sûresi, 50/16; Vâkıa sûresi, 56/85.

[1460] Bkz. En'âm sûresi, 6/103.

Hem mesela bir asker, başkumandanının manevî şahsiyetinden çok uzaktır. O asker, kumandanına onbaşısında gördüğü küçük bir numune ile gayet uzak bir mesafeden, pek çok manevî perde arkasından bakar. Onun manevî şahsiyetine gerçekten yakın olmak için ise teğmenlik, yüzbaşılık, binbaşılık gibi birçok küllî mertebeden geçmesi gerekir. Halbuki başkumandan, emriyle, kanunuyla, bakışıyla, hükmüyle, ilmiyle ve –görünüşte olduğu gibi mânen de kumandan ise– bizzat o askerin yanında bulunur, onu görür. Bu hakikat On Altıncı Söz'de kesin bir şekilde ispat edildiğinden, onunla yetinerek burada kısa kesiyoruz.

Ey inkârcı, bu kez de kalbinden mesela şöyle dersin: "Ben göğün tabakalarını inkâr ediyorum, meleklere inanmıyorum. Göklerde birinin gezmesine, meleklerle görüşmesine nasıl inanayım?"

Evet, senin gibi aklı gözüne inmiş, gözüne perde çekilmiş insanlara laf anlatmak ve bir şey ispatlamak elbette zordur. Fakat hakikat o kadar parlaktır ki, onu körler bile görebildiği için biz de deriz ki: Muazzam uzay boşluğu, ittifakla sabittir ki, "esir" maddesi ile doludur. Işık, elektrik, sıcaklık gibi akıcı ve latif şeyler, uzay boşluğunu dolduran bir maddenin varlığına delildir. Meyveler bir ağacı, çiçekler çimenliği, sümbüller tarlaları, balıklar denizi açıkça gösterdiği gibi, yıldızlar da zorunlu olarak kendi kaynaklarının, tarlalarının, denizlerinin, çimenliklerinin varlığını aklın gözüne sokuyorlar. Madem şu yüce âlemde çeşitli tabakalar var, değişik vaziyetlerde farklı hükümler görünüyor. Öyleyse o hükümlerin kaynağı olan göklerin tabakaları da birbirinden farklıdır. İnsanda nasıl ki

cisimden başka akıl, kalb, ruh, hayal, hafıza gibi manevî latifeler de var. Elbette insanın büyük bir misali olan âlemde ve insan meyvesinin ağacı olan kâinatta da cismani âlemden başka âlemler bulunur. Ve yeryüzünden cennete kadar her âlemin birer göğü vardır.

Melekler için ise deriz ki: En kıymetli ve nuranî şeyler olan hayat ve şuur, gezegenler içinde orta büyüklükteki, yıldızlar arasında ise küçük, maddî ve karanlık olan dünyada sınırsızca bulunur. Elbette karanlık bir ev hükmündeki şu yeryüzüne nispeten süslenmiş köşkler, mükemmel saraylar gibi olan yıldızlar ve yıldızların denizi olan gökler; şuur sahibi, canlı, sayısız ve farklı cinslerden meleklerin, ruhanilerin meskenidir. *İşârâtü'l İ'caz* adlı tefsirimde, ثُمَّ اسْتَوٰى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ[1461] ayetinde buyrulan, göklerin hem varlığını hem de pek çok tabakadan oluştuğunu, Yirmi Dokuzuncu Söz'de ise meleklerin varlığını iki kere iki dört eder derecesinde bir kesinlikle ispatladığımızdan, onlarla yetinerek burada kısa kesiyoruz.

[1461] "Sonra iradesi yukarıya yönelip orayı da yedi gök halinde sağlamca nizama koydu." (Bakara sûresi, 2/29)

Sözün Özü: Esir maddesinden yapılmış, elektrik, ışık, sıcaklık, çekim kuvveti gibi akıcı ve latif şeylerin meskeni ve hadisteki اَلسَّمَاءُ مَوْجٌ مَكْفُوفٌ[1462] işaretiyle gezegenlerin ve yıldızların hareketlerine müsait olan Samanyolu adlı yıldız kümesinden en yakın gezegene kadar çeşitli vaziyet ve mahiyetlerde yedi tabaka vardır. Her tabakada yeryüzünden berzah âlemine, misâl âlemine, ahirete kadar birer âlemin damı hükmünde birer gök bulunur. Bu, hikmetin ve aklın gereğidir.

[1462] "Sema, dalgaları karar kılmış bir denizdir." Bkz. Tirmizî, *tefsîru sûre (57)* 1; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/370; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat* 6/15.

Ey dinsiz inkârcı! *Hem mesela diyebilirsin ki*: "Bin zorlukla ve uçak vasıtasıyla ancak bir iki kilometre yukarıya çıkılabilir. Bir insan nasıl cismiyle binlerce senelik mesafeyi birkaç dakikada kat eder, gider gelir?"

Biz de deriz ki: İlminize göre, yerküre gibi ağır bir cisim, senelik hareketiyle bir dakikada yaklaşık yüz seksen sekiz saatlik mesafe alır.

Yaklaşık yirmi beş bin senelik mesafeyi bir senede kat eder. Acaba, şu muntazam hareketleri ona yaptıran ve onu bir sapan taşı gibi döndüren bir Kadîr-i Zülcelâl, bir insanı arşa yükseltemez mi? Rabbanî bir kanun olan güneşin çekimi ile etrafındaki pek ağır yerküreyi mevlevî gibi döndüren bir hikmet, Rahmet-i Rahman'ın cazibesi ve Ezelî Güneş'in aşkının çekimiyle bir insanı cismen, o Rahman'ın Arşına şimşek gibi çıkaramaz mı?

Bu kez de, "Haydi, diyelim çıkabilir. Peki, niçin çıkmış? Ne lüzumu var? Veliler gibi ruhu ve kalbi ile gitse yetmez miydi?" diyebilirsin.

Biz de deriz ki: Madem Sâni-i Zülcelâl, mülk ve melekût âlemlerindeki hayret verici ayetlerini, delillerini sergilemek, şu âlemin tezgâh ve kaynaklarını seyrettirmek ve insanın amellerinin ahiretteki neticelerini göstermek istemiş. Elbette Mirac'a çıkan zâtın, görünen âlemin anahtarı hükmündeki gözünü ve işitilen âlemdeki ayetleri duyan kulağını da Arş'a kadar beraber götürmesi lâzım gelir. Ruhunun sayısız vazifesine merkez olan uzuv ve kabiliyetlerinin makinesi hükmündeki mübarek cismini de Arş'a kadar çıkarması aklın ve hikmetin gereğidir. Nasıl ki, cennette ilahî hikmet cismi ruha arkadaş edecektir. Çünkü beden, pek çok kulluk vazifesine, sonsuz lezzet ve eleme medardır. Elbette o mübarek beden, Mirac'da da ruha arkadaş olacaktır. Madem cennete ruh ile beden beraber gider. Elbette Cennetü'l-Me'va'nın gövdesi olan Sidretü'l-Münteha'ya yükselen[1463] Zât-ı Ahmediye'ye *(aleyhissalâtü vesselam)* mübarek bedeninin eşlik etmesi hikmetin ta kendisidir.

[1463] Bkz. Necm sûresi, 53/14.

Yine farz edelim ki, *şöyle diyebilirsin*: "Binlerce sene mesafeyi birkaç dakikada aşmak akla sığmaz, imkânsızdır."

Biz de deriz ki: Sâni-i Zülcelâl'in sanatında hareketler sonsuz çeşitliliktedir. Mesela sesin hızıyla ışığın, elektriğin, ruhun ve hayalin hızlarının ne kadar farklı olduğu mâlum... Gezegenlerin de hareketleri ilmen o kadar çeşitlidir ki, aklı hayrette bırakır. Acaba latif cismi, yükselişte süratli olan yüce ruhuna uymuş o zâtın, ruh süratinde hareketi

nasıl akıl dışı görünür? Hem on dakika uyusan bazen olur ki, bir sene geçirmiş gibi bir hale maruz kalırsın. Hatta insanın bir dakikada gördüğü rüyada işittiği sözler, söylediği kelimeler toplansa, uyanıkken geçen bir güne, belki daha fazla zamana denk gelir. Demek ki, belli bir zaman dilimi iki şahsa göre farklıdır; biri için bir gün, diğeri için bir sene hükmüne geçebilir.

Şu mânâya bir temsille bak: İnsanın hareketinin, güllenin hareketinin, sesin, ışığın, elektriğin, ruhun ve hayalin hareketlerinin hızına ölçek olacak bir saat farz edelim. O saatte on iğne bulunsun. İğnelerden biri saatleri göstersin. Biri, ondan altmış defa daha geniş bir dairede dakikaları saysın. Bir başkası, altmış defa daha geniş bir daire içinde saniyeleri; biri, yine altmış defa daha geniş bir dairede saliseleri göstersin. Bunun gibi, ötekiler de sırasıyla bir sonrakinin altmışta biri olan râbiaları, hâmiseleri, sâdise, sâbia, sâmine, tâsia ve aşireleri saysın. Böylece gayet muntazam, büyük bir dairede birer ibre farz edelim. Sözgelimi, saati sayan ibrenin dairesi küçük saatimiz kadarsa, herhalde aşireleri sayan ibrenin dairesi yeryüzünün bir senede çizdiği daire kadar, belki daha büyük olacaktır.

Şimdi iki şahıs farz edelim. Biri, saati sayan ibreye binmiş gibi, etrafını o ibrenin hareketlerine göre seyretsin. Diğeri ise aşireleri sayan ibreye binmiş olsun. Bu iki şahsın belli bir zaman diliminde gördükleri şeyler arasındaki fark, küçük saatimizin yeryüzünün bir senede çizdiği dairenin büyüklüğüne nispeti gibidir, aralarında çok fark vardır. İşte zaman, hareketlerin bir rengi yahut bir şeridi hükmünde olduğundan, hareketlerde geçerli bir hüküm, zamanda da geçerlidir. İşte bir saatte gördüklerimiz, saatin saati sayan ibresine binen şahsın gördükleri kadar ve gerçek süresi de aynı olduğu halde, Resûl-u Ekrem *(aleyhissalâtü vesselam)* aşire ibresine binen şahıs gibi, aynı sürede, o belli saatte Cenâb-ı Hakk'ın yardımıyla Burak'a biner, şimşek gibi bütün mümkinat dairesini kat edip, mülk ve melekût âlemlerindeki harikulâdelikleri görüp vücub dairesine çıkar, O'nun sohbetiyle şereflenip cemâlini görmeye mazhar olur, fermanı alıp vazifesine dönebilir ve dönmüştür.

Yine mesela *diyebilirsin ki*: "Evet olabilir, mümkündür. Fakat mümkün olan her şey gerçekleşmiyor. Bu hadisenin bir benzeri var mı ki kabul edilsin? Emsali olmayan bir şeyin, yalnız mümkün diye gerçekleştiğine nasıl hükmedilebilir?"

Cevaben deriz ki: Bu hadisenin benzerleri o kadar çoktur ki, saymakla bitmez. Mesela her nazar sahibi, gözüyle yerden ta Neptün gezegenine kadar bir saniyede çıkar.

Her ilim sahibi, aklıyla astronominin kanunlarına binip en uzak yıldızlara bir dakikada gider.

Her mümin, fikrini namazın fiillerine ve rükûnlarına bindirip bir tür Mirac ile kâinatı arkasına alır, ilahî huzura kadar çıkar.

Her kalb sahibi ve kâmil veli, seyr u sülûk ile arştan, Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarının dairesinden kırk günde geçebilir. Hatta Şeyh Geylanî, İmam Rabbânî gibi bazı zâtların, dosdoğru şekilde haber verdikleri üzere, ruhen arşa kadar bir dakikada yükseldikleri olmuştur.

Hem nuranî bedenlere sahip melekler arştan yere, yeryüzünden arşa kısa bir zamanda gidip gelirler.[1464]

[1464] "O vakit sen müminlere: 'Rabbinizin, indirdiği üç bin melek ile size imdat göndermesi yetmez mi?' diyordun." (Âl-i İmran sûresi, 3/124); "Biz o melekleri ancak hikmet gereğince göndeririz." (Hicr sûresi, 15/8); "O gece Rablerinin izniyle Ruh ve melekler, her türlü iş için iner de iner..." (Kadir sûresi, 97/4).

Hem cennet ehli, mahşer meydanından cennet bağlarına kısa bir zamanda yükselir.[1465]

[1465] Bu mânâdaki bir hadiste İnsanlığın İftihar Tablosu *(aleyhissalâtü vesselam)*: "Cehennemin üzerine kurulan Sırat'tan ameline göre kiminin şimşek süratinde, kiminin rüzgâr süratinde, kiminin kuş gibi hızlı, kiminin doludizgin at süratinde, kiminin koşarak, kiminin de yürüyerek geçeceğini" buyurmuştur. (Tirmizî, *tefsîru'l-Kur'an* 19; Dârimî, *rikak* 89; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/542; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr* 9/356)

Elbette bu kadar örnek gösteriyor ki: Bütün evliyanın sultanı, müminlerin imamı, cennet ehlinin reisi ve meleklerin makbulü olan Zât-ı

Ahmediye'nin *(aleyhissalâtü vesselam)* seyr u sülûkuna vesile bir Mirac'ın varlığı ve bunun, o zâtın makamına münasip surette olması hikmetin ta kendisidir, akla gayet uygundur ve şüphesiz gerçekleşmiştir.

Üçüncü Esas

Mirac'ın hikmeti nedir?

Cevap: Mirac'ın hikmeti o kadar yüksektir ki, insanın fikri ona ulaşamıyor. O kadar derindir ki, ona yetişemiyor. O kadar ince ve latiftir ki, akıl onu kendi başına göremiyor. Fakat bazı işaretlerle, o hikmetin hakikati bilinmese de varlığı bildirilebilir. Şöyle ki:

Şu kâinatın Hâlık'ı, sayısız varlık tabakasında ve ayrı ayrı her varlıkta birliğinin nurunu ve tecellisini göstermek için o tabakaların son noktasından vahdetin başlangıcına bir bağ suretinde, Mirac ile, seçkin bir ferdi bütün varlıklar adına kendine muhatap kabul etmiştir. Bütün şuur sahipleri namına ilahî maksatlarını ona anlatmış, onunla bildirmiş ve onun nazarıyla, yarattığı varlıkların aynasında sanatının güzelliğini, rubûbiyetinin mükemmelliğini seyretmiş, seyrettirmiştir. Hem âlemin Sâni'inin, eserlerinin şahitliğiyle, sonsuz bir güzelliği ve kemâli vardır. Hem güzellik hem kemâl, ikisi de bizzat sevilir. Öyleyse o güzellik ve kemâl sahibinin, kendi güzelliğine ve kemâline sonsuz bir muhabbeti vardır. O sonsuz muhabbet, yarattığı sanatlı eserlerde pek çok şekilde ortaya çıkar. O, benzersiz bir sanatla yarattığı varlıkları sever, çünkü o varlıklarda kendi güzelliğini ve kemâlini görür. O varlıklar içinde en sevimli ve en kıymetli, canlılardır. Canlılar içinde en sevimli ve kıymetli, şuur sahipleridir. Ve şuur sahipleri içinde mahiyetinin kuşatıcılığı itibarı ile en çok sevilmeye lâyık olanlar, insanlar arasındadır. İnsanların içinde de kabiliyetleri tamamen açığa çıkmış olan, bütün sanatlı varlıklara yayılmış ve onlarda tecelli etmiş kemâlâtın numunelerini gösteren fert, en sevimlidir.

İşte her şeyin Sâni'i, bütün varlıklarda görülen muhabbet tecellisinin her çeşidini bir noktada, bir aynada görmek ve güzelliğinin bütün

inceliklerini, ehadiyet sırrıyla göstermek için yaratılış ağacından nurlu bir meyve derecesinde ve kalbi o ağacın esas hakikatlerini içine alacak bir çekirdek hükmünde olan bir zâtı, başlangıçtaki çekirdekten son nokta olan meyveye kadar birleştiren bir bağ hükmündeki Mirac ile huzuruna kabul etmiştir. O ferdi kâinat namına sevdiğini bildirmek, cemâlini göstermekle şereflendirmek ve ondaki mukaddes hallerin başkalarına da geçmesini sağlamak için onu kelâmıyla taltif edip fermanıyla vazifelendirmiştir. Mirac'ın hikmeti budur.

Şimdi bu yüce hikmete iki temsilin dürbünü ile bakacağız.

Birinci Temsil

On Birinci Söz'deki temsilî hikâyede etraflıca anlatıldığı gibi: Nasıl ki şanlı bir sultanın pek çok hazinesi ve o hazinelerde çok çeşitli cevherleri bulunsa… Benzersiz sanatlarda çok mahareti ve sayısız, hayret verici, eşsiz ilimlerde marifeti, engin bilgisi olsa... Her güzellik ve kemâl sahibinin kendi güzelliğini ve kemâlini görüp göstermek istemesi sırrınca, elbette o sınırsız ilim sahibi sultan da bir sergi açmak ister ki, içine eserlerini dizsin, saltanatının haşmetini, servetinin şaşaasını, sanatının harikalarını, marifetinin benzersizliğini göstersin, insanların nazarına sunsun. Böylece manevî güzelliğini ve kemâlini iki şekilde seyretsin.

Birincisi: Bizzat kendi, inceliklere aşina nazarıyla görsün.

İkincisi: Başkalarının nazarıyla baksın.

İşte şu hikmete binaen o sultan çok büyük, muhteşem, geniş bir saray yapmaya başlar. Onu şahane bir surette dairelere, odalara ayırır. Türlü türlü nakışlarla, sanatının en güzel, en hoş eserleriyle süsler. İlminin ve hikmetinin en ince örnekleriyle düzenler. Mucizeli eserleriyle donatıp tamamladıktan sonra çeşit çeşit nimetlerin ve en leziz yemeklerin bulunduğu sofralar kurar, her topluluğa lâyık birer sofra ayırır ve umumi bir ziyafet hazırlar. Ardından o sultan, emri altındakilere kemâl vasıflarını göstermek için onları seyre ve ziyafete çağırır. Sonra içlerinden birini yaver-i ekremi, yani en yüksek memuru yapar, onu aşağıdaki tabaka ve

odalardan yukarıya davet eder; üstteki tabakalarda daireden daireye gezdirir. Benzersiz sanatının makinelerini, tezgâhlarını ve aşağıdan gelen mahsullerin mahzenlerini göstere göstere onu hususi makamına kadar getirir. Bütün kemâlâtının madeni olan mübarek zâtını göstermekle ve huzuruna almakla onu şereflendirir. Sarayın hakikatlerini ve kendi kemâl vasıflarını ona bildirir. Onu seyircilere rehber tayin eder, sonra da geri gönderir ki, sarayın sahibini, o sarayın içindekilerle, nakışlarıyla, hayret verici şeyleriyle halka tarif etsin. Ve sarayın nakışlarındaki sırları bildirip içindeki sanatların işaretlerini, derunundaki manzum süslerin ve ölçülü nakışların ne olduğunu; saray sahibinin mükemmelliğini ve hünerlerini nasıl gösterdiklerini o saraya girenlere öğretsin. Oraya girmenin âdâbını ve seyrin merasimini bildirsin; o ilim ve icraat sahibi, görünmeyen sultanın rızası ve arzuları dairesinde kabul merasimini tarif etsin.

Aynen öyle de, – وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الأَعْلٰى[1466] – Ezel ve Ebed Sultanı olan Sâni-i Zülcelâl, sonsuz kemâlâtını ve güzelliğini görmek ve göstermek istemiş ve şu âlem sarayını öyle bir tarzda yapmıştır ki, her bir varlık, pek çok dille O'nun kemâl vasıflarını zikreder, pek çok işaretle güzelliğini bildirir. O'nun güzel isimlerinin her birinde ne kadar gizli, manevî defineler ve her bir mukaddes sıfatında ne kadar saklı latifeler bulunduğunu, şu kâinat bütün varlıklarıyla gösterir. Hem bunu öyle bir tarzda yapar ki, bütün ilimler, bütün kanunlarıyla şu kâinat kitabını Hazreti Âdem zamanından beri okuyup değerlendiriyor. Halbuki o kitabın, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerine ve kemâl vasıflarına dair ifade ettiği mânâların ve gösterdiği ayetlerin yüzde biri bile daha okunamamıştır. İşte böyle bir âlem sarayını kendi manevî kemâlâtını ve güzelliğini görmek ve göstermek için bir sergi hükmünde açan Celil-i Zülcemâl'in, Cemil-i Zülcelâl'in, Sâni-i Zülkemâl'in hikmeti şunu gerektirir:

[1466] "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

Yeryüzündeki şuur sahibi varlıkların gözünde abes ve faydasız olmaması için o sarayın ayetlerinin mânâsını bir kuluna bildirsin... O saraydaki hayret verici şeylerin kaynakları ve neticelerinin mahzenleri olan yüce

âlemlerde birini gezdirsin... Onu bütün âlemlerin üstüne çıkarsın ve huzuruna yakınlıkla şereflendirsin... Ahiret âlemlerinde dolaştırsın ve ona, bütün kullarına rehberlik, rubûbiyetinin saltanatına ilancılık, rızasını tebliğ ve kâinat sarayındaki yaratılış kanunlarını tefsir etmek gibi pek çok vazife versin... Mucizelerinin nişanlarıyla onun farklılığını, seçkinliğini göstersin... Kur'an gibi bir ferman ile o şahsın, kendi has ve dosdoğru bir tercümanı olduğunu bildirsin…

İşte Mirac'ın pek çok hikmetinden birkaçını şu temsilin dürbünüyle örnek olarak gösterdik. Diğerlerini de bunlara kıyaslayabilirsin...

İkinci Temsil

Mesela ilim sahibi bir zât, mucizevî bir kitap yazsa... Öyle bir kitap ki, her sayfasında yüz kitap kadar hakikat, her satırında yüz sayfada izah edilecek ince mânâlar, her kelimesinde yüz satırda anlatılacak hakikatler, her harfinde yüz kelimeyle tarif edilecek nükteler bulunsa… O kitabın bütün mânâ ve hakikatleri, o mucize sahibi kâtibin manevî kemâl vasıflarına baksa, işaret etse… O zât elbette öyle bitmez bir hazineyi kapalı bırakıp abes hale getirmeyecek, o kitabı herhalde birilerine ders verecektir. Ta ki o kıymetli kitap mânâsız kalıp beyhude olmasın. O zâtın gizli kemâl vasıfları ortaya çıkıp manevî güzelliği görünsün. O da memnun olsun ve sıfatlarını, güzelliğini sevdirsin. Hem o zât, o harika kitabı bütün mânâlarıyla, hakikatleriyle ders verecek birini, ilk sayfasından sonuna kadar kitabın üstünden ders vere vere geçirecektir.

Aynen öyle de: Yarattığı her şeyi benzersiz sanatıyla nakış nakış işleyen Ezelî Zât, kemâlâtını, güzelliğini ve isimlerinin hakikatlerini göstermek için şu kâinat kitabını öyle bir tarzda yazmıştır ki, bütün varlıklar O'nun sonsuz kemâl vasıflarını, isim ve sıfatlarını sayısız yönden bildirir, ifade eder. Elbette bir kitabın mânâsı bilinmezse kıymeti hiçe iner. Bilhassa böyle her bir harfi binlerce mânâyı içeren bir kitabın kıymeti hiç hükmüne inemez, indirilmez. Öyleyse o kitabı yazan, elbette onu bildirecek, her toplumun kabiliyetine, bünyesine göre bir kısmını anlattıracaktır. Hem tamamını en geniş nazarlı, en küllî şuurlu, en seçkin kabiliyetli ferde ders

verecektir. Öyle bir kitabın tamamını ve geniş hakikatlerini ders vermek için o ferde gayet yüksek, manevî bir yolculuk yaptırmak hikmetin gereğidir. Yani onu, o kitabın birinci sayfası olan sayısız varlık tabakalarının bir ucundan, son sayfası olan ehadiyet dairesine kadar seyahat ettirecektir. İşte şu temsil ile Mirac'ın yüce hikmetlerine bir derece bakabilirsin.

Şimdi dinleme makamında olan inkârcıya bakıp kalbini dinleyeceğiz, ne hale geldiğini göreceğiz. İşte farz edelim ki, kalbi şöyle diyor: "Ben inanmaya başladım, fakat meseleyi iyi anlayamıyorum. Cevap bulamadığım üç mühim soru daha var.

Birincisi: Şu büyük Mirac niçin Muhammed-i Arabî'ye *(aleyhissalâtü vesselam)* mahsustur?

İkincisi: O zât hakkında niçin 'Kâinatın çekirdeğidir, kâinat onun nurundan yaratılmıştır ve o, kâinatın en son, en nurlu meyvesidir.'[1467] diyorsunuz? Bu ne demektir?

[1467] Bkz. ed-Deylemî, *el-Müsned* 1/171; el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* 1/311.

Üçüncüsü: Önceki beyanlarınızda diyorsunuz ki, o zât *(aleyhissalâtü vesselam)* yüce âlemlere, şu yeryüzündeki eserlerin makinelerini, tezgâhlarını ve neticelerinin mahzenlerini görmek için yükselmiştir. Bunun mânâsı nedir?"

Cevap: Şu birinci sorunuzun cevabı, otuz üç adet Söz'de etraflıca izah edilmiştir. Yalnız burada Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* kemâlâtına, peygamberliğinin delillerine ve o büyük Mirac'a en lâyık zâtın o olduğuna dair kısa işaretler türünden bir özet sunuyoruz. Şöyle ki:

İlk olarak: Pek çok tahrife maruz kaldıkları halde Tevrat, İncil, Zebur gibi mukaddes kitaplardan, şu zamanda dahi Hüseyin-i Cisrî gibi bir muhakkik, Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberliğine dair yüz müjdeli işareti çıkarıp *Risale-i Hamîdiye*'de göstermiştir.[1468]

[1468] Hüseyin Cisrî, *Risâle-i Hamîdiye (Türkçe tercüme)* s. 52-94.

İkincisi: Şık ve Satîh gibi iki meşhur kâhinin, vahiy gelmeden kısa süre önce Allah Resûlü'nün *(aleyhissalâtü vesselam)* nübüvvetine ve ahirzaman peygamberinin o olduğuna dair tarihçe sabit olan beyanları gibi pek çok müjde sahih bir şekilde tarihlerde nakledilmiştir.[1469]

[1469] İbni Hişâm, *es-Sîratü'n-Nebeviyye* 124-129; 158, 190-192; et-Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* 1/431.

Üçüncüsü: Hazreti Peygamber'in *(aleyhissalâtü vesselam)* doğduğu gece Kâbe'deki putların düşmesi, İran'da Kisra'nın meşhur sarayı Eyvân'ın çatlaması[1470] gibi "irhâsat" denilen yüzlerce harika hadise tarihçe meşhurdur.

[1470] Ebû Nuaym, *Delâilü'n-Nübüvve* s. 139; el-Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve* 1/19, 126, 127; et-Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* 1/459.

Dördüncüsü: Bir orduya parmağından akan suyu içirmesi, mescitte büyük bir cemaat huzurunda kuru direğin, minberin taşınmasından dolayı Allah Resûlü'nden *(aleyhissalâtü vesselam)* ayrılacağı için deve gibi inleyerek ağlaması, وَانْشَقَّ الْقَمَرُ[1471] ayetinin açık ve kesin hükmü ile ayın yarılması gibi, muhakkik zâtların araştırmalarıyla bine varan mucizelerle[1472] Hazreti Peygamber'in üstün kılındığını tarih ve siyer kitapları gösteriyor.

[1471] "… Ay bölündü." (Kamer sûresi, 54/1)

[1472] Bkz. el-Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve* 1/10; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf* 1/382; en-Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim* 1/2.

Beşincisi: Dost ve düşmanın ittifakıyla, şahsında güzel ahlâkın en yüksek derecede, bütün muamelelerinin şahitliğiyle vazifesinde ve tebliğinde yüksek vasıfların en ileri mertebede ve İslam'daki ahlâk güzelliğinin şehadetiyle, getirdiği dinde en yüce, övülmeye lâyık hasletlerin en mükemmel surette bulunduğunda insaf ve dikkat sahipleri tereddüt etmez.

Altıncısı: Onuncu Söz'ün İkinci İşaret'inde ifade edildiği gibi: Ulûhiyet, hikmetin gereği olarak görünmek ister. İşte Resûl-u Ekrem *(aleyhissalâtü vesselam)* bunu azami derecede, zirvedeki kulluğuyla en parlak şekilde göstermiştir.

Hem âlemin Hâlık'ının, hikmetin ve hakikatin gereği olarak, sonsuz kemâldeki güzelliğini bir vasıta ile göstermek istemesine karşılık, bunu en güzel surette gösteren ve tarif eden, açıkça, o zâttır.

Hem âlemin Sâni'inin, dikkat nazarlarını sonsuz güzellikteki kusursuz sanatına çekmek ve onu sergilemek istemesine karşılık, bunu en yüksek bir sedâ ile ilan eden yine, açıkça, o zâttır.

Hem âlemlerin Rabbi sayısız varlık tabakalarında birliğini ve tekliğini ilan etmek istemesine karşılık bütün tevhid mertebelerini azami derecede ilan eden yine, elbette, o zâttır.

Hem âlemin Sahibinin, eserlerindeki sonsuz güzelliğin işaretiyle, hakikat ve hikmetin gereği olarak, Zât'ının nihayetsiz cemâlini, benzersizliğini ve güzelliğinin inceliklerini aynalarda görmek ve göstermek istemesine karşılık, O'na en mükemmel surette aynalık eden, O'nu gösteren ve sevip başkalarına sevdiren yine, apaçık bir şekilde, o zâttır.

Hem şu âlem sarayının Sâni'inin, gayet harika mucizeler ve kıymetli cevherlerle dolu gayb hazinelerini gösterip sergilemek ve onlarla kemâlini tarif edip bildirmek istemesine karşılık, en mükemmel rehber ve tarif edici yine, açıkça, o zâttır.

Hem şu kâinatın Sâni'inin, kâinatı hayret verici, türlü ziynetlerle süsleyerek yapmasına.. şuur sahibi mahlûklarını seyir, gezinti, ibret ve tefekkür için oraya göndermesine.. hikmetin gereği olarak o eserlerin ve sanatların mânâlarını, kıymetini, seyir ve tefekkür edenlere bildirmek istemesine karşılık; cinlere ve insanlara, hatta ruhanilere ve meleklere de Kur'an-ı Hakîm vasıtasıyla en mükemmel şekilde rehberlik eden yine, açıkça, o zâttır.

Hem şu âlemin sonsuz hikmet sahibi Hâkim'inin, kâinattaki değişimlerin gayesini içeren muğlâk tılsımı ve varlıkların "nereden geldiklerine, nereye gittiklerine ve ne olduklarına" dair üç hayati sorunun muammasını bir elçi vasıtasıyla bütün şuur sahiplerine çözdürmek istemesine karşılık, Kur'an

hakikatleri vasıtasıyla en aşikâr ve mükemmel şekilde o tılsımı çözen ve o muammayı halleden yine, açıkça, o zâttır.

Hem şu âlemin yüce Sâni'inin kendini şuur sahibi varlıklara bütün güzel, sanatlı eserleriyle tanıtmasına, kıymetli nimetlerle sevdirmesine ve elbette bunun karşılığında onlara rızasının ve isteklerinin ne olduğunu bir elçi vasıtasıyla bildirmeyi dilemesine karşılık, O'nun rızasını ve isteklerini en güzel ve mükemmel surette, Kur'an vasıtasıyla beyan eden ve insanlığa getiren yine, apaçıktır ki, o zâttır.

Hem Âlemlerin Rabbi, kâinatın meyvesi olan insana, âlemi içine alacak geniş bir kabiliyet vermiş, onu engin bir kulluğa hazırlamış, fakat insan hissiyatıyla kesrete ve dünyaya müptelâ olduğundan, bir rehber vasıtasıyla onun yüzünü çokluktan birliğe, fâniden bâkiye çevirmek istemiştir. İşte insanlığa en mükemmel ve beliğ surette, Kur'an vasıtasıyla en güzel tarzda rehberlik eden ve peygamberlik vazifesini kusursuzca yerine getiren yine, açıkça, o zâttır.

İşte varlıkların en şereflisi canlılar, canlılar içinde en şerefli olan şuur sahipleri, şuur sahiplerinin en şereflisi de hakiki insandır. Ve hakiki insanlar içinde de şu zikredilen vazifeleri kusursuzca, mükemmel bir şekilde yerine getiren o zâttır; elbette büyük Mirac ile Kâb-ı Kavseyn'e çıkacak,[1473] ebedî saadetin kapısını çalacak, rahmet hazinelerini açacak ve imanın gayb perdesi ardındaki hakikatlerini görecek de o zât olacaktır.

[1473] "Öyle ki araları yayın iki ucu arası kadar veya daha az kaldı." (Necm sûresi, 53/9)

Yedincisi: Şu benzersiz yaratılmış varlıklardaki gayet güzel nakışlar ve son derece süslü ziynetler açıkça görülür. Bunlar, onların Sâni'inde, yarattıklarını güzelleştirmek ve süslemek için gayet şiddetli bir irade ve kasd bulunduğunu apaçık şekilde gösterir. O irade ise zorunlu olarak, Sâni'de sanatına karşı kuvvetli bir rağbet ve mukaddes bir muhabbet bulunduğuna işaret eder. İşte sanatlı varlıklar içinde en kuşatıcı olan ve bütün sanat inceliklerini birden kendinde gösteren, bilen, bildiren, kendini sevdiren ve başka varlıklardaki güzellikleri "Maşallah" deyip takdir eden,

açıktır ki, sanatını gözeten ve çok seven Sâni'in nazarında en sevgili olacaktır.

İşte sanatlı varlıkları yaldızlayan meziyetlere ve güzelliklere, onları ışıklandıran latifelere ve kemâlâta karşı, *"Sübhânallah, Mâşâallah, Allahu Ekber"* diyerek gökleri ve Kur'an'ın nağmeleriyle kâinatı çınlatan, beğenip takdir etmekle, tefekkür edip göstermekle, zikir ve tevhid ile karaları ve denizleri cezbeye getiren yine, açıkça, o zâttır.

Öyle bir zât ki: اَلسَّبَبُ كَالْفَاعِلِ[1474] sırrınca bütün ümmetinin işlediği sevapların bir misli, onun amel defterine kaydedilir. Ümmetinin salâvatları onun manevî kemâlâtına kuvvet verir. O, gördüğü peygamberlik vazifesinin neticeleri ve manevî ücretiyle beraber Cenâb-ı Hakk'ın rahmet ve muhabbetinin sonsuz feyzine mazhardır. İşte o zâtın Mirac merdiveniyle cennete, Sidretü'l-Müntehâ'ya, Arş'a ve Kâb-ı Kavseyn'e kadar gitmesi[1475] elbette hakkın, hakikatin ve hikmetin ta kendisidir.

[1474] (Bir işe) sebep olan, (onu bizzat) yapan gibidir.

[1475] Bkz. Necm sûresi, 53/4-18; İsrâ sûresi, 17/1.

اَلْبَاقِي هُوَ الْبَاقِي[1476]

[1476] Kendinden başka her şeyin fâni olduğu gerçek Bâki, Allah'tır.

Said Nursî

İkinci Sorunuza Cevap: Ey bizi dinleme makamındaki insan! Şu sorudaki hakikat o kadar derin, o kadar yüksektir ki, akıl ona ne ulaşabilir ne de yaklaşabilir. O ancak iman nuru ile görünür. Fakat bazı temsillerle o hakikatin varlığı anlayışımıza yaklaştırılabilir. Biz de bir nebze yaklaştırmaya çalışacağız.

İşte şu kâinat, hikmet nazarıyla bakıldığı vakit, büyük bir ağaç mânâsında görünür. Nasıl ki, bir ağacın dalları, yaprakları, çiçekleri, meyveleri vardır. Şu yaratılış ağacının bir dalı olan maddî âlemin de toprak, ateş, hava ve sudan ibaret dört unsur dalları, bitki ve ağaçlar yaprakları, hayvanlar çiçekleri ve insanlar meyveleri hükmündedir. Sâni-i Zülcelâl'in bütün

ağaçlarda geçerli bir kanununun elbette şu büyük yaratılış ağacında da geçerli olması O'nun Hakîm isminin gereğidir. Öyleyse hikmet, yaratılış ağacının da bir çekirdekten meydana gelmesini gerektirir.[1477] Bu öyle bir çekirdek olmalı ki, cismanî âlemin dışındaki âlemlerin numunelerini ve esaslarını da içinde taşısın. Çünkü binlerce farklı âlemi içine alan kâinatın asıl çekirdeği ve kaynağı, kuru bir madde olamaz. Madem şu kâinat ağacından daha önce yaratılmış, o türden başka ağaç yok. Öyleyse ona kaynak ve çekirdek hükmünde olan mânâ ve nur ve elbette o çekirdeğe de bir meyve suretinin giydirilmesi, yine Hakîm isminin gereğidir. Çünkü çekirdek daima çıplak olamaz. Madem yaratılışın başlangıcında meyve suretini giymemiş, elbette sonra giyecektir. Hem madem o meyve insandır. Ve madem insanlar içinde, daha önce ispat edildiği üzere, en meşhur ve en muhteşem meyve, herkesin dikkatini çeken ve yeryüzünün yarısı ile insanlığın beşte birinin bakışlarını kendine çeviren, manevî güzelliği ile âlemi muhabbet veya hayret nazarı ile kendine baktıran Zât-ı Muhammediye'dir *(aleyhissalâtü vesselam)*. Elbette kâinatın yaratılışına çekirdek olan nur, onun zâtında cisme bürünerek en son, en kâmil meyve suretinde görünecektir.

[1477] Bkz. "Şayet sen olmasaydın âlemleri de yaratmazdım." (Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-Merfûa* s. 385; el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* 2/214). Ayrıca yakın ifadeler için bkz. et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat* 6/314; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/672.

Ey bizi dinleyen! Şu hayret verici, büyük kâinatın bir insanın sınırlı mahiyetinden yaratılmasını akıldan uzak görme! Bir tür âlem gibi olan muazzam çam ağacını, buğday tanesi kadar bir çekirdekten yaratan Kadîr-i Zülcelâl, şu kâinatı Hazreti Muhammed'in *(aleyhissalâtü vesselam)* nurundan nasıl yaratmasın veya yaratamasın? İşte kâinat ağacı, bir tûba ağacı gibi, gövdesi ve kökü yukarıda, dalları aşağıda olduğu için, aşağıdaki meyve makamından aslî çekirdek makamına kadar uzanan nuranî bir bağ var. İşte Mirac o bağın kılıfı ve suretidir ki, Resûl-u Ekrem *(aleyhissalâtü vesselam)* o yolu açmış, velayetiyle gitmiş, peygamberliğiyle dönmüş ve kapıyı da açık bırakmıştır. Arkasındaki

ümmetin velileri, ruh ve kalb ile o nuranî caddede, Allah Resûlü'nün Mirac'ının gölgesinde manevî yolculuk yapıp kabiliyetlerine göre yüce makamlara çıkıyorlar.

Hem daha önce ispat edildiği üzere, şu kâinatın Sâni'i, birinci sorunun cevabında gösterilen maksatlar için kâinatı bir saray suretinde yapmış ve donatmıştır. O maksatların sebebi Zât-ı Ahmediye *(aleyhissalâtü vesselam)* olduğundan, kâinattan önce onun, kâinatın Sâni'inin inayet nazarında bulunması ve O'nun tecellisine ilk mazhar olması lâzım geliyor. Çünkü bir şeyin neticesi önce düşünülür. Demek ki o zât, varlık bakımından en son, mânen ise en evveldir. Zât-ı Ahmediye *(aleyhissalâtü vesselam)* hem en mükemmel meyve hem bütün meyvelerin kıymetinin sebebi ve bütün maksatların ortaya çıkma vesilesi olduğundan, yaratılış tecellisine ilk önce onun nurunun mazhar olması gerekir.[1478]

[1478] Bkz. el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* 1/265.

Üçüncü Sorunuza Cevap: Bu mesele o kadar geniştir ki, bizim gibi dar zihinli insanlar tam kavrayamaz. Fakat ona uzaktan uzağa bakabiliriz.

Evet, cismani, süfli âlemin manevî tezgâhları ve küllî kanunları, başka, yüce âlemlerdedir. Ve eşsiz bir sanatla yaratılmış varlıkların mahşeri olan yeryüzündeki hadsiz mahlûkatın amellerinin neticeleri, cin ve insanların fiillerinin semereleri yine o yüce âlemlerde görünür. Hatta iyilik ve sevapların cennet meyveleri suretine,[1479] kötülük ve günahların ise cehennem zakkumlarına[1480] dönüştüğünü, pek çok emare ve rivayetin şahitliği, kâinattaki hikmetin ve Cenâb-ı Hakk'ın Hakîm isminin bunu gerektirmesi ve Kur'an-ı Hakîm'in işaretleri gösteriyor. Evet, yeryüzünde bolluk o kadar geniştir ve yaratılış o kadar kısımlara ayrılmıştır ki, orada bütün kâinata yayılmış olan sanatlı eserlerin çok üstünde varlık cinsleri ve sınıfları bulunur, yeryüzü daima değişir, dolup boşalır. İşte şu cüzî, küçük şeylerin ve bolluğun kaynağı ve madenleri elbette küllî kanunlar ve Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin geniş tecellileridir. O küllî kanunların, tecellilerin ve o kuşatıcı isimlerin mazharları da bir derece basit, saf ve her biri bir âlemin arşı, çatısı ve idare merkezi hükmünde olan göklerdir

ki, o âlemlerin biri de Sidretü'l-Münteha'daki Cennetü'l-Me'vâ'dır.[1481] Dünyadaki tesbihat ve hamdlerin –Muhbir-i Sâdık'ın[1482] haber vermesiyle– o cennetin meyveleri suretine büründüğü sabittir.[1483] İşte bu üç nokta gösteriyor ki, yeryüzündeki netice ve meyvelerin mahzenleri o âlemlerdedir, yeryüzünün mahsulleri o tarafa gider.

[1479] Bkz. Yâsîn sûresi, 36/55/57; Duhân sûresi, 44/27, 55; Sâd sûresi, 38/51; Tûr sûresi, 52/22; Rahman sûresi, 55/52, 67; Vâkıa sûresi, 56/32; Mü'minûn sûresi, 23/19; Sâffât sûresi, 37/42; Mürselât sûresi, 77/42.

[1480] Bkz. Sâffât sûresi, 37/62; Duhân sûresi, 44/43; Vâkıa sûresi, 56/52; Nebe sûresi, 78/ 21-30.

[1481] Bkz. Necm sûresi, 53/15.

[1482] Getirdiği haberler dosdoğru olan, doğruluğunda şüphe bulunmayan Allah Resûlü *(aleyhissalâtü vesselam)*.

[1483] Bkz. "Kim 'sübhanallâhi ve bihamdihî, sübhanallâhi'l-azîm' derse cennette onun için bir hurma ağacı dikilir." (Tirmizî, *deavât* 59; İbni Mâce, *edeb* 56); "Kim 'sübhanallâhi ve'l-hamdülillâhi ve lâ ilâhe illâllâhu vallâhu ekber', derse her harfi için onun adına cennette bir ağaç dikilir." (et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat* 8/226); "Cennet fidanları 'lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh'tır." (Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/418).

Sakın, "Benim havada kaybolup giden bir 'Elhamdülillâh' kelimem nasıl cisme bürünüp bir cennet meyvesi olur?" deme!

Çünkü mesela, gündüz uyanıkken güzel bir söz söylersin, bazen onu rüyanda güzel bir elma olarak yersin. Gündüz çirkin bir sözünü gece uykunda acı bir şey şeklinde yutarsın. Gıybet etsen, onu murdar bir et suretinde sana yedirirler. Öyleyse şu dünya uykusunda söylediğin güzel ve çirkin sözleri, herkesin uyanık olduğu ahiret âleminde meyveler suretinde yemeyi akıldan uzak görmemelisin.

Dördüncü Esas

Mirac'ın neticeleri ve faydası nedir?

Cevap: Manevî bir tûba ağacı olan Mirac'ın beş yüzden fazla meyvesinden örnek olarak yalnız beş tanesini zikredeceğiz.

Birinci Meyve

Allah Resûlü'nün, iman esaslarının hakikatlerini; melekleri, cenneti, ahireti, hatta Zât-ı Zülcelâl'i gözle görmesi, kâinata ve insanlığa öyle bir hazine, ezelî bir nur ve ebedî bir hediye getirmiştir ki: Şu kâinatı perişan, fâni ve karmakarışık görünen bir vaziyetten çıkarıp o nur ve meyve ile Samed Yaratıcının mukaddes bir mektubu, o Ehad Zât'ın güzelliğini ifade eden güzel bir ayna olarak hakiki vaziyetinde göstermiştir. Kâinatı ve bütün şuur sahiplerini sevindirmiştir. Hem o nur ve meyve ile insanı dağınık, perişan, aciz, fakir, ihtiyaçlarının sınırsız, düşmanlarının nihayetsiz olduğu, fâni, geçici ve yolunu şaşırmış bir vaziyetten kurtarmıştır. O nur ve mukaddes meyve ile insanı yaratılışın en güzel sureti olan ahsen-i takvimde, Samed bir Zât'ın bir kudret mucizesi.. O'nun birer yazısı, mektubu hükmündeki eserlerinin kuşatıcı bir nüshası.. Ezel ve Ebed Sultanı'nın bir muhatabı, has bir kulu.. kemâlâtının takdir edicisi.. dostu ve güzelliğinin hayranı.. O'nun tarafından sevilen ve bâki cennetine hazırlanan aziz bir misafiri olarak hakiki suretinde göstermiştir. İnsan olan bütün insanlara, sonsuz bir sevinç ve şevk vermiştir.

İkinci Meyve

Varlıkların yaratıcısı, kâinatın sahibi ve âlemlerin Rabbi, Ezel ve Ebed Hâkim'inin razı olduğu İslamiyet'in, başta namaz olmak üzere, esaslarını cinlere ve insanlara hediye getirmiştir. O'nun rızasını kazandıracak amelleri anlamak, o kadar merak uyandırıcıdır ve öyle bir saadet kaynağıdır ki, tarif edilmez. Zira herkes, kendisine nimet veren büyükçe bir zâtın yahut ihsan sahibi padişahının arzularını uzaktan anlamaya ne kadar isteklidir ve anlasa ne kadar memnun olur... "Keşke bir haberleşme vasıtası olsaydı, o zât ile doğrudan konuşsaydım. Benden ne istiyor, anlasaydım. Bende onun hoşuna giden şeyleri bilseydim." der. İşte bütün varlıkları tasarrufu altında tutan, bütün âlemlerdeki güzellik ve kemâl O'nun güzelliğine ve kemâline nispeten ancak zayıf bir gölge olan Zât'a her an, sayısız yönden muhtaç ve O'nun sınırsız ihsanlarına mazhar olan insanın, O'nun rızasını ve arzularını anlamak hususunda ne derece istekli ve meraklı olması gerektiğini anlarsın.

İşte Zât-ı Ahmediye *(aleyhissalâtü vesselam)* yetmiş bin perde arkasında[1484] o Ezel ve Ebed Sultanı'nın rızasını kazandıracak amelleri doğrudan doğruya Mirac'ın neticesi olarak hakkalyakîn[1485] işitmiş, getirip insanlığa hediye etmiştir.[1486]

[1484] Arada yetmiş bine yakın perde olduğuna dair bkz. Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 13/520; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat* 6/278, 8/382. Ayrıca bu perdeler olmasa, Cenâb-ı Hakk'ın azametinden her şeyin mahvolacağına dair bkz. Müslim, *îmân* 293; İbni Mâce, *mukaddime* 13.

[1485] Marifet mertebesinin en yükseği. Hakikati bizzat yaşayarak görme hali.

[1486] Bkz. Buhârî, *menâkıbu'l-ensar* 42; Müslim, *îmân* 279, *müsâfirîn* 253; Tirmizî, *tefsîru sûre (53)* 1.

Evet, insanlık ayda ne olduğunu çok merak eder; ister ki, biri gidip oradan haber getirsin... Hem bunun için ne kadar fedakârlık gösterir. Eğer ayda ne olduğunu anlasa, ne kadar hayrete ve meraka düşer. Halbuki ay, öyle bir Mâlikü'l Mülk'ün memleketinde geziyor ki, orada ancak bir sinek gibi yerkürenin etrafında döner. Yerküre pervane gibi güneşin etrafında uçar. Güneş, binlerce lamba içinde bir lambadır ki, o yüce Mâlikü'l Mülk'ün bir misafirhanesine ışık verir. İşte Zât-ı Ahmediye *(aleyhissalâtü vesselam)* böyle bir Zât-ı Zülcelâl'in icraatını, hayret verici sanatlarını ve bekâ âlemindeki rahmet hazinelerini görmüş, gelmiş ve insanlığa bildirmiştir. İşte insanlık o zâtı tam bir merak, hayret ve aşkla dinlemezse akla ve hikmete ne kadar zıt hareket etmiş olacağını anlarsın.

Üçüncü Meyve

Ebedî saadet definesini görmüş, anahtarını alıp getirmiş, cinlere ve insanlara hediye etmiştir. Evet, Mirac vasıtasıyla ve kendi gözüyle cenneti ve sonsuz güzellik sahibi Rahman'ın rahmetinin bâki cilvelerini görmüş, ebedî saadeti kesin bir şekilde, hakkalyakîn anlamıştır. Ebedî saadetin varlığının müjdesini cinlere ve insanlara armağan getirmiştir. Biçare cinler ve insanlar, sürekli değişen bir dünyada, yokluk ve ayrılık sarsıntıları içindeki mevcudatın zamanın akışı ve zerrelerin hareketleri ile ebedî yokluk ve ayrılık denizine döküldüğü, yürek paralayan bir vaziyette bulundukları sırada, böyle bir müjdenin ne kadar kıymetli, kendilerini

ebedî yokluğa mahkûm zanneden fâni cin ve insanlar için ne kadar saadet verici olduğu tarif edilmez. Bir adam idam edileceği anda affedilse ve kendisine padişaha yakın bir saray verilse, ne kadar sevinir... İşte bütün cinler ve insanlar sayısınca böyle sevinçleri topla, sonra bu müjdenin kıymetini kıyasla…

Dördüncü Meyve

Cenâb-ı Hakk'ın eşsiz güzelliğini görme meyvesini kendi aldığı gibi, o meyveye ulaşmanın her mümin için mümkün olduğu müjdesini de cinlere ve insanlara hediye getirmiştir. O meyvenin ne kadar leziz, hoş ve güzel olduğunu şununla kıyaslayabilirsin: Kalbi bulunan her insan güzellik, kemâl veya ihsan sahibi birini sever. Ve o sevgi de güzelliğin, kemâlin ve ihsanın derecesine göre artar, hayranlık mertebesine gelir; insan sevdiğine canını verecek kadar muhabbet bağlar. Yalnız bir defa görmesine rağmen dünyasını feda edecek hale gelir. Halbuki bütün varlıklardaki güzellik, kemâl ve ihsan; Cenâb-ı Hakk'ın cemâl, kemâl ve ihsanına nispeten küçük birkaç parıltının güneşe nispeti gibi bile değildir. İşte, nihayetsiz bir muhabbete, görme arzusuna ve iştiyaka lâyık, sonsuz haşmet ve kemâl sahibi bir Zât'ı ebedî hayatta görmeye muvaffakiyetin ne kadar saadet ve sevinç kaynağı, hoş ve güzel bir meyve olduğunu insan isen anlarsın.

Beşinci Meyve

İnsanın, kâinatın kıymetli bir meyvesi ve onun Sâni'inin sevdiği nazlı bir varlık olduğu, Mirac ile anlaşılmış ve Resûl-u Ekrem *(aleyhissalâtü vesselam)* o meyveyi cinlere ve insanlara getirmiştir. Küçük bir mahlûk, zayıf bir hayvan, aciz bir şuur sahibi varlık olan insanı o meyve ile o kadar yüksek bir mertebeye çıkarır ki, onu bütün varlıkların üstünde bir şeref makamına eriştirir. Hem öyle bir sevinç ve mutluluk verir ki, tarif edilmez. Çünkü mesela basit bir askere, "Bundan böyle mareşalsin." denilse ne kadar memnun olur. İşte fâni ve aciz, konuşan bir hayvan hükmündeki, daima yokluk ve ayrılık sillesini yiyen biçare insana birden, "Tıpkı bu dünyada hayal hızıyla, ruhun genişliğiyle, aklın serbestliğiyle, kalbin bütün arzularıyla mülk ve melekût âlemlerinde gezmeye ve seyre

muvaffak olduğun gibi, bâki bir cennette, ebedî saadette Rahîm ve Kerim bir Rahman'ın rahmetinde cemâlini görmeye de muvaffak olursun." denildiği vakit, insanlığı kaybolmamış bir insanın kalbinde ne kadar derin ve ciddi bir sevinç hissedeceğini hayal edebilirsin.

Şimdi, bizi dinleyen zâta deriz ki: İnkâr gömleğini yırt, at. Mümin kulağını geçir ve Müslüman gözlerini tak! Sana iki küçük temsille birkaç meyvenin kıymet derecesini göstereceğiz.

• *Mesela*: Seninle beraber bir memleketteyiz. Görüyoruz ki, her şey hem bize hem birbirine düşman ve yabancı... Her taraf müthiş cenazelerle dolu... İşitilen sesler yetimlerin ağlayışı, mazlumların çığlıklarıdır. İşte biz öyle bir vaziyetteyken biri gitse ve o memleketin padişahından bir müjde getirse… O müjde ile bize yabancı olan varlıklar dost şekline girse… Düşman gördüğümüz kimseler birer kardeşe dönse… O müthiş cenazeler huşû içinde, Allah'ın büyüklüğünü düşünerek zikir ve tesbihle ibadet vazifesini yerine getiren birer kul şeklinde görünse… O yetimane ağlayışlar, övgü dolu "yaşasın"lar hükmüne geçse… Ölümler, soygunlar ve gasplar terhis suretine dönse... Kendi sevincimizle beraber herkesin sevincine ortak olsak… İşte o zaman o müjdenin ne kadar sevinç verici olduğunu elbette anlarsın. İşte Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* Mirac'ının bir meyvesi olan iman nurundan önce, dalâlet nazarıyla bakıldığı vakit şu kâinattaki bütün varlıklar yabancı, zararlı, rahatsız edici ve dehşet verici görünür. Dağ misali cisimler müthiş birer cenaze gibidir. Ecel âdeta herkesin başını kesip yokluk kuyusuna atar. Bütün sedalar, ayrılık ve yokluktan gelen çığlıklar olduğu halde ve dalâlet öyle tasvir ettiği sırada; Mirac'ın meyvesi olan iman hakikatleri nasıl bütün varlıkları sana kardeş, dost ve Sâni-i Zülcelâl'ini zikir ve tesbih eder[1487] bir halde gösterir. Ölüm ve yokluğun bir nevi terhis ve vazifeden azat etmek,[1488] o seslerin ise aslında birer tesbihat olduğunu sana bildirir. İşte bu hakikati tam görmek istersen, İkinci ve Sekizinci Söz'lere bak.

[1487] Bkz. Ra'd sûresi, 13/13; İsrâ sûresi, 17/44; Nûr sûresi, 24/41; Zümer sûresi, 39/75.

[1488] Bkz. Bakara sûresi, 2/46, 156; Mü'minûn sûresi, 23/160.

• *İkinci Temsil*: Seninle beraber çöl gibi büyük bir yerdeyiz. Kum denizi fırtınasında, gece çok karanlık olduğundan elimizi bile göremiyoruz. Kimsesiz, koruyucusuz, aç, susuz ve ümitsiz bir vaziyetteyken birden bir zât, o karanlık perdesinden geçip yanımıza gelerek bize bir otomobil hediye etse, bizi ona bindirse ve birden, istikbalimiz temin edilmiş, bizim için gayet merhametli bir koruyucu bulunmuş, yiyecek ve içecekler hazırlanmış bir halde bizi cennet gibi bir yere bıraksa ne kadar memnun oluruz, bilirsin.

İşte o büyük çöl bu yeryüzüdür. O kum denizi, hadiseler içinde zerrelerin hareketleri ve zamanın akışıyla çalkalanan varlıklar ve biçare insandır. Her insan, kalbi endişeyle yaralı olduğu halde geleceği dalâlet nazarıyla, müthiş karanlıklar içinde görüyor. Feryadını işitecek kimseyi bilmiyor. Ölesiye aç ve susuzdur. İşte Mirac'ın meyvesi olan Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazandıracak şeyler ile şu dünya, gayet kerim bir Zât'ın misafirhanesi, insanlar da onun misafir ve memurları; gelecek ise cennet gibi güzel, rahmet gibi şirin ve ebedî saadet gibi parlak göründüğü vakit, bunun ne kadar hoş, güzel, şirin bir meyve olduğunu anlarsın.

Bizi dinleyen zât diyor ki: "Cenâb-ı Hakk'a yüz binlerce hamd ve şükür olsun ki inkârdan kurtuldum, tevhid dairesine girdim, tam inandım ve kâmil imanı kazandım."

Biz de deriz ki: Ey kardeş! Seni tebrik ediyoruz. Cenâb-ı Hak bizleri, Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* şefaatine mazhar eylesin. Âmin...

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مَنِ انْشَقَّ بِإِشَارَتِهِ الْقَمَرُ وَنَبَعَ مِنْ أَصَابِعِهِ الْمَاءُ كَالْكَوْثَرِ صَاحِبِ الْمِعْرَاجِ وَمَا زَاغَ الْبَصَرُ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَأَصْحَابِهٖ أَجْمَعِينَ مِنْ أَوَّلِ الدُّنْيَا إِلٰى اٰخِرِ الْمَحْشَرِ[1489]

[1489] "Allahım! İşaretiyle ayın ikiye bölündüğü, parmaklarından suyun Kevser gibi aktığı, Mirac'ın ve 'Gözü kaymadı.' (Necm sûresi, 53/17) ayetinin sahibi Efendimiz Muhammed'e *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*, O'nun bütün âl ve ashabına dünyanın evvelinden mahşerin sonuna kadar rahmet eyle."

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[1490]

[1490] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ[1491]

[1491] "Ey Rabbimiz! Bu hizmetimizi kabul buyur! Her şeyi hakkıyla işiten ve bilen ancak sensin." (Bakara sûresi, 2/127)

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا[1492]

[1492] "Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!" (Bakara sûresi, 2/286)

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا[1493]

[1493] "Ey bizim Kerîm Rabbimiz, bize hidayet verdikten sonra kalblerimizi saptırma!" (Âl-i İmran sûresi, 3/8)

رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ[1494]

[1494] "Ey Kerîm Rabbimiz, nurumuzu daha da artır, tamamına erdir, kusurlarımızı affet, çünkü Sen her şeye kadirsin." (Tahrîm sûresi, 66/8)

وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ[1495]

[1495] "Onların duaları 'Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.' diye sona erer." (Yûnus sûresi, 10/10)

Şakk-ı Kamer (Ayın Yarılması) Mucizesine Dairdir

On Dokuzuncu ve Otuz Birinci Söz'lerin Zeyli

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ ۝ وَإِنْ يَرَوْا اٰيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ[1496]

[1496] "Kıyamet saati yaklaştı, ay bölündü. Ama o müşrikler ne zaman bir mucize görseler sırtlarını döner, 'Bu, kuvvetli ve devamlı bir büyüdür' derler." (Kamer sûresi, 54/1-2)

Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* ay gibi parlak bir mucizesi olan ayın yarılması (şakk-ı kamer[1497]) hadisesini çürük vehimlerle gölgelemek isteyen felsefeciler ve onların muhakemesiz taklitçileri diyor ki: "Eğer ay gerçekten ikiye bölünseydi, bu hadise bütün âlem tarafından bilinirdi. Bütün tarihlerin bunu nakletmesi gerekirdi."

[1497] Ayın yarılması, iki parça olması.

Cevap: Ayın yarılması, Resûl-u Ekrem'in peygamberlik davasına delil olarak, o davayı işiten ve inkâr eden, orada hazır bulunan bir cemaate, gece vakti, herkes uykudayken, ani bir şekilde gösterilmiştir. Hem ayın doğduğu zamanların farklılığı, sis ve bulutlar gibi onu görmeye mâni sebeplerin varlığı ile beraber, o devirde medeniyet her yere yayılmadığından, bazı toplumlara has kaldığından ve pek az kişi gökyüzünü rasat ettiğinden, o hadisenin her yerden görülmesi, bütün tarihlere geçmesi elbette lâzım değildir.[1498] Ayın yarılması hadisesinin önünden bu evham bulutlarını dağıtacak pek çok noktadan şimdilik beş "nokta"yı dinle...

[1498] el-Gazâlî, *Fedâihu'l-bâtıniyye* 1/140-141; en-Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim* 17/143-144; İbni Hacer, *Fethu'l-bârî* 7/185-186.

Birinci Nokta

O zaman ve zemindeki kâfirlerin gayet şiddetli inatları tarihçe mâlum ve meşhur olduğu, Kur'an-ı Hakîm وَانْشَقَّ الْقَمَرُ[1499] diyerek şu vakayı bütün âleme haber verdiği halde; Kur'an'ı inkâr eden o kâfirlerden hiçbiri bu ayeti yalanlamaya kalkışmamış, Kur'an'ın haber verdiği şu vakayı inkâr etmek için ağzını açmamıştır. Eğer o hadise, o zaman kâfirler için kesin ve gerçekleşmiş olmasaydı, bu ayeti delil sayarak gayet dehşetli bir yalanlamaya girişir ve Hazreti Peygamber'in *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* davasını çürütmek için hücum ederlerdi. Halbuki siyer ve tarih kitapları, şu hadiseye dair, onunla münasebeti olan kafirlerin böyle hiçbir şeyini nakletmemiştir.

[1499] "Ay bölündü." (Kamer sûresi, 54/1)

Yalnız وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ[1500] ayetinin beyan ettiği gibi, tarihlerde nakledilen şudur: O hadiseyi gören kâfirler, bunun sihir olduğunu iddia etmiş ve "Bize sihir gösterdi. Eğer başka taraflardaki kervan ve kafileler de görmüşse hadise doğrudur; yoksa bize sihir yapmıştır." demişler. Sabahleyin Yemen'den ve başka taraflardan gelen kafileler böyle bir hadiseyi gördüklerini haber verince kâfirler, Fahr-i Âlem *(aleyhissalâtü*

vesselam) hakkında (hâşâ) şöyle demiş: "Ebû Talib'in yetiminin sihri göklere de tesir etti."[1501]

[1500] "(Müşrikler:) 'Bu, kuvvetli ve devamlı bir büyüdür' derler." (Kamer sûresi, 54/2)

[1501] et-Tayâlisî, *el-Müsned* 1/38; Ebû Nuaym, *Delâilü'n-Nübüvve* s. 281. Ayrıca bkz. Kamer sûresi, 54/2; Tirmizî, *tefsîru sûre (54)*

İkinci Nokta

Sa'd-ı Teftâzânî gibi büyük muhakkiklerin çoğu demiştir ki: "Ayın yarılması;[1502] Resûl-u Ekrem'in parmaklarından su akması, o suyu bütün bir orduya içirmesi,[1503] hutbe okurken dayandığı kuru direğin Allah Resûlü'nden *(aleyhissalâtü vesselam)* ayrılacağı için ağlaması ve bunu bütün cemaatin işitmesi gibi tevatür derecesindeki hadiselerdendir.[1504] Yani onu tabakadan tabakaya öyle geniş bir cemaat nakletmiştir ki, yalanda birleşmeleri imkânsızdır. Bu hadise, meşhur Halley kuyruklu yıldızının bin sene önce görünmüş olması gibi, tevatür derecesindedir. Varlığı, görmediğimiz Serendib Adası'nın[1505] varlığı gibi, tevatürle kesindir." İşte böyle kesin ve şahitliğe dayanan meselelerde vehimler yüzünden şüpheye düşmek akılsızlıktır. Bu çeşit hadiselerin yalnızca akıl dışı olmaması yeter. Kaldı ki, ayın yarılması, bir dağın volkanla ikiye bölünmesi gibi mümkündür.

[1502] Buhârî, *menâkıb* 27, *menâkıbü'l-ensâr* 36, *tefsîru sûre (54)* 1; Müslim, *münâfikîn* 43-48.

[1503] Buhârî, *menâkıb* 25, *meğâzî* 35; Müslim, *fezâil* 6, 7, *imâre* 72, 73.

[1504] Bkz. el-Gazâlî, *Fedâihu'l-Bâtıniyye* 1/139-141; el-Âmidî, *Ğâyetü'l-Merâm* 1/356-357; el-Îcî, *Kitâbü'l-Mevâkıf* 3/405; et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsıd* 5/17.

[1505] Hindistan'ın güneyindeki Seylan adası.

Üçüncü Nokta

Mucize, peygamberlik davasını ispat ve inkârcıları ikna etmek içindir, inanmaya mecbur bırakmak için değil. Öyleyse peygamberlik davasını işitenlere ikna edici bir mucize göstermek lâzımdır. Aynı mucizeyi bütün âleme göstermek veyahut herkesi iman etmeye mecbur bırakır derecede bir açıklıkla ortaya koymak, Hakîm-i Zülcelâl'in hikmetine zıt olduğu gibi, imtihan sırrına da terstir. Çünkü imtihan sırrı, "akla kapı açmayı,

iradeyi elden almamayı" gerektiriyor. Eğer Fâtır-ı Hakîm ayı –felsefecilerin heveslerine göre– bütün âleme göstermek için bir iki saat öyle ikiye bölünmüş halde bıraksaydı ve bu hadise bütün tarihlere geçseydi, o vakit başka gökyüzü hadiseleri gibi; ya peygamberlik davasına delil olmazdı ve Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberliğine ait hususiyeti kalmazdı ya da öyle apaçık bir mucize olurdu ki, aklı kabule mecbur bırakır, iradeyi elden alırdı ve herkes ister istemez Allah Resûlü'nün peygamberliğini tasdik ederdi. Ebû Cehil gibi kömür ruhlularla Ebû Bekri-s'Sıddık gibi elmas ruhlu insanlar aynı seviyede kalır, imtihan sırrı kaybolurdu. İşte bu sırdandır ki, o hadise hem aniden hem gece vakti herkes uykudayken gerçekleşti ve ayın doğduğu zamanların farklı olması, sis ve bulut gibi başka mâniler de perde kılınarak bütün âleme gösterilmedi veyahut tarihlere geçirilmedi.

Dördüncü Nokta

Şu hadise, gece vakti herkes uykudayken, ani bir şekilde gerçekleştiğinden, elbette dünyanın her tarafından görülmeyecekti. Bazı kimselerce görülse de, onlar gözlerine inanmayacaktı. İnansalar da, elbette böyle mühim bir hadise, tek bir kişi tarafından aktarılan bir haberle tarihlere bâki bir sermaye olmayacaktı.

Bazı kitaplardaki, "Ay, iki parça olduktan sonra yere inmiş." ilavesini ise tahkik ehli zâtlar reddetmiş, "Şu apaçık mucizeyi kıymetten düşürmek niyetiyle bunu belki bir münafık ilave etmiştir." demişler.

Hem mesela o vakitte, İngiltere cehalet sisiyle kuşatılmış, İspanya'da gün yeni batmış, Amerika'da gündüz, Çin'de ve Japonya'da sabah olduğu gibi, başka yerlerde de başka sebeplerden dolayı o hadise elbette görülmeyecekti. Şimdi şu akılsız itirazcıya bak, diyor ki: "İngiltere, Çin, Japonya, Amerika gibi ülkelerin tarihleri bundan bahsetmiyor. Öyleyse gerçekleşmemiştir." Bin lânet onun gibi Avrupa dalkavuklarının başına...

Beşinci Nokta

Ayın yarılması, kendi kendine, bazı sebepler neticesinde olmuş, tesadüfî, tabiî bir hadise değildir ki, alışılmış tabiat kanunları ona uygulansın. Güneşin ve ayın sonsuz hikmet sahibi Hâlık'ı, Resûlünün *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* peygamberliğini tasdik ve davasını aydınlatmak için o hadiseyi harikulâde olarak yaratmıştır. O mucize, irşad ve imtihan sırrının ve peygamberliğin hikmetinin gereğince, rubûbiyetin hikmetinin istediği insanları delille susturmak için gösterilmiştir. O hikmet sırrının gerektirmediği, istemediği ve peygamberlik davasını henüz işitmemiş olan, yeryüzünün farklı yerlerindeki insanlara o hadise, sis, bulutlar ve ayın farklı zamanlarda doğması, bazı memleketlerde henüz çıkmamış olması, bazılarında gündüz ve sabah, bir kısmında ise güneşin yeni batmış olması gibi, onu görmeye mâni pek çok sebep perde kılınarak gösterilmemiştir. Eğer o mucize bütün insanlığa gösterilseydi ya Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberliğine işaret ve bir peygamberlik mucizesi olarak gösterilecekti, o zaman Allah Resûlü'nün peygamberliği apaçık bir dereceye çıkacaktı. Herkes tasdike mecbur olacak, ortada irade kalmayacaktı. Oysa iman, akıl ve irade iledir; yoksa imtihan sırrı kaybolur. Ya da o mucize sırf bir gökyüzü hadisesi olarak gösterilecekti, o vakit Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberliğiyle münasebeti kesilecek ve ona has olmayacaktı.

***Kısacası*:** Ayın yarılması hadisesinin mümkün olduğuna şüphe kalmadı, mesele kesin bir şekilde ispat edildi. Şimdi o hadisenin gerçekleştiğini gösteren pek çok delilden altısına[1506] HAŞİYE işaret edeceğiz.

[1506] HAŞİYE Yani altı defa icmâ suretinde, gerçekleştiğine dair altı delil vardır. Bu makam çok izah gerektirdiği halde maalesef kısa kalmıştır.

Şöyle ki:

Hepsi çok adil olan sahabilerin, o hadisenin gerçekleştiğinde ittifak etmesi.. hakikati araştırıp delilleriyle bilen bütün tefsircilerin,

وَانْشَقَّ الْقَمَرُ[1507]

[1507] "… Ay bölündü." (Kamer sûresi, 54/1)

ayetinin tefsirinde o hadisenin vuku bulduğunda birleşmeleri..[1508] olan biteni dosdoğru rivayet eden bütün hadis âlimlerinin pek çok senetle ve çeşitli kanallarla o hadisenin gerçekleştiğini nakletmesi.. perdeli hakikatleri Allah'ın izni ile keşfeden ve ilhama mazhar olan bütün evliya ve sıddıkların şahitliği.. kelâm ilminin, meşrepleri birbirinden çok uzak olan imamlarının ve çok derin âlimlerinin tasdiki.. ve hadisin kesin ve açık hükmüyle, dalâlet üzerinde birleşmeleri mümkün olmayan ümmet-i Muhammed'in *(aleyhissalâtü vesselam)*[1509] o hadiseyi kabul etmesi; ayın ikiye bölündüğünü güneş gibi ispat eder.

[1508] Bkz. el-Vâhidî, *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz* 1/370; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân* 27/84-88; el-Beğavî, *Meâlimü't-Tenzîl* 4/258.

[1509] Tirmizî, *fiten* 7; Ebû Dâvûd, *fiten* 1; İbni Mâce, *fiten* 8; Dârimî, *mukaddime* 8.

***Sözün Özü*:** Buraya kadar söylediklerimiz tahkik adına ve inkârcıları susturmak içindi. Bundan sonraki cümleler, hakikat adına ve iman hesabınadır. Evet, tahkik böyle dedi. Hakikat ise diyor ki:

Nasıl ki, Cenâb-ı Hakk'ın mahbubu[1510] olma derecesine çıkan kulluğundaki velayetin en büyük kerameti ve mucizesi Mirac ile, yani bir dünyalının bedeniyle göklerde gezdirilmesiyle, peygamberlik semâsının nur saçan ayı olan Nübüvvet Divanının Mührü'nün *(aleyhissalâtü vesselam)* o yüce âlemin sakinlerine üstünlüğü ve mahbubiyeti gösterildi, velayeti ispat edildi. Aynen öyle de, yeryüzüne bağlı, göğe asılı olan ay, bir dünyalının işaretiyle iki parça edilerek yeryüzünün sakinlerine o zâtın peygamberliğinin öyle bir mucizesi gösterildi ki, Resûl-u Ekrem *(aleyhissalâtü vesselam)*, ayın açılmış iki muranî kanadı misali peygamberlik ve velayet gibi iki nuranî, parlak kanadıyla kemâlâtın en üst mertebelerine uçmuş, Kâb-ı Kavseyn'e çıkmış, hem gök sakinlerinin hem de yeryüzündekilerin iftihar kaynağı olmuştur...

[1510] Sevgili, sevilen.

عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَاةُ وَالتَّسْلِيمَاتُ مِلْأَ الْأَرْضِ وَالسَّمٰوَاتِ[1511]

[1511] Ona *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*, âline ve ashabına yer ve gökler dolusu salât ve selamlar olsun.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[1512]

[1512] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

Otuz İkinci Söz

Bu söz üç mevkıftan, yani duraktan oluşur.

Yirmi İkinci Söz'ün Sekizinci Lem'asını izah eden bir ilavedir. Şu âlemdeki varlıkların Cenâb-ı Hakk'ın birliğine şahitlik ettikleri elli beş lisandan (ki Katre Risalesi'nde onlara işarette bulunulmuştu) birinci lisanın bir tefsiridir. Ve لَوْ كَانَ فِيهِمَا اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا[1513] *ayetinin pek çok hakikatinden temsil sureti giydirilmiş bir hakikattir.*

[1513] "Eğer gökte ve yerde, Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu." (Enbiyâ sûresi, 21/22)

Birinci Mevkıf

فِيهِمَا اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا

لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَاِلَيْهِ الْمَصِيرُ [1514]

[1514] "Allah'tan başka ilah yoktur. O birdir. Ortağı yoktur. Mülk tamamen O'nundur. Ezelden ebede her türlü hamd ve övgü, şükür ve minnet O'na mahsustur ve O'na lâyıktır. Hayatı veren de, alan da O'dur. O, ezelî ve ebedî hayat sahibidir. Bütün iyilikler O'na aittir; O, yapılan her hayrı kaydeder ve karşılığını verir. O'nun her şeye gücü yeter ve hiçbir şey O'na ağır gelmez. Dönüş yalnız O'nadır." (Bkz. Tirmizî, *deavât* 36; Nesâî, *menâsik* 163; İbni Mâce, *ticârât* 40, *menâsik* 84).

Bir Ramazan gecesinde tevhidi, Allah'ın birliğini ifade eden şu beyanın on bir cümlesinin her birinde bir tevhid mertebesi ve müjde bulunduğunu ve o mertebelerden yalnız لَا شَرِيكَ لَهُ[1515] sözündeki mânâyı herkesin anlayacağı basit bir temsille, hayalî bir münazara tarzında, eşyanın hal diliyle söylediğini kelimelere dökmek suretiyle söylemiştim. Bana hizmet eden kıymetli kardeşlerimin ve mescit arkadaşlarımın arzu ve istekleri üzerine o hayalî konuşmayı yazıyorum. Şöyle ki:

[1515] Ortağı yoktur.

Her şeyi tabiata ve sebeplere verenlerin, Allah'a ortak koşan her çeşit kâfirin ve dalâlet ehlinin varsaydıkları, O'na şirk koştukları her şey adına

bir şahıs farz edelim. O farazî şahıs, âlemdeki varlıklardan birine rab olmak istiyor ve hakiki mâlik olduğunu iddia ediyor.

İşte bu iddiadaki şahıs, varlıkların en küçüğü olan bir ***zerreye*** rast gelir. Onun rabbi ve hakiki sahibi olduğunu zerreye tabiat ve felsefe diliyle söyler. O zerre de hakikatin ve Rabbanî hikmetin diliyle der ki: "Ben sayısız vazife görüyorum. Eşsiz bir sanatla yaratılmış her varlığa ayrı ayrı girip işliyorum. Sende bana bütün o vazifeleri gördürecek ilim ve kudret varsa.. hem kendim gibi had ve hesaba gelmez zerrelerle beraber gezip[1516 HAŞİYE] iş görüyoruz; eğer emsalim olan bütün o zerreleri de istihdam edip emrin altına alacak bir hükmün ve iktidarın varsa.. hem kusursuz bir intizam ile bir parçası olduğum varlıklara, mesela kandaki alyuvarlara hakiki mâlik olabilir ve onu idare edebilirsen; işte o zaman benim rabbim olduğunu iddia et, beni Cenâb-ı Hak'tan başkasına isnat et. Yoksa sus! Bana rab olamadığın gibi müdahalede de bulunamazsın. Çünkü vazifelerimizde ve hareketlerimizde o kadar mükemmel bir intizam var ki, sonsuz bir hikmet ve kuşatıcı bir ilim sahibi olmayan, bize parmak karıştıramaz. Eğer karışsa, karıştıracaktır. Halbuki senin gibi ruhsuz, aciz, kör ve iki eli tesadüf ve tabiat gibi iki körün elinde olan bir şahıs, hiçbir şekilde bize el uzatamaz."

[1516] HAŞİYE Evet, zerrelerden gezegenlere kadar hareket eden her şey, Cenâb-ı Hakk'ın kendilerindeki samediyetinin ve birliğinin mührünü gösterdikleri gibi, hareketleriyle de gezdikleri her yeri O'nun birliği namına zapt ederler. Oranın, kendi mâliklerinin mülküne dâhil olduğunu ilan ederler. Hareket etmeyen varlıklar ise bitkilerden sabit yıldızlara kadar birer vahdaniyet mührü hükmündedir ki, bulundukları mekânın Yüce Yaratıcılarının bir mektubu olduğunu gösterirler. Demek ki, her bir bitki, her bir meyve birer vahdaniyet ve vahdet mührüdür; mekânlarının ve vatanlarının, vahdet namına Yaratıcılarının bir mektubu olduğunu gösterirler. Kısacası: Her bir şey, hareketiyle bütün eşyayı Cenâb-ı Hakk'ın birliği namına zapt eder. Demek ki, bütün yıldızları elinde tutamayan, bir tek zerreye rab olamaz.

O iddia sahibi şahıs ise maddecilerin dedikleri gibi der ki: "Öyleyse sen kendi kendine mâlik ol! Neden başkasının hesabına çalıştığını söylüyorsun?" Zerre ona cevaben şöyle der: "Eğer güneş gibi bir aklım,

onun ışığı gibi engin bir ilmim, sıcaklığı gibi geniş bir kudretim, ışığındaki yedi renk gibi kuşatıcı duygularım ve gezdiğim her yere, işlediğim her varlığa bakan birer yüzüm, birer gözüm bulunsaydı ve her şeye sözüm geçseydi, belki senin gibi ahmaklık yapıp kendi kendime mâlik olduğumu iddia ederdim. Haydi defol git, sana benden iş çıkmaz!”

İşte Allah’a ortak koşanların vekili, zerreden ümidini kesince ***alyuvarlardan*** medet umarak kandaki alyuvarlardan birine rast gelir. Ona sebepler adına, tabiat ve felsefe diliyle der ki: “Ben senin rabbin ve mâlikinim.” O alyuvar, yani yuvarlak kırmızı varlık, ona hakikatin ve ilahî hikmetin diliyle şöyle cevap verir:

“Ben yalnız değilim. Eğer mührümüz, memuriyetimiz ve düzenimiz aynı olan kan ordusundaki bütün benzerlerime sahip olabilirsen ve gezdiğimiz, tam bir hikmetle çalıştırıldığımız bütün beden hücrelerine hükmedecek ince bir hikmetin ve büyük bir kudretin varsa göster. Eğer gösterebilirsen belki iddianda bir mânâ bulunabilir. Halbuki senin gibi bir sersem, elindeki sağır tabiat ve kör kuvvetle, değil bize sahip olmak, zerre kadar bile karışamaz. Çünkü bizdeki düzen o kadar mükemmeldir ki, ancak her şeyi gören, işiten, bilen ve yapan bir Zât bize hükmedebilir. Öyleyse sus! Vazifem o kadar mühim ve içinde bulunduğum düzen o kadar kusursuz ki, senin böyle karmakarışık sözlerine cevap vermeye vaktim yok.” Ve onu kovar.

Sonra o iddiacı şahıs alyuvarı kandıramadığı için gider, bedendeki ***hücre*** denilen odacığa rast gelir. Felsefe ve tabiat diliyle ona: “Zerreye ve alyuvarlara söz geçiremedim, belki sen sözümü dinlersin. Çünkü sen gayet küçük bir menzil gibi birkaç şeyden yapılmışsın. Öyleyse ben seni yapabilirim. Sen benim eserim ve hakiki mülküm ol.” der. Hücre ona cevaben, hikmet ve hakikat diliyle der ki:

“Ben gerçi küçücük bir şeyim. Fakat pek büyük vazifelerim, pek ince münasebetlerim ve hem bedenin her hücresiyle hem de bütünüyle bağlarım var. Mesela, atar ve toplardamarlara, sinir sistemine, vücuda gerekli gıdaları ayıran, fazlasını dışarı atan, o gıdaları bedene dağıtıp suret

veren uzuvlara karşı ince ve mükemmel vazifelerim bulunur. Eğer bütün bedene, bütün damarlara, sinirlere ve uzuvlara şekil verip onları düzenleyecek, çalıştıracak kudretin ve ilmin varsa.. benim emsalim, sanat ve mahiyet bakımından kardeşim olan bütün beden hücrelerini idare edecek tesirli kudretin, kuşatıcı hikmetin varsa göster, sonra beni yapabileceğini iddia et! Yoksa haydi git! Alyuvarlar bana erzak getiriyor, akyuvarlar ise bana hücum eden hastalıklara karşı koyuyor. İşim var, beni meşgul etme. Hem senin gibi aciz, ruhsuz, sağır, kör bir şahıs bize hiçbir şekilde karışamaz. Çünkü bizde o kadar ince, nazik ve mükemmel bir düzen[1517] HAŞİYE var ki; eğer bize hükmeden, mutlak Hakîm, Kadir ve Alîm bir Zât olmazsa intizamımız bozulur, vazifelerimiz karışır."

[1517] HAŞİYE Her şeyi hikmetle ve sanatla var eden Sâni-i Hakîm, insan bedenini gayet muntazam bir şehir gibi yaratmıştır. Damarların bir kısmı telgraf ve telefon telleri vazifesi görür. Bir kısmı da çeşmelerin boruları hükmünde, âb-ı hayat olan kanın dolaşımını sağlar. Kanın içinde de iki kısım kürecik yaratılmıştır. Bir kısmına alyuvarlar denir ki, bedenin hücrelerine erzak dağıtır, ilahî bir kanunla onlara besin yetiştirir (tüccarlar ve erzak memurları gibi). Diğer kısmına ise akyuvarlar denir ki, ötekilere nispeten daha azdırlar. Vazifeleri, hastalık gibi düşmanlara karşı vücudu asker gibi savunmaktır. Ne vakit müdafaaya girseler mevlevî gibi iki dönüş hareketiyle süratli, acayip bir vaziyet alırlar.

Bizzat kanın ise iki umumi vazifesi var. Biri, beden hücrelerindeki tahribatı tamir etmek; diğeri, hücrelerin enkazını toplayıp bedeni temizlemektir. Atar ve toplardamarlar adında iki kısım damardan biri temiz kanı getirir, dağıtır; temiz kanın mecrasıdır. Diğer kısmı ise enkazı toplayan kirli kanın mecrasıdır, kanı nefesin geldiği akciğere gönderir.

Sâni-i Hakîm, havada da iki unsur yaratmıştır. Biri azot, diğeri oksijendir. Oksijen, nefes içinde kana temas ettiği vakit, kanı kirleten yoğun unsur olan karbonu kehribar gibi kendine çeker. İkisi birbirine karışır. Buhar olup karbon dioksit denilen zehirli gaz halinde bir maddeye dönüşür. Hem vücut sıcaklığını sağlar, hem de kanı temizler. Çünkü Sâni-i Hakîm, oksijen ile karbona kimya biliminde "aşk-ı kimyevî" tabir edilen şiddetli bir münasebet vermiştir. O iki unsur birbirine yakın olduğu vakit, o ilahî kanunla birleşir. İlmen sabittir ki, birleşmelerinden sıcaklık meydana gelir. Çünkü o birleşme, bir tür yanmadır.

Bu sırrın hikmeti şudur: O iki unsurun her birinin zerrelerinin ayrı ayrı hareketleri var. Birleşme vaktinde her iki unsurun zerreleri birbirine karışır. Aynı anda hareket ederler. Böylece bir hareket boşta kalır, çünkü birleşmeden önce iki hareketken, şimdi iki zerre bir oldu, her iki zerre tek zerre hükmünde hareket etmeye başladı. İşte diğer hareket, Sâni-i Hakîm'in bir kanunuyla sıcaklığa dönüşür. Zaten "Hareket ısıyı doğurur." kaidesi, yerleşmiş bir kanundur. Bu sırra binaen insan bedenindeki vücut ısısı bu kimyevi birleşmeyle sağlandığı gibi, kandaki karbon alındığı için kan da temiz olur. İşte nefes vücuda girdiği vakit, vücudun hem âb-ı hayatını temizliyor, hem hayat ateşini tutuşturuyor. Çıktığı vakit ağızda Cenâb-ı Hakk'ın kudret mucizeleri olan kelimeleri meyve veriyor. سُبْحَانَ مَنْ تَحَيَّرَ فِي صُنْعِهِ الْعُقُولُ (Sanatı karşısında akılların hayrete düştüğü Allah, her türlü kusur ve noksandan uzaktır, yücedir.)

Sonra o şahıs, hücreden de ümidini keser. Bir ***insanın bedenine*** rast gelir. Yine kör tabiatın ve serseri felsefenin diliyle, tabiatçıların dedikleri gibi: "Sen benimsin. Seni yapan benim veya sende hissem var." der. İnsan bedeni cevaben, hakikat ve hikmet lisanıyla ve kendisindeki intizamın hal diliyle der ki:

"Eğer bütün benzerlerimi, yüzlerindeki kudret mührü ve yaratılış imzası bir olan bütün insanların bedenlerini her şeyiyle idare edecek kudretin ve ilmin varsa.. sudan ve havadan tut, bitki ve hayvanlara kadar benim erzakımın mahzenlerine sahip olacak bir servetin ve hâkimiyetin varsa.. kılıfları olduğum gayet geniş ve yüksek ruh, kalb, akıl gibi manevî latifeleri benim gibi dar, basit bir zarfa yerleştirerek kusursuz bir hikmetle vazifelendirip ibadet ettirecek sonsuz bir kudretin ve hikmetin varsa göster, sonra 'Seni ben yaptım.' de. Yoksa sus! Hem bendeki mükemmel düzenin ve yüzümdeki birlik mührünün şahitliğiyle, benim Sâni'imin gücü her şeye yeter, O her şeyi bilir, görür ve işitir. Senin gibi sersem bir acizin parmağı O'nun sanatına karışamaz, zerre kadar müdahale edemez."

Allah'a ortak koşanların vekili, bedende de parmak karıştıracak yer bulamaz ve gider, bu kez bütün ***insanlığa*** rast gelir. Kalbinden der ki: "Şeytan bu dağınık, karmakarışık cemaat içine, onların iradelerine ve toplum hayatlarına karıştığı gibi, belki ben de yaratılışlarına ait hallere karışabilirim, parmak karıştıracak bir yer bulurum. Ve orada bir yer

bulunca beni kovan bedene ve beden hücresine de sözümü geçiririm." Onun için insan türüne yine sağır tabiatın ve sersem felsefenin diliyle der ki: "Siz çok karışık bir şey gibi görünüyorsunuz. Ben sizin rabbiniz, mâlikinizim veyahut sizde bir hissem var." O vakit insan, hak ve hakikat lisanıyla, hikmet ve intizamın diliyle cevap verir:

"Eğer bütün yeryüzüne giydirilen ve bizimle beraber bütün hayvan ve bitkilerin yüz binlerce türünden, rengârenk atkı ve iplerden tam bir hikmetle dokunan ve dikilen gömleği, yeryüzüne serilen ve yüz binlerce canlı türünden dokunan, gayet nakışlı bir şekilde yaratılan kilimi yapacak ve her an kusursuz bir hikmetle yenileyip tazeleyecek kudretin ve hikmetin varsa.. eğer meyvesi olduğumuz yeryüzünü ve çekirdeği olduğumuz âlemi idare edecek ve yaşamamız için gereken maddeleri hikmet dengesiyle kâinatın her yerinden bize gönderecek kuşatıcı bir kudretin ve hikmetin bulunuyorsa.. ve yüzlerimizdeki kudret mührü aynı olan bütün geçmiş ve gelecek emsalimizi yaratacak iktidara sahipsen, belki ancak o zaman benim rabbim olduğunu iddia edebilirsin. Yoksa sus! Benim türümdeki karmakarışıklığa bakıp parmak karıştırabileceğini zannetme! Çünkü intizamımız mükemmeldir. O karmakarışık zannettiğin haller, kudretin kader kitabına göre kusursuz bir düzenle çoğalttığı nüshalardır. Çünkü bizden çok aşağı olan ve nezaretimiz altında bulunan hayvan ve bitkilerin mükemmel intizamı gösteriyor ki, bizdeki karışıklıklar, düzenli ve hikmetli bir tür yazıdır.

Hiç mümkün müdür ki, bir kilimin her tarafına yayılan bir atkı ipini sanatla yerleştiren, o kilimin ustasından başkası olsun... Bir meyvenin yaratıcısı, onun ağacını yaratandan başkası olsun… Çekirdeği meydana getiren, o çekirdeğin bulunduğu cismin yaratıcısından başkası olsun… Hem senin gözün kördür, yüzümüzdeki kudret mucizelerini, mahiyetimizdeki yaratılış harikalarını görmüyorsun. Eğer görsen anlarsın ki: Benim Sâni'im öyle bir Zât'tır ki, hiçbir şey O'ndan gizlenemez, O'na nazlanamaz, ağır gelmez. Yıldızları yaratmak O'nun için zerreleri yaratmak kadar kolaydır. Bir baharı bir çiçek kadar kolaylıkla var eder. O,

koca kâinatın çekirdeğini benim mahiyetime kusursuz bir düzenle yerleştiren Zât'tır. Böyle bir Zât'ın sanatına senin gibi bir ruhsuz, aciz, kör ve sağır parmak karıştırabilir mi? Öyleyse sus! Defol git!" Ve sonra onu kovar.

Ardından o iddia sahibi şahıs gider, yeryüzüne serilmiş o geniş kilime, ***zemine giydirilen gayet süslü, nakışlı gömleğe*** sebepler adına, tabiat ve felsefe diliyle der ki: "Seni istediğim gibi idare edebilirim, sana mâlikim veya sende hissem var."

O vakit o gömlek, o kilim[1518 HAŞİYE] hak ve hakikat adına, hikmet diliyle o şahsa cevap verir: "Eğer seneler ve asırlar sayısınca yeryüzüne giydirilip sonra intizamla çıkarılan, geçmiş zamanın ipine asılan ve yeniden giydirilecek olan, tam bir düzen içinde kader dairesinde programları ve biçimleri çizilen, tayin edilen, gelecek zamanın şeridine takılan ve muntazam, hikmetli, ayrı ayrı nakışları bulunan bütün o gömlekleri, kilimleri dokuyacak, yaratacak kudretin ve sanatın varsa.. dünyanın yaratılışından kıyamete, hatta ezelden ebede kadar uzanacak hikmetli ve kudretli iki manevî elin varsa.. bütün atkılarımdaki bütün nakışları dokuyacak, fertleri var edecek kusursuz bir intizam ve hikmetle tamir edip yenileyecek iktidarın ve hikmetin varsa.. hem modelimiz hükmündeki, bizi giyen ve kendine peçe ve çarşaf yapan yerküreyi elinde tutup yaratabilirsen, işte o zaman benim rabbim olduğunu iddia et. Yoksa haydi dışarıya! Burada kendine yer bulamazsın. Hem bizde öyle bir vahdet ve ehadiyet mührü var ki, bütün kâinatı idaresi altında tutamayan, her şeyi her haliyle, hareketiyle birden görmeyen, sayısız işi beraber yapamayan, her yerde hazır ve nâzır, mekândan münezzeh olmayan ve sonsuz bir hikmete, ilme ve kudrete sahip bulunmayan, bize sahip olamaz ve müdahale edemez."

[1518 HAŞİYE] O kilim hem canlıdır hem de düzenli bir hareket halindedir. Nakışları kusursuz bir hikmet ve intizamla her vakit değişir. Ta ki onu dokuyan Ustasının isimlerinin çeşitli tecellilerini ayrı ayrı göstersin.

Sonra o şahıs, "Belki ***yerküreyi*** kandırıp orada kendime bir yer bulurum." der. Gider, yerküreye[1519 HAŞİYE] yine sebepler adına ve tabiatın diliyle der ki: "Böyle serseri gibi gezdiğinden, sahipsiz olduğunu gösteriyorsun. Öyleyse sen benim olabilirsin." O vakit yerküre, hak adına ve hakikat diliyle, gök gürültüsü gibi bir seda ile ona şöyle der: "Halt etme!.. Ben nasıl serseri, sahipsiz olabilirim? Benim elbisemi ve elbisemin içindeki en küçük bir noktayı, bir ipi intizamsız mı buldun, hikmetsiz ve sanatsız mı gördün ki, bana sahipsiz ve serseri diyorsun? Eğer senelik hareketimle yaklaşık yirmi beş bin senelik[1520 HAŞİYE] bir mesafede, bir senede gezdiğim ve tam bir denge ve hikmetle hizmetimi, vazifemi gördüğüm o büyük dairenin hakiki sahibi olabilirsen.. kardeşlerim hükmündeki benim gibi vazifeli gezegenlere ve onların gezdikleri bütün dairelere, imamımız olan ve kendisine bağlı bulunduğumuz, rahmetin cazibesiyle takılı olduğumuz güneşi yaratıp yerine yerleştirecek, beni ve diğer gezegenleri sapan taşı gibi ona bağlayacak, kusursuz bir intizam ve hikmetle döndürüp istihdam edecek sonsuz bir hikmetin ve kudretin varsa bana rab olduğunu iddia et, yoksa haydi cehennem ol, git! Benim işim var, vazifeme gidiyorum. Hem bizlerdeki haşmetli intizam, dehşetli hareketler ve hikmetli itaat gösteriyor ki, bizim Ustamız, zerrelerden yıldızlara ve güneşlere kadar bütün varlıkların itaatkâr birer asker gibi emirlerine uyduğu bir Zât'tır. O, bir ağacı meyveleriyle tanzim edip donattığı gibi, güneşi de gezegenlerle kolayca düzene koyan bir Hakîm-i Zülcelâl ve Hâkim-i Mutlak'tır."

[1519 HAŞİYE] *Sözün Kısası*: Zerre, o iddia sahibini alyuvarlara havale eder. Alyuvarlar onu hücreye, hücre insan bedenine, insan bedeni bütün latifeleriyle insan türüne, insan her türlü canlıdan dokunan yeryüzü gömleğine, yeryüzü gömleği yerküreye, yerküre güneşe, güneş ise yıldızlara havale eder. Her biri der ki: "Git, benden yukarıdakine sahip olabilirsen sonra gel beni zapt etmeye çalış. Eğer onu mağlup edemezsen beni de ele geçiremezsin." Demek, bütün yıldızlara sözünü geçiremeyen, bir tek zerreye bile rab olduğunu iddia edemez.

[1520 HAŞİYE] Bir dairenin yaklaşık yarıçapı yüz seksen milyon kilometre olsa, o daire yaklaşık yirmi beş bin senelik mesafe olur.

O iddiacı şahıs, yeryüzünde de yer bulamadığı için gider ***güneşe***, kalbinden der ki: “Bu çok büyük bir şeydir, belki içinde bir delik bulup bir yol açarım. Böylece yerküreyi de kendime boyun eğdiririm.” Güneşe şirk adına ve şeytanlaşmış felsefenin diliyle, Mecusilerin dedikleri gibi der ki: “Sen bir sultansın, kendi kendine mâliksin, istediğini yaparsın.” Güneş ise hak adına ve hakikatin lisanıyla, ilahî hikmetin diliyle cevap verir:

“Hâşâ, yüz bin defa hâşâ ve kellâ!.. Ben itaatkâr bir memurum. Efendimin misafirhanesine ışık veren bir mumum. Bir sineğe, hatta bir sineğin kanadına dahi gerçekten sahip olamam. Çünkü sineğin vücudunda öyle manevî cevherler ve göz, kulak gibi antika sanatlar var ki, onlar benim dükkânımda yok, iktidar dairemin dışındadır.” ve o iddiacı şahsı azarlar.

Sonra adam döner, firavunlaşmış felsefenin diliyle der ki: “Madem kendine mâlik değilsin, bir hizmetkârsın; o halde sebepler adına benimsin.” O vakit güneş, hak ve hakikat adına ve kulluğunun lisanıyla karşılık verir: “Ben öyle birine ait olabilirim ki, O ancak emsalim bütün ulvi yıldızları yaratan, göklere kusursuz bir hikmetle yerleştiren, tam bir haşmetle döndüren ve mükemmel şekilde süsleyen bir Zât olabilir.”

Sonra o şahıs kalbinden şöyle der: “***Yıldızlar*** hem çok hem de dağınık, karmakarışık görünüyorlar. Belki onların içinde müvekkillerim adına bir şey kazanırım.” İçlerine girer, onlara sebepler ve Allah’a ortak koştuğu şeyler adına, küfürde çok ileri gitmiş felsefenin diliyle, yıldızlara tapan kimselerin dedikleri gibi der ki: “Sizler çok dağınık olduğunuzdan ayrı ayrı hâkimlerin hükmü altında bulunuyorsunuz.” O vakit bütün yıldızlar adına bir yıldız cevap verir:

“Ne kadar sersem, akılsız, ahmak ve körsün ki, yüzümüzdeki vahdet ve ehadiyet mührünü görmüyor, anlamıyorsun. Bizdeki yüce, kusursuz düzeni ve kulluğumuzun kanunlarını bilmiyorsun. Bizi başıboş zannediyorsun. Bizler öyle bir Zât’ın sanatı ve hizmetkârlarıyız ki, O, denizimiz olan gökleri, ağacımız olan kâinatı ve gezip dolaştığımız şu sonsuz uzayı idaresi altında tutan Vahid-i Ehad’dır. Bizler donanma elektrik lambaları gibi, O’nun rubûbiyetinin kemâlini gösteren nuranî şahitler ve

rubûbiyetinin saltanatını ilan eden ışıklı delilleriz. Her bir kümemiz O'nun saltanat dairesinde; ulvi, süflî, dünyevî, berzaha ve ahirete ait bütün menzillerde saltanatının haşmetini gösteren ve ışık veren nuranî hizmetkârlarız.

Evet, her birimiz o Vahid ve Ehad Zât'ın kudretinin birer mucizesi.. yaratılış ağacının muntazam birer meyvesi.. O'nun birliğinin nurlu delilleri.. meleklerin birer menzili, birer bineği, birer mescidi.. yüce âlemlerin birer lambası, birer güneşi.. rubûbiyet saltanatının birer şahidi.. uzayın birer süsü, birer sarayı, birer çiçeği.. gök denizinin nuranî birer balığı ve gökyüzünün güzel birer gözüyüz.[1521] HAŞİYE Hem hepimizde sükûnet içinde bir sessizlik, hikmet içinde bir hareket, haşmet içinde bir ziynet, intizam içinde bir yaratılış güzelliği ve ölçülü, mükemmel bir sanat bulunduğundan; Yüce Sâni'mizin birliğini, ehadiyetini, samediyetini ve cemâl, celâl, kemâl vasıflarını bütün kâinata sayısız dille ilan ederiz. Böyle olduğu halde, bizim gibi son derece saf, temiz, itaatkâr hizmetkârları karmakarışıklık, düzensizlik, vazifesizlik, hatta sahipsizlikle itham ettiğinden tokada müstahaksın."

[1521] HAŞİYE Cenâb-ı Hakk'ın hayret verici sanat eserlerine bakan, onları seyreden ve seyrettiren işaretleriz. Yani gökler, sayısız gözle yeryüzündeki ilahî sanat harikalarını seyreder gibi görünüyor. Gökyüzündeki melekler gibi, yıldızlar da hayret verici şeylerin mahşeri olan yeryüzüne bakıyor ve şuur sahiplerini dikkatle baktırıyorlar, demektir.

Yıldız, o iddiacının yüzüne –şeytan taşlar gibi[1522] öyle bir tokat vurur ki, onu yıldızlar katından ta cehennemin dibine gönderir. Ve beraberindeki tabiatı[1523] HAŞİYE evham derelerine, tesadüfü yokluk kuyusuna, Allah'a ortak koştuğu şeyleri imkânsızlık ve muhal karanlığına ve din karşıtı felsefeyi aşağıların en aşağısı olan "esfel-i safilîn" mertebesinin dibine atar. O yıldızla beraber bütün yıldızlar, لَوْ كَانَ فِيهِمَٓا اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا[1524] mukaddes fermanını okur ve "Bir sineğin kanadından göklerin kandillerine, Cenâb-ı Hakk'ın mülkünde ve icraatında ortağa bir sinek kanadı kadar bile yer yoktur ki bir şey karışabilsin." diye ilan ederler.

[1522] Bkz. Mülk sûresi, 67/5; Sâffât sûresi, 37/6-8.

[1523] HAŞİYE Fakat bu düşüşten sonra tabiat tevbe etti. Hakiki vazifesinin tesir ve bir şey yaratmak olmadığını, belki kabul ve yaratmaya vesilelik olduğunu anladı. Ve kendisinin, ilahî kaderin bir tür defteri -fakat değişen bir defteri-, Rabbanî kudretin bir çeşit programı ve Kadîr-i Zülcelâl'in bir nevi fıtrî şeriatı ve kanunlar mecmuası olduğunu bildi. Tam bir acz ve itaat ile kulluk vazifesini takındı. İlahî fıtrat ve Rabbanî sanat ismini aldı.

[1524] "Eğer gökte ve yerde, Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu." (Enbiyâ sûresi, 21/22)

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[1525]

[1525] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ سِرَاجِ وَحْدَتِكَ فِي كَثْرَةِ مَخْلُوقَاتِكَ وَدَلَّالِ وَحْدَانِيَّتِكَ فِي مَشْهَرِ كَائِنَاتِكَ وَعَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ[1526]

[1526] Allahım! Yarattığın varlık âlemlerinde senin birliğini pırıl pırıl yansıtan ve yine kâinat sahnesinde birliğini gürül gürül ilan eden Efendimiz Hazreti Muhammed'e *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* ve bütün âline, ashabına salât ve selam eyle, âmin...

• • •

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

فَانْظُرْ إِلٰى اٰثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا[1527]

[1527] "İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor!" (Rûm sûresi, 30/50)

ayetinin ezelî bağından bir çiçeğe işaret eden Arapça kısımlardır.

حَتّٰى كَأَنَّ الشَّجَرَ الْمُزْهَّرَةَ قَصِيدَةٌ مَنْظُومَةٌ مُحَرَّرَةٌ..

وَتُنْشِدُ لِلْفَاطِرِ الْمَدَائِحَ الْمُبَهَّرَةَ أَوْ فَتَحَتْ بِكَثْرَةٍ عُيُونَهَا الْمُبَصَّرَةَ..

لِتُنْظِرَ لِلصَّانِعِ الْعَجَائِبَ الْمُنَشَّرَةَ أَوْ زَيَّنَتْ لِعِيدِهَا أَعْضَاءَهَا الْمُخَضَّرَةَ..

لِيَشْهَدَ سُلْطَانَهَا اٰثَارَهُ الْمُنَوَّرَةَ وَتُشْهِرَ فِي الْمَحْضَرِ مُرَصَّعَاتِ الْجَوْهَرِ..

وَتُعْلِنَ لِلْبَشَرِ حِكْمَةَ خَلْقِ الشَّجَرِ بِكَنْزِهَا الْمُدَخَّرِ مِنْ جُودِ رَبِّ الثَّمَرِ..

سُبْحَانَهُ مَا أَحْسَنَ إِحْسَانَهُ مَا أَزْيَنَ بُرْهَانَهُ مَا أَبْيَنَ تِبْيَانَهُ..

خَيَالْ بِيِنَدْ اَزِينْ اَشْجَارْ مَلَائِكْ رَا جَسَدْ اٰمَدْ سَمَاوِي بَا هَزَارَانْ نَيْ..

اَزِينْ نَيْهَا شَنِيدَتْ هُوشْ سِتَايِشْهَاي ذَاتِ حَيْ..

وَرَقْهَارَا زَبَانْ دَارَنْد هَمَه هُو هُو ذِكْر اٰرَنْدْ بَدَرْ مَعْنَاىِ حَيٌّ حَيٌّ..
لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ بَرَابَرْ مِيزَنَنْدْ هَرْ شَيْ.. چو
دَمَادَمْ جُويَدَنْدْ يَا حَقْ سَرَاسَرْ گُويَدَنْد يَا حَيْ بَرَابَرْ مِيزَنَنْد اَللّٰهْ[1528]

[1528] Farsça kısmın tercümesi: "Hayal görüyor ki, bu ağaçlar meleklere ceset olmuş. Binlerce semavî ney ile beraber. Onların neylerinden akıl, Hayy olan Allah'ın medih ve övgüsünü işitiyor. Yaprakları birer dil olup daima ya Hayy, ya Hayy mânâsıyla 'Hu Hu' zikrini çekiyor. Sanki her şey beraber 'Lâ ilahe illâllâh' diyor. Daima ya Hak deyip hayat hakkı istiyorlar. Baştan başa ya Hayy ve Allah diyorlar."

وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا[1529]

[1529] "Gökten bereketli bir su indirdik." (Kaf sûresi, 50/9)

Arapça kısmın tercümesi:

Çiçek açmış her bir ağaç âdeta güzelce yazılmış manzum bir kasidedir ki, o kaside sonsuz haşmet sahibi Yüce Fâtır'a açık övgüleri şairane bir hal diliyle söylüyor. Veyahut çiçek açmış her bir ağaç, bakan ve baktıran binlerce gözünü açmıştır ki, Sâni-i Zülcelâl'in neşrolup sergilenen sanat harikalarına bir iki gözle değil, belki binlerce gözle baksın ve dikkat sahiplerini de baktırsın. Veyahut çiçek açan her bir ağaç, umumi bayram olan bahardaki hususi bayramında, resmi geçit gibi bir anda yeşillenmiş dallarını en süslü nakışlarla bezemiş ki, Haşmetli Sultan'ı ona ihsan ettiği hediyeleri, lütufları ve nuranî eserlerini seyretsin. Hem o ağaç Cenâb-ı Hakk'ın sanatının sergisi olan yeryüzünde ve bahar mevsiminde, O'nun rahmetinin güzelliklerini, nakışlarını halkın nazarına sunsun, yaratılış hikmetini insanlığa ilan etsin. İncecik dallarında ne kadar mühim hazineler ve Rahman'ın ihsanlarının meyvelerinde ne derece mühim defineler bulunduğunu göstermekle Cenâb-ı Hakk'ın kusursuz kudretini bildirsin.

Birinci Mevkıf'a Küçük Bir Zeyl[1530]

[1530] **Zeyl**: İlave

فَاسْتَمِعْ لِلْاٰيَةِ الْكَرِيمَةِ:[1531]

[1531] Şu ayeti dinle.

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ[1532]

[1532] "Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina edip süslediğimizi, onda en ufak bir çatlak, dengesizlik olmadığını düşünmezler mi?" (Kaf sûresi, 50/6)

ثُمَّ انْظُرْ إِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ تَرٰى سُكُوتًا فِي سُكُونَةٍ، حَرَكَةً فِي حِكْمَةٍ، تَلَئْلُأً فِي حِشْمَةٍ، تَبَسُّمًا فِي زِينَةٍ، مَعَ انْتِظَامِ الْخِلْقَةِ مَعَ اتِّزَانِ الصَّنْعَةِ. تَشَعْشُعُ سِرَاجِهَا تَهَلْهُلُ مِصْبَاحِهَا تَلَئْلُؤُ نُجُومِهَا تُعْلِنُ لِأَهْلِ النُّهٰى سَلْطَنَةً بِلَا انْتِهَاءٍ...

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ

Bu ayetin bir mânâda tercümesi olan ثُمَّ انْظُرْ إِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ تَرٰى سُكُوتًا فِي سُكُونَةٍ cümlesinin tercümesidir. Yani ayet-i kerime dikkatleri göğün ziynetli ve güzel yüzüne çeviriyor. Ta ki, insan, dikkat nazarı ile gökyüzünde fevkalâde sükûnet içindeki sessizliği görüp onun bu vaziyeti bir Kadîr-i Mutlak'ın emriyle aldığını anlasın. Çünkü başıboş olsaydılar, âdeta iç içe duran o dehşetli, sayısız gök cisimlerinin, o gayet büyük kürelerin çok süratli hareketleriyle öyle bir gürültü çıkarmaları gerekirdi ki, kâinatın kulağını sağır ederdi. Hem bir zelzeleyle öyle bir karışıklık olurdu ki, kâinatı dağıtırdı. Yirmi mandanın yan yana, aynı anda hareket etmesinin ne kadar gürültü ve karışıklığa sebep olduğu mâlum. Halbuki bazı yıldızların yerküreden bin defa daha büyük ve top güllesinden yetmiş defa daha süratli olduğunu astronomi söylüyor. İşte o gök cisimlerinin sükûnet içindeki sessizliğinden Sâni-i Zülcelâl'in, Kadîr-i Zülkemâl'in kudretinin derecesini, yıldızların O'na nasıl boyun eğdiğini, itaat ettiğini anla...

حَرَكَةً فِي حِكْمَةٍ Hem ayet gökyüzündeki hikmetli hareketi görmeyi emrediyor. Evet, o gayet hayret verici ve muazzam hareketler, gayet ince ve geniş bir hikmet içinde meydana gelir. Nasıl ki bir fabrikanın çarklarını ve dolaplarını hikmetle döndüren bir sanatkâr, onun büyüklüğü ve düzeni derecesinde sanatını ve maharetini gösterir. Aynen öyle de, koca güneşi, gezegenlerle beraber bir fabrika gibi kusursuzca işleten ve o müthiş, büyük küreleri sapan taşları ve fabrika çarkları gibi güneşin etrafında döndüren bir Kadîr-i Zülcelâl'in kudretinin ve hikmetinin derecesi o ölçüde açığa çıkar, görünür.

تَلَئْلُأً فِي حِشْمَةٍ، تَبَسُّمًا فِي زِينَةٍ Yani gökyüzünde öyle haşmetli bir parlama ve ziynetli bir tebessüm var ki, Sâni-i Zülcelâl'in ne kadar muazzam bir saltanata, ne kadar güzel bir sanata sahip olduğunu bildirir. Donanma günlerindeki sayısız elektrik lambası, sultanın haşmetinin derecesini ve medeniyet yolunda ne kadar ilerlediğini gösterdiği gibi, koca gökler de o haşmetli, ziynetli yıldızlarıyla Sâni-i Zülcelâl'in sanatının mükemmelliğini ve güzelliğini dikkat nazarlarına öyle gösterir.

مَعَ انْتِظَامِ الْخِلْقَةِ مَعَ اتِّزَانِ الصَّنْعَةِ Hem diyor ki: Gökyüzündeki mahlûkların intizamını, ince ölçüler içinde sanatla yaratılmış varlıkların dengesini ve ahengini gör ve onların Sâni'inin nasıl sonsuz bir kudrete ve hikmete sahip olduğunu bil, anla. Evet, onlar, sayısız küçük cismi veyahut hayvanları bir vazife için çekip çeviren ve hususi bir dengeyle, her birini belli bir yola sevk eden bir Zât'ın iktidar ve hikmetinin derecesini ve hareket eden cisimlerin O'na nasıl boyun eğdiğini bildirirler. Koca göklerin o müthiş sonsuzluğu, sayısız yıldızları ve o yıldızların da dehşetli büyüklükleriyle ve gayet şiddetli hareketleriyle beraber hudutlarını zerre kadar ve bir saniye bile aşmamaları, vazifelerinden dakikanın aşiresi[1533] kadar bile geri kalmamaları, Yüce Sâni'in rubûbiyetini ne kadar ince, has bir dengeyle icra ettiğini dikkat nazarlarına gösterir. Hem şu ayet gibi Amme sûresinde ve başka ayetlerde bildirilen, Cenâb-ı Hakk'ın güneşi, ayı ve yıldızları kendine boyun eğdirmesinin[1534] işaret ettiği gibi,

[1533] Saniye dakikanın, salise de (aslen) saniyenin 60'da biridir. Bunun onuncu seviyesi olan aşire de dakikanın 60 üzeri 9'da biridir.

[1534] Bkz. Yûnus sûresi, 10/5; Ra'd sûresi, 13/2; İbrahim sûresi, 14/33 ...

تَشَعْشُعُ سِرَاجِهَا تَهَلْهُلُ مِصْبَاحِهَا تَلَئْلُؤُ نُجُومِهَا تُعْلِنُ لِأَهْلِ النُّهٰى سَلْطَنَةً بِلَا انْتِهَاءٍ

Yani: Gökyüzünün ziynetli tavanına güneş gibi ışık ve ısı veren bir lambayı takmak.. onu, gece-gündüz çizgileriyle, kış-yaz sayfalarında Samed Yaratıcının birer mektubu olan eserlerini yazması için bir nur hokkası hükmüne getirmek.. yüksek minare ve kulelerdeki büyük saatlerin parlayan akrepleri gibi, gök kubbede ayı zamanın büyük saatine bir akrep yapmak.. birbirinden farklı hilâller suretinde her geceye âdeta ayrı bir

hilâl bırakarak sonra dönüp onları toplamak, menzillerinde tam bir dengeyle, ince bir hesapla hareket ettirmek.. gök kubbede parlayan, tebessüm eden yıldızlarla göğün güzel yüzünü yaldızlamak; elbette sonsuz bir rubûbiyet saltanatını gösterir. Şuur sahiplerine, O'nu bildiren muhteşem bir ulûhiyetin işaretleridir. Akıl sahiplerini imana ve tevhide davet eder.

Bak kâinat kitabının rengârenk sayfasına
Kudretin altın kalemi, gör ne tasvir eylemiş.

Kalmamış karanlık bir nokta, çeşm-i dil[1535] *erbâbına*
Sanki ayetlerini Hudâ, nurla tahrir eylemiş.[1536]

[1535] Kalb gözü.

[1536] **Tahrir eylemek**: Yazmak.

Bak, ne hikmet mucizesidir, yüzü bir delil olan kâinat;
Bak, ne yüce bir seyirdir fezâ-yı kâinat;

Dinle de yıldızların şu şirin hutbesini,
Nurlu nağmesini hikmet, bak nasıl beyan eylemiş.

Hep beraber nutka gelmiş, hak lisanıyla derler:
Bir Kadîr-i Zülcelâl'in haşmetli saltanatına,

Nurlu birer deliliz, Sâni'in varlığına
Hem vahdete hem kudrete şahitleriz biz!

Şu zeminin yüzünü yaldızlayan
Nazenin mucizeleri gibi melek seyranına.

Şu semânın yeryüzüne bakan, cennete dikkat eden
Binlerce dikkatli gözleriz biz!

Tûba-yı hilkatten[1537] *semâvat şıkkına,*
Samanyolunun dallarına,

[1537] Yaratılış ağacı.

Bir Cemîl-i Zülcelâl'in hikmet eliyle takılmış,
Binlerce güzel meyveyiz biz!

Şu semâvât ehline birer mescid-i seyyâr,[1538]
Birer hâne-i devvâr,[1539] *birer ulvî yuva,*

[1538] Göklerin, Allah'a secde halindeki meleklerle dolu olduğuna dair bkz. Tirmizî, *zühd* 9; İbni Mâce, *zühd* 19.

[1539] Dönen birer ev.

Birer misbah-ı nevvâr,[1540] *birer gemi-i cebbâr,*[1541]
Birer tayyareyiz biz!..

[1540] Nurlu kandil.

[1541] Büyük gemi.

Bir Kadîr-i Zülkemâl'in, bir Hakîm-i Zülcelâl'in
Birer kudret mucizesi, birer sanat ve hilkat harikası,

Hikmetin ve hilkatin nadir birer misali,
Birer nur âlemiyiz biz...

Böyle yüz bin dille yüz bin delil gösteririz,
İşittiririz insan olan insana.

Kör olası dinsiz gözü, görmez oldu yüzümüzü,
Hem işitmez sözümüzü, hak söyleyen ayetleriz biz…

Mührümüz bir, imzamız bir,
Rabbimize itaatkârız;

Tesbih eder, zikrederiz abidâne.[1542]
Samanyolunun büyük halkasına mensup meczuplarız biz...

[1542] Kulluğa yakışır şekilde.

İkinci Mevkıf

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ ۝ اَللّٰهُ الصَّمَدُ[1543]

[1543] "De ki: O, Allah birdir. Allah Samed'dir (her şey O'na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir)." (İhlâs sûresi, 112/1-2)

Bu Mevkıf'ta üç "maksat" var

Birinci Maksat

Allah'a şirk koşanların ve hak yoldan sapmışların, bir yıldızın tokadıyla yere serilen vekili, zerrelerden yıldızlara kadar hiçbir yerde şirke zerre kadar yer bulamadığından, o iddiasından vazgeçti. Fakat şeytan gibi, zihinleri Cenâb-ı Hakk'ın birliğine dair şüphede bırakmak, ehadiyete ve vahdete dair üç mühim soruyla müminleri vesveseye düşürmek istedi.

Birinci Soru: Dinsizliğin lisanıyla diyor ki: "Ey Allah'ın birliğine inananlar! Ben kendi vekillerim adına bir şey bulamadım, hiçbir varlıktan iddiamı destekleyecek bir hisse çıkaramadım, davamı ispat edemedim. Fakat siz, sonsuz bir kudrete sahip Vahid ve Ehad bir Zât'ın varlığını ne ile ispatlıyorsunuz? Neden O'nun kudretine başka ellerin karışmasını mümkün görmüyorsunuz?"

Cevap: Yirmi İkinci Söz'de kesin bir şekilde ispat edilmiştir ki, bütün varlıklar, bütün zerreler, bütün yıldızlar; her biri Vâcibü'l-Vücud'un, Kadir-i Mutlak'ın varlığının vücûbiyetine[1544] nurlu birer delildir. Kâinattaki silsilelerin her biri, O'nun birliğini kesin bir şekilde ispatlar. Kur'an-ı Hakîm bunu sayısız delille ispat ederken herkes için en açık delilleri daha çok zikreder. Mesela:

[1544] Vacip, zorunlu, varlığı kendinden olma.

وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ[1545]

[1545] "Onlara 'Gökleri ve yeri kim yaratmıştır?' diye soracak olsan, elbette 'Allah!' diyeceklerdir." (Zümer sûresi, 39/38)

وَمِنْ اٰيَاتِهٖ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ وَاَلْوَانِكُمْ[1546]

[1546] "O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır." (Rûm sûresi, 30/22)

gibi pek çok ayetle Kur'an-ı Hakîm, göklerin ve yerin yaratılışını Cenâb-ı Hakk'ın birliğine apaçık bir delil olarak gösteriyor. Şuur sahibi herkes göklerin ve yerin yaratılışında Hâlık-ı Zülcelâl'i tasdik etmeye mecburdur ki, لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ der.

Birinci Mevkıf'ta nasıl bir zerreden başladık, ta yıldızlara ve göklere kadar her tabakada tevhid mührünü gösterdik. Kur'an-ı Hakîm böyle

ayetleriyle, yıldızlardan ve göklerden zerrelere kadar her yerde şirki kovar. Şu hakikate işaret ederek mânen der ki:

Elbette gökleri ve yeri böyle muntazam yaratan bir Kadir-i Mutlak'ın, benzersiz sanatıyla yarattığı dairelerinden biri olan güneş sistemi, açıkça O'nun idaresindedir.

Madem o Kadir-i Mutlak, güneşi gezegenleriyle beraber hükmü altında tutuyor, düzene koyuyor, emirlerine boyun eğdiriyor, idare ediyor.[1547] Elbette güneş sisteminin bir parçası olan, güneşe bağlı dünya da O'nun hükmü ve idaresi altındadır.[1548] Madem dünya hükmü altında, tedbir ve idaresindedir; o halde açıkça, yeryüzünde yazılan, sanatla yaratılan ve yerin meyveleri, gayeleri hükmünde olan varlıklar da O'nun rubûbiyeti ve terbiyesindedir. Madem bütün yeryüzüne serilen ve serpilen, zemini yaldızlayan, süsleyen, her zaman tazelenen, gelip giden ve yeryüzünün kendileriyle dolup boşaldığı bütün varlıklar O'nun kudret elindedir ve ilmine dâhildir, adalet ve hikmetinin terazisiyle ölçülüp düzene koyulur. Madem her varlık türü O'nun kudret elindedir. Elbette âlemin küçük birer örneği, kâinattaki türlerin bilançoları ve âlem kitabının küçücük fihristleri hükmünde olan, her varlık türünün muntazam, mükemmel, küçük fertleri de, açıkça O'nun rubûbiyet ve yaratma dairesindedir, idaresi ve terbiyesindedir. Madem her bir canlı, idaresi ve terbiyesi altındadır. Elbette o canlının vücudunu teşkil eden hücreler, alyuvarlar-akyuvarlar gibi kürecikler, uzuvlar ve sinirler de, açıkça O'nun ilim ve kudreti altındadır. Madem her bir hücre ve kandaki her bir kürecik O'nun emrinde, tasarrufu dairesindedir ve kanunlarıyla hareket eder. Elbette bütün bunların temel maddesi olan, hepsindeki sanatlı nakışlara ve dokumalara mekik ve yay hükmündeki zerreler de zorunlu olarak O'nun kudret elinde ve ilim dairesindedir; O'nun emri, izni ve kuvvetiyle muntazaman hareket eder, vazifelerini mükemmel şekilde görürler.

[1547] Bkz. Ra'd sûresi, 13/2; İbrahim sûresi, 14/33; Nahl sûresi, 16/12; Hac sûresi, 22/18; Ankebût sûresi, 29/61; Yâsîn sûresi, 36/38.

[1548] Bkz. Bakara sûresi, 2/29; Hac sûresi, 22/65; Zümer sûresi, 39/67.

Madem her bir zerrenin hareketi ve vazife görmesi, O'nun kanunu, izni ve emriyledir. Elbette simaların şahsiliği, her insanın yüzünde onu herkesten ayırt edecek bir alâmet bulunması ve yüzler gibi sesler ve diller arasında da farklar olması, apaçık bir şekilde O'nun ilim ve hikmetiyledir. İşte en yakın ve uzak örnekleri zikrederek bu silsileye işaret eden şu ayete bak:

وَمِنْ اٰيَاتِهٖ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِلْعَالِمِينَ[1549]

[1549] "O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır. Elbette bunda, bilen ve anlayan kimseler için ibretler vardır." (Rûm sûresi, 30/22)

O halde deriz ki: Ey Allah'a şirk koşanların vekili! İşte kâinat silsilesi kadar kuvvetli şu deliller tevhid yolunu, Allah'ın birliğini ispat eder ve bir Kadir-i Mutlak'ı gösterir.

Madem göklerin ve yerin yaratılışı Sâni ve Kadir bir Zât'ı, o Zât'ın sonsuz kudretini ve o sonsuz kudretin nihayetsiz derecede mükemmel olduğunu gösterir. O'nun, elbette kendisine ortak koşulan şeylerden mutlak bir istiğnası var; yani hiçbir şekilde ortağa, yardımcıya ihtiyacı yoktur. Böyle olduğu halde neden bu karanlık yolda gidiyorsunuz? Ne zorunuz var ki, o yola giriyorsunuz? Hem O'nun ortağa hiç ihtiyacı bulunmaması ve kâinattaki icraatın, sözde ortaklardan mutlak bir şekilde müstağni olmasıyla beraber; ulûhiyeti gibi, rubûbiyetinde ve yaratmasında da ortakların bulunması imkânsızdır, var olmaları akla sığmaz. Çünkü göklerin ve yerin Sâni'indeki kudretin hem mükemmel hem sonsuz olduğunu ispat ettik. Eğer ortağı bulunsaydı, sınırlı bir başka kudretin o sonsuz ve mükemmel kudreti mağlup edip bir yer tutması, ona son vermesi ve onu mânen aciz bırakıp o hadsiz kudrete bir sınır koyması gerekirdi. Hiçbir mecburiyet olmadan, sınırlı bir şeyin sonsuz bir şeye, sonsuz olduğu halde nihayet vermesi ve onu sınırlı hale getirmesi gerekirdi ki, bu, muhallerin en akla sığmaz olanı ve imkânsızlığın en katmerlisidir.

Hem o sözde ortaklar, "kendilerine hiç ihtiyaç bulunmayanlar" ve "bizzat varlığı imkânsız olanlar"dır. Yani onlara hiç ihtiyaç olmadığı gibi,

varlıkları da ihtimal dışıdır. Böyle olduğu halde onların varlığını iddia etmek temelsiz ve zorakidir. Yani aklen ve mantıken o iddiayı gerektirecek bir sebep olmadığı için mânâsız sözler hükmündedir. Buna usûl ilminde "tahakkümî" denir. Yani mânâsız, temelsiz bir iddiadır. Kelâm ve usûl ilminin kaidelerindendir ki:

لَا عِبْرَةَ لِلْاِحْتِمَالِ الْغَيْرِ النَّاشِئِ عَنْ دَلِيلٍ[1550]

[1550] Bkz. *Mecelle* s. 24; el-Müceddidî, *Kavâidü'l-Fıkh* s. 105; Ömer Nasuhî Bilmen, *Hukuk-i İslamiye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu* 1/279.

وَلَا يُنَافِي الْإِمْكَانُ الذَّاتِيُّ الْيَقِينَ الْعِلْمِيَّ[1551]

[1551] Bkz:: el-Müceddidî, *Kavâidü'l-fikh* s. 105.

Yani: "Bir delilden, bir emareden doğmayan bir ihtimalin önemi yoktur. Kesin bilgiye şüphe düşürmez. Kesinleşmiş hükmü sarsmaz." Mesela, aslında Barla Denizi'nin (yani Eğirdir Gölü'nün) pekmez haline gelmesine veyahut yağa dönüşmesine imkân ve ihtimal vardır. Fakat madem o imkân ve ihtimal bir emareden doğmuyor, o halde gölün varlığına ve su olduğuna dair kesin bilgimize tesir etmez, bizi şüphe ve vesveseye düşürmez.

İşte, her varlığa, kâinatın her köşesine sorduk: Birinci Mevkıf'ta gösterildiği gibi zerrelerden yıldızlara kadar ve İkinci Mevkıf'ta görüldüğü gibi göklerin ve yerin yaratılışından insanların simalarındaki şahsî farklılıklara kadar neye sorulduysa, hal diliyle Cenâb-ı Hakk'ın birliğine şahitlik etti ve tevhid mührünü gösterdi. Sen de gördün... Öyleyse kâinattaki varlıklarda, üzerine bir şirk ihtimalinin kurulacağı hiçbir emare yoktur. Demek, şirk iddiası delilsiz, zoraki, mânâsız ve temelsiz olduğundan o iddiada bulunmak baştan aşağı cehalettir ve ahmaklığın ta kendisidir.

İşte inkârcıların vekilinin buna karşı diyeceği bir şey kalmıyor. ***Yalnız diyor ki***: "Kâinattaki sebeplerin sırası, düzeni ve her şeyin bir sebebe bağlı olması Allah'ın icraatında ortakların bulunduğunun işaretidir. Demek, sebeplerin hakiki tesiri vardır ve tesirleri varsa Cenâb-ı Hakk'ın icraatına ortak olabilirler."

Cevap: Cenâb-ı Hakk'ın iradesinin ve hikmetinin gereği olarak ve isimlerinin tecellilerini göstermek istemesiyle, her hadise sebeplere bağlanmıştır. Her şey, bir sebep neticesinde meydana gelir. Fakat pek çok yerde ve farklı Söz'lerde açıkça ispat ettiğimiz gibi, "Sebeplerde hakiki yaratma kabiliyeti yoktur."[1552] Şimdilik yalnız şu kadarını deriz ki: Sebepler içinde, açıkça en kıymetli, iradesi ve tasarrufları en geniş olan, insandır. İnsanın da en açık iradî filleri içinde en çok görünenleri yemek, konuşmak ve düşünmektir. Bu üç fiil de gayet muntazam, hayret verici, hikmetli birer silsileden oluşur. Onların insanın iradesine bırakılan kısmı ise ancak yüzde birdir. Mesela yemekte, beden hücrelerinin beslenmesinden tut, neticelerinin meydana gelmesine kadar olan işler silsilesi içinde insanın iradesine verilen yalnız ağızdaki dişlerin değirmenini hareket ettirip yemeği çiğnemektir. Ve konuşmak fiilinde yalnız havayı harflerin çıkış yerlerinin kalıplarına sokup çıkarmaktır. Ağızdaki bir tek kelime bir çekirdek gibiyken, bir ağaç hükmüne geçer. Havada milyonlarca aynı kelimeyi meyve verir. Milyonlarca dinleyenin kulaklarına girer. İşte bu misalî sümbüle, insanın hayali ancak yetişebilirken iradesinin kısacık eli nasıl yetişsin?

[1552] Bkz. Enfâl sûresi, 8/17; Sâffât sûresi, 37/96.

Madem sebepler içinde en şerefli, aziz ve iradeye en çok sahip olan insanın, hakiki yaratma fiilinde böyle eli bağlıdır. O halde cansız varlıklar, hayvanlar, başka unsurlar ve tabiat nasıl hakiki tasarruf sahibi olabilir? O sebepler yalnızca birer zarftır, Cenâb-ı Hakk'ın benzersiz bir şekilde yarattığı varlıklara birer kılıf ve Rahmanî hediyelere birer tablacıdırlar. Elbette bir padişahın hediyesinin kabı, hediyenin sarıldığı mendil veyahut hediyeyi getiren asker, o padişahın saltanatına ortak olamaz; onları ortak kabul eden, saçmalamış olur. Aynen öyle de, görünüşteki sebeplerin ve vasıtaların Cenâb-ı Hakk'ın rubûbiyetinde hiçbir şekilde hissesi bulunamaz. Onların, kulluk hizmetinden başka nasipleri yoktur.

İkinci Maksat

Allah’a ortak koşanların vekili, şirk iddiasını hiçbir şekilde ispat edemediğinden ve ispat etmekten ümidi kestiğinden, Allah’ın birliğine inananların yolunu şüphe ve kuruntularla bozmak ister.

Şöyle ikinci bir soru sorar: Ey tevhid ehli! Siz diyorsunuz ki: “قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ ۝ اَللّٰهُ الصَّمَدُ[1553] Âlemin Hâlık’ı birdir; Ehad’dır, birliğinin tecellisi her bir varlıkta ayrı ayrı görülür; Samed’dir,[1554] O hiçbir şeye muhtaç olmadığı halde her şey O’na muhtaçtır. Her şeyin yaratıcısı O’dur.[1555] Zâtına ait ehadiyetiyle beraber doğrudan doğruya her şeyin dizgini ve anahtarı O’nun elindedir.[1556] Her şeyin kaderini elinde tutar,[1557] icraatında bir iş diğerine mâni olmaz.[1558] Bütün eşyada, bütün halleriyle bir anda tasarruf edebilir.[1559]” Böyle hayret verici bir hakikate nasıl inanılabilir? Bir tek Zât, sayısız yerde sayısız işi zahmetsizce nasıl yapar?

[1553] “De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir (her şey O’na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir.).” (İhlâs sûresi, 112/1-2)

[1554] İhlâs sûresi, 112/1-2.

[1555] Bkz. En’âm sûresi, 6/102; Ra’d sûresi, 13/16; Zümer sûresi, 39/62; Mü’min sûresi, 40/62.

[1556] Bkz. Mâide sûresi, 5/120; En’âm sûresi, 6/59; Hicr sûresi, 15/21; Yâsîn sûresi, 36/83; Zümer sûresi, 39/63; Şûrâ sûresi, 42/12; Mülk sûresi, 67/1.

[1557] Bkz. Hûd sûresi, 11/56.

[1558] Bkz. Hûd sûresi, 11/107; Rahman sûresi, 55/29; Bürûc sûresi, 85/16.

[1559] Bkz. Âl-i İmran sûresi, 3/26.

Cevap: Bu soruya gayet derin ve ince, gayet yüksek ve geniş olan bir ehadiyet ve samediyet sırrıyla cevap verilebilir. İnsanın aklı ise o sırra ancak bir temsilin dürbünüyle bakabilir. Cenâb-ı Hakk’ın Zât’ında ve sıfatlarında eşi ve benzeri yok.[1560] Fakat mesel ve temsil yoluyla icraatına bir derece bakılabilir.[1561] İşte biz de maddî temsillerle o sırra işaret edeceğiz.

[1560] Bkz. Şûrâ sûresi, 42/11.

[1561] Bkz. Nahl sûresi, 16/60.

Birinci Temsil: On Altıncı Söz’de ispat edildiği gibi: Bir zât, aynalar vasıtasıyla külliyet kazanır. Bir tek fert iken, sayısız yerde aynı anda

bulunan küllî bir şahıs hükmüne geçer. Evet, nasıl ki cam ve su gibi maddeler cismanî şeylere ayna olur ve bir tek cismanî şey, o aynalarda külliyet kazanır. Öyle de, nuranî şeyler ve ruhaniler için misal âlemindeki hava ve esir gibi bazı maddeler ayna hükmüne geçer, şimşek ve hayal hızında birer seyahat vasıtası şeklini alır. Böylece o nuranî ve ruhani varlıklar o tertemiz aynalarda, o latif menzillerde hayal hızıyla gezerler. Bir anda binlerce yere girerler. Nuranî oldukları için ve yansımaları onların aynısı hükmünde, hususiyetlerine sahip bulunduğu için cismani varlıkların aksine, her aynada, her yerde bizzat bulunuyor gibi hükmederler. Maddî ve yoğun cismani varlıkların yansımaları ve misalleri ise kendi cismani varlıklarının aynısı olmadığı gibi, aynı hususiyetlere de sahip değildir, ölü sayılır. Mesela nuranî olan güneş, bir tek varlık iken parlak şeyler vasıtasıyla bir küllî hükmüne geçer. Yeryüzündeki bütün parlak şeylere, hatta her su damlasına ve cam zerreciğine onların kabiliyetine göre aksini, birer misalî güneşi yerleştirir. Güneşin sıcaklığı, ışığı, ışığındaki yedi renk ve zâtının bir çeşit misali, her bir parlak cisimde bulunur. Farz edelim, güneşin ilmi ve şuuru bulunsaydı, her ayna onun bir çeşit makamı, tahtı ve iskemlesi hükmünde olurdu. Her şeyle bizzat temas eder, şuur sahibi her varlıkla aynaları vasıtasıyla, hatta gözbebeğiyle, onlar birer telefonmuş gibi görüşebilirdi. Bir iş diğerine mâni olmazdı. Bir görüşme, ötekine set çekmezdi. Böylece güneş her yerde bulunmakla beraber hiçbir yerde bulunmazdı.

Acaba bir Zât'ın bin bir isminden yalnız Nur isminin maddî, küçük ve cansız bir aynası hükmündeki güneş böyle bir tek varlık olmasına rağmen sayısız yerde küllî işlere mazhar ise, O Zât-ı Zülcelâl, ehadiyetiyle beraber sonsuz işleri bir anda yapamaz mı?

İkinci Temsil: Kâinat bir ağaç hükmünde olduğu için her bir ağaç da kâinatın hakikatlerine misal olabilir. İşte biz de odamızın önündeki şu muhteşem, muazzam çınar ağacını kâinatın küçük bir misali kabul edip kâinattaki ehadiyet cilvesini onunla göstereceğiz. Şöyle ki:

Şu ağacın en az on bin meyvesi var. Her bir meyvede en az yüzer tane kanatlı çekirdek bulunur. Bütün bu on bin meyve ve bir milyon çekirdek, bir anda, beraber, bir sanata ve yaratma fiiline mazhardır. Halbuki şu ağacın asıl çekirdeğinde, kökünde ve gövdesinde cüz'i ve belirli maddî ve hayat düğümü tabir edilen; Cenâb-ı Hakk'ın iradesinin bir cilvesi ve Rabbânî emrin bir çekirdeği bulunur. Ağacın merkezî yaratılış kanunlarının merkezi her dalın başında, her bir meyvenin içinde, her bir çekirdeğin yanındadır ki, hiçbirinin bir şeyi eksik kalmadan, bir şey diğerine mâni olmadan her iş o kanunlarla yapılır. Ve o bir tek irade tecellisi ve emrî kanun ışık, sıcaklık, hava gibi dağılıp gitmez. Çünkü gittiği yerlerle arasındaki uzun mesafelerde ve çeşitli varlıklarda hiçbir iz bırakmaz, hiçbir eseri görülmez. Eğer yayılsaydı, izi ve eseri görülürdü. Halbuki bizzat, bölünmeden ve yayılmadan her birinde bulunur. O küllî işler, tecellisinin her varlıkta ayrı ayrı görülmesine ve mahiyetine zıt değildir. Hatta denilebilir ki, o irade tecellisi, o emrî kanun, o hayat düğümü hem her birinin içinde bulunur hem de hiçbir yerde bulunmaz. Âdeta o emrî kanunun şu muhteşem ağaçta meyveler ve çekirdekler sayısınca birer gözü, kulağı vardır. Belki ağacın her bir kısmı o kanunun birer merkezi hükmündedir ki, uzun vasıtaları perde olup bir mâni teşkil etmez, hatta telefon telleri gibi onu ağacın dallarına kolayca ulaştırıp yakınlaştırırlar. O kanuna göre en uzak, en yakın gibidir.

Madem açıkça görüldüğü üzere, o Ehad ve Samed Zât'ın irade gibi bir sıfatının bir tek küçük cilvesi, milyonlarca yerde milyonlarca işe vasıtasız sebep oluyor. Elbette Zât-ı Zülcelâl'in, kudret ve iradesinin tecellisiyle yaratılış ağacının bütün kısım ve zerrelerini idare ettiğine gözle görmüş gibi inanmak gerekir.

On Altıncı Söz'de ispat ve izah edildiği gibi deriz ki, madem güneş gibi aciz ve itaatkâr mahlûklar, ruhaniler gibi madde ile kayıtlı yarı nuranî varlıklar, şu çınar ağacının manevî nuru ve ruhu hükmündeki hayat düğümü ve tasarruf merkezi olan emrî kanunlar ve irade tecellileri; nuraniyet sırrıyla bir yerde iken ve bir tek şey oldukları halde, pek çok

yerde bulunabilir ve -açıkça görüldüğü üzere- pek çok işi yapabilirler… Madde ile kayıtlı basit birer varlık oldukları halde, mutlak bir küllî hükmünü alırlar… Ve bir anda sınırlı bir irade ile pek çok farklı işi –açıkça– yerine getirirler… Sen de bunu görüyorsun ve inkâr edemezsin.

Acaba maddeden arınmış ve yüce.. kaydın sınırlarından ve maddîliğin, yoğunluğun karanlığından münezzeh ve temiz.. bütün şu nurlar ve nuranî varlıklar O'nun mukaddes isimlerinin kesif birer gölgesi olan.. bütün varlık, hayat, ruhlar âlemi, berzah âlemi ve misâl âlemi güzelliğine yarı şeffaf bir ayna olan.. sıfatları kuşatıcı ve icraatı küllî olan bir tek Zât-ı Akdes'in her şeyi içine alan iradesiyle, mutlak kudretiyle ve engin ilmiyle açığa çıkan sıfat ve fiillerindeki, her varlıkta tecelli eden ehadiyetinden hangi şey saklanabilir?[1562] Hangi iş O'na ağır gelebilir?[1563] Neresi O'ndan gizlenebilir?[1564] Hangi fert O'ndan uzak kalabilir?[1565] Kim külliyet kazanmadan O'na yaklaşabilir?[1566] Bir şey O'ndan saklanabilir mi?[1567] O'nun icraatında bir iş, diğerine mâni olur mu?[1568] Bir yer O'nun huzurundan uzak kalır mı?[1569] İbni Abbas'ın *(radiyallahu anh)* dediği gibi, O'nun "her bir varlığa bakan manevî birer gözü ve onları işiten manevî birer kulağı" bulunmaz mı? Varlık silsilesi O'nun emir ve kanunlarının süratli akışına birer tel, birer damar hükmüne geçmez mi? Mâniler, engeller O'nun tasarrufuna vesile ve vasıta olmaz mı? Sebepler ve vasıtalar sırf görünüşte birer perde değil midir? O, hiçbir yerde bulunmadığı halde her yerde bulunmaz mı? Bir yere ve mekâna muhtaç olur mu? Hiç uzaklık, küçüklük ve varlık tabakalarının perdeleri O'nun yakınlığına, idaresine ve görmesine mâni olabilir mi? Hem maddî, mümkün, kesif, sayıca çok, kayıtlı, sınırlı varlıkların vasıfları ve maddenin, imkânın, yoğunluğun, çokluğun, kayıt altında bulunmanın ve sınırlılığın hususiyetleri, gerekleri olan başkalaşma, yenilenme, yer tutma ve bölünme gibi özellikler; maddeden arınmış, Vâcibü'l-Vücud, Nurların Nuru, Vahid ve Ehad, kayıtlardan ve sınırlardan münezzeh, kusurdan uzak ve noksandan yüce Zât-ı Akdes'e yetişebilir mi? Acz O'na hiç yakışır mı? Kusur hiç O'nun izzetinin eteğine yaklaşabilir mi?

[1562] Bkz. Bakara sûresi, 2/284; Âl-i İmran sûresi, 3/29, 118; İbrahim sûresi, 14/38; Neml sûresi, 27/25; Ahzâb sûresi, 32/37, 54; Fussilet sûresi, 41/40; Mümtahine sûresi, 60/1; Hâkka sûresi, 69/18.

[1563] Bkz. Bakara sûresi, 2/255.

[1564] Bkz. Âl-i İmran sûresi, 3/5; İbrahim sûresi, 14/38.

[1565] Bkz. Bakara sûresi, 2/115, 148, 186; Nisâ sûresi, 4/78; Hûd sûresi, 11/61; Sebe sûresi, 34/50; Vâkıa sûresi, 56/85; Hadîd sûresi, 57/4; Mücadele sûresi, 58/7.

[1566] Bkz. Mutaffifîn sûresi, 83/21.

[1567] Bkz. Âl-i İmran sûresi, 3/5; İbrahim sûresi, 14/48.

[1568] Bkz. Bakara sûresi, 2/253; Âl-i İmran sûresi, 3/27; Hûd sûresi, 11/107; İbrahim sûresi, 14/27; Enbiyâ sûresi, 21/23; Hac sûresi, 22/14, 18; Bürûc sûresi, 85/16.

[1569] Bkz. Bakara sûresi, 2/115, 148, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/26, 129; Nisâ sûresi, 4/78; Mâide sûresi, 5/17-18; Fâtır sûresi, 35/13; Hadîd sûresi, 57/4; Mücadele sûresi, 58/7.

İkinci Maksat'ın Hâtimesi[1570]

[1570] Sonsöz

Bir zaman ehadiyete dair tefekkür ederken odamın yanındaki çınar ağacının meyvelerine baktım: Arapça bir tefekkür silsilesi kalbime geldi. Nasıl geldiyse öyle, Arapça olarak yazıp sonra kısa bir mealini söyleyeceğim:

نَعَمْ فَالْأَثْمَارُ وَالْبُذُورُ مُعْجِزَاتُ الْحِكْمَةِ خَوَارِقُ الصَّنْعَةِ هَدَايَاءُ الرَّحْمَةِ بَرَاهِينُ الْوَحْدَةِ بَشَائِرُ لُطْفِهِ فِي دَارِ الْاٰخِرَةِ شَوَاهِدُ صَادِقَةٌ بِأَنَّ خَلَّاقَهَا لِكُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ. كُلُّ الْأَثْمَارِ وَالْبُذُورِ مَرَايَا الْوَحْدَةِ فِي أَطْرَافِ الْكَثْرَةِ إِشَارَاتُ الْقَدَرِ رُمُوزَاتُ الْقُدْرَةِ بِأَنَّ تَاكَ الْكَثْرَةَ مِنْ مَنْبَعِ الْوَحْدَةِ تَصْدُرُ شَاهِدَةً لِوَحْدَةِ الْفَاطِرِ فِي الصُّنْعِ وَالتَّصْوِيرِ ثُمَّ إِلَى الْوَحْدَةِ تَنْتَهِي ذَاكِرَةً لِحِكْمَةِ الْقَادِرِ فِي الْخَلْقِ وَالتَّدْبِيرِ وَكَذَا هُنَّ تَلْوِيحَاتُ الْحِكْمَةِ بِأَنَّ صَانِعَ الْكُلِّ بِكُلِّيَّةِ النَّظَرِ إِلَى الْجُزْئِيِّ يَنْظُرُ ثُمَّ إِلَى جُزْئِهِ إِذْ إِنْ كَانَ ثَمَرًا فَهُوَ الْمَقْصُودُ الْأَظْهَرُ مِنْ خَلْقِ هٰذَا الشَّجَرِ.. فَالْبَشَرُ ثَمَرٌ لِهٰذِهِ الْكَائِنَاتِ فَهُوَ الْمَطْلُوبُ الْأَظْهَرُ لِخَالِقِ الْمَوْجُودَاتِ. وَالْقَلْبُ كَالنَّوَاةِ فَهُوَ الْمِرْاٰةُ الْأَنْوَرُ لِصَانِعِ الْكَائِنَاتِ مِنْ هٰذِهِ الْحِكْمَةِ صَارَ الْإِنْسَانُ الْأَصْغَرُ فِي هٰذِهِ الْمَخْلُوقَاتِ هُوَ الْمَدَارَ الْأَظْهَرَ لِلنَّشْرِ وَالْمَحْشَرِ فِي هٰذِهِ الْمَوْجُودَاتِ وَالتَّخْرِيبِ وَالتَّبْدِيلِ لِهٰذِهِ الْكَائِنَاتِ

Bu Arapça fıkranın başı şudur:

فَسُبْحَانَ مَنْ جَعَلَ حَدِيقَةَ أَرْضِهِ مَشْهَرَ صَنْعَتِهِ مَحْشَرَ حِكْمَتِهِ مَظْهَرَ قُدْرَتِهِ مَزْهَرَ رَحْمَتِهِ مَزْرَعَ جَنَّتِهِ مَمَرَّ الْمَخْلُوقَاتِ مَسِيلَ الْمَوْجُودَاتِ مَكِيلَ الْمَصْنُوعَاتِ فَمُزَيَّنُ الْحَيَوَانَاتِ مُنَقَّشُ الطُّيُورَاتِ

مُثَمَّرُ الشَّجَرَاتِ مُزَهَّرُ النَّبَاتَاتِ مُعْجِزَاتُ عِلْمِهِ خَوَارِقُ صُنْعِهِ هَدَايَا جُودِهِ بَشَائِرُ لُطْفِهِ. تَبَسُّمُ الْأَزْهَارِ مِنْ زِينَةِ الْأَثْمَارِ تَسَجُّعُ الْأَطْيَارِ فِي نَسْمَةِ الْأَسْحَارِ تَهَزُّجُ الْأَمْطَارِ عَلٰى خُدُودِ الْأَزْهَارِ تَرَحُّمُ الْوَالِدَاتِ عَلَى الْأَطْفَالِ الصِّغَارِ تَعَرُّفُ وَدُودٍ تَوَدُّدُ رَحْمٰنٍ تَرَحُّمُ حَنَّانٍ تَحَنُّنُ مَنَّانٍ لِلْجِنِّ وَالْإِنْسَانِ وَالرُّوحِ وَالْحَيَوَانِ وَالْمَلَكِ وَالْجَانِّ

İşte bu Arapça tefekkürün kısa bir meali:

Bütün meyveler ve içlerindeki tohumcuklar, Rabbanî hikmetin birer mucizesi.. ilahî sanatın birer harikası, rahmetin birer hediyesi.. Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin birer maddî delili.. ahiretteki ilahî lütufların birer müjdecisi.. O'nun kudretinin kuşatıcılığına ve ilminin enginliğine dosdoğru birer şahit oldukları gibi, kesret âleminin her tarafında ve şu ağaç gibi çoğalmış bir çeşit küçük âlemin etrafında O'nun birliğinin aynalarıdır. Bakışları kesretten vahdete, yani insanı Yaratıcısından uzaklaştıran sayısız varlıkların bulunduğu âlemden O'nun birliğine çevirirler. Her biri hal diliyle der ki: "Dal budak salmış şu koca ağacın içinde dağılma, boğulma! O ağaç her şeyiyle bizdedir. Onun kesreti, vahdetimize dâhildir." Hatta her meyvenin kalbi hükmündeki her bir çekirdek de Allah'ın birliğine maddî birer ayna olduğu gibi, gizli, kalben yaptığı zikirle koca ağacın açıktan zikrettiği bütün isimleri zikreder, okur.

Hem o meyve ve tohumlar vahdetin aynası oldukları gibi, kaderin ve kudretin görünen, cisme bürünmüş işaretleridir. Kader ve kudret o kelimelerle mânen şöyle der: "Nasıl ki şu ağacın sayısız dalı budağı bir tek çekirdekten gelir ve şu ağacın sanatkârının yaratmasındaki, suret vermesindeki birliği gösterir. Sonra o ağaç, dal ve budak salarak boy atıp bütün hakikatini bir meyvede toplar. Bütün mânâsını bir çekirdeğe yerleştirir. Onunla Hâlık-ı Zülcelâl'inin yaratmasındaki ve idaresindeki hikmeti gösterir. Aynen öyle de, şu kâinat ağacı, varlığını bir vahdet kaynağından alır, onunla idare edilir. Ve kâinatın meyvesi olan insan, şu sayısız varlıklar içinde Yaratıcısının birliğini gösterdiği gibi, kalbi de iman gözüyle çokluk içinde birlik sırrını görür."

Hem o meyveler ve tohumlar, Rabbanî hikmetin ince işaretleridir. Hikmet, onlarla şuur sahiplerine şu mânâyı ifade ediyor: "Nasıl ki, şu ağaca bakan

küllî nazar ve idare, genişliği ve umumiyetiyle bir tek meyveye bakar. Çünkü o meyve, ağacın küçük bir misalidir. Hem o ağacın varlık sebebi o meyvedir. Hem o küllî nazar ve umumi idare, bir meyvenin içindeki her bir çekirdeğe de bakar. Çünkü çekirdek, ağacın bütün mânâsını, programını taşıyor. Demek, ağacı idare eden, çekip çeviren Zât, o idare ile alâkalı bütün isimleriyle, ağacın varlığının ve yaratılışının gayesi olan her bir meyveye bakar. Hem şu koca ağaç, o küçük meyveler için bazen budanır, tazelenmesi için bazı dalları kesilir. Daha güzel, kalıcı meyveler vermesi için aşılanır. Aynen öyle de, şu kâinat ağacının varlığının ve yaratılışının gayesi, o ağacın meyvesi olan insandır. Ve o meyvenin çekirdeği olan insanın kalbi, kâinatın Yaratıcısının en nurlu, en kuşatıcı aynasıdır. İşte bu hikmettendir ki, insan gibi küçücük bir varlık, haşr ü neşr gibi muazzam inkılâplara vesile olmuştur. Hem kâinatın yıkılmasına ve değiştirilmesine sebeptir. Onun büyük bir mahkemede hesap vermesi için dünya kapısı kapanıp ahiret kapısı açılır."

Madem haşir bahsi geçti. Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ın haşrin ispatına dair beyanlarındaki açıklık ve tatlılıkla beraber heybeti ve ifade kuvvetini gösteren bir hakikat nüktesini söylemenin yeri geldi. Şöyle ki:

Bu tefekkürün neticesi şunu gösteriyor:

İnsanın hesap vereceği bir mahkemenin kurulması ve ebedî saadeti kazanması için gerekirse bütün kâinatı tahrip edecek ve yeniden diriltecek bir kudret görünüyor ve vardır. Fakat ölümden sonra dirilişin mertebeleri var. Bir kısmına iman farzdır, onları bilmek şarttır. Diğer kısmı, ruhen ve fikren ilerlemenin derecelerine göre görünür ve bilinmesi gerekir. Kur'an-ı Hakîm, en basit ve kolay olan mertebeyi kesin ve kuvvetli bir şekilde ispat etmek için en geniş ve en büyük haşir dairesini açacak bir kudreti gösteriyor. İşte herkese imanın lâzım olduğu haşir mertebesi şudur: İnsanlar öldükten sonra ruhları başka makamlara gider, cesetleri çürür. Fakat insanın cesedinden bir çekirdek, bir tohum hükmündeki "acbuzzeneb" tabir edilen kuyruk sokumu kemiği, küçük bir kısım olarak bâki kalır. Cenâb-ı Hak haşirde insan bedenini ondan diriltir ve ruhunu o

bedene gönderir.[1571] İşte bu mertebe o kadar açıktır ki, her baharda milyonlarca örneği görülüyor.

[1571] Bkz. Buhârî, *tefsîru sûre (39)* 3; Müslim, *fiten* 141-143; Ebû Dâvûd, *sünnet* 22; Nesâî, *cenâiz* 117; İbni Mâce, *zühd* 32; Muvatta, *cenâiz* 48; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/322.

İşte bazen şu mertebeyi ispatlamak için Kur'an ayetleri öyle bir daireyi gösterir ki, bütün zerreleri yeniden diriltecek bir kudretin tasarruflarına işaret eder.[1572] Bazen de bütün mahlûkatı fâni âleme gönderip geri getirecek bir kudretin ve hikmetin eserlerini bildirir.[1573] Bazen, yıldızları dağıtıp gökleri parçalayabilecek bir kudret ve hikmetin tasarruflarını ve eserlerini gösterir.[1574] Bazen, bütün canlıları öldürüp birden bir seda ile yeniden diriltecek bir kudret ve hikmetin tasarruf ve tecellilerine işaret eder.[1575] Bazen, bütün yeryüzündeki canlıları ayrı ayrı haşr ü neşredecek bir kudret ve hikmetin tecellilerini gösterir.[1576] Bazen, yerküreyi tamamen dağıtacak, dağları uçuracak, sonra da düzeltip daha güzel bir hale getirecek bir kudret ve hikmetin eserlerini bildirir. Demek, Cenâb-ı Hak, ona inanmanın ve onu bilmenin herkese farz olduğu haşir mertebesinden başka, pek çok haşir mertebesini de o kudret ve hikmetle yaratabilir.[1577] Rabbanî hikmet gerektirmişse elbette insanın yeniden dirilişiyle beraber bütün bunları da veyahut bazı mühim misallerini de yapar.

[1572] Bkz. En'âm sûresi, 6/38; Fussilet sûresi, 41/39; Ahkaf sûresi, 46/33; Kaf sûresi, 50/41-44.

[1573] Bkz. Yûnus sûresi, 10/3-6; Hicr sûresi, 15/23; Tâhâ sûresi, 20/55; Enbiyâ sûresi, 21/103-104; Hac sûresi, 22/5/7; Mü'minûn sûresi, 33/78-80; Mü'min sûresi, 40/67-68; Duhân sûresi, 44/37-40; Kaf sûresi, 50/43-44; Necm sûresi, 53/44; Hadîd sûresi, 57/1-2.

[1574] Bkz. Sebe sûresi, 34/9; Rahman sûresi, 55/37; Hâkka sûresi, 69/16; Müzzemmil sûresi, 73/18; Mürselât sûresi, 77/1-19; Tekvir sûresi, 81/1-13.

[1575] Bkz. Kehf sûresi, 18/99; Neml sûresi, 27/87-88; Yâsîn sûresi, 36/49-53; Sâd sûresi, 38/15; Zümer sûresi, 39/68; Kaf sûresi, 50/41-44; Hâkka sûresi, 69/13-16.

[1576] Bkz. Fâtır sûresi, 35/9; Zuhruf sûresi, 43/11.

[1577] Bkz. Tûr sûresi, 52/7-11; Vâkıa sûresi, 56/3-6; Hâkka sûresi, 69/13-14; Meâric sûresi, 70/8-9; Müzzemmil sûresi, 73/13-14; Mürselât sûresi, 77/7-10.

Bir soru: Diyorsunuz ki, "Sen *Sözler*'de temsilî kıyaslamaları çok kullanıyorsun. Halbuki mantık ilmine göre temsilî kıyas, şüphesiz bir bilgiyi ifade etmiyor.[1578] Öyle kesin olan meselelerde mantıkî deliller lâzımdır. Temsilî kıyas, fıkıh usulü âlimlerince, kuvvetli bir kanaatin kâfi olduğu münakaşalı meselelerde kullanılır. Hem sen temsilleri bazı hikâyeler suretinde zikrediyorsun. Hikâye hayalî olur, hakikat değildir, gerçeğe zıttır."

[1578] Bkz. el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf* 2/18; Ahmed Hamdi Şirvânî, *Muhtasar Mantık* s.56; Mehmed Hâlis, *Mîzânü'l-Ezhan* s.161.

Cevap: Mantık ilmine göre gerçi "Temsilî kıyas şüphesiz bilgiyi ifade etmiyor." denilmiş.[1579] Fakat temsîlî kıyasın bir türü var ki, mantık ilminin şüphesiz delillerinden çok daha kuvvetli ve mantığın birinci şeklinin birinci hükmünden daha kesindir. O kısım da şudur: Basit bir temsil vasıtasıyla küllî bir hakikatin ucunu gösterip hükmü o hakikat üzerine kurar. O hakikatin kanununu, hususi bir maddede gösterir ki, o büyük hakikat bilinsin ve başka örnekler ona kıyaslansın.

[1579] Bkz. el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf* 2/18; Ahmed Hamdi Şirvânî, *Muhtasar Mantık* s.56; Mehmed Hâlis, *Mîzânü'l-Ezhan* s.161.

Mesela: "Güneş nuraniliği vasıtasıyla, tek bir varlık iken her parlak şeyin içinde bulunur." temsiliyle bir hakikat kanunu gösteriliyor. O da şudur: Nur ve nuranî bir şey için kayıt olamaz, uzak ve yakın birdir, az ve çok eşittir, mekân onu sınırlayamaz.

Hem mesela: "Ağacın meyve ve yapraklarına bir anda, aynı tarzda, kolaylıkla ve mükemmel olarak bir tek merkezden, bir emrî kanun ile şekil ve suret verilmesi" bir temsildir, muazzam bir hakikatin ve geniş bir kanunun ucunu gösterir. O hakikati ve o kanunu kesin bir şekilde ispat eder ki, koca kâinat da şu ağaç gibi o hakikat kanununa ve ehadiyet sırrına mazhardır, o kanunun işlediği bir meydandır.

İşte *Sözler*'deki bütün temsilî kıyaslar bu çeşittir. Mantığın kesin delillerinden daha kuvvetli, daha şüphesizdir.

İkinci soruya cevap: Mâlumdur ki, belâgat ilminde bir sözün hakiki mânâsı, sırf kastedilen başka bir mânâya işaret vasıtası olursa, ona "kinayeli söz" denir. Ve "kinayeli" tabir edilen bir sözün asıl mânâsı, doğruluğa veya yalana zemin oluşturmaz. Fakat kinayeli mânâsı, doğruluk veya yalan sebebi olur. Eğer kinayeli mânâsı doğru ise o söz doğrudur. Asıl mânâsı yalan da olsa doğruluğu bozulmaz. Eğer kinayeli mânâsı doğru değilse, asıl mânâsı doğru olsa bile o söz doğru değildir. Mesela, kinayeli örneklerden: فُلَانٌ طَوِيلُ النِّجَادِ yani, "Kılıcının kayışı, bendi (bağı) uzundur."[1580] Bu söz bir insanın boyunun uzunluğuna kinayedir. Eğer o adamın boyu uzunsa; kılıcı, kayışı ve bendi olmasa da bu söz yine doğrudur. Eğer adamın boyu uzun değilse, uzun bir kılıcı, uzun bir kayışı ve bendi bulunsa bile bu söz doğru olmaz. Çünkü burada kast edilen, asıl mânâ değildir.

[1580] Bkz. el-Cürcânî, *Delâilü'l-İ'câz* 1/66, 69, 203; ez-Zemahşerî, *el-Müstaksâ* 1/406; el-Kazvînî, *el-Îzâh* 1/301; el-Hamevî, *Hizânetü'l-Edeb* 2/263; 265.

İşte Onuncu ve Yirmi İkinci Söz'lerdeki hikâyeler gibi, diğer Söz'lerdeki hikâyeler de kinayelidir. Son derece doğru ve hakikate uygun olan o hikâyelerin sonlarındaki hakikatler, o hikâyelerin kinayeli mânâlarıdır. Asıl mânâları, uzak hakikatleri dürbün gibi yakınlaştıran birer temsildir. Nasıl olursa olsun, onların doğruluğuna ve hakkaniyetine zarar vermez. Hem o hikâyeler birer temsildir. Yalnız herkesin anlamasını kolaylaştırmak için hal dili sözle anlatılmış ve manevî şahsiyet, maddî bir şahıs şeklinde gösterilmiştir.

Üçüncü Maksat

Allah'a ortak koşanların vekili, ikinci sorusuna[1581] HAŞİYE karşı kesin, ikna edici ve itiraza yer bırakmayan cevabı aldıktan sonra, şöyle üçüncü bir soru soruyor:

[1581] HAŞİYE Bu, İkinci Maksat'ın başındaki sorudur. Hâtime'nin sonundaki kısacık soru değildir.

Kur'an'da, أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ[1583] , أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ[1582] gibi ifadeler, başka yaratıcılar, merhametli ilahlar bulunduğunu akla getiriyor. Hem diyorsunuz ki: "Âlemin Hâlık'ının sonsuz kemâli var ki, bütün kemâl vasfılarının en yüce

mertebelerini içine alır." Halbuki eşyanın kemâli, zıtların varlığıyla bilinir. Mesela, elem olmazsa lezzet bir kemâl olmaz, karanlık olmazsa ışık görünmez, ayrılık olmazsa kavuşmak lezzet vermez ve bunun gibi…

[1582] "O, merhamet edenlerin en merhametlisidir." (A'râf sûresi, 7/151; Yûsuf sûresi, 12/64, 92; Enbiyâ sûresi, 21/83).

[1583] Mü'minûn sûresi, 23/14; Sâffât sûresi, 37/125.

Cevap: Sorunun ilk kısmına beş "işaret" ile cevap vereceğiz.

Birinci İşaret

Kur'an baştanbaşa tevhidi ispat ettiği ve gösterdiği için kesin bir delildir ki Kur'an-ı Hakîm'in o türden ifadeleri sizin anladığınız gibi değildir. أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ[1584] ifadesi, "Hâlıkıyet mertebelerinin en güzelindedir." demektir ki, burada başka bir yaratıcının varlığına hiç işaret yok. Belki hâlıkıyetin, yani yaratıcılığın da başka sıfatlar gibi pek çok mertebesi var. أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ifadesi, "O, yaratıcılık mertebelerinin en güzelinde, sonuncusunda bir Hâlık-ı Zülcelâl'dir." demektir.

[1584] Mü'minûn sûresi, 23/14; Sâffât sûresi, 37/125.

İkinci İşaret

أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ gibi tabirler, yaratıcının birden fazla olduğuna işaret etmez; yaratılanların türlerine ve mertebelerine bakar. Yani "O, her şeyi, o şeye lâyık bir tarzda, en güzel mertebede yaratan Hâlık'tır." İşte şu mânâyı أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ[1585] gibi ayetler ifade eder.

[1585] "(O Allah ki), yarattığı her şeyi güzel ve muhkem yaptı." (Secde sûresi, 32/7)

Üçüncü İşaret

أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ[1586] , اَللّٰهُ أَكْبَرُ[1587] , خَيْرُ الْفَاصِلِينَ[1588] , خَيْرُ الْمُحْسِنِينَ[1589]

[1586] Mü'minûn sûresi, 23/14; Sâffât sûresi, 37/125.

[1587] Sadece büyüklükte değil, hiçbir konuda eşi ve benzeri olmayan, başka bir şey kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah'tır.

[1588] "O doğruyu eğriden ayırt edenlerin, hükmedenlerin en hayırlısıdır." (En'âm sûresi, 6/57)

[1589] "İhsanından öte ihsan olmayan, iyilik edenlerin en hayırlısı. (el-Gümüşhânevî, *Mecmûatü'l-Ahzâb* (el-Cevşenü'l-Kebîr duasında) s. 231.

gibi tabirlerdeki kıyaslamalar; Cenâb-ı Hakk'ın meydana gelen hadiselerdeki sıfat ve fiillerini, o sıfat ve fiillerin numunelerine sahip olanlarla karşılaştırmak ve üstün tutmak değildir. Çünkü bütün kâinatta, cinlerde, insanlarda ve meleklerde bulunan kemâl vasıfları, O'nun kemâline nispeten zayıf bir gölgedir; nasıl kıyaslanabilir? Kıyaslama belki, insanların ve bilhassa gafillerin anlayışına göredir. Mesela, nasıl ki bir asker, onbaşısına tam bir itaat ve hürmet gösterir, bütün iyilikleri ondan görür, padişahı az düşünür. Onu düşünse de teşekkürünü yine onbaşıya sunar. İşte böyle bir askere, "Yahu, padişah senin onbaşından daha büyüktür. Yalnız ona teşekkür et." denir. Şimdi bu söz, gerçek padişahın haşmetli, hakiki kumandanlığıyla, onbaşının cüzî, görünüşteki kumandanlığını kıyaslamak değildir. Çünkü böyle bir kıyaslama, birini ötekine üstün tutmak mânâsızdır. Belki askerin neyi mühim gördüğüne ve irtibatına göredir ki, o, onbaşısını tercih eder, teşekkürünü ona sunar, yalnız onu sever.

İşte bunun gibi, yaratıcı ve nimetleri veren olduğu zannedilen görünüşteki sebepler, gafillerin nazarında nimetlerin hakiki sahibi Cenâb-ı Hakk'a perde olur. Gaflet ehli onlara yapışır, nimet ve ihsanları onlardan bilir. Medihlerini, övgülerini onlara sunar. Kur'an der ki: "Cenâb-ı Hak daha büyüktür,[1590] güzel ve asıl Hâlık,[1591] Muhsin O'dur,[1592] O'na bakınız, O'na teşekkür ediniz."[1593]

[1590] Bkz. En'âm sûresi, 6/100; A'râf sûresi, 7/190; Yûnus sûresi, 10/18; İsrâ sûresi, 17/43; Neml sûresi, 27/63; Rûm sûresi, 30/40.

[1591] Bkz. Mü'minûn sûresi, 23/4; Sâffât sûresi, 37/25.

[1592] Bkz. Secde sûresi, 32/7.

[1593] Bkz. Bakara sûresi, 2/152, 172; Nahl sûresi, 16/114; Ankebût sûresi, 29/17; Lokman sûresi, 31/12, 14; Sebe sûresi, 34/15.

Dördüncü İşaret

Kıyaslama ve üstün tutma, mevcut şeyler arasında olduğu gibi mümkün ve muhtemel, hatta farazî şeyler arasında da olabilir. Nasıl ki birçok mahiyette çeşitli mertebeler bulunur. Aynen öyle de, Cenâb-ı Hakk'ın

isimlerinin ve mukaddes sıfatlarının mahiyetlerinde de akıl itibarı ile sayısız mertebe bulunabilir. Halbuki Cenâb-ı Hak, o sıfat ve isimlerinin mümkün ve tasavvur edilebilir bütün mertebelerinin en mükemmelinde, en güzelindedir. Bütün kâinat, kemâlâtıyla bu hakikate şahittir. لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنٰى[1594] beyanında, O'nun bütün isimlerinin "en güzel" olarak vasıflandırılması bu mânâyı ifade ediyor.

[1594] "En güzel isimler Allah'a mahsustur." (İsrâ sûresi, 17/110; Tâhâ sûresi, 20/8; Haşir sûresi, 59/24)

Beşinci İşaret

Şu kıyaslama ve üstün tutma, Cenâb-ı Hakk'ı başka şeylere denk tutma değildir. O'nun sıfatlarının iki çeşit tecellisi var.

Biri: Vahidiyet (birlik) sırrıyla, vasıta ve sebepler perdesi altında, umumi kanunlarıyla idaresidir.

İkincisi: Ehadiyet, yani birliğinin her şeyde tek tek görülen tecellisinin sırrıyla, perdesiz, doğrudan doğruya, hususi bir teveccüh ile idaresidir. İşte ehadiyet sırrıyla, doğrudan doğruya olan ihsanı, yaratması ve büyüklüğü; vasıtaların ve sebeplerin aynasında görünen ihsan eserlerinden, yaratmasından ve büyüklüğünden daha büyük, daha güzel ve daha yüksektir, demektir.

Mesela, nasıl ki bir padişahın –fakat veli bir padişahın– bütün memurlarını ve kumandanlarını sadece bir perde sayıp bütün hüküm ve icraatı onun elinde farz ediyoruz. O padişahın idaresi ve icraatı iki çeşittir:

Birincisi: Umumi bir kanunla, görünüşteki memurları ve kumandanları vasıtasıyla ve makamlara göre verdiği emirler, yaptığı icraatlardır.

İkincisi: Umumi bir kanunla değil, görünüşteki memurlarını da perde yapmadan, doğrudan doğruya verdiği, saltanatına yakışır ihsanlar ve gösterdiği icraat daha güzel, daha yüksektir denilebilir.

Aynen öyle de, Ezel ve Ebed Sultanı olan Kâinatın Hâlıkı, gerçi vasıta ve sebepleri icraatına perde yapmış, rubûbiyetinin haşmetini göstermiştir. Fakat kullarının kalbine âdeta hususi birer telefon koymuş, sebepleri

arkada bırakıp doğrudan doğruya kendisine yönelmeleri için onları has bir kullukla vazifelendirmiştir, إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ[1595] demeleri için yüzlerini kâinattan Zât'ına çevirir.

[1595] "(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız Senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5)

İşte اَللّٰهُ أَكْبَرُ[1596] أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ[1597] أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ[1598] gibi ifadelerin mânâları şu hakikate de bakıyor.

[1596] Sadece büyüklükte değil, hiçbir konuda eşi ve benzeri olmayan, başka bir şey kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah'tır.

[1597] "O, merhamet edenlerin en merhametlisidir." (A'râf sûresi, 7/151; Yûsuf sûresi, 12/64, 92; Enbiyâ sûresi, 21/83)

[1598] Mü'minûn sûresi, 23/14; Sâffât sûresi, 37/125.

Bu "Maksat"ta sorulan sorunun ikinci kısmına beş "remiz"[1599] ile cevap vereceğiz:

[1599] **Remiz**: İşaret

Birinci Remiz

Soruda deniliyor ki: "Bir şeyin zıttı olmazsa kemâli, yani mükemmel hali nasıl olabilir?"

Cevap: Bu soruyu soran, hakiki kemâlin ne olduğunu bilmiyor. Onu yalnız izafi bir şey zannediyor. Halbuki bir şeyin kendisi dışındaki şeylere bakan ve onlara göre ortaya çıkan meziyetler, faziletler, üstünlükler hakiki değildir, izafi ve zayıftır. Eğer bütün o diğer şeyler gözden kaybolsa o meziyetler de kaybolur. Mesela, sıcaklığın izafi lezzeti ve fazileti, soğuğun tesirine göredir. Yemeğin izafi lezzeti, açlık duygusunun tesiriyledir. Berikiler kaybolsa, ötekiler de azalır. Halbuki hakiki lezzet, muhabbet, kemâl ve fazilet odur ki, başka şeylerin tasavvuruna bina edilmesin, o şeyin kendinde bulunsun ve bizzat, kesin, yerleşmiş bir hakikat olsun. Varlıktaki lezzet, hayattaki lezzet, muhabbetteki, marifetteki, imandaki lezzet, bekâdaki, rahmetteki, şefkatteki lezzet… Nurun güzelliği, görme sıfatının ve kelâm sıfatının güzelliği, keremin

güzelliği, ahlâk ve suret güzelliği… Zâtın kemâli, sıfatların ve fiillerin kemâli gibi bizzat mevcut meziyetler, başka şeyler olsa da olmasa da değişmez.

İşte Sâni-i Zülcelâl'in, Fâtır-ı Zülcemâl'in, Hâlık-ı Zülkemâl'in bütün kemâlâtı hakikidir, kendindendir; başka şeyler ona tesir etmez, yalnız mazhar olabilir.

İkinci Remiz

Seyyid Şerif-i Cürcanî *Şerhü'l-Mevakıf*'ta der ki: "Muhabbetin sebebi ya lezzet ve menfaat, ya cinsî meyil, ya kemâldir. Çünkü kemâl, bizzat sevilir."[1600] Yani, neyi seversen ya lezzeti için ya menfaatin için ya evlada meyil gibi bir cinsî yakınlık için ya da o şeyde kemâl olduğu için seversin. Eğer sebep kemâl ise başka bir sebep, başka bir gaye gerekmez; o şey bizzat sevilir. Mesela eski zamanlarda kemâl sahibi insanları herkes, onlara karşı hiçbir alâkaları olmadığı halde takdirle severmiş.

[1600] el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf* 6/138.

İşte Cenâb-ı Hakk'ın bütün kemâlâtı, güzel isimlerinin bütün mertebeleri ve faziletleri, hakiki kemâlât olduklarından bizzat sevilirler. "Mahbubetün lizâtihâ" yani bizzat sevilendirler. Hakiki Sevgili ve Seven Zât-ı Zülcelâl, hakiki olan kemâlâtına, sıfat ve isimlerinin güzelliklerine kendine lâyık bir tarzda muhabbet besler. Hem o kemâlâtın mazharı, aynası olan sanatını, sanatla yarattığı varlıkları ve onların güzelliklerini sever. Peygamberlerini ve evliyasını, bilhassa Peygamberlerin Efendisi ve Evliyanın Sultanı olan Habib-i Ekrem'ini *(sallallahü aleyhi ve sellem)* sever. Yani kendi güzelliğini sevmekle o güzelliğin aynası olan Habib'ini sever. Kendi isimlerini sevmekle o isimlerinin kuşatıcı ve şuurlu bir mazharı olan Habib'ini ve onun kardeşlerini sever. Sanatını sevmekle o sanatın ilancısı ve teşhircisi olan Habib'ini ve diğer peygamberleri sever. Yarattığı sanatlı varlıkları sevmekle onlar karşısında "Mâşâallah, Bârekâllah, ne kadar güzel yapılmışlar!" diyen ve onları beğenip takdir eden Habib'ini ve onun yolunda olanları sever. Ve mahlûkatının

güzelliklerini sevmekle o ahlâk güzelliklerinin hepsini kuşatan Habib-i Ekrem'ine, ona uyanlara ve onun kardeşlerine muhabbet eder.

Üçüncü Remiz

Bütün kâinattaki kemâlât, bir Zât-ı Zülcelâl'in kemâlinin ayetleri ve cemâlinin işaretleridir. O'nun hakiki kemâline nispeten kâinattaki bütün güzellikler, kemâl ve cemâl, zayıf bir gölgedir. Şu hakikatin beş deliline kısaca işaret edeceğiz.

Birinci Delil: Nasıl ki mükemmel, muhteşem, nakışlı, süslenmiş bir saray kusursuz bir ustalığa, ince bir işçiliğe açıkça delildir. Mükemmel bir fiil olan o işçilik, o nakkaşlık, zorunlu olarak mükemmel bir faile, bir ustaya, bir mühendise, "nakkaş" ve "suret veren" gibi unvan ve isimleriyle işaret eder. O mükemmel isimler şüphesiz o ustanın mükemmel, sanatkârca sıfatlarını gösterir. O kusursuz sanat ve sıfatlar, açıkça, o ustanın mükemmel kabiliyetine delildir. Ve o mükemmel kabiliyet, ister istemez o ustanın zâtının kemâline ve mahiyetinin yüceliğine işaret eder.

Aynen öyle de: Şu âlem sarayı, şu mükemmel, nakışlarla bezenmiş eser, açıkça, gayet mükemmel fiillere işarettir. Çünkü bir eserdeki mükemmellik, fiillerin kemâlinden ileri gelir ve onu gösterir. Fiillerin kemâli ise zorunlu olarak mükemmel bir Fâil'e ve o Fâil'in isimlerinin kemâline delildir. Yani eserlerine nispeten; O'nun her şeyi sonsuz ilmiyle idare eden "Müdebbir", her şeye istediği sureti mükemmel bir şekilde veren "Musavvir", her şeyi hikmetle yapan "Hakîm", sonsuz şefkat ve merhamet sahibi "Rahîm", her şeyi eşsiz sanatıyla süsleyen "Müzeyyin" gibi isimlerinin kemâline işaret eder. İsimlerin ve unvanların kemâli ise şüphesiz o Fâil'in sıfatlarının mükemmelliğine delildir. Zira sıfat mükemmel olmazsa, sıfattan doğan isimler, unvanlar da mükemmel olamaz. Ve o sıfatların kemâli, açıkça, Zât'ına ait hususiyetlerin kemâline işaret eder. Çünkü sıfatların kaynağı, o hususiyetlerdir. Zât'ına ait hususiyetlerin kemâli ise ilmelyakîn[1601] ile o hususiyetlerin sahibi Zât'ın kemâline delildir. Hem buna öyle lâyık bir Zât'ın kemâline delildir ki, o kemâlin ışığı icraatının, sıfatlarının, isimlerinin, fiillerinin ve eserlerinin

perdelerinden geçtiği halde, şu kâinatta yine bu kadar güzelliği, cemâli ve kemâli gösterir.

[1601] Kesin bilgiye dayanarak, ilim yoluyla şüpheye yer bırakmayacak şekilde bilmek.

İşte bu derece hakiki, Zât'ına ait kemâl vasıflarının varlığı kesin delillerle sabit olduktan sonra, izafi olan, emsallerine ve zıtlarına üstünlük yönüyle ortaya çıkan kemâlât ne kadar önemsiz ve sönük kalır, anlarsın...

İkinci Delil: Şu kâinata ibret nazarıyla bakıldığı vakit, vicdan ve kalb yanılmaz, dosdoğru bir sezgiyle hisseder ki: Kâinatı bu derece güzelleştiren ve türlü nakışlarla süsleyen Zât'ın sonsuz bir güzelliği ve kemâli vardır ki, böyle yapıyor.

Üçüncü Delil: Mâlumdur ki, ölçülü, muntazam, mükemmel ve güzel sanatlar, gayet güzel bir programa dayanır. Mükemmel ve güzel bir program ise mükemmel ve güzel bir ilmin, zihnin ve ruha ait güzel bir kabiliyetin delilidir. Demek ruhun manevî güzelliğidir ki, ilim vasıtasıyla sahibinin sanatında açığa çıkıyor.

İşte şu kâinat, sonsuz maddî güzellikleriyle, manevî ve ilmî güzelliklerin sızıntılarıdır. O ilmî ve manevî güzellikler ve kemâlât ise elbette hadsiz, daimî bir güzelliğin, cemâl ve kemâlin cilveleridir.

Dördüncü Delil: Mâlumdur ki, ışık verenin ışığa sahip bulunması, nurlandıranın nuranî olması gerekir. İhsan zenginlikten, lütuf ise lütuf sahibinden gelir. Madem öyle, kâinattaki bu kadar güzellik ve varlıklardaki türlü kemâl vasıfları, ışığın güneşi gösterdiği gibi daimî bir Cemâl'i gösterir.

Madem varlıklar yeryüzünden kemâlâtın yansımalarıyla büyük bir nehir gibi parlar geçer. Bir nehir güneşin cilveleriyle parladığı gibi, şu akıp giden varlıklar da güzellik, cemâl ve kemâlin yansımalarıyla geçici olarak parlar. Arkalarından gelenlerin aynı parlamayı, aynı yansımayı göstermelerinden anlaşılıyor ki: Akan suyun kabarcıklarındaki cilveler, güzellikler nasıl kendilerinden değildir; güneşin ışığının güzelliği ve cilveleridir. Aynen öyle de, şu kâinatın akışında geçici olarak parlayan

güzellikler ve kemâl vasıfları, bir Ebedî Güneş'in güzel isimlerinin yansımalarıdır.

نَعَمْ تَفَانِي الْمِرْاٰتِ زَوَالُ الْمَوْجُودَاتِ مَعَ تَجَلِّي الدَّائِمِ مَعَ الْفَيْضِ الْمُلَازِمِ مِنْ أَظْهَرِ الظَّوَاهِرِ أَنَّ الْجَمَالَ الظَّاهِرَ لَيْسَ مُلْكَ الْمَظَاهِرِ مِنْ أَفْصَحِ تِبْيَانٍ مِنْ أَوْضَحِ بُرْهَانٍ لِلْجَمَالِ الْمُجَرَّدِ لِلْإِحْسَانِ الْمُجَدَّدِ لِلْوَاجِبِ الْوُجُودِ لِلْبَاقِي الْوَدُودِ... HAŞİYE [1602]

[1602] HAŞİYE Evet, tecelli ve feyiz devam etmesine rağmen aynaların yokluğa gitmesi, mevcudatın yok olması, görünen güzelliğin aynalara ait olmadığına en açık delillerindendir; Vacibü'l-Vücud'un, Baki-i Vücud'un maddilikten uzak, yüce güzelliğine ve tazelenen ihsanına en açık delildir.

Beşinci Delil: Mâlumdur ki, bir yere üç dört farklı yoldan gelenler aynı hadiseyi nakletseler, bu, şüphesiz bir bilgiyi ifade eder, yanlışlığına ihtimal bulunmayacak derecede bir kesinlikle o hadisenin meydana geldiğini gösterir.

İşte meşrep, yol ve kabiliyet bakımından gayet farklı, ayrı asırlarda yaşamış, hakikati delilleriyle bilen bütün zâtların farklı tabakalarından, evliyanın farklı tarikatlarından, asfiyanın[1603] farklı yollarından ve dini tanıyan hakiki felsefecilerin farklı mezheplerinden olan bütün keşif, zevk, şuhûd ve müşahede ehli zâtlar, keşif, zevk, şuhûd ve müşahade ile ittifak etmişler ki: Kâinatın ve varlıkların aynasında görülen güzellikler ve kemâlât, Vâcibü'l-Vücud bir tek Zât'ın kemâlinin ve güzel isimlerinin tecellileridir. İşte bu ittifak sarsılmaz, kesin bir delildir.

[1603] **Asfiya:** Safiyet, takva ve kemâl sahibi, peygamber varisi zâtlar.

Tahmin ederim ki, bu remizde inkârcıların vekili, işitmemek için kulağını kapayıp kaçmaya mecburdur. Zaten karanlık kafaları yarasa gibi, bu nurları görmeye tahammül edemez. Öyleyse bundan sonra onları pek de dikkate almayacağız.

Dördüncü Remiz

Bir şeyin lezzeti ve güzelliği, daha çok emsallerine ve zıtlarına değil, mazharlarına bakar. Mesela kerem, yani cömertlik güzel ve hoş bir sıfattır. Kerim bir zât, başka kerem sahiplerine üstünlüğü yönüyle aldığı izafi

lezzetten bin defa daha hoş bir lezzeti, ikramda bulunduğu insanların lezzet duymalarıyla, ferahlarıyla alır. Hem şefkat ve merhamet sahibi bir zât, şefkat gösterdiği mahlûkların rahat etmesi derecesinde hakiki bir lezzet duyar. Mesela bir annenin, evladının mutluluğundan ve rahatından şefkat vasıtasıyla aldığı lezzet o derece kuvvetlidir ki, onların rahatı için ruhunu feda edecek dereceye gelir. Hatta o şefkatin lezzeti, civcivlerini korumak için tavuğu aslana saldırtır.

İşte madem yüce vasıflar olan hakiki lezzet, güzellik, saadet ve kemâl; akranlara ve zıtlara değil, belki mazharlarına ve kendisiyle alâkalı olanlara bakıyor. Elbette Hayy ve Kayyûm, Hannân ve Mennân, Rahîm ve Rahman olan Cemâl ve Kemâl sahibi Zât'ın rahmetindeki güzellik de rahmetine erişenlere bakar. Merhametine, bilhassa bâki cennette sonsuz ve türlü rahmet ve şefkatine mazhar olanların saadetlerinin derecesine, nimetlenmelerine ve ferahlarına göre o Rahman ve Rahîm Zât'ın, kendine lâyık bir tarzda bir muhabbet, bir sevme gibi, O'na lâyık hususiyetlerle tabir edilen yüce, mukaddes, güzel, münezzeh mânâları vardır. "Lezzet-i kudsiye, aşk-ı mukaddes, ferah-ı münezzeh, mesruriyet-i kudsiye" tabir edilen, şer'i izin olmadığından zikredemediğimiz gayet münezzeh, mukaddes hususiyetleri vardır ki, her birinin kâinatta gördüğümüz ve varlıklar arasında hissettiğimiz aşktan, ferahtan ve sevinçten sonsuz derecede daha yüksek, yüce, mukaddes ve münezzeh olduğunu pek çok yerde ispat ettik. O mânâların birer parıltısını görmek istersen, şu temsillerin dürbünüyle bak.

Mesela: Nasıl ki cömert, âlicenap, şefkatli bir zât, gayet fakir, aç ve muhtaç olanlar için seyahat halindeki güzel bir gemisinde bir ziyafet hazırlar, kendisi de seyreder. O fukaranın minnet duyarak nimetlere kavuşması, aç olanların müteşekkir bir şekilde lezzet alması ve muhtaçların onu överek memnuniyetleri, ikram etmeyi seven o zâtı ne derece sevindirir, ne kadar hoşuna gider, anlarsın.

İşte küçücük bir sofranın hakiki sahibi olmayan ve bir dağıtım memuru hükmündeki bir insanın sevinci böyle ise cinleri, insanları ve hayvanları,

sonsuz uzay denizinde seyahat ettiren bir gemisi olan koca yerküreye bindirip üzerine sayısız yiyecek çeşitlerinin bulunduğu bir sofrayı onun üzerine sererek bütün canlıları küçük bir kahvaltı türünden o ziyafete davet eden.. gayet mükemmel ve bütün lezzetleri barındıran, daimî, ebedî bir bekâ yurdunda cennetleri, her birini birer nimet sofrası kılarak hadsiz lezzet ve güzellikleri içinde bulunduran bir tarzda, sonsuz bir zamanda, nihayetsiz muhtaç ve arzulu olan sayısız kullarına hakiki yemek için bir ziyafet sofrası yapan Rahman ve Rahîm Zât'a ait, tabir etmekten aciz olduğumuz muhabbetin mukaddes mânâlarını ve rahmetin neticelerini kıyaslayabilirsin.

Hem Mesela: Mahir bir sanatkâr, maharetini göstermeyi seven bir usta; güzel, plaksız konuşan fonograf[1604] gibi bir sanat eseri icat ettikten sonra onu kurup tecrübe ediyor ve herkese gösteriyor. O fonograf, sanatkârının düşündüğü ve istediği neticeleri mükemmel şekilde verse onun mucidi ne kadar iftihar eder, ne kadar memnun olur, bu onun ne derece hoşuna gider... Kendi kendine "Bârekâllah" der.

[1604] Gramofon.

İşte küçücük bir insan, aslında bir şey var etmediği halde, sırf görünüşteki bir sanatçığı ile, bir fonografın güzelce işlemesiyle böyle memnun olursa… Acaba koca kâinatı bir musiki, bir fonograf hükmünde yarattığı gibi, yeryüzünü ve yeryüzündeki bütün canlıları, bilhassa canlılar içinde insanın başını öyle Rabbanî bir fonograf ve ilahî bir musiki tarzında yapan bir Sâni-i Zülcelâl'in o sanatı karşısında insan hayretinden parmağını ısırmaz mı?

İşte benzersiz bir sanatla yaratılmış bütün o varlıklar, kendilerinden beklenen bütün neticeleri son derece güzel bir şekilde gösterirler. Onların yaratılış kanunlarına itaati hususi bir ibadet, kendilerine has bir tesbihat ve hususi bir dua hükmündedir. Onlardan gaye olan Rabbanî maksatlardan ortaya çıkan, iftihar, memnuniyet ve ferahla tabir edemediğimiz mukaddes mânâlar, münezzeh hususiyetler o kadar yüce ve mukaddestir ki, bütün

insanlığın aklı birleşip tek akıl olsa yine onların künhüne yetişemez ve onları kavrayamaz.

Hem Mesela: Adaletli, hakkı sahibine veren ve bundan zevk alan bir hâkim, mazlumların haklarını vermekten, teşekkürlerinden ve zalimleri cezalandırıp mazlumların intikamını almaktan nasıl memnun olur, bir zevk alır.

İşte Hakîm-i Mutlak, Âdil-i Bilhak ve Kahhar-ı Zülcelâl'in, değil yalnız cin ve insanlarda, belki bütün varlıklarda hakkı sahibine vermesinden, yani her şeye var olma ve hayat hakkı ihsan etmesinden, her şeyin varlığını ve hayatını haddini aşanlara karşı korumasından ve dehşetli varlıkları haddi aşmaktan alıkoymasından; bilhassa mahşerde, ahiret yurdunda cin ve insanların hesaba çekilmesinden başka, bütün canlılara karşı adalet ve hikmetinin büyük tecellisinden gelen mukaddes mânâları kıyaslayabilirsin.

İşte şu üç örnek gibi, Cenâb-ı Hakk'ın bin bir isminin her birinde pek çok güzellik, cemâl, fazilet ve kemâl tabakası bulunmasının yanında, pek çok muhabbet, iftihar, izzet ve büyüklük mertebesi vardır. İşte bundandır ki, Vedûd ismine mazhar olan Allah dostu muhakkikler, "Bütün kâinatın mayası aşktır. Bütün varlıkların hareketleri aşk iledir, varlıklardaki çekim, cezbe ve cazibe kanunları aşktandır." demişler. Onlardan biri demiş ki:

فَلَكْ مَسْت مَلَكْ مَسْت نُجُومْ مَسْت

سَمَوَاتْ مَسْت شَمْسْ مَسْت قَمَرْ مَسْت زَمِينْ مَسْت

عَنَاصِرْ مَسْت نَبَاتْ مَسْت شَجَرْ مَسْت بَشَرْ مَسْت سَرَاسَرْ

ذي حَيَاتْ مَسْت هَمَه ذَرَّاتِ مَوْجُودَاتْ بَرَابَرْ مَسْت دَرْمَسْت اَسْت

Yani: İlahî aşkın tecellisinden ve o aşk şarabından herkes kabiliyetine göre mest olur. Mâlumdur ki, her kalb kendine ihsan edeni sever, hakiki kemâle muhabbet duyar ve yüce bir güzelliğe bağlanır. Kendisiyle beraber, sevdiği ve şefkat beslediği zâtlara da ihsan edeni daha da çok sever. Acaba –daha önce söylediğimiz gibi– her bir isminde binlerce ihsan definesi bulunan ve bütün sevdiklerimizi ihsanlarıyla mesut eden, binlerce kemâlâtın ve cemâl

tabakasının kaynağı olan bin bir isimle müsemma Cemil-i Zülcelâl'in, Mahbub-u Zülkemâl'in sevilmeye ne derece lâyık olduğu ve bütün kâinatın, O'nun muhabbetiyle mest ve sarhoş olmasının kâinata ne kadar yaraştığı anlaşılmaz mı?

İşte şu sırdandır ki, Vedûd ismine mazhar bir kısım evliya, "Cenneti istemiyoruz. İlahî aşkın bir parıltısı bize ebediyen yeter." demişler.

Hem bundandır ki, hadiste buyrulduğu gibi, "Cennette Cenâb-ı Hakk'ın cemâlini bir dakika görmek, bütün cennet lezzetlerinin üstündedir."[1605]

[1605] Bkz. Müslim, *îmân* 297; Tirmizî, *cennet* 16; İbni Mâce *mukaddime* 13; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 4/332-333.

İşte şu sonsuz aşkın kemâli, vahidiyet ve ehadiyet dairesinde Zât-ı Zülcelâl'in isimleriyle ve yarattıklarıyla ortaya çıkar. Demek ki, o dairenin dışında var zannedilen kemâl, kemâl değildir.

Beşinci Remiz

Beş Nokta'dır.[1606]

[1606] Burada sadece Birinci Nokta bulunmaktadır. İkinci Nokta ise bundan sonra gelen Üçüncü Mevkıf'tan ibarettir.

Birinci Nokta: Allah'a ortak koşanların vekili der ki, "Hadislerde dünya lanetlenmiş,[1607] 'cîfe' yani leş ismiyle anılmış.[1608] Hem bütün veliler ve varlığın hakikatini bilen zâtlar, dünyayı kıymetsiz görüyor, 'fenâdır, pistir' diyorlar. Halbuki sen, bütün ilahî kemâlâta vesile ve delil olarak onu gösteriyor, ondan âşıkane bahsediyorsun?"

[1607] Bkz. Tirmizî, *zühd* 14; İbni Mâce, *zühd* 3; Dârimî, *mukaddime* 32.

[1608] Bkz. ed-Deylemî, *el-Müsned* 1/141-142; el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* 1/492.

Cevap: Dünyanın üç yüzü var.

Birinci yüzü: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerine bakar. Onların nakışlarını gösterir. Mânâ-yı harfiyle, yani Sahibini, Yaratıcısını gösteren manasıyla o isimlere aynalık eder.[1609] Dünyanın bu yüzü, Samed Yaratıcının birer mektubu olan sayısız eseridir. İşte bu yüzü gayet güzeldir. Nefrete değil, aşka lâyıktır.

[1609] Bkz. Bakara sûresi, 2/164, 259; En'âm sûresi, 6/141; Yûnus sûresi, 10/22,101; Ra'd sûresi, 13/4; Nahl sûresi, 16/11; Yâsîn sûresi, 36/34; Fussilet sûresi, 41/12; Câsiye sûresi, 45/5; Rûm sûresi, 46/48-50; Hâkka sûresi, 69/6.

İkinci yüzü: Ahirete bakar, ahiretin ve cennetin tarlasıdır, rahmetin çiçek bahçesidir.[1610] Bu da dünyanın önceki yüzü gibi güzeldir. Kıymetsiz görülmeye değil, sevilmeye lâyıktır.

[1610] "Dünya, ahiretin tarlasıdır." mânâsındaki hadis için bkz. el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-Hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-Merfûa* s. 205.

Üçüncü yüzü*:* İnsanın heveslerine bakan, gaflet perdesi olan ve ehl-i dünyanın hevesleri için bir oyun yeri hükmündeki yüzüdür. Bu yüz çirkindir, çünkü fânidir, geçicidir, elemlidir, aldatır.[1611] Hadisteki tahkir ve hakikat ehlinin nefreti, dünyanın bu yüzünedir.

[1611] Bkz. En'âm sûresi, 6/70; Tevbe sûresi, 9/38; Yûnus sûresi, 10/7, 24; Kehf sûresi, 18/28; Ankebût sûresi, 29/64; Fâtır sûresi, 35/5; Hadîd sûresi, 57/20.

Kur'an-ı Hakîm'in kâinattan ve varlıklardan önem vererek bahsi ve onların güzelliklerini beyan etmesi ise[1612] önceki iki yüzüne bakar. Sahabenin ve diğer Allah dostlarının rağbet ettikleri, dünyanın o iki yüzüdür.

[1612] Bkz. Bakara sûresi, 2/22, 164; Âl-i İmran sûresi, 3/109, 191; A'râf sûresi, 7/96; Ra'd sûresi, 13/13; Hicr sûresi, 15/16, 22; İsrâ sûresi, 17/44; Enbiyâ sûresi, 21/79; Furkan sûresi, 25/61; Rûm sûresi, 30/24; Haşir sûresi, 59/1; Cum'a sûresi, 62/1.

Şimdi, dünyaya kıymet vermeyenler dört sınıftır:

Birincisi: Marifet ehlidir ki, Cenâb-ı Hakk'ı bilmeye, O'nun sevgisine ve ibadete set çektiği için dünyaya kıymet vermezler.

İkincisi: Ahiret ehlidir ki, ya dünyanın zaruri işleri onları uhrevî amellerden alıkoyduğu için ya da gözle görür derecedeki imanları ile cennetin kemâl ve güzelliklerine nispeten dünyayı çirkin gördükleri için ona kıymet vermezler. Evet, güzel bir adam Hazreti Yusuf'la *(aleyhisselam)* kıyaslansa yine çirkin göründüğü gibi, dünyanın ne kadar

kıymetli güzelliği varsa cennetin güzelliklerine kıyasla hiç hükmündedir.[1613]

[1613] Bkz. Nisâ sûresi, 4/77; Ra'd sûresi, 13/26; Mü'min sûresi, 40/39; A'lâ sûresi, 87/16-17.

Üçüncüsü: Dünyayı kıymetsiz görür, çünkü eline geçmez. Bu ise dünyaya duyulan nefretten değil, muhabbetten ileri geliyor.

Dördüncüsü: Dünyaya kıymet vermez, zira dünya eline geçer fakat durmaz, gider. O da kızar, teselli bulmak için dünyayı hor görür. "Pistir" der. Bu da dünya sevgisinden ileri gelir. Oysa dünyaya kıymet vermemenin makbul şekli odur ki, ahiret arzusundan ve marifetullaha duyulan aşktan ileri gelsin.

Demek, dünyaya kıymet vermemenin makbul sureti, ilk iki kısımdaki gibidir. Cenâb-ı Hak bizi onlardan yapsın. Âmin.

بِحُرْمَةِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ[1614]

[1614] Peygamberlerin Efendisi hürmetine duamızı kabul et Allahım!

Üçüncü Mevkıf

بِسْــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ[1615]

[1615] "Hiçbir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın." (İsrâ sûresi, 17/44)

Bu mevkıf iki noktadır, iki bahisten oluşur.

Birinci Bahis

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ ayetinin sırrınca: Her şeyden, Cenâb-ı Hakk'a pencereler hükmünde pek çok yol var. Bütün varlıkların ve kâinatın hakikati, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerine dayanır. Her şeyin hakikati O'nun bir veyahut birçok ismine bakar. Eşyadaki sıfat ve sanatların da her biri O'nun bir isminin tecellisidir. Mesela hakiki felsefe "Hakîm" ismine, hakikatli tıp ilmi "Şâfi" ismine, geometri "Mukaddir" ismine ve bunun gibi her bir ilim bir isme dayandığı ve mükemmel halini onda bulduğu gibi, bütün ilimler, insanlığın kemâli ve kâmil insan tabakalarının hakikatleri de

Cenâb-ı Hakk'ın isimlerine dayanır. Hatta evliyadan hakikati araştırıp delilleriyle bilen zâtların bir kısmı demiş ki: "Eşyanın hakikati, Cenâb-ı Hakk'ın isimleridir. Eşyanın mahiyeti ise o hakikatlerin gölgeleridir." Hatta bir tek canlının yalnızca dış yüzünde Allah'ın yirmi kadar isminin nakışlarının cilveleri görünebilir. Şu ince, pek büyük ve geniş hakikati bir temsille anlayışımıza yaklaştırmaya çalışacağız. Birkaç farklı elekle elemek suretiyle tahlil edeceğiz. Ne kadar uzun anlatsak yine kısadır. O yüzden usanmamak gerek. Şöyle ki:

Nasıl gayet mahir ressam ve heykeltıraş bir zât, gayet güzel bir çiçekle cins-i latif olan güzel bir insan sureti ve heykeli yapmak istese, önce o ikisinin ana şekillerini bazı hatlarla tayin eder. Bunu bir düzene göre ve ölçüsünü belirleyerek yapar. Geometri kaidelerince sınırlarını çizer. Bu düzen ve ölçü belirleme, o suretin ve heykelin bir hikmet ve ilim ile yapıldığını gösterir ki, tanzim ve sınır çizme fiilleri, ilim ve hikmet pergeliyle döner. Öyleyse o fiillerin arkasında, ilim ve hikmet mânâları hükmeder. Demek ki, ilim ve hikmet pergeli, kendini gösterecektir. İşte kendini göstermesiyle, o sınırlar içinde göz, kulak, burun, yaprak ve incecik püskülcükler gibi şeylerin tasvirine başlar. Şimdi görüyoruz ki, içindeki pergelin hareketleriyle belirlenen uzuvlar, sanatkârca ve inayet eden bir zâta yakışır şekilde tasvir ediliyor. Öyleyse o ilim ve hikmet pergelini çeviren sanat ve inayet mânâları var, ona hükmediyorlar ve kendilerini gösterecekler.

İşte bu yüzden o tasvir, güzelliğe ve ziynete kabiliyet gösteriyor. Öyleyse sanat ve inayeti harekete geçiren, güzelleştirme ve süsleme iradesidir. Demek bunlar hükmediyor ki, o zât süslemeye ve nurlandırmaya başladı. O tasvire bir tebessüm ve canlılık sureti verdi. Elbette şu güzelleştirme ve nurlandırma mânâsını ortaya çıkaran, lütuf ve kerem mânâsıdır. Evet, o iki mânâ, onlarda o derece hükmeder ki, âdeta o çiçek cisme bürünmüş bir lütuf, o heykel de cisimleşmiş bir keremdir.

Şimdi bu kerem ve lütuf mânâsını harekete geçiren, "kendini sevdirme ve tanıtma" mânâlarıdır. Yani kendini hüneriyle tanıtmak ve halka sevdirmek

mânâları perde arkasında hükmeder. Bu tanıtma ve sevdirme, elbette merhamete meyilden ve nimet verme iradesinden geliyor. Madem rahmet gösterme ve nimet verme iradesi arkada hükmediyor. Öyleyse o zât, o heykeli her çeşit nimetle donatacak, süsleyecek, o çiçeğin suretini de bir hediyeye takacaktır.

İşte o heykelin ellerini, kucağını ve ceplerini kıymetli nimetlerle doldurdu ve o çiçek suretini de bir mücevhere taktı. Demek ki, bu rahmet ve nimet verme iradesini işleten, merhamet ve şefkat göstermedir. Yani acıma ve şefkat etme mânâsı, rahmeti ve nimeti harekete geçirir. Ve hiç kimseye ihtiyacı olmayan o müstağni zâttaki merhamet ve şefkat gösterme mânâsını faal hale getiren, elbette o zâttaki manevî cemâl ve kemâldir ki, görünmek ister. Ve o cemâlin en şirin kısmı olan muhabbet ve en tatlı kısmı olan rahmet ise sanat aynasında görünmek ve kendilerine arzu duyanların gözleriyle kendilerini görmek ister. Yani cemâl ve kemâl bizzat sevildiklerinden, her şeyden çok kendilerini severler. Hem güzellik hem aşktırlar. Güzellik ve aşkın birleşmesi bu noktadandır. Madem güzellik kendini sever ve aynalarda görmek ister. İşte heykele konulan ve surete takılan sevimli nimetler, güzel meyveler, o manevî güzelliğin –kendi kabiliyetlerine göre– birer parıltısını taşıyor. O parıltıları hem güzelliğin sahibine hem de başkalarına gösteriyorlar.

Aynen öyle de: Sâni-i Hakîm, cenneti ve dünyayı, gökleri ve yeri, bitki ve hayvanları, cinleri ve insanları, melek ve ruhanileri, küllî-cüzî her şeyi isimlerinin tecellileriyle şekillendirir, düzene koyar, onlara belli birer sınır ve miktar belirler. Böylece her şeyi tam bir ölçü ile takdir edip yaratan Mukaddir, her şeyi en güzel şekilde düzenleyen Munazzım, yarattıklarına en güzel sureti veren Musavvir isimlerini okutur. Umumi şekillerinin sınırını öyle bir tarzda belirler ki, Alîm ve Hakîm isimlerini gösterir. Sonra ilim ve hikmet cetveliyle, o sınır içinde o şeyin tasvirine başlar. Bunu öyle bir şekilde yapar ki, sanat ve inayet mânâlarını, Sâni ve Kerim isimlerini gösterir. Sonra sanatın parlak eliyle, inayetin fırçasıyla o suretin -eğer bir tek insan ve bir tek çiçek ise- göz, kulak, yaprak, püskül gibi

uzuvlarına ve kısımlarına bir güzellik ve ziynet rengi verir. Eğer yeryüzü ise madenlerini, bitkilerini ve hayvanlarını bir güzellik ve ziynet rengine boyar. Eğer cennet ise bağlarına, köşklerine, hurilerine aynı rengi verir... Başka örnekleri de kıyasla.

Hem onu öyle bir tarzda süsleyip nurlandırır, lütuf ve kerem mânâları onda o derece hükmeder ki, âdeta o süslenmiş, nurlanmış sanatlı varlık, cisme bürünmüş bir lütuf ve kerem haline gelir. Latif ve Kerim isimlerini zikreder. Sonra o lütuf ve keremi şu cilveye sevk eden, elbette kendini sevdirme ve tanıtma iradesidir, canlılara sevdirme ve şuur sahiplerine bildirme vasıflarıdır ki, Latif ve Kerim isimlerinin arkasında Vedûd ve Maruf isimlerini okutur, sanatlı varlıkların hal diliyle ilan eder. Ardından o ziynetli ve güzel varlığı leziz meyveler ve sevimli neticelerle süsleyip onları ziynetten nimete, lütuftan rahmete çevirir. Mün'im ve Rahîm isimlerini okutur ve zahirî perdeler arkasında o iki ismin cilvesini gösterir. Sonra Rahîm ve Kerim isimlerini, o hiçbir şeye muhtaç olmayan, mutlak müstağni Zât'ta bu cilveye sevk eden, elbette merhamet ve şefkat gösterme vasıflarıdır ki, Hannan ve Rahman isimlerini okutur. Şu merhamet ve şefkat gösterme mânâlarını tecelliye sevk eden, elbette zâta ait bir güzellik ve kemâldir ki, açığa çıkmak ister. Cemîl ismini ve o ismin mânen kapsadığı Vedûd ve Rahîm isimlerini okutur. Çünkü cemâl, yani güzellik bizzat sevilir. Cemâl sahibi ve cemâl, kendi kendini sever. O hem güzellik hem aşktır. Kemâl de bizzat mahbubdur, sebepsiz sevilir. Hem seven hem sevilendir.

Madem sonsuz kemâl derecesinde bir cemâl ve sonsuz cemâl derecesinde bir kemâl nihayetsiz derecede sevilir, sevilmeye ve aşka lâyıktır. Elbette aynalarda, aynaların kabiliyetine göre parıltılarını ve cilvelerini görmek ve göstermekle açığa çıkmak ister.

Demek, Sâni-i Zülcelâl'in, Hakîm-i Zülcemâl'in, Kadîr-i Zülkemâl'in zâtındaki cemâl ve kemâl, merhametini ve şefkatini göstermeyi arzular, Rahman ve Hannan isimlerini tecelliye sevk eder. Merhamet ve şefkat, rahmet ve nimeti göstermekle Rahîm ve Mün'im isimlerinin cilvesini

ortaya çıkarır. Rahmet ve nimet ise kendini sevdirme ve tanıtma vasıflarını gerektirip Vedûd ve Maruf isimlerini tecelliye sevk eder. O sanatlı varlığın bir perdesinde onları gösterir. Kendini sevdirme ve tanıtma ise lütuf ve kerem mânâlarını harekete geçirir. Latif ve Kerim isimlerini o varlığın bazı perdelerinde okutur. Lütuf ve kerem vasıfları ise süsleyip nurlandırma fiillerini işletir. Müzeyyin ve Münevvir isimlerini sanatlı varlıkların güzelliğinin ve nuraniliğinin diliyle okutur. O süsleyip güzelleştirme vasıfları ise sanat ve inayet mânâlarını gerektirir. Ve Sâni ve Muhsin isimlerini, o sanatlı varlığın güzel simasıyla gösterir. O sanat ve inayet ise bir ilim ve hikmeti gerektirir. Alîm ve Hakîm isimlerini o sanatlı varlığın intizamlı, hikmetli uzuvlarıyla, kısımlarıyla okutur. O ilim ve hikmet ise düzene koyma, suret verme, teşkil etme fiillerini gerektirir. Musavvir ve Mukaddir isimlerini o sanatlı varlığın yapısıyla, şekliyle okutur, gösterir.

İşte Sâni-i Zülcelâl, bütün sanatlı eserlerini öyle bir tarzda yapmıştır ki, çoğu, bilhassa canlılar, O'nun pek çok ismini okutur. Âdeta her bir eserine üst üste, ayrı ayrı yirmi gömlek giydirmiş, onları yirmi perdeye sarmıştır. Her gömlekte, her perdede farklı isimlerini yazmıştır. Mesela temsilde gösterildiği gibi, güzel bir tek çiçekle güzel bir insanın yaratılışlarının yalnız görünen yüzünde pek çok sayfa vardır. (Başka büyük ve küllî varlıkları bu iki küçük misale kıyasla.)

Birinci sayfa: O varlıkların umumi şeklini ve miktarını gösteren yapısıdır ki, Musavvir (her şeye en güzel sureti veren), Mukaddir (her varlığın mahiyetini, şeklini takdir eden, belirleyen), Munazzım (düzene koyan) isimlerini yâd eder.

İkinci sayfa: Suretlerinde ayrı ayrı kısımların ve uzuvların açığa çıkmasıyla, gelişmesiyle meydana gelen çiçek ve insanın basit suretleridir ki, o sayfada Alîm ve Hakîm gibi birçok isim yazılıdır.

Üçüncü sayfa: O iki varlığın ayrı ayrı uzuvlarını ve kısımlarını ayrı ayrı güzelleştirip süslemekle, o sayfada her şeyi benzersiz bir sanatla yaratan

Sâni ve her şeyi kalıptan döker gibi mükemmel bir surette var eden Bâri isimleri gibi pek çok isim yazılır.

Dördüncü sayfa: O iki sanatlı varlığa öyle bir ziynet ve güzellik verilir ki, âdeta lütuf ve kerem cisme bürünmüş, onlar haline gelmiştir. Bu sayfada çok lütuf sahibi Latif ve çok cömert ve kerem sahibi Kerim gibi pek çok isim okunur.

Beşinci sayfa: O çiçeğe leziz meyveler, o güzele sevimli evlatlar ve güzel ahlâk takmakla o sayfada çok şefkatli, sevilen Vedûd, rahmeti her şeyi kuşatan sonsuz merhamet sahibi Rahîm, nimetlerin gerçek sahibi Mün'im gibi isimleri okutur.

Altıncı sayfa: O nimet verme ve ihsan sayfasında, her şeyin rızkını veren, yarattıklarına sonsuz rahmet gösteren Rahman ve en tatlı rahmet tecellilerini ortaya koyan Hannan gibi isimler okunur.

Yedinci sayfa: O nimetlerde, o neticelerde öyle bir güzelliğin parıltıları görünüyor ki, hakiki bir şevk ve şefkatle yoğrulmuş halis bir şükür ve saf bir muhabbete lâyıktır. O sayfada Cemil-i Zülkemâl ve Kâmil-i Zülcemâl isimleri yazılıdır.

İşte tek bir güzel çiçek ve güzel bir insan yalnız maddî suretleriyle O'nun bu kadar ismini gösterirse, acaba bütün çiçekler, canlılar ve büyük, küllî varlıklar ne kadar yüce ve tecellileri her şeyi kuşatan isimleri okutur, kıyaslayabilirsin. Hem insan ruh, kalb ve akıl yönüyle, hayatının ve latifelerinin sayfalarıyla Hayy, Kayyûm ve Muhyî gibi ne kadar nurlu, mukaddes isimleri okur ve okutur, kıyas edebilirsin.

İşte, cennet bir çiçektir. Huriler bir çiçektir. Yeryüzü ve bahar bir çiçektir. Gökyüzü de bir çiçektir, yıldızlar o çiçeğin yaldızlı nakışlarıdır. Güneş de bir çiçek, ışığındaki yedi renk o çiçeğin nakışlı boyalarıdır. Nasıl insan küçük bir âlemse, âlem de güzel ve büyük bir insandır. Huriler, ruhaniler, melekler, cinler ve insanlar, kendilerine güzel birer şahıs hükmünde suretler verilerek bir düzene göre yaratılmıştır. Hem her biri engin mahiyetiyle tek başına Sâni-i Zülcemâl'inin isimlerini gösterdiği gibi,

O'nun güzelliğine, kemâline, rahmetine ve muhabbetine ayrı ayrı birer aynadırlar. Sonsuz güzelliğine, kemâline, rahmet ve muhabbetine, dosdoğru birer şahittirler. Ve o güzellik ve kemâlin, rahmet ve muhabbetin birer delili, birer emaresidirler. İşte şu sonsuz kemâl vasıfları, vahidiyet ve ehadiyet yani Allah'ın birliği ve birliğinin tecellisinin her varlıkta ayrı ayrı görülmesi dairesinde meydana gelir. Demek, o dairenin dışında var olduğu zannedilen kemâl, kemâl değildir.

İşte eşyanın hakikatinin Cenâb-ı Hakk'ın isimlerine dayandığını, belki asıl hakikatin o isimlerin cilveleri olduğunu ve her şeyin pek çok yönden, pek çok dille Sâni'ini zikir ve tesbih ettiğini anla. وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ[1616] ayetinin bir mânâsını bil ve سُبْحَانَ مَنِ اخْتَفٰى بِشِدَّةِ ظُهُورِهِ[1617] de. Ve ayetlerin sonlarındaki وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ[1618] وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ[1619]

[1616] "Hiçbir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın." (İsrâ sûresi, 17/44)

[1617] Şiddet-i zuhurundan gizlenmiş olan Zât'ı her türlü kusur ve noksan sıfatlardan tenzih ederiz. (Bkz. Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* 4/221; el-İskendarânî, *Şerhu Hikemi'l-Atâiyye* s. 119)

[1618] "Her şeyi bilen, her şeye Kadir olan, yalnız O'dur." (Rûm sûresi, 30/54)

[1619] "O, öyle Gafûr, öyle Rahîmdir." (Yûnus sûresi, 10/107; Ahkaf sûresi, 46/8)

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ[1620] gibi zikir ve tekrarlardaki bir sırrı anla!

[1620] "O azizdir, hakîmdir (mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir)" (İbrahim sûresi, 14/4; Nahl sûresi, 16/60; Ankebût sûresi, 29/42; Rûm sûresi, 30/27 …)

Eğer bir çiçekte O'nun isimlerini okuyamıyor ve açıkça göremiyorsan cennete bak, bahara dikkat et, yeryüzünü seyret. Rahmetin büyük çiçekleri olan cennette, baharda ve yeryüzünde yazılan isimleri açıkça okuyabilirsin, onların cilvelerini ve nakışlarını anlar, görürsün.

İkinci Bahis

Dalâlet yolundakilerin vekili, tutunacağı ve inkârını onun üzerine kuracağı hiçbir şey bulamayıp susmak zorunda kalınca şöyle der: "Ben, dünya saadetini, hayatın lezzetini, medeni ilerlemeyi ve sanattaki mükemmelliği, kendimce, ahireti düşünmemekte, Allah'ı tanımamakta, dünya sevgisinde,

hürriyette ve kendime güvenmekte gördüğüm için insanların çoğunu şeytanın yardımıyla bu yola sevk ettim ve ediyorum."

Cevap: Biz de Kur'an namına diyoruz ki: Ey biçare insan! Aklını başına al! Hak yoldan sapmışların vekilini dinleme! Eğer onu dinlersen zararın o kadar büyük olur ki, onu düşününce ruh, akıl ve kalb ürperir. Senin önünde iki yol var. Biri, inkârcıların vekilinin gösterdiği belâlı, sıkıntılı yol; diğeri ise Kur'an-ı Hakîm'in tarif ettiği saadetli yoldur.

İşte o iki yolun kıyaslamasını birçok Söz'de, bilhassa *Küçük Sözler*'de gördün ve anladın. Şimdi makam münasebetiyle binlerce karşılaştırmadan birini yine gör, anla. Şöyle ki:

Şirk ve dalâlet yolu, günahkârlık ve gayrimeşru zevkler insanı son derece alçaltır. Hadsiz elemler içinde sonsuz ağır bir yükü insanın zayıf ve aciz beline yükler. Çünkü insan Cenâb-ı Hakk'ı tanımaz ve O'na tevekkül etmezse gayet aciz, zayıf, son derece muhtaç, fakir, hadsiz musibetlere maruz, elemli, kederli, fâni bir hayvan hükmünde olur.[1621] Sevdiği ve alâka beslediği her şeyden sürekli ayrılık elemini çeke çeke sonunda, geride kalan bütün dostlarını elem veren bir ayrılık içinde bırakıp kabrin karanlığına yalnız başına gider.

[1621] Bkz. A'râf sûresi, 7/179; Furkan sûresi, 25/43-44; Muhammed sûresi, 47/12.

Hem gayet sınırlı bir irade, küçük bir iktidar, kısacık bir hayat, az bir ömür ve sönük bir akıl ile nihayetsiz elemlere ve emellere karşı faydasız çarpışır. Sonu gelmez arzularını ve maksatlarını elde etmek için neticesiz, boşu boşuna çalışır.[1622] Hem kendi varlığını yüklenemediği halde, koca dünya yükünü biçare beline ve kafasına yüklenir. Daha cehenneme gitmeden cehennem azabını çeker.[1623]

[1622] Bkz. Mâide sûresi, 5/5, 53; En'âm sûresi, 6/88; A'râf sûresi, 7/147; Hûd sûresi, 11/16; Zümer sûresi, 39/65; Muhammed sûresi, 47/9, 28, 32.

[1623] Bkz. Âl-i İmran sûresi, 3/56; En'âm sûresi, 6/124-125; A'râf sûresi, 7/152; Tevbe sûresi, 9/55; Ra'd sûresi, 13/34; Zümer sûresi, 39/22; Fussilet sûresi, 41/16.

Evet, dalâlet yolundakiler şu acı elemi ve dehşetli manevî azabı hissetmemek için hislerini iptal edercesine gaflet sarhoşluğuna dalar ve o azabı geçici olarak hissetmezler. Fakat hissedecekleri zaman, yani kabre yaklaştıklarında birden duyarlar.[1624] Çünkü insan Cenâb-ı Hakk'a hakiki kul olmazsa, kendi kendine mâlik olduğunu zanneder. Halbuki o sınırlı iradesiyle, küçük iktidarıyla şu fırtınalı dünyada varlığını idare edemez. Kendisine zarar veren bir mikroptan tut, zelzeleye kadar binlerce düşmanı hayatına hücum eder vaziyette görür. Elemli bir korku ve dehşet içinde ona her vakit dehşetli görünen kabir kapısına bakar. Hem bu vaziyetteyken insanlığı itibarıyla bütün insanlar ve dünya ile alâkadar olduğu halde, dünyayı ve insanı Hakîm, Alîm, Kadir, Rahîm, Kerim bir Zât'ın idaresinde kabul etmediği ve onları tesadüfe, tabiata havale ettiği için dünyanın korkuları, insanın halleri onu daima sıkıntıya boğar. Kendi elemiyle beraber diğer insanların elemini de çeker. Dünyanın zelzelesi, salgın hastalıkları, tufanı, kıtlığı, pahalılığı, geçiciliği ve yok olup gidecek olması ona çok sıkıntı veren ve karanlık birer musibet şeklinde görünür, azap verir.

[1624] Bkz. "Derken, İsrailoğullarını denizden geçirdik. Hemen Firavun, askerleriyle beraber zulmederek ve saldırarak peşlerine düştü. Nihayet boğulmak üzere iken: 'İman ettim. İsrailoğullarının inandığı İlah'tan başka ilah yokmuş. Ben de Müslümanlardanım.' dedi." (Yûnus sûresi, 10/90)

Hem şu haldeki insan, merhamete ve şefkate lâyık değildir. Çünkü bu dehşetli vaziyete kendi kendini düşürüyor. Sekizinci Söz'de kuyuya düşen iki kardeşin halleri karşılaştırılırken denildiği gibi, nasıl bir adam güzel bir bahçede, güzel bir ziyafette, güzel dostlar arasında, temiz, tatlı, namuslu, hoş, meşru bir lezzet ve eğlenceye kanaat etmeyip gayrimeşru ve pis bir lezzet için çirkin, necis bir şarabı içse, sarhoş olup kendini kış ortasında, pis bir yerde, hatta canavarlar içinde hayal etse, titreyerek bağırıp çağırsa merhamete lâyık değildir. Çünkü namuslu ve mübarek arkadaşlarını canavar gibi görür, onlara hakaret eder. Hem ziyafetteki leziz yiyecekleri ve temiz kapları pis taşlar zanneder, kırmaya başlar. Hem o

meclisteki hürmete lâyık kitapları ve mânidar yazıları mânâsız ve kıymetsiz nakışlar gibi görür, yırtarak ayaklar altına atar ve bunun gibi başka şeyler yapar. Böyle bir şahıs, nasıl ki merhamete layık değil, hatta tokada müstahaktır. Aynen öyle de, iradesini kötüye kullanmaktan kaynaklanan küfür sarhoşluğu ve dalâlet divaneliğiyle Sâni-i Hakîm'in şu dünya misafirhanesini tesadüf ve tabiat oyuncağı zannettiğinden.. O'nun isimlerinin cilvelerini tazeleyen sanatlı varlıkların vazifeleri zamanın geçmesiyle bittiği için onların gayb âlemine geçmesini yokluk ile idam gibi gördüğünden.. tesbihat seslerini, ebedî yokluk ve ayrılık feryatları olarak hayal ettiğinden.. Samed Yaratıcının birer mektubu olan şu varlık sayfalarını mânâsız, karmakarışık tasavvur ettiğinden… rahmet âlemine yol açan kabir kapısını yokluk karanlığının ağzı saydığından… eceli, hakiki dostlara kavuşma daveti olduğu halde bütün dostlardan ayrılık nöbeti zannettiğinden.. kendini dehşetli, elemli bir azapta bırakıp hem varlıkları, hem de Cenâb-ı Hakk'ın isimlerini ve birer mektubu hükmündeki eserlerini inkâr ederek kıymetsiz gördüğünden merhamete ve şefkate lâyık olmadığı gibi, şiddetli bir azaba müstahaktır. Hiçbir şekilde merhamete lâyık değildir.

İşte ey bedbaht dalâlet ehli ve gayrimeşru zevklere dalanlar! Şu dehşetli alçalmaya ve ezici ümitsizliğe hangi gelişmeniz, hangi ilminiz, hangi mükemmelliğiniz, hangi medeniyetiniz, hangi ilerlemeniz karşı gelebilir? İnsan ruhunun şiddetle muhtaç olduğu hakiki teselliyi nerede bulabilirsiniz? Hem güvendiğiniz, bel bağladığınız, Cenâb-ı Hakk'ın eserlerini ve ihsanlarını kendilerine isnat ettiğiniz hangi tabiatınız, hangi sebepleriniz, Allah'a ortak koştuğunuz hangi şeyler, hangi keşifleriniz, milletleriniz, bâtıl tanrılarınız sizi, sizce ebedî yokluk olan ölümün karanlığından kurtarabilir? Kabir kapısından, berzah koridorundan, mahşer meydanından, sırat köprüsünden hükmederek geçirip sizi ebedî saadete kavuşturabilir?

Halbuki kabir kapısını kapatamadığınız için siz kesin olarak bu yolun yolcususunuz. Böyle bir yolcu, öyle bir Zât'a dayanmalı ki, bütün bu

büyük daire ve geniş sınırlar, onun emri altında ve idaresinde olsun. Hem ey aldanmış ve gafil bedbahtlar! "Gayrimeşru bir muhabbetin neticesi, merhametsiz azap çekmektir." kaidesinin sırrınca, siz yaradılışınızdaki, Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ına, sıfat ve isimlerine sarf edilecek muhabbet ve marifet kabiliyetini, şükür ve ibadet donanımını gayrimeşru bir şekilde nefsinize ve dünyaya harcadığınızdan, bunun cezasını hak ediyor ve çekiyorsunuz. Cenâb-ı Hakk'a ait muhabbeti nefsinize verdiğinizden, sevgiliniz olan nefsinizin hadsiz belâsına uğruyorsunuz. Çünkü o sevgilinize hakiki bir rahat veremiyorsunuz. Hem onu hakiki sevgili olan Kadir-i Mutlak'a tevekkül ile teslim etmeyip daima elem çekiyorsunuz. Hem Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarına ait muhabbeti dünyaya verip sanatının eserlerini âlemdeki sebeplere bölüştürüyor, bunun belâsını çekiyorsunuz. Çünkü o hadsiz sevdiklerinizin bir kısmı "Allahaısmarladık" bile demeden size arkasını dönüp gider. Bir kısmı sizi hiç tanımaz, tanısa da sevmez. Sevse de size bir fayda vermez. Sayısız ayrılıklardan ve dönmemek üzere ümitsiz yokluklardan daima azap çekiyorsunuz.

İşte dalâlet yolundakilerin hayat saadeti, beşerî ilerleme, medeniyet güzelliği ve hürriyet lezzeti dedikleri şeylerin iç yüzü ve mahiyeti budur. Gayrimeşru zevkler ve sarhoşluk bir perdedir, o azabı geçici olarak hissettirmez. "Tuh onların aklına!" de...

Ama Kur'an'ın nuranî caddesi ise bütün o dalâlet ehlinin yaralarını iman hakikatleriyle tedavi eder. Birinci yoldaki bütün karanlığı dağıtır. Bütün aldanış ve helâk olma kapılarını kapatır. İnsanı Kadir ve Rahîm bir Zât'a tevekkül etmeye yönelterek onun zaaf ve aczini, fakr ve ihtiyacını giderir.[1625] İnsan hayatın ve varlığın yükünü O'nun kudretine, rahmetine teslim edip[1626] kendisi yüklenmeden, belki hayatı ve nefsi kendisini taşıyormuş gibi rahat bir makam bulur. "Konuşan bir hayvan" değil, hakiki bir insan ve Rahman'ın makbul bir misafiri olduğunu bildirir. Dünyanın Rahman'ın bir misafirhanesi olduğunu göstermekle ve dünyadaki varlıkların Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin aynaları, o Samed Zât'ın birer

mektubu hükmündeki her vakit tazelenen sanatlı eserleri olduğunu bildirmekle insanın, dünyanın fâniliğinden, her şeyin yok olup gitmesinden ve fâni şeyleri sevmekten açılan yaralarını güzelce tedavi eder ve onu vehimlerin karanlığından kurtarır. Hem ölümü ve eceli, berzah âlemine gitmiş, bekâ âlemindeki dostlara kavuşmanın ilk adımı olarak gösterir. Dalâlet ehlinin, bütün dostlarından ebedî bir ayrılık gibi gördüğü ölümün yaralarını böylece tedavi eder. Ve o ayrılığın, kavuşmanın ta kendisi olduğunu ispatlar.

[1625] “Allah’a tevekkül etmek”le ilgili bazı ayetler için bkz. Âl-i İmran sûresi, 3/122; A’râf sûresi, 7/89; Tevbe sûresi, 9/129; Hûd sûresi, 11/56; Yûsuf sûresi, 12/67.

[1626] “Allah’a teslim olmak”la ilgili bazı ayetler için bkz. Bakara sûresi, 2/112, 131; Nisâ sûresi, 4/125; Lokman sûresi, 31/22; Zümer sûresi, 39/54.

Hem kabrin rahmet ve saadet yurdu, cennet bahçesi ve Rahman’ın nurlu âlemi ahirete açılan bir kapı olduğunu ispat etmekle, insanın en dehşetli korkusunu ortadan kaldırıp elemli, kasvetli ve sıkıntılı görünen berzah yolculuğunun en leziz, sevimli ve ferahlı bir seyahat olduğunu gösterir. Kabrin ejderha ağzı gibi görünen yüzünü kapatır, güzel bir bahçeye kapı açar. Yani kabrin bir ejderha ağzı değil, rahmet bahçelerine açılan bir kapı olduğunu bildirir.

Hem mümine der ki: “İraden sınırlı ise işini Mâlik’inin küllî iradesine bırak.[1627] İktidarın az ise Kadir-i Mutlak’ın kudretine güven.[1628] Hayatın fâni ise bâki bir hayatı düşün.[1629] Ömrün kısa ise ebedî bir ömrün var, merak etme. Aklın sönük ise Kur’an’ın güneşi altına gir, imanın nuruyla bak ki: Yıldız böceği gibi olan aklın yerine her bir Kur’an ayeti birer yıldız gibi sana ışık verir.[1630] Hem sınırsız emellerin, elemlerin varsa sonsuz bir sevap ve rahmet seni bekliyor.[1631] Hadsiz arzuların, maksatların varsa onları düşünüp ızdırap çekme. Onlar bu dünyaya sığmaz. Onların yerleri başka diyardır ve onları veren de başkasıdır.”[1632]

[1627] Bkz. Mü’min sûresi, 40/44.

[1628] Bkz. Âl-i İmran sûresi, 3/159, 173; Nisâ sûresi, 4/81; Mâide sûresi, 5/23; Hûd sûresi, 11/123; İbrahim sûresi 14/12; Furkan sûresi, 25/58…

[1629] Bkz. Tevbe sûresi, 9/38; Yûnus sûresi, 10/24; Kehf sûresi, 18/45; Hadîd sûresi, 57/20; Mü'min sûresi, 40/39; Duhâ sûresi, 93/4.

[1630] Bkz. Yûnus sûresi, 10/57; Yûsuf sûresi, 12/111; İbrahim sûresi, 14/1; Tegabun sûresi, 64/8; Nisâ sûresi, 4/174 …

[1631] Bkz. Bakara sûresi, 2/157, 218; Âl-i İmran sûresi, 3/107; Nisâ sûresi, 4/96, 175; A'râf sûresi, 7/156.

[1632] Bkz. Yâsîn sûresi, 36/55; Sâffât sûresi, 37/42-43, 46; Sâd sûresi, 38/52; Zuhruf sûresi, 43/71, 73; Muhammed sûresi, 47/15; Dehr sûresi, 76/22.

Hem der ki: "Ey insan! Sen kendine mâlik değilsin.[1633] Kudreti sonsuz bir Kadir'in, rahmeti sınırsız Rahîm bir Zât-ı Zülcelâl'in kulusun.[1634] Öyleyse hayatını kendi başına yüklenip zahmet çekme, çünkü hayatı veren de, idare eden de O'dur.[1635]

[1633] Bkz. A'râf sûresi, 7/188; Yûnus sûresi, 10/49; Cin sûresi, 72/21.

[1634] Bkz. Âl-i İmran sûresi, 3/30; Mâide sûresi, 5/118; Hicr sûresi, 15/49; İsrâ sûresi, 17/65; Mü'minûn sûresi, 23/109; Ankebût sûresi, 29/56; Zümer sûresi, 39/16,53; Mü'min sûresi, 40/31 ...

[1635] Bkz. Âl-i İmran sûresi, 3/156; A'râf sûresi, 7/158; Tevbe sûresi, 9/116; Yûnus sûresi, 10/56 ...

Hem dünya sahipsiz değil, dünya yükünü kendi sırtına yüklenerek korkularını düşünüp merak etme, çünkü onun sahibi Hakîm'dir, Alîm'dir.[1636] Sen de bir misafirsin, fuzuli karışma, karıştırma. Hem insan[1637] ve hayvan gibi varlıklar başıboş değildir, vazifeli birer memurdur. Hakîm ve Rahîm bir Zât'ın nazarı altındadırlar. Onların elem ve zahmetlerini düşünüp ruhuna elem çektirme. Onların Hâlık-ı Rahîm'inin rahmetinden daha ileri bir şefkat öne sürme. Sana düşman vaziyeti alan mikroptan salgın hastalığa, tufan, kıtlık ve zelzeleye kadar her şeyin dizginleri, o Rahîm ve Hakîm Zât'ın elindedir.[1638] O, Hakîm'dir, sonsuz hikmet sahibidir, abes iş yapmaz; Rahîm'dir, sonsuz şefkat sahibidir, merhameti çoktur. Yaptığı her işte bir çeşit lütuf vardır."[1639]

[1636] Bkz. Bakara sûresi, 2/107; Âl-i İmran sûresi, 3/26, 189; Mâide sûresi, 5/40, 120; En'âm sûresi, 6/73; A'râf sûresi, 7/158.

[1637] Bkz. Mü'minûn sûresi, 23/115; Kıyâmet sûresi, 75/36

[1638] Bkz. Âl-i İmran sûresi, 3/83; Mü'minûn sûresi, 23/88; Mülk sûresi, 67/1, Fussilet sûresi, 41/11; Zümer sûresi, 39/63,67; Şûrâ sûresi, 42/12.

[1639] Bkz. Şûrâ sûresi, 42/19.

Hem der ki: "Şu âlem gerçi fânidir, fakat ebedî bir âlem için gerekli şeyleri yetiştiriyor. Dünya her ne kadar geçici olsa da bâki meyveler veriyor, bâki bir Zât'ın bâki isimlerinin cilvelerini gösteriyor. Gerçi şu âlemin lezzeti az, elemi çoktur; fakat Rahman-ı Rahîm'in iltifatları, bâki ve hakiki lezzetlerdir. Elemler ise sevap yönüyle içlerinde manevî lezzetler saklıyor.[1640] Madem meşru daire ruhun, kalbin ve nefsin bütün lezzetlerine, sefalarına, keyiflerine kâfidir. Gayrimeşru daireye girme! Çünkü o dairedeki bir lezzetin bazen bin elemi var. Hem hakiki ve daimî lezzet olan Rahmanî iltifatları kaybetmeye sebeptir."[1641]

[1640] Bkz. Hûd sûresi, 11/23; Furkan sûresi, 25/75-76; Ankebût sûresi, 29/58; Ahkaf sûresi, 46/14; Fetih sûresi, 48/5; Teğâbün sûresi, 64/9; Talâk sûresi, 65/11.

[1641] Bkz. Bakara sûresi, 2/81, 275; Furkan sûresi, 25/68-69; Yûnus sûresi, 10/27, 52; Mü'minûn sûresi, 23/103; Zuhruf sûresi, 43/74.

Hem daha önce beyan edildiği gibi, dalâlet yolunda insan aşağıların en aşağısı olan esfel-i safilîn mertebesine öyle bir düşer ki, hiçbir medeniyet, hiçbir felsefe ona çare bulamadığı ve hiçbir beşeri ilerleme ve ilmî mükemmellik insanı o derin karanlık kuyudan çıkaramadığı halde, Kur'an-ı Hakîm iman ve salih amel ile onu aşağıların en aşağısına düşmekten korur ve yücelerin en yücesi olan âlâ-yı iliyyin mertebesine çıkarır. İşte, kesin delillerle çıkaracağını ispat ediyor ve o derin kuyuyu manevî yükselişin basamaklarıyla ve ruhi mükemmelliğin donanımıyla dolduruyor.[1642]

[1642] Bkz. İnşikak sûresi, 84/25; Tîn sûresi, 95/5-6; Asr sûresi, 103/2-3.

Hem insanın ebediyete doğru olan uzun, fırtınalı ve gürültülü yolculuğunu son derece kolaylaştırır. Bin, belki elli bin senelik mesafeyi bir günde alacak vasıtaları gösterir. Hem Ezel ve Ebed Sultanı olan Zât-ı Zülcelâl'i tanıtmakla, insana O'nun memur bir kulu ve vazifeli bir misafiri suretini verir. Hem dünya misafirhanesinde, hem berzah ve ahiret âlemlerinde tam

bir rahat içinde seyahat etmesini sağlar. Nasıl ki, bir padişahın dosdoğru bir memuru, onun memleketinde, her vilayetin sınırlarından uçak, gemi, tren gibi hızlı seyahat vasıtalarıyla kolayca geçer ve gezer. Aynen öyle de, Ezel Sultanı'na iman ile bağlanan ve salih amel ile itaat eden bir insan, şu dünya misafirhanesinin menzillerinden, berzah ve mahşer âlemlerinin dairelerinden ve aynı şekilde kabirden sonraki bütün âlemlerin geniş hudutlarından şimşek ve burak süratinde geçer, nihayet ebedî saadeti bulur. Kur'an şu hakikati açıkça ispat eder, asfiya ve evliyaya gösterir.

Hem Kur'an'ın hakikati der ki: "Ey mümin! Sendeki sonsuz sevme kabiliyetini çirkin, noksan, şerli ve sana zararlı olan nefs-i emmarene[1643] sarf etme![1644] Onu kendine sevgili, onun arzularını da ilah yapma![1645] O sonsuz sevme kabiliyetini, sonsuz bir muhabbete lâyık.. hem sana nihayetsiz nimetler ihsan edebilen.. hem seni ebediyen mesut edecek.. hem alâka duyduğun ve saadetleriyle mesut olduğun bütün zâtları ihsanlarıyla mesut eden.. hem nihayetsiz kemâlâtı bulunan ve nihayetsiz derecede kutsi, yüce, münezzeh, kusursuz, noksansız, ebedî bir güzellik sahibi olan.. bütün isimleri son derece güzel ve her isminde pek çok güzellik nuru bulunan.. cennetin, bütün güzellikleriyle ve nimetleriyle, O'nun rahmetinin güzelliğini ve güzelliğinin rahmetini gösterdiği.. sevimli ve sevilen, kâinattaki bütün güzellikler ve kemâl vasıfları O'nun güzelliğine ve kemâline işaret ve delil olan bir Zât'ı sevgili ve ilah kabul et..."[1646]

[1643] **Nefs-i emmare**: İnsanı daima kötülüğe sevk eden nefis.

[1644] Bkz. Yûsuf sûresi, 12/53.

[1645] Bkz. Nisâ sûresi, 4/135; Kehf sûresi, 18/28; Tâhâ sûresi, 20/16; Furkan sûresi, 25/43; Kasas sûresi, 28/50; Câsiye sûresi, 45/23; Nâziât sûresi, 79/40.

[1646] Bkz. Tâhâ sûresi, 20/14; Zümer sûresi, 39/2, 66; Yasin sûresi, 36/60-61.

Hem der ki: "Ey insan! Sana, O'nun isim ve sıfatlarını sevmen için verilen kabiliyeti başka, fâni varlıklara sarf etme, faydasız mahlûkata dağıtma.[1647] Çünkü onlar fânidir, fakat üzerlerinde nakışları, cilveleri görünen Cenâb-ı Hakk'ın isimleri bâkidir, daimîdir.[1648] Ve O'nun isim ve sıfatlarının her birinde binlerce ihsan ve güzellik mertebesi, binlerce kemâl ve muhabbet

tabakası vardır. Yalnız Rahman ismine bak: Cennet bir cilvesi, ebedî saadet bir parıltısı ve dünyadaki bütün rızık ve nimetler bir damlasıdır."[1649]

[1647] Bkz. Bakara sûresi, 2/165; En'am sûresi, 6/76-79; Tevbe sûresi, 9/23-24; Kıyâmet sûresi, 75/20-35; Dehr sûresi, 76/27; Fecr sûresi, 89/20-26.

[1648] Bkz. Kasas sûresi, 28/88; Rahman sûresi, 55/25-26.

[1649] Bkz. Meryem sûresi, 19/61, 93; Rahman sûresi, 55/1-12; Mülk sûresi, 67/19-20.

İşte şu kıyaslamaya, dalâlet ehliyle müminlerin hayat ve vazife yönünden mahiyetlerine işaret eden

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ۝ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ۝ إِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ[1650]

[1650] "Biz insanı en mükemmel surette yarattık. Sonra da onu en aşağı seviyeye düşürdük. Ancak iman edip güzel ve makbul işler yapanlar müstesnadır." (Tîn sûresi, 95/4-6)

ve akıbetlerini bildiren فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ[1651] ayetlerine dikkat et. Söylediğimiz kıyaslamayı ne kadar yüce ve mucizevî bir şekilde gösteriyorlar. Birinci ayetin mucizevî ve az sözle çok mânâyı bildirerek ifade ettiği hakikat On Birinci Söz'de etraflıca anlatıldığından oraya havale ediyoruz. İkinci ayetin ise ne kadar yüce bir hakikati bildirdiğini yalnız küçük bir işaretle göstereceğiz. Şöyle ki:

[1651] "(Merhamete lâyık olma haklarını kaybettiklerinden) perişan hallerine gök de ağlamadı, yer de." (Duhân sûresi, 44/29)

Ayet, doğrudan anlaşılan mânâsı ile şöyle buyuruyor: "Dalâlet ehli öldüğünde gökler ve yeryüzü onlara ağlamaz." Dolaylı mânâsı ile de şuna işaret ediyor: "Müminlerin dünyadan gitmesiyle gökler ve yeryüzü onlara ağlar." Yani dalâlet ehli, madem göklerin ve yerin vazifelerini inkâr ediyor, mânâlarını bilmiyor, kıymetlerini düşürüyor, Yaratıcılarını tanımıyor. Onlara hakaret edip düşmanlık gösteriyor. Elbette gökyüzü ve zemin onlara değil ağlamak, belki beddua eder, onların gebermesiyle memnun olur. Ve dolaylı mânâsı ile der ki: "Gökler ve yeryüzü, müminlerin ölümüne ağlar." Zira mümin, göklerin ve yeryüzünün vazifelerini bilir, hakikatlerini tasdik eder ve onların bildirdiği mânâları iman ile anlar. "Ne kadar güzel yapılmışlar, ne kadar güzel hizmet

ediyorlar.” der. Onlara, lâyık oldukları kıymeti verir, hürmet gösterir. Cenâb-ı Hak namına onları ve ayna oldukları ilahî isimleri sever. İşte bu sırdan, gökler ve yeryüzü, müminlerin vefatına ağlar gibi mahzun olur.[1652]

[1652] Mesela “Arş’ın, Sa’d İbni Muaz’ın *(radiyallâhu anh)* vefatıyla sarsıldığı” ifade buyurulmuştur. Bkz. Buhârî, *menâkıbü’l-ensar* 12; Müslim, *fezâilü’s-sahâbe* 123-125; Tirmizî, *menâkıb* 50.

Mühim Bir Soru

Diyorsunuz ki: “Sevmek iradeyle değildir. Mesela, fıtrî ihtiyaçla leziz yiyecekleri ve meyveleri severim. Babamı, annemi ve evladımı severim. Hayat arkadaşımı severim. Dost ve ahbaplarımı severim. Peygamberleri ve evliyayı severim. Hayatımı, gençliğimi severim. Baharı, güzel şeyleri ve dünyayı severim. Bunları nasıl sevmem! Bütün bu sevgileri Cenâb-ı Hakk’ın Zât’ına, sıfat ve isimlerine nasıl yönlendirebilirim? Bu ne demektir?”

Cevap: “Dört Nükte”yi dinle.

Birinci Nükte: Sevmek gerçi iradeyle olmaz, fakat irade ile yüzü bir sevgiliden diğerine çevrilebilir. Mesela, bir sevgilinin çirkinliğini veyahut asıl sevilmeye lâyık bir başka sevgiliye perde veya ayna olduğunu görmekle, muhabbetin yüzü, mecazî sevgiliden hakiki sevgiliye dönebilir.

İkinci Nükte: Bu saydıklarını sevme demiyoruz. Fakat onları Cenâb-ı Hak hesabına ve O’nun için sev, diyoruz. Mesela, leziz yiyecekleri, güzel meyveleri, Cenâb-ı Hakk’ın ihsanı ve Rahman-ı Rahîm’in nimetleri olmaları yönüyle sevmek, “Rahman” ve “Mün’im” isimlerini sevmektir ve manevî bir şükürdür. Bu sevginin yalnız nefis hesabına olmadığını, Rahman namına olduğunu gösteren; meşru dairede kanaatkârca kazanmak ve o nimetlerin sahibini düşünerek, O’na şükrederek yemektir.

Hem anne babayı şefkat ile donatan ve seni onların merhametli elleriyle terbiye ettiren hikmet ve rahmet hesabına ebeveyne hürmet ve muhabbet, Cenâb-ı Hakk’ın sevgisine dâhildir.[1653] O muhabbetin, hürmetin ve şefkatin Allah için olduğuna işaret, ihtiyarladıkları, sana hiçbir faydaları kalmadığı

ve seni zahmete soktukları zaman onları daha çok sevmek, onlara merhamet ve şefkat göstermektir.

[1653] Bkz. Bakara sûresi, 2/83; Nisâ sûresi, 4/36; En'âm sûresi, 6/151; İbrahim sûresi, 14/41; İsrâ sûresi, 17/23; Ankebût sûresi, 29/8; Lokman sûresi, 31/14; Ahkaf sûresi, 46/15, 17; Nûh sûresi, 71/28.

[1654] إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ ayetinin, evlatları beş mertebe hürmet ve şefkate davet etmesi, Kur'an'ın nazarında anne ve babanın hukuklarının ne kadar mühim ve onlara hürmetsizliğin, isyanın ne derece çirkin olduğunu gösterir.

[1654] "Şayet onlardan her ikisi veya birisi yaşlanmış olarak senin yanında bulunursa sakın onlara hizmetten yüksünme, 'öff!' bile deme." (İsrâ sûresi, 17/23)

Madem bir baba, kimsenin değil, yalnız çocuğunun kendinden daha iyi olmasını ister. Buna mukabil evladı da babasına karşı hak iddia edemez. Demek, anne-baba ile evlat arasında fıtraten bir münakaşa sebebi yoktur. Zira münakaşa ya gıpta ve hasetten doğar; oysa babada oğluna karşı o yoktur. Ya da haksızlıktan ileri gelir. Evladın babasına karşı hak iddia etmeye hakkı yoktur. Babasını haksız görse de ona isyan edemez. Demek, babasına isyan ve onu rencide eden, insan bozması bir canavardır.

Evladını Kerim ve Rahîm bir Zât'ın hediyesi olduğu için tam bir şefkat ve merhamet ile sevmek ve korumak[1655] da yine Hakk'a aittir. O sevginin Cenâb-ı Hak adına olduğunu gösteren işaret ise vefatlarında sabır ile şükürdür, ümitsizce feryat etmemektir.[1656] "Hâlıkımın benim nezaretime verdiği sevimli bir mahlûku, bir kulu idi, şimdi hikmeti gerektirdi, onu benden aldı, daha iyi bir yere götürdü. Benim o kulda görünüşte bir hissem varsa hakiki bin hisse onun Hâlık'ına aittir. اَلْحُكْمُ لِلّٰهِ[1657]" deyip teslim olmaktır.

[1655] Bkz. Bakara sûresi, 2/132-133; En'âm sûresi, 6/151; Hûd sûresi, 11/42-45; Nahl sûresi, 16/72; Yûsuf sûresi, 12/67, 87; İbrahim sûresi, 14/35; İsrâ sûresi, 17/31; Lokman sûresi, 31/13-23; Mümtahine sûresi, 60/12.

[1656] Bkz. Bakara sûresi, 2/156.

[1657] Her işte verilecek hüküm Allah için olmalıdır.

Dost ve ahbap eğer iman ve salih amel sebebiyle Cenâb-ı Hakk'ın dostları iseler, اَلْحُبُّ فِـي اللهِ[1658] sırrınca onları sevmek de Hakk'a aittir.

[1658] "İçte duyulacak sevgi, Allah için olmalıdır." 'Allah için sevmek ve nefret etmek' bazı hadislerde amellerin en faziletlisi sayılmış;[*] bazı hadislerde de imanın en güçlü bir bağı olduğuna dikkat çekilmiştir.[**]

[*] Ebû Dâvûd, *sünnet* 2; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/146; el-Bezzâr, *el-Müs-ned* 9/461.

[**] et-Tayâlisî, *el-Müsned* s.101; İbni Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/170, 172, 7/80.

Hem hayat arkadaşını, ilahî rahmetin cana yakın, tatlı bir hediyesi olması yönüyle sev.[1659] Fakat muhabbetini çabuk bozulan suret güzelliğine bağlama. Belki kadının en cazibeli, en tatlı güzelliği, kadınlığa has bir letafet ve nezaket içindeki ahlâk güzelliğidir. En kıymetli ve en şirin cemâli ise yüce, ciddi, samimi, nuranî şefkatidir. Şu şefkat ve ahlâk güzelliği hayatın sonuna kadar devam eder, artar. Ve o zayıf, latif varlığın hürmet hakkı o muhabbetle muhafaza edilir. Yoksa suret güzelliğinin yok olup gitmesiyle, en muhtaç olduğu bir zamanda o biçare, hakkını kaybeder.

[1659] "Allah kendilerinizden, insan kardeşlerinizden size eşler yarattı..." (Nahl sûresi, 16/72)

Hem peygamberleri ve evliyayı sevmek, Cenâb-ı Hakk'ın makbul kulları olmaları yönüyle Cenâb-ı Hak namına ve hesabınadır, bu noktadan O'na aittir.[1660]

[1660] Bkz. Âl-i İmran, 3/31; Buhârî, *îmân* 9; Müslim, *îmân* 66-67; Tirmizî, *îman10*.

Hem hayatı, Cenâb-ı Hakk'ın insana ve sana verdiği, bâki bir ömrü kazandıracak en kıymetli bir sermaye, bir define ve bâki kemâlâtın çekirdeğini saklayan bir hazine olması yönüyle sevmek, muhafaza etmek ve Cenâb-ı Hakk'ın hizmetinde geçirmekle yine o sevgi bir yönden Mâbud'a ait olur.

Hem gençliğin tatlılığını, güzelliğini, Cenâb-ı Hakk'ın latif, şirin, güzel bir nimeti olması yönüyle beğenmek, sevmek, onu güzelce hayır yolunda geçirmek, şükür dolu bir tür meşru muhabbettir.

Hem baharı Cenâb-ı Hakk'ın nuranî isimlerinin en latif ve güzel nakışlarının sayfası ve Sâni-i Hakîm'in antika sanatının en süslü, şaşaalı bir sergisi olması yönüyle tefekkür ederek sevmek, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerini sevmektir.

Hem dünyayı ahiretin tarlası,[1661] Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin aynası, O'nun bir tür yazısı, mektubu ve geçici bir misafirhanesi olması yönüyle sevmek[1662] –nefs-i emmare karışmamak şartıyla– Cenâb-ı Hakk'a ait olur.

[1661] "Dünya, ahiretin tarlasıdır." mânâsındaki hadis için bkz. el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-Hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-Merfûa* s. 205.

[1662] "İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir." (Rûm sûresi, 30/50)

Kısacası: Dünyayı ve ondaki varlıkları mânâ-yı harfî ile, yani Yaratıcılarını gösteren yönleriyle sev;[1663] mânâ-yı ismî ile, yalnızca kendilerine bakan yönleriyle sevme.[1664] "Ne kadar güzel yapılmış." de, "Ne kadar güzeldir." deme! Ve kalbinin içine başka sevgilerin girmesine meydan verme.[1665] Çünkü kalbin içi, Samed Zât'ın aynasıdır ve O'na mahsustur.[1666] اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا حُبَّكَ وَحُبَّ مَا يُقَرِّبُنَا إِلَيْكَ de.[1667]

[1663] Mânâ-yı harfiyle sevmeye şu ayet işaret etmektedir: "Hani bir gün ikindi vakti ona (Hazreti Süleyman), durduğunda sakin, koştuğu zaman ise süratli safkan koşu atları gösterilmişti. Onlarla ilgilenip 'Ben Rabbim'i hatırlattıkları için güzel şeyleri severim.' dedi ve onlar gözden kayboluncaya dek onları seyredip durdu. Sonra: 'Onları tekrar bana getirin!' deyip bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı." (Sâd sûresi, 38/31-33)

[1664] Mâna-yı ismiyle sevmemeye şu âyet işaret etmektedir: "Allah'ın sana ihsan ettiği bu servetle ebedî âhiret yurdunu mâmur etmeye gayret göster, ama dünyadan da nasibini unutma, ihtiyacına yetecek kadar sakla. Allah sana ihsan ettiği gibi sen de insanlara iyilik et, sakın ülkede nizamı bozma peşinde olma, çünkü Allah bozguncuları sevmez." (Kasas sûresi, 28/77)

[1665] "İyi bilin ki gönüller ancak Allah'ı anmakla huzur bulur." (Ra'd sûresi, 13/28)

[1666] Bkz. Ra'd sûresi, 13/27; Kehf sûresi, 18/28; Hac, 22/32; Şuarâ sûresi, 26/89; Sâffât sûresi, 37/84; Kaf sûresi, 50/33, 37.

[1667] "Allahım, bize Senin sevgini ve bizi Sana yaklaştıracak şeylerin sevgisini nasip et!" (Bkz. Tirmizî, *tefsîru sûre (4)* 38; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/243; İbni Ebî Şeybe, *el-*

Musannef, 6/76).

İşte bütün saydığımız sevgiler, eğer bu surette olursa, hem elemsiz bir lezzet verir, hem bir yönden daimî birer kavuşmadır. Allah sevgisini artırır. Meşrudur, lezzetin ta kendisi olan birer şükürdür. Muhabbetin ta kendisi olan birer fikirdir.

Mesela nasıl ki, yüce bir padişah[1668 HAŞİYE] sana bir elma ihsan etse, o elma iki yönden sevilir ve onda iki türlü lezzet bulunur. Birincisi, elma olduğu için sevilir. Zira onda kendine has bir elma lezzeti vardır. Şu sevgi padişaha ait değildir. Belki huzurunda o elmayı ağzına atıp yiyen adam, padişahı değil, elmayı sever ve nefsine muhabbet besler. Fakat bazen olur ki, padişah nefsi gözeten o muhabbeti beğenmez, ondan nefret eder. Hem elmanın lezzeti azdır, geçicidir, elmayı yedikten sonra o lezzet de gider, geriye bir üzüntü kalır. İkinci lezzet ise elma içindeki elma ile gösterilen, padişaha yakışır, yüksek iltifattır. Âdeta o elma, o yüksek iltifatın numunesi ve cisme bürünmüş halidir, diye ona hürmet eden adam, padişahı sevdiğini gösterir. Hem iltifatın kılıfı olan o meyvede öyle bir lezzet vardır ki, bin elma lezzetinin üstündedir. İşte şu lezzet şükranın ta kendisidir. Şu sevgi, padişaha karşı hürmetli bir muhabbettir.

[1668 HAŞİYE] Bir zaman iki aşiret reisi, bir padişahın huzuruna girmişler, aynen bu yazılan vaziyette bulunmuşlar.

Aynen onun gibi, bütün nimet ve meyveler kendileri için sevilse ve onlardan yalnız gafilce maddî lezzet alınsa o sevgi nefsanîdir. O lezzetler geçici ve elemlidir. Eğer insan onları Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinin iltifatı ve ihsanlarının meyvesi olmaları yönüyle sevse, o ihsan ve iltifatların lütuf derecelerini takdir etmek suretiyle tam bir iştahla lezzet alsa, bu hem manevî bir şükür hem elemsiz bir lezzettir.

Üçüncü Nükte: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerini sevmenin tabakaları var: Daha önce beyan ettiğimiz gibi, insan bazen eserlerine muhabbet suretiyle O'nun isimlerini sever. Bazen, ilahî kemâlâtın unvanı olmaları yönüyle sever. Bazen insan, mahiyetinin kuşatıcılığı yönüyle, hadsiz ihtiyaçları noktasında o isimlere muhtaç olur, arzu duyar ve o ihtiyaçla sever. Mesela

sen şefkat duyduğun bütün akrabalarına, fakir insanlara, zayıf ve muhtaç varlıklara acizane yardım etmek istediğin anda biri çıksa, onlara istediğin gibi iyilik etse, o zâtın nimet verici unvanı ve "kerim" ismi ne kadar hoşuna gider, o zâtı o unvan ile ne kadar seversin. Aynen öyle de, yalnız Cenâb-ı Hakk'ın Rahman ve Rahîm isimlerini düşün: Sevdiğin ve şefkat duyduğun bütün mümin ecdadını, akraba ve dostlarını dünyada türlü nimetlerle, cennette her çeşit lezzetle ve ebedî saadette sana gösterip Zât'ını da onlara göstererek hepsini mesut etmesi yönüyle o Rahman ismi ve Rahîm unvanı ne kadar sevilmeye lâyıktır. İnsan ruhunun o iki isme ne derece muhtaç olduğunu kıyas edebilirsin. Ve اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى رَحْمٰنِيَّتِهِ وَعَلٰى رَحِيمِيَّتِهِ[1669] duası ne kadar yerindedir, anlarsın.

[1669] Dünyada bütün mahlûkatına ahirette ise sadece mümin kullarına şefkat ve merhametle muamele etmesinden dolayı Allah'a hamd ve övgüler olsun.

Hem alâkadar olduğun ve perişanlıklarından dolayı üzüldüğün, senin bir nevi evin olan ve içindeki varlıklar da o eve lâzım dost şeyler ve sevimli süslemeler hükmündeki dünyayı ve içindeki varlıkları tam bir hikmetle düzene koyan, idare ve terbiye eden Zât'ın Hakîm ismine ve Mürebbî (terbiye edici) unvanına ruhunun ne kadar muhtaç bulunduğunu, ne kadar arzu duyduğunu, dikkat etsen anlarsın. Hem alâkadar olduğun ve yokluğa gitmelerinden elem duyduğun bütün insanları, öldükleri zaman yokluk karanlığından kurtarıp şu dünyadan daha güzel bir yere yerleştiren bir Zât'ın Vâris (her şeyin gerçek varisi, tek sahibi) ve Bâis (ölüleri dirilten) isimlerine, Bâki, Kerim, Muhyî ve Muhsin unvanlarına ruhunun ne kadar muhtaç olduğunu dikkat etsen görürsün.

İşte insan, mahiyeti yüce ve fıtratı engin olduğundan, binlerce ihtiyacı ile bin bir ilahî isme, her bir ismin pek çok mertebesine yaradılışı gereği muhtaçtır. Çok ihtiyaç, iştiyaktır. Çok iştiyak, muhabbet; çok muhabbet ise aşktır. Muhabbetin mertebeleri ruhun olgunlaşmasına ve Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin mertebelerine göre açığa çıkar. O'nun bütün isimlerini sevmek de –o isimler Zât-ı Zülcelâl'in unvanları ve cilveleri olduğundan– Zât'ına muhabbete döner. Şimdi örnek olarak bin bir isminden yalnız Adl,

Hakem, Hak ve Rahîm isimlerinin bin bir mertebesinden birini söyleyeceğiz.

Şöyle ki: Hikmet ve adalet içindeki Rahmân'ür-Rahîm ve Hak isimlerini en büyük dairede görmek istersen, şu temsile bak: Bir orduda dört yüz farklı milletten ve mizaçtan askerler bulunduğunu farz edelim. Her birinin beğendiği elbiseler, hoşlarına giden erzak, rahatça kullanacakları silahlar ve mizaçlarına deva olacak ilaçlar ayrı olduğu halde, bütün o askerler, takım, bölük ayrılmadan, belki karışık vaziyetteyken, benzersiz, bir tek padişah onları tek tek, tam bir şefkat ve merhametle, harikulâde iktidarıyla, mucizevî ilmi ve kuşatıcılığıyla, fevkalâde adalet ve hikmetiyle, hiçbirini şaşırmadan, unutmadan, hepsine uygun ayrı ayrı elbise, erzak, ilaç ve silahlarını yardımcısız olarak, bizzat kendisi verse, o zâtın ne kadar kudret sahibi, şefkatli, adaletli, cömert bir padişah olduğunu anlarsın. Çünkü bir taburda on milletten asker bulunsa, onları ayrı ayrı giydirmek ve hepsine farklı teçhizat vermek çok zor olduğundan, mecburen, vazifeleri ve milletleri ne olursa olsun, hepsine aynı teçhizat verilir.

İşte öyle de: Cenâb-ı Hakk'ın adalet ve hikmet içindeki Hak ve Rahmânü'r-Rahîm isimlerinin cilvesini görmek için bahar mevsiminde yeryüzünde çadırları kurulmuş dört yüz bin muhteşem milletten oluşan bitki ve hayvan ordusuna bak. Bütün o hayvan ve bitki türleri, birbiri içinde bulundukları halde, her birinin elbisesi ayrı, erzakı ayrı, silahı ayrı, hayat tarzı ayrı, talimatı ayrı, terhisatı ayrı olduğu halde ve ihtiyaçlarını elde edecek kuvvetleri, arzularını isteyecek dilleri olmadığı halde; hikmet ve adalet dairesi içinde, ölçü ve düzenle tecelli eden Hak, Rahman, Rezzak, Rahîm ve Kerim isimlerini seyret, gör. O Zât nasıl hiçbirini şaşırmadan, unutmadan, karıştırmadan terbiye ve idare eder. İşte böyle hayret verici, geniş bir intizam ve ölçü ile yapılan bir işe başkalarının parmağı karışabilir mi? Vahid-i Ehad'dan, Hakîm-i Mutlak'tan, Kadîr-i Külli Şey'den başka, bu sanata, bu rubûbiyete, bu idareye kim el uzatabilir? Hangi sebep müdahale edebilir?[1670]

[1670] Bkz. Fâtır sûresi, 35/3; Zümer sûresi, 39/62; Mü'min sûresi, 40/62; Tûr sûresi, 52/35; Vâkıa' sûresi, 56/59.

Dördüncü Nükte: Diyorsun ki: Bana nimet olarak verilen yiyecekleri, nefsimi, hayat arkadaşımı, anne ve babamı, evladımı, dostlarımı, evliyayı, peygamberleri, güzel şeyleri, baharı ve dünyayı ayrı ayrı, Kur'an'ın emrettiği tarzda sevmenin neticeleri, faydaları nelerdir?

Cevap: Bütün neticeleri anlatmak için büyük bir kitap yazmak gerekir. Şimdilik yalnızca bir iki neticeye kısaca işaret edilecek. Önce, dünyadaki peşin neticeleri anlatılacak. Sonra ahirette ortaya çıkacak olan neticeleri zikredilecek. Şöyle ki:

Daha önce söylendiği gibi, gafillerin ve ehl-i dünyanınki gibi, nefis hesabına olan sevgilerin dünyada belâsı, elemi, zahmeti çoktur. Sefası, lezzeti, rahatı ise azdır. Mesela şefkat, acizlik yüzünden elemli bir musibet olur. Sevmek, ayrılık yüzünden belâlı, yakıcı bir ateş olur. Lezzet, geçiciliği yüzünden zehirli bir şerbet haline gelir. Ahirette ise Cenâb-ı Hak hesabına olmadıkları için bunlar ya faydasız ya da –harama girilmişse– azaptır.[1671]

[1671] Bkz. Bakara sûresi, 2/165; Âl-i İmran sûresi, 3/14; Tevbe sûresi, 9/23-24; İbrahim sûresi, 14/3; Nahl sûresi, 16/107; Nûr sûresi, 24/19; Fussilet sûresi, 41/17.

Soru: Peygamberleri ve evliyayı sevmek nasıl faydasız kalır?

Cevap: Teslis[1672] inancına sahip olanların İsâ Aleyhisselam'a ve Râfızîlerin Hazreti Ali'ye *(radiyallahu anh)* sevgilerinin faydasız kaldığı gibi.[1673] Eğer o muhabbetler, Kur'an'ın gösterdiği tarzda, Cenâb-ı Hak hesabına ve Rahman'a muhabbet namına olsa, o zaman hem dünyada hem ahirette güzel neticeleri var. Leziz yiyecekleri, güzel meyveleri sevmenin dünyadaki neticesi, elemsiz bir nimet ve şükrün ta kendisi olan bir lezzettir.

[1672] Hıristiyanların üçleme inancı.

[1673] Bkz. Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 1/160; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/132; el-Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr* 3/281.

Nefse hakiki sevgi ise ona acımak, onu terbiye etmek ve zararlı heveslerden men etmektir.[1674] O vakit nefis seni hükmü altına almaz, kötü arzularına esir etmez. Belki sen ona hükmedersin. Onu kötü arzularına değil, hidayete sevk edersin.[1675]

[1674] Bkz. Haşir sûresi, 59/9; Nâziât sûresi, 79/40; A'lâ sûresi, 87/14; Şems sûresi, 91/9.

[1675] Bkz. Neml sûresi, 27/92; Fâtır sûresi, 35/32.

Hayat arkadaşını sevmen madem onun ahlâk güzelliğine, şefkat madeni ve rahmet hediyesi olmasına bina edilmiş. Ona samimi muhabbet ve merhamet edersen, o da sana ciddi hürmet gösterir ve seni sever. İkiniz de ihtiyarladıkça o hal kuvvetlenir ve hayatını mesut bir şekilde geçirirsin. Yoksa nefsanî bir şekilde onun sadece suret güzelliğini seversen, o sevgi çabuk azalır, iyi münasebetlerinizi de bozar.

Anne ve babanı sevmen, Cenâb-ı Hak hesabına olduğunda hem bir ibadettir hem de onlar ihtiyarladıkça hürmetini ve sevgini artırırsın. En yüce bir hisle, mertçe bir himmetle onların ömrünün uzunluğunu cidden arzulayıp daha çok yaşamaları için dua etmek, "onların sayesinde daha çok sevap kazanayım" diye samimi bir hürmetle ellerini öpmek, yüksek bir ruhanî lezzet almaktır. Yoksa sevgin nefsanî, dünya için olsa onlar ihtiyarladıkları ve sana yük olacak bir hale geldikleri zaman en bayağı ve alçak bir hisle varlıklarını yük kabul etmek, varlık sebebin olan o muhterem zâtların ölümlerini istemek gibi vahşi, kederli, ruhanî bir elemdir.

Evladını sevmek, Cenâb-ı Hakk'ın senin nezaretine ve terbiyene emanet ettiği o sevimli, şirin varlıklara muhabbet ise saadetli bir nimettir. Ne musibetleriyle fazla elem çeker ne de ölümleriyle ümitsizce feryat edersin. Daha önce geçtiği gibi, "Onların Hâlık'ı hem Hakîm hem Rahîm olduğundan ölüm onlar için bir saadettir." dersin. Kendi hakkında da, onları sana veren Zât'ın rahmetini düşünür, ayrılık eleminden kurtulursun.

Dostlarını sevmen ise madem Allah içindir; o dostlardan ayrılık, hatta ölüm, sohbetinize ve kardeşliğinize engel olmadığından, o manevî muhabbetten ve ruhanî irtibattan faydalanırsın ve kavuşma lezzeti daimî

olur. Fakat Allah için olmazsa, bir günlük kavuşma lezzeti, yüz günlük ayrılık elemini netice verir.[1676 HAŞİYE]

[1676 HAŞİYE] Allah için bir saniye görüşme, kavuşma, bir senedir. Fakat dünya için olsa bir sene, bir saniyedir.

Peygamberleri ve evliyayı Allah için seversen, gafillere karanlık bir vahşet yurdu gibi görünen berzah âlemi sana o nuranî zâtların varlıklarıyla nurlanmış göründüğü için o âleme gitmekten vahşet ve dehşet duymazsın. Bilakis o muhabbet, oraya gitmeye meyil ve arzu uyandırır, dünya hayatının lezzetini kaçırmaz. Yoksa onlara sevgin, medenilerin meşhur insanları sevmesi türünden olsa, o kâmil insanların fâniliklerini, ölümlü olmalarını ve mâzi denilen büyük mezarda çürümelerini düşünüp elemli hayatına bir keder daha ilâve edersin. Yani, “Öyle kâmil insanları çürüten bir mezara ben de gideceğim.” diye düşünür, kabristana endişeyle bakar ve “Ah!” çekersin. Önceki nazarla ise onların beden elbisesini mâzide bırakıp istikbal salonu olan berzah âleminde tam bir rahat içinde ikamet edeceklerini düşünür, kabre dostça bakarsın.

Hem güzel şeyleri sevmen madem Sâni hesabınadır.[1677] “Ne güzel yapılmışlar.” demek tarzındadır. O sevgin leziz bir tefekkür olur ve güzelliğe düşkün zevkini daha yüksek, daha mukaddes ve binlerce defa daha güzel cemâl mertebelerinin definelerine çevirir; çünkü seni o güzel eserlerden ilahî icraatın güzelliğine ulaştırır. Ondan Cenâb-ı Hakk’ın isimlerinin güzelliğine, ondan sıfatlarının güzelliğine, ondan Zât-ı Zülcelâl’in benzersiz cemâline karşı kalbe yol açar. İşte güzel şeyleri bu şekilde sevmen hem lezzetli hem ibadet hem de tefekkürdür.

[1677] Bkz. Sâd sûresi, 38/32.

Gençliği ise madem Cenâb-ı Hakk’ın güzel bir nimeti olması yönüyle seversin. Elbette onu ibadete sarf eder, gayrimeşru zevklerde boğup öldürmezsin... Öyleyse gençlikteki ibadetler, o fâni gençliğin bâki meyveleridir. İhtiyarladıkça gençliğin iyilikleri olan bâki meyvelerini elde eder ve zararlarından, taşkınlıklarından kurtulursun. Hem ihtiyarlıkta daha çok ibadete muvaffakıyet ve Cenâb-ı Hakk’ın merhametine daha çok

liyâkat kazandığını düşünürsün. Gafiller gibi beş-on senelik bir gençlik lezzetine karşılık elli sene, "Eyvah gençliğim gitti." diye hayıflanıp gençliğe ağlamayacaksın. Öylelerinden biri demiş ki:

لَيْتَ الشَّبَابَ يَعُودُ يَوْمًا فَأُخْبِرَهُ بِمَا فَعَلَ الْمَشِيبُ[1678]

[1678] Bkz. el-Übşeyhî, *el-Müstatraf* 2/71; el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn* 1/429 (Ebû'l-Atâhiye'nin sözü olarak kaydedilmiştir.)

Yani: "Keşke gençliğim bir gün dönseydi, ihtiyarlığın başıma neler getirdiğini ona şikâyet edip anlatacaktım."

Bahar gibi ziynetli sergileri sevmen ise madem ilahî sanat eserlerini seyretmek içindir. O baharın geçmesiyle o lezzet yok olmaz. Çünkü baharın yaldızlı bir mektup gibi verdiği mânâları her vakit seyredebilirsin. Hayalin ve zaman, ikisi de sinema şeridi gibi o seyir lezzetini devam ettirmekle beraber, o baharın mânâlarını, güzelliklerini senin için tazelerler. O vakit sevgin geride pişmanlık bırakmaz, elemli ve geçici olmaz; lezzetli, safalı olur.

Dünyayı sevmen ise madem Cenâb-ı Hak namınadır. O vakit dünyadaki dehşet verici varlıklar, senin için cana yakın birer arkadaş hükmüne geçer. Dünyayı ahiretin tarlası olması yönüyle sevdiğinden her şeyde ahirete fayda sağlayacak bir sermaye, bir meyve bulabilirsin. Sana dünyanın ne musibetleri dehşet ne de yokluğu ve geçiciliği sıkıntı verir. O misafirhanede ikamet süreni tam bir rahat içinde geçirirsin. Ama onu gafiller gibi seversen, sana yüz defa söyledik ki: Sıkıntılı, ezici, boğucu, fâniliğe mahkûm, neticesiz bir muhabbet içinde boğulur gidersin.

İşte sevdiklerinden bazılarını Kur'an'ın öğrettiği şekilde sevdiğin vakit elde edeceğin neticelerin her birinden ancak yüzde birini gösterdik. Kur'an'ın gösterdiği yolda olmazsa vereceği zararların yüzde birine işaret ettik. Şimdi meşru dairedeki o çeşit sevgilerin bekâ yurdunda, ahiret âleminde, Kur'an-ı Hakîm'in apaçık ayetleriyle bildirdiği neticelerini işitmek ve anlamak istersen, işte ahiretteki o türlü neticelerin, faydaların yüzde birini bir "mukaddime" ve dokuz "işaret" ile kısaca göstereceğiz.

Mukaddime

Cenâb-ı Hak azametli ulûhiyetiyle, güzel rahmetiyle, büyük rubûbiyetiyle, kerim merhametiyle, yüce kudretiyle, tatlı hikmetiyle şu küçük insanın vücudunu bu kadar duyguyla, uzuvlarla, çeşitli kabiliyet ve latifelerle, maneviyat ile donatıp süslemiştir. Ta ki bütün bunlarla hadsiz nimetlerinin her çeşidini, türlü ihsanlarını, rahmetinin tabakalarını o insana hissettirsin, bildirsin, tattırsın ve tanıtsın. Hem bin bir isminin sonsuz çeşitlilikteki tecellilerini insana onlarla bildirsin, tarttırsın ve sevdirsin.

İşte insandaki sayısız duygunun, kabiliyetin ve uzvun her birinin ayrı birer hizmeti ve kulluğu olduğu gibi, ayrı ayrı lezzetleri, elemleri, vazifeleri ve mükâfatları vardır. Mesela göz, suretlerdeki güzellikleri ve görünen âlemdeki çeşitli, güzel kudret mucizelerini seyreder. Vazifesi, ibret nazarıyla Sâni'ine şükürdür. Göze has lezzet ve elemler mâlumdur, tarife gerek yok. Mesela kulak, her çeşit sesi, tatlı nağmeleri ve Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinin işitilen âlemdeki güzelliklerini duyar. Onun ayrı bir kulluğu, ayrı bir lezzeti, ayrı bir mükâfatı vardır. Mesela koku alma duyusu, kokulardaki rahmet güzelliklerini hisseder. Kendine has bir şükür vazifesi, bir lezzeti bulunur. Elbette mükâfatı da vardır. Mesela dildeki tat alma duyusu, bütün yiyeceklerden zevk almakla türlü manevî şükürle vazife görür ve bunun gibi... İnsandaki bütün kabiliyetlerin, uzuvların, kalb, akıl ve ruh gibi büyük ve mühim latifelerin böyle ayrı ayrı vazifeleri, lezzetleri ve elemleri vardır.

İşte Cenâb-ı Hak, Hakîm-i Mutlak insanda istihdam ettiği bu kabiliyetlerin her birine elbette lâyık oldukları ücreti verecektir. O çeşitli muhabbetlerin daha önce söylenen, dünyadaki peşin neticelerini herkes vicdanında hisseder ve onların varlığı yanılmaz bir sezgiyle ispat edilir. Ahiretteki neticelerin ise kesin varlıkları ve gerçekleşecekleri özetle Onuncu Söz'ün on iki parlak ve kesin hakikatiyle ve Yirmi Dokuzuncu Söz'deki altı aşikâr esasla ispatlandığı gibi, etraflıca izahı أَصْدَقُ الْكَلَامِ وَأَبْلَغُ النِّظَامِ كَلَامُ اللّٰهِ الْمَلِكِ الْعَزِيزِ الْعَلَّامِ[1679] olan Kur'an-ı Hakîm'in apaçık ayetleriyle, ince mânâlarıyla ve işaretleriyle açıkça bildirilmiştir, katiyen sabittir. Daha uzun deliller

getirmeye lüzum yok. Zaten başka Söz'lerde, cennete dair Yirmi Sekizinci Söz'ün Arapça olan ikinci makamında ve Yirmi Dokuzuncu Söz'de pek çok delil geçmiştir.

[1679] "Sözün en doğrusu ve beyanın en harikası, sonsuz ilim, izzet ve hakimiyet sahibi olan Allah'ın sözüdür." Bkz. Buhârî, *edeb* 70; Nesâî, *sehv* 65, *ıydeyn* 22; İbni Mâce, *mukaddime* 7.

Birinci İşaret

Leziz yiyeceklere, hoş meyvelere şükrederek onları meşru dairede sevmenin ahiretteki neticesi, Kur'an'ın açık ve kesin hükmüyle, cennete lâyık bir tarzdaki leziz yiyecekler ve güzel meyvelerdir.[1680] Ve o yiyecekleri, meyveleri iştahlı bir şekilde sevmektir. Hatta dünyada bir meyve yiyip söylediğin "Elhamdülillâh" kelimesi, cennet meyvesi olarak cisme büründürülüp sana takdim edilir. Burada meyveyi, orada "Elhamdülillâh"ın mükâfatını yersin. Ve o yiyeceğin içinde ilahî nimetleri, Rahmanî iltifatları gördüğünden o lezzetli manevî şükrün cennette gayet leziz bir yiyecek suretinde sana verileceği, hadisin kesin ifadesiyle,[1681] Kur'an'ın işaretleriyle,[1682] hikmetin ve rahmetin gereği olarak sabittir.

[1680] Bkz. Bakara sûresi, 2/25; Yasîn sûresi, 36/55-57; Sâffât sûresi, 37/41-42; Zuhruf sûresi, 43/72; Duhân sûresi, 44/51-57; Tûr sûresi, 52/19-20; Rahman sûresi, 55/68; Vakıa, sûresi, 56/20, 32; Mürselât sûresi, 77/41-42.

[1681] Bkz. "Kim 'sübhanallâhi ve bihamdihî, sübhanallâhi'l-azîm' derse cennette onun için bir hurma ağacı dikilir." (Tirmizî, *deavât* 59; İbni Mâce, *edeb* 56); "Kim 'sübhanallâhi ve'l-hamdülillâhi ve lâ ilahe illâllâhu vallâhu ekber', derse her harfi için onun adına cennette bir ağaç dikilir." (et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 8/226); "Cennet fidanları 'lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh'tır." (Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/418).

[1682] Bkz. Bakara sûresi, 2/25; Yâsîn sûresi, 36/55-57; Sâffât sûresi, 37/41-42; Zuhruf sûresi, 43/72; Tûr sûresi, 52/19-20; Duhân sûresi, 44/51-57; Rahman sûresi, 55/68; Vakıa, sûresi, 56/20, 32; Mürselât sûresi, 77/41-42.

İkinci İşaret

Dünyada nefsini meşru bir surette sevmek, yani onun güzelliklerini değil, belki noksanlarını görüp tamamlamaya dayanan şefkat ile onu terbiye

etmek ve hayra sevk etmek, cennette o nefse lâyık sevgilileri netice verir. Nefis madem dünyada arzu ve heveslerini Cenâb-ı Hak yolunda güzelce değerlendirmiş. Kabiliyetlerini, duygularını güzel bir surette kullanmış. Kerîm-i Mutlak'ın, ona dünyadaki meşru ve kulluğa yakışır muhabbetinin neticesi olarak cennette, cennetin yetmiş ayrı ziynet ve güzelliğinin numuneleri olan yetmiş farklı elbiseyi giydirip, nefisteki bütün duyuları memnun edecek, okşayacak yetmiş çeşit güzellikle vücudunu süsleyip[1683] her biri canlı, küçük birer cennet hükmünde olan hurileri vereceği, pek çok ayet ile açıkça gösterilmiş ve ispat edilmiştir.[1684] Hem dünyada gençliği meşru dairede sevmenin, yani gençlik kuvvetini ibadette sarf etmenin neticesi ahirette ebedî bir gençliktir.[1685]

[1683] Bkz. Tirmizî, *kıyâmet* 60, *cennet* 5, 7; Dârimî, *rikak* 108; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/23, 247, 316.

[1684] Bkz. Kehf sûresi, 18/30-31; Duhân sûresi, 44/50-55; Tûr sûresi, 52/17-20; Rahman sûresi, 55/72; Vâkıa sûresi, 56/22-24; Dehr sûresi, 76/21-22; Nebe sûresi, 78/33.

[1685] Bkz. Bakara sûresi, 2/25, 72; Âl-i İmran sûresi, 3/15, 198; Nisâ sûresi, 4/13, 57, 122; Tevbe sûresi, 9/22, 72, 89; Yûnus sûresi, 10/26; Hûd sûresi, 11/23; İbrahim sûresi, 14/23 ...

Üçüncü İşaret

Hayat arkadaşını meşru dairede, yani tatlı şefkati, güzel huyu, ahlâk güzelliği için samimi bir şekilde sevmekle onu da geçimsizlikten, isyandan ve diğer günahlardan korumanın ahiretteki neticesi ise şudur: Rahîm-i Mutlak, saadet yurdunda hayat arkadaşının, hurilerden daha güzel bir surette ve daha ziynetli bir tarzda, daha cazibeli bir şekilde sana ebedî bir hayat arkadaşı[1686] ve dünyadaki eski maceraları birbirinize lezzet alarak nakledeceğiniz, eski hatıraları karşılıklı yâd edeceğiniz bir dost, tatlı, ebedî bir arkadaş, bir sevgili olarak verileceğini vaat etmiştir.[1687] Elbette vaat ettiği şeyi kesinlikle verecektir.

[1686] Dünyada evli olan kimselerin, bu beraberliklerini cennette de devam ettireceklerine dair bkz. Buhârî, *fezâilü ashâb* 30; Tirmizî, *menâkıb* 62; Ma'mer İbni Râşid, *el-Câmi'* 11/302.

[1687] Bkz. Bakara sûresi, 2/25; Ra'd sûresi, 13/23-24; Yâsîn sûresi, 36/22; Zuhruf sûresi, 43/70; Vâkıa sûresi, 56/34-38.

Dördüncü İşaret

Anne-baba ve evladı meşru dairede sevmenin neticesi: Kur'an'ın kesin hükmüyle, Cenâb-ı Erhamürrâhimîn, makamları ayrı ayrı da olsa yine o mesut aileye bekâ âleminde saf bir sohbet lezzeti, cennete lâyık güzel bir beraberlik suretinde ebedî kavuşma ihsan eder. Ve on beş yaşına girmeden, yani bulûğ çağına ermeden vefat eden çocuklar وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ[1688] denilen cennet çocukları olarak cennete lâyık bir tarzda gayet süslü, sevimli bir surette anne ve babalarının kucaklarına verilir. Onların evlat sevgisi hislerini tatmin ederler. O zevki ve lezzeti onlara ebediyen verirler. Zira çocuklar teklif yaşına girmediklerinden ebedî, sevimli, şirin çocuklar olarak kalacaklar. Dünyadaki her lezzetli şeyin en âlâsı cennette bulunur.[1689] Yalnız çok şirin olan çocuklarını sevip okşamak zevki –cennet, nesillerin devam ettiği bir yer olmadığından– cennette yoktur zannedilirdi. İşte bu surette o da vardır. Hem de en zevkli ve en şirin şekilde vardır.[1690] İşte evladı buluğ çağından önce vefat edenlere müjde...

[1688] "Ebedîliğe ermiş çocuklar" (Vâkıa sûresi, 56/17; Dehr sûresi, 76/19)

[1689] Bkz. Bakara sûresi sûresi, 2/25; Tevbe sûresi, 9/72; Yâsîn sûresi, 36/55; Muhammed sûresi, 47/15; Rahman sûresi, 55/54-58; Meâric sûresi, 70/35 ...

[1690] Bkz. "Mümin, cennette çocuk arzu ettiğinde haml, doğum ve yetişme gibi işler hemen kısa bir zaman zarfında olup bu arzusu gerçekleşir." (Tirmizî, *cennet* 23; İbni Mâce, *zühd* 39; Dârimî, *rikak* 110)

Beşinci İşaret

Dünyada اَلْحُبُّ فِي اللّٰهِ[1691] hükmünce salih dostları sevmenin neticesi olarak, cennette عَلٰى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ[1692] tabir edilen, karşı karşıya kurulmuş cennet divanlarında oturup hoş, şirin, güzel, tatlı bir şekilde, dünya maceralarını ve eski hatıralarını birbirlerine nakledip eğlenerek ayrılıksız, saf bir muhabbet ve sohbet suretinde insanın dostlarıyla görüştürüleceği, Kur'an'ın açık ve kesin hükmüyle sabittir.[1693]

[1691] "İçte duyulacak sevgi, Allah için olmalıdır." 'Allah için sevmek ve nefret etmek' bazı hadislerde amellerin en faziletlisi sayılmış;* bazı hadislerde de imanın en güçlü bir bağı olduğuna dikkat çekilmiştir.**

[*] Ebû Dâvûd, *sünnet* 2; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/146; el-Bezzâr, *el-Müs-ned* 9/461.

[**] et-Tayâlisî, *el-Müsned* s.101; İbni Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/170, 172, 7/80.

[1692] "Dost ve kardeş olarak, divanlar üzerinde karşı karşıya otururlar." (Hicr sûresi, 15/47; Sâffât sûresi, 37/44)

[1693] Bkz. Yâsîn sûresi, 36/56; Dehr sûresi, 76/13; Mutaffifîn sûresi, 83/23.

Altıncı İşaret

Peygamberleri ve evliyayı Kur'an'ın tarif ettiği şekilde sevmenin neticesi, o peygamberlerin ve evliyanın şefaatlerinden berzahta, haşirde faydalanmak, bununla beraber gayet yüce ve onlara lâyık makam ve feyizlerden o muhabbet vasıtasıyla feyizlenmektir.[1694] Evet, اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ[1695] sırrınca, basit bir adam yüksek bir makama, o makamın sahibi, sevdiği bir zâta tabi olmakla girebilir.

[1694] Bkz. Âl-i İmran sûresi, 3/31; Buhârî, *tevhid* 19, 24; Müslim, *îmân* 322, 327, 334-345.

[1695] "Kişi sevdiği ile beraberdir." (Buhârî, *edeb* 96; Müslim, *birr* 165; Tirmizî, *zühd* 50; Dârimî, *rikak* 71)

Yedinci İşaret

Güzel şeyleri ve baharı meşru dairede sevmenin, yani "Ne kadar güzel yapılmış."[1696] diyerek, o eserlerin arkasındaki fiillerin güzelliğini, intizamını, o intizamın arkasındaki güzel isimlerin cilvelerini ve o güzel isimlerin arkasında sıfatların tecellilerini sevmenin neticesi ise bekâ âleminde o güzel gördüğü sanatlı varlıklardan bin defa daha güzel bir tarzda Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin cilvesini ve isimleri içindeki cemâlini ve sıfatlarını cennette görmektir. Hatta İmam Rabbanî *(radiyallahu anh)* demiş ki: "Cennetteki güzellikler, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin cilvelerinin cisme bürünmüş halidir." Dikkatlice düşün!..

[1696] Bkz. "Hani bir gün ikindi vakti ona (Hazreti Süleyman), durduğunda sakin, koştuğu zaman ise süratli safkan koşu atları gösterilmişti. Onlarla ilgilenip 'Ben Rabbimi hatırlattıkları için güzel şeyleri severim.' dedi ve onlar gözden kayboluncaya dek onları seyredip durdu. Sonra: 'Onları tekrar bana getirin!' deyip bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı." (Sâd sûresi, 38/31-33)

Sekizinci İşaret

Dünyanın ahiretin tarlası[1697] ve Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin aynası olan iki güzel yüzünü tefekkür ederek sevmenin ahiretteki neticesi: İnsana dünya kadar, fakat dünya gibi fâni olmayan bâki bir cennet verilecektir.[1698] Hem Cenâb-ı Hakk'ın dünyada yalnız zayıf gölgeleri gösterilen isimleri, o cennetin aynalarında en şaşaalı bir surette gösterilecektir. Dünyayı ahiretin tarlası olan yüzüyle sevmenin neticesi ise şudur: Dünya bir fidanlığı, yani ancak fidanlarını bir derece yetiştiren küçük bir tarlası hükmünde olan öyle bir cennet verilecek ki, insanın hisleri ve kabiliyetleri dünyada küçük fidanlar ve tohumcuklar hükmündeyken cennette en mükemmel şekilde açığa çıkacak, türlü lezzet ve kemâlât ile sümbüllenecektir. Bu, rahmetin ve hikmetin gereği olduğu gibi, hadislerin açık, kesin hükümleri[1699] ve Kur'an'ın işaretleriyle[1700] sabittir. Hem insan madem her hatanın başı olan kınanmış dünya sevgisine[1701] aldanmamış, belki Allah'ın isimlerine ve ahirete bakan iki yüzünü O'nun isimleri ve ahiret için sevmiş ve tefekkür ibadetiyle o yüzleri mâmur etmiş, âdeta bütün dünyasıyla ibadet etmiş. Elbette dünya kadar bir mükâfat alması, rahmetin ve hikmetin gereğidir. Hem madem ahiret muhabbetiyle onun tarlasını sevmiş ve Cenâb-ı Hakk'ın muhabbetiyle isimlerinin aynasını sevmiş. Elbette dünya gibi bir sevgili ister. O da, dünya kadar bir cennettir.

[1697] "Dünya, ahiretin tarlasıdır." mânâsındaki hadis için bkz. el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-Hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-Merfûa* s. 205.

[1698] Cenâb-ı Hakk'ın cennete en son girecek olan kişiye dünyanın on misli kadar bir yer vereceğine dair bkz: Buhârî, *rikak* 51, *ezân* 129; Müslim, *îmân* 308, 311.

[1699] Bkz. "Cenâb-ı Hak, salih kullarına gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve hiçbir insanın hayaline gelmeyecek nimetler hazırlamıştır." (Buhârî, *bed'ü'l-halk* 8, *tevhid* 35; Müslim, *îmân* 312, *cennet* 2-5)

[1700] Bkz. Enbiyâ sûresi, 21/102; Secde sûresi, 32/17; Fussilet sûresi, 41/31; Zuhruf sûresi, 43/71.

[1701] Bkz. el-Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân* 7/338; el-Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb* 3/178; es-Suyûtî, *et-Tedrîbü'r-Râvî* s.287; el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* 1/496.

Soru: O kadar büyük, uçsuz bucaksız cennet neye yarar?

Cevap: Nasıl ki eğer mümkün olsa, hayal süratiyle yeryüzünün her tarafını ve yıldızların çoğunu gezsen, "Bütün âlem benimdir." diyebilirsin. Meleklerin, insanların ve hayvanların da oralarda bulunmaları o hükmü bozmaz. Aynen öyle de, cennet dolu da olsa, "O cennet benimdir." diyebilirsin. Hadiste ifade edilen, "bazı cennet ehline verilen beş yüz senelik cennet" sırrı,[1702] Yirmi Sekizinci Söz'de ve İhlâs Risalesi'nde anlatılmıştır.

[1702] Bazı cennet nimetlerinin ehemmiyeti "gökler ve yer kadar, yani beş yüz senelik mesafe" şeklinde vurgulanmıştır (Bkz. Tirmizî, *cennet* 8). Nitekim cennetin, gökler ve yer kadar genişliğe sahip olduğu, Kur'an-ı Kerîm'de de beyan edilmiştir (Bkz. Âl-i İmran sûresi, 3/133; Hadîd sûresi, 57/21). Hatta cennette en alt mertebedekilerin bile, bin senelik mesafeye denk gelecek kadar bol nimetlere mazhar olacaklarına dair hadisler vardır. Bkz. Tirmizî, *tefsîru sûre (75)* 2, *cennet* 17; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/13, 64.

Dokuzuncu İşaret

İmanın ve Allah sevgisinin neticesi: Keşf ehlinin ve hakikati delilleriyle bilen zâtların ittifakıyla, dünyanın bin sene mesut hayatı cennet hayatının bir saatine denk gelmezken,[1703] cennet hayatının da bin senesinin, bir saatine denk olmadığı[1704] kutsî, münezzeh cemâl ve kemâl sahibi bir Zât-ı Zülcelâl'i müşahede etmek, görmektir ki,[1705] HAŞİYE sahih hadislerle[1706] ve Kur'an'ın kesin hükümleriyle[1707] sabittir. Hazreti Süleyman *(aleyhisselam)* gibi muhteşem faziletlerle meşhur bir zâtı görme arzusunu, Hazreti Yusuf *(aleyhisselam)* gibi güzellikle mümtaz bir zâtı görmek için meraklı bir şevki herkes vicdanında hisseder. Acaba dünyanın bütün güzelliklerinden ve kemâlâtından binlerce derece yüksek olan cennetin bütün güzellikleri ve kemâlâtı, cemâlinin ve kemâlinin ancak bir cilvesi olan Zât'ı görmek, ne kadar cazibeli ve merak uyandırıcıdır, ne kadar arzu edilir ve iştiyak vericidir, kıyas edebilirsen et...

[1703] Bkz. Buharî, *cihâd* 5, *bed'ü'l-halk* 8, *rikak* 51; Tirmizî, *cihâd* 17; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* 2/482, 483 ...

[1704] Bkz. Müslim, *îmân* 297; Tirmizî, *cennet* 16; İbni Mâce *mukaddime* 13; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 4/332-333.

[1705] HAŞİYE Hadisin açık ve kesin hükmüyle, O'nun cemâlini görmek, bütün cennet lezzetlerinin o kadar üstündedir ki, onları unutturur. O şuhuddan, yani görmeden sonra ehl-i şuhudun cemâllerinin güzelliği o derece fazlalaşır ki, döndükleri vakit, saraylarındaki aileleri onları çok dikkatle, zor tanıyabilirler. Bu, hadiste beyan edilmiştir.

[1706] Bkz. Buhârî, *mevâkîtü's-salât* 16, 26, *ezân* 129; Müslim, *mesâcid* 211-212.

[1707] Bkz. "Yüzler vardır o gün pırıl pırıl... O güzel ve Yüce Rablerine bakakalır..." (Kıyâmet sûresi, 75/22-23)

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا فِي الدُّنْيَا حُبَّكَ وَحُبَّ مَا يُقَرِّبُنَا إِلَيْكَ وَالْإِسْتِقَامَةَ كَمَا أَمَرْتَ
وَفِي الْاٰخِرَةِ رَحْمَتَكَ وَرُؤْيَتَكَ[1708]

[1708] Allahım! Bizi dünyada Senin sevgin ve bizi Sana ve Senin emrettiğin gibi istikametli olmaya yaklaştıracak şeylerin sevgisiyle rızıklandır! Ahirette ise rahmetinle ve cemâlini göstermekle bizi rızıklandır!

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَاۤ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[1709]

[1709] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مَنْ أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ وَعَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ[1710]

[1710] Allahım! Âlemlere rahmet olarak gönderdiğin resûlün Hazreti Muhammed'e *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*, O'nun bütün âline ve ashabına salât ve selam eyle!

Tembih

Bu Söz'ün sonundaki etraflıca izahı uzun görme; önemine nispeten kısadır, hatta daha uzun anlatmak gerekir. Bütün bu Söz'lerde konuşan ben değilim. Belki Kur'an'ın işaretleri adına hakikattir. Hakikat ise hak söyler, doğru konuşur. Eğer yanlış bir şey gördünüzse kesinlikle biliniz ki, haberim olmadan fikrim karışmış, karıştırmış, yanlış yapmıştır.

• • •

MÜNÂCÂT

Ya Rab! Nasıl büyük bir sarayın kapısını çalan bir adam, açılmadığı vakit o sarayın kapısını başka, makbul bir zâtın tanıdık sesiyle çalar ki kapı ona açılsın... İşte biçare ben de senin rahmet dergâhını, sevgili bir kulun olan

Üveys el-Karanî’nin nidası ve münâcâtıyla şöyle çalıyorum. Dergâhını ona açtığın gibi, rahmetinle bana da aç.

Onun gibi derim ki:

إِلٰـهِـي أَنْـتَ رَبِّـي وَأَنَـا الْعَبْدُ وَأَنْتَ الْخالِقُ وَأَنَا الْمَخْلُوقُ
وَأَنْتَ الرَّزَّاقُ وَأَنَا الْمَرْزُوقُ وَأَنْتَ الْمَالِكُ وَأَنَا الْمَمْلُوكُ
وَأَنْتَ الْعَزِيـزُ وَأَنَـا الـذَّلِيـلُ وَأَنْـتَ الْـغَـنِـيُّ وَأَنَـا الْفَقِيرُ
وَأَنْـتَ الْـحَـيُّ وَأَنَـا الْـمَـيِّتُ وَأَنْـتَ الْـبَـاقِـي وَأَنَـا الْفَانِـي
وَأَنْـتَ الْـكَرِيمُ وَأَنَـا اللَّـئِيمُ وَأَنْتَ الْمُحْسِنُ وَأَنَا الْمُسِيئُ
وَأَنْتَ الْغَفُورُ وَأَنَا الْمُذْنِبُ وَأَنْتَ الْـعَظِيمُ وَأَنَـا الْحَقِـيرُ
وَأَنْتَ الْقَوِيُّ وَأَنَا الضَّعِيفُ وَأَنْتَ الْمُعْطِي وَأَنَا السَّـائِـلُ
وَأَنْـتَ الْأَمِينُ وَأَنَا الْخَائِفُ وَأَنْتَ الْجَوَادُ وَأَنَا الْمِسْكِينُ
وَأَنْتَ الْمُجِيبُ وَأَنَا الدَّاعِي وَأَنْتَ الشَّافِي وَأَنَا الْمَرِيضُ

فَاغْفِـرْ لِي ذُنُوبِي وَتَجَاوَزْ عَنِّي وَاشْفِ أَمْرَاضِي يَا اَللّٰهُ يَا كَافِي يَا رَبُّ يَا وَافِي يَا رَحِيمُ يَا شَافِي يَا كَرِيمُ يَا مُعَافِي فَاعْفُ عَنِّي مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ وَعَافِنِي مِنْ كُلِّ دَاءٍ وَارْضَ عَنِّي أَبَدًا بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ[1711]

[1711] “Allahım! Sen benim Rabbimsin, ben ise Senin kulun! Yaratan Sensin, yaratılan benim. Rızık veren Sensin rızıklandırılan benim. Mülk sahibi Sensin, kul ve köle benim. Aziz Sensin, zelil benim. Zengin Sensin, fakir benim. Diri Sensin, ölü benim. Baki Sensin, fani olan benim. Kerîm Sensin, hakir (zelil) benim. İyilik yapan Sensin, suçlu ve günahkâr benim. Affedip bağışlayan Sensin, günah işleyen benim. Büyük ve yüce Sensin, küçük ve değersiz benim. Güçlü ve kuvvetli Sensin, zayıf ve güçsüz benim. Veren Sensin, isteyen benim. Her şeyden Emin Sensin, korkan benim. Cömert Sensin, muhtaç ve fakir benim. Dualara cevap veren Sensin, dua edip isteyen benim. Şifa veren Sensin, hasta benim. Her türlü noksan sıfattan münezzeh ve bütün kemâl sıfatlarla vasıflanmış Rabbim! Günahlarımı affet, hatalarımı bağışla, hastalıklarıma şifa ver, ebediyen beni rızana mazhar eyle. Bunu rahmetinle ihsan eyle ey merhamet edenlerin en merhametlisi! (el-Gümüşhânevî, *Mecmûatü’l-Ahzâb* [Evrâd-ı Şâzelî] 323-324).

وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ[1712]

[1712] "Onların duaları 'Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.' diye sona erer." (Yûnus sûresi, 10/10)

Otuz Üçüncü Söz

Otuz Üç Penceredir

(Bir yönden Otuz Üçüncü Mektup, bir yönden Otuz Üçüncü Söz)

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِي الْاٰفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ

أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ[1713]

[1713] "Rahman ve Rahîm Allah'ın adıyla. Evet, Biz ileride onlara delillerimizi gerek dış dünyada, gerek kendi öz varlıklarında göstereceğiz; ta ki Kur'an'ın, Allah tarafından gelen gerçeğin ta kendisi olduğu onlar tarafından da iyice anlaşılacak; Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi?" (Fussilet sûresi, 41/53)

Soru: "Kuşatıcı hakikatleri içeren şu iki ayetin ifade ettiği, Cenâb-ı Hakk'ın varlığının vücûbiyetine[1714] ve birliğine, vasıflarına ve icraatına, en küçük âlem olan insan ile en büyük âlem olan kâinatın nasıl işaret ettiklerinin özetle, kısa bir şekilde anlatılmasını istiyoruz. Çünkü inkârcılar çok ileri gittiler. Ne vakte kadar وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ[1715] deyip elimizi kaldıracağız?" diyorlar.

[1714] Zorunlu, vacip, varlığı kendinden olma.

[1715] "Allah her şeye kadirdir." (Mâide sûresi, 5/120; Hûd sûresi, 11/4; Rûm sûresi, 30/50 …)

Cevap: Yazılan bütün otuz üç Söz, o ayetin denizinden ve feyiz verdiği hakikat deryasından otuz üç damladır. Onlara bakarsanız cevabınızı alabilirsiniz. Şimdilik o denizden yalnız bir damlanın sızıntılarına işaret olarak şöyle deriz:

Mesela, nasıl ki mucize sahibi bir zât, büyük bir saray yapmak istese önce onun temellerini, esaslarını muntazaman, hikmetle yerleştirir ve ilerideki neticelerine, gayelerine uygun bir tarzda düzenler. Sonra sarayı maharetle odalara ve kısımlara ayırır. Ardından o odaları tanzim ve tertip eder, nakışlarla süsler. Sonra elektrik lambalarıyla aydınlatır. Ardından o muhteşem ve süslü sarayda maharetini, ihsanlarını tazelemek için her bir tabakada yeni yeni icatlar, değişiklikler yapar. Sonra da her odadan kendi

makamına bir telefon hattı bağlayıp birer pencere açar; her odadan onun makamı görünür.

Aynen öyle de –وَلِلّٰهِ اْلمَثَلُ اْلاَعْلٰى[1716]– Sâni-i Zülcelâl, her şeye hikmetle hükmeden Hâkim-i Hakîm, haklıyı haksızdan ayıran sonsuz adalet sahibi Adl-ı Hakem ve bin bir mukaddes ismiyle müsemma benzersiz Fâtır, en büyük âlem olan şu kâinat sarayını ve yaratılış ağacını var etmeyi diledi. O sarayın, o ağacın esaslarını hikmet düsturlarıyla ve ezelî ilminin kanunlarıyla altı günde yerleştirdi.[1717] Sonra onu ulvî ve süflî tabakalara ve dallara ayırıp kaza ve kader düsturları ile kısımlara böldü, ona suret verdi. Ardından her varlık türünü ve tabakasını sanat ve inayet düsturu ile tanzim etti.[1718] Sonra her şeyi, her bir âlemi ona lâyık bir tarzda, mesela göğü yıldızlarla, yeryüzünü çiçeklerle süslediği gibi, süsledi.[1719] Ardından o küllî kanunların, umumi düsturların meydanında isimlerini tecelli ettirip âlemi aydınlattı. Sonra bu küllî kanunların ağırlığından feryat edenlerin imdadına hususi bir surette Rahman ve Rahîm isimlerini yetiştirdi. Demek, o küllî ve umumi düsturlar içinde hususi ihsanları, hususi yardımları, hususi cilveleri var ki, her şey, her vakit, her ihtiyacı için O'ndan yardım ister, O'na bakabilir.[1720]

1716 "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

1717 Bkz. A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3-6; Hûd sûresi, 11/7; Furkan sûresi, 25/59; Secde sûresi, 32/4-6; Mücâdele sûresi, 48/4-6; Kaf sûresi, 50/38; Hadîd sûresi, 57/4-6.

1718 Bkz. Bakara sûresi, 2/29; Yûnus sûresi, 10/2-3; Ra'd sûresi, 13/2.

1719 Bkz. Hicr sûresi, 15/16-21; Sâffât sûresi, 37/6; Fussilet sûresi, 41/10-12; Kaf sûresi, 50/6-8; Mülk sûresi, 67/5.

1720 Bkz. Bakara sûresi, 2/186; Âl-i İmran sûresi, 3/195; Enfâl sûresi, 8/9; Yûsuf sûresi, 12/34; Enbiyâ sûresi, 21/76, 84, 88, 90; Neml sûresi, 27/62; Mü'min sûresi, 40/60; Şûrâ sûresi, 42/26.

Sonra o Zât her menzilden, her tabakadan, her âlemden, her topluluktan, her fertten, her şeyden kendisini gösterecek yani varlığını ve birliğini bildirecek pencereler açtı. Her kalbin içine bir telefon koydu. Şimdi elbette haddimizi aşıp şu sayısız pencerelerden bahsetmeye girişmeyeceğiz. Onları Cenâb-ı Hakk'ın her şeyi kuşatan ilmine havale

ederek yalnız Kur'an ayetlerinin parıltıları olan, Otuz Üçüncü Söz'ün Otuz Üçüncü Mektubundan –namazdan sonraki tesbihatın otuz üç mübarek adedine denk gelmesi için– Otuz Üç Pencere'ye kısaca, özetle işarette bulunup izahını başka Söz'lere bırakıyoruz.

Birinci Pencere

Apaçık bir şekilde görüyoruz ki: Her şeyin, bilhassa canlıların çok çeşitli ihtiyaç ve arzuları vardır. O arzuları, o ihtiyaçları ummadıkları, bilmedikleri ve ellerinin yetişmediği yerden uygun bir vakitte karşılanıyor, imdada yetiştiriliyor.[1721] Halbuki o hadsiz arzuların en küçüğüne bile o muhtaçların gücü yetmez, elleri ulaşmaz. Mesela kendine bak: Görünen ve görünmeyen duyu ve duygularının ihtiyaç duyduğu şeyler gibi elinin yetişmediği ne kadar çok şeye muhtaçsın. Bütün canlıları kendine kıyasla…

[1721] Bkz. Talâk sûresi, 65/3.

İşte bütün bunlar, birer birer, Cenâb-ı Hakk'ın varlığının vücûbiyetine şahitlik ve birliğine işaret eder. Hem güneşin ışığı güneşi gösterdiği gibi, bu hal ve keyfiyet bütünüyle, gayb perdesi arkasında bir Vâcibü'l-Vücud'u, bir Vahid-i Ehad'ı; Kerîm, Rahîm, Mürebbi (besleyip büyüten, terbiye eden), Müdebbir (hikmetle idare eden, çekip çeviren) unvanları içinde akla gösterir.

Şimdi ey cahil inkârcı, gafil günahkâr! Her şeyin görerek, tam bir şefkat ve merhametle yapıldığı bu hikmetli faaliyeti neyle izah edebilirsin? Sağır tabiatla mı, kör kuvvetle mi, sersem tesadüfle mi, aciz ve cansız sebeplerle mi?..

İkinci Pencere

Her şey, vücuda gelişi ve kendine has bir suret edinmesi esnasında, sonsuz ihtimaller içinde kararsız, şaşkın ve şekilsiz bir haldeyken, ona birdenbire gayet muntazam, hikmetli öyle bir şahsî yön veriliyor ki, mesela her insanın yüzünde, hemcinslerinin her birine karşı ayırt edici hususiyetler bulunur. O küçük yüz, iç ve dış duygularıyla tam bir hikmetle donatılır.

İşte bu, o yüzün gayet parlak bir ehadiyet mührü olduğunu ispat eder. Her bir sima, yüzlerce yönden bir Sâni-i Hakîm'in varlığına şahitlik ve birliğine işaret ettiği gibi, bütün yüzlerde birden görünen mühür her şeyin, Hâlık'ına mahsus olduğunu akıl gözüne gösterir.

Ey inkârcı! Hiçbir şekilde taklidi mümkün olmayan, yüzlerdeki şu tek tek imzaları ve bütününün gösterdiği parlak Samediyet mührünü hangi tezgâha havale edebilirsin?

Üçüncü Pencere

Yeryüzünde dört yüz bin farklı topluluktan[1722] HAŞİYE oluşan bütün hayvan ve bitki türlerinin ordusu, apaçık görüldüğü gibi, ayrı ayrı erzakları, suretleri, silahları, elbiseleri, talimat ve terhisleriyle, tam bir ölçü ve düzen içinde, hiçbir şey unutulmadan, şaşırılmadan idare ve terbiye edilir. Bu öyle bir mühürdür ki, o Vahid ve Ehad Zât'ın güneş gibi parlak bir mührü olduğu şüphe kabul etmez. Sınırsız bir kudret, kuşatıcı bir ilim ve sonsuz bir hikmet sahibinden başka kimin haddine ki, şu son derece harika idareye karışsın. Çünkü birbiri içine girmiş, karmaşık olan türlerin, milletlerin hepsini birden idare ve terbiye edemeyen, onlardan birine bile karışsa elbette karıştıracaktır. Halbuki فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ[1723] ayetinin sırrıyla, kâinatta hiçbir karışıklık alâmeti yoktur. Demek ki hiçbir parmak karışamıyor.

[1722] HAŞİYE Hatta o canlı türlerinden bir kısmı var ki, bir senedeki fertleri, Hazreti Âdem zamanından kıyamete kadar yaratılan bütün insanların sayısından fazladır.

[1723] "Çevir de bak gözünü, görebilir misin bir kusur?" (Mülk sûresi, 67/3)

Dördüncü Pencere

Kabiliyetlerinin diliyle bütün tohumlar, fıtrî ihtiyaç diliyle bütün hayvanlar ve çaresizlik diliyle bütün çaresizler tarafından edilen duaların makbul oluşudur.[1724]

[1724] Bkz. En'âm sûresi, 6/63; İsrâ sûresi, 17/67; Neml sûresi, 27/62.

İşte bu sonsuz duaların her birinin, açıkça görüldüğü üzere kabulü ve cevaplanması, O'nun vücûbiyetine ve birliğine şahitlik ve işaret ettiği

gibi, hepsi birden, büyük bir ölçekte, apaçık şekilde, sonsuz merhamet ve kerem sahibi, bütün dualara cevap veren, Rahîm, Kerîm ve Mucîb bir Hâlık'ın varlığını gösterir, O'na baktırır.

Beşinci Pencere

Görüyoruz ki, eşya, bilhassa canlılar, birdenbire olur gibi ani bir şekilde vücuda gelir. Bununla beraber, basit bir maddeden aniden çıkan şeylerin gayet basit, şekilsiz ve sanatsız olması gerekir. Halbuki her şey çok maharet isteyen güzel bir sanatla, çok zamana muhtaç ihtimam gösterilen nakışlarla donatılmış olarak, pek çok âlet gerektiren hayret verici sanatlarla bezenmiş ve çok maddeye muhtaç bir surette yaratılıyor.

İşte birdenbire olan bu harika sanatın ve güzel suretlerin her biri, bir Sâni-i Hakîm'in varlığının vücûbiyetine şahitlik ve rubûbiyetinin birliğine işaret ettiği gibi, hepsi birden gayet parlak bir tarzda sonsuz kudret ve hikmet sahibi bir Vâcibü'l-Vücûd'u gösterir.

Şimdi, ey sersem inkârcı! Haydi, bunu neyle izah edersin? Senin gibi sersem, aciz, cahil tabiatla mı? Veyahut sonsuz derecede hata ederek o mukaddes Sâni'e "tabiat" ismini verip, O'nun kudret mucizelerini isimlendirmek bahanesiyle her şeyi tabiata dayandırıp bin derece muhali birden mümkün kabul etmek mi istersin?

Altıncı Pencere

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ ۞ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ[1725]

[1725] "Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün sürelerinin değişmesinde, insanlara fayda sağlamak üzere denizlerde gemilerin süzülüşünde, Allah'ın gökten indirip kendisiyle ölmüş yeri canlandırdığı yağmurda ve yeryüzünde hayat verip yaydığı canlılarda, rüzgârların yönlerini değiştirip durmasında, gökle yer arasında emre hazır bulutların duruşunda elbette aklını çalıştıran kimseler için Allah'ın varlığına ve birliğine nice delil vardır." (Bakara sûresi, 2/164)

Şu ayet, Cenâb-ı Hakk'ın varlığının vücûbiyetini ve birliğini gösterdiği gibi, bir ism-i âzama da işaret eden gayet büyük bir penceredir.

Ayetin özünün özü şudur:

Kâinatın yüksek ve aşağı tabakalarındaki bütün âlemler ayrı ayrı dillerle bir tek neticeyi, yani bir tek Sâni-i Hakîm'in rubûbiyetini gösteriyor. Şöyle ki:

Nasıl göklerde –hatta astronominin de itirafıyla– gayet büyük neticeler için gayet muntazam hareketler, bir Kadîr-i Zülcelâl'in varlığına, birliğine ve kusursuz rubûbiyetine işaret eder. Aynı şekilde, yeryüzünde apaçık görülen –hatta coğrafyanın da şahitliği ve kabulüyle– gayet büyük faydalar için mevsimlerdeki gibi gayet muntazam değişimler de o Kadîr-i Zülcelâl'in vücûbiyetini, birliğini ve mükemmel rubûbiyetini gösterir.

Hem nasıl ki, karada ve denizde rızıkları tam bir rahmetle verilen, tam bir hikmetle çeşitli şekiller giydirilen ve kusursuz bir rubûbiyet altında türlü türlü duygularla donatılan bütün hayvanlar, tek tek yine o Kadîr-i Zülcelâl'in varlığına şahitlik ve birliğine işaret eder. Bununla beraber, bütün bir cins olarak gayet geniş bir ölçekte O'nun ulûhiyetinin büyüklüğünü ve rubûbiyetinin kemâlini gösterirler. Aynen öyle de, bağlardaki muntazam bitkiler, onların ziynetli çiçekleri, çiçeklerin gösterdiği ölçülü meyveler ve meyvelerdeki süslü nakışlar birer birer yine o Sâni-i Hakîm'in varlığına şahitlik ve birliğine işaret eder. Hem külliyetleriyle gayet şaşaalı bir surette O'nun rahmetinin güzelliğini ve rubûbiyetinin kusursuzluğunu gösterirler.

Hem nasıl ki, mühim hikmetler, gayeler, lüzumlu faydalar ve neticeler için vazifelendirilen ve gökyüzündeki bulutlardan gönderilen damlalar, sayıları adedince yine o Sâni-i Hakîm'in vücûbunu, birliğini ve rubûbiyetinin kemâlini gösterir. Aynen öyle de, yeryüzündeki bütün dağların ve onların içindeki madenlerin ayrı ayrı hususiyetleriyle beraber ayrı ayrı faydalar için hazırlanması ve depolanması, dağ kadar sağlam bir delille yine o Sâni-i Hakîm'in vücûbunu, birliğini ve rubûbiyetinin kemâlini gösterir.

Hem nasıl çöl, ova ve dağlardaki küçük küçük tepelerin türlü türlü muntazam çiçeklerle süslenmesiyle her biri bir Sâni-i Hakîm'in vücûbuna şahitlik ve birliğine işaret eder; bununla beraber, onların hepsi birden o Zât'ın saltanatının haşmetini ve rubûbiyetinin mükemmelliğini gösterir. Aynen öyle de, bütün ot ve ağaçlardaki yaprakların türlü türlü, muntazam şekilleri, ayrı ayrı halleri ve cezbeli, ölçülü hareketleri, yapraklar sayısınca yine o Sâni-i Hakîm'in varlığının vücûbiyetini, birliğini ve rubûbiyetinin kusursuzluğunu gösterir.

Hem nasıl ki, gelişip büyüyen bütün canlılar, büyüme zamanında düzenli hareketleri, türlü türlü uzuvlarla donatılmaları ve çeşit çeşit meyveye şuurlu bir şekilde yönelmeleriyle, tek tek yine o Sâni-i Hakîm'in varlığının vücûbiyetine şahitlik ve birliğine işaret eder. Ve nasıl ki, onların hepsi birden gayet büyük bir ölçekte O'nun kudretinin enginliğini, hikmetinin kuşatıcılığını, sanatının güzelliğini ve rubûbiyetinin kemâlini gösterir. Aynen öyle de, bütün hayvanların bedenlerine nefisleri ve ruhları tam bir hikmetle yerleştirmek, onları türlü türlü donatmak, tam bir intizamla silahlandırmak, çeşit çeşit hizmetlere noksansız bir hikmetle göndermek; hayvanlar adedince, belki onların uzuvları sayısınca yine o Sâni-i Hakîm'in varlığının vücûbiyetine ve birliğine şahitlik ve işaret ettiği gibi, hepsi birden gayet parlak bir surette O'nun rahmetinin güzelliğini ve rubûbiyetinin kemâlini gösterir.

Hem nasıl ki, bütün kalblere, insan ise her çeşit ilim ve hakikati bildiren, hayvan ise her türlü ihtiyacını karşılamayı öğreten, gayb âleminden gelen bütün ilhamlar bir Rabb-i Rahîm'in varlığını hissettirir ve rubûbiyetine işaret eder. Aynen öyle de, kâinat bostanındaki manevî çiçekleri toplayan gözlerin feri gibi, iç ve dış bütün duyguların, duyuların ayrı ayrı âlemlere birer anahtar olması yine o Sâni-i Hakîm'in, Fâtır-ı Alîm'in, Hâlık-ı Rahîm'in, Rezzak-ı Kerîm'in varlığının vücûbiyetini, birliğini, ehadiyetini yani her varlıkta ayrı ayrı görülen birlik tecellisini ve rubûbiyetinin kemâlini güneş gibi gösterir.

İşte yukarıda geçen şu on iki ayrı ayrı pencereden on iki yöne, on iki renkli bir hakikat ışığı ile Cenâb-ı Hakk'ın ehadiyetini, birliğini ve rubûbiyetinin kusursuzluğunu gösteren büyük bir pencere açılıyor.

İşte ey bedbaht inkârcı! Yeryüzü dairesi kadar, belki onun senelik yörüngesi kadar geniş olan şu pencereyi neyle kapatabilirsin? Ve güneş gibi parlak olan şu nur madenini nasıl söndürebilir, hangi gaflet perdesinde saklayabilirsin?

Yedinci Pencere

Şu kâinatın yüzüne serpilen sanatlı varlıkların kusursuz intizamı, tam bir ölçü içinde olmaları, mükemmel nakışları, kolayca yaratılmaları, birbirlerine benzemeleri ve bir tek yaradılış üzere görünmeleri; nasıl ki bir Sâni-i Hakîm'in varlığının vücûbiyetini, kudretinin kemâlini ve birliğini gayet geniş bir ölçekte gösterir.

Öyle de, cansız ve basit unsurlardan hadsiz, ayrı ayrı maddelerin muntazaman bir araya getirilip yaratılması, o bileşik maddeler sayısınca yine o Sâni-i Hakîm'in varlığının vücûbiyetine şahitlik ve birliğine işaret eder. Bununla beraber, hepsi bir bütün olarak gayet parlak bir tarzda O'nun kusursuz kudretini ve birliğini gösterir. Varlıkların terkibi ve ayrışması sırasındaki yenilenmede son derece karışıklık içinde nihayetsiz bir farklı kılma ile her şeyi birbirinden ayırmak, mesela topraktaki tohumlar ve kökler birbirine çok karışmış olduğu halde hiç şaşırmadan sümbüllendirmek ve cisimlerini ayırt etmek, ağaçlara giren karışık maddeleri yaprak, çiçek ve meyvelere dağıtmak ve beden hücrelerine karışık bir surette giren gıda maddelerini tam bir hikmet ve dengeyle seçmek, yine o Hakîm-i Mutlak'ın, Alîm-i Mutlak'ın, Kadîr-i Mutlak'ın varlığının vücûbuna, kudretinin kemâline ve birliğine işaret eder. Hem zerreler âlemini sonsuz ve geniş bir tarla hükmüne getirip her dakika kusursuz bir hikmetle ekip biçerek ondan yeni yeni kâinatların mahsullerini almak ve o cansız, aciz, cahil zerrelere gayet şuurlu, hikmetli ve kudretli bir şekilde sayısız, muntazam vazifeleri gördürmek, yine o Kadîr-i Zülcelâl'in, Sâni-i Zülkemâl'in varlığının vücûbiyetini, kudretinin

kemâlini, birliğini ve rubûbiyetinin mükemmelliğini, büyüklüğünü gösterir.

İşte bu dört yol marifetullaha[1726] büyük bir pencere açar. Ve Sâni-i Hakîm'i büyük bir ölçekte akla gösterir.

[1726] **Marifetullah**: Cenâb-ı Hakk'ı hakkıyla bilmek. O'nun marifetine ermek.

Şimdi, ey bedbaht gafil! Şu halde O'nu görmek ve tanımak istemezsen aklını çıkar at, hayvan ol, kurtul...

Sekizinci Pencere

İnsanlığın nurlu ruh sahipleri olan bütün peygamberlerin *(aleyhimüsselam)* açık ve şahit olunmuş mucizelerine, bütün nurlanmış kalb sahiplerinin kutubları olan evliyanın keşf ve kerametlerine ve aydınlanmış akıl erbabı asfiyanın[1727] tahkiklerine dayanarak bir tek Vahid ve Ehad'ın, Vâcibü'l-Vücud'un, Hâlık-ı Külli Şey'in varlığının vücûbuna, birliğine ve rubûbiyetinin kusursuzluğuna şahitlikleri pek büyük ve nuranî bir penceredir. Her vakit o rubûbiyet makamını göstermektedir.

[1727] **Asfiya:** Safiyet, takva ve kemâl sahibi, peygamber varisi zâtlar.

Ey çaresiz inkârcı! Kime güveniyorsun ki bunları dinlemiyorsun? Veyahut gündüz vakti gözünü kapamakla gece mi oldu zannediyorsun?

Dokuzuncu Pencere

Kâinattaki bütün varlıkların ibadetleri açıkça bir Mâbud-u Mutlak'ı gösteriyor. Evet, ruhlar âlemine, görünmeyen âleme giden, ruhanilerle ve meleklerle görüşen zâtların şahitliğiyle sabit olan, bütün ruhanilerin ve meleklerin tam bir teslimiyet içinde kullukları; apaçık görülen, bütün canlıların tam bir intizamla kulluk vazifelerini yapmaları ve toprak, hava, su gibi bütün cansız unsurların tam bir itaatle kulluğa yakışır hizmetleri, hakkıyla ibadete lâyık bir Mâbud'un varlığının vücûbiyetini ve birliğini gösterir. Hem her bir cemaati, icmâ[1728] ve yanlışlığına ihtimal bulunmayacak kesinlikte ittifak edilen haberlerin kuvvetini taşıyan bütün ariflerin hakikatli marifetleri.. bütün şükredenlerin meyve veren şükürleri.. bütün zikredenlerin feyizli zikirleri.. bütün hamd edenlerin

nimetleri artıran hamdleri.. bütün tevhid ehlinin delile dayanan iman ve tavsifleri.. bütün âşıkların hakiki muhabbetleri ve aşkları.. bütün müridlerin sadık irade ve rağbetleri.. ve tevbe ile bütün Hakk'a yönelenlerin ciddi talep ve inabeleri,[1729] yine Ma'ruf, Mezkur, Meşkur, Mahmud, Vahid, Mahbub, Mergub, Maksud olan o Ezelî Mâbud'un varlığının vücûbuna, kusursuz rubûbiyetine ve birliğine işaret eder. Aynı şekilde kâmil insanların bütün makbul ibadetleri ve o makbul ibadetler neticesinde ortaya çıkan feyizler, münâcatlar, şahit olunan şeyler ve keşifler yine o varlığı son bulmayan Mevcud'un, bâki Mâbud'un varlığının vücûbiyetini, birliğini ve rubûbiyetinin mükemmelliğini gösterir.

[1728] **İcmâ:** Âlimlerin bir meselede birleşmesi, ittifak etmesi.

[1729] **İnabe**: Günahları terk edip Hakk'a dönüş, tevbeden sonraki makam.

İşte şu üç yönden ışık veren büyük bir pencere vahdaniyete, yani O'nun bir olduğu hakikatine açılır.

Onuncu Pencere

وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ
فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ ۝ وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبَيْنِ وَسَخَّرَ
لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۝ وَآتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا[1730]

[1730] "Allah gökleri ve yeri yaratandır. Gökten yağmur indirip size rızık olsun diye, onunla türlü türlü meyveler, ürünler çıkarandır. İzni ile denizde dolaşmak üzere gemileri size boyun eğdiren, akan suları da, ırmakları da hizmetinize verendir. Alışılmış seyirlerini yapan güneş ile ayı size âmade kılan, geceyi ve gündüzü istifadenize veren de O'dur. Hâsılı O, kendisinden dilediğiniz her şeyi verdi. Öyle ki, Allah'ın size verdiği nimetleri birer birer saymaya kalkarsanız, mümkün değil, onları toptan bile sayamazsınız." (İbrahim sûresi, 14/32-34)

Şu kâinattaki varlıkların birbiriyle yardımlaşması, birbirinin ihtiyaçlarına cevap vermesi ve dayanışması, bütün mahlûkatın, bir tek Mürebbi'nin terbiyesinde olduğunu gösterir. Evet, bir tek Müdebbir'in idaresinde, bir tek Mutasarrıf'ın tasarrufu altındadırlar. Bir tek Seyyid'in hizmetkârıdırlar. Çünkü yeryüzündeki canlılara hayatları için lâzım olan şeyleri Cenâb-ı Hakk'ın emriyle pişiren güneşten ve onlara takvimcilik

yapan aydan tut, ta ışığın, havanın, suyun ve gıdaların canlıların imdadına koşmasına, bitkilerin hayvanların imdadına koşmasına, hayvanların da insanların imdadına koşmasına, hatta bedenin uzuvlarının birbirine yardım etmesine ve gıda zerrelerinin beden hücrelerinin imdadına yetişmesine kadar geçerli olan bir yardımlaşma kanunu ile, o cansız ve şuursuz varlıkların, bir kerem, şefkat ve rahmet kanunu altında gayet hikmetli, cömert bir şekilde birbirine yardım etmesi, birbirinin ihtiyacını duyunca cevap vermesi, birbirini kuvvetlendirmesi, elbette, açıkça, onların tek ve eşsiz, Vahid ve Ehad, Ferd ve Samed, Kadîr-i Mutlak, Alîm-i Mutlak, Rahîm-i Mutlak, Kerîm-i Mutlak, Vâcibü'l-Vücud bir Zât'ın hizmetkârı, memuru ve sanatlı birer eseri olduklarını gösterir.

İşte ey biçare müflis felsefeci! Bu muazzam pencereye ne diyorsun? Senin tesadüfün buna karışabilir mi?..

On Birinci Pencere

أَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ[1731]

[1731] "İyi bilin ki, gönüller ancak Allah'ı anmakla huzur bulur." (Ra'd sûresi, 13/28)

Bütün ruhların ve kalblerin dalâletten doğan ızdıraplardan, keşmekeşten ve o ızdırapların yol açtığı manevî elemlerden kurtulması, bir tek Hâlık'ı tanımakla olur. Bütün varlıkları bir tek Sâni'e vermekle kurtuluşa erer, yalnız Allah'ın zikriyle doygunluğa ulaşırlar.

Çünkü sayısız varlık bir tek Zât'a verilmezse (Yirmi İkinci Söz'de kesin bir şekilde ispat edildiği gibi) o zaman her bir şeyi sonsuz sebeplere dayandırmak gerekir ki, o halde bir tek şeyin varlığını izah etmek, bütün varlıklar kadar zorlaşır. Çünkü Allah'a verilirse, hadsiz eşya bir Zât'a verilmiş olur. O'na verilmezse, her bir şeyi sonsuz sebeplere vermek lâzım gelir. O vakit bir meyvenin yaratılışı kâinat kadar, belki daha da zor olur.

Çünkü nasıl bir asker yüz adamın idaresine verilse, o idarede yüzlerce zorluk ortaya çıkar. Fakat yüz asker bir kumandanın idaresine bırakılsa, o idare bir askerinki kadar kolay olur.

Aynen öyle de, çok farklı sebeplerin, bir tek şeyin yaratılışında ittifakı yüz derece zordur. Fakat pek çok şeyin yaratılışı bir tek zâta verilse yüz derece kolaylaşır. İşte insanı, mahiyetindeki merak ve hakikati bilme isteğinden doğan sonsuz ızdıraplardan kurtaracak olan, yalnız Hâlık'ın birliğine inanmak ve O'nu tanıyıp bilmektir.

Madem küfürde ve şirkte sonsuz zorluk ve ızdırap var. Elbette o yol imkânsızdır, hakikati yoktur. Madem tevhidde, her şeyin yaratılışındaki kolaylığa, bolluğa ve sanat güzelliğine uygun olarak sınırsız kolaylık var. Elbette o yol vaciptir, hakikattir.[1732]

[1732] Bkz. İsrâ sûresi, 17/42; Enbiyâ sûresi, 21/21.

İşte ey bedbaht dalâlet ehli! Bak, dalâlet yolu ne kadar karanlık ve elemli!.. Ne zorun var ki oradan gidiyorsun? Hem bak, iman ve tevhid yolu ne kadar kolay ve safalı... Oraya gir, kurtul...

On İkinci Pencere

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلٰى ۝ اَلَّذِي خَلَقَ فَسَوّٰى ۝ وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدٰى[1733]

[1733] "Tenzih et Rabbinin yüce adını. O seni yaratıp mükemmel yaratılış vereni. O her canlıyı bir ölçüye göre yapıp hayatının devamını sağlayacak yolları göstereni." (A'lâ sûresi, 87/1-3)

sırrınca: Bütün eşyaya, bilhassa canlı, sanatlı varlıklara hikmetli bir kalıptan çıkmış gibi hikmetle muntazam bir ölçü ve suret verilmesi.. o suret ve ölçüde belli faydalar için eğri büğrü sınırlar bulunması.. hem hayatları süresince değiştirdikleri elbiseleri olan suretlerinin ve miktarlarının yine hikmet ve fayda gözetilerek uygun bir tarzda, kader kalemiyle yazılmış hayat programından terkip ve tanzim edilen manevî ve muntazam birer suret, birer ölçü olması açıkça gösterir ki: Suretleri ve biçimleri bir Kadîr-i Zülcelâl'in, bir Hakîm-i Zülkemâl'in kader dairesinde hazırlanan ve vücutları kudretin tezgâhında verilen o sayısız sanatlı varlıklar, o Zât'ın vücûbiyetine, birliğine ve kusursuz kudretine sayısız dille şahitlik eder.

İşte kendi vücuduna, uzuvlarına ve onlardaki eğri büğrü yerlerin meyvelerine, faydalarına bak! Tam bir hikmet içindeki kusursuz kudreti

gör.

On Üçüncü Pencere

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ[1734]

[1734] "Hiçbir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın." (İsrâ sûresi, 17/44)

ayetinin sırrınca: Her şey kendine has diliyle Hâlık'ını anar, takdis eder. Bütün varlıkların hal diliyle ve sözle yaptığı tesbihat bir tek Mukaddes Zât'ın varlığını gösteriyor.

Evet, fıtratın şahitliği reddedilmez. Halin delil oluşu da, bilhassa farklı yönlerden ise şüphe götürmez. Bak, sayısız fıtrî şahitliği içeren ve sonsuz tarzda, hal diliyle tevhide işaret eden, iç içe daireler gibi bir tek merkeze bakan şu varlıkların muntazam suretleri birer dildir. Ölçülü şekilleri birer şehadet lisanıdır. Ve mükemmel hayatları birer tesbih lisanıdır ki, Yirmi Dördüncü Söz'de kesin bir şekilde ispat edildiği gibi, onların bütün o dillerle pek açık bir surette tesbihatları, manevî hediyeleri ve bir tek mukaddes Zât'a şahitlikleri, ışığın güneşi gösterdiği gibi Vâcibü'l-Vücud bir Zât'ı gösterir. Ve O'nun ulûhiyetinin kemâline delildir.

On Dördüncü Pencere

قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ[1735]

[1735] "'Peki!' de, 'Her şeyin gerçek yönetimini elinde tutan, Kendisi her şeyi koruyup gözeten kimdir!..'" (Mü'minûn sûresi, 23/88)

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ[1736]

[1736] "Hiçbir şey yoktur ki onu meydana getiren hazinelerin anahtarları elimizde olmasın." (Hicr sûresi, 15/21)

مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا[1737]

[1737] "Yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, Allah onun perçeminden tutmuş olmasın." (Hûd sûresi, 11/56)

إِنَّ رَبِّي عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ[1738]

[1738] "Muhakkak ki Rabbim her şeyi koruyandır." (Hûd sûresi, 11/57)

ayetlerinin sırrınca: Her varlık her şeyiyle, her halinde tek bir Hâlık-ı Zülcelâl'e muhtaçtır. Evet, kâinattaki varlıklara bakıyor ve görüyoruz ki: Mutlak zayıflık içinde sınırsız bir kuvvetin tezahürleri var. Ve mutlak acz içinde sınırsız bir kudretin eserleri görünüyor. Mesela, bitkilerin tohumlarındaki ve köklerindeki hayat çekirdeklerinin uyanışları sırasında gösterdiği harika vaziyet gibi...

Hem mutlak fakr ve kuruluk içinde sınırsız bir zenginliğin belirtileri var: Kış mevsiminde toprağın ve ağaçların fakirane vaziyetleri ve baharda şaşaalı servet ve zenginlikleri gibi...

Hem mutlak bir cansızlık içinde kesin bir hayatın sızıntıları görünüyor: Cansız unsurların canlı maddelere dönüşmesi gibi...

Hem mutlak bir cehalet içinde kuşatıcı bir şuurun izleri görünüyor: Zerrelerden yıldızlara kadar her şeyin, âlemin düzenine, hayata ait faydalara ve hikmetin gereklerine uygun bir tarzda hareket etmesi ve şuurlu vaziyetleri gibi...

İşte bu acz içindeki kudret, zayıflık içindeki kuvvet, fakr içindeki servet ve zenginlik, cansızlık ve cehalet içindeki hayat ve şuur; açıkça ve zorunlu olarak, mutlak kudret, kuvvet, zenginlik ve ilim sahibi, Hayy ve Kayyûm bir Zât'ın varlığının vücûbuna ve birliğine her taraftan pencereler açar. Ve bunların hepsi birden, büyük bir ölçekte, nuranî bir caddeyi gösterir.

İşte ey tabiat bataklığına düşen gafil! Eğer tabiatı bırakıp Cenâb-ı Hakk'ın kudretini tanımazsan, her bir şeyde, hatta her bir zerrede sınırsız bir kuvvet ve kudret, sonsuz bir hikmet ve maharet, belki pek çok şeyi görecek, bilecek, idare edecek bir iktidar bulunduğunu kabul etmen gerekir.

On Beşinci Pencere

اَلَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ[1739]

[1739] "(O Allah ki) yarattığı her şeyi güzel yapmıştır." (Secde sûresi, 32/7)

ayetinin sırrınca: Her şeye, o şeyin mahiyetindeki kabiliyete göre tam bir ölçü ve intizamla biçilip güzel bir sanatla tertip edilerek en kısa yoldan, en

güzel bir surette, en hafif bir tarzda, en kolay kullanılacak şekilde (mesela kuşların elbiselerine ve her vakit tüylerini kolayca oynatmalarına, kullanmalarına bak) ve israfsız, hikmetli bir tarzda vücut verilmesi, suret giydirilmesi, varlıklar sayısınca dillerle bir Sâni-i Hakîm'in varlığının vücûbiyetine şahitlik ve mutlak Kadir, Alîm bir Zât'a işaret eder.

On Altıncı Pencere

Yeryüzünde her mevsim tazelenen varlıkların yaratılmasındaki, idaresindeki düzen ve tanzim, her şeyi kuşatan bir hikmeti açıkça gösterir.[1740] Sıfat, atfedileceği bir şeyi gerektirdiğinden, elbette o umumi hikmet, zorunlu olarak bir Hakîm'e işaret eder.

[1740] Bkz. Bakara sûresi, 2/259; En'âm sûresi, 6/99; Hac sûresi, 22/5; Mü'minûn sûresi, 23/14; Rûm sûresi, 30/50; Mülk sûresi, 67/3; Ğâşiye sûresi, 88/17.

Hem o hikmet perdesi içinde harika süslemeler, açıkça, kusursuz bir inayeti gösterir. O kusursuz inayet, zorunlu olarak, inayet sahibi bir Hâlık-ı Kerîm'i bildirir. O inayet perdesinde her şeyi kuşatan lütuf ve ihsanlar, açıkça, engin bir rahmeti haber verir. Ve o engin rahmet, elbette Rahman ve Rahîm bir Zât'a işaret eder. O rahmet perdesi üstünde de bütün rızka muhtaç canlıların lâyık ve mükemmel bir tarzda beslenmeleri ve rızıklanmaları, açıkça, terbiye eden bir rezzakiyete ve şefkatli bir rubûbiyete işarettir. Ve o terbiye ve idare, zorunlu olarak, her şeyin rızkını veren Kerîm bir Zât'ı gösterir.

Evet, yeryüzünde kusursuz bir hikmetle terbiye edilen, eksiksiz bir inayetle süslenen, tam bir rahmetle lütuflandırılan ve mükemmel bir şefkatle beslenen bütün varlıklar, o Sâni-i Hakîm, Kerîm, Rahîm ve Rezzak'ın vücûbuna ve birliğine ayrı ayrı şahitlik ve işaret eder. Bunun gibi, yeryüzünün tamamında görülen ve kasd ve iradeyi açıkça gösteren geniş hikmeti; o hikmeti de içine alan, bütün sanatlı varlıkları kuşatan kusursuz inayeti; inayet ve hikmeti içeren ve yeryüzündeki bütün varlıkları kuşatan engin rahmeti; ve bunların hepsini içine alan, bütün canlıları kuşatan gayet cömertçe rızık vermeyi ve beslemeyi birden nazara al, bak! Nasıl ki, yedi renk, ışığı meydana getirir. Ve yeryüzünü aydınlatan

o ışık nasıl, şüphesiz güneşi gösterir. Aynen öyle de, o hikmet içindeki inayet, inayet içindeki rahmet ve rahmet içindeki rızıkla besleme; son derece Hakîm, Kerim, Rahîm, Rezzak bir Vâcibü'l-Vücud'un birliğini ve kusursuz rubûbiyetini büyük bir ölçekte, yüksek bir derecede, parlak bir surette gösterir.[1741]

[1741] Bkz. Bakara sûresi, 2/22; Yûnus sûresi, 10/21; İbrahim sûresi, 14/32; Hicr sûresi, 15/19-22; Neml sûresi, 17/64; Sebe sûresi, 34/24; Fâtır sûresi, 35/3; Mü'min sûresi, 40/13; Zâriyât sûresi, 51/58.

İşte ey sersem ve gafil inkârcı! Göz önündeki bu hikmetli, merhametli, cömertçe, muhtaçlara rızkını veren terbiye etme fiilini ve bu hayret verici, harika, mucizevî hali neyle izah edebilirsin? Kendin gibi serseri tesadüfle mi? Kalbin gibi kör kuvvetle mi? Kafan gibi sağır tabiatla mı? Ve senin gibi aciz, ruhsuz, cahil sebeplerle mi? Yoksa nihayetsiz derecede mukaddes, kusurdan ve noksandan münezzeh, uzak, yüce; nihayetsiz derecede Kadir, Alîm, Semi ve Basîr Zât-ı Zülcelâl'e son derece aciz, cahil, sağır, kör, varlığı da yokluğu da imkân dâhilinde ve miskin olan "tabiat" adını verip sonsuz hata mı işlemek istersin? Hem şu güneş gibi parlak hakikati, hangi kuvvetle söndürebilirsin? Hangi gaflet perdesi altında saklayabilirsin?

On Yedinci Pencere

إِنَّ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِلْمُؤْمِنِينَ[1742]

[1742] "Şüphesiz göklerde ve yerde müminler için Allah'ın kudret ve hikmetine dair pek çok delil vardır." (Câsiye sûresi, 45/3)

Yeryüzünü yaz mevsiminde seyredip görüyoruz ki: Eşyanın yaratılışında, karışıklığı gerektiren ve intizamsızlığa sebep olan sınırsız ve mutlak bir cömertlik, son derece ahenk ve intizam içinde görünüyor. İşte yeryüzünü süsleyen bütün bitkilere bak!

Hem ölçüsüzlüğü ve kabalığı gerektiren, eşyanın yaratılışındaki son derece sürat, tam bir ölçü içinde görünüyor. İşte zemin yüzünü süsleyen bütün meyvelere bak!

Hem önemsizliği, belki çirkinliği gerektiren sayıca çokluk dahi mükemmel, güzel bir sanat içinde görünüyor. İşte yeryüzünü yaldızlayan bütün çiçeklere bak!

Hem sanatsızlığı, basitliği gerektiren, eşyanın yaratılışındaki sonsuz kolaylık, nihayetsiz derecede bir sanatkârlık, maharet ve ihtimam içinde görünüyor. İşte yeryüzündeki ağaç ve bitkilerin küçük sandıkları, programları ve tarihçe-i hayatlarının kutucukları hükmünde olan bütün tohumlara, çekirdeklere dikkatle bak!

Hem farklılığı ve ayrılığı gerektiren uzaklık ve mutlak mesafeler, mutlak bir ittifak içinde görünüyor. İşte yeryüzünün her tarafına ekilen her çeşit tohuma bak!

Hem karışmayı ve bulaşmayı gerektiren muazzam karışıklık, bilakis mükemmel bir ayırma ve farklı kılma faaliyeti içinde görünüyor. İşte yeraltına karışık bir şekilde atılan ve madde itibarı ile birbirine benzeyen bütün tohumların, sümbül verme vaktinde kusursuz bir şekilde birbirlerinden ayrılmalarına, ağaçlara giren çeşitli maddelerin yaprak, çiçek ve meyvelere mükemmel bir şekilde ayırt edilerek dağılmalarına ve mideye giren karışık gıdaların farklı uzuv ve hücrelere göre mükemmelce ayrılmalarına bak, kusursuz bir hikmet içindeki eşsiz kudreti gör.

Hem önemsizliği, kıymetsizliği gerektiren son derece bolluk ve ucuzluk da, yeryüzündeki varlıklara, sanata bakınca son derece kıymetli ve pahalı bir keyfiyette görünüyor. İşte o sayısız sanat harikaları içinde yeryüzünün Rahmanî sofrasında yalnız kudretin şekerlemeleri olan dutların çeşitlerine bak! Rahmetin kusursuzluğunu mükemmel bir sanat içinde gör.

İşte bütün yeryüzünde gayet kıymetlilikle beraber sonsuz ucuzluk..

O sonsuz ucuzluk içinde hadsiz karışıklıkla beraber sınırsız ayırma ve farklı kılma faaliyeti..

O sınırsız faaliyet içinde gayet uzaklıkla beraber son derece uygunluk ve benzeyiş..

O benzeyiş içinde nihayetsiz derecede kolaylıkla beraber gayet ihtimamla yapılış..

O güzel yapılış içerisinde son derece sürat ve çabuklukla beraber gayet ölçü, denge ve israfsızlık..

O israfsızlık içinde son derece çokluk ile beraber son derece güzel sanat..

O güzel sanat içinde nihayetsiz cömertlik ile beraber mutlak bir intizam...

İşte bütün bunlar elbette gündüz ışığı, ışık güneşi gösterdiği gibi, bir Kadîr-i Zülcelâl'in, bir Hakîm-i Zülkemâl'in, bir Rahîm-i Zülcemâl'in varlığının vücûbiyetine, kusursuz kudretine, rubûbiyetinin güzelliğine, birliğine ve ehadiyetine şahitlik eder, لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنٰى[1743] sırrını gösterir.

[1743] "En güzel isimler Allah'ındır." (İsrâ sûresi, 17/110; Tâhâ sûresi, 20/8; Haşir sûresi, 59/24)

Şimdi ey biçare cahil, gafil, inatçı, bâtıl yolda giden! Bu büyük hakikati neyle açıklayabilirsin? Bu son derece mucize ve harika keyfiyeti nasıl izah edebilirsin? Bu hadsiz derecede hayret verici sanatları neye dayandırabilirsin? Yeryüzü kadar geniş olan bu pencereyi hangi gaflet perdesiyle kapatabilirsin? Senin tesadüfün, tabiat dediğin ve güvendiğin şuursuz yoldaşın, inkârda dayanağın ve arkadaşın nerede? Bu işlere tesadüfün karışması yüz derece akıl dışı değil mi? Ve şu harika işlerin binde birini tabiata havale etmek bin derece imkânsız olmaz mı?

Yoksa ruhsuz, aciz tabiatın; her bir şeyin içinde o şeyden yapılan eşya adedince manevî makineleri ve matbaaları mı var?..

On Sekizinci Pencere

أَوَ لَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ[1744]

[1744] "Hiç düşünmezler mi göklerin ve yerin hükümranlığını ve o muazzam saltanatı?" (A'râf sûresi, 7/185)

Yirmi İkinci Söz'de izah edilen şu temsile bak: Nasıl mükemmel, muntazam, sanatlı, saray gibi bir eser, muntazam bir fiile açıkça işaret eder. Yani bir bina, bir ustalığa, işçiliğe delildir. Ve mükemmel, muntazam bir fiil, ister istemez mükemmel bir fâili ve mahir bir ustayı gösterir.

Mükemmel usta unvanı, açıkça mükemmel bir sıfata, yani sanat becerisine işaret eder. Ve o mükemmel sıfat ve mükemmel sanat becerisi, açıkça mükemmel bir kabiliyetin varlığına delildir. Mükemmel bir kabiliyet ise yüce bir ruhun ve yüksek bir Zât'ın varlığını bildirir.

Aynen öyle de, yeryüzünü, hatta kâinatı dolduran ve sürekli yenilenen eserler, açıkça, gayet mükemmel fiilleri gösteriyor. Ve şu sonsuz intizam ve hikmet dairesindeki fiiller, apaçık şekilde, unvanları ve isimleri mükemmel olan bir Fâil'i işaret ediyor.

Çünkü muntazam ve hikmetli fiillerin fâilsiz olmadığı kesinlikle mâlum. Ve son derece mükemmel unvanlar, o fâilin son derece mükemmel sıfatlarına delildir. Çünkü sarf[1745] ilmine göre nasıl ism-i fâil masdardan yapılırsa, aynen öyle de, unvan ve isimlerin de masdarları ve kökleri, sıfatlardır. Ve son derece mükemmel sıfatlar, şüphesiz, son derece mükemmel olan, zâta ait hususiyetlere ve icraata işaret eder. Zâta ait kabiliyetler ve –tabir edemediğimiz– o mükemmel hususiyetler, icraatlar ise hakkalyakîn[1746] ile, hadsiz kemâl derecesindeki bir Zât'ı gösterir.

[1745] **Sarf ilmi**: Arapça dilbilgisinin kelimelerin şekli ve çekimleri ile ilgilenen alt dalı.

[1746] Hakikati bizzat yaşayarak tecrübe etme hali.

İşte âlemdeki bütün sanat eserleri ve varlıklar, her biri mükemmel birer eser olduğundan; her biri bir fiile, fiil isme, isim sıfata, sıfat mukaddes hususiyetlere ve icraata, onlar da zâta şahitlik ettiklerinden bir tek Sâni-i Zülcelâl'in varlığının vücûbiyetine ve ehadiyetine, sayılarınca işaret ederler. Bunun gibi, hepsi bir bütün olarak mahlûkat silsilesi kadar kuvvetli bir surette bir marifet miracıdır. Hiçbir şekilde içine şüphe girmeyen silsile halinde bir hakikat delilidir.

Şimdi ey biçare gafil inkârcı! Kâinat silsilesi kadar kuvvetli şu delili neyle çürütebilirsin? Şu sanatlı varlıklar sayısınca hakikatin parıltılarını gösteren sonsuz delikli ve kafesli pencereyi neyle kapatabilirsin? Hangi gaflet perdesini üstüne çekebilirsin?

On Dokuzuncu Pencere

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ[1747]

[1747] "Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder. Hatta hiçbir şey yoktur ki hamd ile O'nu tenzih etmesin." (İsrâ sûresi, 17/42-44)

ayetinin sırrınca: Sâni-i Zülcelâl, göklerdeki cisimlere o kadar hikmet ve mânâ takmış ki, âdeta celâl ve cemâlini ifade etmek için güneş, ay ve yıldızları birer kelime yaparak göğü süslemiştir. Bunun gibi, havadaki varlıklara da öyle hikmetler, mânâlar ve maksatlar koymuş ki, âdeta o uçsuz bucaksız hava boşluğunu şimşek, gök gürültüsü ve yağmur damlası kelimeleriyle konuşturuyor. Hikmetinin kemâlini ve rahmetinin güzelliğini ders veriyor. Ve nasıl ki, yeryüzü kafasını, hayvan ve bitki denilen mânidar kelimeleriyle konuşturup sanatının mükemmelliğini kâinata gösteriyor. Aynen öyle de, o kafanın birer kelimesi olan bitkileri ve ağaçları dahi yaprak, çiçek, meyve kelimeleriyle konuşturup yine sanatının mükemmelliğini ve rahmetinin güzelliğini ilan ediyor. Ve birer kelime olan çiçek ve meyveleri de tohumcukları birer kelime yaparak konuşturup sanatının inceliklerini ve rubûbiyetinin kemâlini şuur sahiplerine öğretiyor.

İşte bu sayısız tesbih kelimeleri içinde yalnız tek bir sümbüle ve tek bir çiçeğin ifade tarzına kulak verip dinleyeceğiz. Cenâb-ı Hakk'a ve O'nun sıfatlarına nasıl şahitlik eder, bileceğiz.

Evet, her bir bitki, her bir ağaç pek çok dille Sâni'ini öyle gösterir ki, dikkat sahiplerini hayrette bırakır ve bakanlara "Sübhanallah! O'na ne kadar güzel şahitlik ediyor!" dedirtir.

Evet, her bir bitkinin çiçek açması ve sümbül vermesi anındaki, tebessüm edercesine manevî konuşmaları sırasındaki tesbihleri, kendileri gibi güzel ve aşikârdır. Çünkü her bir çiçeğin güzel ağzıyla, muntazam sümbülün lisanıyla ve ölçülü, muntazam tohumların kelimeleriyle hikmeti gösteren o düzen, açıkça şahit olunduğu üzere, ilmi gösteren bir denge içindedir. O denge ise sanattaki mahareti gösteren bir sanat nakşı içindedir. O sanat nakşı, lütuf ve keremi gösteren bir ziynet içindedir. O ziynet de rahmet ve ihsanı gösteren tatlı kokular içindedir. İşte birbiri içinde bulunan şu

mânidar keyfiyetler, öyle bir şehadet lisanıdır ki, Sâni-i Zülcemâl'ini hem isimleriyle tarif eder, hem vasıflarıyla tanıtır, hem O'nun isimlerinin cilvelerini tefsir eder, hem de kendini sevdirmesini, tanıtmasını ifade eder.

İşte bir tek çiçekten böyle bir şehadet işitsen, yeryüzündeki Rabbanî bağlarda bütün çiçekleri dinleyebilsen ve ne kadar kuvvetli bir şekilde Sâni-i Zülcelâl'in varlığının vücûbiyetini ve birliğini ilan ettiklerini duysan, acaba hiç şüphen, vesvesen ve gafletin kalır mı? Eğer kalırsa sana insan ve şuur sahibi denilebilir mi?

Gel şimdi bir ağaca dikkatle bak! İşte bahar mevsiminde yaprakların muntazaman çıkması, çiçeklerin ölçülü bir şekilde açması, meyvelerin hikmetle, rahmetle büyümesi ve dalların ellerinde, masum çocuklar gibi, rüzgârın esmesiyle oynaması içinde tatlı ağzını gör. Bir kerem eliyle yeşillenen yaprakların ve lütuftan doğan bir neşeyle tebessüm eden çiçeklerin diliyle, bir rahmet cilvesiyle gülen meyvelerin kelimeleriyle ifade edilen hikmetli düzen içindeki adil mizan.. adaleti gösteren o mizan içindeki ince sanatlar ve nakışlar.. maharetli nakışlar ve ziynetler içinde rahmet ve ihsanı gösteren ayrı ayrı tatlı lezzetler ve güzel kokular.. o hoş lezzetler içinde birer kudret mucizesi olan tohum ve çekirdekler nasıl gayet açık bir şekilde bir Sâni-i Hakîm, Kerîm, Rahîm, Muhsin, Mün'im, Mücemmil, Mufaddıl'ın varlığının vücûbunu, birliğini, rahmetinin güzelliğini ve rubûbiyetinin kusursuzluğunu gösterir. İşte eğer yeryüzündeki bütün ağaçların hal dillerini birden dinleyebilsen, يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ[1748] ayetinin hazinesinde ne kadar güzel cevherler bulunduğunu görecek, anlayacaksın.

[1748] "Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ı tesbih eder." (Cum'a sûresi, 62/1)

İşte ey nankörlük içinde kendini başıboş zanneden bedbaht gafil! Böyle sayısız dille kendini sana tanıtan, bildiren ve sevdiren bir Kerîm-i Zülcemâl'i tanımak istemezsen bu lisanları susturmalı... Mademki susturulmaz, dinlemeli… Gafletle kulağını kapasan kurtulamazsın. Çünkü senin kulağını kapamanla kâinat ve varlıklar susmaz, O'nun birliğinin şahitleri seslerini kesmez. Elbette seni mahkûm ederler...

Yirminci Pencere 1749 HAŞİYE

1749 HAŞİYE Şu Yirminci Pencere'nin hakikati, bir zaman Arapça olarak şöyle kalbe gelmişti:

تَلَـئْلُؤُ الضِّيَاءِ مِنْ تَـنْوِيـرِكَ تَشْهِيرِكَ تَـمَـوُّجُ الْأَعْـصَارِ مِنْ تَـصْرِيفِكَ تَوْظِيفِكَ
سُبْـحَـانَ مَا أَعْـظَمَ سُلْطَانَكَ
تَفَجُّرُ الْأَنْهَارِ مِنْ تَدْخِيرِكَ تَسْخِيرِكَ تَزَيُّنُ الْأَحْجَارِ مِنْ تَـدْبِـيرِيكَ تَـصْـوِيـرِكَ
سُبْحَانَكَ مَا أَبْدَعَ حِكْمَتَكَ
تَبَسُّمُ الْأَزْهَارِ مِنْ تَزْيِينِكَ تَحْسِينِكَ تَـبَـرُّجُ الْأَثْمَارِ مِنْ إِنْعَامِـكَ إِكْرَامِكَ
سُبْحَانَكَ مَا أَحْسَنَ صَنْعَتَكَ
تَسَجُّعُ الْأَطْيَارِ مِنْ إِنْطَاقِكَ إِرْفَاقِكَ تَـهَـزُّجُ الْأَمْطَارِ مِنْ إِنْـزَالِكَ إِفْضَالِكَ
سُبْحَانَكَ مَا أَوْسَعَ رَحْمَتَكَ
تَحَرُّكُ الْأَقْمَارِ مِنْ تَقْدِيرِكَ تَدْبِيرِكَ تَدْوِيرِكَ تَنْوِيرِكَ
سُبْحَانَكَ مَا أَنْوَرَ بُرْهَانَكَ مَا أَبْهَرَ سُلْطَانَكَ

Tercümesi: Işığın parlaması, sanatla yaratılmış varlıkları Cenâb-ı Hakk'ın izniyle sergileyip ilan etmektir. Rüzgârların dalgalanması, Cenâb-ı Hakk'ın emrinin yerine getirilmesine süratle çalışmaktır.

Sen her türlü noksan sıfattan uzak ve yücesin; saltanatın ne büyüktür! Nehirlerin, çayların ve ırmakların yerden ve dağlardan kaynaması, Senin onları depolaman ve insanların emrine vermenledir.

Kıymetli taşların süslenmesi Senin idaren ve suret vermen iledir. Sen her türlü noksan sıfattan münezzehsin; hikmetin ne güzeldir!

Çiçeklerin gülümsemesi Senin süslemen ve güzelleştirmen iledir. Meyvelerin süslenip kendilerini bize sunmaları Senin ihsan ve ikramın iledir.

Sen her türlü noksan sıfattan uzak ve yücesin; sanatın ne güzeldir. Kuşların ahenkle cıvıldaşmaları, Senin onları konuşturman ve birbirlerine karşı şefkatli kılman iledir.

Yağmurların serpiştirmesi Senin yağdırman ve ihsanın iledir. Sen her türlü noksan sıfattan uzak ve yücesin. Rahmetin ne kadar da geniştir!

Ayın hareket etmesi Senin takdirin, idaren, döndürmen ve aydınlatman iledir. Sen her türlü noksan sıfattan uzak ve yücesin; delilin ne kadar da nurludur, saltanatın ne kadar da aşikârdır.

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ[1750]

[1750] "Sübhandır, münezzehdir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet O'nun elindedir." (Yâsîn sûresi, 36/83)

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ[1751]

[1751] "Hiçbir şey yoktur ki onu meydana getiren hazinelerin anahtarları elimizde olmasın. Biz onu ancak belirli bir ölçü ile indiririz." (Hicr sûresi, 15/21)

وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ[1752]

[1752] "Aşılayıcı olarak rüzgârlar gönderdik. Derken gökten yağmur indirip onunla sizi suladık. Halbuki o suyu hazinelerde depolayan da sizler değilsiniz." (Hicr sûresi, 15/22)

Nasıl ki küçük, basit şeylerde, neticelerde ve teferruatta tam bir hikmet ve benzersiz bir sanat görünüyor. Aynen öyle de, tesadüf eseri ve karışık zannedilen küllî unsurların, büyük varlıkların görünüşteki karışık vaziyetleri dahi bir hikmet ve sanat ile şekilleniyor.

İşte ışığın parlaması, başka hikmetli hizmetlerinin gösterdiği gibi, yeryüzünde sanatla yaratılmış varlıkları Cenâb-ı Hakk'ın izniyle sergileyip ilan etmek içindir. Demek, ışık bir Sâni-i Hakîm tarafından istihdam ediliyor; âlem çarşısının sergilerindeki antika sanatlar onunla gösteriliyor.

Şimdi rüzgârlara bak: Başka hikmetli, cömertçe faydalarının ve vazifelerinin şahitliğiyle gayet mühim ve sayısız vazifelere koşuyorlar. Demek onların dalgalanması, bir Sâni-i Hakîm tarafından bir vazifelendirme, bir idare, bir kullanmadır; Rablerinin emrinin çabuk yerine getirilmesine süratle çalışmaktır.

Şimdi bak çeşmelere, çaylara, ırmaklara... Yerden, dağlardan kaynamaları tesadüfî değildir. Çünkü onlar, rahmet eseri olan faydalarının ve neticelerinin şahitliğiyle, dağlarda bir ihtiyaç ölçüsüyle depolanmalarının ve bir hikmet dengesiyle gönderilmelerinin gösterdiği üzere, Hakîm bir Rabbin emriyle depolandıklarını bildiriyorlar. Yerden kaynamaları ise O'nun emrine heyecanla boyun eğmeleridir.

Şimdi yerdeki bütün taşların, cevherlerin ve madenlerin çeşitlerine bak. Onların nakışları ve faydalı hususiyetleri bir Sâni-i Hakîm'in süslemesi,

tertibi, idaresi ve suret vermesi ile olur. Onlarla alâkalı hikmetli faydalar ve hayat için yararlı, insan için gerekli olan, hayvanların ihtiyaç duyduğu şeylere uygun bir tarzda hazırlanmaları bunu gösteriyor.

Şimdi, çiçeklere, meyvelere bak! Onların gülümsemeleri, tatları, güzellikleri, nakışları ve kokuları; sonsuz cömertlik ve ikram sahibi bir Sâni-i Kerîm'in, sonsuz şefkat ve merhamet sahibi, nimetlerin asıl mâliki bir Mün'im-i Rahîm'in sofrasında çeşitli renk, koku ve tatlarla beraber her çiçek ve meyve türüne ayrı ayrı birer tarife ve davetiye olarak verilmiştir.

Şimdi kuşlara bak! Onların söyleşmelerinin ve cıvıldaşmalarının, bir Sâni-i Hakîm'in konuşturması ve söyletmesi olduğuna kesin delil, hayret verici bir tarzda birbirlerine o seslerle hissiyat ve maksatlarını ifade etmeleridir.

Şimdi bulutlara bak! Yağmurun şıpıltılarının mânâsız sesler olmadığına, şimşek çakmasının ve gök gürlemesinin de boş bir gürültü olmadığına kesin delil ise uçsuz bucaksız bir boşlukta o hayret verici şeyleri yaratmak, onlardan âb-ı hayat hükmündeki damlaları sağmak ve yeryüzündeki suya muhtaç ve arzulu canlıları emzirmektir. Bu, o şırıltıların, o gürültülerin gayet mânidar ve hikmetli olduğunu gösteriyor. Kerîm bir Rabb'in emriyle yağmur, ona arzu duyan canlılara bağırır, "Sizlere müjde, geliyorum!" mânâsını ifade eder.

Şimdi göğe bak! Sayısız gökcisminden yalnız aya dikkat et! Onun hareketinin, Kadir ve Hakîm bir Zât'ın emriyle olması, ona ve yeryüzüne ait mühim hikmetlerdir ki, başka yerde anlattığımızdan burada kısa kesiyoruz.

İşte ışıktan tut, ta aya kadar saydığımız büyük, küllî unsurlar gayet geniş ve büyük bir pencere açar. Bir Vâcibü'l-Vücud'un birliğini, kudretinin kemâlini ve saltanatının büyüklüğünü gösterir, ilan eder.

İşte ey gafil! Eğer bu gök gürlemesi gibi sedayı susturabilirsen ve güneşin ışığı gibi parlak olan o nuru söndürebilirsen Allah'ı unut! Yoksa aklını başına al!

سُبْحَانَ مَنْ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ[1753] de.

[1753] Bütün noksanlıklardan uzak ve yücedir o Allah ki “Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O’nu tesbih eder.” (İsrâ sûresi, 17/44)

Yirmi Birinci Pencere

وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ[1754]

[1754] “Güneş de bir delildir onlara, akar gider yörüngesinde... Azîz ve Alîm Allah’ın takdiri böyle olur işte!” (Yâsîn sûresi, 36/38)

Şu kâinatın lambası olan güneş, kâinat Sâni’inin varlığına ve birliğine güneş gibi parlak ve nuranî bir penceredir. Evet, güneş sistemi denilen, küremizle beraber on iki gezegen;[1755] cisimleri küçüklük-büyüklük itibarı ile muhtelif, mevkileri uzaklık-yakınlık noktasında çok farklı ve hareket hızları çok çeşitli olduğu halde tam bir intizam ve hikmetle, tam bir ölçüyle, bir saniye bile şaşmayan hareketleri ve dönüşleriyle, güneşe çekim kanunu tabir edilen ilahî bir kanun ile bağlı olmaları, yani imamlarına uymalarıyla büyük bir ölçekte Cenâb-ı Hakk’ın kudretinin büyüklüğünü ve O’nun birliğini gösterir.

[1755] “Bir zaman Yusuf babasına, ‘Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldızın, güneş ve ayın bana secde ettiklerini gördüm.’ demişti.” (Yûsuf sûresi, 12/4) ayeti güneş sistemindeki gezegenlerin sayısına işaret etmektedir. Güneş ile beraber sayı on iki olmaktadır.

İşte o cansız cisimleri, o şuursuz, büyük kütleleri son derece intizam ve hikmet terazisi içinde farklı şekillerde, mesafelerde ve hareketlerle döndürmenin, çalıştırmanın, nasıl bir kudreti ve hikmeti ispat ettiğini kıyasla. Bu büyük ve ağır işe zerre kadar tesadüf karışsa öyle bir patlamaya meydan verir ki, kâinatı dağıtır. Çünkü tesadüf o gezegenlerden, yıldızlardan birini bir dakika alıkoysa onun yörüngesinden çıkmasına sebep olur, diğerleriyle çarpışmasına yol açar. Yerkürenin kendisinden bin defa daha büyük cisimlerle çarpışmasının ne derece dehşetli olacağını kıyas edebilirsin.

Güneş sisteminin, yani güneşin ona uyan meyveleri olan on iki gezegenin hayret verici hallerini Cenâb-ı Hakk’ın her şeyi kuşatan ilmine havale edip yalnız gözümüzün önündeki dünyaya bakıyor ve görüyoruz ki:

Gezegenimize güneşin etrafında, heybetli bir rubûbiyetin büyüklüğünü, ulûhiyet saltanatının haşmetini, kusursuz bir rahmeti ve hikmeti gösteren bir surette, Cenâb-ı Hakk'ın emriyle –Üçüncü Mektup'ta söylendiği gibi– pek büyük bir hizmet için uzun bir seyahat yaptırılıyor.[1756] Allah'ın bir gemisi olarak, O'nun hayret verici, sanatlı eserleriyle doldurulmuş bir halde ve şuur sahibi kullarına bir seyir yeri suretinde dünyaya seyyar bir mesken vaziyeti verilmiş. Vakitleri ve hesabı bildiren saat akrebi gibi ay da ince hesaplar ve muazzam hikmetlerle ona takılmış. Ve aya başka menzillerde ayrı bir seyahat takdir edilmiş.

[1756] "Ay için de birtakım safhalar, duraklar tayin ettik; dolaşa dolaşa, nihayet eski hurma salkımının çöpü gibi kuru, sarı, kavisli bir hale gelir." (Yâsîn sûresi, 36/39)

İşte mübarek gezegenimizin şu halleri, yerküre kuvvetinde bir şahitlikle, bir Kadîr-i Mutlak'ın varlığının vücûbiyetini ve O'nun birliğini ispat eder. Madem gezegenimiz böyledir, güneş sistemini de ona kıyaslayabilirsin.

Hem kendi yörüngesi üstünde çekim kuvveti denilen manevî ipleri yumak yaptırmak için dolap ve çıkrık hükmündeki güneşi döndürüp, gezegenleri o manevî iplerle bağlayıp düzene koymak ve güneşi bütün gezegenleriyle saniyede beş saatlik bir mesafeyi alacak kadar bir süratle, bir tahmine göre "Herkül Burcu" veya "Güneşler Güneşi" tarafına sevk etmek, elbette Ezel ve Ebed Sultanı Zât-ı Zülcelâl'in kudreti ve emriyledir. O zât âdeta rubûbiyetinin haşmetini göstermek için itaatkâr askerleri hükmünde olan güneş sistemi ordusuna bir manevra yaptırır.

Ey astronomiyle uğraşan efendi! Hangi tesadüf bu işlere karışabilir? Buna hangi sebebin eli ulaşabilir? Hangi kuvvet yanaşabilir? Haydi, sen söyle... Hiç böyle bir Sultan-ı Zülcelâl, acz gösterip mülküne başkasını karıştırır mı? Bilhassa kâinatın meyvesi, neticesi, gayesi, özü olan canlıları başka ellere verir mi? Başkasını onlara müdahale ettirir mi? Hele o meyvelerin en kuşatıcısı ve o neticelerin en mükemmeli, yeryüzünün halifesi ve Zât'ının aynası mahiyetinde bir misafiri olan insanı başıboş bırakır mı? Ve onu tabiata ve tesadüfe havale edip muhteşem saltanatını hiçe indirir mi, kusursuz hikmetini kıymetsiz hale getirir mi?..

Yirmi İkinci Pencere

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا ۝ وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا ۝ وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا[1757]

[1757] "Biz yeri bir döşek yapmadık mı? Dağları da arzı tutan birer destek yapmadık mı? Hem sizi çift yarattık." (Nebe sûresi, 78/6-8)

فَانْظُرْ إِلٰى اٰثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا[1758]

[1758] "İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor." (Rûm sûresi, 30/50)

Yeryüzü bir baştır ki, yüz bin ağzı ve her bir ağzında yüz bin dili vardır. Her dilinde yüz bin delil bulunur ki, her biri çok yönden Vâcibü'l-Vücud, Vahid ve Ehad, her şeye gücü yeten, her şeyi bilen bir Zât-ı Zülcelâl'in varlığının vücûbiyetine, birliğine, mukaddes vasıflarına ve güzel isimlerine şahitlik eder.

Evet, yeryüzünün yaratılışının başlangıcına bakıyoruz ki: Önce sıvı halde akıcı bir maddeden taş, sonra taştan toprak yaratılmış. Eğer yeryüzü sıvı halde kalsaydı, oturulabilecek bir mesken olmazdı. Eğer taş haline geldikten sonra demir gibi sert kalsaydı ondan istifade etmek mümkün olmazdı. Elbette ona bu vaziyeti veren, yeryüzü sakinlerinin ihtiyaçlarını gören bir Sâni-i Hakîm'in hikmetidir.

Sonra toprak tabakası, dağlar direği üzerine atılmıştır ki, içindeki değişikliklerden kaynaklanan zelzeleler, dağlarla teneffüs edip zemini hareketinden ve vazifesinden şaşırtmasın. Hem toprağı denizin istilâsından kurtarsın. Hem canlıların yaşaması için gerekli şeylere birer hazine olsun. Hem havayı tarasın, zararlı gazlardan temizlesin ve teneffüsü sağlasın. Hem suları biriktirip depolasın. Hem canlılara lâzım başka madenlere kaynak olsun.

İşte bu vaziyet, Kadîr-i Mutlak, Hakîm ve Rahîm bir Zât'ın varlığının vücûbuna ve birliğine kesin ve kuvvetli bir şekilde şahitlik eder.

Ey coğrafyacı efendi! Bunu neyle izah edersin? Hangi tesadüf, Cenâb-ı Hakk'ın şu hayret verici, sanatlı varlıklar ile dolu bir gemisi olan yerküreyi hayranlık uyandırıcı şeylerin bir sergisi yaparak yirmi dört bin

senelik mesafeyi ona bir senede aldırdığı ve onu süratle çevirdiği halde üzerine dizilmiş şeylerden hiçbirini düşürmez?

Hem yeryüzündeki hayret verici sanatlara bak! Toprak, hava, su gibi unsurlar ne kadar hikmetle vazifelendirilmiş. Kadir ve Hakîm bir Zât'ın emriyle yeryüzünde Rahman'ın misafirlerine nasıl güzel bakıyor, hizmetlerine koşuyorlar.

Hem hayret verici, garip sanatlar içinde rengârenk, hayranlık uyandıran hikmetli yeryüzünün simasındaki şu nakışlı çizgilere bak! O Zât nehirleri ve çayları, denizleri ve ırmakları, dağ ve tepeleri ayrı ayrı mahlûklarına ve kullarına nasıl uygun birer mesken ve nakliye vasıtası yapmış. Sonra yüz binlerce bitki ve hayvan cinsiyle tam bir hikmet ve intizamla doldurup hayat vererek şenlendiriyor, her vakit muntazaman ölüm ile terhis ederek boşaltıp yine muntazaman *ba'sü ba'de'l-mevt*[1759] suretinde dolduruyor. Bu, bir Kadîr-i Zülcelâl'in, bir Hakîm-i Zülkemâl'in varlığının vücûbuna ve birliğine yüz binlerce dille şahitlik eder.

[1759] Ölümden sonra diriliş.

Sözün Özü: Hayret verici sanatların bir sergisi, hayret verici mahlûkatın bir mahşeri, varlık kafilelerinin bir geçiş yeri ve Cenâb-ı Hakk'ın saf saf kullarına bir mescit ve konak olan yeryüzü, bütün kâinatın kalbi hükmündedir; O'nun birliğinin nurunu kâinat kadar gösterir.

İşte ey coğrafyacı efendi! Bu yeryüzü kafası yüz bin ağızla ve her bir ağızda yüz bin dille Allah'ı tanıtırken sen O'nu tanımazsan, başını tabiat bataklığına sokarsan kabahatinin derecesini düşün. Ne kadar dehşetli bir cezayı hak edersin, bil, ayıl ve başını bataklıktan çıkar.

اٰمَنْتُ بِاللّٰهِ الَّذِي بِيَدِهٖ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ[1760] de.

[1760] İman ettim o Allah'a ki, "Her şey üzerinde hâkimiyet, elindedir." (Mü'minûn sûresi, 33/88; Yâsîn sûresi, 36/83)

Yirmi Üçüncü Pencere

اَلَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ[1761]

[1761] "Hanginizin daha güzel iş ortaya koyacağını denemek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur." (Mülk sûresi, 67/2)

Hayat, Cenâb-ı Hakk'ın kudret mucizelerinin en nuranîsi, en güzelidir. O'nun birliğinin en kuvvetli, en parlak delilidir. Ve samediyet tecellilerinin en kuşatıcı, en berrak aynasıdır. Evet, bizzat hayat, Hayy ve Kayyûm bir Zât'ı bütün isimleri, icraatı ve vasıfları ile bildirir. Çünkü hayat, pek çok sıfatın bir arada olduğu macun hükmünde bir ışık, bir ilaçtır. Yedi renk ışıkta ve farklı devalar ilaçta nasıl bir arada bulunur; aynı şekilde, hayat da pek çok sıfattan yapılmış bir hakikattir. O hakikatteki sıfatlardan bir kısmı, duygular vasıtasıyla açığa çıkarak ayrılır. Çoğu ise kendilerini hissiyat suretinde duyurur ve hayattan kaynama suretinde bildirir.

Hem hayat, kâinatın idaresinde hüküm süren rızık, rahmet, inayet ve hikmeti içeriyor. Âdeta onları arkasına takıp girdiği yere çekiyor. Mesela hayat bir cisme, bir bedene girdiği vakit Hakîm ismi de tecelli eder, onun yuvasını hikmetle, güzelce yapıp düzene koyar. Aynı halde Kerîm ismi de tecelli edip o canlının meskenini ihtiyaçlarına göre düzenleyip süsler. Yine aynı şekilde Rahîm isminin cilvesi görünür ki, hayatın devamı ve kemâli için türlü türlü ihsanlarda, lütuflarda bulunur. Hem Rezzak isminin cilvesi görünür, hayatın devamı ve gelişip sümbül vermesi için gereken maddî, manevî gıdaları yetiştirir ve kısmen bedende depolar. Demek hayat bir odak noktası hükmündedir; çeşitli sıfatlar onda birbiri içine girer, belki birbirinin aynı olur. Âdeta hayat tamamen hem ilim hem kudrettir, aynı zamanda hikmet ve rahmettir ve bunun gibi...

İşte hayat bu kuşatıcı mahiyeti itibarı ile Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ına ait sıfat ve icraata aynalık eder, Samed Zât'ın bir aynasıdır. Bu sırdandır ki, Hayy ve Kayyûm olan Vâcibü'l-Vücud Zât, hayatı çokça yaratıp neşreder, sergiler. Ve her şeyi hayatın etrafına toplayıp ona hizmetkâr kılar. Çünkü hayatın vazifesi büyüktür. Evet, samediyetin aynası olmak kolay değil, basit bir vazife değil.

İşte göz önünde her vakit gördüğümüz bu hadde hesaba gelmez yeni yeni hayatlar ve hayatların aslı ve kendisi olan ruhların birden ve yoktan vücuda gelmeleri, gönderilmeleri Vâcibü'l-Vücud, Hayy ve Kayyûm bir Zât'ın varlığının vücûbiyetini, mukaddes sıfatlarını ve güzel isimlerini, parıltıların güneşi gösterdiği gibi gösteriyor. Güneşi tanımayan ve kabul etmeyen adam, nasıl gündüzü dolduran ışığı inkâra mecbursa, aynen öyle de; Hayy, Kayyûm, Muhyî ve Mümît olan Ehadiyet Güneşi'ni tanımayan insan, yeryüzünü, hatta geçmişi ve geleceği dolduran canlıların varlığını inkâr etmeli ve hayvandan yüz derece aşağı düşmeli. Hayat mertebesinden düşüp cehaletini de bilmeyen katmerli, ruhsuz bir cahil olmalı…

Yirmi Dördüncü Pencere

لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ[1762]

[1762] "O'ndan başka ilah yoktur. O'nun vechi (Zâtı), hariç her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve hepiniz O'nun huzuruna götürüleceksiniz." (Kasas sûresi, 28/88)

Ölüm de hayat kadar Cenâb-ı Hakk'ın rubûbiyetini gösterir, O'nun birliğine gayet kuvvetli bir delildir. اَلَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ[1763] ayetinin işaret ettiği gibi, ölümün yokluk, idam, fânilik, hiçlik, failsiz bir son bulma değil; bir Fâil-i Hakîm tarafından hizmetten terhis, mekân ve beden değiştirme, vazifeden paydos, beden hapsinden azat edilme ve muntazam bir hikmet eseri olduğu, Birinci Mektup'ta gösterilmiştir.

[1763] "Ölümü ve hayatı yaratan O'dur." (Mülk sûresi, 67/2)

Evet, nasıl yeryüzündeki sanatlı varlıklar, canlılar ve canlı yeryüzü, bir Sâni-i Hakîm'in varlığının vücûbiyetine ve birliğine şahitlik ediyor. Aynen öyle de, o canlılar ölümleriyle Hayy ve Bâkî bir Zât'ın ebediliğini ve birliğini gösteriyorlar. Yirmi İkinci Söz'de ölümün, Cenâb-ı Hakk'ın birliğine ve bekâsına gayet kuvvetli bir delil olduğu ispat ve izah edildiğinden, şu bahsi o söze havale edip yalnız mühim bir nüktesini söyleyeceğiz:

Nasıl ki canlıların varlığı bir Vâcibü'l-Vücud'un varlığına delildir. Aynen öyle de, o canlılar, ölümleriyle Hayy ve Bâkî bir Zât'ın ebediliğine,

birliğine şahitlik ediyorlar. Mesela bir tek canlı varlık olan yeryüzü, intizamı ve çeşitli halleriyle Sâni'i gösterdiği gibi, öldüğü vakit, yani kış beyaz kefeniyle o ölmüş zemin yüzünü örttüğünde, insanın nazarını kendinden çeviriyor. Veyahut insanın nazarı o bahar cenazesinin arkasından mâziye gider ve yeryüzü daha geniş bir manzarayı gösterir. Yani o canlılar, her biri birer kudret mucizesi olan yeryüzü dolusu bütün geçmiş baharlar gibi yeni birer kudret harikası ve birer canlı zemin olan bahar dolusu canlı varlıkların geleceğini hissettirip onlara şahitlik ettiklerinden; öyle geniş bir ölçekte, öyle parlak bir surette, öyle kuvvetli bir derecede bir Sâni-i Zülcelâl'in, bir Kadîr-i Zülkemâl'in, Kayyûm ve Bâkî bir Güneş'in varlığının vücûbuna, birliğine ve bekâsına işaret eder ve öyle parlak delilleri gösterirler ki, ister istemez gözle görmüş derecede اٰمَنْتُ بِاللّٰهِ الْوَاحِدِ الْأَحَدِ[1764] dedirtirler.

[1764] Zâtında ve sıfatlarında eşsiz ve tek olan Allah'a iman ettim.

Kısacası: وَيُحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا[1765] ayetinin sırrınca bu canlı zemin, baharda Sâni'e şahitlik ettiği gibi, onun ölümüyle de nazarı, zamanın geçmiş ve gelecek iki kanadına dizilen kudret mucizelerine çeviriyor. Bir bahar yerine binlerce baharı gösteriyor. Bir mucize yerine binlerce kudret mucizesine işaret ediyor. Ve her geçmiş bahar, O'na şu hâlihazırdaki bahardan daha kesin bir delildir. Çünkü mâzi tarafına geçenler, görünüşteki sebepleriyle beraber gitmişler; arkalarından yine kendileri gibi başkaları gelmiş. Demek, görünüşteki sebepler hiç hükmündedir. Yalnız, bir Kadîr-i Zülcelâl'in onları yaratıp hikmetiyle sebeplere bağlayarak gönderdiğini gösteriyorlar. Gelecek zamana dizilmiş olan canlı zemin yüzleri ise Cenâb-ı Hakk'a daha parlak bir şekilde şahitlik eder. Çünkü yeniden, yoktan, hiçten yapılacak, yere konulup vazifelerini gördükten sonra geri gönderilecekler.

[1765] "Ve ölmüş toprağa hayat verir." (Rûm sûresi, 30/19)

İşte ey tabiata saplanan ve bataklıkta boğulmak derecesine gelen gafil! Bütün mâziye ve geleceğe yetişecek hikmetli ve kudretli manevî bir ele sahip olmayan, nasıl bu yeryüzündeki hayata karışabilir? Senin gibi

tamamen bir hiç olan tesadüf ve tabiat buna karışabilir mi? İşte o bataklıktan kurtulmak istersen, "Tabiat, olsa olsa Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin bir defteridir. Tesadüf ise cehaletimizi örten, O'nun hikmetinin gizli bir perdesidir." de, hakikate yaklaş.

Yirmi Beşinci Pencere

Nasıl ki darp edilen bir şey, elbette bir darp edene delildir. Sanatlı bir eser, sanatkârı gerektirir. Çocuk, babanın varlığını gösterir. Alt, üstün varlığını lüzumlu kılar ve bunun gibi... "İzafi emirler" diye tabir edilen, biri ötekisiz olmayan göreceli vasıflar gibi şu kâinattaki tek tek varlıklarda ve kâinatın bütününde görünen imkân dahi vücûbu gösterir. Onlarda görünen fiille meydana gelen tesirler, bir fiili gösterir. Hepsinde görünen yaratılmışlık, bir yaratma fiilini, yani hâlıkiyeti gösterir. Bütününde görünen kesret ve terkip, vahdeti yani birliği gerektirir. Vücûb, fiil, hâlıkıyet ve vahdet, açıkça ve zorunlu olarak, mümkün, dış tesirle meydana gelen, çok, kısımlardan oluşmuş veya yaratılmış olmayan; vacip, fail, vahid ve hâlık sıfatlarını ister. Öyleyse kâinattaki bütün imkânlar, fiille meydana gelen bütün tesirler, bütün mahlûkıyetler, bütün kesret ve terkipler, dilediği şeyi dilediği mükemmellikte yapan,[1766] her şeyi yaratan[1767] Vâcibü'l-Vücud ve Vahid ü Ehad[1768] Zât'a açıkça şahitlik eder.

[1766] "(Allah) Dilediği her şeyi yapar." Bkz. Hûd sûresi, 11/107; Bürûc sûresi, 85/16.

[1767] "(Rabbiniz Allah) Her şeyi yaratan O'dur." Bkz. En'âm sûresi, 6/102; Ra'd sûresi, 13/16.

[1768] Bkz. Nisâ sûresi, 4/171; İhlâs sûresi, 112/1.

Sözün Özü: Nasıl ki, imkândan vücûb, tesirden fiil ve kesretten vahdet, yani çokluktan birlik görünüyor; bunların varlığı, ötekilerin varlığını kesin bir şekilde gösterir. Aynen öyle de, varlıklar üstünde görünen yaratılmış olma ve rızıklanma gibi sıfatlar, her şeyi sanatla yaratmak ve her şeye rızkını vermek gibi icraatların varlığına açıkça delildir. Onların varlığı da elbette ve açıkça Hallâk ve Rezzak bir Sâni-i Rahîm'in varlığını gösterir. Demek, her bir varlık taşıdığı bu çeşit yüzlerce sıfatın diliyle Zât-ı Vâcibü'l-Vücud'un yüzlerce güzel ismine şahitlik eder. Bu şehadetler kabul edilmezse, varlıklardaki bütün bu sıfatları inkâr etmek gerekir...

Yirmi Altıncı Pencere[1769] HAŞİYE

[1769] HAŞİYE Bu pencere herkes için değil, kalb ve muhabbet ehline hastır.

Şu kâinattaki varlıkların yüzünde tazelenen ve gelip geçen güzellikler, onların, ebedî bir Cemâl'in cilvelerinin bir çeşit gölgesi olduklarını gösterir. Evet, ırmağın yüzündeki kabarcıkların parlayıp gitmesinden sonra arkadan gelenlerin aynı şekilde parlaması, daimî bir güneşin ışığının aynası olduklarını gösterdiği gibi; akıp giden zaman ırmağında, yer değiştiren varlıkların üstünde parlayan cemâl parıltıları da ebedî bir cemâle işaret eder, O'nun bir nevi emaresidir.

Hem kâinatın kalbindeki ciddi aşk, bâki bir Mâşuk'u gösterir. Evet, ağacın mahiyetinde olmayan bir şeyin, meyvesinde de esaslı bir surette bulunmamasının işaretiyle; kâinat ağacının hassas meyvesi olan insandaki ciddi ilahî aşk gösterir ki, bütün kâinatta –fakat başka şekillerde– hakiki aşk ve muhabbet bulunuyor. Öyleyse kâinatın kalbindeki şu hakiki muhabbet ve aşk, Ezelî bir Sevgili'yi bildirir.

Hem kâinatın sinesinde pek çok surette görünen cezbe ve cazibelerin; ezelî ve cazibeli bir hakikatin çekimiyle olduğunu uyanık kalblere gösterir. Hem mahlûkatın en hassas ve nuranî cemaati olan keşf ehlinin ve velî zâtların ittifakıyla, zevke ve şahitliğe dayanarak bir Cemîl-i Zülcelâl'in cilvesine, tecellisine mazhar olduklarını ve o Celîl-i Zülcemâl'in Zât'ını tanıtmasını ve sevdirmesini zevk ile bildiklerini ittifakla haber vermeleri, yine bir Zât-ı Vâcibü'l-Vücud'un, bir Cemîl-i Zülcelâl'in varlığına ve insanlara kendini tanıtmasına kesin bir delildir.

Hem kâinatın yüzünde ve varlıkların üstünde işleyen ve onları güzelleştirip süsleyen kalem, o kalem sahibi Zât'ın isimlerinin güzelliğini açıkça gösteriyor.

İşte kâinatın yüzündeki güzellik, kalbindeki aşk, sînesindeki cazibe, gözlerindeki keşf ve şuhud, bütünündeki güzellik ve ziynetler; pek hoş, nuranî bir pencere açar. Onunla bütün isimleri güzel olan bir Cemil-i

Zülcelâl'i, daimî bir Mahbub'u, bâki bir Mabud'u uyanık akıllara ve kalblere gösterir.

İşte ey maddiyat ve evham karanlığında, boğucu şüpheler içinde çırpınan gafil! Kendine gel! İnsanlığa lâyık bir surette yüksel. Şu dört delikten bak; vahdetin cemâlini gör, kâmil imanı kazan, hakiki insan ol!..

Yirmi Yedinci Pencere

اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ[1770]

[1770] "Her şeyi yaratan Allah'tır. Her şey O'nun tasarruf ve idaresindedir." (Zümer sûresi, 39/62)

Kâinatta, sebep ve netice olarak görünen şeylere bakıyor ve görüyoruz ki: En yüce bir sebebin gücü en basit bir neticeye yetmiyor. Demek, sebepler bir perdedir. Neticeleri yapan başkasıdır. Mesela sayısız sanatlı varlıktan yalnız küçük bir misal olarak insanın başı içindeki hardal tanesi küçüklüğünde bir yere yerleştirilen hafıza kuvvetine bakıyoruz. Görüyoruz ki: O öyle kapsamlı bir kitap, belki kütüphane hükmündedir ki, içinde insanın bütün hayat hikâyesi, karıştırılmaksızın yazılıyor.

Acaba şu kudret mucizesine hangi sebep gösterilebilir? Beyindeki kıvrımlar mı? Basit, şuursuz, zerre kadar hücreler mi? Tesadüf rüzgârları mı? Halbuki o sanat mucizesi ancak haşirde açılacak büyük amel defterini hesap vaktinde insanın hatırına getirecek ve işlediği her fiilin yazıldığını bildirmek için küçük bir senet yazıp aklının eline verecek bir Sâni-i Hakîm'in sanatı olabilir.

İşte insanın hafızasına bütün yumurtaları, çekirdekleri, tohumları kıyasla ve bu küçücük fakat kuşatıcı mucizelere bakıp sebeplerle meydana gelen başka neticeleri de düşün. Çünkü hangi neticeye ve sanatlı varlığa baksan, o derece harika bir sanatı vardır ki, değil onun basit sebebi, belki bütün sebepler toplansa, karşısında acz gösterecektir. Mesela, büyük bir sebep zannedilen güneş, irade sahibi, şuurlu farz edilerek ona, "Bir sineği yapabilir misin?" denilse, elbette diyecektir ki: "Hâlıkımın ihsanı ile dükkânımda ışık, renkler ve sıcaklık çok. Fakat sineğin vücudunda göz,

kulak, hayat gibi öyle şeyler var ki, ne benim dükkânımda bulunur ne de onlara gücüm yeter.”

Hem nasıl neticelerdeki harika sanat ve ziynetler, sebepleri aşıp bütün o sebepleri yaratan Müsebbib’ül Esbab’a, Vâcibü’l-Vücud’a işaret ederek, وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ[1771] ayetinin sırrınca işlerini O’na teslim eder. Aynen öyle de, sebeplerle meydana gelen hadiselere takılan neticeler, gayeler, faydalar; açıkça, sebepler perdesi arkasında Kerîm bir Rabbin, bir Hakîm ve Rahîm’in işi olduklarını gösterir. Çünkü şuursuz sebepler, elbette bir gayeyi düşünüp çalışmaz. Halbuki görüyoruz: Her varlık, bir değil belki pek çok gayeyi, faydayı, hikmeti takip ederek vücuda geliyor. Demek Hakîm ve Kerîm bir Rab, o şeyleri yapıp gönderiyor. O faydaları onlara varoluş gayesi yapıyor. Mesela, yağmur yağıyor. Görünüşte yağmuru netice veren sebeplerin hayvanları düşünmekten, onlara acıyıp merhamet etmekten ne kadar uzak olduğu mâlûmdur. Demek yağmur, hayvanları yaratan ve rızıklarını taahhüt eden bir Hâlık-ı Rahîm’in hikmetiyle yardıma gönderiliyor. Hatta yağmura “rahmet” deniliyor. Pek çok rahmet eserini ve faydayı içerdiğinden, rahmet âdeta yağmur şeklinde cisme bürünür, damlalar halinde gelir.

[1771] “Bütün işler hükmetmesi için O’na götürülür.” (Hûd sûresi, 11/123)

Hem bütün mahlûkatın yüzüne tebessüm eden bütün ziynetli bitki ve hayvanlardaki ziynet ve gösterişler, açıkça, gayb perdesi arkasında bu süslü ve güzel sanatlarla kendini tanıtmak, sevdirmek ve bildirmek isteyen bir Zât-ı Zülcelâl’in varlığının vücûbiyetine ve birliğine delildir. Demek, eşyadaki süslü vaziyetler, gösterişli keyfiyetler; tanıtma ve sevdirme sıfatlarına kesin bir şekilde işaret eder. Sevdirme ve tanıtma sıfatları ise açıkça Vedûd, Ma’ruf bir Sâni-i Kadir’in varlığının vücûbuna ve birliğine şahittir.

Sözün Özü: Sebep gayet basit, aciz; ona dayandırılan neticeler ise gayet sanatlı ve kıymetli olduğundan, netice sebebi hükümsüz kılar. Hem sebeplerle meydana gelen neticelerin gayesi, faydası da cahil ve cansız olan sebepleri ortadan kaldırır, bir Sâni-i Hakîm’e teslim eder. Hem

neticelerin yüzündeki ziynet ve maharetler, kendi kudretini şuur sahiplerine bildirmek isteyen ve kendini sevdirmeyi arzu eden bir Sâni-i Hakîm'i gösterir.

Ey her şeyi sebeplere bağlayan biçare! Bu üç mühim hakikati neyle izah edebilirsin? Nasıl kendini kandırabilirsin? Aklın varsa sebepler perdesini yırt! وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ[1772] de, sonsuz vehimlerden kurtul.

[1772] "Allah'ın hiçbir şekilde ortağı yoktur." (Buhârî, *îmân* 42, *meğâzî* 29; Müslim *îmân* 46)

Yirmi Sekizinci Pencere

وَمِنْ اٰيَاتِهٖ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ وَاَلْوَانِكُمْ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِلْعَالِمٖينَ[1773]

[1773] "O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır. Elbette bunda bilen ve anlayan kimseler için ibretler vardır." (Rûm sûresi, 30/22)

Şu kâinata bakıyor, görüyoruz ki: Beden hücrelerinden âlemin her tarafına kadar kuşatıcı bir hikmet ve düzen var. Beden hücrelerine bakıyor, görüyoruz ki: Beden için gerekli işleri yapan ve onu idare eden bir Zât'ın emriyle, kanunuyla o küçücük hücrelerde mühim bir idare bulunur. Nasıl bir kısım rızık, içyağı suretinde mideye depolanıp ihtiyaç vaktinde kullanılır. O küçücük hücrelerde de aynen öyle bir tasarruf ve depolama var.

Bitkilere bakıyoruz, gayet hikmetli bir terbiye, bir idare görünüyor. Hayvanlara bakıyoruz, son derece cömertçe bir terbiye ve rızık verme görüyoruz. Kâinattaki büyük varlıklara bakıyoruz, mühim gayeler için haşmetli bir idare ve aydınlatma görüyoruz. Âlemin bütününe bakıyoruz, muntazam bir memleket, bir şehir, bir saray hükmünde yüce hikmetler, kıymetli gayeler için mükemmel bir düzene koyma görüyoruz. İşte bunlar –Otuz İkinci Söz'ün Birinci Mevkıf'ında izah ve ispat edildiği üzere– bir zerreden tut, ta yıldızlara kadar hiçbir yerde zerre kadar şirke yer bırakmıyor. Birbirleriyle mânen öyle münasebet içindedirler ki, bütün yıldızları kendine itaat ettiremeyen ve elinde tutamayan, bir zerreye bile

terbiyesini ve idaresini dinletemez. Bir zerreye hakiki Rab olmak için bütün yıldızlara sahip olmak gerekir.

Hem Otuz İkinci Söz'ün İkinci Mevkıf'ında izah ve ispat edildiği üzere, gökleri yaratmaya ve düzene koymaya gücü yetmeyen, insanın simasındaki şahsî mührü yapamaz. Demek, bütün göklerin Rabbi olmayan, bir tek insanın simasındaki ayırt edici vasıf olan nakşı yapamaz. İşte kâinat kadar büyük bir pencere ki, ondan bakılsa اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ۝ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ[1774] ayetlerinin kâinatın sayfalarında büyük harflerle yazılı olduğu, akıl gözüyle de görülecek. Öyleyse görmeyenin ya aklı ya da kalbi yoktur. Veya o, insan suretinde bir hayvandır.

[1774] "Her şeyi yaratan Allah'tır. Her şey O'nun tasarruf ve idaresindedir. Göklerin ve yerin hazinelerinin anahtarları O'nun katındadır." (Zümer sûresi, 39/62-63)

Yirmi Dokuzuncu Pencere

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ[1775]

[1775] "Hiçbir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor olmasın." (İsrâ sûresi, 17/44)

Bir bahar mevsiminde, garip bir halde, tefekkür ederek yolculuk yapıyordum. Bir tepeciğin eteğinden geçerken parlak bir sarıçiçek gözüme ilişti. Eskiden vatanımda ve başka memleketlerde gördüğüm o cins sarıçiçekleri hatırlattı. Şöyle bir mânâ kalbime geldi: Bu çiçek kimin imzası, kimin damgası, kimin mührü, kimin nakşı ise elbette yeryüzündeki bütün o tür çiçekler, O'nun mührü ve damgasıdır.

Şu mührü hayal ettikten sonra aklıma şöyle bir tasavvur geldi: Nasıl ki bir mektup mühürlenmişse o mühür, mektubun sahibini gösterir. Aynen öyle de şu çiçek, Rahman'ın bir mührüdür. Türlü nakışlarla ve mânidar bitki satırlarıyla yazılan şu tepecik dahi bu çiçeğin Sâni'inin bir mektubudur.

Hem şu tepecik bir mühürdür. Şu çöl ve ova Rahman'ın bir mektubu suretini aldı. İşte bu düşünceden de zihnime şöyle bir hakikat geldi ki: Her

bir şey, Cenâb-ı Hakk'ın bir mührü hükmünde bütün eşyayı kendi Hâlık'ına verir. Kendi kâtibinin mektubu olduğunu ispat eder.

İşte her şey, öyle birer tevhid penceresidir ki, bütün eşyayı bir Vahid-i Ehad'e mal eder. Demek her bir şeyde, bilhassa canlılarda öyle harika bir nakış, öyle mucizeli bir sanat var ki, onu öyle yapan ve öyle mânidar nakşeden, bütün eşyayı yapabilir ve bütün eşyayı yapan, elbette O olacaktır. Demek bütün eşyayı yapamayan, bir tek şeyi var edemez.

İşte ey gafil! Şu kâinatın yüzüne bak ki: Samed Yaratıcının birbiri içinde sayısız mektubu hükmünde olan varlık sayfaları hadsiz tevhid mühürleriyle mühürlenmiş. Bütün bu mühürlerin şahitliklerini kim yalanlayabilir! Hangi kuvvet onları susturabilir! Kalb kulağı ile hangisini dinlesen اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ[1776] dediğini işitirsin.

[1776] "Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur." (Müslim, *salât* 60; Tirmizî, *salât* 216; Ebû Dâvûd, *salât* 178; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 1/292)

Otuzuncu Pencere

لَوْ كَانَ فِيهِمَا اٰلِهَةٌ إِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا[1777]

[1777] "Eğer gökte ve yerde, Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı oraların düzeni bozulurdu." (Enbiyâ sûresi, 21/22)

كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ[1778]

[1778] "O'nun vechi (Zâtı) hariç her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve hepiniz O'nun huzuruna götürüleceksiniz." (Kasas sûresi, 28/88)

Şu pencere, düşüncelerini imkân ve hudûs[1779] üzerine kuran bütün kelâmcıların penceresidir ve Vâcibü'l-Vücûd'un varlığının ispatına giden caddeleridir. Bunun geniş izahını, hakikati araştırıp delilleriyle bilen zâtların *Şerhü'l-Mevâkıf* ve *Şerhü'l-Makasıd* gibi büyük kitaplarına havale ederek yalnız Kur'an'ın feyzinden ve bu pencereden ruha gelen bir-iki parıltıyı göstereceğiz. Şöyle ki:

[1779] **Hudûs**: Sonradan meydana gelme.

Amirliğin ve hâkimiyetin gereği, rakip kabul etmemek, ortakları reddetmek, müdahaleyi ortadan kaldırmaktır... Onun içindir ki, küçük bir

köyde iki muhtar bulunsa köyün rahatı ve düzeni bozulur. Bir nahiyede iki müdür, bir vilayette iki vali bulunsa karışıklık çıkar. Bir memlekette iki padişah bulunsa fırtınalı bir karmakarışıklığa sebebiyet verir. Eğer hâkimiyet ve amirliğin gölgesinin zayıf bir gölgesi ve küçük bir misali, yardımlaşmaya muhtaç aciz insanlarda rakiplerin, zıtların ve emsallerinin müdahalesini böyle kabul etmezse; acaba mutlak saltanat suretindeki hâkimiyet ve rubûbiyet derecesindeki amirlik, icraatına müdahaleyi reddeden o kanunun hükmünü bir Kadîr-i Mutlak'ta ne kadar esaslı bir surette icra eder, kıyasla…

Demek ulûhiyet ve rubûbiyetin kesin ve değişmez gereği vahdettir, tek başına olmaktır. Buna açık bir delil ve kesin bir şahit, kâinattaki mükemmel intizam ve benzersiz ahenktir. Bir sineğin kanadından gökyüzü kandillerine kadar öyle bir düzen var ki, akıl onun karşısında hayretinden ve takdirinden "Sübhânallah, Mâşâallah, Bârekâllah" der, secde eder. Eğer zerre kadar ortağa yer bulunsa ve onun bir şeye kadar müdahalesi olsaydı, لَوْ كَانَ فِيهِمَا اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا[1780] ayet-i kerimesinin işaretiyle, kâinattaki düzen bozulacak, suret değişecek, bozulma emareleri ve karışıklık görünecekti. Halbuki

[1780] "Eğer gökte ve yerde Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı oraların düzeni bozulurdu." (Enbiyâ sûresi, 21/22)

فَارْجِعِ الْبَصَرَۙ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ ۝

ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ[1781]

[1781] "(Yedi kat göğü birbiriyle tam uyum içinde yaratan O'dur. Rahman'ın yaratmasında hiçbir düzensizlik göremezsin.) Çevir de bak gözünü, görebilir misin bir kusur? Sonra tekrar tekrar gözünü çevir de bak, gözün bulamadığından bir kusur, eli boş ve bitkin geri döner." (Mülk sûresi, 67/3-4)

ayetlerinin ve şu ifadenin gösterdiği gibi, insanın nazarı, kusur aramak için ne kadar çabalasa da hiçbir yerde kusur bulamayacak, yorgun bir şekilde menzili olan göze gelip onu gönderen tenkitçi akla diyecek ki: "Boşuna yoruldum, hiçbir yerde kusur yok." İşte bu gösteriyor ki,

kâinattaki düzen ve intizam gayet mükemmeldir. Demek bu intizam, Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin açık bir şahididir.

Gelelim "hudûs"a… Kelâmcılar demiş ki: "Âlem, değişkendir. Her değişen şey hâdistir, yani sonradan vücuda gelmiştir. Sonradan var olan her şeyi de bir var eden vardır. Öyleyse bu kâinatın ezelî bir yaratıcısı var."

Biz de deriz ki: Evet kâinat sonradan var olmuştur, çünkü görüyoruz: Her asırda, her senede, hatta her mevsimde bir kâinat, bir âlem gider, bir başkası gelir. Demek bir Kadîr-i Zülcelâl var ki, bu kâinatı yoktan var ederek her sene, her mevsim, belki her gün birini yaratır, şuur sahiplerine gösterir ve sonra onu alıp başkasını getirir. O âlemleri birbiri ardınca takıp zincirleme bir surette zamanın şeridine dizer. Elbette onlar, bu âlem gibi devamlı yenilenen birer kâinat hükmünde olan her baharda gözümüzün önünde hiçten gelen ve gayba giden kâinatları yaratan Kadir bir Zât'ın kudret mucizeleridir. Mutlaka şu âlemi de, her vakit âlem içinde âlemleri yaratıp değiştiren Zât yaratmıştır. Âlemi ve yeryüzünü büyük misafirlerine misafirhane yapmıştır.

Gelelim "imkân" bahsine... Kelâm âlimleri demiş ki: "İmkân, iki tarafın birbirine denk olmasıdır." Yani yokluk ve varlık, ikisi denk olsa; bir tahsis[1782] edici, bir tercih edici, bir var eden lâzımdır. Çünkü mümkün şeyler, birbirini yaratıp silsile halinde devam edemez. Yahut biri diğerini vücuda getirerek devir suretinde de olamaz. Öyleyse bir Vâcibü'l-Vücûd vardır ki, bunları yaratıyor. Devir ve silsile halinde devam iddiasını, "arşî" ve "süllemî" gibi isimlerle bilinen ve bir yaratıcının varlığını ispat eden meşhur on iki kesin delil ile çürütmüş ve bu iddianın akıl dışı olduğunu göstermişler. Sebepler silsilesini kesip Vâcibü'l-Vücûd'un varlığını ispat etmişler.

[1782] Meylettirmek, yöneltmek, bir gaye için kullanmak.

Biz de deriz ki: Sebeplerin, silsilelerin âlemin nihayetinde kesilmesini delilleriyle göstermektense her şeyde Hâlık-ı Külli Şey'e has mührü göstermek daha kesin, daha kolaydır. Kur'an'ın feyziyle bütün

“Pencereler” ve bütün Söz’ler, o esas üzerinde gitmiş. Bununla beraber imkân noktasının sınırsız bir genişliği var. Vâcibü’l-Vücûd’un varlığını sayısız yönden gösteriyor. Yalnız, kelâmcıların silsilelerin kesilmesi yoluna –gerçekten geniş ve büyük olan o caddeye– has değildir. Belki hadde hesaba gelmeyen yollarla Vâcibü’l-Vücûd’u bilmeye yol açar.

Şöyle ki: Her bir şey varlığında, sıfatlarında, hayatı süresince sonsuz imkân, yani pek çok yol ve yön arasında tereddütteyken, görüyoruz ki: O sayısız yönler içinde kendisine uygun, muntazam bir yolu takip ediyor. Her bir sıfatı da hususi bir tarzda ona veriyor. Hayatı boyunca bütün değiştirdiği sıfatlar ve haller de böyle bir tahsisle ihsan ediliyor. Demek, hepsi bir tahsis edicinin iradesiyle, bir tercih edenin tercihiyle, sonsuz hikmet sahibi bir Mûcid’in yaratmasıyladır ki, onu sayısız yollar içinde hikmetli bir yola sevk eder, muntazam sıfatları ve halleri ona giydirir. Sonra tek başına olmaktan çıkarıp onu terkip edilmiş bir cismin parçası yapar, imkânlar çoğalır. Çünkü o cisimde binlerce tarzda bulunabilir. Halbuki o neticesiz vaziyetler içinde ona neticeli, hususi bir vaziyet verilir. O cisimde mühim neticeleri, faydaları ve vazifeleri gördürülür. Sonra o cisim de bir başka cismin parçası yapılır. İmkânlar daha da çoğalır. Çünkü binlerce tarzda bulunabilir.

İşte o binlerce tarz içinde bir varlığa bir tek vaziyet veriliyor. O vaziyet ile mühim vazifeler gördürülüyor. Bunun gibi misaller Müdebbir bir Hakîm’in varlığının vücûbiyetini gittikçe daha açık bir şekilde gösteriyor. Her şeyin sonsuz ilim sahibi bir Âmir’in emriyle sevk edildiğini bildiriyor. Cisim içinde cisim, birbiri içinde birer kısım olup giden bütün bu terkiplerde; nasıl bir askerin takımında, bölüğünde, taburunda, alayında, fırkasında, ordusunda o iç içe heyetlerden her birine ait birer vazifesi, hikmetli birer bağı, muntazam birer hizmeti vardır. Hem nasıl ki, gözbebeğindeki bir hücrenin gözünle bir bağı ve bir vazifesi bulunur. Hem senin başının bütün vücudunla bir bağı, ona karşı hikmetli bir vazifesi ve hizmeti vardır. Zerre miktar şaşırsa, sağlık ve bedenin dengesi bozulur. Hem onun kan damarlarına, his ve hareket sinirlerine, hatta bedenin

bütününe karşı has birer vazifesi, hikmetli birer vaziyeti vardır. Binlerce imkân içinde, ona bir Sâni-i Hakîm'in hikmetiyle o belli vaziyet verilmiştir.

Aynen öyle de: Bu kâinattaki her bir varlığın kendi zâtı ve vasıfları ile çok imkân yolları içinde has bir varoluşu, hikmetli bir sureti ve faydalı sıfatları, nasıl bir Vâcibü'l-Vücûd'a şahitlik eder. Aynı şekilde, kısımlardan oluşan bir bütüne girdikleri vakit, her bir kısımda başka bir lisanla yine Sâni'ini ilan ederler. Hepsinin gitgide ta en büyük bütüne kadar her şeyle birer bağı ve vazifesi, hizmeti itibarı ile Sâni-i Hakîm'in varlığının vücûbuna ve iradesine şahitlik eder. Çünkü bir şeyi, bütün o kısımlara hikmetli münasebetleri muhafaza ederek yerleştiren ancak hepsinin Hâlık'ı olabilir. Demek bir tek şey, binlerce dille O'na şahit hükmündedir. İşte yalnız kâinattaki varlıklar sayısınca değil, belki onların sıfatları ve kısımları, uzuvları adedince imkânlar noktasından da Vâcibü'l-Vücûd'un varlığına şehadetler geliyor.

İşte ey gafil! Kâinatı dolduran bu şahitlikleri, bu sedaları işitmemek için ne kadar sağır ve akılsız olmak gerekiyor? Haydi sen söyle...

Otuz Birinci Pencere

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ[1783]

[1783] "Biz, insanı en mükemmel surette yarattık." (Tîn sûresi, 95/4)

وَفِي الْأَرْضِ اٰيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ ۝ وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ[1784]

[1784] "Yeryüzünde kesin inanmak isteyenler için birçok deliller vardır. Bizzat kendi varlıklarınızda da böyle deliller vardır. Hâlâ görmeyecek misiniz?" (Zâriyât sûresi, 51/20-21)

Şu pencere insan penceresidir ve enfüsîdir, yani iç dünyaya aittir. Bu yönüyle şu pencerenin etraflıca izahını, varlığın hakikatini araştırıp delilleriyle bilen binlerce evliyanın kapsamlı kitaplarına havale ederek yalnız Kur'an'ın feyzinden aldığımız birkaç esasa işarette bulunacağız. Şöyle ki: On Birinci Söz'de bildirildiği gibi, "İnsan, âlemin öyle kuşatıcı bir nüshasıdır ki, Cenâb-ı Hak bütün isimlerini insana onun nefsiyle

hissettiriyor.” Geniş izahını başka Söz’lere havale edip yalnız üç noktayı göstereceğiz.

Birinci Nokta

İnsan, Cenâb-ı Hakk’ın isimlerine üç yönden aynadır.

Birincisi: Gece karanlık nasıl ışığı gösterirse, öyle de, insan zayıflığı ve acziyle, fakr ve ihtiyaçlarıyla, noksan ve kusurlarıyla bir Kadîr-i Zülcelâl’in kudretini, kuvvetini, zenginliğini, rahmetini bildiriyor ve bunun gibi O’nun pek çok vasfına bu suretle aynalık ediyor. Hatta sonsuz aczi ve zayıflığıyla sayısız düşmanına karşı bir dayanak noktası arayan vicdan daima Vâcibü’l-Vücûd’a bakar. Hem sonsuz fakrıyla, sınırsız ihtiyaçları içinde, nihayetsiz maksatları için yardım aramaya mecbur olduğundan, vicdan o noktadan daima bir Ganiyy-i Rahîm’in dergâhına dayanır, dua ile el açar. Demek, her vicdanda şu dayanak ve yardım noktası yönünden iki küçük pencere, Kadîr-i Rahîm’in rahmet dergâhına açılır ve insan her vakit oradan bakabilir.

İkincisi: İnsan kendisine numuneler türünden verilen sınırlı ilim, kudret, görme, işitme, mâlikiyet, hâkimiyet gibi küçük vasıf ve kabiliyetlerle kâinat Mâlik’inin ilmine ve kudretine, her şeyi gören ve işiten rubûbiyetinin hâkimiyetine aynalık eder. Onları anlar, bildirir. Mesela: “Ben nasıl bu evi yaptıysam, yapmasını biliyor, onu görüyorsam, onun mâlikiysem ve onu idare ediyorsam, aynen öyle de, şu koca kâinat sarayının bir Ustası var. O Usta onu bilir, görür, yapar ve idare eder.” der ve bunun gibi...

Üçüncüsü: İnsan, üstünde nakışları görünen ilahî isimlere aynalık eder. Otuz İkinci Söz’ün Üçüncü Mevkıf’ının başında bir parça izah edilen, insanın kuşatıcı mahiyetinde nakışları açıkça görünen yetmişten fazla isim vardır. Mesela: İnsan, yaratılışıyla Sâni ve Hâlık isimlerini, kendisine en güzel suretin verilmiş olmasıyla Rahman ve Rahîm isimlerini, güzel terbiyesiyle Kerîm ve Latif isimlerini ve bunun gibi, bütün uzuvları, kabiliyetleri ve cevherleri ile, latifeleri ve maneviyatı ile, duyguları ve

hissiyatı ile ayrı ayrı isimlerin ayrı ayrı nakışlarını gösteriyor. Demek, nasıl Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinde bir "ism-i âzam" vardır, aynı şekilde o isimlerin nakışlarında da en büyük bir nakış, bir "nakş-ı âzam" vardır ki, o da insandır.

Ey kendini insan bilen insan! Kendini oku... Yoksa hayvan ve taş-toprak hükmünde cansız bir insan olma ihtimalin var!

İkinci Nokta

Mühim bir ehadiyet sırrına işaret eder. Şöyle ki: Nasıl insanın ruhunun bütün bedeniyle öyle bir münasebeti var ki, bütün uzuv ve hücrelerini birbirine yardım ettirir. Yani, Cenâb-ı Hakk'ın iradesinin cilvesi olan yaratılış kanunları ve onlardan haricî vücut giydirilmiş emrî bir kanun ve rabbanî bir latife olan ruhun,[1785] bedenin idaresinde o uzuv ve hücrelerin manevî seslerini hissetmesi ve ihtiyaçlarını görmesi birbirine mâni olmaz, ruhu şaşırtmaz. Ruha nispeten uzak-yakın bir hükmündedir. Bir iş diğerine perde olmaz. İsterse çoğunu birinin imdadına yetiştirir. İsterse bedeni her kısmı ile bilebilir, hissedebilir, idare edebilir. Hatta çok nuraniyet kazanmışsa her bir hücresiyle görebilir ve onları işitebilir. Aynen öyle de: –وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى[1786]– Madem Cenâb-ı Hakk'ın emrî bir kanunu olan ruh, küçük bir âlem olan insan bedeninde ve uzuvlarında bu vaziyeti gösteriyor. Elbette en büyük âlem olan kâinatta o Vâcibü'l-Vücûd Zât'ın küllî iradesine ve mutlak kudretine sayısız fiiller, sedalar, dualar, işler hiçbir şekilde ağır gelmez, birbirine mâni olmaz. Hâlık-ı Zülcelâl'i meşgul etmez, şaşırtmaz. O, hepsini birden görür, bütün sesleri birden işitir. Yakın-uzak O'nun için birdir. İsterse hepsini birinin imdadına gönderir. Her şey ile her şeyi görebilir, seslerini işitebilir ve her şey ile her şeyi bilir ve bunun gibi...

[1785] Bkz. İsrâ sûresi, 17/85.

[1786] "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

Üçüncü Nokta

Hayatın pek mühim bir mahiyeti ve vazifesi var. Fakat bu bahis, hayat penceresinde ve Yirminci Mektup'un Sekizinci Kelime'sinde etraflıca geçtiğinden oraya havale edip yalnız şunu hatırlatacağız:

Hayatta hissiyat suretinde kaynayan, birbiri içindeki nakışlar, O'nun pek çok ismine, mukaddes vasıflarına ve icraatına işaret eder. Gayet parlak bir surette Hayy-ı Kayyûm'un zâti sıfat ve icraatına aynalık eder. Şu sırrın izahı, Allah'ı tanımayan ve henüz tam tasdik etmeyenler için zamansız olacağından kapıyı kapatıyoruz.

Otuz İkinci Pencere

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهٖ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا[1787]

[1787] "Bütün dinlere üstün kılmak için resûlünü hidayet ve hak dinle gönderen O'dur. Buna şahit olarak Allah yeter." (Fetih sûresi, 48/28)

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللّٰهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِۚ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ[1788]

[1788] "De ki: Ey insanlar ben sizin hepinize Allah tarafından gönderilen peygamberim. O ki, göklerin ve yerin hâkimiyeti O'na aittir. O'ndan başka ilah yoktur. Hayatı veren de, ölümü yaratan da O'dur." (A'râf sûresi, 7/158)

Şu pencere, peygamberlik semâsının güneşi, hatta güneşler güneşi olan Hazreti Muhammed'in *(aleyhissalâtü vesselam)* penceresidir. Şu gayet parlak, pek büyük ve çok nuranî pencerenin ne derece nuranî ve aşikâr olduğu Otuz Birinci Söz olan Mirac Risalesi'yle On Dokuzuncu Söz olan Nübüvvet-i Ahmediye *(aleyhissalâtü vesselam)* risalesinde ve on dokuz işaretli olan On Dokuzuncu Mektup'ta ispat edildiğinden, o iki Söz'ü, o Mektup'u ve o Mektup'un On Dokuzuncu İşaret'ini bu makamda düşünüp sözü onlara havale ediyoruz. Burada yalnız deriz ki:

Tevhidin konuşan bir delili olan Zât-ı Ahmediye *(aleyhissalâtü vesselam)*, peygamberlik ve velâyet yönleriyle, yani kendinden önceki bütün nebilerin tevatürle, yanlışlığına ihtimal bulunmayan ittifaklarını ve sonraki bütün evliya ve asfiyanın ittifakla tevatürlerini içeren bir kuvvetle, hayatı boyunca bütün kuvvetiyle Cenâb-ı Hakk'ın birliğini gösterip ilan etmiştir.

Ve İslam âlemi gibi geniş, parlak, nuranî bir pencereyi marifetullaha açmıştır. İmam Gazâlî, İmam Rabbânî, Muhyiddin-i Arabî, Abdülkadir Geylânî gibi varlığın hakikatini delilleriyle bilen milyonlarca asfiya ve sıddık zât o pencereden bakıyor, başkalarına da gösteriyorlar.

Acaba böyle bir pencereyi kapatacak bir perde var mı? Ve onu itham edip bu pencereden bakmayanın aklı var mı? Haydi sen söyle!

Otuz Üçüncü Pencere

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا ۝ قَيِّمًا[1789]

[1789] "Hamd, O Allah'a mahsustur ki kuluna Kitabı indirdi ve onun içine tutarsız hiçbir şey koymadı. Dosdoğru bir Kitap olarak gönderdi." (Kehf sûresi, 18/1-2)

الٓرٰ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ[1790]

[1790] "Elif, Lâm, Râ. Bu, Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, üstün kudret sahibi ve her işi övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna, göklerde ve yerdeki her şeyin sahibinin yoluna insanları çıkarmaları için sana indirdiğimiz bir kitaptır." (İbrahim sûresi, 14/1)

Bütün bu pencerelerin, Kur'an denizinden bazı damlalar olduğunu düşün. Sonra Kur'an'da âb-ı hayat hükmünde ne kadar tevhid nuru olduğunu kıyas edebilirsin. Fakat bütün o pencerelerin kaynağı, madeni ve aslı olan Kur'an'a kısaca ve basit bir tarzda bakılsa dahi, yine onun gayet parlak, nuranî ve geniş bir pencere olduğu görülür. O pencerenin ne kadar kesin, parlak ve nuranî olduğunu Yirmi Beşinci Söz olan Kur'an'ın Mucizeleri Risalesi'ne ve On Dokuzuncu Mektup'un On Sekizinci İşaret'ine havale ediyoruz. Ve Kur'an'ı bize gönderen Zât-ı Zülcelâl'in Rahmanî arşına niyaz edip diyoruz ki:

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا[1791]

[1791] "Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!" (Bakara sûresi, 2/286)

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا[1792]

[1792] "Ey bizim Kerîm Rabbimiz, bize hidayet verdikten sonra kalblerimizi saptırma!" (Âl-i İmran sûresi, 3/8)

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ[1793]

[1793] “Ey Rabbimiz! Bu hizmetimizi kabul buyur! Her şeyi hakkıyla işiten ve bilen ancak sensin.” (Bakara sûresi, 2/127)

وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ[1794]

[1794] “Tevbelerimizi de kabul buyur! Muhakkak ki tevbeleri en güzel şekilde kabul eden ve çok merhamet eden ancak sensin!” (Bakara sûresi, 2/128)

İHTAR

Şu otuz üç pencereli Otuz Üçüncü Mektup, imanı olmayanı inşallah imana getirir. İmanı zayıf olanın imanını kuvvetlendirir. İmanı kuvvetlenen ama taklidî olanın imanını tahkikî yapar. İmanı tahkikî olanın imanını enginleştirir. İmanı engin olanı da bütün hakiki kemâl vasıflarının kaynağı ve esası olan marifetullahta yükseltir; ona daha nuranî, daha parlak manzaraları açar. İşte bunun için, “Bir pencere bana yeter.” diyemezsin. Çünkü sana bir kanaat geldiyse ve aklın hissesini aldıysa, kalbin ve ruhun da hissesini ister. Hatta hayal de o nurdan hissesini isteyecek. Bu yüzden her bir pencerenin ayrı ayrı faydaları vardır.

Mirac Risalesi’nde asıl muhatap mümindi; dinsiz inkârcı ikinci derecede dinleme makamındaydı. Bu risalede ise muhatap inkârcıdır; dinleme makamında olan mümindir. Bunu düşünüp öylece bakmalı. Fakat maalesef mühim bir sebepten dolayı şu mektup gayet süratle yazıldığından ve hatta müsvedde halinde kaldığından, elbette bana ait ifade tarzında karışıklık ve kusurlar olacaktır. Kardeşlerimden müsamaha nazarıyla bakmalarını, ellerinden gelirse tashih etmelerini ve mağfiretim için dualarını isterim.

اَلسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى[1795] ، وَالْمَلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهَوٰى[1796]

[1795] “Kurtuluş ve selamet, hidayete uyanlaradır.” (Tâhâ sûresi, 20/47)

[1796] Azarlama, kınama da nefsine tâbi olanlaradır.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[1797]

[1797] “Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مَنْ أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ وَعَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلِّمْ اٰمِينَ[1798]

[1798] Allahım, âlemlere rahmet olarak gönderdiği zâta, onun âline ve ashabına salât ve salâm eyle, âmin...

Lemaât

مِنْ بَيْنِ هِلَالِ الصَّوْمِ وَهِلَالِ الْعِيدِ[1799]

[1799] "Ramazan ve Bayram hilâli arasından (ramazan esintileri)"

ÇEKİRDEKLER VE ÇİÇEKLERİ

Risale-i Nur Talebelerine
Küçük Bir Mesnevî ve İmana Dair Bir Divan

Müellifi:
Bediüzzaman Said Nursî

TEMBİH

Lemaât adlı bu eserin başka divanlar gibi bir iki konu üzerinde gitmemesinin sebebi, müellifin eski eserlerinden *Hakikat Çekirdekleri*'ndeki kısacık vecizeleri bir derece izah etmek için hem nesir tarzında yazılmış hem de başka divanlardaki gibi hayallere, ölçüsüz hissiyata girilmemiş olmasıdır. Baştan aşağı mantık ile Kur'an ve iman hakikatleri hakkında, yanında bulunan yeğeni gibi bazı talebelerine verdiği ilmî bir derstir, hatta bir iman ve Kur'an dersidir. Üstadımızın aşağıdaki ifadesinde dediği gibi, nazma ve şiire hiç meyli bulunmadığına ve onlarla meşgul olmadığına biz de şahidiz. Bu, وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ[1800] ayetindeki sırrın bir numunesini gösteriyor.

[1800] "Biz ona (Peygamber'e) şiir öğretmedik." (Yâsîn sûresi, 36/69)

Bu eser birçok meşguliyet içinde, müellifin Dârü'l-Hikmet'teki vazifesi sırasında, ramazanda, yirmi günde, her gün iki veya iki buçuk saat çalışmak suretiyle manzum gibi yazılmıştır. Manzum bir sayfa yazmak on sayfa nesir yazmak kadar zor olduğu halde, bu kadar kısa zamanda, birden, çok dikkat etmeden, tashihsiz bir şekilde söylenmiş ve basılmıştır. Bizce *Risale-i Nur* adına bir harikadır. Hiçbir manzum divan böyle yapmacıksız, nesir gibi okunabilir görünmüyor. Zaman gelecek, inşallah bu eser *Risale-i Nur* talebelerinin bir çeşit mesnevisi olacak. Hem bu eser, ondan 10 sene sonra yazılmaya başlanan ve 23 senede tamamlanan *Risale-i Nur*'un mühim eczalarına gaybî bir işaret, müjdeli bir fihrist hükmündedir.

Risale-i Nur Talebelerinden

Sungur, Mehmed Feyzi, Hüsrev

İhtar

اَلْمَرْءُ عَدُوٌّ لِمَا جَهِلَ[1801]

[1801] "Kişi bilmediği şeyin düşmanıdır." (Bkz. Ali İbni Ebî Talib, *Nehcü'l-Belâğa* s. 780)

kaidesince, nazım ve kafiye bilmediğimden onlara kıymet vermezdim. İçeriği kafiyeye feda edip hakikatin suretini nazmın keyfine göre değiştirmek hiç istemezdim. Şu kafiyesiz, nazımsız kitapta en yüce hakikatlere hırpani bir elbise giydirdim.

Evvela: Daha iyisini bilmiyordum. Yalnızca mânâyı düşünüyordum.

İkinci olarak: Cesedi elbiseye göre yontup rendeleyen şairlere tenkidimi göstermek istedim.

Üçüncüsü: Ramazanda kalb ile beraber nefsi de hakikatlerle meşgul etmek için böyle çocukça bir üslûp tercih edildi. Fakat ey okur! Ben hata ettim, itiraf ediyorum. Sakın sen hataya düşme! Perişan üslûba bakıp o yüce hakikatlere dikkat göstermeyerek hürmetsizlik etme!..

İfade-i Meram

Ey okur! Şunu peşinen itiraf ederim ki: Yazıdaki ve nazımdaki kabiliyetsizliğimden çok şikâyetçiyim. Hatta şimdi ismimi bile düzgün yazamıyorum. Manzum ve vezinle ömrümde bir parça bile yazamamıştım. Birdenbire zihnime, nazma karşı ısrarlı bir arzu geldi. Sahabelerin gazvelerine dair Kürtçe Kavl-i Nevâlâ Sîsebân[1802] adında bir destan vardı. Ruhum onun ilahî tarzındaki tabiî nazmından hoşlanıyordu. Ben de kendime mahsus bir surette onun nazım şeklini kullandım. Nazma benzer bir nesir yazdım. Fakat vezin için katiyen zorlamaya, yapmacıklığa girmedim. İsteyen, nazma benzerliğini düşünmeden onu zahmetsizce, nesir gibi okuyabilir. Hem nesir olarak bakmalı ki, mânâ anlaşılsın. Her kıtada mânâ bütünlüğü var. Kafiyelerin üstünde durulmasın. Külah püskülsüz, vezin kafiyesiz, nazım da kuralsız olabilir. Zannımca söz ve nazım, sanat bakımından cazibeli olursa nazarı meşgul eder. Nazarı mânâdan çevirmemek için nazmın kusurlu olması daha iyidir.

[1802] Ashab-ı Kirâm'ın kahramanlıklarından bahseden dört yüz beyitlik uzun bir kasidedir. Zühd ve takvasıyla tanınan Molla Ağa ez-Zibarî tarafından Kürtçe kaleme alınmıştır.

Bu eserimde üstadım Kur'an'dır. Kitabım hayattır. Muhatabım yine nefsim... Sen ise ey okur, dinleyicisin. Dinleyicinin tenkide hakkı yoktur; beğendiğini alır, beğenmediğine ilişmez. Bu eserim mübarek ramazanın feyzi[1803] HAŞİYE olduğundan, ümit ederim ki, inşallah din kardeşlerimin kalbine tesir eder de dilleri bana bir mağfiret duası bahşeder veya bir Fatiha okur.

[1803] HAŞİYE Hatta tarihi نَجْمُ أَدَبٍ وُلِدَ لِهِلاَلَيْ رَمَضَانَ çıkmıştır. Yani: “Ramazanın iki hilâlinden doğmuş bir edep yıldızıdır.” (1337 eder.)

Ed-Daî[1804]

[1804] **Daî**: Dua eden.

Yıkılmış bir mezarım ki, yığılmıştır içinde[1805]*
Said'den yetmiş dokuz ölü,[1806]* *günahlarla birlikte âlâma.*

[1805]* Bu kıta, onun imzasıdır.

[1806]* Cisim her sene iki defa yenilendiği için iki Said ölmüş demektir. Hem o sene Said yetmiş dokuz senesindedir. Her bir sene bir Said ölmüş ve Said bu tarihe kadar yaşayacak demektir.

Sekseninci olmuştur o mezara bir mezar taşı.
Beraber ağlıyor[1807]* *hüsran-ı İslam'a.*

[1807]* Bu hali yirmi sene evvel hissikablelvuku ile, yani önceden sezerek hissetmiş.

Mezar taşımla, ölülerle dolu inleyen o mezarımla
Yolcuyum ukbâdaki yarınıma.

Yakînim var ki: İstikbal semâvatı, zemin-i Asya
Beraber olur teslim, yed-i beyza-yı İslam'a.

Zira imanın bereketli sağ elidir
Verir emn ü eman[1808] *insanlığa...*

[1808] **Emn ü Eman**: Korkusuzluk ve emniyet hali.

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ أَجْمَعِينَ[1809]

[1809] Âlemlerin Rabbi, Rahman ve Rahîm Allah'a, üzerimizdeki hadde hesaba gelmez lütufları adedince hamd ü senâ.. bütün insanlığa rahmet ve kurtuluş vesilesi olarak gönderdiği habibi Hazreti Muhammed'e *(aleyhissalâtü vesselam)*, nezih aile fertlerine ve seçkin ashabına salât ü selam olsun.

Tevhidin İki Büyük Delili

Şu kâinat tamamen muazzam bir delildir. Gaybın lisanı; şehadetle tesbih eder, tevhidi ilan eder. Evet, tevhid-i Rahman'ı yüksek bir sesle zikreder ki:

Lâ İlahe İlla Hû...[1810]

[1810] "O'ndan başka ilah yoktur." (Âl-i İmran sûresi, 3/18, Tevbe sûresi, 9/129, Hûd sûresi, 11/14)

Bütün zerreleri, hücreleri, bütün erkânı ve âzâları zikreden birer lisandır, o gür sesle beraber derler ki:

Lâ İlahe İlla Hû...

O dillerde çeşitlilik, o seslerde mertebeler var. Fakat bir noktada toplar onun zikri, onun sesi ki:

Lâ İlahe İlla Hû...

Bu bir insan-ı ekberdir,[1811] yüksek sesle zikreder; bütün kısımları, zerreleri, duyulmayan sesleriyle, o yüksek sesle beraber der ki:

[1811] **İnsan-ı ekber**: İnsanın büyük bir misali.

Lâ İlahe İlla Hû...

Şu âlem zikir halkası içinde okuyor aşrı, şu Kur'an onun güneşi. Bütün ruh sahipleri tefekkür eder ki:

Lâ İlahe İlla Hû...

Bu şanlı, yüce Furkan, o tevhidi söyleyen burhan,[1812] bütün ayetler sadık birer lisan. Şuâlar berk-i iman.[1813] Beraber derler ki:

[1812] **Burhan**: Delil

[1813] **Berk-i iman**: İmanın şimşeği.

Lâ İlahe İlla Hû...

Kulağını yapıştırsan şu Furkan'ın sinesine, derinden derine, açıkça işitirsin semavî bir sedâ, der ki:

Lâ İlahe İlla Hû...

O sestir ki, gayet ulvî, nihayet derece ciddi, hakiki, pek samimi, hem nihayetsiz munis,[1814] ikna edici ve delillerle donanmıştır. Tekrar tekrar der ki:

[1814] **Munis**: Cana yakın, sevimli.

Lâ İlahe İlla Hû...

Şu nurlu delilin altı yönü de şeffaf: Üstünde nakışlı, çiçeklerle bezenmiş mucizelik mührü. İçinde parlayan hidayet nuru der ki:

Lâ İlahe İlla Hû...

Evet, altında işlenmiş ince mantık ve delil, sağında aklı konuşturmak; mürefref[1815] her taraf, zihinler "Sadakte"[1816] der ki:

[1815] **Mürefref**: İnce, nazik kumaştan yapılmış.

[1816] "Doğru söyledin."

Lâ İlahe İlla Hû...

Sağ tarafında vicdanı şahit tutar. Önünde hayrın güzelliği, hedefinde saadet var. Onun anahtarıdır her dem ki:

Lâ İlahe İlla Hû...

Önünde ve arkasında dayanağı semavîdir: Doğrudan doğruya Allah'tan gelen vahiy. Bu altı yön ışık verir, burçlarında tecelli eder ki:

Lâ İlahe İlla Hû...

Evet, hırsız vesvese, vehimler ve yanıp sönen şüphe, ne haddi var ki o dinsiz, girebilsin bu parıltılı köşke. Hem öyle parlar ki, surları olan sûreler yüce, konuşan birer melektir her kelime:

Lâ İlahe İlla Hû...

Kur'an-ı Azîmüşşan nasıl bir tevhid denizidir... Bir tek damlası, misal için yalnız İhlâs sûresi, sayısız işaretlerinden kısa bir tek işaret.

Her türlü şirki reddeder, hem de yedi tevhid mertebesini ispat eder; üçü menfî, üçü müspet.

Şu altı cümlede birden:

Birinci cümle: قُلْ هُوَ[1817] delilsiz işarettir. Demek, umumi bir tayindir. O tayinde taayyün[1818] var ki,

[1817] "De ki: O'dur." (İhlâs sûresi, 112/1)

[1818] **Taayyün**: Belirli kılma, belirli hale gelme.

Lâ Hüve İlla Hû...[1819]

[1819] “O’ndan başka o yok.”

Şu görülen tevhide bir işarettir. Hakikati gören göz tevhidle kendinden geçse der ki:

Lâ Meşhude İlla Hû…[1820]

[1820] “O’ndan başka meşhud yok.”

İkinci cümle: اَللّٰهُ أَحَدٌ[1821] dır, ulûhiyetin birliğini açıklar. Hakikat, hak lisanı der ki:

[1821] “Allah Mutlak Bir’dir.” (İhlâs sûresi, 112/1)

Lâ Mabude İlla Hû...[1822]

[1822] “O’ndan başka mabud yok.”

Üçüncü cümle: اَللّٰهُ الصَّمَدُ[1823] dir. İki tevhid cevherine bir inci kabuğudur. İlk incisi: Rubûbiyetin birliği. Evet, kâinattaki düzenin lisanı der ki:

[1823] “Allah, Samed (Kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan, fakat ezelde ve ebedde her varlığın Kendisine muhtaç olup sığındığı Zât)tır.” (İhlâs sûresi, 112/2)

Lâ Hâlıka İlla Hû...[1824]

[1824] “O’ndan başka yaratıcı yok.”

İkinci inci: Kayyûmiyetteki birlik. Evet, kâinatta baştan başa, hem varlıkta hem bekâda, bir yaratıcıya ihtiyacın lisanı der ki:

Lâ Kayyume İlla Hû...[1825]

[1825] “O’ndan başka Kayyum (bizatihi var olup başkasına muhtaç olmayan ve her şeyin varlık ve bekası kendisine muhtaç olan) yok.”

Dördüncü: لَمْ يَلِدْ[1826] dir. Onda Celâl’in birliği gizlidir; her türlü şirki reddeder, küfrü keser atar şüphesiz.

[1826] “Ne doğurdu…” (İhlâs sûresi, 112/3)

Yani değişen, çoğalan ya da kısımlara ayrılan elbette ne hâlık olabilir, ne kayyum, ne de ilah...

O’nun doğmuş ve doğurmuş olduğunu iddia eden küfrü لَمْ reddeder, keser atar. Şu şirk yüzünden insanlığın büyük kısmı yolunu şaşırmıştır...

Ki ya İsa'nın *(aleyhisselam)* ya Üzeyr'in ya meleklerin veya akılların O'nun evladı olduğu şirki yer buluyor insanlıkta zaman zaman...

Beşincisi: وَلَمْ يُولَدْ[1827] Daimî bir tevhidin işareti şöyledir: Vacip, kadim ve ezelî olmazsa ilah olamaz...

[1827] "…ne de doğuruldu." (İhlâs sûresi, 112/3)

Yani: Zaman bakımından sonradan olmuş veya maddeden doğmuş ise ya da bir aslın parçası ise elbette olamaz şu kâinata dayanak...

Sebeplere, yıldızlara, putlara, tabiata tapmak şirkin birer türüdür; birer dalâlet kuyusu...

Altıncı: وَلَمْ يَكُنْ[1828] Kuşatıcı bir tevhiddir. Ne Zât'ında eşi, ne icraatında ortağı, ne sıfatlarında benzeri bulunduğu hakikati, لَمْ kelimesine bakar...

[1828] "(O'na denk, O'nunla kıyaslanabilecek) hiçbir şey yoktur." (İhlâs sûresi, 112/4)

Şu altı cümle mânen birbirinin hem neticesi hem delilidir. Silsile halindedir deliller, bağlıdır neticeler, şu sûrede karargâh...

Demek İhlâs sûresinde kendi miktarı ölçüsünde, silsile halinde birbirine bağlı otuz sûre saklıdır; bu sûre onlara sehergâh...

لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللّٰهُ[1829]

[1829] Hiç kimse gaybı bilemez, gaybı yalnız Allah bilir.

Sebeplerin Tesiri Sırf Görünüştedir

İzzet ve büyüklük ister ki: Tabiî sebepler kudret eline perde olsun aklın nazarında.

Tevhid ve celâl ister ki: Tabiî sebepler, hakiki tesirden elini çeksin[1830 HAŞİYE] kudret eserinde.

[1830 HAŞİYE] Hakiki tesirden elini çeksin icada karışmasın demektir.

Varlık, Cismanî Âlemle Sınırlı Değil

Varlığın hadde hesaba gelmez çeşitli tabakaları, gördüklerimizden ibaret olamaz, sıkışamaz şu görünen âleme.

Cismanî âlem dantelalı bir perde gibidir ışık saçan gayb âlemleri üzerinde.

Kudret Kalemindeki Birlik, Tevhidi İlan Eder

Kusursuz bir sanat eseri, fıtratın her köşesinde açıkça reddeder sebeplerin yaratıcılığını.

Kalem ucuyla işlenmiş nakışlar ve kudret, yaratılışın her noktasında ister istemez reddeder vasıtaların varlığını.

Bir Şey, Her Şeysiz Var Olamaz

Kâinatta baştan başa dayanışma sırrı saklı, her yerdedir. Her tarafta varlıklar birbirinin ihtiyacına cevap verir, yardımına yetişir.

Yalnız âleme hükmeden bir kudrettir ki, zerreyi her şeyiyle yaratıp yerleştirir.

Âlem kitabının her satırı, her harfi canlıdır; ihtiyaç sevk eder, tanıştırır.

Nereden gelirse gelsin ihtiyaç nidasına "lebbeyk"[1831] diyendir, tevhid sırrı namına etrafı görüştürür.

[1831] "Buyrunuz, emredersiniz."

Her canlı harfin her bir cümleye bakan birer yüzü, birer gözü vardır.

Güneşin Hareketi Çekim Kuvveti İçindir, Çekim Kuvveti Güneş Sisteminin İstikrarı İçindir

Güneş meyve veren bir ağaçtır, silkinir ki düşmesin çekimine kapılmış olan seyyar yemişleri.

Eğer sükût ettiği gibi hem dursa, çekim kanunu bozulur, ağlar fezâda muntazam meczupları.

Küçük Şeyler Büyük Şeylerle Bağlıdır

Sivrisineğin gözünü yaratandır ki, mutlaka güneşi ve Samanyolu'nu da O yaratmıştır.

Pirenin midesini tanzim edendir ki, mutlaka güneş sistemini de O tanzim etmiştir.

Göze görme kabiliyetini, mideye açlık hissini yerleştirendir ki, mutlaka göklerin gözüne de ışık sürmesi çekmiş, yeryüzüne gıda sofrası sermiştir.

Kâinatın Düzeninde Büyük Bir İ’caz[1832] Var

[1832] **İ’caz**: Mucize olma, benzerinin yapılması mümkün olmadığı için herkesi şaşırtıp aciz bırakma. Mucize derecesinde benzersiz söz.

Gör ki kâinatın telifinde bir i’caz var. Farz-ı muhal eğer bütün tabiî sebepler

Olsa muktedir birer fâil-i muhtar.[1833] O i’caz karşısında sonsuz acz ve itaatle secde eder ve derler:

[1833] **Fâil-i muhtar**: İstediğini yapmakta serbest olan.

س ُبْحَانَكَ لَا قُدْرَةَ فِينَا رَبَّنَا أَنْتَ الْقَدِيرُ الْأَزَلِيُّ ذُو الْجَلَالِ[1834]

[1834] Seni her türlü noksan sıfattan tenzih ederiz. Ey Rabbimiz! Bizde hiçbir güç ve kudret yok. Sen ise ezelî kudret, yücelik ve ikram sahibisin.

İlahi Kudret Karşısında Her Şey Eşittir

مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ[1835]

[1835] “Sizin hepinizi yaratmak da, ölümünüzün ardından (ahirette) diriltmek de (O’nun için) ancak bir kişiyi yaratmak ve diriltmek gibidir.” (Lokman sûresi, 31/28)

Zâta ait bir kudrettir, ezelîdir; içine acz giremez.Onda mertebeler yoktur, mâniler müdahale edemez.

İster küll, ister cüz nispet edilse fark göstermez.

Çünkü her şey bağlıdır her şeyle. Her şeyi yapamayan bir tek şeyi de yapamaz.

Kâinatı Elinde Tutamayan, Zerreyi Yaratamaz

Dünyamızı, güneşi, yıldızları tespih gibi dizip kaldıracak,

Şu sınırsız fezânın başına ve sinesine takacak kadar kuvvetli bir ele sahip olmayan,

Dünyada hiçbir şeyi yarattığını iddia edemez.

Bir Türe Hayat Vermek, Bir Ferde Hayat Vermek Gibidir

Ölümün rengine boyanmış bir şekilde kışın uyuyan bir sineğe hayat vermek nasıl Allah’ın kudretine ağır gelmez.

Şu dünyanın ölümü de, diriltilmesi de öyledir. Bütün canlılara hayat vermek O'na zor gelmez.

Tabiat, İlahî Bir Sanattır

Tabiat tab eden değil, matbaadır. Nakkaş değil, bir nakıştır.

Değildir fâil, o bir kabildir.[1836] Değil kaynak, o bir vasıtadır, tezgâhtır.

[1836] **Kabil**: Kabul eden, mümkün olan.

Değildir nâzım, o nizamdır.

Değildir kudret, o kanundur.

İradî bir şeriattır, haricî bir hakikat değil.

Vicdan, Cezbesiyle Allah'ı Tanır

Vicdanda saklıdır bir incizab[1837] ve cezbe. Daim olur incizab bir cazibin cezbiyle.

[1837] **İncizab**: Cezbedilme.

Kendinden geçer şuur sahipleri, eğer Zülcemâl görünse, daim şaşaalı ve perdesiz tecelli etse

Bir Vâcibü'l Vücud'a, Celâl ve Cemâl sahibi bir Zât'a şu şuur sahibi varlıkların fıtratı şehadet eder kesinlikle.

Bir şahidi incizab, bir şahidi o cezbe.

Fıtratın Şahitliği Doğrudur

Fıtratta yalan yoktur, ne dediyse doğrudur. Çekirdeğin lisanı

Ve büyüme meyli der: "Sümbüllenip meyve vereceğim..." Doğru çıkar beyanı.

Yumurtanın içinde, derin derin söyler hayatın akışı

Ki "Ben piliç olacağım Allah izin verirse." Doğru olur lisanı.

Bir avuç su, demir bir gülle içinde niyet etse donmaya. Soğuk zamanı

İçindeki genişleme meyli der: "Genişle, bana lâzım fazla yer."

Amansız bir emir... Metin demir çalışır, onu çıkarmaz yalancı.

Belki ondaki doğruluk, kalbden gelen doğruluk

O demiri parçalar. Bunların hepsi birer yaratılış kanunu, birer hükm-ü Yezdanî,

Birer fıtrî şeriat, birer irade cilvesi. İlahî irade, âlemlerin idaresi…

Emirleri şunlardır: Birer birer meyletmek, birer birer itaat, birer emr-i Rabbânî.

Vicdandaki tecelli aynen böyle bir cilvedir ki, incizab ve cezbe iki saf canı.

İki parlak camdır, akseder onlarda Ebedî Cemâl ve nur-u imanî.

İnsanlık İçin Peygamberlik Zaruridir

Karıncaları reissiz, arıları kraliçesiz bırakmayan ezelî kudret, elbette

İnsanı da şeriatsız, peygambersiz bırakmaz. Nizam-ı âlem sırrı böyle ister elbette.

Melekler İçin Mirac, İnsanlar İçin Ayın Yarılması Mucizesi Gibidir

Miracın keramet yönüyle melekler, gördüler elhak ki doğruluğu şüphesiz kabul edilen bir nübüvvette[1838] muazzam bir velayet var.

[1838] **Nübüvvet**: Nebilik, peygamberlik.

O parlak zât *(aleyhissalatü vesselam)*, Burak'a binmiş, şimşek olmuş, ay gibi nur âlemini de baştan başa görmüştür.

Nasıl ki اِنْشَقَّ الْقَمَرُ[1839] şu şehadet âlemindeki insanlar için gözleriyle gördükleri büyük bir mucizedir;[1840]

[1839] "Ve Ay bölündü." (Kamer sûresi, 54/1)

[1840] Bkz. el-Gazâlî, *Fedâihu'l-Bâtıniyye* 1/139-141; el-Âmidî, *Ğâyetü'l-Merâm* 1/356-357; el-Îcî, *Kitâbü'l-Mevâkıf* 3/405; et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsıd* 5/17.

Mirac'dır ruhlar âleminin sakinlerine en büyük mucize ki,

اَلَّذِي أَسْرٰى[1841] ayeti bunu bildirir.

[1841] "Gece yürüten O Zât bütün noksanlıklardan münezzehtir." (İsrâ sûresi, 17/1)

Kelime-i Şehadetin Delili İçindedir

Kelime-i şehadet; vardır iki kelâmı, birbirlerinin hem şahidi hem delilidirler.

Birincisi, ikinciye ulaştıran, müessirden[1842] esere bir delil... İkincisi, ilkine götüren, yani eserden müessire bir delildir.

[1842] **Müessir**: Eserin sahibi.

Hayat Bir Çeşit Vahdet Tecellisidir

Hayat bir vahdet nurudur. Şu kesret[1843] âleminde tevhid eder tecelli. Evet, vahdet cilvesi kılar kesreti bir ve yekta.[1844]

[1843] **Kesret**: Çokluk.

[1844] **Yekta**: Tek, eşsiz.

Hayat bir şeyi her şeye mâlik kılar. Hayatsız bir şey için yoktur cümle eşya.

Ruh, Haricî Vücut Giydirilmiş Bir Kanundur

Ruh nuranî bir kanundur, haricî vücut giymiş bir nizamdır,[1845] şuuru başına takmış...

[1845] "Bir de sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh Rabbimin emrindendir, O'nun bileceği işlerdendir. Size bu konuda sadece az bir ilim verilmiştir." (İsrâ sûresi, 17/85)

Bu mevcut ruh ve şu makul kanun olmuş iki kardeş, iki yoldaş.

Sabit ve daimî fıtrî kanunlar gibi, ruh da hem emir âleminden hem irade sıfatından gelir.

Kudret, hissedilen bir vücut giydirir, şuuru başına takar, akıcı ve latif bir varlığı o cevhere inci kabuğu yapar.

Eğer varlık türlerindeki kanunlara Hâlık'ın kudreti haricî vücut giydirse her biri bir ruh olur.

Eğer ruh vücudu çıkarsa, başından şuuru atsa yine daimî bir kanun olur.

Hayatsız Varlık, Yokluk Gibidir

Işık ve hayat, mevcudatın birer kâşifidir. Bak, hayat nuru olmazsa varlık, yokluk rengine boyanır; belki yokluk gibidir.

Evet, garip ve yetimdir hayatsız olan, ay bile olsa...

Hayat Sayesinde Karınca Küreden Büyük Olur

Eğer karıncayı varlık terazisinde tartsan, ondaki kâinat şu yerküremize sığmaz.

Bence dünya canlıdır, başkalarınca ölü olan şu küreyi getirip koysan

Karıncanın karşısına, onun şuurlu başının yarısı bile olamaz.

Hıristiyanlık İslamiyet'e Teslim Olacak

Hıristiyanlık ya sönecek ya da arınıp saflaşacak. İslam'a teslim olup terk-i silah edecek.

Defalarca yırtıldı, Protestanlığa kadar geldi, onda da bulamadı kendisini iyileştirecek.

Perde yine yırtıldı, mutlak sapkınlığa düştü. Fakat bir kısmı az yaklaştı tevhide ki, onda kurtuluşa erecek.

Hazırlanıyor şimdiden,[1846] HAŞİYE yırtılmaya başlıyor. Sönmezse saflaşıp İslam'a mal olacak.

[1846] HAŞİYE Dehşetli Birinci Dünya Savaşı neticesinde meydana gelen vaziyete işaret eder. Belki, İkinci Dünya Savaşı'nı haber verir.

Bu büyük bir sırdır, ona işaret olarak Resûllerin Fahri demiştir ki: "İsa, şeriatım ile amel edip ümmetimden olacak."

Dolaylı Nazar, Muhali Mümkün Görür

Meşhur hikâyedir: Bayram hilâline bakıyordu büyük bir cemaat. Kimse bir şey görmedi.

Bir pîr-i fâni, "Gördüm" diye yemin etti. Halbuki gördüğü, kirpiğinin bükülmüş beyaz bir kılı idi.

O kıl oldu onun hilâli. O kavisli kıl nerede, ayın hilâli nerede? Eğer anladınsa şu işareti:

Zerrelerdeki hareketler aklının kirpiği olmuş, ışığa perde olan birer kıl kör etmiş maddi gözünü.

Cümle mevcudâtın yaratıcısını göremez, düşer sapkınlığa.

O hareketler nerede, nizam veren Zât nerede kâinata!

Bütün bunları zerrelerin hareketine mal etmek, muhal içinde muhaldir!..

Kur'an Ayna İster, Vekil İstemez

Ümmetin çoğuna ve avam tabakaya delilden ziyade kaynaktaki kutsiyet itaat şevki verir, onları sevk eder teslimiyete.

Şeriatın yüzde doksanı; doğruluğuna şüphe bulunmayan şer'i esaslar ve dinin zaruri emirleri birer elmas sütundur.

İçtihada ait, ihtilaflı, esasa dair olmayan fer'i meseleler ancak yüzde ondur. Doksan elmas sütunu, on altının sahibi

Kesesine koyamaz, kendine ait kılamaz. Elmasların madeni Kur'an ve hadistir. Onun malı; oradan her zaman istemeli.

Kitaplar, içtihatlar Kur'an'ın aynası yahut ona dürbün olmalı. Gölge, vekil istemez beyanı mucize o Güneş.

Bâtılı Kabul Eden, Ona Hak Nazarıyla Bakar

İnsanın fıtratı mükerrem[1847] olduğundan, hakkı iradesiyle arıyor. Bazen gelir eline, bâtılı hak zanneder, koynunda saklar.

[1847] **Mükerrem**: Kerim, muhterem, hürmete lâyık.

Hakikati ararken iradesi dışında sapkınlığa düşer; onu hakikat zanneder, aklına koyar.

Kudretin Aynası Çoktur

Kudret-i Zülcelâl'in pek çoktur aynası. Her biri ötekinden daha şeffaf ve latif pencereler açıyor bir misal âlemine.

Sudan havaya kadar, havadan ta esîr maddesine, esîrden misal âlemine, misalden ruhlara, ruhlardan zamana, zamandan hayale,

Hayalden fikre kadar muhtelif aynalar; daima temsil eder akıp giden icraatı. Kulağınla nazar et hava aynasına: Bir kelime, olur milyonlarca kelime!

Hayret verici şekilde çoğaltır o kudret kalemi, şu tenasül[1848] sırrı...

[1848] **Tenasül**: Neslin devamı.

Temessül[1849] Çeşit Çeşittir

[1849] **Temessül**: Görünmek, surete bürünmek.

Aynada temessül, dört surette olur: Ya yalnız hüviyet; ya onunla beraber hususiyet; ya hem hüviyet hem tecellisiyle mahiyet; ya da mahiyet ve hüviyet.

Misal istersen işte insan ve güneş, melekler ve kelimeler. Yoğun, katı şeylerin timsalleri, aynada hareketli birer ölüdür.

Nuranî bir ruhun, kendi aynasında timsalleri bağlı ve canlı olur; aynı olmasa bile farklı da olmayıp

Yayılan birer nurdur. Eğer güneş canlı olsa sıcaklığı onun hayatı, ışığı şuuru olurdu.. şu hususiyetlere sahiptir aynada timsali.

İşte budur şu esrarın anahtarı: Cebrail hem Sidre'de,

Hem Dıhye suretinde Resûl-u Ekrem'in meclisinde, hem kimbilir kaç yerde!..

Azrail bir anda Allah bilir kaç yerde, ruhları alıyor.

Hazreti Peygamber bir anda, hem evliyanın keşiflerinde hem sadık rüyalarda ümmetine görünür,

Hem de haşirde şefaatiyle herkesle görüşür.

Velilerden abdal zâtlar pek çok yerde aynı anda görünür.

Kabiliyetli Kişi, Müçtehit Olabilir Ama Şer'i Hüküm Veremez

İçtihadın şartlarına sahip her kabiliyetli kişi, kesin olmayan hükümlerde nefsi için içtihat eder. Kendisine lâzım olan şeyi başkalarına şart koşamaz.

Ümmeti davet edip şer'i hüküm veremez. Anlayışı şeriattan olur, ama şeriat olamaz. Müçtehit olabilir, fakat şer'i hüküm koyamaz.

Çoğunluğun icmaı[1850] şeriat mührünü gösterir. Bir fikre davette çoğunluğun kabulü ilk şarttır.

[1850] **İcma**: Fikir birliği, ittifak. Aynı çağda yaşayan İslam âlimlerinin bir meselede ittifak ederek aynı görüşte birleşmeleri.

Yoksa davet bid'attır, reddedilir. Ağzına tıkılır, ondan bir daha çıkamaz...

Aklın Nuru Kalbden Gelir

Kalbi kararmış münevverler bu sözü bilmeliler: Kalbin ziyası[1851] olmadan, fikrin nuru olmaz münevver.[1852]

[1851] **Ziya**: Işık.

[1852] **Münevver**: Aydınlık.

O ikisi birleşmezse karanlıktır, ondan zulüm ve cehalet fışkırır. Nur elbisesi giymiş aldatıcı bir karanlık.

Gözünde bir gündüz var, beyaz fakat karanlık… İçinde bir karartı var ki, aydınlık bir gece.

O içinde bulunmazsa o yağ parçası göz olmaz, sen de bir şey göremezsin. Görmeyen göz de para etmez.

Eğer aydınlık fikirlerde süveyda-yı kalb[1853] olmazsa, zihnin terkibinde ilim ve basiret olmaz. Kalbsiz akıl olamaz.

[1853] **Süveyda-yı kalb**: Kalbde bulunan siyah nokta.

Zihinde İlmin Mertebeleri Çeşitlidir, Birbiriyle Karıştırılır

Zihinde mertebeler var; karıştırılan, hükümleri muhtelif. Önce tahayyül olur, sonra tasavvur gelir,

Sonra akletme, sonra tasdik, sonra izan, sonra taraftarlık, sonra da inanç gelir.

İnanç başka, taraftarlık başkadır. Her birinden bir hal ortaya çıkar: Sağlam duruş inançtan,

Taassup taraftarlıktan, itaat izandan… Tasdikten taraftarlık, akıl yürütürken tarafsız, nasipsiz tasavvurdan.

Tahayyülde safsata doğar, diğerleriyle tamamlanmazsa eğer…

Bâtıl şeyleri güzel tasvir etmek, her dem saf olan zihinleri yaralar ve saptırır.

Hazmedilmeyen İlim Telkin Edilmemeli

Hakiki âlim olan mürşit koyun gibidir, kuş değil. Hasbî verir ilmini.

Koyun verir kuzusuna hazmedilmiş saf sütünü.

Kuş ise verir yavrusuna tükürükle karışık kusmuğunu.

Tahrip Kolaydır; Zayıf, Tahripçi Olur

Parçaların varlığı, bütünün var olması için şarttır. Yokluk ise sadece bir kısmın yokluğuyla mümkündür; tahrip kolay olur.

Bundandır ki: Aciz adam, müspet bir işi netice veren sebebe hiç yanaşmaz. Menfice hareket eden, daima tahripçi olur.

Kuvvet Hakka Hizmetkâr Olmalı

Hikmetteki düsturlar, hükümetteki nizamlar, haktaki kanunlar, kuvvetteki kaideler birbirine dayanmazsa, destek vermezse

Halkın çoğunda ne netice verir ne de tesirli olur. Şeriatın şeairi[1854] ihmal edilmiş ve âtıl kalır. İnsanlara ait işlerde dayanılan ve güvenilen bir esas olmaz.

[1854] **Şeair**: Sembol, nişan, alâmetler.

Bazen Bir Şey Zıddını İçerir

Zaman olur ki, bir şey zıddını saklar. Siyaset dilinde söz, mânânın zıddıdır.

Adalet külahını[1855 HAŞİYE] zulüm başına geçirmiş.

[1855 HAŞİYE] Bu devri önceden görmüş gibi bahseder.

Hamiyet elbisesini, hıyanet ucuz giymiş.

Cihad ve gazaya isyan ismi takılmış.

Hayvanî arzuların esiri olmaya, şeytanın zorbalığına hürriyet denilmiş.

Zıtlar birbirine emsal olmuş, suretler birbirinin yerine geçmiş,

İsimlerde tezat var, makamlar yer değiştirmiş.

Menfaati Esas Tutan Siyaset Canavardır

Çarkı menfaat üzere kurulmuş bugünkü siyaset yırtıcı ve canavar.

Aç olan canavara sevgi beslersen merhametini değil, iştahını açar.

Sonra döner, gelir; tırnağının ve dişinin kirasını senden sorar.

Duyguları Sınırlanmadığından İnsanın Cinayeti Büyük Olur

Hayvanın tersine, insandaki duygular fıtraten sınırlanmamıştır. Ondan çıkan hayır ve şer, sonsuza dek gider.

Ondaki bencillik, bundan çıkan kibir, gurur ve inat birleşse öyle bir günah olur ki,[1856 HAŞİYE] beşer şimdiye kadar ona isim bulamamıştır.

[1856 HAŞİYE] Bunda da gaybî bir işaret var.

Bu, cehennemin lüzumuna delil olduğu gibi, cezası da yalnız cehennem olabilir.

Mesela bir adam, tek yalan sözünü doğru göstermek için İslam'ın felâketini kalben arzu eder.

Şu zaman da gösterdi ki: Cehennem lüzumsuz değil, cennet ucuz değildir.

Bazen Hayır, Şerre Vasıta Olur

Havas tabakadaki meziyetler hakikatte sebeptir tevazu ve mahviyete. Maalesef sebep olmuş tahakküme

Ve kibirlenmeye. Fakirlerdeki acz, avam tabakadaki fakr aslında sebeptir ihsan ve merhamete.

Fakat maalesef çekilmiştir şimdi zillet ve esarete. Bir şeyde ortaya çıkan şey güzellik ve şeref ise

O şey havas tabakaya ve idarecilere peşkeş çekilir. Ondan doğan kötülükler ve şer ise fertlere ve avam tabakaya taksim edilir.

Galip aşirette hâsıl olan, şeref ise: "Hasan Ağa, aferin!"

Hâsıl olan şer ise fertlere olur nefrin.[1857]

[1857] **Nefrin**: Lanet, beddua.

Beşerde şerr-i hazîn!..

Gaye-i Hayal Olmazsa, Benlik Kuvvetlenir

Bir gaye-i hayal olmazsa yahut unutkanlık basarsa veya unutmuş gibi yapılırsa elbette zihinler enelere[1858] döner,

[1858] **Ene**: Ben, benlik.

Etrafında gezerler. Ene kuvvetlenir, bazen sinirlenir.

Delinmez ki "biz" olsun. Benliğini sevenler, başkasını sevemez.

İhtilâller, Zekâtın Ölümünden ve Faizin Yaşamasından Çıkmıştır

Bütün ihtilâllerin, bütün karışıklıkların ve fesatların aslı ve madeni; rezilliklerin, kötülüklerin, bütün bozuk hasletlerin

Kaynağı sadece iki sözdür.

Birincisi şudur: "Ben toksam başkaları açlıktan ölse de neme lâzım!"

İkincisi: "Rahatım için zahmet çek; sen çalış, ben yiyeyim. Benden yemek, senden emek!"

Birinci cümledeki öldürücü zehrin kökünü kesecek, ona şifa verecek tek bir deva vardır.

O da dinin emrettiği zekâttır ki, İslam'ın bir şartıdır. İkinci cümlede ise bir zakkum ağacı saklıdır. Onun kökünü kesecek olan, faizi haram kılmaktır.

İnsanlık huzur ve barış istiyorsa, yaşamayı seviyorsa zekâtı yerleştirmeli, faizi kaldırmalı.

İnsanlık Yaşamak İstiyorsa Her Çeşit Faizi Öldürmeli

Havas ile avam tabaka arasındaki bağ kopmuştur. Aşağıdan fırlıyor

İhtilâl sedâsı, intikam çığlıkları, kin ve haset iniltileri... Yukarıdan iniyor

Zulüm ve tahkir ateşi, kibrin ağırlığı, tahakkümün şiddetli gürültüsü... Aşağıdan çıkmalı

Sevgi, itaat ve hürmet. Fakat yukarıdan da merhamet ve ihsan, şefkat ve terbiye

İnmeli... Beşer bunu isterse sarılmalı zekâta, faizi kovmalı.

Kur’an’ın adaleti âlemin kapısında durup faize der ki: “Yasaktır! Hakkın yok, dönmeli!”

Dinlemedi bu emri, insanlık bir sille yedi.[1859 HAŞİYE] Daha müthişini yemeden bu emri dinlemeli.

[1859 HAŞİYE] Kuvvetli bir gaybî işarettir. Evet, insanlık dinlemedi, İkinci Dünya Savaşı ile bu dehşetli silleyi de yedi.

İnsanlık Esirliği Parçaladığı Gibi Ücretli İşçiliği de Parçalayacaktır

Bir rüyada demiştim: Devletlerin ve milletlerin hafif savaşları, yerini beşer tabakalarının şiddetli harbine terk ediyor.

Zira insanlık, eski devirlerde esirliği istemedi, kanıyla parçaladı. Şimdi ücretli işçi olmuştur; onun yükünü çekiyor, onu da parçalıyor.

İnsanlığın başı ihtiyar, beş devri var: Vahşet, bedevilik, kölelik, esaret, şimdi de ücretli işçiliktir ki, başlamıştır geçiyor.

Gayrimeşru Yol, Maksadın Zıddına Gider

اَلْقَاتِلُ لَا يَرِثُ[1860] büyük bir düsturdur: “Bir maksada gayrimeşru yoldan giden, çoğu kez maksadının zıddıyla ceza görür.”

[1860] “Kâtil, (katlettiği şahsa) varis olamaz.” (Ebû Dâvûd, *diyât* 18; Tirmizî, *ferâiz* 17; İbni Mâce, *ferâiz* 8, *diyât* 14; Dârimî, *ferâiz* 41; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 1/49)

Avrupa sevgisi, gayrimeşru muhabbet, taklit ve ülfet.

Sonunda karşılığı: Sevgilinin gaddarca düşmanlığı, cinayet...

Mahrum günahkâr ne kurtuluş bulur ne lezzet.

Cebriye ve Mutezile Düşüncelerinde Birer Hakikat Çekirdeği Bulunur

Ey hakikate talip olan! Geçmişteki musibetleri, gelecekteki günahları ayrı görür şeriat. Mâzi ve musibetler verilir kadere;

Söz alır Cebriye. Gelecek ve günahlar verilir iradeye; söz alır Mutezile. Mutezile ve Cebriye

Burada barışırlar: Şu bâtıl mezheplerde de birer hakikat çekirdeği bulunur, mahsus mahalleri vardır. Bâtıl olan, onları umumileştirmektir.

Acz ve Ağlayıp Sızlanmak Çaresizlerin Kârıdır

Eğer istersen hayatı, çaresi bulunan şeyde acze yapışma.

Eğer istersen rahatı, çaresi bulunmayan şeyde ağlayıp sızlanmaya sarılma.

Bazen Küçük Bir Şey, Büyük Bir İş Yapar

Öyle haller olur ki, basit bir hareketle çıkılır ta a'lâ-yı illiyyîne...[1861]

[1861] En yüksek mertebe.

Öyle haller olur ki, küçük bir hareketle düşülür esfel-i safilîne...[1862]

[1862] En aşağı seviye.

Bazıları İçin Bir An, Bir Senedir

Bazı fıtratlar birdenbire parlar. Bir kısmı derece derece, yavaş yavaş kalkar. İnsan tabiatı ikisine de benziyor.

Şartlara bakar, ona göre değişir. Bazen derece derece gider. Bazen de barut gibi zulmanî, birdenbire fışkırır,

Nuranî bir ateş olur. Bazen bir nazar, kömürü elmas eder. Bazen olur ki bir temas, taşı iksir eder.

Peygamberin bir nazarı birdenbire dönüştürür cahil bir bedeviyi münevver bir arife. Eğer ölçü istersen: İslam'dan önce Ömer, İslam'dan sonra Ömer...

Birbiriyle kıyası: Biri çekirdek, biri ağaç... Birdenbire meyve verdi, o nazar-ı Ahmedî, o himmet-i Peygamber...

Arap Yarımadasında kömürleşmiş fıtratları dönüştürdü elmasa... Birdenbire, serâser...[1863]

[1863] **Serâser**: Baştan başa.

Barut gibi ahlâkı parlattı, oldular birer nur-u münevver.

Yalan, Bir Kâfir Sözüdür

Bir dirhem doğru, yakar milyonlarca yalanı. Bir hakikat dânesi, yıkar hayal sarayını. Doğruluk büyük bir esastır, bir cevher ki ışıltılı.

Yerini sükûta bırakır, eğer çıksa zararlı... Yalana hiç yer yoktur, olsa bile faydalı. Her sözün doğru olsun, her hükmün hak olmalı.

Fakat hakkın olamaz her doğruyu konuşmak. Bunu iyi bilmeli.

خُذْ مَا صَفَا وَدَعْ مَا كَدِرَ[1864] hükmünü düstur edinmeli.

[1864] "Duru ve saf olanı al, karışık ve bulanık olanı bırak." Bkz. Bkz. İbni Düreyd, *el-İştikâk* s. 146; ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa* s. 703; ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs* 14/22 (k-d-r maddesi).

Güzel gör ve güzel bak ki güzel düşünesin. Güzel bil, güzel düşün; leziz hayatı bulmalı.

Hayat içinde hayattır, hüsn-ü zanda emeli.

Su-i zan ve ümitsizlik saadeti tahrip eder, onlardır hayatın katili.

Misalî Bir Mecliste Şeriatla Bugünkü Medeniyetin, İlmin Dehası ile Doğru Yola Götüren Şeriatın Kıyaslanmaları

Birinci Dünya Savaşı'nda, ateşkesin başlarında, bir cuma gecesi sadık bir rüyada, misal âleminde, büyük bir mecliste bana sordular:

"Mağlubiyet sonrası İslam âleminde nasıl bir hal meydana gelecek?"

Bu asrın temsilcisi sıfatıyla konuştum, onlar da dinlediler:

"Eski zamandan beri İslam istiklâlinin bekâsı ve Allah kelâmının lâyıkınca duyurulması için farz-ı kifaye olan cihadı, dinin o gereğini

Üstlenerek tek vücut olup kendini İslam âlemine feda etmeye vazifeli, hilafete bayraktar görmüş bu devlet

Ve şu İslam milletinin başından geçen felâketler, getirecek elbet İslam âlemine saadet ve hürriyet. Geçen musibet

İstikbalde olur telafi. Üç verip üç yüz kazanan hiç zarar etmez elbet. Halini istikbalde değiştirir sahib-i himmet...

Zira şu musibet; hayatımızın mayası olan şefkat, kardeşlik ve İslam dayanışmasını harikulâde kıldı; evet,

Kardeşliğin inkişafı, ihtizazların[1865] hızlanması, tahrib-i medeniyet

[1865] **İhtizaz**: Titreşim.

Şimdiki alçak medeniyetin sureti değişecek, sistemi bozulacak, ortaya çıkacak o vakit İslamî medeniyet.

Müslümanlar iradeleriyle elbette önce girecekler. Kıyaslama istersen: İslam medeniyeti ile şimdiki medeniyet

Esaslara dikkat et, eserlere nazar et. Şimdiki medeniyetin esasları menfidir. Menfi olan ***beş esas*** ona temel ve kıymet.

Çark onlarla kurulur. İşte *dayanak noktası*: Hakka bedel kuvvet.

Kuvvetinse gereğidir tecavüz ve taarruz, bundan çıkar hıyanet.

Hedefi, fazilete bedel basit bir menfaattir. Menfaatin gereğidir birbirine sıkıntı vermek ve düşmanlık, bundan çıkar cinayet.

Onun *hayat kanunu*, yardımlaşmaya bedel mücadeledir. Mücadelenin gereği: Çekişme ve itişip kakışma, bundan çıkar sefalet.

Kavimler arasındaki *esas bağı*: Başkasının zararı pahasına uyanan unsuriyet.[1866] Başkalarını yutmakla beslenir, bulur kuvvet.

[1866] **Unsuriyet**: Irkçılık.

Menfî milliyetçiliğin ve unsuriyetin gereğidir daima böyle müthiş çarpışmalar, feci vuruşmalar, bundan gelir helâket.

Beşincisi: Cezbedici arzulara hizmet, hevesleri cesaretlendirmek, azdırmak, kötü heves ve arzuları tatmin; bundan çıkar sefahet.

O arzu ve heveslerin gereği şudur daima: İnsanı çirkin bir surete sokar, ahlâkı değiştirir. Manevî sureti bozar, değişir insaniyet.

Şu medenilerin çoğunun içini dışa çevirsen görürsün: Başta maymunla tilki, yılanla ayı, hınzır...[1867] Ahlâkı olmuş suret.

[1867] **Hınzır**: Domuz.

Gelir hayali karşına, postlarıyla tüyleri. İşte bununla görünür meydandaki eserleri. Zemindeki ölçülerin mizanıdır şeriat...

Şeriattaki rahmet, Kur'an'ın semâsındandır. Kur'an medeniyetinin esasları müspettir. ***Beş müspet esas*** üzere döner çark-ı saadet.

Dayanak noktası, kuvvete bedel haktır. Hakkın daim gereğidir eşitlik ve adalet. Bundan çıkar selamet, yok olur şekavet.

Hedefinde menfaat yerine fazilet bulunur. Faziletin gereğidir yakınlık ve muhabbet. Yok olur düşmanlık, bundan doğar saadet.

Hayattaki düsturu, mücadele ve kavga yerine yardımlaşmadır. O düsturun gereğidir birlik ve dayanışma; hayat bulur cemaat.

Hizmetinin sureti, arzu ve hevesler yerine hidayete iletmektir. O hak yolun gereğidir insana lâyık tarzda terakki ve bereket,

Ruha gerekli surette tenevvür[1868] ve tekâmül. Kitlelerin birliğini de bozar menfî milliyetçilik ve unsuriyet.

[1868] **Tenevvür**: Nurlanma.

Onların yerine din bağını, vatan bağını, sınıf bağını, iman kardeşliğini koyar. Şu bağın gereğidir samimi bir uhuvvet,[1869]

[1869] **Uhuvvet**: Kardeşlik.

Umumi bir selamet. Dışarıdan saldırı gelse müdafaa eder. İşte şimdi anladın, sırrı nedir ki küsmüş, almadı medeniyet.

Şimdiye kadar Müslümanlar iradeleriyle girmemişti bugünkü medeniyete, onlara yaramamıştır, hem vurmuştur müthiş bir kayd-ı esaret.

Belki insanlığa deva iken zehir olmuş, yüzde seksenini atmış zahmet ve sıkıntıya. Yüzde onu için olmuş yalancı bir saadet!

Diğer yüzde onunu ise ne rahat bırakmıştır ne rahatsız! Zalim bir azınlığın olmuş gelen kâr-ı ticaret. Ama saadet odur ki, herkese olsun saadet,

En azından çoğunluğa kurtuluş sebebi olsun. İnsanlığa rahmettir nazil olan şu Kur'an, ancak kabul ediyor tek tarz-ı medeniyet:

Herkesin ya da çoğunluğun olsun saadet. Şimdiki tarzda hevesler serbest, arzular hür olmuştur, hayvanî bir hürriyet...

Heves hükmeder, arzular ise zorbadır, zaruri olmayan ihtiyaçları zaruri hükmüne geçirmiştir. Ortadan kalktı rahat...

Bedevilik devrinde bir insan dört şeye muhtaç iken, medeniyet devrinde yüz şeye muhtaç, fakir… Helâl kazanç, masrafa etmemiştir kifayet.

İnsanı hile ve harama sevk etmiştir. Ahlâkın esasını bu noktadan bozmuştur. Bir cemaate ve sınıfa vermiştir servet, haşmet.

Ferdi ahlâksız ve fakir kılmıştır. Bunun şahidi çoktur. İlk asırlardaki vahşet

Ve cinayetlerin bütününü, zulüm ve hıyaneti şu pis medeniyet

Bir defada kustu. Midesi[1870] HAŞİYE daha da bulanır. İslam âlemindeki mânidar çekingenlik dikkat edilecek bir işaret.

[1870] HAŞİYE Demek ki, daha dehşetli kusacak. Evet, iki dünya savaşı ile öyle kustu ki: Havanın, denizin ve karanın yüzlerini bulandırdı, kanla lekeledi.

Kabulde muzdariptir, soğuk davranmıştır. Evet, Şeriat-ı Garra'daki ilahî nur, mümtaz hususiyetidir: Müstağni hürriyet.

O hususiyettir, bırakmaz ki o hidayet nuru, şu medeniyetin ruhu olan Roma dehası kendisine hükmetsin. Ondaki hidayet,

Bundaki felsefe ile birleşmez, ona aşılanmaz ve tâbi olamaz. İslamiyet; ruhunda şefkat,

İmanın izzeti, beslediği şeriat. Kur'an-ı Mu'ciz-Beyan tutmuş yed-i beyzasında[1871] şeriatın hakikatlerini.

[1871] **Yed-i beyza**: Beyaz, parlak el.

O parlak sağ elde birer asâ-yı Musa'dır. Aldatıcı medeniyet

İstikbalde edecek ona secde-i hayret...

Şimdi şuna dikkat et: Eski Roma ve Yunan'ın iki dehası vardı; bir asıldan ikizlerdi, biri hayalle karışık, biri maddeperestti.

Su içindeki yağ gibi, kaynaşamadılar. Zaman istedi, medeniyet çabaladı. Hıristiyanlık da çalıştı ikisini birleştirmeye, hiçbiri başaramadı.

İkisi de bağımsızlığını tamamen korudu. Hatta o iki ruh, âdeta şimdi de cesetleri değişmiş, Alman ve Fransız oldu.

Âdeta başlarından bir tür tenasüh geçmiş gibi. Ey misalî arkadaş! Zaman böyle gösterdi. O ikiz dehalar reddetti

Birleşmenin gereklerini. Şimdi de barışmadılar. Gerçi onlar ikizdi, kardeş ve arkadaştı, terakkide yoldaştı. Birbirleriyle dövüşüp

Hiç barışmadılar. Nasılsa aslı, madeni, kaynağı başka çeşit olmuştu. Kur'an'ın nuru, şeriatın hidayete götüren yolu ve

Bugünkü medeniyetin ruhu olan Roma dehası birbiriyle nasıl barışır ve birleşir...

O deha ile bu hidayet yolunun kaynakları ayrıdır: Hidayet gökten indi, deha zeminden çıktı. Hidayet kalbde işler, aklı da işletir.

Deha akılda işler, kalbi ise karıştırır. Hidayet ruhu nurlandırır, tanelere sümbül verdirir. Karanlık tabiat onunla ışıklanır.

Kemâle erme kabiliyeti birdenbire yol alır, cismanî nefsi itaatkâr bir hizmetkâr kılar. Melek yüzlü yapar himmetli insanı.

Deha ise önce nefse ve cisme bakar, tabiata girer, nefsi kendine tarla eder. Nefsanî meyiller onunla büyür.

Ruhu hizmetkâr eder, taneleri kurur. Şeytanın simasını insanda gösterir.

Hidayet iki hayata da saadet verir. Hem dünyayı hem ahireti aydınlatır. İnsanı yükseltir.

Deccal gibi[1872 HAŞİYE] tek gözlü deha ise yalnızca bir yeri, bir hayatı anlar; maddeperest olur ve dünyaya düşkündür. İnsanı bir canavar yapar.

[1872 HAŞİYE] Bunda da ince bir işaret var.

Evet, deha sağır tabiata tapar. Kör kuvvete boyun eğer. Fakat hidayet, şuurlu sanatı tanır, hikmetli kudrete bakar. Deha zemine nankörlük perdesi çeker. Hidayet, şükran nurunu serper.

Bu sırdandır: Deha kör ve sağır, hidayet işitir ve görür. Dehanın nazarında zemindeki nimetler sahipsiz ganimettir.

Minnetsiz gasp ve hırsızlıkla onları tabiattan koparmak canavarca bir his verir. Hidayetin nazarında zeminin sinesine,

Kâinatın yüzüne serpilmiş nimetler rahmetin meyveleridir. Her nimetin altında ihsan edici bir el görür, şükran ile öptürür.

Şunu da inkâr etmem: Medeniyette de pek çok güzellik var fakat onlar ne Hıristiyanlığın malıdır, ne Avrupa'nın icadı, ne bu asrın sanatı…

Belki herkesin malıdır: Fikirlerin birikiminden, semavî emirlerden, fıtrî ihtiyaçlardan, bilhassa Resûl-u Ekrem'in şeriatından ve İslamî inkılâptan doğmuşlardır. Kimse onları sahiplenemez."

O misalî meclisin reisi tekrar sordu: "Musibet olur her dem hıyanetin neticesi, mükâfatın sebebi. Ey bu asrın adamı! Kader bir sille vurdu, kazaya da çarptırdı.

Hangi fiillerinizle kaza ve kadere öyle fetva verdirdiniz ki, kaza-yı ilahî musibetle hükmetti, sizleri hırpaladı?

Çoğunluğun hatası daima sebep olur umumi musibete." Dedim: "İnsanlığın fikrî sapkınlığı, Nemrutça inadı,

Firavun gibi gururu şişti de şişti zeminde, erişti göklere. Hem dokundu hassas yaratılış sırrına. Göklerden indirdi

Tufan, veba misali, şu savaşın zelzelesi gâvura yapıştırdı semavî bir silleyi. Demek ki bu, bütün insanlığın musibetiydi.

İnsanlığın hepsini içine aldı. Ortak bir sebebi; maddecilikten gelen fikrî dalâletti, hayvanî hürriyet, kötü arzuların istibdadı...

Ondan hissemizin sebebi, İslam esaslarını ihmal ve terk etmemizdi. Zira Hâlık Teâlâ yirmi dört saatten birini istedi.

Yalnızca bir saatlik beş vakit namazı bize yine bizim için emretti. Tembellikle terk ettik, gafletle ihmal ettik.

Şöyle ceza gördük ki: Beş sene, her gün yirmi dört saat daima talim ve meşakkatle hareket ettirip koşturmakla bize bir nevi namaz kıldırdı.

Hem nefsimizden senede yalnızca bir ay oruç istedi. Nefsimize acıdık, kefaret olarak beş sene zorla oruç tutturdu.

Kendi verdiği malın kırkta ya da onda birini zekât olarak istedi. Cimrilikle zulmettik, haram karıştırdık, irademizle vermedik.

O da bizden aldı birikmiş zekâtı, haramdan da kurtardı. Amel, cezanın cinsidir. Ceza da amelin cinsinden. *Salih amel ikidir*:

Biri müspet ve iradî, *diğeri* menfî ve çaresizlik içinde zaruri. Bütün elem ve musibetler, salih amellerdir, lâkin menfî ve zaruri. Hadis teselli verdi.[1873]

[1873] İnsanlığın İftihar Tablosu *(aleyhissalatu vesselam)* şöyle buyuruyor: "Müminin her durumu hayırdır, bu durum başka hiçbir kimse için sözkonusu değildir. Şöyle ki, onu sevindiren bir şey olsa şükreder, onun için hayır olur. Ona herhangi bir zarar dokunsa sabreder onun hakkında yine hayır olur." (Müslim, *zühd* 64; Darimî, *rikâk*, 61; *Müsned* 4/332, 5/24)

Bu günahkâr millet kanıyla abdest aldı. Fiilî bir tövbe etti. Peşin mükâfatı: Milletin beşte birini, dört milyonu

Velayet derecesine çıkardı, şehadet mertebesi ve gazilik verdi, günahları sildi."

O yüce, misalî meclis bu sözü takdir etti.

Ben de birden uyandım, belki yakaza ile yeni yatmıştım. Bence insan uyanıkken rüyadadır.

Rüya da bir nevi uyanıklık halidir. Orada asrın vekili, burada Said Nursî...

Cehalet, Mecazı Eline Alsa Hakikat Yapar

İlmin elinden cehaletin eline düşse mecaz, dönüşür hakikate ve açar kapı hurafelere.

Küçüklüğümde ayın tutulduğunu görmüştüm. Sordum anneme, dedi: "Yılan yutmuştur." Dedim: "Neden görünüyor?"

Dedi ki: "Orada yılanlar böyle yarı şeffaf olur." İşte böyle bir mecaz hakikat zannedilmiş: Güneşin ve ayın yörüngelerinin

Kesişme noktaları olan re's ve zenebde[1874] yeryüzünün araya girmesiyle, ilahî bir emirle tutulur ay.

[1874] Baş ve kuyruk.

Varsayılan iki kavis, iki büyük yılan olarak anılmış, hayalî bir teşbih ile isim, müsemma[1875] olmuş.

[1875] **Müsemma**: İsimlendirilen, ismin sahibi.

Mübalağa, Gizli Kınamadır

Neyi vasfedersen olduğu gibi vasfet. Övgünün mübalağası bence gizli kınamadır.

Cenâb-ı Hakk'ın ihsanından fazlası, ihsan değildir...

Şöhret Zalimdir

Şöhret bir zorbadır, sahibine mal eder başkasının malını.

Meşhur Nasreddin Hoca latifeleri içinde zekâtı –yani onda biridir– onun asıl malı...

Rüstem-i Sistanî'nin hayalî şanı gasp etti bir asır mefahir-i İranı.[1876] Gasp ile şişti o namlı hayali..

[1876] **Mefahir**: İftihar edilecek, övünülecek şeyler.

Hurafelere karıştı, attı insanlığı..

Din ile Hayatın Ayrılabilir Olduğunu Zannedenler Felâkete Yol Açar

Şu Jön Türk'ün hatası: Bilmedi ki, bizde din hayatın esası. Milleti ve İslamiyet'i ayrı zannetti.

Medeniyeti devamlı, her şeyi kuşatacak vehmetti. Hayat saadetini onun içinde görüyordu. Şimdi zaman gösterdi ki,

Medeniyet sistemi[1877] HAŞİYE bozuktu, zararlıydı; kesin tecrübeler bize bunu gösterdi.

[1877] HAŞİYE Tam gaybî bir işarettir. Sekerat halinde olan dinsiz, zalim medeniyete bakıyor.

Din hayatın hayatı, hem nuru hem esası. Dinin ihyası ile olur şu milletin ihyası. İslam bunu anladı...

Başka dinlerin aksine, dinimize sarılma derecesine bağlıdır milletin yükselmesi; ihmali nispetinde idi çöküşü. Bu tarihî bir hakikattir, ondan unutulmuş görünür...

Ölüm, Zannedildiği Gibi Dehşetli Değil

Dalâlet evham verir, ölümü dehşetli gösterir. Ölüm, bir elbise ya da mekân değiştirmedir. İnsan zindandan bostana çıkar.

Kim hayatı isterse şehadet istemeli. Şehidin hayatına Kur'an işaret eder.[1878] Sekeratı tatmamıştır hiçbir şehit; kendini

[1878] Bkz. Bakara sûresi, 2/154; Âl-i İmran sûresi, 3/169.

Canlı bilir, görür. Fakat yeni hayatını daha nezih bulur.

Ölmediğini zanneder. Ölülere nispeti, dikkat et şuna benzer:

İki adam, rüyada türlü lezzetlerin bulunduğu güzel bir bahçede gezerler. Biri bunun rüya olduğunu bilir, lezzet almaz.

Bu, ona huzur vermez, belki üzer. Öbürü zanneder ki uyanıktır; hakiki lezzet alır, rüya onun için hakiki olur.

Rüya misalin gölgesi, misal ise berzahın gölgesi olmuştur. Bu yüzden kanunları birbirine benzer.

Siyaset, Fikir Âleminde Bir Şeytandır; Ondan Allah'a Sığınılmalı

Bugünkü siyaset, çoğunluğun rahatı için feda eder azınlığı. Belki zalim azınlık, kendine kurban eder halkın çoğunluğunu.

Kur'an'ın adaleti, tek bir masumun hayatını, kanını ne çoğunluğa feda eder ne bütün insanlığa...

مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ[1879] ayeti iki büyük sırrı veriyor nazara. *Biri*: Tam adalet. Bu büyük düsturu

[1879] "Kim kâtil olmayan ve yeryüzünde fesat çıkarmayan bir kişiyi öldürürse (bütün insanları öldürmüş gibi olur.)" (Mâide sûresi, 5/32)

Yani fert ile cemaati, bir şahıs ile insanlığı kudret nasıl bir görür; ilahî adalet, ikisine bir bakar. Daimî bir kanun…

Bir tek şahıs, hakkını kendi feda eder. Fakat feda edilmez, bütün insanlığa bile. Onun hakkının iptali, kanının akıtılması,

İsmetinin yok olması bütün insanlığın hakkının iptaliyle ve ismetiyle aynıdır. *İkinci sırrı şudur*: Bencil bir insan

Hırs ve hevesi için bir masumu öldürse, eğer elinden gelse, hevesine mâni ise harap eder dünyayı, yok eder insanlığı.

Zaaf, Düşmanı Cesaretlendirir. Allah Kulunu Tecrübe Eder. Kul Allah'ı Tecrübe Edemez.

Ey korkak ve zayıf! Korkun ve zaafın beyhude, hem senin aleyhinde; dış tesirleri cesaretlendirir, kendine çeker.

Ey vesveseli, şüpheci! Kesin bir fayda, var sayılan zararlar için feda edilmez. Sana hareket lâzım, netice Allah'ındır,

İşine karışılmaz. Allah çeker kulunu imtihan meydanına. "Böyle yaparsan eğer, böyle yaparım ben" der.

Kul ise Allah'ı tecrübe edemez. "Rabbim muvaffak etsin, ben de bunu işlerim" dese, haddini aşar.

İsa'ya demiş şeytan: "Madem her şeyi O yapar; kader birdir, değişmez. Dağdan kendini at bakalım, sana ne yapar?"

İsa *(aleyhisselam)* demiş: "Ey mel'un! Kul edemez Rabbini tecrübe ve imtihan!"

Beğendiğin Şeyde Aşırıya Gitme

Bir derdin dermanı, başka bir şeye dert olur. Panzehiri zehir olur. Derman haddi aşarsa dert getirir, öldürür.

İnadın Gözü, Meleği Şeytan Görür

İnadın işi budur: Şeytan yardım ederse birine, "melek" der, rahmet okutur.

Öteki tarafında eğer meleği görse onu sureti değişmiş şeytan zanneder, düşmanlık besler, lanet eder.

Doğruyu Bulduktan Sonra
En Doğru İçin Anlaşmazlık Çıkarma

Ey hakikatin talibi, madem doğruda ittifak, en doğruda ihtilaftır. Bazen doğru, en doğrudan daha doğrudur. Hem de olur güzel, en güzelden daha güzel.

İslamiyet, Barış ve Huzurdur;
İçeride Kavga ve Husumet İstemez

Ey İslam âlemi! Hayatın birlik ve bütünlükte. Eğer birlik istersen düsturun, "Sadece o doğrudur" yerine "O doğrudur" olmalı. "Sadece o güzeldir" yerine "O en güzeldir" demelisin...

Her müslüman kendi meslek ve mezhebine demeli ki: "İşte bu haktır, başkasına ilişmem. Başkaları güzelse, benimki en güzelidir."

Şöyle dememeli: "Budur hak, başkaları bâtıldır" ya da "Yalnız benimki güzel; başkaları yanlıştır, çirkindir."

Kendi anlayışını zorla kabul ettirmek, nefsini sevmekten gelir, sonra hastalık olur, kavga ondan çıkar. Dert ve dermanların

Çok olması haktır, doğru birden fazladır. İhtiyaç ve gıdaların çeşitlilik göstermesi haktır, doğru da çeşitlidir.

Kabiliyetlerin ve terbiyelerin çokluğu haktır, doğru da birden çoktur. Tek bir madde, hem zehir hem panzehir olabilir.

İki mizaca göre esasa ait olmayan meselelerde hakikat sabit değil izafîdir, birçok şeyden oluşur. Mükellef olan mizaçlar

Ona bir hisse verir, buna göre tahakkuk ve terekküp eder,[1880] her mezhebin sahibi mühmel[1881] mutlak hükmeder.

[1880] **Tahakkuk ve terekküp**: Gerçekleşmek ve birbirine karışmak.

[1881] **Mühmel**: Kendi haline bırakılmış.

Mezhebinin sınırı, tayinini mizacın meyline bırakır, mezhepte taassup onu umumileştirmeye sebep olur.

Hem taraf tutmak sebep olur kavgaya. İslamiyet'ten evvel insan tabakalarındaki derin uçurumlar

Ve hayret verici uzaklık, aynı devirde birden fazla peygamber olmasını, onların şeriatlarının farklılığını ve çeşitli mezhepleri gerektiriyordu.

İslamiyet bir inkılâp yaptı, insanlık yakınlaştı, şeriatlar birleşti, bir oldu Peygamber.

Fakat seviye bir olmadı, farklı mezhepler kaldı. Tek bir terbiye kâfi geldiği zaman birleşir mezhepler...

Zıtların Yaratılışında ve Bir Araya Gelişinde Büyük Bir Hikmet Var. İlahî Kudretin Elinde Güneş ve Zerre Birdir.

Ey kalbi uyanık arkadaş! Zıtların bir araya gelmesinde kudretin tecellisi var; lezzet içinde elem, hayır içinde şerri,

Güzellik içinde çirkinlik, fayda içinde zarar, nimet içinde ceza, nur içinde ateş… Bilir misin nedir sırrı?

Nispî hakikatler yerleşsin. Bir şeyde çok şey olsun, vücut bulsun, görünsün. Hareket süratiyle bir nokta bir hat olur.

Çevirmenin süratinden bir nur parıltısı, nuranî bir daire meydana gelir. Nispî hakikatlerin vazifesi: Dünyada çekirdekler sümbül olur.

Kâinatın çamurudur, düzenin bağlarını ve nakışları teşkil eden. Ahirette bu nispî emirler hakikat olur.

Sıcaklıktaki mertebeler, içine soğuğun karışmasına sebep olmuştur.

Güzellikteki dereceler çirkinliğin müdahalesi... Sebep, illet olur.

Işık karanlığa, lezzet eleme borçlu; sıhhat, hastalıksız olmaz. Cennet olmazsa belki cehennem azap vermez. O da zemherisiz olmaz... Eğer zemheri olmazsa, ateş de yakamaz.

O Hallak-ı Lemyezel, zıtların yaratılışında hikmetini gösterdi. Haşmeti etti zuhur...

O Kadîr-i Lâyezal, zıtların buluşmasında iktidarını gösterdi. Büyüklüğü zuhur etti. Madem o ilahî kudret, Zât'ının gereği olur

Ve o Ezelî Zât'ın zaruri delilidir; onun zıddı olamaz, acz ona karışamaz, onda mertebeler bulunmaz, her şeye nispeti birdir, hiçbir şey ona ağır gelmez.

O kudretin ışığına güneş kandil olmuştur. Bu kandilin nuruna denizin yüzü ve şebnemlerin[1882] gözleri aynadırlar.

[1882] **Şebnem**: Çiğ.

Denizin geniş yüzünün gösterdiği güneşi, alnının kırışıklığındaki damlalar da gösterir, şebnemlerin küçük gözleri yıldız gibi parlar.

Aynı hüviyet tutar; şebnem ve deniz bir olur güneşin nazarında, kudretin benzeridir; şebnemin gözbebeği küçücük bir güneştir.

Şu muhteşem güneş de küçücük bir şebnemdir; gözbebeği bir nurdur ki kudret güneşinden gelir, o kudrete ay olur.

Gökler bir denizdir; Rahman'ın bir rahmet esintisiyle alnının kırışıklığında dalgalanan damlaları yıldızlar ve güneştir.

Kudret tecelli etti, o damlalara nuranî parıltılar serpti. Her bir güneş bir damla, her bir yıldız bir şebnem, her bir parıltı bir timsal...

O tecellinin feyzinin küçücük bir aksidir o damla gibi güneş. Parlatır camını, o küçücük cam inci gibi parlar.

O şebnem misali yıldız latif gözü içinde bir yer yapar parıltıya, parıltı bir kandil, gözü cam olur, lambası ışıldar.

Meziyetin Varsa Gizlilik Toprağında Kalsın ki Büyüyüp Gelişsin

Ey meşhur hususiyetlere sahip insan! Öne çıkıp zulmetme, eğer gizlilik perdesi altında kalırsan kardeşlerine verirsin ihsan ve bereketi.

Her bir kardeşinin ardından senin çıkman, hem de onların sen olması imkân ve ihtimali, her birine çeker nazar-ı hürmeti.

Eğer önde görünmek isteyip perde altından çıksan, altında kerem sahibiyken, perde önünde zalim olursun. Güneş iken orada, burada gölge edersin.

Kardeşlerini düşürürsün hürmet nazarından. Demek, şahsını öne çıkarmak zalimce bir hususiyettir, sahih doğru buysa, hem böyle görürsün,

Nerede kaldı yalancı yapmacıklık ve riyayla, şöhretle şahsiyet kazanmak? İşte büyük bir sır ki ilahî hikmet, hem o en güzel nizam

Fevkalâde bir ferdi, kendi nevi içinde örterek perde çeker, bununla kıymet verdirir, hem de takdir edilir.

İşte sana misali: İnsan içinde veli, ömür içinde ecel, bırakılmış meçhul ve mühmel. Cuma vaktinde gizlidir bir saat ki, kabul olur dua edersen.

Ramazana yayılmıştır Kadir gecesi, Esmâü'l Hüsna'da saklıdır ism-i âzam iksiri. Bu misallerin haşmeti, hem de o en güzel sır

Müphem bırakırken gösterir, gizlerken ispat eder. Mesela: Ecelin müphem bırakılmasında bir denge vardır, her dakika seni tutar ne vaziyet alırsan.

Ümit ve korku kefeleri, ukba ve dünya hizmeti ile bekâ kuruntusu ve ömür lezzeti verir. Yirmi senelik sonu belirsiz bir ömür daha güzeldir,

Sonu belli bin senelik ömürden. Zira yarısı geçince âdeta her saatte bir adım atarak darağacına gidersin.

Yaklaştıkça derece derece üzülmek de teselli vermez, sen de rahat etmezsin...

Allah'ın Rahmetinden ve Gazabından Daha Fazla Hislenmek Hatadır

Allah'ın rahmetinden fazla rahmet, gazabından fazla gazap edilmez.

Öyleyse işi bırak o Âdil ve Rahîm'e. Fazla şefkat elemdir, fazla gazap kınanmıştır...

İsraf, Haram Zevk ve Eğlencelerin; Onlar da Sefaletin Kapısıdır

Ey müsrif kardeşim! Beslenme noktasında bir iken iki lokma; bir lokma bir kuruşa, diğeri on kuruşa.

Hem ağza girmeden hem boğazdan geçtikten sonra eşit olurlar. Yalnız ağızda, o da birkaç saniye, zevk verir bir serseme.

Zevk bakımından bir fark bulunur, onu daima aldatır tat alma duyusu, kapıcı ve müfettiştir hem bedene hem mideye.

Onun tesiri menfidir, müspet değil! Vazife yalnız kapıcıyı memnun etmek midir? Zevk verirsin o serseme.

Onu asıl vazifesinden şaşırtmak, tek bir kuruş yerine on bir kuruş vermek, olur şeytanî bir hadise.

İsrafın en sefih, en hastalıklı çeşididir; heves etme bu işe...

Tat Alma Duyusu Telgrafçıdır,
Onu Lezzetle Baştan Çıkarma[1883 HAŞİYE]

[1883 HAŞİYE] *İktisat Risalesi*'nin çekirdeğidir. Belki on sayfa olan *İktisat Risalesi*'ni daha yazılmadan on satırda özetlemiş.

Cenâb-ı Hakk'ın rubûbiyeti, hikmet ve inayeti, ağızla ve burunla iki merkez teşkil etmiş, içine bir hudut karakolu hem

Muhbirleri de koymuş. Şu küçük âlemde damarları telefon, sinirleri telgraf hükmüne geçirmiş. Koku alma duyusu telefonu, hem

Telgraf olarak da tat alma duyusunu inayet memur etmiş. O Rezzak-ı Hakiki, rızıkların üstüne koymuş rahmetten bir tarife; yiyecekler, renk hem

Koku. İşte şu üç duyu, o Rezzak tarafından birer ilanname, birer davetname, birer izinname, hem

Birer dellâldır ki muhtaç ve müşteriler hep onlarla cezbolur. Kendilerine rızık ihsan edilen hayvanlara zevk, görme ve koku alma duyusu gibi birer âlet vermiş. Hem

Yiyecekleri ziynetlerle süslemiş; nefsin heveslerine uyan gönülleri avutup lâkayt kalanları heyecanlandırarak cezbetmiş. Ne vakit yiyecek girse hem

Ağza, birdenbire tat alma duyusu telgraf çeker bedenin her uzvuna. Koku alma duyusu telefon gibi haber verir gelen yiyeceğin türünü hem

Çeşidini de söyler. İhtiyaçları muhtelif, ayrı ayrı rızık verilmiş, ona göre davranır, ona da hazırlanır ya da ret cevabı gelir. Hem

Kapı dışarı atar, yüzüne de tükürür. İnayet tarafından madem buna memurdur, zevki baştan çıkarma, hem

Lezzetlerle aldatma. Sonra o da unutur doğru arzunun ne olduğunu... Yalancı bir arzu gelir başına çatar. Cezası hastalık hem

İlletler olur. Hakiki lezzet hakiki arzudan çıkar; doğru istek ve arzu doğru bir ihtiyaçtan. Bu kâfi lezzette şah hem

Köle beraberdir. Hem aynıdır bir dinar ve bir dirhem… O lezzet ikisiyle de elde edilir, eleme olur merhem.

Tıpkı Niyet Gibi, Bakış Tarzı da Âdeti İbadete Çevirir

Şu noktaya dikkat et: Nasıl niyetle mubah olur âdet ve ibadetler... Öyle, bakış tarzıyla müspet ilimler olur marifet-i ilahî...

Tetkik dahi tefekkür, yani eğer Yaratıcısını bildiren mânâsıyla sanat noktasında "Ne güzeldir" yerine "Ne güzel yapmış Sâni, nasıl yapmış o güzelliği"

Diyerek baksan kâinata, Nakkaş-ı Ezel'in nakşı, nizam ve hikmetinin ve kâinatın iradeyle, sağlam bir şekilde yaratılmış olmasının parıltısı, aydınlatır şüpheleri.

Müspet ilimler döner ilahî marifete. Eğer sırf kendine bakan yönüyle, tabiat noktasından, "Zâtında nasıl olmuş?" diyerek seyretsen âlemi,

İlim dairesi cehalet dairesi olur. Biçare hakikatleri kıymetsiz eller kıymetten düşürür. Çoktur bunun şahidi...

Böyle Bir Zamanda Refah İçinde Yaşamaya Şer'i İzin Olması Bizi İrademizde Serbest Bırakmaz

Lezzetler çağırdıkça "Sanki yedim" demeli. "Sanki yedim" sözünü düstur edinen, bir mescidi yemedi.[1884 HAŞİYE]

[1884] HAŞİYE İstanbul'da “Sanki Yedim” adında bir mescit var. “Sanki yedim” diyen bir adam, hevesinden kurtardığı paralarla bina etmiş.

Eskiden mesela, İslam âleminin çoğu aç değildi. Bolluk içinde yaşama tercihi bir derece vardı.

Şimdi ise çoğu açlığa düştü, her lezzeti tatmaya şer’i izin kalmadı.

İnsanlığın büyük kısmının ve masum çoğunluğun maişeti basittir. Basitçe beslenip onlara tâbi olmak

Bin kere tercih edilir, müsrif azınlığa ya da bir kısım sefihe benzemeye, beslenmek ve rahat ve bolluk içinde olmak noktasında...

Zaman Olur ki, Nimetin Yokluğu Nimettir

Hafıza bir nimettir. Fakat ahlâksız bir adam için musibet zamanında unutkanlık ona tercih edilir.

Unutmak da bir nimettir. Yalnız bir günün elemini çektirir, birikmiş elemleri unutturur.

Her Musibetin Bir Nimet Yönü Var

Ey musibetzede! Musibetin içinde bir nimet saklıdır. Dikkat et de onu gör. Nasıl her şeyde

Bir sıcaklık derecesi, her musibette bir nimet derecesi vardır. Daha büyüğü düşün. Küçükteki nimetin

Derecesini görerek Allah’a çok şükret. Büyük görüp ürkersen, “of of” deyip üflersen o da aksine şişer.

Şişer de dehşetlenir. Eğer merak da edersen bir iken ikileşir. Kalbde olan misali, döner hakikat olur;

Hakikatten ders alır. Sonra döner, başlar, kalbini tokatlar...

Büyük Görünme, Küçülürsün

Ey benliği asi, kafası kibirli! Şu ölçüyü bilmeli: Her insan için elbet toplum hayatında

Görmek ve görünmek için mertebe denilen bir pencere var.

Eğer o pencere, insanın kamet-i kıymetinden[1885] yüksekse kibirle uzamaya çalışacak. Eğer kamet-i himmetinden[1886] alçaksa tevazu ile eğilecek.

[1885] **Kamet-i kıymet**: Kıymetin derecesi, boy pos.

[1886] **Kamet-i himmet**: Himmetin derecesi.

Kâmillerde, büyüklüğü gösterir küçüklük. Nâkıslarda,[1887] küçüklüğün ölçüsüdür büyüklük...

[1887] **Nâkıs**: Eksik, kusurlu.

Hasletlerin Yeri Değişirse Mahiyetleri de Değişir

Bir haslet; yer ayrı, sima bir. Kâh dev kâh melek, kâh salih kâh talih; misali şunlardır:

Zayıfın kuvvetliye karşı izzet-i nefsi sayılan bir sıfat eğer kuvvetlide olursa kibirlenmek ve gururdur.

Kuvvetlinin zayıfa karşı tevazuu sayılan bir sıfat eğer zayıfta olursa alçalma ve riyadır.

Bir idarecinin makamındaki ciddiyeti vakardır, mahviyeti zillettir.

Evinde ise mahviyeti tevazu, ciddiyeti kibirdir.

Tek başına olsa bir zât, müsamahası hamiyettir. Fedakârlığı bir haslet, bir salih ameldir.

Fakat bir topluluk içinde, başkalarına karşı sorumluysa müsamahası hıyanettir. Fedakârlığı faydasız bir sıfat ve ameldir.

Bir işe hazırlanırken tevekkül, tembelliktir. Neticenin ortaya çıkması noktasında işleri Allah'a bırakmak, şer'i tevekküldür.

Çalışmanın semeresine, kısmetine rıza ise övülmüş bir kanaattir, çalışma meyline kuvvet verir.

Mevcut mal ile yetinmek makbul kanaat değil, belki gayretsizliktir. Misaller daha çoktur.

Kur'an mutlak bir şekilde zikreder salih işleri ve takvayı. Müphem bırakarak işaret eder makamların tesirine. Îcazı etraflıca izahtır. Sükûtu geniş sözdür.

“Hak Yücedir” Bizzat, Âkıbet Murattır

Ey arkadaş! Bir zaman biri sordu: “Madem ‘Hak yücedir’ hadisi haktır. Neden kâfir Müslümana, kuvvet hakka üstündür?”

Dedim: Dört noktaya bak! Bu müşkül de hallolur. ***Birinci nokta*** şudur: Her hakkın her vesilesinin hak olması şart değildir.

Aynen öyle de, her bâtılın her vesilesinin bâtıl olması lâzım değil. Neticesi şu çıkar: Hak olan bir vesile, bâtıl vesileye üstündür.

Dolayısıyla bir hak bir bâtıla mağluptur. Ama bu, geçici ve dolaylıdır; bizzat ve daimî değil.

Lâkin nihai netice her dem yine hakkındır. Kuvvetin bir hakkı var, bir yaratılış sırrı var.

İkinci nokta şudur: Her Müslümanın her vasfının Müslümanca olması vacipken, bu her dem vaki ve sabit değildir.

Aynen öyle de: Her kâfirin her sıfatının kâfir sıfatı olması, küfürden doğması yine şart değildir.

Her günahkârın her sıfatının fasıkça olması, günahkârlığından doğması da her dem sabit değildir.

Demek ki, bir kâfirin Müslümanca bir sıfatı, bir Müslümandaki meşru olmayan bir sıfata üstündür. Dolayısıyla o kâfir de o Müslümana üstün olur.

Hem dünyada hayatın hakkı herkesi kuşatır, umumidir. O umumi rahmetin mânidar bir cilvesi, bir hikmeti ve sırrı var, küfür ona mâni değildir.

Üçüncü nokta şudur: Zât-ı Zülcelâl’in iki kemâl sıfatından iki şer’i tecelliden biri, irade sıfatından gelen dilemeyle takdirdir;

Yaratılış kanunu... Diğeri, kelâm sıfatından gelen meşhur şeriat. Şer’i emirlere itaat ve isyan

Nasıl olur, aynen öyle yaratılış kanunlarına itaat ve isyan da olabilir. Birincisi çoğunlukla ahirette görür

Cezayı, mükâfatı. İkincisi çoğu kez dünyada tadar mükâfat ve azabı. Mesela: Nasıl ki, sabrın mükâfatı zaferdir,

Ataletin cezası sefalet. Aynen öyle de, çalışmanın karşılığı servet olur. Sebatta da galiptir mükâfat. Zehrin cezası bir hastalık, panzehirin karşılığı sağlıktır.

Bazen iki şeriatın emirleri, bir şeyde beraber bulunur. Her birine bir cihet... Demek yaratılış kanunlarına itaat, ki bir haktır,

Üstün olur o kanunlara isyana, ki bâtıl bir tavırdır. Bir bâtıla vesile olursa bir hak ve eğer

Bir bâtıl olursa hakka vesile, dolayısıyla bir hak bir bâtıla mağluptur, fakat bizzat değildir.

Demek "Hak yücedir", bizzat öyledir demektir. Hem âkıbet murattır, haysiyet kaydı maksuttur.[1888] ***Dördüncü nokta*** şudur:

[1888] **Maksut**: İstenen, arzu edilen şey.

Bir hak potansiyel halde yahut kuvvetsiz kalmışsa, ya karıştırılmıştır veya içine başka şeyler girmiş. Ona da bir inkişaf veya taze bir kuvvet vermek lâzım gelmiştir.

Düzeltmek ve yaldızlamak için bâtıl ona geçici musallat olur, ta ki hak külçesi ne kadar lüzum varsa

Tam ve hâlis çıksın. Başlangıçta dünyada bâtıl üstün olsa da kazanamaz savaşı. "Takva sahiplerinin âkıbeti" ona vurur bir darbe!

İşte bâtıl mağluptur. "Hak yücedir" sırrı onu atar azaba. İşte hak galiptir!

Toplum Hayatına Dair Bazı Düsturlar

Toplum hayatına dair düsturlar istersen: Eşitliksiz adalet, önce adalet değil. Birbirine benzemekse tezadın mühim bir sebebidir.

Uyum, dayanışmanın esası. Nefsin alçaklığıdır kibrin kaynağı. Kalb zaafıdır gururun madeni. Olmuş acz, muhalefet kaynağı. Meraksa ilme hocadır.

İhtiyaçtır terakkinin üstadı. Sıkıntıdır sefahetin rehberi. Demek, sefahetin kaynağı sıkıntı olmuştur. Sıkıntının ise madeni ümitsizlik ve su-i zandır,

Aldanış fikrîdir, zulüm kalbîdir, israf maddîdir.

Kadınlar Yuvalarından Çıkıp İnsanlığı Yoldan Çıkarmış; Yuvalarına Dönmeliler[1889 HAŞİYE]

[1889 HAŞİYE] *Tesettür Risalesi*'nin esasıdır. Yirmi sene sonra onu müellifinin mahkûmiyetine sebep gösteren bir mahkeme, kendini ve hâkimlerini ebedî mahkûm ve mahcup etti.

إِذَا تَـأَنَّثَ الرِّجَالُ السُّفَهَاءُ بِالْهَوَسَاتِ إِذَنْ تَـرَجَّلَ النِّسَاءُ النَّاشِزَاتُ بِالْوَقَاحَاتِ[1890]

[1890] Zevk ve eğlenceye düşkün erkeklerin nefislerine uyarak kadınlaşmaları, kadınların hayasızlıkla erkekleşmesine sebeptir. (Bu manaya yakın hadisler için Bkz. Buhârî, *libâs* 61; Tirmizî, *edeb* 34; Ebû Dâvûd, *libâs* 28)

Mimsiz medeniyet, kadınları yuvalarından uçurmuş, bolca bulunan birer meta yapmış ve onlara hürmeti kırmıştır. İslam ise onları

Merhametle davet eder yuvalarına. Hürmetleri orada, rahatları evlerinde, aile hayatında. Temizliktir ziynetleri,

Haşmetleri güzel ahlâk, güzellikleri ismet, kemâl vasıfları şefkat, eğlenceleri çocukları. Fesat çıkaran bunca sebebe demir gibi kararlılık

Lâzımdır ki dayansın. Bir kardeşler meclisine güzel bir kadın girince riya ile rekabet, haset ile bencillik depreştirir damarları!

Uykudaki hevesler birdenbire uyanır. Kadınlarda serbestlik meyli, sebep olmuştur insanlıkta kötü ahlâkın birdenbire ortaya çıkmasına.

Şu medenî insanın hırçınlaşmış ruhunda, suret denilen küçük cenazelerin, mütebessim ölülerin rolü pek büyüktür, hem müthiştir tesiri.[1891 HAŞİYE]

[1891 HAŞİYE] Nasıl ki, ölü bir kadına nefsanî nazarla bakmak nefsin dehşetli alçaklığını gösterir. Aynen öyle de, rahmete muhtaç bir biçare ölü kadının güzel tasvirine iştahlı bir nazarla bakmak, ruhun ulvî hislerini söndürür.

Yasak heykel ve suretler ya taş haline gelmiş zulüm ya da cisimleşmiş riya ve heveslerdir. Yahut tılsımdır, çeker kirli ruhları.

Kudretin Tasarrufunun Genişliği, Vasıtaları ve Yardımcıları Reddeder

Kadîr-i Zülcelâl'in kudretinin tasarrufu ve tesirin yayılması noktasında olur güneşimiz zerre misal

Tek bir varlık türündeki büyük tasarrufun mesafesi geniştir. İki zerre arasındaki çekimi ele al;

Git de ta Şemsüşşümus[1892] ve Samanyolu arasındaki çekimin yanına koy. Yükü bir kar tanesi olan bir meleği güneşi eline almış güneş misal

[1892] **Güneşler güneşi**: Pek çok yıldız ve gezegenin etrafında döndüğü merkez.

Bir meleğin yanına getir. İğne kadar bir balığı, balina ile yan yana bırak. O Kadîr-i Ezelî-i Zülcelâl'in

Geniş tecellisini, en küçükten en büyüğe mükemmel sağlamlığı birden düşün. Çok akışkan vesileler, cazibe ve kanunlar

Gibi örfî emirlerin kudret tecellisine, hikmet tasarrufuna birer isim olması.. odur yalnız meal.

Başka mânâsı olamaz, beraberce bir düşün, göreceksin elbette ki: Hakiki sebepler, misalî vasıtalar,

Yardımcılar ve ortaklar bâtıl birer emir, muhal birer hayaldir o kudretin katında. Hayat varlığa kemâl,

Makamı büyük ve mühimdir, buna binaen derim: Küremiz, âlemimiz neden itaatkâr olmasın, boyun eğmesin hayvan-misal.

O Sultan-ı Ezelî'nin bu tarz kuşları çoktur, her yerdedir şu uzay boşluğunda, muhteşem ve çok güzel.

Yaratılış bostanına salmış da döndürüyor, onlardaki nağmeler, bunlardaki hareketler; tesbihattır o akval,[1893]

[1893] **Akval**: Sözler.

İbadettir o haller, varlığının başı ve sonu olmayan o Zât'a, Hakîm-i Lâyezal'e. Küremiz hayvana pek benziyor, hayat emareleri gösteriyor. Farz-ı muhal,

Yumurta kadar küçülse minicik bir hayvan olması pek muhtemel. Yuvarlak bir hayvancık, küre kadar büyüse, onun da böyle olması akla yakın ihtimal.

Âlemimiz insan kadar küçülse, yıldızlar zerreler suretine dönse şuur sahibi bir hayvana dönmesi muhtemeldir, akıl da bulur mecal.

Demek âlem, unsurlarıyla Hâlık-ı Lemyezel'i, Kadîr-i Lâyezal'i tesbih eden bir kul, O'nun emirlerine itaatkâr.

Kıymetçe büyük olması için maddeten büyük olması her zaman gerekmez, zira daha sanatlı ve güzeldir bir saat ki hardal kadar,

Bir saatten, timsali Ayasofya kadar. Bir sinek daha hayret vericidir filden, o kocaman mahlûktan.

Eğer kudret kalemiyle bir atomun üstüne esîrin tek tek atomlarıyla yazılsa bir Kur'an, sayfalarının küçüklüğü nispetinde sanat bakımından büyük olur,

Gökyüzü sayfasına yıldızlarla yazılan bir Kur'an-ı Kerim'e cezaletiyle eşittir. Nakkaş-ı Ezelî'nin sanatı her tarafta dolu cemâl ve kemâl.

Her tarafta böyledir. Kalemdeki kemâl derecesinde birlik, tevhidi ilan eder. Bu mânâ dolu sözü iyice dikkate al!

Melekler Fıtrî Şeriat ile Vazifeli Bir Ümmettir

Allah'ın şeriatı iki kısımdır. İki sıfattan gelmiş, insan hem muhatap hem yükümlü olmuş. İrade sıfatından gelen yeryüzü kanunları,

İnsanın büyük bir misali olan âlemin hallerini ve hareketlerini, ki iradî değildir, tanzim eden kanunlardır. O Rabbanî iradeye

Yanlış bir tabirle tabiat da denir. Kelâm sıfatından gelen şeriat ise âlemin küçük bir misali olan insanın fiillerini, ki iradîdir,

Tanzim eden kanunlardır. Bu iki şeriat bazen bir yerde buluşur. Cenâb-ı Hakk'ın melekleri, büyük bir ümmettir, hem Sübhanî bir ordu.

Birinci şeriata itaatkâr, aldığı emri yerine getiren bir taşıyıcı olmuş. Hem onlardan bir kısmı Allah'ı tesbih eden kullardır. Bir kısmı da kendinden

geçmiş, arşın mukarrebîni...[1894]

[1894] **Mukarrebîn**: Allah'a en yakın melekler.

Madde İnceldikçe Hayat Şiddet Kazanır

Hayat asıl ve esastır; madde ona tâbidir ve onunla kaimdir.

Mikroskobik bir hayvancığın duyularıyla insanın duyularını kıyaslarsan görürsün, insan ondan ne derece büyükse duyuları onunkinden o kadar aşağı. O hayvancık işitir kardeşinin sesini.

Hem de görür rızkını. İnsan kadar büyüse duyuları hayret verici olur, hayatı ışık saçar, nazarı da şimşek gibi bir nur-u semavî.

İnsan, ölü bir yığından meydana gelen bir varlık değildir. Milyarlarca canlı hücreden oluşur, canlıdır her bir insan hücresi.

إِنَّ الْإِنْسَانَ كَصُورَةِ (يٰسٓ) كُتِبَتْ فِيهَا سُورَةُ (يٰسٓ)[1895]
فَتَبَارَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ[1896]

[1895] Bir hattat tarafından yâ-sîn harfleri içinde "Yâsîn" sûresinin tamamının yazıldığı gibi, insanın içinde de binlerce âlem vardır.

[1896] "İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratan olduğunu bir düşün!" (Mü'minûn sûresi, 23/14)

Maddecilik, Manevî Bir Vebadır

Maddecilik manevî bir vebadır, insana bulaştırdı şu müthiş sıtmayı.[1897 HAŞİYE] Hem de birden çarptırdı Cenâb-ı Hakk'ın gazabına…

[1897 HAŞİYE] Birinci Dünya Savaşı'na işaret eder.

Telkin ve taklidin tenkide yayılma kabiliyeti gibi, o veba da yayılıp genişliyor. Telkini fenden almış, taklidi medeniyetten.

Hürriyet tenkit vermiş, gururundan dalâlet çıkmış.

Varlıkta Atalet Yoktur.
İşsiz Adam, Varlıkta Yokluk Hesabına İşler.

En bedbaht, sıkıntılı ve muzdarip, işsiz olan insandır, zira atalet varlık içinde yokluk, hayat içinde ölümdür.

Çalışmak ise varlığın hayatı ve hayatın uyanıklık halidir elbet!

Faiz, İslam'a Mutlak Zarardır

Faiz atalet verir, çalışma şevkini söndürür. Faizin kapıları ve kapları olan bankaların her

Dem faydası insanlığın en fena kısmınadır, onlar da gâvurlardır. Gâvurlardaki faydası da onların en fena kısmına, zalimleredir. Her

Dem zalimlerdeki faydası onların en fena kısmına, haram zevklere düşkün olanlaradır. İslam âlemine mutlak bir zarardır. Şeriatın nazarında her

Dem insanlığın mutlak refahı yoktur; zira harbî bir gâvur hürmetsiz, ismetsizdir; her demi hederdir her

De…..m!

Kur'an, Kendi Kendini Himaye Edip Hâkimiyetini Devam Ettirir[1898 HAŞİYE]

[1898 HAŞİYE] Otuz beş sene evvel yazılan bu makam, bu sene yazılmış gibidir. Demek, ramazanın bereketiyle yazdırılmış bir nevi gaybî haberdir.

Bir zât gördüm, ümitsizliğe düşmüş ve bedbinlikle hastaydı. Dedi: Ulema azaldı, hem sayıca hem keyfiyetçe. Korkarız ki dinimiz sönecek bir zaman…

Dedim: Nasıl kâinat söndürülmezse, İslamiyet'e iman da sönemez. Aynen öyle de, yeryüzüne çakılmış çiviler hükmünde olan

İslamî şeair, minareler, ilahî mabetler, şer'i alâmetler sönmezse İslamiyet parlayacak an be an!..

Her bir mabet bir muallim olmuş tabiatıyla tabiatlara ders verir. Her eser de birer üstad, hal diliyle telkin eder dini; hatasız, hem unutmadan.

Her bir şeair âlim bir hocadır, İslam'ın ruhunu daima ders verir. Asırların geçmesiyle zamanın sürüp gitmesinin sebebi olan…

Âdeta cisimleşmiş İslamiyet nuru, şeairi içinde. Âdeta katılaşmış İslamiyet'in saf suyu, mabetlerin içinde. Birer sütun-u iman…

Âdeta donmuş İslamiyet'in hükümleri, alâmetleri içinde. Âdeta abideleşmiş İslamiyet'in esasları, âlemleri içinde. Birer elmas sütun...

Onunla bağlıdır zemin ve asuman.[1899]

[1899] **Asuman**: Gökler.

Bilhassa hitabı mucizeli Kur'an, daima tekrar eder ezelî bir hutbeyi. İslam âleminin hiçbir tarafında kalmamıştır bir köy ve mekân,

Ki nutkunu dinlemesin, talimini işitmesin. وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ[1900] sırrı ile hafızlık pek büyük bir rütbedir. Tilavet ise insanların ve cinlerin ibadeti her an.

[1900] "Onu (Kur'an'ı) koruyacak olan da Biziz." (Hicr sûresi, 15/9)

Onun içinde talim ve doğruluğu şüphesiz esasları hatırlatma var. Zamanın tekerrürüyle nazariyat döner kati esaslara ve delile lüzum olmayan apaçık şeylere. İstemez başka beyan.

Dinin kesin emirleri nazarî olmaktan çıkıp zaruriyet haline gelmiştir. Hatırlatmak kâfidir, ihtar yeterlidir. Şifa verir her dem Kur'an.

İhtara, hatırlatmaya, İslam'ın şu uyanışı, toplumun uyanması her birine verir umuma ait deliller ve mizan.

Madem toplum hayatı İslam'da başlamıştır. Her birinin imanı kendine mahsus olan delillerle sınırlı değildir, dayanağı vicdan.

Belki cemaatin kalbinde sınırsız sebeplere dayanır. Hatta dikkat çekicidir ki: Zayıf bir mezhebin iptali zor olur geçtikçe zaman.

Nerede kaldı ki İslam, hem vahiy ile fıtrat gibi iki sağlam esasa dayanır hem de bunca eserde nafizane[1901] hükümran!

[1901] **Nafizane**: Tesirli bir şekilde.

Sağlam esaslarıyla, aşikâr eserleriyle kürenin yarısıyla kaynaşmış, fıtrî bir ruh olmuş; nasıl kararır? Henüz çıkmış küsuftan!

Fakat maalesef, bazı zevzek kâfirler, safsatacı şahıslar şu yüce sarayın sağlam esaslarına ilişir buldukça imkân.

Onları sarsmak ister. Esaslara ilişilmez, onlarla oynanmaz, sussun şimdi dinsizlik! İflas etti o teres. Yetti artık nankörlük ve yalan.

İslam âleminin küfür âlemine karşı en ileri karakolu Darülfünun idi. Lâkaytlık ve gafletle yılan tabiatlı düşman

Gedik açtı o cephede, dinsizlik hücum etti, millet sarsıldı. En ileri karakol, İslamiyet'in ruhuyla nurlanmış cinan[1902]

[1902] **Cinan**: Cennetler [Mektepler, medreseler].

Çok sert ve dayanıklı, çok uyanık ve dikkatli olmalı yahut var olmamalı, İslam'ı aldatmamalı. İmanın yeri kalbdir; akıl ise aynadır ona, nur-u iman.

Bazen mücahittir, bazen de süpürgecidir zihinde vesveseler, hem pek çok ihtimal kalbe girmese sarsılmaz iman, vicdan.

Yoksa bazılarının zannınca iman akılda olsa pek çok ihtimal imanın ruhu hakkalyakînine olur amansız birer düşman.

Kalb ve vicdan, imanın mahalli. Sezgi ve ilham, delil-i iman.

Altıncı bir his; iman yolu... Akıl ve fikir, bekçi-yi iman.

Nazari Bilgilerin Taliminden Çok, Doğruluğu Şüphesiz Olan Esasların Hatırlatılmasına İhtiyaç Var

Dinî zaruretler ve şeriatın doğruluğu şüphe götürmez esasları kalblerde hâsıldır, hatırlatmakla huzuru, zikirle şuuru

Gaye de hâsıl olur. Arapça ibareler[1903] [HAŞİYE] daha ulvî kılıyor hatırlatmayı, ihtarı.

[1903] [HAŞİYE] On sene sonra olan bir hadiseyi hissetmiş, cevap vermiş.

Onun için Cuma namazında Arapça hutbe, zaruri şeyleri ihtar, kesin esasları hatırlatmak onun tezkir tarzı olarak yeterlidir.

Ondan gaye nazari bilgileri talim değildir; İslam'ın vahdanî simasında Arapça ibareler bir vahdet nakşıdır, kabul etmez çokluğu.

Hadis Ayete Der ki: Sana Yetişmek Muhal!

Hadis ile ayeti kıyaslarsan açıkça görürsün ki, insanların en beliği, vahyin tebliğcisi *(aleyhissalâtü vesselam)* dahi ulaşamaz

Ayetin belâgatine. Sözleri ona benzemez. Demek ki: Lisan-ı Ahmedî'den *(aleyhissalâtü vesselam)* çıkan her bir söz, her dem onun olamaz.

Îcaz[1904] ile Beyan İ'caz-ı[1905] Kur'an

[1904] **Îcaz**: Az sözle çok şey ifade etme.

[1905] **İ'caz**: Mucize olma, benzerinin yapılması mümkün olmadığı için herkesi şaşırtıp aciz bırakma. Mucize derecesinde benzersiz söz.

Bir zaman rüyamda gördüm ki: Ağrı Dağı'nın eteğindeyim. Birden o dağ patladı, dağ gibi taşları âleme dağıttı, sarstı cihanı.

Ansızın yanımda bir zât peyda oldu. Dedi ki: Veciz bir şekilde beyan et, kısaca îcaz et bildiğin i'caz-ı Kur'an'ı!

Daha rüyada iken tabirini düşündüm, dedim: Bu infilâk insanlıkta bir inkılâba misal. İnkılâp neticesinde ise elbet hidayet-i Furkanî

Her tarafta yükselip hâkim olacak. Mucizeliğini beyan etmenin zamanı da gelecek! Soruyu soran zâta cevaben dedim: İ'caz-ı Kur'anî,

Yedi külli kaynaktan tecelli eder, yedi kaynak ve unsurdan meydana gelir.

Birinci Kaynak: Sözün fasihliğinden, selaset-i lisanî,

Nazmın akıcılığından ve tatlılığından, mânâ belâgatinden, mefhumların eşsizliğinden, mazmunların üstünlüğünden, üslûbun hayret vericiliğinden doğan parlak beyanı.

Bunları buluşturdu, mucizeliğindeki hayret verici bir beyan nakşı, garip bir lisan sanatı. Tekrarı hiçbir zaman usandırmaz insanı.

İkinci Unsur: Yaratılışla ilgili emirlerde gaybî olan esaslar; ilahî hakikatlerden, göklerden gelen gaybî esrar.

Mâzide kaybolan gaybî işleri, istikbâldeki gizli halleri birden içine alan bir gayb ilmi hazinesi,

Gayb âlemlerinin lisanı, şehadet âlemiyle konuşuyor erkânı, işaretlerle beyanı, hedefi insanlık, i'cazın nuranî bir parıltısı...

Üçüncü Kaynak: Beş yönden harika bir kuşatıcılığı var. Lafzında, mânâsında, hükümlerinde, ilminde ve maksatlarının mizanı...

Sözü pek geniş ihtimaller ve pek çok yön içerir ki, her biri belâgatçe beğenilir, Arapça bakımından sahihtir, şeriat sırrı lâyık görüyor ânı.

Mânâsında: Evliyanın meşreplerini, ariflerin zevklerini, tasavvuf yolcularının mezheplerini, kelâmcıların yollarını, felsefecilerin yöntemlerini

Birden kuşatmış ve içine almış o mucizevî beyan. Delil oluşunda ve mânâsında genişlik var. Bu pencereden baksan görürsün ne geniştir meydanı!

Hükümlerindeki kuşatıcılık: Şu harika şeriat ondan çıkarmış iki cihan saadetinin bütün düsturlarını, emniyet esbabını.[1906]

[1906] **Esbab**: Sebepler.

Toplum hayatındaki bütün bağları, terbiye vesilelerini, ahvalin hakikatlerini birden içine almış onun tarz-ı beyanı...

İlmindeki derinlik: Hem müspet ilimler, hem ilahî ilimler onda delillerin mertebeleri, işaretler, sûreler surlarında bir araya getirmiştir cinânı.

Maksat ve gayelerinde: Denge, intizam, yaratılış kanunlarına uygunluk, birlik; tamamen riayet etmiş, korumuş mizanı.

İşte sözün kuşatıcılığındaki, mânânın genişliğindeki, hükmün enginliğindeki, ilmin derinliğindeki ve gayelerin dengeli oluşundaki enginliği, şanı...

Dördüncü Unsur: Her asrın anlayış derecesine, edebî seviyesine göre ve her asırdaki tabakalara kabiliyetleri ölçüsünde veriyor feyz-i nuranî.

Her asra, her asırdaki her tabakaya kapısı açık. Âdeta her dem, her yerde yeni indiriliyor o Kelâm-ı Rahmanî.

İhtiyarladıkça zaman, Kur’an gençleşiyor. İşaretleri açıklığa kavuşuyor, tabiat ve sebepler perdesini de yırtıyor Cenâb-ı Hakk’ın o hitabı.

Tevhid nuru her dem her ayetten fışkırır. Şehadet perdesini gayb üstünden kaldırır. Hitabının yüceliği dikkate davet eder insanın nazarını.

O gayb lisanıdır ki, şehadet âlemiyle bizzat konuşur. Bu unsurdan şu çıkar: Harika tazeliği hatırlatır ummanı.

Zihinleri alıştırmak için insanın aklına ilahî tenezzüller... Tenzilin üslûbundaki çeşitliliği ve munisliğidir insanların ve cinlerin canânı.

Beşinci Kaynak: Nakil ve hikâyelerini, doğru haberlerini, esas noktaları orada hazırmış, o hadiselere şahit olmuş gibi çok mânâsı bulunan eşsiz bir üslûpla naklederek insanı

İkaz eder. Naklettikleri: Geçmişte yaşananlar, geleceğe dair haberler, cehennemin ve cennetin sırları.

Gaybî hakikatler, şehadet sırları ve ilahî sırlar, yaratılışla ilgili bağlara dair hikâyelerdir, görür gibi nakleder onları;

Ne meydana gelen hadiseler bunu reddetmiş ne de mantık yalanlamıştır. Mantık kabul etmese bile reddedemez. Cihanın çok beklediği semavî kitaplarla ortak noktaları

Doğruluklarını tasdik ederek nakleder. İhtilafa düşülen meseleleri tashih ederek anlatır. Böyle nakillerin bir "ümmi"den çıkması, zamanın bir harikası...

Altıncı Unsur: İçine almış ve tesis etmiş İslam dinini. İslamiyet'in benzerine ne mâzi, ne gelecek muktedir, araştırsan zaman ile mekânı!..

Dünyamızı senelik, günlük dairesinde şu semavî bağ tutmuş da döndürüyor. Küreye ağır basmış ve ona binmiş, engelliyor isyanı.

Yedinci Kaynak: Şu altı unsur, altı kaynaktan çıkan altı nur birleşir. Ondan bir güzellik, bir sezgi doğar, bir vasıta ki nuranî.

Şundan çıkan bir zevktir, i'cazın zevki bilinir, tabire ifademiz yetmez. Fikir dahi kısadır, görür de tutamaz gökteki o yıldızları.

On üç asır boyunca ona meydan okuma meyli vardı Kur'an'ın düşmanlarında, taklit şevki uyanmıştı dostlarında. İşte mucizeliğinin bir ispatı...

Şu iki şiddetli meyille milyonlarca Arapça kitap yazılmıştır, hepsi meydanda. Onların derecesine inse, aynı teraziye konulsa,

Kıyaslansa, değil eşsiz bir âlim, hatta en cahil insan bile gözü ve kulağıyla diyecek ki: Bunlar insan eseri, şu ise semavî!

Hükmedecek ki: Kur’an onlara benzemez, aynı mertebede olamaz. Öyleyse ya hepsinden aşağıdır, ki bunun açıkça malûm olmuş bâtıllığı

Ya da hepsinin üstündedir. Mazmunları o kadar zamandır, kapı açık, insana vakfedilmiş; davet etmiş ruhları ve akılları!

İnsanlık onda tasarruf etmiş, kendine de mal etmiş. Onun mazmunları ile yine Kur’an’a karşı çıkmamış, hiçbir zaman çıkamaz; geçti imtihan zamanı.

Diğer kitaplara benzemez, onlarla kıyas kabul etmez; zira yirmi sene zarfında ayet ayet ihtiyaçlara göre nazil olması; kısım kısım, birbiriyle kesişir, bir hikmet-i Rabbanî.

Nazil olma sebepleri muhtelif. Bir maddede sorular tekrar eder, çeşit çeşit. Hadiseler hakkında hükümleri farklı farklı. Ayrı nüzulünün zamanları.

Telakki tarzı çeşitli. Muhatapları kısım kısım, birbirinden uzak. İrşadının gayeleri derece derece, çeşitli. Şu esaslara dayanır binası ve beyanı,

Cevabı, hem hitabı. Bununla beraber selaset ve selamet, uyum ve tesanüt, kemâlini göstermiş; işte onun şahidi: İlm-i mânâ ve beyanı.

Kur’an’da bir hususiyet var ki, başka kelâmda yoktur. Bir söz işitsen onun sahibini arkasında görürsün ya da içinde bulursun. Üslûp insanın aynası.

Ey rüyada soru soran! Sen îcaz istedin, ben de işaret ettim. Eğer geniş izah istersen, haddimi aşar!.. Sinek seyretmez asumanı.

Zira o kırk mucizelik yönünden yalnız birini, ki nazmının cezaletidir, anlatmaya *İşarâtü’l İ’caz*’ın yetmedi beyanı.

Yüz sayfa tefsirim ona kâfi gelmedi. Senin gibi ruhanî ilhamları çok olanlardan istiyorum izah ile beyanı!

• • •

أُلاَشْمَزْ دَسْتِ غَرْبِ أَدَبْ هَوَسْ بَارِ هَوَاكَارِ دَهَادَارْ

دَأْبِ أَدَبِ أَبَدْ مُدَّتْ قُرٰانِ ضِيَادَارِ شِفَاكَارِ هُدَادَارْ[1907]

[1907] Batının heva ve hevese dayalı dehasından kaynaklanan edebiyatı, Kur'an'ın sonsuza kadar ışık ve şifa saçan hidayet edici edeb kurallarına ulaşmaz.

Kâmil insanların yüce zevklerini hoşnut eden bir hal, çocukça bir hevese, sefih bir tabiatın sahibine hoş gelmez,

Onu eğlendirmez. Bu hikmete binaen, süflî bir zevk ve sefih, nefsanî, şehvanî arzular içinde tam beslenen, ruhanî zevki bilmez.

Avrupa'dan süzülüp gelen bugünün edebiyatının ve romanının nazarıyla, Kur'an'daki ulvi latifeleri, muhteşem meziyetleri göremez, tadamaz.

Kendi mihengini ona ayarlayamaz. Edebiyatta üç hareket alanı vardır; onların içinde gezer, dışına çıkamaz:

Ya aşk ve güzellik ya hamaset ve kahramanlık ya da hakikatin tasviridir. İşte yabancı edebiyat hamaset noktasında hakperestlik etmez.

Belki zalim insanların gaddarlıklarını alkışlamakla kuvvetperestlik hissini telkin eder. Güzellik ve aşk noktasında, hakiki aşkı bilmez.

Şehvet uyandıran bir zevki nefislere de aşılar. Hakikati tasvir ederken kâinata Cenâb-ı Hakk'ın sanatı suretinde bakmaz,

Onu Rahmanî bir boya suretinde görmez. Belki tutar, tabiat noktasında tasvir eder ve bundan bir daha çıkamaz.

Onun için telkini tabiat aşkı olur. Maddeperestlik hissini kalbe yerleştirir, bundan kendini kolayca kurtaramaz.

Yine ondan gelen, ruhun dalâletten doğan ızdıraplarına o teskin edici ve uyutucu edepsizleşmiş edep hakiki fayda vermez.

Tek bir ilaç bulmuş, o da romanlarıymış. Kitap gibi bir canlı cenaze, sinema gibi perdede hareket eden ölüler! Ölü hayat veremez.

Hem tiyatro gibi tenasühü[1908] hatırlatan, mâzi denilen geniş kabrin hortlakları gibi şu üç roman türüyle hiç de utanmaz.

[1908] **Tenasüh**: Reenkarnasyon.

İnsanın ağzına yalancı bir dil koymuş, hem yüzüne günahkâr bir göz yerleştirmiş, dünyaya bir iffetsiz kadın fistanı giydirmiş, mücerret güzelliği tanımaz.

Güneşi gösterirse, sarı saçlı güzel bir aktrisi hatırlatır okuyucuya. Görünüşte der ki: “Sefahet fenadır, insana yakışmaz.”

Zararlı neticeleri gösterir. Halbuki sefahetin öyle teşvik edici bir tasvirini yapar ki, ağızların suyunu akıtır, zihin kendine hâkim olamaz.

İştahı kabartır, hevesleri coşturur, hisler artık söz dinlemez. Kur’an’daki edepse arzuları karıştırmaz.

Hakperestlik hissi, mücerret güzellik aşkı, cemâlperestlik zevki, hakikatperestlik şevki verir, hem de aldatmaz.

Kâinata tabiat penceresinden bakmaz; ondan ilahî bir sanat, Rahmanî bir boya olarak bahseder, akılları şaşırtmaz.

Sâni’i bilmenin nurunu telkin eder. Her şeyde ayetlerini gösterir. Her ikisi rikkatli birer hüzün de verir, fakat birbirine benzemez.

Avrupa’dan doğmuş edep dostların olmayışından, sahipsizlikten doğan gamlı bir hüzün verir, ulvî bir hüzün değil...

Zira sağırdır tabiat, hem kör bir kuvvetten ilhamla aldığı, gam veren bir hüzündür. Âlemi bir vahşet yuvası bilir, başka türlü göstermez.

O surette gösterir, hem de mahzunu tutar, sahipsiz olarak yabaniler arasına koyar, hiç ümit bırakmaz.

Kendine verdiği şu hissî heyecanla dinsizliğe kadar gider, Allah’ı inkâra kadar yol verir, dönmesi zor olur, belki bir daha dönemez.

Kur’an’ın edebi ise öyle bir hüzün verir ki, âşıkane hüzündür, yetimâne değil. Dostlardan ayrılıktan gelir, onların yokluğundan değil.

Kâinata bakışı, kör tabiat yerine şuurlu ve rahmetli ilahî bir sanattır onun konusu, tabiattan bahsetmez.

Kör kuvvet yerine inayetli, hikmetli ilahî bir kudrettir onun mevzuu; kâinat vahşi bir suret giymez.

Belki mahzun muhatabının nazarında bir dostlar meclisi olur. Her tarafta yardımlaşma, muhabbet; ona sıkıntı vermez.

Her köşede ünsiyet, o topluluk içinde mahzunu iştiyaklı bir hüzne sevk eder, ulvî bir his verir, gamlı bir hüzün vermez.

Avrupa edebiyatı ve Kur'an edebi, birer şevk de verir: O yabancı edebiyatın verdiği şevk ile nefis heyecana düşer, heves yayılır; ruha ferah veremez.

Kur'an'ın şevkinde ise ruh heyecana gelir, ulvî şeylere şevk verir. İşte bu sırra binaen, Şeriat-ı Ahmediye *(aleyhissalâtü vesselam)* haram eğlenceleri istemez.

Bazı eğlence yollarını haram kılıp bir kısmına helâl diye izin verir… Demek Kur'anî hüzün veya tenzilî[1909] şevk veren vasıta, zarar vermez.

[1909] **Tenzilî**: Vahiyle ilgili olan.

Eğer yetimâne hüzün veya nefsanî şevk verse vasıta haramdır. Değişir şahıslara göre, herkes birbirine benzemez.

Dallar Meyveleri Rahmet Namına Takdim Ediyor

Yaratılış ağacının dalları her tarafta meyvelerini canlıların eline zahiren uzatıyor.

Hakikatte bir rahmet ve kudret elidir ki, o meyveleri dallarda sizlere uzatıyor.

Siz de o rahmet elini şükürle öpünüz. O kudret elini minnetle takdis ediniz...

Fatiha'nın Sonunda İşaret Edilen Üç Yolun Beyanı

Ey hayali emellerle dolu kardeş! Hayalini de yanına al, benimle gel. İşte bir zemindeyiz, etrafa bakıyoruz, kimse görmez bizi.

Çadır direkleri hükmündeki yüksek dağların üstüne karanlık bir bulut tabakası atılmış, kaplamış zeminimizi.

Donuk bir tavan olmuş, fakat diğer tarafı açık, o yüzü güneş görür. Şimdi bulutların altındayız, karanlık sıkıyor bizi.

Sıkıntı boğuyor, havasızlık öldürüyor. Önümüzde üç yol var. Bir ışıklı âlem, bir kere seyrettimdi bu mecazî zemini.

Evet, bir kere daha buraya gelmiştim, üç yoldan da ayrı ayrı gitmiştim. Çoğu kişi ***birinci yol***dan gider; o da devr-i âlemdir, seyahate çeker bizi.

İşte o yoldayız, böyle yaya gideriz. Bak şu çölün kum deryalarına, nasıl hiddet saçıyor, tehdit ediyor bizi!

Bak şu denizin dağ misali dalgalarına! O da bize kızıyor. İşte elhamdülillah öteki tarafa çıktık, güneş yüzü gördük.

Fakat çektiğimiz zahmeti ancak biz biliriz. Of! Sonra tekrar şu vahşetli zemine döndük, bulutların damı karanlık. Bize kalb gözünü aydınlatan

Işıklı bir âlem lâzım. Eğer fevkalâde bir cesaretin varsa beraber gireriz bu tehlikelerle dolu yola. ***İkinci yol***:

Yeryüzünün tabiatını deleriz, diğer tarafa geçeriz ya da fıtrî bir tünelden titreyerek gideriz. Bir vakit bu yoldan etrafımı seyrederek geçtim, naz etmeden, niyazla.

Fakat o zaman tabiatın zeminini eritecek, yırtacak bir madde vardı elimde. Üçüncü yolun mucizevî delili,

Kur'an onu bana vermişti. Kardeşim, arkamı bırakma, hiç korkma! Bak şurada tünel gibi mağaralar, zeminin altında akıntılar bekliyor ikimizi.

Bizi geçirecekler o tarafa. Tabiat da, şu müthiş büyük ve cansız cisimleri de seni hiç korkutmasın. Zira bu asık çehresinin altında merhametli sahibinin tebessümlü yüzü var.

Radyum gibi o maddeyi Kur'an ışığıyla sezmiştim. İşte gözün aydın! Işıklı bir âleme çıktık, bak şu nazlı zemine,

Hoş ve şirin fezâya. Yahu başını kaldır! Bak göklere ser çekmiş, bulutları da yırtmış, aşağıda bırakmış. Davet ediyor bizi.

Şu tûbâ ağacı meğer o Kur'an imiş. Dalları her tarafa uzanmış. Aşağı eğilmiş bu dala biz de asılmalıyız, oraya yükseltsin bizi.

O semavî ağacın bir timsali zeminde olmuş nurlu şeriat. Demek zahmet çekmeden o yoldan çıkabilirdik bu ışıklı âleme, sıkmadan zahmet bizi.

Madem yanlış yaptık, eski yerimize dönelim, doğru yolu bulalım. Bak, ***üçüncü yol***umuz da, şu dağların üstünde durmuş bir doğan

Bütün cihana okuyor ezan. Bak şu büyük müezzine, Muhammedü'l Hâşimî *(aleyhissalâtü vesselam)* davet ediyor insanlığı aydınlık bir âleme. Emrediyor niyaz ile namazı.

Bulutları yırtmış, bak şu hidayet dağlarına. Göklere ser çekmiş, bak şeriat dağlarına. Nasıl süslemiş zeminimizin yüzünü gözünü.

Şimdi çıkmalıyız buradan himmetin kanatlarıyla. Işık ve rüzgâr orada, güzellik nuru orada. İşte buradadır tevhidin Uhud'u, o aziz dağ.

İşte şuradadır İslamiyet'in Cudi'si, o selamet dağı. İşte Kamer Dağı olan Kur'an-ı Ezher, berrak Nil akıyor o muhteşem kaynaktan. İç o leziz suyu!..

فَتَبَارَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ[1910]

[1910] "İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratan olduğunu bir düşün!" (Mü'minûn sûresi, 23/14)

وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ[1911]

[1911] "Onların duaları 'Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.' diye sona erer." (Yûnus sûresi, 10/10)

Ey arkadaş! Şimdi hayalden kurtul, aklını başına al! Önceki iki yol Allah'ın gazabına uğramışların ve sapkınların yoludur; tehlikeleri çoktur, kıştır daima güzleri, yazları...

Yolcularından yüzde biri kurtulur; Platon ve Sokrates gibi. Üçüncü yol ise kolaydır, kısa ve dosdoğrudur. Onda zayıf-kuvvetli eşittir. En rahatı şehit ya da gazi olmaktır.

Şimdi neticeye gelelim. Evet, fennî dehaya önceki iki yoldur meslek ve mezhep. Kur'an'ın dosdoğru yolu ise üçüncü yoldur. Sırat-ı müstakime ulaştırır bizi.

اَللّٰهُمَّ اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ۝ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ
اٰمِينَ[1912]

[1912] Allahım! “Bizi doğru yola, Sana doğru varan yola ilet. Nimet ve lütfuna eriştirdiklerinin yoluna ilet. Gazaba uğrayanların ve sapkınlarınkine değil. (Fâtiha sûresi, 1/6-7)” âmin!

Bütün Hakiki Elem Dalâlette, Bütün Lezzet İmandadır

Hayal Elbisesi Giymiş Muazzam Bir Hakikat

Ey kalbi uyanık yoldaş! Ey aziz! Sırat-ı müstakim, yani o nuranî meslek ile Allah’ın gazabına uğramışların ve sapkınların karanlık yolunun farklarını tamamen görmek istersen

Gel şüphelerini eline al, hayale bin, seninle yokluk karanlığına gidelim. O büyük mezarı, ölülerle dolu o şehri ziyaret edelim.

Bir Kadîr-i Ezelî, kudret eliyle bizi bu karanlık kıtadan tuttu çıkarttı, varlığa bindirdi, gönderdi şu dünyaya; şu lezzetsiz şehre.

İşte geldik şu varlık âlemine, korku ve dehşet veren çöle. Gözümüz açıldı, altı yönümüze baktık; önce merhamet ve yardım dilercesine önümüzü gördük.

Fakat belâlar, elemler önümüzde bize düşman gibi hücum eder. Onlardan korktuk, çekindik. Sağa sola, tabiattaki unsurlara baktık, onlardan yardım bekledik.

Lâkin gördük ki, kalbleri katı, merhametsizler. Dişlerini biler, hiddetle bakarlar; ne naz dinlerler ne niyaz!

Çaresizler gibi ümitsizce nazarımızı yukarı çevirdik. Yardım dilercesine koca gökcisimlerine baktık; onları pek dehşetli, tehditkâr gördük.

Âdeta birer gülle ve bomba olmuş, yuvalarından çıkmışlar, fezânın her tarafından pek süratli geçer, her nasılsa birbirlerine dokunmazlar.

Eğer onlardan biri yolunu kazara şaşırsa, Allah korusun, şu şehadet âleminin de ödü patlayacak. Tesadüfe bağlıdır, bundan da hayır gelmez.

Ümitsizce bakışımızı o taraftan da çevirdik, elemli bir hayrete düştük. Başımız eğildi, sinemize saklandık, nefsimize baktık, etraflıca düşündük.

İşittik ki: Zavallı nefsimizden binlerce ihtiyaç sedâsı yükseliyor. Onca yokluğun, yoksulluğun inlemeleri çıkıyor. Teselli beklerken dehşete

düştük.

Ondan da hayır gelmedi. İltica eder gibi vicdanımıza girdik, içine baktık, bir çare aradık. Eyvah! Yine bulamadık, Hatta biz ona yardım etmeliyiz;

Zira onda binlerce emel, coşkun arzular, heyecanlı hissiyat kâinata uzanmış görünür. Her birinden titreriz, hiç yardım edemeyiz.

O ameller yokluğa sıkışmış; bir tarafı ezele, bir tarafı ebede uzanıp gidiyor. Öyle geniştirler ki, dünyayı yutsa bile o vicdan doymaz.

İşte bu elemli yolda nereye başvurduysak onda bir belâ bulduk. Zira Allah'ın gazabına uğramışların ve sapkınların yolu böyledir. Tesadüf ve dalâlet, o yola bakar.

Biz de öyle baktık, bu hale böyle düştük. Şimdiki halimizde ise varlığımızın başlangıcını ve ahireti, hem Sâni'i hem haşri geçici olarak unutmuşuz.

Cehennemden beter, ondan daha yakıcı, ruhumuzu eziyor. Zira o altı yöne başvurduk. Öyle bir haldeyiz ki,

O hal, korku ile dehşetten, acz ile titreyişten, iç sıkıntısı ve vahşetten, yetimlikten ve ümitsizlikten ibarettir, vicdana ızdırap verir.

Şimdi her yöne doğru cephe alırız, elemleri def etmeye çalışırız. *Önce* kudretimize müracaat ederiz, maalesef görürüz ki,

Aciz ve zayıf. *İkinci olarak*: Nefsin ihtiyaçlarını susturmaya yöneliriz. Ne yazık ki, durmayıp bağırdıklarını görürüz.

Üçüncü olarak: Yardım dilercesine bir kurtarıcı için bağırıp çağırırız, kimse ne işitir ne de cevap verir. Biz de zannederiz ki,

Her şey bize düşman, her şey bizden garip. Hiçbir şey kalbimize teselli olmaz, emniyet bahşetmez, hakiki zevk vermez.

Dördüncü olarak: Biz gökteki büyük cisimlere baktıkça onlar bize korku ve dehşet verir. Hem vicdana sıkıntı veren, aklı yakan, evhamlı bir dehşet gelir!

İşte ey birader! Dalâlet yolunun mahiyeti böyledir. Küfürdeki karanlığı bu yolda tamamen gördük. Şimdi de gel, o yokluğa dönelim,

Tekrar bakalım. Bu sefer yolumuz sırat-ı müstakimdir, iman yoludur. Delilimiz ve imamımız inayet ve Kur'an'dır, her devirde pervaz eden bir doğan...

İşte Ezel Sultanı'nın rahmet ve inayeti, ne zaman ki bizi istedi, kudret bizi çıkardı, lûtfen bizi bindirdi irade kanununa, varlığın halleri üstünde nizam verdi.

Sonra bizi getirdi, şefkatle giydirdi şu vücut elbisesini, emanet rütbesini taktı. Nişanı niyaz ve namaz.

Şu devirler ve haller, bu uzun yolumuzda birer naz makamıdır. Yolumuzda kolaylık olması içindir ki, kader bir emirname vermiş, sayfada cephemiz.

Her nereye gitsek, herhangi bir taifeye misafir olur, pek kardeşçe karşılanırız. Malımızdan verir, mallarından alırız.

Ticaret bağıyla onlar bizi besler, hediyelerle süsler ve uğurlar. Gele gele işte dünyanın kapısındayız, işitiyoruz âvâzları.

Bak, girdik şu yeryüzüne, ayak bastık şehadet âlemine. Rahman'ın şehrayini, insanın gürültülü evi. Hiçbir şey bilmeyiz, delil ve imamımız,

Rahman'ın dilemesidir. Delilimize vekil, nâzenin gözlerimiz. Gözlerimizi açtık, dünyaya baktık. Hatırında mı evvelki gelişimiz?

Garip ve yetimdik, düşmanlarımız çoktu, bilmezdik koruyucumuzu. Şimdi iman nuru ile o düşmanlara karşı sağlam bir esasımız,

Dayanak noktamız, hem koruyucumuz defeder düşmanları. Allah'a iman ki ruhumuzun ışığı, hem hayatımızın nuru hem de ruhumuzun ruhu.

İşte kalbimiz rahat, düşmanlara aldırmaz, hatta düşman tanımaz. Evvelki yolumuzda ne zaman ki vicdana girmiştik; işitmiştik ondan binlerce feryat, inleyiş ve âvâz.

Belâya düşmüştük, zira emeller, arzular, kabiliyetler ve hisler daima ebedi ister. Onun yolunu bilmezdik; bizden yol bilmezlik, onda feryat ve niyaz.

Fakat elhamdülillah, şimdiki gelişimizde bulduk kimden yardım isteyeceğimizi, ki daima hayat verir o kabiliyet emellere, ebedî hayata uçurur,

Onlara yol gösterir o noktadan kabiliyet. Hem yardım eder, hem âb-ı hayatı içer, hem kemâline koşar o dayanak noktası, o şevk veren işaret ve naz.

İkinci iman kutbu: Haşri ve ebedî hayatı tasdiktir. O inci kabuğunun cevheri iman. Delili Kur'an. İnsanın bir sırrı vicdan.

Şimdi başını kaldır, şu kâinata bir bak, onunla konuş. Önceki yolumuzda pek müthiş görünürdü. Şimdiyse mütebessim, her tarafa gülümsüyor. Nâzenîn niyaz ve âvâz.

Görmez misin: Gözümüz arı gibi her tarafa uçuyor. Kâinat bostanı, her tarafta çiçekler, her çiçek ona leziz bir su veriyor.

Hem ünsiyet ve teselli veriyor, kendini sevdiriyor. O da alır getirir, şehadet balı yapar. Tatlı bir bal akıtır o esrarengiz şahbaz.

Büyük gökcisimlerinin hareketlerine, yıldızlara ya da güneşe bakışımız kondukça, gösterirler Hâlık'ın hikmetini, hem ibret aynasını hem rahmet cilvesini alır, eder pervaz.[1913]

[1913] **Pervaz etmek**: Uçmak.

Âdeta güneş bizimle konuşur, der ki: "Ey kardeşlerim! Korkup sıkılmayınız, ehlen ve sehlen merhaba, hoş geldiniz. Menzil sizin, ben size ışık veren bir şehnaz.[1914]

[1914] **Şehnaz**: Çok güzel olan.

Ben de sizin gibiyim; fakat tamamen isyansız, itaatkâr bir hizmetkârım. O Ehad ve Samed Zât ki tam rahmetiyle beni hizmetinize nurlu, itaatkâr bir varlık kılmış. Benden sıcaklık ve ışık, sizden namaz ve niyaz."

Yahu, bakın aya! Yıldızlar ve denizler, her biri kendine mahsus birer lisanla: "Ehlen ve sehlen merhaba!" der, "Hoş geldiniz, bizi tanımaz mısınız?"

Yardımlaşma sırrıyla bak, nizamın işaretiyle dinle. Her biri diyor ki: “Biz de birer hizmetkârız, Rahmet-i Zülcelâl’in birer aynasıyız, hiç üzülmeyiniz, bizden sıkılmayınız.”

Zelzele narâları, hadiselerin çınlamaları sizi hiç korkutmasın, vesveseye düşürmesin. Zira onların içinde bir zikir zemzemesi, bir tesbih demdemesi, naz ve niyaz velvelesi…

Sizi bize gönderen o Zât-ı Zülcelâl, tutar onların dizginlerini. İman gözü okuyor yüzlerinde rahmet ayetlerini, her biri birer âvâz.

Ey kalbi uyanık mümin! Şimdi gözlerimiz biraz dinlensin, onların yerine hassas kulağımızı imanın mübarek eline teslim edelim, dünyaya gönderelim. Dinlesin leziz bir saz.

Evvelki yolumuzda umumi bir matem, ölüm çığlıkları zannedilen sesler vardı, şimdi ise birer nevaz[1915] u namaz, birer tesbih nağmesi, birer âvâz ve niyaz.

[1915] **Nevaz**: Okşayıcı, iyileştirici.

Dinle, rüzgârın esintisi, kuşların cıvıltıları, yağmurun şırıltıları, denizin dalgalanışı, göklerin gürlemesi, taşların tıkırtısı mânidar, latif, okşayıcı birer ses...

Havanın çıkardığı tatlı sesler, gök gürültüsünün narâları, dalgaların nağmeleri muazzam birer zikir. Yağmurun şırıltısı, kuşların tatlı ötüşleri birer rahmet tesbihi, hakikate bir mecaz.

Eşyada işitilen sesler, birer varoluş nidâsıdır: Ben de varım derler. O suskun kâinat birden söze başlar: “Bizi cansız zannetme ey insan, ey boşboğaz!”

Kuşları söyletir ya bir nimetin lezzeti ya da rahmetin inişi. Ayrı ayrı seslerle, küçük nağmeleriyle rahmeti alkışlarlar, nimet üstüne iner, şükürle eder pervaz.

Onlara işaretle derler: “Ey kâinat, kardeşler! Ne güzeldir halimiz: Şefkatle beslenmişiz, halimizden memnunuz.” Sivri gagalarıyla fezâya saçıyorlar nazlı birer âvâz.

Âdeta bütün kâinat ulvî bir musikidir, iman nuru işitir zikir ve tesbihleri. Zira hikmet reddeder tesadüfün varlığını, nizam ise kovar evham veren ittifakı.

Ey yoldaş! Şimdi şu misalî âlemden çıkalım, hayalî vehimlerden inelim, akıl meydanında duralım, mizana çekelim, ölçelim yolları.

Daha önceki elemli yolumuz Allah'ın gazabına uğramışların ve sapkınların yolu, o yol vicdanın en derin yerine hem acıklı bir his hem şiddetli bir elem verir. Şuur onu gösterir. Şuura zıt olmuşuz.

Hem kurtulmak için de çaresiz ve muhtacız; ya o teskin edilsin ya hissetmek de olmasın, yoksa dayanamayız, feryat dinlemez.

Hak yol ise şifadır; kötü arzular hislerin iptalidir. Bu da teselli ister, gaflet ister, meşgale ister, eğlence ister. Hevesler sihirbaz,

Ta ki vicdanı aldatsın, ruhu uyutsun da elem hissedilmesin. Yoksa o elîm elem vicdanı yakar, inlemelerine dayanılmaz, ümitsizlik elemi çekilmez.

Demek sırat-ı müstakimden ne kadar uzak düşse, şu hal o derece tesir eder, vicdanı feryat ettirir. Her lezzetin içinde elemi var, birer iz.

Demek heves, kötü arzular, eğlence ve haram zevklerle karışık olan medenî şaşaa, bu dalâletten gelen şu müthiş sıkıntıya yalancı bir merhem, uyutucu bir zehir.

Ey aziz arkadaşım! İkinci yolumuzda, o nuranî yolda bir hali hissettik; o hal ile hayat lezzet madeni, elemler ise lezzet olur.

Onunla şunu bildik ki, çeşitli derecelerde, iman kuvveti nispetinde ruha bir vaziyet verir. Ceset ruhla, ruh vicdanla lezzet duyar.

Vicdana peşin bir saadet konulmuştur, manevî bir firdevs kalbinde saklıdır. Düşünmek deşmektir, şuur ise gizli işaret.

Şimdi kalb ne kadar ikaz edilirse, vicdan tahrik edilirse, ruha hissetme kabiliyeti verilirse lezzet artar, hem de ateşi nura, kışı yaza döner.

Vicdanda firdevslerin kapıları açılır, dünya bir cennet olur. İçinde ruhlarımız kanat çırparak uçar, olur şehbaz[1916] ve şehnaz, kanatları namaz

ve niyaz.

[1916] **Şehbaz**: İri, beyaz doğan kuşu.

Aziz yoldaşım! Şimdi Allahaısmarladık. Gel, beraber bir dua edelim, sonra da buluşmak üzere ayrılalım...

اَللّٰهُمَّ (اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ) اٰمِينَ[1917]

[1917] Allahım! “Bizi doğru yola, Sana doğru varan yola ilet.” (Fâtiha sûresi, 1/6) âmin!

ANGLİKAN KİLİSESİNE CEVAP[1918 HAŞİYE]

[1918 HAŞİYE] Yüz maşallah bu cevaba.

Bir zaman İslam’ın amansız bir düşmanı, siyasî bir hilekâr, kendini yüksek göstermek isteyen kafa karıştırıcı bir papaz, aldatmak niyetiyle ve inkâr suretinde,

Pençesiyle boğazımızı sıktığı elemli bir zamanda kuru gürültüyle dört şey sordu bize.

Altı yüz kelimelik bir cevap istedi. Şamatasına karşı yüzüne “Tuh!” demek, hilesine karşı küsüp sükût etmek, inkârına karşı da

Tokmak gibi susturucu bir cevap vermek lâzımdı. Onu muhatap kabul etmem. Ama hakperest bir adama şöyle cevap veririm:

O ilk olarak demiş ki, “Muhammed *(aleyhissalâtü vesselam)* dini nedir?” Derim ki: İşte Kur’an’dır. Altı iman esası ve İslam’ın beş şartı Kur’an’ın esas maksadı.

İkinci olarak demiş: “Fikir ve hayata ne vermiş?” Derim ki: Fikre tevhid, hayata istikamet. Buna şahidim:

قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ[1919] فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ[1920] ayetleridir.

[1919] “De ki: O, Allah’tır, gerçek İlahtır ve Birdir.” (İhlâs sûresi, 112/1)

[1920] “Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!” (Hûd sûresi, 11/112)

Üçüncü olarak: “Bugünkü sıkıntıları nasıl tedavi eder?” diye sormuş. Derim ki: Faizi yasaklayıp zekâtı farz kılmakla. Buna şahidim de:

وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ[1923] ve يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا[1921] وَأَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا[1922] ayetleri.

[1921] "Allah faizin bereketini eksiltir." (Bakara sûresi, 2/276)

[1922] "Allah, alış-verişi mubah; faizi ise haram kılmıştır." (Bakara sûresi, 2/275)

[1923] "Namazı hakkıyla eda edin, zekâtı verin..." (Bakara sûresi, 2/43, 83, 110; Nisâ sûresi, 4/77; Nûr sûresi, 24/56; Müzzemmil sûresi, 73/20)

Dördüncü olarak sormuş: "İnsanlıktaki ihtilâllere nasıl bakıyor?" Cevap olarak derim ki: Çalışmak, esastır. İnsanın serveti zalimlerde toplanamaz, saklanamaz ellerinde.

Buna şahidim:

وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعٰى[1924]

[1924] "Ve insan için ancak emeğinin karşılığı vardır." (Necm sûresi, 53/39)

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ[1925]

[1925] "Altını, gümüşü yığıp Allah yolunda harcamayanlar var ya, işte onları acı bir azabın beklediğini müjdele!" (Tevbe sûresi, 9/34)

Konferans

Kasım 1950'de Ankara Üniversitesi'nde profesörler, mebuslarımız, Pakistanlı misafirlerimiz ve çeşitli fakültelerden talebeler huzurunda, fakülte mescidinde gece yarısına kadar devam eden, büyük bir alâka ve dikkatle dinlenmiş olan bir konferanstır.

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ أَجْمَعِينَ[1926]

[1926] Âlemlerin Rabbi, Rahman ve Rahîm Allah'a, üzerimizdeki hadde hesaba gelmez lütufları adedince hamd ü senâ.. bütün insanlığa rahmet ve kurtuluş vesilesi olarak gönderdiği habibi Hazreti Muhammed'e *(aleyhissalâtü vesselam)*, nezih aile fertlerine ve seçkin ashabına salât ü selam olsun.

İman ve İslamiyet âb-ı hayatına susamış kıymetli kardeşlerim!

Öncelikle itiraf edeyim ki, bu konferansın verildiği kürsüde bulunmak itibarı ile sizlerden farkım yoktur. Sizin bir kardeşinizim. Hem bu konferans, benim çok muhtaç olduğum gayet faydalı bir dersimdir. Muhatap, nefsimdir. Dersimi müzakere suretinde siz mübarek kardeşlerime okuyacağım. Kusurlar bendendir; kemâl ve güzellikler istifade ettiğim *Risale-i Nur*'a aittir. Bir mâni olmazsa haftada bir devam edeceğimiz dinî konferanslardan birincisi bugün imana dairdir. Çünkü Bediüzzaman Said Nursî'nin Birinci Millet Meclisi'nde söylediği gibi, "Kâinatta en yüksek hakikat imandır, imandan sonra namazdır." Bunun için biz de konferansımızın Kur'an, iman ve Peygamberimiz Resûl-u Ekrem Efendimiz *(aleyhissalâtü vesselam)* hakkında olmasını uygun gördük. İkincisi de inşallah namaza ve ibadete dair olacaktır.

Bu konuları bize ders verecek bir eser aradık. Nihayet bu hayatî ve ebedî ihtiyacımızı asrımızın anlayışına uygun ve ikna edici bir tarzda ders veren, yarım asra yakındır büyük bir güven ve emniyete mazhar ve en muteber dinî eser olan *Risale-i Nur*'u seçtik. Şimdi ilk konferansımızın niçin imana dair olduğunu izah edip bu eser ve müellifi hakkında kısaca bilgi vereceğiz. Şöyle ki:

Bu asırda din ve İslamiyet düşmanları, önce imanın esaslarını zayıflatmak ve yıkmak planını, programlarının birinci sırasına koymuşlardır. Bilhassa bu yirmi beş sene içinde, tarihte görülmemiş bir şekilde, münafıkça ve çeşit çeşit maskeler altında iman esaslarına yapılan suikastlar pek dehşetli olmuş, çok yıkıcı planlar uygulanmıştır.

Halbuki iman esaslarından biri hakkında ortaya çıkacak bir şüphe veya inkâr, dinin teferruatında yapılan lâkaytlıktan çok daha zararlıdır ve felâkettir. Bunun içindir ki, şimdi en mühim iş, taklidî imanı tahkikî[1927] imana çevirerek kuvvetlendirmek, imanı takviye etmek ve kurtarmaktır. Her şeyden çok imanın esaslarıyla meşgul olmak mutlak bir zaruret, vazgeçilmez bir ihtiyaç, hatta mecburiyet haline gelmiştir. Bu, Türkiye'de olduğu gibi İslam dünyasında da böyledir.

[1927] **Tahkikî iman**: İmana dair meseleleri delillleriyle bilmek, yaşamak ve tabiatına mal etmekle kazanılan sarsılmaz iman.

Evet, temelleri yıpratılmış bir binanın odalarını tamir etmeye ve süslemeye çalışmak, o binanın yıkılmaması için nasıl bir fayda sağlayabilir? Köklerinin çürütülmesine çabalanan bir ağacın kurumaması için dal ve yapraklarını ilaçlayarak tedbir almaya çalışmanın, o ağacın yaşamasına bir faydası olur mu?..

İnsan bir saray gibidir, temelleri iman esaslarıdır. Bir ağaç gibidir, kökü imanın şartlarıdır. İmanın şartlarından en mühimi ise "iman-ı billah", yani Allah'a imandır. Sonra peygamberlere ve ölümden sonra dirilişe inanmaktır. Bu sebeple bir insanın en başta elde etmeye çalışması gereken ilim, iman ilmidir. O, ilimlerin esası, şahı, padişahıdır.

İman, yalnız basit bir tasdikten ibaret değildir; onun pek çok mertebesi vardır. Taklidî bir iman, bilhassa bu zamandaki dalâlet, sapkınlık fırtınaları karşısında çabuk söner. Tahkikî iman ise sarsılmaz, sönmez bir kuvvettir. Tahkikî imanı elde eden bir kimsenin imanı ve Müslümanlığı dehşetli dinsizlik kasırgalarına da uğrasa, o kasırgalar bu iman kuvveti karşısında tesirsiz kalmaya mahkûmdur. Tahkikî imanı kazanan bir kimseyi en dinsiz felsefeciler dahi vesveseye veya şüpheye düşüremez.

İşte bu hakikatlere dayanarak biz de tahkikî imanı ders verip imanı kuvvetlendirecek, insanı ebedî saadet ve selamete götürecek, Kur'an ve iman hakikatlerini kuşatan bir eseri sebat, devam ve dikkatle okumayı kesinlikle çok gerekli gördük. Aksi takdirde, bu zamanda dünyevî ve uhrevî dehşetli musibetlerin içine düşmek şüphe götürmez bir neticedir. Bunun için tek kurtuluş çaremiz, Kur'an-ı Hakîm'in iman hakkındaki ve bu asra bakan ayet-i kerimelerini tefsir eden yüksek bir tefsire sarılmaktır.

Şimdi, "Böyle bir eser bu asırda var mıdır?" diye bir sorunun zihninizde uyandığı, nuranî bir heyecanı ifade eden simalarınızdan anlaşılmaktadır.

Evet, bu çeşit ihtiyacımızı tam karşılayacak bir eseri çok dikkat ve itina ile aradık. Nihayet, hem Türk gençliğine hem bütün Müslümanlara ve insanlığa bir Kur'an rehberinin, mükemmel bir yol gösterici eserin Bediüzzaman Said Nursî'nin *Risale-i Nur*'u olduğu kanaatine vardık. Bizimle beraber, *Risale-i Nur*'la imanını kurtaran yüz binlerce kimse de bu hakikate şahittir.

Evet, yirminci asırda Kur'an hakkında küllî ve umumî bir rehberlik vazifesini görecek bir eserin müellifinin şu hususiyetlere sahip olmasını esas kabul ettik. Bu hususiyetlerin de *Risale-i Nur*'da ve müellifi Bediüzzaman Said Nursî'de tamamen mevcut olduğunu gördük. Şöyle ki:

Birincisi: Müellifin, yalnız Kur'an-ı Hakîm'i kendine üstad edinmiş olması...

İkincisi: Kur'an-ı Hakîm, hakiki ilimleri içeren mukaddes bir kitaptır. Ve her asırda, insanlığın bütün tabakalarına hitap eden ezelî bir hutbedir. Bu sebeple, Kur'an'ı tefsir ederken hakikatin saf olarak ifade edilmesi ve böylece hakiki bir tefsir meydana gelmesi için tefsir eden zâtın kendi hususi yol ve meşrebinin tesiri altında kalmamış ve eserine hevesinin karışmamış olması gerekir. Hem Kur'an'ın mânâlarını keşfederek açığa çıkan Kur'an hakikatlerinin tespiti için tefsir yazan o zâtın her bir ilimde derin ve engin fikirlere, ince bir bakışa ve tam ihlâsa sahip bir âllâme

olması ve gayet yüce bir dehaya, nüfuzlu, derin bir içtihada, kutsî bir kuvvete mâlik bulunması lâzımdır.

Üçüncüsü: Kur'an tefsirinin tam bir ihlâsla telif edilmiş olması… Müellifin, Cenâb-ı Hakk'ın rızasından başka maddî-manevî hiçbir menfaati gaye edinmemesi ve bu yüksek duruşun, müellifin hayatındaki hadiselerde görülmesi...

Dördüncüsü: Kur'an'ın en büyük mucizelerinden biri de gençliğini ve tazeliğini korumasıdır. Ve o asırda indirilmiş gibi her asrın ihtiyacını karşılayan bir yönü olmasıdır. İşte bu asırda yazılan bir tefsirde Kur'an-ı Hakîm'in asrımıza bakan yönünün keşfedilip avam tabakadan en seçkinlere kadar herkesin faydalanabileceği bir üslûpla izah ve ispat edilmiş olması gerekir.

Beşincisi: Tefsircinin, Kur'an ve iman hakikatlerini çürütülemez delillerle ispat ederek ders vermesi, yani pozitivizmi (olguculuğu) esas alması...

Altıncısı: Ders verdiği Kur'an hakikatlerinin hem aklı, hem kalbi, hem de ruhu ve vicdanı nurlandırması, tatmin etmesi ve nefsi kendine boyun eğdirmesi… Şeytanı dahi susturacak derecede kuvvetli, gayet belâgatli tesirli olması...

Yedincisi: İnsanı hakikatlerin anlaşılmasına da mâni olan benlik, gurur ve ucb[1928] gibi kötü sıfatlardan kurtarıp tevazu ve mahviyet gibi güzel huylara ve yüksek ahlâk vasıflarına sahip kılması...

[1928] **Ucb**: Kendini beğenmek, ameline güvenmek.

Sekizincisi: Kur'an-ı Kerim'i tefsir eden büyük bir âlimin Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* sünnetine uyması, Ehl-i Sünnet ve Cemaat mezhebi üzere ilmiyle amel etmesi ve son derece zühd, son derece takva, son derece ihlâs ile dine hizmetinde son derece sebat, son derece sıdk, sadakat ve fedakârlığa, azamî iktisat ve kanaate sahip olması... Özetle, tefsir sahibinin Kur'an hakkındaki risaleleriyle, Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberliğindeki azamî takvasına ve

kulluğuna; kutsî kuvvetiyle de Allah Resûlü'nün *(aleyhissalâtü vesselam)* velayetindeki tecellilerine mazhar Kur'an hizmetkârı bir zât olması şarttır.

Dokuzuncusu: Tefsircinin, Kur'an'a ve şeriata ait meseleleri beyan ederken şu veya bu baskıdan, işkenceden çekinmeyen, herhangi bir tesir altında kalarak fetva vermeyen ve ölümden korkmadan dünyaya meydan okuyacak bir iman kuvvetiyle hakikati pervasızca söyleyen, Müslümanca yiğitlik ve cesarete sahip olması gerekir.

Hem idam planlarının uygulandığı ve bir tek dinî risalenin neşrettirilmediği dehşetli bir devirde, bilhassa yok edilmesi ve söndürülmesi hedeflenen, Kur'an'a ve şeriata ait esasları telif ve neşrettiği meydanda olan kâmil bir mürşidin, İslam'ın bu asırdaki hakiki ve mükemmel bir rehberi ve Kur'an'ın muteber, çok büyük bir tefsircisi olması lâzımdır.

İşte bu zamanda, yukarıda sayılan dokuz şart ve hususiyetin, müellif Said Nursî'de ve eseri Nur Risalelerinde aynen mevcut olduğu, hakiki ve derin İslam âlimlerinin fikir birliğiyle, yanlışlığına ihtimal bulunmayacak derecede kesin haberleri ve ittifakıyla sabittir. Hem uyanmakta olan bu İslam milletince, Avrupa ve Amerika'ca malûmdur ve tasdik edilmiştir. İşte arkadaşlar! Biz böyle bir Kur'an tefsiri arıyor ve böyle bir tefsirci istiyorduk.

Kıymetli kardeşlerim! Böyle dehşetli bir asırda, insanın en büyük meselesi, imanı kurtarmak veya kaybetmek davasıdır. Dünya savaşları insanlığı uyandırmış, dünya hayatının fâniliğini hatırlatmıştır. Ve bâki bir âlemde, ebedî saadet içinde yaşama hissini uyarmıştır. Elbette böyle muazzam bir davayı, şaşırtıcı ve aldatıcı bir zamanda kazanabilmek için bir dava vekili bulmakta[1929] HAŞİYE çok dikkatli olmamız gerekir. Bunun için araştırmamızı biraz daha genişleteceğiz. Şöyle ki:

[1929] HAŞİYE Bu zamanda, böyle bir dava vekilinin *Risale-i Nur* olduğuna *Risale-i Nur*'la imanını kurtaran milyonlarca insan şahittir.

Önceki asırların kelâm ilmindeki dâhilerinin, dinimizin harika imamlarının ve Kur'an-ı Hakîm'in dâhi tefsircilerinin meydana getirdikleri eserler, takdiri mümkün olmayacak derecede kıymetlidir. O zâtlar, İslamiyet'in birer güneşidir. Fakat günümüz, o büyük zâtların yaşadığı zaman gibi değildir.

Eskiden dalâlet, cehaletten geliyordu. Bunun yok edilmesi kolaydır. Bu zamanda ise dalâlet -Kur'an'a, İslamiyet'e ve imana saldırılar- fenden, felsefeden ve ilimden geliyor. Bunu engellemek zordur. Eski zamanda bu ikinci kısım binde bir bulunuyordu, onların da ancak binden biri irşad ile yola gelebilirdi. Çünkü öyleleri hem bilmez hem kendilerini bilir zannederler.

Hem geçmiş asırlarda müspet ilimlerin, yirminci asırdaki kadar ilerlememiş olduğu malûmunuzdur. Şu halde, asrımızda dünyaya yayılmış olan dinsizliği ve maddeciliği kökünden yıkabilmek, hak ve hakikat yolunu gösterip insanlığı sırat-ı müstakime kavuşturmak, imanı kurtarabilmek ancak ve ancak Kur'an-ı Hakîm'in bu asra bakan yönünün keşfedilmesiyle ve herkesin faydalanacağı bir şekilde tefsir edilmesiyle mümkün olacaktır.

İşte Bediüzzaman Said Nursî, Kur'an-ı Kerim'deki, bu asrın muhtaç olduğu hakikatleri keşfedip Nur Risalelerinde, herkesin kabiliyeti ölçüsünde istifade edebileceği bir şekilde tefsir ve izah etmeye muvaffak olmuştur. Bunun içindir ki, *Risale-i Nur*'un eşi görülmemiş bir şaheser olduğu kanaatine varılmıştır.

Ve yine *Risale-i Nur*'un bu farklılığından dolayıdır ki, bu mübarek İslam milletinden milyonlarca bahtiyar kimse, kendi iradeleriyle ve çok ihtiyaç duyarak, büyük bir arzu ve sevgiyle, senelerce devam eden baskılar altında *Risale-i Nur*'u okumuşlardır.

Hem *Risale-i Nur* ihtiyaç zamanında telif edildiğinden, bütün Türkiye'ye ve İslam dünyasına yayılmış ve dünyayı alâkadar eden bir ayrıcalığa mazhar olduğunu gözlere göstermiştir.

Kıymetli kardeşlerim! Said Nursî kırk sene önce İstanbul'dayken, "Bana kim ne isterse sorsun." diye harikulâde bir duyuru yapmıştır. Bunun üzerine o zamanın meşhur âlim ve allâmeleri Bediüzzaman'ın kaldığı küçük odaya kafile kafile gidip her türlü ilme ve çeşitli mevzulara dair sorular sormuş; Bediüzzaman en zor ve anlaşılması güç soruları duraklamadan, doğru bir şekilde cevaplamıştır.

Böyle sınır belirlemeden, yani "Şu ya da bu ilimde veya konuda kim ne isterse sorsun." diyerek bir kayıt koymadan duyuru yapmak ve neticede daima muvaffak olmak, insanlık tarihinde görülmemiştir. Böyle engin ve yüksek bir ilme sahip bir İslam dâhisi (Asr-ı Saadet müstesna) şimdiye kadar gelmemiştir.

Hatta o zamanlar, Mısır Ezher Üniversitesi'nin idarecilerinden meşhur Şeyh Bahid Efendi, bir seyahat için İstanbul'a geldiğinde Kürdistan'ın sarp ve yalçın kayaları arasından İstanbul'a gelen Bediüzzaman Said Nursî'yi mağlup edemeyen İslam âlimleri Şeyh Bahid'den bu genç hocanın münazara yoluyla mağlup edilmesini isterler. Şeyh Bahid de bu teklifi kabul ederek bir münazara zemini arar ve bir namaz vakti Ayasofya Câmii'nden çıkılıp çayhaneye oturulduğunda bunu fırsat bilerek Bediüzzaman Said Nursî'ye hitaben,

مَا تَقُولُ فِي حَقّ الْأورُبَّا وَالْعُثْمَانِيَّةِ ؟ Yani: "Avrupa ve Osmanlı Devleti hakkında ne diyorsunuz? Fikriniz nedir?" diye sorar. Şeyh Bahid Efendi Hazretlerinin bu sorudan maksadı, Bediüzzaman Said Nursî'nin, hakkında şüphe olmayan, derya gibi ilmini ve ateşpare zekâsını tecrübe etmek değildi; geleceğe ait kavrayışının kuvvetini ve dünya siyaseti hakkında fikirlerini anlamak niyetindeydi.

Bediüzzaman'ın verdiği cevap şu oldu:

إِنَّ الْأَورُبَّا حَامِلَةٌ بِالْإِسْلَامِيَّةِ فَسَتَلِدُ يَوْمًا مَا،

وَإِنَّ الْعُثْمَانِيَّةَ حَامِلَةٌ بِالْأَورُبَّائِيَّةِ فَسَتَلِدُ أَيْضًا يَوْمًا مَا

Yani: "Avrupa bir İslam devletine, Osmanlı da bir Avrupa devletine hamiledir. Gün gelip doğuracaklardır."

Bu cevap karşısında Şeyh Bahid Hazretleri: "Bu gençle münazara edilmez, ben de aynı kanaatteydim. Fakat bu kadar veciz ve belagatli bir şekilde ifade etmek ancak Bediüzzaman'a hastır." demiştir. Nitekim Bediüzzaman'ın dediği gibi, bu haberin iki tarafı da gerçekleşmiştir. Bir iki sene sonra Meşrutiyet devrinde, İslam şeairine[1930] zıt pek çok yabancı âdetinin alınması ve Türkiye'de gittikçe yerleştirilmesi; şimdi Avrupa'da Kur'an'a ve İslamiyet'e gösterilen yakın alâka ve bilhassa bahtiyar Alman milletinde akın akın İslamiyet'in kabulü gibi hadiseler, o haberi tamamen tasdik etmiştir.

[1930] **Şeair**: İslam'ın sembol haline gelmiş işaretleri.

İşte büyük İslam âlimleri ve şeyhler pek çok tecrübe ve imtihan neticesinde şu kanaate varmışlardır: Bediüzzaman ne diyorsa hakikattir. Bediüzzaman'ın eserleri, kalbe ilhamla gelen mânâlardır, çoğu âlimin tasdik ve takdirini kazanmıştır.

İlim ve tasavvuf ehli, eğitim ve bilim camiası Bediüzzaman'ın eserlerinden sadece feyiz alıp istifade ederler. Evet, üç aylık bir tahsili bulunan ve kırk seneden beri Kur'an-ı Kerim'den başka bir kitapla meşgul olmayan.. yüz otuzu Türkçe, on beşi Arapça yazılmış eserlerini telif ederken hiçbir kitaba müracaat etmediğine hâlâ hayattaki kâtiplerinin şahit olduğu.. esasen kütüphanesi de bulunmayan, yarı ümmî.. benzersiz bir duyuruyla davet ettiği, modern ilimler de dâhil çeşitli ilimlerdeki yüksek âlimlerle ve büyük mürşitlerle genç yaşında yaptığı münazaraların hepsinde üstünlüğü meydanda olan.. üzerinde ittifak edilen meseleleri tasdik, fikir ayrılığı olanları tashih eden.. kendisi için âlimler tarafından, "Bediüzzaman'ın cevap veremeyeceği soru yoktur" denilen.. Avrupa'nın bir kısım idraksiz ve İslam'a düşmanlık besleyen felsefecilerinin, müteşabih[1931] ayet-i kerime ve hadis-i şeriflere saldırılarını o ayet ve hadislerin birer mucize olduğunu eserleriyle ispat ederek kökünden çürüten.. böylece evhama düşürülen bazı ilim ehlini de kurtarıp İslamiyet'e yapılan hücumları neticesiz bırakan Said Nursî gibi bir müellifin, elbette Kur'an'ın dâhi bir tefsircisi, ilminin vehbî[1932] ve engin

olduğuna, eseri Nur Risalelerinin hayat boyu okunmaya lâyık harika bir şaheser olduğuna şüphe yoktur.

[1931] Mânâsı açık olmayan.

[1932] Çalışmakla elde edilmeyip Allah'ın lütfu olan.

Dikkatli kardeşlerim! Hem İslam dünyasının hem bizim ebedî hayatımızın kurtulmasını sağlayacak ve bizi nurlandırıp irşad ederek sapkınlıktan koruyacak bir eser seçmekte bu kadar dikkatli olmamız şarttır. Çünkü bu zamanda, türlü türlü aldatmalarla perde arkasında İslam gençliğini yoldan çıkarmaya çalışıyorlar.

Bir eser okunacağı veya bir söz dinleneceği zaman, önce مَنْ قَالَ وَلِمَنْ قَالَ وَلِمَا قَالَ وَفِيمَا قَالَ؟ yani: "Kim söylemiş? Kime söylemiş? Niçin söylemiş? Hangi makamda söylemiş?" mânâsında temel bir kaide dikkate alınmalı. Evet, sözün tabakalarının yüksekliği, güzelliği ve kuvvetinin kaynağı şu dört şeydedir: Sözü söyleyen, muhatap, maksat ve makam. Yoksa her ele geçen kitap okunmamalı, her söylenen söze kulak verilmemelidir. Mesela: Bir kumandanın bir orduya verdiği marş emriyle bir askerin marş demesi arasında ne kadar fark vardır! Birincisi koca bir orduyu harekete geçirir. Aynı söz ikincisi tarafından söylendiğinde belki bir askeri bile yürütemez.

İşte bu dört esastan dolayı ve Said Nursî'ye karşı kalblerinde büyük bir sevgi taşıyan yüz binlerce kişi Üstad'larının en basit haline dahi büyük bir kıymet vererek onları öğrenip kendisine uymak arzusu taşıdıklarından, buradaki bir kısım kardeşlerimiz, Üstadımızın hayatı, eserleri, meslek ve meşrebi hakkında bilgi verilmesini ısrarla istediler.

Fakat Bediüzzaman gibi bir zâtın hayatını, eserlerini ve ahlâk vasıflarını tam ifade edemeyeceğiz. Bu hakikat, ilim ehli olan basiretli ediplerce de itiraf edilmiştir ve bu hizmet bizim haddimizi çok aşar. Hem Bediüzzaman hakkında malûmat almak isteyen kardeşlerimize, bunun ancak ve ancak *Risale-i Nur Külliyatı*'nı dikkatle ve devamlı okumak suretiyle mümkün olacağını arz ederiz.

Aziz kardeşlerim! Bu mübarek vatanın, milletin ve İslam âleminin ebedî saadetini ve kurtuluşunu, dolayısıyla yeryüzünde umumi barış ve selameti sağlayacak bir inayete ve kudrete sahip olan *Risale-i Nur*'un şahs-ı manevîsinde şöyle gayet sağlam hususiyetler bir araya gelmiştir:

1. Yüksek bir kuvvet ve bütün kemâl vasıflarının başı olan İslam hakikatleri...

2. İmandan gelen yiğitlik. Yani alçalmamak ve biçarelere zorla hükmedip büyüklenmemek...

3. Müslümanlığın insana verdiği izzet ve şerefin, terakki ve yükselmenin en mühim sebebi olan İslamiyet'in kazandırdığı izzeti...

Arkadaşlar! Şu mealde bir hadis-i şerif var: "Hakiki âlimler, zalim hükümdarlara karşı da hak ve hakikati korkusuzca söyleyenlerdir."[1933] İşte biz ancak böyle takva sahibi bir âlimin sözüne ve eserlerine güvenebiliriz.

[1933] Bkz. Nesâî, *bey'at* 37; İbni Mâce, *fiten* 20; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 4/314-315.

Asrımızda yaşanan hadiseler ve eserleriyle bu hadis-i şerifi tasdik eden *Risale-i Nur* meydandadır. Müellifi Bediüzzaman dinî cihadında, Kur'an'a hizmetinde ve kulluğunda Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* sünnet-i seniyyesine tam uymuş bir mücahittir. Resûl-u Ekrem *(aleyhissalâtü vesselam)* Efendimiz, dünyanın en büyük siyasî hadisesi olan Bedir Savaşı'nda sahabe-i kirama nöbetleşe cemaatle namaz kıldırmıştır. Yani vacip olmayan, bilhassa savaş zamanında terk edilebilen "cemaatle namaz kılmak" gibi bir hayrı, dünyanın en büyük siyasî vakasına tercih etmiş, üstün tutmuştur. Ufak bir sevabı, savaşta cephenin o dehşetleri içinde dahi terk etmemiştir.

Bediüzzaman, gönüllü alay kumandanı olarak katıldığı Rus Harbi'nde, cephede, avcı hattında Kur'an'ın bir kısmının tefsiri olan meşhur Arapça *İşarâtü'l İ'caz* adlı eserini telif etmiştir. Bu büyük eser, İslam âleminde en büyük âlimlerin takdir ve beğenisine mazhar olmuştur. Onu tam anlamaktan aciz kaldıklarını, öyle bir tefsir görmediklerini itiraf etmişlerdir ki, o eser, Kur'an-ı Kerim'in en ince nüktelerini, en derin

meselelerini, benzersiz mucizeliğini, harikulâde yüksek belâgatini ve üslûbunun güzelliğini, akıcılığını ispat etmiştir. Hatta bir harfin nüktesini gösterirken avcı ateş hattında düşman topları bile Bediüzzaman'ın zihnini eserinden çeviremememiş, savaşın gürültüsü, kargaşası ve dehşeti ona mâni olamamıştır.

Ezan-ı Muhammedî'nin *(aleyhissalâtü vesselam)* yasaklandığı ve bid'atların herkese zorla uygulatıldığı karanlık ve dehşetli bir devirde, Nur Talebeleri o uydurma ezanı okumamış ve böyle bid'atlara karşı kendilerini kahramanca muhafaza etmişlerdir.

İmanın ve İslamiyet'in ortadan kaldırılmaya çalışıldığı ve bir âlimin gizlice dahi bir tek dinî eser neşredemediği o feci devirde, Bediüzzaman sürgün edildiği yerlerde zalim zorbaların gözetimi ve baskısı altında, gizliden gizliye iman hakkında yüz otuz eser telif ve neşretmiştir. Bununla beraber, geceleri pek az bir uykudan sonra, esaret altında inleyen İslam milletlerinin kurtuluşu ve selameti için dua etmiş, Cenâb-ı Hakk'ın dergâhına sığınarak yalvarmıştır.

Evet, Hazreti Üstad, Resûl-u Ekrem *(aleyhissalâtü vesselam)* Efendimizin sünnetine tam uymuştur. Bediüzzaman'ın bu hali, bütün İslam mücahitlerine ve Müslümanlara örnektir. Yani cihad ile kulluk ve takvayı beraber götürmüş; birini yaparken diğerini ihmal etmemiştir. Zorba ve zalim din düşmanlarının planıyla hapishanelere gönderilip mutlak bir tecrit içinde, gayet soğuk odalarda bırakılması, şiddetli soğukların ve hastalıkların ızdırapları, titremeleri ve ihtiyarlığın güçsüzlüğü içinde bulunması dahi eserlerini telif etmesine mâni olmamıştır.

Sıddık-ı Ekber[1934] *(radiyallahu anh)* demiş ki: "Cehennemde vücudum o kadar büyüsün ki, müminlere yer kalmasın." Bediüzzaman, bu gayet yüksek seciyenin küçük bir tecellisine mazhar olarak, "Birkaç insanın imanını kurtarmak için cehenneme girmeye hazırım." demiş ve fedakârlığın zirvesine yükselmiştir. Onun, Kur'an ve İslamiyet'in fedaisi ve hâlis bir hizmetkârı olduğu, seksen senelik hayatının şahitliğiyle sabittir.

[1934] Hazreti Ebubekir *(radiyallahu anh)*.

Maruz kaldığı o kadar şiddetli zulüm ve işkencelere, pek çok musibet ve belâya karşı gösterdiği son derece sabır, tahammül ve itidal; Kur'an ve iman hizmeti için Bediüzzaman'ın haysiyetini, şerefini, ruhunu, nefsini, hayatını feda ettiğine doğru birer şahit hükmündedir.

Bediüzzaman, Kur'an, iman ve İslamiyet hizmeti için rahatını feda etmiş, dünyaya ait şahsî servet edinmemiş, ömrünü zühd, takva, riyazet, iktisat ve kanaat içinde geçirerek dünya ile alâkasını kesmiştir.

Bu cümleden olarak, Müslümanların refah ve saadeti için ömrünün bütün dakikalarını sırf iman hizmetine adamak ve tam ihlâsa erişmek gayesiyle kendini dünyadan tecrit etmiş, hiç evlenmemiştir. Evet, Bediüzzaman imana ve İslamiyet'e hizmet için her şeyden bu kadar fedakârlık yapan, bütün bunlarla beraber kullukta, zühd ve takvada da bir istisna teşkil eden tarihî bir İslam fedaisi ve Kur'an-ı Hakîm'in ihlâslı bir hizmetkârı mertebesine yükselmiştir.

Bediüzzaman'ın, *Risale-i Nur* davasında öyle sağlam bir inancı, öyle bir sıdk ve sadakati, öyle bir sebat ve metaneti, öyle bir ihlâsı vardır ki: Din düşmanlarının o kadar şiddetli zulümleri, baskıları ve hücumları, bununla beraber maddî yokluklar içinde bulunması onu davasından vazgeçirememiş, onda küçük bir tereddüt dahi meydana getirmemiştir.

Said Nursî, "Eski Said" tabir ettiği gençliğinde felsefede çok ilerlemiştir. Kur'an-ı Hakîm'in feyziyle, batının Sokrates, Platon, Aristoteles gibi hakikatli filozoflarından ve doğunun İbni Sina, İbni Rüşd, Farabî gibi dâhi bilginlerinden çok ileri gitmiş, Kur'an'dan başka kurtarıcı ve hakiki rehber olmadığını dava etmiş ve bunu *Risale-i Nur*'da ispatlamıştır. Bu hakikatlerden şüphesi olan, Üstad ahireti teşrif etmeden bizzat şüphesini giderebilir.

Said Nursî, Kur'an ve imana hizmet mesleğini tercih edip hiçbir maddî ve manevî menfaati, salihlik ve velilik gibi manevî makamları gaye yapmadan, sırf Cenâb-ı Hakk'ın rızası için hizmet etmiştir. Basiretli

âlimler tarafından şahsına verilen, “Bütün Müslümanlarca ortaya çıkması beklenen siyasî ve dinî kurtarıcı” gibi yüksek mertebeleri hiddetle reddetmiş, kendisinin ancak Kur’an’ın bir hizmetkârı ve *Risale-i Nur* talebelerinin bir ders arkadaşı olduğuna inanmış ve bunu söylemiştir.

Şimdi aramızda bulunan bir kısım arkadaşlarımızla önceki gün Millî Müdafaa Vekâleti’nde yirmi beş sene hizmet görmüş muhterem, âlim bir zâtı ziyarete gittiğimizde, Bediüzzaman Hazretleri hakkında demişti ki: “Bediüzzaman’ın nasıl bir zât olduğunu anlayabilmek için *Risale-i Nur Külliyatı*’nı dikkatle, sebatla okumak yeter. Size bir misal olarak, yalnız dünyevî iktidarı bakımından derim ki: Bediüzzaman, *Risale-i Nur*’un şahs-ı manevîsiyle yalnız bir devleti değil, dünya yüzündeki bütün milletlerin idaresi kendisine verilse, onları da selamet ve saadet içinde idare edebilecek bir iktidara ve inayete sahiptir.” Evet, Bediüzzaman gibi zâtlar nadiren gelir. Fakat o, yirmi beş senedir hem kendini hem talebelerini siyasetten men etmiştir, dünyaya ait işlerle meşgul değildir.

Bediüzzaman’ın *Risale-i Nur*’u telif ettiği zamanlarda ve Kur’an hizmetinde istihdam edildiği anlarda zekâsının, çabuk idrakinin, aklının, mantığının, hayalinin, hafızasının, etraflıca ve derin düşünmesinin, ferasetinin, seziş ve kavrayışının, süratli anlayışının, ruhî, kalbî, vicdanî, duygularının ve manevî latifelerinin benzersiz bir tarzda olması, istihdam edildiğine açık bir delildir. Kendi iradesiyle, keyfiyle değil, Cenâb-ı Hakk’ın inayeti ile Kur’an’a hizmetkârlık etmiş olduğu, basiretli ilim ve kalb ehli tarafından tasdik ve takdir edilmiştir.

Mısır’ın faziletli âlimlerinden merhum Abdülaziz Çâviş, Bediüzzaman’ın asrın en zeki insanı olduğuna ve müthiş üstün bir zekâya sahip bulunduğuna dair Mısır basınında bir makale neşretmiştir.

Dini savunmak konusunda cesaret, metanet ve sebat sahibi büyük bir âlim olan merhum Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, Mısır’da *Risale-i Nur*’a sahip çıkmış ve onu Câmi-ül Ezher Üniversitesi’nde en yüksek mevkiye koymuştur.

Risale-i Nur, İslamiyet'in gayet keskin ve elmas bir kılıcıdır. Bu hakikatlerin bir delili, Bediüzzaman'ın zalim hükümdarlara ve kumandanlara ölümden korkmadan hakikati pervasızca tebliğ etmesi, dünyayı saran dinsizlik akımına karşı kendini feda ederek Kur'an ve iman hakikatlerini zulmün en koyu devrinde neşretmesi ve bu kutsî hakikate cansiperane hizmetidir.

Bir savcı, iddianamesinde, "Bediüzzaman, ihtiyarladıkça artan enerjisiyle dinî faaliyete devam etmektedir." demiştir. Denizli mahkemesinin bilirkişi raporunda: "Evet, Said Nursî'de bir enerji var, fakat bu enerjisini bir tarikat veya cemiyet kurmaya sarf etmediği, Kur'an hakikatlerini beyan etmek ve dine hizmet için kullandığı kanaatine varılmıştır." denilmektedir.

Din aleyhindeki eski hükümetlerin vekillerinden biri (antidemokratik kanunların Millet Meclisi'nde tartışılması esnasında): "Bediüzzaman Said Nursî'nin dinî faaliyetine yirmi beş seneden beri mâni olamıyoruz." demiştir.

Biz de deriz ki: Evet, Said Nursî Hazretleri eşi görülmemiş, dinamik ve enerjik bir zâttır. Onun harika bir insan olduğunu, din düşmanı olan karşıtları dahi kalben tasdik ve takdir etmektedirler.

Said Nursî bazen bir talebesine *Risale-i Nur*'dan okuyuvermek nimetini lütfettiği zaman der ki: "Bu benim dersimdir. Ben kendim için okuyorum. Bu risaleyi şimdiye kadar belki yüz defa okumuşum. Fakat şimdi yeni görüyormuş gibi tekrar okumaya ihtiyaç ve arzu duyuyorum."

Hem yine der ki: "Ben kitaplarımı başkaları için yazmadım; kendim için yazdım. Kur'an'da bulduğum bu devalarımı arzu edenler okuyabilir." Evet, Bediüzzaman inanıyor ve diyor ki: "Ben derse, terbiyeye ve nefsimi ıslah etmeye muhtacım." Bediüzzaman gibi bir zât böyle diyorsa bizim bu eserlere ne kadar muhtaç olduğumuz artık kıyas edilsin.

Bediüzzaman Said Nursî bütün hayatında şan ve şöhretten, kendisine hürmet edilmesinden kaçmış ve insanların minneti altına girmemiştir. Arapça bir eserinde, şöhret hakkında diyor ki: "Şöhret, riyanın ta

kendisidir ve kalbi öldüren zehirli bir baldır. İnsanı insanlara kul ve köle yapar. Yani nam ve şöhret isteyen biri insanlara kendini beğendirmek, sevdirmek için riyakârlık, dalkavukluk eder. Yapmacıklı tavırlar takınır. O belâ ve musibete düşersen إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ[1935] de."

[1935] "Biz Allah'a aidiz ve vakti geldiğinde elbette O'na döneceğiz." (Bakara sûresi, 2/156)

Üstad, fiilleri ve duruşuyla şöhretten bu kadar kaçmasına rağmen, her ne hikmetse, insanlar âdeta ilahî bir sevk varmış gibi yardım dilercesine ona koşmuşlar ve koşmaktadırlar. Onun hakkın ta kendisi olan bu kutsî vasfı da *Risale-i Nur* gibi dünya çapında bir esere hizmetkâr olmuştur.

Bediüzzaman küçük yaşlarından beri insanların karşılıksız hediyelerini geri çevirmiş, hediye kabul etmemeyi yol edinmiştir. Zindandan zindana, memleketten memlekete sürgün edildiği zamanlarda, ihtiyarlığın yüklediği zaruretler içinde dahi bu seksen senelik istiğna düsturunu bozmamıştır. En has talebesi bir lokma bir şey hediye etse karşılığını verir, vermezse o hediye kendisine dokunur.

Neden hediye kabul etmediğinin sebeplerinden biri olarak der ki: "Bu zaman, eski devirler gibi değildir. Eskiden imanı kurtaran on el varsa şimdi bire inmiş. İmansızlığa sevk eden sebepler eskiden on ise şimdi yüze çıkmış. İşte böyle bir zamanda imana hizmet için dünyaya el uzatmadım, onu terk ettim. İman hizmetimi hiçbir şeye âlet etmeyeceğim". Hazreti Üstad, biri kendisi için zahmet çekse, bir hizmetini görse karşılığında bir ücret, bereket vesilesi olarak bir bedel verir. Aksi halde, o hizmet ruhuna ağır gelir, hoşuna gitmez.

Bediüzzaman Said Nursî, Kur'an'a, imana ve dine hizmetinde senelerden beri sürekli bir gözetim, soruşturma, takip ve inceleme altında tutulmuştur. Yalnız ve yalnız Allah rızası için, yalnız ve yalnız hakikat için İslamiyet'e hizmet ettiği, Kur'an hizmetini hiçbir şeye âlet etmediği çeşitli mahkemelerde de sabit olmuştur.

Eğer bu bahsedilen hakikatlere, hak ve hakikati gören hakperestlerin Bediüzzaman'da ve eserlerinde gördükleri ve neşrettikleri meziyetlere ve

yüksek hakikate aykırı en küçük bir şey olsaydı, en büyük ilavelerle, şaşaalı bir şekilde ve yaygaralarla bu yirmi beş sene içinde din düşmanları tarafından dünyaya ilan edilirdi.

Nitekim bütün bütün iftira ve suçlamalarla, gaddar ve zorba din düşmanlarının tahrikleriyle mahkemelere sevk edildiği zaman gazetelerin birinci sayfalarında bire yüz ilavelerle teşhir edilmesi, tahkikat ve mahkeme neticesinde hiçbir suçu olmadığı ortaya çıkıp beraat ettiği vakit ise susulması bu hakikatin açık delillerinden bir tanesidir.

Bediüzzaman, din kardeşlerine karşı çok şefkatlidir. Onların elemleriyle elem çektiği, İslam dünyasında hürriyet ve istiklâl için can veren fedai İslam mücahitlerinin acılarıyla muzdarip olduğu, Kur'an ve İslamiyet'e yapılan darbeler sırasında çok ızdırap duyduğu, böyle acıların tesiriyle, zaten pek az yediği halde bir kaşık çorbasını da içemediği çok defa görülmüştür ve görülmektedir.

Çoğu günü hastalık ve sıkıntılarla geçmektedir. Bir Nur talebesinin yazdığı gibi: "Ey İslam milletinin ebedî refah ve saadeti için dünyada rahat yüzü görmeyen şefkatli Üstadım! Senin devam eden hastalıkların bedenî değildir. Dinimize uygulanan baskı ve zulüm sona ermedikçe, İslam âlemi kurtulmadıkça senin ızdırabın dinmeyecektir." Evet, biz de bu kanaatteyiz.

Fakat o elem veren acılar, Bediüzzaman'ı asla ümitsizliğe düşürmemiş, aksine, öyle küllî ve umumi bir dinî cihada, dua ve kulluğa sevk etmiştir ki, "Kurtuluşun tek çaresi Kur'an'a sarılmaktır." demiş ve sarılmıştır.

Kur'an'da bulduğu devaları, dermanları kaleme alarak bu zamanda İslam'ın bir kurtarıcısı ve insanlığın saadetine vesile olan *Risale-i Nur* eserlerini meydana getirmiştir.

Hunhar din düşmanlarının dünyevî kudret ve haşmetleri, Bediüzzaman'ı kesinlikle atalete düşürmemiştir. "Vazifem Kur'an'a hizmettir. Galip veya mağlup etmek Cenâb-ı Hakk'a aittir." diye iman ederek bir an bile faaliyetten geri kalmamıştır. Evet, Hazreti Üstad öyle büyük bir himmete

sahiptir ki, ona yapılan müthiş zulümler bu himmet karşısında tesirsiz kalmaya mahkûm olmuştur.

Bediüzzaman, yerdeki ve göklerdeki varlıkları hayretle ve güzelliklerini takdirle temaşa eder. Bilhassa bahar mevsiminde, kırlarda ve dağlarda gezintiler yapar. O seyir yerlerinde zihnen meşguliyet, ince bir tefekkür ve daimî bir huzur halindedir. Ağaçları, bitkileri ve çiçekleri

مَا شَاءَ اللّٰهُ[1936] ، بَارَكَ اللّٰهُ[1937] ، فَتَبَارَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ[1938]

[1936] "Maşallah! Allah ne güzel dilemiş ve yapmış!"

[1937] Allah hayır ve bereketini artırsın.

[1938] "İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratan olduğunu bir düşün!" (Mü'minûn sûresi, 23/14)

"Ne güzel yaratılmışlar" diyerek ibret nazarıyla seyreder, kâinat kitabını okur. Her uzvu ve duygusu gibi gözünü de daima Cenâb-ı Hak hesabına ve O'nun izni dairesinde çalıştırır. Gözü, şu büyük kâinat kitabının bir mütalaacısı ve âlemdeki Rabbanî sanat mucizelerinin bir seyircisidir. Ve şu yeryüzü bahçesindeki rahmet çiçeklerinin mübarek bir arısı hükmündedir.

Üstad hususi hayatında mütevazı, vazife başında vakurdur. Tevazu ve mahviyette örnek olacak bir mertebededir. Bu konuda der ki: "Bir asker nöbetteyken başkumandan da gelse silahını bırakmayacak. Ben Kur'an'ın bir hizmetkârı ve askeriyim. Vazife başında iken karşıma kim çıkarsa çıksın, hak budur derim, başımı eğmem."

Özetle deriz ki: Bediüzzaman, Kur'an'ın tam ihlâsa sahip, harikulâde, hakiki bir tefsircisidir. Tam ihlâsa erişmiş, kahraman ve benzersiz bir Kur'an hizmetkârıdır. *Risale-i Nur*'un müellifi olmak itibarı ile hem büyük bir kelâmcı hem ilimde gayet derin, sağlam, hakikati delilleriyle bilen ve inceden inceye araştıran büyük bir âlim hem de mantık ilminde yüksek, benzersiz bir üstaddır.

Ta'likat adlı eseri, mantık ilminde bir şaheserdir. Hem seçkin, hakperest ve hakikati gören bir dâhidir, hem Kur'an'la barışık, hak yoldaki felsefenin hakikat âşığı bir bilginidir, hem eşsiz bir sosyolog, bir psikolog,

bir pedagogdur, hem de daima hakikati dile getirmiş ve getiren, yüksek, eşsiz ve dâhi bir müellif ve ediptir.

Said Nursî, senelerden beri şiddetli baskı ve gözetimler altında bulundurulup ismi unutturulmaya çalışıldığı ve kendisi şahsî kemâlâtını gizlediği için bu saydığımız sıfatlarından haberdar olmayanlar bulunabilir. Hem bunlar hem de *Risale-i Nur*'un hususiyetleri hakkındaki ifadelerimiz, bu zamanda hakikate ve fazilete âşık bir kısım hakiki âlimlerin ve Allah dostlarının ittifak ve icma' kuvvetindeki hükümleridir ve bizim kesin kanaatlerimizdir.

Bediüzzaman'ın öyle bir ilme ve sıfatlara sahip olduğuna en muteber, en hakiki ve birinci delilimiz, kendisidir. Kimin şüphesi varsa, *Risale-i Nur*'u okusun. Zikrettiğimiz ve edeceğimiz bu büyük hakikati bütün İslam dünyasına ve insanlık âlemine duyuruyor, ilan ediyoruz. Evet, bin seneden beri İslam âlemi ve insanlık, *Risale-i Nur* gibi bir eseri bekliyordu.

Bediüzzaman Said Nursî, birçok ilimde müstesna birer eser yazabilirdi. Fakat o, "Zaman, imanı kurtarmak zamanıdır." demiş, bütün himmetini, mesaisini ve hayatını iman ilimleri hakkındaki eserlerinin telifine ve neşrine adamıştır.

Evet, Hazreti Üstad iman ilimlerini neşretmekle İslam âlemine ve insanlığa hayat ve ışık vermiştir. Cenâb-ı Hak, o büyük Üstad'dan ebediyen razı olsun, ona uzun ömürler versin. Âmin, âmin, âmin...

Risale-i Nur, Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ın bu asırdaki manevî bir mucizesi, yüksek ve parlak bir tefsiridir. Evet, *Risale-i Nur* kalblerin fatihi ve sevgilisi, ruhların sultanı, akılların rehberidir; nefisleri terbiye eder ve temizler. *Risale-i Nur*'un bir hususiyeti de, *Mektubat*'taki şu bahistir: "Bazı Söz'lerde, kelâm âlimlerinin yoluyla Kur'an'dan alınan hakiki yolun farkları hakkında şöyle bir temsil göstermiştik: Mesela kimileri su getirmek için dağların altını kazar, uzak yerlerden küngân (su borusu) ile su getirir. Bir kısım insan da suyu her yerde kuyu kazarak çıkarır. Birinci yol çok zahmetlidir; kanallar tıkanır, su kesilir. Her yerde kuyu kazıp su

çıkarmaya ehil olanlar ise suyu zahmetsiz bir şekilde bulur. Aynen bunun gibi, kelâm âlimleri de âlemde sonsuz sebep-netice zincirinin ve devrin imkânsızlığını gösterip sebepleri kestikten sonra Vâcibü'l-Vücûd'un varlığını ispat ediyorlar. Uzun bir yoldan gidiliyor…

Kur'an-ı Hakîm'in hakiki yolu ise suyu her yerde buluyor, çıkarıyor. Her bir ayeti Asâ-yı Mûsâ gibi, nereye vursa âb-ı hayat fışkırtıyor.

وَفِي كُلِّ شَيْءٍ لَهُ ايَةٌ تَدُلُّ عَلٰى أَنَّهُ وَاحِدٌ[1939]

[1939] "Bütün her şeyde Allah'ın varlığını ve birliğini gösteren bir ayet (işaret) vardır." (Bkz. el-Esfehanî, *el-Eğânî* 4/39; el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ* 12/413; el-Übşeyhî, *el-Müstatraf* 1/16, 2/280)

düsturunu her şeye okutuyor.

Hem iman yalnız ilimle elde edilmez; onda pek çok latifenin hissesi var. Nasıl ki, bir yemek mideye girince farklı sinirlere farklı şekilde dağılır. İmana dair, ilimle gelen bir mesele de akıl midesine girdikten sonra, derecesine göre ruh, kalb, sır, nefis ve bunun gibi latifeler ondan kendince birer hisse alır, onu özümser. Eğer onların hissesi yoksa iman noksandır."

İşte *Risale-i Nur* her yerde suyu buluyor, çıkartıyor. Uzun yolu kısaltıyor ve dosdoğru, selametli bir hale getiriyor.

Eski felsefeciler, bazı şer'i hükümler ve iman esasları için, "Bu nakildir, iman ederiz, ancak akıl buna erişemez." demişler. Halbuki bu asırda akıl hükmediyor. Bediüzzaman Said Nursî ise "Bütün şer'i hükümler ve iman hakikatleri akla uygundur. Bunu ispata hazırım." demiş ve *Risale-i Nur*'da ispat etmiştir.

Risale-i Nur'da müstesna bir edebiyat, belâgat, îcaz (az sözle çok şey ifade etme); benzersiz, cazip ve orijinal bir üslûp vardır. Evet, Bediüzzaman zâtına has bir üslûba sahiptir. Onun üslûbu, başkalarıyla kıyaslanamaz. Eserlerin bazı yerlerinde edebiyat kurallarına veya başka üslûplara kıyasla pek uygun düşmemiş gibi görünen bir noktaya rastlanırsa, orada gayet ince bir nükte, bir îma, ince bir mânâ veya hikmet vardır. O beyan tarzı, oraya tam uygundur. Fakat bu inceliği, âlimler de birden pek anlamadıklarını

itiraf etmişlerdir. Bunun için Bediüzzaman'ın eserlerinin hususiyet ve inceliklerini, *Risale-i Nur*'la fazla meşgul olmayanlar hemen kavrayamaz.

Büyük şairimiz, edebiyatımızın iftihar kaynağı merhum Mehmed Âkif, bir edebiyat meclisinde, "Victor Hugo'lar, Shakespeare'ler, Descartes'lar edebiyatta ve felsefede Bediüzzaman'ın ancak talebesi olabilirler." demiştir.

Edipler ve şairler, hayatın geçiciliğine ve ayrılığa ağlamış, ölüm karşısında feryat etmiş, güz mevsimini hüzünle tasvir etmişlerdir. Hatta dünyaca meşhur Arap edipleri, "Eğer ayrılık olmasaydı, ölüm ruhlarımızı almak için yol bulup gelemezdi." mânâsında,

لَهَا الْمَنَايَا إِلٰى أَرْوَاحِنَا سُبُلًا لَوْلَا مُفَارَقَةُ الْأَحْبَابِ مَا وَجَدَتْ[1940]

[1940] Bkz. el-Hamevî, *Hizânetü'l-edeb* 1/197; el-Kazvînî, *el-Îzâh* 1/374. (Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî'nin sözü olarak nakledilmiştir.)

demişlerdir.

Bediüzzaman ise "Kâinattaki her şeyin bitmesi, ayrılık ve yokluk görünüştedir. Hakikatte ayrılık yok, kavuşma var. Yok oluş değil, yenilenme var. Kâinatta her şey, bir nevi bekâya mazhardır. Ölüm, bu fâni âlemden bâki âleme gitmektir; hidayet ve Kur'an ehli için öteki âleme gitmiş eski dost ve ahbaplarına kavuşmaya vesiledir. Hem hakiki vatanlarına girmek için bir vasıtadır. Dünya zindanından cennet bahçelerine bir davettir. Hem Rahman-ı Rahîm'in lütuf ve ihsanından, kendi hizmetine karşılık bir ücret alma nöbetidir. Hayat vazifesinin zahmetinden terhistir. Kulluk ve imtihan taliminden paydostur. Azrail *(aleyhisselam)* bugün gelse 'hoş geldin, safa geldin' diye gülerek karşılayacağım." diyor.

Bediüzzaman, insanlığı *Risale-i Nur*'la haram zevk ve eğlencelere düşkünlükten ve dalâletten kurtarırken, korku ve dehşet vermek yolunu takip etmiyor. Gayrimeşru bir lezzetin içindeki yüz elemi gösterip hisleri mağlup ediyor. Kalbi ve ruhu hislere mağlup olmaktan koruyor. *Risale-i Nur*'daki kıyaslamalarla küfür ve dalâlette bir cehennem zakkumu

tohumunun olduğunu ve insana dünyada dahi cehennem azabı çektirdiğini; iman, İslamiyet ve ibadette ise bir cennet çekirdeği, hoş lezzetler, zevkler ve cennet meyveleri bulunduğunu, bunların insanı dünyada da bir çeşit mükâfata kavuşturduğunu ispat ediyor.

Risale-i Nur bozgunculuk ve ayrılığı, bölünmüşlüğü, fitne ve fesadı ortadan kaldırıp din kardeşliğini, dayanışma ve yardımlaşmayı yerleştirir. *Risale-i Nur* yolunun bir esası da budur. *Risale-i Nur*, insanı gurur, kibir, kendini beğenmişlik ve alçalma gibi kötü vasıflardan kurtararak tevazu, mahviyet, izzet ve vakar gibi güzel hasletlere sahip kılar.

Risale-i Nur, hakiki insan olan bir insanın acz ve fakrını anlamasını sağlar. Bediüzzaman der ki: "İnsan, acz ve fakrını anlamakla tam Müslüman ve kul olur."

Dinsizleri mağlup etmek için modern ilimleri de tahsil edelim diyenler veya tahsil edenler, bu hedeflerine Nur Risalelerini devamlı ve sebatla okuyup değerlendirerek ulaşabilirler, tek çare de budur. Hem böylelikle mektepte öğrendikleri de ilahî marifete döner.

Ey, bin seneden beri İslamiyet'in bayraktarlığını yapmış bir milletin torunları olan cengâver ruhlu kardeşlerim! Bu zamanın ve gelecek asırların Müslümanları ve bizler, Kur'an-ı Azîmüşşan'ın tefsiri olan öyle bir rehbere muhtacız ki,

• Tahkikî iman dersleriyle bizi iman mertebelerinde yükseltsin.

• Korkak değil, aksine, *Risale-i Nur* talebeleri gibi cesur, kahraman, faal, salih amel işleyen, dindar, takva sahibi, bununla beraber şahsî rahat ve menfaatini iman ve İslamiyet'in kurtuluşu uğrunda feda eden fedakâr ve mücahit Müslümanlar yetiştirsin, bizi neme lâzımcılıktan kurtarsın.

• Saldırılar, işkenceler ve ölüm ihtimalleri karşısında tahkikî iman kuvvetinden gelen bir cesaretle Kur'an ve İslamiyet cephesinden asla çekilmeyen, "Ölürsem şehidim, kalırsam Kur'an'ın hizmetkârıyım." diyen ve yılgınlığa düşmeyen sadık, ihlâslı, yalnız Allah rızası için hizmet eden,

Nur talebeleri gibi İslamiyet hizmetkârları yetiştirsin, öyle aziz Müslümanlar meydana getirsin.

Evet, bu asra öyle bir Kur'an tefsiri lâzımdır ki, *Risale-i Nur* gibi aklı ve mantığı çalıştırsın, ruhu, kalbi ve vicdanı aydınlatsın. Müslümanları ve insanlığı uyandırsın, gafletten kurtarsın. Sırât-ı müstakim olan Kur'an yolunu göstersin. Sünnet-i seniyyeye ve İslamiyet'in şeairine muhalif olarak yapılan ve yaptırılan şeyleri fark ettirip Hazreti Peygamber'in *(aleyhissalâtü vesselam)* sünnetine uymayı ders versin ve sünneti ihya etmek gayretini uyandırsın.

İşte *Risale-i Nur*'un böyle hususiyetleri içeren bir Kur'an tefsiri olduğu, otuz seneden beri meydandadır ve hakikatin ehlinin tasdikiyle sabittir. Hem amansız din düşmanlarının planlarıyla mahkemelere sürüklenen *Risale-i Nur* talebelerinin savunmaları ve İslamiyet'e hizmetleri esnasında gizli İslamiyet düşmanı, insafsız, zorba zalimlerin entrikalarıyla maruz kaldıkları işkencelerden yılmamaları, kendilerini düşünmeden, şahsî rahatlarını İslam'ın refah ve saadeti için feda ederek sıddıkiyetle sebat etmeleri ve zulmün en şiddetlisine dayanmaları da buna açık bir delildir.

Evet, *Risale-i Nur* ve iman hizmetine bütün varlığını adayan ve şimdiye kadar çok defa "gaddar din düşmanlarının" tecavüzlerine, saldırılarına ve baskınlarına maruz kaldıkları halde yirmi beş senedir inziva içinde *Risale-i Nur*'u neşreden Nur kahramanı ağabeylerimiz, bizlere en güzel örnek olan iman ve İslamiyet fedaileridir.

İşte biz Müslümanlar böyle bir Kur'an tefsiri arıyor, hidayete götürücü böyle bir rehber bekliyorduk. O ihlâslı Nur talebeleri ki, "Cenâb-ı Hak, Hafîz'dir. Ben onun inayeti ve himayesi altındayım. Başıma ne gelirse hayırdır." diye inanır ve amel eder, iman hizmeti yaparlar. Din düşmanlarına yakalanmamak ve canlarından kıymetli olduğuna inandıkları Nur Risalelerini onlara kaptırmamak için de tedbirli davranırlar. Şahıslarına gelecek zararları önemsemeden hizmetlerine devam ederler. Hapse, zindana atılıp işkence yapıldığı zaman bile onlar yine üstadları Bediüzzaman ile alâkadardır. Eğer gizlice bir imkân bulurlarsa yine

Risale-i Nur ile meşgul olurlar. Hatta “Belki hapse atılırım, Nur Risalelerimi vermezler, çalışmaktan mahrum kalırım.” diye düşünüp Nurları ezberleyen bazı talebeler de olmuştur.

İhlâslı bir Nur talebesi, hapishaneden çıkarıldığı vakit âdeta o kırbaçlı, falakalı, türlü türlü işkenceli hapishane ona bir kuvvet ve enerji kaynağı olmuş, sadakat ve teyakkuzla Nur hizmetinde koşturması için bir kamçı tesiri yapmış gibi Üstad’ına daha da yakınlaşır ve Nurlara eskisinden daha fazla çalışır, neşriyat yapar.

Afyon hadisesinde, Bediüzzaman hapiste iken öğretmen bir Nur talebesi, savcılıkta *Risale-i Nur* ve Üstad’ı hakkında kahramanca cevaplar verdiği için savcı kızmış, “Şimdi seni hapse atarım.” diyerek onu tehdit etmiş. O İslam fedaisi öğretmen de, “Ben hazırım, derhal hapse gönderin.” diye cevap vermiştir.

Yine Afyon mahkemesinde, bir Nur talebesi hakkında tutuklama kararı verilir, fakat adliye kendisini bulamaz. O talebe bundan haberdar olur. Diğer Nur kardeşleri gibi, “Üstadım ve kardeşlerim hapisteyken nasıl dışarıda kalabilirim?” diyerek savcılığa teslim olur, hapse girer.

Aynı hapishanede, bir Nur talebesini yanlışlıkla tahliye ederler. O da, “Üstadım ve kardeşlerim henüz hapiste. Hem daha yazarak çoğaltacağım yeni telif edilen Nur Risaleleri var.” diye düşünerek hapishane müdürüne, “Benim kırk gün sonra tahliye edilmem lâzım. Ceza sürem daha bitmedi.” der. Hesap ederler ki gerçekten öyledir, onu tekrar hapse koyarlar.

Dini korumak meziyetine lâyık anlayışlı kardeşlerim!

Said Nursî, kendisi hakkında böyle malûmat verildiğini görse diyeceklerdir ki: “Niçin böyle yapıyorlar? Şahsımın önemi yok. Kıymet, Kur’an’dan süzülen, Kur’an-ı Hakîm’in malı olan *Risale-i Nur*’dadır. Ben bir hiçim.”

Üstad şahsının mazhar ve ayna olduğu Kur’an hakikatleri ve Nurlar itibarı ile, neşrettiği iman ve İslamiyet dersleriyle, tam ihlâsıyla, umumi ve küllî bir tarzda Kur’an’a ve dine hizmet ettiği için onun hakkındaki takdir ve

övgüler, “mânâ-yı harfî” ile şahsına ait kalmıyor; Kur’an ve İslamiyet’e bakıyor. Allah namına ve hesabına oluyor. Din düşmanları tarafından ona beslenen düşmanlık ve yapılan saldırılar da Bediüzzaman’ın hizmetkârlığını yaptığı Kur’an ve İslamiyet’in ortadan kaldırılması maksadına yöneliktir. Zira Kur’an ve iman hakikatlerini içine alan o cihan çapında *Risale-i Nur* eserleri ona ihsan edilmiştir.

İşte bu apaçık hakikati bilen, maskeli, gizli ve münafık iman ve İslamiyet düşmanları, Bediüzzaman’ın yarım asra yakındır itibarsızlaştıramadıkları şahsını, yalan ve yaygaralarla hâlâ gözden düşürmeye çabalıyorlar. Maksatları *Risale-i Nur*’un rağbet ve revaç görüp yayılmaması, imanın kalblerde gelişip İslamiyet’in büyümemesi. Halbuki Said Nursî’ye iliştikçe *Risale-i Nur* parlıyor, yayıldığı daire genişliyor. Buna birer örnek olan son yirmi beş sene içindeki hadiseler meydandadır.

İslamiyet düşmanları, bir taraftan tamamen yalan propagandalarına ve saldırılarına devam ederken diğer taraftan da Nur talebelerinin, Üstad’ları ve *Risale-i Nur* hakkında, ondan kabiliyetleri ölçüsünde istifade etmelerinden ve feyiz almalarından doğan minnet ve şükranlarını ifade eden takdir edici yazı ve sözlerden oluşan bir nevi müdafaalarını perde arkasından yasaklamaya çalışıyorlar. Bunun için safdil buldukları dostlara veya dostların dostlarına samimi görünerek, “Aşırıya gidiyorsunuz.” gibi birtakım şeyler söylettiriyorlar. İşte böyle sinsi, aldatıcı ve entrikalı çeşitli iftiralarla bizi korkutmaya, yıldırmaya ve susturmaya çalışıyorlar.

Evet, acaba hiç akıl kârı mıdır ki: Din düşmanları, iftira ve yalanlardan ibaret yaygaralarını koparsınlar da, bizler hakikati ortaya koyarak müdafaa etmeyelim, susalım? Acaba hiç mümkün müdür ki: İslamiyet düşmanlığıyla Üstad Bediüzzaman’a zalimce ve zorbaca haksızlıklar yapan o insafsız propagandacılar yalanlarını savururken, biz Üstad’ın ve *Risale-i Nur*’un hakkaniyetini ilan edip o acayip yalanları neticesiz bırakmaya çalışmayalım? Acaba eblehlik ve safdillik olmaz mı ki: Kur’an’ın ve imanın kan döken, zorba ve zalim düşmanları Kur’an’ı ve İslamiyet’i *Risale-i Nur*’la mutlak küfre karşı müdafaa ve muhafaza

hizmetini yapan Bediüzzaman aleyhinde sürekli uydurmalarla seslerini yükseltsinler de, biz hak ve hakikati beyan ve ilan etmeyip susalım veya “Biraz susun.” gibi ikazlarla paravanlar, perdeler arkasında faaliyet gösteren o gizli dinsizlere bir bakıma yardım etmiş veya onları desteklemiş olalım?

Asla, kesinlikle susmayacağız ve susturamayacaklar. Durmayacağız ve durduramayacaklar. Bu can ten kafesinden çıkıncaya kadar, bu ruh cesetten ayrılıncaya kadar, bu nefes bedenden gidinceye kadar *Risale-i Nur*’u okuyacağız, neşredeceğiz. *Risale-i Nur*’un hakkın ve hakikatin ta kendisi olduğunu ve Bediüzzaman Said Nursî’nin, yapılan suçlamalardan tamamen temiz, uzak ve arınmış olduğunu, iftiracı, tertipçi, kan dökücü zalim din düşmanlarına gösterecek ve ilan edeceğiz.

Kıymetli kardeşlerim! İslam tarihinin altın sayfalarından büyük ve benzersiz zâtlar gelip geçmiştir. O eşsiz zâtların tefsirleri ve eserleri, hiçbir Avrupalı felsefecinin eseriyle kıyaslanmayacak derecede emsalsizdir. O büyük İslam müellifleri ve dâhileri, Kur’an ve İslamiyet’e hakkıyla ve hâlis bir surette, herhangi bir hükümetin senelerce ağır esareti ve koyu zulmü altında olmadan hizmet etmişlerdi. Tarihte eşine rastlanmayan mutlak bir baskı ve çok şiddetli zulümler altında, dehşetli bir esarette bırakılan, kendisini ve eserlerini yok etmeye çalışan din düşmanları karşısında bir şahs-ı manevî olan Bediüzzaman Said Nursî, Resûl-u Ekrem *(aleyhissalâtü vesselam)* Efendimizin sünnetine tam uyarak yaptığı dinî, büyük cihadında insanlık tarihinde eşi görülmemiş bir şekilde muvaffak olmuş, zafer kazanmıştır.

İman hakkında yüz otuz parça eseri şiddetli bir zulüm, baskı ve sınırlamalar altında gizli gizli telif edebilmek.. hem kuvvetli bir takva ve kulluğa sahip hem de cephede fedai olarak gönüllü askerleriyle savaşmış olmak.. cephede, avcı hattında dahi fırsat buldukça Kur’an’ın en ince nüktelerini, harika mucizeliğini anlatan bir Kur’an tefsiri yazmak.. aynı zamanda nefis mücadelesinden de galip çıkıp nefsini de dine hizmetkâr yapmak.. hürriyeti gasp edilerek ücra bir köye sürgün edilip mutlak bir

tecrit ve gözetim altında, her türlü zulümle ablukaya alındığı halde, hâkim bir kuvvetin engizisyon eziyetlerini çok geride bırakan baskısıyla, cani canavarların pek vahşi işkenceleri içinde, "sırren tenevveret"[1941] sırrıyla perde altından *Risale-i Nur* gibi eserler neşretmek ve böylece cihanın maddî manevî "Fatih"i olan Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* sünnet-i seniyyesinin bir hizmetkârı olarak bugün milyonlara varan bir camiayı, Allah'ın inayetiyle Kur'an-ı Hakîm'in büyük ve geniş caddesinde selametle ilerletmek.. müminlerin ve insanlığın sadece dünyalarını değil, ebedî saadetlerini de kazanmalarına *Risale-i Nur* gibi bir eserle vesile olmak… İşte bu hususiyetleri manevî şahsında toplamak, acaba tarihte *Risale-i Nur* müellifi Bediüzzaman Said Nursî'den başka kime nasip olmuştur?

[1941] Sır perdesi altında parlamak, hizmeti yaygınlaştırmak

Evet kardeşlerim! *Risale-i Nur* bir hakikat ışığı yayan, iki cihan saadetini sağlayacak Kur'an ve iman hakikatlerini ders veren öyle bir hak delili ve öyle bir ilahî lütuftur ki: Yirmi beş seneden beri, çoluk-çocuk, genç-ihtiyar, kadın-erkek, öğretmeni, felsefecisi, talebesi, âlimi, mutasavvıfı her insan tabakası bu Nur'un âşığı ve pervanesi olmuştur. Hepsi bu Nur'a koşmuş, onun sinesine atılmış, bu Nur'dan yardım istemiştir. Milyonlarca bahtiyardan oluşan muazzam bir topluluk bu Nur'la aydınlanıp kurtulmuştur.

Evet kardeşlerim! Mucizeler hazinesi ve en büyük mucize olan Kur'an-ı Azîmüşşan'ın hakiki bir tefsiri olan *Risale-i Nur*, o kadar merak uyandırıcı, o kadar cazibeli, o kadar müthiş ve muazzam hakikatleri ders veriyor ve meseleleri ispat ediyor ki, iman ve İslamiyet'in kıtalar genişliğinde gelişip yayılmasına ve fetihlerine vesile oluyor ve olacaktır.

Evet, *Risale-i Nur* kalblere o derece aşk ve muhabbet, ruhlara o kadar vecd[1942] ve heyecan vermiş, akılları öyle ikna etmiş ve kalblerde öyle bir doygunluk meydana getirmiştir ki, kendini milyonlarca Nur talebesine defalarca okutmuş, yazdırmış, bir ömür boyunca mütalaa ettirmiş ve senelerden beri âdeta kendi kendini neşretmiştir.

[1942] **Vecd**: Muhabbet, kendini unutacak derecede ilahî aşk.

Aziz kardeşlerim! Yabancı parmağıyla idare edilen dinsizlik komiteleri, İslamiyet'i yok etmek için İslam memleketlerinde, bilhassa Türkiye'de öyle hileler ve entrikalar hazırlamış, haince dolaplar çevirmiş, hunharca ve vahşice zulümler işleyip şeytanî ve iğrenç planlar uygulamış, insanları kandırmış, iblisçe, sinsice yöntemler izlemiş, kardeşi kardeşle çarpıştırmış, aldatıcı yalanlar ve propagandalar üretmiş, yaygaralar çıkarmış, fitne, fesat ve ayrılık tohumları saçmıştır ki; bütün bunlar İslam'ın bünyesinde derin yaralar açmış ve büyük tahribata sebep olmuştur.

Fakat o musibetler, Cenâb-ı Hakk'ın yardımı ile istihdam olunan Bediüzzaman Said Nursî gibi tam ihlâsı kazanmış bir zât vasıtasıyla, Allah'ın rahmetiyle imdada yetişen, şifa veren, dünyaya meydan okuyan ve evrensel bir mahiyete sahip *Risale-i Nur* eserlerinin meydana gelmesine yol açmıştır. Ve aynı zamanda müslümanları uyandırmış, onları kurtuluş çareleri aramaya sevk etmiştir. Ebedî ahiret hayatlarını kurtarmak için hakiki iman dersi almak, Allah'a sığınmak, emirlerine itaat etmek ihtiyacını şiddetle hissettirmiş ve o musibetlerin bu husustaki gaflet ve kusurları hatırlattığını idrak ettirmiştir. Zaten insanların, müminlerin başına gelen belâ ve musibetlerin hikmeti budur.

Evet, yabancıların yaptığı o canavarca muamele ve zulümler, İslam dünyasında hürriyet, istiklâl ve İslam birliği cereyanını da hızlandırmış, nihayet bağımsız İslam devletlerinin kurulmasını netice vermiştir. İnşallahü Teâlâ, Birleşik İslam Devletleri de meydana gelecek ve İslamiyet dünyaya hâkim ve hükümran olacaktır. Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinden kuvvetle ümit ve niyaz ediyoruz.

İşte *Risale-i Nur* müellifi Bediüzzaman Said Nursî, öyle bir İslam mücahididir ve telif ettiği *Risale-i Nur* öyle uyandırıcı, öyle kurtarıcı, öyle fevkalâde ve cihana yayılmış bir eserdir ki: Din aleyhindeki bütün o komitelerin belini kırmış, bahsedilen zararlı ve pis faaliyetleri neticesiz bırakıp dinsizlik esaslarının temel taşlarını paramparça etmiş, kökünden

kesmiş, İslamî ve imanî fetihleri perde altında, kalbden kalbe açığa çıkarmış ve Kur'an-ı Azîmüşşan'ın mutlak hâkimiyetine zemin hazırlamıştır.

Evet, *Risale-i Nur* o tahribatı Kur'an'ın elmas hakikatleriyle ve Kur'an-ı Kerim'deki en kısa ve dosdoğru yolla tamir ediyor, o yaraları Kur'an-ı Hakîm'in büyük eczanesindeki ilaçlarla tedavi ediyor ve edecektir.

Hem masum Müslümanların kanlarını emen ve servetleri âdeta cisimleşmiş millet kanı olan, parazit, açgözlü, canavar ve barbar emperyalistleri, sömürgecileri ve onların içimizdeki, sadece şahsî menfaat düşkünü, zalim, hunhar, hırslı ve zorba uşaklarını mutlak perişanlık ve çöküşle mağlup eden ve edecek tek çarenin Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ın bu asırdaki manevî mucizesi *Risale-i Nur* olduğunda, basiretli İslam mücahitleri ve âlimleri, icraat ve şahitliklere dayanan, şüphesiz, kesin bir kanaat ile birleşirler.

Evet, insanlık tarihinde *Risale-i Nur* gibi bir eser gösterilemez. Demek, *Risale-i Nur* Kur'an'ın eşsiz bir tefsiridir.

Evet, Bediüzzaman Said Nursî'ye yalnız İslam âlemi değil, Hıristiyan dünyası da borçlu ve minnettardır ki, dinsizliğe karşı umumi cihadında mazhar olduğu başarı ve galibiyetten dolayı Roma'daki Papa dahi kendisine resmen tebrik ve teşekkürname yazmıştır.

Şimdi *Risale-i Nur* külliyatından iman, Kur'an ve Hazreti Peygamber *(aleyhissalâtü vesselam)* Efendimiz hakkındaki bazı kısımları aynen okuyacağım. Siz bu eserleri elde edip tamamını okursunuz. Okurken belki izah edilmesini isteyen kardeşlerimiz olacaktır. Fakat bu hususta arz edeyim ki, üstadımız Bediüzzaman, bir Nur talebesine *Risale-i Nur*'dan bazen okuyuvermek lütfunu bahşederken izah etmiyor, diyor ki: "*Risale-i Nur*, iman hakkındaki meseleleri lüzumu derecesinde izah etmiş. *Risale-i Nur*'un hocası, *Risale-i Nur*'dur. O başkalarından ders almaya ihtiyaç bırakmıyor. Herkes kabiliyeti ölçüsünde, kendi kendine istifade eder. Aklınız her bir meseleyi tam anlamasa da ruhunuz, kalbiniz ve vicdanınız

hissesini alır. Ne kadar istifade etseniz, büyük bir kazançtır." Üstad, okunan Türkçe veya Arapça bir risalenin izahı başka bir risalede varsa onu getirip okuyor.

Risale-i Nur'daki gayet ince nükteleri anlayan basiretli âlimler de der ki: Bir âlimin yüksek bir ilmi olabilir fakat *Risale-i Nur*'u cemaate okurken teferruata girip eski malûmatlarıyla açıklarsa, bu izahlar *Risale-i Nur*'un bildirdiği, asrımızın anlayışına uygun ve ihtiyacına tam cevap veren hakikatlerin tesirine ve *Risale-i Nur*'un mahiyetinin anlaşılmasına bir perde olabilir. Bunun için bazı kelimelerin mânâlarını söyleyerek aynen okumak daha tesirli ve daha faziletlidir. İstanbul Üniversitesi'ndeki kardeşlerimiz de böyle okuyorlar.

Özetle deriz ki: *Risale-i Nur*, gayet açık, berrak ve vecizdir. Sözün kıymeti îcazındadır, kısalığındadır. İman ve Kur'an hakkında bir mesele cemaate ders verilirken kısaca izah edilmesinde daha çok fayda vardır, öyle daha çok istifade edilir.

Ey Üstadımız Efendimiz! Bütün kadirbilir insanlar *Risale-i Nur*'a ve size ebediyen hürmet edecek, sizi yücelteceklerdir. Tahkikî iman dersleriyle imanımızı kurtaran cihanlara değer kıymetteki *Risale-i Nur*'u bütün ruhumuzla, bütün varlığımızla seviyor ve ona hürmet ediyoruz. Bu aşk ve muhabbet, bu saygı ve hürmet nesilden nesle, asırdan asra, devirden devire devam edecektir.

Evet, *Risale-i Nur*'daki Kur'an hakikatleri öyle bir kuvvettir ki, onun karşısında mutlak küfrün ve dinsizliğin temelleri yerle bir olacak, viranelik çukurlarına yuvarlanacaktır. Geri kalanlar, iman ve Kur'an nuruyla kurtulacaklardır.

Evet, dağları, taşları pamuk gibi dağıtacak, demir ve granitleri yağ gibi eritecek derecedeki bu Kur'an kuvveti dünyayı nur ve saadetle dolduracaktır. Kur'an nuru, imanların kurtuluşunda dünyaya hâkim olup hükmedecektir.

وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ[1943]

[1943] “Onların duaları ‘Hamd âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.’ diye sona erer.” (Yûnus sûresi, 10/10)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا اَللّٰهُ يَا رَحْمٰنُ يَا رَحِيمُ يَا فَرْدُ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ يَا حَكَمُ يَا عَدْلُ يَا قُدُّوسُ[1944]

[1944] Ya Allah, ya Rahman: Ey Zât’ı itibarıyla merhametli olan! Ya Rahim: Ey rahmetiyle mahlûkatına merhamet eden! Ya Ferd: Ey eşi ve benzeri olmayan! Ya Hayy: Ey her zaman var olan, diri olan, ezelî ve ebedî hayat sahibi! Ya Kayyûm: Ey kendi Zât’ı ile var olup, zeval bulmayan ve bütün varlıkları varlıkta tutup onları yöneten! Ya Hakem: Ey hükmü geçersiz kılınmayan Hâkim! Ya Adl: Ey tam adalet sahibi! Ya Kuddûs: Ey her şeyi tertemiz yapan ve kendisi bütün eksiklerden uzak ve yüce Zât!

İsm-i Âzam’ın hakkına, Kur’an-ı Mucizü’l Beyan’ın hürmetine ve Resûl-u Ekrem’in *(aleyhissalâtü vesselam)* şerefine, bu kitabı bastıranları ve mübarek yardımcılarını Cennetü’l Firdevs’te ebedî saadete mazhar eyle, âmin. İman ve Kur’an hizmetinde daima muvaffak eyle, âmin. Amel defterlerine *Sözler* kitabının her bir harfine karşılık bin sevap yazdır, âmin. Nurların neşrinde sebat, devam ve ihlâs ihsan eyle âmin. Ya Erhamerrâhimîn! Bütün *Risale-i Nur* talebelerini iki cihanda mesut eyle, âmin. İnsî ve cinnî şeytanların şerlerinden muhafaza eyle, âmin. Ve bu aciz ve biçare Said’in kusurlarını affeyle, âmin...

Bütün Nur Talebeleri namına

Said Nursî

Fihrist

Kur'an ayetlerinin bir nevi tefsiri olan Risale-i Nur'un kısımlarından Sözler mecmuasının kısa bir fihristidir.

BİRİNCİ SÖZ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ'in pek çok mühim sırrından birini güzel bir temsille tefsir eder ve besmelenin ne kadar kıymetli bir İslam nişanı, işareti olduğunu gösterir.

On Dördüncü Lem'anın İkinci Makamı:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ'in en mühim beş-altı sırrını tefsir eder, Kur'an'ın bir özü, fihristi ve anahtarı olduğunu gösterir. Arştan yeryüzüne kadar uzanan mukaddes, nuranî bir hat, ebedî saadetin kapısını açan bir anahtar ve her mübarek işe feyiz ve bereket veren bir nur kaynağı olduğunu bildirir. Bu makam, ilk risale Birinci Söz'e bakar. Âdeta *Risale-i Nur*'un kısımları bir daire hükmündedir ve sonu başlangıcına بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ mübarek hattıyla bağlanır. Bu makamda altı değil, otuz sır yazılacaktı. Şimdilik altı tane kaldı. Kısadır fakat gayet büyük hakikatleri içerir. Bunu dikkatle okuyan, besmelenin ne kadar kıymetli ve mukaddes bir hazine olduğunu anlar.

İKİNCİ SÖZ

اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ[1945] ayetinin ve iman hakkındaki ayetlerin mühim bir sırrını gayet akla uygun bir temsil ile tefsir eder.

[1945] "O takva sahipleri ki görünmeyen âleme inanırlar." (Bakara sûresi, 2/3)

ÜÇÜNCÜ SÖZ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا[1946] ayetinin ve iman hakkındaki ayetlerin mühim bir hakikatini mantıklı bir temsil ile tefsir eder.

[1946] "Ey insanlar! (Hem sizi hem de sizden önceki insanları yaratan) Rabbinize ibadet edin." (Bakara sûresi, 2/21)

DÖRDÜNCÜ SÖZ

إِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا[1947] ayetinin ve namaz hakkındaki ayetlerin mühim bir sırrını gayet makul ve mantıklı bir temsil ile tefsir eder. Zerre kadar insafı bulunanı teslime mecbur bırakır.

[1947] "Şüphesiz namaz, müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır." (Nisâ sûresi, 4/103)

BEŞİNCİ SÖZ

إِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ[1948] ayetinin, takva ve kulluk hakkındaki ayetlerin ve takva ile kulluk vazifesinin mühim bir sırrını gayet güzel bir temsil ile tefsir edip okuyan herkesi ikna eder.

[1948] "Allah fenâlıktan korunanlar ve hep güzel davrananlarla beraberdir." (Nahl sûresi, 16/128)

ALTINCI SÖZ

إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ[1949] ayetinin ve nefsini, malını Cenâb-ı Hakk'a satmak hakkındaki ayetlerin gayet mühim bir sırrını tefsir eder. Nefsini ve malını Cenâb-ı Hakk'a satanların beş derece kâr içinde kâr; satmayanların ise beş derece zarar içinde zarar ettiklerini gösterir. Bunu gayet ikna edici bir temsil ile izah eder. Hakikate mühim bir kapı açar.

[1949] "Allah, karşılık olarak cenneti verip müminlerden canlarını ve mallarını satın almıştır." (Tevbe sûresi, 9/111)

YEDİNCİ SÖZ

يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ[1950] ، إِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ[1951] ayetinin, "Allah'a ve ahiret gününe iman" ve dünya hayatı hakkındaki ayetlerin mühim bir sırrını gayet akla uygun bir temsil ile tefsir eder. Gafiller için dünyanın ne kadar dehşetli, ölüm ve ecelin ne kadar müthiş, acz ve fakrın ne kadar elem verici olduğunu; hidayet ehli için ise dünya hayatının iç yüzünün ne kadar güzel; kabir, ecel, acz ve fakrın nasıl birer saadet vesilesi olduğunu kesin bir şekilde ispatlar. İki cihan saadetine giden yolu gösterir.

[1950] "Bunlar Allah'ı ve ahireti tasdik eder." (Âl-i İmran sûresi, 3/114; Tevbe sûresi, 9/44; Mücadele sûresi, 58/22)

[1951] "Allah'ın (ahiretle ilgili) vaadi elbette haktır, dolayısıyla dünya hayatı sizi sakın ola ki aldatmasın! Yine sakın ola ki, (o çok hilekâr şeytan dahil) aldatanlar da sizi Allah hakkında (yanlış bilgi, yanlış inanç ve yanlış yaklaşımlarla) aldatmasın." (Lokman sûresi, 31/33; Fâtır sûresi, 35/5)

SEKİZİNCİ SÖZ

اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْحَيُّ الْقَيُّومُ[1952] ve إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْإِسْلَامُ[1953] ayetlerinin ve dünyanın mahiyeti, dünyada insanın mahiyeti ve insanda dinin mahiyeti hakkındaki benzer ayetlerin mühim bir sırrını (aslı Hazreti İbrahim'e indirilen suhufta bulunan) güzel ve parlak bir temsil ile tefsir eder. Dünyanın mahiyetini, dünyada insanın ve insanda dinin kıymetini gösterir. Dinsiz insanın en bedbaht varlık olduğunu ispatlar. Şu âlemin tılsımını çözmek ve insan ruhunu karanlıktan kurtarmak çarelerini göstermekle beraber, günahkâr olan bedbaht insanın müthiş vaziyeti ile salih olan bahtiyar insanın vaziyetini gayet latif ve güzel bir şekilde karşılaştırır.

[1952] "Allah o ilahtır ki kendisinden başka ilah yoktur. Hayy (Her zaman var olan, diri olan, ezelî ve ebedî hayat sahibi) O'dur, Kayyûm (Kendi zâtı ile var olup, zevâl bulmayan ve bütün varlıkları varlıkta tutup onları yöneten) O'dur." (Bakara sûresi, 2/255; Âl-i İmran sûresi, 3/2)

[1953] "Allah katında hak din, İslam'dır." (Âl-i İmran sûresi, 3/19)

DOKUZUNCU SÖZ

فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ۝ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ[1954] ayetinin ve beş vakit namaz hakkındaki ayetlerin gayet mühim bir sırrını "Beş Nükte" ile tefsir eder. Beş vakit namazın o vakitlerde emredilmesinin hikmetini o kadar güzel ve şirin bir şekilde bildirir ki, zerre kadar şuuru bulunan, bu cazibeli hikmet ve parlak hakikat karşısında teslime mecbur kalır. İnsan bedeninin havaya, suya, gıdaya muhtaç olması gibi, ruhunun da namaza muhtaç olduğunu gayet açık bir şekilde beyan eder.

[1954] "Haydi siz akşama girerken, sabaha çıkarken Allah'ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. Göklerde ve yerde hamd, güzel övgü O'na mahsustur. İkindi vaktinde de, öğleye girerken de O'nu takdis ve tenzih edin, namaz kılın." (Rûm sûresi, 30/17-18)

ONUNCU SÖZ

فَانْظُرْ إِلٰى اٰثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۜ إِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتٰىۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ[1955] ayetinin ve ölümden sonra diriliş ile ahiret hakkındaki ayetlerin mühim bir sırrını, on iki mantıklı ve makul temsille, on iki kesin ve aşikâr hakikatle tefsir eder. Bununla beraber ahirete imanı o kadar kuvvetli bir şekilde ispat eder ki, bütün bütün kalbi ölmemiş ve aklı sönmemiş bir insan o ispat karşısında teslim olur, Allah'ın izniyle imana gelir. İmana gelmese de inkârdan vazgeçmeye mecbur kalır.

[1955] "İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir." (Rûm sûresi, 30/50)

ON BİRİNCİ SÖZ

وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَا ۝ وَالْقَمَرِ إِذَا تَلٰيهَا ۝ وَالنَّهَارِ إِذَا جَلّٰيهَا ۝ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشٰيهَا ۝ وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنٰيهَا ۝ وَالْأَرْضِ وَمَا طَحٰيهَا ۝ وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَا ۝ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَا ۝ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا ۝ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا[1956] ayetlerinin yüksek ve geniş bir hakikatine Şems sûresinin mucizevî bir şekilde işaret ettiğini, kâinatı muntazam bir saray suretinde gösterdiğini yüce ve kuşatıcı bir temsil ile bildirir. İnsanın mahiyetindeki kulluk vazifesini, donanımını ve Cenâb-ı Hakk'ın rubûbiyetinin çeşitli tecellilerine kullukla karşılık vermesini güzelce izah eder. Şems sûresinin mucizevî işaretini ve en büyük dairede muazzam bir rubûbiyeti kâmil kullukla harika bir şekilde karşılaştırır.

[1956] "Güneşe ve onun aydınlığına.. onu izlediği zaman aya.. dünyayı açığa çıkaran gündüze.. onu bürüyüp saran geceye.. göğe ve onu bina edene.. yere ve onu yayıp döşeyene.. her bir nefse ve onu düzenleyene.. ona hem kötülüğü, hem de ondan sakınma yolunu ilham edene yemin olsun ki: nefsini maddî ve manevî kirlerden arındıran kurtuluşa erer. Onu günahlarla örten ise ziyana uğrar." (Şems sûresi, 91/1-10)

ON İKİNCİ SÖZ

وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا[1957] ، وَبِالْحَقِّ أَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ[1958] ayetlerinin ve Kur'an hikmetinin fazileti hakkındaki yüzlerce ayetin mühim bir hakikatini felsefe ile Kur'an hikmetini karşılaştırarak gayet parlak bir temsil ile tefsir eder. Kur'an'ın bir mucizesini, i'cazını, onun karşısında felsefenin aczini ve kıymetsizliğini harika bir şekilde ispat eder, körlere

bile gösterir. Bu Söz, On Birinci Söz gibi gayet mühimdir. Herkes onlara muhtaçtır.

[1957] "Kime hikmet nasip edilmişse doğrusu, büyük bir hayra mazhar olmuştur." (Bakara sûresi, 2/269)

[1958] "Biz Kur'an'ı hak olarak indirdik. O da hakkın ve gerçeğin ta kendisi olarak indi. Seni de ey Resûlüm, sadece rahmetle müjdelemen ve inanmayanları ise azapla uyarman için gönderdik." (İsrâ sûresi, 17/105)

ON ÜÇÜNCÜ SÖZ

Birinci makam

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ[1959] ve وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ[1960] ayetlerinin, Kur'an hikmetinin kutsiyeti, genişliği ve şiirden istiğnası hakkındaki ayetlerin mühim bir sırrını tefsir eder. Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ın yüksek mucizevî hikmetini felsefenin kıymetsiz ve dar hikmeti ile kıyaslar. Kur'an hikmetindeki kuşatıcılığı ve genişliği, felsefenin fakr ve iflasını kısaca beyan eder. Kur'an'ın şiirden istiğnasının ve ona tenezzül etmemesinin sebebinin, Kur'an hakikatlerinin yüksekliği ve parlaklığı olduğunu gösterir. Ve mühim bir temsil ile Kur'an'ın bir mucizelik yönünü bildirir.

[1959] "Biz Kur'an'ı mü'minlere şifa ve rahmet olarak indiririz." (İsrâ sûresi, 17/82)

[1960] "Biz Resûl'e Kur'an öğrettik, şiir öğretmedik, o zaten ona yaraşmaz." (Yâsîn sûresi, 36/69)

İkinci Makam

Gençliği dalâletin, haram zevk ve eğlencelerin uçurumuna düşmekten kurtaran, imanda bu dünyada dahi hakiki bir cennet lezzeti, dalâlette ise bir cehennem azabı ve sıkıntı bulunduğunu örneklerle izah ve ispat eden bir derstir.

İkinci Makamın Haşiyesi

Mahpuslara teselli olan dört mektuptur.

İkinci Makamın Zeyli

Kadir Gecesi'nde ihtar edilen mühim bir meseledir.

Meyve Risalesi' nden Altıncı Mesele

Hüve Nüktesi

ON DÖRDÜNCÜ SÖZ

Dar akıllara sığmayan bir kısım yüksek ve geniş Kur'an hakikatlerini, gözümüzle gördüğümüz benzer misallerle anlayışımıza yaklaştırır. Mesela:

خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ[1961] ، وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ[1962] وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ[1963] ، إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ[1964] ، وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ[1965] ayetlerinin gayet yüksek ve geniş hakikatlerini temsil ve benzetmelerle akla kabul ettirir, kalbi ikna eden bir tarzda bildirir.

[1961] "Rabbiniz o Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı." (A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/3; Hadîd sûresi, 57/4)

[1962] "Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki açık, net bir kitapta bulunmasın." (En'âm sûresi, 6/59)

[1963] "Halbuki bütün bir gökler âlemi bükülmüş olarak Allah'ın elinin içindedir." (Zümer sûresi, 39/67)

[1964] "Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece 'Ol!' demektir, hemen oluverir..." (Yâsîn sûresi, 36/83)

[1965] "Kıyametin kopması ise, başka değil, ancak göz açıp kapama (yahut daha da kısa bir anda) olup biter." (Nahl sûresi, 16/77)

On Dördüncü Söz'ün Hâtimesi

Gafil kafaya bir tokmak ve bir ibret dersidir. Sonunda nefs-i emmareye tesirli bir ikaz sillesi var. Nefsine esir olan biri bunu okusa ve kabul etse o esaretten kurtulur.

On Dördüncü Söz'ün Zeyli

Zelzele hakkındaki altı mühim soruya cevaptır.

ON BEŞİNCİ SÖZ

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ[1966] ayetinin ve meleklerle şeytanların mücadeleleri hakkındaki ayetlerin, astronomi ile meşgul olanların dar akıllarına sığmayan mühim bir sırrını, "Yedi Basamak"

içinde yedi sağlam delil ve bir mukaddime ile tefsir eder. Şu ayetin semâsından şeytanın akla düşürdüğü şüpheleri taşlayıp kovar.

[1966] "Gerçek şu ki, yere en yakın olan göğü lambalarla donattık ve onlardan bir kısmını şeytanlara atılan mermiler yaptık." (Mülk sûresi, 67/5)

On Beşinci Söz'ün Zeyli

Kur'an'ın Allah kelâmı ve Hazreti Muhammed'in *(aleyhissalatü vesselam)* Allah'ın resûlü olduğunu ikna edici delillerle ispatlayan, münazara tarzında yazılmış belâgatli bir risaledir.

ON ALTINCI SÖZ

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ۝ فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ[1967] ayetlerinin ve pek çok ayetin ifade ettiği: "Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ının ehadiyeti ile icraatının külliyeti; birliği ile yardımcısız rubûbiyetinin umumiyeti; tekliğiyle ortaksız tasarruflarının kuşatıcılığı; mekândan münezzeh olmakla beraber her yerde hazır bulunması; sonsuz ulviyetiyle beraber her şeye yakın olması ve bir tek Ehad Zât olmakla beraber her şeyi bizzat elinde tutması" yüce hakikatlerinin gayet mühim bir sırrını "Dört Şua" ile tefsir eder. O hakikatleri yolunu şaşırmamış akıllara, selim kalblere teslim ettirir.

[1967] "Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece 'Ol!' demektir, hemen oluverir... Sübhandır, münezzehdir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet elindedir. Ve hepinizin de dönüşü, O'na olacaktır." (Yâsîn sûresi, 36/82-83)

ON YEDİNCİ SÖZ

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۝ وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا[1968] ، وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ[1969] ayetlerinin ve hayat lezzeti içinde ölüm elemi, sevinç ve kavuşma içinde yokluk elemi hakkındaki ayetlerin mühim bir sırrını, Kahhar ismine karşı Rahman isminin bir cilvesini gayet güzel bir surette göstererek tefsir eder. Müminler için dünyanın seyyar bir ticaret yeri, geçici bir misafirhane, birkaç günlük bir sergi, kısa bir müddet için işleyen bir tezgâh ve alışveriş için yol üstünde kurulmuş bir pazar olduğunu gösterip insana dünyadan berzaha ve ahirete doğru olan

seyahatini sevdirir. O seyahatin dehşetini yok eder. Bu Söz'ün sonunda bazı nüshalarda "Siyah Dutun Meyvesi" adıyla kıymetli ve cazibeli, şiire benzer birkaç hakikat var.

[1968] "Biz, dünyada bulunan her şeyi ona bir zinet kıldık. Böylece insanlardan kimin daha iyi iş gerçekleştireceğini ortaya koymak istedik. Ve elbette Biz onun üstünde ne varsa hepsini, kupkuru yapıp dümdüz edeceğiz." (Kehf sûresi, 18/7-8)

[1969] "Dünya hayatı bir oyun ve oyalanmadan başka bir şey değildir." (En'âm sûresi, 6/32)

ON SEKİZİNCİ SÖZ

Bu Söz "İki Makam"dır. İkinci Makam'ı yazılmamıştır. Birinci Makam üç "Nokta"dan oluşur.

***Birincisi*:** لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا[1970] ayetinin, övülmeye tutkun, şöhrete müptela, methedilmeye düşkün, bencil nefs-i emmarenin kafasına tedip sillesi vuran bir sırrını,

[1970] "Yaptıklarından ötürü sevinen, öbür taraftan yapmadıkları işlerden dolayı övülmek isteyen kimselerin sakın azaptan yakayı kurtaracaklarını sanma!" (Âl-i İmran sûresi, 3/188)

***İkincisi*:** أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ[1971] ayetinin, çirkin ve kendilerinden bahsedilmesi edebe aykırı görünen şeylerin güzel yönlerini gösteren bir sırrını,

[1971] "(O Allah ki), yarattığı her şeyi güzel ve muhkem yaptı." (Secde sûresi, 32/7)

***Üçüncüsü*:** إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ[1972] ayetinin, Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalatü vesselam)* peygamberliğine dair ince fakat kuvvetli bir delilini gösteren bir sırrını tefsir eder.

[1972] "Ey insanlar, eğer Allah'ı seviyorsanız, gelin bana uyun ki Allah da sizi sevsin." (Âl-i İmran sûresi, 3/31)

ON DOKUZUNCU SÖZ

يٰسٓ ۝ وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيمِ ۝ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ[1973] ayetinin ve yüzlerce ayetin en mühim hakikati olan Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalatü vesselam)* peygamberliğini "On Dört Reşha" içinde on dört açık, parlak ve sağlam delille tefsir ve ispat eder. En inatçı düşmanı dahi susturur. Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalatü vesselam)* peygamberliğini güneş gibi gösterir.

[1973] "Yâ sîn, Hikmetli Kur'ana andolsun: Sen elbette gönderilen resûllerdensin." (Yâsîn sûresi, 36/1-3)

YİRMİNCİ SÖZ

İki Makamdır.

***Birinci Makam*:** Bakara sûresinin başında: Hazreti Âdem'e meleklerin secdesi, bir ineğin kesilmesi ve taşlardan su çıkması hakkındaki üç mühim ayete dair şeytanın gayet müthiş üç şüphesini öyle bir tarzda reddedip çürütür ki, şeytanı ve şeytan gibi insanları perişan ederek böyle hilelerden vazgeçirir. Çünkü onlar, tenkit ve itirazlarıyla mucizelik parıltılarının kapısını açtırdılar. O üç ayetten üç mucizelik parıltısı göründü.

***İkinci Makam*:** Peygamberlerin *(aleyhimüsselam)* mucizelerinin yüzünde parlayan bir Kur'an mucizesini gösterir. Peygamber mucizeleri hakkındaki Kur'an ayetlerinin ne kadar mânidar ve hikmetli olduğunu bildirir. Ve Kur'an'da keşfedilmeyi bekleyen pek çok define bulunduğunu hatırlatır.

YİRMİ BİRİNCİ SÖZ

İki Makamdır.

***Birinci Makam*:** Namazın kıymetini ve faydasını öyle güzel bir tarzda gösterir ki, en tembel ve günahkâr insanda dahi namaza karşı bir arzu uyandırır, onu gayrete getirir.

***İkinci Makam*:** Şeytanın çok kullandığı mühim şüpheleri çürütür. Vesveseleriyle müminlerin kalbinde açtığı yaraların beşi için güzel merhemler tarif eder.

YİRMİ İKİNCİ SÖZ

فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ[1974] ، اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ[1975] ayetlerinin ve hakiki tevhid hakkındaki yüzlerce ayetin mühim bir hakikatini "İki Makam" ile tefsir eder.

[1974] "O halde şu gerçeği hiç unutma ki: Allah'tan başka ilah yoktur." (Muhammed sûresi, 47/19)

[1975] "Her şeyi yaratan Allah'tır." (Zümer sûresi, 39/62)

***Birinci Makam*:** Gayet güzel, parlak ve kuvvetli bir temsilî hikâye ve on iki basamak hükmünde “On iki Delil” ile Cenâb-ı Hakk’ın birliğini o kadar açık bir şekilde ispatlar ki, en inatçı müşrikleri bile tevhidi kabul etmeye mecbur bırakır. Kolay fakat kuvvetli, basit fakat parlak bir surette Vâcib-ül Vücud’un varlığını, birliğini ve ehadiyetini bütün sıfat ve isimleriyle ispat eder.

***İkinci Makam*:** Tevhid hakikatini, hakiki tevhidi “On İki Lem’a” ile ispatlar. Temsilî bir hikâyenin perdesi altında on iki açık delil ile Cenâb-ı Hakk’ın birliğini gösterir. Celâl, cemâl ve kemâl vasıflarını vahdaniyet içinde ispat eder. O deliller o kadar açıktır ki, hiçbir şüpheye yer bırakmaz. Ve o kadar kuşatıcıdırlar ki, Cenâb-ı Hakk’ı bilmeye kâinattaki varlıklar, belki zerreler sayısınca pencereler açarlar. Bu makam, Vâcib-ül Vücud’un varlığını, bütün sıfat ve isimleriyle en inatçılara karşı böyle ispat eder.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ SÖZ

لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ۝ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ۝ إِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ[1976] ayetlerinin ve pek çok benzer ayetin imana dair, insanın terakkisine ve alçalmasına sebep olan hakikatlerini “Beş Nokta” ve “Beş Nükte” içinde herkese bakan ve herkesin ona muhtaç olduğu on “Bahis” ile tefsir eder. İnsanın kabiliyetlerini ve vazifelerini gayet makul ve makbul bir surette bildirir.

[1976] “Biz insanı en mükemmel surette yarattık. Sonra da onu en aşağı seviyeye düşürdük. Ancak iman edip güzel ve makbul işler yapanlar müstesnadır.” (Tîn sûresi, 95/4-6)

Bu Söz şimdiye kadar binlerce insanı gaflet uykusundan uyandırdığı gibi, çoklarını da imana getirmiştir. Gayet kıymetli ve yüksek olmakla beraber, temsillerle anlamayı kolaylaştırmıştır, herkes onun dilini anlar.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ SÖZ

اَللّٰهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنٰى[1977] ayetinin ve Cenâb-ı Hakk’ın isimlerinin cilveleri hakkındaki birçok ayetin muazzam bir hakikatini “Beş Dal” adıyla mühim bahislerle tefsir eder. Birinci ve İkinci Dal’ları mühim sırların özeti mahiyetinde birer hazinedir. Üçüncü Dal, hadisler hakkında

akla düşen şüpheleri on iki kaide ile reddeder. O şüpheleri kökünden keser. Dördüncü Dal, kâinat sarayında istihdam edilen bitki, hayvan, insan ve melek topluluklarının istihdamlarının sırrını, güzel kulluk ve tesbih vazifelerini ve Cenâb-ı Hakk'ın rubûbiyetinin haşmetini cazibeli bir tarzda bildirir. Beşinci Dal, اَللّٰهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنٰى ayetinin nuranî ağacının hadsiz meyvelerinden beşini gayet parlak ve güzel bir surette gösterir. Bu beş meyve ile Otuz Birinci Söz'ün sonundaki beş meyve çok tatlıdır; tatlı ilim isteyenler onları okusun.

[1977] "O'dur Allah. O'ndan başka yoktur ilah. Hep O'nundur, en güzel isimler ve vasıflar." (İsrâ sûresi, 17/110; Tâhâ sûresi, 20/8; Haşir sûresi, 59/24)

YİRMİ BEŞİNCİ SÖZ

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا[1978] ayetinin hakikatini doğrulayan yüzlerce ayetin en mühim hakikatlerinden olan Kur'an mucizelerini gösterir. Üç Şua içinde kırk mucizelik yönünü beyan ve tefsir eder. Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunu, ışığın güneşin varlığını göstermesi gibi gösterir ve ispatlar. Gerçi ilk yarısı süratle telif edilmiştir, fakat kalb huzuru ile yazıldığı için izahlıdır. İkinci yarısı ise bazı mühim sebeplerden dolayı kısa, özet halinde kalmıştır. Bununla beraber bu mübarek Söz hangi fikirde olursa olsun, her insan tabakasına Kur'an'ın mucizeliğini gösterir ve ispat eder. Bu Söz şimdiye kadar Kur'an'ın i'cazı karşısında birçok inatçıyı boyun eğdirmiş, secde ettirmiştir.

[1978] "De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'an'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir kitap meydana getiremezler." (İsrâ sûresi, 17/88)

YİRMİ ALTINCI SÖZ

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ[1979] ۝ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ[1980] ayetlerinin "kadere" ve "hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna" imana dair esasları ispatlayan mühim bir hakikatini dört "Bahis" ile öyle bir şekilde tefsir eder ki, havas tabakanın bile fikirlerinin yetişemediği kader sırlarını avam tabakanın zihinlerine yaklaştırıp anlatır. Hâtime'sinde en

kısa, en selametli ve doğru yolun esaslarını “Dört Fıkra” içinde gösterir. Nefsin temizlenmesine ve ruhun kemâl vasıflarını kazanmasına sebep olan dört mühim ders verir. Hâtime’nin sonunda altı mesele var ki, biri Fetih sûresinin sonundaki ayetin bir i’caz sırrını açar.

[1979] “Hiçbir şey yoktur ki onu meydana getiren hazinelerin anahtarları elimizde olmasın. Biz onu ancak belirli bir ölçü ile indiririz.” (Hicr sûresi, 15/21)

[1980] “Velhasıl her bir şeyi, apaçık bir Kitap’ta sayıp döken Biziz.” (Yâsîn sûresi, 36/12)

YİRMİ YEDİNCİ SÖZ

وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَٓى أُو۬لِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْۜ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا[1981] ayetinin ve benzer ayetlerin içtihada dair mühim bir hakikatini tefsir eder. Bu zamanda hadlerini aşıp içtihattan dem vuranlara hadlerini bildirir, mezheplerin görüş farklılıklarının sırrını güzelce beyan eder. “Bugün eski devirlerdeki gibi içtihat edebiliriz.” diyenlerin ne kadar hata ettiklerini ispatlar. Bu Söz, “Zeyl”inde Sahabe-i Güzin’in mertebelerinin evliyadan yüksek olduğunu gayet parlak bir surette ve açıkça gösterir. Sahabenin insanlık içinde peygamberlerden sonra en seçkin şahsiyetler olduğunu ve onlara yetişilemeyeceğini kesin bir şekilde ispat eder.

[1981] “Halbuki onlar bu haberi Peygamber’e ve aralarındaki yetkili zâtlara arz etselerdi elbette işin iç yüzünü araştırıp ortaya çıkaranlar, onun mahiyetini, haberin neye işaret ettiğini bilirlerdi. Eğer Allah’ın lütuf ve rahmeti üzerinizde olmasaydı, pek azınız hariç hepiniz şeytana uymuş gitmiştiniz.” (Nisâ sûresi, 4/83)

YİRMİ SEKİZİNCİ SÖZ

وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُۜ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًاۙ قَالُوا هٰذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا بِهٖ مُتَشَابِهًاۜ وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ[1982] ayetinin cennete ve ebedî saadete dair hakikatini doğrulayan yüzlerce ayetin mühim bir hakikatini iki makamda tefsir eder.

[1982] “İman eden ve iyi işler işleyen müminlere müjde ver ki, altında nehirler akan cennetler onlarındır. O cennetlerden bir meyve yedikleri zaman, ‘Bu, bundan evvel yediğimiz meyvedir.’ derler. Birbirine benzer bir surette rızıkları getirilip verilir. Ve o cennetlerde, onlar için temiz

kadınlar vardır. Ve onlar, o cennetlerde de daimî bir şekilde kalacaklardır.” (Bakara sûresi, 2/25)

Birinci Makam: Beş soru ve cevap ile cennetteki cismanî lezzetler ve huriler hakkında tenkit sebebi olmuş meseleleri öyle güzel bir surette anlatır ki, herkesi ikna eder.

İkinci Makam:[1983] Arapça ibare olarak on iki lâsiyyema[1984] kelimesiyle başlar. Ölümden sonra dirilişe, cennet ve cehennemin hakikat olduğuna dair gayet kuvvetli, kesin, sarsılmaz binlerce delili içeren açık bir burhandır ki, Onuncu Söz’ün kaynağı, esası ve özüdür.

[1983] Yirmi Sekizinci Söz’ün İkinci Makamı, *Mesnevî-i Nuriye*’deki “Lâsiyemmalar” risalesidir.

[1984] Bilhassa, en çok.

YİRMİ DOKUZUNCU SÖZ

تَنَزَّلُ الْمَلٰئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ[1985] ، قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي[1986] وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ[1987] مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ[1988] ayetlerinin ve yüzlerce ayetin ölümden sonra dirilişe, ruhun bekâsına ve meleklere dair üç mühim hakikatini tefsir eder. Ruhun ölümsüz olduğunu öyle güzel bir şekilde ispatlar ki, bedenin var olması gibi ruhun da bâki olduğunu gösterir. Meleklerin varlığını, Amerika’daki insanların varlıkları gibi ispat eder. Haşir ve kıyametin varlığını ve gerçekleşeceklerini o kadar mantıklı ve akla dayanan delillerle gösterir ki, hiçbir felsefeci, hiçbir inkârcı itiraza mecal bulamaz; teslim olmasa bile susar. Bilhassa sonundaki “İnce Bir Nükte” adlı kısımda büyük haşri gerektiren sebepleri ve hikmetleri öyle bir tarzda beyan eder ki, kâinatın tılsımının üç muammasından birini gayet parlak bir şekilde çözer.[1989] HAŞİYE

[1985] “O gece Rablerinin izniyle Ruh ve melekler, her türlü iş için iner de iner...” (Kadir sûresi, 97/4)

[1986] “De ki: ‘Ruh, Rabbimin bir emri, emir âleminden bir tecellisidir.’” (İsrâ sûresi, 17/85)

[1987] “Kıyametin kopması ise, başka değil, ancak göz açıp kapama yahut daha da kısa bir anda olup biter.” (Nahl sûresi, 16/77)

[1988] “Sizin hepinizi yaratmak da, ölümünüzün ardından (ahirette) hepinizi diriltmek de (O’nun için) ancak bir kişiyi yaratmak ve diriltmek gibidir.” (Lokman sûresi, 31/28)

1989 HAŞİYE Yirmi Dokuzuncu Söz'ün gözle görünen bir kerameti var: On altı sayfasında iradesiz, zorlamasız her sayfanın satırlarının başına on altı elif gelmiştir. Bu tevafuku görmek isteyenler, Arap harfleriyle yazılmış nüshasına bakabilirler.

OTUZUNCU SÖZ

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا ۝ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا[1990] عَالِمِ الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَٓا أَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلَٓا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ[1991] ayetlerinin ve insan benliği ile zerrelerin hareketlerinin hakikatine dair indirilen ayetlerin iki mühim sırrını iki "Maksat" ile bildirir. Birinci Maksat, insan benliğinin hayret verici muammasını çözerek din ve felsefe silsilelerinin kaynaklarını gayet parlak bir tarzda gösterir. İkinci Maksat, zerrelerin hareketlerinin tılsımını keşfeder. O hareketlerin ne kadar hikmetli ve muntazam olduğunu gösterir. Bütün o zerrelerin, Sultan-ı Ezelî'nin muhteşem ve muazzam bir ordusu, itaatkâr memurları olduğunu kesin delillerle ispat eder. Yirmi Dokuzuncu Söz nasıl ki kâinatın tılsımının üç muammasından birini keşfetmiştir. Otuzuncu Söz de akılları hayrette bırakan ve felsefecileri sersemleştiren o tılsımın üç muammasından ikincisini çözmüştür. Bilhassa Hâtime'sinde yedi hikmet ve yedi büyük kanun ile bir ism-i âzamın tecellisini göstererek zerrelerin hareketlerinin hikmetini kesin ve parlak bir surette bildirir. Canlıların cisimlerini o zerrelerin seyr ü seferine bir misafirhane, bir kışla ve bir mektep hükmünde gösterir, bunu ispat eder.

1990 "Nefsini maddî ve manevî kirlerden arındıran kurtuluşa erer. Onu günahlarla örten ise ziyana uğrar." (Şems sûresi, 91/9-10)

1991 "O gaybları bilen öyle bir Zât'tır ki O'nun ilminden göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile kaçamaz. Zerreden daha küçük ve daha büyük hiçbir şey yoktur ki her şeyi açıklayan Kitap'ta (levh-i mahfuz'da) bulunmasın."(Sebe sûresi, 34/3)

OTUZ BİRİNCİ SÖZ

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرٰى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ[1992] وَالنَّجْمِ إِذَا هَوٰى[1993] ayetlerinin hakikatini teyit eden ayetlerin en mühim hakikatlerinden olan Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* Mirac'ını, o Mirac içindeki kemâlât-ı Muhammediyeyi

(aleyhissalâtü vesselam), o kemâl vasıfları içinde Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberliğini ve o peygamberlik içinde pek çok rubûbiyet sırrını tefsir ve kesin delillerle ispat eder. Çeşitli tabakalara mensup insanlardan kim bu risaleyi gördüyse hayran olmuş, onun akıldan uzak görülen Mirac meselesini en açık, vacip ve gerekli tarzda gösterdiğini kabul etmiştir. Bilhassa son kısmında Mirac'ın nuranî ağacının beş yüz meyvesinden beşini o kadar güzel tasvir eder ki, zerre kadar zevki ve şuuru bulunan onlara meftun olur.

[1992] "Bir gece, kendisine bazı delillerimizi gösterelim diye kulu Muhammed'i, Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren O Zât'ın şanı yücedir, bütün eksikliklerden uzaktır. Gerçekten, her şeyi işiten, her şeyi gören O'dur." (İsrâ sûresi, 17/1)

[1993] "Kayan yıldıza yemin olsun ki!" (Necm sûresi, 53/1)

Otuz Birinci Söz'ün Zeyli: Ayın Yarılması mucizesine bu asrın felsefecilerinin itirazlarını "Beş Nokta" ile gayet kesin bir şekilde reddeder. O hadisenin gerçekleşmesine hiçbir engel bulunmadığını gösterir. Ve sonunda da beş "Nokta" ile o mucizenin gerçekleştiğini kısaca ispatlar. Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* ayı parmağıyla ikiye böldüğünü güneş gibi gösterir.

OTUZ İKİNCİ SÖZ

Üç Mevkıftır.

Birinci Mevkıf: لَوْ كَانَ فِيهِمَا اٰلِهَةٌ إِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا[1994] ، قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ ۝ اَللّٰهُ الصَّمَدُ[1995] ayetinin ve yüzlerce ayetin Cenâb-ı Hakk'ın birliğine dair en mühim hakikatini öyle bir şekilde ispat eder ki, şirk ve küfür yolunun akıl dışı ve imkânsız olduğunu gösterir. Kâinattan küfür ve şirki kovar. Cenâb-ı Hakk'ın birliğine zerreler adedince delil bulunduğunu beyan eder. Gayet latif, yüksek ve mantıklı bir temsilî konuşma ile hadsiz genişlikteki meseleleri bildirir. "Birinci Mevkıf'a Küçük Bir Zeyl"de gayet ince birkaç mesele var ki, hakikat oldukları halde şiirin en parlak ve geniş hayallerinden daha parlak, daha geniştirler.

[1994] "Eğer gökte ve yerde, Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu." (Enbiyâ sûresi, 21/22)

[1995] "De ki: O, Allah birdir. Allah Samed'dir (Her şey O'na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir.)." (İhlâs sûresi, 112/1-2)

***İkinci Mevkıf*:** قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ ۝ اَللّٰهُ الصَّمَدُ ayetlerinin hakikatine dair ehadiyet sırrı ve vahdet hakkında akla gelen şüphe ve vehimleri yok eder. İnkârcıların tevhid ehline karşı itirazlarını kesinlikle reddeder. Kur'an ayetlerinin Cenâb-ı Hakk'ın birliğine dair mucizevî ispatlarını Birinci Mevkıf'tan daha kuvvetli bir şekilde gösterir. Ehadiyet-i Zâtiye ile bütün eşyayı birden, bir anda tedbir ve terbiye ettiğini bildiren muazzam Kur'an hakikatini gayet güzel ve açık bir temsille ispatlar. Aklı iknaya, kalbi teslime mecbur bırakır.

Bilhassa bu İkinci Mevkıf'ın "Hâtime"sinden önce ikinci temsilin neticesinde Zât-ı Akdes-i İlahiye'den hiçbir şeyin saklanamayacağını.. hiçbir ferdin O'ndan uzak kalamayacağını, hiçbir şahsın mukaddes bir külliyet kazanmadan O'na yanaşamayacağını.. rubûbiyetinde ve tasarrufunda bir işin diğerine mâni olmadığını.. hiçbir yerin O'nun huzurundan uzak kalmadığını.. "her şeyi gören ve işiten" sıfatlarının cilveleri bulunduğunu.. eşya silsilesinin, O'nun emirlerinin süratle gerçekleşmesi için birer tel, birer damar hükmüne geçtiğini.. sebeplerin ve vasıtaların, icraatına sırf zahirî birer perde olduğunu.. hiçbir yerde bulunmadığı halde o Zât'ın ilim ve kudretiyle her yerde bulunduğunu.. hiçbir mekâna muhtaç olmadığını.. uzaklık, güçlük ve varlık tabakalarının perdelerinin O'nun her şeye yakınlığına, her şeyde tasarrufuna ve her şeyi görmesine mâni olmadığını.. maddî, mümkün, kesif, sayıca çok ve sınırlı şeylerin hususiyetlerinin, O'nun izzetinin yamacına yanaşamadığını.. değişim, mekâna muhtaç olma, kısımlara ayrılma gibi şeylerden uzak, münezzeh, arınmış ve mukaddes olduğunu gayet güzel bir şekilde ispatlar. Bu İkinci Mevkıf'ın Hâtime'sindeki ehadiyet sırrına dair Arapça ibare gayet mühim bir kısmının tercümesiyle beraber parlak bir surette çok mühim meseleleri ifade eder. Bilhassa insanın amelleriyle hesaba

çekilmesi için haşri yaratmak, koca kâinatı değiştirmek, yıkıp yeniden inşa etmek sırrını bildirir.

***Üçüncü Mevkıf*:** وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ[1997] ve وَاِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ[1996] ayetlerinin ve bu hakikati ifade eden yüzlerce ayetin mühim bir hakikatini gayet mühim bir kıyaslama ile beyan eder. Dünya hayatının dalâlet yolundakilere ne kadar dehşetli, hidayet ehline ise ne kadar güzel neticeler ve gayeler kazandırdığını gösterir. Bilhassa aşk ve sevginin dünyevî ve uhrevî neticelerinin dalâlet ehli için ne kadar elem verici, hidayet yolundakiler için ise ne kadar hoş olduğunu gösterir. Bu Üçüncü Mevkıf hakkında bazı dikkatli kardeşlerimiz demişlerdir ki: "Diğer risaleler yıldızsa bu güneştir." Bir başkası da buna karşılık şöyle demiştir: "Her bir risale kendi âleminde ve kendine mahsus hakikatin semâsında bir güneştir. Uzak olanlar için yıldız, yakın olanlar için güneştirler."

[1996] "Ahiret yurdu, (her şeyin diri olduğu) gerçek hayattır." (Ankebût sûresi, 29/64)

[1997] "Bu dünya hayatı, aldatıcı ve geçici bir zevkten başka bir şey değildir." (Âl-i İmran sûresi, 3/185)

OTUZ ÜÇÜNCÜ SÖZ

سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِي الْاٰفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ[1998]

[1998] "Evet, Biz ileride onlara delillerimizi gerek dış dünyada, gerek kendi öz varlıklarında göstereceğiz; ta ki Kur'an'ın, Allah tarafından gelen gerçeğin ta kendisi olduğu onlar tarafından da iyice anlaşılacak. Rabbinin her şeye şahid olması yetmez mi?" (Fussilet sûresi, 41/53)

Otuz üç ayetin birer hakikatini tefsir eden otuz üç penceredir. Otuz üç risale olmaya lâyık iken gayet dar bir zamanda yazıldığı için bir veya yarım sayfalık pencereleri birer risale kuvvetinde ve birer risaleyi içeren mahiyettedir. Maalesef baştaki pencereler gayet kısa ve özet halinde kalmış, fakat gittikçe genişleyerek sonraki pencereler daha açık bir şekilde izah edilmiştir.

LEMAÂT

Risale-i Nur talebelerine küçük bir mesnevî ve iman hakkında bir divandır.

Bibliyografya

Abd ibn Humeyd, ibn Nasr Ebû Muhammed (ö. 249 h.); *el-Müsned*, [Tahkik: Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî, Mahmud Muhammed Halil es-Saîdî], Mektebetü’s-sünne, Kahire, 1408/1988.

Abdurrezzak, Ebû Bekr Abdurrezzak ibn Hemmâm (126-211 h.); *el-Musannef*, [Tahkîk: Habîburrahmân el-A’zamî], I-XI, el-Meclisü’l-ilmî, Beyrut, 1403/1983.

—–; *Tefsîru’l-Kur’ân*, I-IV, Mektebetü’r-rüşd, Riyad, 1410/1989.

—–; *Tefsîru’s-San’ânî*, I-II, Mektebetü’r-rüşd, Riyad, 1410/1989.

el-Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed (v. 1162); *Keşfü’l-hafâ ve müzîlü’l-ilbâs*, I-II, Müessesetü’r-risâle, Beyrut, 1988.

Ahmed ibn Hanbel, Ebû Abdillah eş-Şeybânî (164-241 h.); *el-Müsned*, I-VIII, Müessesetü Kurtuba, Mısır, tsz.

—–; *el-Vera’*, Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut, 1403/1983.

—–; *ez-Zühd*, Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut, 1398 h.

Ali ibn Ebî Talib, Ebu’l-Hasan Ebû Turab Ali b. Ebî Talib Abdimenaf Ali (v. 40/661); *Nehcü’l-belâða*, [Şerh: Muhammed Abduh, Cem: Şerif er-Radi], Dârü’l-Belâga, Beyrut, 1412/1992.

Aliyyülkârî, Ebu’l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed (v. 1014/1606); *el- Esrâru’l-merfûa fi’l-ahbâri’l-mevdûa,* [Tahkîk: Muhammed b. Lütfi Sabbâð], el-Mektebü’l-islâmî, Beyrut, 1406 h.

—–; *el-Masnû’ fî ma’rifeti hadîsi’l-mevdû’*, [Tahkîk: Abdülfettah Ebû Gudde], Mektebü’l-matbûati’l-islâmî, Kahire, 1984.

—–; *Şerhu’ş-şifâ li’l Kâdı İyâz* I-II, Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

el-Âlûsî, Ebu’s-Senâ Şehabeddin Mahmud ibn Abdillah (v. 1270/1854)*; Rûhu’l-meânî fî tefsîri’l-Kur’âni’l-azîm ve’s-seb’u’l-mesânî*, I-XXX, Dâru ihyâi’t-türâsi’l-Arabî, Beyrut, tsz.

el-Âmidî, Ali ibn Ebî Ali ibn Muhammed ibn Salim (551-631 h.); *Gâyetü'l-meram fi ilmi'l-kelâm*, [Tahkik: Hasan Mahmud Abdüllâtîf], el-Meclisü'l-a'lâ li'ş-şüûni'l-islâmiyye, Kahire, 1391 h.

el-Azîmâbâdî, Şemsülhak Muhammed b. Emir Ali (v. 1329/1911); *Avnü'l-ma'bûd*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1415 h.

el-Bâkıllânî, Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyib (v. 403/1013); *i'câzü'l-Kur'ân*, [Şerh ve ta'lîk: Muhammed Abdülmüslim el-Hafâcî], Mektebetü ve matbaatü's-Sabîh ve evlâdihî, Mısır, 1370/1951.

el-Beðavî, Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin ibn Mesud, (v. 516/1122); *Meâlimü't-tenzîl*, I-IIX, Dâru Taybe, Riyad, 1993.

—–; *Şerhu's-sünne*; [Tahkik: Şuayb el-Arnavut], I-XVI, el-Mektebetü'l-islâmiyye, Beyrut, 1983.

el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin (384-458 h.); *Delâilü'n-nübüvve*, I- VII, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1985.

—–; *el-İ'tikad ve'l-hidâye ilâ sebîli'r-raşâd alâ mezhebi's-selef ve ashâbi'l-hadîs*, [Tahkik: Ahmed el-Kâtib], Dâru'l-âfâkı'l-cedîde, Beyrut,1401 h.

—–; *es-Sünenü'l-kübrâ*, I-X, Mektebetü dâri'l-bâz, Mekke, 1414/1994.

—–; *Şuabü'l-îmân*, [Tahkîk: Muhammed es-Saîd Besyûnî ez-Zaðlûl], I-IX, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1410/1990.

—–; *ez-Zühd*, Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, Beyrut, 1996.

el-Beyzâvî, Nasruddin Ebû Saîd Abdullah ibn Ömer ibn Muhammed (v. 791 h.); *Envârut't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, [Tahkik: Abdulkâdir Arafât], I-V, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1416/1996.

el-Bikaî, Burhanuddin (809-885 h.); *Masrau't-tasavvuf*, [Tahkik: Abdurrahman el-Vekîl], Dâru Abbas Ahmed el-Bâz, el-Mekketü'l-Mükerreme, 1400/1980.

Bilmen, Ömer Nasuhi (v. 1391/1971); *Hukuk-u islâmiye ve Istılahât-ı Fıkhiye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. ismâîl (v. 256 h.); *el-Edebü'l-müfred*, I- VIII, Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, Beyrut, 1409/1989.

—–; *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VIII, el-Mektebetü'l-islâmiyye, İstanbul, 1979.

—–; *et-Târîhu'l-kebîr*, I-VIII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1986.

el-Busayrî (el-Bûsırî), Muhammed ibn Said ibn Hammad ibn Muhsin (v. 316/929); *Kasîde-i Bürde*, [Terceme ve şerh: Abidin Paşa, Terceme: Ömer Faruk Harman], Elif Ofset, İstanbul, 1977.

el-Câhız, Ebû Osman Amr ibn Bahr ibn Mahbub el-Kinanî el-Leysî (v. 255/868); *el-Beyân ve't-tebyîn*, [Tahkik: el-Mehâmî Fevzî Atavî], I-II, Dâru Sa'b, 1968.

el-Cessâs, Ahmed b. Ali Ebû Bekr (v. 370 h.); *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1405 h.

el-Cezerî, Ebu's-Saâdat el-Mübarek ibn Muhammed (544-606 h.); *en-Nihâye fî ðarîbi'l-eser*, V, el-Mektebetü'l-ilmiyye, Beyrut, 1399/1979.

el-Cizrî, Ahmed b. Molla Muhammed el-Bühtî (v. 1640 m.); *el-Ikdü'l-cevherî fî Şerhi Dîvâni'l-Cizrî*, Matbaatü'r-râfideyn, Kam*ı*şl*ı*/Suriye, 1958.

el-Cürcânî, Ebû Bekr Abdulkahir ibn Abdirrahman ibn Muhammed (v. 471 h.); *Delâilu'l-i'câz,* [Tahkik: Muhammed et-Tencî], Dâru'l-kitabi'l-Arabî, Bey- rut, 1995.

el-Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-şerîf (v. 816 h.); *şerhu'l-Mevâkıf, I- VI,* [Tahkik: Mahmud Ömer ed-Dimyâtî], Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

—–; *et-Ta'rîfât*, [Tahkik: ibrahim el-Eybârî], Dâru'l-kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1405 h.

el-Cüveynî, Ebu'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdillah b. Yûsuf (419-478 h.); *el-Burhân fî usûli'l-fıkh*, I-III, Dâru'l-vefâ, M*ı*s*ı*r, 1418 h.

ed-Dârakutnî, Ebu'l-Hasan Ali ibn Ömer (306-385 h.); *Sünenü'd-Dârakutnî*, I-IV, [Tahkik: es-Seyyid Abdullah Haşim Yemânî el-Medenî], Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1386/1966.

ed-Dârimî, Abdullah b. Abdirrahmân (181-255 h.); *es-Sünen*, I-II, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1407/1987.

Derviş el-Hût, Muhammed ibn es-Seyyid (1209-1276 h.); *Esna'l-metâlib fî ehâdîsi muhtelifeti'l-meratib*, [Tahkik: Halil el-Meyyis], Dâru'l-kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1403 h.

ed-Deylemî, Ebû Şucâ' Şîreveyh b. Şehredâr (445-509 h.); *el-Müsnedü'l-firdevs bi me'sûri'l-hitâb*, [Tahkîk: Muhammed es-Saîd Besyûnî ez-Zaðlûl], Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1986.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (202-275 h.); *es-Sünen*, [Tahkîk: Muhammed Muhsin Abdülhamîd], I-IV, el-Mektebetü'l-islâmiyye, İstanbul, tsz.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-isbehânî (v. 430 h.); *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*, I-X, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut-1405 h.; *Delâilü'n-nübüvve,* [Tahkik: Muhammed Ravvas Kal'acî Abdulberr Abbas], I-II, Dâru'n-nefâis, Beyrut, 1991.

Ebu's-Süûd, Muhammed ibn Muhammed Muhyiddin el-imad (v. 851 h.); *İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I-IX, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ (210/307 h.); *el-Müsned*, I-XIII, Dâru'l-Me'mûn li't-türâs, Dimaşk, 1404/1984.

Ebû Yûsuf, Ya'kub ibn İbrahim el-Ensarî (v. 182 h.); *Kitabu'l-âsâr*, [Tahkik: Ebu'l-Vefâ], Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1355 h.

el-Esbahânî, Abdullah ibn Muhammed ibn Cafer ibn Hayyan (274-369 h.); *el-Azamet*, [Tahkik: Rızaullah ibn Muhammed İdris el-Mübarekfûrî], I-V, Dâru'l-âsıme, Riyad, 1408 h.

el-Esbahânî, İsmâil ibn Muhammed ibni'l-Fazl et-Teymî (457-535 h.); *Delâilü'n-nübüvve,* [Tahkik: Muhammed el-Haddad], Dâru Taybe, Riyad, 1409.

el-Esfehânî, Ebu'l-Ferec Ali ibn Hüseyin ibn Muhammed, (v. 357/967); *el-Eðânî,* [Tahkik: Semir Cabir] I-XXIV, Dâru'l-fikr, Beyrut, tsz.

el-Eş'arî, Ali b. ismail b. Ebî Bişr (260-324 h.); *el-İbâne an usûli'd-diyâne*, I-II, Dâru'l-ensâr, Kahire, 1397 h.

—–; *Makâlâtü'l-islâmiyyîn*, I-II, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz

Eşrefoðlu Rûmî (v. 874/1469); *Müzekki'n-nüfûs*, İnsan yayınları, İstanbul, 1996.

el-Fâkihî, Ebû Abdillah Muhammed ibn ismail ibni''l-Abbas (217-275 h.)*; Ahbaru Mekke fî kadîmi'd-dehri ve hadîsih*, [Tahkik: Abdulmelik Abdullah], I-VI, Dâru Hadır, Beyrut, 1414 h.

el-Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed ibn Muhammed (450-505 h.); *Fedâihu'l-bâtıniyye,* [Tahkik: Abdurrahman Bedevî], Müessesetü dari'l-kütübi's-sekâ- fiyye, Küveyt, tsz.

—–; *İhyâu ulûmi'd-dîn*, I-IV, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.

—–; *el-Maksadü'l-esnâ fî şerhi meâni esmâillâhi'l-hüsnâ,* [Tahkik: Besam Abdulvahhab el-Cabî], el-Cifan ve'l-Câbî, Kıbrıs, 1407/1987.

—–; *el-Menhûl min ta'lîkati'l-usûl,* [Tahkik: Muhammed Hasan Hayto], Dâru'l-fikr, Dimaşk, 1400 h.

—–; *el-Munkızü mine'd-dalâ*l, Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, Beyrut, 1408/1987.

—–; *el-İhyâ*, I-IV, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.

—–; *el-İktisâd fi'l-i'tikad*, A.Ü. ilâhiyât Fakültesi yayınları, Ankara, 1962.

—–; *el-Müstasfâ*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1413 h.

el-Geylânî, Muhyiddin Abdülkadir b. Mûsâ b. Abdillah (v. 561/1166); *Gunyetü't- tâlibîn*, İstanbul, 1994.

el-Gümüşhânevî, Ahmed Ziyaeddin Nakşibendî, *Mecmûatü'l-ahzâb*, I-III, Sezgin neşriyat, İstanbul, 1311/1893.

—–; *Ramûzu'l-ehâdîs*, Kışla-ı Hümayun Matbaası, Âsitane, 1275.

el-Hâkim, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah en-Neysâbûrî (321-405 h.); *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, I-V, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1411/1990.

el-Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ali b. el-Hasen, *Nevâdiru'l-usûl fî ehâdîsi'r-Rasûl*, [Tahkîk: Abdurrahman Amîra], I-IV, Dâru'l-cîl, Beyrut, 1412/1992.

el-Halebî, Ali ibn Burhaniddin (v. 1044/1635); *es-Sîratü'l-Halebiyye*, I-III, el-Mektebetü'l-islâmiyye, Beyrut, tsz.

el-Hallâl, Ahmed b. Muhammed b. Hârun b. Yezîd (234-311 h.); *es-Sünne*, I-III, Dâru'r-râye, Riyad, 1410 h.

el-Hamevî, Takıyyuddin Ebû Bekr Ali ibn Abdillah (768-837 h.); *Hizânetü'l-edeb,* [Tahkik: Isâm şayto], I-II, Dâru mektebeti'l-hilâl, Beyrut, 1987.

el-Hennâd, ibnü's-Sirrî (152-243 h.); *ez-Zühd*, I-II, Dâru'l-hulefâ, Kuveyt, 1406 h.

el-Heysemî, Ali ibn Ebî Bekr (v. 807 h.); *el-Mecmeu'z-zevâid*, I-X, Dâru'r-reyyan li't-türas-Dâru'l-kitabi'l-Arabî, Kahire-Beyrut, 1407 h.

——; *Müsnedü'l-Hâris (Zevâidu'l-Hâris);* [Tahkik: Hüseyin Ahmed Salih el-Bakirî], Merkezü Hidmeti's-Sünne ve's-Sîreti'n-Nebeviyye, Medine, 1413/1992.

el-Humeydî, Ebû Bekr Abdullah ibnu'z-Zübeyr (v. 219 h.); *el-Müsned*, [Tahkik: Habîburrrahman el-A'zâmî], I-II, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye-Mektebetü'l-Mütenebbî, Beyrut-Kahire, tsz.

Hüseyin Cisrî; *Risâle-i Hamîdiye*, [Türkçe tercemesi: Manastırlı ismail Hakkı], Bahar yayınları, İstanbul, 1980.

İbn Abdilberr, Yusuf b. Abdillah b. Muhammed (v. 463 h.); *el-istîâb*, I-V, Dâru'l-cîl, Beyrut, 1412 h.

İbn Adiyy, Ebû Ahmed Abdullah ibn Adiyy el-Cürcanî (v. 365/976); *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl*, I-VII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1985.

İbn Arabî, Muhammed b. Ali Muhyiddîn (v. 638 h.); *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, I- VIII, el-Meclisü'l-a'lâ li's-sekâfe, Kahire, 1403/1983.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman ibn Ali ibn Muhammed (508/510-597 h.); *Telbîsü iblîs*, [Tahkik: es-Seyyid el-Cemîlî], Dâru'l-kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1405/1985.

—; *el-İlelü'l-mütenâhiye,* I-II, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1403 h.

—; *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr,* I-IX, el-Mektebu'l-islâmî, Beyrut, 1404 h.

—; *et-Tahkîk fî ehâdîsi'l-hilâf*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1415 h.

—; *el-Müdhiş*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1415 h.

İbnü'd-Deyba', Ebû Muhammed Vecîhüddin Abdurrahman ibn Ali ibn Muham- med ez-Zebîdî (v. 944/1537); *Temyîzü't-Tayyib minel habîs fî mâ ye- dûru alâ elsineti'n-nâs*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan (223-321 h.); *el-İştikâk*, [Tahkîk: Abdüsselâm Muhammed Hârûn], Mektebetü'l-Hancı, Mısır, tsz.

İbn Ebî Âsım, Ahmed b. Amr (v. 287 h.); *ez-Zühd*, Dâru'r-rayyân li't-türâs, Kahire, 1408 h.

İbn Ebî şeybe, Abdullah b. Muhammed (v. 235 h.); *el-Musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr*, [Tahkîk: Kemal Yusuf el-Hût], I-VII, Mektebetü'r-Ruşd, Riyad, 1409 h.

İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan izzüddin Ali b. Muhammed b. Abdilkerim (v. 630/1233); *el-Meselü's-sâir fî edebi'l-kâtibi ve'ş-şâir*, I-II, el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut, 1995.

İbn Habîb, Ebû Muhammed Bedrüddin Hasan ibn Ömer ibn Habib el-Halebî, (v. 779/1377); *el-Müktefâ min sîreti'l-Mustafâ*, [Tahkik: Mustafa Muham- med Hüseyin ez-Zehebî], Dâru'l-hadîs, Kahire, 1416/1996

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî (773-852 h.); *Mukaddimetü Fethu'l-bârî*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1379 h.

—; *el-İsâbe*, I-VIII, Dâru'l-cîl, Beyrut, 1412 h.

İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed Ebû Zeyd Veliyyüddîn (v. 808/1406); *Mukaddime*, [Hazırlayan: Süleyman Uludað], I-II, Dergâh yayınları, İstanbul, 1983.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed el-Büstî (v. 354/965.); *el-ihsân fî takrîbi Sahîh ibn Hibbân*, [Tertîb: Alâüddîn Ali b. Belbânî, Tahkîk ve ta'lîk: şuayb el-Arnavût], I-XVII, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1988.

İbn Hişâm, Abdülmelik ibn Hişam ibn Eyyûb el-Himyerî (v. 213/828); *es-Sîratü'n-Nebeviyye,* I-IV, Dâru'l-Kalem, Beyrut, tsz.

İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed ibn ishak es-Sülemî en-Neysabûrî (223-311 h.); *es-Sahîh,* [Tahkik: Muhammed Mustafa el-A'zâmî], I-IV, el-Mekte- bu'l-islâmî, Beyrut, 1390/1970.

İbn Kays, Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd b. Süfyân (208-281 h.); *Kura'd-dayf*, I- V, Advâü's-selef, Riyad, 1997.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillah Muhammed ibn Ebî Bekr Eyyûb ez-Züreî (691-751 h.); *Medaricü's-salikin*, [Tahkik: Muhammed Hamid el-Fakî], I-III, Dâru'l-kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1393/1973.

——; *es-Savâiku'l-mürsele alâ'l-Cehmiyye ve'l-Muattıle*, [Tahkik: Ali ibn Muhammed ed-Dehîli'l-llâh], I-IV, Dâru'l-âsıme, Riyad, 1418/1998.

——; *et-Tıbbü'n-Nebevî*, Kahire, 1402/1982.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ ismail ibn Ömer ibn Kesîr ed-Dimaşkî (v. 774 h.); *Tefsîru'l- Kur'âni'l-azîm*, I-IV, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1401 h.

——; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-XIV, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1988.

İ*bn Kuteybe,* Abdullah ibn Müslim ed-Dîneverî (v. 276/889); *Te'vîlü muhtelifi'l- hadîs,* [Tahkik: Muhammed Zührî en-Neccar], Dâru'l-cîl, Beyrut, 1393/1972.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (207-275 h.); *es-Sünen*, I-II, Dâru'l-fikr, Beyrut, tsz.

İbnü'l-Mübârek, Abdullah (118-181 h.); *ez-Zühd*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

İbn Receb, Ebu'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahman ibn Ahmed el-Hanbelî (v. 795/1393); *Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem fi şerhi hamsîne hadîsen min cevâmii'l-kelim*, Dârü'l-ma'rife, Beyrut, 1408.

İbn Sa'd, Ebû Abdillah Muhammed b. Sa'd el-Menî' (168-230 h.); *et-Tabakâtü'l- kübrâ*, I-VIII, Dâru sâdir, Beyrut, tsz.

İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Ahmed ibn Abdilhalim ibn Teymiyye el-Harrânî (661-728 h.); *el-Cevabü's-sahih li men beddele dine'l-Mesîh*, [Tahkik; Ali Hasan Nasır, Abdulaziz ibrahim el-Asker, Hamdan Muhammed], I-VI, Dâru'l-âsıme, Riyad, 1414 h.

——; *Kütübü ve resâilü ve fetâvâ ibn Teymiyye fi'l-akîde*, [Tahkik: Abdurrahman Muhammed Kasım en-Necdî], I-VII, Mektebetü ibn Teymiyye, tsz.

——; *Minhacü's-sünneti'n-Nebeviyye*, [Tahkik: Muhammed Reşad Salim], I-X, Müessesetü Kurtuba, 1406 h.

——; Ş*şerhu'l-Akîdeti'l-Esfehâniyye*, [Tahkik: ibrahim Süaydâ], Mektebetü'r-ruşd, Riyad, 1415 h.

İbn Tûlûn, Ebû Abdillah Muhammed ibn Ali ibn Muhammed ed-Dimaşkî (880-953 h.); *eş-şezera fi'l-ehâdîsi'l-müştehira*, [Tahkik: Kemal Besyûnî Zað- lûl], I-II, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

İshâk b. Râhûye, ibn ibrâhim b. Mahled (161-238 h.); *el-Müsned*, I-V, Mektebetü'l-îmân, Medine, 1995.

el-Îcî, Ebu'l-Fazl Adudiddin Abdurrahman ibn Ahmed Abdulgaffar (v. 756/1355);

Kitabu'l-Mevakıf, [Tahkik: Abdurrahman Umeyre], Dâru'l-cîl, Beyrut, 1997.

el-İskenderî, Ebu'l-Fazl Taceddin Ahmed ibn Ataillah (v. 709/1309); *el-Hikemü'l-ataiyye,* [Terceme: Saffet Yetkin], Milli Eðitim Bakanl*ıðı*, (şark-islâm Klâsikleri-2), Ankara, 1950.

Kâdı iyâz, Ebu'l-Fazl iyaz ibn Musa ibn. iyâz el-Yahsubî (v. 544/1149); *eş-şîfâ bi ta'rîfî hukûki'l-Mustafa (s.a.s.)*, [Tahkik: Hüseyin Abdulhamid Nil], Dâru'l-erkam, Beyrut, 1415/1995.

el-Kalkaşendî, Ahmed b. Ali (v. 821 h.); *Subhu'l-a'şâ fî sınâati'l-inşâ*, I-VIII, Dâru'l-fikr, Dimaşk, 1987.

el-Kâsânî, Alâüddîn (v. 587 h.); *el-Bedâiu's-sanâi'*, I-VII, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1982.

el-Kazvînî, Celâlüddîn Ebû Abdillah Muhammed b. Sa'diddîn b. Ömer (v. 739/1338); *el-Îzâh fî ulûmi'l-belâða*, Dâru ihyâi'l-ulûm, Beyrut, 1998.

el-Kevserî, Muhammed Zâhid (v. 1952); *Makâlâtü'l-Kevserî,* el-Mektebetü'l-ezheriyye li't-türâs, Mısır, 1994.

el-Kirmânî, şemsüddin Muhammed ibn Yusuf ibn Ali (v. 786/1384); *Sahîhu'l-Buhârî bi-şerhi'l-Kirmânî*, Dâru ihyai't-türasi'l-Arabi, Beyrut, 1981.

Kitab-ı Mukaddes [Türkçe terceme] Eski ve Yeni Ahit, Kitab-ı Mukaddes şirketi, İstanbul, 1988.

el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr b. Ferah (v. 671/1273 h.); *el-Câ- mi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, I-XX, Dâru'ş-şa'b, Kahire, 1372 h.

el-Lâlekâî, Hibetullah b. el-Hasen b. Mansûr (v. 418); *şerhu usûli i'tikâdi ehli's- sünne*, I-IV, Dâru Taybe, Riyad, 1402 h.

el-Makdîsî, Ebû Abdillah Muhammed ibn Abdilvahid ibn Ahmed el-Hanbelî (567-643 h.); *el-Ehadîsü'l-muhtâra*, [Tahkik: Abdulmelik ibn Abdillah], I-X, Mekke, 1410 h.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillah el-Esbahî (93-179 h.); *el-Muvatta'*, I-II, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1985.

Mantık metinleri, (içindekiler: *Türkçe mantık hülâsası*, Abdurrahman Nacim; *Muhtasar mantık,* Ahmed Hamdi şirvânî; *Hülâsa-i mantık*, Said Paşa; *Mîzânü'l-ezhan*, Mehmed Hâlis), [Haz. Kudret Büyükcoşkun], İşaret Yayınları, İstanbul, tsz.

el-Medenî, Ebû Abdillah Muhammed ibnu'l-Beşir ibn Muhammed Hasan Zafir (v. 1329 h.); *Tahzîru'l-muslimîn mine'l-ehâdîsi'l-mevzûa' alâ Seyyidi'l-Murselîn*, Dâru ibn Kesîr, Dimaşk, 1401 h.

el-Merðînânî, Ebu'l-Hüseyin Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl (511-593 h.); *el-Hidâye şerhu'l-Bidâye*, I-IV, el-Mektebetü'l-islâmiyye, Beyrut, tsz.

Mer'î b. Yûsuf (v. 1033); *Ekâvîlü's-sikât fî te'vîli'l-esmâi ve's-sıfât*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1406 h.

el-Meydânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed (v. 518 h.); *Mecmeu'l-emsâl*, I-II, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.

el-Mevsılî, Ebu'l-Feth Nasrullah ibn Muhammed ibn Abdilkerim (v. 637 h.); *el- Meselu's-sâir*, [Tahkik: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid], el-Mekte- betü'l-asriyye, Beyrut, 1995.

el-Mübârekfûrî, Ebu'l-Ulâ Muhammed Abdurrahman ibn Abdirrahman ibn Abdirrahim (1283-1353 h.); *Tuhfetü'l-Ahfezî*, I-X, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

el-Müceddidî, Muhammed Umeym el-ihsan el-Bereketî; *Kavâidü'l-fıkh*, Dâru's-sadef, Kerateşî, 1407/1986.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Haccâc en-Neysâbûrî (206-261 h.); *Sahîhu Müslim*, I-V, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

el-Münâvî, Muhammed Abdürraûf b. Ali (v. 1031/1622); *Feyzu'l-kadîr Şerhu Câmii's-saðîr*, I-VI, el-Mektebetü't-ticâriyyeti'l-kübrâ, Mısır, 1356 h.

en-Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. şuayb (215-303 h.); *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1406 h.

——; *es-Sünen*, [Tahkîk: Abdülfettah Ebû Gudde], I-VIII, Mektebetü'l-matbû- âti'l-islâmiyye, Halep, 1406/1986.

——; *es-Sünenü'l-kübrâ,* [Tahkîk: Abdulðaffâr Süleyman el-Bündârî], I-VI, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1411/1991.

en-Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. şeref (631-676 h.); *Minhâcü't-tâlibîn*, Dâru'l- ma'rife, Beyrut, tsz.

—–; *Şerhu Sahîhi Müslim (şerhu'n-Nevevî alâ Sahîhi Müslim)*, I-XVIII, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1392.

er-Râmehurmuzî, Ebû Muhammed ibn Hallâd Hasan ibn Abdirrahman (v. 360/970); *Emsâlü'l-hadîs*, [Tahkik: Ahmed Abdulfettah Temmam], Beyrut, Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiye, 1409/1988.

er-Râzî, Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyin (544-606 h.); *el-Mahsûl*, I-V, Câmiatü'l-imâm Muhammed b. Suûd el-islâmiyye, Riyad, 1400 h.

er-Rifâî, Ebu'l-Abbas Ahmed ibn Ali Sabit el-Hüseynî (v. 578/1182); *el-Bürhânu'l-müeyyed,* [Tahkik: Abdulganî Nekemî], Dârü'l-kitabi'n-nefîs, Bey- rut, 1408 h.

er-Rûyânî, Ebû Bekr Muhammed ibn Harun (v. 307 h.); *el-Müsned*, [Tahkik: Eymen Ali Ebû Yemânî], I-II, Müessesetü Kurtuba, Kahire, 1416 h.

es-Saðânî, Ebu'l-Fezâil Radıyyüddin Hasan ibn Muhammed ibn Hasan (v. 650/1252); *Mevzûâtü's-Saðânî,* [Tahkik: Necm Abdurrahman Halef], Dâru'l-Me'mûn li't-türas, Dımaşk, 1405/1985.

es-Safûrî, Abdurrahman; *Nüzhetü'l-mecâlis ve mühtehabü'n-nefâis*, I-II, Dâru'l-fikr, Beyrut, tsz.

es-Seâlibî, Abdurrahman ibn Muhammed ibn Mahlûf; *el-Cevâmiu'l-hisân fî tef- sîri'l-Kur'ân,* Müessesetü Âlemî li'l-matbûat, Beyrut, tsz.

es-Sehâvî, Ebu'l-Hayr şemsüddin Muhammed b. Abdirrahman (v. 902/1497); *el-Makâsıdü'l-hasene*; Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1399 h.

es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl (v. 483/1090); *el-Mebsût*, I-XXX, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1406 h.

es-Suyûtî, Abdurrahman b. el-Kemâl Celâleddîn (v. 911 h.); *ed-Dürru'l-mensûr*, I-VIII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1993.

——; *el-Fethu'l-kebîr fî dammi'z-ziyâde ile'l-câmii's-saðîr*, I-III, Dâru'l-kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1932.

——; *Kifâyetü't-talibi'l-lebîb fî hasâisi'l-kübrâ (el-Hasâisu'l-kübrâ)*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1985.

——; *et-Tedrîbu'r-Ravi,* I-II, (Tahkik: Abdulvehhab Abdüllatîf, Mektebetü'r- Riyad el-Hadîse, Riyad, tsz.

es-Süheylî, Abdurrahman ibn Abdillah el-Has'amî (v, 581 h.); *er-Ravdu'l-ünf fî tefsîri's-sîreti'n-Nebeviyye li ibni Hişâm*, [Tahkik: Mecdî Mansur], I-IV, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1418/1997.

Süleyman ibn Abdillah, Süleyman ibn Abdillah ibn Muhammed ibn Abdilvahhab (1200-1233 h.); *şerhu Kitabi't-tevhîd*, Mektebetü'r-Riyadi'l-hadîse, Ri- yad, tsz.

eş-Şafiî, Ebû Abdillah Muhammed ibn idris (150-204 h.); *Müsnedü'ş-şafiî*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

——; *es-Sünenu'l-me'sûra*, [Tahkik: Abdulmûtî Emin Kal'acî], Dâru'l-ma'ri- fe, Beyrut,

eş-Şa'rânî, Muhammed el-Maðribî (v. 976 h.); *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I-II, Dâru'l-fikri'l-Arabî, Kahire, tsz.

eş-Şâşî, Ebû Saîd el-Heysem ibn Küleybe (v, 335); *el-Müsned,* [Tahkik: Mahfû- zurrahman Zeynullah], I-II, Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, Medine, 1410 h.

eş-Şehristanî, Muhammed ibn Abdilkerim ibn Ebî Bekr Ahmed (479-548 h.); *el-Milel ve'n-nihal*, [Tahkik: Muhammed Seyyid Cîlânî], I-II, Dâru'l-ma'ri- fe, Beyrut, 1404 h.

——; *el-Fark beyne'l-firâk,* Dâru'l-âfâki'l-cedîde, Beyrut, 1977.

eş-Şevkânî, Muhammed ibn Ali ibn Muhammed (1173-1250 h.); *el-Fethu'l-kadîr*, I-V, Dâru'l-fikr, Beyrut, tsz.

——; *Neylü'l-evtâr şerhu münteka'l-ahbar*, I-IX, Dâru'l-cîl, Beyrut, 1973.

——; *el-Fevâidü'l-Mecmûa fi'l-ehâdîsi'l-mevdûa,* [Tahkîk: Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî], el-Mektebu'l-islâmî, Beyrut, 1392 h.

şihâbuddin el-Mısrî, şihabuddin Ahmed ibn Muhammed el-Hâim (853-915 h.); *et-Tibyan fî tefsîri garîbi'l-Kur'ân*, [Tahkik: Fethi Enver ed-Dâbûlî], Dâru's-Sahâbe li't-türâs bi Tantâ, Kahire, 1992.

et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed (v. 360 h.); *el-Mu'cemül-evsat*, [Tahkîk: Hamdi b. Abdilmecîd es-Selefî], I-X, Dâru'l-Harameyn, Kahire,1415 h.

——; *el-Mu'cemül-kebîr*, [Tahkîk: Hamdi b. Abdilmecîd es-Selefî], I-XX, Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, Musul, 1404 h.

——; *el-Mu'cemüs-saðîr*, [Tahkîk: Hamdi b. Abdilmecîd es-Selefî], I-II, el-Mektebu'l-islâmî/Dâru Ammân, Beyrut/Amman, 1405/1985.

——; *Müsnedü'ş-şâmiyyîn*, [Tahkik: Hamdî ibn Abdilmecîd es-Selefî], I-II, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1405/1984.

et-Taberî, Muhammed ibn Cerîr ibn Yezîd ibn Hâlid (224-310 h.); *Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, I-XXX, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1405 h.

——; *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk (Tarîhu't-Taberî)*, I-V, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1407h.

et-Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd (v. 204 h.); *el-Müsned*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.

et-Teftâzânî, Sa'düddin Mesud ibn Ömer ibn Abdillah, (v. 792/1390); *Şerhu'l-Mekâsıd*, [Tahkik: Abdurrahman Umeyre] I-V, Âlemü'l-kütüb, Beyrut, 1989.

et-Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ (209-279 h.); *el-Câmiu's-Sahîh*, I-V, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

el-Übşeyhî, Şihâbüddîn Muhammed b. Ahmed (790-850 h.); *el-Müstatraf fî külli fennin müstazraf*, [Tahkik: Müfid Muhammed Kamîha], I-II, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1986.

el-Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali ibn Ahmed (v. 468 h.); *el-Vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, [Tahkik: Safvan Adnan Davudî], I-II, Dâru'l-kalem, Dimaşk-Beyrut, 1415 h.

ez-Zebîdî, Ebu'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed (v. 1205/1790); *Tâcü'l-arûs min cevhereti'l-kâmûs*, I-XX, Dâru ihyâi't-türâsi'l- Arabî, Beyrut, 1394/1974.

——; *İthâfü sâdeti'l-müttakîn bi şerhi ihyâi ulûmi'd-dîn,* I-X, Dâru'l-fikr, tsz.

ez-Zehebî, şemsüddîn Muhammed Ahmed (v. 748/1347); *Mîzanü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, [Tahkîk: Ali Muhammed Muavvad, Âdil Ahmed Abdül-mevcûd], I-VIII, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1416/1995.

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed (v. 538/ 1144); *Esâsü'l-belâða*, [Tahkîk: Mezîd Nuaym şevki el-Mearrî], Mekte- betü Lübnan, Beyrut, 1998.

——; *el-Müsteksâ fî emsâli'l-Arab*, I-II, Dâru'-l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1407/1987.

ez-Zeylaî, Abdullah b. Yusuf Ebû Muhammed (v. 762 h.); *Nasbu'r-râye*, I-IV, Dâru'l-hadîs, Mısır, 1357 h.